

**T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEKSTİL VE MODA TASARIMI ANASANAT DALI
TEKSTİL VE MODA TASARIMI PROGRAMI**

**CUMHURİYET DÖNEMİ'NDEN GÜNÜMÜZE DEĞER
EĞİLİMLERİNİN EVRİMİNE MODA PERSPEKTİFİNDEN BAKIŞ**

SANATTA YETERLİK TEZİ

**Hazırlayan
OYLUM ÖKTEM İŞÖZEN**

**Danışman
Prof. Şebnem Temir**

İstanbul-2015

**T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEKSTİL VE MODA TASARIMI ANASANAT DALI
TEKSTİL VE MODA TASARIMI PROGRAMI**

**CUMHURİYET DÖNEMİ'NDEN GÜNÜMÜZE DEĞER
EĞİLİMLERİNİN EVRİMİNE MODA PERSPEKTİFİNDEN BAKIŞ**

SANATTA YETERLİK TEZİ

**Hazırlayan
OYLUM ÖKTEM İŞÖZEN**

**Danışman
Prof. Şebnem Temir**

İstanbul-2015

DOKTORA/ SANATTA YETERLİK
TEZ SINAV TUTANAĞI
JURI ORTAK FORMU
Doktora / S.Y. Form 8

T.C. HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ANABİLİM / ANASANAT DALI

Sayı:

Tarih: 05/06/2015

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE;

T.C. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesine göre Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tez jürisi olarak seçilen komisyonumuz; Tekstil ve Moda Tasarımı Anabilim Dalı, Tekstil ve Moda Tasarımı Programı Doktora Sanatta Yeterlik öğrencisi Oyulm Öktem İşören numaralı 05/06/2015 tarihinde Sosyal Bil. Enst. de toplanmıştır.

Adi geçen öğrencinin 14:00/16:00 saatleri arasında yapılan Doktora / Sanatta Yeterlik Tez Sınavı Sonuçları Doktora / Sanatta Yeterlik tezinin Oy Birliğiyle Oy Çoğunluğu / Kabulüne Doktora / Sanatta Yeterlik karar verilmiştir. Durumu bilgilerinize saygılarımızla arz ederiz

Yard. Doç. Dr. Söhret Akkpe
S. Akkpe

	Ünvan - Ad Soyad	İmza	(*) Karar Oy Çoğunluğu ise RET nedenleri			
			Etik Sorun	Bilimsel İçeriği	Biçimsel İçeriği	Savınması
Danışman Üye:	Prof. Sebnem R. Temir	<i>Sebnem R. Temir</i>	-	-	-	-
Üye:	Prof. Hamdi Kunal	<i>Hamdi Kunal</i>	-	-	-	-
Üye:	Prof. Hilmiye Tezcan	<i>Hilmiye Tezcan</i>	-	-	-	-
Üye (yedeği):	Prof. Dr. Semih Aydı	<i>Semih Aydı</i>	-	-	-	-
Üye (yedeği):	Prof. Dr. Özer Kamburcu	<i>Özer Kamburcu</i>	-	-	-	-

ÖNSÖZ

Tezin konusunun seçiminde en büyük etkenlerden biri, anılarıma aydınlık izler bırakan aile büyüklerimin geçmiş zaman bellekleri olmuştur.

Ailemde görsel arşiv bir gelenek, bu sayede Osmanlı'nın son dönemine ve Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından itibaren geniş resme bakabilme şansım oldu.

Anneannem ve babaannemin fotoğraflarındaki tenis oynarken, at binerken, balolara giderken giydikleri giysilerin kimlikleri, çağdaşlığı fotoğraflardaki erkek ve kız çocuk kıyafetleri, bugün var olmayan iç ve dış mekanlarda çekilmiş fotoğraflardan okunabilecek nice soru vardı.

Büyüklerimin ilerleyen yaşlarına rağmen yaşama, kültüre, insana ve dolayısıyla giysilerine saygıları belleğimde hala taze, bu teşekkür belki de tezi araştırma arzumu özetleyebilir.

Türkiye'nin ilk kadın veterineri olan ve Cumhuriyet'in erken döneminde, oğlunun küçük yaşlarda sanatçı yeteneğini keşfederek heykeltıraş olması için çabalayan Rumelili babaannem Meliha Öktem'e, hayatı boyunca giysinin dilini kullanmaktan vazgeçmeyen, Osmanlı valisi babanın kızı ressam ve piyanist anneannem Bedia Tezonar'a

Tezimi yazarken yaşatmaya çalıştığı değerleri bir kez daha selamladığım, Cumhuriyet'in büyük ustası, heykeltıraş babam Prof. Dr. Tankut Öktem'e, kendisi de sanat yetenekleriyle donanmışken sanatçı eşi, ağabeyi, annesi ve kızının yanında, arkasında destekçi bir ömrü yeğleyen, en sadık, en sabırlı dinleyicim ve izleyicim olan annem Semra Öktem'e, bir yoldaş, kültür yolculuğumun aydınlığı, eşim mimar Erhan İşözen'e, 21.yüzyıl giysilerini, akımlarını, anlayışlarını anlamamda en önemli birey olan, oğlum Han İşözen'e, teşekkür ederim.

Birincil büyüklerim Cumhuriyet'in kuruluşu döneminin çocuklarıydı, 1940'larda gençtiler, babam ve annem 1960'ın gençleriydi, eşim 1980'lerin, ben 1990'ların, oğlum 2010'ların...

Tez süresince değerli yönlendirmeleri ve bilgileriyle araştırmamı destekleyen hocam ve tez danışmanım Prof. Şebnem Temir'e emekleri için ayrıca teşekkür ederim.

Bu tez kapsamında yapılan geniş okuma sonrasındaki aktarımlarla; giydiğimiz giysilerle dönemin siyasi, kültürel ve ekonomik koşullarından nasıl etkilendiğimiz ve bundan sonra oluşması muhtemel değişimin sürekliliği açıklığa kavuşurken, bir çok sorunun cevabının yanı sıra, giysilerin sessiz dilinin de anlaşılır olduğunu vurgulamak istiyorum.

İstanbul, 2015

Oylum Öktem İşözen

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xxxı
TABLolar LİSTESİ.....	xxxii
ÖZET.....	xxxiii
ABSTRACT.....	xxxiv
1. GİRİŞ.....	1
2. TÜRK KIYAFETLERİNE TARİHSEL BAKIŞ.....	10
3. OSMANLI İMPARATORLUK DÖNEMİNDE DEĞER EĞİLİMLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ.....	23
3.1. Kuruluş Dönemi'nden 17. Yüzyıla Kadar	
Osmanlı İmparatorluğu'nda Değer Eğilimleri.....	25
3.1.1. Siyasi Ortam.....	25
3.1.1.1. Osmanlı Devleti ile Gayrimüslimlerin İlişkisi.....	34
3.1.1.2. Ortaçağ Sonrası Avrupa.....	39
3.1.4. Osmanlı Devleti'nde Kültür ve Sosyal Hayat.....	50
3.1.5. Giyim Kuşam.....	53
3.1.5.1. Ticari Bir Ürün Olarak Kumaş.....	53
3.1.5.2. Dokuma Teknolojisi.....	57

3.1.5.3. Osmanlı İmparatorluğu'nda Lonca Sistemi.....	59
3.1.5.4. Avrupa'da Giyim Kuşam.....	63
3.1.5.5. Osmanlı'da Giyim Kuşam.....	72
3.2. Osmanlı 17. Yüzyıl - 18. Yüzyıl Döneminde	
Değer Eğilimlerinin Analizi.....	94
3.2.1. Siyasi Ortam.....	94
3.2.1.1. Lale Devri (1703-1730).....	99
3.2.1.2. Avrupa'da Reform Hareketleri.....	102
3.2.1.3. Fransız Devrimi.....	104
3.2.5. Batı'nın Osmanlı Kültür ve Sosyal Hayatına İlk Etkileri.....	108
3.2.6. Giyim Kuşam.....	111
3.2.6.1. Avrupa Giyim Kuşamı.....	111
3.2.6.2. Osmanlı Giyim Kuşamı.....	117
3.2.6.3. Osmanlı - Avrupa Etkileşiminin Tekstildeki İzleri.....	140
3.3. Osmanlı Son Dönemi Değer Eğilimlerinin Karşılaştırmalı Analizi.....	143
3.3.1. Siyasi Ortam.....	143
3.3.1.1. II. Mahmut Reformları.....	146
3.3.1.2. Tanzimat Fermanı (1839).....	154
3.3.1.3. Meşrutiyet Dönemi (1876).....	157
3.3.1.4. Balkan Savaşı ve Anadolu Nüfusuna Etkileri.....	161
3.3.1.5. Birinci Dünya Savaşı ve Anadolu Nüfusuna Etkileri.....	165
3.3.2. Kültür ve Sanat Ortamı.....	176
3.3.2.1. Sanayi Nefise ve Osman Hamdi Bey.....	187
3.3.2.2. Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarisi.....	189
3.3.2.3. Şişli Atölyesi.....	202
3.3.3. Giyim Kuşam.....	203

3.3.3.1 Osmanlı Terzileri.....	203
3.3.3.2 Osmanlı'da Kadın Dergileri ve Modaya Etkileri.....	208
3.3.3.3 Tekstili Sanayileştirme Girişimi.....	217
3.3.3.4. Avrupa Giyim Kuşamı.....	226
3.3.3.5. Osmanlı Giyim Kuşamı.....	233
4. CUMHURİYET SONRASI DEĞER EĞİLİMLERİ.....	259
4.1. 1918 - 1939 Arası Dönem Değer Eğilimleri.....	259
4.1.1. Siyasi Ortam.....	259
4.1.1.1. Lozan Antlaşması ve Mübadele.....	264
4.1.1.2. Devrimler.....	275
4.1.1.3. Sanayi ve Ekonomik Kalkınma.....	278
4.1.4. Kültür ve Sosyal Hayat.....	283
4.1.4.1 Mimarlık.....	283
4.1.4.2 Atatürk ve Sanat.....	288
4.1.4.3 Halkevleri.....	299
4.1.4.4. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçiş Döneminde Yeni Mimari Üslup.....	303
4.1.4.5. Modern Yaşam Alanı: Apartman.....	313
4.1.4.6. Kentin Sosyal Mekanları ve Eğlence Kültürü.....	323
4.1.5. Giyim Kuşam.....	331
4.1.5.1. Batı'da Giyim Kuşam.....	331
4.1.5.2. Türkiye Cumhuriyeti'nde Giyim - Kuşam.....	339
4.1.5.2.1. Şapka Devrimi ve Kıyafet Kodlarının Değişimi.....	339
4.1.5.2.2. Beyoğlu: Moda ve Terziler.....	346
4.1.5.2.3. Dönemin Modası ve Modayı Etkileyen Faktörler.....	355
4.1.5.2.4. Atatürk'ün Giyim Tarzı.....	365

4.1.5.2.5. Güzellik Yarışmaları ve Modaya Etkisi.....	367
4.1.5.2.6. Türk Basını ve Moda.....	377
4.2.1940-1959 Arası Değer Eğilimleri.....	378
4.2.1. Siyasi Ortam.....	378
4.2.1.1. II. Dünya Savaşı.....	378
4.2.1.2. Çok Partili Dönem.....	380
4.2.2. Toplumsal Olaylar.....	386
4.2.2.1. Varlık Vergisi.....	386
4.2.2.2. 6-7 Eylül Olayları.....	394
4.2.3. Sosyal ve Kültürel Hayat.....	400
4.2.3.1. Köy Enstitüleri.....	401
4.2.3.2. Köyden Kente Göç.....	411
4.2.3.3. Radyo.....	412
4.2.3.4. Kentin Sosyal Mekanları ve Eğlence Kültürü.....	418
4.2.4. Dönemin Modası.....	425
4.2.4.1. Dünya'yı Etkileyen Modalar.....	425
4.2.4.2. Türkiye’de Modayı Etkileyen Faktörler.....	437
4.2.4.3. Kadının Giyinme Davranışının Dönüşümünde Avrupa ve ABD Kültürünün Etkisi.....	454
4.2.4.4. Paris, Roma ve New York Modalarının Etkisi.....	455
4.2.4.5. Kentli Kadının Yeni Rol Modelleri: Hollywood ve Yeşilçam Yıldızları.....	456
4.3. Darbeler Dönemi’nde (1960-1989) Türkiye Değer Eğilimleri.....	457
4.3.1. 1960 - 1980 Arasındaki Dönemde Yaşanan İç ve Dış Politika Dinamikleri.....	458
4.3.1.1. 1960 Darbesi Sonrasındaki İç Siyasi Dinamikler.....	458

4.3.1.2. 1960 Darbesi Sonrası Dış Dinamikler.....	464
4.3.1.3. 12 Mart'a Giden Süreç ve Toplumsal Hareketler.....	467
4.3.1.4. 1971 Muhtırası.....	473
4.3.1.5. 1970'den 12 Eylül 1980'e Kadar Siyasi Dinamikler.....	474
4.3.1.6. 1970 Sonrasında Dış Dinamikler.....	476
4.3.1.7. 12 Eylül 1980'e Giden Süreç.....	477
4.3.1.8. 12 Eylül 1980'den Sonraki Politik Süreç.....	479
4.3.2. 1960 - 1980 Döneminde Türkiye'de Sosyal Hayat.....	481
4.3.3. 1960 - 1980 Dönemi'nde Moda.....	484
4.3.3.1. Siyasi Bir Simge Olarak Kıyafet.....	485
4.3.3.2. Müziği'nin Kıyafete Etkisi ve Türkiye'ye Yansıması.....	488
4.3.3.3. Dünya'da Dönemin Modası.....	504
4.3.3.4. Türkiye'de Dönemin Modası.....	511
4.3.3.5. Türkiye Giyim Sektörünün İlk Markaları.....	520
4.4. 1980-1990 Arası Türkiye Değer Eğilimleri.....	525
4.4.1. 12 Eylül Sonrası Demokratikleşme Süreci.....	525
4.4.2. Küreselleşen Dünya.....	531
4.4.3. 80'li Yıllarda Toplumsal Dinamikler.....	533
4.4.3.1. Medyanın Magazinleşmesi.....	533
4.4.3.2. Kronikleşen Sorun Olarak Göç ve Gecekondu.....	535
4.4.3.3. Sınıf Dinamikleri.....	538
4.4.3.4. Arabesk Müziğe Yöneliş.....	539
4.4.3.5. Popüler Kültür.....	541
4.4.4. 1980 - 1990 Arası Moda.....	545
4.4.4.1. Dünya'da Moda.....	545
4.4.4.2. Türkiye'de Dönemin Modası.....	552

4.5. Koalisyon ve Kriz Yılları: 1990-2002.....	555
4.5.1. Türkiye'de Siyasi Ortam.....	555
4.5.2. Dünya'da Siyasi Ortam.....	569
4.5.6. Türkiye'de Postmodern Kültür.....	570
4.5.7. Dönemin Modası.....	578
4.5.7.1. Dünya'da Moda.....	578
4.5.7.2. Türkiye Dönemin Modası.....	583
4.6. 2002 - 2015 Yılları Arası Dönem.....	587
4.6.1. Siyasi Ortam.....	587
4.6.2. Sosyal Ağ Vatandaşı Olarak Birey ve Toplumsal Hareket.....	594
4.6.3. Dönemin Modası.....	603
4.6.3.1. Türkiye ve Dünya'da Moda.....	603
4.6.3.2. İletişim Teknolojilerinin Modaya Etkisi.....	640
5. DEĞER EĞİLİMLERİNDE SÜREKLİLİK EYLEMLERİNİ	
ETKİLEYEN KAVRAMLAR.....	646
5.1. Sınıflar, Simgeler, Kodlar ve Moda.....	647
5.2. Sanayileşme, Emperyalizm ve Sonuçları.....	658
5.3. Modern ve Postmodern Dünya'da Moda.....	659
5.4. Kent ve Kentleşmenin Modaya Etkisi.....	668
5.5. Alt Kültür, Pop Kültür, İmaj ve Moda.....	674
5.6. Küreselleşen Dünya'da Tüketim Toplumu ve Moda.....	686
5.7. Sekülerizm ve Moda.....	694
5.8. Sosyal Ağlar ve Moda.....	798
5.9. Moda Tasarım Eğitimi.....	702
6. SONUÇ.....	713
7. KAYNAKÇA.....	722

8. EKLER.....	771
EK 1: Orta Asya Türklerinin Değer Eğilimi Analizi.....	772
1.1.1. Siyasi Ortam.....	772
1.1.1.1. Türk Kavimleri.....	773
1.1.1.2. Önasya Devletleri (Sasani - Doğu Roma - İslam Devletleri).....	777
1.1.1.3. Avrupa Kavimleri.....	780
1.1.2. İnanç Sistemi.....	788
1.1.2.1. Türklerde İnanç.....	790
1.1.2.2. Semavi Dinler.....	796
1.1.3. Kültür ve Sosyal Hayat.....	806
1.1.3.1. Orta Asya Devletlerinde Kültür ve Sosyal Hayat.....	806
1.1.3.2. Ön Asya Kültürlerinde Sosyal Hayat.....	808
1.1.3.3. Avrupa Coğrafyasında Sosyal Hayat.....	814
1.1.4. Giyim Kuşam.....	817
1.1.4.1. Türklerde Giyim Kuşam.....	817
1.1.4.2. İslam Devletlerinde Giyim Kuşam.....	842
1.1.4.3. Avrupa Coğrafyasında Giyim Kuşam.....	848
EK 2: Anadolu'nun Türkleşmesi Sürecinde Değer Eğilimlerinin Analizi.....	851
2.1.1. Siyasi Ortam.....	851
2.1.1.1 Doğu Roma İmparatorluğu.....	851
2.1.1.2. Selçuklular.....	861
2.1.1.3. Haçlı Seferleri.....	864
2.1.2. Kültür ve Sosyal Hayat.....	870
2.1.2.2.1. Selçuklu Devletlerinde Kültür ve Sosyal Hayat.....	870
2.1.2.2.2. Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nda Kültür ve Sosyal Hayat.....	879
2.1.2.3. Giyim - Kuşam.....	880

2.1.2.3.1. Bizans Dönemi Giyim - Kuşam.....	880
2.1.2.3.2. Selçuklu Dönemi Giyim - Kuşam.....	892
EK 3: Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Tekstil Endüstrisi.....	935
EK 4: Röportajlar.....	941
9. ÖZGEÇMİŞ.....	1005

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	Demokrat Parti
İTKİB	İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1.: Kaya Üstü Çizimlerde Gök-Türk Dövüşçüleri.....	11
Şekil 2.2.: Göktürk Devrine Ait Kudırge Kurganından Çıkarılan Kaya Üzerine Yapılmış Dini Merasim Tasviri.....	12
Şekil 2.3: Bilge Kağan Mezar Külliyesinden Oturan Bilge Kağan Ve Eşine Ait Heykeller.....	13
Şekil 2.4: Koço'da Bulunan Prenses ve Çocuk Dokuma Parçası.....	14
Şekil 2.5.: Sunu Yapan Kadınlar Duvar Resmi.....	14
Şekil 2.6.: Karahanlı Afrasiyab Sarayı Kabul Salonunun Doğu Duvarı Freski.....	15
Şekil 2.7: Leşkeri Bazar Sarayı Kabul Odası Duvar Fresklerinden Detay.....	16
Şekil 2.8: Leşkeri Bazar Sarayı Kabul Sütun Üzerindeki Freskten Detay.....	17
Şekil 2.9 : Sivas Divriği Külliyesi.....	18
Şekil 2.10. : Viyana Angewandte Kunst Müzesinden Kazıma Süslemeli Selçuklu Plakı.....	19
Şekil 2.11. : Boyanmış Stuco Heykel. İran, 12.yüzyıl BerlinMuseum of Islamic Art.....	20
Şekil 2.12. : Oturan Kadın Figürü, Victoria ve Albert Müzesi Env. No. A 22-1928.....	20

Şekil 2.13: Lüster Kase. Saydam Sır, Kobalt Mavisi. İran, Kaşan, 1170.....	21
Şekil 3.1.: Arnolfini'nin Düğünü, 1434, Jan Van Eyck.....	64
Şekil 3.2.: Maria Ve Margaret Portresi, 1479, Hugo Van Der Goes.....	66
Şekil 3.3.: Morette Lordu Charles De Solier 1534-35, Genç Hans Holbein.....	70
Şekil 3.4.: Las Meninas (Nedimeler), 1656, Diego Velázquez.....	71
Şekil 3.5.: Sevgililer Gül Bahçesinde, Dilsuzname, 1455-1456.....	79
Şekil 3.6.: Sultan'ın Meclisi, Küllüyat-I Katibi, Y. 1460.....	80
Şekil 3.7.: Bahram Gur'un Eğlencesi, Hamse-İ Hüsrev Dehlevî, 1498.....	81
Şekil 3.8.: Kale Kuşatması, Selimname, Y. 1525.....	81
Şekil 3.9.: Bozuklu Celal İsyanı, Selimname, Y. 1525.....	82
Şekil 3.10.: II. Bayezid'in Cenazesi, Selimname, Y. 1525.....	83
Şekil 3.11.: Havuz Sahnesi, Camasbname, 1527.....	83
Şekil 3.12.: Leyla İle Mecnun'un Buluşması, Hamse-i Nevai, 1530-1531.....	84
Şekil 3.13.: Aydos Kalesi'nin Alınışı, Y. 1558.....	85
Şekil 3.14.: Sultan Osman'ın Şeyh Edebalı İle Sohbeti, Y. 1558.....	86
Şekil 3.15.: Kanuni Sultan Süleyman'ın Meclisi, 1558.....	87
Şekil 3.16.: Kraliçe Isabella Ve Çocuk Stephan'nın Kabulü Süleymanname, 1558.....	88
Şekil 3.17.: Hafsa Kalesi'nin Fethi, Şehinşehname, 1581.....	89
Şekil 3.18.: Adem, Havva Ve On Üç İkizi, Zübdetü't-Tevarih, 1583.....	90
Şekil 3.19.: Çelebi Sultan Mehmet'in Eflak Seferine Giderken Tuna Nehri Kenarında Uruscuk'ta Kovandan Bal Çalanları Cezalandırması, Hünername I, 1584.....	90
Şekil 3.20: Davasının Görülmesi İçin Bir Kadının Arzuhal Vermesi, Hünername II, 1588.....	91

Şekil 3.21.: Genç Şehzadenin Kadın Çalgıcılarla Ve Kadın Dansçıyla Eğlenmesi, Divan-I Baki, Y. 1595.....	92
Şekil 3.22.: Haremde Doktor, Hümayunname, Y. 1595-1600.....	93
Şekil 3.23.: Cennet Bahçesi; 17. yüzyıl.....	94
Şekil 3.24.: Kraliçe Marie Thérèse Ve Oğlu, 1661, Pierre Mignard.....	112
Şekil 3.25.: Volanlı Elbise, 1735.....	113
Şekil 3.26.: Fransız Tarzı Elbise, 1760-1765.....	114
Şekil 3.27.: Rokoko Tarzı Fransız Elbisesi, 1756, François Boucher.....	115
Şekil 3.28.: Prens George'un Banyanı.....	116
Şekil 3.29.: Profesör John Robison, 1798, Sir Henry Raeburn.....	117
Şekil 3.30.: Baskentli Hanım, 17. Yüzyıl İkinci Yarısı.....	121
Şekil 3.31.: Genç Kadın, 17. Yüzyıl İkinci Yarısı.....	121
Şekil 3.32.: Hatuncuk Portresi, 1618 British Museum, En. No. 1974,0617,0.13.46.V.....	123
Şekil 3.33.: Oturan Kadın Portresi, 1618 British Museum, En. No. 1974,0617,0.13.45.....	124
Şekil 3.34: Oturan Kadın Portresi, 1618 British Museum, En. No. 1974,0617,0.13.51.....	125
Şekil 3.35: Yahudi Erkek, Ralamb Albümü Stockholm Kraliyet Kitaplığı, Y. 61.....	126
Şekil 3.36.: Yahudi Kadın, Ralamb Albümü Stockholm Kraliyet Kitaplığı, Y. 73.....	126
Şekil 3.37.: Rum Kadını, Ralamb Albümü Stockholm Kraliyet Kitaplığı, Y. 55.....	127
Şekil 3.38.: Ermeni Kadını, 1618 British Museum, 1974,0617,0.13.56.....	128

Şekil 3.39.: Feraceli Kadın.....	129
Şekil 3.40.: Saydam Başörtülü Kadın.....	130
Şekil 3.41.: Frenk Kadını.....	131
Şekil 3.42.: Frenk Erkeği.....	132
Şekil 3.43.: İngiliz Elçiler, British Museum Envanter No: 1960,1112,0.1 Ve 1960,1112,0.2.....	132
Şekil 3.44.: Doğulu Kadın, 1682 Cıvarı, Ptuj Bölge Müzesi, G.885.....	133
Şekil 3.45.: Evemenia'nın Betimlendiği Gravür, Varşova Ulusal Müzesi.....	134
Şekil 3.46.: Macar Ceketi (Mente), 1640.....	140
Şekil 3.47.: Rus Kilise Giysisi, 1511 Öncesi.....	141
Şekil 3.48.: Zbigniew Ossolinski Ve Oğulları, 1650 Öncesi.....	142
Şekil 3.49.: Dua Odasının İçini Kaplayan Osmanlı Kemhası.....	142
Şekil 3.50.: II. Mahmut Portresi.....	154
Şekil 3.51.: Abdülaziz'in Avrupa Seyahati.....	158
Şekil 3.52.: II. Meşrutiyet'in İlanından Sonra İstiklal Caddesi (Cadde-i Kebir), 1908.....	160
Şekil 3.53.: İstanbul'a Gelen Göçmenler.....	166
Şekil 3.54.: Belli tarafından yapılan Fatih Sultan Mehmet Protresi, 1480.....	176
Şekil 3.55.: Sanayi Nefise Mektebi Binası.....	188
Şekil 3.56.: Nuriosmaniye Camii.....	190
Şekil 3.57.: Hatice Sultan Yalısı Gravürü.....	191
Şekil 3.58.: Dolmabahçe Sarayı, Çırağan Sarayı Beylerbeyi Sarayı Ve İhlamur Kasrı.....	192
Şekil 3.59.: İstanbul Arkeoloji Müzeleri.....	194
Şekil 3.60.: St. Stephen Bulgar Kilisesi.....	196
Şekil 3.61.: Aksaray Pertevniyal Valide Camii.....	197

Şekil 3.62.: Akaretler Sıraevler.....	202
Şekil 3.63.: M. Palma & D. Lena Etiketi.....	206
Şekil 3.64.: Osmanlı Dönemi Kadın Dergisi Mehasin; 8 Temmuz 1325.....	209
Şekil 3.65.: Osmanlı Dönemi Kadın Dergisi Kadınlar Dünyası; 12 Temmuz 1330.....	211
Şekil 3.66.: Osmanlı Dönemi Kadın Dergisi Hanımlar Âlemi; 27 Mart 1330.....	213
Şekil 3.67.: Son Moda Kışlık Elbise Modeli Hanımlara Mahsus Gazete, 9 Receb 1313.....	215
Şekil 3.68.: Haim Mazza'nın Kumaş Dükkânı'nın İlanı Hanımlara Mahsus Gazete, 9 Ramazan 1314.....	217
Şekil 3.69.: 1863'de Sultanahmet'de Açılan "Sergi-İ Umumi Osmani"Nin Düzenlendiği Bina.....	221
Şekil 3.70.: Hereke Fabrikası'nda Tekstil Ürünleri Üretiminden Genel Görünüm.....	224
Şekil 3.71.: Gece Elbisesi, 1830'lar.....	228
Şekil 3.72.: Günlük Elbise, 1840.....	229
Şekil 3.73.: Çok Erken, James Tissot, 1873.....	229
Şekil 3.74.: Öğleden Sonra Elbisesi, 1825-1895.....	230
Şekil 3.75.: Pantolon Giyen Kadın, 1897.....	231
Şekil 3.76.: Buz Pateni Yapan İki Kadın, 1900.....	232
Şekil 3.77.: İpek Ve Dantel Elbise, 1906.....	232
Şekil 3.78.: Kadınların Kullandığı Araba Kıyafeti, 1908.....	233
Şekil 3.79.: 19. yüzyıl Saraylı Kadın Giysisi.....	235
Şekil 3.80.: Harem'de Hayat-Bir Fincan Kahve, 19. yüzyıl, Preziosi.....	237

Şekil 3.81.: Çeşme Başında-Saka, 19. Yüzyıl.....	238
Şekil 3.82.: Kapalıçarşı'dan Bir Görünüş, 19. Yüzyıl.....	239
Şekil 3.83.: Şekerci Bekir Efendi, 19. Yüzyıl.....	240
Şekil 3.84.: Kayığa Binen Kadınlar, Zonaro, 19. Yüzyıl.....	241
Şekil 3.85.: Ertuğrul Süvari Alayı'nın Galata Köprüsü'nden Geçişi Zonaro, 19. Yüzyıl.....	241
Şekil 3.86.: Ertuğrul Süvari Alayı'nın Galata Köprüsü'nden Geçişi Ayrıntı, Zonaro, 19. Yüzyıl.....	242
Şekil 3.87.: İstanbullu Bir Rum Kadını, 19. Yüzyıl Başları.....	245
Şekil 3.88.: Rodoslu Müslümanlar.....	247
Şekil 3.89.: Bursalı Yahudiler.....	248
Şekil 3.90.: Sivaslı Müslüman; Kürt ve Ermeni Kadınlarının Kıyafetleri.....	248
Şekil 3.91.: Trabzon Yöresinde Evli Kadının Ev İçi ve Ev Dışı Kıyafetleri.....	249
Şekil 3.92.: Manisa Ve İzmir Evli Kadın Kıyafetleri.....	249
Şekil 3.93.: Abdülmecid Efendi Ve Oğlu Ömer Faruk Efendi Kütüphanede.....	255
Şekil 3.94.: İngiliz Kraliyet Ailesi, 1900.....	255
Şekil 3.95.: Abdülmecid Efendi, Eşi ve Çocukları.....	256
Şekil 3.96.: Esmâ Hanım Sultan.....	256
Şekil 3.97.: Nemika Sultan.....	257
Şekil 3.98.: Galata Köprüsü, 1867.....	258
Şekil 4.1.: Sümerbank Afişi, İhap Hulusi Görey, 1930'lar.....	283
Şekil 4.2.: Vakıf Han, Mimar Kemalettin Bey, 1911.....	285
Şekil 4.3.: Vedat Tek'in Evi, Nişantaşı, 1913.....	286
Şekil 4.4.: Haydarpaşa İskelesi, 1915-1916.....	286

Şekil 4.5.: Ankara Türk Ocağı, Bugün Devlet Resim Ve Heykel Müzesi	
Arif Hikmet Bey, 1927-30.....	287
Şekil 4.6.: Ankara Etnografya Müzesi, Arif Hikmet Bey, 1925-28.....	287
Şekil 4.7.: Sayıştay Binası, Ernst Egli Ulus- Ankara, 1928- 30.....	288
Şekil 4.8.: Akşam Gazetesi'ndeki Şehir Tiyatroları Reklamı.....	293
Şekil 4.9.: Akşam Gazetesi'ndeki Sinema Reklamı.....	294
Şekil 4.10.: İstiklâl Harbi'nde Cephane	
Taşıyan Köylü Kadınlar, Halil Dikmen, 1933.....	296
Şekil 4.11.: Alfabe Okuyan Köylüler, Cemâl Tollu'nun, 1933.....	297
Şekil 4.12.: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Kadın	
Melek Celâl Sofu'nun, 1936.....	297
Şekil 4.13.: Prens Leyla Fazıl, 1900 Yıllarında Kandilli K. Hasıppaşa	
Yalısı Arka Bahçesinde Annesi Ve Kardeşleri İle	
(Soldan 1. Leyla Fazıl).....	306
Şekil 4.14.: Halaskargazi Caddesi Ve Tramvay, 1914.....	309
Şekil 4.15.: İstanbul'un İşgalden Kurtuluşu Sırasında	
İstiklal Caddesi, 1923.....	310
Şekil 4.16.: Tramvay Hattı Konulu Haber, Akşam Gazetesi.....	311
Şekil 4.17.: Taksim Meydanı Konulu Haber.....	312
Şekil 4.18.: İstanbul'un İmarı Konulu Haber, Akşam Gazetesi.....	313
Şekil 4.19.: Mekteb-İ Harbiye Ve Cumhuriyet Apartmanları, 1914.....	314
Şekil 4.20.: Teşvikiye Gözüm Apartmanı, 1925.....	315
Şekil 4.21.: Piyanonun Mevkii Konulu Haber, Akşam Gazetesi.....	318
Şekil 4.22.: Tokatlıyan Otel, 1920'ler.....	324
Şekil 4.23.: Pera Palas.....	324
Şekil 4.24.: Park Otel, 1930'lar.....	325

Şekil 4.25: Gramofon Konulu Haber, Akşam Gazetesi.....	326
Şekil 4.26: Ankara Palas Otelde Kostümlü Cumhuriyet Balosu, 1929.....	328
Şekil 4.27: Türk Ocağı Balosu Konulu Haber, Akşam Gazetesi.....	329
Şekil 4.28.: Jessie Franklin Turner Tarafından Tasarlanmış Abiye Elbise,1925.....	332
Şekil 4.29.: Gabrielle "Coco" Bonheur Chanel.....	332
Şekil 4.30.: Üç Parçalı Kıyafet, 1929.....	333
Şekil 4.31.: Üç Parçalı Kıyafet, 1929.....	334
Şekil 4.32.: Louise Brooks, Abd'li Dansçı Ve Aktrist, 1929.....	334
Şekil 4.33.: Art Deco Moda, 1920'ler.....	335
Şekil 4.34.: Oxford Pantolon, 1925.....	336
Şekil 4.35.: René Lacoste Ve Tasarladığı Tişört, 1920'ler.....	336
Şekil 4.36.: Maria Magdalena Dietrich Takım Elbisesi, 1933.....	337
Şekil 4.37.: Clark Gable, 1930'lar.....	338
Şekil 4.38.: 1930'ların Sonu Ve 1940'ların Başında Kullanılan Kadın Kıyafeti.....	339
Şekil 4.39.: Şapka Ve Kıyafet Devrimi Konuşmalarını Yaptığı Kastamonu Seyahati Dönüşü, 1 Eylül 1925.....	340
Şekil 4.40.: Atatürk Ve Modern Kıyafetleriyle Türk Kadını.....	341
Şekil 4.41.: Mevhibe İnönü'nün Gelinliği, 1916.....	342
Şekil 4.42.: Mevhibe İnönü'nün Elbisesi, 1920'ler.....	343
Şekil 4.43.: Mevhibe İnönü'nün İlk Cumhuriyet Balosu Elbisesi, 1927.....	343
Şekil 4.44.: Mevhibe İnönü'nün Balosu Elbisesi, 1927.....	344
Şekil 4.45.: Mevhibe İnönü'nün Dantel Yakalı Elbisesi, 1929.....	345
Şekil 4.46.: Yunan Başbakanı İçin Verilen Davet, 1930.....	345

Şekil 4.47.: Mevhibe İnönü'nün Yunan Başbakanı Şerefine	
Verilen Davette Giydiği Elbise.....	346
Şekil 4.48.: Tüccar Terzi Reklamı.....	348
Şekil 4.49.: Moda Ticarethanesi Reklamı.....	349
Şekil 4.50.: Galatasaray'daki Zara Mağazası.....	352
Şekil 4.51. : Dönemin Mağaza Vitrini Ve Vitrin Tasarımı.....	354
Şekil 4.52. : Dönemin Mağaza Vitrini Ve Vitrin Tasarımı.....	355
Şekil 4.53.: Şapka Modelleri, Akşam Gazetesi.....	358
Şekil 4.54.: Kısa Saç Modelleri, Akşam Gazetesi.....	359
Şekil 4.55.: Prenses Saliha (Soldan Üçüncü), Eşi Ve Arkadaşları.....	361
Şekil 4.56.: Şair Abdülhak Hamit Ve Eşi Lüsyen Hanım	
Maçka Palas Bahçesinde (1922'den Sonra).....	362
Şekil 4.57.: Caddebostan Plajı'ndan Bir Görünüm.....	363
Şekil 4.58.: Atatürk Yaka Gömlek Ve Kravat	
Günlük Yarı Resmi Elbise İle Atatürk.....	366
Şekil 4.59.: Gri Takım Elbise İle Atatürk.....	366
Şekil 4.60.: Güzellik Yarışması Kılavuzu, 1929.....	368
Şekil 4.61.: Feriha Tevfik Hanım'ın Yarışmadan Önce	
Gazete Çıkan İlk Fotoğrafı.....	369
Şekil 4.62.: İlk Güzellik Kraliçesi Feriha Tevfik'in Kıyafetleri.....	369
Şekil 4.63.: 1930 Güzellik Kraliçesi Mübeccel Namık'ın Kıyafetleri.....	370
Şekil 4.64: Abdülhak Hamit Tarhan (En Solda) Ve	
Eşi Lüsyen Hanım (En Sağda).....	371
Şekil 4.65.: Cumhuriyet Gazetesi, 19 Ocak 1931.....	372
Şekil 4.66.: 15 Şubat 1931, Güzeli Göz Kraliçesi Seçilen	
Naşide Saffet Hanım Haberi.....	373

Şekil 4.67.: Naşide Saffet Kıyafetleri.....	373
Şekil 4.68.: Keriman Halis Kıyafetleri.....	375
Şekil 4.69.: Keriman Halis Kıyafetleri.....	376
Şekil 4.70.: 1933 Türkiye Güzeli Nazire Hanım'ın Kıyafetleri.....	376
Şekil 4.71.: Şapka Modası Konulu Haber.....	377
Şekil 4.72.: Moda Haberi.....	377
Şekil 4.73.: "Kıbrıs Türk'tür Türk Kalacaktır" Pankartı Kaşıyan Öfkeli Kalabalık.....	397
Şekil 4.74.: Köy Enstitüleri'nden Bir Görüntü.....	409
Şekil 4.75.: Köy Enstitüleri'nden Dikiş Dersi.....	410
Şekil 4.76.: Akpınar Köy Enstitüsü.....	410
Şekil 4.77.: Radyo Reklamı.....	415
Şekil 4.78.: Yeni Kapı M. Çakır Gazinosu Reklamı.....	420
Şekil 4.79.: 26 Ocak 1949 Tarihinde Radyo Programı.....	421
Şekil 4.80.: Melek Sineması "Aşk Şarkısı" Film Reklamı.....	422
Şekil 4.81.: Taksim Belediye Gazinosu Etkinliği.....	422
Şekil 4.82.: Columbia Plakları Reklamı.....	423
Şekil 4.83.: Columbia Plakları Reklamı.....	423
Şekil 4.84.: Hilton Oteli İnşaatı Ve Açılışı.....	424
Şekil 4.85.: Hilton Oteli'nde Çay Partisi.....	424
Şekil 4.86.: Victory Suit Örneği.....	426
Şekil 4.87.: New Look Elbise Örneği.....	427
Şekil 4.88.: Hardy Amies'in Tasarladığı Cumberland Tüvit Takım, 1950.....	430
Şekil 4.89.: Cristobal Balenciaga'nın Tasarladığı Gece Elbisesi, 1951.....	431
Şekil 4.90.: Bobbysoxer Kıyafetleriyle Üniversite Gençleri, 1950.....	432
Şekil 4.91.: Yünlü Şömizye Elbise, 1950'ler.....	433

Şekil 4.92.: Brioni'nin Avrupai Erkek Takım Elbisesi, 1950'ler.....	434
Şekil 4.93.: Levi's'in "Okul İçin Uygun" Reklam Afişi, 1950'ler.....	435
Şekil 4.94.: Elvis Presley ve Blue Jean, 1950'ler.....	435
Şekil 4.95.: Marilyn Monroe, Bikini, 1947.....	436
Şekil 4.96.: Üçgen Sutyen, 1950.....	437
Şekil 4.97.: Dikiş Makinesi Reklamı, 1953.....	440
Şekil 4.98.: Fontana Marka Mantolar.....	444
Şekil 4.99.: Yün Kumaşlı Çalışan Kadın Elbisesi.....	445
Şekil 4.100.: Bol Etekli Çalışan Kadın Elbisesi.....	446
Şekil 4.101. : Madeni Düğmeli Çalışan Kadın Elbisesi.....	446
Şekil 4.102.: Cepli Çalışan Kadın Elbisesi.....	447
Şekil 4.103.: Paris Modasından Örnekler.....	448
Şekil 4.104.: Life Dergisinde Sunulan Eldiven Modelleri.....	452
Şekil 4.105.: 1950'lerin Ayakkabı Modasına Bir Örnek.....	453
Şekil 4.106.: Naylon Çorap Reklamı.....	454
Şekil 4.107.: Dört ABD Askerinin Kaçırılma Haberi.....	472
Şekil 4.108.: Dört ABD Askerinin Serbest Bırakılma Haberi.....	472
Şekil 4.109.: Abdi İpekçi Suikastı Haberi.....	478
Şekil 4.110.: Che'nin Devrim'in Simgesi Olan Beresi.....	486
Şekil 4.111.: Deniz Gezmiş'in Parkası.....	487
Şekil 4.112.: Bülent Ecevit Ve Süleyman Demirel'in Şapkaları.....	487
Şekil 4.113.: Beatles, 1960.....	492
Şekil 4.114.: Beatles, 1968.....	492
Şekil 4.115. : George Harrison, 1968.....	494
Şekil 4.116. : Led Zeppelin, 1968.....	495
Şekil 4.117. : David Bowie, "The Man Who Sold The World, 1970.....	495

Şekil 4.118. : David Bowie.....	496
Şekil 4.119. : Erol Büyükburç.....	496
Şekil 4.120. : Erol Büyükburç.....	497
Şekil 4.121. : Moğollar, 1967.....	498
Şekil 4.122. : Beatles, 1967.....	498
Şekil 4.123. : Barış Manço, 1968.....	499
Şekil 4.124. : Barış Manço, 1970'ler.....	499
Şekil 4.125. : Cem Karaca & Apaşlar, 1968.....	500
Şekil 4.126. : Jimi Hendrix Experience, 1967.....	500
Şekil 4.127. : Zeki Müren, 1970.....	501
Şekil 4.128. : Zeki Müren, 1974.....	503
Şekil 4.129. : Zeki Müren, 1979.....	504
Şekil 4.130. : Mary Quant, Tasarımlarını Giymiş Mankenlerle Birlikte, 1967.....	505
Şekil 4.131. : John Bates Tarafından Tasarlanan Elbise, 1965.....	505
Şekil 4.132. : Betsey Johnson Tarafından Tasarlanan Op Art Elbiseler, 1966.....	506
Şekil 4.133. : Dadaizm ve Moda.....	507
Şekil 4.134.: Sürrealizm ve Moda.....	508
Şekil 4.135.: Hair Müzikali.....	508
Şekil 4.136.: Manken Lesley "Twiggy" Lawson.....	509
Şekil 4.137.: Tommy Nutter Tarafından Tasarlanan Takım Elbiselerin Yer Aldığı Beatles'in Abbey Road Albüm Kapağı, 1969.....	509
Şekil 4.138.: Tommy Nutter Tarafından Tasarlanan Takım Elbiseler, 1969.....	510
Şekil 4.139.: Adnan Menderes.....	510

Şekil 4.140.: Diane Von Furstenberg Tarafından Tasarlanan Anvelop Elbise, 1973.....	511
Şekil 4.141.: İspanyol Paça Pantolon.....	512
Şekil 4.142.: Mini Etek ve Hırka Kullanımı.....	513
Şekil 4.143.: Hippi'ler Türkiye'de.....	514
Şekil 4.144.: Hilton Oteli'nde Yapılan Defile.....	517
Şekil 4.145.: Pop Art ve Moda.....	518
Şekil 4.146.: Balıkçı Kazak.....	519
Şekil 4.147.: Altınyıldız Mensucat Fabrikası Gazete Reklamı.....	520
Şekil 4.148.: Altınyıldız Mensucat Fabrikası Gazete Reklamı.....	521
Şekil 4.149.: Altınyıldız Mensucat Fabrikası Gazete Reklamı.....	521
Şekil 4.150.: Vakko Mağazası'nın Gazete Reklamı.....	522
Şekil 4.151.: Vakko Mağazası'nın Gazete Reklamı.....	522
Şekil 4.152.: Vakko Mağazası'nın Gazete Reklamı.....	523
Şekil 4.153.: Beymen'deki Değişim Konulu Gazete Reklamı.....	523
Şekil 4.154.: Beymen'deki Değişim Konulu Gazete Reklamı.....	524
Şekil 4.155. : Beymen'deki Değişim Konulu Gazete Reklamı.....	524
Şekil 4.156.: Güzellik Kraliçesi Hülya Avşar.....	543
Şekil 4.157.: Banu Alkan Ve Ahu Tuğba.....	543
Şekil 4.158.: Lady Diana.....	544
Şekil 4.159.: Madonna Ve Michael Jackson.....	545
Şekil 4.160.: Calvin Klean Reklamı, 1980.....	546
Şekil 4.161.: Calvin Klean Reklamı, 1982.....	546
Şekil 4.162.: Geleceğe Dönüş Filminde Yer Alan Calvin Klean Sahnesi, 1985.....	547
Şekil 4.163.: The Cloth Tasarımları, 1985.....	548

Şekil 4.164.: Miami Vice Dizisi Oyuncuları, 1984-1989.....	549
Şekil 4.165.: Richard Gere Bir Film Sahnesinde Armani Takım Elbise İle, 1980.....	549
Şekil 4.166.: Konik Göğüslü Korse, Madonna, 1990.....	550
Şekil 4.167.: Michael Jackson, 1984.....	550
Şekil 4.168.: ABD'li Rock Grubu Poison, 1985.....	551
Şekil 4.169.: Abd'li Sanatçı Will Smith, 1980'ler.....	552
Şekil 4.170.: Özal Çifti Yazlık Kıyafetleriyle, 1980'ler.....	553
Şekil 4.171.: Özal Çifti Protokol Kıyafetleriyle, 1980'ler.....	554
Şekil 4.172.: Özal Çifti Spor Kıyafetleriyle, 1980'ler.....	554
Şekil 4.173.: Papatya Kadınlar, 1986.....	555
Şekil 4.174.: Apple Tarafından Tasarlanan Yeni Nesil Bilgisayar.....	575
Şekil 4.175.: Versace'nin Tasarladığı Çengelli İğneli Elbise, 1994.....	580
Şekil 4.176.: Jil Sander'ın Palto Tasarımı, 1993.....	581
Şekil 4.177.: Grunge Akımının Öncüsü Kurt Cobain (1967 - 1994).....	582
Şekil 4.178.: W. Axl Rose, 1988.....	582
Şekil 4.179.: W. Axl Rose ve Stephanie Seymour, 1992.....	582
Şekil 4.180.: Tansu Çiller.....	586
Şekil 4.181.: Anıtkabir'de Gerçekleşen Cumhuriyet Mitingi 14 Nisan 2007.....	589
Şekil 4.182.: İstanbul'un "modern" Silüeti.....	593
Şekil 4.183.: Taksim, İstiklal Caddesi, İnternetime Dokunma Eylemi 15 Mayıs 2011.....	599
Şekil 4.184.: Gezi Parkı Direnişi, 28 Mayıs 2013.....	601
Şekil 4.185.: Cameron Diaz'ın Giydiği Çevreci Gece Elbisesi, 2012.....	604
Şekil 4.186.: Christopher Raeburn'un Tasarımı Yağmurluk.....	605

Şekil 4.187.: Gary Harvey'in Levi's 501'den Tasarladığı Gece Elbisesi, 2011.....	605
Şekil 4.188.: Gary Harvey'in Times Gazete Sayfalarından Tasarladığı Gece Elbisesi, 2011.....	606
Şekil 4.189.: Rodarte Modaevi Tasarımları, 2008.....	607
Şekil 4.190.: Şal Desenli Elbise, 2006.....	608
Şekil 4.191.: İki Parça Takım, 2008.....	609
Şekil 4.192: Harajuku Modası.....	609
Şekil 4.193: Pin-Up Çizim Örneği.....	610
Şekil 4.194: Coca Cola Reklam Afişi, 1940'lar.....	610
Şekil 4.195: Pin-Up Modası, 2000'ler.....	611
Şekil 4.196: Hipster Modası.....	612
Şekil 4.197: Futbolcu David Beckham (Sol) ve Cristiano Ronaldo (Sağ), 2000'ler.....	612
Şekil 4.198: Apaçi Modası, 2000'ler.....	616
Şekil 4.199: Kırmızı Elbiseli Kadın, 2013.....	617
Şekil 4.200: Siyah Elbiseli Kadın, 2013.....	617
Şekil 4.201: Duran Adam, 2013.....	618
Şekil 4.202.: Emine Erdoğan, Hayrünnisa Gül.....	618
Şekil 4.203: Tekbir Giyim 1994 Koleksiyonundan Örnek.....	623
Şekil 4.204: Tekbir Giyim 1996 Koleksiyonundan Örnek.....	624
Şekil 4.205: Tekbir Giyim 1998 Koleksiyonundan Örnek.....	625
Şekil 4.206: Tekbir Giyim 2000 Koleksiyonundan Örnek.....	626
Şekil 4.207: Tekbir Giyim 2003 Koleksiyonundan Örnek.....	627
Şekil 4.208: Tekbir Giyim 2003 Koleksiyonundan Örnek.....	628
Şekil 4.209: Tekbir Giyim 2005 Koleksiyonundan Örnek.....	629

Şekil 4.210: Tekbir Giyim 2005 Koleksiyonundan Örnek.....	629
Şekil 4.211: Tekbir Giyim 2008 Defile Görüntüsü.....	630
Şekil 4.212: Tekbir Giyim 2008 Defile Görüntüsü.....	630
Şekil 4.213: Tekbir Giyim 2009 Koleksiyonundan Örnek.....	631
Şekil 4.214: Tekbir Giyim 2009 Koleksiyonundan Örnek.....	632
Şekil 4.215: Vivienne Westwood tarafından tasarlanan "lady dragon" ayakkabıları.....	633
Şekil 4.216: John Charles Galliano Sürrealist Tasarımı, 1999.....	634
Şekil 4.217: John Charles Galliano Zaman algısını bozan tuvalet tasarımı, 2006.....	635
Şekil 4.218: John Charles Galliano defilerinde yer alan "öteki" bireyler, 2006.....	635
Şekil 4.219: Rei Kawakubo, 2000'ler.....	636
Şekil 4.220: Rei Kawakubo, 2000'ler.....	637
Şekil 4.221: Hüseyin Çağlayan, 2000'ler.....	637
Şekil 4.222: Hüseyin Çağlayan, 2000'ler.....	638
Şekil 4.223: Hatice Gökçe Tasarımı.....	638
Şekil 4.224: Bahar Korçan, Natürel Koleksiyonu, 1987.....	639
Şekil 4.225: Bahar Korçan Tasarımı.....	639
Şekil 4.226: Bazı Online (çevirimiçi) Alışveriş Siteleri.....	641
Şekil 4.227: Adriana Lima Selfie Fotoğrafı.....	642
Şekil Ek A1. : Kaya Resmi.....	818
Şekil Ek A2. : Kaya Resmi.....	819
Şekil Ek A3. : Kaya Resmi.....	820
Şekil Ek A4. : Kemik Plaka.....	821
Şekil Ek A5. : Duvar Resmi.....	822

Şekil Ek A6. : Duvar Resmi.....	823
Şekil Ek A7. : Taş Levha.....	824
Şekil Ek A8. : Mermer Heykel.....	824
Şekil Ek A9. : Heykel.....	826
Şekil Ek A10. : Duvar Resmi Parçası.....	827
Şekil Ek A11. : Duvar Resmi Parçası.....	828
Şekil Ek A12. : Duvar Resmi.....	829
Şekil Ek A13. : Dokuma Parçası.....	830
Şekil Ek A14. : Duvar Resmi.....	831
Şekil Ek A15. : Koço, Tapınak K, 8.-9. Yüzyıl El Yazması.....	832
Şekil Ek A16. : Uygur Resim Sanatında Buddha.....	833
Şekil Ek A17. : Uygur Resim Sanatı'nda Figür.....	834
Şekil Ek A18. : Uygur Duvar Resim.....	835
Şekil Ek A19. : Duvar Resmi.....	836
Şekil Ek A20. : Şaman Elbisesi.....	838
Şekil Ek A21. : Şaman Kıyafetleri.....	839
Şekil Ek A22. : Şaman Çizmeleri.....	840
Şekil Ek A23. : Şaman Kıyafeti.....	841
Şekil Ek A24. : Emevi Dönemi Duvar Resmi.....	843
Şekil Ek A25. : Duvar Resmi.....	844
Şekil Ek A26. : Duvar Resmi.....	844
Şekil Ek A27. : Pompeii Duvar Resmi.....	845
Şekil Ek B1. : İmparator Iustinianos Ve Saraylılar Mozaik, S. Vitale, Ravenna: 6. Yüzyıl.....	883
Şekil Ek B2. : İmparator Nikephoros III. Botaneiates Ve Saraylılar Minyatür, 1078-1081.....	883

Şekil Ek B3. : İmparatoriçe Theodora Ve Eşlikçileri	
Mozaik, S. Vitale, Ravenna : 6. Yüzyıl.	884
Şekil Ek B4. : İmparator Ioannes VI. Kantakuzenos'un	
1351 'deki Konsile Başkanlık Etmesi Minyatürü.....	885
Şekil Ek B5. : İsa'nın İmparator Nikephoros III.	
Botaneiates Ve İmparatoriçe Maria'yı Taçlandırması Minyatürü.....	885
Şekil Ek B6. : Azize Eudokia İkonası, Renkli Cam Ve Mermer	
11. Yüzyıl , (Lips Manastırından).....	886
Şekil Ek B7. : İmparator Nikephoros Iıı. Botaneiates	
Saraylılar Minyatür, 1078-1081.....	887
Şekil Ek B8. : Miriam Dansı, Minyatür, 1058-1059.....	888
Şekil Ek B9. : Yabancı Prensesin Düğünü İçin	
Konstantinopolis'e Gelmesi Minyatürü.....	889
Şekil Ek B10. : İmparator Loannes II. Komnenos Ve İmparatoriçe Eirene,	
Mozaik, 12. Yüzyıl, Ayasofya Güney Galeri.....	889
Şekil Ek B11. : Aziz Ioannes Khrysostomos'un Vaazlar Kitabını	
İmparator Nikephoros III. Botaneiates'e Sunma Minyatürü, 1078-1081.....	890
Şekil Ek B12. : İsa'nın Ataları, Mozaik, 14. Yüzyıl, Kariye	
İç Narteksin Güney Kubbesi.....	890
Şekil Ek B13. : Teodor Metokhites Ve İsa Mozaiği	
Mozaik, 14. Yüzyıl, Kariye, İç Narteks.....	891
Şekil Ek B14. : Sebastokrator Konstantinos Palaiologos	
Ve Eşi Eirene Minyatürü.....	892
Şekil Ek B15. : Karahanlı Afrasiyab Sarayı Kabul Salonunun	
Doğu Duvarı Freski.....	893
Şekil Ek B16. : Dans Eden Figür Tasviri.....	894

Şekil Ek B17. : Dans Eden Figür Tasvirinin Alt Kısmı.....	895
Şekil Ek B18. : Üç Dilimli Kemer Altında Bir Bayan Tasvirinden Baş Kısmı.....	895
Şekil Ek B19. : Bıyıklı Erkek Portresi.....	896
Şekil Ek B20. : Leşkeri Bazar Sarayı Kabul Odası Duvar Freskleri.....	897
Şekil Ek B21. : Leşkeri Bazar Sarayı Kabul Odası Duvar Fresklerinden Detay.....	897
Şekil Ek B22. : Leşkeri Bazar Sarayı Kabul Sütun Üzerindeki Freskten Detay.....	898
Şekil Ek B23. : III. Mesud Gazne Sarayı Mermer Levhalar Üzerindeki Dans Eden Cariyelerin Betimlemesi.....	899
Şekil Ek B24. : Al-Sufi'nin "Kitab Suver El-Kevakib Es-Sabite" Eserinden Minyatür. 10. Yüzyıl.....	901
Şekil Ek B25. : Al-Hariri'nin 1237 Tarihli Magamat Eserinden Bir Minyatür.....	902
Şekil Ek B26. : Al-Hariri'nin Kalila Ve Dimna Minyatürlerinden Örnek 13. yüzyıl.....	903
Şekil Ek B27. : Al-Hariri'nin 1237 Tarihli Magamat Eserinden Bir Minyatür.....	904
Şekil Ek B28. : Kazıma Tekniği İle Süslenen Tepsi-Buhurdan.....	905
Şekil Ek B29.: Victoria And Albert Müzesindeki 13.Yüzyıla Tarihlenen Halkalı Ayna.....	906
Şekil Ek B30.: Viyana Angewandte Kunst Müzesinden Kazıma Süslemeli Selçuklu Plakı.....	906
Şekil Ek B31.: Topkapı Sarayı Müzesi'nden Çelik Saplı Ayna.....	907
Şekil Ek B32. : Bakır Alaşımından Yapılmış Bir Artuklu Aynası.....	909

Şekil Ek B33. : İstanbul H.Kocabaş Koleksiyonundan Bir Selçuklu Dönemi Plakı.....	909
Şekil Ek B34. : Taht Sahnesi. Stuco Rölyef, İran, Rey, 12.yüzyıl.....	911
Şekil Ek B35. : Boyanmış Stuco Heykel. İran, 12.yüzyıl.....	913
Şekil Ek B36. : Oturan Kadın Figürü, Victoria Ve Albert Müzesi Londra. Env. No. A 22-1928.....	914
Şekil Ek B37. : Taht Sahnesi. Selçuklu Dönemi Stuco Kabartma.....	915
Şekil Ek B39. : Şehzade Portresi. 13.Yy. Başları. Paris, Musee Du Louvre.....	916
Şekil Ek B39: Atlı Biçiminde Seramik Kap. Çini Çamuru, Sıratlı Süsleme, Türkuaz Sır. İran, 12-13.yüzyıl. Metropolitan Museum Of Art, Env.No. 66.23.....	917
Şekil Ek B40. : Mimari Parça (Kanatlı İnsan-Melek), İnce Minare Taş Ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. Nu.: 883.....	918
Şekil Ek B41. : Mimari Parça (Kanatlı İnsan-Melek) İnce Minare Taş Ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. Nu.: 884.....	919
Şekil Ek B42: Mimari Parça (Bağdaş Kurmuş Oturan İnsan) İnce Minare Taş Ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. Nu.: 885.....	920
Şekil Ek B43. : Şahinli Adam Ve Çocuk Kabartması Konya Mezar Taşı, 13.yüzyıl.....	921
Şekil Ek B44. : Minai Testi. Beyaz Opak Sır, Lüster. İran, 13.Yy. Başları. Washington, Freer Gallery Of Art Envanter No: F1929.9.....	923
Şekil Ek B45 : On İki Köşeli Yıldız Plaka. Minai, Beyaz Opak Sır. İran, 12.Yy. Sonu. Washington Freer Galery Of Art.....	924

Şekil Ek B46. : Lüster Kase. Saydam Sır, Kobalt Mavisi. İran, Kaşan, 1170.....	925
Şekil Ek B47. : Lüster Tabak (Kaşan Üslubua). İran, Kaşan, 13. yüzyıl. Baş. The Nasser D.Khalili Collection, Envanter No: Pot 491.....	925
Şekil Ek B48. : Sekizgen Yıldız Ve Haç Sisteminde Çini Düzenlemeden Bir Detay. İran, Rey, 12. Yy. Sonu. Victoria Ve Albert Museum, London. Envanter No: Circ.321-1928.....	926
Şekil Ek B49. : Sekizgen Yıldız Ve Haç Sisteminde Çini Düzenlemeden Bir Detay. İran, Rey, 12. Yy. Sonu. Victoria Ve Albert Museum London. Envanter No: Circ.322-1928.....	927
Şekil Ek B50. : Sekizgen Yıldız Plaka, Çini, Lüster. İran, 1211-12. The Metropolitan Museum Of Art Envanter No: 40.181.1.....	928
Şekil Ek B51. : Kare Biçiminde Lüster Çini, İran, 13.yüzyıl başı Washington, Freer Gallery Of Art; Envanter No: F1909.118.....	929
Şekil Ek B52. : Kase, Silisli Çamur, Lüster. Suriye, Tel-Minis, 1200. Kopenhag, David Koleksiyonu; Envanter No: Isl 195.....	930
Şekil Ek B53. : Sekizgen Yıldız Plaka, Sıraltına Kobalt Mavisi, Lüster Kars Müzesi.....	931
Şekil Ek B54. : Altı Kollu Yıldız, 12-13.yüzyıl Berlin, İslam Sanatı Müzesi, Envanter No: 1- 929-932.....	932
Şekil Ek B55: Altı Kollu Yıldız, 12-13. yüzyıl Türk - İslam Eserleri Müzesi, Envanter No: 2977.....	933
Şekil Ek B56: Altı Kollu Yıldız, 12-13.yüzyıl Türk - İslam Eserleri Müzesi, Envanter No: 2977.....	934

TABLolar LİSTESİ

Tablo 3.1: İstanbul'da Bulunan İşletmelerin Sınıfı ve Sayıları.....	207
Tablo 3.2: Beyoğlu'nda Bulunan İşletmelerin Sınıfı ve Sayıları.....	207
Tablo 4.1.: Varlık Vergisini Ödemek İçin Gayrimenkul Satanlar.....	391
Tablo 4.2.: Gayrimenkulleri Satın Alan Gruplar.....	392

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Oylum Öktem İŞÖZEN
Anabilim Dalı : Tekstil ve Moda Tasarımı
Programı : Tekstil ve Moda Tasarımı
Tez Danışmanı : Prof.Dr. Şebnem R.TEMİR
Tez Türü ve Tarihi : Sanatta Yeterlik - Mayıs - 2015

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDEN GÜNÜMÜZE DEĞER EĞİLİMLERİNİN EVRİMİNE MODA PERSPEKTİFİNDEN BAKIŞ

ÖZET

Anadolu coğrafyasında yaşayan Türk kimliği pek çok etmenin yanı sıra, yüzyıllar boyunca göç ve ticaret yolu üzerinde olmasıyla da farklı toplumlar ve kültürler tarafından etkilenmiştir. Doğu'yla Batı arasında yer alan bu coğrafyada, tarihin değer eğilimleriyle siyasi, iktisadi, inanç, toplumsal ve kültürel değişikliklerin sonucunda bu etkileşme, her alanda olduğu gibi giysilere de yansımıştır. Osmanlı devletinin farklı etnik, kültür ve inançta kimliklerden oluşması devlet katmanında ve toplumsal yaşam içinde giysi farklılığı yaratmıştır. Batılılaşma sürecinin başlamasıyla giysilerde de görülen değişim, saray kıyafetlerine yansımış olsa da, toplumun üzerinde daha az hissedilmiştir.

Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan değişimde, devletin yapısı ve yeni kanunlar kıyafet kodlarında da kendini göstermiştir. Toplum; kentleşme süreci, yeni kültürel kimlik ve sosyal hayat anlayışı ile bu yeni giysileri benimsemiş, kullanmaya ve moda takipçisi olmaya başlamıştır.

Çok partili geçiş dönemi sonrasında, yeni siyasi ve sanayi planlaması köyden kente göçle birlikte kentleşme sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Kent dokusunun değişimi, kent kimliğinin deformasyonuna neden olmuş, bu durum da kültür-kimlik-görsel oluşum arasındaki üçlü etkileşimi yeniden şekillenmiştir. Ayrıca bu dönem, ülkenin siyasi yapısında demokrasinin darbelerle kesilmiş olmasından etkilenmiş, değer eğilimleri değişime uğramış, bu deformasyon devam etmiştir. 1980'li yıllardan sonra tekstil sanayinin küresel pazarda yer bulması, ihracat ve ithalatın yoğunlaşması, marka değerlerinin çoğalmasına, popüler kültürün, rekabete açık serbest piyasanın Batıya yönelmesine, Türkiye'deki kıyafet kodlarının da yeniden değişimine neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlıda Giyim, Batılılaşma, Kıyafet ve Şapka Devrimi, Azınlık Kültürü, Pop Kültür, Alt Kültür, Post Modern, Tarih ve Moda, Siyaset ve Moda, İstanbul

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Oylum Öktem İŞÖZEN
Field : Textile & Fashion Design
Program : Textile & Fashion Design
Supervisor : Prof. Dr. Şebnem R. TEMİR
Degree Awarded and Date : PhDArts - May - 2015

THE OUTLOOK OF THE EVOLUTION OF VALUE TRENDS SINCE THE REPUBLICAN ERA FROM FASHION PERSPECTIVE

ABSTRACT

The Turkish identity living in Anatolia had immigrated and traded for centuries and throughout their journey they have been influenced by different societies and cultures. Between the east and the west, histories key trends, political, economic, beliefs, social and cultural changes as a result has effected their daily wear. Different cultures, ethnicities and beliefs within the Ottoman state has created various clothing. During the time of westinisation, palace outfits has seen a change, although society has not been aware of this. Republics proclamation and the states structure has generated new laws towards dress codes. The community has adopted the new garments and had started to follow fashion, as they understood the urbanisation process, the new sense of cultural identity and social life. After the multi-party transitional period, new political and industry planning from village to cities with migration has brought together the issue of urbanisation.

The change in urban fabric led to the disintegration (deformation) of the urban identity; the interaction between culture – identity - visual formation has been reshaped.

Also, the coup d-etat interrupting democracy in country's political structure affected the moral trends thus carried on the this deformation.

After 1980's, the textile industry appearing on the New Global World led to the intensification of import and export, the increase of brand value; the orientation of competitive markets and popular culture towards West, caused the re-change in dress codes in Turkey

Keywords: Clothing in Ottoman, Westernization, Clothing and Hats Revolution, Minority Culture, Pop Culture, Subcultures, Post Modern, History and Fashion, Politics and Fashion, Istanbul

1. GİRİŞ

Değer eğilimleri, yaşadığımız coğrafyada, siyasi, iktisadi, inanç sistemi, kültürel etkileşim ve toplumsal değişimler sonucunda evrimleşmektedir.

Bir toplumun kültürünü anlamaya çalışmak ancak o toplumun sürekliliğini kronolojik olarak okumakla mümkündür. Bu süreklilik, tarihi etkileyen olayların açığa çıkarılmasına ve etkileşimde rolü olan faktörlerin karşılaştırmasına imkân vermiştir.

Kültürün gösterge unsurlarından biri olan giysi, bu araştırma kapsamında ele alınan ‘Değer Faktörleri’ tarafından etkilenmektedir. Giysinin sahip olduğu bu bağlamlar toplumların neden ve nasıl değişime uğradığı konusunda önemli ipuçları vermektedir. Toplumsal değerlerin değişimi ve bu değişimlerin giysideki etkileri araştırmanın ana konusudur.

Geniş tarihsel arka plana sahip ve süreklilik teşkil eden kültürel değişim ve giyime etkisi; toplum-zaman-coğrafya bütünlüğünde ele alınmıştır. Bununla birlikte, değer faktörlerindeki değişimler, farklı toplumlarda, farklı coğrafya ve zamanda farklı sonuçlar doğurmaktadır. Toplumsal etkileşim alanları; oluşum, dönüşüm, değişim gibi doğal parametreler bağlamında incelendiğinde netlik kazanır.

Tezde ele alınan zaman aralıklarında, toplumun tüm katmanlarında değişen ve giyimi de etkileyen faktörler araştırılmış, ancak sanayi devrimine kadar olan zaman dilimlerinde üst sınıfın sahip olduğu kodlara ulaşılabilmiştir. Sanayi devriminden sonra ise; toplumdaki yeni sınıflara etki eden kodlar; ideolojik, eylemsel ve sosyal alanlarda ele alınmış ve giysi ile ilişkilendirilmiştir.

Toplumsal pratikleri anlamaya olanak veren birincil öncelik tarihsel sürekliliktir. Tarihsel süreklilik içinde gelişen olaylara etki eden faktörler kimi zaman örtük anlamlar taşıyabilir. Bu örtük simgeler ve anlamlar; toplumsal deneyimler,

olaylar, zaman ve coğrafya arasındaki ilişkiler sonucunda, giysinin görünmeyen simgelerini anlaşılır kılmaktadır. Bu bağlamda amaç; bir sonucu ortaya koymaktan çok, süreklilik içinde değer eğilimlerini anlaşılır kılmayı hedeflemektedir.

Sanayi devrimi sonrası değerler; hızlanan teknolojiyle evrimleşirken, yeni değerlerin toplum tarafından kabul edilmesi çok kolay değildir. Bu süreçte eskiyle yeni çatışır. Eskide kaldığı düşünülen bu değerler üzerine kurulan yeniler, eskiyi reddetme girişiminde olsa bile eskinin etkisi altındadırlar. Gerek Sanayi Devrimi'nde, gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma sürecinde; eskinin gelenekleriyle, yeniye talep eden sınıflar çatışmıştır. Bu karşılaşmalar toplumsal sınıfların giysilerinden başlayarak, farklılaşan simgelerini okumayı olanaklı kılar.

Giysi topluma var olur, toplum ise siyasi, ekonomik, doğa, inanç gibi etkilerin sonucunda evrimleşir. Toplumların tarih içindeki davranış biçimlerini ve geleneksel yapılarını etkileyen en önemli faktörlerden biri buldukları coğrafyadır. En az 'zaman' faktörü kadar; tarihsel oluşumlar, gelenekler, davranış biçimlerine giysiler toplumların bulunduğu coğrafyayla da ilgilidir.

Etki alanlarının zamanı içinde ve coğrafyalarında yaşayan toplumlardaki değişkenliği sorguladığımızda, tam olarak 'değişim' den söz edebilir miyiz? Değişim başkalaşmayı ifade eder, oysa olaylar süreklilik içinde birbirlerinin gelişim ve sonuçlarından etkilenirler.

Ele alınan değer etkilerinin değişimi için kullanılan 'evrimleşme' kavramı, toplumu etkileyen faktörlerin zaman, coğrafya ve toplumun süreklilik içinde değişimini açıklamaktadır. 'Değerlerin sürekliliği'nde bu 'eğilimlerin evrimi'nin giysilere etkisi araştırılmıştır.

Cumhuriyet'in kuruluşundan, 2015 yılına kadar olan dönem hedeflenmiştir, ancak Anadolu'yu yurt edinmiş Türk toplumunun, Cumhuriyet dönemi içindeki değer eğilimlerini anlamak için, toplumun sürekliliğinin izine düşmek zorunlu olmuştur. Türk toplumu incelenirken, etkileşimde bulunduğu coğrafyalar ve toplumlar da ele alınmıştır.

Birincil öncelik Türk toplumu olarak adlandırılan toplumun öznesini oluşturan Türklerin kimler olduğunu anlamak sorusunu getirmiştir. Bu soru çok geniş ve karmaşık denebilecek bir alanı kapsamaktadır. Ancak ileride Anadolu'da yerleşik

hayata geçecek olan bu toplulukları anlamak; inanç, gelenek, kültür, sosyal yaşam gibi alanlardaki soruların cevaplarının temellerini oluşturacaklardır.

Türklerin anayurdu sayılan ve Türk kavimlerinin ortaya çıktığı coğrafya olarak bilinen Orta Asya'da yaşayan göçebe halkların yaşam biçimlerini, kültür yapılarını ve ekonomik gelişimlerini anlamak için nehrin öteki yakası olarak bilinen Mavera-ün-nehir araştırmanın çıkış noktası olmuştur. Bu coğrafya birçok farklı toplumun yaşadığı, etkileşime açık, geniş topraklardır. Keşiflerin kaynağı, ekonomik, sosyal ve giysi kültür alanına yüzyıllar boyu etki edecek İpek Yolu' da incelenmek zorundadır.

Orta Asya Göçebe kültürüne ait maddi kültür buluntuları Türk kavimlerinin sosyal yaşamlarını ve giysi kültürlerini anlamayı olanaklı kılar. Geniş bir coğrafyaya yayılan ve farklı kültürel öğelerin izlerini içinde barındıran Türk topluluklarından Anadolu'da yerleşik hayata geçecek Türk topluluklarını tanımak zorunludur.

Türk topluluklarının kültürel birliğini oluşturan Türk dili etrafında toplanan göçer kavimlerin, akınlar sonucunda buldukları coğrafyalarda varlıklarını kaybederek vedaha verimli topraklar bulmak amacıyla Doğu'dan Batıya doğru göçü, Kavimler Göçü olarak ele alınmıştır. Bu göç hareketi Orta Asya, Ön Asya, Anadolu ve Avrupa coğrafyasında siyasi yapılanmayı etkilemiştir. Göç ile kültürler arası etkileşim kaçınılmaz olmuştur. Etkileşim alanları, kronolojik süreklilik içinde karşılaştırılacak olan Avrupa toplulukları, Kavimler göçüyle birlikte eş zamanlı olarak araştırmaya dâhil edilmiştir.

Değer eğilimlerinde, toplumları etkileyen en önemli faktörlerden biri inanç olmuştur. Birden fazla ve birbirinden farklı çok Tanrılı inanca sahip Türk boylarının dâhil olduğu toplulukların Ön Asya devletleriyle karşılaşmaları araştırılmıştır. Siyasi, ekonomik, kültürel etkileşimleri yönlendiren inançlardan semavi dinler Ön Asya'da oluşmuştur. Türk kavimlerinin Ön Asya'ya gelmesi, İslam dininde yayılma dönemine denk gelmektedir.

Türklerin Müslümanlığı büyük ölçüde kabul ettiği, siyasi olarak güçlendiği ve Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nu kurduğu bu dönemde, Türklerin Ön Asya toplumlarıyla etkileşimlerinin dini, kültürel ve siyasi sonuçları çok önemlidir. Değer eğilimleri kapsamında Türklerin diğer toplumlarla birlikte bulunduğu bu coğrafyada;

kültürel üretimlerinin, sosyal yaşam pratiklerinin, inançlarının, ekonomik koşullarının evrimleşmesini gözlemledik.

Türklerin Anadolu'ya ilerleme nedenleri ve yerleşik düzene geçiş süreçleri ile Anadolu'nun Batısına ulaştıkları zaman dilimi ele alınmış; Anadolu'da hareket alanı bulan Türklerle, Anadolu'da yaşayan Bizans İmparatorluğu karşılaşması üzerinde durulmuş; eş zamanlı olarak İnanç, kültür, ekonomik ve siyaset ilişkileri açısından Türklerin Batı'yla olan ilişkilerini etkileyecek süreç yorumlanmıştır.

Sanatsal üretimlerinde Ön Asya ve Bizans etkisinde kalan Türkler, diğer taraftan da Orta Asya özelliklerini de korumuşlardır. Türklerle etkileşimi kaçınılmaz olarak gittikçe yoğunlaşacak Avrupa devletlerini ve bugüne etki eden faktörleri anlamak için daha geniş bir coğrafya incelenmiştir.

Üç İmparatorluğun; Osmanlı imparatorluğunun kuruluş, Selçuklu İmparatorluğunun çöküş ve Bizans İmparatorluğu'nun küçülerek sınırlı Anadolu toprakları ve Konstantinopolis'te var oluşu, Anadolu coğrafyasında birçok farklı kültürün ve farklı inançların bir arada yer aldığı dönemdir.

Cumhuriyet sürekliliğinde gelişecek olayları daha iyi anlamayı olanaklı kılması için araştırılmış olan detaylı açıklama; zamansal olarak geçmiş dönemleri ve geniş alanı kapsadığı için 'Ek 1' olarak sunulmuştur. Ancak Orta Asya Kavimler göçünden, 15.yy İstanbul'un fethine kadar süren zaman diliminin kültürel ve sosyal yaşam yorumları, konunun sürekliliğinde önemli olduğu düşüncesiyle; birinci bölüm olarak kısa bir özetle yorumlanmıştır.

Değişimlerin en önemli noktası; Müslüman Osmanlı İmparatorluğu'nun, Hristiyan Bizans İmparatorluğunun baş şehri Konstantinopolis'i aldığı dönemdir.

Giysilerin neyi ifade edebilecek olduğu, Giysinin bir kültür sorunu olup olmadığı, Siyasi olayların giysileri ne kadar etkilediği, Giysilerin bir dilinin olup olmadığı, Giysilerin simge olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı soruları 'kültür' kavramı çevresinde irdelenmiştir.

Çin'de keşfedilen ipek kozasının, Hindistan'da üretilen ipek kumaşların keşfedildiği dönemden günümüze gelişen tekstiller hem ekonomik, hem politik hem de estetik değerler açısından insanoğlunun mücadele alanı olmuştur. Bu durum

ekonomik, siyasi, kültürel olarak coğrafyalar arası etkileşimleri de beraberinde getirmiştir.

15. yüzyılda Konstantinopolis şehri, Osmanlı topraklarına katılarak daha sonra İstanbul olarak bilinecek ve İmparatorların, İmparatoriçelerin, Sultanların, Kralların, Kraliçelerin daha iyisine sahip olmayı isteyerek kullandığı giysiler, güç gösterilerinin de başlıca aktörü olacaktır. Bu çalışmada Anadolu'yu anlamak hedeflenmiş olsa da, Saray'ın varlığı, kentleşme olgusu, araştırmaların özellikle bu şehir üzerine yoğunlaşmış olması, ticaretin, sosyal hayatın çoğunlukla burada yaşanıyor olması tezin ana gövdesini İstanbul'un oluşturmasına sebep olmuştur.

Tezin başlangıç noktasını oluşturan 15. yüzyıl aynı zamanda İpek Yoluna denizden ulaşmak amacıyla yola çıkan ve Amerika Kıtası olarak bilinecek ve bütün güç dengelerini değiştirecektiriyeni bir coğrafyanın keşfedildiği dönemdir. Bu döneme kadar Asya kıtasında kavimler göçü ve savaşlar bitmiş, Avrupa devletleri kurulmaya başlamıştır. İmparatorluk topraklarının genişlemesi sonucu İpek Yolunun bir bölümünü ele geçiren Osmanlılarla, yerleşik düzene geçerek devletlerini kuran ve ticari atılımlar yapan Avrupalılar araştırmanın bu bölümünde karşılaştırılmalı yer alacaktır.

Sanatta suret yapmanın yasak olduğu ve ancak minyatürün yapılabildiği Müslüman Osmanlı İmparatorluğu'nda bu dönemde sosyal yaşamdaki giysiler minyatürlere okunabilmektedir.

Karşılaştırmanın kırılma noktalarından birini oluşturacak bu dönem, Avrupalıların Orta Çağ'daki skolastik din düşüncesine felsefi anlayış getirerek Yeni Çağa girdiği ve Aydınlanmanın başladığı Rönesans dönemini kapsar. Osmanlılarda heykelin ve resmin yerini alan Hat ve Minyatürlerin aksine Avrupa'da kilise din bağlamında resim ve heykel yapmayı desteklemiştir. Yunan Klasiklerine övgü ile dönemin en önemli heykeltıraşları ve ressamı birçok eser üreterek yeteneklerini sergileyebilme olanağı bulmuşlardır. Bugün şehir meydanlarında ve dünya müzelerinde bulunan eserler dolayısıyla tezin Avrupa karşılaştırmasında dönem giysileri renkleri, desenleri ve formlarıyla bütün açıklığıyla anlaşılabilir. Eş zamanlı Osmanlılarda Saray yaşamında harem anlayışının kadınlara getirdiği saklı yaşam dolayısıyla giysiler yine minyatürlere anlaşılabilir.

Savaşlar dolayısıyla Batının Osmanlıları 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar izlediği ve sonrasında Batıyla ilişkilerin başladığı görülmektedir. Osmanlı topraklarına gelen seyyah yazarlar ve ressamalar, gördükleri manzaraların yağlıboya tablolarını yapmış, gravürlerini çizmiş ve günlükler tutmak suretiyle günümüze kadar ulaşan önemli sayılabilecek belgeler bırakmışlardır. Kimi zaman gördüklerinden etkilenerek anlatımlarında abartma yoluna giden seyyahlar, Avrupalı ressamaları da etkilemişlerdir. Bu dönemde Avrupa saraylarında giysilerde, tekstillerde, dokumlarda, halı ve kilimlerde Osmanlı etkisi görülecektir. Aynı dönem Batı’da Osmanlı’ya ilginin artması sonucu gelişen ‘Oryantalizm’ nitelik kazanmaktadır. Ancak Osmanlı harem hayatını anlatan tabloların tam olarak doğruyu anlatmadığı söylenebilir. Avrupalının hayal mahsulü olan harem dünyasını anlatan çizimler dönem kadın giysilerinin genel yapısını anlamamızı sağlasa da, güvenilirliği şüphelidir. Tarihsel gerçeklikleri, karşılaştırmalarla güvenilir olduğuna karar verilen seyyah anlatımlarına tez kapsamında yer verilmiştir.

Cumhuriyet’in kuruluşundan önceki son dönemi kapsayan 18 yüzyıl – 20 yüzyıl arası Avrupa’da tüm dünyayı bugüne kadar etkileyecek gelişmelerin yaşandığı ve Osmanlı’nın bu gelişmelere yetişemediği bir zaman ve değişimler dönemidir ve Batı’yla olan ilişkilerin sonucunda etkileşimlerin hız kazanacağı, değerler olarak belirlenen ekonomik, siyasal, inanç, toplumsal olaylar gibi birçok konunun evrileceği bu dönem ‘Batılılaşmama’ olarak bilinecektir.

Avrupa’da yaşanan devrimler ve ideolojik değişimler, Saray’da yansıma bulurken, Batılılaşma giysiden başlayacaktır. Batılılaşma nedir, Osmanlı Batılılaşma kavramından ne anlamıştır, beklentileri ve sonuçları ne olmuştur, giysi Batılılaşma meselesinin neresinde yer almıştır, Batılılaşma ile giysi arasındaki simgeler nelerdir gibi sorular incelenmelidir. Bu dönem giysilerin Saray’da gelenekselden tamamen koptuğu buna karşın Türk halkında henüz karşılık bulmadığı bir süreçtir. Azınlıklar, Levantenler ve yabancı diplomatlar ile elçilerinin geçmişten süregelen konumu anlaşılacak, ‘içerideki’ Batılıların giysileri, sosyal yaşamları, ticari alana etkileri, amaçları, kazandıkları haklarla Cumhuriyet öncesi dönemin aydınlatılması hedeflenmiştir.

Giysilerin mekânlarda tanımlandıkları söylenebilir. Osmanlı Sarayı ve Osmanlı kent yapıları, kervansaraylar, camiler, medreseler giysileri tanımlayan alanlardır. Hem işlevleri, hem yapı kimliği, hem de dönemsel kimlik okumalarına

olanak sağlamalarıyla toplum kimlik yapısında önemli yer tutarlar. Bu nedenedönem mimarisini belirleyen ana ögelere süreklilik içinde yer verilmiştir. Cumhuriyet öncesi son bölümde mimari yapı üslubunun anlamaya çalışılmanın yanı sıra; yeni sarayla birlikte yeni yaşam alanlarının yaratıldığı ve Saray'a yakın yaşayan bu zümrenin Avrupa modalarını takip ettiği görülmüştür.

Cumhuriyet kuruluş dönemi, 'İmparatorluktan' Cumhuriyet'e geçecek olan bir toplumun sürekliliğinde incelenmiştir. Bir önceki dönemin aksine Batılılaşmadan Çağdaşlaşmaya geçilmesi hedeflenmiştir. Toplum giysilerde bir rol modelle, söyledikleri ve yapmak istedikleri kadar görsel simgesini de önemseyen ve giysinin dilini kullanan bir liderle karşılaşmıştır.

20. yüzyılagirerken, ulus devlet ve güç devletleri meselesi yeni yüzyılın ilk yarısının dünya savaşlarıyla, ikinci yarısının büyük bir bölümünün ise soğuk savaş yıllarıyla geçmesine sebep olmuştur. Türkiye coğrafi konumu dolayısıyla siyasi ikilemlerin ortasında kalmış, Cumhuriyet ile birlikte oluşan siyasi, ekonomik, kültürel ve eğitim gibi değerler bu dönemde bir kez daha değişime uğramıştır. Savaşlar dolayısıyla ekonomik buhranların yaşandığı bir dönem olmasına rağmen, kültür ve sanat ortamının etkilediği giysilerin on yılda bir değiştiği ve artık tamamen 20.yy modaları olarak bilinen giysi modellerinin Türk toplumu tarafında benimsendiği dönem olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonucunda, dünya güç dengelerinin değiştiği, siyasi ve ekonomik parametrelerin Türkiye'deki gelişimleri etkilediği bir dönem 1950 ve sonrasıdır. Türkiye Ulus devlet bağlamında mübadele, varlık vergisi gibi azınlıklara yönelik değişim kararları kültürel evrimleşmede yansımaları uzun yıllar görülecektir. Giysi modaları ne kadar Avrupa ve Amerika kökenli olsa da Türkiye özelinde evrimleşmiştir. Köyden kente göç ve bunun sonucunda özellikle büyük şehirlerde yozlaşan kentleşme sorunu ve bu sorunla gelişen yeni toplumsal sınıfın kültürel değerleri, alt kültür olarak incelenecek; dinledikleri müzikler ve giydikleri giysiler ele alınacaktır.

1960-1980 dönemini darbeler, öğrenci hareketleriyle geçiren Türkiye, dünyadaki eşzamanlı hareketlerden etkilenecek, giysilerbu dönemde simge haline gelecektir. Özgürlük ve kişilik hakları temelinde gelişen toplumsal hareketler Kuzey Avrupa ülkeleri ve ABD'de gerçek anlamda özgürlük ve kişilik haklarının ortaya

çıkmasını sağlamışsa da Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde farklı sonuçlara neden olmuştur. Türkiye özelinde bu durum askeri müdahaleleri beraberinde getirerek özgürlükleri kısıtlamıştır. Özellikle 1980 askeri müdahalesi Türkiye’de yeni bir dönem ve yeni bir anlayış inşa etmiştir. Bu dönemden sonra oluşacak post-modern kültür, popüler kültürü de beraber getirecek ve toplumun davranış biçimleri, sosyal alanları, giysiler ve imajlar birlikte ele alınacaktır.

İlk uluslararası giyim markalarının Türkiye piyasasına girdiği bu dönemde, tüketim toplumunun genişlemesi, kentsel yapının bozulmasının sonuçları incelenecektir.

2000’li yıllar aynı zamanda Türkiye’de muhafazakar sınıfın güçlendiği ve bu sınıfın kendi kültürünü ve modasını oluşturduğu dönemdir. Bu giysilerin araştırmanın başında belirlenen değerlerden nasıl etkilendiği anlaşılmaya çalışılacaktır.

Gelişen teknolojilerle ve kültürlerin etkileşimiyle hızlanan dünyada 21. yüzyılın moda dakikasında ulaşılabildiği ve tüketildiği yeni bir dönemdir. 2000’li yılların başından itibaren modaları belirleyen kurallar iç içe geçerek, özgür, yeni, karma kuralsız bir anlayışa dönüşür. Toplum bireylerinin kimlik inşasında giysinin bir gösteri alanı olduğu kabul edilmektedir. Kişi, yaş, eğitim, algı gibi alanlardaki değişkenliğiyle giysi; kimliğinde farklılık göstermektedir. Bunun dışında toplumların, kendi kimlik oluşumunda geleneklerinden kaynaklanan giysi yatkınlıkları bulunmaktadır. Toplumların giysi alanlarını inanç eğitimlerinin belirlediği söylenebilir. Bir toplumun ekonomik seviyesi giysiye ulaşımı kadar, alabileceği eğitim, yaşadığı ortam, kültürel farkındalığı ve siyasi alanını etkilediği sonucu çıkarılabilir. Davranış biçimini, estetik kaygılarını, giysinin sessiz simge dilini birey farkında olsun ya da olmasın yansıtır.

İçinde bulunduğumuz zaman diliminde halen toplum katmanları için giderek daha karmaşık kodlarla karşılaşılsada giysiler üzerinden simgeler okunabilir. Toplumun davranış biçimi etkileşim alanlarına bağlı olarak evrimleşecektir. Bu evrim kodları da süreklilik içinde okunmaya devam edecektir.

Tek bir sonuca ulaşmak için değil, kültürün sürekliliğindeki Türk toplumu çevresinde cevaplar almaktır. Bunun ötesinde istenen üstü örtük olan siyasi,

ekonomik, kültürel kodların bireyin gelişimini gösteren giysiler dolayısıyla açığa çıkmasını sağlamaktır.

Bu çalışma moda, tekstil, tasarım eğitimi alan öğrenciler, tüm disiplin tasarımcıları adına bir farkındalık yakalamayı, Türk kültürüne bir başka perspektiften bakmayı, yaşam pratiklerimizin içinde anlamlandırmadığımız kimliğimizin vitrini olan giysiyi okuyabilmeyi amaçlamaktadır.

Ancak temel sebep araştırmacının bir sanatçı-tasarımcı olması dolayısıyla kendine sorduğu sorular toplamıdır. Üretilen tasarımların Batılılar tarafından alkışlandığında değer bulduğu algısının sebebini anlamak, kendi geleneğinden uzak öğrencilerle karşılaşmış olmak, kendi eğitimiyle ileride karşılaştığı deneyimler arasındaki çelişkileri sorgulamak hedeflenmiştir.

Amaç; yaşadığı kentin, ait olduğu toplumun farkındalığından uzaklaşan bireyler algısını, özgün toplumsal kimlik aidiyetinin karmaşasını ortaya koyarken, tarihin siyasi kronolojisinin dışına çıkarak giysilerin göstergebilimsel niteliğini vurgulamaktır. Batılılaşma anlayışında gelenek kimliğinin; Tanzimat dönemiyle ilk simge olarak giysiden değişime başlamış olmasıyla, Cumhuriyet kuruluşunda Kıyafet ve Şapka devrimiyle süren anlayışın farkını anlamak, Cumhuriyet'in sürekliliğinde kültürel (üst, pop, alt kültür vb), siyasi ve toplumsal değer eğilimlerinin evrimine moda perspektifinden bakmak önemlidir. Bu bakış eş zamanlı araştırmayla, Batı devletleri karşılaştırılmasıyla sonuca etki edecek nedenleri de okumayı hedefler.

Giysiler kültür, eğitim, siyasal farkındalığın görsel çıktısı olarak kabul edilebilir ancak giysiler temel sorunların farkında olmadan giyildikleri bedenlerde hangi sınıfı, hangi statüyü, hangi bilinci, hangi toplumu simgeliyor olabilirler?

2. TÜRİK KIYAFETLERİNE TARİHSEL BAKIŞ

Kültür, devamlılığı olan ve birçok unsurdan oluşan değerler toplamıdır. Müzik, dans ve sözlü edebiyat bir kültürün somut olmayan ürünleriyken sanatsal üretimler ve kıyafet ise kültürü somut biçimde temsil eden ürünlerdir. Bu bağlamda, günümüz değerlerini anlamak için Türk kültürünün tarihsel süreçlerine bakma zorunluluğu doğmaktadır.

Çalışmanın sonraki bölümlerinde Osmanlı'nın gelişimi ve Cumhuriyet'in yarattığı ivme ayrıntılarıyla incelenecektir. Bununla birlikte, tarihsel yolculuk kapsamında Türklerin geçirdiği değişimlerden de söz edilmelidir. Orta Asya'da ilk Türk devletleriyle başlayan bu yolculuk, Selçuklularla İmparatorluk şeklinde devam edip, Anadolu'ya ulaşmış ve Osmanlı tarafından miras alınmıştır. Tüm bu süreç, tezin EK 1 ve EK 2 bölümlerinde ayrıntılarıyla görülebilmektedir. Ancak, Osmanlı'nın devraldığı mirasın geçirdiği değişimler ve bu değişimler ışığında kültürün devamlılığı ve kıyafetlerin bu devamlılık içindeki konumuna bu bölümde yer verilecektir.

Orta Asya'dan Batı'ya doğru gerçekleştirilen ve MS 350-800 yılları arasında gerçekleşen Kavimler Göçü, Avrupa, Anadolu ve Orta Asya'nın siyasi yapısını değiştirmiştir. Avrupa'da, dönemin tek merkezi yönetimi olan Roma İmparatorluğu'nun Batı ve Doğu olarak ikiye ayırmış; Batı Roma'nın çökmesinden sonra Avrupa'da feodal sistem kurulmuş; Anadolu ve Balkanlar'da Doğu Roma İmparatorluğu merkezi otorite olarak öne çıkmış ve Orta Asya'da ise Göktürk Devleti ile başlayan Türk Devletleri silsilesi dönemine girilmiştir.

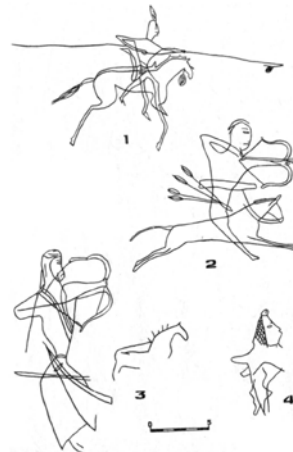
Türk kelimesi ağırlıklı olarak Çin kaynaklarında görülse de Göktürk Devleti ile siyasi bir yapı içinde ilk kez kullanılmaya başlanmıştır. Göktürk Devleti, Doğu ile

Batı'yı birbirine bağlayan ve yoğun şekilde kullanılan İpek Yolu üzerindeki önemli devletlerden biri olarak güçlenmiştir. İpek Yolu, Çin ipeğinin diğer ülkelere ulaşmasını sağlayan önemli bir ticari rotadır. Bu yol ile Çin – Türk – Orta Asya – Avrupa arasında omurga oluşturmuştur (Kuban, 2009: 79). İpek Yolu sadece ekonomik değere sahip malların ticaretinin yapıldığı bir yol değildir. Aynı zamanda kültür ve dinlerin birbirleriyle ilişkisinin kurulduğu kültür aktarım yoludur.

Göktürk ile başlayan ve Uygurlar ile devam eden Türk Devletleri her zaman İpek Yolu'nun bir bölgesine egemen durumda olmuşlardır. Bu durumun en önemli etkisi Türkler arasında gerek çok tanrılı gerekse tek tanrılı inanışların yaygınlaşmasına neden olmuştur. Türklerin inanış sistemleri onların kültürlerini de etkilenmiştir. Göktürk'ler Şaman inanç sistemi içinde yer alırken Uygurlar Manizm ve Budizm inancına geçmişler; bu da her devletin sanatsal üretimleri ile kıyafet kodlarını belirlemiştir. Orta Asya Türk kültürü ve dönem içinde yer alan önemli diğer kültürlerin özellikleri EK 1'de görmek mümkündür.

İpek Yolu, üzerinden geçtiği kültür ve devletleri Çin ipeği ile tanıştırmıştır. Çin kaynakları Orhun milletlerinde kadınların deri üzerine ipek işleme yaptıklarını, yünlü kumaşlar giydiklerini, erkeklerin ok, yay, hayvan koşum takımları ve silahlar için demir ve altın döküm yaptıklarını anlatmaktadırlar (Kuban, 2009: 73).

Göktürklerde giyim basit biçimde şekillendirilmiş duvar resimlerinden öğrenilmiştir. Büyük olasılıkla tören alanı olarak kullanılan yerlerde yer alan kaya üstü çizimlerde insan figürlerine daha çok av ve savaş sahnelerinde rastlanmaktadır (Çoruhlu, 1997: 13–25).

Şekil 2.1. : Kaya Üstü Çizimlerde Gök-Türk Dövüşçüleri

Kaynak : Avşar, 2007: 486

Kaya resimlerinde yer alan figürlerden yola çıkarak Göktürk dönemi askerlerin iki biçimde zırh kullandıkları anlaşılmaktadır. Birisi önden ve arkadan koruyan ve omuzlar üzerinden kemerler ile tutturulan yekek biçimli, yanlardan iliklenen daha hafif olanıdır. Diğerinin formu ise önden kapanan Orta Asya Türk kaftanının kesimini tekrarlamakta, sadece at üzerinde daha rahat etmek amacıyla arkadan bacakları kaplayan kısma bir yırtmaç yapılmaktadır (Bkz. Şekil 2.1).

Başka bir örnekte Kudırge Kurganı'nda bulunan çizimde bir ritüel betimlenmiştir. Taşta atlarından inerek diz çökmüş iki savaşçı ile kadına benzeyen iki oturmaş figür yer almaktadır (Ögel, 1991: 142). Yaşar Çoruhlu'ya göre (2007: 180), burada tasvir edilen taçlı kadın figürü Umay tanrıçasını simgelemektedir (Bkz. Şekil 2.2). Atlıların yanında tanrıça Umay tasviri vardır. Atlıların tanrıça Umay'ın yanında tasvir edilmeleri ona sunu yaptıklarını düşündürmektedir. Tanrıça Umay, başında dilimli tacıyla birlikte tasvir edilmiştir. Kulaklarında küpeler görülen Umay'ın üzerinde kürkten bir kıyafet bulunmaktadır.

Şekil 2.2. : Göktürk Devrine Ait Kudırge Kurganından Çıkarılan Kaya Üzerine Yapılmış Dini Merasim Tasviri

Kaynak : Esin, 2001: 61

Günümüze ulaşan Göktürk Dönemi insan figürlü heykelleri arasında gerçekçi tarzda bağdaş kurarak oturmaş figürler az sayıda olsa da mevcuttur (Bkz. Şekil 2.3).

Bu heykeller arasında en bilinenleri Kül-Tiğın (732), Bilge kağan (735) ve Tonyukuk (725–732) anıt mezar külliyesindeki örneklerdir (Alyılmaz: 2005: 78).

Bu dönemden batıya geçmiş olan en önemli veriler İpek yolu dolayısıyla giysiler ve dokumalardır. Ancak bu konuda daha çok araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bulunan az sayıdaki resimlerdeki giysiler incelendiğinde Uygurların geride bıraktığı eserler dikkat çekicidir.

Şekil 2.3 : Bilge Kağan Mezar Külliyesinden Oturan Bilge Kağan ve Eşine Ait Heykeller

Kaynak : Alyılmaz: 2005: 74

Türk Devletlerinin Orta Asya'dan Batı'ya doğru genişleyen topraklar sonucunda Önasya'nın önemli siyasi ve askeri gücü olan Sasani Devleti ile komşu olmuşlardır. MS 6. yüzyılda Uygurlar Sasani üzerinde hakimiyet kurması ile bölge tamamen Türkleşmiştir.

Uygur sanatında Türk dünya görüşü Budizm, Manicilik ve Nesturi dinleri sistemine girerek yeni çehre kazanmış olduğu söylenebilir. Bu dinler yerleşik dini yapılara ihtiyaç duymaktadır. Bu sayede Uygur kültürü ve kültürün oluşturduğu kıyafet üzerine daha sağlıklı ve kesin bilgiler elde edilebilmiştir.

Berlin Staatliche Müzesi envanterinde bulunan işleme kompozisyonda prenses yanında çocuğu ile birlikte yer almaktadır. Ayakta tasvir edilen her iki figür lotus şeklinde kaideler üzerinde betimlenmiştir. Figürlerin ellerinde yukarıya doğru yükselen adak olarak sunulan lotus çiçeği bulunmaktadır. Prensesin üzerinde ayaklarını kapatan uzun elbiseler bulunmaktadır. Elbisenin V şeklindeki yakası işlemelidir. İçinde başka bir kıyafetin olduğu yaka kısmında görülmektedir. Ortadan ikiye ayrılmış saçları çiçek motifli tokayla tutturulmuş prenses dolgun bir yüze sahiptir (Bkz. Şekil 2.4).

Şekil 2.4 : Koço'da bulunan Prens ve Çocuk dokuma parçası

Kaynak : O'Neill, 1982: 205

Sunu yapan kadınları gösteren duvar resminde bağışlayıcı kadınların tasvir edildiği resimde kadınlar kısa kollu yandan yırtmalı kaftanlar içine uzun kollu kahverengi elbiselerle tasvir edilmişlerdir. Kaftanın kollarında ve yakasında san bordürler vardır. Başlarında beyaz bantlı siyah başlık ile enseden sarkan kırmızı eşarp yer almaktadır. Kulaklarında dört inciden meydana gelen omuza kadar sarkan küpeler bulunmaktadır. Figürlerin elleri göğüs hizasında birleşmiştir (Bkz. Şekil 2.5).

Şekil 2.5. : Sunu Yapan kadınlar duvar resmi

Kaynak : Avşar, 2007: 585

Orta Asya'da, Ceyhun (Amu Derya) ve Seyhun (Siri Derya) nehirleri arasında kalan bugün Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan arasındaki tarihi bölge olan Maveraünnehir üzerinden gelen ve 10. yüzyılda yoğunlaşan göç dalgaları bölgenin

Türk nüfuzunu kuvvetlendirerek onun yeniden egemen hale gelmesini sağlamıştır. Bu göç dalgasından Uygurların bir kolu olan Yağmalar bölgede ilk Türk-İslam devleti olan Karahanlı Devleti'ni kurmuşlardır.

Türklerin Batı'ya doğru hareketi, bölgede etkin olan İslamiyet'in aşamalı ve kimi zaman savaşlar yoluyla İslamiyet'in Türkler arasında yaygınlaşmasını sağlamıştır. İslamiyet de diğer tek tanrılı dinlerde olduğu gibi yerleşik dini yapılara ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle Karahanlılar ile birlikte saray yapıları Türk mimari ve sanat tarihinde görülür olmuştur. Saray yapılarındaki kimi duvar resimleri de dönemin kıyafeti hakkında bilgiler vermektedir.

Afrasiyab Sarayı'nın kabul salonunun doğu duvarının tüm yüzeyi ellerinde ok ve yay tutan Türk askerlerinin tasvirleri ile kaplıdır. Sağlam yapısıyla Selçuklu Türk tiplerinin anımsatan bu figürün vücudun üst kısmı yandan, ayak kısmı ise profilden betimlenmiştir. Figür sağ kolu ile vücuduna yayını yaslamış, oku ise uçlarından çok zarif bir jestle tutarak sanki birine sunmaktadır. (Bkz. Şekil 2.6.)

Şekil 2.6. : Karahanlı Afrasiyab Sarayı Kabul Salonunun Doğu Duvarı Freski

Kaynak : İskenderzade 2010: 542

Yüzünün büyük bölümü bozulmuştur, sadece, başlığının bir kısmı korunabilmiştir. Değerli, ters dönmüş damla biçiminde taşlarla süslenmiş sorguçlu küçük başlığının altından çıkan uzun siyah örülmüş saç telleri sağ omzunun arkasından bacaklarına doğru, bu omuzun önünden kıvrım yaparak sağına ve sol kolun üzerinden soluna doğru uçmaktadır. Üzerindeki sağdan sola kapanan uzun

kollu tıraz bantlı kaftanı zengin desenli kumaştan yapılmış, belinde askılı kemer ile tutturulmuştur. Ayaklarında ökçeli ve muhtemelen yumuşak deriden yapılmış çizmeleri vardır.

Figürün dizden aşağıya kadar inen uzun kaftanı sarı renktedir. Üzerindeki girift süsleme, bükülmüş beyaz kurdeleler ve aralarına sıkıştırılmış parlak sarı motiflerden oluşmaktadır. Kaftanın altından görülen gömlek ise mavi renktedir. Geniş ve süslü tıraz bantları üzerinde harflerin yazıldığı fark edilmektedir. Figürün kontur çizgileri kırmızı ile kaftan ve diğer kısımlar ise siyah ve gri ile çizilmiştir.

Figürün uzun örgülü saçları, başlığı, askılı kemeri, kaftanı ve çizmeleri Orta Asya Türk giyim tarzını canlandırmaktadır. Korunabilmiş el fragmanı ve figürün genel hatları freskin insan tasvirleri yapmağa alışık usta bir ressam tarafından işlendiğini göstermektedir. (Bkz. Şekil 2.6).

Karahanlılar'dan sonra aynı gölgede bir başka Türk-İslam devleti olan Gazneliler varlık göstermeye başlamışlardır. Dönemin önemli yapılardan biri olan Leşkeri Bazar Sarayı'nda yer alan figürler Türk giyim özelliklerinin devamlılığı bakımından oldukça önemlidir.

Orta Asya Türklerin geleneksel giysilerinden olan uzun kaftanları soldan sağa doğru kapanmaktadır, ayaklarında ise yumuşak çizmeler bulunmaktadır. Ayaklara kadar inen geniş paçalı şalvarları atlı toplum olarak bilinen Türklerin vazgeçilmez giyim elemanı olmuştur. Askerlerin üzerinde uzun kollu, belde askılı kemer ile tutturulan kaftanları vardır. Kaftanların geniş üçgen şeklinde yakaları geriye katlanmış, yakanın altından tam boğaz altına gelen gömlekleri gözükmektedir (Bkz. Şekil 2.7).

Şekil 2.7 : Leşkeri Bazar Sarayı Kabul Odası Duvar Fresklerinden Detay

Kaynak : İskenderzade 2010: 547

Sarayın muhafız askerlerinin yüz çizgilerini tamamlayan önemli fragman başka bir yerde, bir sütun üzerinde bulunmuştur (Bkz. Şekil 2.8). Hafif yandan dönüşlü tasvir edilmiş bu portrede yuvarlak yanaklar, dış kenarları hafif çekik sürmeli gözler, yüksek yay kaşlar, düz burun ve küçük ağız Uygur fresklerinde ortaya çıkan Türk tipi yüz ikonografisine uymaktadır. Askerin dilimli başlığı altından çıkan düz saçları aşağı doğru sarkmakta, başının çevresindeki çizgi hale şeklinde görülmektedir.

Resim 2.8 : Leşkeri Bazar Sarayı Kabul Sütun Üzerindeki Freskten Detay

Kaynak : İskenderzade 2010: 550

Gazneli Devleti'nden sonra Türklerin tarihsel yolculukları Büyük Selçuklu İmparatorlu ve sonrasında da Anadolu Selçuklu Devleti tarafından temsil edilmiştir. Bu noktada, bir kültürün devamlılığı, o kültürün farklı kültürler ile iletişim-etkileşim içinde bulunması ve ana kültürün artık yeni bir kültür şekline bürünmesi durumu ile karşı karşıya kalınır. Türklerin çok tanrılı inanıştan tek tanrılı inanişe geçmeleriyle birlikte daha yerleşik bir yaşama geçtikleri söylenebilir. Yerleşik yaşam da beraber kendi olguları ve değerlerini beraberinde getirir. Yeni olgu ve değerler, eski olgu ve değerlerin ya yok olmasına ya da biçim değiştirmesine neden olur.

Doğan Kuban (2009:80) bu durumu Selçuklu dönemi yapılarından Divriği Külliyesi özelinde el almıştır.

"[...] Aslında dekoratif taş tonozlar, Yakın Doğu'da çok yaygın bir tekniğin ürünü değildir. Dekoratif taş tonoz İran ve Orta Asya için karakteristik değildir. Kafkasya'dan Suriye'ye kadar uzanan bölgede ise dekoratif gelişmesi bu kadar güçlü olmayan fakat teknik bakımından ileri bir taş örtü geleneği vardır. En azından Isfahan Cuma Camisi'nin Selçuk çağı tonoz örtülerinde, Divriği'den önceki örnekleri görüyoruz. Kanımca, Büyük Selçuklu ülkelerinin dekoratif tuğla tonoz

geleneği ile Kuzeydoğu Anadolu, Azerbaycan ve GÜney Kafkasya'nın taş tonoz yapı geleneğinin etkileşimi Divriği gibi bir uygulamayı ortaya çıkarmıştır. Böyle bir karışmanın geleneği şöyle olabilir: Divriği şantiyesinde muhtelif gelenekleri temsil eden ustalar çalışıyorlardı. Yapının taş tonozlarını, Doğu Anadolu ustalar yapmış olabilir. Öte yandan İnan'dan ya da Horasan'dan gelen bir başka ustanın elinde tuğladan yapılan tonozlara ait bazı kalıp çizimleri bulunmuş olabilir. Gerçekten Orta ağ'da bütün İşlam lkelerinde hemen hemen aynı geometrik çizimlerin bulunması, bunların ortak bir öğretisinin bulunması var olduğunu kanıtlamaktadır. Bu ğreti, ustaların elinde örnekler halinde, belki kısmen belleklerinde bulunuyordu."

Bu rnek bize ustaların kökenleriyle, farklı coğrafyalarda, farklı kültür katmanlarında, farklı topluluklar için eserler üretirken bir arada çalışmış olabileceklerini anlattığı gibi, hem kültür ortamını hem de sosyal ortamını anlamamıza olanak sağlamaktadır. Ne var ki Kuban'ın yaptığı bu çıkarım dönemin sosyal hayatına ışık tutamamaktadır. Çünkü, rnek, bir toplumun, kültürün ve siyasi yapının üst yapısının temsiliyetini ifade etmektedir. Sosyal yaşam ve sosyal yaşamın izlerini görmemiz mümkün değildir.

şekil 2.9 : Sivas Divriği Kllyesi

Kaynak : google.com; Erişim Tarihi: 15.03.2015

Bununla birlikte Selçuklu kültürünü ifade eden önemli somut kanıtları metal buluntular ile pişmiş toprak kaplar üzerinde görülmektedir.

Kazılarak süslenmiş bir diğer Selçuklu plakı Viyana Angewandte Kunst müzesinde sergilenmektedir. (Bkz. şekil 2.10)

Şekil 2.10. : Viyana Angewandte Kunst Müzesinden Kazıma Süslemeli Selçuklu Plakı

Kaynak : İskenderzade, 2010: 569

Plakın kompozisyonu merkezde büyük dairevi madalyon, çevresinde birkaç sıra bordür şeklinde düzenlenmiştir. İlk sırada küçük daireler oluşturan bitkisel, ikinci ve üçüncü sırada ise geometrik düzenleme geçmektedir. En dış bordür ise birbirini kovalayan canlılardan oluşmaktadır. Büyük merkezi madalyon içinde tahtında bağdaş kurarak oturan bir Selçuklu emirini görmekteyiz (Erginsoy,1978: 182). Orta Asya tipinde yuvarlak yüzlü ve uzun saçlı genci tasvir eden süsleme ince ayrıntılarıyla seçilmektedir. Kendine emin tarzda tahtında dik oturan figürün elleri bacakları üzerine konmuştur. Emir in başındaki üç dilimli taç, uzun, ayakuçlarına kadar inen ve belden kemer ile tutturulmuş süslü kaftanı, kollarında saray mensubu olduğuna işaret eden tırazları ayrıntılarıyla betimlenmiştir. Figürün oturuş tarzı, üzerinde oturduğu tahtın ayrıntıları ve giyim kuşamı onu Kubadabad sarayı çinilerindeki taht sahnelerindeki insan figürlerine benzetmektedir.

Berlin Müzesinde sergilenen boyalı stucco heykel bir Selçuklu Dönemi genci tasvir etmektedir. (Bkz. Şekil 2.11). İlk Sarre tarafından yayınlanan ve 11–12. yüzyıl tarihlendirilen bu eserin yüksekliği 62 cm. Yüksek kabartma şeklinde yapılmış figür hafif yandan betimlenmiştir. Figürün başında önden bir dilim ile vurgulanan silindirik biçiminde takkeye benzer başlığı, omuzlarından aşağıya doğru sarkan uzun siyah boyanmış saçları, yuvarlak yakalı uzun elbisesi vardır. Mavi renge boyanmış elbise belden uzun kurdele biçimli bir kemer ile tutturulmuş, önden düğümlenen kemerin serbest kalan uçları aşağı doğru sarmaktadır. Gazneli Dönemi Leşkeri Bazar sarayı fresklerinde benzer bir uygulama ile karşılaşan Schlumberger, bu tür uzun kemer-kurdeleleri bir askeri rütbe işareti olarak yorumlamıştır . Dirsekten bükülen ve öne uzatılan sağ elinin avucunda çubuk ucuna benzer bir nesne

görülmektedir. Ayak uçlarının kırık olmasına rağmen figürün çıplak ayaklı tasvir edildiği görülmektedir.

Şekil 2.11. : Boyanmış stucco heykel. İran, 12.yy. Berlin, Museum of Islamic Art

Kaynak : İskenderzade, 2010: 575

Selçuklu Dönemi İran kökenli diğer bir heykel örneği bağdaş kurarak oturan kadını tasvir etmektedir. (Bkz. Şekil 2.12). Lady Marling mirası olan ve 12.yy. tarihlenen bu stucco heykel günümüzde London Victoria and Albert Museum’da sergilenmektedir. Klasik Selçuklu güzellik kıstaslarına uygun şekilde yapılmış bu figürün yüz çizgileri Orta Asya geleneğini yansıtmaktadır. Figürün kollarındaki tırazlar saraydan birisinin olduğuna işaret ederken, başındaki üç dilimli kıymetli taşlarla süslü tacı, yüzündeki rahat, kendine güvenir ifadesi, gururlu oturuş tarzı ve zengin takıları onun hükümdar ailesine yakın birisi olabileceği düşüncesini uyandırmaktadır.

Şekil 2.12. : Oturan Kadın Figürü, Victoria ve Albert Müzesi, Londra. Env. No. A 22-1928

Kaynak : collections.vam.ac.uk; Erişim Tarihi: 25.12.2014

Selçuklu dönemi kıyafetlerinin betimlendiği bir başka örnek de dilimli kâsedir. Kuveyt Ulusal Müzesi'nde sergilenen kase Kaşan'da üretilmiştir (Bkz. Şekil 2.13). Kasede betimlenen figürler dizlerini bükerek oturmaktadırlar. Klasik Selçuklu Türk tipini yansıtan bu figürler yuvarlak yüzleri, birleşik kaşları, badem gözleri ve küçük ağızları, omuzlarına kadar inen uzun saçları ile seçilmektedir. Uzun kollu ve “sıfır yaka” kaftanları nokta desenlidir. Haleleri ve kollarındaki tıraz bantları saray mensubu soylu kişiler olduklarına işaret etmektedir. Hafif yandan tasvir edilmiş bu figürlerin sol elleri dirsekten bükülerek önde tutulmaktadır (Caiger-Smith, 1985: 60)

Şekil 2.13 : Lüster kase. Saydam sır, kobalt mavisi. İran, Kaşan, 1170

Kaynak : İskenderzade, 2010: 603

Tüm bu örnekler, Göktürkler'den başlayarak Anadolu Selçuklularına kadar geçen sürede Türk kıyafetlerinin kimi değişimlere uğrasa da temelde benzer formlarda ilerlediğini söylemek mümkündür. Bu süre zarfında Türklerin çok farklı kültür alanlarından geçtiğini, yeni inanç sistemi ile birlikte tek tanrılı bir dine mensup olmaları özellikle vurgulanmalıdır. Göktürkler'in tarih sahnesinde kaldıkları 552-744 ile Osmanlı öncesi son büyük Türk devleti olan Anadolu Selçuklular'ın tarih sahnesinde kaldıkları 1077-1308 yıllar kültürün devamlılığı için birbirine yakın tarihler olduğu savunulabilir. Her iki devletin ortadan kalktığı tarih arasında yaklaşık 560 yıllık bir süre vardır ki, bu süre zarfında gerçekleşen ilerleyiş ve kurulup-yok olan devlet sayısı muazzamdır. Özetlemek gerekirse Göktürk ile Anadolu Selçuklu devleti arasındaki zaman aralığı bir kültürün taze kalmasına olanak verecek kadar yakındır. Aynı durum Osmanlı için de geçerlidir. Göktürk ile Osmanlı arasında da yaklaşık olarak 550 yıl gibi bir süre bulunmaktadır.

Kültürün devamlılığı konusunda tez kapsamında görüşme yapılan değerli sanat insanı Atilla Özdemiroğlu'nun tespitleri ilginçtir:

"[...]Nepal'daki bir köy evinde duvarda asılı duran bir müzik çalgısı bağlama ile cura arasında bir çalgı görmek mümkündür. Bu çalgı sesi de bağlamaya benzemektedir. Çaldığı şarkı da Yozgat türküsünden farksızdır. Nepal ile Anadolu arasında neredeyse 1000 yıldır bir temas olmamasına rağmen müzik çalgıları ile benzerlik göstermektedir. Orta Asya'nı etkilerini en iyi biçimde Anadolu Yörüklerinde bulmak mümkündür [...]"

Burada önemli olan konu, Türklerin kıyafetlerinin farklı kültür ve inanışla karşılaşılmasına rağmen temel çizgisi korumasıdır. Bu durum Osmanlı döneminde özellikle devletten imparatorluğa geçişte büyük oranda değişecektir. Tezin sonraki bölümünde görüleceği gibi Osmanlı'nın İslamiyet'in koruyucusu olması ve hilafeti elinde bulundurması Osmanlı ve dolayısıyla Türk kültürünü başkalaşma sokacaktır. Bu başkalaşım kıyafetlerde de kendisini gösterecektir.

3. OSMANLI İMPARATORLUK DÖNEMİNDE DEĞER EĞİLİMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMALI ANALİZİ

Osmanlı İmparatorluğu yaklaşık 600 yıl Anadolu, Ortadoğu, İran ve Balkanlar'da varlık göstermiştir. Farklı toplum ve kültürlerin bulunduğu bu coğrafi alan içinde Osmanlı İmparatorluğu iletişimde bulunduğu kültürlerle etkileşim halinde bulunmuştur.

Çalışma kapsamında Osmanlı İmparatorluğu'nun değer eğilimlerinin analizi İmparatorluğun geçirdiği tarihsel ve siyasal değişimler dikkate alınarak, farklı alt başlıklar şeklinde incelenecektir. Söz konusu alt başlıklar İmparatorluğun Kuruluş ve Yükseliş Dönemi; Duraklama ve Gerileme Dönemi ile Çöküş Dönemi şeklindeki genel kronoloji ile ilişkili olarak yapılandırılmıştır.

Daha önceki bölümlerde toplumların değer eğilimlerini etkileyen faktörler arasında siyasi, ekonomik ve dinsel değişimler gibi etkenler olduğu belirtilmişti. Osmanlı Devleti'ni etkileyen faktörler sonraki bölümlerde ayrıntılarıyla incelenecektir. Ancak burada Halil İnalçık'ın Osmanlı siyasi otoritesi olan padişahların kullandıkları ünvanların elde ettiği kazanımlar ve fetihler üzerinden yapmış olduğu analize yer vermekte yarar vardır.

İnalçık (2014: 62) Osmanlı Kuruluş Dönemi padişahlarından I. Murat'ın Anadolu beylikleri tarafından tanındıktan sonra "Hüdavendigâr" ve ondan önce Selçuklu sultanlarının kullandığı ve imparatorlukta hak iddiasını açıkça gösteren "sultan-ı âzam" ünvanlarını almasını Osmanlı'nın Selçuklu mirasını devraldığı şeklinde yorumlamaktadır. İnalçık (2014: 62), Anadolu'da siyasi birliği sağlayan Bayezit'in, 1395'te Kahire'deki Abbasî halifesinden Anadolu Selçuklu hükümdarlarının özel ünvanı "sultanü'r-Rûm", yani "Bizans ülkeleri sultanı" ünvanının resmen tanınmasını da benzer şekilde yorumlamıştır. Fakat bundan kısa

bir süre sonra Anadolu'daki eski Moğol toprakları üzerinde Timur hak iddia edecek, yalnızca bir uç beyi olarak gördüğü Osmanlı hükümdarının kendisini tanımamasını istemiştir. Daha sonra Timur'un oğlu Şahruh'un ileri süreceği benzer iddiaya Osmanlı hanedanlığı, kendi soylarını eski Orta Asya Türk hanlarına bağlayan bir soyağacı uydurarak ve efsanevî Oğuz Han soyundan geldiklerini iddia ederek karşılık vermiştir. Osmanlılar bu dönemde Orta Asya Türk söylencelerini bilinçli olarak canlandırıp benimsemiştir. Orta Asya hanlık kavramı, böylelikle bir gazi önderinin kişiliğinde İslami sultanlık kavramıyla birleşiyordu (İnalçık, 2014: 62).

İstanbul'un fethiyle, II. Mehmet en saygın Müslüman hükümdar olduğunu belirten İnalçık, (2014: 62) Osmanlılar'ın Fatih'i ilk dört halifeden bu yana en büyük Müslüman hükümdar olarak görmüşlerdir. Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti Kostantiniye'yi aldıktan sonra Mehmet aynı zamanda kendini Roma İmparatorluğu'nun tek yasal varisi olarak görmüştür (İnalçık, 2014: 62)

Osmanlı sultanlarının yasal durumu, I. Selim'in saltanatı döneminde köklü değişikliğe uğramıştır. Selim, hilâfetin eski merkezî alanları olan Suriye ve Arabistan'ı imparatorluğa katarak İslâm dünyasının sınırlarında yalnızca bir gazi sultan değil, aynı zamanda Mekke ile Medine'nin ve hac yollarının koruyucusu olmuştur. Bu, o zamanlar her Müslüman hükümdarın kullandığı halife unvanını taşımasından daha anlamlıdır. Selim, hilâfetin simgeleri sayılan Peygamber'in kutsal eşyalarını İstanbul'daki sarayına göndermişse de, Abbasî halifesinin halifeliği Selim'e bıraktığı ya da Selim'in bütün İslâm dünyasının halifesi olduğunu iddia etme durumu söz konusu değildir. Sünnî öğretiyeye göre halife, Peygamber ile aynı kabilden gelmeliydi. Bunun yanı sıra İslâm topluluğu için 13. yüzyıldan sonra halife kavramının kalmamıştı (İnalçık, 2014: 63).

I. Süleyman, "yüce hilâfet'te hak iddia ettiği ve "halîfetü'l-Müslimîn" unvanını kullandığında, İslâm hükümdarları arasında kendi siyasi otoritesini ve İslâm'ın koruyucusu vurgusunu yapmak istemiştir. Tahta çıkışında Süleyman'ı kutlamak için gönderilen bir mektupta Mekke şerifi, gazadaki başarısının onu bütün öteki Müslüman hükümdarlardan daha yüce bir konuma yükselttiğini yazmıştır. Osmanlı sultanları hep gazi sultan olarak kalmışlardır; ancak gaza kavramını genişleterek bütün İslâm dünyasını himayeleri altına alıyorlardı. Onlar klâsik öğretilerden değil de, gaza ilkelerinden yola çıkarak hilâfet kurumuna yeni bir anlam verdiler. 16. yüzyıl ortalarında Sumatra ve Hindistan'ın Müslüman hükümdarları

Portekizlilere karşı Osmanlı yardımı isterlerken, mektuplarında açıkça sultanın "İslâm'ın Koruyucusu" unvanını kullanmışlardır (İnalçık, 2014: 63).

3.1. Kuruluş Dönemi'nden 17. Yüzyıla Kadar Osmanlı Değer Eğilimleri

3.1.1. Siyasi Ortam

Osmanlı Devleti'ni kurmuş olan aile, Oğuzların sağ kolu olan Günhan kolunun Kayı boyundan oldukları bilinmektedir. Büyük Selçuklular 1071'de Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun Türkleşme sürecini kendilerine bağlı aşiretleri toplu olmayarak farklı zamanlarda kısım kısım Anadolu'nun çeşitli yerlerine yerleştirdikleri sırada Kayı boyunu da Anadolu'ya gelmiştir (Uzunçarşılı, 1998: 97). Kayıların bir kısmının 13. yüzyıl ortalarında Ankara'nın batı kısımlarında bulunarak daha sonraları Söğüt ve Domaniç bölgesine yerleşmişlerdir (Bulduk, 1999: 164). Anadolu'nun Moğol devleti İlhanlılar tarafından işgali ve Selçukluların Anadolu'daki hakimiyetlerini yitirmesi Osmanlı Beyliği'nin kendi bölgesinde söz sahibi olmasını sağlamış ve böylece Osmanlı Devleti'nin temelleri atılmıştır (Aytepe, 2011: 28).

Osmanlı Devleti kurulduğu sırada batısında gücünü yitirmeye başlamış Bizans Devleti, doğusunda Anadolu Selçuklu Devletinin dağılmasından sonra ortaya çıkan Türk beylikleri; Anadolu'nun doğusunda Moğol İmparatorluğu'nun devamı olan ve İran, Irak ve Doğu Anadolu'ya hakim İlhanlı Devleti; Suriye ve Mısır'da ise Memluklar bulunmaktaydı.

1261 yılından sonra Bizans'ın bugünkü Bursa, Bilecik ve İzmit bölgesini kapsayan Bitinya bölgesindeki idaresinin gevşemesi, bölgede bulunan Rum beylerinin Bizans merkezi teşkilatı ile olan bağlarının zayıflaması sonucunda Osmanlı Beyliği bu bölgelerde kimi yerler üzerinde hakimiyet kurmalarını sağlamıştır (Uzunçarşılı, 1998: 101). 1299 yılında Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğollarla giriştikleri mücadele sonucunda kendisine bağlı olan beylikler üzerindeki otoritesi zayıflamış ve bunun sonucunda da Osmanlı Beyliği buldukları bölgede daha etkin olmaya başlamışlardır.

Osmanlılar kuruldukları bölge olan Marmara'nın güneybatısında Bizans'a karşı üstünlüğü ele geçirmiş ve İznik'i alarak kenti geçici başkent yapmışlardır. Ancak kuruluş döneminin en büyük kazanımı Bizans ile yapılan anlaşma sonunda yaşanmıştır. Bizans İmparatoru Kantakuzen tahtını korumak amacıyla

Osmanlılar'dan yardım istemiş; bu yardım karşılığında da Rumeli'de bir kale Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır. Böyle Osmanlı Devleti Rumeli'ye adım atmıştır (Baştav, 1999: 170).

Kuruluş Dönemi padişahlarından Orhan, 1346'da, Bizans tahtında hak iddia eden İoannis Kantakuzenos ile bir ittifak yapmış, İoannis'in kızı Theodora'yla da evlenmiştir. Bu durum Osmanlılar'a Bizans'ın içişlerine karışma ve Trakya'daki iç savaşa katılma fırsatı vermiştir (İnalçık, 2014: 15-16).

Orhan'dan sonra iktidara geçen I. Murat, Trakya, Makedonya, Bulgaristan ve Sırbistan'ı toprak kazanmış; Edirne'yi almış ve burayı ikinci başkent yapmıştır. Böylece Avrupa'ya yayılmayı kolaylaştırmıştır (Aytepe, 2011: 31).

Türk göç ve yerleşme hareketi, Trakya'daki fetihlerin hemen ardından gelerek Avrupa'da Osmanlı yayılmasına sağlam bir temel yaratmıştır (Kürkçüoğlu, 1999: 176). Trakya'nın sınır bölgeleriyle Meriç ve Tunca Vadileri'nde yoğun nüfuslu Türk yerleşimleri kurulmuştur. Bununla birlikte Balkanlar'daki Osmanlı topraklarıyla sınırdaş alanların yerel beyleri, Osmanlı egemenliğini kabul etmişlerdir (İnalçık, 2014, 17). I. Murat Anadolu'daki Türkmenleri fethedilen yerlere, Balkanlar'daki Hıristiyanları da Anadolu'ya yerleştirmiştir (Bulduk, 1999: 163). Batıya doğru gelişme devam ederken Osmanlılar, aynı zamanda, Ortodoks Kilisesi'ni resmen tanıyarak Katolik Kilisesi'ni bütün ülkede yasaklamışlardır (İnalçık, 2014, 19). Osmanlı'nın Ortodoks Kilisesi'ni tanıması bölgede bulunan Hıristiyan halkını kendi tarafına çekmek için yapılan bir hamle olarak yorumlanabilir.

Osmanlı'nın Avrupa'da yayılmasına karşı Papa, 1366 yılında Türklere karşı Haçlı Seferi başlatmış ancak Osmanlı topraklarına yapılan saldırılan başarılı olmamıştır.

I. Murat'tan sonra tahta çıkan I. Bayezid (Yıldırım Beyazid) kendisinden önce Anadolu beyliklerine yönelik sürdürülen barış politikasını terk etmiş, Anadolu beyliklerini ortadan kaldırarak Anadolu'da Türk birliğini sağlamıştır (Baştav, 1999: 173).

Onun döneminde Haçlı Seferleri de devam etmiş ancak başarılı olunamamıştır. 1389 tarihinde Niğbolu Savaşı sonrasında Bizans Türk egemenliğini tanımıştır. Bu zaferden sonra dönemin Abbasi Halifesi I. Mütevekkil Sultan

Bayezid'e Sultan-ı İklim-i Rum (Anadolu Sultanı) unvanını vermiştir (Uzunçarşılı, 1998: 238). Bu Osmanlı'nın İslam dünyasında da yükselişe geçtiğinin bir kanıtıdır.

Ancak, İlhanlılar, Osmanlıyı bölgedeki tehdit olarak görmüşler ve Osmanlı Devleti ile girdikleri mücadelede Ankara Savaşı'nı kazanmışlardır. Savaşın kaybedilmesi ile birlikte Osmanlı yükselişini durdurmuş ve Anadolu'daki birliğin dağılmasına neden olmuştur. Osmanlı yönetimi taht mücadelelerinin yaşandığı Fetret Devri'ne (1402-1413) girmiştir (Aytepe, 2011: 36).

Osmanlı'nın iç meselelerle meşgul olması bağımsız Anadolu beyliklerinin yeniden kurulması, Rumeli'de de Bizans, Sırbistan, Eflak ve Arnavutluk beyleri topraklarının bir bölümünün yeniden elde edilmesine neden olmuştur (İnalcık, 2014: 24).

İlhanlı hükümdarı Timur'un ölümünden sonraki yarım yüzyıl boyunca Osmanlılara karşı Bizanslılar, kimi zaman Osmanlı tahtında hak iddia eden şehzadeleri kullanarak kimi zaman da haçlı tehdidiyle dayanabilmişlerdir (Aka, 1999: 229).

Fetret Devri, I. Mehmet'in tahta geçmesiyle sona ermiştir (Aytepe, 2011: 36). I. Mehmet'ten sonra tahta geçen II. Murat Osmanlı gücünü Avrupa ve Anadolu'da tam olarak yerleştirmiştir. Onun döneminde gerçekleştirilen Haçlı Seferi'nde Osmanlı Devleti başlangıçta kötü sonuçlar alsa da II. Kosova Savaşı'nın kazanılması ile Balkanlar'daki Türk egemenliği sağlanmıştır (Uzunçarşılı, 1998: 390).

II. Murat'tan sonra tahta geçen II. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet) ile Osmanlı Devleti'nin yükseliş dönemi (1453-1579) başlamıştır. II. Mehmet, İstanbul'u fethederek kenti Osmanlı Devleti'nin başkenti yapmış, Akdeniz Havzası'nda İstanbul'u en büyük merkez konumuna getirerek, I. Constantinus'tan sonra kentin ikinci kurucusu sayılmıştır (Aytepe, 2011: 42).

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u kuşatmadan önce, Anadolu Hisarı'nın karşısına, Avrupa kıyısında Rumeli Hisarı'nı yaptırtarak Boğaz'ın denetimini ele geçirmiştir. İstanbul'u 6 Nisan 1453'ten 29 Mayıs'a kadar süren kuşatma sonucunda almayı başarmıştır (İnalcık, 2014: 30).

İstanbul daha önce çeşitli devlet ve topluluklar tarafından defalarca kuşatılmıştır. Osmanlı Devleti'nde ilk defa II Bâyezid 1399'da İstanbul'u kuşatmaya

çalışmış ise de aynı yıl Timur tehlikesi baş gösterince, Bizans imparatoru Yuannis ile kuşatmayı kaldırmak için anlaşma imzalamıştır. Buna göre:

1. Osmanlı Devleti'ne verilen vergilerin arttırılması
2. İstanbul'da bir Türk mahallesinin kurulması
3. İstanbul'daki Müslümanlarla Rumlar arasında meydana gelebilecek sorunların çözülmesinde İslam hukukunun kullanılması
4. Silivri de dahil olmak üzere bölgeyi Osmanlıya bırakılması,

Bizans imparatoru Yuannis, bu anlaşmaya uyarak Sirkeci'de Türkler için yedi yüz hane ile bir mescit yaptırmış, II. Beyazıd da İstanbul'da oturmak üzere göçmen naklettirilerek kadı ve imam tayin etmiştir. Böylece İstanbul'un fethinden evvel İstanbul'da Türk mahalleleri kurulmuştur (Uzunçarşılı, 1998: 292).

İstanbul'un Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilmeden önceki dönemde Bizans Devleti, sahip olduğu yüksek kültür ve sanat özelliğini yitirmiştir.

İstanbul'un Osmanlı Devleti açısından önemlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

Stratejik Açıdan, Kent, iki kıta üzerinde yayılmakta olan Osmanlı Devleti'nin güçlenmesi için hayati bir önem taşımaktaydı. Çünkü Osmanlı Devleti'nin Avrupa ve Asya'daki toprakları ancak İstanbul'un alınmasıyla birbirine bağlanır, böylece Balkanlarda tam bir egemenlik kurulabilirdi.

Ticari Açıdan, Osmanlı İmparatorluğu, ticareti geliştirmek ve gerek Çanakkale gerekse İstanbul Boğazı'na hakim olmak için İstanbul'u ele geçirmeliydi. Kenti alarak Karadeniz'i Türk gölü haline getirebilir ve Akdeniz ticaretinde söz sahibi olabilirdi (Kurtuluş, 1953, 19). İstanbul'un fethiyle kuzey ve doğu Avrupa'dan gelen ticaret yolları ile Karadeniz - Akdeniz arasındaki su yollarının denetimi de Osmanlıların eline geçeceği gibi Osmanlı Devleti ticarî ve ekonomik bakımdan güçlenecekti.

Dini Açıdan, İstanbul'un fethiyle Katolik ve Ortodoks kilisesi birbirinden ayrılacaktı. Böylece II. Mehmet, birleşmeyi arzu etmeyen Rumlar'ın da minnetini kazanmış olacaktı (Gündüz: 2008, 53). İstanbul, bütün Hıristiyanlık dünyasının merkezi durumundaydı. Çünkü Hıristiyan dünyası için önemli dini merkezlere hakim bulunan Bizans'ın başkentiydi (Yücel, 1991: 85).

İstanbul 53 gün süren kuşatmadan sonra Osmanlı tarafından fethedilmiştir. Osmanlı Devleti, İstanbul'u aldığı dönemde kent nüfusunun 30-40 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir (Yücel, 1991: 85).

Kent alındıktan sonra Fatih Sultan Mehmet gelecekteki başkentinin yağmalanmasını istememiş olsa da dini hukuka göre üç günlük yağma izni vermek zorunda kalmıştır. Kent zor kullanılarak alınmıştır; bu yüzden taşınır mallar şeriata göre askerlerin yasal ganimetiydi; halk da yasal olarak köleleştirilebilirdi. Fatih, fethin ilk günü, kente bir alayla girmiş ve yamayı durdurmuş, Ayasofya'ya girerek namaz kılmıştır (İnalçık, 2014: 31).

Fatih Sultan Mehmet, büyüme çağını geçirdiği Edirne Sarayı'nda göz hapsinde tutulan Bizans prensi ve Arnavut prensi ile yakın ilişkiler kurmuştur. Ayrıca üvey annesi de Sırp Mara Despina'dır. Bunlar Fatih'in Batı kültürüne ve Hıristiyanlığa çok küçük yaştan itibaren aşık olmasını sağlamıştır. Fatih, İstanbul'un fethinden sonra da bu kültüre uzak kalmamıştır (Tezcan, 2006: 185).

İstanbul'un alınmasından sonra kentin Bizans çağında gittikçe azalan nüfusunu takviye için zengin ve iş sahibi olan her sınıftan, çeşitli şehir ve kasabalardaki Türklerin aileleriyle birlikte İstanbul'a nakledilmeleri sağlanmış ve bu sayede Anadolu'dan bir çok sanatkâr başkente gelmiştir. Konya, Karaman ve daha sonra Aksaray şehir ve kasabalarındaki halktan bir kısmının nakli bu şekilde olmuştur. Bu şehirlerin dışında Edirne, Bursa, Gelibolu ve Filibe'den de Türkler nakledilmişlerdir (Uzunçarşılı , 1998: 154). Ayrıca fethedilen Hıristiyan ülkelerinden alınan esirler getirilerek İstanbul etrafındaki köylere yerleştirilerek arazi işlettirilmiştir (Tuğlacı, 1985: 156).

Fatih Sultan Mehmet, fethettiği bazı yerler halkından olan Hıristiyanları kendilerine sadece imparatorluklarını değil dinlerini ve vatanlarını da vereceğini vaat ederek İstanbul'a nakil ettirmiştir (De Lamartine, 2008: 477). Örneğin; Sırbistan, Mora, Bosna ile eski-yeni Foçalılardan bir kısmını ve kimi Ege adalarında yaşayan halkından bir kısmı İstanbul'a naklettirmiş; onların yerine de Türkler gönderilerek oralara da Müslüman halk yerleştirilmiştir (Uzunçarşılı , 1998, 154).

İstanbul'a gelen halklar kentin farklı bölgelerine yerleştirilmiştir. Rumeli'den, Üsküp'ten gelenler Üsküplü mahallesine, Yenişehir'den gelenler Yenimahalle'ye, Mora Rumları Fener Mahallesine, Edirne'den gelen 50 Yahudi Tekfur Sarayı

çevresine, Anadolu'dan Konya Aksaraylıları Aksaray'a, Akka, Gazze ve Rumeli'den gelenler Tahtakale'ye, Arnavutlar Silivri kapısına, Safed'den gelen Yahudiler Hasköy'e, Anadolu Türkleri Üsküdar'a, Amasya, Karaman, Tokat, Sivas ve Bayburt'tan gelen Ermeniler Sulumanastır'a, Lange, Yenikapı, Kumkapı ve Hasköy'e, Karamanlı Hristiyanlar Yedikule'ye, Manisalılar Macuncu Mahallesine, Eğirdir ve Emekdereliler Eğrikapı'ya, Bursalılar Eyüp Sultan'a, Konyalılar Küçük Karaman'a, Karamanlılar Büyük Karaman'a, Türeliler Vefa'ya, Çarşamba Ovalılar Çarşamba'ya, Kastamonulular Kazancı Mahallesine, Trabzonlular Beyazıt Cami çevresine, Gelibolulular Tersaneye, İzmirliiler Büyük Galata'ya, Avrupalılar Küçük Galata'ya, Samsunlular Tophane buna örnek olarak verilebilir (Gündüz: 2008, 56).

1477 yılında İstanbul'un nüfus dağılımı ise Müslüman 9.486; Rum-Ortodoks 3.743; Yahudi 1.647; Ermeni 434; Karaman'dan gelen Rumlar 384; Galata ahalisi 332; diğer gayrimüslimler 267 ve Çingeneleler 31 olmak üzere toplam 16.324 aile şeklindeydi (İnalçık ve Arı, 2005: 36)

Fetihten sonra Fatih Sultan Mehmet, Sultanu'l-Berreyn ve Hakanu'l-Bahreyn (İki karanın ve iki denizin hükümdârı, yani Rumeli-Anadolu'nun ve Akdeniz-Karadeniz'in hükümdârı) lâkabını kullanmaya başlamıştır (İnalçık, 2014: 34).

Kurtuluş (1953: 78), İstanbul alınana kadar Osmanlı'nın belli bir merkezi, başkenti olmadığını belirtmektedir. Orta Aysa siyasal geleneğinde hakan neredeyse merkez orasıdır, geleneğini Osmanlı da sürdürmüştür. Devletin bir merkezi olmakla birlikte bu merkez koşullara göre değiştirilebiliyordu.

İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul'da 380 yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim merkezi olan Topkapı Sarayı, Fatih Sultan Mehet tarafından 1478 yılında yapılmıştır. Saray'ın yapıldığı yer Bizans Dönemi Hipodrum'un bulunduğu bölgede, Sarayburnu'nu, Haliçi ve Boğazı görebilen bir alana yapılmıştır. Bu alan Bizans Dönemi'nde de yönetim merkezi olması ayrıca önemlidir. Bunun yanında, bu alan İstanbul'un kuruluş efsanesini akla getirmektedir.

Söz konusu efsaneye göre Yunanistan'da yaşayan Megaralılar, yöneticileri Bizans önderliğinde bir kent inşa etmeye karar verirler. Ancak bu kentin nerede kuracaklarına karar veremezler. Bunun üzerine Delfi kahinlerinden görüş almak isterler. Delfi kahinlerinden biri "körler ülkesinin" karşısında topraklara şehri kurmalarını önerir. Bunun üzerine Bizans ve adamları "körler ülkesini" aramaya

başlarlar. Yolları bugün Sarayburnu olarak adlandırılan bölgeye gelirler. Sarayburnu ve çevresine baktıklarında bölgenin güzelliği karşısında hayranlık duyarlar. Bizans Sarayburnu'nun karşı kıyısındaki Kadıköy'ü görür. Kadıköy'ü işaret ederek "Orası körler ülkesi olmalı. Çünkü kim bu güzel yeri bırakıp oraya şehir kurar" der. Bunun üzerine aklına Delfi kahininin sözleri gelir ve şehrini kuracağı yeri bulduğunu anlar.

İstanbul'un alınmasından ve imparatorluğun başkenti yapıldıktan sonraki yıllarda Fatih, Rumeli ve Anadolu'da büyük toprak kazançları sağlamış ve Osmanlı Devleti imparatorluğa geçiş yaşamıştır (İnalçık, 2014: 31).

Osmanlı Devlet'i İstanbul'u fethinden sonra Bizans'tan kalan bazı mimari yapıları, kendi işlevlerini koruyacak biçimde kullanmaya devam etmiştir. Bunlardan en önemlisi, Osmanlı Dönemi'nden günümüze kadar geçen süreçte kentin ticari merkezlerinden biri olan Kapalı Çarşı'dır. Çarşının ana yapısını oluşturan iki bedestenden biri Bizans Dönemi'nden kalmıştır; diğeri ise Fatih Sultan Mehmet döneminde yapıldığı bilinmektedir. Sonraki dönemlerde eklemelerle gelişen çarşının her sokağı farklı mesleklere ve farklı localara ayrılmıştı.

Osmanlı'nın Bizans üzerine kurduğu hakimiyet sadece askeri olmamıştır. Kimi yapılar yıkılmış ve yerlerine Osmanlı yapıları yapılmıştır. Buna en iyi örnek 550 yılında inşa edilen, İstanbul'un fethinden sonra patrikhane kilisesi olarak kullanılmaya başlayan Havariyun Kilisesi'nin 1461 yılında yıkılarak yerine Fatih Cami'nin yapılmasıdır. Burada dikkat çekici olan nokta Fatih'in patrikhaneyi Pammakaristos Kilisesi'ne taşınmasına onay vermesidir ki söz konusu kilise 1601 yılında camiye dönüştürülerek Fethiye Cami adını almıştır. Kilisenin camiye dönüştürülmesi Aya Sofya gibi büyük yapılardan Sancaktar Hayrettin Paşa Cami örneğinde olduğu gibi daha küçük, mahalle arası camilerine kadar geniş biçimde yaygındır. Sancaktar Hayrettin Paşa Cami, MS 3-4 yüzyıl yapısı olan Gastrion Manastırı'nın ayakta kalmış küçük bir bölümünün dönüştürülmesi sonucunda inşa edilmiştir.

15. yüzyılın sonunda Osmanlı İmparatorluğu güçlü donanmasıyla dönemin önemli deniz ticareti devletlerinden Venedik ile mücadele etmeye başlamıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu gücü Avrupa politikasında rol oynamasını sağlamıştır. İtalyan savaşları (1494-1559) sırasında yenilgiye uğrayan her devlet düşmanlarını Osmanlı'dan yardım almakla tehdit etmiştir. Başlangıçta Osmanlılar,

Fransa - Venedik ittifakına karşı Milano ve Napoli tarafını tutuyordu. Yardım karşılığında İtalya'nın güneydoğu ucunda yer alan Otranto kentini istemiştir. Bu tarihten sonra Avrupa içi mücadelelerinde Osmanlı rolü daha da önemli olacaktır (İnalçık, 2014: 36).

II. Mehmet'ten sonra tahta geçen II. Bayezid İstanbul'da tahta geçen ve tahtan indirilen ilk padişahdır (Basso, 1999: 251). Dindarlığından ötürü "Sofu" ve "Veli" olarak anılmaktadır.

II. Bayezid döneminde dış siyaset kendisinden önceki dönemden daha sönük geçmiştir. Bunun en önemli nedeni Avrupa tarafından koz olarak kullanılan Cem Sultan ve Memlükler ile girişilen mücadeledir. Özellikle Cem Sultan olayı, Osmanlı Devleti'nin Batı'daki genişlemesini engellemiş; Avrupa devletlerinin toparlanmasına imkan sağlamıştır (Aytepe, 2011: 46).

II. Bayezid döneminde yaşanan en önemli gelişmelerden biri İspanya ile yapılan savaştır. Osmanlı Devleti bu savaşta Müslümanların zararını azaltılmasına çalışmış, Musevileri desteklemiş ve onları Osmanlı uyruğuna kabul etmiştir. Bunun yanında Venedikliler vergiye bağlanmış ancak bunun karşılığında Türk karasularındaki ticari ayrıcalık kazanmışlardır (Aka, 1999: 232).

16. yüzyılın başına gelindiğinde, II. Bayezid döneminde, istikrar ve güvenlik koşulları içinde büyük bir ekonomik gelişme ve şehirleşme dönemi olmuştur. Edirne, İstanbul ve Bursa, camilerin yanı sıra kervansaraylar ve külliyelerle imparatorluk başkentlerinin özelliği olan başka büyük yapılar kazanarak hızla gelişmeyi sürdürdüler (İnalçık, 2014: 36).

II Bayezid'ten sonra yerine I. Selim geçmiştir ve onun döneminde Osmanlı toprakları bir misli büyümüştür (Aytepe, 2011: 47). I. Selim'in en büyük başarısı İslam devletlerine karşı gerçekleştirdiği seferlerdir. Mısır seferi sonunda Suriye, Filistin ve Mısır Osmanlı topraklarına katılmıştır. Hicaz emiri, bağlılığını bildirerek, kutsal emanetlerle Mekke ve Medine'nin anahtarlarını Yavuz Sultan Selim'e yollamış, Hicaz Osmanlı himayesine girmiştir (Es-Seyyid, 1999: 289).

Yavuz Sultan Selim dönemin Abbasi Halifesi III. Mütevekkil'i ve oğullarını İstanbul'a getirtmiştir. Doğu kervan yolunun İstanbul'a bağlanması ve başkenti baharat merkezi yapmak amacıyla İskenderiye tüccarlarının birçoğunu, seçkin ulema ve sanatkarları İstanbul'a göç ettirdi (Es-Seyyid, 1999: 292).

Memluk topraklarına hakim olan Sultan Selim, bu sayede Hicaz'ı, İslam dünyasının önemli iki şehrini, Mekke ve Medine'yi imparatorluğu sınırları içine almış oldu; Memluk sultanlarından iki kutsal şehrin hizmetkârı unvanını devraldı. Artık her yıl Mekke'ye ve Medine'ye hacca gelen Müslümanlar Hicaz hakimi olarak Osmanlı padişahını tanıyacıkları için İslam toplumu içinde Osmanlı padişahının itibarı yükseldi ve Sünni İslam toplumunun önderliği rolünü pekiştirildi. İslam dünyasının en ünlü âlim ve sanatkarlarını İstanbul'a davet eden, bu öteden beri ünlü kültür merkezlerinin kütüphanelerindeki en seçme eserleri başşehrine götüren, mukaddes emanetleri Topkapı Sarayı'na yerleştiren Sultan Selim, kendisi Sünni İslamiyet'in en başarılı, en güçlü önderi olduğu gibi, payitahtını da İslam dünyasının başlıca bilim ve kültür şehri haline getirmeyi amaçladı (Kurt, 1987, 116).

I. Selim'in yerine Kanuni Sultan Süleyman olarak bilinen I. Süleyman geçmiştir (1520-1566). Onun döneminde Osmanlı Devleti'nin her bakımdan en parlak devri yaşanmıştır. Özellikle kültür ve uygarlık tarihi bakımından imparatorluğun en parlak dönemidir (Aytepe, 2011, 50).

I. Süleyman döneminde yeni yasalar düzenlenmiş, din ayrımı yapılmaksızın insanların can, mal güvenliği sağlanmıştır. Özel vergiler, mala ve mülke el koyma yasaklanmıştır (Özey, 1999, 341). I. Süleyman döneminde Avrupa'nın bölünmüş olması Osmanlılara büyük yarar sağlamış; Orta Avrupa'nın kapısı olan Belgrat ve Doğu Akdeniz'in giriş kapısı olan Rodos alınmıştır (İnalçık, 2014: 40). Doğu'da ise ipek üreten Geylan (Gilan) ve Şirvan bölgelerinin yerel hanedanları Osmanlı hakimiyetini tanımışlardır. Basra emirliği 1538'de bağlılığını bildirmiştir. Osmanlılar, Kızıldeniz'in yanı sıra Basra Körfezi'nin de egemenliğini ele geçirmekle, Ortadoğu'dan Hindistan'a giden bütün ticaret yollarını denetimleri altına almışlardır (Eickhoff, 1999: 389).

Uzun yıllar devam edecek Osmanlı-Fransız ilişkileri de Süleyman döneminde başlamıştır. Osmanlı ile Macaristan İmparatorluğu arasında yapılan ve Osmanlı'nın kazandığı Mohaç Savaşı (1526) ile Fransa Alman baskısından kurtulmuştur. Osmanlı ile Fransa arasındaki ilişkiler gelişerek, Kapitülasyon ve Uhud-i Atika denilen ticaret ve ikamet anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma Osmanlı Devleti'nin yabancı bir devlete verdiği ilk ayrıcalıktır (Savaş, 1999, 649).

Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra II. Selim tahta geçmiştir. Devlet işlerini Sokullu Mehmed Paşa'ya bırakan II. Selim döneminde Osmanlı Devleti toprak kazanımında bulunmasına rağmen merkezi otoritenin zayıflamıştır (Itzkowitz, 1999, 521).

Bu dönemdeki en önemli siyasi hamle Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilmesidir. Adanın alınmasından sonra Anadolu'dan gönderilen Türk halkı adadaki boş yerlere yerleştirilmiştir. Bununla birlikte Ortodokslara ve Rum cemaati başpiskoposluğuna yeni imkanlar ve yetkiler verilmiş, Kıbrıslı Rumlar'ın bir bölümü de Antalya bölgesine yerleştirilmiştir (Aytepe, 2011, 57-58).

3.1.1.1. Osmanlı Devleti ile Gayrimüslimlerin İlişkisi

Osmanlı Devleti'nin imparatorluk statüsüne ulaştığı II. Mehmet döneminde, kiliselerin devlet kontrolünde örgütlenmesi ile devletin organize ettiği millet sistemi başlamıştır. Bu sistem içinde genelde kabul edilen dört millet vardır. Bunlar, Müslüman, Rum, Ermeni ve Yahudi milletidir. Müslüman milletini oluşturan başlıca unsurlar, Türkler, Araplar, Arnavutlar, Boşnaklar, Berberiler, Çerkezler, Gürcüler, Abazalar, Çeçenler ve diğer Müslüman topluluklardır. Buna göre Osmanlı Millet teşkilâtı, etnik ve lisan aidiyetine göre değil, din ve mezhep aidiyetine dayanmaktadır (Ortaylı: 2002: 218).

Bu bölümde söz konusu gayrimüslim topluluklar ve Osmanlı'nın bu topluluklarla ilişkisi incelenecektir.

Rumlar'ın Türklerle ilk teması Büyük Selçuklular devrinde başlamış, bu temas 1071'den 1453'e kadar kesintilerle devam etmiştir (Ünlü, 1994: 23). Osmanlı döneminde Rumlar, İstanbul'da Bizans, Trabzon ve çevresinde ise Pontus olmak üzere iki ayrı devlet halinde yaşamışlardır. Rumlar Ortodoks Mezhebi'ne mensuptular. Bizanslı Rumlar 1453'te İstanbul'un fethiyle, Pontuslu Rumlar 1461'de Trabzon'un alınmasıyla Osmanlı yönetimine girmişlerdir (Toros, 1985, 1009). Gerek İstanbul'daki Rumlara, gerekse de Trabzon'daki Rumlara çok geniş hak ve hürriyetler verilmiştir (Şahin, 1995: 342). İstanbul Rum Patriği'ne, sadece Rum cemaatinin liderliği verilmemiş, bunun yanında Avrupa'daki tüm Ortodoksların lideri olma ayrıcalığı da sunulmuştur. Sırp, Bulgar, Arnavut, Roman Kiliseleri ile Rus Ortodoks Kilisesi de İstanbul Patrikhanesine bağlanmıştır (Şahin, 1995: 344). Ayrıca Rumlar, Patrikhane öncülüğü ve denetiminde bağımsız dini hayat ve dinle ilgili

müesseselerin yanında, bağımsız mahkemelerini, mahalli idarelerini, vergi toplama düzenlerini, her türlü eğitim müesseselerini kurmuşlardır (Toros, 1985, 1010).

Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan, 1071 yılında Malazgirt Zaferi'ni kazandıktan sonra Anadolu'ya bir Türk yurdu haline getirmiş, burada yaşayan Ermenilerde Türk idaresine girmişlerdir (Ünlü, 1994, 160). Uzun süre Selçuklu idaresinde kalan Ermeniler, daha sonra Harezmsahlr, İlhanlılar, Celayirliler, Timurlular, Akkoyunlular idaresinde de yaşamışlardır (Ünlü, 1983: 35).

Fatih, İstanbul'u fethedince Ermeniler'e çok geniş haklar vermiş, Bursa Metropolitisi Ovakim'i patrik ilan ederek İstanbul'da bir Ermeni Patrikhanesi kurdurmuş; Süryani, Kıptî ve Habeş kiliselerini de bu Patrikhane'ye bağlamıştır. Ermeni Patrikhanesi, bazı Hıristiyan Cemaatleri tek çatı altında toplaması bakımından ayrıcalıklı ve üstün bir nitelik taşımaktaydı (Ertuğrul, 2005, 57).

Uğur'a göre (2007: 286), Ermeniler, Osmanlı idaresinde huzur, barış ve güven içerisinde yaşamışlar; öyle ki eşyalarını, evlerini birbirlerine emanet etmişler, Ermeni kızları kendi gönül rızalarıyla Türk erkekleriyle evlenmişlerdir.

Ermeniler Osmanlı idaresinde kiliselerini ve okullarını kurmuşlar, yok olmaya başlayan kültürlerini ve dillerini Osmanlı'nın verdiği geniş hak ve hürriyetler sayesinde yeniden canlandırmaya başlamışlardır (Ertuğrul, 2005: 58). Ayrıca birçok iş ve meslek; doktor, mimar, sarraf, zanaatkâr, bankacı, maliyeci, toptancı, barutçuluk, darphanecilik vb. iş ve meslekler Ermeniler tarafından icra edilmiştir (Yuvalı, 1999: 81). Ermeniler'in Osmanlı idaresine 33 mebus: 22 bakan, 29 general, 7 büyükelçi, 1 konsolos, 17 öğretim üyesi: 41 yüksek dereceli memur verdiği göz önünde tutulursa, Osmanlı idaresinde ne kadar iyi hayat şartlarına, geniş hak ve özgürlüklere sahip oldukları çok daha iyi anlaşılır (Ertuğrul, 2005: 58).

Osmanlı Devleti tarihinde ilk Yahudi toplumu Bursa'dadır. Orhan Gazi, Bursa'ya girdiğinde Yahudilere çok iyi müsamahada bulunmuş, onlara bir havra inşa etmeleri için izin vermiştir (Haydaroğlu, 1990: 8).

Osmanlı'nın Yahudi toplulukla olan ilişkisi İstanbul'un alınmasıyla daha da artmıştır. İstanbul'da Haliç'in iki yakasında da Yahudiler'in oturdukları bilinmektedir Bunun yanı sıra Fatih Sultan Mehmet, Yahudilerin teknik ve ticari özellikleri nedeniyle İstanbul'un alınmasından üç gün sonra Anadolu'daki Yahudi topluluklarına mektuplar göndererek onları İstanbul'a davet etmiştir. (Güleryüz, 2011: 28).

Yahudiler, Büyük Tapınak'ın yıkılışından sonra bir kısım İbrani İspanya'ya yerleşmiştir. Önce Kuzey Afrika'ya geçen Yahudiler, bu bölgeyi istila eden Vandallarla birlikte MS 420'li yıllarda bugün Portekiz ve İspanya'nın bulunduğu İber Yarımadası'na geçmişlerdir. Vizigotların 5. yüzyılın sonuna doğru Hıristiyanlığı kabul etmesiyle birlikte Yahudiler dinlerini değiştirmeye zorlanmıştır. Ancak 711 yılında bölgenin Araplar tarafından işgali Yahudilerin bu baskıdan kurtulmalarını sağlamıştır. Müslümanlar ile Yahudiler İspanya'da 300 yıl yaşayarak ortak kültür oluşturmuşlardır(Güleryüz, 2011: 35). Endülüs Emevileri ile birlikte yaşanan bu üstün kültür özellikle bilim ve eğitim alanında kendini göstermiştir. 13. yüzyılda birçok Avrupalı'nın eğitim nedeniyle İspanya'daki eğitim kurumlarında eğitim aldıkları ve bu sürecin Avrupa üniversitelerinin oluşmasına katkı sağladığı bilinmektedir (Çolak, 2008: 125). Bu görkem İspanya'da Müslüman egemenliğin zayıflaması ve ülkenin bölge bölge Katolik İspanyollar'ın eline geçmesi ile son bulmuştur. Yahudiler yeniden Hıristiyan baskısı altına girmiştir. 14. yüzyılın sonundan 15. yüzyıl sonuna kadar devam eden baskı, 2 Ağustos 1492 tarihinde Yahudilerin evlerini topraklarını sürülerini yok pahasına satması, servetlerinin zorla ellerinden alınması ile sonuçlanmıştır (Güleryüz, 2011: 37-38). Diğer Avrupa ülkelerine de sığınamayan Yahudiler farklı dinlere ev sahipliği yapan II. Bayezid yönetimindeki Osmanlı İmparatorluğu tarafından kabul edilmişlerdir. Osmanlı donanması Kadiz ve Sevilya'daki Yahudi halkı Osmanlı topraklarına taşımıştır. İlk Yahudi cemaatler İstanbul, Edirne ve Selanik'te örgütlenmiştir. Ayrıca İzmir, Manisa, Bursa, Gelibolu, Amasya, Patros (bugün Yunanistan'da bulunan şehir), Korfu (Adriyatik Denizi'nde bulunan Yunanistan'a bağlı ada), Larissa (bugün Yunanistan'da bulunan şehir) ve Manastır'a (bugün Makedonya'da bulunan şehir) yerleşen veya yerleştirilen cemaatler de olmuştur (Güleryüz, 2011: 39).

II. Bayezid devrinde İspanya'daki baskıdan kaçan Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğu'na kabul edilişi bakımından önemlidir.

İspanyol Yahudileri sanat ve ticaretten anlayan, hekimlikte, matbaacılık, ateşli silah üretimi, tekstil boyama ve dokuma, dericilik, bakırcılık gibi alanlarında uzmandılar ve o sıralarda kuruluş sürecim tamamlayarak genişleme ve yükselme devrine geçen Osmanlı İmparatorluğu'nun kalifiye elemana en çok gereksinme duyduğu bir dönemde bilgi ve deneyimlerini yeni yurtlarının hizmetine sunmuşlardır. 1453-1492 yılları arasında İstanbul hayatı ve ticaretinde önemli bir rol

oynayan Yahudilerin yeteneklerinin bilincinde olan II. Bayezid bu göçmenleri ülkesine kabul ve buyur ederken şu sözleri dikkat çekicidir:

Bu Krala (Ferdinand) nasıl akıllı ve uslu Fernando diyebiliyorsunuz? Kendi ülkesini yoksullaştırıyor ve benimkini zenginleştiriyor

Otuz altı ayrı gruptan ibaret bir Yahudi cemaatinin kurulduğu Selanik'te İspanyol göçmenlerinin etkisi o kadar fazla idi ki, diğer ülkelerden gelenler, özellikle Almanca ve İtalyanca konuşanlar, günlük hayatlarını ve işlerini devam ettirebilmek için İspanyolca'yı öğrenmek mecburiyetinde kalmışlardır. İspanyol Maliye Bakanlarından birinin oğlu olan ve babasının servetinin önemli bir kısmını kurtarmayı başaran Don Juda Seneor Benbanaste Selanik'te zengin bir kütüphane kurarak halkın hizmetine sunmuştur. İstanbul Yahudi cemaati ise, Sefaradların da eklenmesi ile 30.000'i aşan nüfusu ile tüm Avrupa'nın en önemli Yahudi merkezi olmuştur (Güleryüz, 2011: 40).

İspanya göçlerinden önce İstanbul'da Eminönü-Bahçekapı bölgesinde Yeni Cami etrafındaki mahallelerde yaşayan Romaniot Yahudilerinden ve Fatih Sultan Mehmed tarafından Hasköy civarına davet edilenler yaşamaktaydı. Sultan II. Bayezid döneminde yeni gelen göçmenlerin Balat yöresine yerleşmelerine izin verilmiştir. Yahudiler daha sonraları oradan Boğaziçi'nin her iki yakasında çeşitli semtlere yayılmışlardır. Zanaat sahipleri bu bilgilerini uygulamaya koyarken İspanya'da daha önce devlet hizmetlerinde bulunmuş olanlar da Saray'a alınarak özellikle dış ilişkiler ve maliye alanlarında önemli görevler yüklendiler, söz sahibi oldular. 1493'de İstanbul'da ilk matbaa kurulurken barut imali ve top dökümü konularında uzmanlaşmış Yahudiler Osmanlı ordularını bu silahlarla donatmışlardır (Güleryüz, 2011: 41). Yavuz Sultan Selim döneminde para basımı, sarraflık ve önemli mali fonksiyonlar Yahudilere bırakılmıştır (Güleryüz, 2011: 46).

İspanya ve Portekiz'i terk ederek Osmanlı ülkesine sığınan Yahudilerin bir kısmı, özellikle 1517'de Osmanlı fethinden sonra Filistin'e yerleşmeye başladılar. Kudüs'te oturanların genellikle çok fakir olmalarına karşın Yukarı Galil'de Safed şehri devamlı bir gelişme halindeydi. Yüzyılın başında yalnızca 300 kadar aileden ibaret olan kent nüfusu göçmenlerin gelmesi ile gittikçe arttı. Şam'a gıda maddeleri ihraç eden, gelişmiş bir dokuma, mücevherat ve altın işçiliği, ayakkabı, deri ve inşaat sanayiine sahip bu şehri 1535'de ziyaret eden Ribi David de Rossi, gözlemlerini şöyle nakleder (Güleryüz, 2011: 83):

Safed'i on yıl önce görüp şimdi tekrar ziyaret edenler şaşkınlıklarını gizleyemiyorlar. Yahudiler sürekli olarak gelip kente yerleşmekte ve giyim sanayii gün geçtikçe gelişmektedir. Burası bizim memlekete [İtalya'ya] benzemiyor. Türkler ileri gelen Yahudilere saygı gösteriyorlar. Burada olsun, Mısır'da olsun vergi memurları hep Yahudiler arasından seçiliyor?

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un fethinden sonra diğer dini azınlıklara tanıdığı hakları Yahudilere de tanımış, Maiz Kapsali (Moses Capsali)'yi ilk hahambaşı olarak atamıştır (Ortaylı, 1985, 1003). 1865'te çıkarılan "Hahamhâne Nizamnamesi" ile Ruhanî, Cismanî ve Genel Meclisler oluşturulmuş ve bu nizamname ile geniş bir irade ve iç yönetim imkanlarına sahip olmuşlardır (Ertuğrul, 2005: 63).

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra Ortodoks Patriği ataması ve Ortodokslara içişlerinde ve dinî konularda geniş özerklik vermesi; ardından Ermenilerin başına bir patrik tayin edilmesi, Musevilere de kendi havralarına sahip çıkma hakkı verilerek cemaatler arası denge sağlanması millet sistemin kurumsallaşması yönünde atılmış önemli adımlardır (Kurtaran, 2011: 60). Yahudi hahambaşı ile Ermeni, Rum ve Ortodoks patriklerinin İstanbul'da bulunması isteği Fatih Sultan Mehmet'in dünya imparatoru olma isteğinin bulunduğu söylenebilir.

Osmanlı Devleti'nin bu tür bir sistem anlayışına gitmesi devletin hoşgörülü yönetim anlayışıyla ilişkilendirilmektedir ancak bunun yanında iktisadi ve ticari şartlardaki değişimler de bu tür bir sistemin geliştirilmesinde önemli etken olmuştur.

15. yüzyılda Avrupa'da gerçekleşen coğrafi keşiflerden sonra ticaret yollarının başka yönlere çevrilmesi Yakınoğu'nun ekonomik hayatını olumsuz yönde etkilemiş, Osmanlılar da bölgedeki ticari faaliyeti canlandırmak için yeni tedbirler almak zorunda kalmışlardır. Özellikle Fatih Devrinde bir yandan ticaretle meşgul olan Venedik ve Cenevizlilere ticari, hukuki ve dini kapitülasyon hakları verilirken, diğer yandan da Osmanlı yönetimine geçmiş Gayrimüslimlere geniş cemaat hakları tanınmıştır. İşlevini yitirmek üzere bulunan Ortodoks Rum Patriği'nin durumu iyileştirilmiş ve Patrikhaneye Bizans İmparatorlarının verdiklerinden daha fazla dilli ve hukuki haklar tanınmıştır. Aynı şekilde, Musevilere kendi havralarına sahip olmak olanağı sağlandığı gibi, Ermenilerin başına da bir patrik tayin edilerek cemaatler arasında bu şekilde denge sağlanmaya çalışılmıştır (Ortaylı, 1985, 998)

Osmanlı Devleti'nin oluşturduğu "Millet Sistemi", ırka dayalı bir sınıflama yerine din ve mezhep esasına göre bir sınıflama yapan sistemdir. Millet sistemi çerçevesinde oluşturulan idari ve hukuki statü ile her dini grubun en yüksek rütbeli din adamlarından biri, kendi cemaatleri tarafından o grubun lideri olarak seçilmiş, kendi topluluğunu düzenlemek ve yönetmekle görevlendirilmiştir (Açıkses ve Gül, 2009, 170).

Millet sisteminde bireylerin her türlü sorumlulukları kendi cemaatlerine, milletlerine karşıdır. Buna göre Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim bir kişi idarî-malî gibi konularda önce millet yönetimine sonra devlete karşı sorumlu olmuştur (Kurtaran, 2011: 62). Her cemaat kendi örf ve adetlerine uygun bir düzen kurmada serbest bırakılmıştır. Ancak dini liderlerin aynı zamanda idari vazifeleri de olması nedeni ile sadece din başkanlarının seçimine devlet müdahale etmiştir. Azınlıklarla ilgili davalar, kilisede kurulan mahkemelerde, kilise kanunlarına göre görülmüş, verilen kararlar onlar adına Osmanlı Devleti tarafından uygulanmıştır (Demirağ: 2002,

3.1.1.2. Ortaçağ Sonrası Avrupa

Çalışmanın bu bölümünde 1300-1600 yılları arasındaki dönemde Avrupa siyasi yapısı anlatılmaya çalışılacaktır. Bu zaman aralığında aynı zamanda Bizans Devleti'nin son dönemlerini kapsadığı için Bizans'ın 1300-1453 arasındaki dönem de bu başlık altında değerlendirilmiştir. Bunun nedeni Bizans'ın başta Kilise olmak üzere Avrupa Krallıkları ile birlikte Osmanlı'nın Balkan, dolayısıyla Avrupa'daki ilerleyişini durdurmak için ortak hareket etmesidir.

Ortaçağ Avrupası'nda Hıristiyanlık daha derin kökler salarken ve Batı'da evrensel imparatorlukların düşüşünden sonra etnik ve dilsel farklılıklar daha fazla telaffuz edilir hale gelirken, güçsüzleşen soylular kültürlerini ve kimliklerini değiştirdiler. Türlü türlü derme çatma kabile krallıklar imparatorluğa ait vilayetlerin yerini alırken, Roma devletlerinin politikaları erken Ortaçağ Avrupa'sında gittikçe daha aşikâr hale gelen bölgesel farklılıkları gizliyordu. Bölgesellik daha önemli hale gelmeye başladıkça önemli sosyal ve ekonomik değişimlerin gidişatı çeşitlendi. İtalya'da ve özellikle Bizans'ın güneyinde bazı mali ve kentsel gelenekler devam ederken, Britanya gibi bazı yerlerde Roma İmparatorluğu'nun çöküşü tamamlanmış ve eski rejimin pek çok unsuru tamamen ortadan kaldırılmıştı. Roma

İmparatorluğu'nun Batı'da sona erışı erken Ortaçağ Avrupa'sının başlangıcı oldu. Kilise tarafından her geçen gün Hıristiyanlık âlemi olarak tanımlanan, Kuzey ve Doğu Avrupa'da paganlar ve güneydoğuda bilge Müslüman toplumları ve ekonomileri ile sarılmış, kırılmış, kutsal bir vatandı bu (Epstein, 2014, 12).

Roma birliğinin Batı'da sona ermesinin ve Doğu'da varlığını kısmen sürdürmesinin nüfus seviyesi, devlet biçimleri, vergi politikaları, para darlığı ve gündelik hayatın diğer pek çok unsuru için uzun vadeli sonuçları oldu. İmparatorluğun çöküşü imparatorları, orduları ve kent toplumu için bir felaket olsa da pek çok insanın hayatı değişmeden devam etti. Hıristiyanlığın geleneksel paganizm üzerindeki zaferi sürdü ve evlilikle ilgili kurallarını günbegün barbar toplumlar arasına sızabilirdi. Buna rağmen barbarlar imparatorluğun altyapısının ve imalatının büyük bölümünü harap ettiler veya çürüyüp gitmesine izin verdiler. Roma zamanında Avrupa'da yaygın olan kurşun, bakır ve gümüş madenciliği tarih öncesi düzeye düştü ve modern çağın başlangıcına kadar bu düzeyi geçemedi. Seramik eşyalar ve kiremit gibi lüks ürünler yavaş yavaş yok oldu, uluslararası ticarete zeytin yağı ve şarap gibi başlıca ürünlerde olduğu gibi. Asır boyunca Akdeniz'de enkaza uğramış gemi örnekleri Roma'nın ticarete modern zamanlarla kıyaslanacak seviyeye tekrar ulaşmadığını gösteriyor. Roma ekonomisinde önemli bir rolü olan seri üretim ve tüketim barbarlara yadigâr kalmadı (Epstein, 2014, 12).

Ekonominin ve toplumun 8. ve 9. yüzyılda kurulan Cermen Karolenj hanedanlığı döneminden önceki genel resmi, Batı'da hem sıradan insanlar hem de soylular için maddi güçlüklerin ve refah seviyesinin düştüğünü gösteriyor. Neredeyse her yerde hem kölelik hem de okuryazarlık oranı azaldı fakat antik dünyanın bu kalıntıları varlığını sürdürmeye devam etti. Yeni barbar gruplar Avrupa'ya gelmeye devam etti. 6. yüzyıl Lombardiyalılar'ın İtalya'ya gelişlerine tanıklık etti ve 582'de Avarlar ve Slavlar Balkanlar'a girdiler ve Atina'yı yağmaladılar. Bizans topraklarında da ekonomik düşüş meydana geldi fakat nispeten güçlü olan bir hükümet ordu için mamul üretimi, piyasa için bozuk para tedariki ve ticaret için gemi yapımı gibi gereksinimleri canlı tuttu. Hakkında en fazla doküman bulunan erken Ortaçağ toplumu Romalı Mısır, en az sorunu yaşamış ve bu toplumun ekonomisi 639-642 yılları arasındaki Arap fethinden olumsuz bir şekilde etkilenmeden ayakta kalmış gibi gözüküyor. Araplar'ın 674-675 yılları arasındaki ilk Konstantinopolis kuşatması coğrafya uzmanlarının Avrupa'sını İslâmiyet'in nasıl da

çabucak etkilediğini gösteriyor fakat biz Bizanslılar gibi şu anda Arapların olan Doğu Roma'yı ve devam eden refahım unutmamalıyız. Erken Ortaçağ dünyasının bir diğer ekstrem ucundaki, asla Romalılaştımayan İrlanda inancını değiştirdi ve Britanya'nın maruz kaldığı fetih dalgalarından kurtuldu. İrlanda'nın zengin krallıkları klasik ve eski Hıristiyanlık öğretisini muhafaza ettiler (Epstein, 2014, 13).

Erken Ortaçağ dünyasında Müslümanlar Akdeniz'in güney kıyılarına egemendi ve Sicilya ve Girit'in ele geçirilmesi bu deniz yolları üzerindeki etkinliklerini güçlendirmiştir.

Avrupa ticari malları arasında İngiltere'den çıkan yünler, Flandra (kuzey Fransa) ve İtalya'nın kuzeyinde yer alan imalat kentlerinden hazır giyim yün giysiler ve Mısır'dan keten önemli yer tutmaktadır (Epstein, 2014, 102).

En önemli doğal ürün yündü. Bu lifleri koyunların sırtından çıkarıp insanlarınkine aktarmak her yerde başlıca işti. Giysi bir gereklilikti. İpek ve pamuk uzun süre sadece zenginlere hastı ve keten, deri ve kürkün maliyeti ve dezavantajları vardı. Kumaş dokumak ve dokunmuş kumaştan giysi yapmak daha sonra araştırılan başlıca işlerdi. Çok büyük koyun sürüleri din adamlarını ve lordları zengin etti hatta köylüler bile kâr getiren girişimlere yetecek kadar koyun bakabiliyorlardı. Yorkshire ve diğer bölgelerdeki büyük Cistercian manastır kiliselerinin gelirleri, yerel ekonomilere kazanç sağlayan harcamaları ve mimari projeleri finanse ediyordu. Cistercian çiftçilik politikası geniş otlaklar yaratmak için arazileri (ağaçlardan ve insanlardan) temizledi. Sulak yerlerde sürüler nispeten sabit kalabiliyorlardı fakat Kastilya'da görülen yarı kurak koşullarda koyun sürüsünü hareket ettiren çobanlar - dolayısıyla da yaylacılık- bir gereklilikti. Büyük sürüler burada ilk kez 11. yüzyılda görülmeye başlandı (Epstein, 2014, 107).

Kastilya yünü Barselona gibi şehirlerdeki yerel dokumacıların ihtiyacını karşılıyordu ancak asıl önemlisi çoğunlukla Kuzey İtalya'daki merkezlere ihraç ediliyor olmasına rağmen bir kısmı Bask limanları üzerinden Flandra'ya doğru yol alıyordu. Aynı şekilde İtalyan, Flaman ve Alman tacirler tarafından ihraç edilmiş olan yüksek fiyatlı İngiliz yünü de Bruges ve Floransa'da dokumacıları meşgul ediyordu. Kuzeyden Akdeniz'e varan deniz yollarının açılışı uluslararası yün ticaretini kolaylaştırdı. İngiliz dokumacılar da tıpkı İzlanda'dakiler gibi asıl katma değerli kumaşı ihraç etme yarışındaydılar ve tabii ki İngiliz tacirler adalarının en

değerli ticari malını ihraç etmek gibi kazançlı bir işte yer almak istiyorlardı. Manastırla ilişkili üreticilerin ve İtalyan tacirlerin çıkarları, yün ticaretini daha olağan hale getirmek için eski bir ticaret yapma yöntemi olan vadeli satış sözleşmesini kullanmakta birleşti (Epstein, 2014, 108).

Kürk ticaretinin ana merkezleri Kiev, Novgorod ve Kazan'dı. Volga ve Don nehirlerinin aşağılarına uzanan ticaret yolları vasıtasıyla Bizans'a ve eninde sonunda, gümüşün yanı sıra baharat ve ipek gibi lüks mallarla ödeme yapan Müslüman müşterilere as, samur ve kunduz kürkü ihraç ediyordu (Epstein, 2014, 109).

1000 yılından sonra Avrupa'da kentleşme Ortaçağ'ın ekonomik ve sosyal tarihinde önemli bir yere sahiptir. Tacirler ev esnaflar, lordlar ve Kilise şehirlerin refah içerisinde yol almalarını sağlayan lokomotiflerdi (Epstein, 2014, 113).

Ortaçağ'da, 1215 yılında, Lateran Konseyi Yahudi ve Müslümanların farklı giyinmelerine, en sonunda da bazı yerlerde nişan veya (Müslüman Mısır'da olduğu gibi) belirli bir renkte başlık takmalarına hükmetmiştir (Epstein, 2014, 173).

Aynı dönemde, Bizans Devletinin durumunu da özetlemek gerekmektedir. Anadolu topraklarında Anadolu Selçuklu Devleti'nden sonra ortaya çıkan beylikler varlıklarını sürdürürken Bizans İmparatorluğu toprak kayıplarının yanı sıra kötü ekonomi yaşamaktaydı. Devletin en büyük gelir kaynağı vergilerdir ancak yaşanan toprak kayıpları vergi gelirini büyük ölçüde azaltmıştır. 1299 yılında kurulan ve hızla büyüyen Osmanlı Devleti 1354 yılında Gelibolu'daki Bizans kalesini ele geçirmiştir. Bu tarihten sonra Osmanlılar Trakya ve Balkanlarda toprak kazanımlarında bulunmuştur (Dikici, 2013: 450).

Osmanlı'nın Avrupa'da ilerlemesi Bizans'ı daha da güçsüz duruma getirmiştir. Önce Bursa'nın, ardından Edirne'nin kaybedilmesi sonucunda Osmanlı'nın Bizans üzerindeki baskısı artmış, I Bayezid döneminde ise tamamen onun emirlerine uyan bir devlet haline gelmiştir (Dikici, 2013: 456). Osmanlı ilk defa I. Bayezid döneminde Konstantinople'ü kuşatmıştır. Kentin düşmesi sadece Bizans'a değil tüm Hıristiyan dünyasına darbe vurulması anlamına gelmektedir (Dikici, 2013: 457).

Bunun üzerinde Osmanlı'ya karşı Papa'nın çağrısıyla Haçlı Seferi düzenlenmiştir. Fransa, Almanya, İtalya, İngiltere gibi Avrupa'nın büyük devletlerinin yanında Venedik ve Ceneviz gibi şehir devletleri de Haçlı Seferine katılmıştır ancak bu birlik Osmanlı karşısında yenilgiye uğramıştır.

Osmanlı Devleti'nin kurulduğu ve Bizans Devleti'nin güç kaybetmeye başladığı 14. yüzyılın Avrupa kıtasının da siyasi haritasının şekillendiği dönemi kapsamaktadır.

Bu dönemde İtalya bir çok devlet arasında parçalanmış bir bölgeydi. Kuzey İtalya devletleri, genel hatları ile başlangıçta şehir cumhuriyetleri şeklindeyken, zamanla baskıcı prenslikler durumuna gelmişlerdir. 11. yüzyıl sonlarından itibaren İtalya, Doğu ile gelişen ticaret sayesinde zengin şehirlere sahip olmuştur. Gittikçe kalabalıklaşan şehirlerde yeni yükselen sınıf, burjuvazi, üstün duruma geldi. Bu sınıf zamanla yönetimde söz hakkı elde etmişlerdir. (İnalcık, 20014: 33). Bu sınıf içinde iktidarı ele geçiren ve küçük monarşiler kuran aileler türemiştir (İnalcık, 20014: 34)

İtalya şehir devletlerinden en önemlisi Doğu Akdeniz'le Karadeniz'de ikisi de birer deniz imparatorluğu kurmuş olan Venedik ve Cenova'dır (İnalcık, 20014: 37).

Venedik, zenginliğini ve gücünü Akdeniz'deki Doğu (Levant) ticaretinden almaktaydı (İnalcık, 20014: 39). Bizans'ın ortadan kalkması Venedik için yeni koşulların oluşmasını sağlamıştır. Osmanlı ile yapılan anlaşma ile Venedik gemileri İstanbul limanına serbestçe girip çıkacak ve sattıkları mal için %2 resim ödeyeceklerdir. Aynı şekilde de ihracat için %2 gümrük alınacaktır (İnalcık, 20014: 40). Ancak Osmanlı Devleti, Akdeniz ticaret yollarını kendi hakimiyetine almak istemesi Venedik ile Osmanlı'yı karşı karşıya getirmiş ve mücadeleden sonra Osmanlı Devleti Venedikleri saf dışı bırakmıştır.

Venedik dışında Doğu Akdeniz ticaretinde söz sahibi olan diğer devlet Cenova Cumhuriyeti'dir. 1261 yılında Cenevizliler Karadeniz kıyılarında bir koloni imparatorluğu kurmuşlardır. Bununla birlikte İstanbul'da da üstün konuma gelmişlerdir. Galata (Pera) onların yönetimin altında bulunuyor ve Doğu'daki ticaretlerinin merkezi rolünü oynuyordu. Cenevizliler Ege denizinde de bazı adaları ellerinde tutuyorlardı. Bu durum onları Venediklilerle mücadele haline sokmuştur. Osmanlılar başlarda Venedik'e karşı Cenevizliler'le geleneksel bir dostluk kurdular. Devletin erken dönemlerinde (1352) Cenevizliler'le anlaşma imzalanmıştır. Cenevizliler Osmanlı'nın Trakya'ya yerleşmesine yardım etmişlerdir. Pera, Bursa aracılığı ile, Levant ticaretinin merkezi haline gelmiştir. Bizans'a ve Venedik'e karşı Osmanlı Pera'yı himaye etmekteydiler. Bu durum İstanbul'un Osmanlı tarafından alınmasından sonra da devam etmiştir. Fatih Sultan Mehmet, Cenevizlilerin Pera'da

kalmasını istemiştir. Bu amaçla Peralıların evlerini ve eşyalarını koruyarak Cenevizliler'in yerlerinde kalabileceklerini belirtmiştir. Diğer taraftan Pera'nın Bizans döneminde var olan bağımsızlığına son verilmiştir. Fetihden sonra Ege ve Karadeniz'de bulunan Ceneviz kolonileri Osmanlı Devleti'nin yönetimine girmiştir (İnalçık, 20014: 43-47)

Osmanlı Devleti Anadolu ve Balkanlar'da genişleyip, İstanbul'u aldıktan sonra bölgedeki hakimiyetini pekiştirdiği dönemde Avrupa'da da büyük monarşiler kurulmaya başlamıştır.

İngiltere ile Fransa arasında yaşanan 1337 yılında İngiltere Kralı III. Edward'ın Fransa tahtında hak iddia etmesiyle başlayan ve 1453 yılında sona eren Yüzyıl Savaşları'ndan sonra Fransa ekonomik anlamda çökmüş durumdaydı. Ruhban sınıfı zenginliğini kaybetmiş, şövalye sınıfı ortadan kalkmıştır. Bunun yanında tıpkı İtalya'daki gibi burjuva sınıfı güç kazanmaya başlamıştır. Fransa'daki prenslikle bağımsız küçük devletler şeklinde bağımsız hareket etmeye başlamışlardır. Ancak 15. yüzyılın ikinci yarısında krallık, maliyesini düzene sokarak, daimi ordu kurarak, sonunda devleti parçalanma tehlikesine maruz bırakan büyük feodal prenslikleri ülkeye katarak eskisinden daha güçlü bir monarşik devlet haline gelmiştir (İnalçık, 20014, 103).

Almanya'da Habsburglar, başlangıçta Güney Almanya prensliklerinden biriydi. 1273'te Rudolf, Alman prensleri tarafından imparator seçilmiştir (İnalçık, 20014, 111). İmparatorluk Avusturya ve Macaristan'ı ele geçirerek Avrupa siyasi haritasında ön planda yer almıştır (İnalçık, 20014, 113).

Aynı dönemde İspanya bölünmüş küçük devletlerden oluşan bir yapıya sahiptir. Buradaki devletler İspanya'nın güneyindeki Müslümanlarla mücadele halindeydiler. 1212 yılında Papa III. Innocent'in çağrısıyla Müslümanlara karşı Haçlı Seferi düzenlenmiş ve başarılı olunmuştur. Bu başarı Müslümanların İspanya'daki egemenliğine darbe vurmuştur. Müslümanların İspanya'daki etkinliğine son verilmesiyle birlikte ülke çeşitli krallıklara bölünmüştü. Zamanla bölgede İspanya Krallığı ve Portekiz Krallığı kalmıştır. 16. yüzyılda ise Fransa'da olduğu gibi krallığın mutlak otoritesi kurularak İspanya birleşmiş bir monarşi altında birleşmiştir (İnalçık, 20014, 116).

İngiltere, Fransa ile yaptığı Yüzyıl Savaşları'ndan sonra iki gruba ayrılmış prensler arasında iç savaşa sahne olmuştur. Bu savaş sonunda asilzade sınıfı çökmüş ve İngiltere'de Avrupa kıtasında olduğu gibi mutlak krallık, yani monarşi yönetimi kurulmuştur (İnalçık, 20014, 122).

Ortaçağ Avrupa'sında Papalık yerel kiliseler üzerindeki etkisini artırırken, kiliseler de halkın gündelik yaşamı üzerindeki etkinliklerini artırdılar. Kilisenin temel amacı Hıristiyanlığın sınırlarının genişlemesiydi. Bunun yolları ise yeni toprakların fethi ile Hıristiyan ülkesinin genişletilmesi ve/ya bu dinden olmayanların Hıristiyanlığa geçirilmesi idi. Yönetenler ve yönetilenlerin, ortak iyiliğine vurgu yapıldığı Orta Çağ'ın diğer belirleyici siyasal özellikleri Hıristiyanların savunulması, düşmanların yenilmesi ve adaletle hükmedilmesiydi (Tekin ve Sipahi, 2014: 201). Ancak bu dönemin sonraki aşamalarında Kilise'nin baskısı ortadan kalkacak ve Avrupa'nın tüm düşünce yapısı kökten değişecektir.

Bu değişikliğin ilk aşaması Rönesans adı verilen Avrupa sanatını ve bilimini derinden etkileyen harekettir.

"Hayatı Yenileme", "Yeniden Doğma" kavramı aslında doğada ve Hıristiyanlıkta vardı. Fransızlar, 14. yüzyılda "Renaissance par Baptisme" deyimini kullanıyorlardı. Fakat bu deyim, kültürün yenilenmesi ve yeni bir dönemin doğması şeklinde bir içerik kazanması, İtalyan Hümanist Petrarca'dan sonra olmuştur. Çoğu bu yeni doğuşu, Yunanca kaynak araştırmalarında başlatıyorlardı. Floransalı Leonardo Bruni, eski dönemde Cicero'nun da Yunan kültürünü benimsemek suretiyle yeni bir humanitas yarattığı düşünüyordu. O, aynı zamanda Dante, Petrarca ve Bocaccio'da bu humanitas'ı müşahede etmekteydi. Humanitas kavramı zamanla daha açık bir içerik kazandı. Humanitas, insanıyet severlik değil, insanlara ve gerçeklere yönelen en yüksek derecede felsefi bir aydınlık olarak anlaşılıyor ve Yunan araştırmaları buna araç sayılıyordu. Açıkça görülüyor ki, Vasari yeni bir sanatın doğuşunu sezmiş ve bunu ifade etmişti. Fakat ne o, ne de başkaları bunun tarihsel bütünlüğün bir bölümü olduğunu kavrayamamışlardır (İnalçık, 2014: 56).

18. yüzyılda klasisizmden ayrılma hareketlerinde Winekelman'ın araştırmaları ile derinlik kazanan İlkçağ dünyası, yeniden yaratıcı bir dünya olarak görüldü ve Rönesans terimi canlandı. Sonunda, Alman Tarihçi Mektebi, Halk Ruh

(Volksgeist) fikrini, millî tarihin canlı nedenini buldu. Böylece, tarihsel bir dönemin bir bütün olarak anlaşılması için ilk koşullar hazırlanmış oldu. Ranke, "Milletlerin doğal bilinci ve ana hatları dahilinde başından geçenlerle her şey izah edilmelidir" diyordu. İşte bunu İsviçre'de Baselli genç şair ve profesör Jakob Burckhardt yaptı. 1855'te Cicero İtalyan Sanatı'nın Rehberi, 1859'da İtalya'da Rönesans Kültürü adlı eserleri çıkardı. Eser, dönemi ilk defa bütünsellik içinde değerlendirdi. Burckhardt, Rönesans insanını bütün inceliği ile tasvir etmekteydi. Bu insan her şeyi kendi arzusuna göre yönlendiren hırslı, gururlu, şöhret ateşi ile yanan, serbest düşünceli, becerikli, basına ve sanata yatkın bir insan, modern "Avrupa çocukları"nın ilki idi. Devlet ve ekonomi rasyonel bir yön alıyor, Makyavelizm bu karakteri tamamlıyordu. Makyavelizm İtalyan düşünür Machiavelli'nin formüle ettiği ve amaca ulaşmak için her türlü aracın kullanılmasının, bütün yolların denenmesinin meşru olduğu, bizzat amaçların kendilerinin arzuları meşru kıldığı görüşüne dayalı, siyasette ahlaki ilkelerin işlevsizliğini ve esas belirleyici faktörün güç olduğunu savunan anlayış şeklinde özetlenebilir.

Bu dönemde insan zekâsı yeniden doğuyor, yeni bir yaşam biçimi, anlayışı ve üslûbu kazanıyordu (İnalçık, 2014: 56-57; Lee, 2012: 11-20).

Rönesans'ın merkezi Floransa'ydı. Bu hareket Yunan-Roma üslûbunda, yani klasik karakterdeydi. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Yunan-Roma sanatının Rönesans için bir ideal olması, İtalyanların bunu eski bir millî gelenek saymalarından, Rönesans'a bu açıdan bakmalarından ileri geliyordu. Roma eserleri içinde yaşayan, Roma kültür ve tarihini kendi kültür ve tarihleri olarak hisseden İtalyanlar, onu canlandırmaya, taklit etmeye çalışmakla doğal olarak millî bir gelişime doğru gidiyorlardı. Antikite abideleri, İtalyanların gözleri önünde duruyordu. İtalya, bu dönemde hem Doğu ticareti sayesinde hem de ileri sanayi ve maliyesi ile Avrupa'nın en zengin ülkesiydi. Feodal soylular, yeni yükselen zengin burjuvazi sınıfı karşısında egemenlik ve baskılarını tamamıyla yitirmişlerdi. Bireyi bağlayan bağların kırılmış olduğu bu zengin kentlerde, bireyin yükselmesi ve gelişmesi için her türlü olanak hazırlanmıştı.

Roma hukukunun rasyonel ve soyut kavramlarına göre yetişen hukukçular, feodal Avrupa'ya yeni bir devlet anlayışını getirmekteydiler (Tanilli, 2006:84).

Petrarca, Rönesans'ın ilk hümanist müjdecisidir. Ona bu sıfatla "ilk modern adam" diyenler olmuştur. Burada kısaca anımsatmak gerekirse, Petrarca, İtalyanca Canzoni adlı eserinde, ortaçağ insanının psikolojisini yansıtmaktan ziyade modern çağın psikolojisini işlemiştir. Bu yüzden Petrarca, "İlk Modern İnsan" olarak adlandırılmaktadır. Petrarca, doğayı ve aşkı, gerçekçi bir şekilde anlamaktadır. Doğa, bir sembol değil, her şeyi ile bir gerçeklik olarak karşımıza çıkar. Aşk, insanî ve doğal aşktır. Petrarca, her zaman kalbini dinler ve kalbini dinlemeye çalışır. Onda tamamıyla insanî duygular ortaya çıkar. Aynı zamanda onda derin bir tatminsizlik, sürekli bir melankoli hali vardır. Şair, kendisini tüm çevresinden soyutlayarak seyahatlerle bu elemi dindirmeye çalışır. Öbür taraftan şeref ve şana sonsuz derecede bağlıdır. Özetle şair, öteki dünyanın insanı değil, bu dünyanın insanıdır (İnalçık, 2014: 58-59; Lee, 2012: 11-20).

Petrarca ve Bocaccio ile başlayan eskiçağın hayat ve sanatına karşı derin bağlılık, kısa bir süre içinde çok yandaşlar topladı. Bütün yüksek sosyete onların izinden yürümeye başladı. Eskiçağ yazarlarının ince Latincesi, Ortaçağ Latincesinin yerine geçmeye başladı. Bu Latince ile yazanlar, her tarafta ilgi ve saygı görüyorlardı. Bir taraftan tinsel açıdan romantik, biçimsel olarak klasik yeni bir Latin (Neo-Latin) edebiyatı gelişirken bir taraftan da hümanizm derinleşiyordu. Petrarca'nın etkisiyle ilk önce edebî bir hümanizm meydana gelmişti. Hümanistler, Latineden sonra Roma kültürünün asıl kaynağına, kadim Yunan kültürüne inmek gereğini duydular ve Yunanca öğrenimine ve Yunan eserlerinin araştırılmasına başladılar.

Ortaçağda Yunan ilmini ve felsefesini Avrupalılar, Arapça yazan Müslümanlar aracılığıyla öğrenmişlerdi. Bu noktada Müslüman Medeniyeti'nin Avrupa düşünce yapısına etkileri üzerinde durmakta yarar vardır. Müslümanlık kendisinden önceki güçlü medeniyetleri (Yunan - Roma - Sasani) ile aynı coğrafyada varlık göstermiştir.

Müslümanlar, eski medeniyetlerin fikri mahsullerinden tercümeler vasıtasıyla haberdar oldular. Eski Yunandan birçok klasik eserleri Arapçaya çevirmişler veya çevirtmişlerdir. Bu çeviriler sonunda bir Uyanış Devri başlatmıştır. Bilim ve akılcılık ortamı hazırlanmıştır. Müslümanlar İspanya ve Sicilya'yı fethettikten sonra bu klasik eserleri ve Antikite'yi Avrupa'ya tanıtma fırsatı doğmuştur. Artık Batılılar, eski Yunan eserlerini okumak için Arapça öğrenmeye başlamışlardır. Böylece hem

eski Yunan hem de İslam bilgilerini öğrenmek mümkün olmuştur. Büyük tercüme çalışmaları 750'den 900'e kadar sürmüştür. Sanskritçe, Pehlevi, Yunanca ve Süryanice'den eserler tercüme edilmiş; Bağdat'ta kütüphane, akademi ve tercüme bürosundan oluşan Dar'ul-Hikme adı verilen bir kurum kurulmuştur. Burada Galien (Antik Roma hekimi), Aristoteles, Platon (Eflatun), Hipokrat ve Batlamyus (İskenderiyeli Antik Yunan gökbilimci, matematikçi, coğrafyacı ve astronom) çeviriler yapılmıştır (Kayaoğlu, 1987: 215-218).

900 yılına kadar süren bu çalışmalar sonunda Müslümanlar, Yunanca; astronomi, matematik, tıp ve felsefe eserlerinin çoğunu Arapçaya tercüme etmişlerdir. Bu Arapça tercüme sayesinde Yunan klasikleri günümüze kadar ulaşmıştır (Kayaoğlu, 1987: 219). Sayılı (1963: 21) bilgilerin Avrupa'ya geçişini şu şekilde ifade etmiştir:

"Öncü ve hazırlayıcı bazı münferit ve mevzii ilmi ve kültürel temaslardan sonra, Avrupa, 12. yüzyıl içinde İslam Dünyası ilim ve tefekkürü ile sistemli bir temasa geçmiş, Arapça ilim ve felsefe eserleri Latinceye tercüme edilmiştir. Büyük önemini teharüz ettirmek için bu kültür teması çağına, 16. yüzyıl Rönesans'ı ile kıyaslayarak, 12. yüzyıl Rönesans'ı adı verilmiştir. Çünkü 16. yüzyıl Rönesans'ının özellikleri sanat ve edebiyata ilişkin olduğu halde, 12. yüzyıl Rönesans'ı ilk planda olmak üzere ilim ve felsefeyi ilgilendirmektedir"

11. yüzyıl sonlarında Avrupa'da Doğu'ya karşı ilgi uyanmıştır. Haçlı seferleri, Endülüs ve Sicilya Medreseleri bilgilerin aktarılmasında önemli roller üstlenmişlerdir. 13. yüzyılda bu medreselerden etkilenilerek ilk üniversiteler kurulmuştur. Ticari ilişkiler de bilgi akışında önemli etkidir (Kayaoğlu, 1987: 220-221).

Türk tehlikesi bazı Bizanslı Rum aydınları İtalya'ya göç etmeye yöneltmekte idi. İstanbul'da Demetrios Kydones gibi Latin yanlısı, kurtuluşu Batı Hıristiyan dünyasıyla birleşmede gören nüfuzlu bir aydınlar zümresi ortaya çıkmıştı.

Öbür yandan Rum aydınları ve din adamları arasında tutucu ruhban ve birçok Rum bilim adamı, II. Murad ve Fâtih'in sarayında iyi muamele görmekte idiler. Plethon bunlardan biriydi.

Bessarion, Papa tarafından kardinallik derecesine çıkarılarak, Rönesans'ı destekleyen, mesenlerden birisi olmuştu. Bessarion Roma'da ilk akademiyi

kurmuştur. Bu Rum bilim adamlarıyla birlikte, İstanbul'un ele geçmesinden sonra birçok Bizans eseri İtalya'ya getirildi ve bu sayede klasik ilim ve felsefenin kaynakları daha da yayıldı. Öbür yandan hümanistleri koruyan açık düşünceli Fâtih Sultan Mehmed sarayında Yunanca eserlerle bir kütüphane kurmuştur. Özetle, hümanizm hareketinde Bizanslı Rum bilim adamlarının öncü bir rol oynadıklarına kuşku yoktur.

Yeni yeni keşfedilen klasiklerin rehberliği ile bütün ortaçağın bilimsel ve dinsel değerleri eleştiri süzgecinden geçirildi. Bu eleştiri, doğrudan doğruya reformu, dinî devrimi hazırlayacaktır.

Hümanist dönemin ikinci büyük sistemcisi Nicolaus Cusanus'tur (1401-1464). O yeni hümanizmle skolastik Ockham felsefesini ve Hıristiyan mistisizmini geniş bir sistem içinde toplamaya çalıştı. İslam'da bunu Gazâlî yapmıştır.

Toscana'da, Floransa'da 14. yüzyılın filolog şairleri tarafından yaratılan Rönesans hareketi bütün İtalya'ya hızla yayıldı.

Moda, zarafet, kibar bir konuşma dili ve tavırları bu zarif toplumda yer almak için ön koşuldu. Böylece ince bir güzellik duygusunun ve rasyonel bir düşünüşün geçerli olduğu yüksek bir çevre oluşmuş bulunuyordu. Sanatkârlar ve bilim adamları bu dünya içinde değer verilen, övülen kişiler oluyorlardı.

15. yüzyılın sonuna kadar İtalya'da Rönesans'ın merkezi Floransa'dır. Floransalı Dante, Boccaccio ve Petrarca, Floransa lehçesini İtalya'nın edebî dili haline getirmişler ve Rönesans'ın bu müjdeleyicilerinden sonra en büyük temsilcileri, yani Machiavelli, Brunellesco, Donatello, Leonardo da Vinci, Michelangelo burada yetişmişlerdir. Floransa'nın Rönesans'ın merkezi olmasında en büyük hizmeti Mediciler ailesi görmüştür. Mediciler, 13. ve 17 yüzyıllar arasında Floransa'da yaşamış ekonomik güce sahip sanatçıları destekleyen İtalyan Rönesansı'nı etkilemiş ve üç Papa çıkarmış ailedir. Ticaretle zenginleşen ailenin sanata verdiği destek bugünkü modern sanat müzelerinin kökenlerini oluşturan anlayışta koleksiyon oluşturmaları ile görünür hale gelmiştir. Onların bu çabaları Floransa'nın uygarlık düzeyini ilerletmiştir.

Mediciler, en büyük sanatkârları ve bilim adamlarını saraylarında topluyorlar, onlara birçok eserler yaptırıyorlar, onlarla samimi sohbetlerde bulunuyorlardı. Saraylarında şaheserlerden oluşan kütüphaneler, eskiçağ eserlerinden oluşan müzeler

kuruyorlardı. Medicilerin bu koruması sayesinde Rönesans'ın en büyük dehalari şaheserlerini ortaya koydular. Michelangelo, Lorenzo de Medici'nin, sarayının bahçesinde kurduğu okulda yetişmiştir.

Medicilerin düşünce ve uygarlık tarihinde en büyük hizmetlerinden biri, Floransa'da Platon felsefesinin merkezi olarak Akademi'yi kurmaları olmuştur

Floransa Akademisi, Ortaçağ'ın düşünce yapısı olan Skolastiğin temeli sayılan Aristo'ya karşı cephe almakla düşünsel özgürlüğünü simgeliyordu. Bu okuldan hümanizmin iki büyük derleyicisi, Marcillio Ficino (1433-1499) ve Giovanni Pico della Mirandola (1463-1494) yetişmiştir. Bunlar Platon felsefesini ve Neo-platonist felsefeyi tercüme edip yaymışlardır. Bu idealist felsefenin yalnız İtalya'da değil, bütün Avrupa düşünce hayatında derin etkileri olmuştur.

Hümanizmin bu yeni yüzü sanat üzerinde etkiden geri kalmayacak ve 15. yüzyıl başında realist olan sanat, yüzyılın sonunda idealist bir karakter kazanacaktır.

Floransa'da yalnız Mediciler değil, diğer büyük aileler, hatta loncalar, manastırlar güzel sanatlara ilgi göstererek bunların gelişimini desteklemişlerdir. Papalar, Rönesans'ın gelişmesinde önemli roller oynamışlardır.

3.1.4. Osmanlı Devleti'nde Kültür ve Sosyal Hayat

Osmanlı Devleti, kuruluş döneminde Anadolu Selçuklu ve Bizans devlet geleneğini sürdürmüştür. Toprak kazanımları sonucunda merkezi yönetimin gücü arttırılmış, Fatih Sultan Mehmet zamanında Kanunname-i Ali Osman yayınlanmıştır. Halifeliğin Osmanlı Devleti'ne geçmesiyle teokratik, dine dayanan bir yönetim kurulmuştur (Aytepe, 2011: 61). Osmanlı Devleti merkezden yöneten Anadolu Beylerbeyi ve Rumeli Beylerbeyi olmak üzere iki eyaletten oluşmaktaydı. 16. yüzyıldan sonra elde edilen uzak eyaletlerde özel yönetimler kurulmuştur.

Bir İslam devleti olan Osmanlı Devleti'nde hukuk sisteminin kaynağı Kur'an'dı ve şeriat kuralları geçerliydi. Ancak şeriatla çelişmemek koşuluyla padişaha kanun koyma yetkisi verilmişti. Örf padişahın her alanda yaptırdığı düzenlemelerdi. İslam hukuku anlamına gelen fıkıh, medreselerde öğrenilirken, örfi hukuk Osmanlı bürokrasisini oluşturan küttab sınıfı tarafından yazılı olarak saklanır, geliştirilir ve yorumlanırdı (Aytepe, 2011: 70).

Osmanlı toplumu çok çeşitli etnik guruplar ile onların dil ve dinlerinin birleşiminden oluşmuştur. Yapı ve işleyiş olarak Osmanlı toplumunun üç temel ayak üzerinde durduğu söylenebilir: “köylülük”, “millet sistemi” ve yönetici sınıfı (İnalçık, 1999: 39).

16. yüzyılın ortalarında kırk milyona yaklaşan nüfusunun çok büyük bölümü tıpkı dönemin diğer imparatorluk ve siyasi birimlerinde olduğu gibi “köylülük” ve dolayısıyla “tarım” üzerinden elde edilen gelire dayanmaktaydı (Karpat, 2002: 12-13).

Miri toprak sistemi, yani devletin çıplak mülkiyet hakkını elinde tuttuğu arazi, merkezi otoriteye bütün tarım arazisini ve tarımı, dolayısıyla yerleşik köylüyü kontrol olanağı sağlıyordu (İnalçık, 2009: 246-247). Köylülüğün temelinde ise bir çift öküz ile çekilen saban yoluyla miri araziye işleyen ataerkil aile bulunmaktadır.

Osmanlı toplumu temel yapı olarak köylü bir toplumdu ve merkezi yönetimi askeri bir vesayeti besleyen tarımsal fazlayı kaynak haline getiren vergi sistemi üzerine kurulmuştu (Timur, 1989: 29)

Osmanlı toplumsal yapısının temeli sayılabilecek olan tımar sistemi Bizans geleneğine dayandığı söylenebilir. Sistem, 1. Murat, (1362 - 1389) döneminde savaşı beylerin, gazilerin hazine üzerindeki etkilerini azaltmak amacıyla başlatılmış ve giderek devletin köylüyü denetleyerek tarımsal artığa el koymasının en önemli aracı haline gelmiştir (Karpat: 2006: 226).

Kuruluş ve yükseliş döneminin başlarında, merkezi yönetim genellikle savaşlarda başarı ve cesaret gösteren askeri önderler arasından tımarlı sipahi atardı. Bu kişiler, devlet adına mülkün korunmasını, işletilmesini ve geçimini sağlar, bunun karşılığında ise tahsisli araziden elde ettiği gelire topladığı asker, (cebeli) ve iâşe yoluyla merkezin ihtiyaç duyduğu anda yardımcı olurdu.

Osmanlı coğrafyasında şehirlerin büyük bölümü daha çok bağ ve bahçelerle çevrili nispeten küçük yerleşim birimlerinden oluşmaktaydı. Şehirlerin nüfusunun genel olarak 8 - 10 bin arasında olduğu, Bursa'nın on altıncı yüzyıl ortalarına doğru toplam nüfusunun 36 bin civarına, yüzyılın sonlarına doğru ise yetmiş bine ulaştığı değerlendirilmektedir (Faroqhi, 2009: 55). Balkanlardaki şehirlerin büyük bölümü Anadolu'ya göre daha da küçüktü. On altıncı yüzyıl ortalarında Atina'nın nüfusu 18 bine ancak ulaşıyordu (Faroqhi, 2009: 56). Öte yandan İstanbul, 16. yüzyıl sonları

itibarıyla yaklaşık 700 bine ulaşan nüfusuyla Avrupa'nın en büyük şehri unvanını taşımaktaydı (Yediyıldız, 1994: 471). İmparatorluğun geniş coğrafyası içinde şehirleri birbirine bağlayan yolların güvenliğinin görece sağlanmış olması ve mal taşıyan kervanlara konaklama alanları, yani kervansarayların sıkça yapılmış olması ticaretin gelişmesine ve özellikle de Bursa, Halep, Kahire, Şam, Selanik gibi doğu - batı ticaret eksenini üzerinde bulunan önemli şehirlerin gelişmesine ve zenginleşmesine yol açmıştı.

Anadolu'da, Müslüman nüfusun ağırlıkta olduğu şehirleşmenin karakteristik özellikleri arasında merkezde bir camii ve onun etrafında imar edilen han, hamam ve pazar yeri sayılabilir. Konya ve Bursa gibi görece daha büyük şehirlerde kütüphanesi, imarethanesi, misafirhanesi ve sebilleriyle medrese ve külliyelerde bulunmaktaydı. Kuşkusuz bu külliye ve medreselerin pek çoğu vakıf idareleri altındaydı ve buralara gelir elde edebilmek için bedesten, çarşı ve dükkanlar da inşa edilmişti (Yediyıldız, 1994: 471).

Osmanlı toplumsal düzeninde öne çıkan önemli guruplardan biri de kuşkusuz "hırfet/esnaf" tabakasıydı. On iki ve on üçüncü yüzyıllarda ortaya çıkıp gelişen "ahilik" geleneğini sürdüren bu tabaka, "loncalar" halinde örgütlenerek, üyeliğe kabulü, uygulaması ve yaşayış tarzıyla benzerliği, adeta birörnek bir toplumsal düzen yaratmaktaydı.

Ahilik, Horasan kökenli olup Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu'da yaşayan Müslüman Türkmen halkın sanat, ticaret, ekonomi gibi çeşitli meslek alanlarında yetişmelerini sağlayan, onları hem ekonomik hem de ahlaki yönden yetiştiren, çalışma yaşamını iyi insan meziyetlerini esas alarak düzenleyen bir örgütlenmedir. Kendi kural ve kurulları vardır. Günümüzün esnaf odalarına benzer bir işlevi olan Ahilik iyi ahlakın, doğruluğun, kardeşliğin, yardımseverliğin kısacası bütün güzel meziyetlerin birleştiği bir sosyo-ekonomik düzendir (Öztürk, 2002: 46)

Loncalar ise Osmanlı Devleti'nde de kent esnafının ve küçük çaplı üretim yapan zanaatkarların örgütlenme biçimiydi. Temelini Ahilik'ten alan Osmanlı lonca düzeni 15. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. Osmanlı loncaları Ahilik'in kabul etmediği esnaf türlerini ve gayrimüslimleri de içlerine almışlardı. Ama çırak, kalfa, usta biçimindeki yükselme aşamaları ile üretimde ve ticarete uymak zorunda oldukları ahlakî kurallar Ahilik'le büyük benzerlik göstermekteydi (Çelik, 2004: 64)

Osmanlı toplumunda erkek ve kadınlar ayrı ortamlarda bulunurlardı. Kadın ve erkekler ayrı ayrı eğlenirlerdi. Esnafın melseğe kabulünü simgeleyen peştamal kuşanma dolayısıyla eğlence günleri vardı; orta oyunu oynanır, Karagöz seyredilir (bu çocukların seyrettikleri cinsten değil, müstehcen diyaloglu veya siyasi eleştirilidir.) fasıllar geçilir, taklitler yapılırdı (Ortaylı: 2009, 158). Birçok geleneksel toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da ayrı dinden gruplar arasında evlenme azdı.

Osmanlı toplumunda Germen toplumlarındaki gibi kadınla erkeğin beraber yaşaması söz konusu değildir. Bu durum aşağı yukarı Akdeniz coğrafi kültürel kuşağını kapsıyor. Örneğin Floransa da 13–15 yüzyıllarda genç kızların sadece Pazar günleri, mürebbiyeleri yanında olarak Pazar ayını için kiliseye gidip gelebildiği bunun dışında evlerinde kapalı kaldıklarını görüyoruz. Doğulu Müslüman'la, tarihinde, Doğulu Katolik toplumun insanı arasında hiç fark yoktur (Ortaylı, 2009, 159).

Osmanlı kentlerinde ortalama çocuk sayısı 2.32'dir. Kentte bu sayı daha düşük, kırsalda daha fazladır (Ortaylı: 2009, 133). Gayrimüslimler arasında çocuk sayısı daha fazladır (Ortaylı: 2009, 135). Osmanlı ailesinde çocuk, babanın hukuki denetim ve velayeti altındadır. Osmanlı ailesinde çocuk, babanın hukuki denetim ve velayeti altındadır.

3.1.5. Giyim Kuşam

3.1.5.1. Ticari Bir Ürün Olarak Kumaş

1391 tarihinde Batı Anadolu'nun Balat, Efes ve Foça gibi ticaret merkezleri de Osmanlı denetimine geçmiş ve Bursa'ya bağlanmışlardı. Artık İran kervanları bu limanlara Bursa yoluyla ulaşıyordu. Üstelik, I. Bayezit hâkimiyetini Amasya ve Tokat yoluyla doğuda Erzincan'a kadar yayarak bu kervan yolunun denetimini de elde etmişti. İran ipek kervanları artık Trabzon'dan geçen denizyolunu kullanmıyor, karadan Bursa'ya gitmeyi yeğliyordu. İbn Battuta, daha 1334'te Orhan'ın Anadolu Türkmen sultanlarının en zengini olduğunu yazabilmiş, Cenevizliler 1352 gibi erken bir tarihte Osmanlılarla bir ticaret antlaşması imzalamıştır. 14. yüzyıl sonunda Schiltberger, Bursa'nın ipek ticareti ve endüstrisini, Şam ve Kefe'ninkilerle karşılaştırarak, İran ipeğinin o zamanın Avrupa ipek endüstri merkezleri, Venedik ve Lukka'ya (Lucca) Bursa'dan gönderildiğine dikkat çekmiştir. Medici'lerin ve

Floransalı başka ailelerin Bursa temsilcisi Francesco Maringhi, 1501'de İran'dan Bursa'ya her yıl çok sayıda ipek kervanı geldiğini söylemiştir. İtalya'da bir fardello (79,821 kg) ipek, yetmiş-seksen dükalık bir kâr getiriyordu. Bursa'da bin dolaylarında ipek tezgâhı günde beş fardello ipek işliyordu (İnalçık, 2014: 130).

Osmanlılar, 1516-1517'de Halep'i alarak bu yolların denetimini ellerine geçirdiler. O tarihten sonra İran ipeğinin Avrupalılara açık bütün çıkış noktaları artık Osmanlıların eline geçmiş bulunuyordu. Bursa ticaretinde ipek tek kalem değildi. Misk, ravent ve Çin porseleni Orta Asya'dan Bursa'ya gelen malların önemli bir bölümünü oluştururdu. İranlı tüccarlar, yanlarında Avrupa yünlüleri, değerli Bursa işlemeli kumaş ve kadifeleri, özellikle de değeri İran'da daha yüksek olan altın ve gümüş sikkelerle dönerlerdi. Bursa'da Floransalı tüccarların yanı sıra baharat almaya gelmiş Galatalı Cenevizler bulunmuştu (İnalçık, 2014: 131). 1500'den itibaren Portekizliler baharatı Avrupa'ya doğrudan doğruya Hindistan'dan, Atlantik üzerinden taşımaya başlamışlardır.

İstanbul üzerinden Kırım limanlarına Avrupa menşeli kumaşlar, Bursa ipeklileri, Hindistan baharat ve boyaları, özellikle Batı-Anadolu'nun pamukluları taşınırdı. Sinop limanını kullanan Kastamonu yöresi, pirinç, demir, pamuklu kumaş ve sof kumaşı ihraç ederdi. Tosya kenti ise önemli bir sof üretim merkeziydi. Yöre, kendi yerel ürünlerini ihraç ettiği gibi, ipek, kına ve öteki boyalarla birlikte Hint ve Arap malları için de transit merkeziydi. Sırma işlemeli kumaşlarla, kadifeler ve İran ipek yolu üzerinde Amasya'da dokunan değerli ipekli kumaşlar, Kefe'ye Sinop'tan yollanırdı. Osmanlı sarayında bile talep edilen Amasya ipekli kumaşları ün salmıştı. Pamuklu kumaşlar da ihracatta aynı derecede önemliydi. Amasya yakınındaki Merzifon, Kırım'a binlerce top pamuklu ihraç eden bir üretim merkezi olmuştu (İnalçık, 2014: 136).

Orta Anadolu'nun Kefe'ye ihraç ettiği en önemli mal, pamuklu kumaşlardı. Ankara'nın sof kumaşları, Beypazarı pirinci, Beyşehir'in afyonu, Uşak ve Gördes'in ünlü halıları ikinci sırada idi. Kefe, Ege bölgesinden de zeytin, zeytinyağı, fasulye, kuru üzüm, özellikle de şarap ve sirke alırdı. Bursa tüccarları ise ipekli kumaş, halı ve boya getirirdi (İnalçık, 2014, 130).

Kefe yoluyla, Kırım Hanlığı, Polonya, Moskova Büyük Knezliği'yle, Deşt-i Kıpçak ve Volga Tatarlarına, Anadolu'dan yapılan ihracatın başlıca maddelerini,

böylece, pamuklu ve ipekli kumaşlar ve Akdeniz yöresine özgü gıda maddeleriydi. İstanbul'dan Kefe'ye giden mallar ise, Avrupa kumaşlarıydı (İnalçık, 2014, 137).

Ankada ve çevresindeki bazı küçük kentlerin (Beypazarı ve Tosya) gelişmesinin temelinde de tekstil üretimi yatmaktadır. 16. yüzyılın sonuna doğru Ankaralı'nın keşi kılından dokunan bir kumaş türü olan sof imalatıyla uğraştığı ve özellikle Venedik ve Polonya'ya çok miktarda sof ihraç edildiği bilinmektedir (Faroqhi, 1993: 4).

Osmanlı Devleti ile Rusya 15. ve 16. yüzyıllarda ticari ilişkiler kurmuşlardır. 16. yüzyılda Avrupalıların kürk merakı başlamadan Rus samur kürkleri ve tilki derilerinin en önemli pazarı Osmanlı kentleriydi. Osmanlı saray teşrifatında, pahalı bir kürk hediye edilmesi en büyük iltifat ve saygı işaretiydi. II. Bayezit, 1492'de papaya hediye olarak kürk ve ipekli kumaşlar göndermiştir (İnalçık, 2014: 138).

Moskova hükümdarları kürk ticaretine tekel getirince Osmanlı sultanı, kürk satın almak için, çara sunulacak bir nâme ile özel bir saray tüccarı atamaya başlamıştır. Örneğin 1577'de sultan, Mustafa Çelebi kürk almak için dört bin altın dukayla Moskova'ya; Çar da kendi temsilcilerini, Bursa'ya ağır sırmalı kemha almaya göndermiştir. Çarlar bu kumaşı merasim giysilerinde kullanırdı. Bir Rus tüccarı 1512'de sekiz yüz altın dukalık ipek ve tafta aldığı bilinmektedir (İnalçık, 2014: 138).

Kuzey-güney ticaretinde Akkerman ve Kili de Kefe'yle aynı malları alıp satan transit limanlarıydı. Anadolu'dan ithal edilen su bardağı ve pamuk ipliğinden ipek kadın giysileri ve terliklerine kadar yüz yirmi kalem değişik eşya, bu limanlarla güney bölgeleri arasındaki yakın ticarî ilişkilerin göstergesidir (İnalçık, 2014: 138).

Osmanlı Devleti, Hıristiyan dünyasıyla ticaretini, 1596 tarihine kadar başta Venedik olmak üzere İtalya devletleriyle yürütmüştür (İnalçık, 2014: 139).

14. ve 15. yüzyıllarda Osmanlı devletinin büyümesiyle, bu yeni güç karşısındaki konumunu sağlamlaştırmak isteyen Venedik, saldırgan bir tutum takınmıştı. Osmanlılar, Venedik'in rakibi Cenova'yla sıkı işbirliği yapmıştır. Cenevizlilere 1352 gibi erken bir tarihte kapitülasyon verdikleri gibi, Avrupa dokuma endüstrisi için gerekli şapın temel kaynağı olan Manisa'da şap üretimi için uzun süreli bir tekel vermişlerdi. Foça ve Sakız Adası gibi Ban Anadolu'daki önemli Ceneviz yerleşimleri Anadolu ticaretinde giriş limanları olmuştur. Cenevizliler,

gördükleri bu tercihli tutum karşılığında, önemli durumlarda Osmanlı ordularına yardım etmiş, örneğin o sıralar Venedik denetimine geçmiş olan Çanakkale Boğazi'ndan 1421 ve 1444'te gemileriyle Osmanlı ordusunu karşı yakaya geçirmişler, 1453 Kostantiniy'ye kuşatması boyunca da tarafsız kalmışlardı (İnalcık, 2014: 140).

Ege Denizi, Mora ve Arnavutluk'taki gerginlikler, Fâtiş Sultan Mehmet'i Venedik'le, 1463'ten 1479'a dek süren uzun ve tehlikeli bir savaşa sürükleyerek ekonomik misillemelerde bulunmaya zorlamıştır. Fâtiş Sultan Mehmet, 1469'da Floransa'ya yeni ticaret ayrıcalıkları tanımıştır. O dönemde imparatorlukta ticaret yapan elli kadar Floransalı aile ve Floransalı tüccar Bursa'da gittikçe etkin olmaya başlamıştır. Bursa; Anadolu ve İran'a Floransa kumaşı satılan, karşılığında da Floransalı tüccarların İran ipeği satın aldıkları bir ambara dönüşmüştü. II. Mehmet, Floransalılarla iyi geçinir, Galata'daki tüccarları ziyaret etmiştir. Öte yandan Lorenzo de Medici (1469-1492) de, Osmanlı pazarı Medicilerin ticareti için önemli bir kaynak olduğundan, Fâtiş'in dostluğuna önem vermiştir (İnalcık, 2014: 141).

Osmanlı ticaretini, ticaret için yapılan mimari yapılardan ayırmak mümkün değildir. Bu yapıların finanse edilmesi ve devletin neredeyse tamamına yaygınlaştırılması bile kendi başına Osmanlı'nın ticaretten sağladığı gelirlere ne kadar ihtiyacı olduğunu göstermektedir.

Kıymetli kumaş, mücevher ve buna benzer malların satımına mahsus üstü kapalı çarşı olarak tanımlanan bedestenler, Osmanlı ticari hayatının en önemli ticaret mekanlarıdır. Bu tür çarşının olmadığı kentlerde ise kervansaray adı verilen bir-iki han bulunurdu (Faroqhi, 1993: 33).

Çarşı, han ve bu mekanlardaki dükkan sayıları o kentte yaşanan ticari hayatın niteliğini göstermektedir. Faroqhi (1993: 40), en fazla tekstil ürünlerinin üretim ve satışına ayrılmış çarşılara rastlandığını ifade etmektedir. Bu çarşılar teksil üretiminin farklı aşamaları (özel başlık üretimi, boyama, dokuma vb) için özel olarak ayrılmış şekilde yapılandırılmıştır. Çarşılar dışında yine üretim farklılığı dikkate alınarak oluşturulmuş sokaklar da bulunmaktadır.

Maden işçiliği için ayrılmış çarşı ve sokakların sayısı tekstil kadar fazla olmadığı bilinmektedir. Bununla birlikte kuyumcu ve gümüşçülerin sayıları daha fazladır. Faroqhi (1993: 41), işlemeye ayrılmış otuz çarşı olduğunu belirtmektedir.

Vergilendirme de ticari hayattaki bir diğer göstergedir. Ticaretten alınan bec isimli vergiler yörelere göre farklılık göstermektedir. Örneğin Kanuni Sultan Süleyman döneminde Malatya'ya getirilen ipek kumaşından 15, diğer mallardan 2 akçe alındığı bilmektedir (Faroqhi 1993: 84). Bu, ipeğin sahip olduğu yüksek pazar değerinin vergilendirmesine yansıdığına kanıttır. Bunun yanı sıra ticari değer kazanan yeni mallara da zaman içinde farklı vergilendirmeye gidildiği görülmektedir. 17. yüzyılda büyük kentlerin pazarında ödenen vergiler arasında kahve satışından alınan ve tahmis-i kahve denen verginin alınmaya başladığı görülmektedir. Benzer şekilde gayrimüslümlerden şarap vergisi alınması ve meyhane ve kahvehane işletmecilerinden de fazla vergi alındığı bilinmektedir (Faroqhi 1993: 86).

3.1.5.2. Dokuma Teknolojisi

Kumaş üretimi, pek çok kırsal bölgede gündelik dokumacılık ve Avrupa'nın kentleşmiş kesimlerinde uzmanlaşmış üretim ile büyük olasılıkla istihdam sağlayan önemli sektördü. Çamaşırlarda kullanılan yün ve keten Avrupa'da antik çağlardan beri mevcuttu ve pamuk ile ipek özellikle 1200'lerden sonra Batı'ya doğru kayıyordu (Epstein, 2014: 217).

İngiliz yünü hallaç makinelerine genellikle 364 librelik ve 260 koyunun pöstekisini içeren devasa çuvallarda ulaştırılıyordu. Çoğunlukla dişi koyunlara ait olan bu kırılmış yünlerin iplik yapılmak üzere eğirme makinesine hazırlanması için paketlenmemesi, taraklanması ve taranması gerekiyordu. Dokumacılık kuşkusuz kadim bir zanaattı. Çaprazlama yün ipliği veya yatay iplikler tezgâhtaki boyuna iplere dikey şekilde örülüyordu - klasik düz tezgâhta üretilen kumaş aşağı yukarı dokuyanın boy ortalamasıyla sınırlı olurdu. yünden veya sonraları pamuktan yatay ipliklerle dokunan keten ipliğinden pazen üretilirdi. diğer kumaş birleşimleri ve modelleri de (hayvan kılıyla bitki liflerinin karışımı gibi) imkan dahilindeydi (Epstein, 2014: 218).

İlk olarak, Avrupa'da genelde kısa kesikli koyundan (lif) elde edilen yün bizzat, 13. yüzyılın sonlarında ve 14. yüzyılda Kastilya'dan gelen Merinos cinsi uzun kesikli (daha sağlam ip ve lifleri olan) daha kaliteli yünle rekabete girmeye başladı. Bıçaklar veya daha iyi yün biçme makasları yünü canlı koyundan kırmak için

kullanılıyor ve koyunlar yenilenen kaynaklar olarak besleniyordu (Epstein, 2014: 218).

Dolaşıklıkları çözmek ve lifleri eğirmeye hazırlayarak hizalamak için tarama ve taraklama zaruruydu. Daha kısa yün liflerinde de kullanımı olası kılan daha hassas taraklama araçları büyük ihtimalle Müslüman Sicilya ve İspanya'daki pamuk üretiminden alındı. Lifleri elle çekmek, eğirmek, iği ve halkası olan geleneksel bir öreke kullanmak antik çağa ait bir teknolojiydi. Buradaki en önemli buluş 12. yüzyıl sonlarında ve 13. yüzyıl başlarında görülmeye başlanan ve ipliği veya lifi bir bobin üzerinde hareket ettiren mekanize bir iğ ve halkadan oluşan çıkırıktı. Çıkırığı hâlâ ip eğiren kişi çeviriyordu fakat süreç daha hızlıydı ve muhtemelen üretimi elle eğirmeye göre üçe katladı. Küçük bir kalite problemi vardı çünkü üretilen iplik daima aynı ölçüde dayanıklı olmuyor ve dolayısıyla kaçan yerlerden kopabiliyordu. Çıkrık Hindistan ve Çin'de yüzyıllar öncesinden biliniyordu, Müslüman topraklarında taklit edildi, buralarda (besbelli irtibat noktaları olan İspanya ve Sicilya'da) görüldü ve tüm Avrupa'ya yayıldı. 15. yüzyılda Avrupa'da mekanik olarak hareket eden bir mekik ve bobin kullanarak ipliği diğer ip dizisinin arasından dolandırarak geçiren ve üretimi ikiye katlayan daha gelişmiş bir çıkırık bulundu. İşgücünün cinsiyete göre dağılımında erkekler odundan tekerleklerin yapılması gibi daha sönük bir iş yaparken, kadınlar ip eğirme işinde çoğunlukta idi (Epstein, 2014: 218).

11. yüzyılda Ortaçağ'ın asıl ilerlemesi yaşanana, yani insanlar ellerini ve ayaklarını kullanarak yatay pedallı tezgâhlarda dokuma yapmaya başlayana kadar dokumacılığa Ortaçağ başlarının dikey tezgâhları hâkimdi. Bu aletin tanınması ve kademeli olarak detaylandırılması Ortaçağ teknolojisinin esasını oluşturuyor ve biz bu konuda çok az şey biliyoruz - geriye kalan tezgâh ya da kullanma kılavuzu yok ve üstelik çağa ait resimler de çok nadir. Araştırmacılar bu tezgâhların da, muhtemelen kendileri de bu makineyi daha Uzakdoğu'dan öğrenmiş olan Müslümanlardan "alındığını" tahmin ediyor. Bu tip tezgâhta eller ve ayaklar birlikte kullanılıyor ve muhtemelen iki dokumacı aynı yünlü kumaş üzerinde bir takım olarak çalışıyorlardı ki bu da yine üretimi üçe katlıyor ve dokumacılıkta verimliliği önemli ölçüde arttırıyordu. Oturur vaziyetteki bir dokumacı erkek (veya bazen kadın) hâlâ elle çalıştırılan ve argacı taşıyan masuranın değişimli yatay ipler arasından geçişini

sağlayan kanalları açmak için bir pedalı ayağı ile çalıştırabiliyordu (Epstein, 2014: 219).

Dikey dokuma tezgâhında yatay ipleri birbirinden ayrı tutmak için gücü denilen bir tahta çubuk kullanılıyordu. Yatay dokuma tezgâhı ayrıca işlenmiş kumaşı otuz hatta daha fazla yarda (91 cm) kadar bobin halinde sarabiliyordu dolayısıyla artık kumaşın uzunluğu dikey tezgâhın boyuyla sınırlı değildi. Ayrıca yatay tezgâh daha sıkı bir dokuma sağlıyordu. Geniş tezgâh artık masurayı iki dokumacı kullandığı için kumaşın genişliğini tek bir dokumacının kol uzunluğunun ötesine taşıyarak arttırdı (Epstein, 2014: 220).

Kumaş bir kez dokunduktan sonra eğer iplik (yün halindeyken) zaten boyanmadıysa çırpıcılar lifleri keçeletirmek amacıyla kumaşı fiçılarda işlem den geçirip boyacılara hazırlamak için özel bir kil (çırpıcı kili), makine yağı ve (sabun yapılan) üre kullanıyorlardı. Aslında çırpıcılar bu işi ayaklarını kullanarak yapıyorlardı fakat 10. yüzyılda İtalya'da ve daha sonra kuzeyde işlerini daha randımanlı hale getiren dinkleme makinesi ortaya çıktı. Dinklenen kumaş kurutulduktan ve tüyleri kırıldıktan sonra boyacılar kırmızı için kızıl kökboyası, mavi için çivitotu gibi geleneksel boyalar kullanarak işe girişiyorlardı. Buradaki en önemli buluş renkleri daha çabuk yapmak için boyalarda şapın sabitleştirici ve mordan olarak yaygın bir şekilde kullanılmasıyla ilgiliydi. Bu kimyasal Anadolu'daki Foça'da (Phocaea) büyük miktarda bulunuyordu ve 13. yüzyılın sonlarında Cenevizli tacirler bu kimyasalı Bruges gibi kuzeydeki önemli tekstil merkezlerine gemilerle getirdiler (Epstein, 2014: 221).

Tekstil işi her aşamasında insan kuvveti ve el becerisi gerektiriyordu. Teknolojideki ilerlemeler insanları daha üretken hale getirdi fakat hala işlemin her basamağında koyunu kırkmaktan tutun da kumaşı boyamaya kadar çok ağır işler yapmaları gerekiyordu. 12. yüzyılın sonlarında değirmen kullanılmaya başlanmıştır. Kullanım alanı çok çeşitli olan değirmenler tekstilde dinkleme için kullanılmıştır (Epstein, 2014: 228).

3.1.5.3. Osmanlı İmparatorluğu'nda Lonca Sistemi

Lonca kelimesi teşkilatlanmış esnaf birliklerinin ortak kullanım mekânının adıdır. Bu mekân, ham maddenin depolandığı, esnafa dağıtıldığı, tüccardan toptan satışının gerçekleştirildiği, esnafın teşkilatlarıyla ilgili konuları görüşmek üzere bir

araya geldikleri mekândır (Kala, 2003: 211). Kelimenin kökeni üzerine çeşitli tartışmalar olsa da İtalyanca loggia ya da İspanyolca lonja (takas ya da satış yeri) kelimelerinden geldiği ve Osmanlı'da kullanımını da İspanya'dan gelen Yahudi mültecilere bağlamaktadır (Gibb ve Bowen, 1950: 285). Bu görüşe yakın bir diğer değerlendirme ise kelimenin Osmanlı Devleti'nin doğu ticaretinin dağılmasından sonra İtalyan şehirleriyle daha fazla ticari ilişkiler sonucunda Osmanlı literatürüne dâhil olduğunu savunmaktadır (Ülgener, 2006: 31).

Esnaf loncaları, belirli bir mesleği karşılıklı kontrol ve yardım esasları çerçevesinde, hiyerarşik bir işbölümüne dayalı olarak gerçekleştiren kesimlerin bir araya gelip oluşturdukları şehirli üretim örgütleridir (Yıldırım, 1999: 147).

Osmanlı lonca sistemi, Selçuklu Devleti dönemindeki Ahilik sistemi ve Avrupa'daki esnaf örgütleri ile benzerlikler göstermektedir. Osmanlı loncalarının en önemli ayırt edici özelliği heterojen bir yapıda olmasıdır. Avrupa'daki loncalar bazı Hıristiyan gruplara bile kapalı iken, Osmanlı'da Müslümanların yanı sıra Yahudi ve Hıristiyanlara da açıktır. Hatta bazılarında gayrimüslimler hâkimdir (Lewis, 1937: 37).

17. yüzyıl ortalarında İstanbul esnafının geçit törenini tasvirine bakılırsa şehirde yaklaşık 260 bin kişiyi istihdam eden ve 57 ana grup altında sayısı 1109'dan az olmayan farklı loncalar vardır. Loncalar Osmanlı başkenti İstanbul'un hem ekonomik hem de sosyal yaşamında önemlidir. Bu nedenle devlet, İstanbul loncaları ile sıkı bir ilişki içindedir ve esnafın şikâyetleri söz konusu olduğunda da lonca düzeni ve esnaf nizamlarını koruyucu ve devam ettirici kararlar vermektedir. Devletin lonca yanlısı tutum izlemesi, loncaların hem toplumu hem de kentin pazar mekanizmalarını etkin bir biçimde kontrol etmelerinden kaynaklanmaktadır.

Osmanlı loncaları arasında en kalabalık gruba dokuma loncaları sahiptir. Loncanın yönetimine kethüda, yiğitbaşı, işçibaşı ve iki Ehl-i hibre'den oluşan bir kadro hâkimdir. Kethüda, mesleğin zirvesine çıkmış, deneyimli ve eski ustadır. Kethüda loncanın ustaları arasından seçilmekte ve şehrin kadısı tarafından onaylatıldıktan sonra göreve başlamaktaydı (Özkaya, 1985: 68). Kethüdadan sonra gelen kişi ise, loncanın içişlerinden sorumlu yiğitbaşıydı. Yiğitbaşı denetimler yaparak hileleri engellemek, kalitesiz, eksik işlenmiş kumaşı piyasaya çıkarmamak, kalitesi iyi olanı mühürlemektir. Her lonca ustalar arasından ayrıca bir ya da iki

kişiyi ehl-i hibre olarak seçerlerdi. Mesleğin inceliğini bilen bu uzmanlar malların niteliği üzerinde görüşlerini bildirir, fiyat anlaşmazlıklarını çözüme kavuşturur, pazar fiyatlarının belirlenmesine yardımcı olurlardı. Bu uzmanların seçimleri özellikle ipek dokumacılığı gibi ince ve özen isteyen mesleklerde önemliydi.

Dokuma loncasında da mesleğe giriş, mesleki bilginin elde edilmesi ve meslekte yükselme gibi konularda işleyiş mekanizması yine aynı diğer loncalardakine benzemektedir. Lonca'yı oluşturan dükkân sahipleri tarafından, yanlarında çalışan kalfa ve çırakların mesleğe girişlerinde ve yükselmelerinde dini/tarikat kökenli bir tören yapılması yaygın gelenektir.

Osmanlı loncalarında üyeliğe kabul için gerekli olan temel koşul, yalnız çarşıda dükkânı olan esnaf ve zanaatkarın ödediği "ordu akçesi" denilen verginin ödenmesiydi. Ancak ordu akçesini ödeyenler lonca üyesi olabiliyordu ve merkezi otorite nezdinde tanınıyorlardı.

Kapalı bir iktisat sistemi olan loncalar, üyelerine, mesleki disiplini, dürüstlük, çalışma farkı, kanaatkârlık gibi hem çalışma yaşamının kurallarını hem de ahlaki değerleri kazandırmaya çalışıyordu. Yine üyelere ekonomik ve sosyal güvence sağlıyor, mesleğin saygınlığını koruyor, standartları ayakta tutuyor ve haksız rekabeti önüyordu (Önsoy, 1988: 3).

Osmanlı yönetiminin loncalar üzerindeki müdahalesi hiçbir zaman iç işlerine karışacak düzeyde olmamıştır. Çünkü loncaların kendine özgü işleyen hiyerarşik ve otoriter bir yapı bulunmaktadır. Siyasi otoritenin loncalara ilişkin müdahalesi daha çok loncaya bağlı üretim biçimlerinin ürettikleri malların kalite, miktar ve fiyatları için söz konusudur.

Lonca anlayışına göre, aynı iş kolunda işyeri açılması pek kolay değildi. Temelde rekabeti ortadan kaldırmak ve lonca üyeleri arasında dayanışmayı sağlamak amacıyla çok sık işyeri açılması sınırlandırılmıştı. Her esnaf grubunun belli sayıda işyeri ve dükkânı vardı. Bunların işlediklerini başkası işleyemez, sattıklarını başkası satamaz, buna uymayanlar cezalandırıldı (Türkay, 1969: 74-75). Nitekim 15. ve 16. yüzyıllarda Bursa'da "kadifeciler loncası" olarak anılan ipekli dokumacılar kendi aralarından seçtikleri birkaç deneyimli ustadan oluşan bir "ehl-i hibre" oluşturmuşlardır (Pakalın, 1993: 509). Doğal ipektan dokunan kumaşların hangi standarda göre üretileceği atkı ve çözgü ipliklerinin sıklığı ve kar oranı gibi üretim ve

satış sürecini temelden etkileyen standartları belirlemek üzere seçilen bu kurul ayrıca çalışanlara karşı ustaların çıkarlarını korumakta da görevliydi. İşyeri sahipleri de çalıştırdıkları işçileri ehl-i hibre'ye kaydettirmek zorundaydılar. Ayrıca bir kalfa, ustası ile ihtilafa düştüğü zaman ehl-i hibre'nin izni olmadan başka bir işyerinde işe başlayamazdı. Bunun yanı sıra, işyeri sahipleri kabul etmiş olsalar bile, ehl-i hibre ehil olmayan kişilerin dokumacı olarak istihdam edilmesine izin vermezdi.

Öte yandan, üretimde kullanılan hammaddelerin iş yerlerine getirilmesi ve satılması, Osmanlı yöneticilerinin ve loncalardaki yönetimden sorumlu kişilerin kontrolü altındaydı. Böylece lonca sistemi, hammaddelerin arz ve talebini düzenleyen bir mekanizma olarak işlerdi (Önsoy, 1988: 3). Çünkü o dönemde pamuk, ipek, kereste ve demir gibi maddelerin yavaş ulaşımı, güçlükleri ve üretimdeki yetersizlikler nedeniyle, piyasaya her zaman yeterli miktarda, diğer bir deyişle bütün talebi karşılayacak ölçüde sevk edilmediği olurdu (Önsoy, 1988: 4). Bu bakımdan hammaddelerin loncaya mensup ustaların eline normal fiyatlar üzerinden ve onlardan hiçbirisini işsiz bırakmayacak şekilde dağıtılması büyük bir önem taşırdı. Dolayısıyla, fiyat politikasının sağlıklı bir biçimde yürütülebilmesi için gerekli kurumsal çerçevenin esnaf örgütlerince oluşturulması her zaman önemli olmuştur (Tabakoğlu, 2008: 358).

Üretim aşamasında olduğu gibi, üretim sonrasında malların pazarlanması esnasında da esnaf yine örgütlü bir yapı içerisinde faaliyet göstermekteydi. Esnafın işleyeceği hammaddenin tedarikinde güçlük çekmemesi için tahsis siyaseti izleniyordu. Bu tahsis siyaseti, fiyatlara müdahale olanağı veren tekelliliği engelleme amacına yönelikti (Kuran, 1999: 120).

Kurulan loncalarda genel olarak üyelerin kabulünde dinsel farklılık aranmamıştır. Özellikle kentlerde kurulmuş olan loncaların üyeleri, dinleri farklı üyelerden oluşmuştur. Dolayısıyla dinin lonca üzerinde hâkim konumuna karşın, hiçbir zaman üyeler arasında Müslüman ve Gayrimüslim ayrımı yapmamıştır. Ancak, bazı loncalar etnik ya da dini homojenlik de göstermiştir. Nitekim Selanik'te yünlü giysilerin üretimi tamamen Yahudilerin elinde toplanmıştır (Kuran, 1999: 99).

Osmanlı İmparatorluğu'na 19. yüzyılın başında dokuma üreticisinin örgütlenme derecesi bölgeden bölgeye farklılık göstermekteydi. Daha önce de belirtildiği gibi, Osmanlı sanayinde en yaygın görülen biçimi küçük ölçekli

üreticilikti. Küçük ölçekli üreticilik daha çok atölye ve imalathanelerde örgütlenmişti.

Yine bu işyerleri esnaf teşkilatlarının kontrolü altındaydı. Loncaların etkisinin en çok görüldüğü yer devletin desteği nedeniyle İstanbul'du (Pamuk, 2005: 127). Osmanlı İmparatorluğu'nda lonca sistemine bir bütün olarak bakıldığında loncaların küçük kasaba ve yerleşim bölgelerinden çok İstanbul ve Kahire gibi büyük yönetim merkezlerinde toplandığı görülecektir. Buna göre, loncaların büyük merkezlerde kurulmalarına ekonomik nedenlerden çok, yönetim ve mali faktörlerden kaynaklandığı söylenebilir. Loncaların ticari yaşam üzerindeki etkinliği 19. yüzyıl öncesine kadar oldukça yüksekti. 19. yüzyılın öncesinde sarayın ve kentlerin gelişmesi açısından merkezi yönetimin loncalara ihtiyacı vardı. Merkezi otorite loncaları hem denetlemekte hem de desteklemekteydi. Ancak 19. yüzyılda ithalat hızla genişleyince, loncalara olan ihtiyaç da buna paralel olarak azalma göstermeğe başladı. Loncaların birçoğu varlıklarını sürdüremez oldu.

3.1.5.4. Avrupa'da Giyim Kuşam

13. yüzyıl ile 17. yüzyıl arasındaki dönemde Avrupa toplumsal yaşamı değişimler yaşamış ve bu değişimler Avrupa giyim kuşamının da değişmesini sağlamıştır.

Bazı kostüm tarihçilerine göre, günümüzün moda sistemi 14. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, Orta Çağ giyiminde önemli değişimler meydana gelmiştir ve "T" şekilli bir tunikten ibaret köylülere özgü silüetten, Fransız etkisiyle, hatların ve kesimin ön plana çıkarılmasıyla geliştirilen yeni bir giyim tarzına geçilmiştir. Feodalizmde rütbe, servet ve unvan gibi olgular, askeri hizmet karşılığında kraldan alınan topraklara bağlıyken; ortaya çıkan yeni tüccar sınıf, feodalizmin toplumsal hiyerarşisini değiştirmiştir. Kentler; manifaturacı, ayakkabı tamircisi, çorapçı, şapkacı, tuhafiyeci, kadın ve erkek terzisi gibi revaçta olan giri simlerin de dahil olduğu ticari faaliyetlerin merkezi haline gelir. Çok geçmeden, arzulanan giysiler, her sınıftan çok sayıda insan için daha ulaşılabilir bir hal alır.

Tekstil ürünleri, Orta Çağ ekonomisi için hayati değer taşımaktaydı. Orta Çağ boyunca, kıyafetlerde en çok kullanılan kumaş yündü. İngiliz çiftçiler, İngiliz hükümeti dokumacıları ve eğiricileri İngiltere'ye gelmeye ikna edene kadar, Flandra

Kontluğu'ndaki başlıca yün kumaş üretiminde bulunan merkezlere yün ihraç etmişlerdir. Giyim üretimiyle ilgili uzmanlaşmış loncalar ortaya çıkmıştır.

Şık giysilerin sadece erkekler için olduğu kabul edilmekte ve dönemin sanatsal üretimlerinde zamanın toplumsal hiyerarşisinin bir yansıması olarak kadından çok erkek giysileri görülmekteydi. Erkekler genellikle vücuda oturan, önu düğmeli ve muflonla dolgunlaştırılmış ceket (gipon), altlarında kalçanın hemen altından taktıkları kemerle kullanılan düşük yakalı ve yine vücuda yapışan bir tunik (cote-hardie) giyerdi. Bu tunik, kumaş kesilerek oluşturulan yırtmaçlı kenarlara sahipti; daha sonra buna bir yaka eklendi, uzunluk zamanla azaldı ve kollar genişledi. Düğmelerin önemi giderek arttı; ya ceketle aynı malzemeden kaplanıyorlardı ya da üzerinde kabartma yazı ya da hayvan ya da bitki desenleri olan değerli metallere yapılıyorlardı. 1360 yılında yere kadar uzanan pelerinler ortaya çıkmıştır (Bkz. Şekil 2.1). 1420 yılına kadar Avrupa'da kullanılan pelerinler kalçaya kadar uzanan tuniklerle birlikte giyilirdi (Fogg, 2014: 42).

Şekil 3.1. : Arnolfini'nin Düğünü, 1434, Jan van Eyck

Kaynak : nationalgallery.org.uk; Erişim Tarihi: 22.02.2015

Erkek figürün üzerinde bulunan pelerin ortasından gizli agraflarla bağlanmış ve geniş omuzlardan paçalara doğru inmektedir (Bkz. Şekil 3.1). Göğüsteki dolgunluğu, pliler meydana getirmektedir. Giysi, sıcak tutma amacından ziyade,

servet ile gücün sembolü olduğu için koyu renk kürkle astarlanmıştır. Erkek başlığı, saçları tamamen kapatan geniş kenarlıdır. Sade tonlardaki battal boy tepe, balon gibi şişerek tepede daha geniş bir daire meydana getirmektedir. Kadının giydiği pelerinin kolları, kenarlarında ince bir kürk şeridiyle kaplanmıştır ve kıyafetle aynı renkteki tırtıklı aplik, süslü derin bordürlerle yere kadar uzanmaktadır. Zengin desenli brokarın geniş kol ağzından, kendisiyle kontrast oluşturan ve vücuda oturan iç kolları açığa çıkmaktadır. Kürk ve ayak bileği boyundaki fistanın varlığı, bunun bir kış giysisi olduğunu göstermektedir. Ağır, işlevsellikten uzak kollar, kadının aylak sınıfa mensup olduğunun bir göstergesidir. Kenarları kırkılmış kürkle kaplanmış, abartılı ve yerleri süpüren kuyruk, bu tüccar çiftin zenginliğinin bir göstergesidir. Fistanda kullanılan İtalya'dan ithal açık mavi, desenli ipek de bu çiftin yüksek statüsünü doğrulamaktadır. Bu dönemde, gelinliğin, gündelik kıyafetten biraz daha özenli ve gösterişli olması normaldi. Yeşil, doğurganlığın ve bereketin simgesi olduğu için aşırı derecede popülerdi.

1380 yılından itibaren kadın elbiseleri vücuda daha fazla oturmaya başlamıştır. Dar kesimli kollar, ellerin üzerine kadar uzardı. 14. yüzyılda, erkek ve kadın giyimi arasındaki farklar belirgin hale gelmiştir. Erkek kıyafetlerinde geniş omuzlar kullanılırken, kadın kıyafetlerinde omuzlar daralmış, göğüsler vurgulanmaya başlanmıştır. Kadınlar bele oturan, uçları kabaran uzun etekler giymeye başlamışlardır. 15. yüzyılın ortasına kadar elbiseler gittikçe uzamış ve genişlemiştir. Basit peçenin yerini süslenmiş, boynuzlu, çerçevesi ve peçeli taçlar almıştır (Bkz. Şekil 3.2).

Ortaçağ Avrupa'sının giyim kuşam karşısındaki tavrı cenazelerde, eğlencelerde, giyim kuşam ve yeme içmedeki şatafatlı gösterişçiliği ve lüks düşkünlüğünü önleme isteği ile belli gruplar için tüketim şekillerini kısıtlayarak sadece asiller asil gibi giyinmeliydi diğerleri değil- sosyal sınıfları netleştirecek bir usul şeklindeydi. 1300'den sonra bu yasaların genellikle laik nitelikte olduğu görülmekte, cenaze ve düğün masraflarıyla (çeyizlerin ebatları haricinde) daha az ilgileniliyor ve giyim kuşam kuralları, özellikle de kadınlarla ilgili olanlar daha çok dikkat çekiyordu (Epstein, 2014, 177).

Floransa'da, mesleği, toplum arasında giyilebilecek giysilerin türlerine ve fiyatlarına dair sayısız kuralı ihlal eden kadınları gözetlemek ve cezalandırmak olan ücretli görevliler bulunmaktaydı. Bu kurallar aynı zamanda bir para toplama

yöntemi ve Floransalı kadınlar muafiyet satın alıp kendilerini "ufficiale delle donne" tarafından rahatsız edilmekten esirgeyen rozetler takabiliyorlardı. Bazı kurallar erkek kıyafetlerini düzenlerken yasalara nüfuz eden kaygılar kadınların nasıl giyindi, toplum arasındaki görünüşleri şeklindeydi. Sınıf önemliydi fakat zenginler bile ihtiyatlı olmalıydı; Venedik 1333'te kadınları en fazla otuz dukalık mücevher takmakla kısıtladı (Epstein, 2014, 179).

Şekil 3.2. : Maria ve Margaret Portresi, 1479, Hugo van der Goes

Kaynak : virtualuffizi.com; Erişim Tarihi: 22.02.2015

Kadınlar daha iştahlı bir moda anlayışı geliştirerek ve erkek hısımlarına, muafiyetlere izin vermeleri ve kadın neseplerinin toplumsal sınıfını korumaları için baskı yaparak bu kuralları geri püskürttüler. 14. yüzyıl toplumu yaşam tarzı ve dini farklılıkları kıyafetinden anlamayı tercih ediyordu. Üst sınıflar sosyal üstünlüklerinin tanınmasını ve korunmasını istiyorlardı. Bazı şehir devletleri masrafları kısıtlayıcı yasaları muafiyetler ve para cezaları üzerinden, sadece gelir elde etmenin başka bir yolu olarak görmüş olabilirler. Sınıflara dair kurallar genel kabul görüyordu. Bir kadının aynı anda kaç adet elbiseye sahip olabileceğine dair masrafları kısıtlayıcı yasalar ataerkilliği sürdürmek için kural koyan erkekler arasındaki daha karmaşık dürtülerden türüyordu. Ortaçağ'ın sonlarında daha geniş anlamda bir erkek ve kadın modası, saray hayatını şekillendirmeye yardım eden moda tedarikçilerini ve zevk

belirleyicilerini zengin etti. Büyük Ölüm gösterişçi tüketim ve israfa karşı kamusal tutumları değiştirdi. Bu afetten önce adalet sınıf atlama meraklılarının en azından nasıl giyinecekleri söz konusu olduğunda oldukları yerde tutulmalarını gerektiriyordu. Bir kadının iyi giyimi ailesinin sınıfını gösteriyordu fakat faturanın çoğunu erkekler ödüyor ve sokakta rekabet olmasını ya da çeyiz ebatlarının kontrolden çıkmasını istemiyorlardı. Ortaçağ ekonomik ve sosyal düşüncesinin kolektif ağırlığı aile yaşamının ve pazar alanının kalbine ahlâki hassasiyetler yerleştiriyordu. Teoride bütün kurumlar menfaat sağlıyordu. Fakat insanların hepsi melek değildi ve davranış şekilleri karmaşıklığını sürdürüyordu. Bekârlık ve yoksulluk teologların aklını meşgul etti. Onların profesyonel endişeleri kuşkusuz sıradan insanlara rehberlik etmedi. Gündelik hayatlarında ruhban sınıfından olmayan insanların çocuklar, para ve ölüm korkusuyla ilgili rehberliğe ihtiyacı vardı. Bu dünyada nasıl rahat yaşayacaklarını ve buna rağmen Cehennemden nasıl kurtulacaklarını öğrenmek istiyorlardı. Dinî ve dinî olmayan grupların birbirlerine ihtiyaçları vardı ve bunun farkındaydılar (Epstein, 2014: 179).

Moda, ister soylu saraylarda ister şehirlerde olsun statü ve zenginliği sergilemenin bir yolu haline gelmiştir. Gösteriş amaçlı tüketim sosyal statü ve hatta özsaygının işareti olarak maddiyatı kullanan kültürel alışkanlıklara gönderme yapıyordu. Tüketicilik son moda saç kesiminden süslü bir kemere, saate veya kürklü bir pelerine kadar maddi nesnelere ya da hizmetlerin sırf edinilmiş olmak için edinildiği bir değerler sistemidir (Epstein, 2014: 242).

1000 yılında Avrupa'nın çoğunluğu moda konusunda değişmez gözükiyordu. Kadınlar uzun, erkeklerse kısa tunikler giyiyorlardı. Bazıları pantolon giyiyordu ve parası yetenler kışın yün veya kürk pösteki paltolara ısınıyorlardı. Eski çağın bitiminden neredeyse 20. yüzyıla kadar kıyafet ve dolayısıyla moda da sabit kaldı. 20. yüzyıldan başlayarak moda ortaya çıkmaya başladı; erkeklerin tunikleri daha uzun hale geldi. 14. yüzyıl ortalarında erkeklerin tunikleri bacakları ve çorapları açığa çıkaracak şekilde daha da kısa hale geldi. Kadınlar için elbiseler ortaya çıktı ve daha süslü hale geldi ve tüm cinsiyetler için 13. yüzyılın sonlarından sonra düğmelerin yaygın kullanımını daha sıkı oturmuş giysileri mümkün kıldı (Epstein, 2014: 242).

Fernand Braudel'e göre bu değişimler ilk uluslararası moda akımına yani 16. yüzyılda çok tutulur hale gelen ve bir İspanyol geleneği olan resmi siyah fraka kadar duraksamalı ve bölgesel olmayı sürdüren modanın muhtemel köklerini belirlemiştir.

Braudel dahi modanın asıl tarihinin seri üretim ve 1700'lerden sonraki reklamcılığa kadar başlamadığı görüşündedir. Diğer araştırmacılar tüketiciliğin doğuşunu 15. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasındaki tüm yüzyıllarda tespit etmişlerdir (Epstein, 2014: 243).

En güncel olarak araştırmacı Susan Mosher Stuard modanın 13. yüzyıldaki daha eski köklerini savunmakta ve sonraki yüzyılı modanın Avrupa'da gerçek yayılışı olarak görmektedir. Stuard tarz yaratmada pek çok önemli yeniliğin İtalya'da gerçekleştiğini ve sonrasında Venedik, Floransa ve tacirleri ilerledikleri her doğrultuda ticaret yolları boyunca takip edildiğini ileri sürmektedir. Modaya bu yaklaşım kent yaşamını moda haline gelen biçimsel değişikliklerin ardındaki itici güç olarak görmektedir. Diğer araştırmacılar da sarayların, özellikle de Paris'teki Fransız Valois krallarının modanın belirleyicileri olarak oynadıkları sol üzerinde durmaktadır (Epstein, 2014: 243).

Bu dönemde erkekler ve kadınların farklı giyinmesi gerekiyordu ve toplumlar karşı cinsin kıyafetlerini giyenleri ağır bir şekilde cezalandırıyorlardı. Giysi modasının lüksleri gösterişli başlıkla dan takma kollara kadar gösteriş için daha kaliteli kumaş kullanılmasına da yanıyordu. Parayı kontrol eden erkekler modada öncü olma eğilimindeydiler. Ayrıca İtalya'da ve başka yerlerde tüketim kanunları vasıtasıyla, düğün hediyesi olarak kaç giysi kabul edebileceklerinden, ne kadar takı takabileceklerine kadar yasal düzenlemeler yaparak kadınların nasıl görüneceğini belirliyorlardı (Epstein, 2014: 244).

İpek imalatı Avrupa boyunca artıyordu ve zenginler bu ürünleri daha fazla edinebiliyorlardı. İngiltere ve Portekiz'deki zengin tüketiciler hâlâ, efsanevi İpek Yolu üzerinden muazzam masrafla ve güçlükle tüm Asya'yı boydan boya geçerek getirilen enfes renklerde ve desenlerde ve nadir bulunan hakiki Çin ipeği görebiliyor ve isteyebiliyorlardı (Epstein, 2014: 246).

Son olarak modanın yanı sıra lüks mallar ve zorunlu gereksinimler için alışveriş, konfor için pratik arayışlar da mevcuttu. Pazarın doğuşuna dair tüm soyut tartışmalar bize insanların ürünleri görebildikleri, dokunabildikleri ve hatta tadabildikleri ve o ürünleri istemeye başladıkları gerçek pazarlara bakmamız gerektiğini hatırlatmalı. Fuarlar, Şampanya fuarlarından düzensiz yerel pazarlara kadar, masalarda tezgâhlarda tacirlerin kendi akımlarındaki son modalarını ve bizzat

kendilerinin nasıl giyindiklerini ve saçlarını nasıl kullandıklarını sergiledikleri yerler olarak işlev görüyordu. Sabit dükkânlar 13. yüzyıl şehirlerinde ya özel olarak inşa edilmiş herkesin görebilmesi için (camsız) açık yerler şeklinde ya da asiller için kapalı özel yerler olarak muhakkak ki mevcuttu. İzleyenlerin bir ayakkabı tamircisinin dükkânında şahit oldukları şey, ayakkabılardan seçimler değil -bunun gerçekleşmesi çok uzak gelecekte-özellikle ölçülmüş bir ayağa uygun bir ürün yapmak için çalışan bir ayakkabıcıydı. Ayakkabı veya gömlek arayan biri bunu ayakkabıcıları ya da terzileri izleyerek yapıyordu, hazır giysileri üzerine deneyerek değil. İnsanlar giysilerin kalıpları ve dokumalarını, ekmeğin ağırlığı ve tadını araştırıyorlardı (Epstein, 2014: 247).

İlk ve ünlü örneklerinden biri Venedik'teki San Marco Kilisesi'nin önünde bulunan şehir meydanlarında kuyumcular ve mücevherciler tahta tezgâhlar kuruyorlar ve malları arasından hazır bulundurdıkları bir seçkiyi doğrudan satış için sergiliyorlardı. Lüks tüketim her zaman, göze çarpan bir şeyin ani bir istekle satın alınmasına bağlıdır. Kuyumcular büyük olasılıkla güvenlik sebebiyle Paris'teki Petit Pont'dan hâlâ faal olan Venedik'teki Ponte Vecchio'ya kadar köprülerin üzerlerinde değişmeyen sabit dükkânlar açmayı tercih etmeye meyilliydiler. Fuarların ve pazar tezgâhlarının dışında, lüks eşyaların satıldığı ilk sabit dükkânlar 13. yüzyılda dahi Paris'te ünlü olan emayecileri, kuyumcuları ve tabii en kaliteli kumaşları satan şu manifaturacıları içinde bulunduruyordu (Epstein, 2014: 247).

Rönesans Avrupası'nın en önemli giyim kuşamının özelliği bireyin toplumsal statüsünün göstergesi olmasıdır. İngiliz Kralı VII. Henry, Rönesans'ta kişisel konumunu güçlendirmek için değerli taşlarla süslenmiş kıyafetler giymiş ve gösterişçi tüketimi başlatmıştır (Fogg, 2014: 48).

Başlıca erkek kıyafeti; vücuda oturan, düğmeli, kadife, seten ya da altın iplikli kumaştan yapılan ceketlerdir. Ceketlerin üzerine cüppe giyimi başlamıştır. Cüppenin altına ise külot pantolan ve uzun çoraplardan oluşmaktaydı. Kadın kıyafetlerinde biçimsel katılık görülmektedir. Başlıca kadın kıyafeti, aslen tam boy, tek parça bir elbise olan fistanıdır. 1545 yılından itibaren, eşleşen bir etek ve gövdeden oluşan bu elbisenin eteği fistan adıyla anılmaya devam etmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında korse ortaya çıkmıştır. Sert bir kumaşın içine balina kemiği ya da kurumuş sazların yerleştirilmesiyle oluşturulan korseler beli sıkılaştırıp göğüslerin ortaya çıkmasını sağlamış; karton ya da tela ile sertleştirilen göğüslüğün eklenmesiyle

kıyafetlerin ön tarafı biçimlendirilmiştir. Bu dönemde belirli renk ve kumaşların kullanımı, saray halkı ile orta sınıfın giysilerini ayırmaktaydı (Fogg, 2014: 50). Benzer ayrım Osmanlı toplumunda dinsel farklılığın gösterilmesinde kullanılmıştır.

Şekil 3.3. : Morette Lordu Charles de Solier, 1534-35, Genç Hans Holbein

Kaynak : wga.hu; Erişim Tarihi: 22.02.2015)

Fransız elçi Charles de Solier'in, Genç Holbein tarafından, 1534'te Londra'da kaldığı sırada yapılan portresi, Solier'i kollarında yarıklar olan bir ceket giyerken göstermektedir (Bkz. Şekil 3.3). Kumaşta açılan incelikli yarıklar, özellikle Almanya'da popülerliğini sürdürmüştür. Burada, eşleştirilen giysilerin birbirleriyle kontrast oluşturan kumaşlarının yarattığı dalgalı şeritler bir moda dönüştürmüştür. Yarıklar, o kadar yaygın olmasa da kadın giysilerinde de görülür. Kumaşta yarıklar açmaya bir alternatif de üstteki kesilmiş kumaşın kenarlarını "süngü ile delme" yöntemidir. Bu teknik, kumaş dokusunda zikzak kesikler açılması suretiyle saçaklanmayı sınırlandırmaktadır. Bu işlem genellikle belirli bir şekil, özellikle de baklava deseni, elde etmek için oluşturmakta ve kontrast kumaşın deliğin içinden çekilmesiyle kabarık bir yüzey oluşturmaktadır.

Geleneksel olarak hem içeride hem dışarıda kullanılan siyah ipekli kadifeden yapılmış yumuşak kep, hafifçe yan yatırılarak takılıyordu. Turba olarak da bilinen kalkık, ufak bir siperliği vardı. Siperliğin üzerine, giyen kişinin bağlantılı olduğu

hane ya da kişiyi belirten nişanlar takılıyordu. Ceket ile uyumlu olması için, ceketin astarı koyu renkli kürklerden yapılmıştır. Dirseğin üstünde biten kollar, alttaki kürk astar gözükecek şekilde yarılmıştır; üst ta raftaki kumaş, kuş gözleri içinden geçen bağcıklarla tutturulmuş ve fiyonklarla bağlanmıştır. Çene hizasına kadar çıkan kapitone ceket, figüre geniş göğüslü ve geniş omuzlu bir görünüm vermektedir. Renk ve süs açısından, kısmen sadeleştirilmiş olan koyu ceket, bir giysiden diğerine taşınabilen altından metal düğmelerle canlandırılmıştır. Dış kol, dirseğin hemen üzerinden yarılmıştır, alttaki beyaz keten içlik, dekoratif kabartılıyاراتmak için yukarı çekilmiştir. Kumaştaki daha uzun, paralel kesikler "dilimler" olarak bilinmektedir.

İngiltere'nin çemberli iç etekle tanışması, 1501 yılında, VII. Henry'nin en büyük oğlu Prens Arthur'la evlenen Catherine'in beraberindeki maiyetin giydiği kıyafetler sayesinde gerçekleşmiştir. Bu modanın popülerliği, I. Mary'nin 1554'te İspanya Kralı Philip ile evlenmesiyle daha da artmıştır. Las Meninas (Nedimeler) tablosunda görülen İspanyol çemberi etekler, tef, ahşap ya da bükülmüş söğüt dallarından (1580'lerden itibaren baline kemiği de kullanılmıştır) çemberlerle gerilmiş jüpondan oluşmaktadır (Bkz. Şekil 3.4). Genç Infanta Margarita'nın çemberli iç eteği, ellerinin pervaz benzeri yüzey üzerinde durabilmesine izin veren bir açıyla etek ucuna doğru genişlemektedir.

Şekil 3.4. : Las Meninas (Nedimeler), 1656, Diego Velázquez

Kaynak : museodelprado.es; Erişim Tarihi: 22.02.2015

3.1.5.5. Osmanlı'da Giyim Kuşam

Osmanlı Dönemi giyim kuşam özelliklerini dönemin tarihçi ve seyyahlarından yazılı olarak; minyatür ve gravürlerinden de görsel olarak görmemiz mümkündür.

Örneğin tarihçi Şikari, İstanbul'un fethinden önce Osmanlıların başkenti olan Bursa kentine Türkmen boylarının gelmesiyle birlikte, Bursa'da yaşamakta olan Osmanlı kadınlarının ilk kez olarak yüzlerini örtmeğe başladıklarını yazar (Aktaş, 1991: 53):

"... Yüz örtmek sonradan adet oldu. Karamanoğlu Alaüddin'in Hamidoğlu İlyas diyarını katliam ettiğinde üç kabile Diyarı Osman'a firar etmişlerdi. O vakit bunları Murad Han görüp pek temiz ve uslu âdem olduklarından kendi şehrinde (Bursa'da) yerleştirmişti. İşte, bu kabile kadınları pek güzel olduklarından herkes bunları temaşa etmeğe başlayınca ulema tarafından bu kabilenin hatunlarının yüzleri siper edilmesi (yüzlerinin saklanması) emredildi. Fakat bu hal sonradan diğer kadın ve kızların da pek hoşuna geldiğinden herkes daha güzelce her tarafını örtmeğe başladı."

Böylece peçe, özellikle de kadınların dışarıda çalışmak zorunda kalmadıkları şehirlerde yaygın olarak kullanılmaya başlandı. Tanınmış kimselerin hanımları, tanınmış ailelere mensup hanımlar peçe kullanmağa rağbet gösterdiler. Köylü kadınlardan da zaman zaman peçe kullananlar oldu. 1436'da Osmanlı toprakların da esir olarak yaşamış Salamon Schâeigger, Türkiye hakkında yazdığı kitapta kentli ve köylü kadınların giyimlerini anlatırken buna işaret etmişti (Aktaş, 1991: 54):

"Kadınlar yüzük kullanıyor ve adetleri olan süssüz ve israf yapılmamış elbiseler giyiyorlardı. Bir kadını açık giysiler ve başörtüsüz bir halde erkeklerin görmesini hiç iyi karşılamıyorlar. Kadınlar başlarında perdeli başlıklar taşıyorlar ve sokağa çıkmak istedikleri zaman örtülerini yüzlerine indiriyorlar. Bunu sadece şehirlerdeki kadınlar değil, köydeki kadınlarda yapıyorlardı. Yüksek mevki sahibi bir adamın karısı sokağa çıkarsa, yüzünü ince bir ipek örtü ile örtüyor. Hiçbir kadın erkeklerin toplu halde bulunduğu yere gitmiyor."

Fatih Sultan Mehmet dönemi kadın kıyafetlerinin özelliklerini Pers Tuğlacı, Tarihçi Ahmet Refik Altınay'dan "Fatih zamanında kadınlar yüzlerini örtmüyorlardı. Yalnız başlarını örtüyorlar, yüzlerini, göğüslerini ve bütün ziynetlerini gösteriyorlardı" şeklinde aktarmaktadır (Tuğlacı, 1984: 11).

İstanbul'un fethinden sonra kentli Osmanlı kadınlarının giyimleri konusunda saray, Müslüman kadınların giyimlerinin Hıristiyan kadınlarınkine benzememesi konusunda hassastır. Öte yandan, İstanbul'un fethinden önce burada yaşamakta olan seçkin Bizanslı kadınların da yüzlerini koyu renk kumaştan bir peçeyle örttükleri söylenir. Peçe ile daha Bursa döneminde tanışmış olan Osmanlı kadınları İstanbul'da Hıristiyan hemcinsleri gibi bu yüz örtüsünü kullanmaya devam edeceklerdir (Aktaş, 1991: 54-55).

1530'a doğru İstanbul'da kadın kıyafeti başta sivri hotoz, bunun üzerine örtülen baş örtüsü, bunun iki ucu boyun altına bağlanır, diğer iki ucu bele gelecek kadar aşağı sarkar, başın arkasından bele kadar uzanan kısım, omuz hizasından itibaren aşağı doğru sarkan püsküllerle süslenirdi. Baş örtünün iç tarafına, burunu geçecek kadar aşağı indirilmiş sert bir kumaştan yapılmış kalın (maskeye benzer) bir peçe konarak yüz kapatılırdı. Kadınlar üzerlerine topuğa kadar uzanan bir entari; bunun üzerine de bazen diz kapaklarına kadar inen ve kolları da dirseklere kadar uzanan bir ferace giyerlerdi. Bu üstten giyilen ferace, bazen uzun kollu olur, etekler de topuğa kadar inerdi. Belde bir kuşak, ayaklarda erkeklerin giydiğine benzeyen bir ayakkabı olurdu. 1555'e doğru kadınlar içlerine ince bir kumaştan bir gömlek, bacaklarına çakşır, bunun üstüne de bir entari; en üste de dar kollu, kolları elin içini kapayacak şekilde uzun bir ferace giyerlerdi. Başta sivri bir hotoz, hotozun üzerinde göğüs hizasına kadar inen ve boğazın altından bağlanan bir başörtü bulunurdu. Başörtünün arka bölümü daha uzun, püskülleriyle beraber bele kadar iner, başörtünün üzerinde etrafı sert, yukarısı dar, aşağısı geniş bir peçe giyerlerdi. En üste giyilen feracenin ön tarafı bele kadar düğmeli, bazen bu ferace kısa kollu da olabilirdi. Ayakkabıları erkeklerin aynıydı. Hizmetçiler daha basit giyinirlerdi. Üzerlerinde, topuklarına kadar inen dar bir entari, bunun üzerine kolları dirseğe kadar gelen önü düğmeli bir ferace giyer, başlarında da başörtüler bulunurdu. Hanımların baş tuvaleti bazen daha değişik bir şekil alıyordu. Başta hotoz, bunun üzerine etrafı sırma işlemeli ve arkası sırma püsküllü beyaz başlık, üzerine de sert fakat biraz daha yuvarlak bir peçe örtülürdü (Tuğlacı, 1984: 26).

Çocuklarda ise bir entari ve bunun üzerine zenginlerde kısa kollu ve dizlere kadar inen, diba kumaştan yapılmış bir ferace, başta kavuk ve belde bir kuşak bulunurdu. Asrın sonuna doğru ev kıyafeti şekil almıştı: Çıplak vücut oldukça ince ipek veya yünlü kumaştan yapılmış mavi, sarı, kırmızı bir gömlek, bu gömlek

kalçalara kadar inen kısa kollu ceket. Başta bir hotoz üzerinde altın veya gümüş süsleme, göğüs altın sikkelerden yapılmış bir kolye, saçlar örtülmüş ve arka taraftan sarkıtılmış, ayakta uzunca korç ayakkabı. Evde bulunduğu zaman bu elbiselerin üzerine kısa kollu topuklara kadar inen bir elbise giyiyorlardı. Entarinin üstüne bot sarılmış ve kenarları ince püsküllerle süslü bir kuşak sarılırdı. Sokağa çıkıldığı zaman uzun kollu etekleri topuğa kadar inen ve ön bele kadar düğmeli bir ferace, başta bir başörtüsü, yüzlerinde daha önceki zamanda olduğu gibi, içte dışarısının görünmesini sağlayacak durumda, sert bir kumaşta yapılmış bir peçe. takarlardı (Tuğlacı, 1984: 26).

Beyoğlu'nda oturan ve zengin ailelerin Rum kadın ve kızları, kıymetli kumaşlardan elbiseler giymiş ve mücevherlerle süslenmiş olarak sokağa çıkarlardı. Bunlar güzel elbise giymeye, bütün mücevherlerini takmaya, o kadar önem verirlerdi ki, sokağa çıktıkları veya hamama gittikleri zaman, bütün servetleri üstlerinde olurdu. Beyoğlu'nda orta tabakadan olan kızlar ve kadınlar bile kadife ipek veya Şam kumaşlarından yapılmış sırma ve altın işlemler veya dantellerle süslenmiş altın ve gümüşten yapılmış düğmesi olmayan veya hiç olmazsa ipekli ve çiçeklerle süslenmiş bir ferace giymeden, sokağa çıktıkları görülmezdi. Her zaman bu elbiselerle birlikte kolyeler, kıymetli taşlarla süslenmiş küpe ve bilezikler takarlardı (Tuğlacı, 1984: 26-27).

Bu devirde, Beyoğlu'nda oturan evli kadınlar üzerlerinde dekolte ve uzun kollu bir rop, bunun üzerinde, göğüs altında darlaşan ve bele kadar olan kısmı dar bir şekilde devam eden ve belden başlamak üzere genişleyerek topuklara kadar inen, yine uzun kollu, örneğin mavi renkte bir ferace, bu elbisenin bütün kenarları ve etekleri dört parmak genişliğinde kırmızı bir şeritle çevrelenmiş kıyafet giyerlerdi. Ayakta kırmızı renkte terliğe benzer yüzü oldukça dar bir ayakkabı, başta yüzü ve göğsü açıkta bırakan ve omuzları örten beyaz başörtüsü bulunurdu. Diğer bir elbise şekli de kolları dar, bileklere kadar uzanan bir rop, bunun üzerine askılı, kolsuz içi başka renkte kumaştan yapılmış bir ferace, her ikisinin de dekolteeleri oldukça açık olurdu. Başta bütün yüzü açık bırakan, fakat saçları ve boğazı örten ince ve beyaz bir başörtüsü, ayakta kırmızı ve sivri uçlu bir ayakkabı bulunurdu. Genç kızlara ince beyaz bir kumaştan göğsü dekolte ve kolları uzun bir rop, bunun üzerine göğüs altına kadar gelen ve topuklara kadar uzanan askılı bir ferace giyerlerdi. Saçlar omuzlar üzerine dökülmüş bir şekilde, başta kırmızı renkte bir hotoz, bu hotozun başa yakın

kısımları sırmalı bir kumaşla süslenmiş ve hotozun üstüne kızın ailesinin zenginliğine göre kıymetli bir broş veya başka bir süs bulunurdu. Ayakta kırmızı bir bağla ayağa bağlanan bir ayakkabı bulunurdu. Şehirde basit ailelere ait kızlar, kadınlar ise, belden aşağı kısmı açık pileli bir rop, başlarında yüzü açık bırakan kısa bir örtü vardı. Yaşlı kadınlar ise bu tarzda yapılmış bir elbise üzerine omuzdan asılmış robun uzunluğunda bir tür önlük takarlardı (Tuğlacı, 1984: 27).

16. yüzyılda da unvanlarının yanına “halife” unvanını da ekleyen Osmanlı padişahları, Kur’an’da apaçık bir hüküm olan Müslüman kadınların örtünmeleri konusunda daha bir hassasiyet göstermeye başladılar. Böylece kadın sokak giyimlerinin saray fermanlarıyla belirlenmesi geleneği başlamış oldu. Bu geleneği etkileyen başka bir faktörde ekonomiydi. 16. yy.dan sonra Avrupa ile kurulan ve giderek gelişen ilişkiler, batıdan ince yünlü ve ipekli dokumaların, dantel ve parfüm gibi lüks eşyanın, doğudan ise Hind kumaşları ile Rusya’dan gönderilen çeşitli kürklerin İstanbul pazarlarında hanımların alımına sunulmasını getirmişti. Bu çeşitlilik hanımlardan bazılarının dışarıdaki giyimlerine yansiyordu. Böylece, giyim kuşam konusunda hanımlar arasında bir yarış başlamış gibiydi. Bu durumun padişahın gözüne çaracak boyutlara varması üzerine; kadınların giyecekleri feracelerin, yaşmak ve pabuçların şekil ve renklerini tespit eden, sokağa rastgele çıkmalarını yasaklayan ferman ve hükümler çıkarılmaya başlandı. Bu kontrol ve sınırlama yalnızca Müslüman kadınlara yönelikti. İmparatorluk sınırları içindeki gayrimüslim kadınlar kendi örf adetlerine göre giyinmeyi sürdürüyorlardı (Aktaş, 1991, 55-56).

Aslında imparatorluğun çeşitli yörelerindeki Müslüman kadınlar, kültürel ve yerel özellikler taşıyan; aynı zamanda Kur’an’ın istediği tesettürü de sağlayan farklı giyim tarzları sergiliyorlardı. Sarayın bu giyim tarzını değiştirme ya da aynılaştırma çabası söz konusu olmamıştı. Tesettürdeki bu biçimsel farklılıklar, coğrafi koşulların, yüzlerce yıllık kültürel mirasların, ekonomik yapının ve kişisel tercihlerin katkıda bulunduğu, aynı zamanda İslâmî ölçülerle de çelişmemesi gereken özellikler taşımaktaydı. Dağ köylerinde yaşayan bir kadının soğuk yüzünden üç dört kat ve yerlere kadar uzayan giyimi, çatkılı başı ve uzun başörtüsü tesettürü yeterince sağlıyordu. Kırsal kesim kadınının tesettürü de şalvarı, cepkeni; başörtüsü ve atkısıyla açık havada çalışarak geçirdiği hayatının pratiğiyle uygunluk gösteriyordu (Aktaş, 1991: 56).

Kentleşme ise kadın giyimine kentin düzeniyle uyumlu, daha farklı etkenlerin belirlediği ölçüleri getiriyordu. Kent kadınları gezmek veya alışverişte bulunmak sokağa veya pazara çıkıyorlardı. Böylece giyimlerinde pratikliğe veya rahatlığa değil, kent imkânlarının sağladığı moda, zarafete ve gösterişe önem veriyorlardı. Küçük kentlerde az çok başkent kadınlarının giyim kuşamlarından izler görünüyordu. Başkentli kadınlar ise, saray fermanlarının yönetiminde, yine de giyimlerine kendi zevk ve eğilimlerin, alım güçlerini yansıtmaya gayret ederlerdi. Fermanların sık aralıklarla çıkarılışı, belirlenen giyim ölçülerine kadınların her zaman uymadıklarını gösterdiği gibi, yasaklamalarında o kadar katı biçimlerde uygulanmadığını düşündürmektedir (Aktaş, 1991, 56).

Kanuni Sultan Süleyman dönemi, özellikle kadınların giyimleri ile bilgileri söz konusu dönemde İstanbul'a gelen Luigi Bassano'nun kitabından öğrenmekteyiz (Bassano: 2011,23-26).

Türkiye'de kadınlar, Hıristiyan olsun, Türk ve Musevi olsun, çok zengince işlenmiş ipek kumaştan yapılmış giysi giyinirler. Erkeklerden farklı olarak yere kadar uzanan ve içi doldurulmuş cübbe (ferace), demirlenmiş ve topukları erkeklerinkinden de eğri ve yuvarlakça çizme (çarık) giyerler; hepsi braca (geniş pantolon, şalvar) giyer; gömlekler çok ince bezden yapılmıştır, bazıları beyaz, kırmızı, sarı ve turkuaz rengine boyanmış peçe (yaşamak) kullanır. Evden dışarı çıktıklarında genellikle kullandıkları kazak ya da dolaman üstüne bembeyaz bezden yapılmış bir gömlek giyerler. Bizdeki kilise adamlarının kullandıkları gibi öyle örtülüdür ki kaftanın kolunun sadece yarısı gözüktür. Bu gömlek bir çüppe gibidir ve kolları son derece dar fakat elleri örtecek kadar da uzundur, hatta tırnakları da görmemiz mümkün değildir. Bu derecede uzun kol kullanmalarının nedeni ise Türkiye'de kadın olsun, erkeği olsun, hiçbir mevsimde eldiven kullanmıyor olmalarıdır. Boyun ve başın etrafını, göz ve ağız görülemeyecek şekilde çarşafı sararlar. Gözlerin üstünde, ağız da görülemeyecek şekilde ayrıca, iki yandan birer karış genişliğinde hürmüz bezi yerleştirirler; böylece kadınlar bez arasından başkaları onları görmeden dışarıya bakabiliyorlar. Bu bant şeklindeki bez üstündeki saç süsüne üç örgü iğnesi kullanarak tutuşturulur ve yolda bu şekilde giderler. Yolda kadın kadına karşılaşıncı bu peçeyi kaldırıp birbirlerini öperler. Kemerleri ipektan yapılmıştır, kurulama bezleri kadar geniştir, halen erkeklerin kullandıkları ve 'kuşak' dedikleri kemerler gibi. Bu okuduklarımızla onların nasıl giyindiklerini gördünüz ve o kadar da örtünürler ki bir tırnağı dahi göremezsiniz. Nedeni de Türklerin diğer milletlere nazaran daha çok kıskanç olmalarıdır. Fakir veya esir olan kadınlar ise gözbağı

(yaşmak) kullanmazlar, dolayısıyla gözlerini görmek mümkündür ama başka tarafları değil. Genellikle cimridirler ve hevesle taktıkları yüzük, bilezik ve altın zincirlerden gurur duyarlar ve nadiren küpe takarlar

Müslümanlar uzun elbise giyerlerdi. Elbiselerin biçim ve renkleri daima farklıydı. Bu farklılık farklı konumdaki insanları ayırmak için konan kurallardan ileri geliyordu. Meselâ başa takılan sarık özellikle resmi memurlar arasında bu kuralların meydana getirdiği farkı iyice belirginleştiriyordu. Askerîlerle normal vatandaşlar arasındaki kıyafet ayrılığı Orhan Gazi zamanında başlamıştır. Nitekim, Orhan Gazi 1329 yılında bütün askerlerine üniforma ve beyaz başlıklar giydirmiştir. Kanunî Sultan Süleyman'da devlet memurlarının ayrı bir elbise ve sarık giymelerini usulünü devam ettirmiştir. Bu kurallar sadece Müslüman ve Gayrimüslimler arasında değil ülkenin çeşitli sınıfları arasında da farklılaşmalar meydana getirmiştir. İstanbullular ve Avrupa eyaletlerinde oturanların sarığı daima müslindendir. Araplar, Mısırlılar, Suriyeliler ve İranlılar alacalı yahut tek renkli bezler kullanılırdı. Kuzey Afrikalılar altın tellerle süslü ipek kumaş kullanmayı tercih ederlerdi. Kırım Tartarları ise mutlaka astragan bordürlü yeşil çuhadan yapılmış başlık giyerlerdi. Gayrimüslimler ise siyah koyun derisinden bir başlık veya koyu renkli kumaştan yapılmış bir başlık giymek zorundaydılar. Mısır, Suriye ve Asya eyaletlerinde kumaş başlık yaygındı. Ege sahillerinde ve adalarında kırmızı veya beyaz kumaştan başlık giyerlerdi (Üçel-Aybet: 2010: 133-135)

Müslüman erkeklerin krep, muslin veya çok ince pamukludan yapılan gömlekleri yakasızdı ve ayak bileklerine kadar uzun olan donun üzerine düşerdi. Yine ayak bileklerine kadar uzun kırmızı veya menekşe rengi kumaştan çakşır denilen bir pantolon ve iç gömleğinin üzerine topuklara kadar uzun bir elbise giyilirdi. Bu elbisenin kolları dardı ve kol ağızları elin üzerine örtecek şekilde yarım oval biçimde olurdu. Elbisenin kolları bilekte düğmeyle iliklenir, yakası üst üste katlanır ve sol tarafta düğmeyle iliklenirdi. Ayrıca bazen bu elbisenin altına ve gömleğin üzerine, ince ipek astarlı, kolsuz, kalçaya kadar uzun, bir yanı diğer yanın üzerine katlanarak soldan iliklenen bir yelek de giyilirdi. Elbiseler, genellikle altın ve gümüş dokunmuş kumaşlar (brokad), kadife ve satenden yapılırdı. "Dolama" denilen Selanik kumaşı kaftan veya cüppe denilen elbisenin yapılmasında kullanılırdı. Kışın çoğunlukla pamuk astarlı kapitone yapılmış saten elbise giyilirdi (Üçel-Aybet: 2010: 133-135).

Osmanlı kadınları ise giyim kuşam bakımından görkemliydi. Şalvarları erkeklerine benzer, pantolon gibi topuğa kadar iner ve bunun altında maroken patik giyilirdi. Şalvarlar mevsime, kişilerin hali ekonomik durumlarına göre kumaş, kadife, saten, brokar veya keçi kılından (sof) ya da bez malzemeden yapılırdı. Gömlekleri genellikle çok ince ipekten ve çizgili olurdu. Çakşırlar da pahalı bir kumaşandı. Kaftan veya elbiseleri çoğunlukla altın veya gümüş işlemeli brokardan yapılırdı. Kaftan önde iri inci veya elmas düğmeyle iliklenirdi. Omuzları tamamen örten bu giysi göğüste derin kesimliydi. Vücuda çok sıkı oturan çizgili veya çiçekli ince gömlek kaftanın açık bıraktığı göğsü örter, böylelikle kaftanın yaka çevresinde gömlek kısmen görünürdü. Belde çoğunlukla deriden yapılmış, kıymetli taşlarla veya altın ve gümüş işlemeli bir kemer vardı. Sokağa çıktıkları zaman siyah, mor veya kırmızı bir ferace giyerlerdi. Deve tüyü, kadife veya benzer bir kumaştan yapılmış bu giysinin kolları bileklere kadar uzun ve dardı. Kışın ermin veya samurla astarlanmıştı. Hanımlar bu mantoyu kıymetli bir kürk olan kuzey samuruyla astarlatırlardı. İstanbul kadınları uzun ferace giyerler, başlarına tülbentle “Selamiye diba” denilen bir başlık giyerlerdi (Üçel-Aybet: 2010: 137-140).

Kadınların evde başlarına giydikleri süslü hotoz veya ensede toplanan başörtüler veya türban giyerlerdi. Evde hanımlar uzun sekiz parçalı uzun sekiz parçalı uçları yuvarlak kesimli kadife veya brokardan bası saran bir örtü giyerlerdi. Kadınlar sokakta ayakkabı olarak ayaklarına (burnu ve ökçesi) iyi demirlenmiş mavi, sarı veya kırmızı renklerde potin giyerlerdi (Üçel-Aybet: 2010: 140).

Bu dönemi betimleyen minyatürlerde, dönem kıyafetleri hakkında ayrıntılı bilgiler elde edilmektedir. Çalışma kapsamında Osmanlı dönemi giyim kuşamın incelendiği ilk minyatür örneğinde genç kadın erkeğin solundadır. Her ikisi de bağdaş kurmuştur (Bkz. Şekil 3.5). Erkek, lacivert elbisesi üstüne yakalarıyla aynı renkte koyu sarı bir kuşak bağlamıştır. Kadın kırmızı bir elbise giymiştir. Genel olarak her iki sevgilinin de kıyafetleri birbirine benzemektedir. Aynı kesim yakalar, bele kadar önden düğmeli elbise ve kumaş kuşak benzer bir giyim tarzını yansıtmaktadır. Genç kadınının kıyafetini erkekten ayıran kahverengi başlığı ve onun altından görünen kaşbastısıdır. Siyah kaşbastının kenarları altın pullarla süslüdür.

Şekil 3.5. : Sevgililer Gül Bahçesinde, Dilsuzname, 1455-1456

Kaynak : Atıl, 1986: 58

Buradaki kadın figürünün kıyafetleri ile Külliyyât-ı Kâtibî'deki müzisyen kadınların giyim tarzı birbirine çok benzemektedir. Her iki minyatürde de kadınlar önden düğmeli uzun elbiseler giyer. Elbise yakaları elbisenin asıl kumaşından farklıdır. Dilsûznâme'deki kadının kuşağı ile deffafın kuşağı aynıdır. Başlıkların formu genel olarak birbirine benzemekle beraber müzisyen kadınlarındaki daha çok külâhı andırmaktadır. Her iki minyatürde de kadınların başlıkları altından çıkan siyah zülüfler görülür (Atasoy, 2002: 127)

Müzisyenlerin gösterildiği minyatürde kadın müzisyenlerin her birinin kıyafeti farklıdır (Bkz. Şekil 3.6). Nakkaş kadınların sadece kıyafetini değil, saç tuvaletini de farklı resmetmiştir. Çeng çalan kadın külâh biçimli başlığının altından dilimli beyaz bir kaşbastı bağlamış, uzun kollu kırmızı bir elbise giyinmiştir. Deffaf ise beyaz örtüsünü koyu renk bir kaşbastı ile süslerken başlık takmamış mor elbisesi üzerine siyah beyaz bir kuşak bağlamıştır. Diğer kadın turuncu örtüsünü omuzlarına sarkıtmıştır. Kısa kollu elbisesinin önü bele kadar altın renkli düğmelerle kapatılmıştır. Altın pullu koyu mavi yakası, açık mavi iç gömleği ve metal izlenimi veren kemeri ile kıyafeti tamamlanmaktadır. Üç müzisyenin de başlıkları ve örtüleri altından kıvrık zülüfleri görülür (Çağman, 1976: 342).

Şekil 3.6. : Sultan'ın Meclisi, Küllüyat-ı Katibi, y. 1460

Kaynak : Çağman, 1976: 342

Erkek figür ile oturan genç kadın açık lacivert iç gömleği üzerine koyu lacivert kısa kollu bir elbise giyinmiştir (Bkz. Şekil 3.7). Tepeliği altından çıkan ve yanağına değen saçları siyahtır. Kaşbastısına bağlanan ve gerdanına kadar uzanan bir sıra altın pul yüzünü çevrelemektedir. Çeng çalan müzisyen kadının başlığı ile platform üzerinde oturan kadının tepeliği aynı forma sahiptir. Müzisyenin başlığı altın renkli desenlerle işlenmiştir. Ayakta duran kadının başlığı diğerlerinden çok farklıdır. Önde üç dilim halinde tasarlanan başlığın üzerine bağlanan ve bir ucu boyna dolanarak arkaya bırakılmış örtüsü kahverengi renklidir. Lacivert kısa kollu elbisesi üzerine kuşak bağlamıştır (Atasoy 2002: 232).

Şekil 3.7. : Bahram Gur'un Eğlencesi, Hamse-i Hüsrev Dehlevî, 1498

Kaynak : Atasoy, 2002: 232

Osmanlı askerlerinin Şam Kalesi kuşatmasını gösteren minyatürde, kuşatmayı izleyen kadınların başlıkları benzerdir (Bkz. Şekil 3.8). Üzeri işli siyah ve beyaz renkli başlıkların altından saçlar görülmektedir. Önden v yakalı elbiseler yeşil, eflatun, lacivert ve kırmızı renktedir. Saçlar iki yandan omuzlara değmektedir (And 2002: 219).

Şekil 3.8. : Kale Kuşatması, Selimname, y. 1525

Kaynak : And, 2002: 219

Bozoklu Celal İsyanı'nı gösteren minyatürde betimlenmiş iki kadın beyaz başörtüler takmış ve önden v yakalı uzun elbiseler giymiştir (Bkz. Şekil 3.9). Mavi ve yeşil renkli elbiseleri içinden beyaz gömlek giymişlerdir. Her ikisinde de beyaz örtü altından çıkan zülüfler görülmektedir.

Şekil 3.9. : Bozoklu Celal İsyanı, Selimname, y. 1525

Kaynak : And, 2002: 234

Sultan II .Beyazıd'ın cenazesini anlatan minyatürün üst kısmında balkonlu bir köşk yer alır (Bkz. Şekil 3.10). Köşkte cenazenin götürülüşünü izleyen üç kadın görülür. Yanaklarındaki kırmızı çizikler, cenazeye ağlarken yüzlerini yırttıklarını düşündürür. Buna rağmen yüzlerindeki ifade üzgün ve sakindir. Balkondaki kadının parmakları yüzündedir. Siyah saçlarının üzerine taktığı siyah örtüsü ve altta geniş üste doğru daralan hotozu diğer kadınlarla aynıdır. Pencerede oturan iki kadın tabutun arkasından el sallamaktadır. Her üç kadının da yüz çizgileri birbirine benzemektedir. İnce yay gibi kaşları ve küçük kırmızı No. kta dudakları vardır. Nakkaş kadınları süslemeyi ihmal etmemiştir (And: 2002: 234).

Şekil 3.10. : II. Bayezid'in Cenazesi, Selimname, y. 1525

Kaynak : And, 2002: 234

Bir diğer minyatür örneğinde kuşbakışı görülüyormuş gibi çizilen çok köşeli havuzun mavi sularında yıkanan figürün belden aşağısı suyun içindedir (Bkz. Şekil 3.11). Belden yukarısı diğer iki figürde olduğu gibi çıplaktır. Saç tuvaleti her üç figürde de aynıdır. Dizlere kadar uzanan saçlar ortadan ikiye ayrılmış ve bir kısmı sağ omuzdan öne sarkıtılmış sol taraf ise arkaya bırakılmıştır Havuza girmeye hazırlanan figürler topuklara kadar uzanan yarı- şeffaf etekler giyinmiştir (And: 2002: 47).

Şekil 3.11. : Havuz Sahnesi, Camasbname, 1527

Kaynak : And, 2002: 47

Leyla ile Mecnun'un buluşmasını anlatan minyatürde Mecnun sağ elini göğsüne götürmüş mütevazi ve bir edayla başını eğmiştir (Bkz. Şekil 3.12). Altın işli kırmızı elbisesinin altına açık mavi bir gömlek giyinmiştir. Boynuna doladığı beyaz

şalın tek ucunu sarkıtmıştır. Leyla'ya yönelmiş olarak tasvir edilen Mecnun tek elini açık bir şekilde sevgilisine uzatmıştır. Leyla'da Mecnun gibi tek elini göğsüne götürmüş sol elini konuşur şekilde yukarıya kaldırmıştır. İki sevgilinin kıyafetleri temelde birbirine benzemektedir. Leyla mavi kısa kollu elbisesi üzerine narçiçeği renginde bir kuşak bağlamıştır. Başörtüsü ve iç gömleği aynı renktedir (Çağman ve Tanındı, 1979: 48).

Şekil 3.12. : Leyla ile Mecnun'un Buluşması, Hamse-i Nevai, 1530-1531

Kaynak : Çağman ve Tanındı, 1979: 48

Bizans kalelerinden biri olan Aydos Kalesi'nin fethini anlatan minyatür de, Osmanlı askerine yardım eden Bizanslı bir kadın görülmektedir (Bkz. Şekil 3.13). Genç kadın kısa kollu bir elbise giyinmiştir. Sarı renkli elbisesi içinde uzun kollu lacivert bir buluz vardır. Metal plakalı kumaş kemerine doladığı desenli bir parça dikkat çekicidir. Beyaz örtüsü altından hotozu görülmektedir. Hotozuna bağladığı kaşbastı kırmızıdır. Arkada bekleyen iki kadından biri sarı diğeri kırmızı bir elbise giyinmiştir. Sarı elbiseli kadının baş tuvaleti öndekiyle aynıdır. Kırmızı elbiseli olan ise aynı renkteki örtüsü üzerine beyaz bir kaşbastı bağlamıştır. Buradaki Bizanslı kadınların baş bağlama tarzı ile Osmanlı kadının ki benzerdir. Farklı kültürlerden ve dinlerden iki kadının aynı şekilde betimlenmesi dikkate değer bir noktadır. Nakkaşın bir kalıp üzerinden hareket ettiğini göstermektedir (Atıl, 1986: 61)

Şekil 3.13. : Aydos Kalesi'nin Alınışı, y. 1558, Osmanname

Kaynak : Atıl, 1986: 61

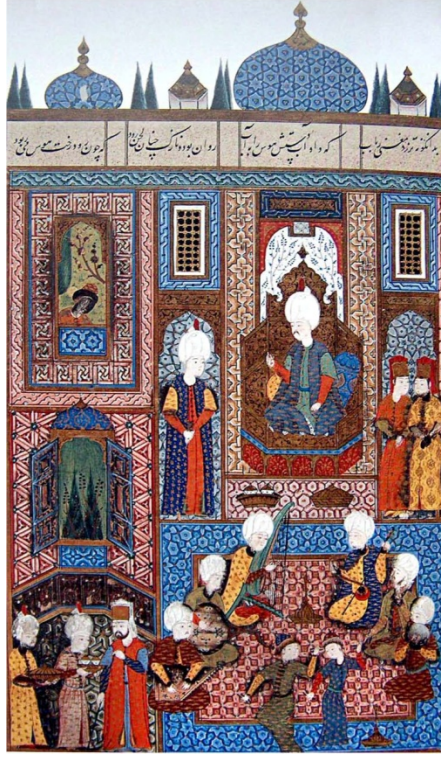
Sultan Osman'ın Şeyh Edebalı ile sohbetinin betimlendiği minyatürün merkezinde sohbet eden üç erkek vardır. Soldaki iki erkekten biri dizleri üzerine oturmuş diğeri ayakta beklemektedir (Bkz. Şekil 3.14). Girişinin solunda yeşil cübbeli yaşlı bir erkek onun arkasında ise olup biteni dinleyen genç bir kadın yer alır. Yaşlı erkekle sohbet eden kişi Osmanlı devletinin kurucusu sayılan Osman Bey'dir. Osman Bey'in sohbet ettiği yeşil cübbeli yaşlı kişi Şeyh Edebalıdır. Osmanlı minyatüründe peygamberler, şerifler ve seyyidler gibi dini kimliği olan şahsiyetlerin cübbeleri genelde yeşildir. Edebalı Osman Bey'e göre hayli sade yeşil bir cübbe giyinmiş ve bunun üzerine beyaz bir rida taktığı görülmektedir. Şeyh Edebalı'nın arkasında bir kemerin altında görülen genç kadın şeyhin Osman Bey ile sohbetini birazda gizlenerek izlemektedir. Kadın, kırmızı uzun kollu bir gömlek üzerine eteği iki parçalı üzeri altın işli lacivert bir elbise giymiştir. Başındaki altın renkli örtünün üzerine kırmızı bir kaşbastı bağlamıştır (Atıl, 1986: 60).

Şekil 3.14. : Sultan Osman'ın Şeyh Edebali ile Sohbeti, y. 1558, Osmanname,

Kaynak : Atıl, 1986: 80

Kanuni Sultan Süleyman'ın müzisyenler ve dansçılarla Edirne Sarayı'ndaki eğlencesini anlatan minyatürde (Bkz. Şekil 3.15) sağda altın sürahiye yakın olarak tasvir edilen kadın altın işli kırmızı bir başlık takmıştır. Başlığının kenarı tüylerle süslüdür. Kısa kollu desenli mavi elbisesi üzerine yeşil bir kuşak bağlamıştır. İç gömleği başlığı ile uyum oluşturacak şekilde kırmızıdır. Altın küpesi üzerinde taşıdığı tek takıdır. Elbisesinin eteği çok uzun olduğu için ayakkabısı görülmemektedir. Soldaki rakkasenin daha hareketli olduğunu söylenebilir. Yeşil kollu kısa elbisesi içine sarı bir gömlek giyinmiştir. Mavi başlığı altından çıkan bir perçem yanağına dökülmektedir (And, 2002: 203).

Şekil 3.15. : Kanuni Sultan Süleyman'ın Meclisi, Süleymanname, 1558,

Kaynak : And, 2002: 203

Kraliçe Isabella ve çocuk Stephan'nın kabulü isimli minyatür Sultan II. Süleyman'ın Macaristan seferi sırasında, Budapeşte dışında çocuk Kral Stephan'ı kabulünü göstermektedir (Bkz. Şekil 3.16). Sultan Süleyman'ın önünde çadırın içinde bekleyen kraliçenin yüzü ayrıntılarıyla seçilememektedir. Yüzünün bulunduğu noktada siliktir. Kraliçe kıyafetinin üzerine başından topuklarına kadar uzanan siyah bir pelerin almıştır. Pelerini altından görülen ikinci kat elbise kavuniçi rengindedir. Bunun altında ise üzeri altınla işli kırmızı uzun bir elbise görür. Elbisesinin etekleri ve yakası altın bir şeritle belirtilmiştir. Kucağına aldığı bebeği kolları ile sıkıca sarmıştır. Sol el serçe parmağı üzerindeki yüzük dikkat çekicidir. Mavi elbiseli bebeğin yüzü Osmanlı sultanına dönüktür (Atıl, 1986: 43).

Şekil 3.16. : Kraliçe Isabella ve Çocuk Stephan'ın Kabulü, Süleymanname, 1558

Kaynak : Atıl, 1986: 43

Hafsa Kalesi'nin fethinin betimlendiği minyatürde sol tarafta kaleden çıkan bir erkek ve iki kadın görülmektedir (Bkz. Şekil 3.17). Kadınların arkasındaki erkeğin sarığını bağlama tarzı onun bir Tunuslu olduğuna işaret etmektedir. Önündeki iki kadının başları açıktır. Lacivert elbiseli kadın kucağındaki bebeğe bakmaktadır. Onun yanında yürüyen mavi elbiseli kadının telaşla ellerini yanaklarına götürdüğü görülür. Tunuslu askerlerin kaçtığı yöne doğru yürüyen bu iki kadının siyah uzun saçları vardır. Her ikisinin yüz ifadelerinden üzgün oldukları anlaşılmaktadır (Atasoy - Çağman, 1974, 19).

Şekil 3.17. : Hafsa Kalesi'nin Fethi, Şehinşehname, 1581

Kaynak : Atasoy ve Çağman, 1974: 19

Adem Havva ve on üç ikizi minyatüründe on üç yetişkin ikizin ebeveynleri olan, Adem ve Havva çok genç tasvir edilmiştir (Bkz. Şekil 3.18). Bu iki merkezi figürü diğerlerinden daha büyüktür. Baştan aşağı yeşil giyinen Adem elinde goncası olan bir gül tutmaktadır. Kıyafetleri diğer kadınlara göre daha özenle resmedilen Havva ise, bir elinde yeşil bir mendil diğerinde goncası olan bir karanfil tutmaktadır. Resimde Habil ve Lebuza çifti ve sağdaki Abdül Mukis ve Emet'ül Mukis diğer çocuklara daha büyük tasvir edilmiştir. Bu iki çiftin başında da haleler vardır. Diğer ikizlerde hale görülmez (Renda, 1977, 9).

Dönemin Balkan kadın kıyafetlerine örnek gösterilebilecek minyatürde yaşlı erkeğin karşısında, elini şaşkınlıkla yüzüne götüren genç bir kadın beklemektedir (Bkz. Şekil 3.19). Elinden tuttuğu küçük kız olanlardan habersiz gibidir. Genç kadın uçları altın püsküllü bir örtü takmıştır. Örtüsü altından çıkan siyah saçları alnına dökülmektedir. Ucunda iki altıntop bulunan sallamalı küpesi kulağını süslemektedir. Beyaz örtüsüyle aynı renk ve desendeki gömleğinin üzerine yakası ve etek uçları altın renginde mavi kolsuz bir elbise giymiştir. Bele oturan elbisesinin etek kısmı oldukça dökümlüdür. Kız çocuğunun elbiselerini kadının elbiselerine benzemektedir.

Çocuğun kıyafetleri beyaz gömlek, beyaz örtü ve sarı bir elbiseden oluşmaktadır (Anafarta, 1969: 11).

Şekil 3.18. : Adem, Havva ve On Üç İkizi, Zübde't-Tevarih, 1583

Kaynak : Renda 1977, 9

Şekil 3.19. : Çelebi Sultan Mehmet'in Eflak Seferine Giderken Tuna Nehri Kenarında Uruscuk'ta Kovandan Bal Çalanları Cezalandırması, Hünernâme I, 1584

Kaynak : Anafarta, 1969: 11

Farklı meslek gruplarının kıyafet örneklerini de minyatürlerde görülmektedir (Bkz. Şekil 3.20). Erkeklerin kıyafetleri, ait oldukları meslek ve sosyal tabakaya göre

farklı tasvir edildikleri görülür. Solda ki Mevlevi, kavuklarıyla ilmiye sınıfına mensup erkekler, yaşlı kadınla sohbet eden kırmızı külah başlıklı erkek ve diğerleri buna örnek olarak verilebilir. Buna karşılık resimdeki kadınlar tek tip dış kıyafeti içerisinde gösterilmiştir. Ayak bileklerine kadar uzanan feraceler, yaşmak şeklinde bağlanan beyaz örtüler tüm kadınlarda aynıdır. Nakkaş sadece feracelerin renklerini değiştirmiştir (Gürtuna, 1999: 20).

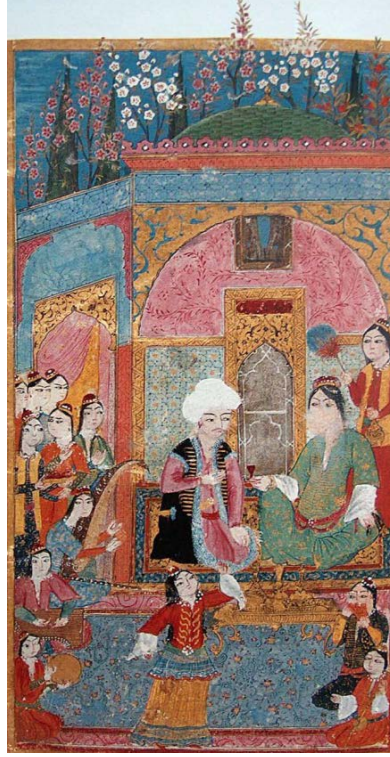

Şekil 3.20. : Davasının Görülmesi İçin Bir Kadının Arzuhal Vermesi, Hünernâme II, 1588

Kaynak : Gürtuna, 1999: 20

Genç şehzadenin kadın çalgıcılarla ve kadın dansçıyla eğlenmesi sahnesinin betimlendiği minyatürde ortadaki genç kadın bir dizi yukarı gelecek şekilde bağdaş kurarak oturmuştur (Bkz. Şekil 3.21). Bir elinde siyah işli bir mendil tutarken diğeriyle şehzadeye ikramda bulunmaktadır. Arkada sarı yelekli bir hizmetkar yelpaze ve sürahi ile ayakta beklemektedir. Sağdaki müzisyenler çeng, kanun ve def çalmaktadır. Diğer kadın müzisyenlerin elinde rebab ve miskal vardır. Bu müzisyenler rakkaseyi izlemektedir. Minyatürdeki tüm kadınların elbiseleri gerek renkler gerekse kıyafetleri oluşturan parçalar açısından farklıdır. Nakkaş, şehzade ile oturan kadının kıyafetlerini çok ayrıntılı olarak resmetmiştir. Yeşil kısa kollu elbisesi altından beyaz şeffaf bir gömlek giymiştir. Bilezikleri, gerdanlığı ve ortada bir taşla birleşen kırmızı kemeri kıyafetini gösterişli kılmıştır. Kısa kollu elbiseleri altına uzun

kollu değişik renkte gömlekler giyinmiştir. Bu kadının arkasındaki yelpazeli hizmetkar ve meyve getiren kadın kıyafetinde ortak olan sarı kolsuz bir hırkadır. Ortada dans eden rakkase önü sırma işli kırmızı hırkası içine yenleri uzun bir gömlek giyinmiştir. Topuklara doğru inen sarı eteğinin üst parçası daha dökümlü ve fırfırlıdır. Sarı şerit üzerine beyaz pullarla süslenen kırmızı başlıklar tüm kadınlarda aynıdır (And: 2002: 282).

Şekil 3.21. : Genç Şehzadenin Kadın Çalgıcılarla ve Kadın Dansçıyla Eğlenmesi, Divan-ı Baki, y. 1595

Kaynak : And: 2002: 282

Haremde doktor minyatüründe hastayı, yeşil elbiseli başka bir kadın tutmaktadır (Bkz. Şekil 3.22). Hasta iri yaprak desenli, kısa kollu lacivert bir elbise giymiştir. Bileklerine doğru genişleyen kırmızı gömleğinin yakası v şeklindedir. Şık elbisesinin altından bileklere doğru daralan sarı şalvarı görülmektedir. Ayakları çıplaktır. Diğer üç kadın gibi beyaz örtüsü saç buklelerini kapatamamıştır. Arkada konuşan kadınlardan biri ve hastayı kucaklayan kadın örtüsünün üzerine kaşbastı bağlamıştır. Ön planda ilaç hazırladığını düşünebileceğimiz kadın, sarı kısa kollu elbisesinin içine çin bulutu desenli lacivert bir gömlek giymiştir. Kırmızı nokta desenli başlığı ve arkaya bırakılmış beyaz örtüsünden saç bukleleri sarkmaktadır (And: 2002: 282).

Şekil 3.22. : Haremdede Doktor, Hümayunname, y. 1595-1600

Kaynak : And: 2002: 282

Cennet bahçesi minyatüründe ise Ön plandaki kadınların giysileri birbirine benzemektedir (Bkz. Şekil 3.23). Fakat gerek renk gerekse kıyafeti oluşturan parçalar açısından farklılıklar gözlenmektedir. Sağda ve ortada yer alan cennet kadınlarının baş tuvaleti benzerdir. Hotozları üzerine aldıkları tek parça örtü omuzlarına düşmekte ve boynu açıkta bırakmaktadır. Altın renkli örtüler altından gözüken saçları siyahtır. Sağda sarı elbiseli kadının örtüsü, arkadan dizlere kadar uzanmakta ve tüm sırtı kapamaktadır. Solda turuncu elbiseli en genç kadının saç tuvaleti köşkdeki iki kadınla aynıdır. Köşkte sağdaki kadın diğer tüm kadınlardan farklıdır. Saçlarını tepede toplamış ve alnına bir sıra altın pul dizmiştir (Atasoy: 2002: 216).

Şekil 3.23. : Cennet bahçesi; 17. yy

Kaynak : Atasoy: 2002: 216

3.2. Osmanlı 17. Yüzyıl - 18. Yüzyıl Döneminde Değer Eğilimlerinin Analizi

3.2.1. Siyasi Ortam

17. yüzyıldan 18. yüzyılın başına kadar olan dönem Osmanlı Devleti'nin Duraklama Dönemi olarak adlandırılır. Bazı tarihçiler duraklama dönemini Kanuni Sultan Süleyman'a kadar götürmektedir. Bazıları ise dönemin 1579'da Sokullu Mehmet Paşa'nın ölümünden sonra başladığını ifade etmektedir. Gerçekten de 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı sınırları dâhilinde devlet teşkilatı ve sosyal hayatta birtakım aksaklıklar baş göstermeye başlamıştır. Ancak bu aksaklıklar fetihleri ve devletin genişlemesini durduramamıştır. Bu nedenle 17. yüzyılın sonuna kadar yaklaşık yüz yıl süren bu dönemin Duraklama Dönemi yerine Osmanlı'nın Avrupa ile oluşan etkisini özellikle teknoloji ve bilimsel faaliyetlerde gösteren farklılığı kapanmaya yönelik kimi çabalar içine girdiği görülmektedir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin fetih ve zaferlerinin duraklamadığı, ancak iç ve dış nedenlerden kaynaklı olarak devletin idari ve askerî teşkilatında, iktisadi ve sosyal hayatta bir buhran yaşandığı görülmektedir.

Tarihte Duraklama adı verilen bu dönemde Osmanlı Devleti, II. Viyana Bozgunu'na kadar fetihlerini sürdürmüştü; doğu sınırı Hazar Denizi'ne, batı sınırı

Erdel (Romanya)-Uyvar'a (Slovakya) ulaşmıştı. Kuzey sınırı Batı Ukrayna'ya kadar dayanan, Kuzey Afrika'yı en batı ucuna kadar fetheden Osmanlı Devleti, Tunus, Kıbrıs ve Girit'i de hâkimiyetine almıştır (Mentzel, 1999: 206).

Ancak bu başarılarına rağmen Osmanlı Devleti, iktisadi ve sosyal hayatta meydana gelen dönüşümlerle birlikte güçlenen Avrupa'da meydana gelen bu gelişmelerden haberdar olmaya başlamıştı. Ayrıca bu dönem Osmanlı'nın askerî gücünün Avrupa karşısında eski ihtişamını ve kuvvetini büyük oranda kaybetmiş olduğu anlaşılmıştır. Öte yandan askerî zaferler kazanmak gayesiyle devletin bütün maddi kaynaklarının seferber edilmesi, zaten Avrupa'da yaşanan iktisadi gelişmeler karşısında zayıflamaya başlamış olan Osmanlı ekonomisini ciddi bir dar boğaza sokmuştur. Uzun süreli savaşlar da Osmanlı ekonomisi kötü yönde etkilemiştir.

Gücün padişahın hareme ve sarayın kıyısında köşesinde yer tutanlara geçmesinden merkezde ve bazı vilayetlerde sık sık isyan çıkmasına, taşrada eşkıyalığın alıp yürümüş olmasından hazinenin açık vermesine, fiyatların yükselip paranın değerinin düşmesinden insafsızca sömürülen halkın kaçmasına, bir zamanlar örnek gösterilen Yeniçerilerin askerî kimliğini kaybetmesinden imparatorluğun sınırlarının daralmasına gibi pek çok olay, padişahın kontrolünün zayıflığının işareti kabul edilir. Dürüstlük ve tarafsızlığın askıya alındığı, yolsuzluk, rüşvet, kayırmanın kural haline geldiği bürokrasi ve diğer devlet kurumlarında yaşanan ahlaki çürüme, bu olayların bir yansımasıdır. 17. yüzyılda Köprülü ailesinden sadrazamların ve 18. yüzyıl başında III. Ahmed'in yaptığı reformlara rağmen; 18. yüzyılda, bölgesel güç olduğunu iddia ederek imparatorluk merkezi olan İstanbul'un kontrolünü reddeden ayanın yükselişiyle, padişahın kontrolünün giderek zayıfladığı iyice açığa çıkmıştır. Sistemin ihtiyaç duyduğu onarım, Tanzimat dönemi yenilikleri, kurumsallaşma ve merkezileşme çabalarıyla gelmiş, fakat bu çabalar Osmanlı İmparatorluğunu ancak Birinci Dünya Savaşına kadar ayakta tutmuştur (Sajdi, 2007: 19).

Dana Sajdi (2007: 19) imparatorlukların yükselip gerilemesi kavramını medeniyet paradigmasıyla ilişkilendirildiğini vurgulamaktadır.

Medeniyet paradigması, toplumsal karmaşıklığın, kültürel ürünlerin özgünlük ve estetik değeriyle ölçüldüğünü varsayar. Gerileme ya da durgunluk varsayıldığında, değersiz olduğu gerekçesiyle kültürel üretim de genellikle göz ardı edilir. Kültürel üretim bu şekilde ele alındığında, sadece güzel veya özgün kabul edilen kültürel ürünlere tarihsellik atfedilir.

Osmanlı Devleti'nin yaşadığı buhran 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bazı Osmanlı devlet adamları ve âlimleri tarafından fark edilmiş ve durumun iyileştirilmesine yönelik olarak çeşitli tedbirler üzerinde durulmuştur.

Halep Defterdarı Gelibolulu Mustafa Âli Efendi 1581'de yazdığı Nasihatü's-Selatin adlı eserinde buhrana sebep olarak "devlet adamlarının niteliksizleşmesi"ni göstermektedir. Bosnalı Bilgin Hasan Kâfi ise 1595'te yazdığı Usûlü'l-Hikem fi Nizami'l-Âlem adlı eserinde, buhrana "devlet düzeninde eski kuralların terk edilmesinin ve askerî alanda teknolojik olarak geri kalmışlığın" yol açtığını söylemektedir. Manisalı Defter Emîni Aynî Ali, Risale-i Vazife-haran ve Merâtib-i Bendegân-ı Âl-i Osman adlı eserinde "timar sisteminin bozulması, makam sahiplerinin günlük çıkar peşine düşmesi, askerî teşkilatın bozulması, rüşvetin artması, hazinenin boşalması" gibi gelişmelerin Osmanlı Devleti'nde bir buhran yaşanmasına yol açtığını ifade ederken devletin devamlılığı için şart olan kurumların (reaya, hazine ve asker) bozulduğunu yazmaktadır. 17. yüzyılın ilk yarısında da âlimler buhranın nedenini ve çözümünü aramaya devam etmiştir. Görüceli Koçi Bey IV. Murat'a (1623-1640) sunduğu risalesinde, buhranın köklerini Kanuni Dönemi'ne kadar götürerek, "reaya, memleket ve hazine kaybına rüşvetçiliğin sebep olduğunu" ifade etmiştir. Rüşvetçiliğin artmasını ise niteliksiz devlet adamları ve yöneticilerin varlığına bağlamıştır. Dönemin âlimlerinden Kâtip Çelebi ise Mizanü'l-Hak fi İhtiyari'l-Ehakk adlı eserinde Osmanlı medreselerinin bozulmuş olmasını devletin bir buhran devrine girmesine sebep olarak gösterir. Ona göre medreseler taassup içine düşmüştür oysa âlimler pozitif bilimler ve felsefeye yönelmelidir (Unan, 1999: 151).

Osmanlı hükümlerindeki zayıflamanın en büyük işaretlerinden biri on altıncı yüzyılın son üç çeyreğinde ve on yedinci yüzyılın büyük bölümünde iktidarın hanedan kadınları tarafından kullanılmasıdır. Valide sultanın o zamana dek görülmemiş bir nüfuza sahip olduğu bu "Kadınlar Saltanatı" dönemi, oğlunun naibi olan Turhan Sultan, Köprülü Mehmed Paşayı sadrazamlığa atayıp iktidarın büyük kısmını ona devredene kadar sürer (Sajdi, 2007: 35).

Avrupa, 11. yüzyılda kuvvetli siyasi birliğin bulunmadığı derebeylikler görüntüsünden, 14. yüzyıldan itibaren hızla kurtularak merkezileşmeye başlamıştır. Mutlak hükümdarlık rejimlerinin güç kazanmasıyla birlikte, 16. yüzyılda, Avrupa'da sömürgecilik hareketi başlamış ve Osmanlı yönetimince asla benimsenmeyecek olan

bu yöntem Avrupa'ya büyük zenginlik getirmiştir. Kilisenin birliğinin sarsılmasıyla birlikte yaşanan Reform ve Rönesans devirleri, 17. yüzyıldan itibaren Aydınlanma Çağı'na girilmesine; bilim, teknoloji, felsefe ve kültür alanında Avrupa'nın büyük aşamalar kaydetmesine yol açmıştır. Teknolojik gelişmelerin nimetlerini askerî alanda toplayan ve sömürgelerden elde edilen gelirlerle hazinelerini dolduran Avrupalı devletler, 17. yüzyıldan itibaren Doğu'nun büyük imparatorluğu Osmanlılara karşı büyük bir avantaj elde etmiştir. Osmanlı Devleti ise rakiplerinin sağladığı bu gelişmeler karşısında rekabet edemeyerek eski iktisadi ve askerî gücünü kaybetmeye başlamıştır. Bu durum, devlet teşkilatında ve sosyal hayatta da bozuklukların baş göstermesine yol açmıştır.

Dana Sajdi (2007: 28) Avrupa sermayesi girmeden önce Osmanlı'nın toplumsal yapısının Asya tipi üretim tarzıyla tanımlandığını iddia eder.

Devlet toprağı, üretimi ve üretim fazlasını kontrol etmiş, hem iç hem dış ticareti düzenlemiştir. Bu toplumsal yapının yeniden üretimini mümkün kılan, onu istikrarsızlaştırabilecek iki unsur olan ticari sermaye ve ekonominin feodal alanlarının, devletin sıkı idaresi altında olmasıdır. Ne var ki, on altıncı yüzyıl sonlarından itibaren, Atlantik ekonomisinin yükselişiyle birlikte ticaret rotalarında meydana gelen değişiklik, Avrupa pazarının artan hammadde talebi, tüm Avrupa'yı saran fiyat artışları ve Osmanlı imparatorluğunun artan nüfusu, Osmanlı devletinin siyasi ve ekonomik kontrolünü zayıflatan türlü eğilimler doğurdu. İthalatı/ihracatı yasak malların ticaretinin artması, Osmanlı tüccar sermayesinin kapitalist dünya ekonomisiyle bütünleşmesine katkıda bulundu. Artık fiyatlar devlet tarafından kontrol edilemiyor, sınırların dışındaki dünya pazarı tarafından belirleniyordu. Osmanlı devletinin iltizam usûlüne geçmesi, on sekizinci yüzyılda Avrupa pazarı için ticari tarım ürünlerinin üretildiği ticari emlakın, çiftliklerin doğmasına neden oldu. Osmanlı İmparatorluğunun mamul ürünler karşılığında hammadde sağlayan bir tedarikçi rolüyle kapitalist dünya sisteminin çevresiyle bütünleşmesi sonucunda, dünya imparatorluğunun toplumsal yapısı yıkıldı. İşte bu yüzden İslamoğlu ve Keyder, on yedinci ve on sekizinci yüzyılda yaşananları açıklamak için gerileme tezi yerine çevreselleşme mantığını önerir

Avrupa'daki gelişmelere paralel olarak yaşanan bu buhranın sebeplerini şöyle sıralamak mümkündür (Unan, 1999: 158).

1. Avrupa'nın kuvvetli merkezî devletler kurması, sömürgecilik yoluyla zenginleşmesi ve bilim, teknoloji, felsefe ve kültür alanında büyük gelişmeler kaydetmesi.

2. Coğrafi Keşiflerle İpek Yolu gibi Osmanlıların hâkimiyetindeki eski ticaret yollarının önemini kaybetmesi.

3. Hanedan ve devlet adamlarının iyi yetişmemiş olması.

4. Merkezî otoritenin zayıflaması ve iltizam sistemine geçişle birlikte mültezimlerin (vergi tahsildarları) köylü üzerindeki baskıyı artırması üzerine yoksulluk ve isyanların artması. (Celali İsyânları vb.)

5. Yeniçeri Ocağı'nın ve askerlik teşkilatının bozulması, savaşta elde edilen ganimetlerinin azalması.

6. Devletin sınırlarının genişlemesiyle birlikte merkezî otoritede yaşanan sorunlar.

Yüzyılın başında Osmanlı devlet adamlarının pek çoğu son 15 yıl dört cephede savaşıldıktan sonra 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması'yla alınan kötü sonuçlar sebebiyle önce devletin iç durumunun düzeltilmesi gerektiği fikrinde birleşmişti. Çünkü ancak bu şekilde devletin kaybettiği toprakların geri alınmasının mümkün olabileceğine inanılmaktaydı. Öte yandan Kapıkulu askerleri 1703'te isyan etmiş ve Edirne Vakası olarak anılan bu olayda II. Mustafa tahttan indirilerek şeyhülislam Feyzullah Efendi de öldürülmüştü. Edirne Vakası, Osmanlı devlet adamlarına iç meselelere eğilmenin artık kaçınılmazlığını ve yapılacak ilk işin de merkezî otoriteyi güçlendirmek olduğunu açıkça göstermişti.

II. Mustafa'dan sonra tahta çıkan III. Ahmet (1703-1730) iç ve dış siyasette barış ortamını korumaya özen gösterdi. Ancak Rusya'nın baskısı neticesinde Osmanlı Devleti, Rusya ile savaşmaya mecbur kaldı. Rusya'nın Orta Asya'daki yayılma siyaseti ve Balkanlar'da yürüttüğü Slavlaştırma hareketi tehlikeli boyutlara ulaşması üzerine 1711 Baharında başlayan Prut savaşıyla Rus ordusu bozguna uğratarak Azak Kalesi geri alındı. Hemen ertesinde 1715'te Venedik ile yapılan savaştan sonra da Mora yeniden Osmanlı hâkimiyetine geçti. Savaşlarda kazanılan bu başarılarla rağmen diplomatik görüşmelerde aynı başarı gösterilemediği gibi 1715-1718 yılları arasında süren Avusturya savaşında ise Osmanlı Devleti mağlup olarak

21 Temmuz 1718'de Pasarofça Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmış ve Sırbistan'ın önemli bir kısmını kaybetmişti.

3.2.1.1. Lale Devri (1703-1730)

Osmanlı Devleti, Pasarofça anlaşmasının imzalandığı 1718 yılına kadar tarihinde ilk defa savaştan çok barışı kurmak ve korumak amacıyla genel Avrupa siyaseti ile çok yakından ilgilenme zorunluluğunu hissetmiştir. Hem Karlofça, hem Pasarofça barışlarının tartışmalarında sadece taraf olan Avusturya, Rusya, Polonya, Venedik ile değil, arabulucu hatta zaman zaman danışman olarak Fransız, İngiliz, Hollanda diplomatlarıyla da iletişim kurulmuştur (Arı, 1999: 495). Viyana'ya ve Paris'e elçiler göndererek Avrupa diplomasi sahnesine adım atmıştır. Bu elçilerin sadece siyasi ve diplomasi nedenlerden dolayı değil, aynı zamanda Avrupa'daki toplumsal ve kültürel hayatla ilgili gelenekleri ve yenilikleri araştırmaları için gönderildiklerini Paris'e gönderilen Yirmisekiz Mehmet Efendi'ye verilen talimatlardan öğrenilmektedir (Arı, 1999: 499). Bunun yanında Avrupa kültürü içinde yetişmiş Osmanlı yanlısı İmre Tököli ve Ferenc Rakoczy gibi Macar yöneticileri yıllarca Osmanlı topraklarında yaşamışlardır. Böylece 18. yüzyıl başlarında ülkede barış siyaseti yer ederken Avrupalılarla çok daha yakından tanınmıştır (Bilici, 1999: 486).

III. Ahmet'in saltanatının Pasarofça'dan sonraki 12 yılına, ince bir zevkin ve kültürel girişimlerin simgesi olarak "Lale Devri" denir, bu çiçeğe karşı Osmanlı yüksek tabakasındaki tutkuyu vurgulayan bu ad, aynı zamanda Osmanlı payitahtında Avrupa'ya karşı uyanan merakı da belirler. Osmanlı süsleme sanatlarında hatta mimarisinde Avrupai motiflerin ilk kez görülmeye başladığı bu dönemde orduda ve kültür hayatında da Avrupa örneğinde yenilikler ortaya çıkmaya başlamıştır. Osmanlı ülkesinde çeşitli dillerde kitap basıldığı halde, devletin asıl dili olan Türkçe basılan kitap bulunmamaktaydı. Türkçe kitap basan ilk basımevi Lale Devrinde kuruldu (Iitzkowitz, 1999: 522).

Lale Devri'nde Osmanlı Devleti, kaybettiği toprakları geri alma umudunu tamamıyla kaybetmiştir. Mutlak bir barış siyaseti izlendiği bu dönemde devletin iç yapısında bazı düzenlemeler gündeme girmiştir. 1718- 1730 yılları arasını kapsayan bu yenileşme dönemine, İstanbul'da yoğun olarak lale yetiştirilmesinden ve lalelerin dünyaya yayılmış olmasından dolayı bu isim verilmişti. Bu dönemde imalathaneler

açılarak Batı tarzı üretim biçimine ağırlık verildi. Osmanlının temel ihracat maddesi olan yünün yerini pamuk almıştır. İthalata, Avrupa'ya olan bağımlılığı azaltmak için kaliteli kumaşların İstanbul'da üretimine geçilmiştir. 1720'de pahalı ipek kumaş üretimine başlanmış, ancak bu alanda istenen başarı elde edilememiştir.

Yine bu dönemde tercüme heyetleri kurularak Arapça, Farsça ve Batı dillerinden eserler tercüme edilmiştir. Macar asıllı bir Türk olan İbrahim Müteferrika, Damat İbrahim Paşa'nın izniyle 1729'da Müslümanlar arasında ilk matbaayı kurmuştur.

Osmanlılarda Avrupa siyaseti ve kültürüne karşı beliren ilgi ise ancak çok küçük bir yönetici grubu için geçerliydi. Bu dönemin yenilikleri arasında en önemlisi sayılabilecek basımevinin durumu, Lale Devri gelişmelerinin ne kadar sınırlı kaldığının en iyi göstergesidir. 1727'de resmi izinle kurulup 1729'da ilk kitabını yayımlayan basımevi, kurucusu İbrahim Müteferrika'nın 1745'de ölümüne kadar geçen sürede ancak 16 eser, yılda bir eser bile değil, yayımlayabilmiştir. Üstelik İbrahim Müteferrika'nın ölümünden sonra basımevinin çalışmalarına yeni bir izin alındığı halde uzun yıllar hiçbir kitap yayımlanmamıştır. Anlaşıyor ki basımevinin eserlerine çok az ilgi gösterildi; müşterileri çok sınırlı kaldı. Basılmış kitap yayıncılığı yıllar sonra, 19. yüzyıla girerken canlanabildi ancak. Lale Devri dolayısıyla bütün toplumu ilgilendiren genel bir uyanmadan, çağdaşlaşmadan söz etmek imkansızdır. Ancak, Lale döneminin sanat, mimari, edebiyat, tarihçilik alanlarındaki gelişmeleri belli bir siyasal çerçevede oluşmuştur (İpşirli, 1999: 250).

Zengin süslemeli ve barok tarzda çeşmelerin bulunduğu yeni bir mimari biçim yaygınlık kazanarak Avrupa mimarisinden etkiler taşıyan çok sayıda köşk yapılmıştır.

Ne var ki, bu dönemin yenilikleri buhranın aşılmasına yönelik olarak yapılmış köklü yenilikler olamamıştır. Batı'daki yenilikleri inceleyen Osmanlı devlet adamları bilimsel, kültürel, askerî ve teknolojik yeniliklerden daha çok Avrupa'nın saray yaşamının gösteriş ve görkemini Osmanlı ülkesine getirme eğilimi göstermiştir. Saray'ın güttüğü bu politika halk arasında yoksulluk ve sıkıntıları artmıştır.

Bu durum Lale Devri'ni sona erdirecek bir isyanın patlak vermesine sebep olmuştur. Halkın ekonomik sıkıntısına ve yüksek enflasyona rağmen Saray erkânının geceli gündüzlü devam eden ziyafet ve eğlenceleri üzerine fakir esnaf, (bir hamam hademesi) olan Yeniçeri Patrona Halil etrafında toplanarak isyan etmiştir. “Artık köşk inşa edilmemesi” talebiyle gelişen isyan sırasında Sadabad Sarayı'nın da içinde olduğu 120'yi aşkın köşk üç günde yakılmıştır. III. Ahmet, Sadrazam Damat İbrahim Paşa'yı azletmiş olmasına rağmen isyan yatışmamış, padişah tahtan feragat etmek zorunda kalmıştır. 1 Ekim 1730'da I. Mahmut tahta geçmiştir.

I. Mahmut halk ayaklanmalarını bastırmaya çalışmış, Patrona Hali eylemlerini sürdürmüşse de kanlı bir biçimde bastırılmıştır. I. Mahmut, ordunun Avrupa standartlarına erişebilmesi için Avrupa'dan askeri uzmanlar getirtmiş; Kara Mühendishanesi ve Humbarahane yaptırmıştır (Aytepe, 2011: 113). I. Mahmut'tan sonra tahta çıkan III. Osman, yeterli yönetim gösterememiştir. Onun yerine geçen III. Mustafa (1757-1774), askeri okullar açarak orduda yenilikleri devam ettirmiş, gereksiz masrafları keserek maliyede düzenlemeye gitmiştir (Iitzkowitz, 1999: 524). Tahta çıkan I. Abdülhamid (1774-1789), Kırım'ın bağımsızlığını tanımış ve ancak Halife olarak Kırım'ın Müslüman halkının dini lideri sayılmıştır. Ayrıca Rusya'nın isteği üzerine İstanbul'da Ortodoks kilisesi kurma ve Ortodoks Osmanlı tebaasını koruma hakkı vermiştir (Aytepe, 2011: 115). Onun döneminde de askeri alanda yeni okulların kurulmasının yanında eski askeri birlikleri kaldırıp onların yerine yeni anlayışta birlikler kurdu muştur. Onun döneminde de askeri alanda başarısızlıklar yaşanmış ve Osmanlı, özellikle Avrupa'da toprak kayıpları yaşamıştır (Iitzkowitz, 1999: 526).

Dönemin son padişahı III. Selim (1789-1807) döneminde Avrupa ülkelerinin yaşadığı iç sorunlar Osmanlı'nın toprak kayıplarının azalmasını sağlamıştır. Askeri alanda yapılan yenilikler devam etmiş, Yeniçeri muhalafeti yüzünden Nizam-ı Cedid ordusunu kurmuş; kendisinden önce açılan askeri okulları geliştirmiştir. Fransız Devrim'i sonunda Fransa'nın yayılmacı politikası sonucunda Mısır'ın Fransızlar tarafından işgal edilmesi bu dönemde gerçekleşmiştir. Devrimin sonuçlarından biri olan ulus düşüncesinin önem kazanması, Osmanlı sınırlarındaki halkların ayaklanmasına neden olmuştur. Bunun ilk örneklerinden biri Sırp ayaklanmasıdır. Bu ayaklanma sonucunda Belgrat Osmanlı'nın elinden çıkmıştır (Yalçınkaya, 1999: 666). III. Selim taht mücadelesi sonucunda gerçekleşen isyan sonunda

öldürülmüştür. Onunla birlikte Osmanlı duraklama döneminden çöküş dönemine geçmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nu ekonomik açıdan çökmesine neden olan coğrafi keşifler aynı zamanda Avrupa'nın da zenginleşmesini sağlamıştır. Yeni ticaret yollarının bulunması amacıyla 15. ve 16 yüzyılda başlayan coğrafi keşifler sonucunda Amerika kıtasının keşfi Avrupa'nın hammadde ihtiyacını karşılamışsa da sonraki dönemde dünya siyasi durumunu değiştirecek bir takım olayların yaşanması sonucunu doğurmuştur. Bunlardan ilki Osmanlı Devleti'nin elinde bulundurduğu ticaret yollarının, İpek Yolu'nun, öneminin kaybolması ile Osmanlı'nın ekonomik açıdan zayıflaması ve Osmanlı'nın çöküş evresine girmesidir. Buna zenginleşen Avrupa ülkeleri olgusu da eklenince dünyadaki güç dengeleri değişmeye başlamış; neredeyse dünya savaşlarına uzanan çekişmeler evresine girilmiştir.

Coğrafi keşiflerin bir diğer sonucu da toplumsal devrimlerin yaşanmasıdır. Yeni kıtaya yerleşen Avrupalı göçmenler buralarda yeni siyasal yapılar kurmaya başlamışlardır. Özellikle Kuzey Amerika'da Büyük Britanya karşısında bağımsızlık mücadelesi verilmeye başlanmıştır. Kuzey Amerika'da gerçekleşen bu mücadele, Fransa ve İngiltere arasında anlaşmazlıklara neden olmuştur. Kuzey Amerika'da bulunan koloniler, Fransa'nın parasal ve askeri desteği ile 1783 yılında bağımsızlıklarını kazanmışlar ve bugünkü Amerika Birleşik Devletleri'nin temelini atmışlardır. Amerika Bağımsızlık Savaşı'ndan altı yıl sonra Fransız Devrimi gerçekleşmiştir.

3.2.1.2. Avrupa'da Reform Hareketleri

Reform kavramı, Avrupa'da 16. yüzyılda Hıristiyanlık dininde meydana gelen yeni yorum ve düzenlemelere verilen addır. Rönesans'tan farklı olarak dini anlamda kişinin kendini yeniden kavraması Kilisenin hakimiyetinden kurtuluşunu öngörmüştür. Reform hareketleri öncelikle Almanya'da başlamış, daha sonra da Fransa, İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinde etkili olmuştur (Kılıç, 2006: 39).

Yeni biçimleniş anlamındaki Reformasyon, yeniden doğuş anlamındaki Rönesans etkisiyle ortaya çıkan dinsel bir akımdır. Alman papazı Martin Luther'in 1517 yılında Wittenberg Kilisesi'nin kapısına astığı, Katolik Kilisesine karşı ünlü protestosu yüzünden Protestanlık adını alan bu akım, gerçekte genel düşünceyi dile getiriyordu. Katolik Kilisesi, Rönesans'ın getirdiği yeni hayat görüşüne uymayacak

kadar donmuş, bozulmuş ve köhneleşmişti. Fransa’da Calvin ve İsviçre’de Zwingli’nin geliştirdikleri Protestanlık, sonradan Calvinizm aracılığıyla İngiltere’ye geçerek Anglikanizm’i doğurmuştur (Haçerlioğlu, 2002: 169).

Reform hareketlerinin temel dayanak bireylerin doğrudan Tanrıyla ilişki kurabileceğini, bunun için Kiliseye ve onun dinsel ve törensel kurallarına gerek olmadığını, insanların İncili kendilerinin okuyup yorumlayacağını, Tanrı’yla kulu arasına hiçbir şeyin giremeyeceğini savunmaktır (Çetin, 2002: 86).

Reformasyon, Avrupa’nın her tarafına derinlemesine girmemiştir. Doğrudan etkileri İskandinavya, Hollanda, Almanya’nın büyük bölümü, Fransa ve İsviçre’nin bir kısmı, Büyük Britanya ve İrlanda’nın kuzey kısmıyla sınırlıdır. İngiltere’de manastırların varlığı ortadan kaldırılmıştır. Onlara ait bina, toprak ve menkuller krallığın eline geçmiştir. Krallık da bunların bir kısmını satmış, geri kalanları da kral mülkine eklenmiştir. Fakat krallık kendine gelir sağlayabilmek için bunları da satmıştır. Sıradan Kiliselerin mallarının çoğuyla birlikte dinsel loncaların malları ve zanaat loncalarının dinsel amaç için bulundukları mallar, krallık ve kent yönetimlerince müsadere edilmiştir. Hesaplandığına göre, İngiliz milli servetinin üçte biri böylece el değiştirmiştir (Heaton, 1995: 198).

Reform hareketi, başta Luther ve Calvin gibi Hıristiyan din ve düşünce adamlarının baş kaldırmaları ve mevcut yönetimin Hıristiyanlığın temel öğretileriyle ters düşen bir tutum içinde bulduklarını açıkça söylemleri ile başlamıştır. Reform hareketi, Kilise’nin gündelik hayattaki engelleyici ve baskıcı gücünün yıkılmasını sağlamış; Kilise’nin siyasi ve ekonomik gücünü azalmıştır. Kilisenin elindeki taşınmaz mallarda imalathane ve fabrikalar kurulmuş, bu da iktisadi yapının değişmesinin önünü açmıştır (Aydemir ve Güneş: 2006: 143).

Reform hareketinin sonucu olarak Avrupa’da her yönüyle tarihsel bir değişim süreci başlamıştır. Bu süreç modern devlete gidişi hızlandırmıştır. Reform hareketi Rönesans’la birlikte Ortaçağa damgasını vuran Kilise tutuculuğu ve dinsel felsefeden kurtulmayı sağlayan “özgürlük hareketi” olarak ortaya çıkmaktadır (Çetin, 2002: 85).

Kilise bu hareketlerle yerel olarak tüm Avrupa’da güç yitirirken evrensel örgüt yapısı bozularak ulusal Kiliseler kurulmuştur. Ulusal Kiliseler de kralın iktidarını tanımışlardır. Din ve ulusal bilinç birbirini geliştirmiş ve Reform ulusal ayrımları güçlendirmiştir. Bu da Avrupa’nın din birliği ilkesi parçalamıştır. Protestan

dini anlayış liberalizmin hem ekonomik hem siyasal alt yapısını oluşturmuş, böylece burjuva sınıfı önündeki din engelini de ortadan kaldırmış oluyordu (Çetin, 2002: 86).

3.2.1.3. Fransız Devrimi

Fransa toplum yapısı içinde ayrıcalıklı haklara sahip soylular ve ruhban sınıf, toplumsal yapı içinde etkin rol oynamıyorlardı. Bunun karşısında Avrupa'nın zenginleşmesi ile ortaya çıkan burjuvazi, iktisadi planda en zengin, giderek egemen bir sınıf durumuna geldiği halde ayrıcalıklardan yararlanamıyor ve bunun sonucunda da ayrıcalıkların kaldırılmasını istiyordu. Köylüler ise en alt toplumsal sınıftı ve Ortaçağ'dan beri süregelen feodalite tarafından eziliyordu (Tanilli, 2006: 112).

Aristokrasi sahip olduklarını elinde tutmak için çabalarırken, burjuvazi ve köylüler elde ettikleri ile beklentileri arasındaki giderek büyüyen uçurumun farkına varmışlardır. Yaşanan sıkıntılar karşısında huzursuzluk ve giderek artan nefret patlamaya hazır devrimci unsurları teşkil etmekteydi. Birbirlerine ve rejimin kendisine giderek artan bir şüphe ile bakan toplumsal sınıflar ulusal refahtan ilk başta paylarına düşeni yeniden ele geçirmek ve daha önceki maddi gelişme arayışlarına devam etmek için çabalıyordu (Moore, 2003: 89).

Fransa toplumunu oluşturan sosyal tabakalar arası 1770'ler ve 1780'ler boyunca gittikçe açılmıştı. İktisadi durgunluğun etkisi altında, aristokrasi, kendi durumunu kurtarabilmek için vergilerin toplanmasına daha fazla güvenmiş, köylüler feodalitenin vergileri karşısında zorlanmışlardır. Ekonomik yük, toplumun bunu en az kaldıracabilecek olan alt tabakalarına doğru yayılmıştı (Tocqueville, 1995: 170).

Toplumsal sınıfları merkezi yönetime karşı ortak cepheyi kurmada harekete geçiren nedenler büyük oranda farklıydı, fakat hepsinin de değişmez bir ortak görüşleri vardı ki, o da rejimin var olan hali ile artık çıkarlarına hizmet edemeyeceği veya onları artık sömürüden uzak tutamayacağıydı. Aristokrasinin toplumsal statüsünü daha önce hiçbir zaman mümkün olması beklenmemiş derecede düşürecek olan kapsamlı bir yeniden yapılandırma programını yürürlüğe koymaya daha eğilimli görüldüğü için, XV. Louis, XIV. Louis'den daha ciddi bir tehdit olarak algılandı. Burjuvazi, konuya daha farklı bakıyordu, ama aristokrasinin taktiklerini kullanmıştır (Soboul, 1969: 122).

Köylüler Etats Generaux'nun (Fransız parlamentsou) toplanmasını yararlı görüyorlardı. Bu sayede vergilendirmenin eşitsiz dağılımı sorunu çözülecekti.

Monarşinin kurumları hâlâ saygınlık uyandırıyor, fakat iyiden iyiye hissedilen oydu ki, yetkileri sınırlandırılmalıydı. Çünkü köylüler, hükümetin tahıl fiyatlarındaki dalgalanmalardan kazanç sağladığından şüpheleniyordu; bu ve benzeri yakınmalar artık çok daha büyük düzelme beklentileri ile açıkça işlenilebilirdi. Tüm sınıflar, rejimin siyasalarına karşı muhalefetlerini ifade ederken önde gelen Fransız aydınlanma düşünürlerinin görüşlerinden yararlanıyorlardı. Genelde Montesquieu, Voltaire ve Rousseau'nun devrimci hissiyatın gelişmesi üzerinde doğrudan etkide bulunmuşlardır (Hobsbawm, 2009: 9).

1788'de Jefferson ve Rousseau'nun görüşlerinin bariz bir bileşimi olan şu deklarasyonu yayınladı: "İnsan özgür doğar, aslen insanlar eşittirler ve bunlar ispata ihtiyaçları olmayan gerçeklerdir." (Soboul, 1969: 135).

Anayasayı hazırlayacak olan Millet Meclisi, 9 Temmuz 1789'da Kurucu Millet Meclisi adını almıştır. Kendilerini milletin temsilcileri olarak ilan edenler, yasama gücünü ele geçirmekle beraber, iktidarı kralla paylaşmaktan vazgeçmemişlerdir. 26 Ağustos 1789 tarihinde "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi" kabul edilmiş; 1791 tarihinde de Anayasa kabul edilerek sınırlı monarşi kurulmuştur (Tanilli, 2006: 113).

Rejime karşı, işbirliği yapma mecburiyetinden kurtulmuş olan sosyal tabakalar artık birbirlerine karşı duydukları çekincelerini daha açıkça ifade etmekteydiler ve bu süreçte de kriz devrime dönüştü. Çatışan bütün rakip ve tamamen farklı unsurların alt sınıf tabakaya katılması ile devinirlik iyice artmıştı. Köylüler, Ağustos'ta taşrada başlattıkları seri ayaklanmalarla feodal ve derebeylik haklarının ortadan kaldırılması sürecini hızlandırdılar. Paris'in zanaatkarları ve proletaryası, Devrim'i 1791-4 arasındaki çok daha şiddetli aşamaya getirdi (Hobsbawm, 2009: 12).

Avrupa'yı bir bütün olarak etkileyen önemli ortak sorunların var olmuş olduğu kesin olarak görülüyor. Kapsayıcı sonuç, var olan toprak kaynaklarını elde etmek ve elde tutmak için artan rekabet, işsizlikteki devasa artış ve Avrupa'daki istisnasız tüm hükümetlerin karşı karşıya kaldığı ve geleneksel gelir biçimlerinin yeniden ele alınmasını mecburiyet haline getiren ciddi mali sorunlar oldu. Polonya ve Macaristan'da köylülerin çoğu tarafsız kalırken, Hollanda'da köylüler karşıdevrim güçlerine destek verdiler. Sonuçta, en büyük burjuvaziye ve tüm sınıfların kendi

hallerinden duyduğu en yaygın huzursuzluğa sahne olan ülke, kökten değişimi yaşamaya en yatkın olanıydı. 18. yüzyıl sonlarındaki yaygın huzursuzluğa rağmen, Fransa'nın en şiddetli altüst oluşları ve akabinde en gelişkin toplumsal ve iktisadi dönüşümleri yaşayan ülke olmasının nedeni de buydu (Tanilli, 2006: 120).

Kırsaldaki huzursuzluk ve köylü isyanı tehdidi, Paris ve Versailles üzerinde toplumsal yapıyı değiştirecek yasaları yürürlüğe koymaları için çok ciddi baskı yaratıyordu. 1791 ve 1792 arasında, tarafların anlaşmasına dair tüm umutlar suya düştü ve Fransa Sağ ve Sol olarak ikiye ayrıldı (Lee, 2014: 21).

Devrim hızlanıp ilerledikçe, daha önceki aşamaların temsilcileri "ılımlı" oldukları için ortadan kaldırıldılar; bu yüzden, "La revolution devore ses enfants (Devrim, kendi evlatlarını yer)" deyimini bu süreçte yaşananları tam anlamıyla ifade eder. Bu değişim için katalizör, savaştı. Meclis'in çoğunluğu, Fransa'nın komşularını işgal etmesi fikri ile hayli ilgiliydi; Feuillantlar (Fransa parlamentosunda anayasaya bağlı sağ görüşlüler), bir ulusa çatışmanın sadece kralın otoritesini güçlendirebileceğini düşünürken, Girondinlere göre, bir "halk savaşı" aynı zamanda monarşiyi de yıkacaktı (Moore, 2003: 95).

Olaylar Girondinleri haklı çıkardı, savaş, devrimi daha da devrimcileştirdi. Başlamak üzere olan Prusya işgali, bir terör dalgasına neden oldu ve iç düşmanlar arayışı ünlü Eylül 1792 katliamları ile sonuçlandı. Aynı ay içinde Ulusal Kongre için yapılan seçimlerde, sağcı Feuillantlar haliyle elendiler. Savaşın bir sonucu olarak, 25 Eylül 1792'de cumhuriyet ilan edildi ve XVI. Louis, takip eden Ocak ayında idam edildi. 1793 itibarıyla, Girondinler, esas amaçlarına, yani halkın savaşına ve halkın cumhuriyetine kavuşmuşlardı. Ancak Burjuvazinin radikal kanadı olan Montagnardlara direnecek veya Devrim'in ilerleyişini frenleyecek güce sahip değillerdi. Bir parti olarak Montagnardlardan daha az birlik içindeydiler ve merkezde aslen belirleyici olan kitlesel destekten mahrumdular. Bu yüzden, Haziran 1793 itibarıyla, içinde buldukları durum umutsuzdu. Önde gelen Girondin delegeleri, 20,000 kişilik bir Montagnard destekçisi kalabalık tarafından Kongre dışına sürüklendiler ve ardından, sırasıyla, önce yargılanıp sonra idam edildiler. Artık Montagnardlar duruma hâkim olmuşlardı (Lee, 2014: 23).

Fransa'da cumhuriyetin ilan edilmesi sonucunda, bütün Avrupa monarşileri Fransa'ya karşı birleşmişlerdir. Burjuvazinin iktidardaki ilerici kanadı, bu dış

tehlikeye karşı iç siyasette genel oy, mülkiyetin genişletilmesi, herkese açık eğitim ve sosyal yardım gibi içinde demokratik önemler de olan iyileştirmeler ile halka daha da yakınlaşmışlardır. Ancak devrim önderlerinden Robespierre'in 1794 yılında idam edilmesi ile, rejimin bu "demokratik ve sosyal" görünüşü kaybolur ve yeniden 1789'un "bireyci ve liberal" programına dönmüştür. Yeni döneme, Fransa tarihinde "Direktuvar" denir. Aynı zamanda iktisadi bunalım ve enflasyon dönemidir. Bir süre sonra, Direktuvar yönetimi, halkın desteğini yitirdiği gibi halktaki huzursuzluk, bazı başkaldırmalara da yol açar. Yakın çağın ilk komünist hareketi olan Babeuf Hareketi de bu huzursuzluklardan biridir ve kanla bastırılmıştır (Tanilli, 2006,113).

Rejimden, burjuvazi de memnun olmamaya başlamıştır. 1799 yılında, burjuvazinin, sağlam, yerleşmiş bir rejime gereksinmesi vardır artık ve ancak böyle bir rejim, feodaliteye ve emekçi halka karşı burjuvazinin elde ettiği ayrıcalıkları koruyabilmesine olanak sağlayacaktır. Direktuvar ise, bunu yerine getirecek durumda değildir. 9-10 Kasım 1799'da gerçekleştirilen bir hükümet darbesi ile büyük burjuvazinin temsilcisi Napolyon Bonapart Fransa'nın diktatörü olur (Tanilli, 2006: 114).

3.2.5. Batı'nın Osmanlı Kültür ve Sosyal Hayatına İlk Etkileri

Siyasi göstergelerle Klasik Dönem, Yıldırım Bayezid'in tahta çıkışından Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümrancılığının sonuna değin süren devredir. Güçlü bir merkezi yönetim, Bizans'ın da izlerini taşıyan timar sistemi ve sürekli genişleme üzerine kurulu bir mali yönetim Klasik Dönem' in temel özellikleridir. Kanuni ertesini 19. yüzyıla kadar uzanan iki yüzyıllık süre bir geçiş sürecidir. Bu yüzyıllar klasik yapının çözüldüğü, timarın iç ve dış siyasal ve ekonomik etkenlerle bozulduğu, iç savaş ve ayaklanmalarla siyasal bünyenin yıprandığı, merkezi yapının genel bir çözüme sürecine girdiği, toprak kazanımlarının durduğu bir evredir (Toprak, 1988: 192).

17. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı imparatorluğu her alanda gerilemeye başlamıştır. Özet olarak denebilir ki gerilemeler olgusu, yönetimde, sosyal ve ekonomik hayatta, kültür ve düşünce hayatında açık bir şekilde kendisini göstermeye başlamıştır. Bu sırada yönetim deyince hemen akla gelen hükümet, saray ve orduda bozulmalar başlamıştır. Osmanlılar, bu yüzyılda Avrupa ordularında görülen teknik ve lojistik gelişmeleri takip edememişlerdir. Bu devrin önemli bir düşünce adamı

olan Koçu Bey' e göre yönetimde görülen bozulmaların başlıca nedeni, eski kanun ve nizamlara uyulmaması, bunların yerini rüşvet ve iltimasın almış bulunmasıdır. Bu nedenlerin yanında Osmanlı gerilemesini büyük ölçüde hızlandıran bir başka neden daha vardır ki o da, 16. yüzyıl başlarından itibaren dünya ticaret yollarının değişmiş olmasıdır (Yuraydın, 1988: 249).

17. yüzyıl başlarından itibaren İngiliz ve Hollandalıların Güney ve Güneydoğu Asya'da egemenlikler kurmaya başlamaları ve dünya ticaret yollarının açık denizlere geçmesi, Osmanlı devletini, dünya ticaretinin önemli bir kısmından mahrum etmiştir. Böylece Osmanlı devleti, ekonomik hayatına canlılık kazandıran dünya ticaretinin önemli bir damarından faydalanamayan, kendi olanaklarıyla geçinmek zorunda kalan kapalı bir havza haline gelmiştir.

Amerika kıtasının keşfi ve oradan Avrupa'ya bol miktarda ucuz altın ve gümüş getirilmesi gümüş fiyatlarının düşmesine, bunun sonucunda da önce İspanya'da daha sonra da Avrupa'nın genelinde mali krizin meydana çıkmasına neden olmuştur. Gümüş fiyatındaki düşüş, geniş halk kitlelerinin ödeme gücünü aşan fiyat yükselmelerine sebep olmuştur (Yuraydın, 1988: 250).

Osmanlı devletini krize sürükleyen bir diğer neden de 17. yüzyılda devletin memur ve asker kadrolarının daha önceki yüzyıla oranla büyük ölçüde artmış bulunmasıdır. Osmanlı'nın en büyük asker kaynağı olan sipahilerdeki yapının bozulması, sipahilerden asker teminini azaltmış, buna karşılık devlet paralı asker olan yeniçeri sayısını arttırmıştır. Sipahilerdeki azalma Osmanlı tarımını da kötü yönde etkilemiştir.

16. yüzyıl ortalarından bu tarafa medrese programlarından matematik ve felsefe gibi derslerin çıkarılmış bulunması, bilim hayatının gerilemesine ve düşünce hayatının durgunlaşmasına yol açmıştı. Bu dönemde yabancı dillerden Türkçeye, özellikle tarih ve coğrafya alanında hiçbir çeviri yapılmamıştır.

Osmanlı klasik döneminde yaşayan bir Müslüman için, Avrupa, barbarlık ve inançsızlığın karanlığı içerisinde yaşamaktaydı İslam'ın parlak dünyasının bunlardan öğrenecekleri bir şey olamazdı. Osmanlı yönetimi tarafından da benimsenmiş olan bu görüş, Osmanlılar, Avrupalılar üzerinde zaferler kazandıkça daha da kuvvetlendi. 16. yüzyıl sonlarından itibaren görülen gerilemeler karşısında, işte bu görüşte olan Osmanlı aydınları, Rönesans hareketiyle değişmiş, ilerlemiş ve kuvvetlenmeye

başlamış olan Avrupa'dan herhangi bir şey öğrenmek gereğini duymuyorlardı (Yuraydın, 1988: 251).

Osmanlı Devleti'nin tüm kurumlarıyla birlikte gerilemeye başladığı bu dönemde ayrıca vaizler sınıfının da çıktığı görülmektedir. Kendilerine Kadızadeliler ya da Fakılar adı verilen bu vaizlerin, başlıca iki özellikleri bulunmakta idi. Bunlar, bir yandan tasavvuf ve tarikat mensuplarına düşman idiler; öte yandan da devletin türlü alanlarda geri kalışını, halkın dinden uzaklaşarak, Peygamber devrinden sonra ortaya çıkmış olan birtakım yenilikleri benimsemiş olmasına bağlıyorlardı. Bu vaizler, cabil halkı okşayan konuşmalar yaparak kendi taraflarına çekmeye çalışmışlar, bu sırada genellikle aydınlara hitap eden ve oldukça hoşgörülü olan mutasavvıflara karşı düşmanca bir tavır takınmışlardır. Kadızade anlayışına karşın ilerici, bilimselliği savunan Sivasiler çıkmıştır.

17 yüzyıldan 18. yüzyıla geçiş, tarihimizde önemli bir dönüm noktasıdır. Lale Devrinden itibaren, yurdumuzda Batı kültür ve yaşayış tarzları ile ilgili etkiler, İstanbul'da bulunan elçilikler kanalı ile de olmuştur. Bu dönemde İstanbul'a gelmiş olan elçiler, genellikle, beraberinde bilginler, edebiyatçılar ve diğer bazı sanatçıları da getirmekte idiler. Elçiliklerde düzenlenen toplantılar, türlü konularda tartışmalara ve düşünce alışverişlerine vesile oluyorlardı. Hatta, Batılı bazı resamlara resimlerini yaptıran Osmanlı devlet adamları da görülüyordu (Yuraydın, 1988: 278).

III. Mustafa, tıp ve astronomiye de meraklı bir hükümdardı. Bu yüzden askerlik dışında, bu konulara da batı etkilerinin girmesine yardımcı olmuştur. Fransız elçiliği aracılığı ile getirilmiş olan bazı astronomi ve tıp kitaplarının Türkçeye çevrilmesine önayak olmuştur (Yuraydın, 1988: 279).

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ülkeleriyle karşı karşıya gelmesi ve Batı uygarlığını kabul edip hayranlık beslemesi niteliksel değişimi de beraberinde getirmiştir. Gerçek anlamda niteliksel değişim 18. yüzyılın ikinci çeyreğinde ortaya çıkar. Osmanlı Sanatı ve Mimarisi 18. yüzyıl boyunca çağın koşullarına göre Batı Sanatı ve Mimarisi'ne aşamalı olarak açılır (Ödekan, 1988: 347).

Ticaret konusunda başlayan ilişkileri 17. yüzyılın ikinci yarısında kültürel ilişkiler izlemeye başlamıştır. 1673 yılında Fransız tiyatro topluluklarının İstanbul'daki elçiliğe gelip oyunlar oynaması ve zamanla seyirci olarak bu gösterilere

azınlıklar ve yabancılar dışında Türklerin de katılması, Fransız kültürüne dönük sanatsal etkinliğe bir başlangıç sayılmaktadır (Ödekan, 1988: 348).

Bu dönemde elçilikler yabancı ressamın uğrak yerleri olmuştur. Elçilikler tarafından Osmanlı kentlerinin gravürleri, Osmanlı giysilerinin albümleri düzenlenmiştir. Osmanlı Sanatı ve Mimarisi 18. yüzyıllarda Lale Devri'yle Batı'ya açılmış, önce Rokoko sonra da Barok, Ampir ve Seçmeci üsluplarının etkisi altında kalarak yerel üsluplarını oluşturmuştur. Yirmisekiz Çelebi Mehmet'in yurda döndükten sonra kaleme aldığı takrimname ve beraberinde getirdikleri Osmanlı Sarayı'nı Batı sanatı, mimarisi ve kent düzenlemesiyle karşı karşıya getirmiştir.

Fransız sarayları, bahçeleri, fiskiyeleri, caddeleri ve saray yaşantısı Osmanlı Saray çevresinde büyük bir ilgi uyandırmış ve III. Ahmet tarafından Kağıthane'de benzerleri yaptırılmıştır.

Anadolu kentlerinin mekansal yapısı 17. yüzyıldan 19. yüzyıla değin durağan bir yapıya sahip olmasına karşın, İmparatorluğun başkenti İstanbul metropolitan kent boyutlarına varana değin sürekli gelişme gösterir. 16. Yüzyılda İstanbul sur içinde oldukça yoğun bir biçimde yapılaşmıştır. Konut ve ticaret merkezleri belirlenmiştir. Anıtsal külliye kent ana merkezlerinde geniş alanlar içine yerleştirilmişlerdir. 17. yüzyılda ise sultanların yaptırdığı büyük külliye yapımı geçmişe oranla ekonomik nedenlerle azalma gösterir. Buna karşılık, küçük boyutlarda sadrazam külliyesi Sultanahmet – Beyazıt - Fatih aksı üzerinde ard arda dizilirler. İstanbul'da artan nüfusun gereksinimini karşılamak üzere yerleşme alanları sur dışına Haliç ve Boğaz kıyılarına doğru yayılmaya başlar ve bunun sonucunda deniz ulaşımı önem kazanır. İstanbul tarafında Eminönü-Sirkeci yöresi, Galata'nın karşısında ikinci liman olarak gelişir. Sur içi eski İstanbul'dan sonra Galata ve Üsküdar yoğun yerleşme bölgeleridirler (Ödekan, 1988: 350).

Hanedanlıklarda yapılan evlilikler politik nedenlerle yapıldığı söylenebilir. 17. yüzyılda hanım sultanların evliliklerinde de bu durum geçerli olmuştur. 18. yüzyılın başlarında ise III. Ahmed döneminde, Lale Devri'nin ardından, hanedanın hanımları Topkapı Sarayı'ndan ayrılarak, Eyüp'te ve Boğaz'daki sahil saraylarına yerleşmeye başlamışlardır. Bu saraylarda bağımsız teşkilat kurmalarının, eskiye oranla kendilerine çok büyük ekonomik ve politik güç tanınmasının, hanedan kadınlarına meşru bir statü kazandırdığı ileri sürülebilir (Tezcan, 2006: 21). Bunun

neticesinde 18. yüzyıldan itibaren başkentin, özellikle de Boğaz kıyılarının çehresi değişmiştir. Bu değişim özellikle 19. yüzyılda kendisini iyiden iyiye hissettirecek ve İstanbul'un sosyal çevresini etkileyecektir.

18. yüzyılda Boğaz kıyılarında ve Kağıthane'de yalı ve köşkların yapımı hızlanmıştır. Kağıthane bir eğlence merkezi olarak değerlendirilmiştir. Salıpazarı'ndan öteye, Boğaz'da kıyı boyunca saray yapımına önem verilmiştir. Kentsel mekanlarda en belirgin değişiklik bahçe ve dış cephe düzenlemeleriyle dışa açılan bir yaşantının geliştirilmesidir. Kent silueti içinde anıtsal külliyelerin yerini alan askeri kışlalarla yeni yapı türleri kentin görsel özelliklerini değiştirmeye

3.2.6. Giyim Kuşam

3.2.6.1. Avrupa Giyim Kuşamı

17. yüzyılın erken dönemlerinde koyu renkler tercih edilmiştir. İngiltere'de kıyafetlerin yakalarında farklılaşma başlamıştır. Geniş, yumuşak dökümlü yakalar önem kazanmıştır. Ceketler uzun etekli, kısa belli hale bürünmüştür. Külot pantolon dize kadar çıkan çizmelerle birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Kadınlarda kullanılan çemberli iç etek kullanımı terk edilmiş, korse ise kısalmıştır.

17 yüzyılda Fransa Avrupa giyim tarzının lideriydi. Bunda en önemli etken kraliyetin giyim endüstrisine desteği gösterilebilir. Fransa, ipek gibi pahalı kumaşların üretiminde tekel konumundaydı ancak bu durum 17. yüzyılın sonunda ortadan kalmıştır.

Fransa monarşisinin bu dönemdeki en büyük özelliği tören ve davetlere tüm halkın uygun kıyafetler giymeleri koşuluyla herkese açık olmasıdır. Törenlere ve özel davetlere katılanlar kıyafetleriyle zenginliklerini göstermişlerdir. Erkekler için zorunlu kıyafet uzun bir ceket, yelek ve pantolondan oluşmaktaydı. Kadın kıyafeti ise ters küllah şeklindeki özel tören kıyafetiydi. Bu kıyafetler dantel, nakış ve değerli taşlarla süslenirdi (Fogg, 2014: 87).

Davetlere özel tasarlanan kıyafetler Fransa'da terzilerin loca yapılanmasına gitmelerini ve tasarladıkları kıyafetlerin pazarlanma imkanı bulmuşlarsağlamıştır. 1672 yılında Fransa'da moda dergisi çıkarılmış ve bu da moda piyasasının oluşmasını sağlamıştır. Artık hangi kıyafetin, nerede ve nasıl giyildiği bu dergilerde yer almıştır.

Fransa Kraliçesi Maria Teresa tarafından giyilen özel tören kostümü bir büstiyer, etek ve kuyruktan oluşmaktadır (Bkz. Şekil 3.24). Sert yapıya sahip bu elbise omuzları geriye gitmesine ve böylece göğüslerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Elbisenin sahip olduğu şişkin kollar omuzlardan aşağıya inmekteydi. Etekte yer alan iç çember bu dönemde küçülmüş, buna karşı kuyruk kısmı uzamış ve böylece giyen kişinin statüsünü göstermekte hem de daha fazla süsleme unsurların kullanımına imkan vermektedir. Özel tören elbiselerinde renk kullanımı zorunluluğu olmamasına rağmen genç kadınlar altın ya da gümüş rengi tercih ederken yaşlı kadınlar siyah rengi tercih etmişlerdir.

Şekil 3.24. : Kraliçe Marie Thérèse ve Oğlu, 1661, Pierre Mignard

Kaynak : wikipedia.org; Erişim Tarihi: 22.02.2015

Özel tören elbisesinin süslemeleri ve zengin kumaşı giyen kişiye ayrıcalıklı bir statü kazandırsa da kıyafeti aşırı derecede ağırlaştırıyordu. Eteklerin içine genellikle ağırlıklar da ekleniyordu. İpekler gerçek gümüş ve altın ipliklerle dokunuyordu. Tören elbisesi onu giyen kişinin Fransa'nın kraliçesi olduğu belirtir. Kırmızı, siyah ve beyaz devrimden önceki geleneksel kraliyet renkleridir. Küçük erkek çocuklarına etek giydirme uygulamasının bir örneği olan veliahdın giysisi de aynı renkleri taşımaktadır. Kraliçe'nin elbisesi incilerle süslenmiştir. Tüpleri elbiseye egzotik bir hava katmaktadır. Kraliçe sağ elinde tenini güneşten korumak için bir

maske taşımaktadır. Maske aynı zamanda izleyicilere giysilerini, zenginliklerini ve statülerini sergileme fırsatı veren saray operası ve balesine işret etmektedir (Fogg, 2014: 89).

17. yūzyılda Paris'in modanın merkezi haline gelmesi, saray ile Őehir arasındaki baęların gūçlenmesi, alt sınıf halk dıřında tūm tabakalarda tūketimin artması ve yazılı basının yaygınlařması sonucunda 18. yūzyılda modern moda dūzeninin yerleřmesi gerçekteřmiřtir.

1705'te ortaya çıkan volanlı elbise, dūnemin ōzgūrlūkçū ve serbest ruhunu yansıtan daha rahat ve gūndelik tarzda bir kadın giysisiydi. Volanlı elbise, barok tasarıma sahipti ve alttaki kombinezon gōrūlecek Őekilde ōnden baęlanıyordu. Bu elbise, dūnemin zengin renk paletini ve Asya'ya ōzgū desenlere olan ilgiyi yansıtmaktaydı. Yakanın arka kısmından elbisenin kumařıyla aynı kumařtan yapılan yarım pelerin yere kadar inmekteydi (Bkz. Őekil 3.25).

Şekil 2.25. : Saten Elbise, 1735

Kaynak : ornamentedbeing.tumblr.com; Erişim Tarihi: 22.02.2015

Elbisenin kumařı, giyen kiřinin zenginlięini gōstermektedir. Fransa'da dokunan ipek, pahalı metalik iplikleri kalın kabartma Çin Őakayık deseni ile birleřtirmektedir. Elbisenin geniřlięi, ōzellikle būyūk ebatlı baskıların teřhiri iēin elveriř saęlamaktadır. Pelerinin omuz bōlgesindeki kanun pililer, alttaki figūrū

vurgulayacak şekilde plilerde yapılan ufak değişiklikler gibi hazır giyim ürünü elbiselerin nasıl giyen kişiye göre ayarlandığını göstermektedir. Bu pelerin, dört köşeli yaka hattına düğmeler veya kopçalarla bağlanıyordu. Volanlı elbise, hafifçe yuvarlatılmış ve genişliği hiçbir zaman resmi saray elbiseleri kadar aşırı olmayan kafesli iç eteklik ile giyiliyordu. Bu genişlik elbiseyi gündelik giyim için nispeten kullanışlı hale getiriyordu ve elbise, toplumun tüm kesimlerindeki kadınlardan talep görmekteydi. Dar kesimli raket kollar, dirseklere kadar düz inip orada genişleyerek, yassı, katlanmış açık manşetlerle sonlanıyordu. Kesim, volvanlı elbisenin düz sırtını ve çember ereklerini yansıtmaktadır. Manşetler, uyumlu malzemeden yapılmış, fırfırlı katmanlardan oluşabiliyordu (Fogg, 2014: 97).

1715 yılından sonra uzun elbiselerde değişim meydana gelmiştir. Arkası ve önü düz ama kalça bölgesi iki yana doğru artarak genişleyen iki boyutlu silüet ön plana çıkmaya başlamıştır. Pilili, bol kesimli gündelik elbisenin dairesel kesimli tarlatan ya da çemberli jüponlarla birleşmesi sonucu, aristokrat giyime yeni bir anlayış getiren Fransız tarzı elbise ortaya çıkmıştır. Işıltılı Fransız tarzı elbise, gümüş ve altın iplikle dokunmuş, altın metalik dantelle süslenmiş olan brokar ipekli damasko üst giysi mantodan oluşmaktadır. Bu elbiselerin etek kısmı çana benzemektedir (Bkz. Şekil 3.26).

Şekil 3.26. : Fransız Tarzı Elbise, 1760-1765

Kaynak : pinterest.com; Erişim Tarihi: 22.02.2015

Etek genişliği, üç ya da beş kat balina kemiği ya da söğüt ağacından yapılmış şeridin bele kurdelelerde bağlanmasıyla oluşturulmuştur. Zengin nakışlı göğüslük elbisenin iki yanına da eklenmiştir. Alçak ve kare yaka hattına sahip balina kemiği korse de süslenmiştir. Vücudu ters çevrilmiş külah şekline sokarak, ince beli ve abartılı baseni öne çıkarmıştır. Pagoda tarzında, dirseklere kadar dar kesimli gelen kollar, manşetlerde genişleyerek kolçaklara dönüşmektedir. Modaya göre bir, iki ya da üç açık dantelli veya muslin firfir, her iki kolun dirseklerini süsleyerek elbisenin asıl kumaşını tamamlamaktadır. şatafatlı süsleme, elbiseyi giyen kişinin zenginliğini göstermektedir; üst etek ve kenar kıvrımlarında bulunan yilankavi şeritlerde metalik dantel kullanılmıştır. Kolçakların her katı da dantalle süslenmiştir. Örgü ve saçaklar da süslenme için kullanılmıştır (Fogg, 2014: 99).

18. yüzyılın ortalarında Avrupa kıyafetlerinde Rokoko dönemi başlamıştır. Bu dönemde baskılıve nakışlı ipek ve basma kumaşlar ön plana çıkmıştır. Süslemelerde sırt sırta duran "C" biçimli süslemelerin yanı sıra bitkisel motifler de kullanılmıştır. Bu dönemde, Avrupalı şirketlerin Uzak Doğu ve Hindistan'la kurduğu ticari ilişkilerin etkisiyle Çin tarzı desenlere duyulan ilgi canlanmıştır. Fransız ipeklerinde, doğunun fantastik dünyası görölmektedir (Bkz. şekil 3.27).

şekil 2.27. : Rokoko Tarzı Fransız Elbisesi, 1756, François Boucher

Kaynak : pinterest.com; Erişim Tarihi: 22.02.2015

Hint tüccarları için kullanılan bir kelimededen gelen balyan, erkek robd şambırdır. 18. yüzyılın bezeme bakımından zengin kumaşlardan yapılan bu elbise üste oturan, resmi erkek görünüşüne zıt olarak, Avrupa'ya aslen Dutch East India Company tarafından ithal edilen Japon kimolarından esinlenmiş olan bol kesimli, yandan bağlanan bir giysiydi. İthal doğu ipeği ve Hint nakışlarının sıklıca kullanıldığı balyan, 18. yüzyılda revaçta olan Asya egzotimini yansıtılmaktadır. Şekil 3.28'de görülen  rnek Prens George için üretilmiş balyan kırmızı, mor ve mavi boyların kullanımıyla 1770'lerin tipik kumaşıdır.

Şekil 3.28. : Prens George'un Banyanı

Kaynak : pinterest.com; Erişim Tarihi: 22.02.2015

Balyan, evde konukları ağırlamak için uygun bir kıyafet olarak görülüyordu. Rahat olmak ve boş zamanlarda giyilmesi için tasarlanan balyan sadece rahat bir Şekilde boş zaman geçirmeye gücü yeten zenginler tarafından giyilmekteydi. Banyanlar aynı zamanda yüksek maliyeti ve akademisyen c ppelerine benzemesiyle gösterişçi entellektüel objesiydi. Balyan, kütüphanesinde dinlenmeye çekilmiş bir centilmen için en uygun kıyafetti (Bkz. Şekil 3.29).

Şekil 3.29. : Profesör John Robison, 1798, Sir Henry Raeburn

Kaynak : brennaariel.wordpress.com; Erişim Tarihi: 22.02.2015

18. yüzyılın sonunda Londralı terziler kıyafette kesim ve üste oturmaya Fransa'daki süslemelerden daha çok önem vermeye başlamışlar; bunun içinde yünlü kumaşları tercih etmişlerdir. Avcılık ve atıcılık gibi spor faaliyetlerine kullanışlı ve dayanıklı kıyafetler gerekmektedir. Pirinç düğmeli ceket, yemek, çizmelerin içine sokulan kısa pantolon ve dar kenarlı, yüksek tepeli şapka kullanılmaya başlanmıştır.

3.2.6.2. Osmanlı Giyim Kuşamı

Bu dönemde, Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'ya kültürel amaçla elçiler gönderse de kıyafetlerde Batı etkisinin başladığını söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte, 17. yüzyılda Osmanlı giyimi ile ilgili bilgilerimiz Osmanlı topraklarına gelen yabancı gezginlerin yazılarından gelmektedir. Ancak söz konusu bilgiler de Osmanlı'nın merak uyandıran başkenti İstanbul ile sınırlıdır. Bu dönemin bir başka özelliği de ticari ilişkilerle birlikte Avrupa'dan ince yünlü ve ipekli dokumanların, dantel ve parfüm gibi lüks eşyaların, doğudan ise Hind kumaşı, Rusya'dan da kürkün Saray kıyafetlerinde kullanımınıdır.

Kadının ev hayatından dışarı çıkması, gerek kendileri için yapılan saraylarda gerekse mesire yerlerinde eğlencelere katılmaları kimi zaman padişahı rahatsız etmiş ve bu da, kadın kıyafetlerini düzenleyen ferman ve hükümlerin çıkarılmasına neden

olmuştur. İlk önemli yasağın III. Ahmed döneminde çıkarılması ilginçtir. Lale Devri padişahı olan III. Ahmed'in sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa aşağıdaki fermanı çıkarmıştır (Tuğlacı, 1984: 11-12)

İstanbul Kadısına ve Yeniçeri Ağasına ve Bostancıbaşı Ağa'ya; İstanbul, memleketimizin yüzü, bilginler, dürstler ve edipler beldesidir. Halkının da günlük kıyafetinin şeriata uygun olması devlet namusu gereğindedir. Fakat savaşlar yüzünden çok önemli işlerle uğraşırken bu husus ihmâl edilmiştir. Bazı yaramaz kadınlar bunu fırsat bitip, sokaklarda halkı baştan çıkarmak gayesiyle aşırı süslenmeye başlamışlardır. Yeni biçimlerde çeşitli esvaplar yaptırmışlar, Hıristiyan kadınlarını taklit ederek başlarına acayip serpuşlar geçirmişlerdir. Nice utanç verecek biçimler çıkarıp namus edebini tamamen ortadan kaldırmışlardır. Birbirinden görerek bu hâl namuslu kadınlar arasında da yayılmıştır. Kadınlar bu yeni çıkma esvaplardan yaptırmaları için kocalarını zorlamaktadırlar. Zenginler bu yüzden fazla para harcayarak israf ile günahkâr olmuşlardır. Kudreti olup da karılarının isteğini yerine getirmeyenlerin de evlerinde geçim tadı kalmadığı öğrenilmektedir. Bundan böyle kadınlar bir karıştan ziyade büyük yakalı ferace ve üç değirmiden fazla baş yemenisi ile sokağa çıkamayacaklardır. Feracelerde süs olarak bir parmaktan daha enli şerit kullanılmayacaktır. Bu yasakları dinlemeyecek olan kadınların sokakta yakalan kesileceği ve esvaplarının yırtılacağı ilân olunsun. Dinlememekte ısrar edenler yakalanıp başka! şehirlere sürüleceklerdir. Bunu mahalle imamlarına kesin olarak bildiriniz. Bu yasakları dinlemeyen terziler ve şeritçiler de ayrıca şiddetle cezalandırılacaktır. Yasakların uygulanmasında ihmaliniz görülürse siz de şiddetle ceza göreceksiniz. Haziran 1725.

Ferman ile kadın kıyafetlerindeki değişimin ciddi bir şekilde takip edildiği ve bundan duyulan rahatsızlığı göstermektedir. Ayrıca Osmanlı yönetiminde şeriatın ne kadar hissedilir olduğunun da altını çizmekte yarar vardır. Bununla birlikte, III. Ahmed'in bu kararı ne gibi nedenlerle aldığı üzerine düşünmek gerekmektedir. Çünkü Tuğlacı'ya göre (1984: 11), ferman padişahın lüks salgını yüzünden düşmanlarının çıkarttığı dedikoduların önünü alabilmek için İstanbul kadınlarının giyim kuşamlarına bir düzen verilmesini istemesi nedeniyle çıkarılmıştır. Fermanın çıkarabileceğimiz bir diğer sonuç da, Osmanlı sosyal ve ekonomik hayatında terzilerin yeridir. Terziler, fermanın adı geçen yenilikleri ya da değişiklikleri müşterileri adına uygulamaktadır. Rahatsızlık duyulan değişimlerde tekstil ekonomisinin yan üretim kollarından biri şeritçilerin de rolü olduğu anlaşılmaktadır.

Bu ferman dışında birçok yasağın olduğu da bilinmektedir. Ancak çalışmanın ana konusu Osmanlı dönemi kıyafetleri olmadığı için fermanlar özet şekilde sunulması uygun görülmüştür.

Fermanlardan bazıları şu şekildedir: İstanbul'da ipekli ve sırmalı kumaşların sattırılmamasına dair padişah iradesi (20 Haziran - 10 Temmuz 1716); İstanbul kadınlarının kıyafetlerine dair hüküm (1-10 Haziran 1726); kadınların seyir yerlerinde açık saçık gezmelerine (20-30 Mayıs 1752); İstanbul kadınlarının ince kumaştan ferace giymemelerine dair hüküm (25 Nisan 1792).

Bu fermanlarda İstanbul vurgusu özellikle dikkat çekicidir. Osmanlı başkenti olan İstanbul siyasi başkent olduğu kadar ekonomik açıdan da başkenttir. Tekstil ürünleri İstanbul üzerinden ülkeden çıkarılmakta ve yeni ürünler de İstanbul üzerinden ülkeye girmektedir. Yeni kumaşların kente gelmesi ve üretimler sonucunda kıyafetlere dönüşmesi de İstanbul'da gerçekleşmiştir. Bu da kıyafetler üzerindeki değişimlerin ilk İstanbul'da görülmesini sağlamıştır. Diğer bir neden de Saray kadınlarının kendi saraylarında yaşamaları, kendi ekonomilerini inşa etmeleri sonucunda İstanbul sosyal hayatında daha sık görülmeye başlamaları ile ilgili olmalıdır.

Tuğlacı'nın (1984: 27) 17. yüzyılda Osmanlı topraklarına gelen yabancı gezginlerin Osmanlı kadın kıyafetleri hakkında yazılanları derlemiştir. Buna göre Türk kadınları, sokağa çıktıkları zaman yüzlerini örterler. Kadınların iç elbiseleri, erkeklerden farklı değildir. Yalnız en üstlerine giydikleri elbise daha çok ipekli kumaştan, kadifeden, satenden olup zenginler brocard'dan elbiseler giyerler. Kadın elbiselerinin kenarları şeritler ve saçaklarla süslenirdi. Bu elbisenin üzerine altın veya gümüş süslemesi bulunan bir kuşak sarılır, bunun üzerine de mücevher takılırdı. Kışın bu elbisenin üzerine kürk giyilirdi. Kadınlar evde başlarına kırmızı kumaştan yapılmış dört parmak kadar yüksekliğinde bir hotoz giyerler. Bunlar, güzel görünmesi için bir sıra inci ile süslenmiş bulunur. Hotoz bir tarafa eğilmiş olarak giyilir, muslinden bir mendil ile çenenin altından bağlanırdı. Kadınlar sokağa çıktıkları zaman başlarına beş altı köşeli altın yaldızlı mukavvadan veya altın işlemeli brocard'dan yapılmış bir hotoz giyerlerdi. Bu hotoz oldukça yüksek olup yukarı tarafı aşağısından daha geniş; altın ve gümüş iğnelerle veya mücevherlerle süslenebilirdi. Bu hotozun üzerine altın veya gümüş işlemeli, sade bir mendil ihmalkâr bir tarzda bağlanır. Hotozları altın, gümüş veya mücevherlerle süslenecek

derecede zengin olmayanlar, bunu doğal çiçeklerle süslerlerdi. Hotozlar günlerce kullanılacak surette yapılmıştır. Gerekirse buna başka şekil de verilebilir. Sokağa çıkıldığı zaman bu hotozun üzerine yaşmak örtülür, bunun üst kısmı gözlere kadar bütün başı örter, alt kısmı ise gözlerin hemen altından başlayarak kadının ağızını kapardı. Bu ikinci parça başın arkasından bağlanır ve bu suretle kadının yalnız gözleri meydanda kalırdı. Kadınlar, sokakta, ferace giyerlerdi. Bunların kol yenleri o kadar uzundur ki, kadının ancak parmaklarının ucu görünebilirdi. Yolda yürürken kadın, feracenin bir tarafını diğerinin üzerine getirerek kavuştururdu. Kadınların ayakkabıları erkeklerin aynıydı. Kışın kürk giyilen kürklerin kolları feraceler gibi uzundu.

Dönemin kıyafetlerini kapsayan eserleri minyatür ve tablolardan öğrenmek mümkündür. 17. yüzyıl tasvirlerinde kadın başlıklarının yükselip, kesik koni şeklinde sonlandığı ve yanlarına takılan sorguçlarla zenginleştiği görülmektedir. 17. yüzyılın şehirli, zengin kadın dış ve iç giyimi hakkında bilgiler veren minyatürler mevcuttur. Bu minyatürlerden ilkinde (Bkz. Şekil 3.30) elini kalçasına dayamış ayakta duran bir genç kadın tasvir edilmiştir. İçinde uzun kollu ve topuklara kadar inen uzun gömleği vardır. Etek uçlarından görünen koyu pembe renk şalvarı, önden açık uzun kollu, desenli seraser kumaştan dikilmiş hırkası, yeşil kumaştan dikilmiş önden açık ve kısa kollu entarisi, tokası taşlarla süslü turuncu kemeri ile dönemin kadın modasını yansıtmaktadır. Bu minyatürdeki en karakteristik giyim ise baş giyimidir. Hotozu altın görünümlü doku üzerinde koyu kırmızı iri hatayı ve yaprak deseni olan bir kumaştan yapılmıştır. Hotozun arkasından enlice bir kuşak şeklinde takılmış olan enselik bacaklarına kadar uzanır. Başlığı, kemeri, küpe, bilezikleri ve ayakkabıları ile 17. yüzyıl modasını yansıtmaktadır. Diğer minyatürde ise (Bkz. Şekil 3.31); uzun bol kollu, ayak bileklerine kadar uzanan iç gömleğinin üzerine sivri yakalı, kolsuz kumaş bir hırka giymiştir. Etek uçlarından şalvarı görünmektedir. Dönemin karakteristik kenarına sorguç takılmış, yukarıya doğru daralan başlığı bu minyatürde de dikkat çekmektedir. Bu örneklerin dışında İstanbullu bir sanatçı tarafından yapılmış bir kıyafet albümünde de bu tür bir başlık dikkati çeker.

Şekil 3.30. : Baskentli Hanım, 17. yüzyıl ikinci yarısı

Kaynak : Çetin, 2008: 956

Satılacak malların fiyatlarını belirleyen; yiyecek ve içecek adları, meslekler, el sanatları konusunda bilgiler taşıyan ve bu açıdan iktisat tarihi açısından önemli Narh Defteri'nden 1640 tarihli olanında "nezkep" adı altında kaydedilen al, kırmızı ve güvezî renkli Frengî (Avrupa) atlastan olmak üzere kırmızının değişik tonlarında hazırlanmış kadın başörtülerini yüz akça, diğer renklerini doksan akça olarak fiyatlandırmıştır (Dernschwam, 1987: 180).

Şekil 3.31. : Genç Kadın, 17. yüzyıl ikinci yarısı

Kaynak : Çetin, 2008: 958

17. yüzyılda kumaş desenlerindeki çözümler ve kalitesindeki düşmelere rağmen zevkli, değerli ama tutarlı, kısaca dengeli güzellik hissedilmektedir. Osmanlı

yaşamında esas değişiklik ise Sultan III. Ahmed döneminde (1703–1730), başlayan Batılılaşma hareketleri ve Lâle Devri ile yaşanmıştır.

Sosyal alanda; kadınların dışarıya çıktığı, topluca mesire yerlerine gidildiği, Göksu, Kâğıthane’de kayık sefalarının yapıldığı yeni bir yaşam tarzı başlamıştır. Kadının göz önünde olması, giyim kuşamına olan özenini arttırmıştır. 15.-17. yüzyılda sade sokak giysileri olan feraceler sekil değiştirerek; önce yakaları genişleyip, boyu arkada bele kadar inmiş, sonra yeşil, leylâk, mavi gibi iç açıcı parlak renklerle canlanacak, yaldızlı harçlar, danteller, kurdelelerle süslenecek, ince, beyaz yasmakla örtülen hotozlu yüksek başlar, ipekli, kırmalı mücevher saplı, feracelerle aynı renkteki şemsiyelerle tamamlanmıştır.

British Museum koleksiyondaki Peter Mundy Albümü’nde 1618 yılına tarihlenen minyatürlerde Osmanlı kıyafetlerine ait örnekler bulunmaktadır. İlk örnekte (Bkz. Şekil 3.32), yelek giymiş saraylı kadının betimlendiği minyatürde kadın önü açık, yakası yırtmaçlı, kolsuz, yan tarafında küçük yırtmacı bulunan, kalça hizasında bir kıyafet giymiştir. Yakasındaki iki büyük ibrişim düğme dikkati çekmektedir. Önü açık giysinın yine belden itibaren eteğe doğru genişleyen bir kesimi bulunmaktadır. Bu kıyafetin içine Önü açık, hakim yakalı, kısa kollu, bele kadar ipek iplik sarılı iri düğmelerle kapatılabilir, ayak bilekleri hizasına kadar inen entari giymiştir. Önü açık giysinın yine belden itibaren eteğe doğru genişleyen bir kesimi bulunmalıdır. Kadının içe giydiği hırkanın önü açık, uzun kollu, kalça hizasındadır. Uzun kollu olan hırkanın kol ağızları bilek kısımlarında daralmaktadır. Hırka çiçek bezemelidir. Figür en içe ayak bileklerine kadar uzun etekli, pilili bir gömlek giymiştir. Bol paçalı olan şalvarın paçaları üst üste kat yaparak toplanmaktadır. Kadın yüksek konik başlık takmıştır. Yukarıya doğru daralan, tepesi düz , huni görünümlü, başa oturan kısmı silindirik yüksekçe bir başlıktır. Beyaz bir örtü başlığın arka üst köşesine tutturularak enseye doğru sarkmakta ve genç kadının kulaklarını tamamen kapatarak, çenesinin altından geçip muhtemelen boynunun arkasından bağlanmaktadır. Alın kısmındaki, altın yaldızlı motiflerle süslü turkuvaz kaşbastısını, başının arkasından bağlayarak, uçlarını omuzlarına sarkıttığı görülmektedir. başlık bitkisel motiflerle süslüdür.

Şekil 2.32. : Hatuncuk Portresi, 1618, En. No. 1974,0617,0.13.46.v

Kaynak : britishmuseum.org; Erişim Tarihi: 22.12.2014

Benzer başka bir minyatürde (Bkz. Şekil 3.33) önü açık, küçük hakim yakalı, kısa kollu, bele kadar kapatılabilir, ayak bilekleri hizasında bir entari giyen saray kadını betimlenmiştir. Kısa kollu, hakim yakalı entarinin önü açıktır ve bele kadar olan kısmı bedene oturmakta, belden itibaren ise genişlemektedir. Figürün iç giysilerinden biri olan hırka kalça hizasına kadar inmektedir. Diğer iç giysi olan gömleğin önü açık ve uzun kolludur. Gömlek ayak bileklerine kadar uzanmaktadır. Gömlek altın yıldız damla motiflidir. Motifler kol ağzlarına belirli aralıklarla birbirlerini tekrarlar biçimde yerleştirilmiştir. Düşey çizgiler ise kolların yan taraflarına yine düşey biçimde çizilmişlerdir. Bu figür de yüksek konik başlıklıdır. Başlık yukarıya doğru daralan, tepesi düz, huni görünümündedir. Başlığın başa oturan kısmı silindirikdir. Alın kısmındaki, kenarları altın yıldız oyalı siyah kaşbastısını başının arkasından bağlayarak, uçlarını omuzlarına sarkıttığı görülmektedir.

Şekil 3.33. : Oturan Kadın Portresi, 1618, En. No. 1974,0617,0.13.45

Kaynak : britishmuseum.org; Erişim Tarihi: 22.12.2014

British Museum koleksiyonundaki minyatür albümündeki bir diğer örnekte (Bkz. Şekil 3.34) önü açık, yakası yırtmaçlı, uzun kollu, önünde herhangi bir kapama malzemesi bulunmayan, diz altında sonlanan uzun bir şal görülmektedir. Şalın bol ve dökümlü bir kesimi bulunmaktadır. Figür şalın altında ferace giymiştir. Önü açık, “V” yakalı ferace ayak bileklerine kadar inmektedir. Ferace geometrik motiflerle bezenmiştir. Feracenin altında önü açık, oyuk yakalı, ayak bileklerine yakın uzanan entari vardır. Entari üzerinde yaprak motifleri bulunmaktadır. Bol paçalı şalvarın paçaları yatay ekseninde üst üste kat yapılarak toplanmaktadır. Figür kulaklıkları takmıştır. Yukarıya doğru daralan, tepesi yarım yuvarlak, başa oturan kısmı silindirik başlığın, kulak kısımlarını örten uçları sivri kulakçıkları bulunmaktadır. Hareli kumaştan yapılmış takkenin tepesinden enseye doğru beyaz bir örtünün(enselik olabilir) sarktığı görülmektedir. Takke, başa altın yıldız motiflerle süslü, siyah bir kaşbastı ile tutturulmuştur.

Şekil 3.34. : Oturan Kadın Portresi, 1618, En. No. 1974,0617,0.13.51

Kaynak : britishmuseum.org; Erişim Tarihi: 22.12.2014

Döneme ait çizimlerde Osmanlı topraklarında yaşayan Gayrimüslim halka ait kıyafet örnekleri de bulunmaktadır (Bkz. Şekil 3.35). Stockholm Kraliyet Kitaplığı koleksiyonunda bulunan Ralamb Albümü'ne ait çizimde Yahudi betimlenmiştir. Figür önü açık, uzun kollu, koyu renkli üstlük; bunun içine, bele kadar düğmelerle kapatılabilen, belden itibaren genişleyen entari giymiştir. Belinde turuncu bir kuşak bulunmaktadır. Figürün başlığı ayırt edicidir. Yüksek sayılabilecek tepesi düz sonlanan silindirik bir başlığın başa oturan kısmının etrafına ince, tek sıra burma bir sarık sardığı görülmektedir. Mest pabuçlarının modeli aynı olmakla beraber siyah renktedir.

Şekil 3.35. : Yahudi Erkek, Ralamb Albümü, Stockholm Kraliyet Kitaplığı, y. 61.

Kaynak : kb.se; Erişim Tarihi: 22.12.2014

Aynı albüme ait bir başka örnekte Yahudi kadını sokak kıyafetleriyle betimlenmiştir (Bkz. Şekil 3.36). Kadının üst giyimi model ve kesim özellikleri ile Müslüman kadınların giydikleri ile aynıdır. “V” yakalı feracesi, içine giydiği kol ağzlarında küçük dilimler bulunan entarisi, ince, uzun külâhlının üstüne geçirip, çenesinin altından bağladığı yaşmağı ile başlığının modeli de Müslüman kadınları ile çok benzer bir niteliktedir.

Şekil 3.36. : Yahudi Kadın, Ralamb Albümü, Stockholm Kraliyet Kitaplığı, y. 73.

Kaynak : kb.se; Erişim Tarihi: 22.12.2014

Ralamb Albümü'nde genç Rum kadını da betimlenmiştir (Bkz. Şekil 3.37). Genç kadının başlığı Türk kadınları ile aynıdır. Sadece yassı hotozun tepesinden sarkan metal iplikli püskülün zikzak şekilde kıvrılması küçük bir farklılık

yaratmaktadır. En üste boynuna asarak giydiği volanlı uzun pelerini ile kıyafet biraz farklılaşmaktadır. Bu pelerinin benzeri Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı'nda H.2132, y. 4'te kayıtlı Başkentli bir Türk hanımını gösteren suluboya tasvirde de görülmektedir (Bkz. Şekil 3.31). 17. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen Rum kadın tasvirindeki boynuna astığı, göğüs dekoltesini gizleyen, sırma kenarlı, turkuvaz döşlüğü değişik bir kıyafet parçasıdır. Bunun dışındaki etek kenarında sırma şeritler bulunan iç gömleği, kol ağzları içten oyularak kesilmiş hırkası, okucu biçiminde taranmış kemeri, şalvarı ve hatta sarı pabuçları ile Türk hanımları gibi giyinmektedir.

Şekil 3.37. : Rum kadını, Ralamb Albümü, Stockholm Kraliyet Kitaplığı, y. 55

Kaynak : kb.se; Erişim Tarihi: 22.12.2014

British Museum koleksiyondaki Peter Mundy Albümü'nde de Gayrimüslim halkın kıyafetlerini gösteren örnekler bulunmaktadır. Ermeni kadının betimlendiği örnekte, kadın siyah renkte bir ferace giymiştir (Bkz. Şekil 3.38). Feracenin içi koyu mavi renkli bir kumaşla astarlanmıştır. Belinde ortasından düğümlediği geniş bir kuşak bulunmaktadır. Başlık hazırlanış bakımından Osmanlı sokak kadını başlıklarını anımsatmakla birlikte farklı özellikler göstermektedir. Baş örtüsünün (yaşmağının) altına fes benzeri bir başlık giymektedir. Beyaz dokumadan örtü, başlığı tamamen sarıp, çenenin altından düğümlenerek omuzlarının üzerine doğru dökülmüştür. Ancak esas değişik olan fesin her iki kenarından aşağıya doğru sarkıp çenesinin etrafını saran, birbirine eklenmiş altınlardır. Şalvarı beyaz, pabucu yine sarıdır.

Şekil 3.38. : Ermeni Kadını, 1618, Mundy Albümü, British Museum, 1974,0617,0.13.56

Kaynak : britishmuseum.org; Erişim Tarihi: 22.12.2014

Lale Devri Osmanlı kıyafetlerinin en büyük kaynaklarından biri de dönemin önemli minyatür sanatçısı Levni'nin yaptığı minyatürlerdir. 16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın ilk yarısı arasında yaşadığı düşünülen Levni, II. Mustafa döneminde sarayın başnakkaşlığına getirilmiştir. Levni, Lale Devri insanı olduğu için daha çok eğlence minyatürleri yapmış olsa da portre çalışmaları da bulunmaktadır.

Deve tüyü bir ferace giymiş ve beyaz saydam yaşmak takmış olan figür, iki elinde tuttuğu önü açık bol eteğini toplarken, vücudun üst kısmını saran feracenin gök mavisi astarı ve hermin kürklü kırmızı serpme desenli giysisi, feracenin kollarından ise dilimli leylaki hırka kolları görünmektedir (Bkz. Şekil 3.39). Lale devrinin modası olan oldukça gösterişli bu sokak giysisi, Sultan III. Ahmed'in 1726 yılında topluma ahlaki ve ekonomik açıdan zararlı olduğu gerekçesiyle yasakladıklarından olduğu söylenebilir. Böyle ince ve açık renk kumaştan yapılan feracelerin renginden, yasaklama hükümlerinde “bed” renk, yani “fena” renk olarak söz edilir. Kenarları sırmalı saydam yaşmak, modelin kaşlarını ve hatta göz kapaklarını belli belirsiz örterek yalnızca gözlerin alt kısmını açıkta bırakır, yine içi görünen diğer parçası da burnu ve ağzı, hatlarını belirterek kapatır. Levni, aslında pek azı görünmesi gerekirken saydam kumaşın altından rahatlıkla seçilebilen etkileyici yüz hatlarını ve dört sıra boncukla süslü gerdanı son derece çekici biçimde yansıtmıştır. Bu moda, yasaklamalara karşın giderek daha saydamlaşan yaşmaklarla ve süslü feracelerle sürdürülmüştür (İrepoğlu 1999:195).

Şekil 3.39. : Feraceli Kadın

Kaynak : İrepoğlu, 1999: 193

Menekşe rengi uzun elbise içinde kırmızı ceket, çizgili şalvar ve topuklu ayakkabılar giyen genç kadın, elbisenin uzunluğundaki saydam başörtüsünü ellerinin zarif hareketiyle düzeltmektedir (Bkz. Şekil 3.40). Saçları serpmeye desenli bir örtü içerisine alınmış ve arkaya doğru genişleyen bir hotozla tutturulmuştur. Sırma işlemeli kenarlarıyla belirginleşen başörtüsünün, şalvarı örten bürümcüğün ve entari eteğinin dalgalarıyla diğer yandan yığılan eteğin drapeleri kompozisyona hareket ve hacim katmaktadır. Levni'nin ince ve kalkık kaşlı, minik dudaklı, dolgun yüz ve tombul vücutlu klasik güzellerinden olan genç kadının dekoltesini süsleyen dört dizi gerdanlık ve kalçalarından göbeğine doğru sarkan fildişi görünümlü ve murassa tokalı kemer, dönemin beğenisi yansıtan giysiyi tamamlamıştır. Biri kalçaya dayalı, diğeri kalkık eller ve vücudun hafifçe dönüşüyle verilen hareket, göğüs ve göbük üzerinde vücudun dolgunluğunu ortaya koyarak aralanan elbise ve belli belirsiz gülümseme modelin dişiliğini vurgulamaktadır (İrepoğlu 1999:195).

Şekil 3.40. : Saydam Başörtülü Kadın

Kaynak : İrepoğlu, 1999: 194

Levni Osmanlı'ya gelen Avrupalı kadın ve erkek figürlerine resmetmiştir. Avrupalı kadın figürü, ayrıntılarıyla işlenmiş süslü giysileri ve elinde yelpazesıyla hafif yan biçimde betimlenmiştir (Bkz. Şekil 3.41). Sanatçının diğer figürdeki dizide söz ettiği bu “Nemçe Frenği” modelini gözleme dayanarak mı, yoksa bir Avrupa kaynağından yararlanarak mı çalıştığı kesinlikle belirlenemez. Osmanlı kadını betimlerken, kendi ideal güzelini arayan ve resmeden Levni, burada ise dalgalı saçları omuzlarına dökülen, açık renk gözlü tipik bir “Frenk” güzelini yansıtmıştır. Giysinin dantelleri, turuncu eteğin üzerindeki çift kat saydam etek son derece ince bir işçilikle boyanmış, Avrupa kadın giysisinin en ayırt edici özelliği olan korsaj, ten rengi eldivenleri başarıyla belirtilmiş, dekolteyi vurgulama amacıyla göğüsler neredeyse açıkta bırakılmıştır. Etek ucunu dolanan enli yeşil bordürün deseni, Frenk erkek figürünün ceketinin kol ağzıyla benzerlik gösterir. Nakkaş sanki aslında kendisine yabancı olan giysiye kendinden bir şeyler katmak istemiştir. Topuklu ayakkabı giymiştir (İrepoğlu 1999:191-192).

Şekil 3.41. : Frenk Kadını

Kaynak : İrepoğlu, 1999: 192

Osmanlı'da genel olarak "Frenk" diye adlandırılan Avrupalı erkek figürü, belli bir kişinin portresi olmaktan çok, genel bir imge olarak karşımıza çıkmaktadır (Bkz. Şekil 3.42). Levhanın sağ üstünde yer alan ve Avrupalı kadın figürü için de geçerli olan "Bu bade vermiştir hüsne rengi, bunlar ikisi de Nemçe Frenği" dizeleri, yüzlerine rengi içkinin verdiğini ve her ikisinin de Avusturyalı olduğunu göstermektedir. Levni'nin, İstanbul'da bulunan Avrupalı elçileri peruğundan bastonuna ve koltuk altındaki şapkasına, dizlerinde daralan pantolonundan süslü ceketine ve dantelli gömleğine kadar gözlemlemiş olduğu görülür. Levni'ye özgü renk uyumu, narçiçeği rengi uzun ceket ile yeşil bordürlü kol ağzlarında ve gri tonlarda kendini göstermektedir. Sanatçının, İstanbul atmosferinin çeşitli tiplerini resmederken bir "Frenk" kadını ve erkeğini de onların arasına katması dönemin yaşantısının bir parçası olarak gördüğüne, Batılılaşma eğilimlerinin baş gösterdiği bu dönemde en azından onlara ilgi duyduğuna ve bu tipleri kendi bakış açısında, ayrıntılı biçimde betimleyebildiğini gösterir. British Museum koleksiyonunda bulunan (Bkz. Şekil 3.43), Levni imzalı çok benzer iki figür, dönemin İngiliz elçiliğinin Levni'nin yapıtlarına gösterdiği ilginin ve sanatçının "Frenkler"le ilişkisinin bir işareti olarak yorumlanabilir (İrepoğlu 1999:191-192).

Şekil 3.42. : Frenk Erkeği

Kaynak : İrepoğlu, 1999: 192

Şekil 3.43. : İngiliz Elçiler, Envanter No: 1960,1112,0.1 ve 1960,1112,0.2 e

Kaynak : britishmuseum.org; Erişim Tarihi: 22.12.2014

17. yüzyıl ile 18. yüzyıl Osmanlı'nın Avrupa ile ilişkilerinin diplomatik alanda yürüttüğü, özellikle askeri alanda Avrupa'nın örnek alındığı dönem olarak dikkat çekmektedir. Bununla bağlantılı olarak Avrupalı sanatçılar Osmanlı kıyafet örneklerini de gördüğü eserler yapmaya başlamışlardır. İlk örnek, 2005 yılında

Sakıp Sabancı Müzesi'nde açılan "17. Yüzyıl Avrupa'sında Türk İmajı" isimli sergide de gösterilen, aslen Slovenya'nın Ptuj Bölge Müzesi'nde sergilenen, 1682 tarihli "Doğulu Kadın" isimli tabloda betimlenen kadın figürü minyatürlerde görülen tepesi düz sonlanan silindirik hotozun incilerle yoğun şekilde süslenmiştir (Bkz. Şekil 3.44). Hotoz, başa kırmızı renkte yollu bir ipek dokuma ile tutturulmaktadır. Örtünün başı örtmesi de çok farklıdır. Zira tepesi yassı başlıklara benzeyen terpuşun arkasına tüm sırtı kaplayan, duvak benzeri, kenarları işlemeli harçla çevrili bir baş örtüsü takılmıştır. Tablo bu ayrıntılarla Osmanlı minyatürlerinden ayrılmaktadır. Üstündeki kısa kollu üstlüğün düğmeleri incidir ve birit iliklidir.

Şekil 3.44. : Doğulu kadın, 1682 civarı, Ptuj Bölge Müzesi, G.885

Kaynak : sakipsabancimuzesi.org; Erişim Tarihi: 22.12.2014

17. yüzyıla ait bir gravürde Sultan I.Ahmed'in karısı Evemenia at sırtında gösterilmiştir. Varşova Ulusal Müzesi koleksiyonunda bulunan bu eser kadın figürü sivri bir külâhın etrafına sarılmış yayvan bir sarık takmaktadır (Bkz. Şekil 3.45). Külâhın ucundan sırtına doğru sarkan çok büyük bir kumaş parçası görülmektedir.

Sarık, mücevherli yuvaları olan iki adet siyah tüy sorguç ve ön tarafın tam ortasına yerleştirilmiş ucunda bir hilâl motifi bulunan baklava dilimi bir taşla süslenmektedir. Hilâl motifi tasvirin kimliğinin kolaylıkla algılanabilmesi için kullanılmış olmalıdır. Evemenia'nın üstüne giydiği giysinin derin göğüs dekoltesi bolero tarzıdır. Giysinin ortasında fiyonk şeklinde bağlanmış, ince bir kuşak bulunmaktadır. Bu abartılı ve gerçeği yansıtmayan resimleme atın koşum takımlarında da kendisini göstermektedir. Eyer örtüsünün kenarları püsküllüdür fakat

neredeysse yere kadar uzundur. Kuyruk ve alın kısmına takılmış püsküller ise abartılıdır.

Şekil 3.45. : Evemenia'nın Betimlendiği Gravür, Varşova Ulusal Müzesi

Kaynak : Çetin, 2008: 990

18. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da Türk kadınlarının kıyafetleri üst elbise olarak, saten veya taftadan mevsime göre kürklü veya kürksüz feraceydi. Bu elbise erkeklerinkinden oldukça benzemekle, yere kadar uzanan bir mantoydu. Bu mantonun geniş kolları bileklere kadar gelirdi. Arkasında ipekten yapılmış geriye doğru sarkan bir kapüşon bulunmaktaydı. Türk kadınları, genellikle yeşil, Rum ve Ermeni kadınları ise kahverengi renklerde ferace giyerlerdi. Mahreme ise, iki parçadan oluşmuştur. Her ikisi de muslindendir. Birincisi başa sarılır ve boyun altından bağlanır, ikincisi ağız ve burnun yansını kapar, nefes almak için ufak bir kısım bırakırdı. İç elbise, saten veya altın işlemeli brokar kumaştan öne açık bir entariydi. Bunun iki tarafı düğmeliydi. Kolları bileklerde daralırdı. Belde, beli sıkmayan geniş, üzeri işlemeli kadife saten, deri veya kaşmir şalından yapılmış bir kuşak bulunmaktaydı. Bu geniş kuşak, kalçaları belin biraz aşağısından çevreler, elbisenin önemli kısmı sayılan bu kuşağa özellikle önem verilir ve şık olması istenirdi. Geniş bir şalvar, topuklara kadar uzanırdı. Türk kadınları esasen güzel olan gözlerine biraz daha parlaklık vermek için sürme çekerlerdi. Tırnaklar kına ile boyanırdı. Ayaklarına ise sarı botlar giyerlerdi (Tuğlacı, 1984: 28).

18. yüzyılda kürk kullanımı mevsime göre değişir; kadınlar gelirlerine göre kışın siyah tilki, samur (zibin), ilk ve sonbaharlarda sincap, yazın ise kakum kürk

giyerlerdi. Zengin kadınların dolaplarında birçok kürk mevcuttu. Bunların değeri 15-20 kese (15-20.000 Frank) idi.

1792'de İsveç'in İstanbul elçiliği görevinde bulunan Ermeni asıllı Doğu Bilimleri araştırmacısı, tarihçi, diplomat ve yazar Ignatius Mouradja D'Ohsson (1740-1807) yazdığı "XVIII. yüzyıl Türkiyesi'nde Örf ve Adetler" adlı kitabında Osmanlı kadınlarının kıyafetini şöyle anlatmaktadır (D'Ohsson, 1979: 89-90):

"Bütün kadınlar, özellikle, yazın üstlerine "bürüncek - bürümlük" denen inci bezden yapılmış, topuklarına kadar inen uzun kollu gömlek giyerler. İstisnasız hepsi erkeklerinki kadar uzun, don ve şalvar giyer, bunlar topuk üstünden bir uçkurla sıkılır. Kadınlar her çeşit kumaşı kullanırlar. Gerçi bunlar ilk bakışta, fazlaca bol olduğu için, insana gülünç görünür ama, elbisenin bütünüyle bir uyum meydana getirirler. Bu arada, güzel bacaklı olanların, bacaklarını göstermeye imkân bulamazlar. Çoraplar bile zar zor görünür. Bunlar da ince pamuk ipliğinden yapılmıştır ve uzunlukları bacağın yansına kadar çıkar. Ayaklarına sarı deriden yapılmış "terlik" denen bir tür ayakkabı giyerler. Onun da üstüne "papaç" denen ökçesiz bir ayakkabı giyilir. Kadınların ayakkabısı erkeklerinkinden' daha zarif olur. Varlıklı kadınlar, ve padişahlarınla altın, gümüş hatta değerli incilerle süslü olur. İskarpın, ökçe, toka gibi şeyleri bilmezler. Ancak, çoğu evlerinde, bahçede dolaşırken, tahta altlı galoşlar yahut altın işlemeli, inci kakmalı yüksek altlı sandal (takunya) giyerler. Kadınların çoğu sanatkârane bir şekilde ipekle işlenmiş gömlekler giyer. Müslüman kadınları biçimlerinin zarafetinden çok, elbiselerinin zenginliğine önem verirler, çünkü onlar, ancak bu şekilde beğenileceklerini düşünürler. Bulûğa erdikten hemen sonra evlendirilir ve kocalarını da daha çok koca olarak değil, efendileri olarak sayarlar. Başka erkekleri ancak kafes arkasından görebilirler. Sade ve nezih bir hayat yaşamak istedikleri için koketliğin ne olduğunu bile bilmezler. Bu, onlara tamamen yabancı bir şeydi. Türkler, kendilerine mahsus âdetlere sahiptir. Bu yüzden kadınlar nadiren evden çıkarlar. Ama dışarı çıktıkları zaman "ferace" dedikleri uzun bir maşlah giyerler. Yazlık feraceler Ankara yününden, kışlıklar çuhadan yapılır. Bunların omuzlara kadar düşen çok geniş bir yakası vardır. Yakalar çoğunlukla kırmızı mavi veya yeşil satenden yapılmıştır. Yüzlerini iki ayrı muslinle örterler. Birincisi burnun crç dan başlar, bütün göğsü öty göbeğe kadar iner. İkincisi göz kapaklarına kadar bütün şı kapar. İkisi birlikte o şek düzenlenmiştir ki, sadece gfe görünür. Aynı zamanda bacafc nın yarısına kadar çıkan giyerler. Onun da üstüne pat lar vardır. Bazı Asya eyaletler de başa örtülen tül dizlere kadar inerdi"

D'Ohsson, resim yasağına dair yazdığı açıklamada şu bilgilere yer vermiştir (D'Ohsson, 1979: 151):

"Müminlere, insan veya hayvan resmi yasak edilmiştir. Gözle ancak farkedilebilecek derecede çok küçük olanlar müstesnadır. «Namaz» sırasında, ayaklarının altında veya arka tarafından bir yerde hayvan resimleri bulunmasının zararı yoktur. Aynı şekilde, bir Müslüman kadını namaz kılarken, ecnebler tarafından basılmış altın veya gümüş madalyonları boynunda taşıyabilir. Bunların üzerinde resim de olabilir, ancak bu resimler, ilk bakışta insanın gözünden kaçacak derecede küçük olmalıdır. Diğer taraftan Müslüman erkekler de üzerlerinde, hayvan tasviri bulunan altın veya gümüş sikkeler bulundurabilirler. Hattâ aynı şekilde hayvan tasvirleri olan bir elbise de giyinmiş olabilirler. Ancak bu durumda, üstlerinde bu tasvirli elbiseyi örtecek bir örtü bulunması şarttır."

III. Osman (1754-1757) sivil halktan fark edilmeleri için kamu görevlilerine samur ve kakum giyme ayrıcalığı tanımıştır (Aytepe, 2011: 114).

Kuruluş süreci ve ilk yüzyıllarda Gayrimüslim ile Müslüman halk arasında kıyafet ayrımı konusunda yeterli bilgi olamamakla birlikte 1330'da Anadolu'da bulunan İbn Battuta'nın eserinde bazı verilere rastlanmaktadır. İbn Battuta Hıristiyanların mavi, Yahudilerin ise sarı mendil taktıklarını, yine Yahudilerin omuzlarına taktıkları kırmızı kumaş parçalarıyla ayırt edildiklerini belirtir.

Bununla birlikte 15. yüzyılda Gayrimüslimlerin bu konuda ciddi kısıtlamalarla karşılaşmadıkları 15. yüzyıl ortalarında Türkiye'ye gelen Musevi İsak Zarfati'nin, Almanya ve Macaristan'da ağır kısıtlamalarla karşı karşıya bulunan dindaşlarını Osmanlı topraklarına davet ederken, özendirici gerekçelerden biri olarak bu durumu ileri sürmesi dikkat çekicidir. Zarfati "burada en iyi elbiselerinizi giyebilirsiniz. Burada herkes kendi asma ve incir ağacı altında oturabilir. Hıristiyan egemenliğinde, çocuklarınızı mosmor veya kıpkızıl dövülme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmadan, asla mavi veya kırmızı renkli elbiseler giydiremezsiniz" derken durum tespitinde bulunmaktadır (İpşirli, 2000: 168-169).

II. Selim devrinde 1 Ağustos 1568 tarihinde dinsel farklılık özelinde kıyafet ile ilgili düzenlemeler yapıldığı bilinmektedir. Buna göre "ister kadın ister erkek olsun Gayrimüslimlerin kullandığı feraceler külrengi, karaca çuhadan yapılacak ve damgaları kumaş olmayacak, astarlı olacak ve içlikleri astarlı olacaktı. Kullandıkları kuşak ise yarı yarıya pamuk ve ipekten yapılacak, ederi 30-40 akçeyi geçmeyecekti.

Başlarına ise çok uzun olmamak kaydıyla Denizli dülbendi denen kumaşı sarabileceklerdi. Ayakkabı da ise siyah renkli, yassı yüzü ve astarsız olmasına dikkat edilecekti. Gayrimüslim kadınlar ise ferace ve yaşmak giyemeyecekleri gibi parlak, süslü bir kumaş cinsi olan Bursa kutnusundan yapılmış elbise ve gök mavisi renginde uzun bir şalvar olan çakşır giyeceklerdi. Eğer Müslüman kadınların giydikleri boyundan eteğe yakalı bir elbise giyecek olurlarsa bu atlas ya da kutnudan yapılmış olacaktı" (Ercan, 1990: 119).

Fermandaki ifadelerden Musevi ve Ermeni kadınlar arasında fark gözetilmediği anlaşılmaktadır. Yalnızca Ermeni kadınlar başlarına fazla olmamak şartıyla kırmızı üzerine sarı çubuklu bir alaca kuşak saracaklardı. Ermeni kadınlar diğerleri gibi ferace giyemeyecekler bunun yerine külah ve kavuk altına giyilen bir çeşit takke, fahir terlik kullanacaklar, içlerine siyah ve kül rengi Bursa kutnusu giyeceklerdi. Rum, Süryani gibi diğer Gayrimüslim gruplar, kül rengi ve siyah ferace giyebilecekler, feracelerinin astarı saçaklı olacaktı. İçlerine giyecekleri giysi sade dokunmuş Bursa kutnusundan olacağı gibi, kaba dikişli ve örtülü olmamasına dikkat edilecekti. Yoksul Gayrimüslimler ise gök mavisi sarık saracaklar, üzerlerine ıskarlat giyemeyeceklerdi. Bunun yerine kaba yünlü kumaş olan karziyye ve Selanik çuhası giyebileceklerdi. Ayaklarda ise iki kulaklı, üstü astarlı ayakkabı, papuş ve iç edik giyeceklerdi.

Ancak fermanın hükümlerinin hayata geçirilmesinin çok kolay olmadığı anlaşılmaktadır. Kısa süre sonra çıkarılan bir başka fermanda buna dikkat çekilmiş ve Gayrimüslimlerin kaliteli kumaşlar kullanmaya devam ettikleri, Müslümanlar gibi sarık sarıp giyindikleri belirtilmiştir (Yılmaz, 2003: 203).

Fermanlarla ortaya konulan ilkelere katı biçimde uyulmamıştır. Ancak kurala aldırış edilmemesi zaman zaman ulema sınıfının tepkisini çekmiştir. Kanuni Sultan Süleyman dönemi Şeyhülislamı Ebussuud Efendi kuralın çiğnenmesi karşısındaki tepkisini göstermiştir. "Şayet bir yönetici Müslümanlar arasında yaşayan Gayrimüslimlerin yüksek ve süslü evler yapmalarını, şehir içinde ata binmelerini, gösterişli ve pahalı elbiseler giymelerini, yakalı kaftanlar, mükellef kumaşlar, postlar ve sarıklar bürünmelerini; hülasa Müslümanları alçaltıp kendilerini yükseltmeye yönelik işlerden men ederse bunun Allah katında bir mükafatı olacak mıdır?" şeklindeki bir soruya Ebussuud Efendi olumlu yanıt vererek Gayrimüslimlerin

Müslümanlardan elbiseleriyle, binek hayvanlarıyla, semerleriyle ve başlıklarıyla ayrılması gerektiğini belirtmiştir (Düzdağ, 1972: 94).

Gayrimüslimlere yönelik kılık kıyafet kısıtlamaları genellikle toplumsal ve bir anlamda siyasi nitelik taşısa da kimi zaman başka beklentiler de söz konusudur. İstanbul kadısının kurallara daha sıkı uyulması yönündeki uyarılarına karşı 1568'de yayınlanan bir fermanla ileri sürülen gerekçe bu açıdan dikkat çekiciydi (Ercan, 2001: 183). Buna göre Müslümanlar eski püskü şeyler giyerken, Gayrimüslimlerin başlık, terlik, elbise türünden şeylere yaptıkları yoğun harcamalar söz konusu malların fiyatlarını arttırmakta ve bu durumdan Müslümanlar zararlı çıkmaktaydı: "İstanbul Kadısına buyrultu: Allah'ın esirgediği İstanbul şehrinde oturan kefereler arasında Yahudi ve Hıristiyan kadın ve erkeklerin pahalı mükellef kumaştan elbiseler giydiklerini, gösterişli sarıklar sardıklarını, atlastan, pamuktan ve sair pahalı kumaştan kaftanlar giydiklerini, Müslümanlarla aynı kundura ve terlikleri kullandıklarını, bunun neticesi sarık, kumaş ve kunduraları almaya para yetişmediğini ve keferenin Müslümanlar gibi giyinmekten men edilmesini isteyen Saadet eşiğimize gönderilen mektubuna cevaben; Biz zaten keferenin kıyafeti hakkında irademizi yazıp göndermiştik. İşbu irademiz sana vardığında ona göre davranmanı, bu cümleden olmak üzere, Yahudi, Hıristiyan ve diğer keferenin yukarıda anıldığı önceki buyruğuma aykırı olarak pahalı elbiseler giyinmelerine izin verilmemesini buyuruyorum. (Muhtesiplere/ Pazar denetçilerine verile) 21 Safer 976/ 15 Ağustos 1568." (Lewis, 1996: 48-50).

Fransız Kralı tarafından İstanbul'a gönderilen Nicolas de Nicholay ilk basımı 1567'de yapılan "The Navigations, Peregrinations and Voyages" adlı eserinde Peralı Rum ve Frenk kadınlarının son derece gösterişli kıyafetler giydiğini belirtmiştir. Ona göre daha önce bu kadınları görmemiş olanlar giysileri karşısında hayrete düşerdi. Kentli ya da tüccar eşleri kadife pelerin, altın ya da gümüş düğmeli dantelli giysiler giyerlerdi. Zengin olmayanların bile ipek ve taftadan giysileri vardı. Ayrıca bir çok mücevher takarlardı (Evren ve Can, 1997: 88).

Sultan Murat'ın 4 Eylül 1577 tarihinde çıkardığı ferman büyük ölçüde II. Selim devrinde çıkarılan 15 Ağustos 1568 tarihli fermanla uyum içindedir ve radikal bir değişiklik içermemektedir. Burada Müslüman olmayan halkın ipek elbise giymesi hatta aksesuar olarak dahi ipek kullanması tamamıyla yasaklanmış, Müslüman halka göre daha düşük kalitede elbiseler giymeleri istenmiştir. Belgede Yahudi ve

Hıristiyanların Müslümanlara benzer giyinmemelerinde ısrarlı bir tutum sergilenmiştir (Eroğlu, 2003: 13).

Sultan III. Murat döneminde giyim kuşama dair en önemli düzenleme 8 Mayıs 1580 tarihli fermanla getirilmiştir. Fermanda dikkat çeken yön yapılan değişikliklerin aslında yeni bir şey olmayıp II. Mehmet döneminden beri süregelen uygulamalar olduğunun vurgulanmasıdır (Ercan, 1990: 121). Söz konusu fermana göre Yahudiler kırmızı şapka giyecekler, başmak ve edikleri siyah olacak, kapamaları astarlık kumaştan yapılacaktı. Buna karşılık Hıristiyanlar siyah şapka giyecekler, diğer giysileri ise Yahudi cemaatinkiyle aynı olacaktı. Ayrıca her iki Gayrimüslim topluluğun da sarık sarmaları yasaklanmıştır. Bu konuda getirilen kurallara uyulması ısrarla istenmişti (Ercan, 1990: 122).

17. yüzyılın ikinci yarısında çıkarılmış olan bir fermanla da bir süreden beri İslam'a mahsus kakum, samur ve envai çeşit libas giyinen Gayrimüslimlerin varlığına dikkat çekilmesi ve bunların karsak kürk, elvan soft, hinkari şal ketefi ve kemerbend gibi Müslümanlığa özgü olarak nitelendirilen kıyafetler giymekten men edilmesi devletin Gayrimüslim hukuku üzerindeki tasarrufuna işaret etmiştir (Altınay, 1988b: 182). Bu durum özellikle Osmanlı İmparatorluğunda zaman zaman değişen genel dini anlayış ve tutumun katılaşmasının toplumsal yaşama yansıması olarak yorumlanabilir. Örneğin 1631 tarihli bir kayıttaki Manisa'daki Yahudi ve Gayrimüslim halkın kendilerine mahsus siyah hırka ve kumaş giyip Müslümanlara benzemedikleri halde bazı mahalli idarecilerin bunlardan genel kurala aykırı hareket ettikleri gerekçesiyle 30-40 kuruş aldıkları, bunun zulüm olduğuna ve yasaklanması gerektiği bildirilmiştir (Emecen, 1997: 47 ve 65).

Bazı durumlarda Gayrimüslim halka giyim kuşam konusunda çeşitli imtiyazlar tanındığı görülüyordu. Böylelikle onlara Müslümanlarla benzer ayakkabılar ve elbiseler giymeleri konusunda ayrıcalık tanınıyordu. Bu türden uygulamalara 1758 ve 1761 yıllarında yayınlanan fermanlarla son verildiği anlaşılmaktadır. III. Selim devrinde verilen benzeri imtiyazlar ise daha sınırlı boyutlarda kalmıştır.

1789'da Fransa'da ihtilal rüzgarlarının estiği ve gelişmelerin tüm Avrupa'yı tedirgin ettiği bir dönemde tahta çıkan III. Selim gerek Müslümanların gerekse Gayrimüslimlerin giyimlerine yönelik bir nizamname yayınlamıştı. Yeni

nizamnamenin hazırlanmasına neden olarak reayanın, esnafın ve askeri sınıftan kimselerin birbirinden ayrılamayacak duruma geldiklerini bu nedenle söz konusu düzenlemeye ihtiyaç duyulması gösteriliyor, nizamnameye uyulmaması durumunda ağır yaptırımlar uygulanacağı duyurulmuştur.

Bazı dönemlerde cemaat liderlerince dile getirildiği bilinmektedir. Örneğin Yahudi din adamları, kendi cemaatlerine mensup insanların başka dinden olanların kıyafetlerine benzer giyinmelerini hoş görmemişlerdir. 1526'da İstanbul Hahambaşısı Elie Mizrahi, Yahudilerin bir kısmının giydiği cübbeleri, Hıristiyanlara özgü kıyafetleri andırdığı gerekçesiyle yasaklamıştır (Eroğlu, 2003: 14-15).

3.2.6.3. Osmanlı - Avrupa Etkileşiminin Tekstildeki İzleri

17. yüzyıl, Osmanlı'nın Avrupa'ya baktığı yüzyıl olarak dikkat çekmektedir. Elçilerin Avrupa'nın önemli merkezlerine gönderilmeye başlandığı bu dönemde kıyafet ve dokuma ile ilgili bilgilerin bu yolla Avrupa'ya taşındığı söylenebilir. Bugün Avrupa'nın çeşitli müzelerinde (Dresden Sanat Koleksiyonu, Macaristan Ulusal Müzesi vb) Osmanlı'nın bu ülkelere gönderdiği hediyelerden oluşan koleksiyonlar bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti, Kanuni Sultan Süleyman'ın Avrupa'nın içlerine doğru yaptığı seferlerle Macaristan'a komşu olmuştur. Özellikle Macaristan'ın güneyinde hakim konumdaki prenslikler de Osmanlı giyim etkileri görülmektedir (Bkz. Şekil 3.46). 16. ve 17. yüzyıllarda Macar erkekleri tarafından giyilen uzun ceket (mente), elleri kapatan çok uzun kolları, düz omuz kesimi, büyük düğmeleri Osmanlı kaftanlarına benzemektedir (Atasoy ve Uluç, 2012: 57).

Şekil 3.46. : Macar Ceket (Mente), 1640

Kaynak : imm.hu; Erişim Tarihi: 16.01.2015

Moskova metropolitlerinden, Rus Ortodoks kilisesi metropoliti Simon'un kilise giysisinde kullanılan kumaş, giysinin kesimi ve bezemeler Osmanlı ile benzerlikler göstermektedir. Osmanlı kemhasından yapılan bu giysi sade bir zemin üzerine dönüşümlü olarak koyu kırmızı, mavi, fildişi ve koyu kahverengi desenlidir (Bkz. Şekil 3.47).

Şekil 3.47. : Rus Kilise Giysisi, 1511 öncesi

Kaynak : Atasoy ve Uluç, 2012: 63

Polonya saray giyiminde de Osmanlı etkisi özellikle 17. yüzyılın ilk yarısından itibaren Leh soylularının portrelerinde görülmektedir. Zbigniew Ossolinski ve oğullarının betimlendiği tabloda Ossolinski giydiği kürklü kaftan, daralan kolları dışında Osmanlı kaftanlarıyla benzerlik göstermektedir. Kaftanın içine giydiği altın rengi uzun, önden düğmeli elbisenin belinde kuşak bulunmaktadır (Bkz. Şekil 3.48). Polonya'da bu kuşaklar büyük rağbet görmeye başlamış ve 18. yüzyılda İstanbul'da özellikle Ermeniler tarafından özellikle Leh pazarına üretim yapan atölyeler kurulmuştur. Bununla birlikte aynı dönemde Polonya'da da benzer kuşaklar üretilmeye başlanmıştır. Atasoy ve Uluç (2012: 69), bunun Ermeni, Yahudi ve Müslüman ustaların Polonya'da üretim yapmaları sonucunda yerel ustaların bu üretimi öğrenmeleri ile mümkün olduğunu belirtmektedir. 18. yüzyılda Polonya'da Fransız modasının etkisi görülmeye başlasa da Türk kumaşlarının kullanımı da devam etmiştir.

Osmanlı ipekleri Rusya'da da kullanılmıştır. İpekler Osmanlı tüccarlar, diplomatik heyetler ya da Rus sarayı tarafından görevlendirilen Osmanlı

şehirlerinden alış veriş yapan tüccarlar tarafından Rusya'ya götürülmüştür. Osmanlı'dan elde edilen kumaşlar hem Rus kilisesinde hem de Moskova sarayında ihtişam yaratmak için kullanılmıştır. Kraliyet tahtı kırmızı zemin üzerine, daireler oluşturan beyaz, yeşil ve gök mavisi renkte ipekten, dairelerle bezeli sırmalı kemha kumaşlarla kaplanırdı. Aynı şekilde kraliyet ailesinin kullandığı dua odalarının iç yüzeylerinin kaplanmasında da benzer kumaşlar kullanılmıştır (Bkz. Şekil 2.49).

Şekil 3.48. : Zbigniew Ossolinski ve Oğulları, 1650 öncesi

Kaynak : artyzm.com, Erişim Tarihi: 23.02.2014

Şekil 3.49. : Dua Odasının İçini Kaplayan Osmanlı Kemhası

Kaynak : Atasoy ve Uluç, 2012: 101

3.3. Osmanlı Son Dönemi Değer Eğilimlerinin Karşılaştırmalı Analizi

3.3.1. Siyasi Ortam

Osmanlı'nın çağlaşma sürecini incelemeden önce Osmanlı'nın çağlaşma - Batılılaşma - modernleşme ne ifade ettiğini incelemekte yarar vardır. Bu konuda farklı yazarların farklı görüşleri bulunmaktadır.

Batılılaşma ile modernleşmenin aynı olduğunu savunan Fendoğlu'na göre Modernleşme; Batılılaşmak, Batı gibi olmak veya Batı'yı kabul etmek demektir. Modernleşme, bir ülkenin diğerine yetişmeye veya onun gibi olmaya çalışmasıdır. Klasik modernleşme, Batı'nın bazı seçilmiş kurumlarını ve yaşam biçimlerini almaktır (Fendoğlu, 2002, 19). Mardin (1992: 9), Batılılaşmayı, Batı'yı her konuda örnek almak isteyenlerin yaklaşımlarını adlandırmak için kullandıklarını ifade etmektedir.

Modernleşme, Çağlaşma ve Batılılaşma kavramları arasında farklılıklar bulunduğunu savunanlardan Hanioglu'na göre (1992: 148), çağlaşma ve modernleşme evrensel ve vazgeçilmezdir oysa ki Batılılaşma yereldir, belirli bir coğrafya ve zaman ile sınırlıdır.

“Bazı araştırmacılar, ‘Batılılaşma’ kavramı yerine ‘çağlaşma’ veya ‘modernleşme’ kavramlarını kullanmayı uygun görüyorlarsa da çağlaşma Doğu-Batı farkı olmaksızın, bütün toplumlar için geçerli bir harekettir ve farklı toplumların birbirlerinden bazı sosyal ve kültürel müesseseleri alması şeklindeki bir hareketi anlatmaktadır. Ayrıca modernleşme ve çağlaşma kavramları, Batılılaşma kavramında olduğu gibi kültürel ve sosyal değer ifadelerinden daha çok teknik, teknolojik, prodoktif, rantabl, rasyonel gibi ilk bakışta herhangi bir manevi değer ifade etmeyen, nispeten nötr ve daha çok maddi gelişmelere yönelik bir anlam taşımaktadır. Bu anlamda çağlaşma veya modernleşme kavramları, yenileşme ve değişme hareketlerinin vazgeçilmez olanıdır; bütün milletler için geçerli olup tarihin bütün devirlerinde görülen bir olgudur. Bu bakımdan Türk Tarihinde özellikle Tanzimat'tan günümüze kadar yapıla gelen değişiklik ve yenilikler için çağlaşmadan çok Batılılaşma deyimini uygun düşmektedir.”

Belge'ye göre “18. yüzyılın sonu ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında, Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesiyle Batı, Batı olacaktır. Özellikle ikinci olgu Batı'yı bütün dünyada tek ve benzersiz bir konuma yerleştirecek ve bundan böyle “Batılılaşma” fiili “Batılı” olmayan bütün dünyanın

başlıca uğraşı haline gelecekti. Daha sonraları, bu “Batı” kavramında, bu işi yapanlar için biraz tedirgin edici çağrışımlarda bulunduğu için, kulağa daha nötr gelen “modernleşme” daha yaygın bir tercih görecektir.” (Belge, 2007: 43).

Berkes; çağdaşlaşmanın dar anlamda din-devlet ya da devlet-kilise ayrımı davası olmadığını, çok daha geniş anlamda “kutsallaşmış gelenek boyunduruğundan kurtulma” sorunu olduğunu, din-devlet ayrımının “kutsallaşmış gelenek boyunduruğundan kurtulma” sorunun birçok görüntüsünden biri olduğunu belirtir (Berkes, 2002: 17).

“Şu halde çağdaşlaşma konusunda asıl sorun, kutsal sayılan alanın ekonomik, teknolojik, siyasal, eğitsel, cinsel, bilgisel yaşam alanlarında daralması etkisizleşmesi sorunudur.”

Çağdaşlaşma terimini tercih eden Ercüment Kuran çağdaşlaşmayı şu şekilde tanımlamaktadır; “Çağdaşlaşma günümüzde geçerli olan değerlerin benimsenmesi, yaşayış tarzına uyum, ilim ve teknolojiye yaratıcı katkıda bulunmaktır. Çağdaşlaşma ileriye dönüktür ve varlığını sürdürmek isteyen toplumlar için zaruridir ”(Kuran, 2007: 99).

Bu kavramlar ışığında Osmanlı'nın Batı olarak tanımlanan Avrupa ile olan ilişkisine kısaca bakmakta fayda vardır.

Osmanlı Devleti, sahip olduğu coğrafi konum ve savaşlar dolayısıyla Avrupa ile her zaman ilişki halinde olmuştur. Ne var ki imparatorluğun yükselme devrinde, Osmanlı, kendi uygarlıklarını Batı uygarlığından daha üstün saymışlar, Batı'nın bir “model” olarak izlenmesi bir sorun olarak ortaya çıkmamıştır. İmparatorluğun gerilemeye başlamasıyla, niçin gerilediği sorusu, önce devlet yönetiminin bozulduğu ileri sürülerek, daha sonra belki de yüzeyeleşen bir tutumla Batı'nın askeri üstünlüğü gösterilerek cevaplandırılmıştır (Mardin, 1992: 9-10). Osmanlı Devleti, Avrupa'nın yaşadığı devinim ve dönüşümleri takip edememiştir. Bu devinimlerin en önemlisi de Avrupa'nın sanayileşmesidir.

Deringil (2007, 36), Fransız Devrimi'nden beri Osmanlı, Avrupa'da esen yeni rüzgârların bilincinde olduğunu; özellikle Tanzimat reformundan sonra, Avrupa, öykünme kaynağına dönüştüğünü; Osmanlı reformcularının amaçlarının, Fransız fizyokratlarinkine çok benzediğini belirtmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşmenin ne zaman başladığı sorusuna yönelik farklı düşünceler de bulunmaktadır. Ortaylı (2008: 16), Tanzimat Fermanı'nın modernleşmenin başlangıcı olarak alınabileceğini ifade etmektedir.

“Osmanlı İmparatorluğu modernleşmeye acaba ne zaman başladı? Nevşehirli İbrahim Paşa'nın açtığı mühendishaneler ve Baron de Tott'un Osmanlı topçusunu ıslah etmeye başlamasıyla mı, yoksa II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırmasıyla mı? Modernleşmeyi nasıl algıladığımıza bakar bu sorulara verilecek cevap. Bana kalırsa ve ille de bir tarih lazımsa insanların insana layık güvenceyi elde ettikleri 1839 Gülhane Fermanı'nın okunduğu gün derim. Daha ferman torbaya konduğu an İslâm-Hıristiyan toplumun adetleri, Doğu-Batı kültürü ve hayat tarzının ne olduğu tartışılmaya başlanmıştı. O andan bu ana süregelen tartışmada Rum Patriği de muhafazakârlar arasında idi”

Modernleşme sürecinin bir parçası olarak, Islahat Fermanı'nı takip eden yıllarda, batı tarzı askeri, tıbbi ve yönetsel akademiler açılmaya başlamıştır. Tanzimat döneminde toplum hayatına etkin bir şekilde girmeye başlamış olan, Avrupa tarzı eğitim sisteminin bir ürünü olarak, toplumda yeni bir elit grubu ortaya çıkmıştır. Genç Türkler ya da “Jön Türkler” olarak da adlandırılan bu yeni yönetici elit grubu, Klasik Osmanlı yönetici sınıfından tamamen farklıydı. Bu elit grubu, yalnızca Avrupai bir eğitime ve giyim kuşama sahip olmakla kalmamıştır. Bunun yanı sıra, düşünce ve yaşam tarzı bakımından da Avrupalı bir kimliğe sahiplerdi (Karpuz, 2002: 95).

1860'larda Tanzimatçılara karşı başlayan sistematik eleştiriler yeni bir akımı ve bu akımı savunan bir grubu ortaya çıkarmıştır: Yeni Osmanlılar. Yeni Osmanlılar, hars (kültür) ile medeniyet arasında kesin bir ayrım yapmaktaydılar. Endüstrileşmek, ticaret ve diğer maddî alanlarda Batılı usullerinin alınmasına taraftar olmakla beraber, kültür ve yaşam tarzında Avrupa ile özdeşleşmeyi reddediyorlardı. Özetle, 1860'ların Yeni Osmanlılar hareketi, denetimsiz Batı kapitalizminin sömürsü ve Batılıların ülkedeki işbirlikçilerine karşı bir protesto olarak tanımlanabilir. Hareket, Batılılaşma ile bürokratik istibdat idaresine karşı olmuştur. Daha da ilginç, bütün hareketin duygusal özünü ve değer sistemini İslâm'da bulmasıdır. Durum, günümüzdeki çekişme konularını çok eskilere götürmesi bakımından ilginçtir (İnalçık, 2003: 343).

Bu dönemdeki Batılılaşma düşüncesi toplumun tamamına uygulanmaya çalışılması bakımından önemlidir. Askeri alandaki köklü değişikliklerle birlikte yeni eğitim kurumları açılmış, basın yayın faaliyetleri gerçekleştirilmiş ve kıyafet reformları uygulanmıştır.

3.3.1.1. II. Mahmut Reformları

Osmanlı Devleti'nin gerçek anlamda Batılılaşma çabalarına girdiği bu II. Mahmut'un (1808-1839) döneminde kurumlardan kıyafetlere kadar pek çok alanda yenilikler gerçekleşmiştir. II. Mahmut'un saltanatının birinci bölümünde askerî reformlar egemen iken, saltanatın ikinci bölümünde sivil reformlar yapılmıştır (Mantran, 1995, 47). Askeri alanda, özellikle Yeniçerilerin yenilenmesi konusunda çalışmalar yapılsa da Yeniçerilerin ayaklanması ile karşılaşmıştır. Bunun üzerine Osmanlı'nın askerî geleneğinin temelini oluşturan ancak zamana ayak uyduramayan Yeniçeri Ocağı kaldırılmış ve yerine yeni ordu kurulmuştur. Yeniçerilerle içli dışlı olmuş Bektaşî tarikatı kentten sürülmüş ve tekkeleri Nakşibendilere verilmiştir (Aytepe, 2011: 136).

Batılılaşma devam ederken bir yandan özellikle Avrupa'da toprak kayıpları yaşanmış; milliyetçilik akımları sonucunda Yunanistan bağımsızlığını kazanmıştır. Ruslarla yapılan savaşın kaybedilmesi sonucunda Osmanlı Kafkasya'daki hakimiyetini kaybetmiş; ayrıca daha önce Fransa'ya verilen kapitilasyonlar Ruslara da tanınmıştır.

Fransız Devrimi generali ve Fransa Cumhuriyeti'nin ilk başkanı Napolyon deniz ticaretinde İngiliz egemenliğini kırmak ve Akdeniz'de söz sahibi olmak için Kuzey Afrika'da bulunan Osmanlı topraklarına saldırmıştır. Bu amaçla Fransa 1830 yılında Cezayir'i işgal etmiştir. Kuzey Afirka'daki otoritesini yitirmiş olan Osmanlı Devleti bu işgal karşısında etkisiz kalmış ve Fransızların isteği üzerine Ermenilerin İstanbul'a yerleştirilmesi ve onlara ayrı statü tanınmasını kabul etmiştir (Itzkowitz, 1999: 519).

Özellikle 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı kapattıp yeni ordu düzenini kurduktan sonra kendini daha güçlü hisseden Sultan Mahmut, merkezî idare ve hükümet teşkilatında büyük düzenlemelere giderek modern bir devlet teşkilatı ve bürokrasisi kurmaya çalıştı. Bu doğrultudaki çalışmalarıyla Avrupa tarzında bir hükümet teşkilinin ilk örneklerini verdi (Hayta ve Ünal, 2003: 102).

II. Mahmut, tebaası arasında din bakımından herhangi bir fark gözetmediğini “tebaamdan Müslümanları ancak camide, Hıristiyanları kilisede, Musevileri de havrada tanımak isterim. Bu mabetlerin dışında hepsi aynı insanlık haklarına sahip bu vatanın evladıdır.” şeklinde ifade etmişti (Koçu, 1981: 391). Bu da II. Mahmut’un halkını az da olsa kanun önünde eşit gördüğünü göstermektedir.

Sultan Mahmut eyaletlerin yönetiminde değişiklikler yaptı. Daha önce, eyaleti yöneten vali vergileri toplamakta, bu yüzden de zaman zaman halktan ağır vergiler almaktaydılar. Padişah valilerin vergi toplama işine son verdi ve onlara maaş tahsis ederek valileri merkeze bağladı. Bu sistem ile, her yönüyle merkeze bağlı, görev ve yetkileri belirlenmiş, azli sırasında isyan etmeyen itaatkar valiler iş başına getirildi (Çabuk, 1991: 41-42).

Bu dönemde Osmanlı Devlet teşkilatında geniş ölçüde bir iş bölümü yapılmıştır. Osmanlı devlet yönetiminde tek söz sahibi padişah olmasına rağmen padişah başkanlığında toplanan ve devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı Divan-ı Hümayun adıyla bilinen kurul bulunmaktaydı. Bugünkü bakanlar kuruluna eş bir özelliği bulunmaktaydı. II. Mahmut bu kurulda köklü değişikliklere gitmiştir. Bugünkü İçişlerine denk gelen Sadaret kethüdalığını 1835 yılında Umur-ı Mülkiye Nezareti’ne, 1837’de Umur-ı Dahiliye Nezareti’ne çeviren Sultan II. Mahmut, dışişleri olan Reisülküttablığı 1836 yılında Umur-ı Hariciye Nezareti’ne, Başdefterdarlık makamını da Umur-ı Maliye Nezareti’ne çevirmiştir. Bunların dışında evkaf (vakıf) ve ticaret nezaretleri de kurulmuştur (Çabuk, 1991: 42).

Bunların dışında yerel yönetim anlayışında da değişikliğe gidilmiş Şehreminilik’i kaldırarak yerine “İhtisap Nazırlığı”nı kurulmuştur. İhtisap Nazırı’nın görevi; vilayetlerde ve kentlerde, hatta İstanbul’da vergi toplamak ve kolluk görevlerini yerine getirmektir. Bu nezaretin kurulması daha önce mülkî, beledî ve dinî işleri hep birlikte sorumluluğunda bulunduran Kadı’nın görev alanlarının daralmasını sağlamıştır (Hayta ve Ünal, 2003: 105).

Sultan II. Mahmut, devlet-toplum ilişkilerini yeniden düzenleyici ve yeni bir takım güvenceler tanıyıcı girişimlerde de bulunmuştur. Kadıların yetkilerini kötüye kullanmalarını önlemek için 1838 yılında Ceza Kanunnamesi; memurların işleyebilecekleri suçları ve bunların cezalarını gösteren, kanunsuz ceza

verilemeyeceğini ve keyfi cezaların kaldırıldığını açıklayan Memurine Mahsus Ceza Kanunu kanunlar çıkarılmıştır (Hayta ve Ünal, 2003: 105-106).

Lale Devri ile başlayan ancak sonraki dönemlerde devam edilmeyen Avrupa'ya elçi gönderme usulüne geri dönmeye kararı verilmiştir. 13 yıl aradan sonra 1834'te Londra, Paris, Viyana ve Berlin'de yeniden açılan Osmanlı daimî elçilikleri sayesinde Osmanlı yönetimi, devletlerarası diplomasi usullerine ayak uydurmuş, Avrupa siyasetini yakından tanımıştır (Hayta ve Ünal, 2003: 106). Ayrıca elçiliklerde vazife gören memurların yabancı dil öğrenmesi, Türkiye'nin Batılılaşmasında etkili olduğu söylenebilir.

II. Mahmut yeni düzen hakkında tedbirler düşünmek ve hükümete tekliflerde bulunmak üzere, meclisler ve komisyonlar kurulmasına da çalıştı. Bu çalışmalar sonunda önemli devlet meselelerinin görüşülmesi için bir kısım meclisler kuruldu. Bu suretle, eskiden Divan-ı Hümayun'da görülmesi gelenek halini almış olan devlet işleri, özelliklerine göre bu meclislerde görüşülmeye başlandı (Çabuk, 1991: 42).

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye, adalet işlerinden yüksek düzeyde sorumlu Danıştay ve Yargıtay yetkilerine sahip bir meclisti (Hayta ve Ünal, 2003: 106). Bu meclisin görevi yapılması düşünülen ve "Tanzimat-ı Hayriyye, Tanzimat-ı Mülkiyye" olarak adlandırılan reformların gerçekleştirilmesi amacıyla kanun ve nizamları hazırlamaktı. Kuruluşundan itibaren Meclis-i Vâlâ çalışmalarını tam bir reform meclisi gibi yürüttü. Faaliyet süresinde ortaya çıkan bütün reformlar bu mecliste ele alınmıştır. Bu meclisin yanı sıra askeri düzenlemeleri hazırlayan Dar-ı Şura-yı Askeri isimli meclis de kurulmuştur.

Hükümet kurumlarında ortaya konan bu düzen, yüzyıllardan beri aynı halde kalmış olan Osmanlı Devleti'nin yapısında önemli bir şekil değişikliği manasını taşıyordu. II. Mahmut'tan önce yapılan yeni düzen çalışmaları daha çok orduda yapılmış, hükümet kurumlarının yapısına ve şekillerine dokunulmamıştı. II. Mahmut'un hükümet kurumlarını yeniden düzenlemesi, Batılılaşma yolunda yapılan önemli çalışmalardır.

Rumeli ve Anadolu'da aynı zamanda ve modern anlamda ilk nüfus sayımı II. Mahmut devrinde yapıldı. Sultan II. Mahmut döneminin en önemli icraatlarından birisi de ülkede gerçekleştirilen bu nüfus sayımıdır (Çabuk, 1991: 42). Hükümet, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra, kurulması kararlaştırılan yeni asker için

insan ve vergi kaynaklarına muhtaçtı. Bu kaynakların değeri hakkında bir düşünceye sahip olmak için sayım yapılması kararlaştırıldı. Rumeli ve Anadolu bölgelerini kapsayan nüfus sayımını gerçekleştirmek askerî bir amaca hizmet ettiğinden bu sayım kadınlardan ziyade sadece erkekleri kapsıyordu (Lewis, 2000: 91). Erkek nüfusunun sayımı din esasına göre yapıldı. Bu suretle Rumeli ve Anadolu'nun İslâm ve Hıristiyan erkeklerinin sayısı tespit edildi. Sayım neticesi Anadolu ve Rumeli'de dört milyona yakın erkek nüfusunun varlığını meydana çıkardı. Bunun takriben bir buçuk milyonunun Rumeli'de, iki buçuk milyondan biraz fazlasının da Anadolu'da olduğu anlaşıldı. Rumeli'de az sayıda Yahudi ve kıpti bir tarafa bırakıldığı takdirde, sekiz yüz bin Hıristiyan karşısında beş yüz bin Müslüman tespit edildi. Anadolu'da ise iki milyon İslâm nüfusuna mukabil dört yüz bin Hıristiyan olduğu anlaşıldı (Karal, 1940: 159). Sayım sayesinde vatandaşların vermeleri gereken vergiler defterlere işlendiğinden, fazladan vergi toplanmasının önüne geçildi. Ayrıca askerî masraflar için yeni vergi koyma yolları araştırılıyordu (Çabuk, 1991: 43).

Bu dönemde posta teşkilatı kurulmuş ve pasaport uygulamasına geçilmiştir. Hariciye Nezareti (Dışişleri Bakanlığı)'nin kurulması ve düzenli olarak Osmanlı Devleti'nin sınırları dışına seyahatler yapan bakanlığın diplomatik heyetlerin faaliyetlerinin organizasyonunun gerçekleştirilmesi pasaportun ihdas edilmesini gerekli kıldı (Zakia, 1999: 255). Memleket içinde ve memleket dışında yapılacak geziler için iki usul kabul edildi. Memleket içinde yapılan geziler için kişilerin mürur tezkeresi taşımaları, memleket dışına gideceklerin ise her devlette olduğu gibi, hariciye nezaretinden pasaport almaları şart koşuldu (Karal, 1940: 161).

II. Mahmut ihtiyar ve düşkünler için hastaneler yapılmasına, bilim ve eğitimin yayılmasına, her yerde okullar yapılarak çocukların cahillikten kurtulmasına, yolcuların ve ticaret adamlarının emniyetinin sağlanmasına gayret etmiş, memleketin asayişinin temini için polis teşkilatı kurulmasına ve daha faydalı birçok işin yapılmasına ön ayak olmuştur. Mehter takımının yerini “bando” aldı ve sarayda Avrupa piyesleri oynayan tiyatro kuruldu. Bu uygulamalarla birlikte giyim, ev eşyası, evlerin stili, insanlar arası ilişkiler “Avrupalı” olmaya başladı. Devlet erkânının evlerine masa, iskemle girdi, sofralarda çatal ve bıçak kullanıldı (Hayta ve Ünal, 2003: 107). 1829'dan itibaren batılı devletlerin elçiliklerinin tertipledikleri balolara gidilmeye ve 1833'ten itibaren de bu ziyafet ve eğlencelerin Osmanlı devlet adamları tarafından yapılmasına başlandı (Mert, 1982: 50). Taassubu önlemek için

resmî dairelere resmini astıran Sultan Mahmut, hem Avrupaî giyim kuşamı, hem dayatmacı reformları ve Batılılaşma çabalarında izlediği yöntem nedeniyle halk arasında “Gâvur Padişah” olarak ün saldı. II. Mahmut bu hareketiyle, sadece Müslümanların padişahı olmadığını, sırtındaki mavi pelerini, siyah çizmeleri, başındaki sorguçlu ve püsküllü fesi ile Hıristiyanların da dostu ve hükümdarı olduğunu yaymak amacındaydı (Hayta ve Ünal, 2003: 107). Sultan Mahmut Osmanlı padişahlarının, İstanbul’a kapanmaları âdetini de bıraktı. Avrupa hükümdarlarının memleketlerini tanımak için zaman zaman yaptıkları seyahat fikrini benimsedi. II. Mahmut, ilk seyahatini Rumeli’ye yaptı. İlk kalyonu ile Varna’ya gitti. Oradan Rusçuk ve Tırnova yolu ile Edirne’ye kadar uzandı (Karal, 1940: 162). Batı musikisi, piyano, bando, orkestra ve sahne Osmanlı’ya girmeye başladı. Sultan II. Mahmut döneminde gerçekleşen modern yeniliklerden birisi de operanın Osmanlı’ya girişidir. Bugünkü Galatasaray Lisesi’nin karşına inşa edilen opera binası İtalyan operaları sergilenmiştir. Bina 1870 yılında yanarak yok olmuştur (Zakia, 1999: 254).

II. Mahmut Dönemi'nde Eğitim Alanındaki Yenilikleri

Devletin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde, çok yaygın olan eğitim, medreselerde yapılmakta ve ülkenin hemen her tarafına yayılmış bir durumdaydı. 18. yüzyıldan itibaren, 15. ve 16. yüzyıllarda yüksek bir seviyeye çıkan Osmanlı eğitim sisteminde hızlı bir gerileme görüldü (Çabuk, 1991: 42). Medrese, imparatorluğun kalkınması için milli eğitime yardım edecek durumda olamamaktan başka batı düşüncelerine de düşman bir hale geldi. Halbuki Osmanlı İmparatorluğu’nun geleceği eğitim probleminin çözülmesine bağlı idi (Karal, 1940: 162). Kanunî’den sonra ilmiye sınıfıyla birlikte medreselerde önce duraklama arkasından da gerileme söz konusu olmuştur. Önceleri dinî bilgilerle beraber aklı bilimler de okutulmuş, ancak 16. yüzyılın sonundan itibaren, medreselerde görülen duraklamaya paralel olarak felsefe gibi akli ilimlerin öğretimi de geri plana atılmıştır. Dönemin aydınları medreselerin bu durumundan şikayetçidir. Lütü Paşa Asafname adlı eserinde müderris ve alimlerin birbirleri aleyhindeki söz ve davranışlarına yer verir. Koçi Bey Risalesi’nde eski ve yeni alimleri mukayese ederek ilim yolunun bozulduğundan, devrin alimlerinin eser yazmadığından, şan ve şöhret peşinde koştuklarından, kanunun işlemediğinden şikayet eder. Katip Çelebi şimdi medreselerde sadece şer’i ilme yer verilip akli ilimlerin okutulmadığını ve hatta yasaklandığını bu yüzden de ilmin azaldığını dile getirir (Çelebi, 1993: 172).

Devlet medreseleri iç yapısı bakımından da geri kaldığından, bünyesinde gerekli yenilikleri yapamamıştır. Mevcut programa yeni ilimlerin girmesi gerekirken bu yapılamamış, eski usul terk edilmiştir. Eğitim şerh üzerine kurulmuştu. Medreselerin bir başka sorunu da dil problemiydi. Batıda meydana gelen gelişmeleri takip etmek üzere batı dillerinin öğretilmesine ihtiyaç vardı. Fakat medrese bu ihtiyacı karşılamak için dönüşümü başaramamıştı (Çelebi, 1993: 174).

Bütün bunlara rağmen medreselerin tamamen kaldırılmasına imkan olmadığından, medreseler olduğu gibi bırakılarak batının eğitim prensipleri ve kurumları kabul edildi (Karal, 1940: 163). Sultan Mahmut, devrinin eğitim durumunu ve medrese sistemini yaşayan ilmiye müessesinin hatırını okşayarak yeni düzenlemeler yapmaya karar verdi (Çabuk, 1991: 42).

Sultan II. Mahmut, 1824 yılında bir ferman yayınlamak suretiyle “ilköğretimin her yurttaş için zorunlu hale getirildiğini, okuma ve yazma öğrenimiyle birlikte dinî bilgilerin de öğretilmesi gerektiğini” halka ilan etti. İfade biçiminden yalnızca İstanbul için ilköğretimi zorunlu gördüğü anlaşılan bu ferman eğitim tarihinde büyük önem taşır. Mekteb-i Sıbyan adı altında ilkokullar açıldı (Zakia, 1999: 253).

Yüksek okullara öğrenci yetiştirmek üzere İstanbul’un bazı taraflarında bugünkü ilkokula denk rüşdiye okulları kuruldu. Sıbyan mektepleri ile askerî okullar arasında yer alan Rüşdiye’nin açılmasıyla bugünkü ilk mekteplerin temeli atılmış oldu. Okullarda öğrencilerin sıralarda oturup, sıbyan mekteplerindeki gibi teker teker değil, sınıf sınıf ders yapmaları öngörülmüştü. Rüşdiye mekteplerinde Arapça-Türkçe ve Farsça-Türkçe kelime bilgisi dersleri, Arapça, Farsça, Türkçe, dil bilgisi, Hat, Lûgat ve Ahlak derslerinin okutulması kararlaştırıldı (Zakia, 1999: 253). Bu okulların dışında devlet kademelerine memur yetiştirmek amacıyla “Mekteb-i Maarif-i Adlî” kurulmuştur.

II. Mahmut dönemi en büyük eğitim atılımlarından biri de tıp eğitiminin verilmesi için fakülte denkliğinde tıp okulunun açılmasıdır. Hekimler ve cerrahlar medreseden ve pratikten yetişmekteydiler. Bunların yanında çok az sayıda yabancı memleketlerde yetişen Müslüman olmayan halktan doktorlar vardı. Çoğu büyük kentlerde bulunan bu doktorlar da gerek sayı ve gerek ehliyet bakımından yetersizdiler. Tıp okulu da bu amaçla tabip ve cerrahların yetiştirilmesi için II.

Mahmut nezdinde yaptığı girişim sonucunda kuruldu (Lewis, 2000: 85). Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla halk arasında eşitlik esası kabul edilince gayrimüslimlerden de mektebe girenler olmuştur (Akyüz, 1982: 127).

Bu okulun Mektebi Harbiye adında askeri okul da açılmıştır. Eğitime başladıktan sekiz ay sonra II. Mahmut mektebi ziyaret etti. 1 Temmuz 1835'te yapılan bu ziyaret, okulun resmen açılış tarihi olarak kabul edildiği gibi adı da Mekteb-i Harbiye olarak tescil edildi (Özcan, 1991: 457).

II. Mahmut devrinde çeşitli alanlarda yapılan düzen çalışmalarının mukadderi, Avrupa düşüncesine sahip kişilerin yetişmesine bağlı idi (Karal, 1940: 166). Rusya ile Edirne Antlaşması'nın imzalanmasından sonra yabancılarla görüşmek, Avrupa usulünü öğrenmek ve zamanın zarurî ihtiyaçlarını daha bu dönemde bellemek ve aynı zamanda bilgi sahibi insanlar yetiştirmek maksadıyla ilim, bilgi ve yeni teknikler ve gereken bilgileri öğrenmeleri için Müslüman ailelerin çocuklarının Avrupa memleketlerine gönderilmesine padişah iradesi sadır oldu. II. Mahmut düzene başladığı sıralarda Müslüman halkın Hıristiyanlar hakkındaki duygu ve düşüncelerini göz önünde tutarak, Müslüman öğrenciler yerine Hıristiyan reayadan öğrenci göndermeyi düşündü. Fakat Harp okulu ve Tıp okulu kurulduktan sonra öğretmen ve memur yetiştirmek için bu okullarla Enderun ağalarından yüz elli kişilik bir kafiye Avrupa'nın türlü memleketlerine gönderildi. Bu teşebbüs o zaman halkın gözüne pek çirkin görünmüştür. Padişah ile hükümetin dinsizlik ile itham edilmesi için mutaassıplara yeni bir fırsat çıkmıştır (Karal, 1940: 166).

II. Mahmut Dönemi'nde Sosyal Hayattaki Yenilikleri

II. Mahmut devrinde yayıma da önem verildi. O vakte kadar devleti ilgilendiren olaylardan halkı haberdar etmek için resmî bir gazete çıkmamıştı. Halbuki Avrupa memleketlerinde uzun zamandan beri böyle gazeteler çıkmakta idi (Karal, 1940: 165). Osmanlı İmparatorluğu'nda beliren ilk gazeteler Fransızca olarak çıktılar. Bu yayın organları ilk etapta Fransız okurları hedeflemek amacını gütmüşlerdir (Zakia, 1999: 254).

Sultan II. Mahmut tüm Osmanlı vatandaşlarının yurtta ve dünyada olanları, yabancıların da Osmanlı yönetiminin resmî görüşünü öğrenmesi, yanlış haberlerin yayılmasını engelleyerek asayişin sağlanması, fen, sanat, sanayi ve ticarete dair bilgilerin yaygınlaştırılıp halk yararına sunulması ve devlet icraatının herkesçe

bilinip buna uyulması sayesinde devlette birliğin sağlanması amacıyla yayın faaliyetlerine başladı (Hayta ve Ünal, 2003: 111). 1 Kasım 1831 tarihinde Osmanlı'nın ilk resmî gazetesi "Takvim-i Vekayi" çıkarıldı. Bu gazete, İngiliz William Churchill'in Ceride-i Havadis isimli ilk Türk gazetesini kurana, yani 1840 yılına kadar tek Türk gazetesi konumundaydı (Zakia, 1999: 254). Takvim-i Vekayi'nin Türkçe nüshasından başka bir Fransızca nüshası, zaman zaman da Ermenice, Rumca ve Arapça nüshaları çıkmıştır (Hayta ve Ünal, 2003: 111).

Sultan Mahmut tercüme faaliyetine önem vererek 1833 yılında Bâb-ı âli'de bir "Tercüme Odası" açtı. Gaye devletin dış ülkelerle olan resmî yazışmalarını yürütmek yanında yabancı dil, özellikle Fransızca bilen memurlar yetiştirmektir. Modern devlet anlayışına en yakın, batı hakkında fikir sahibi olan bürokratlar bu odadan yetişmiştir (Hayta ve Ünal, 2003: 112). Tercüme Odası'nda öğrenilen Fransızca ile Fransız edebiyat ve düşüncesiyle ilk tanışma başlamıştır. Divan Edebiyatından Tanzimat Edebiyatına geçiş bu Tercüme Odası yoluyla olmuştur. Tercüme odası, sadece diplomatik düzeyde değil, hemen hemen her kademedeki etkili roller üstlenen memurların yetişmesine yardımcı oldu (Zakia, 1999: 255).

II. Mahmut Dönemi'nde Kıyafet Alanındaki Yenilikleri

II. Mahmut özellikle devlet memurlarının kıyafetleri konusunda da yeniliğe gitmiştir. 3 Mart 1829'da "kıyafet kanunu"nu yayınlanmıştır (Hayta ve Ünal, 2003: 107). Bu yüzden de II. Mahmut döneminin Türk kıyafet tarihinde önemli bir yeri vardır. Önce askerî kıyafetlerde, ardından sivil memur kıyafetlerinde geleneksel tarz terk edilerek Avrupa tarzı benimsendi (İpşirli, 2003: 312). İlimiye sınıfı hariç bütün devlet memurları pantolon ve ceket giyeceklerdi (Hayta ve Ünal, 2003: 107). II. Mahmut, setre ve pantolonu mecburî kıyafet yaptıktan sonra serpuş (başlık) meselesini de ele aldı. Serpuş, Osmanlı İmparatorluğu'nda ırk, din, tarikat, sınıf ve meslek alameti idi. Devlet adamları kavuk giyerlerdi. Fakat kavukların şekli meslek ve rütbelere göre değişirdi. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra kavuk taşımak mecburiyeti kaldırıldı. Asker ve memurlar için fes, serpuş olarak kabul edildi. Eski usulde adetlerle kıyafetlere bağlı kalanları azarladı (Karal, 1940: 162). II. Mahmut'un, kızı Atıyye Sultan'a subay üniforması giydirip, saçlarını fes altında toplatarak, pantolonla ve erkek kıyafetinde, yanına bir yaş büyük ağabeyi Veliiaht-Şehzade Sultan Abdülmecit'i verip, askerî birliklerle, seraskerlik makamına, şuraya buraya göndermesi, muhafazakârların tepkisine yol açtı (Öztuna, 1988: 97). Sarığın

kaldırılıp yerine fes konması, halk arasında oldukça büyük bir dirençle karşılandıysa da, ciddi bir hadiseye sebep olmadı (Hayta ve Ünal, 2003: 107).

Şekil 3.50. : II. Mahmut

Kaynak : wikimedia.org; Erişim Tarihi: 21.04.2015

3.3.1.2. Tanzimat Fermanı (1839)

II. Mahmut'tan sonra yerine geçen oğlu Şehzade Abdülmecid (1839-1861) tahta geçmiştir. Onun döneminde Osmanlı Devleti çağdaşlaşma yolunda önemli adımlar atmaya devam etmiştir. 1839'da Tanzimat fermanının ilanı ile başlayıp, 1876'da II. Abdülhamid'in tahta çıkmasının ardından (1876-1909), I. Meşrutiyetin ilanına kadar geçen süreci kapsayan Tanzimat dönemi, Osmanlı siyasi tarihinde dönüm noktası olarak kabul edilmiştir.

Abdülmecid dönemi, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasette sorunlar yaşadığı bir dönemdir. Mısır Avrupa sorunu haline gelmiştir. Hint Okyanusu ticaretine hakim durumunu sürdürmeye çalışan İngiltere Fransa'ya karşı Osmanlı Devleti'nin yanında olmasını istemiştir. Mısır'da çıkan ve İngiltere'nin yardımı ile bastırılan isyandan sonra Mısır iç işlerinde serbest dış işlerinde Osmanlı'ya bağlı imtiyazlı bir eyalet halini almıştır.

Balkan'larda Rusya egemen konuma gelerek, Karadeniz'e ve oradan da Akdeniz'e inmek istemiştir. İngiltere ile Osmanlı arasındaki işbirliği Boğazları güvence altına almış, Rusya'nın sıcak denizlere açılma imkanı böylece engellenmişti. Bunun üzerine Rusya Osmanlı'ya savaş ilan etmiş Fransa ve İngiltere bu savaşta Osmanlı'nın yanında yer almıştır. Bunun sonucunda Rusya savaşı ve Balkanlardaki kazanımlarını kaybetmiş ve Akdeniz'e inme çabası Fransa ve İngiltere tarafından engellenmiştir.

Gülhane Parkı'nda kamuoyuna duyurulduğu için Gülhane Hatt-ı Hümayunu olarak da bilinen Tanzimat Fermanı 3 Kasım 1839'da kabul edilen yenilik hareketi, Osmanlı ülkesinin bütünlüğünü korumayı amaçlamıştı (Aktel, 1998: 180).

Ülke içinde yüksek yöneticiler dâhil olmak üzere kimsenin mal ve mülk güvenliği sağlanabilmiş değildi. Bu durum üretici güçler ve sınıflar içinde caydırıcı etki yapıyor, bunların emek gelirlerinin karşılığını alamamaları demek oluyordu. Tanzimat, Fransız devriminde ilan edilen Haklar Bildirisi benzeri olarak hazırlanmış olsa da halk hareketinin bir sonucunda meydana gelmemiştir.

Tanzimat Ferman'ın ardından Tanzimat Fermanı'na atıfta bulunan 35 maddelik Islahat Fermanı 1856 yılında yayınlanmıştır. Ferman'da Osmanlı'nın eskiden beri Gayrimüslim halka hoşgörülü davrandığı vurgusu yapılmıştır.

Islahat Fermanı'nda Gayrimüslim cemaatlere serbestlik verilmesi, Fatih Sultan Mehmet ve ondan sonra gelen diğer padişahların Gayrimüslimlere verdikleri haklar şartlara uygun hale getirilmesi; Ruhban sınıfını maaşlı devlet memuru haline getirilmesi; sivil halka olduğu kadar ruhban sınıfına da mülkiyet güvencesinin verilmesi; Gayrimüslim cemaatlere ait yapıların onarılmasında kolaylıklar sağlanması; dini ayinlerin serbest bir ortamda yapılması, yeni bina yapımında kolaylıkların sağlanması; devletin okullarına, okulun kendi koşuluna uyduğu sürece tüm kesimlerin askeri ve sivil okullara girebilmesi; yargıda Gayrimüslimlerin haklarını da (şahitlik vb) kapsayan reforma gidilmesi; kolluk kuvvetlerinde reforma gidilmesi; askerliklerin bedelli hale getirilmesi; yabancıların Osmanlı topraklarında taşınmaz mallar edinebilmesi; vergi eşitliliğinin sağlanması; düzenli ekonomik planın oluşturulması gibi hususların altı çizilmiştir (Özcan, 1999: 107).

Bununla birlikte 15. maddede, dini ne olursa olsun tüm halkın kanun önünde eşit olduğunun altı çizilmiştir. 17. madde de ayırım yapılmaksızın herkese devlet memuru olma hakkı verilmiştir.

18 Şubat 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı ile Sultan Abdülmecit, Müslüman olmayan tebaanın geleneksel haklarını güvence altına alırken, dinsel özgürlük ve eşitlik vaadinde bulunuyordu. Bu durumun temel gayesi, Kutsal Yerler sorunu ile Kırım Savaşı'nın önemli bir nedeni olan, Rus Çarı'nın Yunan-Ortodoks tebaanın haklarını korumak amacıyla Osmanlı'nın içişlerine müdahalesini önlemektir. Bir önceki bölümde de ifade edildiği üzere Paris Antlaşması'nın 9. maddesi bu gayeyi güvence altına almıştı (Özcan, 1999: 110). Islahat Fermanı, Tanzimat'ta sağlanan temel hakların güvence altına alınması ilkesine eşitlik maddesini de eklemekte ve yirmi noktada Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında eşitlik sağlanması amacını gütmekteydi.

Ferman ile birlikte Osmanlı ülkesinde liberal düşünce daha hızlı dolaşmaya başlarken, gazeteler kurulacak; Edebiyatta da batı tarzı benimsenecekti. Montesquieu ile Rousseau gibi filozoflar Türkçeye çevrilmeye başlanacaktı (Çavdar, 2004: 26).

Kaybedilen savaşlar ve bunun devlete olan maddi zararı sonucunda Osmanlı'da yaşam koşulları zaten çok zordu ve gayrimüslimler elde ettikleri hakları ön plana çıkartıp, cemaatlerine yönelik tedbirlerden en üst düzeyde yararlanmaya başladıkça Müslümanların öfkelerini üzerlerine çekmeye başlayacaklardı (Finkel, 2007: 408).

Müslüman orta sınıf zayıflayacak, Hıristiyan orta sınıf güçlenecekti. Laikleşen Hıristiyan kesimde din adamlarının etkisi azalırken, cemaatler bireysel özelliklerini keşfedecekti. Müslümanlar ise kollanan Hıristiyan tüccarlara karşı rekabet etmekte zorlanmaya başlarken ticaretten ve üretimden uzaklaşarak, devlet memurluğuna ve askerliğe yönelecekti (Ahmad, 1999: 44).

Yerli tacirler Osmanlı topraklarının iç kısımlarıyla ilgilenen tüccarlar için önemli bir köprü olmuştur. Bu yerli tacirler, Balkan vilayetlerinde Rum ve Ermeniler, doğu ve güneydoğuda Arap, İranlı, Ermeni, Rum ve Yahudilerdi.

Politik olarak sistemden hizmet bekler duruma ulaşan ve sistemin içinde faaliyet göstererek yönetimi etkiler konuma gelen birey, talepleri karşılanmadığında –hele başka bir politik topluluğun parçası ise- büyük ve komşu devletlerin

cesaretlendirmeleri ve koruması altında da olsa isyan etmemesi kaçınılmaz olacaktır (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2007: 20).

Aytepe (2011: 140) Tanzimat ile modern düzenlemelere gidildiğini, eski ile yeni arasında bir denge kurulmaya çalışıldığını ancak aralarındaki tüm çelişme ve çekişmelerin dönem boyunca sürdüğünü ve dönemin ana çatışma eksenini olduğunu savunmaktadır.

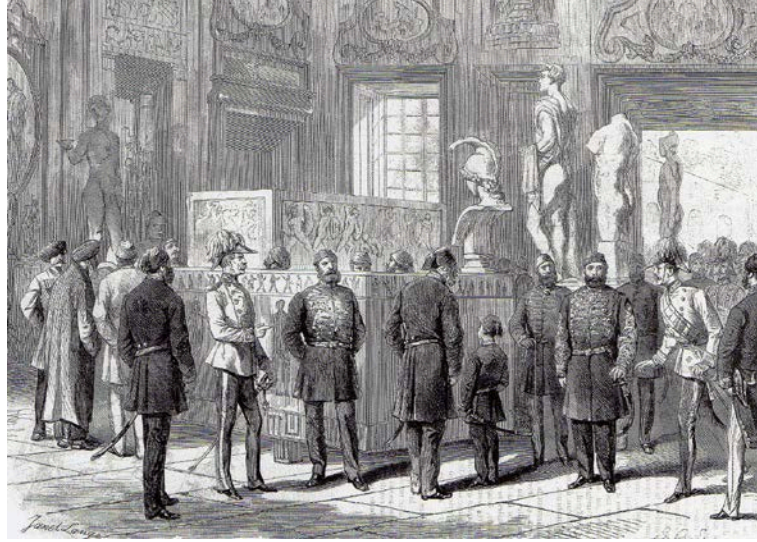
İnalcık'a göre ise Tanzimat, iktisadi ve sosyal temelleri ryerek yıkılmaya yüz tutan bir imparatorluğun yeni prensiplerle yeniden kurulma teşebbsyd (İnalcık, 2014: 32). Ferman, bütün tebaanın din, mezhep ve ırk gözetilmeksizin kanun önünde eşitliğini sağladı.

3.3.1.3. Meşrutiyet Dönemi (1876)

Abdülmecid'ten sonra tahta çıkan kardeşi Abdülaziz (1861-1876) dönemi ekonomik anlamda Avrupa'ya bağımlılığının arttığı ve ayrılık ayaklanmaların yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Ayaklanmalar sonunda bugünkü Romanya'nın yer aldığı Eflak-Boğdan bölgesinde prenslik kuruldu. Osmanlı Sırbistan'dan çekildi. 1869 yılında Mısır'da Süveyş kanalı açılmış ve Avrupa ile Hindistan ticaret yolu kısalmıştır. Bulgaristan'ın bağımsızlığı yolundaki ilk adım olan Bulgar Ortodoks Piskoposluğu'nun kurulmasına izin verilmiştir. Askeri, mali ve eğitim alanındaki yenilikler devam etmiştir (Baybur, 1999: 347).

Abdülaziz döneminde ilk meşrutiyetçi muhalefet olan Genç Osmanlılar ortaya çıkmıştır. Avrupa'ya giden ilk Osmanlı padişahı olmuştur. Osmanlı devletinin yıkılmasını engellemek amacıyla Trklk, Osmanlıcılık, İşlamicilik ve Batıcılık gibi fikir akımları belirmeye başlamıştır (Upton-Ward, 1999: 119).

Abdülaziz, 1867 yılında çıktığı Avrupa gezisine şehzade Ysuf İzzeddin Efendi, V. Murad ve II. Abdülhamid'i de beraberinde götürmüştür. Paris'te kalınan on gün içinde o tarihlerde açılan Paris sergisi gezilmiştir. Bunun dışında müze ve resim sergileri ziyaret edilmiştir (Tezcan, 2006: 188). 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı sarayı şehzade ve hanımları Batılı prens ve prensesler gibi yetiştirilmektedir (Tezcan, 2006: 188).

Şekil 3.51. : Abdülaziz'in Avrupa Seyahati

Kaynak : Tezcan, 2006: 20

Abdülaziz'den sonra tahta oğlu V. Murat tahta geçmiş ve Osmanlı tarihinin en kısa süre tahta kalan padişahı olmuştur (Mayıs 1876 - Ağustos 1876). Onun döneminde Bosna ve Hersek bölgesinde isyanlar çıkmış ve birçok mülteci İstanbul'a göç etmek zorunda kalmıştır.

V. Murat'tan sonra tahta II. Abdülhamid (1876-1909) geçmiştir. Islahat Fermanı ile başlayan, Tanzimat Dönemi'nin ikinci bölümünde de İmparatorluk yeni düzenlemelerle iç içe olmuştur. Birinci Jön Türk hareketini oluşturan Yeni Osmanlılar ise yapılan ıslahatları yeterli görmüyor ve Meşrutî bir sistemin kurulmasını istiyorlardı. İstanbul'da medrese talebeleri hükümet karşıtı gösteriler ve toplantılar düzenlediler. 23 Aralık 1876'da Osmanlı tarihinin ilk yazılı Anayasası olan Kanun-Esasi kabul edilmiş; Meşrutiyet ilanı ile de Meclis-i Mebusan açılmıştır (Kodaman, 1999: 277).

II. Mahmut zamanında başlayan ve ardından gelen padişahlarca da devam ettirilen bir reform sürecinin Osmanlı ülkesinde mevcut olduğu göz ardı edilemez bir gerçekliktir. Tanzimat Fermanı ile birlikte insan haklarının geliştirilmesi ve devlet yapısının batılılaştırılmasına yönelik çabalardan da önceki bölümlerde bahsedilmiştir. Yine Tanzimat ile birlikte kültürel hayat açısından da önemli bir yenilikler görülmüş ve gazete, dergi ve eleştiri yazıları ile Tanzimat Fermanı'nın eksik noktaları incelenmiş ve daha ileri bir hukuk düzeni için çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların başrolünde olan Genç Osmanlıların en büyük hedefi de batıda demokratik mücadele aşamalarını yaşayarak meşrutiyet yönetimine ulaşan

devletlerin yönetimlerine benzer bir yönetim şekli kurmak olmuştur. Bu anlamda Kanun-i Esasi'nin ulusal bir isyan sonucunda, bir kurucu meclis tarafından oluşturulmayarak Sultan tarafından hazırlanmış ve ilan edilmiş olması Kanun-i Esasi'nin temel yasa özelliğini taşıması açısından da bir neden oluşturmamaktadır. Bu bağlamda tarihsel örneklere bakıldığında da bu durum görülebilir. Örnek olarak Fransa'da İhtilali meydana getiren Etats-Generaux Meclisi de Krallık bünyesinde olan bir meclisti ve halk tarafından da bir Anayasa istemekle görevlendirilmemişti. Yine İngiltere'de yürürlüğe giren ve dünya tarihinde önemli bir nokta olan Magna Carta'nın oluşumu sırasında da asiller halk adına hareket etmiş olsalar da halkın bu yönde bir isteği olmamıştı. Kanun-i Esasi, Fransa, Belçika ve İngiltere'nin benzer kanunlarından faydalanarak hatta kopya edilerek oluşturulsa da Kanun-i Esasi'nin hiçbir entelektüel esasa dayanmadığı, ülkenin bünyesine uymadığı, hukuki ve siyasi bir kişilik taşımadığı da söylenemez (Karal, 1983, 227-228).

II. Abdülhamid, Rusya, Bulgaristan ve doğuda yapılan savaşlar sonucunda ülkenin içine düştüğü ekonomik sıkıntıları bahane ederek Meclis çalışmaları süresiz olarak ertelenmiştir. Abdülhamid, 1878'de sonra baskıcı bir rejim uygulamaya başlamıştır. Devlet içindeki tüm kurumları denetim altında tuttu. Bu dönemde, savaşların yaşandığı bölgelerden İstanbul'a yoğun göçler yaşanmış ve göçmenler İstanbul'un çevresindeki boş arazilere yerleştirilmiştir (Kodaman, 1999: 280).

Abdülhamid döneminde Kuzey Afrika ve Girit, Kıbrıs gibi önemli Ege adaları kaybedildi. Osmanlı'nın Balkan'lardaki varlığını önemli ölçüde etkileyen Balkan Savaşı kaybedilmiştir. Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandıran bu savaşın etkileri ilerleyen bölümlerde anlatılacaktır. Bosna-Hersek Avusturya'ya bağlanırken Osmanlı Devleti bağımsız Bulgar Krallığını tanımak zorunda kalmıştır (Öksüz, 1999: 485).

II. Abdülhamid'in baskıcı yönetimi ona karşı muhalefetin güç kazanmasına neden olmuştur. Bu muhalefetin en güçlü kanadı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin eylemleri sonucunda 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilmiştir.

Şekil 3.52 : II. Meşrutiyet'in İlanından Sonra İstiklal Caddesi (Cadde-i Kebir), 1908

Kaynak : Karamustafa ve Kürkçüoğlu, 2007: 98

II. Abdülhamid yaşanan savaşları bahane etmesi sonucu kapatılan Meclis-i Mebusan, otuz bir yıl sonra yapılan seçimlerle yeniden toplanmış ancak yaşanan olaylar yüzünden çalışmalarını sağlıklı bir şekilde yürütememiştir. 31 Mart (13 Nisan 1909) Olayları olarak bilinen bu ayaklanma Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelmesiyle bastırılmıştır. Abdülhamid tahtan indirilmiş yerine II. Abdülhamid'in kardeşi Mehmet Reşad (V. Mehmet) tahta çıkmıştır (Akarlı, 1999: 263).

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin devlet yönetiminde söz sahibi olduğu bu dönemde özellikle milliyetçilik önem kazanmış, Osmanlı sınırlarındaki halklar ayaklanmışlardır. Bununla birlikte İtalya gibi sömürgecilik faaliyetlerine geç başlayan ülkeler Osmanlı topraklarına saldırmışlardır. Bu gelişmeler Trablusgarp Savaşı (1911-1912) ve Balkan Savaşları'nın (1912-1913) yaşanmasına neden olmuştur. Toprak kayıplarının yaşandığı savaşlar sonucunda da İttihat ve Terakki Cemiyeti devlet yönetimini tam anlamıyla ele geçirmiştir. Tunçay (1989: 36) 1913-1918 yılları arasında bu dönemi İttihat ve Terakki diktatörlüğü olarak tanımlamaktadır.

Bu dönemde bazı önemli gelişmelerin yapıldığı da görülmektedir. Bunlardan ilki Birinci Dünya Savaşı öncesinde, hükümet örgütünün ve bürokrasinin rasyonalizasyonu için çalışmaların yapılması ve vergilerin düzenlenmesidir. Rusya'nın baskısı sonucunda uluslararası Yeniköy Konferansı'nda Osmanlı'nın Doğu Anadolu'da genel müfettişlik bölgesi kurulması ve bunların başına yabancı uzmanlar getirmeyi kabul etmiştir. Bu da Doğu Anadolu'da Rusya etkisinin artmasına neden olduğu söylenebilir. 1913 yılında çıkarılan İl Yönetim Kanunu ile belediyeler yeniden örgütlenmiş ve modernleştirilmiştir. Belki de en önemli gelişme hukuk

alanında yapılan ve Tunçay (1988: 39) laiklik yönünde bir gelişme olarak yorumlanan Şer'i mahkemelerin Adalet Bakanlığı denetimine sokulmasıdır. Dini eğitim veren okullar Milli Eğitime bağlanmıştır.

Bununla beraber askeri alanda yapılan reformlar, devletin sömürgeleşmiş halini görünür hale getirmektedir. Ordu Alman, donanma İngiliz, Jandarma teşkilatı Fransız komutanların denetimine bırakılmıştır.

1914 yılına gelindiğinde, Avrupa bir yandan dış pazarlar ve dünya egemenliği için İngiliz-Alman yarışması, bir yandan da Avusturya-Macaristan ile Rusya arasındaki Cermen-Slav ulusçuluk çatışması ile ikiye bölünmüş durumdaydı. Rusya, Fransa ve İngiltere Üçlü İtilaf devletlerini; Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya ise Üçlü İttifak devletlerini oluşturmuşlardı.

Osmanlı İmparatorluğu çoktandır paylaşılma durumundaydı;hatta böyle bir parçalanmanın daha önce olmamasının başlıca sebebi büyük devletlerin birbirine düşecek paylar üstünde anlaşamamalarıydı. Osmanlı egemenliğindeki Doğu Arap toprakları, gerek doğal zenginlikleri gerekse Hindistan'ın kapısı konumunda bulunduğu için İngiliz sömürge imparatorluğu içindeydi. Teknolojik gelişme sonucu, içten patlamalı motorların yaygınlaşmaya başlaması ve bunların kullandığı (o zamana değin ancak aydınlatmada yararlanılan) petrolün söz konusu Arap ülkelerinde bulunduğu anlaşılması da, bölgenin stratejik önemini arttırmıştı. Almanya ise, benzer nedenlerle, Anadolu üstünden Orta Doğu'ya ulaşmak istiyordu.

Birinci Dünya Savaşı 1914 ile 1918 yılları arasında yaşanmıştır. Savaş sadece Avrupa'da yaşanmamış, savaşa giren ülkelerin sömürgelerinin de katılımıyla dünya savaşı haline gelmiştir. Üç kıtada açılan cephelerde gerçekleşen savaş sonuna 600 yıllık Osmanlı Devleti'nin parçalanmasıyla son bulmuştur.

3.3.1.4. Balkan Savaşı ve Anadolu Nüfusuna Etkileri

19. yüzyılda milliyetçilik en güçlü ideolojisi haline gelmiş ve bu ideoloji, dünya tarihinin sonraki akışını etkilemiş, ulus-devletlerin kurulmasına yol açmıştır (Şemşik, 2014:18).

Balkanlar dünyanın hiçbir yöresinde görülemeyecek derecede girift bir etnik mozaığe sahiptir. Birçok din ve ırk bir arada ve karma bir biçimde yaşamaktadır. Tüm toplumların öz ülke dışındaki diğer ülkelerde soydaşları bulunmaktadır.

Romanya dışında Romenler, Bulgaristan dışında Bulgarlar, Sırbistan ve Yunanistan dışında Sırlar ve Yunanlılar bulunuyordu. Nüfus, türdeş olmaktan uzaktı (Adanır, 1996: 35). 1893 tarihli Osmanlı nüfus sayımı, imparatorluğun Avrupa topraklarında yaşayan nüfusu, Adalar ve İstanbul şehir nüfusu hariç olmak üzere, 4 milyon olarak vermekte ve bunlardan 1.800.000'i Müslüman, 1.200.000'i Rum, 800.000'i Rum, 800.000'i de Bulgar olarak gösterilmektedir. Sayımda kullanılan tek ölçüt dindir ve Bulgarlar ile Rumlar'ın ayrı gruplar olarak gösterilmelerinin nedeni, Bulgar kilisesinin Rum-Ortodoks kilisesinden ayrılmasından sonra, gruplardan biri Ortodoks kilisesine bağlı kalırken, diğerinin Bulgar kilisesine bağlanmış olmasıdır. Buna karşılık sayımda ne Sırlardan ne de Arnavutlardan söz edilmektedir. Çünkü, Sırlar Ortodoks oldukları için Rumlar la birlikte sayılırken, Arnavutlar da, Müslümanlar, Rumlar ve sayıları 10.000 dolayında olan Katolikler şeklinde üç grup halinde gösterilmişlerdir.

93 Harbi (1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı) ve Berlin Kongresi ile birlikte Osmanlı'nın Balkanlar'daki hakimiyeti ciddi darbeler almıştır. 93 Harbi'nde Rusya bölgede kazanımlar sağlamışsa da Berlin Kongresi'nde bu kazanımları kaybetmiş ve İngiltere, Fransa, İtalya ve Avusturya bölgede güçlü konuma gelmişlerdir.

Rusların tüm slav haklarını bir araya getirme politikası Balkanların Osmanlı'nın elinden çıkmasında etkili olmuştur. Berlin Kongresi'nin ardından Osmanlı Devleti de bu karışık bölgeyi kendi elinde tutmak için Osmanlılık ideolojisini ayakta tutmaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Hıristiyan nüfusunun büyük çoğunluğunu kaybeden Osmanlı Panislamizm düşüncesine ağırlık vermiştir. "Şimdi imparatorluk halklarının çoğu İslam dininde olduğuna göre onları ancak Halife bir arada tutar ve diğer dünya Müslümanları da kurtarılarak bu bayrak altında birleştirilebilirdi".

1912 yılında Osmanlı Bulgar, Sırp ve Yunanlardan oluşan birlikle savaşa girmiştir. Savaşı kaybeden Osmanlı, yüzyıllardır elinde tuttuğu Balkanları tamamıyla kaybetmiştir. Bu yenilgi Balkanlar'da yaşayan Türk ve Müslüman toplumunun Osmanlı'ya göçüne neden olmuştur. Başta İstanbul olmak üzere Anadolu'ya göç başlamıştır (Hakov, 1999: 474).

Osmanlı'nın Balkanları kaybediş süreci yukarıda da belirtildiği gibi Rusya ile yapılan 93 Harbi ile başlamıştır. Savaş öncesi Tuna ve Edirne Vilayetleri'nde

yaşayan Müslüman nüfus toplam 1.5 milyon civarındadır. 93 Harbi sırasında 1.253.000 kişi göçmen konumuna düşmüştür. Bu savaş neticesinde bunlardan 515.000 kadarı Osmanlı topraklarına yerleştirilmiş, geri kalan miktardan bir kısmı eski topraklarına geri dönmüştür. Bu savaşta 261.397 kişi yani eski nüfusun % 17'si ya savaş sırasında ya da sürgünler esnasında ölmüştür. İşte bu yüzden 93 Harbi halk arasında Koca Bozgun olarak nitelendirilmiştir (İpek, 2000: 5).

93 Harbi sonra Osmanlı Devleti yoğunlukla karşılaştığı göçmenlerin iskan problemlerini önem verdiği yeni bir siyaset dahilinde yürütmeye çalıştı. Artık gelen göçmenler yoğunlukla Rumeli'ye yerleştirilmeye çalışılıyordu. Bu harpten sonra kaybedilen topraklardan göç eden ahali Yanya, Tırhala, Selanik, Edirne, İstanbul arasında kalan köy ve boş arazilere yerleştirilmek suretiyle askeri açıdan da önem verilen ve Müslüman unsurdan meydana gelen bir kordon oluşturmaya çalışmıştır. Bu siyasetin başarıya ulaşabilmesi için II. Abdülhamit Rumeli'den Anadolu'ya muhacir sevkini yasaklamıştır (Georgeon, 1999: 268). 1886-1890 yıllarında 70 bin Türk, Bulgaristan'dan Osmanlı'ya göç etmiştir (Şimşir, 1968: 205).

Balkan Savaşlarının kaybedilmesinden sonra da Doğu Rumeli'den Osmanlı askeri gücünün çekilmesiyle birlikte Doğu Rumeli'deki Türkler de bölgeden büyük ölçüde göç etmiştir (Baş, 2005: 24).

Balkan Savaşları sonunda Osmanlı topraklarına yapılan göç sonucunda halk Edirne, İstanbul, Aydın, Ankara, Kastamonu vilayetleri ve genel bir ifadeyle Trakya, Marmara, kuzey-batı ve Batı Anadolu bölgeleri Rumeli göçmenlerinin kitlesel yerleşim alanları oldu (Georgeon, 1999: 269). Göçmenlerin İstanbul'da Yedikule sur dışında yapılan barakalara yerleştirildikleri bilinmektedir. İzmir'de de göçmenlerin iskan edildikleri bir başka önemli şehirdi.

Bu savaşlar sonucunda Osmanlı'nın nüfus yapısı ve yoğunluğu da değişmiştir. Osmanlı Devleti'nde yapılan son iki nüfus sayımı 1906/07 ve 1914 nüfus sayımlarıdır. 1906/07 nüfus sayımına göre memleketin nüfusu 15.099.738 kişi olup bunun 11.633.507'si Müslüman (%77.51), 3.376.231'i ise Gayrimüslim'dir (%22.49), (Güler, 1999: 570)

1914 nüfus sayımında ise toplam nüfus 16.064.061'dir. Müslümanlar 12.997.459 (%80.91), Gayrimüslimler 3.066.602 (% 19.09) kişiydiler. Bir önceki nüfus sayımına göre Müslümanların hem miktan hem de oranı artmıştır. Bunun en

önemli sebeplerinden biri 1912 Balkan Harpleri neticesinde Balkanlar'dan Türkiye'ye yoğun bir Müslüman kitlenin göçmüş olmasıdır. Müslümanların oran olarak artmasındaki diğer önemli sebep, Rum nüfusun 241231 (%2.28) azalmasıdır. Azalmanın sebebi ise elimizden çıkan Ege Adaları'ndaki Rum nüfusun, bu sayımda yer almamış ayrıca Batı Anadolu, Trakya, İstanbul, Marmara civarı ve Karadeniz'deki bir kısım Rumlar'ın göç etmesi veya ettirilmesi dir. Genel nüfus sayımında Rumlar'ın azalmalarına rağmen 1914 nüfus sayımına göre Aydın'da Rumlar 299.097 (Aydın'ın % 18.59'u), Edirne'de ise 224.860 (Edirne'nin % 35.60'ı) gibi yüksek bir orana sahiptirler. İşte bu yüzden tablomuzda da görüleceği üzere göçmenler, stratejik önemi haiz bu yerlerde nüfus oranlarında dengeyi korumak ve Müslümanların lehine arttırmak maksadıyla bu iki vilayetime yoğunlukla yerleştirilmişlerdir. 1877-1914 yılları arasında iskan politikasıyla Türkiye' deki nüfus yoğunluğu kilometrekarede 16.2 'den 21,7'ye yükselmiştir (McCarthy, 1998: 184).

Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan ile mübadele anlaşması yapmasının bir nedeni de İttihat ve Terakki'nin devlet sınırları içerisinde Türk nüfusu artırma politikasıdır. Edirne'nin geri alınmasıyla, içte ve dışta hükümetin mevkiinin kuvvetlenmesi üzerine Dahiliye Nazırı Talat Paşa, Balkan Harbi'nde hıyanetleri ortaya çıkan unsurları memleketten temizlemeyi birinci mesele olarak ele almıştır. Önce sayıları nispeten az olan Bulgarlar gönderilmiştir (Dündar, 2002: 68).

Bu amaçla Osmanlı ve Bulgaristan tarafından toplanan komisyon çalışmalarda bulunmuştur. 2-15 Kasım 1913 tarihleri arasında Edirne'de toplanan komisyon sınırın her iki tarafındaki on beş kilometrelik bölgede bulunan Müslüman ve Bulgarların, fiili durumunu teyit eden ve nüfus mübadelesine ilişkin ilk anlaşmayı oluşturmuş ve uygulamaya koymuştur. Bu komisyon çalışmaları Haziran-Ekim 1914'e kadar sürmüştür. Bunun sonucunda Bulgaristan'dan 48.570 Müslüman, Türkiye'den ise 46.764 Bulgar ile mübadele edilmişti (Dündar, 2002: 74).

Osmanlı Devleti, Bulgarların göç ettirilmesinden sonra boşalan topraklara Müslüman göçmenlerin yerleştirme işine önem vermiştir.

Balkan göçleri Osmanlı iç siyaseti ve azınlıklarını etkilemiştir. İttihat ve Terakki'nin Müslüman/Türk unsurun nüfusunu çoğaltmaya yönelik politikalar geliştirmesi ve bu politikalar ışığında Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yer alan azınlıklar göç ettirilmeye çalışılarak, onlardan boşalan yerlere Müslüman

yerleştirilecekti. Bunun sonucunda ilk etapta 200 bin İzmirli Rum'un Yunanistan'a gönderildiği bilinmektedir (Georgeon, 1999: 270).

Mart 1914'ten sonra Osmanlı Devleti Rum azınlığa karşı baskıcı bir yönetim ortaya koymuştur. Rum tüccarlara gayri resmi boykot uygulanmaya başlanmıştır.

3.3.1.5 Birinci Dünya Savaşı ve Anadolu Nüfusuna Etkileri

Osmanlı Devleti de diğer Arap ve Müslüman Türk devletlerinde olduğu gibi ülke içindeki nüfusu halkın dini inanışlarına göre belirlenen çizgilerle milletlere ayırdı. Örneğin Arap, Çerkez, Türk ayrımı yerine Müslüman milleti; Bulgar, Sırp, Romen ayrımı yerine ise Ortodoks milletleri meydana getirildi (McCarthy, 1998: 1).

Bu durum 19. yüzyıla kadar sürdü. 1789 Fransız İhtilali'yle dünyaya yayılmaya başlayan etnik kimliğe dayalı milliyetçilik anlayışı kısa zamanda Osmanlı ülkesinde de etkisini göstermeye başladı ve McCarthy'in deyimiyle (McCarthy, 2006: 80). milliyetçilik "hâkim kimlik olan dini asarak bir üst tanımlama " haline dönüştü. Osmanlı devleti de bu değişime Osmanlı milliyetçiliği ile karşılık vermeye çalışmışsa da başarılı olunamamıştır. Bunda Rusya'nın Panslavizm politikası ve Balkanlarda etkili olmak isteyen devletlerin siyasi, ekonomik ve askeri müdahaleleri Osmanlının bu çabasını sonuçsuz bırakmıştır. Artık Balkanlar'daki topluluklar kendilerini Osmanlı tanımlamasındaki millet anlayışından farklı olarak "ulus" şeklinde tanımlamaya başladılar. Artık onlar kendilerini Bulgar, Sırp, Rum ya da Ermeni ulusuna mensup saymaktaydılar.

1878 sonrası Osmanlı ülkesindeki Hıristiyan ve Müslüman nüfuslar arasında yükselen milli bilinç etnik ve dinsel bağlara dayanmaktaydı. Ülke sınırları içindeki bu niteliğe sahip her etnik unsur bilinçli olarak ya da olmayarak yasadıkları bölgelerde kendi sayısal üstünlüklerini savunmaya başladılar (Karpat, 2003: 85). Bu durum 20. yüzyıl başlarında giderek şiddetlenmeye başlamıştır.

Balkan Savaşları sonrasında İttihat ve Terakki hükümeti Pax Ottomana'yı parçalamaya yönelik etnik milliyetçiliği benimseyen kişi ve gruplara karşı kesin bir tavır aldı. Batıda Yunanistan'a katılmayı hedefleyen Rum milliyetçileriyle, doğuda bağımsızlık yanlısı Taşnak ve Hınçak taraftarı Ermenilerle, güneyde ayrılıkçı Arap teşkilatlarına karşı hükümet mücadele etti (McCarthy, 2006: 146).

Osmanlı nüfusundaki Rumlar, Yunan isyanı ve Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla Osmanlı devlet kademelerinde yer alamamaya başlamışlarsa da ekonomik üstünlüklerini sürdürmüşlerdir.

1906 – 1914 yılları arasında Osmanlı ülkesinde yasayan Rum nüfusta bölgelere göre göreceli bir azalmanın olduğu anlaşılmaktadır. Azalmanın temel nedeni olarak Balkan Savaşları sırasında Yunanistan ile savaş halinde olunmasından dolayı yerli Müslüman halkın Rumlara tepki göstermesi ve İttihat - Terakki hükümetinin yerli Rumlara yönelik izlediği kontrolcü politikadan dolayı Anadolu Rumlar'ından önemli bir oranın Yunanistan'a ve Yunan kontrolüne geçmiş olan Ege Adaları'na göç etmesi olarak gösterilebilir (Ülker, 1989: 47).

1906 - 1914 yılları arasında Osmanlı sınırları içinde yer alan idari taksimata göre Rum nüfusunun miktarında yaşanan değişim şu şekilde gösterilebilir:

İstanbul ve çevresinde 176.444 olan Rum nüfusu 205.375'e, Diyarbakır vilayetinde 1.125'den 1.822'ye, Sivas vilayetinde 67.374'den 75.324'e, Mamüretülaziz vilayetinde 651 olan nüfus 971'e, Beyrut vilayetinde 51.712'den 87.244'e, Kudüs mutasarrıflığında 15.885'den 26.035'e yükselmiştir. Ayrıca aydın vilayetine Aydın ve Menteşe olarak ikiye bölünmesine rağmen 285.105'den 299.096'ya yükselmiştir (Karpaz, 2003: 203).

Şekil 3.53. : İstanbul'a Gelen Göçmenler

Kaynak : wikimedia.org; Erişim Tarihi: 05.03.2015

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin aldığı seferberlik kararı Osmanlı Gayrimüslimlerin ordu içindeki konumları anlamak açısından önemlidir. Osmanlı toplumu içinde yer alan Ermeni, Rum ve Süryaniler "Amele Taburları" olarak isimlendirilmiş taburlarda askerlik görevlerini yapmışlardır. Önceleri sadece

askerlik muafiyeti bedelini ödemeyenler bu taburlarda yer alırken, sonradan bu bedelin firarlardan dolayı alınamaması üzerine tüm gayrimüslim askerlerin bu taburlara alınması uygulamasına başlanmıştır. Taburlardaki yaş sınırı 19 ve 46 yaş aralığındaydı (Zürcher, 2005: 210).

70 ile 120 arasında değişen taburlarda 25.000 ile 50.000 kişinin yer aldığı söylenebilir. Taburlardan ağırlıklı olarak yol tamiri, silah, cephane, ilaç, yiyecek maddelerinin silahlı muhafızlar eşliğinde taşınması gibi çalışma alanlarında yararlanıldığı anlaşılmaktadır. Bunların yanı sıra Harbiye Nezareti'nin levazım dairesi içinde yer alan endüstriye ilişkin görevlerde de bu taburlardan yararlanılmıştır. İstanbul ve çevresinde yer alan silah, cephane, ayakkabı ve elbise fabrikaları gibi askeri kuruluşlar ve tamir dükkânları ile fırınlar gibi dolaylı olarak askeriyenin hizmetinde olan sivil işletmeler Amele Taburları'nın çalışma alanı haline getirilmiştir (Zürcher, 2005: 210-211).

Endüstri yanında taburlar İç Anadolu'nun tarımsal üretim bölgelerinde çalıştırıldılar. Bunun temel nedeni düzensiz askere alım işlemleri sonunda işletmelerin kadın ve çocukların elinde kalması ve bu işletmelerin üretimlerinin normal seviyesinin altına düşmesidir (Eldem, 1994: 35).

Savaş sırasında Gayrimüslimlerin, özellikle Rum nüfusunun askerlik firar ettikleri, casusluk faaliyetlerinde bulunması ve çetelerin yanında yer aldıkları bir çok araştırmada dile getirilmektedir. Gayrimüslimlerin bu şekilde davranmaları Batı Anadolu, Marmara ve Karadeniz bölgesinde yaşayanların ülkenin iç kesimlerine göç ettirilmeleri kararı alınmıştır. Rum köylerinin ve ahalesinin listeleri hazırlanıp sevkiyat bölgelerinin idari sorumlularına bildirilmeye başlanmıştır. Bu göç sırasında Osmanlı Devleti'nin özellikle kadın ve çocuklardan oluşan "tehlike" yaratmayan kişilerin kendi istekleri dışında göç ettirilmemesi, gitmek isteyenlere ise engel olunmaması kararı aldığı; ayrıca göç şartlarına dayanamayacaklarından dolayı gönderilmeleri sakıncalı bulunan Rum göçmen çocukları Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'nın 21 Eylül 1916 tarihli emriyle Büyükada'da ki Rum okuluna yatılı olarak yerleşmeleri sağlanmıştır (McCarthy, 1998: 89).

Göçler Trakya (Tekfurdağı'na bağlı Rum köyleri, Biga'ya bağlı Rum köyleri; Gelibolu, İnöz, Edirne, Mürefte, Bolayır, Maydos, Kirte, Sarköy, Marmara Ereğlisi); İstanbul ve Güney Marmara (Bandırma, Bogaziçi, Karacabey, Şile, Erdek, Mudanya,

İmralı Adası); Ege (Ayvalık, Kuşadası, Menteşe, Akhisar, Kilizman, Söke, Milas, Bodrum, Selçuk); Akdeniz (Antalya, Fethiye ve Alanya'ya bağlı Rum köyleri, Tarsus, İçel, Adana, Mersin, Kas, Teke); Karadeniz (Çarşamba, Sinop, Trabzon, Samsun, Giresun, Cide kasabası (Kastamonu), Zonguldak - Tirebolu, Mazıköy) ve Doğu Anadolu (Erzincan) bölgelerinde gerçekleşmiştir (İnbaşı, 1999: 162).

Hazırlanacak olan sevkıyat listelerinde yer alacak şüpheli kişiler hakkında önce bölge idari sorumluları tarafından bir listenin yapılması, hangi nedenlerden dolayı zararlı ve tehlikeli oldukları hakkında ayrıntılı bilgi verilmesi, ardından bu bilgilerin yer aldığı hazırlanan listenin Harbiye Nezareti'ne gönderilmesi istenmiştir. Hazırlanan listelerde sevk edilecek Rumlar'ın isimleri, yaşları, meslekleri, eski ikamet bölgeleri, yeni ikamet bölgeleri ve sevk edilme nedenlerini içerir bilgiler yer almaktaydı. Sevkıyata tabi tutulan Rumlar'ın yanlarında taşıyabilecekleri mülklerini beraber götürmelerine izin verildi. Mobilya benzeri taşınmaz mülkleri ise sevkıyatın başlatıldığı yerleşim merkezindeki depo olarak kullanılacak boş binalarda toplandı.

Marmara bölgesinde İstanbul Vilayeti'nden 67, Edirne Vilayeti'nden 19.295 Kırkkilise Mutasarrıflığı'ndan 37.822, Tekfurdagi Mutasarrıflığı'ndan 120, Karesi Mutasarrıflığı'ndan 19.393, Rum nüfusu sevk edilmiştir. Ege bölgesinde Aydın Vilayeti'nden 42.200, Rum nüfusu hükümet kararıyla iskân bölgelerinden çıkarılmıştır. Karadeniz bölgesinde Canik Vilayeti'nden 62.000, Trabzon Vilayeti'nden 29 Rum nüfus yerlerinden çıkarılmıştır. İç Anadolu bölgesinde Konya Vilayeti'nden 20.386 Rum nüfusu iskân bölgelerinden çıkarıldılar. Bunun sonucunda toplamda 213.483 Rum nüfusunun Osmanlı hükümetinin aldığı karar doğrultusunda ikamet merkezleri değiştirilmiştir (Terzi, 1999: 298).

Marmara bölgesinde Edirne Vilayeti'nin iç bölgeleri, Karesi Sancağı'nın Marmara Denizi'ne kıyısı olmayan iç bölgeleri, İzmit Sancağı'nın ve Hüdavendigar Vilayeti'nin denize kıyısı olmayan iç bölgeleri zorunlu ikamet merkezi olarak kabul edildi. Ege bölgesinde Aydın Vilayeti'nin Ege Denizi'ne kıyısı olmayan sancakları, Afyon Karahisarısahip ve Kütahya sancaklarının merkezleri ikamet bölgesi haline getirildi. Diğer yandan İç Anadolu bölgesinin Ankara Vilayeti'ne bağlı sancaklar, Konya Vilayeti'nin iç bölgelerinde yer alan sancaklar, Sivas, Eskişehir, Niğde vilayet ve mutasarrıflık merkezleri zorunlu ikamet bölgeleri olarak tespit edilmiştir. Son olarak Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Maraş sancaklık merkezi ve Karadeniz bölgesindeki Kastamonu vilayet merkezi de sevk edilen Rumlar'ın sürgün cezalarını

çekecekleri iskân bölgeleri olarak belirlendi. İskân sırasında temel alınan nokta bu kabilelerin casusluk ya da diğer ülkelere firar faaliyetlerine engel olmak amacıyla sahillerden uzak, demiryolu ulaşımını aksatma, demiryollarını bozma tehlikesini giderebilmek için de demiryollarından ya da istasyonlardan uzak bölgelere yerleştirilmeleri olmuştur.

İskân bölgesi olarak belirlenen vilayet ve sancak merkezlerine bağlı Rum köylerine, sevk edilen Rum göçmenlerin küçük kabileler halinde nakil edilerek iskanları sağlanmıştır. Bununla birlikte Rum köylerinde yoğunluğun fazla olduğu durumlarda Müslüman köylerine de Rum kabilelerin küçük gruplar halinde iskân ettirilmesi uygulamasına geçilmiştir. Bu politika karşısında Müslüman ile Rumlar arasında yaşananlar konusunda belge ve kaynak bulunmamaktadır.

Rumlar'ın Anadolu içindeki zorunlu göçleri sonunda özellikle tüketimin hızla artması, üretimin ve beraberinde ithalatın da bu açığı kapatamaması ağırlıklı olarak Ege, Güney Marmara ve Orta Anadolu bölgelerinde perakende fiyatlar savaş öncesi döneme göre hızla arttığı ve bu da Osmanlı tebaasını kötü etkilemiştir (Şener, 1999: 561)

I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru ekonomik durumun giderek kötüleşmesini, Müslüman ve gayrimüslim göçmenlerin Anadolu'daki yerleşim bölgelerinde giderek yığılması, Bolşevik ihtilalinin çıkması üzerine Rusya'nın bir tehdit olmaktan çıkması, Çanakkale Savaşları'nın kazanılmasıyla batıda savaşın sona ermesi gibi nedenlerden dolayı kademeli olarak yerel makamlar Rum göçmenleri eski iskân bölgelerine göndermeye başlamışlardır. Rum muhacirlerinin geri dönüşlerine izin verilmesiyle birlikte bazı Rum ailelerinin eski ikamet bölgeleri yerine yurt dışına çıkmak ve diğer ülkelere göç etmek istedikleri görülmüştür. Bu göçler Rusya ve Avusturya gibi ülkelere gerçekleşmiş, bunun sonucunda da Osmanlı sınırları içinde Rum nüfusunun azalmasına neden olmuştur.

Sevkiyatın başlangıcında, aileleri sevk edilen Rumlar'ın 8 - 10 yaş arasındaki erkek ve kız çocukları sevkiyat şartlarından ve iskân bölgelerinin zorluklarından etkilenmemeleri için yatılı okullara ve Müslüman ailelerin yanlarına yerleştirilmişler ve Rum ailelerin geri dönüşlerine hükümetçe izin verilmesinden sonra bu çocuklar da ailelerine iade edilmişlerdir. Ancak yine de göçmen ailelerin parçalanmasına engel olunamamıştır.

I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında Osmanlı ülkesinde ilan edilen seferberlik çağrısına Rum nüfusun bir kısmı iştirak etmeyerek gerek tek başlarına gerekse aileleri ile yurt dışına firar ettiler. Bu firarların ağırlıklı olarak Rusya, Yunanistan ve Bulgaristan'a yapılmıştır. Firari Rumlar'ın Osmanlı ülkesine geri dönüşleri savaş sonuna kadar engellenmiş ancak Mondros Ateşkesi'nin imzalanması sonucunda Rumlar'ın Osmanlı ülkesine geri dönüşüne izin verilmiştir.

Rumlar'ın geri dönüşlerinden sonra "Emvali Metruke" sorunu ortaya çıkmıştır. Emvali metruke sözlük anlamı olarak sahihsiz emlâklar anlamına gelmektedir. Çalışma kapsamında göçe zorlanan Rum ve Ermenilerden kalan ev, arsa, bahçeleri ifade etmektedir. Göçün başlangıcında Rumlar'ın geride bıraktıkları taşınmaz mülklerin yerel yönetimler tarafından korunması amacıyla vilayet merkezlerinde "emvali metruke komisyonları" oluşturulmuştur. Ancak bu komisyonların düzensiz çalıştığı ve hükümetçe korunması bildirildiği halde bazı emlâkların tüccarlara gayri resmi şekilde satışını gerçekleştirdikleri görülmüştür. Evlerin zamanında hazırlanıp eski sahiplerine iade edilememesinden dolayı bazı Rum göçmenlerinin zor durumda kaldıkları görülmüştür. Bu göçmenlerin bir kısmının şehir sokaklarında, mezarlıklarda ve boş arsalarda yığılmışlardır. Hükümet evlerin derhal hazırlanmasına, boş olan binalara Rumlar'ın yerleştirilerek geri dönen göçmenlerin sıkıntılarını hafifletmeye çalışmıştır (Karpat, 1999: 27).

İmparatorluk sınırları içinde ağırlıklı grubu Gregoryen Ermeniler almaktadır. Bunların özellikle yoğun olarak altı doğu vilayeti olarak nitelenen Erzurum, Sivas, Elazığ, Diyarbakır, Van ve Bitlis bölgelerinde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bunların yanında toplam Ermeni nüfus içinde azınlıkta kalacak oranda Katolik ve Protestan Ermeni gruplara da imparatorluğun farklı bölgelerinde rastlanabilirdi (Karpat, 2003: 92). 1906 – 1914 yılları arasındaki nüfus sayımları incelendiğinde Ermeni nüfusunun verilen tarihler arasında İstanbul, Aydın, Adana, Mamüretülaziz, Beyrut, Suriye, Van vilayetleriyle İzmit ve Zor sancaklarında arttığı anlaşılmaktadır (Konukçu, 1999: 327).

1906 – 1914 yılları arasında Osmanlı ülkesindeki Ermeni nüfusunun miktarında yaşanan değişim şu şekilde nitelenebilir:

İstanbul ve çevresindeki nüfus 61.699'dan 72.962'ye, Aydın vilayetindeki nüfus 18.287'den 19.395'e, Erzurum vilayet nüfusu 109.310'dan 125.657'ye, Bitlis

nüfusu 90.319'dan 114.704'e, Diyarbakır nüfusunun 42.160'dan 55.890'a, Beyrut nüfusunun 18'den 1.188'e, Suriye nüfusunun 360'dan 413'e, Van nüfusunun 59.382'den 67.792'ye, İzmit nüfusunun 51.265'den 55.403'e, zor nüfusunun 60'dan 67'ye, Kudüs nüfusunun 706'dan 1.310'a yükselerek söz edilen bölgelerdeki Ermeni nüfusunda hızlı bir artışın olduğu söz edilebilir (Karpas, 2003: 200).

Savaş sırasında Osmanlı nüfusunda bulunan Ermenilerin ayrılıkçı hareketleri nedeniyle ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan bazı Ermeni topluluklarının Mezopotamya ve Suriye bölgelerine göçe zorlanmasına neden olmuştur.

Savaşın başlamasından sonra ve daha göç kararı resmileşmeden önce Kafkas cephesine yakın bölgeler olan Erzurum, Van ve Bitlis ile çeşitli isyan hareketlerinin görüldüğü Zeytun, Maraş ve Haçin gibi bölgelerdeki Ermeniler sevk edilmeye başlanmıştır.

23 Mayıs 1915 tarihli Dâhiliye Nezareti'nden Erzurum, Van ve Bitlis vilayetlerine gönderilen emirle adı geçen vilayetlerdeki Ermenilerin Van vilayetiyle sınırdaş olan kuzey bölümü dışarıda bırakılmak üzere Musul vilayetinin güneyi ile Zor sancağı ve merkez kazası hariç Urfa sancağı, ayrıca Halep vilayetinin doğu ve güneydoğusu ile Suriye vilayetinin doğusunda gösterilecek yerlere göç ettirilmesi ve barındırılması kararlaştırılmıştır. Dâhiliye Nezaretinden Musul vilayeti ile Urfa ve Zor sancaklarına verilen emirle iskân bölgelerine gelecek Ermenilerin köy ve kasabalarda yapılacak konutlara ya da yerel hükümetçe saptanacak yerlerde yeniden inşa edecekleri köylere yerleştirilmeleri istendi. Buna göre Ermenileri barındıracak köy ve kasabalar ile yeniden kurulacak Ermeni köylerinin sınırlarının Bağdat demiryolu ve diğer demiryollarına en az yirmi beş kilometre uzaklıkta bulundurulmasına özen gösterilmesi istenildi ve göç ettirilmeleri gereken Ermenilerin gönderilmeleri ve yerleştirilmelerinden yerel yöneticiler sorumlu tutulmuştur. Ayrıca yeniden yerleştirilme sırasında hiçbir bölgede genel nüfus içinde Ermeni nüfusun oranının yüzde onu geçmemesi amaçlanmıştır (Eken, 1999: 356).

Göçün başlarında Ermeni nüfusu Suriye ve Mezopotamya'ya gönderilecek bölgeler Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ile sınırlı olup Marmara, Ege ve Karadeniz bölgelerindeki Ermeni nüfus bu uygulamanın dışında tutulmuştur. Ancak savaşın ilerleyen zamanlarında bu bölgeler tehdit altına girdikleri için bu bölgedeki Ermeniler de göç kapsamına alınmıştır. İskân alanları olarak farklı bölgeler

kararlaştırıldı. Ermeni göçmenlerinin toplam Őehir nűfusu içinde yűzde on oranını geçmemesine önem verildi. Bazı bölgelerde hiç Ermeni yaşamadığı için Ermeni göçmenlerin yerleşmelerine izin verildi. Örneėin Afyon Karahisar'da Ermeni nűfus olmadığı için Balıkesir Ermenilerinin bu vilayetteki köylere dağıtılmaları sağlanmıştır. Gűneye gönderilen Ermeniler Diyarbakır'da, Musul vilayeti sınırları içindeki Baėdat demiryolu hattının batısında kalan bölgelerde, Halep vilayeti sınırları içinde, Zor sancağı içinden geçen Baėdat hattının gűneyinde kalan arazide ve Kerkűk sancaklığına yerleştirilmiştir. Tehcir edilen Ermeniler genellikle Gregoryen mezhebine mensuptular. Katolik ve Protestan Ermenileri sevkiyat dışı bırakılmıştır (Eken, 1999: 357).

Devlet görevlisi olup ayrılıkçı faaliyetlerde bulunmayan milletveki ve aileleri, posta ve telgraf memurları, Dűyun-u Umumiye, tekel ve gűmrűklerde çalışan memurlar ile ellerinde kimliklerini ve görevlerini belirten belgeleri bulunan demiryolu memurları ve işçileri de sevkiyat dışı bırakılmıştır. Gnderilmeleri durumunda yasadıkları bölgelerin űretim ve ekonomik yapısı zarar göreceği için zanaatkr, tűccar ve esnaf Ermenilerin de sevkiyatına engel olundu. Bunların yer değiştirmeleri yalnızca yasadıkları ilin kasabalarıyla sınırlı kaldı.

Bilindiėi űzere I. Dűnya Savařı sırasında Osmanlı-Ermeni arasında yařanan göç olgusu ve bu glerin sonuçları gűnűműzde Tűrkiye dıř politikasını meřgul etmektedir. Bu nedenle tartıřmalar tez kapsamında ele alınmayacak; literatűrde bulunan rakamlar ıřıėında dönemin fotoėrafını vermeye çalıřacaktır.

McCarthy (1998: 134-137) savař sırasında tehcirden dolayı yada kendi rızalarıyla 810.000 Ermeninin Anadolu sınırları dıřına çıktıėını, çeřitli etkenlerden dolayı, salgınlar, iklim Őartları, açlık, ařiret saldırıları gibi nedenlerle Anadolu Ermeni nűfusunun yűzde kırkını oluřturan 600.000 Ermeninin ldűėunű ileri sűrműřtűr. McCarthy Anadolu dıřına çıkan Ermeni nűfusunu ayrıntılı biçimde incelemiřtir. Buna göre, 400 bin kiři Sovyetler Birliėi'ne; 100 bin kiři Suriye'ye; 50 bin kiři Lűbnan'a; 45 bin kiři Yunanistan'a; 35 bin kiři ABD'ye; 30 bin kiři Fransa'ya; 20 bin kiři Bulgaristan'a; 2500 kiři Kıbrıs'a; 270 kiři Abusturya'ya; 200 kiři Çekoslovakya'ya; 15 kiři Macaristan'a; 543 kiři Yugoslavya'ya; 250 kiři İsviçre'ye; 603 İtalya'ya; 119 kiři İngiltere ve diėer Avrupa űlkelerine; 25 bin kiři Irak'a; 10 bin kiři Filistin ve űrdűn'e; 40 bin kiři Mısır'a; 40 bin kiři İran'a ve 1000

kişi Japonya, Çin, Hindistan ve Latin Amerika ülkelerine göç etmişlerdir. Bu göçlerin toplam sayısı 810.880; Türkiye'de kalanların sayısı ise sadece 70 bindir.

Savaş sonrasında Suriye ve Mezopotamya bölgesinden geri dönüşler başlamış ancak Rumlar'ın yaşadığı sorunların benzerlerini yaşamıştır.

Osmanlı egemenliğine girdikleri 16. yüzyıl başlarından itibaren Araplar genellikle, yaşam alanları olan Hicaz, Suriye ve Irak bölgelerinde özerk bir nitelikte varlıklarını sürdürmüşlerdi. 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı ile Suriye ve Filistin bölgelerinin Osmanlı egemenliğinden çıkıp Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın kontrolüne geçmesi bu bölgelerde sonraki dönemlerde ortaya çıkan ayrılıkçı Arap hareketinin temelini oluşturdu. Ancak Kavalalı'nın bölgedeki egemenliğinin İngiliz desteği ile 1840 Londra Konferansı sonucunda kırılıp bölgenin Osmanlı Devletine bırakılması ile bu ayrılıkçı istekler bir süreliğine engellendi (McCarthy, 2006: 150). Bundan sonraki süreçte Arap ulusçuluğu düşüncesi kültür ve edebiyat alanında başladı. Bu oluşumda bölgede kurulan ve Arap toplumuna batılı fikirlerin gelmesinde önemli rol oynayan Amerikan misyoner okullarının büyük etkisi oldu. Presbiteryen Amerikan misyoner okulları eğitim dili olarak Arapça kullandılar ve Arap örgencilerine batı tarzı ileri bir eğitim vermeyi basardılar (McCarthy, 2006: 152).

Arap ulusçuluğunun ayrılıkçı bir niteliğe dönüşmesinde 1908 Devrimi önemli bir yer teşkil eder. Bu dönemde geleneksel Osmanlıcılık anlayışından koparak Türk milliyetçiliği politikasını izlemeye başlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gerek takip ettiği siyaset, gerekse II. Abdülhamit rejimine son vermesi Albert Havrani'ye göre (2003: 364) Arapları Osmanlı toplumuna yabancılaştırdı ve giderek hareketin siyasal bir niteliğe dönüşmesine yol açtı. Arapların Osmanlı sınırları içinde tehdide neden olması onların da sorunlu göçe tabi tutulmasına neden olmuştur. Anadolu'ya sürgüne gönderilen suçlular ya da ailelerinin iskânlarında başkentin güvenliğinin sağlanabilmesi için İstanbul ve çevresi iskân alanlarının dışında tutulmuştur. Osmanlı'ya bağlılıkları olan ve bölgede yaşanan ayrılıkçı hareketler sonucunda tehdit altında bulunan Arap toplulukları, özellikle Mısır, Medine ve Hicaz 'dan İstanbul'a getirilmiştir. Arapların göç ettirildikleri yerler Marmara bölgesinde hüdavendigâr, Edirne, İstanbul vilayetleriyle, Bilecik, Lüleburgaz, Tekfurdağı, Kırkilise, Karesi (Balıkesir) sancakları Arap ailelerin ikamet bölgeleri olarak belirlendi. Ege bölgesinde Aydın vilayetinin iç bölgelerine Araplar yerleştirildiler. Karadeniz

bölgesinde ise Kastamonu vilayeti zorunlu iskân bölgesi olarak belirlendi. Akdeniz bölgesinde Teke sancağının iç bölgeleri Anadolu'nun güneyinde Halep vilayetinin merkezi ve Mersin sancağı ile Urfa sancağının merkezi ikamet bölgesi olarak saptanmıştır. Bunlara ilaveten Konya, Ankara, Sivas vilayetleri ile Eskişehir, Kütahya, Kayseri, Niğde sancaklarının iskâna elverişli bölgeleri sevk edilen Arap ailelerinin zorunlu ikametgâhları olarak belirlenmiştir (Özdemir, 2007: 189). Zorunlu göç sonunda bazı aileler yurtlarına geri dönerken bazıları Anadolu'da kalmışlardır.

Batılı toplumlarca Doğu Akdeniz ülkelerini tanımlamakta kullanılan Fransızca kökenli “levant” kelimesinden türetilen “Levanten” bu ülkelerde doğup yaşayan Hıristiyan inancına sahip Avrupa ya da Amerikalıları nitelemektedir. Levantenlerin kim olduklarına dair farklı görüşler öne sürülmektedir. Tuncer Baykara'ya göre (Baykara, 1974: 35) Levantenler, Avrupalı tacirlerin yerli Rumlarla evlenmelerinden doğan yeni bir ırktır. Şerife Yorulmaz'a göre (1995: 136) Levantenler tarihsel süreç içerisinde, özellikle Akdeniz ticaretinin gelişmeye başladığı dönemden itibaren Doğu Akdeniz ülkelerine yerleşen farklı Avrupa ulus ve topluluklarından (Venedikli, Cenevizli, İngiliz, Fransız, Felemenk, Avusturyalı) zamanla birbirleriyle ve bazı yerel unsurlarla evlilikler yoluyla kaynaşmaları sonucu farklı ölçülerde, değişken, baskın yerel Türk kültürüne kapalı ve seçkin kalmaya çalışan bir zümredir.

Venediklerin Akdeniz'de sahip olduğu ticari üstünlük 16. yüzyılda Osmanlı Devleti Doğu Akdeniz'e açılmaya başladığında Venedik ticaret tekeliyle karşılaştı. 16. ve 17. yüzyıllar boyunca

birçok devlet adamı Venediklilerin Akdeniz üstünde kurdukları bu ticari ve askeri üstünlüğü kırmaya çalıştı. Bunun için hem denizlerde askeri alanda mücadeleye ağırlık verdi, hem de Venedik'in rakibi durumunda olan Cenova, Floransa ve Ragusa gibi diğer İtalyan tüccar devletleriyle ticari ilişkiler kurmaya çalıştı (Heaton, 1995: 136).

16. yüzyıl sonlarına doğru Avrupa ekonomisinin ağırlık merkezi Akdeniz kıyılarından Atlas Okyanusu kıyılarına kaymaya başladı. Bunun sonucunda Fransa, Hollanda ve İngiltere bandıralı ticaret gemileri Doğu Akdeniz limanlarında görünmeye başladı. Osmanlı Devleti Venediklilere karşı izlediği karşıt tutumu Fransız, Hollanda ve İngiliz tüccarlarına karşı göstermedi ve onların Osmanlı

karasularında özgürce ticaret yapmalarına imkân tanıdı. Özellikle İngiliz ve Fransız tüccarlara tanınan kapitülasyonlardan yararlanarak, 17. yüzyıldan itibaren İstanbul, İzmir, Antalya, Beyrut, Halep ve İskenderiye gibi şehirlerde İngiliz ve Fransız ticaret kolonileri oluşmaya başladı (Pamuk, 1988: 85).

Avrupalı devletler 17. yüzyılda Osmanlı Devleti ile olan ticari ilişkilerin yoğunlaşmasından dolayı ülke sınırları içinde birçok siyasi temsilcilikler ve konsolosluklar oluşturdular. Bu temsilcilikler buldukları bölgelerdeki yerel yöneticiler ve yerli tüccarlarla diyalog sağlayabilmek için gayrimüslim Osmanlı halkından tercüman olarak yararlanmaya başlamışlardır (Mantran, 1987: 160). Böylece imparatorluk içindeki bu Hıristiyan ve Musevi halkı uzun zamandan beri ülkenin ekonomik hayatındaki uygun rollerine ilaveten Avrupa ile Osmanlı Devleti arasındaki ticari ilişkilerde aracılığa başladılar (Bağış, 1983: 25).

İmparatorluğun Müslüman olmayan unsurları zamanla yardımda buldukları devletlerin vatandaşlığına geçme olanağına sahip oldular. Böylece Osmanlı ülkesinde gerçek Avrupalıların yanı sıra İzmir, İstanbul, Bursa gibi önemli ticaret merkezlerinde mahallesi, giyimi ve yaşayışı farklı, sözde Avrupalılar sınıfı ortaya çıktı (Avcıoğlu, 1969: 197).

20. yüzyıl başlarında İzmir’de var olan 391 fabrikadan sadece 14’ü Türklere ait olup geri kalan 244 fabrika Rumlara, 6’sı İngilizlere, 5’i Fransızlara, 3’ü İtalyanlara, 1’i Belçikalılara, 9’u Musevilere ve 3’ü Ermenilere aitti. Ayrıca bu sayıya 3’ü Avusturyalılara, 22’si Almanlara, ve 1’i de Amerikalılara ait olan atölyelerde dâhildi (Cin, 1985: 80).

Levantenler yağ-sabun işletmeleri, tarımsal ürünleri işleme, kapitalist çiftlikler, maden tesisleri, ulaşım sektörü (demiryolları, denizyolları, tramvay işletmesi), sigorta şirketleri ve posta işletmeleri gibi sektörlerde faaliyet göstermişlerdir .

Levanten nüfusun ağırlıklı olarak Suriye, Aydın, Adana, Edirne, İstanbul, Beyrut gibi gerek yüksek rekolte alınabilen tarım bölgelerinde gerekse uluslar arası ticaretin canlı olduğu ticaret merkezlerinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

1915 yılında yapılan incelemeye göre Suriye vilayetinde 620, Aydın vilayetinde 2864, Adana vilayetinde 1165, Edirne vilayetinde 986, İstanbul vilayetinde 9890, Beyrut vilayetinde 4314 yabancı nüfus yaşamaktaydı. Diğer

yerleşim merkezlerindekiyle birlikte Osmanlı ülkesinde bulunan yabancı olarak nitelenecek diğer ülkelerin tebaa ya da vatandaşlarının toplamı 21974 olarak karsımıza gelmektedir.

3.3.2. Kültür ve Sanat Ortamı

Fatih Sultan Mehmet döneminde Avrupa'yla kültürel ilişkiler gelişmiştir. Bu dönem Padişah portreciliğinin gelişmesi açısından önemlidir. Fatih Sultan Mehmet madalyonlar ve tablolarla kendi imajını yaygınlaştırmak istemiştir (Gören, 1993: 18) Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni bir çağ açıp kapayan Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde bilim, sanat ve yaşam alanında yükseliş olmuş; İtalya'dan Bellini olmak üzere bazı ressamlar saraya davet edilmiştir. Bursalı Sinan Bey gibi bazı Osmanlı ressamı da İtalya'ya gönderilmiştir. Fatih'in bütün çabalarına rağmen resim sanatı eski geleneğine bağlı kalmıştır. Kanuni Dönemi'nde Nigari, minyatür ressamı olarak sultanların yanı sıra Fransa Kralı 1. Fransuva ve Alman Kralı 5. Şarl'ın portre resimlerini yapmıştır. 1700 yılından itibaren Batı'dan pek çok sanatçı gelmiştir. II. Mahmut, 1830 yılında kendi resmini devlet dairelerine astıran ilk Osmanlı Padişahı olarak resim sanatının temelini atmıştır.

Şekil 3.54. : Belli tarafından yapılan Fatih Sultan Mehmet Protresi, 1480

Kaynak : wikimedia.org; Erişim Tarihi: 10.05.2015

Azınlık ressamlar sarayda görev almışlardır. I. Ahmet'ten sonra gelen saray portrecileri Ermenilerdendir. Örneğin Sultan Ahmet (1703-1730)'in portrecisi Parseğ, Sultan IV Mahmut'un (1730-1754), II. Mustafa'nın (1757-1773) ve I. Abdülhamit'in (1773-1789) portrelerini yapan Anadolu'da yaşayıp ve İtalyada eğitim alan Rafael'in

oğlu Menas olmuştur. Yaptığı yeniliklerle 6ne çıkan II. Mahmut, 6zellikle Yeniçeri Ocağını kaldırdıktan sonra Osmanlı Tarihinin en k6kl6 reform hareketlerini başlatmıştır. II Mahmut'un çeşitli alanlardaki, yenilik hareketleri içinde, sanat da 6nemli yer alır. Yabancı resamlara portrelerini yaptırmış, 6zerinde portresi olan sikkeler bastırmıştır. Hatta yaptırdığı resimlerini çeşitli okullara ve resmi dairelere astırmıştır. Osmanlı sultanlarının hediye verme geleneği içinde b6ylelikle resim de yer alır. II. Mahmut'un "Tasvir-i H6mayun" olarak adlandırılan bu resimlerini, yerli ve yabancı çok sayıda kişiye armağan ettiği bilinmektedir (Renda, 1999: 420).

18. y6zyılda yabancı resamlar oryantalizm akımı eşliğinde Doğu'nun egzotizmini yakalamak için Osmanlı topraklarına akın etmiştir. Devlet de yabancı resamları hoş karşılamış, pek çok osmanlı padişahları da kendi resimlerini, Batılı resamlara yaptırarak resim sanatına destek olmuşlarsa da, bu destek halktan gelen resim sevgisi değildi. Hatta halk arasında 2.Mahmut'un para 6zerine basılan profil resminin, T6rk parasına uğursuzluk getirdiğine inancı yaygınlaşmıştır (Erbay, 2000: 137).

Değişimci bir padişah olan ve Osmanlı toplumunun Batılılaşma hareketlerinin simgesi olan II. Mahmut, çeşitli alanlarda yaptığı yenilik hareketlerini desteklemiş, Sultan Abdulmecid ise simge olarak da gelenekseli ve eskiyi temsil eden Topkapı Sarayı'ndan, değişmeyi ve yeniyi temsil eden Dolmabahçe Sarayı'na taşınarak yapmıştır (Kunt, 1990: 73).

Osmanlı geleneksel sanat 6r6nleri arasında batılı anlamda resim ve heykel 6retimi s6z konusu değildi. Batılılaşma ile başlayan s6rete resim sanatı 6rnekleri g6r6ld6đ6 gibi heykel sanatını temsil eden 6retimler de g6r6lmeye başlanmıştır. Abd6laziz, Avrupa gezisinde kralların heykellerinin yapıldığını g6rm6ř ve bunun 6zerine 1871 yılında Fransız sanatçı C. F. Fuller'e at 6st6nde bir heykel yaptırmıştır. D6k6m işi Viyana'da gerçekleştirilen heykel, Beylerbeyi Sarayı'na yerleştirilmiştir. 19. y6zyılda Balyan ailesi, yaptığı saray ve k6şklerin bahçelerini s6slemek için Avrupa'dan hayvan heykelleri getirtmişlerdir. Osmanlı Sanatı'nda heykelden s6z edilmesi ise Sanayi Nefise Mektebi'nin kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Roma'da heykel eğitimi g6ren Yervant Oskan Efendi, Sanayi Nefise Mektebi'ndeki ilk heykel hocası olmuştur.

Avrupa'dan gelen yabancı sanatçılar ise Osmanlı topraklarına büyük ilgi göstermiş 19. Yüzyılda pek çok batılı ressam ülkemize gelip perspektifli, hacimli nesnel görüntülü resimler yapmışlardır. Özellikle Abdülaziz döneminde sarayın hizmetinde çalışan Aivazovski, Preziosi gibi sanatçıların resimleri bugün milli sarayların koleksiyonlarında ve müzelerde bulunmaktadır. Ayrıca Liotart, Favray, Hilair, Caraffe, Memling gibi yabancı ressamın saray çevresini etkisi altına almışlardır (Ersoy, 1998: 13).

Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma çabalarının yoğun bir biçimde yaşandığı bir süreç olan 19. yüzyıl içinde, sosyal yaşamdan, ekonomiye, siyasetten, felsefeye, edebiyattan, müziğe, mimariden, resme, kadar birçok ögenin yeniden yapılanma içine girdiği görülmektedir.

Osmanlı imparatorluğunun sanat merkezi olan İstanbul'daki sanat ortamını oluşturan öğelerin, 1850'li yıllar ve sonrasında, oldukça karmaşık bir alt yapı oluşturduğu görülmektedir. Aynı dönemlerde, benzer karışıklıklar Batı dünyasında da ortaya çıkmıştır. Ancak, Batı'da bu karışıklığa bir ölçüde yön verecek jüriler, salon yönetmelikleri ve akademiler gibi kurumların varlığı söz konusudur. Türkiye'de ise bu karışık ortamda sanatçılara yön verecek kurumların olmaması dikkat çekicidir. Böyle bir soruna çözüm ise ancak, 19. yüzyılın sonlarına doğru Osman Hamdi Bey'in girişimleriyle kurulan Sanayi-i Nefise Mektebi ile gelmiştir denilebilir. Mektebin böyle bir işlevi olduğu, kurulduğundan, günümüze kadar geçen süreçte açıkça görülmektedir. Mektebin kuruluş amaçları ve işleyişine ilişkin bilgilerin yer aldığı belgelerden, dönemin sanat ortamına nasıl yön vermek istediği anlaşılmaktadır (Germener, 1992, 69).

Ancak, tüm bu isteklere karşın, Sanayi-i Nefise Mektebi'nin, Osman Hamdi Bey'in 27 yıl süren müdürlüğü sırasında, yaklaşık yine aynı tarihlerde kurulan dönemin diğer öğretim kurumlarından Harbiye, Mülkiye, Tıbbiye, hatta Ticaret Mektebi kadar, toplumda etkili olamadığı görülmektedir. Adı geçen bu okullar yetiştirdikleri öğrencilerle, dönemin sosyal ortamında adlarından söz ettirmeleri, siyaset ve fikir yaşamında etkili olmalarıyla dikkat çekmekteydiler. Sanayi-i Nefise Mektebini bitirenlerin, diğer yüksek okul mezunları gibi toplumda etkili olamamalarının nedeni, hiç kuşkusuz bu kişilerin salt sanata ilişkin konularla ilgilenmeleri değildir.

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor şartlar altında kısa bir zaman dilimi içinde yüksek sanat değeri taşıyan yapıtların birdenbire ortaya çıkması elbette beklenemezdi; ancak. Sanayi-i Nefise Mektebi'nin açılışını izleyen ilk 20-25 yıllık bir süre içinde de Şeker Ahmed Paşa, Osman Hamdi Bey, Süleyman Seyyid ve Zekai Paşa çapında bir sanatçının yetişmemesi de dikkat çekicidir. Bu noktada, zamanını Sanayi-i Nefise'den çok Müzeye ayıran Osman Hamdi'nin, mektepte adeta kendi kabuklarına çekilmiş ve yeteri kadar güçlü olmayan yabancı hocaları ortalama 25 yıl gibi uzun bir süre iş başında tutması da bir kusur sayılabilir (Cezar, 1995, 473-474). Ancak burada ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel kaos ortamında daha iyi hocalar bulunup bulunamayacağı bir yana; sanatçının çevresinde oluşan, eğitim veren özel ve resmi kurumları, izleyenleri, koleksiyonerleri, eleştirmenleri, sanatı destekleyenleri, müzeleri, galerileri, atölyeleri, sanatçıların gereksinim duyduğu boya, tual, fırça gibi gereçleri üretenleri-satanları, sanatın yaygınlaşmasını sağlayan kitapları yayımlayanları-satanları gibi daha birçok öğeleriyle küçümsenmeyecek bir pazar yaratılması konusunda koşulların yetersizliği gibi nedenlerle sanatın, toplumun gündemine o günlerde önemli bir konumuna yerleştirilmesi güçtür.

Başlangıçta her yeni oluşan kurum gibi Sanayi-i Nefise Mektebinin de bir süreci -belki dünyadaki örneklerinden biraz uzun olarak- yaşaması gerekmiş; ancak, daha sonra özellikle de yetiştirdiği çok önemli sanatçıları (1914 Kuşağı gibi) yurt dışına yollayıp: onların yeniden bu kuruma dönmesiyle gerçek yapılanmasını tamamlamış, günümüze kadar uzanan süreçte resim sanatımızı bugünlere taşımıştır. 19.yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, batılı anlamda oluşum sürecini yaşamakta olan Türk Resim Sanatının temsilcileri olan ressamlar içinde çok çeşitli bir görünüm egemendir. Türk ressamlar içinde yurt dışında eğitim gören ünlü sanatçıların başında hiç kuşkusuz Abdülmecid Döneminde Paris'e Hukuk öğrenimi için gönderilen ve orada 10-12 yıl kalarak 1870'de yurda dönen Osman Hamdi Bey (1842-1910) gelmektedir. Diğer önemli sanatçılar, askeri okul çıkışlı olup. Abdülaziz Döneminde 1861'de Paris'e resim eğitimi görmek için yollanan ve burada 9 yıl kalarak 1870'de yurda dönen Şeker Ahmed Paşa (1841-1907); yine askeri okul çıkışlı olup Sultan Abdülaziz tarafından 1862'de Paris'e yollanan ve burada 8 yıl kalarak 1870'de yurda dönen Süleyman Seyyid (1842 1913)'tir. Bu üç önemli sanatçıdan sonraki kuşağın önemli bir asker kökenli sanatçısı ise Halil Paşa (1852-1939)'dır. Sanatçı Abdülaziz

Dönemi'nde 1870-1873 arası Rüştiye ve Mühendishande okudu II. Abdülhamid Dönemi'nde de 1880 -1888 arası Paris'te resim öğrenimi gördü, II Abdöihamid Döneminde, yine askeri okul (Harbiye 1881) çıkışlı olup yurt içinde eğitimini sürdüren Hüseyin Zekai Paşa (1860-1919) gibi sanatçılar da başlangıçta dönemlerindeki diğer sanatçıların niteliklerine yakın görülürler. Günümüze oranla son derece güç koşullarda çok az sayıda kişinin bireysel girişimleriyle Osmanlı sanat ortamına kitap kazandıranlar da vardır. Örneğin Hüseyin Zekai Paşa öncelikle bir asker, sonra sanatçı olarak hiç Avrupa'ya gitmemesine karşın, resim, arkeoloji, mitoloji, mimari ve küçük sanatlara ilişkin sahip olduğu bilgiler çağdaşı olan birçok Osmanlı aydınına göre ileri düzeydedir.

Türk Resim Sanatı Sanatının Batılılaşma döneminde Osmanlı dünyası içinde yaşayan Hıristiyan azınlıklara mensup sanatçıların oldukça önemli katkıları bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişim sürecinde, imparatorluğu oluşturan toplumlar içinde azınlıkların varlığı önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin, 1530 yıllarında imparatorluğun yayıldığı tüm topraklarında yaşayan nüfus yaklaşık 6.5 milyon ve bu nüfusun %8'i olan 520.000 kişi azınlıktı. Bu oranın 19.yüzyılda (1844 yılında) %18,7'lere çıktığını görmekteyiz ki bu yaklaşık 16 milyon civarında olan toplam imparatorluk nüfusunun, 3 milyonunun azınlık olması demektir. Bu rakamların 1906'daki durumuna bakıldığında ise oranın %34'lere ulaştığı ve yaklaşık 15.5 milyon Müslüman'a karşılık 5,3 milyon gayrimüslimin yaşadığı görülmektedir. İstanbul nüfusuna ilişkin bir veriye göre kentte yaşayanların %50'si gayrimüslim idi ki bunlarında %40'ı Osmanlı, %10'u ise yabancı uyrukluydu. Bu kesime mensup olanların hemen hepsi Galata ve Pera bölgesinde oturuyorlardı. Dönemin Pera'sı, yaygın olarak konuşulan Fransızca ile adeta küçük bir Paris gibiydi. 19.yüzyılın sonunda 70.000 civarında öğrencinin Fransızca eğitim gördüğü bilinmektedir. 1836 yılında ilk Türk gazeteleri olan Takvim-i Vekayi, Ceride-i Havadis ve Tercüman-ı Hakikat toplam 32.000 tiraj yaparken; yabancı dilde yayın yapan gazetelerin toplam tirajı 60.000'lere ulaşmıştı. Yabancı dilde yayımlanan gazeteler arasında da İngilizce ve Fransızca dillerinde basılanlar 25.000, Rumca basılan gazete ise yaklaşık 17.000-18.000 satış rakamına ulaşarak başı çekiyorlardı. Pera, modern dükkanları, tiyatroları, eğlence yerleri, resim sergileri, yabancı dille eğitim veren okulları, bankaların genel müdürlükleri, yabancı ülke temsilcilikleriyle imparatorluğun çağdaşlaşma simgesi olarak görülüyordu. Selçuk Mülayim'in de vurguladığı gibi,

sanata ilişkin hemen her şey İstanbul'da, daha doğrusu Pera'da olup bitiyordu. Bu arada, İstanbul'a ilişkin sayısız yazılar yazan, ünlü Sermet Muhtar Alus, Direklerarası'nı anlattığı bir yazısında buradaki dükkanlardan birinde satılan tablolar içinde Üsküdarlı Ali Rıza Bey, Ahmed Ziya Bey, Tekezade Said Bey, Asaf Bey, Mehmed Sami Bey (Yetik) adına rastlanıldığını belirtmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çalkantılı bir dönemini yaşadığı bu süreçte, resim sanatında da önemli bir hareketlenme söz konusuydu. Resim sanatı azınlıklar arasında Türklere oranla daha yaygın bir biçimde ilgi uyandırıyor ve azınlıklar arasında da resim sanatına daha çok Ermeni asıllı vatandaşlar ilgi göstermişlerdi. Bu sanatçılar arasında, Viçen Abdullah(yan) (İstanbul 840-1900). Simeon Agopyan (İstanbul 1857-921), Viçen Aslanyan (İstanbul 1866-1942), Aram Bakkalyan (İstanbul 1875-Paris 1959), Mıgırdiç Civanyan (İstanbul 1848-1906), Sarkis Diranyan (İstanbul 1860-Ölümü Paris'te, tarihi bilinmiyor), Telemak Ekserciyan (İstanbul 1840-1891/94), Kirkor Koçeoğlu (İstanbul yaklaşık 1845-Paris 1883), Rupen Manas (İstanbul 1810/15-Ölümü 1875'ten sonra olmalıdır.), Yervant Osgan Efendi, (İstanbul 1855-1914), Apraham Sakayan (İstanbul 1821-1876), Rupen Seropyan (Van 1875/76-İstanbul 1917), Melkon Diratzuyan (İstanbul 1837-1904), ve yaşamlarına ilişkin az bilgi bulunan Boğos Şaşıyan, Serpasyan. Serviçen. O. Miaser, Melkonyan, Misak Efendi, Yazmacıyan, Tuzcuyan, Azaryan, Mişçiyan, adlarına rastlamaktayız. Bu ressamların içinde Mıgırdiç Civanyan en ünlü olanıdır. Civanyan'ın resimlerinde duygusal bir atmosferin varlığı dikkat çeker. Civanyan'ın çeşitli yapıların süsleme işlerinde çalıştığı bilinmektedir. Dolmabahçe Sarayı Fuayede Salonunda çalışan Kapriyel kalfa (Mıgıriçyan) adında başka bir ustanın daha adına rastlamaktayız. Bu ustayla Beylerbeyi Sarayı'nın süslemesinde çalışan Mıgırdiç Civanyan'ı karıştırmamak gerekir. Rum vatandaşlar içinde ise Hacı Anesti adına rastlamaktayız. Yine aynı dönemde Osmanlı padişahlarının yakın ilgi gösterdikleri yabancı ressam da bulunmaktaydı. Yabancı ressamların Osmanlı imparatorluğu topraklarına özellikle de İstanbul'a sıklıkla gelmeye başladıkları tarih olarak 18.yüzyıl gösterilmektedir. Gerçekleştirilen yapıtlar içinde gerçeğe tam olarak uymayan; imgesel olarak çalışılmış yapıtların varlığı da oldukça dikkat çekicidir. Bilindiği gibi bu dönemde, imparatorluk topraklarına gelen sanatçılar arasında seyahatnameleri resimlemek için gelen gravür ustaları da önemli bir yer tutmaktadır. Bu dönemde İstanbul'un tema olarak alındığı resimler, yoğun bir talebin de etkisiyle

sayıca artmıştır. Bu arada sanatçıların imparatorluk topraklarına gelmeye başladığı 18.yüzyıl başından itibaren özellikle de Batılılaşma hareketinin başlangıç noktası olarak görülen III. Ahmed Dönemi'dir.

18. yüzyılda Avrupa'da oryantalizm sanat akımı ortaya çıkmıştır. Rönesans'dan 18.yüzyıl Batılı tasarımcılarına kadar Batı'da Çin seramikleri taklit edilmeye çalışılmış ve bunda da kısmen başarılı olunmuştur. Chinoiserie terimi Batı Avrupa'daki dekorasyonda kullanılan Çin temaları modasını ifade etmektedir.

Ortaçağ, rönesans ve barok sanatlarında Kuzey Afrika Müslümanları ve Türklerin tasvirlerine rastlanmaktadır. Bu eserlerde Doğu egzotik ve yozlaşmış, şehvet düşkünü gösterilmektedir. Viktoryen İngiltere'nin Hristiyanlığın etkisiyle tensel olan her şeye karşı gösterdiği ön yargı ve İslam ordularının Hristiyan dünyayı tehdit ettiği inanişinden beslenen İslam düşmanlığı söz konusu eserlerde bugün çeşitli çevrelerde hâlâ devam eden bir Doğu mitinin doğmasına yol açan temaları kullanılmasının önünü açmıştır.

Fransız Resim Akademisi yöneticisi Jean Auguste Dominique Ingres'in Türk Hamamı tablosu Doğu'yu erotikleştirmiş ve Batı'da herkesçe kabul edilen kadın formlarını genelleştirmiştir.

Sanatta oryantelleştirilmiş imajlar 20.yüzyılın ilk yarısında bile var olmaya devam etmiştir. Bunun örneklerinden biri de Matisse'nin doğucu çıplak tablolarıdır. Bu eserlerde Doğu ekseriyetle Batı kültürünün bir aynası olarak veya onun gizli ve gayrimeşru yönlerini ifade etme işlevini görmektedir. Gustave Flaubert'in Salammbô adlı romanında Kuzey Afrika'daki antik Kartaca antik Roma'nın önündeki bir engel olarak gösterilmektedir. Kartaja kültürü romanda ahlaken yozlaşmış ve tehlikeli biçimde cezbedici bir erotizmin yayıldığı bir yerdir. Bu roman daha sonraki antik Sami kültürlerine ilişkin portreleri büyük ölçüde etkilemiştir.

Doğucu sanatta sadece Doğu'nun batı inşası tensel şehvet düşkünlüğü resmedilmemiş aynı zamanda Doğu'nun kan ve kılıç ile simgelenen despotik ve barbar bir doğaya sahip olduğu şeklindeki doğuşu kökeni oldukça eski bir ön yargıya dayalı imgeler de bulunmaktadır.

18.yüzyılın sonuna doğru, daha önce Paris'te moda olan "Turquerie" (Türk tarzı), yerini giderek Yakınoğu ile romantik ilişkilere bırakmıştır. III.Selim Dönemi'nde 18.yüzyılın sonlarında önce Ignatius Mouradgia D'Ohsson sonra da

Fransız Ignacc Melling İstanbul'a gelmiştir. Bu sanatçılardan D'Ohsson General de L'Empire Othoman adlı gravürlü kitabını III. Selim'e sunmuştur. Melling ise, III.Selim'in kız kardeşi Hatice Sultan'a karşı büyük bir ilgi duymuş; gerçekleştirdiği saraylar yanında İstanbul'u betimlediği ve yayımladığı gravürlü kitap ile, aslında, 18.yüzyıl sonu ve 19.yüzyılın ilk yarısının İstanbul'una ilişkin çok değerli olan belgeler bırakmıştır.

1807-1808 arası yalnızca bir yıl tahtta kalabilen IV. Mustafa döneminden sonra 1808-1839 yıllarında hüküm süren II. Mahmud Dönemi'nde de Batı ile olan ilişkilerin sürdüğü görülmektedir. Bu dönemde, doğu ülkelerinin tanıtıldığı seyahatnameleri resimlemek üzere ünlü İngiliz gravür sanatçıları William Henry Bartlett (1809-1854) ilk kez 1834'te ve Thomas Allom (1804-1872) 1836-38 arasında İstanbul'a gelmişlerdir. Allom, Robert Walsh ile birlikte gerçekleştirdikleri "Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor (İstanbul ve Küçük Asya'daki Yedi Kilisenin görüntüsü)" adlı 1839'da Londra'da basılan iki ciltlik kitabı resimlemiştir. Bartlett ise Miss Julie Pardoe'nun ünlü "The Beauties of the Bosphorus (Boğaziçi'nin Güzellikleri)" adlı 1838'de Londra'da basılan kitabını gravürleriyle süslemiştir. Beyoğlu'nda bir sanatçı topluluğunun oluşmasına ve İstanbul'un batılı ülkelerde tanınmasına önemli katkılar sağlayan bu sanatçılar "Erken Oryantalistler" olarak adlandırılmışlardır.

II. Mahmud Dönemi'nde İstanbul'a gelen sanatçılar arasında yer alan Fransız Alexandre Gabriel Decamps (1803-1860) ve Adrien Dauzats; İsviçreli Charles Gabriel Gleyre (1808-1874); Belçikalı Jacob Jacops sayılabilir. 19.yüzyıl ortalarını kadar, batılı sanatçılarda İstanbul'un anıtları, doğa görünüşleri ve kıyafetlerin tema olarak seçildiği betimlerden sonra, bu kez 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak manzara yanında, yaşamdan sahneler de görülmeye başlamaktadır.

Abdülmecid Dönemi'nde (1839 1861 yılları arası 22 yıl) Ermeni asıllı Rus Ayvazovskiy (1817-1900), İstanbul'a ilk gelişi 1845 yılıdır; daha sonra yine aynı dönemde iki defa daha gelmiştir. 1874 yılında İstanbul'da iki ay kalıp (Abdülaziz Dönemi), Daha sonra sekiz defa İstanbul'a gelen sanatçı V. Murad'ın bir portresini yapmıştır; en son 1888'de (II. Abdülhamid Dönemi) bir sergiye katılmıştır. Bu uzun zaman dilimi içinde dört padişahla tanışma ve resim sunma olanağı bulmuştur. Alman Cari Haag (1820-1915), Adolf Schreyer (1828-1899), Maximilian Schmidt; Belçikalı Jean-Baptiste Huymans (1826-?); Fransız Narcisse Berchere (1819-1891),

Alexandre Bida (1823-1895), Hercule Brabazon, Benjamin-Constant (1845-1902), Germain-Fabius Brest (1823-1900), Theodore Frere (1814-1888), Eugene Napoleon Flandin (1809-1876), Constantin Guys (1802-1892), Jules Laurens (1825-1901), Camille (1839-1848 yılları arasındaki Salon Sergilerinde yer aldığı bilinmektedir.), Adolphe Yvon, Horace Vernet (1789-1863) ve Felix Ziem, (1821-1911); İngiliz. Richard Dadd (1819-1887), William Holman Hunt (1827-1910), John Frederick Lewis (1805-1876), Eckvard Lear (1812-1888) Türkiye'yi ziyaret eden başlıca ressamlardır. Ayrıca Maltalı Amadeo Preziosi (1816-1882) ile yine Malta'ya yerleşmiş olan Bavyeralı Jean Schranz (1794-1872) Türkiye'yi ziyaret eden ve buraya yerleşen ressamlar arasındadır. Ayrıca Doğu'ya Bakış Sergisi'nde yapıtları sergilenen Carlo Bossoli (1815-1884), Ippolito gibi sanatçıların da İstanbul'da çalıştıkları görülmektedir. Tanzimat Dönemi sultanları arasında Abdülaziz zamanında da (1861-1876 yılları arası 15 yıl) Türkiye'ye birçok Oryentalist ressam geldi. Bunlar içinde: Venedikli Philippe (Pietro) Bello (1830/1-1909/11) sayılabilir. Abdülaziz'in yanında çalışan ressamlar arasında yer alan Pierre Desire Güllemet (1827-1878), Thalasso'nun verdiği bilgiye göre padişahın da desteğiyle 1874 yılında Beyoğlu'nda Kalyoncu Kulluğu Caddesinde eşi ile birlikte batılı anlamda desen ve resim eğitimi verdiği ilk özel akademiye kurmuştu. Bu konuda çok geniş bir araştırma yapmış olan Mustafa Cezar ise, eldeki bilgilere eleştirel bir yaklaşımdan sonra, bu akademinin "Desen ve Resim Akademisi" adıyla 1874 yılının Eylül ayında Beyoğlu Hammalbaşı Sokak 60 numarada açıldığını ve yaklaşık olarak üç yıl işlevinin devam ettirdikten sonra 1877'de kapandığını bildirmektedir. Bu akademiye, yukarıda da değinildiği gibi, uzun yıllar Paris'te kalan Sarkis Diranyan ve Mıgırdiç Cıvanyan da eğitim görmüştü. Dönemin diğer sanatçıları arasında Avusturyalı Rudolph Ernst (1855-1935); İngiliz Walter Charles Horsley, İngiliz Lord Frederick Leighton (1830-1896); İsviçreli Leopold Cari Müller (1834-1892), Rudolph I Weisse; italyan Alberto Pasini (1826-1899); Fransız Jean-Leon Gerôme (1824-1904), Leon Joseph Florentin Bonnat (1833-1922), Charles-Emile de Tournemine (1812-1872) sayılabilir. Sultan Abdülaziz 1867 Uluslararası Paris Sergisi'nin açılışında bulunmuş; daha sonra Viyana'ya geçmiş ve Belvedere Sarayındaki resimleri incelemiştir.

Sultan bu gezisi sırasında saray için bazı resimler de satın almıştır. Kendisine bu konuda o sıralarda Paris'te resim eğitiminde olan Şeker Ahmed Paşa ve Osman

Hamdi Bey yardımcı olmuştur. Alınan eserler içinde Jean-Leon Gerôme, Adolphe Yvon, Gustave Boulanger, Washington, Van Marcke, Huguet, Harpignies, Daubigny ve Schereyer gibi dönemin ünlü sanatçılarına rastlanmaktadır. Yine bu dönemde sarayda çalışan ve saraya resim sunan ressamalar içinde Ayvazovski, Guillemet ve Stanislaus Chlebowski adlarını görülmektedir. Dönemin en önemli sanat hareketlerinden biri de kuşkusuz, Paris'teki resim eğitiminden dönen Şeker Ahmed Paşa'nın İstanbul Sultanahmet'teki Sanat Okulu'nda 1871'deki duyuruluşundan tam iki yıl sonra 1873'de açtığı ilk resim sergisidir. Sergide yer alan Türk ressamaları: Şeker Ahmed, Mesud Bey, Said Bey, Naim Bey, Yusuf Bahaeddin Bey ve Ahmed Bey'dir. Yabancı ressamalar içinde: Guillemet ve Eşi, Mekteb-i Sultani resim öğretmeni François-Claude Hayette, Acquaroni'nin adlarını görülmektedir. Bu serginin İstanbul'da etkisi büyük olmuş, halkın resme karşı ilgisi uyanmış ve bir resim piyasası oluşmuştur. İkinci sergi 1875 yılında Darülfünun binasında (günümüzde Çemberlitaş'taki Basın Müzesi) düzenlenmiştir. 1883 yılında da Sanayi-i Nefise Mekteb-i resmen açılmıştır. Daha sonra bu sergilerin devam ettiği görülmektedir. II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909 33 yıl) sanatçıları: İtalyan Fausto Zonaro (1854-1929), İstanbul'a geliş tarihi 1891; Leonardo Mango (1843-1930), 1883 yılında İstanbul'a gelmiştir. 1883'de Sanayi Nefise'de hocalık yapan Salvatore Valeri (1856-1946) İstanbul'a 1880 yılında gelmiştir. 1915 yılına kadar Türkiye'de kalan sanatçı V. Mehmed Reşat Dönemi'ni de görmüştür. Warnia Zarzecki (1850-?) İstanbul'a 1883 yılında gelmiştir. Diğer sanatçılar arasında Alman Ferdinand Max Bredt, Fransız Albert Aublet, Edouard Debat-Ponsan, Jean-Jules Antoine Lecomte du Nouy (1842-1923), Paul-Alexandre-Alfred Leroy (1860-1942), Emile Bernard (1868-1941), İngiliz Frank Brangwyn (1867-1943), Ed-in Weeks, Hollandalı Marius Bauer (1867-1932), Amerikalı John Singer Sargent (1856-1925) sayılabilir. Edmondo Amicis'in "Gostantinopoli" adlı kitabının desenlerini çizen Cesare Biseo (1843-1909) ve suluboya bir İstanbul çalışmasında 1884 tarihini atmış olan Gabriele Carelli (1820-1920) adlarını bu listeye ekleyebiliriz. Figür konusunda oldukça hoşgörüsüz bir toplum karşısında dininde betim yasağı olmayan Hıristiyan sanatçıların daha serbest bir davranışa sahip olmaları zaman içinde Osmanlı halkının tutumunun yumuşamasında az da olsa bir yarar sağlamıştır. Ayrıca bu tutumun değişmesine etki eden diğer bir öge de asker ressamaların kararlı tutumu olmuştur. 19.yüzyılın ikinci yarısında Türkiye'de bulunan yabancı ressamalar, tipik bir doğu kenti olarak değerlendirdikleri İstanbul'dan çeşitli görünümleri Oryantalist bir

anlayışla betimlemişlerdir. Buna karşın Pera ve çevresinin Levanten sanatçıları daha çok portre türünde çalışmalar, kendi kiliseleri için dinsel konulu kompozisyonlar ve aziz resimleri betimlemişlerdir. Bu arada Yıldız Porselen Fabrikası da birçok sanatçıyı çalıştırmıştır. Bunlar arasında: Hüseyin Zekâi Paşa (1859-1919), Mustafa Vasfî Paşa (1857-1905), Halid Naci (1875-1927), Osman Nuri Paşa (1839-1906), Hoca Ali Rıza (1858-1930), Ömer Adil Bey (1868-1928), Fausto Zonaro (1854-1929) sayılabilir. Küçükerman'ın bildirdiğine göre ise Enver Bey, Mardinos Efendi, Behzad Bey, Enderunlu Nuri Bey, Şeker Ahmed, Zekai Paşa da burada çalışanlar arasındadır. Hüseyin Kocabaş'ın bildirdiğine göre ise burada aralarında paşaların da bulunduğu dönemin ünlü ressamı bir arada ve hevesle çalışmışlardır. Bu dönemin yerli sanatçıları arasında Muallim Şevket, Ahmed Şekur, Rıfat Keçeci, Salih Molla Aşki, Bahriyeli İsmail Hakkı, Hoca Ali Rıza, Hasköylü Ahmed İhsan, Keçecizade Rıfat, Üsküdarlı Piyade Binbaşı Osman, Hasan Rıza, Ahmed Ziya Akbulut ve Üsküdarlı Cevat bulunmaktadır. Bu dönemde bazı sergilerin açıldığı bilinmektedir. Örneğin 1880 yılında Elifba Kulübü'nün açtığı sergiye halk büyük ilgi göstermiştir. 1881 yılında ikincisi yapılan sergiye katılan eser sayısında artık görülmüştür. 1901 yılında Vallaury ve Delbeuf, İstanbullu sanatçıların bir araya gelerek çalışmalarını sergileyecekleri bir salon kurulması amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Bu girişimler sonucunda İstanbul'un ilk salonu Fransız tüccar Bourdon'un Passage Oriental (Doğu Pasajı)'deki konağında açılmıştır. Aynı sergi 1902 ve 1903 yıllarında da tekrarlanmıştır.

19. yüzyılda icat edilen ve aynı yüzyılın ortalarında Osmanlı da kullanılmaya başlayan fotoğrafın yaygınlaşması, resim sanatının gelişim sürecini etkilemiştir. Teknolojik devrimin bir ürünü olan fotoğrafın, Doğu ve Batı toplumlarındaki etkileri farklı olmuştur. Batıda belli bir noktaya kadar gelmiş olan sanatın yeni bir boyuta geçmesi için zorlayıcı bir etkide bulunmuştur. Doğu'da görselliğin kolay benimsenmesi için önemli bir araç olmuştur.

19. yüzyılda icat edilen fotoğraf makinesi Osmanlı topraklarında özellikle Pera'da açılan stüdyolarda temsil edilmiştir. 1850'li yıllardan itibaren birçok stüdyo sırasıyla açılmıştır. Bu stüdyolar arasında Naya, Kargopoulo, Raif Efendi, Rabach, Sebah-Joillier, Abdullah Freres, Dumas, Andreomenos, Berggren, Gülmez Freres, Tarkulyan ve Robertson gibi isimler sıralanabilir.

Osmanlı Batılılaşması toplumsal yapıların değişmesi, plastik sanatların gelişmesinin yanı sıra edebiyatı da etkilemiştir. Tanzimat Edebiyatı ile birlikte daha önce Osmanlı edebiyatında örnekleri olmayan makale, tiyatro, roman, hikaye, anı, eleştiri gibi yeni edebiyat türlerinde eserler üretilmiştir. Tanzimat Edebiyatı'ndan sonra Edebiyat-ı Cedide (1896-1901) akımı ve sonrasında Milli Edebiyat ortaya çıkmıştır. Böylece Osmanlı edebiyatında batılı anlamda eserler üretilmeye başlanmıştır.

3.3.2.1. Sanayi Nefise ve Osman Hamdi Bey

Osmanlı Devleti'nde, özgür bir ortamın oluşması II. Meşrutiyet ile birlikte gelişmeye başlamış ve toplumda kadınlar da saygın bir yer edinmişlerdir. Bu durum, kadınların eğitim hayatını da etkilemiş ve 1870 yılında onlar için "Kız Öğretmen Okulu-Darülmuallimat" açılmıştır (Duman, 1999, 310). 1883 yılı Mart ayında, Osmanlı Devleti'nin ilk güzel sanatlar okulu olan "Sanayi-i Nefise Mektebi" Müze-i Hümayun bünyesinde açılmış ve eğitim hayatına başlamıştır. Sanayi Nefise Mektebi "Paris Güzel Sanatlar Okulu" olan "Ecole des Beaux-Arts"ı örnek almıştır. Sanayi Nefise Mektebi, sanat alanlarının kurumlaştığı en önemli okul olmuştur (Uzun Aydın, 2014, 1127).

Sanayi-i Nefise Mektebi öğrencilerinin, güzel sanatların (özellikle heykel) Müslüman toplumunda yeni yeni kabul görmeye başladığı bu süreçte ağırlıklı olarak gayrimüslimlerden oluştuğu bilinmektedir. Ayrıca, ilk etapta mektep, kız öğrencileri kabul etmemektedir. Paris'teki güzel sanatlar okulu olan "Ecoledes Beaux-Arts" da bile, 1880 ve/veya 1890'ların sonlarına doğru kız öğrenciler güzel sanatlar eğitiminden yararlanmaya başlamıştır. Burada da, kadınlar uzunca bir süre Paris-Salon sergilerinde dahi yer bulamamıştır. Osmanlı toplumunda,19.yüzyılda gelişen özgürlükçü ortam neticesinde, kadınların da güzel sanatlar eğitimi alması gerektiği kabul edilmiştir (Gören, 2004, 532).

Sanayi-i Nefise Mektebi Ticaret Nezaretine bağlı olarak (30 Aralık 1886 da Ticaret Nezaretinden ayrılarak Maarif Nezaretine bağlanır) ve müdürlüğüne Osman Hamdi getirilerek kurulmasına karar verilmiştir. Osman Hamdi'nin okul müdürlüğüne atanma tarihi 1 Ocak 1882'dir. 2 Mart 1883 yılında mimar Vallauri' nin müzenin bahçesinde yaptığı binada (bugün Eski Şark Eserleri Müzesi olarak kullanılan bina) öğretime başlanmıştır. Öğrencilere resim, heykel, mimarlık ve

gravür konularında dersler verilmiştir. Fakat gravür dersini verecek eğitmeni bulunamadığından, önceleri bu bölüm faaliyete geçirilememiştir. Fransa 'dan Napier adlı eğitmenin getirilmesi ile 1892'nin Mart ayında bu bölümde de derslere başlanmış, Sanayi-i Nefise düzenli bir şekilde mezun vermeye başlamıştır.

Mustafa Cezar'ın (Cezar, 1995, 463), sanat eğitimi için yeni bir yapının yapılmasına dikkat çekmektedir. Ona göre,ülkede güzel sanatlar eğitimi için devlete ait bir çok yapıdan herhangi birinde eğitim verilebilme olanağı varken; buna baş vurulmamış, aksine, iş için özellikle yeni ve özel bir bina yapılması düşünülmüştür. İlk Sanayi-i Nefise Mektebi, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin hemen karşısında, Eski Şark Eserleri Müzesi olarak işlevini sürdüren binada faaliyete başlamıştı. Resim eğitimi verecek olan Sanayi-i Nefise Mektebi için bu binanın yapımına özel olarak başlanmış ve yapı 1882 Eylül'ünde bitirilerek, 2 Mart 1883 tarihinde açılışı yapılmıştır (Bkz. Şekil 3.55). Bu yapı, dönemin en tanınmış mimarı Alexandre Vallaury tarafından tasarlanıp inşa edilmiş ve beş yıl sonra, fazla olmamakla birlikte genişletilmiş; ancak, yeterli ödeneklerin ayrılamaması nedeniyle oldukça uzun bir sürede bitirilebilmiştir. Bu arada başlangıçta 20 öğrenci ile başlayan öğretim, önce 60'a ve daha sonraki yıllarda giderek yükselerek 100-150'lere ulaşmıştı ki, örneğin bu sayı 1894'te 120 iken, 1895'te 195'e çıkmıştır (Şener ve Sadak, 1997: 28).

Şekil 2.55. : Sanayi Nefise Mektebi Binası

Kaynak : loc.org; Erişim Tarihi: 16.04.2015

Avrupa'dan gelen yabancı sanatçılar ise Osmanlı topraklarına büyük ilgi göstermiştir. 19. Yüzyılda pek çok batılı ressam Osmanlı topraklarına gelip perspektifli, hacimli nesnel görüntülü resimler yapmışlardır. Özellikle Abdülaziz döneminde sarayın hizmetinde çalışan Aivazovski, Preziosi gibi sanatçıların resimleri bugün milli sarayların koleksiyonlarında ve müzelerde bulunmaktadır.

Ayrıca Liotart, Favray, Hilair, Caraffe, Memling gibi yabancı ressamın saray çevresini etkisi altına almışlardır (Ersoy, 1998: 13).

Avrupa'da eğitim alan gayrimüslim Osmanlı ressamının 19. yüzyıldaki etkinlikleri Avrupai tarzda Osmanlı resim sanatı açısından önemlidir. Kurdukları atölyelerin, verdikleri derslerin, yurtiçi ve yurtdışında düzenlenen sergilere katılmalarının yanı sıra bazıları Osmanlı saray ressamlığı yapmış, saray ve kasırların süslemelerinde çalışmıştır.

3.3.2.2. Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarisi

Osmanlı mimarisi başlı başına bir araştırma konusudur ve bir çok açıdan farklı araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Bununla birlikte, Osmanlı dönemi Batılılaşma etkisindeki mimariye geçmeden önce Osmanlı döneminin en önemli mimarı Mimar Sinan üzerine kısaca durmakta yarar vardır.

Osmanlı mimarlığının en önemli mimarları olan Mimar Sinan Kanunu Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murat dönemlerinin baş mimarı olarak görev yapmış ve döneminde Osmanlı topraklarında mimari eserler yapmıştır. Mimar Sinan 81 camii, 51 mescit, 55 medrese, 26 darülcürre, 17 türbe, 17 imarethane, 3 darüşşifa (hastane), 5 suyu, 8 köprü, 20 kervansaray, 36 saray, 8 mahzen ve 48 de hamam olmak üzere 375 eser yapmıştır. Ayrıca, Edirne ilindeki Selimiye Camisi Dünya Kültür Mirası listesinde dir.

Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma hareketleri içerisinde yer alan Avrupa'ya elçiler göndermesindeki amaçlardan biri de bu ülkelerdeki yaşayış, hayat tarzları, şehirlerin durumu, yaşanan mekânlar-mimari hakkında Osmanlı Devleti ve toplumunun bilgilendirilmesidir.

1720-21 yıllarında Paris'e elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi, Fransa'da bulunduğu süre içerisindeki gözlemlerini kaleme aldığı Sefaretname'sinde ülkeye dönüşünden sonra, burada gördüklerini ve yaşadıklarını, Sultan III. Ahmet ve Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya anlatarak onları çok etkilemiştir. Paris'ten getirilmiş olan saray ve bahçe resimleriyle Kağıthane'nin düzenlemesi yapılmıştır. Hâliç ve Boğaziçi'nde saray, yalı, köşk inşası, batılı anlayışta bahçe düzenlemeleri, eğlence ve tören gibi Avrupai tarzdaki yaşam biçimi Osmanlı'nın özellikle saray hayatının yaşam anlayışı şekline dönüşmüştür (Mantran, 1995, 333). Kağıthane ve Hâliç'teki bu tür mimari düzenlemeler neticesinde Osmanlı

mimarisinde Batılılaşma, Lâle Devri ile başlamış olur. Osmanlı mimarisinde Batılılaşma, Kağıthane (Sadâbâd) düzenlemesi olarak bilinen çalışma, ilk örnek olarak karşımıza çıkar. Düzenlemede dere ıslahı, sultana ait saray ve köşk inşası, hazine arazisi üzerinde devletin diğer ileri gelenleri için köşk inşası gibi mimari faaliyetler içerir (Sevin Arslan, 2002, 374). Yapıların planları ve düzenleniş biçimleriyle Fransız mimarisinden etkilenmiştir.

Osmanlı Mimarisinde Batılılaşmanın ilk dönemlerinde, özellikle süslemede hâkim anlayış Barok üsluptur. Topkapı Sarayı'ndaki III. Ahmet dönemi bezemeler, mekânı hacimsel anlamda genişleten, perspektif etkili ve bezemelerde kullanılan renklerdeki natüralist etkiler Barok üslubun hâkimiyet anlayışının bir göstergesidir.

Lâle Devri mimarisinde, kentsel ve dış mekânlar önem kazanmaya başlar. Bu dönemin en önemli mimari türleri, barok tarzlı çeşme, sebil ve türbelerdir. Anıtsal mimaride, barok üslubu yansıtan en önemli örnek, I. Mahmut ve III. Osman döneminin yapısı olan Nuruosmaniye Camii'dir (Bkz. Şekil 3.56). Yapının inşasında, klasik Osmanlı mimarisinin geleneksel inşa anlayışı terk edilerek Osmanlı mimarisine batılı tarzda yeni anlayış getirilmiştir (Batur, 1985, 1043-1044).

Şekil 3.56 : Nuruosmaniye Camii

Kaynak : envanter.gov.tr; Erişim Tarihi: 04.01.2015

Barok akım, Avrupa mimarisinde bir dönemin simgesi kabul edilir. Osmanlı mimarisinde de kısmen biçim değiştirerek “Osmanlı Baroğu” adıyla uygulama alanı bulan Barok tarz, özellikle başkent eserlerinde kendine özgü bir üslup özelliği yansıtır. Bu özellik, İtalyan Baroğunun etkili bir görünümünü ortaya koyar. Burada vurgulanması gereken husus, mimaride dış etkili unsurların, uygulayıcı Türk

mimarları tarafından özümşenerek yeni bir anlayışın ürünü olarak ortaya konulmuş olmasıdır (Kuban, 1954, 23).

III. Selim ve II. Mahmut döneminde, kent dokusuna hâkim olan kışla ve okul gibi askeri alandaki inşa faaliyetlerine girişilmiştir. Bu da askeri alandaki yenileşmenin mimari alana yansımalarının doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Bu dönemde kurumsallaşan devlet anlayışında yeni bina yapım ihtiyacı, işlevi ve türleri farklı mimari oluşumları ortaya koyması sivil mimari dönemini de başlatmıştır. III. Selim döneminde ilk kez yabancı bir mimar kullanımı söz konusudur. Mimar Melling'in, Sultan'ın kız kardeşi Hatice Sultan için inşasını gerçekleştirdiği sarayın önemi, batı mimari anlayışının bir batılı mimar tarafından Osmanlı sivil yapısında uygulanması ve bunun öncülüğünün saray tarafından yapılmış olmasıdır (Bkz. Şekil 3.57). Sahilsaray, Kuruçeşme- Bebek arasındaki saray günümüze ulaşamamıştır.

Şekil 3.57. : Hatice Sultan Yalı Gravürü

Kaynak : wikipedia.org; Erişim Tarihi: 12.02.2015

1839 yılına gelinceye kadar Osmanlı mimarisinde, batının etkisi ciddi anlamda görülmemiştir. Mimar Melling'in Osmanlı mimarisinde batı kaynaklı mimariyi ortaya koymasından sonra inşa edilen yapılarda üslup olarak en fazla tercih ettikleri mimari anlayış olmuştur. Mimaride, Antik Yunan ve Roma mimarisinde görülen giriş ve cephelere özgün olan, üçgen alınlıklı ve akroterli, sütunlu mimari biçimlerin yer aldığı düzenlemeler kullanılmaya başlar. Aslında bu mimari anlayış, Osmanlı topraklarında yüzyıllardan beri var olan eski formlardır. Batı Anadolu ve Akdeniz Bölgesi bu kültürün izlerinin yoğun olarak var olduğu kesimlerdir. Ancak Osmanlı, Neo-Klasik olarak tanımlanacak bu akımı Batı'dan ithal olarak almıştır. 9. yüzyıla gelinceye kadar Osmanlı yaşadığı topraklarda kendinden önce var olmuş

toplumları taklit etmek yerine kendine özgü bir üslup anlayışı ortaya koymaya çalışmıştır.

II. Mahmut döneminde, geleneksel yönetim ve ikamet merkezi olan Topkapı Sarayı terk edilerek Beşiktaş sahili ve boğaza hâkim kesimlerde, batı mimarisi tarzında saraylar ve sivil konutlar inşa ettirilmiştir. Sultan Abdülmecit döneminde Topkapı tamamen terk edilerek Çırağan, Dolmabahçe, Beylerbeyi, Yıldız, Küçüksu, Maslak, İhlamur (Bkz. Şekil 3.58) gibi anıtsal tarzda inşa edilen boğaza hâkim konumda yer alan saray ve köşklerde yeni yaşam tarzı başlamıştır. Bu yapılar yeni yönetim merkezlerini oluşturur. Yapıların bulunduğu alanlar ise yeni yerleşim merkezi alanlarını ortaya koymuştur. Beşiktaş, Ortaköy, Yıldız, Şişli, Nişantaşı, Maçka gibi semtler elit tabakalaşmanın yeni kent oluşumunda batılı tarzda mimari örneklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Şekil 3.58.: Dolmabahçe Sarayı, Çırağan Sarayı, Beylerbeyi Sarayı ve İhlamur Kasrı

Kaynak: envanter.gov.tr; Erişim Tarihi: 04.01.2015

18. yüzyıl da başlayan yabancı mimar akınıyla, Osmanlı mimarisinin batılı tarzda şekillenmesi 19. yüzyıl sonuna kadar devam etmiştir. Öncelikli Fransız, İtalyan ekollerinin hâkim olduğu mimarların yerini son dönemlerde Alman mimarlar almaya başlamıştır. Osmanlı Devletinde yapılan yenileşme hareketleri neticesinde kamu ve sivil mimaride yeni yapı anlayışlarını meydana getirmiştir. Bu yapılar,

büyük boyutlu ve çok fonksiyonlu olarak yabancı mimarlar tarafından inşa edilmişlerdir. Binaların çoğu, yüzyılın Avrupa'sında hâkim olan seçmeci anlayışın bir ürünü olarak karşımıza çıkar. Özellikle başkent İstanbul'da inşa edilen mimari eserlerde, batı kaynaklı mimari üslup öğeleri yoğun bir şekilde görülmeye başlanır. Yeni yapı örnekleri ve batı seçmeciliğinin üslup özellikleri başkentini yeni gelişen bölgelerinin vazgeçilmez bir unsuru hâlini almıştır.

19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyıl başında yabancı mimarlar tarafından inşa edilen banka, iş hanı, tiyatro, mağaza, çok katlı konutlar ve otel gibi yeni hayat tarzlarının ortaya çıkardığı mimari mekânlar beraberinde de çok çeşitli canlandırıcı üslup uygulaması ortaya koyar. Bu üsluplardan en fazla uygulama alanı bulan, Neo-Klasik, Ne-Gotik, Art Nouveau ve Eklektik Üslup anlayışıdır. Neo-Klasik Üslup, Yunan, Roma ve Rönesans mimarisi kaynaklıdır. Antik dönem Yunan dünyasını yeniden canlandırma girişimlerinin sonucu mimaride ve özellikle cephe düzenlemelerinde etkili olan bir üsluptur. Neo-Klasisizm, içinde belirli bir bütünlük gösteren akımdır. Bu bütünlüğü, doğduğu coğrafyanın dışında da devam ettirebilen üslup ta Neo-Rönesans olmuştur (Hasol, 1975, 471).

18. yüzyıl Avrupa'sını saran Neo-Klasisizm, Osmanlı mimarisinde, özellikle İstanbul'da, en yoğun uygulama alanı bulan tarzlardan biridir. III. Selim döneminde Fransa ile başlayan ilişkilerde saray ve çevresinde önemli ölçüde bir Fransız kültürünün yerleşmesine neden olarak yüzyıl boyunca da, İngiliz ve Alman kültür ilişkilerinin yanında etkisini devam ettirmiştir. Neo-Klasik etkilerle birlikte Barok, Ampir ve Eklektik (seçmeci) üslup tarzı sanatın birçok alanın da hakim olmuştur (Nasır, 1991, 113).

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında İstanbul'da yeni kurulan semtlerde yer alan mimari yapılarıdaki hâkim üslup Neo-Klasisizm olmuştur. Yeni ticaret merkezi olan Karaköy'den başlayarak Tophane ve Kabataş'ta meydana gelen yapılaşmayı, Dolmabahçe'den Beşiktaş sahili boyunca devlete ait özel konutlar ve yönetim birimlerinin bulunduğu Neo-Klasik mimari anlayışın hâkim olduğu saraylar takip etmiştir. Batı tarzı yaşam ve kültür anlayışının hâkim olduğu Pera ve Beyoğlu semtinde sivil ve kamu yapıları, Taksim ve Maçka gibi semtlerde ise askeri mekânların bulunduğu binalarda hâkim üslup Neo-Klasisizm'dir.

19. yüzyıl Osmanlı mimarisine hâkim üslup olarak karşımıza çıkan Neo-Klasisizmi, mimaride, yeni işlev ve düzenlemelerle ortaya koyan İstanbul'da çalışan yabancı mimar ve mühendislerdir.

Neo-Klasik tarzın yoğun olarak benimsendiği Pera'daki elçilik binaları, bu tarzın en iyi örnekleridir. Peyzaj tasarımları açısından, geniş bahçeler içerisinde büyük boyutlu olarak inşa edilen bu yapılardaki mimari anlayış Fossati ve Smith gibi yabancı mimarların elinden çıkmıştır. Pera'da elçilik binaları dışında inşa edilen diğer yapılar (otel, kilise, iş yeri, tiyatro v.b.) tarz olarak, bu elçilik binalarının üslup özelliklerinden etkilenmişlerdir. Karaköy civarında yer alan daha çok ticari amaçlı inşa edilen iş hanı ve banka gibi yapılar Neo-Klasik tarzda, çok katlı (4-5), taştan ve cephe yüzeyleri klasik ayrıntılarla bezeli bir biçimde inşa edilmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nin bir politikası olarak beliren Batılılaşma anlayışı, toplumu ve kurumları yenileştirme adına ortaya konulan mimari uygulamalarda yönetimce desteklenmiştir. 1891'de inşasına başlanılan İstanbul Arkeoloji Müzesi (Bkz. Şekil 3.59), Avrupa'da bulunan benzeri binalardan örnek alınması gerekliliği devletçe çıkarılan iradelerde yer almıştır (Nasır, 1991, 113). Fransız kültürü etkisi altında bulunan Osmanlı devletinde, yabancı mimarlar tarafından uygulanan Neo-Klasik üslubun, Dolmabahçe Sarayı gibi İmparatorluğa ait bir yapıda uygulanması da bu tarzın devletçe benimsendiğinin bir göstergesi olmuştur.

Şekil 2.59. : İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Kaynak : istanbularkeoloji.gov.tr; Erişim Tarihi: 04.01.2015

Neo-Klasik tarz, Osmanlı mimarisinde saray, ticari ve yönetim yapıları dışında cami, türbe gibi dinsel nitelikli yapılar yanında konut yapılarında da kendini göstermiştir. Boğaziçi'nde yer alan ahşap konak ya da yalılarda uygulama alanı bulan Neo-Klasik anlayış, kapı, taçkapı ve pencere gibi mimari elemanlarda kendini

göstermiştir. Nişantaşı gibi yeni oluşan semtlerde, birbirini dik açıyla kesen geniş caddeler ve caddede karşılıklı duran çok katlı Neo-Klasik cephe kuruluşlu konutların yaygınlaştığı görülmektedir. Beşiktaş Akaretler’de yer alan sıraevlerin cephe düzenlemeleri de aynı tarzda karşımıza çıkmaktadır. Bu mimari anlayıştaki değişim bina, cadde, semt boyutunda ele alındığında özünde toplumsal hayatın değişimindeki yansımanın bir ürünü olarak görülebilir.

Osmanlı geleneksel mimarisi içerisinde yer alan bazı cami ve türbe yapı örneklerinde de Neo-Klasik tarzda inşa edildiğini görmekteyiz. II. Mahmut Türbesi, Dolmabahçe ve Ortaköy Camileri bu üslubun yansımalarının görüldüğü önemli örneklerdir.

Netice olarak, Osmanlı mimarisinde Melling’in Hatice Sultan Sarayı ile başlattığı Neo-Klasik anlayış farklı ve geniş uygulama alanlarıyla mimariye hâkim olmuştur. II. Abdülhamid döneminde, Neo-Klasik tarzın uygulandığı binalar daha önceki dönemde yer alan bina türlerinin bir devamı niteliğinde olup benzer üslup özelliklerini taşımışlardır.

Neo-Gotik Üslup, 19. yüzyılda İngiltere’de, romantizmin Neo- Klasisizme karşı çıkışıyla canlanan bir üslup tarzıdır. Bu tarz, daha çok sivil yapılar, konut ve okul mimarisinde etkin olmuştur. Bunun yanın da dini mimaride de örnekleri mevcuttur.

Osmanlı mimarisinde Neo-Gotik uygulamaları, 19. yüzyılla başlayıp devam eden süreçte, daha çok başkentte yer almıştır. İstanbul’da E.J. Street’in tasarladığı İngiliz Kilisesi ve 1898’de Viyana’da dökme demir malzemedan prefabrik olarak hazırlanan, Hâliç kıyısında kurulan St. Stephen Bulgar Kilisesi Neo-Gotik tarzda inşa edilmiş yapı örnekleridir (Bkz. Şekil 3.60).

Şekil 3.60. : St. Stephen Bulgar Kilisesi

Kaynak : envanter.gov.tr; Erişim Tarihi: 04.01.2015

Osmanlı mimarisinde ciddi anlamda uygulamasını göremediğimiz Neo-Gotik tarz, daha çok İslam ve Osmanlı mimarisinden alınma mimari öğelerle birlikte kullanılmıştır. 1873-74'te inşa edilen Aksaray Pertevniyal Valide Camii (Bkz. Şekil 3.61) ve 1886'da inşa edilmiş olan Yıldız Hamidiye Camii örnek gösterilse de tam anlamıyla bu üslubu tanımlayıcı nitelikte değildir. 1882'de inşa edilen Taksim Aya Tirinite Kilisesi ve Sultanahmet Meydanı Kaiser Wilhelm Çeşmesi (Alman Çeşmesi-1889) Neo-Gotik elemanların kullanılması açısından üslup benzerliği gösterir. Neo-Gotik özellikleri tam olarak yakalayabilen yapı olarak, Mongeri ve De Nari tarafından ikinci kez ele alınan St. Antuan Kilisesi gösterilebilir (Nasır, 1991, 115).

II. Abdülhamid dönemi Neo-Gotik tarz uygulamaları, simgesellikten uzak olup dini ve sivil mimaride ancak detaylarda göze çarpmaktadır. Dini mimaride, Osmanlı sultanlarının yaptırdıkları (Selatin) camilerde, kendini gösteren bu tarz konut mimarisinde diğer üsluplarla birlikte kullanılmıştır. Özellikle ahşap köşklerin yüksek ve sivri kuleleri, eğimli çatılarda bu tarzın izlerinin varlığı dönemin mimarlarının da bu üsluba ilgisiz olmadıklarının bir göstergesidir (Yıldıran, 1989, 51).

Şekil 3.61. : Aksaray Pertevniyal Valide Camii

Kaynak : loc.gov; Erişim Tarihi: 04.01.2015

Art-Nouvea , tarihçilik ve modern akım arasında bir geçiş üslubu olarak değerlendirilebilir. Belçika kökenli bu akım Fransa’da Art-Nouvea, Almanya’da ise Jugendstil olarak tanımlanır. Yaygınlık alanı oldukça geniş olan bu üslup, bezeme anlayışı, malzeme, iç mekân tasarımı ve mobilyası ile bütünlük arz eder. Süsleme vazgeçilmez bileşendir; tarihçi olmayan yeni ve özgün bir form duygusu ifade eden dinamik ve organik bir süsleme anlayışıyla diğer üsluplardan farklıdır.

Osmanlıda ilk olarak, ithal günlük kullanım eşyalarıyla karşımıza çıkan Art-Nouveau üslubu, mimaride yabancı mimarlar tarafından uygulamaya konulmuştur. Raimondo d’Aronco, Art-Nouveau’nun Osmanlı mimarisinde başkentteki uygulamalarıyla en önemli temsilcisi olmuştur. Osmanlı toplumunda, sanatın oluşumunu destekleyen belirli bir kültürel alt yapıya sahip burjuvazi, yabancı tüccarlar, levantenler ve üst yönetimde yer alan kişilerin talepleri sonucunda, Art-Nouveau üslubu İstanbul’da daha fazla uygulama alanı bulmuştur. Bu yoğun uygulamanın özellikle ahşap konutlarda yer alması İstanbul Art-Nouveau üslubunu ortaya koymuştur.

Osmanlı Devleti’nde Batılılaşmanın mimarideki boyutu en açık bir biçimde Art-Nouveau üslubunun İstanbul’da kazandığı görünümdür. İstanbul’da, Art-

Nouveau tarzda inşa edilen yapıların seçmeciliğe kayan bir anlayışta olması zaman zaman Neo-Klasik biçimlere eşlik eder tarzda yer almasını sağlamıştır.

Art-Nouveau kendi dönemi içinde, uygulama alanı bulduğu her ülkede çağrı ve yeniliği temsil etmiştir. Türkiye’de ise bir kalıbın yeniden canlandırılması olmuştur. Bu duruma, II. Abdülhamid döneminin şartları etkili olmuştur. II. Abdülhamid döneminin istibdata dayalı yönetim anlayışından dolayı mimarinin tek başına rejime zararlı olmayacağı düşüncesi mimaride batılı anlayışın gerçekleşmesini sağlamıştır. Bu durum dönemin aydınlarında, Art-Nouveau üslubunun sultanın resmi ideolojisini yansıttığı gerekçesiyle tepki oluşturmuştur.

II. Abdülhamid öneminde özellikle başkentte görülen Art-Nouveau tarzı yapılar İstanbul Art-Nouveau mimari örneklerini oluşturur. Bu tarzda inşa edilmiş türbe ve kamu yapısı örneklerine rağmen bu üslubun hâkimiyet alanı konut mimarisi olmuştur. İstanbul Art-Nouveau üslubu, İtalyan etkili çiçek üslubunun yanında, soyut eğrilerin meydana getirdiği çizgisellik ve Barok anlayışla karışan eklektik tarzın örneklerini ortaya koyar.

Art-Nouveau tarzı, II. Abdülhamid döneminde yaygın bir mimari tarz olmasına rağmen bu dönem sonrası etkinliğini kaybeder. Bu duruma, devletin içinde bulunduğu duruma bağlı olarak doğan tepkisel davranışın etkili olduğu görülür.

Eklektik Üslup, 19. yüzyılda batıda, belirli üslup özelliklerine göre inşa edilmiş mimari örneklerle birlikte Uzakdoğu, Hint ve İslami üslupların birlikte yorumlandığı mimari örnekler de karşımıza çıkmaya başlar. Aslında bu üslup daha çok doğu ve İslam kaynaklı bir anlayışı bünyesinde barındırır. Geçmiş ve yaşayan farklı kültürlerin çarpıcı nesnelere yola çıkarak renkli ve özgün bir yaratım ortaya koyma anlayışı hâkimdir. Anıtsal ve konut mimarisinde yoğun kullanıma sahiptir.

Osmanlı mimarisinin Batılılaşma döneminde yer alan Eklektizm, yönetim ve ekonomik gücü elinde bulunduran sınıfın estetik beğenisi, kültürü, toplumsal eğilimi ve hayat tarzıyla bire bir örtüşen bir üslup anlayışı olarak kabul görmüştür. Toplumun yaşam biçimiyle de örtüşen bu anlayış, her türden yapı örneğinde ve mimari alanda yer almıştır.

II. Abdülhamid döneminde bu anlayış kendini belirgin bir şekilde göstermiştir. Batı kaynaklı eklektizmin uygulandığı mimari örneklerin yanı sıra batı

tarzlarının doğu kaynaklı öğelerle birlikte oluşturulduğu denemeler de ortaya konulmuştur. 1900 Paris Sergisi'nde yer alan Osmanlı pavyonu bu türe örnektir. Fransız mimar M. Rene Ducas tarafından oluşturulan pavyon, Neo-Barok ile Osmanlı-Arap-İslam seçmeciliğinin bir sentezi olarak ortaya çıkar.

İslam mimari etkilerinin canlandırılması olarak da görölen üslup İstanbul'a yabancı mimarlar kanalıyla getirilmiştir. Uygulama olarak, Klasik Osmanlı ve İslam mimarisinden aldıkları elemanları kullanan A. Vallaury ve Jachmund Türkiye'deki önemli temsilcileri sayılabilir. Türk mimarları üzerinde de etkili olan bu mimarlar, onların kendi mimarilerine yönelmelerini sağlamışlardır. Mimar Jachmund'ın inşa ettiği Sirkeci Garı binasının tasarımında, Kuzey Afrika ve İspanya'da yer alan İslam mimarisinin mimari elemanların kullanımı söz konusudur. Alexandre Vallaury'nin inşa ettiği Düyûn-ı Umûmiye binası, yerel mimariden alınan elemanların bir Beaux-Arts (Güzel Sanatlar) tasarımıyla sunulmasından meydana gelen Türk-İslam seçmeciliğini ortaya koymaktadır. Bu yapı da ilk kez yabancı bir mimar tarafından, I. Ulusal Mimari akımına ait tarz ortaya koyulmuştur. Bu tarzın, devlet ekonomisinin batı denetimi altında olduğu bilinen bu yapıda kullanılması da son derece ilginç olmuştur (Yavuz - Özkan, 1985, 1080).

Neo-Klasik, Ne-Gotik, Art Nouveau ve Eklektik üslupları tasarlayıp ortaya koyan mimarlar, Osmanlı için olan uygulamalarda bir sentez arayışında olmuşlardır. Batı kökenli müşteriler için de tamamen yüzyılın Avrupa'sında geçerli olan mimarideki üslup özelliklerini uygulamışlardır. Osmanlı Devletinin son yıllarına kadar süren bu mimari tarz ve anlayış 1920'lerde ulusal mimari kavramlarının ortaya çıkışına kadar devam eder.

Gayrimüslim Mimarlar

19. yüzyıl Osmanlı mimarlık kurumunda, belirli bir uzmanlaşmaya doğru yönelme göze çarpar. 1801 yılında Hassa Mimar Kalfaları, Mühendishane-i Berri-i Hümayun'da teknik eğitime tâbi tutulurlar. Bu da gelişen çağda artık mimari eğitimin gerekliliğinin bir göstergesi olmuştur. Mimarbaşı Abdülhâlim Efendi, Sultan II. Mahmut'a mimarlık okulu kurulması ve mühendishanede mimarlık eğitimin verilmesini istemiştir. Ancak, Sultanın istemesine rağmen bu mümkün olmamıştır. Bunda da, en önemli mimari işlerin Ermeni kökenli Balyan Ailesi tarafından yürütülmesi, yabancı mimarlardan faydalanılması ve 1840'da meslek

loncalarının kapatılması etkili olmuştur. 1848'de Mühendishane Nazırı Bekir Paşa döneminde, mühendishane topçu ve mimar sınıflarına ayrılmıştır. Ancak, mimarlık sınıflarında okutulan derslerdeki ağırlık mühendislik konuları ile ilgili olup mezunlar da mühendis sınıfı olarak gösterilmiştir. Mimarlık eğitimi ve bu eğitime bağlı derslerin ilk verildiği okul Sanayi-i Nefise Mektebi (1882-83) olmuştur. Burada verilen mimarlık eğitimine dayalı fenn-i mimari dersi aynı şekilde Harbiye'de de okutulmuştur (Cezar, 1971, 66).

Daha önceki bölümde bahsedilen Osmanlı'da mimarlık eğitimi alanında, hem Batılılaşma hem de çağı yakalayan bir anlayışın göstergesi olarak kurulan Sanayi-i Nefise Mektebi, geleneksel eğitim anlayışına dayalı mimarlık kurumunun bitmesiyle birlikte Osmanlıda da Avrupa standartlarında bir mimarlık eğitimi veren okul halini almıştır.

Sultan II. Abdülhamid döneminde mimari etkinlikler, daha çok yabancı mimarlar ya da yurt dışı eğitilmiş azınlık mimarları tarafından yürütülmüştür. Bu dönem de 1830'dan beri aktif ve önemli bir yere sahip olan Balyan Ailesinden Serkis Balyan, Mimar Vasilaki, Mimar Yanko, Mimar Ohannes, Amasyan Efendi, Dikran Kalfa, Başmühendis Bertier gibi gayrimüslim mimarlar göze çarpmaktadır (Cezar, 1971, 120). Alexandre Vallauray, Raimondo d'Aronco, Philippe Bello, Guilio Mongeri, M. Rene Ducas, Jachmund, Otto Ritter, Helmuth Cuno ise bu dönemin önemli yabancı mimarlarıdır.

Bu mimarlar tarafından üslup özellikleri aynı olan ve herhangi bir üslup özelliği olmayan ama bünyesinde birçok kültüre ait öğeleri barındıran yapılar inşa etmişlerdir. Bunun sonucunda, Osmanlı mimarlık dünyasında yeni arayışlar ve bu arayışların sonucu, yeni oluşumlar ve anlayışların doğmasına neden olmuşlardır.

Sultan II. Abdülhamid'in saltanatı döneminde imar ve inşaa faaliyetleri kurumsallaşmasına rağmen, Osmanlı mimarisinde ciddi anlamda bir Avrupalı ve azınlık mimar etkisinin varlığı söz konusudur. Özellikle 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde inşaa ve imar konusunda başkentte ve taşrada Türk mimar yok denecek düzeydedir (Madran, 1986, 2461). İnşaa ve imar konusunda devletin bu alandaki kurumlarında bulunan elemanlar, batılı mimarlarla boy ölçüşmemiştir. Bunun iki önemli nedeni vardır: Eğitim ve Talep. Ancak batılı mimarların yetiştirdiği ya da batı eğitilmiş Türk mimarları olarak, Mimar Kemalettin, Vedat Tek, Ali Talat ve Arif

Hikmet Koyunoğlu göze çarpar. Söz konusu mimarlar, Osmanlının son yıllarında adlarından söz ettirirken Cumhuriyet döneminin başlarında da Milli Türk Mimarisinin yaratıcıları olmuşlardır.

Balyan Ailesi

1831'de Balyan ailesinin bir ferdi olarak İstanbul'da dünyaya gelen Serkis Balyan'ın babası, Mimar Garabed Amira Balyan'dır. Paris'te mimarlık ve uzmanlık eğitimini tamamlamıştır. Mimarlık eğitimin yanında mühendislik bilgisinin de iyi olması, buharlı makine ile patlamaz kazanı geliştirmesini sağlamıştır. Bu da onun İngiltere'de tanınmasına ve şöhret kazanmasına neden olmuştur. Türkiye'de inşaat şirketi kurarak Bartın ve Cide'de kömür madeni işletmeciliği ve Bağdad demiryolunun müteahhitlik işini yapmıştır (Cezar, 1971, 117).

Sultan II. Abdülhamid'in saltanatı döneminde, Ser Mimar-ı Devlet unvanı ile Sarayın başmimarî olarak görev yapmıştır (Tuğlacı, 1981, 237). Osmanlı mimarîsindeki etkinlik dönemi, Balyan Ailesinin ortak ürün verdiği dönemlerde olmuştur. Mimarîdeki etkinlik yılları daha çok, Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemindedir. İki yılda tamamladığı Beylerbeyi Saray'ını kardeşi Agop'la, Çırağan Sarayı ve Karakolhanesi, Baltalimanı Sahil Sarayı, Kandilli Adile Sultan Sarayı'nı Ağabeyi Nigoğos'la, Maçka Silahhanesi ve Karakolhanesini kardeşi Simon'la tasarlamışlardır. Ayrıca Mecidiye Kasrı, Alemdağ ve Ayazağa Av Köşkleri, Yıldız Sarayı Büyük Mabeyn, Çadır ve Malta Köşkleri, Çit Kasrı, Akaretler Sıraevleri inşasına ve Harbiye Nezareti'nin de onarımına katkıda bulunmuştur (Tuğlacı, 1981, 241). İnşa edilen ve tasarlanmış olan bu eserler, Balyan Ailesinin yüzyıl içerisindeki Osmanlı mimarîsinde etkinliklerini, dönemin üslup anlayışındaki değişim ve gelişimini ortaya koymuştur.

Yıldız Sarayı Seyir-Set Köşkü ile İç Harem Kapısı, Zincirlikuyu Kasrı yapıları onun II. Abdülhamid dönemindeki önemli eserlerdir. Bilinen yapı türlerinin dışında fabrika ve antrepo gibi farklı yapı inşasında yer almıştır. Seri bir inşa tarzına hâkim olan Serkis Balyan, Kaiser II. Wilhelm'nin Hereke Fabrikasını ziyareti esnasında bir gün içerisinde, rıhtıma tek katlı bir köşk inşa etmiştir (Batur, 1985, 1060).

Şekil 3.62. : Akaretler Sıraevler

Kaynak : arkitera.com; Erişim Tarihi: 16.04.2015

Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz ve Sultan II. Abdülhamid döneminde mimarî etkinliklerde bulunan Serkis Balyan, en fazla saray ve çevresine bağlı mimarî oluşumlarla kendisini gösterir. Kendine özgü üslubu, gelenekçi tarzın bir uygulayıcısı olarak Sultan II. Abdülhamid döneminin ilk yıllarının etkin mimarlarından olmuştur.

3.3.2.3. Şişli Atölyesi

I. Dünya Savaşı'nın başlaması Osmanlı'nın sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik yaşamını etkilemiştir. Sanat açısından en önemli sonucu savaş öncesi Avrupa'da sanat eğitimi için bulunan Türk sanatçıların ülkeye geri dönmek zorunda kalmasıdır. Bu durum Türk resim sanatında yeni bir dönemin başlamasını sağlamıştır (Berk ve Gezer, 1973: 22). Bu sanatçılar ülkeye döndüklerinde askeri ve sivil liseler ile Sanayi-i Nefise Mektebi'nde resim eğitimi vermeye başlamışlardır.

Şişli Atölyesi'nin kuruluş amacı propaganda amaçlı resimlerin yapılma isteğidir. Atölye'nin fikir babası olan Arseven, Türklerin sadece askeri alandaki başarıları ile değil, aynı zamanda kültür ve sanat alanında da yetenekli olduklarının öğrenilmesi ve böylece batılı ülkelerde bir sempati kazanılmasını vurgulamıştır. Bu görüş devletin yönetim kademeleri tarafından olumlu bulunmuş ve askeri konuları içeren resimlerin de yapılması gerektiğinin altı çizilmiştir. Bu sanatçılar tarafından kabul edilmişti. Ancak savaşın getirdiği zorluklar nedeniyle gerek malzeme gerek mekan sorunları yaşanmıştır. Sanatsal üretimlerle yakından ilgilenen İstihbarat Dairesi Reisi Seyfi Paşa'nın emriyle sanatçıların tüm ihtiyaçların askeriyece yerine getirilmiştir. Bunun yanı sıra Şişli'de büyük bir ahşap atölye yaptırılmıştır (Arseven,

1994: 62-63). Atölye'nin yerinin tam olarak nerede olduğu konusunda farklı görüşler olsa da Şişli Atölyesi'nde üretimlerde bulunmuş Harika Hanım'ın ifadesi en kabul görülenidir. Buna göre Atölye, Şişli'de Bulgar Çarşısı'ndaki arsaya kurulmuştur (Elibal, 1973: 73-74). Bulgar Çarşısı günümüzde Abide-i Hürriyet Caddesi üzerinde, Taksim yönüne giderken sağ tarafta yer alan karakola gelmeden önce ve ana caddeye dik uzanan, eski Bomonti Caddesi, şimdiki adıyla Silahşör Caddesi'nin giriş bölümündeki kıvrım yapan alanda yer almaktaydı. Sanatçıların model olarak kullanması için silahlı bir manda asker, atlar, koşulmuş bir top arabası getirilmiş, malzeme ihtiyaçları Almanya'dan karşılanmış ve atölyenin çevresine hendekler kazılmıştır. Böylece atölyenin çevresi bugünkü film platolarını andıran bir görünüme bürünmüştür. Atölye sanatçılarından İbrahim Çallı, Namık İsmail, Hikmet Onat, Mehmed Sami Yetik, Ali Sami Boyar, Mehmed Ruhi ve Ali Cemal Ben'im çatısı cam olan hangara benzeyen atölyede üretimlerine başlamışlardır. Kendi döneminde "Şişli'de açılan atölye" olarak isimlendirilen bu atölye, sonraki dönemde, özellikle Prof. Andan Çöker'in çalışmalarından sonra "Şişli Atölyesi" adını almıştır. Atölye 1917 yılında faaliyete başlamıştır (Arseven, 1994: 62-63).

Şişli Atölye'sinin kuruluş amacı savaş yıllarında Viyana'da açılacak savaş resimleri sergisine eser üretmektir. Bu amaçla Celal Esad Arseven sergi komiseri, Namık İsmail ise onun yardımcısı olarak görevlendirilmişti. Yapıtlar tamamlandıktan sonra sergi mekanı ayarlanmış ve imparatorluk ailesinin katılımıyla sergi açılmıştır. Bu sergi Türk ressamlarının Avrupa'da açtıkları ilk sergidir. Bu sergiden önce Türk Sanatçılar kimi yabancı ressamların da katılımıyla Galatasaray sergilerinde bulunmuşlardır.

3.3.3. Giyim Kuşam

3.3.3.1 Osmanlı Terzileri

Osmanlı hanedan üyelerinin giysilerin kumaşları özel atölyelerde dokunmakta ve bu özel olarak dokunan kumaşlar hassa terzihanelerinde dikilmekteydi. Sarayın ehl-i hiref teşkilatı içinde dokumacılar da bulunmaktadır. Dokumacılar, 16. yüzyılın başlarından itibaren örgütlü olarak faaliyet göstermişlerdir. Ehl-i hirefin maaş defterinden dokumacıların sayıları, isimleri, memleketleri hakkında bilgi edinmek mümkündür. Dokumacıların ehl-i hiref içinde yer alışları 1515'den sonraki döneme denk gelmektedir. Bu da Saray dokuma

atölyesinin bu tarihten sonra kurulduğunu gösterir. 16. yüzyıla tarihlenen saraya ait bir dokuma atölyesinin planında kemha ve kadifecilere ayrılan odalar üzerlerine isimleri yazılarak belirtilmiştir (Öz, 1946: 46).

Sarayın ihtiyaçlarına cevap vermek için özel olarak kurulmuş terzi atölyelerinin yeri tam olarak bilinmemektedir. Evliya Çelebi'nin seyahatnamesine bakıldığında iki atölyeden söz edildiği görülmektedir (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 2006, 318). Bu atölyelerden birinin Arslanhane'ye bitişik, diğerinin ise Alay Köşkü'nün karşısındaki bugünkü İstanbul Çocuk Mahkemeleri'nin bulunduğu binanın yerinde olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Evliya Çelebi, her iki terzi atölyesinde de 500 terzinin çalıştığından söz eder ve tarihleriyle ilgili de Arslanhane'ye bitişik olan terzihanenin Fatih Sultan Mehmed zamanında inşa edildiğini, Alay Köşkü'nün karşısındaki terzihanenin ise Kanuni Sultan Süleyman devrinde kurulduğunu bildirir. Evliya Çelebi referansının dışında İ. H. Uzunçarşılı'nın kitabında Ata'nın Enderun Tarihi adlı eserini referans kullandığı görülmektedir (Uzunçarşılı, 1984, 462).

Saraya bağlı bu atölyelerde sultanın yanında saray kadınlarının ve çocuklarının da kıyafetleri dikilmekteydi.

Saray kadınlarının elbiselerinin aynı atölyelerde dikilmiş olmasına rağmen malzemesinin ve bazı aksesuarının dışarıdan temin edildiği anlaşılmaktadır. Saray haremde sokağa çıkmanın sınırlı olması nedeniyle sultan kızları, tüccar ve mağazalardan siparişlerle yaptıkları alışverişlerin dışında, yüzyıllar boyunca Yahudi ve Ermeni kadın bohçacılar ihtiyaçlarını temin etmişlerdir. Saray kadınları için saraya kumaş getiren bohçacı kadınlar, sattıkları eşyanın türü, kıymeti ve hitap ettikleri çevreye göre çeşitli sınıflara ayrılırlardı. Saray haremde hizmet veren bohçacı-tüccar kadınlara, daha önce sarayla çalışan Kira isimli bir Yahudi kadının adından dolayı kira adı verilmiştir. 16. yüzyılın en ünlü kira kadınları, Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafza Sultan'a çalışan Fatma Kadın, III. Murad'ın annesi Nurbanu Sultan'ın kirası Yahudi asıllı Esther Handali ve III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan'a hizmet veren İtalyan asıllı Esperanza Malchi'dir. Bunların en ünlüsü, Safiye Sultan'ın kira kadınıdır (Kafadar, 1993, 253). Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan bir tablo, geç döneme kadar devam eden bu alışverişi belgelemektedir.

18. yüzyıla gelindiğinde; Saray kadınlarının siparişlerini harem görevlileri aracılığıyla tüccarlara gönderdikleri bilinmektedir. Bu yüzyılda Batı etkilerinin girmeye başlamasıyla kadın kıyafetlerinde bir hareketlenme olmuş, Avrupa'dan gelen harçlar, danteller, kurdeleler elbiseleri süslemeye başlamıştır. Böylece değişen moda ile birlikte bu tür malzemeler satan dükkânların sayısı artmış ve daha çok yabancıların oturduğu Galata-Pera bölgesinde yoğunlaşmışlardır. Bununla beraber Kapalıçarşı ve çevresindeki dükkânlar da faaliyetini sürdürüyordu. Sarayın dışa açılmasıyla birlikte çarşı terzileriyle olan alışveriş artmıştır (İpek, 2009, 41).

II. Mahmud'un 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı kaldırması, yeni ordunun kıyafetlerini Batılı tarzda hazırlatması kıyafetin Batılılaşmasında bir dönüm noktası olmuştur. Askeriyedeki bu değişim sivil hayata yansımış, önce erkek sonra kadın kıyafetleri batılılaşmıştır. Dönemin kıyafet devrimi olarak nitelendirilen bu önemli olay, kumaşlar, kıyafet modellerinin gösterdiği değişim açısından önemlidir. Değişim sadece kıyafette değil, baş süslemesinde de görülüyordu. Bu dönemde yeni kuaför dükkânlarının açılması ile saraylı hanımların kuaförlere gittiği de bilinmektedir. Çocuk kıyafetleri, elçilikler aracılığı ile doğrudan Fransa, İngiltere gibi ülkelere sipariş edilerek hazır giyim halinde temin edildiği gibi, kuması ve modelleri Batıdan getirilerek İstanbul'da da diktirilmiştir. Son devirde bunlar saray için Hereke Fabrikası'nda hazırlandığı gibi, İstanbul'da faaliyet gösteren ve Avrupa eşyası satan mağazalardan da temin edilmiştir ki; kadın efendilerin, küçük sultan kızlarının ve şehzadelerin elbiselerinin içinde bu firmaların etiketleri bulunmaktadır (İpek, 2009, 41).

20. yüzyıla gelindiğinde Saray kıyafetlerinin dikiminde mağazaların önemi artmıştır. Saray terzisi olan Paul Parma'nın sahibi olduğu "M. Palma & D. Lena" markalı kıyafetler Osmanlı hanedanlığının tüm fertleri tarafından giyilmiştir (Tezcan, 2006: 238).

Osmanlı son dönemi terzileri hakkında yapılan araştırmalar oldukça fazladır. Ancak, dönemin İstanbul'unda tekstil ekonomisinin durumu konusunda kapsamlı araştırma yapılmadığı görülmektedir. Tezin bu bölümünde İstanbul Ticaret Odası tarafından yayınlanan ve 1923 yılında İstanbul'da yer alan banker, tüccar ve komisyoncu isimlerinin bulunduğu listelerden yola çıkılarak tekstil ekonomisinin kısa bir analizi yapılmıştır.

Şekil 3.63.: M. Palma & D. Lena Etiketi

Kaynak: Tezcan, 2006: 240

Ticaret Odasının söz konusu yayında işletme sahipleri ya da işletme isimlerini, işletmelerinin adreslerini, işletmenin faaliyet alanlarını ve ticari sınıflarını görmek mümkündür. Yayından derlenen ve tekstil alanında faaliyet gösteren işletmelerin tam listesi EK 3'te verilmiştir.

Liste incelendiğinde işletmeleri temel olarak iki alanda yer aldıkları görülmektedir: İstanbul ve Beyoğlu. Burada İstanbul, tarihi yarım ada ve çevresini işaret ederken; Beyoğlu Haliç'in diğer yakasını temsil etmektedir. Yayın işletmeleri 1-4 arası sınıfa ayırmıştır. Bu sınıflar dışında sınıflandırılmamış şirketler de bulunmaktadır.

Söz konusu yayın incelendiğinde tekstil endüstrisi ve ekonomisi ile ilgili olarak 319 işletmenin bulunduğu görülmektedir. Bu işletmelerin İstanbul'da yer alanlar Tablo 3.1 ve Galata ve Beyoğlu'nda yer alanlar ise Tablo 3.2'de gösterilmiştir.

İşletmelerin iş kolları incelendiğinde ana alanlar iplik, kumaş, ayakkabı, canfes, çanta, çorap, iç çamaşır, dericilik, elbise, fes, kalpak, gömlek, yaka imalatı, kravat, hazır elbise, manifatura, şalvar, şemsiye, tuhafiyeye şeklinde gruplandırılabilir. Bununla birlikte, tez kapsamında altı çizilmesi gereken ise terzihane, hazır giyim gibi üretimlerin piyasaya sürüldüğü işletmelerin varlığıdır. Ayrıca Bulgar, Bursa, Şam ve Halep kumaşları konusunda uzmanlaşmış işletmeler de bulunmaktadır.

Tablo 3.1: İstanbul'da Bulunan İşletmelerin Sınıfı ve Sayıları

İşletme Sınıfı	İşletme Sayısı
1	6
2	47
3	86
4	124
Sınıfı Belli Olmayan Şirket	30
Toplam	292

Tablo 3.2: Beyoğlu'nda Bulunan İşletmelerin Sınıfı ve Sayıları

İşletme Sınıfı	İşletme Sayısı
1	-
2	7
3	12
4	5
Sınıfı Belli Olmayan Şirket	3
Toplam	27

3.3.3.2 Osmanlı'da Kadın Dergileri ve Modaya Etkileri

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın ilanından sonra hızlanan toplumsal değişim kadınları da etkilenmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında kadınlara sağlanan eğitim olanakları ve yasal haklar, kadınların kültürel ve toplumsal yaşamla ilişkilerini arttırmıştır. Bu dönemde yaygınlaşan süreli yayınlar, okulların yanı sıra kadınlara yönelik eğitimde önemli rol almışlardır. Kadın ve aile ile ilgili yayınlar Osmanlı basınına I. Meşrutiyet öncesinde girmiştir. İlk olarak 1869 yılında Terakki gazetesi kadınlara yönelik ayrı bir gazete çıkarmış ve bunu diğerleri izlemiştir. Bu yayınlarda genel olarak Osmanlı kadınının durumu, batıdaki kadın hareketleri yer almaktadır. Gazete ve dergilerde dikiş-nakış, resim ve çizimler, 1908 Meşrutiyet'inden sonra ise, bu tür yayınlarda artış, içeriklerde zenginleşme ve özgürlük göze çarpmaktadır. Yine bu dönemde özgürlük ve milliyetçilik akımı modayı da etkilemiş, milli moda, milli kıyafetlerle ilgili yazılar ve tesettür gündeme gelmiştir.

1908 ile 1914 yılları arasında Osmanlı basım tarihinde yeri olan kadın dergileri şunlardır:

Demet (1908): II. Meşrutiyet döneminin ilk aylarında çıkmaya başlayan dergi ilmi, siyasi, kadınlara mahsus bir gazetedir. Kadınların eğitilmesi savunulan dergide kadınlarla ilgili çeşitli meselelerle ilgili bilgi verilmektedir. Yayınlanan ilk sayılarında amaçlarının kadınları fikri, edebi ve ilmi açıdan geliştirmek oldukları ifade edilen gazetenin sahibi Hakkı Bey'dir.

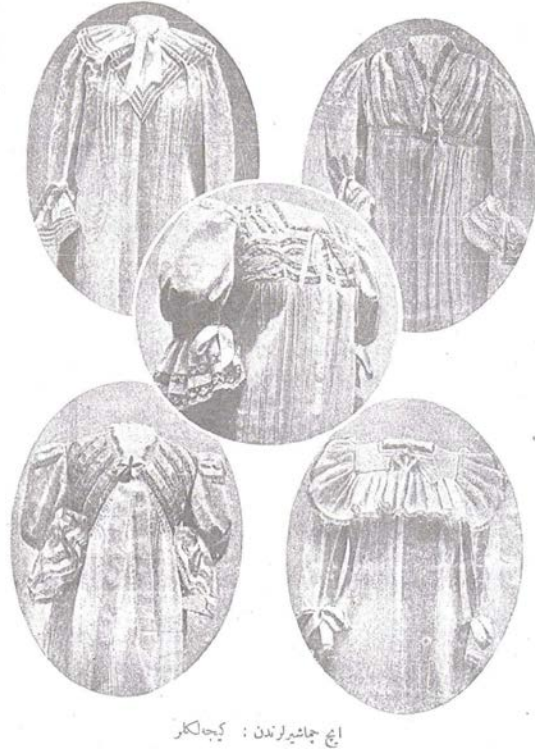
Mehasin Dergisi (1908): II. Mesrutiyet'in ilanından hemen sonra Asaf Muammer ve Mehmet Rauf tarafından yayınlanmaya başlamıştır. Kasım 1909 yılına kadar çıkmıştır. Kadın dergilerinin sayısında artış yaşandığı bu dönemde ilk çıkan kadın dergilerden biri olan Mehasin' de amaçlarının kadınlara yönelik aile, sanat ve edebiyat dergisi oldukları ifade edilmiştir. Kadınların bu şekilde gelişimini amaçlayan dergide zaman içerisinde moda ağırlıklı konular önem kazanmıştır (Bkz. Şekil 3.64).

Hanımlar Âlemi (1913–1918): Edebi ve sosyal içerikli kadın dergisi, yayınlarında Avrupalı kadınlar Müslüman Türk Kadınına örnek gösterilmiştir. Dergide yer alan “Maksat ve Meslek” başlıklı yazıda, Osmanlı kadınlarının ilerlemelerine çalışmak, mümkün olduğu kadar adab ve nezahet-i kalemiyeden ayrılmayarak okumayı sevdirmek için yayınladıkları açıklanmıştır (Bkz. Şekil 3.65).

Kadınlar Dünyası(1913–1921): Bu dergide daha çok sosyal içerikli konular ağırlıktadır. Ulviye Mevlan'ın çıkardığı ve “Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti”nin yayın organı olan dergide aile hayatından, siyasete, eğitimden, ekonomiye kadar birçok alanda zamanına göre radikal istekler yer almakta olup aralıklarla yayınlanmıştır (Bkz. Şekil 3.66).

Kadınlar Âlemi (1914–1915): Daha çok edebiyat dergisi görünümündeki bu dergide kadınları aydınlatan pratik bilgiler içermektedir. Başyazarlığını Feriha Kamuran'ın yapmış olduğu Kadınlar Âlemi, hanımları edebiyat, sağlık, moda ve sanatsal açıdan bilgilendirecek bir program yayınlayarak kadınların gelişimine katkıda bulunmayı amaçlamıştır.

20. yüzyılın başlarına kadar kadının Osmanlı toplumunda, özellikle kent toplumunda silik bir yeri vardı. Toplum yapısı belirgin bir biçimde cinsiyetlerin ayrılığı üzerine oturuyordu. Erkeğin dünyası kamusalı, kadının dünyasıysa özeldi, mahremdi ve ailenin içerisinde yer alıyordu (Caporal, 1999: 140).

Şekil 3.64. : Osmanlı Dönemi Kadın Dergisi "Mehasin" (Temmuz 1325, 8)

Kaynak : İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

19. yüzyıl tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı toplumunda da yapısal ve bireysel alanlarda önemli değişimleri, talep ve eylemleri, gündeme getirirken bu bağlamda herkes gibi kadın da toplumsal yapıda söz sahibi olmak istemiş ve sosyal hayattan dışlanmayı reddetmişti. Bu nedenle dergilerde konu ettikleri sorunlardan biride sokaktaki gündelik yaşamdan soyutlanmaktı. Kadınlar dergilerde gerek topluma gerekse siyasi otoritelere mesajlar vermekteydiler. Yazarlar bu mesajlarda yalnızca aile ile sınırlı olan bir yaşamı kabul etmeyerek, kılık kıyafeti ile kendisini sosyal hayattan mahrum bırakmayan, gündelik hayata katılan, çalışan, eğitilmiş, baskıcı kurallara karşı durabilen, vatansever kadın modeli yaratmışlardı. Kadınlar eğitimden yararlanmaya, kitap okumaya, yabancı dil öğrenmeye başlamışlardı. II. Abdülhamit'in sansüründen etkilenmeyen moda ve salon dergileri, özellikle şehirli kadını değiştirmeye başlamıştı. Saç ve cilt bakımı, kozmetik kullanımı, kadın sağlığı ve benzeri konular toplum yaşamından soyutlanmış hiçbir alanda belirgin bir düşüncesi bulunmadığı varsayılan kadını artık ilgi alanına giren konularda bilgi sahibi yapmaktaydı. Gazete ve dergi reklâmları kadını hissedilir biçimde değiştiriyordu (Işın, 1995: 121). Sağlıklı ulus kavramı Osmanlı kadınının da ilgisini çekmeye başlamış, Selim Sırrı Tarcan'ın kızı Selma Selim Sırrı ve Mehmet Fetgeri

Şuenu' nun sağlıklı yaşam üzerine yazıları kadınların takip ettikleri konular arasına girmeye başlamıştı.

II. Meşrutiyet döneminde en çok tartışılan konuların başındaysa kadın kıyafeti gelmekteydi. Kadın dergilerinden, Avrupa modasını takip eden Müslüman Türk kadınları daha rahat hareket etmeye başlamışlardı. Kadınların bazıları bir süre sonra kıyafetlerini değiştirmeye, Avrupai kıyafetler giyerek ev dışında dolaşmaya, çarşıya ve gezmeye yeni kıyafetleriyle çıkmaya başlamışlardı. Kadınlar bu değişimleri yaşarken dönemin gazetelerinde de tesettür ve tesettürün ne şekilde uygulanacağı hakkında tartışmalar başlamıştı (Kaplan, 1998: 24). İlk önce Batıcılar devrimin getirdiği söz özgürlüğü sayesinde, kadınların toplumdaki durumunu, peçe ve çarşaf sorunlarını, kadınların eğitimini ve toplumsal hayatta rol alma sorunlarını açıkça ve alabildiğince eleştirme konusu yapmışlardı (Berkes, 2002: 390). “Kadın, kıyafetini günün şartlarına, sosyal hayata ve çalışma şartlarına uygun hale getirmelidir” görüşünü savunan kadınlar da “Sade Giyinen Hanımlar Derneği”ni kurmuşlardı. Ayrıca diğer kadın derneklerinde kıyafet hakkında konferanslar verilerek kadınlarla ilgili dergilerde moda sayfaları yer almaya başlayacaktı.

Meşrutiyetin getirdiği özgürlük ortamında, çarşafa ve peçeye karşı mücadele edilerek, kadınlar peçesiz veya ince peçeyle sokağa çıkma cesareti göstereceklerdi. Bu durum ise tutucu olan kesimlerin tepkisine yol açacak, kadınların “faytonlarda çıplak kollarını, bacaklarını teşhir ederek” dolaşmaları, “sokakta erkeğe hitap ederek” hareket etmeleri din elden gidiyor söylemleriyle kadınlara yönelik tacizlerin artmasına sebep olacaktı. Yöneticiler ise bu gidişat karşısında ya tutucu olan bu kesimleri destekleyecekler ve ya olayları görmezden gelmeyi tercih edeceklerdi (Güzel, 1984: 6-7).

20. yüzyılın başlarında bu şekilde Türk kadınının bir yandan kamusal alana çıkması teşvik edilmekte, diğer taraftan denetlenip sınırlandırılmaktaydı (Berktaş, 2001: 355). Fakat bu müdahaleler kadınları yıldırılmamış, üst sınıflara mensup öğrenim görmüş kadınlar, ince peçeler kullanmaya ya da peçesiz dolaşmaya başlamışlardı. 1912’de peçesiz Türk kadınları Amerikan Büyükelçiliğinde verilen resmi bir kabule katılarak (Unat, 1982: 10) adeta eski tarz geleneklere başkaldırıda bulunmuşlardı. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen kadınlar hala eşleriyle bile lokanta ve gazinolara gidemezlerdi. Tramvaylarda, vapurlarda kadınlara mahsus perde çekili bölmelerde otururlardı. Bir erkek tanıdığı bir bayana sokakta selam veremez, durup

konuşamazdı. Kadınlar için değil erkekler için bile henüz plaj yoktu. Yalnız kadınlara özel konferans ve konserler verildiği olurdu (Berkes, 2002: 392).

Şekil 3.65. : Osmanlı Dönemi Kadın Dergisi "Kadınlar Dünyası", Sayı 151 (12 Temmuz1330)

Kaynak : İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

1908 Meşrutiyet devriminden sonra eşlerinin yanında sokağa çıkan, onlarla birlikte tiyatro ya da benzeri gösterilere, eğlence yerlerine giden kadınlar tek tük görülmeye başlandı. İlk kez bu dönemde bir Türk kadını, tiyatro sahnesine çıktı. O zamana dek kadın rollerine aksanları düzgün olan Ermeni kadınlar çıkıyordu. 1918’de Osmanlı’da ilk konservatuar kurumu olan İstanbul Darülbeydi’ ye staj için birkaç Türk kızı kabul edildi. Bunlardan Jale takma adıyla Afife Hanım 1920’de Kadıköy Tiyatro’sunda oynanan bir piyeste rol aldı. Fakat bu girişim Müslüman ahlakına aykırı bulunduğundan engellenmiş ve Cumhuriyet’e kadar hiçbir Müslüman kadına rol verilmemiştir (Caporal, 1999: 147).

Osmanlı toplumunda kadının günlük yaşamını etkileyen en önemli unsurlardan biride kıyafetti. Kadının harem dışında geniş sosyal hayata katılmayışı veya halk içerisinde çalımsa hayatında yeri olmayışı kadın kıyafetindeki değişimlerin çok sınırlı olmasına sebep olmuştu. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte yaşanan özgürlük ortamında kadınların modaya yönelik ilgileri artacaktır. Avrupa kadınlarını örnek alan Müslüman Türk hanımları onların yaşamlarına duydukları özlemi kadın

dergilerinde moda sayfalarını takip ederek gidermeye çalışacaklardı. Kadın dergilerinde zamanın moda anlayışı kadının iç ve dış giyiminden, saç tuvaletine, takılarından, ev eşyalarına kadar her alanda yansıtılacaktı.

Dönemin modası genellikle etek-bluz şeklindeydi. Belde sıkı bir kemer bulunuyordu. Bluzlar çok büzgülü olup pililer, danteller ve şeritlerle süsleniyordu. Kollar genellikle uzun, yaka zamanın modasına göre dik yapılıyordu (Taşçıoğlu, 1958: 28). Moda bazında en fazla yayın yapan Mehasin Dergisi'nde dönemin kadın modası değişik elbiselerle tanıtılıyor, Avrupa kadınının giyim zevkinden örnekler verilerek kadınların kendilerine uygun kostümleri dizebilmeleri için modeller sunuluyordu. Ayrıca kadınlara uygun olarak, dikiş ve el işlerine yönelik uğraşlarla, süslü bir bluz veya çocuklarına bir gömlek dikerek hem güzelliklerini tamamlayacakları hem de kendi boş vakitlerini değerlendirebilecekleri önerilerde bulunuluyordu. El işlerinde kullanılacak makaslar, yüksükler, iğne ve ipliğin uzunluğu, ellerin dikişse nasıl kullanılacağı, kumaşa iğne batırma usulleri, dikişin nasıl yapılacağına kadar tarifler verilerek kadının eğitilmesine çalışılmaktaydı. Galata' da ve diğer yerlerde bulunan elbise mağazaları, gerek kadınlar ve erkekler gerekse çocuklara yönelik hazır elbise ve iç çamaşırlarına yönelik kadın dergilerine verdikleri reklâmlarla müşteri potansiyellerini arttırmaya çalışıyorlardı. Bu reklâmlarda son moda bluz, eteklik, kostüm tayyörler tanıtılıyor, ürünlerin hem kalitesi hem fiyatları belirtilerek müşteriler mağazalara davet etmektedir.

Kadın dergilerindeki bu moda furyasından sadece kıyafetler değil kadın güzelliğini tamamlayan diğer unsurlarda payını almıştı. Kıyafetten başka, bir diğer güzellik unsuru olan saçlara da yer verilmişti. Bol, ince, uzun ve parlak saçların bir kadının yüzündeki güzelliğin en önemli göstergesi olduğu vurgulanarak saç bakımının öneminden bahsediliyordu. Hatta bakılmayan saçların zamanla dökülmesinden dolayı Avrupa'da kadınların takma saça rağbet ettiği belirtiliyordu. Osmanlı kadınlarının da takma saç modasına uydukları, bunları ya Avrupa'dan bizzat getirdikleri veya Beyoğlu'ndaki saççıılardan aldıkları belirtilerek kadınlardaki beğenilme arzusunun sonu olmayan iradesiz bir ihtiyaç olduğu ifade ediliyordu. Kadınların genç kalma arzularına cevap verebilmek için cilt bakımına yönelik bilgiler verilmekte, daha sağlıklı daha genç bir cilt için uygun bakım yolları önerilerek yaslanmaya karşı tedbirler sunulmaktaydı.

Şekil 3.66. : Osmanlı Dönemi Kadın Dergisi Hanımlar Âlemi, Sayı.1, (27 Mart 1930).

Kaynak : İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

Kadın modasında sadece dış görünüşle sınırlı kalınmayarak, iç çamaşırları tanıtılmış, kadın kıyafeti konusunda en mahrem konularda yayınlar yapılmıştı. Kadının dış görünüşüne gösterdiği özeni iç çamaşırlarına da göstermesi gerektiği ifade edilerek bu özenin onun beğenilme arzusunu tatmin edeceği, ona saygınlık kazandırarak perilere mahsus bir cazibe kazandıracığı ifade edilerek kadın cinselliğine üstü kapalı göndermeler yapılmıştı.

Moda sadece Osmanlı kadınların iç ve dış kıyafetlerinde takip edilmemişti. Makine ile yapılan yeni dantellerden başlayıp Avrupa'da ki evlerden, bahçelerden, heykellere, elmaslara, ev eşyalarına ve yelpazelere kadar uzanan bir moda takibi dergilerde yer almıştı. Avrupa modası her alanda takip edilirken tüm bu yeniliklerin

daima ilerlemek, insan hayatını daha konforlu ve yaşanabilir hale sokmak için olduğu ifade edilmişti. Ancak Avrupa'dan gelen bu moda akımından memnun olmayanlar da vardı. Bazı kesimler modayı toplumu olumsuz etkileyen bir akım olarak görmüşler ve bu akımı takip edenleri zavallı olarak nitelendirmişlerdi.

Kıyafet kadınların günlük hayata katılmalarını önleyen en önemli engellerdendi. Kadınların kıyafetleri onların iş yaşamına da atılmalarına engel olmaktaydı. Ayrıca İstanbul hilafet merkeziydi. Bu nedenle Osmanlı kadınlarına göre, İstanbul kadını gerek kıyafetiyle, gerek iş dünyasındaki etkinlikleriyle diğer İslam kadınlarına örnek olmalıydı. Kadınların bu isteklerine karşın onların çarşafsız olarak günlük hayata karışacaklarına inanmayanlar da vardı. Onlara göre Osmanlı kadını çarşafa o kadar alışmıştır ki erkekler istese bile kadının çarşafı atamazlardı. Osmanlı kadını çarşafı o kadar bütünleşmiştir ki çarşafsız yürümeyi bile beceremezdi. Görüldüğü üzere Meşrutiyet döneminde kadın kıyafeti en fazla tartışılan konulardan biri olmuştu. Kadınların büyük bir kısmı kıyafetle özgürlüğü bir tutmuş olup kıyafette yapılacak değişimin toplumsal özgürlüğün anahtarı olduğuna inanmıştı. Onların bekledikleri değişim ise Cumhuriyet yıllarında gelecekti.

Hanımlara Mahsus Gazete, bütün Osmanlı kadın dergileri arasında, terzilik konusuna en fazla ağırlık vermiş yayındır (Karakışla, 2003, 14). Kadın dergilerinin Osmanlı sosyal hayatındaki kadınları çağdaş moda hakkında bilgilendirdiği görülmektedir. Hanımlara Mahsus Gazete'nin 26 Aralık 1895 (9 Receb 1313) tarihli 34. sayısında İngiliz moda gazetesinden alınmış kıyafet örneğini şu şekilde aktarmıştır:

“Bu libas sade ve güzel olarak dallı yünlüden vesair arzu olunan kumaşlardan yapılır. Yakası devrik, kolları da geniş ve modaya muvafık olarak kabarıktır. Belde ayrıca kendi kumaşından bir kemer yapılmıştır. Resimde libasın arkası nasılyapılacağı gösterilmiştir. Belden yukarı kısmı ayinelidir. Arka etek büzmelidir. Bu libas basmadan da yapılabilir ve bu halde ucuz olur. Gerek basmadan ve yünden gerek daha ağır bir kumaştan yaptırmak arzu buyuranlar terzihanemize müracaat buyursunlar.” (Bkz. Şekil 3.67).

Şekil 3.67. : Son moda kışlık elbise modeli, Hanımlara Mahsus Gazete, 9 Receb 1313/ 26 Aralık 1895, No: 34.

Kaynak : İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

Kadın dergilerinin bir diğer özellikleri de dönemin kıyafet piyasası, dükkanları ve dükkanların verdiği ilanlar hakkında da bilgileri günümüze taşımalarıdır. Hanımlara Mahsus Gazete, 11 Subat 1897 (9 Ramazan 1314) tarihli sayısında yayımlanan örneği şu şekilde özetlenebilir:

“Büyük Çorapçı Hanında Haim Maça'nın Büyük Mağazasında Mağazalarımızda mevcut ipekli kumaşlar mebzul ve mütenevvî ve nefis olduğu halde rağbetleri ile muftehir olduğumuz muteber ve muhterem müşterilerimizi ezher cihet memnun ve hoşnut edebilmek arzu-yı yeganesiyle bu kere dahi pek çok akmişe-i haririye celb ile rekabet kabul edemeyecek derecede hakiki ehven fiyat ile furuht ettiğimiz ve bunlardan başka fantaziye akmişesinden olarak son moda çarşaflık ve esvablık ve hırkalık işlemeli ve kadifeli ve damaskolu ve yünlü ----- ve basma ve patiska dahi celb olunub siparişlerimize her hafta tecdid edildiği muhterem ve muteber müşterilerimize ilan olunur. Yeni Şam kumaşları vesaire dahi celb olunarak müşterilerin bir kat daha memnun edilmesi esvabı hazırlanmıştır. Mezkur mağazada ailelere lazım olan her nevi eşya ve akmişe bulunub, metro ile rekabet kabul etmez derecede gayet ucuz satıldığı ve guna mübayat peşin akçe ile icra olunduğu ilan olunur.”

Bu ilan bize o dönemin alış veriş davranışlarında mağazaların isteklerine (veresiye vermemek gibi), müşteri memnuniyetinin üste seviyede tutulduğuna ve

İstanbul'da kıyafet satan mağazaların haritasını çıkarmamızda yardımcı olmaktadır. Bu örnekte adı geçen Büyük Çorapçı Han bugün Mahmutpaşa semtinde Fincanlılar Yokuşu'nda bulunan ve 16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman'ın Kaptan-ı Deryası Piyale Paşa tarafından yaptırılmıştır (Bkz. Şekil 3.68).

Başka bir ilan ise şu şekildedir:

“İpekli ve sırmalı kumaşlar mağazası Kostaki Anasyadi Bahçekapısında Meydancık caddesinde kain tuhafcı şişman Yanko'nun dükkanı ittisalinde ve Anasyadi hanı sırasında vaki on dokuz numarolu mağazada bu kere Fransa'nın en meşhur fabrikalarından mütenevvi ve son moda olarak ipekli ve sırmalı kumaşlar celb etmiş olduğundan mağazama teşrife rağbet buyuracak muhterem zevatın alacağı eşyanın nefaset-i fevkaladesiyle rekabet kabul etmez derecedeki fiyatın ehveniyetinden memnun kalacaklarını ilana cüret eylerim.”

Bu ilanda yine benzer şekilde kumaş mağazalarının bulunduğu bölge konusunda ipuçları verirken ayrıca Fransa'dan kumaş ithal edildiği bilgisini de bize vermektedir.

Hanımlara Mahsus Gazete, 43. sayıda çıkan ilanda mağaza zincirlerinin de dönemin kıyafet piyasasında görüldüğünü ispatlamakta, mağazaların Galata, Beyoğlu ve Mahmutpaşa hattında yoğun olduğunu; yabancı sermayeye ait mağazaların İstanbul'da bulduklarını ve dönemin giyim kuşam özelliklerini göstermektedir.

“Karlıman ve Bulonberg Mağazaları Galata'da Büyük Millet Hanında, Beyoğlunda Cadde-i Kebir'de 362 ve 364 ve İstanbul'da Çorapçı Hanında ikinci katta. Ahiren Paris, Londra ve Avrupa'nın sair büyük şehirlerinden mevsimlik zarif ve şitaba müteallik birçok son moda eşya celb eylemiş olduğumuzu muhterem müşterilerimize beyan eylemeye müsarahat ederiz. Kadınlara mahsus elbise vesair eşya-yı mütenevviya mağazalarımızda pis-ı enzara vaz edilmiş olduğundan teşrif buyuran hanımların son moda eşyamızın zerafet ve ehveniyetinden fevkalade memnun kalacakları bi-istibahtır. Mağazalarımızda küçük kızlar ile erkek çocukların elbisesi, erkek kadın küçük kız ve erkek çocuklarına mahsus çamaşırlar, fanilalar, korseler, şemsiyeler, trikolar, iç gömlekleri, el peşkirleri, mendiller, her nevi çoraplar, karyola örtüleri, halılar, işlemeli brode ve danteleler, boyun bağları, kuşaklar, lavanteler, eldivenler vesaire bulunmaktadır. Mağazalarımızda mevcut olan erkek ve kadın elbiseleri mahsus ölçüler ile zerafet, metanet ve ehveniyetleri hasebiyle calib eser cihet memnuniyet olacağı zevat-ı kirama ilan ederiz.”

Şekil 3.68. : Haim Mazza'nın Kumaş Dükkânı'nın ilanı, Hanımlara Mahsus Gazete, 9 Ramazan 1314/ 11 Subat 1897, No:99

Kaynak : Kaynak: İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

3.3.3.3 Tekstili Sanayileştirme Girişimi

Bir zamanlar Osmanlı'nın ihraç ettiği el dokumaları, 19. yüzyılın başlarından itibaren makineleşen Avrupa tezgâhlarında seri halde üretilen ucuz malların rekabetinden fazlasıyla etkilenmiş ve iç piyasa da bile tutunamaz hale gelmiştir. Osmanlı iktisatçıları ve devletçe görevlendirilen kişiler, el dokumacılığının kendi haline bırakılması, bunun yanı sıra modern dokuma fabrikalarının kurulması konusunda fikir birliğine varmışlardır (Eldem, 1994, 87).

Tanzimat döneminde “Sanayi Güçlendirme Operasyonu” olarak nitelendirilebilen girişimler 1. dönem (1840-1860 yılları arası) ve 2. dönem (1860-1876 yılları arası) olmak üzere iki dönemde ele alınmıştır. 1. dönem (1840-1860 yılları arası) Avrupa devletlerinin Osmanlı pazarlarını ele geçirmek için verdikleri mücadeleye karşı bir tedbir olarak düşünülmüştür.

Bu düşünce kapsamında yapılanlar kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür:

- II. Mahmut zamanında İslimiye’de bir yün iplik fabrikasının kurulması ve fabrika müdürü olarak Avrupa’ya çok iyi tanıyan Kamil Paşa’nın getirilmesi;
- 1840’ların ortalarında üretime geçen demir döküm ve dokuma atölyeleri ile tersaneden oluşan Bakırköy Sanayi Sitesi’nin kurulması;

ordunun ihtiyacı olan demirden araç-gereç ve silahların yapılması için Zeytinburnu Sanayi Sitesi'nin kurulması;

- 1842'de Balıkesir Çuha Fabrikası'nın üretime başlaması;
- 1843'de faaliyete geçen Hereke Dokuma Fabrikası'nın Avrupa'dan gelen modern makinelerle donatılması;
- Ordunun kumaş ihtiyacının karşılanması için 1843'de İzmit Çuha Fabrikası'nın kurulması;
- 1846'da İzmit Kağıt Fabrikası'nın kurulması ve 1852'de Bursa'da kumaş fabrikalarının ihtiyacını karşılayabilmek için İpek İplik Fabrikası'nın kurulması.

Bu tesisler kurulurken hammadde ihtiyacı da düşünülmüş, kumaş fabrikalarında işlenecek kaliteli yün elde edebilmek için İstanbul ve Bursa yakınlarında modern koyun çiftlikleri kurulmuştur. Zeytinburnu Fabrikası, üretimleri ithal edilen ürünlerden yaklaşık % 30 daha pahalıya imal edildiği için rekabete dayanamayarak kapatılmıştır. Bunun yanı sıra Bursa ipekçiliğinin desteklenmesi için 1844 yılında Fransız uzmanları denetiminde kurslar düzenlenmiştir. Ancak bu sanayileşme programı da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1855'de Bursa İpek Fabrikası deprem sonrasında yıkılırken, Balıkesir Çuha Fabrikası da kötü idare yüzünden kapatılmıştır. Bu başarısızlığın sebebi bilgi ve tecrübe yetersizliği, Avrupa ile rekabet zorluğu ve Devletin yanlış ekonomik politikası olmuştur. Avrupa'nın üretim yöntemlerini alarak, Osmanlı ekonomisine rekabet gücü kazandırmayı amaçlayan bu çalışmaların bir süre sonra başarısızlığa uğraması, ülkeyi adeta açık bir pazar haline getirmiştir. Bunun sonucunda ilk olarak dokuma sanayinde olumsuz etkileri görülen Avrupa rekabeti, daha sonra diğer alanlarda da olumsuz etkisini göstermiştir (Önsoy, 1988, 6-8).

Tanzimat döneminde ekonomik sorunları aşmak amacıyla 1860'ların başından itibaren bir takım yeni tedbirler alınmıştır. 2. dönem (1860-1876 yılları arası) olarak adlandırılan bu tedbirleri şu şekilde sıralamak mümkündür;

- İthal gümrüğünün arttırılması
- İmparatorlukta üretilen malların kalite, çeşit ve fiyatlarını görmek, üreticinin sorunlarını belirlemek ve başarılı olanlarını ödüllendirmek amacıyla İstanbul'da bir sergi açılması

- Sanayinin ihtiyacı olan kalifiye eleman yetiştirilmesi için sanayi okullarının açılması
- İslah-ı Sanayi komisyonunun kurulması

Makinelerde üretilen malların ucuz olarak ithal edilmesi nedeniyle, bu mallara olan talep artmış ve el tezgahlarına olan ilgi yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. Diğer taraftan ise Osmanlı malları, daha fazla ücret teklif eden Avrupalı tüccarlara satıldığı için ülkede hammadde yetersizliği görülmüştür (Kurmuş, 1977, 225)

Osmanlı topraklarındaki ticaret yabancı tüccarların eline geçmiştir. Batılı tüccarlara Osmanlı tarımsal bölgelerinde dolaşma ve istedikleri malları satın alma olanakları verilince, kısa zaman içinde tarımsal ürün ihtiyacı üç katına kadar yükselmiştir. Ancak bu gelişmeler yün, pamuk, ipek, bir ölçüye kadar keten ve kenevir gibi iplik ve dokuma sanayilerinin hammaddesini oluşturan ürünlere olan talebin artmasına neden olmuş, fiyat artışlarını da beraberinde getirmiştir. Bu durum henüz su ve buhar gücünü kullanmaya fırsat bulamamış Osmanlı dokuma ve iplik tezgahı sahiplerinin, Batı rekabetine dayanamayıp kısa zamanda yok olmasına sebep olarak görülmüştür (Kazgan, 1999, 41).

Tanzimat dönemi sanayi girişimleri kapsamındaki diğer bir girişim ise sanayi ürünlerinin ve üretim araçlarının tanıtımı amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun uluslararası sergi düzenlemesidir.

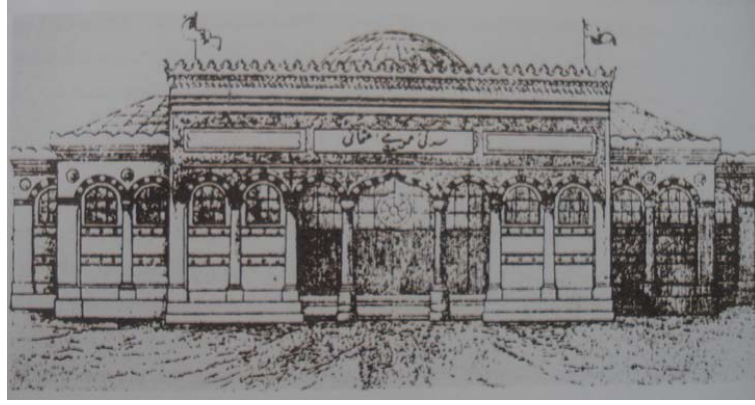
Düzenlenen bu sergi öncesinde Osmanlı İmparatorluğu, 1862 yılında Londra'da uluslararası bir sergiye katılmıştır. Bu sergide maden, tarım ve sanayi ürünlerinin masrafları devlet tarafından karşılanmıştır. Osmanlı devleti hazinesine önemli yükler getirmesine rağmen, bu tür girişimler “sanayi, sanat ve ziraat” alanlarındaki ilerlemenin yabancı devletlere duyurulması açısından önemli olmuştur (Küçükerman, 1988, 339-340). Sergide devlete ait fabrikalar, geleneksel üreticiler ve yeni sanayi ürünleri tanıtılmıştır. Sergilenen ürünler arasında en çok dikkat çeken eski kitaplar, giyim eşyaları, halı, ipek kumaş ve kadifeler, işleme, dantel ve örgüler, 15 deri, yün, kıl ürünleri, maden ve taş ürünleri, meşin ve koşum takımları, gıda maddeleri, pamuklu, yünlü ve ipekli kumaşlardır.

Osmanlı Devleti, ürünlerinin tanıtılması, üreticinin sorunlarının belirlenmesi ve alanında başarılı olan üreticilere ödül verilmesi amacıyla uluslararası nitelikte 28

Şubat 1863 yılında İstanbul Sultanahmet’de “Sergi-i Umumi Osmani”yi açmıştır (Bkz. Şekil 2.68). Avrupa’daki benzerlerine göre düzenlenen bu önemli sergide İmparatorluğun çeşitli bölgelerine ait ürünlerle, bazı yabancı ülkelerden gönderilmiş yaklaşık on bin farklı ürünü ilk defa bir arada görmek mümkün olmuştur. Sergide inşaat resimleri, düz ve kabartma haritalar, üretim ile ilgili alet ve makineler, masa, sandalye, ağaç işleri ve müzik aletleri gibi yeni ürünler dikkati çekmiştir. Bunun yanı sıra geleneksel yaşamın ürünleri olan keçe, halı, kilim, hasır, toprak ve cam ürünleri, boya, ham ve işlenmiş maden gibi ürünler de sergide yer almıştır. Serginin bir diğer önemli özelliği ise çok sayıda küçük sanayi ile devlet fabrikalarının ürünlerinin aynı sergide yer almasıdır. Sergi-i Umumi Osmani ile ilgili yapılmış değerlendirme yazısını Dölen (1992, 427) şu şekilde aktarmıştır:

"Sergideki yerli mamullerimiz arasında en güzelleri keçeler, Arabistan, Irak ve Bursa taraflarının kumaşlarıydı. Son yıllarda Avrupa mamullerine gösterilen ilgi, yerli mallarımızı nisyan köşesine atmış olmasına rağmen, yine de bu kadar eşya olması teşekkür olunacak bir haldir. Dikkatle incelenirse, Avrupa sanayi bu derece gelişmişken yerli sanayimizi ilerleterek, onlarla rekabete girmek ve memleket ihtiyacını karşılamak pek müşkül olduğundan yurdumuzu zenginleştirmek için toprak ürünlerimizden yararlanmaktan başka yol yoktur."

Bütün bu girişimlerin dışında Tanzimat döneminde sanayi tesislerinde ihtiyaç duyulan kalifiye elemanı yetiştirmek amacıyla eğitim kurumları da açılmıştır. Ancak bu eğitim kurumları gerekli ilgiyi görememiş ve yalnızca gelecekte açılacak teşkilatlı sanayi okullarının öncüleri olmuşlardır. İlk olarak 1847’de gerçekleştirilen başarısız girişimin ardından, 1863’de Niş’de ıslahhane (Sanayi Okulu) açılmıştır. Bunu 1864’de Selanik, Sofya ve Şam ıslahhanelerinin açılması takip etmiştir. Ancak bu ıslahhaneler gereken ilgiyi göremedikleri için kimsesiz çocuklara bazı pratik bilgileri veren küçük atölyeler olarak kalmıştır. 1868’de kurulan İstanbul Sanayi Mektebi bu tarihe kadar açılmış eğitim kurumları içerisinde en fazla gelişmiş olanıdır. Bu eğitim kurumlarına ilgiyi arttırmak için çeşitli konularda (mimarlık, makinecilik, dökümcülük. v.b.) uygulamalı ve kuramsal bilgilerin verilmesi dışında, mezunlara işyeri açma kredisi de sağlanmış, buna rağmen yinede gereken ilgiyi görememiştir (Önsoy, 1984, 8).

Şekil 3.69. : 1863’de Sultanahmet’de açılan “Sergi-i Umumi Osmani”nin düzenlendiği bina.

Kaynak : Kazgan, 1999:103

Osmanlı Devlet’inin sanayileşme çabalarının sonucu olarak fabrikaların kurulduğu görülmektedir. Bu çabaların ilk örneği 1805 yılında Beykoz’da kurulan çuha fabrikasıdır. Ancak açılan çuha fabrikasından istenilen başarı elde edilememiştir (Dölen, 1992, 396-397). 1827 yılına gelindiğinde II. Mahmud döneminde Eyüp’de İplik Fabrikası açılmıştır. III. Selim döneminde ordunun kışlık elbiselerinin yapımında kullanılan çuhanın dokunması için 1805 yılında Beykoz’da açılan ancak çalışmaları durdurulan çuha fabrikasını yeniden işler duruma getirilmesi düşüncesi ile 1828 yılında, yine Beykoz’da bir çuha fabrikası açma girişimi olmuştur (Öztürk, 1990, 35).

18. yüzyılda başlayıp 19. yüzyılında askerlerin giyim kuşamında yeni düzenlemeler yapılmış ve Sultan II. Mahmud’un kurduğu yeni orduda fes, beyaz çuhadan harmani, çuha elbise kullanımı başlamıştır. Ancak ülkenin birçok değişik bölgesinde çok çeşitli tezgahlardaki geleneksel dokumacılık sistemiyle bu işin altından kalkmak mümkün olmamıştır. Öncelikle yeni üniforma kavramı ile birlikte belirli standartlarda ve çok büyük miktarlarda tek tip kumaş üretecek tesisleri hızla kurup hayata geçirmek için sanayi düzeyinde bir girişim gerekmiştir. Osmanlı döneminde bu düşüncüyü uygulamaya geçirmiş olan ilk fabrikalardan biri Defterdar (Feshane) fabrikasıdır. Ordu ve sonra da halk için giyim değişikliği nedeniyle “Fes” kullanılmasına karar verilmesi ile Feshane Fabrikası 1835 yılında İstanbul’un Kadirga semtinde bir konakta kurulmuştur. Daha sonra kurulan bu fes fabrikası, 1839 yılında III. Selim’in kız kardeşi Hatice Sultan’ın Haliç’deki Sarayının Feriye bölümüne taşınmıştır. (Sarc, 1940, 13).

1836 yılında ise asker elbisesi kullanımında gerekli çuhanın üretimi için İslimye’de çuha fabrikası kurulmuştur. Yünlü kumaş (çuha) ve iplik üreten, 1842 ve 1846 yıllarında Fransa’dan getirilen makinelerle genişletilen bu fabrika, ordu gereksinimini karşılamaya yönelik üretim yapmıştır (Martal, 1999, 18).

Fabrikada daha sonra fes üretimine başlanması için girişimlerde bulunulmuş, ancak binanın kapasitesi yeterli olmadığı için fabrika Defterdar iskelesine taşınmıştır. Fabrikada 1833 yılının ilk altı ayında 12 220 adet, ikinci altı aylık süreçte de 22 000 adet fes üretilmiştir. Günlük fes üretimi 1835 yılında 355 adet, 1836 yılında 430 adet, 1839 yılında da 773 adet olmuştur. Abdülmecid döneminde (1839-1861) bu tür girişimler hızlanmış, 1840-1860 yılları arasında ihtiyaç duyulan malları üretmek için devlet yeni fabrikalar kurmuştur. Ayrıca daha önce kurulmuş olan fabrikaların da genişletilmesi yoluna gidilmiştir (Dölen, 1992, 401-406).

Abdülmecid döneminde kurulan ve genellikle yabancı mühendisler tarafından yapılan bu fabrikaların çoğunun yönetiminde ve çalışanları arasında yabancıların olması nedeniyle bir süre sonra devlet için ağır bir yük haline gelirken, bu fabrikalar içerisinde sadece Feshane Fabrikası başarılı olmuştur (Küçükerman, 1988, 72).

Aynı dönemde fes fabrikası büyük ihtiyacı karşılayamadığı için ve üretimi pahalı olduğundan Bursa, Edirne ve sonra da Selanik’te fes üretimine başlanmıştır. İlk zamanlar yalnızca fes imal eden fes fabrikası 1843 yılından itibaren dokumacılığa da başlamıştır. Yapılan bir takım düzenlemelerle fabrikaya 1854 yılında Belçika’dan buhar kazanı, tarak ve iplik makineleri ve dokuma tezgahları getirilmiştir (Eldem, 1994, 64).

Feshane’ de 1848-1850 yılları arasında 400.000 fes, ve 30. 000 m. çuha üretimi yapılmıştır. Bu önemli fabrika, ilk kez bir sanayi zincirinin ana halkasını oluşturmuştur. Fabrika’da günde 1300-1500 adet, bazen 2500 adete kadar üretilen feslerin satışı için İstanbul’da Vezneciler, Kapalıçarşı, Tophane ve Beşiktaş’ta dükkanlar kiralanmıştır. 1866’da çıkan bir yangında buhar dairesi dışında fabrikanın tamamı yanmış ve 1868’de aynı yerde inşa edilen Feshane Fabrikası döneminin modern makineleriyle donatılmıştır (Küçükerman, 1988, 223-224).

1846-1848 tarihleri arasında dokuma sektöründe devlet ve özel sektör tarafından gerçekleştirilen çeşitli girişimler olmuştur. Bunlardan birisi de Zeytinburnu Basma Fabrikasıdır. Yapımına 1946 yılında başlanan bu fabrika ödenek

yetersizliği, işçi ücretlerinin zamanında ödenmemesi gibi nedenlerle bazı duraklamalar geçirdikten sonra 1850’de tamamlanarak üretime geçmiştir. Fabrika, kötü yönetim ve Avrupa mallarının rekabeti karşısında daha fazla dayanamayarak 1860’larda kapanma noktasına gelmiştir. 1867 yılında da yalnızca ordu ihtiyacını karşılamak için üretimini sürdürmüştür (Martal, 1999, 20).

Önemini uzun yıllar koruyabilen, Tanzimat zamanı devlet ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulan fabrikalardan bir diğeri ise Hereke Fabrikasıdır. Aslında 1843 yılında İzmit Çuha Fabrikası’nın yapımı sırasında, Hereke’de imparatorluğun ilk özel dokuma fabrikası olan Hereke Fabrikası kurulması fikri oluşmuştur. 1843 yılında İzmit Hereke’de ipekli kumaş üretmek için kurulan bu fabrika 50 pamuklu ve 25 ipekli canfes tezgahından oluşmuştur. 1846’lı yıllarda 17 usta, 82 işçi ve 16 idari personel (toplam 115 kişi) ile üretim yapan fabrika saraya bağılı olarak yönetilmiş ve özellikle saray için üretim yapmıştır. Jakarlı tezgahlarda üretilen bu dokumalar daha çok köşk ve kasırların ihtiyacı için döşemelik ve perdelik olarak kullanılmıştır. Bu fabrikaya 1849 yılında bir kemha dairesi de ilave edilmiştir.

Hereke Fabrikası’nın padişaha devrinden sonra ipekli canfes, döşemelik ve perdelikler üretmeye başlayan fabrikanın ilk örnekleri, 1850 yılında kemhahane de üretilen dolabı, gülistani Bursa ve eğin kemhaları, gülgünü ve haraburi gibi isimlerle bilinen Osmanlı kemhalarıdır. Ayrıca fabrikaya Fransa’dan 100 ipekli tezgah getirildiği, önceden fabrikada bulunan 50 pamuklu tezgahın da İstanbul Zeytinburnu’ndaki başka bir fabrikaya gönderildiği bilinmektedir. 1891 tarihine kadar yalnız ipekli kumaş üreten fabrikaya, Manisa ve Sivas’tan ustalar getirilmiş ve halı bölümü de açılmıştır (Eldem, 1994, 63).

Hereke Fabrikası’nın üretiminin bugün bilindiği gibi halı ve döşemelik kumaşlarla sınırlı olmayıp, fabrikanın Osmanlı hanedanının her türlü tekstil ihtiyacını karşılamıştır (Bkz. Şekil 3.70). Bu tekstil ürünleri arasında havlu, kılaptanlı bornoz, ipek zenne çorabı, ipek erkek çorabı, mendil, masa örtüsü, boyun atkısı, çarşaflık, esvaplık, nişan kurdelesi, çiçekli tül, sabun bezi gibi çeşitler sayılabilir. Kumaş türü olarak da atlas, canfes, çuha, brokar, abani, şal, kadife, çatma kadife, ipekli kadife gibi kumaşlar yer almaktadır (Yılmaz ve Boynak, 1999, 24).

Şekil 3.70. : Hereke Fabrikası'nda tekstil ürünleri üretiminden genel görünüm.

Kaynak : Yılmaz ve Boynak, 1999: 24

Sultan Abdülmecid'in saltanatı boyunca (1839-1861) yalnızca sarayların tefrişi, saray halkının gereksinimleri için faaliyet gösteren Hereke Fabrikası, sultan Abdülaziz döneminde (1861-1876) piyasada satılmak üzere ipekli kumaş üretimine başlamış ve bu doğrultuda Kapalıçarşı'da bir satış mağazası açılmıştır. Ancak bu girişim saray tarafından pek hoş karşılanmamış ve giderek artan itirazlar sonucunda da mağaza kapatılmıştır. Jakarlı tezgahlarda dokunan ipekliler yeniden sadece saray için üretilmiştir.

Sultan II. Abdülhamid döneminde ise (1876-1909) fabrikanın iplik bükümü dairesi çıkan büyük yangında yanmıştır. Bir yandan Meşrutiyet, diğer yandan da Balkan Harbi ile uğraşan İmparatorluk ancak 5 yıl sonra iplik bükümü dairesini onarabilmiştir. 1894 yılı Hereke Fabrikası'nın dışa açılma sürecinin başlangıcı olmuştur. Bu tarihte halk tarafından çok beğenilip talep gören Hereke ipekli dokuma, halı ve battaniyelerinin İstanbul'da satışı için bu kez Zaptiye Caddesi üzerinde yeni bir satış mağazası açılmasına karar verilmiştir. Bu mağazaya ilişkin herhangi bir belge günümüzde yoksa da uzun yıllar faaliyet gösterdiği bilinmektedir (Kaya, 1999, 64).

Bir diğer devlet kuruluşu olan İzmit Çuha Fabrikası da, 1845 yılında Abdülmecid döneminde kurulmuştur. Yalnızca ordu gereksinimleri için üretim yapılan fabrikada ortalama olarak yılda 60 000 fes, 192 ton yünlü dokuma üretilmiştir. Ayrıca fabrikada 60 000 kadar da tiftik işlenmiştir (Eldem, 1994, 64).

1846 yılında 245 usta, 259 işçi ve 24 idari personel (toplam 307 kişi çalışmıştır. Önceleri yalnızca ordu için yünlü kumaş üretilen fabrikada daha sonra perdelik, yatak çarşafı, havlu, çorap, eldiven ve fes üretimi de yapılmıştır. 1860'larda ortalama yıllık üretimi 72 000 metre kumaş ve 60 000 adet fes olan İzmit Çuha Fabrikası, 1900'lü yıllara kadar ayakta kalabilen ender devlet fabrikalarından birisi olmuştur (Martal, 1999, 20).

1847'de Balıkesir Yün İpliği Fabrikası, 1855'de Bursa İpekli Mensucat Fabrikası, Balıkesir Aba Fabrikası, İzmir Pamuklu Mensucat, 1885'de İzmir Şark Sanayi, 1889'da Yedikule İplik Fabrikası v.b. fabrikalar yine devlet tarafından kurulmuş ve üretimleri sürdürülmüş olan diğer önemli fabrikalardır.

Bütün bu fabrikalar içerisinde özellikle Feshane Fabrikası fes ve çuha üretimiyle, Hereke Fabrikası da Osmanlı kumaş sanatının kimliğini koruyarak özellikle Avrupa'da yaşanan sanayileşme sürecine ayak uydurması ile birinci derecede önemli kuruluşlardır (Yılmaz ve Kavcı Özdemir, 2006, 205).

Devlet fabrikaları dışında kurulmuş olan özel fabrikalar ise ilk olarak ipek iplik üretiminde görülmüştür. Bursa'da 1845 yılında İsviçreli bir kişi tarafından ilk özel ipek iplik fabrikasının ardından kısa bir süre sonra yine Bursa'da birçok ipek ipliği fabrikası kurulmuştur. 1855 yılında Bursa'da bu fabrika sayılarının 8-10 adet olduğu bilinmektedir (Sarc, 1940, 15).

1850 yılında Bakırköy'de özel bir girişim ile el dokumacılığı ve baskıcılığı yapmak üzere kurulan basmahane, 1860 yılından sonra faaliyetini sürdürememiş ve önce Hazine-i Hassa'ya ve 1867 yılında ise Harbiye Nezareti'ne devredilmiştir. "Levazımatı Umumuye-i Askeriye Bez Fabrikası" adını alan bu fabrika, daha çok ordu için üretim yapmıştır (Eldem, 1994, 64-65).

Abdülhamid Dönemi Seraskeri Ali Rıza Paşa, anılarında Osmanlı'nın tekstil sanayisindeki durumunu şu şekilde anlatmıştır (Aydın, 2012: 14)

"Beykoz'da bir debbağhanemiz (tabakhane) bulunduğu halde, yararlanılmayacak durumdaydı. Bu yüzden, top koşum takımları için, kilosu bir çeyrek Osmanlı lirasına, Almanya'dan kösele satın almıyordu. İstanbul'da Maryano adında bir tacirden de, yine kilosu 21 kuruşa olarak kontrat yapılmış olduğu, hayretle görülmüştü.

O sırada asker için, oldukça fazla sayıda ayakkabıya gerek görülerek, kösele vermesi Maryano'ya söylendiği halde, birikmiş alacağı ödenmedikçe, kösele vermeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine kendisi çağrıldı. Makama girdiği sırada, âdaba mugayir şekilde şapkasını çıkarmamış ve parasız kösele veremeyeceğini, kaba bir tavırla söylemişti.

Böyle, değerinden yüksek fiyatlarla alış-veriş yapılmasına ve alacağının yakında ödeneceği vaat edilmesine karşın, ihtiyaçlı bir zamanda güvencesini yerine getirmekten çekinmesinin, insanlığa uygun olamayacağı söylenerek, kendisi dışarıya çıkarıldı.

Bunun üzerine, derhal Beykoz Debbâğhanesi'nin tamir ve işletilmesi gündeme alındı. O zaman İnşaat Dairesi Başkanlığı'nda bulunan Ferit Abid Paşa, bir keşif heyeti ile birlikte derhal bu debbâğhaneye gönderildi. Bir yandan keşif yapılırken, diğer yandan inşaata başlatılmış ve şükürler olsun, kuyular ve diğer birimlerin, çok az bir zaman içinde faaliyete geçmesi başarılmıştır."

Bu kısa bilgi Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumu gözler önüne sermektedir. Osmanlı'nın içinde düştüğü mali kriz, devletin piyasadan mal alımını engeller duruma gelmiş, hatta devletin saygınlığını kalmamıştır. Alım gerçekleşmeyince sanayi atılımında bulunma yoluna gitmiştir ki bu tutum bile başlı başına Osmanlı'nın neden sanayileşmediğinin kanıtıdır.

3.3.3.4. Avrupa Giyim Kuşamı

Bu dönemde hem kadın, hem de erkek giysileri, dikiş makinasının icadına, kalıp kitapları ve giysi kesimi metotlarının yaygınlaşmasına bağlı olarak, daha kompleks bir yapıya bürünmüşlerdir. Sanayicilerin elde ettiği kar oranı arttıkça, rekabet kaçınılmaz olmuş ve giysi imalatçıları arasında rekabet ortamı doğmuştur. İmalatçılar, ürünlerini daha fazla süsleme, plise ve başka dikiş teknikleri ile donatarak cazibeli kılma çabasına girmişlerdir. Sonuç, 19. yüzyılda modaya uygun kadın giysisinin aşırı süslü bir hal alması olmuştur. 1825-1850 yılları arasında Avrupa'da Romantik Dönem olarak bilinmektedir.

Romantik Akım, öncelikle 18. yüzyıl akılcılığına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Devrimle birlikte, Aydınlanma Akılcılığı'nın baskı altında tuttuğu duyguları serbest bırakmaya, gerçeğin dile getirilmesine ve yalınlığa karşı içtenlikli bir istek doğmuştur. Bu dönemin giysileri de, hayal gücünü ve romantik dürtüleri harekete geçiren ve egzotik, tarihsel beğenileri besleyen 'Romantisizm'den

kuvvetli izler taşımaktadır. Dönemin ideal kadın imajı incelikli ve melankoliktir. Bunun yanında ‘solgun’ görünmek arzu edilen bir özellik olmuştur.

Romantik Dönem’de, baskı teknikleri de gelişmiştir. Önceden sadece ipek dokuma ile meydana getirilmesi mümkün olan çok renkli desenler, artık, daha ucuz bir yöntem olan baskı ile üretilmeye başlanmıştır. 1834 yılında, ‘Perrotine’ baskı yöntemi icat edilmiş ve bu sayede ayrıntılı floral desenlerin seri üretimi maliyetleri azaltmıştır. Küçük desenli, baskı kumaşlar, hem makul fiyatlarıyla, hem de herhangi bir leke veya dikim hatasını sakladıkları için oldukça popüler olmuştur.

Gelişme ve ilerlemelerin seyriyle tezat oluşturarak, fonksiyonel olmaktan çok uzak bir görünüm alan kadın giysisi, bu dönemde kadına biçilmiş olan ‘rolsüzlüğü’ iyi bir şekilde yansıtmıştır. Yere kadar inen etekler; giyilen çok sayıda iç etek, kadının hareket fonksiyonlarını kısıtlamıştır.. Süslemeler incelikli ve komplikedir.

Giysi imalatındaki artan verimin bir başka sonucu da, yoksul insanların giyiminin daha iyi bir duruma gelmesiydi. Ucuza mal edilen seri üretim kıyafetler sayesinde orta sınıf mensupları, temiz basit giysilerden daha fazlasını alabilmeye ve ‘moda’ya aktif olarak katılma fırsatı bulmuşlardır.

19. yüzyıl Avrupa giyim kuşamında iki cinsin kıyafetleri arasında aşırı farklılıkları görülmeye başlanmıştır. Erkekler, canlı ve askeri etkiler gösteren kıyafetler giyerken; kadınlar ise narinliği, ince bilekleri ve göğüsleri ön plana çıkarmıştır. Kadın eteklerinde hacim artmıştır. Çan şekli vermek için genişleyen eteğin altına jüpon katmanları giyinmeye başlanmıştır. Etek boyları oldukça uzundur. 19. yüzyılın ilk yarısında doğal bel çizgisi önem kazanmıştır. Korseler vücuda daha da baskı yapmaya başlamış ve beller daha da incelmıştır. Elbiselerin genellikle omuz kısımları açık bırakılmış ve açık kalan omuzlar pelerinlerle kapatılıyordu (Fogg, 2014: 131).

Dönemin gece elbiselerinde daha yuvarlak hatlı ve daha feminen bir görüntü almıştır. Elbiselerin etek uçlarında inci süslemeler kullanılırken, kollar karpuz kolludur (Bkz. Şekil 3.71).

Şekil 3.71 : Gece Elbisesi, 1830'lar

Kaynak : pinterest.com; Erişim Tarihi: 24.02.2015

Gül pembesi elbise, koordineli süsleme modasına bir örnektir. Kontrast yaratan istiridye rengi saten ipek, geniş püsküllü kuşakta, göğüsteki şeritlerde ve yaprak süslemeli dikiş boncuk işinde görülmektedir. Eteğin alt kısmındaki detay, imitasyon inci boncuklardan oluşmaktadır. Bunlar, deniz kabuğu şekillerinden bir taban bordürü ve tekrar eden bir buğday deseni oluşturmaktadır. İşleme, 19. yüzyılın ilk yarısından sonra geometrik desenlerden doğal motiflere doğru ilginin arttığını gösterir. Bu dönemde, elleri sıkıca saran, dirsek uzunluğunda beyaz eldivenler giyilmekteydi. Eldivenler kadının mütevaziliğini korurken, elbisenin kısa kollarının açıkça çıplak kolların yarısını kaplamaktadır.

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra kadın elbisesinde düşük omuzların, kolun üzerine oturtulan ve kol ucuna doğru genişleyen uzun ve dar kesimli kollar ve ağır kumaşlar ile vurgulanmasıyla, dökümlü bir hal almıştır (Bkz. Şekil 3.72).

Şekil 3.72. : Günlük Elbise, 1840

Kaynak : vam.ac.uk; Erişim Tarihi: 24.02.2015

1870'lerin sonuna doğru, elbiselerde kullanılan kumaş miktarının değişmesiyle, elbiselerin görünüşleri de değişmiştir. Eteklerdeki bolluk dizlerin arkasında toplanacak şekilde azalmış ve gündelik elbiselerde uzun kuyruklar görülmeye başlamıştır. Beller daha da daralmıştır. Kumaş kalçaların arkasında toplanarak , etek ucuna doğru bir kuyruk meydana getirmiştir. Etek içi çember 1868 yılında kullanımdan kalmış, iç etekler arka tarafı yastıkla kabartılmış dış eteklere dönüşmüştür (Bkz. Şekil 3.73).

Şekil 3.73. : "Çok Erken", James Tissot, 1873

Kaynak : wikiart.org; Erişim Tarihi: 24.02.2015

1825 ile 1895 yılları arasında kadınlar arasında önceki dönemlere göre daha dar kesime sahip elbiseler kullanılmıştır. Bu elbiseler bolera tarzı tek parça ceketlerle birlikte giyilir, dantel işlemlerle süslenirdi (Bkz. Şekil 3.74).

Şekil 3.74. : Öğleden Sonra Elbisesi, 1825-1895

Kaynak : wikiart.org; Erişim Tarihi: 24.02.2015

Kadınların sosyal ve politik özgürlükleri arzulamasıyla aynı zamanda, 1851 yılında Amerika Birleşik Devletleri kadın hakları savunucusu Amelia Jenks Bloomer'ın çabaları sonucu pantolon etekler giyilmeye başlanmıştır. Dantel bir firfırla ayak bileğinde büzülen ve baldır hizasında eteklerin altına giyilen bol, Türk stili pantolon (ya da şalvar) tasarımları, çember kafes kullanılması ihtiyacını ortadan kaldırdı (Bkz. Şekil 2.75). Bu tür pantolonları giyen kadınlar tepkileri üzerlerine çekmişlerdir. Dönemde moda olan bisiklet kullanımı sırasında çeşitli biçimlerdeki eteklerin altına giyilen pantolonların bu şekilde kullanımı daha az tepki çekmiştir (Fogg, 2014: 193). Bu örnekte de görüldüğü gibi kadın öne doğru eğik ve arkadan hafifçe kaldırılmış tepe kısmı kısa fötr şapka takmıştır. Ceketin kollarının üst kısmı geniş, yakası devriktir.

Şekil 3.75. :Pantolon Giyen Kadın, 1897

Kaynak : wikiart.org; Erişim Tarihi: 24.02.2015

19. yüzyılda kadın giysilerinin basitleşmesi, 1890 yılına gelindiğinde hazır giyim olarak kolaylıkla bulunabilen şömizye ve etek kombinasyonunun popülerleşmesini sağlamıştır. Şömizye, bir elbise gövdesinin ya da bluzun bir erkek gömleği gibi devrik yakalı ve önden düğmeli biçimde tasarlanması sonucunda ortaya çıkan ürün anlamına gelmektedir. Sade, pratik tasarıma sahiptir. Şömizye bluzlar kadınların boş zaman etkinliklerde onlara hareket kolaylığı sağlamıştır. Amerikalı ressam Walter Granville-Smith'in "Buz Pateni Yapan İki Kadın" isimli tablosunda bu kıyafetlerin rahat hareket etmeyi sağladığı görülmektedir (Bkz. Şekil 3.76)

Daha önceki bölümlerde bahsedilen Art Nouveau akımının 1890-1914 yılları arasında etkisini modada da göstermiştir. Elbiseler kavisli bir şekilde göğüsten kalçalara inerek vücuda oturmaya başlamış, bu yüzden de farklı iç giyimlere ihtiyaç duyulmuştur. Gündelik elbiselerde yakalar çene altında son bulurdu. Geniş, alçak kenarlı, abartılı tüyler ile süslenmiş şapkalar kullanılırdı. 1908'den sonra dar ve düz etekler popüler olmuş, pastel renkler tercih edilmiştir.

İpek, dantel, işleme ve inci boncuklardan yapılan elbisede bel göğüs kafesinin hemen altına oturmaktadır. Yaka hattı dekolte olmamasına rağmen krem renkli yoğun dokulu dantelden yapılmış iç bluz ve iç gömlekten kaplıdır. Bu, yüksek yaka ile birlikte kesilmiştir ve göğsü kapatmak için tasarlanmıştır. Elbisenin görünümü kabarık göğüslü biçimdedir. Bedenin önü düzdür ve evet kısmı sadece kalçaların

altında hacim kazanmaktadır. Eteğin arkasında kalçada, bel kısmı büzgülü ve yarım pelerinlidir (Bkz. Şekil 2.77).

Şekil 3.76. : Buz Pateni Yapan İki Kadın, 1900

Kaynak : paintingstar.com; Erişim Tarihi: 24.02.2015

20. yüzyılın başlarında Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde pek çok daha rasyonel hayata geçmek amacıyla basit etek ve şömizye bluz giymeyi benimsemiştir. Bu dönemde tasarımlardaki gösteriş yerini kullanımı rahat kıyafetlere bırakmıştır.

İş hayatına dahil olan kadınların kıyafetleri de bu yönde değişime uğramıştır. Kısa ve büzgülü bol etekler çalışan kadınlar arasında üniforma haline gelmiştir.

Şekil 3.77. : İpek ve Dantel Elbise, 1906

Kaynak : flickr.com; Erişim Tarihi: 24.02.2015

Arabanın icadı ile kadın kıyafetlerine yeni eklemeler yapılmıştır. Tozlu ortamlarda giymek için üretilen paltolarda genellikle kürk astar olurdu. Kıyafetleri, araba yolculuğunda meydana gelebilecek kirden koruma amacıyla giyilen paltoya, çenenin altından bağlanan şeffaf ipek bir tül sarıllı olan sürücü şapkası eşlik ederdi (Bkz. Şekil 2.78).

Şekil 3.78. : Kadınların Kullandığı Araba Kıyafeti, 1908

Kaynak : shorpy.com; Erişim Tarihi: 24.02.2015

3.3.3.5. Osmanlı Giyim Kuşamı

Tanzimat Dönemi, Osmanlı sosyal hayatında değişimlere neden olmuştur. Bu nedenle dönemin giyim kuşam özelliklerinden önce bu sosyal ve ekonomik değişimler üzerinde durmakta yarar görülmektedir.

Reformlar sürecindeki Osmanlı İmparatorluğu'nda batı ile iletişim ve ilişki artmıştır. Bu etkileşimin sonuçlarından biri de Osmanlı toplumunda da ilk kez kadınların konumu gündeme gelmesidir. Ancak batılı hem cinsleri siyasal hakları için mücadele ederken, Osmanlı Türk kadınları için mücadelede önceliği kapalı hayattan kurtulmak; insan statüsüne kavuşabilmek, kapalı yaşam koşullarından uzaklaşarak, sokağa çıkma özgürlüğüne ulaşabilmektir (Ediz, 1995, 91).

19. yüzyılda İstanbul ve büyük liman şehirlerinde yeni bir hayat başlamıştır. Bu hayat tarzı sadece konaklar, Avrupa mobilyası ve alafranga sofrada olarak özetlenemez. Yüksek sınıfın kadını toplum hayatına girmeye başlamıştır. Gezinti yerlerinde kadın-erkek flörtü başlamıştır. Bazı tekkelere kadınlar da devam etmişlerdir (Ortaylı, 1983, 179). Ülkenin sınırlı mekânlarında gelişen batılı tarzı yeni yaşama biçimlerini, en iyi vurgulayan kelime ise "alafranga" olmuştur. Alafranga,

Tanzimat'la birlikte günlük dilde yer almakla kalmamış, kültürel farklılığı belirten bir sözcük olmuştur (Doğan, 2001, 390).

19. yüzyılın ortalarında İstanbul'da bulunan De Fontmagne, bu değişimlere yönelik Türk kadınlarının günlük yaşamıyla ilgili olarak su saptamaları yapmıştır (Evren ve Girgin Can, 1997, 29):

“Medeni diyebileceğimiz bazı Türklerin hanımları arasında birkaç yabancı lisanı öğrenen Türk ve Rum kadın var. Onlar böylece düşünce melekelerini zayıflatan uyuşukluktan kurtulmuş oluyorlar. Ekseriyette bir seviyenin kadınları ile saraylılar yalnızca yiyip içmek, yatıp uyumak ve süslemekle vakit geçiriyorlar...”

Tanzimat dönemindeki bu sosyo-ekonomik değişimler sınırlı fakat eskisinden daha fazla kadını etkilemişti. 19. yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı Devleti işletmelerin kuruluşuna ve şehir merkezlerinde işçi hareketinin oluşumuna şahit olmuştur. Bu işçiler arasında kadınlar da vardır. 1864'de G.B. Perrot, Bursa'da gezdiği bir dokuma tezgâhında kadın işçilerin çalıştırıldığını bildirmektedir. Gemlikli kadınlar ipek kozası ve ipekten oda döşemesi imal edip satışı sunmaktadırlar. 1897'de İstanbul'da kibrit fabrikasında da kadın işçiler çalışmaktadır (Kurt, 1999, 439).

Yaşanılan toplumsal değişim içerisinde kadın kıyafetleri de değişmiştir. II. Mahmut döneminde erkek kıyafetlerinde olduğu kadar kadın kıyafetlerinde de değişimler yaşanmıştır. Ancak bu değişim, kıyafetlerin yapıldığı kumaşlar ve aldığı sekilerde kendisini göstermiştir. Biçim itibariyle batı modelleri uygulanmakla beraber doğu özellikleri de korunmuştur. Elbiselerin Avrupa modellerine uygun şekil aldığı Abdülhamit devrinde, stil tunik elbiseler, arkası kabarık etekler yapıldığı, bununla birlikte bu biçimlerde sırma işlemeler yapılarak doğu özelliklerinin de korunduğu görülmektedir. Dış kıyafette de ferace yerine çarşaf kullanılmaya başlanmışsa da Abdülhamit ve Mehmet Reşat dönemlerine kadar ferace kullanılmaya devam etmiştir (Taşcıoğlu, 1958, 22).

II. Abdülhamit devrinde 1889 tarihinde çıkarılan bir fermanla halktan olan kadınların yaşmak ve ferace giymeleri yasaklanmıştı (Arat, 1986, 106).130 Dönem içerisinde çarşafın yasaklanmasının gerekçesi de Müslüman bayanların matem tutan Hıristiyan bayanlara benzemeleri ve bazı erkeklerin çarşafı hırsızlık yapmak için kullanmaları gösterilmişti (Bulut, 1968, 35). 1901'de kadınların Avrupa

mağazalarına girmemeleri, arabaların içlerinde dahi peçelerini örtmeleri istenmiş, çarşafların rengi, peçelerin kalınlığı, ayakkabıların biçimi dahi belirlenmiştir (Ediz, 1995, 89).

Avrupa ile ilişkilerin arttığı 18. yüzyıldan sonra, Osmanlı'da Batı etkileri iyice hissedilir olmuştur. 19. yüzyılda İstanbul'da yaşayanların giyimlerine Avrupa modası yansımıştır. Örneğin Müslüman kadınların ferace ve çarşaflarında bu etkiler belirgindir. Resim 139'da görüldüğü gibi dar bedenli, bol etekli giysiler özellikle saraylı kadınları tarafından kabul görmüştür (Gürtuna, 1999: 153).

Şekil 3.79. : 19. yüzyıl Saraylı Kadın Giysisi

Kaynak : Gürtuna, 1999: 153

Türk kadınları önden açık, düşük ve uzun kollu, Şam ipeğinden elbiseler, ayak üzerine dökülen geniş şalvarlar giymişlerdir. Kemerleri elmas, inci gibi taşlarla süslüdür. Uzun saçlı kadınlar, örgülerini incili kurdelelerle süslemişlerdir. Sırma ipekli çevreler (başörtüsü), başı ve yüzü örten yaşmak denilen tül gibi ince ipekli örtüler kullanmıştır. Kocasız ölmüş dul kadınlar fes üstüne kara yazmalar sarmış; yeni gelinler ise açık, canlı renkli yazmaları kullanmıştır. Cepken, kadın giyiminin bir parçası olmuştur. Bir tür ceket olan cepkenin uzun kolları, bel hizasında veya belin biraz üzerinde biten bir boyu ve üzerindeki zengin süslemeleri belirgin özelliklerini oluşturmuştur. Kışın bu kıyafetlerin üzerine kolları dar biçilen samur ve zerdeva

kürkler giyilmiştir. Sokağa çıkarken vücudu topuklara kadar örten uzun kollu feraceler giyilmiştir.

1835 yılında İstanbul'da bulunmuş İngiliz yazar Julia Pardoe (1806- 1862), yaşmağın çok ince muslinden yapılmış olduğunu, ağzın üstüne hatta burun ucuna kadar çıkan yaşmağın feracenin altında kaldığını gözlemlemiştir. Uzun yakalı, bol kesimli ve çeşitli renklerde feracelerime kadınlar, beyaz yaşmaklarını oyalarla süslemişler, ellerine giysilerine takım olacak zarif küçük şemsiyeler eklemiştir (Gürtuna, 1999:48).

Bu dönemde, yukarıda da belirtildiği gibi, Osmanlı topraklarına gelen yabancı sanatçılar bulunmaktadır.

Bu ressamlardan bir tanesi de 19. yüzyıl Oryantalist ressamı arasında önemli bir yere sahip olan Preziosi'dir (Çöteliolu, 2009: 36). Preziosi, Türklerin gündelik yaşamlarını çarpıtmadan resimlerine aktarmıştır. Çoğunlukla suluboya tekniğini kullandığı resimlerinde İstanbul halkını, çarşıları, hayran olduğu mezarlıkları ve dergâhları resmetmiştir.

İstanbul'a 1842 yılının sonlarında geldiği düşünülen Preziosi (Germaner ve İnankur, 1989:137) Sultan II. Abdülhamid'in saray ressamı olmuştur (Gürtuna, 1999:48). Sanatçı İstanbul yaşamını gerçekçi ve romantik bir anlayışla resmetmiştir. Çeşitli dinden, millet ve meslekten insanları mahalle, kahve, çarşı ve mezarlık gibi alanlarda tablosuna yansıtmıştır (Çöteliolu, 2009:36).

Preziosi'nin Harem'de Hayat-Bir Fincan Kahve adlı bu tablosunda betimlenen saraylı kadının üzerinde görülen giysilerde Avrupa giyim tarzı görülmektedir (Bkz. Şekil 2.76). Avrupa'da bu dönemlerde giysilerde kullanılan kumaşlar pahalı, işlemeli ve göz kamaştırıcıdır. Elbiselerde beden dar, etekler geniş ve bel incedir. Saçlar ortadan ayrılmış, çiçek ve kurdelelerle süslenmiştir.

Bu tabloda sedirde uzanan saraylı kadının üzerinde koyu yeşil renkli, kadife kumaştan bir cepken görülmektedir. Giysinin ön bedeninde göğüs hattına, ön ortasına ve kol uçlarına sarı renkli çiçekli danteller ile applike yapılmıştır. Saraylı kadın yine Avrupa tarzını yansıtan bol etekli, uzun dar kollu ve kol uçları geniş biçildiği anlaşılan, pembe renkli kendinden çiçek baskılı ipekli kumaştan yapılmış bir elbise içinde tasvir edilmiştir. Saraylı kadın saçlarını ortadan İkiye ayırmıştır. Kulaklarını örten zülüfleriyle ve yeşil yaşmağının yanına kondurduğu beyaz çiçeği

ile son derece itinalı giyindiği anlaşılmaktadır. Saraylı kadına hizmet eden kadınlardan ayakta olanın üzerinde kırmızı renkli bir elbise bulunmaktadır. Elbisesinin içine bol paçalı, dökümlü, elbise rengine yakın bir renkte şalvar giymiş olan bu hizmetkârın, elbisesinin uzun olan Ön parçasını yukarıda bel hizasında topladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca kadının üzerinde bulunan kırmızı cepkeninin yaka kenarlarında, cepkenin etek ucunda ve kol ucunda sarı renkli harçlarla süslemelerin yapıldığı görülmektedir. Elbiseye uyumlu kızıl-sarı renkte yaşmağın kenarlarında oylar bulunmaktadır. Kadının ayağında İse sarı renkli mest pabucu görülmektedir. Elinde mandolini bulunan diğer kadının üzerinde pastel renkli bir elbise bulunmaktadır. Elbisenin kolları boldur. Kol uçlarına lastikle büzülmüş firfırlar yapılmıştır. Bayanın başındaki yaşmak da beyaz renklidir ve yaşmağın kenarları oyalıdır.

Şekil 3.80. : Harem'de Hayat-Bir Fincan Kahve, 19. yüzyıl, Preziosi

Kaynak : booktryst.com; Erişim Tarihi: 12.02.2015

Ressamın Çeşme Başında-Saka isimli tablosunda yanındaki sakadan çekinmiş halde çeşmeden su dolduran bir kadın tasvir edilmiştir. Altın sarısı renginde bol biçilmiş feracesi ve beyaz renkli, ağzını örten yaşmağı ile bir Osmanlı kadını olduğu anlaşılmaktadır. Kadının yaşmağı, dudakları seçilecek kadar ince bir kumaştan hazırlanmıştır. Kadının giyimi, sokak giyiminin karakteristik özelliğini yansıtmaktadır. Osmanlı kadınının, feracesinin içine biraz daha açık sarı tonlarda bir elbise giydiği görülmektedir. Feracenin kol uçlarına ve öndeki açık kenarların

uçlarına yapılmış süslemeler, ayaklarda bulunan takunyalar dikkat çekmektedir (Bkz. Şekil 3.81).

Şekil 3.81. : Çeşme Başında-Saka, 19. yüzyıl

Kaynak : 367art.net; Erişim Tarihi: 12.02.2015

Preziosi, yukarıdaki Kapalıçarşı'dan Bir Görünüş (Bkz. Şekil 3.82) adlı tablosunda alışverişe çıkmış iki Osmanlı kadını resmetmiştir. Kadınlardan birinin üzerinde kırmızı, diğ erinin üzerinde yeşil renkli ferace bulunmaktadır. Yeşil feraceli kadın dalgın bakışlarıyla betimlenmiştir. Kadın, feracesinin içine çizgili kumaşt an paçaları uçkurlu bir şalvar, sarı ipekli kumaşt an dikilmiş uzun kollu bir elbise giymiştir. Kadının başında bir yaşmak bulunmaktadır. Yaşmağın baş üzerine gelen bölümünde işlemler olduğu seçilmektedir. Kadının ayaklarında sivri uçlu, uçuk pembe ve sarı renklerinin kombine edildiğ i bir çift çizme görülmektedir. Kırmızı renkli feracesiyle tasvir edilen diğ er kadın, kumaş satıcısının önünde bulunan kumaşı incelerken görülmektedir. Onun üzerinde ise bol kesimli, yere dek uzanan bir boyda elbise bulunmaktadır. Kadın, elbisesinin etek ucunu serbest bırakmıştır. Kadının başında yalnızca gözlerini açıkta bırakan pembe renkli bir yaşmak görülmektedir. Bu yaşmağın başın üstündeki kısmında ve öne doğru sarkan uçlarında sarı simli ipliklerle işlenmiş olabileceğ i tahmin edilen süslemeler bulunmaktadır. Kadının ayağında, sarı renkli meşin bir ayakkabı olduğu fark edilmektedir.

Şekil 3.82. : Kapalıçarşı'dan Bir Görünüş, 19. yüzyıl

Kaynak : 367art.net; Erişim Tarihi: 12.02.2015

Ressamın yukarıdaki çalışmasının adı Şekerci Bekir Efendi'dir (Bkz. Şekil 3.83). Bu tabloda muhtemelen iki çocuklu olduğu anlaşılan bir Osmanlı hanımefendisi görülmektedir. Kadının pembe renkli, ipekli feracesi çok bol biçilmiştir. Feracenin yakası etek ucuna kadar dökümlü olarak inmektedir. Beyaz renkli yaşmak, kadının yalnızca gözlerini açıkta bırakacak şekilde örtülmüştür. Kadının ayağında sarı renkli olabileceği tahmin edilen bir ayakkabı görülmektedir.

Dönemin bir diğer önemli sanatçısı İtalya'da Padova'ya bağlı Masi'de doğan Zonaro, İtalyan Rönesans'ını Doğu kültürüne tanıtmıştır. Sanatçıya, Sultan II. Abdülhamid tarafından 1896'da Ressam-ı Hazret-i Şehriyari unvanı ve Mecidî nişanı verilmiştir (Çötelioglu, 2009:58). Sanatçının Dolmabahçe Sarayı koleksiyonunda bulunan "Kayığa Binen Kadınlar" tablosu dönemin giyim kuşamı hakkında bilgiler vermektedir (Bkz. Şekil 3.84).

Şekil 3.83. : Şekerci Bekir Efendi, 19. yüzyıl

Kaynak : 367art.net; Erişim Tarihi: 12.02.2015

Zonaro, bu tabloda dört Osmanlı kadını kayığa binerken betimlemiştir. Beyaz yaşmaklarını yalnızca gözlerini açıktaki bırakacak şekilde başlarına dolamış olan orta yaşlı üç kadının giyimlerini tabloda seçmek mümkündür. Bu kadınlardan birinin elinde siyah bir şemsiye, üzerinde ise gri renkli bir ferace bulunmaktadır. Orta yaşlı olan diğer iki kadından birinin üzerinde koyu kahve renkli ferace, diğerinin üzerinde ise toprak renkli ferace görülmektedir. Orta yaşlı üç kadının yanında, kenarda duran ve kucağında bir eşya bulunan kadının daha genç olduğu anlaşılmaktadır. Genç kadının üzerinde muhtemelen ipekten dikilmiş olan, ayak bileklerine kadar uzanan, uzun kollu, pastel pembe renkli bir elbise görülmektedir. Bu kadının ayağında sarı meşinden, üzeri süslemeli olabileceği tahmin edilen bir ayakkabı görülmektedir. Genç kadın başörtüsünü sıkıca örtmemiş, yüzünü açıktaki bırakmıştır. Kadının giyimini tamamlayan bu aksesuarın ise yaşmak olmayıp, sırma iplikten işlenmiş bir çevre (başörtüsü) olduğunu söylemek mümkündür.

Şekil 3.84. : Kayığa Binen Kadınlar, Zonaro, 19. yüzyıl

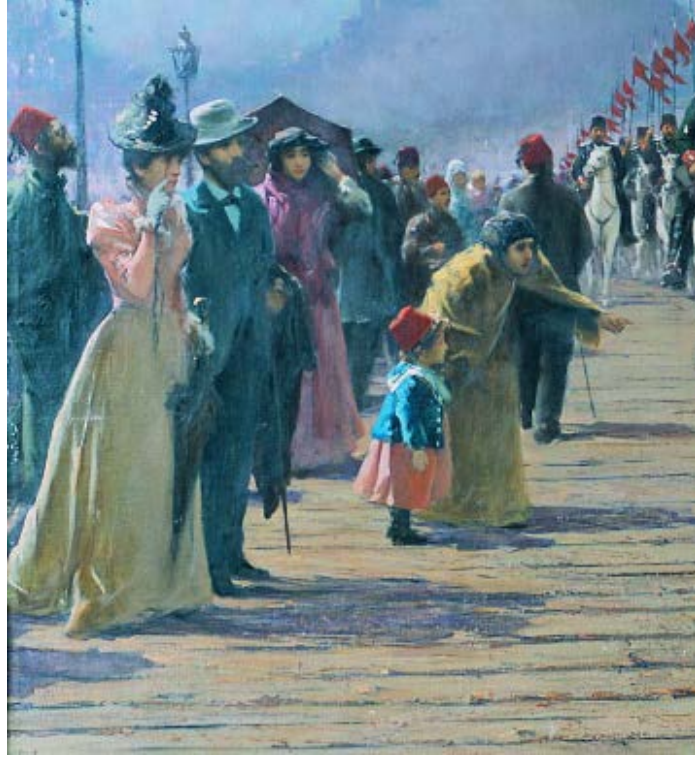
Kaynak : dergisanat.com; Erişim Tarihi: 12.02.2015

Ressamın, Ertuğrul Süvari Alayı'nın Galata Köprüsü'nden Geçişi (Bkz. Şekil 3.85) adlı, padişah tarafından Mecidî nişan ile ödüllendirildiği tablosunda ise Sultan II. Abdülhamid tarafından kurulan Ertuğrul Süvari Alayı'nın Galata Köprüsü'nden geçişi görülmektedir. Sanatçı, her Cuma günü, söz konusu alayı izlemeye gitmiş ve yaptığı eskizler yardımıyla bu resmi ortaya çıkarmıştır. Tabloda, bu ihtişamlı geçit törenini çok sayıda İstanbullunun izlediğini yansıtmıştır. Ayrıca, Şekil 3.86'daki ayrıntıda görüldüğü gibi, ressam kendini ve eşini -tablonun sağında- geçit törenini izlerken betimlemiştir (Çöteliolu, 2009:58). Burada, Avrupalı giyimli Zonaro ve eşi Elisa'ya yakın mesafede duran mor elbiseli, siyah başlıklı bir kadın görülmektedir. Kadının bir eliyle tuttuğu şemsiyesi giyimini tamamlamıştır. Yine Zonaro ve eşine yakın bir mesafede bir Osmanlı kadını bulunmaktadır. Kadın, kara bir yazma ve hardal sarısı renginde bir ferace ile betimlenmiştir.

Şekil 3.85. : Ertuğrul Süvari Alayı'nın Galata Köprüsü'nden Geçişi, Zonaro, 19. yüzyıl

Kaynak : wikipedia.org; Erişim Tarihi: 12.02.2015

Şekil 3.86. : Ertuğrul Süvari Alayı'nın Galata Köprüsü'nden Geçişi, Ayrıntı, Zonaro, 19. yüzyıl

Kaynak : wikipedia.org; Erişim Tarihi: 12.02.2015

Osmanlı giyim kuşam özellikleri bu döneme kadar ağırlıklı olarak minyatürlerden elde edilen verilerden yola çıkılarak yorumlanmıştır. Tanzimat Dönemi'nde ise minyatürlerin yerini gravür, tablo ve fotoğraf almıştır.

Kadınlar iç giysi olarak, ince ipekli gömlekler giyerlerdi. Bu ipekliler yerli kozalardan çekilen ipeklerle el tezgâhlarında dokunur ve birçok kasabalarda bir çok aileler koza yetiştirme, ipek bükme ve ipekli dokuma işleriyle geçinirlerdi. İpek gömlekler en küçük el ve kol hareketlerinde de sahibinin kollarını dirseğe kadar çıplak bırakacak şekilde bol ve geniş kollu olur. Ve gerek kolların kenarları, gerek boydan boya etek; gene ipekten işlenmiş zarif el oyalarıyla süslenmiş bulunurdu. Gerdanı yeterince açık bırakan yaka yine sahibinin zenginlik derecesiyle uygun değerde bir mücevherle iliklenirdi. Bu ince gömlek; topuklara kadar düşen gene ipekten bol bir şalvarın üstüne düşerdi.

Şalvarlar için daha çok canlı renkler seçilir ve bunlara yüksek değerde kumaşlar tahsis olunurdu. İç gömleklerinin üstüne de gene topuklara kadar inen ve diba gibi, damıska gibi, canfes gibi zamanın çok değerli ipeklilerinden dikilmiş bulunan entariler giyilirdi. Bunlar vücudun tek mil hatlarını belirtecek şekilde dar ve önden sık düğmelerle bele kadar ilikli ve uzun kollu, üç etekli olurlardı. Bu

entarılerde bol sıрма işlemler, sıрма kaytanlar kullanılır ve düğmeler, özellikle yüksek ve zengin ailelerde, elmasın olurdu. Türk kadınlarında bele bağlanan kemer de yüksek ziynet eşyasından biriydi. Bunların elmaslarla, incilerle ve buna benzer değerli taşlarla süslenmiş çok yüksek kıymetlileri olduğu gibi daha sadeleri de bulunur ve göbek hizasında bu kemerler yine değerli ve göz alıcı taşlarla süslü tokalarla bağlanırdı.

Kadınlar ayaklarına, evlerinde daima deriden veya satenden dikilmiş topuksuz terlik giyerlerdi. Bu terlikler sıрма ile, yıldızlı pullarla işlemeli olur ve kadın terlikçiliği özellikle İstanbul'da vaktiyle büyük bir sanatkâr zümresine geçim aracı olurdu.

Uzun saçlı Türk kadınları; saçlarını ince örgülerle arkaya atarlar ve bu örgülere de incili kurdeleler bağlarlardı. Önde ve yanlarda zülüfler bırakırlar ve bunlara çehreyi güzelleştirecek şekiller vererek üzerine de kalpak giyerlerdi.

Başā göre daha küçük olarak yapılan kalpaklar; saçların üstüne de oturtularak saç tuvaletiyle uygun bir hale konulurdu. Bunlara "hotoz" denirdi. Kışlıkları ayrı, yazlıkları ayrı olurdu; kış hotozları kadifeden, yaz hotozları da ince ipekli kumaşlardan dikilirdi.

Hotozların etrafı zevke ve yine zenginlik derecesine göre çiçeklerle, değerli taşlarla ve pırlantalı iğnelerle süslenir ve bunun için sırmalı ipekli çevreler de kullanılırdı.

Türk kadınları; bütün bu değeri; kışın, ağır ve kıymetli kumaşlara kaplanmış kakım, samur ve zerdeva gibi kürklerle tamamlarlardı. Bu kürklerin kolları dar ve daima dirsekten yukarda olurdu. Sokağa çıkarken vücudu her tarafından topuklara kadar kaplayan uzun kollu feraceler giyerler ve başlarıyla yüzlerini yaşmak denilen tül gibi ince ipekli bir örtü ile örterlerdi.

18. yüzyıla kadar olan dönemde kılık kıyafetle ilgili düzenlemeler esas itibariyle değışmemişti. Bu yüzyılın başından itibaren de devletin sosyal statüyü belirtmeye yönelik girişimleri arasında yer alan kılık kıyafete dair düzenlemeler zaman zaman yapılmıştı. Ancak aynı dönemde Avrupa'da, Amerika'da ve Doğu Asya'da yaşananlara benzer gelişmeler Osmanlıda etkilerini hissettirmekteydi. Tüm bu bölgelerde hanedanlarla yandaşlarının ekonomik, toplumsal ve siyasal iktidarına meydan okuyan yeni zümreler ortaya çıkmaktaydı. Osmanlı dünyası 18. yüzyıl

başında iki yeni zümreyle daha tanışmıştı. Bunlardan biri yükselen uluslararası ticaret ve meta dolaşımındaki genel artış sayesinde serpilip gelişen yeni Müslüman ve Gayrimüslim tüccar grubuydu. İkincisi ise, 1690'larda yaratılan ve zamanla siyasal bir güç haline gelen iltizam sahipleri idi. Yeni zenginlerin yarattığı zenginliğin ve gücün tüketim yoluyla sergilenmesi statükoyu sarsacak şekilde sonuçlar doğurdu. 1720'lerde, 1750'ler ve 1790'larda yapılan kıyafet düzenlemeleri "hızla elden gitmekte olan bir statükoyu –ahlakı, toplumsal disiplin ve düzeni-vazediyor, çok dar, çok iddialı, çok parlak, çok abartılı ya da yanlış renkteki kadın ve erkek giysilerin giyilmesine şiddetle karşı çıkıyordu." (Quataert, 2003: 214-218).

18. yüzyıl Osmanlı sosyal yaşamına dair önemli verilerin yer aldığı "Tableau General de l'Empire Ottoman" adlı eserinde D'ohsson, ülkedeki Hıristiyan kadınların, özellikle Rumlar'ın kimi zaman Türk tarzından etkilendiklerini, onlar gibi kırmızı, beyaz renkleri kullandıklarını kaydeder. Buna göre halk içindeki kılıkları Müslüman hemcinsleri gibidir. Sadece yüze örtülen tülü taşımakla kalmaz, aynı zamanda koyu renkli feraceler ve siyah ayakkabılar giyerlerdi (Çiçek, 1996, 30). I. Abdülhamit döneminde 1776'da çıkarılan elbise nizamnamesinde Gayrimüslimlere yönelik bir ibareye rastlanmamaktadır. Bununla birlikte belgede toplumda giderek yaygınlaşmaya başlayan tüketim çılgınlığının ve bunun ekonomik anlamdaki olumsuz izlerinin etkisini görmek mümkündür. 1789 tarihli bir hatt-ı hümayunda Gayrimüslimlerin kalyoncu kıyafetinde dolaşmalarının menedilmesi farklı sınıflar arasındaki benzeşmenin geleneksel devlette yarattığı rahatsızlığı ortaya koymaktaydı. Aynı durum 19 Nisan 1803 tarihini taşıyan bir başka nizamnamede de göze çarpmaktadır. Burada kulların birbirine bakıp özenmeleri sonucunda savurganlık hastalığına kapıldıkları anlatılıyor, esnaftan ve halktan kişiler, hadleri dışında giysi, mücevherli hançer ve bıçak kullanmaktan men ediliyordu. Bunlar sınıflarının kıyafeti neyse onu korumakla yükümlü kılınıyorlardı.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Saray düğünlerinde kullanılan kıyafetlerde de Batı etkisi görülmeye başlar. Bununla birlikte kuşak tercih edilen kıyafetleri etkilemektedir. Yaşlılar geleneksel olarak şalvar, gömlek, üste de üç etek giyerken, genç hanımlar etek ve ceketten oluşan kıyafetler giymişlerdir. Osmanlı hanedan kızlarının koyu kırmızı olan gelinlik renginin beyaza dönüşmesi de bu dönemde yaşanmıştır. Bu da bize 19. yüzyılın ikinci yarısında bir geçiş dönemi yaşandığını göstermektedir. Bu geçiş sadece kıyafette değil, aynı zamanda eğlence

anlayışında da görülmektedir. Düğün eğlencelerinde de keman ve piyano gibi Batı çalgıları görülmeye başlamıştır (Tezcan, 2006: 129).

Şekil 3.87. : İstanbullu Bir Rum Kadını, 19. Yüzyıl Başları

Kaynak : Tuğlacı, 1984, 10

19. yüzyıl başlarında kıyafetlerin kesimlerinde farklılık görülmesi de Avrupa'dan getirilen yaldızlı harçlar, bükme ipek kordonlar, oyalar ve danteller süsleme malzemesi olarak kullanılmaya başlamıştır. II. Mahmud ile Batılılaşma sürecine giren Osmanlı'da, saray kadınlarının kıyafetleri geçiş aşamasından sonra tamamen Batı tarzına geçilmiştir (Tezcan, 2006: 234). 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren saray kadınları Paris modellerine göre giyinmektedir (Tezcan, 2006: 236). Bununla birlikte, Hanım sultanlar bu elbiselerin üzerine yaşmak ya da ferace giymişlerdir.

Bir önceki yüzyılda olduğu gibi bu yüzyılda da kıyafetler konusunda çeşitli kereler yasaklamalar yapıldığı görülmektedir. Bunlardan bir kaçını şu şekilde sıralamak mümkündür.

Kadınların renkli, harçlı ve yakası geniş ferace giymeleri ve Hıristiyan kadınlarının sarı çedek ve papuç giymemeleri Meclis'te müzakere olunarak şediden tehbih olduğuna dair hüküm (1819-1920); kadınlardan başka hiç kimsenin altın, gümüş ve sırmadan yapılmış elbise giymemelerine dair ilam (1828); Yenişehir'de

erkek ve kadın ahali haddinden fazla değerli ve süslü elbiseler giydikleri ve sefahate düştükleri cihetle ılımlı bir sınır belirlenmesi için emir yazılmasına dair tatrir (1828); kadınların uygunsuz kıyafette gezmeleri hakkında karar (1839); kadınların açık saçık giyinmelerinin yasaklanmasına dair irade (1843).

Osmanlı tekstil ekonomisinde kemha, seraser veya kadife kullanılırken, 18. Yüzyıldan itibaren desenleri değişen hafif ipekli kumaş kullanılmaya başlanmıştır. İpeklerin işlenmesi sonucu oluşturulan “hüseyini” adı verilen kumaşlar 19. Yüzyılda yaygın olarak kullanılmıştır. Aynı yüzyılda elbiselerde inci ve mercan süslemeler, kumaşların ağırlaşmasına neden olmuştur. Bu süslemeler Galata veya Tepebaşı’nda işlendiği için “Galata işi” olarak adlandırılmıştır (Görünür, 2010: 17).

19. yüzyılın ilk yarısında İstanbul Avrupa buharlı gemileri tarafından tercih edilen limanlardan biri olmuştur. Bu sayede Avrupa’dan gelen ziyaretçi sayısı ve Avrupa mallarının Osmanlı iç piyasasındaki payı artmıştır (Görünür, 2010: 21).

Leyla Saz’ın anılarında yer alan kıyafet anlatımlarından öne çıkan unsur, dönemin kadın kıyafeti olan üç eteğin giyiniş biçimidir. Harem’in ileri gelen kadınlar, üç etek giydiğinde etek kısmı yere sürülürken, cariyelerde bu söz konusu değildir (Görünür, 2010: 23). Bu da kadınlar arasındaki hiyerarşinin giyim kodlarına da yansıdığına kanıttır.

Osmanlı Saray’ındaki kıyafetleri 19. yüzyılda çeşitlenmiştir. Süslemeli geleneksel entariler yanında, Avrupa modasına uygun, bedene yapışan kıyafetlerini andıran hafif, ince kumaştan yapılan entariler de kullanılmıştır (Görünür, 2010: 23).

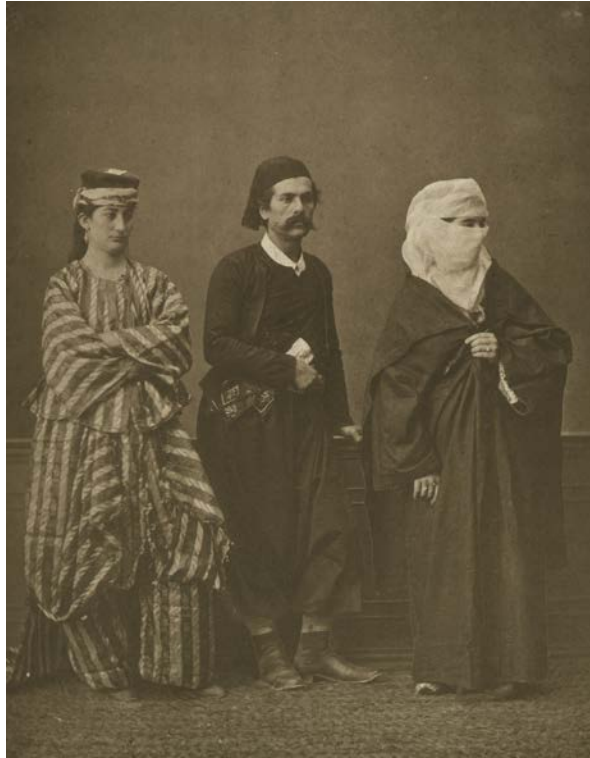
Osmanlı’nın son dönemlerinde Avrupa etkisi ağırlık kazanmış, kadın kıyafetleri etek-bluz olmak üzere iki parçadan oluşmuştur.

Osmanlı Saray kadınları, kendilerine ait kıyafetleri, İstanbul’daki terzilerden edindikleri gibi, sarayda eğitimle görevli Avrupalı kişiler aracılığıyla da Paris’ten alınmaktaydı. Örneğin Abdülmecid’in kızlarından Refia Sultan, Fransızca öğretmeni Maria Tirard aracılığıyla Paris’ten eşya ve elbise getirtmiştir (Görünür, 2010: 27). 19. yüzyılın son çeyreğinde Avrupa modası tamamen etkili olmuştur.

20. yüzyılda Osmanlı Saray’ı kadınları tamamen Avrupalı görünüşe erişmişlerdir. Saçları açık, Fransız modasına uygun elbiselerle çekilen kıyafetler buna kanıt olarak gösterilebilir.

Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıkların kıyafet kodları çalışma kapsamında ele alınmasına karar verilmiştir. Azınlıkların kıyafet özelliklerine geçmeden önce konu ile ilgili 1873 yılında Viyana'da açılan "Osmanlı Elbiseleri" sergi üzerinde durmakta yarar vardır. Osman Hamdi Bey tarafından hazırlanan bu sergi için levhalar hazırlanmıştır. Tez kapsamında kullanılan levhalar ABD'nin Kongre Kütüphanesi'nden (Library of Congress) elde edilmiştir. Tezin asıl konusundan uzaklaşmamak için bir kaç örnek gösterilecektir.

Şekil 3.88'de Rodos Adası'nda yaşayan müslümanlar gösterilmektedir. Sağdaki figürün sadece gözlerinin açık olması ve bol ferace giymesi dikkat çekicidir. Ancak aynı dönemde, özellikle Saray kadınlarının daha Avrupai tarzda giyildikleri bilinmektedir.

Şekil 3.88. : Rodoslu Müslümanlar

Kaynak : loc.gov; Erişim Tarihi: 16.04.2015

Şekil 3.89'da Bursa'da yaşayan Yahudilerin kıyafetleri gösterilmektedir. Kadın kıyafetleri Müslüman kadınla oldukça benzerlik göstermektedir.

Şekil 3.90'da Sivas'ta yaşayan Müslüman, Ermeni ve Kürt kadınlarının yöresel kıyafetleri gösterilmiştir. Bu görsel de bize, Osmanlı'nın sahip olduğu dinsel ve etnik çeşitliliği Avrupa'da gösterme arzusu içinde olduğunu kanıtlamaktadır. Daha yeni yeni başlayan arkeoloji çalışmaları ve müzeciliği düşünülürse kıyafetlerin

kültürel mirastan daha ziyade bir gösterim aracı olarak kullanıldığı söylenebilir. Soldaki figür Müslüman, ortadaki figür kürt ve sağdaki figüre Ermeni kıyafetleri giydirilmiştir.

Şekil 3.89. : Bursalı Yahudiler

Kaynak : loc.gov; Erişim Tarihi: 16.04.2015

Şekil 3.90. : Sivashlı Müslüman; Kürt ve Ermeni Kadınlarının Kıyafetleri

Kaynak : loc.gov; Erişim Tarihi: 16.04.2015

Şekil 8.91'de Trabzon yöresine ait kıyafetler gösterilmektedir. Sağdaki figür Trabzonlu evli bir kadının ev içi kıyafetini gösterirken, sağdaki figür ev dışı kıyafetini göstermektedir. Şekil 3.92'de ise ortadaki figür İzmir, bu figürün iki yanındaki figürler ise Manisa yöresinin evli kadın kıyafetlerini giymişlerdir.

Şekil 3.91. : Trabzon Yöresinde Evli Kadının Ev İçi ve Ev Dışı Kıyafetleri

Kaynak : loc.gov; Erişim Tarihi: 16.04.2015

Şekil 3.92. : Manisa ve İzmir Evli Kadın Kıyafetleri

Kaynak : loc.gov; Erişim Tarihi: 16.04.2015

III. Selim, Müslümanların kavukları ve ayakkabıları için sarı, Ermenilerin şapka ve ayakkabıları için kırmızı, Yunanlıların siyah, Yahudilerin ise mavi renk kullanmalarını istiyordu (Ünal, 2003: 283). Aynı şekilde devlet adamları ve zenginler arasında yayılan lüks tutkusu, pahalı elbise giyme yarışı Padişahın tepkisine neden olmuştu. Sadrazama gönderilen buyruklarla getirilen yasaklar bu tepkinin sonucuydu. Gerekçe olarak “mizac-ı nâsın israf ve sefahate mâil ve bu suret kâffe-i nizâm-ı muhill ve irtikâb ve irtişaya bâis” olması gösteriliyordu. Bununla birlikte

temel endişenin ekonomik olduğu anlaşılıyordu. Esnafın çuha dikişli kavuk giymesini, hizmetkar, katip, mültezim sınıfındakilerin samur kürk gibi “kıbara mahsus esbabla” gezmelerini yasaklayan III. Selim, sadrazama gönderdiği hattında “Ben daima İstanbulkari, Ankarakari kumaş giyerim, devlet ricalim ise hala Hindkari ve İrankari kumaş giyerler, memleket kumaşları giyerlerse, memleket malı revaç bulur” demek suretiyle endişesini dile getiriyordu.

Farklılığı dinsel ya da ekonomik gerekçelerle ortaya koyma yaklaşımı büyük şehirlerde daha açık biçimde gözlenebiliyordu. 1856-1858 yılları arasında İstanbul’da Fransız elçisi olan amcası Thouvenel’in yanında bulunan ve kaleme aldığı izlenimleriyle Kırım Savaşı sonrasında İstanbul’un durumunu tasvir eden Durand de Fontmagne’ye göre Doğu’da kadınların hangi milletten olduğunu anlamak için yüzünü örtüp örtmediğine bakmak yeterliydi. Eserinde aktardığına biçimiyle Rumlarla Frenklerin yüzleri açık, Yahudilerle Ermenilerin yüzlerinin yarısı örtülüydü. Türkler ise yalnızca gözlerini açıkta bırakırlardı.

19. yüzyıl Osmanlı modernleşme hareketi Müslim ve Gayrimüslim cemaatler arasında eşitlik ilkesini yaşama geçirme mücadelesi verirken diğer alanlarda olduğu gibi kılık kıyafet konusunda bir serbesti getirmiştir. Söz konusu durum o güne değin belli çevrelerde eleştirilere muhatap olan Batılı tarzda giyime karşı devletin tutumunda değişikliğe yol açmıştır. Nizam-ı Cedid askerlerinin ya da II. Mahmut dönemindeki kılık kıyafet tercihlerinin halk katında tepkiyle karşılaşması kamuoyunda kabul gören kimi geleneksel yaşam kalıplarının değişimine karşı gösterilen ihtiyatın bir yansımasıydı (Uzunçarşılı, 1954: 223-230). Bunun pratik bir yararı olmadığına inanan halk arasından yükselen tepkiler dinsel gerekçelerle çerçeveslendiriliyordu. Ancak gerek II. Mahmut’un gerekse Abdülmecit’in Batılı kıyafeti benimsemeleri zihniyet değişiminin dışa yansıyan yönüne işaret etmektedir (Koloğlu, 1993: 76-77). Bu gelişme iki açıdan önemliydi. Her şeyden önce değişimin yaşandığı bir dünyada klasik dönemde bile yerleşik uygulama haline getirilmemiş olan Müslim Gayrimüslim arasındaki kılık kıyafet ayırımına artık yer olmadığı açıkça ortaya konuyordu. İkinci olarak da modernleşmeyle birlikte türdeş bir toplum yaratma sonucunda benzer yaşam koşulları oluşmaya başlıyordu. Geleneksel toplumda bölgeden bölgeye, kentten kente farklılıklar gösteren giyim kuşam, serpuş biçimleri modernleşmeyle birlikte basit ve işlevsel bir hale dönüşüyordu (Oktay, 2003: 240).

Sultan II. Mahmut 1829'da bu sürecin göstergesi olarak bir dizi karar aldı ve kılık kıyafete dayalı tüm eski toplumsal işaretleri kaldırdı. Yeni düzenlemeyle tüm devlet görevlilerinin fes giymesi zorunlu tutuldu. Kapıkullarının dış görünümü aynı olurken, farklı fes ve sarıklar ortadan kalktı (Ahmet Lütfi, 1999: 425). Müslim ve Gayrimüslim unsurlar arasındaki statü farklılığını ortadan kaldırma konusundaki girişimler özellikle muhafazakar çevrelerin tepkisini çekmekte gecikmiyordu (Ahmet Lütfi, 1999: 509 vd.).

19. yüzyıl ikinci yarısından itibaren Osmanlı kentlerinde, özellikle İstanbul'da askeri, sivil bürokratlar ve Batı kültürüne yakın okumuş çevrelerde hakim olmaya başlayan Batılı tarzdaki giyim bilhassa Gayrimüslimlerin öncülüğünde gelişen yeni moda akımlarını oluştururken yeni bir yaşam biçiminin göstergesi oldu. Modaya öncülük edenler, şık ve modaya uygun giyinenler, yeni akımlar çıkaranlar ve en son modayı öğrenmek isteyenler, Göksu ya da Sadabat gibi geçmişin sisler arkasında kalmış eğlence mekanları yerine yeni yükselen sınıfların ruhunu yansıtan Pera'ya gitmeye başladılar. Dolayısıyla, modaya öncülük konusunda Müslümanların yerini Gayrimüslimler aldı. Quataert'in dikkat çektiği üzere (2003: 232-233) kamusal mekanlardaki giyim kuşam yarışı, bir toplumsal statü mücadelesiydi. Fes ve redingot bürokrat sınıfın standart kıyafeti halini alırken, Gayrimüslimler zarif, pahalı ve en son moda kıyafetleri giymede öncülük ediyorlardı. Bu etki eğitilmiş Müslümanlar arasında olumlu yanıt bulmakta gecikmemiştir. Ancak zaman zaman devlet muhafazakar kesimden gelebilecek eleştirileri göz önüne alarak 1861'de Beyoğlu ve Galata'da İslam milletine yakışmayacak kılık ve kıyafette dolaşanların yasaklanması örneğinde olduğu gibi düzenlemeler yapmıştır. Tanzimat toplumsal anlamda ilkleri Osmanlı gündelik yaşamına sokarken reformcularla gelenekçiler arasında yaşanan çekişme yenilikçiler lehine sonuçlar doğurmuştur. I. Abdülhamit dönemi sadrazamı İzzet Mehmet Paşa geleneksel anlayışı sürdürmek istemişse de Tanzimat-ı Hayriye ona engel olmuş ve Hıristiyanları Müslümanlardan ayırmak için feslerine raiyyet kelimesinin Ra'sına alamet olmak üzere kurdeleden uzunca ve eğrice sülük tabir olunan nişanlar koydurmaktan öte bir şey yapamamıştı. Yapılan reformlarla Hıristiyan ve Yahudilerin ikinci sınıf statülerinin işaretlerinden bir kısmını kaldırılmıştı (Kenanoğlu, 2004: 346). Tanzimat fermanıyla birlikte hız kazanan Batılılaşma toplumsal ve kamusal alanı etkisi altına alırken yeni bir insan profilini resmediyordu. Bunun en tipik anlatımına 1874'te İstanbul'a gelmiş olan İtalyan

seyyah Edmondo de Amicis'in anılarında rastlanmaktadır. Yazara göre eski Türkiye ile yeni arasındaki mücadelenin bütün safhaları kıyafetlerin gösterdiği çeşitlilikle olduğu gibi meydana çıkmaktaydı. Alışkanlıklarından dönemeyen Türk sarık, kaftan ve sarı sahtiyandan yapılmış geleneksel ayakkabıları tercih ederken, Tanzimatçı Türk çenesine kadar düğmeli uzun siyah bir İstanbullu, koyu renk sübyeli bir pantolon giyiyordu. Bu konuda en cüretkar tavrı sergileyen genç Türkler ise önu açık bir setre, açık renk pantolon giyerek, küçük zarif kravatlar takıyordu. İtalyan seyyahın ifadesiyle biriyle öteki, kaftan giyenle İstanbullu giyenler arasındaki uçurum açıkça görülüyordu (Amicis, 1986: 123).

Amicis'e göre Ermenileri ilk bakışta Türklerden ayırmak son derece güçtür, çünkü Avrupalı giyimi henüz benimsememiş olanları, pek küçük farklarla Türk gibi giyiniyorlardı. Ayrıca bazı özel renklerle bu milletin ayırıcı işareti olan eski büyük çuha başlığı ise hemen hemen hiç giymiyorlardı (Amicis, 1986: 162).

Avrupalı tarzın en azından kentlerde Müslim ve Gayrimüslim halk arasında görünürde belli bir standartlaşmaya yol açmasının izlerini Musevi milletinde de görmek mümkündür. Başkent İstanbul'daki Museviler, bunu geleneğe yakışmaz sayan hahamların karşı çıkmalarına rağmen, pek çabuk cüppe yerine ceketle pantolonu, "boneta" yerine fesi benimsemişlerdir. Taşradaki Museviler 20. yüzyıl başlarına değin önceki gibi giyinmeğe devam etmişlerdir. Kıyafetleri şalvardan, kumaş kuşakla bağlanan "sayo" veya entari denilen giysiden, cepkenden, geniş kollu bir cüppeden ve deri ayakkabıdan oluşmaktaydı. Kentli Musevi kadınlar arasında Avrupalı giyim tarzı her bölgede değişik biçimde ve değişik hızda kabul görmüştür. Bununla birlikte giyimde kimi geleneksel unsurlar Avrupalı tarzla bağdaştırılarak varlığını sürdürmüştü. "Tokado" (İzmir ve Rodos'ta Musevi kadınların kullandıkları başlık) son dönemin gelişmeleri ve moda akımları içinde Museviler arasında tutunabilen tek geleneksel unsur olmuştur. Tokado saçları örten ipek dokuma parçası üzerine giyilen küçük bir başlık olarak kalmış; evli kadınlar tokadolarının ortasına iğne takmış, dul olanlar bunu çıkarmışlardır. Bosnalı Musevi kadınlar Avrupalı biçimde uzun "fistan" üzerine Türk usulü cepken giyerek tokado takarlardı (Juhasz, 1990: 121-166).

Batılı giyim tarzının Osmanlı tebaasından kadınlar arasında özellikle Müslüman kadınlar arasında yayılması gelenekçi çevrelerce müsriflik olarak değerlendirilmiş ve eleştirilmiştir. Bu devirde lüks tüketim mallarının yanında pahalı

kumaşlar ve Paris'in başını çektiği belli başlı moda merkezlerinden gelen kıyafetler yüksek kesim arasında yayılırken Ahmet Cevdet Paşa gibi ilmiye mensuplarınca eleştirilere uğramıştır. Ancak Ahmet Cevdet Paşa'nın eleştirilerinde dikkat çeken yön onun dinsel endişeleri bahane ederek "bâtıla benzeme" konusunda uyarılarda bulunması değil, konunun ekonomik ve sosyal yönlerine dikkat çekmesidir.

Cemaatlerin kılık kıyafetlerinde Tanzimat sonrasında dikkat çeken yön ayrımcılığın terk edilerek ortak semboller üzerinde ittifad-ı Osmani anlayışını yaşama geçirme düşüncesinin hakim olmasıdır. Milliyetçilik düşüncesinin çok uluslu imparatorlukların kâbusu haline geldiği 19. yüzyılda bu doğal bir gelişmeydi. Fesin Osmanlı ruhunu yansıtacak ortak bir sembol olarak yaygınlaşması aynı dönemde gerçekleşecekti. Fes bir anlamda çok uluslu imparatorluğun Osmanlılık anlayışının aradaki her türlü farkı gölgeleyen adeta örten simgesel bir ifadesiydi. Devletin ayrımcılığı kaldırma konusundaki girişimleri birçokları tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Fes redingot ve pantolon devlet görevlisi sınıfların yeni üniforması haline geldi (Tezcan, 1995: 416). Bunun yanında yasal kısıtlamalardan kurtulan, çoğu Gayrimüslim birçok varlıklı tüccar, farklı olmanın yarattığı sıkıntıdan sıyrılmak için yeni giysileri benimsediler. "1829 düzenlemesi, dini kimliklere veya diğer grup kimliklerine bakmaksızın bütün Osmanlı tebaası arasında eşitliği tesis etmeyi amaçlayan 1839 ve 1856 fermanlarının habercisi oldu." (Quataert, 2003: 221). Tebaa arasında eşitlik düşüncesi Osmanlılık ideolojisinin temel düsturu haline gelirken farklılıkları ortaya koyan her türlü sembol ve ya da davranış kalıbı terk edilmeye başlandı. Islahat Fermanında yer alan şu satırlar bu dönemin ruhunu yansıtmaktadır (Kili ve Gözübüyük, 1985: 16).:

"sınıf-ı tebaa-i saltanat-ı seniyyemden bir sınıfın aher sınıftan aşağı tutulmasına mutazammın olan kaffe-i tabirat ve elfaz ve temyizat muharrerat-ı divaniyyeden ilelebed mahv-ü izale kılınması ve ahadı nas beyninde veyahut memurin taraflarından dahi mucib-i şin ve ar olacak veya namusa dokunacak her türlü tarif ve tavsifin istimali kanunen men olunması..."

Yeni dönemde imparatorluğun görünümü geleneksel yapının çözülmesine bağlı olarak hızla değişirken toplumsal farklılıklar dini ya da etnik olmaktan öte kriterlere göre belirmeye başlıyordu. II. Abdülhamit döneminde çıkarılmış bir irade bu durumu gözler önüne sermekteydi. 26 Temmuz 1894 tarihli iradede Hıristiyan tebaadan bazılarının başlarına şapka giymelerinin zabıta ve adliye işlemlerinde

güçlüğe yol açtığı belirtilerek, fesin bütün Osmanlı vatandaşları için bir 'alâmet-i farika hükmünde' olduğuna vurgu yapılıyordu. Bu cihetle Osmanlı uyruğunda bulunan bilcümle Hıristiyanların dahi fes giymeleri hususunda hükümetçe karar alınarak mazbata ile saraya arzı padişah tarafından emrediliyordu. Geleneksel yaklaşımda farklılığı ortaya koyucu unsurlara işaret edilirken, semboller yoluyla gelenek icadına gidilen yeni dönemde tam tersi bir tutumla birleştirici, ortak yönleri gözler önüne serici nitelikli sembollere vurgu yapılıyordu. İmparatorluğun son yüzyılında Osmanlı ulusları için farklılıkları sergilemekten çok ortak yaşam kalıplarını ortaya koymak daha anlamlı bir davranış olarak belirmektedir.

19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın başında Osmanlı başkenti İstanbul'da çok farklı giyim kuşam bulunmaktaydı. Bu farklılık sadece bireyin ait olduğu dinsel ya da etnik kökenle ilişkili değildir. Bu farklılık aynı zamanda toplumsal sınıflar arasındaki farklılıkla ilişkilidir. Ekonominin bozuk olduğu devlette saray, pahalı kumaşlarından yapılmış kıyafetler giymeye devam etmiş; kıyafetlerin batılı olması için de Beyoğlu'ndaki terzilerle ticari ilişkiler kurmuştur. Saray'ın bu tutumu saraya yakın üst tabakayı da etkilemiştir. Böylece Osmanlı'nın başkenti iki farklı yakadaki iki farklı yaşama sahip topluluklardan oluşmaya başlamıştır. Galata Köprüsü, bugün olduğu gibi o dönem için de İstanbul'un karmaşık yapısını gösteren bir özelliğe sahiptir.

Saray'ın yaşadığı değişimi, Hanedan üyelerinin fotoğrafları üzerinden okumak mümkündür. Abdülmecid Efendi'nin oğlu Ömer Faruk Efendi ile kütüphanede gösterildiği fotoğrafta gerek Abdülmecid Efendi'nin gerekse Ömer Faruk Efendi'nin kıyafetleri (Bkz. Şekil 3.93), İngiliz Kraliyet bireylerinden farklı olmadığı dikkat çekicidir (Bkz. Şekil 3.94)

Şekil 3.93. : Abdülmecid Efendi ve oğlu Ömer Faruk Efendi kütüphanede

Kaynak : Şerifoğlu, 2004: 25

Şekil 3.94. : İngiliz Kraliyet Ailesi, 1900

Kaynak : loc.gov; Erişim Tarihi: 17.04.2015

Benzer şekilde Abdülmecid Efendi'yi eşi ve çocuklarıyla gösteren fotoğrafta Hanedan üyelerinin giydiği kıyafetlerin Avrupalı havası İngiliz Kraliyet ailesi ile benzerlik göstermektedir.

Şekil 3.95. : Abdülmecid Efendi, eşi ve çocukları

Kaynak : Şerifoğlu, 2004: 30

Esmâ Hanım Sultan altı yaşında çekilmiş fotoğrafında, bol firfırlı dantellerle süslü elbise içinde bir sandalyenin yanında ayakta durmaktadır. Yandan kapanan uzun konçlu botlar bu dönemde modadır. Sandalye Osmanlı Sarayı'nda Batı anlayışında mobilyaların kullanımına işaret etmektedir.

Şekil 3.96. : Esmâ Hanım Sultan

Kaynak : Tezcan, 2006: 49

Salvatore Valori tarafından yapılan tabloda Sultan Abdülhamid'in torunu Nemika Sultan uzun, mor renkli ve dantellerle süslenmiş bir elbise içindedir. Beline bağlanan kumaşın üzerinde elbise ile uyumlu çiçek bulunmaktadır. Elbisenin boyun kısmındaki dantel işleme dönemim Avrupa modasıyla benzerlik göstermektedir. Saç açık, tepede toplanmış ve at kuyruğu şeklinde arkaya atılmıştır.

Şekil 3.97. : Nemika Sultan

Kaynak : Tezcan, 2006: 50

Sarayın geçirdiği bu değişimi ilk elden tanık olan Leyla Açıba'nın 2010 tarihinde yayımlanan anılarında şu şekilde yer almaktadır (Açıba, 2010: 85-86)

Osmanlı sarayında yaşayan kadınlar 19. asrın ilk yarısına kadar alaturka dediğimiz yöresel kıyafetler giyinmişlerdir. 19. asrın ikinci yarısından itibaren daha fazla alafranga, yani Avrupaî elbiseler tercih edilmeye başlanmıştır. Sarayda ilk başta sadece valide sultanlara, kadınefendilere ve ikballere mahsus olan bu giyim tarzı, sonraları -herhalde Sultan Murad devrinden itibaren olacak- kalfaların da tercihi olmaya başlamıştır. Zaten biz törenlerde saraya gittiğimiz zaman, orada bulunan hanımların çoğunlukla üstlerindeki elbiselerin Fransız modası tarzında olduğunu görürdüm. Meşrutiyet'ten sonra alaturka kıyafetler tamamıyla saraydan kalkmıştır.

Ben saraya intisap ettiğim vakit, sadece bazı yaşlı kalfaların alışkanlıklarından vazgeçemedikleri için alaturka elbiseler giyindiklerini hatırlıyorum. Onlardan başka kimse alaturka giyinmez ve giyinenleri de ayıplarlardı. Sarayda bilhassa Fransız modası takip edilirdi; Avrupa kraliçelerinin elbiseleri bizim kadınefendimizin şahane tuvaletleri ve muhteşem günlük kıyafetlerinin yanında birer bez parçası gibi kalırdı. Zira o pahalı ve tasarımı güç elbiselerden efendime en geç iki hafta zarfında bir tuvalet dikilirdi. O zamanın ünlü terzileri genellikle Yunan olup, bilhassa Madame Kalivrusi saray kadınlarının gözdesiydi. Ama benim favorim her şeye rağmen

Madame Fegara idi. Zaten eski İstanbul'un ve sarayın tanıdığı üç ünlü terzi vardı. Bunlar; Kalivrusi, Fegara ve Galibe idiler.

Layla Açıba anılarında, annesinin ve diğer akrabalarının da Saray anılarına yer vermiştir. 1889 yılında Alman İmparatoru II. Williem ve eşi Auguste Viktoria İstanbul'u ziyaret ettiklerinde Açıba'nın annesi haremde tercümanlık yapmıştır. Auguste Viktoria ile II. Abdülhamid'in dördüncü eşi Bidar Kadın arasındaki konuşmayı annesi dolayısıyla Açıba'nın aktarımı ilginçtir:

[...]Auguste Viktoria bir aralık Bidar Kadın'a harem hayatı hakkındaki düşüncelerini sormuş. Bidar da:

- Vallahi ne desem ki? Tatlı yemekten pek şişmanlamış, üstlerindeki Paris modası elbiselerin hiç yakışmadığı bir sürü kadın, diye cevap vererek imparatoriçeyi güldürmüştü [...]"

İstanbul'da yaşayan Avrupalıların İstanbul sosyal hayatındaki yerinin altını çizmek gerekmektedir. Şekil 3.98 bunu gösteren güzel bir fotoğraftır. 1867 tarihli fotoğrafın ön kısmında Avrupa kıyafetleri içinde şemsiye ve şapkalı yürüyen kadına karşılık, onun bir kaç metre ilerisinde feraceli kadın yanındaki yine örtülü küçük kızla ilerlemektedir. Şemsiyeli kadının sol çaprazında başka bir Avrupalı kadın bulunmakta, onun yanından da şapkalı, bastonlu bir erkek geçmektedir. Fotoğrafın sağ alt kısmında erkeklerin de şemsiye kullandığı görülmektedir. Fesli erkeklerle karşılık şapkalı erkekler bulunmakta ve köprü'nün bu karma yapısı Eminönü'ne doğru ilerlemektedir.

Şekil 3.98 : Galata Köprüsü, 1867

Kaynak : loc.gov; Erişim Tarihi: 16.04.2015

4. CUMHURİYET SONRASI DEĞER EĞİLİMLERİ

4.1. 1918 - 1939 Arası Dönem Değer Eğilimleri

4.1.1. Siyasi Ortam

Birinci Dünya Savaşının bitimi, milli mücadele ve Erken Cumhuriyet dönemini kapsayan bu bölümde yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal hayata etkileri üzerinde durulacaktır.

Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması'yla Osmanlı Devlet'i fiilen sona ermiştir. 25 maddeden oluşan ateşkes metni ağır yükümler taşıyordu. Buna göre; İtilaf Devletleri, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarıyla Toros tünellerini işgal edecekti (md:1,10). Osmanlı suları ve Karadeniz'de bulunan torpiller gösterilecek ve temizlenecekti (md:2,3), İtilaf Devletleri'ne mensup savaş esirleri ve Ermeni esir ve tutuklular derhal teslim edilecek (md:4), Osmanlı Ordusu terhis edilecek, eldeki silah ve mühimmat teslim edilecek, küçük gemiler dışında donanma İtilaf Devletleri gözetimine bırakılacaktı (md:5,6). Kuzeybatı İran ve Kafkasya'daki Osmanlı kuvvetleri savaştan önceki sınırlara çekilecek, güneydeki ateşkes sınırları dışındaki Osmanlı kuvvetleri derhal İtilaf kuvvetlerine teslim edilecek (md:11,16, 17) ve bütün haberleşme ağı İtilaf memurlarının kontrolüne bırakılacaktı (md:12). Anlaşmanın en ağır maddesi ise İtilaf Devletleri'ne "güvenliği tehdit edecek bir durum ortaya çıktığında" ülkenin dilediği yörelerini işgal imkânı tanıyan ve Osmanlı Devleti'nin hükümlerlik hakkını fiilen bitiren yedinci maddesiydi.

Anlaşmanın imzalanmasından sonra Osmanlı topraklarında işgaller başlamıştır. 15 Mayıs 1919'da Yunan kuvvetleri İzmir'e çıktı. Türk halkı bu işgale büyük tepki gösterdi. Gazeteci Osman Nevres (Hasan Tahsin) tarafından sıkılan ilk kurşundan sonra benzer direnişler devam etti.

İşgallere karşı sessiz kalan Osmanlı Devleti'ne karşın halk tepkisini koymakta gecikmedi. Özellikle işgal tehlikesi olan yerler başta olmak üzere ülkenin genelinde genel adı Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri olan örgütler kuruldu. Bu örgütler ileride girişilecek milli mücadelenin altyapısını oluşturmuşlardır.

Birinci Dünya Savaşı boyunca, özellikle Çanakkale Cephesi'nde, üstün hizmette bulunan Mustafa Kemal, Osmanlı Devleti tarafından görevli olarak Mayıs 1919'a Samsun'a harekete geçmiştir. Bu sayede Anadolu'ya gitme fırsatı yakalayan Mustafa Kemal Samsun'da halkın örgütlenmesi için merkezi yönetim ile bağları kopan askeri ve devlet adamlarıyla iletişime geçmiş ve işgallere karşı sürdürülen protesto hareketlerinin devam etmesini istemiştir. Haziran 1919'da Amasya'ya geçmiş ve burada Kurtuluş Savaşı'nın ilk belgelerinden biri olan Amasya Genelgesi'ni yayınlamıştır. Vatanın bütünlüğünün ve bağımsızlığının tehlikede olduğu, İstanbul hükümetinin üzerine düşen görevi yerine getirmediği, milletin bağımsızlığını yine milletin sağlayacağı, milli bir heyetin kurulması gereği, her il ve her sancaktan milleti temsilen seçilen temsilcilerin katılımıyla Sivas'ta milli kongrenin yapılması, Doğu illeri adına da Temmuz ayında Erzurum'da benzer bir kongrenin yapılacağı kararları alınmıştır.

Türk İstiklal Savaşı'nın ve inkılap tarihinin çok önemli bir belgesi sayılan Amasya Genelgesi'nde, İstiklal Savaşı'nın gerekçeleri ve yöntemi ortaya konmuştur. "Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararının kurtaracağı", "millî heyet", "millî bir kongre"den bahsedilmesi, Türk tarihinde ilk defa millî iradeye yani demokrasiye dayalı yeni bir yapılanmanın ve gelişmelerin habercisidir. Bu bakımdan, söz konusu belge, Millî Mücadele tarihinin önemli bir belgesi olmakla birlikte Türk Demokrasi Tarihi açısından da ayrı bir değer taşımaktadır. Amasya Genelgesi ile şahsi ve bölgesel teşebbüsler birleştirilmiş, bütün milletin, istiklal ve vatanın uğradığı tehlike etrafında birlik olduğu gerek yurtiçinde gerekse yurtdışına gösterilmiştir (Tunçay, 1983: 71).

Amasya Genelgesi ile yeni bir devir başlamıştır. Bu yeni devirde imparatorluktan vazgeçilerek milli devlete doğru bir gidiş başlamış, ümmet bırakılarak millet esas alınmış, Padişah iradesi yerine milli irade devri başlamış ve yine kozmopolitlik bırakılıp, milli şahsiyetin arandığı görülmüştür. Dernek ki, Amasya Genelgesi, yalnız vatani kurtarmayı hedef almamıştır (Kodaman, 1986: 22). Bu belgenin yayınlanması İstanbul Hükümeti rahatsız etmiş ve Mustafa Kemal'i

İstanbul'a çağırılmıştır. Bunun üzerine de Mustafa Kemal ve arkadaşları Osmanlı Ordusu'ndaki askerlik görevlerinden istifa etmişlerdi.

Bununla birlikte, güvenlik gerekçeleri Sivas'ta yapılması planlanan kongre ertelenmiş ve Erzurum Kongresi'nin yapılmasına karar verilmiştir.

23 Temmuz - 7 Ağustos 1919 tarihleri arasında toplanan kongrede, vatanın bütünlüğü, milli iradenin hakim kılınması, azınlıklara ayrıcalıklı haklar verilemeyeceği ancak kazanılmış haklarına saygı duyulacağı, İtilaf devletlerine karşı çıkılacağı, işgal amacı olmayan devletlerde yardımların kabul edilebileceği, manda ve himayenin kabul edilmeyeceği ve İstanbul'da meclis çalışmalarının başlaması gerektiği kararları alınmıştır. Bu kongre kararları ileriki yıllarda oluşturulacak Misak-i Milli anlayışının temelini oluşturmaktadır.

Erzurum Kongresinin 14 günlük çalışması sonunda · yapılan nizamname gereğince kongre genel heyetince 9 kişilik Heyet-i Temsiliye seçilmiştir. Nizamname Heyet-i Temsiliyeye her türlü siyasi ve idari kararları alına noktasında geniş yetkiler vermiştir. Bu bakımdan Heyet-i Temsiliye kurulacak olan milli devletin geçici hükümeti gibi çalışmıştır (Bayraktar ve diğ., 2002: 118).

4 Eylül - 11 Eylül 1919 tarihleri arasında Sivas'ta kongre yapılmıştır. Bu Kongre'de Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar olduğu gibi kabul edilerek genelleştirilmiş oldu. Buna göre; Mütareke'nin imzalandığı tarihteki sınırlarımız savunuluyor, Mebusân Meclisi'nin bir an önce toplanarak millî irade yönünde çalışması isteniyor, Temsil Heyeti'nin genişletilerek, bütün ülkeyi temsil etmesi amaçlıyordu. Ayrıca kongre kararları gereğince, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri" adıyla tek bir çatıda toplanıyordu. Kongre "İrade-i Milliye" adıyla bir de gazete çıkarılmıştır. Erzurum ve Sivas kongreleriyle eş güdümlü Batı Anadolu'da da kongreler ve toplantılar yapılmıştır.

Sivas Kongresi kararlarının ülkede büyük etkisi oldu. Halkın ve aydınların büyük bölümü gerçekleri görürken, Damat Ferit Hükümeti itibar kaybetti ve sonuçta hükümet düştü. Yerine Ali Rıza Paşa kabinesi kuruldu. Ali Rıza Paşa, ülke menfaati için Heyet- i Temsiliye ile temasa geçmenin gerekliliğine inanıyordu. Bu maksatla hükümet üyesi Salih Paşa'yı Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere Amasya'ya gönderdi. 20-22 Ekim tarihlerinde yapılan görüşmeler sonunda bir protokol

imzalandı. Tarihe Amasya Protokolü olarak geçen bu kararların en başta gelen neticesi, İstanbul Hükümeti'nin Heyet-i Temsiliye'yi resmen tanımış ve kararlarını dikkate almış olmasıdır. Protokole göre, Paris Barış Konferansı'na gidecek heyetin seçiminde Heyet-i Temsiliye'nin tercihleri dikkate alınacak, Meclis-i Mebusan'ın bir an önce toplanması sağlanacak, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri İstanbul Hükümetince hukuken tanınacak idi. Bu kararlar çerçevesinde hemen uygulamaya geçildi. Seçimler yapıldı ve Meclis-i Mebusan 12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplandı. Mustafa Kemal'in direktifi ile hareket eden Millî Mücadele yanlısı milletvekilleri Felah-ı Vatan grubunu kurdular. Bu grubun da gayretleri ile son Osmanlı Meclisinin en önemli icraatı 28 Ocak 1920'de Misak-ı Millî'yi kabul etmesi olmuştur.

Misak-ı Millî Erzurum ve Sivas Kongrelerinde şekillenmiş idi. Millî Mücadele'nin hedeflerini ortaya koyan 6 maddelik bu önemli belgede Osmanlı İslam çoğunluğu ile meskün yerler bir bütün teşkil etmektedir. Bu hattın dışında kalan ve düşman ordularının işgali altında bulunan kısımların geleceği yine halkın serbest oyu ile tespit edilecek; daha önce halkın serbest oyu ile anavatana katılmayı kabul etmiş bulunan Kars, Ardahan ve Batum için gerekirse tekrar halkın oylarına başvurulması kabul edilecek; Batı Trakya'nın hukuki statüsü de bölge halkının oyu ile tespit edilmeli; Hükümet ve Hilafet merkezi olan İstanbul şehri ile Marmara Denizi'nin güvenliği her türlü tehlikeden korunmuş olmalıdır. Bu esas saklı kalmak kaydıyla Boğazların dünya ticaret ve ulaştırmasına açılması hakkında ortaklaşa verilecek karar geçerli sayılacak; Müttefik devletler ile düşmanlar arasında yapılan antlaşmalar gereğince azınlıkların hakları civar ülkelerde bulunan Müslüman halkın da aynı haklardan faydalanması şartıyla korunacak; siyasi, adli ve mali alanda gelişmeyi önleyecek bütün sınırlamalar (kapitülasyonlar) kaldırılmalı hükümleri yer almaktadır. Meclis-i Mebusan aldığı bu kararlar sonunda kapatılmıştır.

Bunun üzerine Mustafa Kemal, Temsil Heyeti adına “olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin Ankara'da toplanması için gerekli hazırlıkların yapılmasını istedi. Yapılan seçimler ve kapatılan Meclis-i Mebusan üyelerinden oluşan meclis 23 Nisan 1923 tarihinde Ankara'da açılmıştır. Ankara'da meclise karşı olarak gerek işgal kuvveleri gerekse Osmanlı Hükümeti propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur.

Anadolu topraklarında mücadelenin temeli atılırken, Birinci Dünya Savaşı galip ülkeleri Almanya, Avusturya, Bulgaristan, Macaristan ve Osmanlı Devleti ile 10 Ağustos 1920'de Sevr Anlaşması'nı imzalamışlardır.

Anlaşma hükümlerine göre Türkiye'ye İstanbul ile Orta Anadolu'da Ankara ve Kastamonu vilayetlerini kapsayan küçük bir coğrafya bırakılıyordu. İstanbul başkent kalacak ancak uluslararası bir statüsü bulunacaktı. Boğazlar uluslararası bir komisyonun tasarrufunda olacak. Batı Anadolu'nun büyük kısmı ile Doğu Trakya Yunanistan'a verilecek. Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan ve onun güneyinde özerk bir Kürdistan kurulacak. Çukurova bölgesi Sivas ve Malatya Fransız, Akdeniz bölgesi ve Konya civarı İtalyan nüfuz bölgesine ayrılacak. Ordu sadece iç güvenliği sağlayacak ölçüde olacak. Kapitülasyonlar genişletilerek yeniden yürürlüğe konacak. Ülkeden ayrılmış gayrimüslimler dönebilecek ve Osmanlı Hükümeti bunların zararlarını ödeyecek. Osmanlı Hükümeti İtilaf Devletleri'nin onayı dışında ekonomik kararlar alamayacaktı.

Ankara Hükümeti, bu kararlar karşısında askeri mücadeleye başlama kararı almıştır. Kuva-yi Milliye olarak isimlendirilen ve bölgesel direnişlerde bulunan birlikler doğu, güney ve batı cephesinde önemli başarılar kazanmıştır. Ankara Hükümet'i yeni devlet kurma yolunda ilerlerken düzenli ordu kurma ihtiyacı hissetmiş ve Kuva-yi Milliye birliklerini tasfiye ederek birlikleri düzenli ordu altında birleştirmiştir.

1921 yılı Ankara Hükümeti'nin askeri alanda başarılarıyla başlamıştır. Ocak 1921'de Birinci İnönü, Nisan 1921'de İkinci İnönü savaşlarının; Ağustos 1921 tarihinde Sakarya Savaşı'nın kazanılması Ankara Hükümeti'nin işgal kuvvetleri karşısında güçlenmesini sağlamış ve söz konusu kuvvetlerin aşamalı olarak geri çekilme süreçlerini başlatmıştır. 30 Ağustos 1922 tarihinde de Büyük Taarruz'un başarıyla tamamlanması ile de işgal kuvvetleri karşısında kesin başarı sağlanmıştır.

Askeri başarılar sonunda işgal kuvvetleri ile Ankara Hükümeti arasında ateşkes görüşmeleri başlamış ve Ekim 1922 tarihinde Mudanya Ateşkes Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre kalıcı barışa kadar Yunan ordularının Doğu Trakya'yı boşaltmaları ve bölgenin Türk yönetimine bırakılması kararlaştırılmıştır. Bu anlaşmanın en önemli özelliği Ankara Hükümeti'nin işgal kuvvetleri tarafından resmen tanınmış olmasıdır.

Kalıcı barışa giden süreçte Ankara Hükümeti çok önemli kararlar almıştır. Lozan'da yapılması planlanan görüşmelere Ankara Hükümeti'nin yanı sıra İstanbul Hükümeti de taraf olarak çağırılmıştır. Bunun görüşmeleri olumsuz etkileyeceği

düşüncesi ile Ankara Hükümeti çıkardığı bir kanunla Kasım 1922'de Saltanatlık kaldırılmış ve 600 yıldan uzun süre varlığını sürdüren Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığı sona erdirilmiştir. Saltanat'ın kaldırılmasıyla Ankara Hükümeti Anadolu'yu temsilen Lozan'da görüşmelere başlamıştır.

Bununla birlikte Ankara'da saltanatın kaldırılmasıyla birlikte rejim sorunu ortaya çıkmış, yeni hükümet kurulamamıştır. Bunun üzerine 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet ilan edilmiş ve Mustafa Kemal yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı seçilmiştir. Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra, Mart 1924'te Halifelik kaldırılmıştır. Bu siyasi hamleler ile işgal kuvvetleri ile barış görüşmelerine sadece yeni Türkiye Cumhuriyeti katılmıştır.

Kesin barış görüşmeleri İsviçre'nin Lozan şehrinde Kasım 1922 tarihinde başlayan görüşmeler sonunda uzlaşılan anlaşma 6 Ağustos 1924'te yürürlüğe girmiştir. Anlaşmada Musul ve Boğazlar sorunu devam etse de yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin güçlü batı karşısında askeri kazanımlar yanında siyasi başarısı olarak değerlendirilmelidir.

4.1.1.1. Lozan Antlaşması ve Mübadele

Lozan Barış Antlaşması sınırlar, kapitülasyonlar, dış borçlar, boğazlar, savaş tazminatı, patrikhane, azınlıklar, ermeni meselesi ve yabancı okullar ana başlıklarından oluşan toplam 143 maddeden oluşmaktadır. Anlaşmanın toplumsal yapıya en büyük etkisi nüfus mübadelesini içeren maddeleridir.

Antlaşmanın 20 ve 21. maddeleri Kıbrıs ile ilgilidir. Buna göre İngiltere'nin 1914 yılında gerçekleştirdiği Kıbrıs'ın ilhakını kabul etmekte; adada yaşayan Türk uyruklu vatandaşların İngiliz vatandaşlığına geçirilmesine, İngiliz vatandaşı olmak istemeyenlerin 12 ay içinde adadan ayrılmaları gerektiğini karara bağlamıştır.

Türkiye'deki azınlıklar için Lozan'da "Gayrimüslimler" terimi kullanılmıştır (Oran, 2004: 49). Gayrimüslimlerden kastedilen Rumlar, Ermeniler ve Musevilerdir. Lozan Antlaşması'nda en fazla tartışılan konulardan bir tanesi de azınlık haklarıdır. Azınlıklar ile ilgili hükümler, siyasi hükümler bölümü altında bir alt başlık olarak ele alınmıştır. Lozan'da "Ekalliyetlerin Himayesi" konu başlığının altında Türkiye'deki Müslüman olmayanların korunması ve hakları uluslar arası teminat altına girmiştir. Antlaşmanın 38., 39., 40., 41., 42., 43., 44., maddeleri konuyla ilgilidir. Bu maddeler kısaca şu içeriktedir (Meray, 2001: 72-77);

38. Madde: Türkiye Hükümeti, soy, milliyet, lisan, ırk veya din ayırt etmeksizin Türkiye vatandaşlarının tamamının hayat ve hürriyetlerinin korunmasını taahhüt eder. Bütün Türk vatandaşları genel düzene ve toplum ahlakına aykırı olmamak kaydı ile din, mezhep ve itikatlarını yaşayabilirler. Türkiye'nin milli çıkarlarının ve kamu düzeninin korunması için azınlıkların seyahat ve göç etmeleri ile ilgili tedbir almak hakkı gizli tutulur.

Bu hükümlerde dikkati çeken husus, “azınlıkların korunması” başlıklı bir kesimde vatandaşlar dışındakilere ve hatta “Türkiye’de oturanlara” dahi haklar getiriliyor olmasıdır. Mütteliklerin, Türkiye’de oturmakta olan kendi vatandaşlarını güvenceye almak istemelerinin bir yansıması olarak, Mütteliklerin ancak bu maddenin kabul edilmesi şartıyla Türk heyetinin “soy, din, dil” ölçütlerine yaptığı itirazı kabul ettikleri ve Türkiye’deki Müslüman azınlıkları azınlık kapsamından çıkarmaya razı oldukları görülmektedir.

39. Madde: Müslüman olmayan azınlıklar ile diğer Türk vatandaşlarına aynı hukuk kuralları tatbik edilir. Bütün Türk vatandaşları din ayrımı yapılmaksızın kanun önünde eşittir. Azınlıklar, mensup oldukları dinleri, mezhepleri ve itikatlarını koruyarak umumi hizmete kabul edilir, memur olabilir ve çeşitli meslekleri icra edebilirler. Resmi dil Türkçe olmakla beraber Türkçe’den başka bir dil bilen Türk vatandaşları yargılamada kendi lisanlarını sözlü surette kullanırken kolaylık sağlanacaktır. Azınlıklar, gerek özel ilişki, gerekse ticari ilişkide ve dini yayım, toplumsal yayım konusunda lisan seçerken serbesttirler.

Bu maddenin içerdiği hükümlerle, Türkiye’de herhangi bir Türk uyruğunun herhangi bir dili, herhangi bir yerde serbestçe kullanması olanağı sağlanırken, buna karşı hiçbir kısıtlamanın getirilmeyeceği belirtilmektedir. Ayrıca devam eden hükümde ise, mahkemelerde kişinin en iyi bildiği dili kullanmasına olanak tanınmış; böylelikle de anadili farklı olanlara pozitif bir hak getirilmiş olmaktadır.

40. Madde: Gayrimüslim Türk vatandaşları özellikle masrafları kendilerine ait olmak üzere her türlü sosyal, dini ve hayri müessese açabilir. Okul ve başka eğitim öğretim müesseseleri açabilir, idare edebilir ve buralarda kendi lisanlarını kullanabilir, dini ayinlerini yapabilirler.

Kendi eğitim kurumunu kurmak ve burada kendi dilini eğitim dili olarak kullanmak, Türkiye’de Müslümanlara tanınmamış bir haktır. Burada geçen her türlü okul ibaresinden anlaşılması gereken, ilkokuldan üniversiteye kadar her türlü okula sahip olabilecekleri; eşit hak derken de, bunların kurulması, yönetilmesi ve

denetlenmesi sürecinde çoğunluğun tabi olduğu kurallara tabi olacakları anlaşılmaktadır.

41. Madde: Genel eğitim öğretim hususunda Türk hükümeti azınlıkların önemli oranda ikamet ettikleri yerlerde mecburi Türkçe dersinin yanında ilkokullarda azınlık lisanının okutulması konusunda kolaylık sağlayacaktır. Azınlıkların önemli oranda ikamet ettiği şehir ve kasabalarda Devlet bütçesinden, Belediye veya diğer bütçelerden terbiye, din ve hayır işleri maksadı ile ayrılan genel gelirler meblağından azınlıklar adilane hissedar olacaktır.

Bu madde ile Türkiye’de bugüne kadar uygulanmamış haklar getirilmektedir. Gayrimüslim azınlıklara mensup Türk uyruklarının önemli bir oranda buldukları il ve ilçelerde, söz konusu azınlıklar, devlet bütçesi, belediye bütçesi ya da öteki bütçelerce, eğitim, din ya da hayır işlerine genel gelirlerden sağlanabilecek paralardan yararlanmaya ve pay ayrılmasına hak gözetirliğe uygun ölçülerde katılacaklardır. Bu paralar, ilgili kurumların yetkili mercilerine teslim edilecektir.

42. Madde: Türk hükümeti, şahsi hukuk ve aile hukuku konusunda azınlıkların örf ve adetlerine uygun hüküm verir. Bu hükümler, Türk hükümeti ile her bir azınlığın eşit sayıda temsilcisinden oluşan bir komisyon tarafından düzenlenecektir. İhtilaf durumunda Türk hükümeti, Cemiyeti Akvam, ortaklaşa Avrupa hukukunu bilen seçilmiş bir hakimi üst hakim olarak tayin edecektir. Türk hükümeti azınlıklara ait kilise, havra, mezarlıklara ve diğer dini kurumlara koruma sağlar. Var olan ve yeni açılacak vakıf, dini ve hayri müesseselere kolaylık sağlanacaktır.

Türk hükümetiyle ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerinden kurulu özel komisyonlarca düzenlenecektir. Anlaşmazlık çıktığı takdirde, Türk hükümetiyle Milletler Cemiyeti Meclisi, Avrupalı hukukçular arasında birlikte seçecekleri bir üst hakem atayacaklardır. Türk hükümeti, söz konusu azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve öteki din kurumlarına tam bir koruma sağlamayı yükümlenir. Bu azınlıkların Türkiye’deki halen mevcut vakıflarına, din ve hayır işleri kurumlarına her türlü kolaylıklar ve izinler sağlanacak ve Türk heyeti, yeniden din ve hayır kurumları kurulması için, bu nitelikteki öteki özel kurumlara sağlanmış gerekli kolaylıklardan hiçbirini esirgemeyecektir.

Bu madde ile ifade edilmek istenen, gayrimüslimlerin kilisede ya da havrada evlenme geleneği olup, bu da azınlıklar için bir pozitif hak teşkil etmektedir. Ancak 1926’da Medeni Kanun’un kabulü sonucu resmi nikah zorunlu kılınca dinsel nikah

yaptırılmadan evvel resmi nikah yapılmasını sağlamak ve Müslümanların da aynı hakkı talep etmelerini önlemek için gayrimüslimlerden bu haktan feragat etmeleri istenmiştir. Madde ile belirtilen haklardan, “özel komisyon”ların toplanmasının ardından 1925 yılı itibariyle vazgeçilmiştir. Bu aşamada, konuyla ilgili olarak Yunanistan’ın Milletler Cemiyeti’ne Antlaşmaya aykırılık yapıldığı hususunda şikayeti söz konusu olurken, bu hususta Milletler Cemiyeti konunun Konsey’e sunulmasına gerek görülmediğini belirtecektir.

43. Madde: Azınlıklar, inanç hükümlerinde olmayan ve dini ayinlerde yeri olmayan hiçbir muameleye mecbur tutulmayacaktır. Hafta tatilinde mahkemeye gitmeyen ve bir kanuni muameleden istinkaf edenlerin hiçbir hakkı düşmeyecektir. Fakat bu azınlıkları genel düzenin korunması açısından yükümlülük itibariyle diğer Türk vatandaşlarından farklı kılmaz.

Bu hüküm, söz konusu Türk uyruklarını, kamu düzeninin korunması için, öteki Türk uyruklarına yükletilen yükümler dışında tutar anlamına gelmeyecektir. Bu madde ile getirilen hükmün önemi, ileride hafta tatilinin cumadan pazara alınması ile azalacaktır.

44. Madde: Türkiye’de ki azınlık haklarını teminat altına alan maddeler uluslar arası garanti altındadır ve değişiklikler anlaşmaya taraf devletlerin onayı ile yapılır. Cemiyeti Akvam anlaşmazlıkların çözümünde yetkilidir. İki devlet arasındaki anlaşmazlıklarda uluslar arası kabul edilir.

Gayrimüslimlerin hakları uluslararası garanti altına alınmakta ve bu hükümlerin değiştirilmesi ancak Milletler Cemiyeti’nin çoğunluk kararıyla mümkün kılınmaktadır. Hükümlerin uygulanması sırasında bir sorunla karşılaşıldığı takdirde, Meclis üyelerinden her biri meclise başvurabilirken, ilgili konuda görüş ayrılığı ortaya çıkarsa konu Uluslararası Sürekli Adalet Divanı’na götürülebilecek ve burada alınan karar kesin olacaktır.

45. Madde: Türkiye’nin gayrimüslim azınlıklara tanıdığı hakları Yunanistan kendi ülkesindeki Müslümanlara tanır.

Yunanistan ile karşılık öngörülmekte, Türkiye’nin ilgili kesimdeki gayrimüslim azınlıklara tanıdığı haklar, Yunanistan’ca da, kendi ülkesindeki Müslüman azınlığa tanınmaktadır.

Lozan Antlaşmasının bu açık maddeleri gereği Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerin dini ve örfi farklılıkları devlet koruması altına alınmıştır. Bu unsurlardan özellikle Ermeni ve Rumlar'ın, Osmanlı İmparatorluğu içinde giriştikleri faaliyetler ve Kurtuluş Savaşı yıllarındaki tutumu dikkate alındığında Yahudilere nazaran hükümlerin daha çok onları ilgilendirdiği izlenimi doğmaktadır.

Ekümenik Patrikhane sorunu Lozan Barış Konferansı'nda çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Hatta, Lozan Konferansının görüşmeleri sürecinde, görüşmelerin ilerlemesini engelleyen asli sorun, Türkiye'nin Patrikhane'yi ülke sınırları dışına çıkarma ısrarı olmuştur. Türkiye'nin bu tavrı Konferansta yer alan diğer taraftan, özellikle İngiliz ve Yunan delegasyonundan büyük tepki almıştır. Patrikhane'nin sınır dışı edilmesinin Ortodoks dünyasının dini hislerini inciteceği ifade edilmiştir. Fransız delege M. Bombard da "İstanbul başpiskoposu yüzyıllardır Ortodoks aleminin ruhani lideridir. İstanbul'dan sürülmesi asla kabul edilemez." demiştir. Amerikan delegesi de Patrikhane'nin İstanbul'da alıkonulması gerektiğini açıkça belirtmiştir (Meray, 2001: 341-342). Türk delegasyonu ise, Patrikhane'nin dünya işlerine el atması, siyasi işlerle uğraşması nihayet "devlet içinde devlet" hüviyetini kazanmak istemesini gerekçe göstermiş ve Patrikhane'nin Yunanistan'daki Athos Dağına taşınmasını önermiştir (Alkan, 2003: 54).

İngiliz temsilcisi Lord Curzon'a göre Patrikhane, asırlardan beri İstanbul'dadır. İlk imtiyazı Fatih vermiş ve ondan sonra gelen padişahlar da bu imtiyazları tasdik ve tezyit etmişlerdir. Patrik hem Rum Ortodoks Kilisesi'nin reisi hem de Türkiye'ye tabi bir memurdur. Curzon bu bakış açısından hareketle, Patrikhane müessesesinin siyasi ve idari mahiyetinin bulunmaması kaydıyla İstanbul'da sırf dini bir kurum olarak kalmasını teklif etmiştir (Bilsel, 1998: 295-296). Buna karşılık Türkiye heyeti, diğer devletlerdeki azınlıklara sağlanmış olan hakların aynısının Türkiye'deki azınlıklara tanınacağını, Halifelik ve devletin birbirinden ayrıldığı ve Saltanata son verilmek suretiyle tamamen demokratik bir rejimin kurulmuş olduğunu, bundan böyle dini topluluk başlarının dini niteliklerinden başka niteliklerinin kalmamış olduğunu dile getirmiştir (Özel, 2006:43).

Yunanistan, Patrikliğin siyasi faaliyetlerde bulunmasını önleyerek tedbirlerin alınması şartıyla İstanbul'da bırakılması şeklindeki İngiliz delegenin teklifini destekleyerek "Türk Hükümeti bu teklifi kabul ederse, şimdiki Patriğin çekilmesini

kolaylaştıracak şekilde davranmaya hazır olduğunu” eklemiştir. Türk baş delegesi İsmet Paşa, Patrikliğin siyasal ya da yönetime ilişkin işlerle uğraşmayacağını, sadece din alanına giren işlerle yetineceği konusunda, konferans sonunda, Müttefik delegeler kurullarının ve Yunan delegeler kurulunun yapmış oldukları resmi konuşmaları ve verdikleri garantileri senet sayarak, Patrikliğin, İstanbul’dan çıkarılması teklifinden vazgeçtiğini bildirmiştir.

Lozan’da Fener Rum Patrikhanesi, tek başına bir kurum olarak antlaşma metinlerinde yer almamıştır. Lozan Antlaşması’nın metinlerinde Patrikhane ismen ya da özel bir ifade kullanılmamış ve herhangi bir koruma ve teminat altına alınmamıştır. Patrikhane’nin Lozan’a göre statüsü, Antlaşmanın sadece hayır kurumları ve dinî kurumlar ve okullardan bahsedilen birinci kısmının 2’nci bölümünde “Ekalliyetlerin Himayesi” başlığı altında yer alan 37-45’inci maddelerinde düzenlenen azınlıklara ait genel hükümlere dayandırılmaktadır (Yalçın, 2008: 210).

1700 yıldır çeşitli rejimlerle birlikte yaşamayı başarabilen Patrikhane, artık Cumhuriyetle birlikte, laik bir devlet yapısı içerisinde bağımsız bir kilise olarak varlığını devam ettiren bir kurum haline gelmiştir (Alkan, 2003: 59).

Lozan’da alınan kararlara göre Patrikhane’nin 1453’ten 1923’e kadar sahip olduğu siyasî, idarî hak ve imtiyazlar kaldırılmıştır. Patrikhane ancak dinî ve ruhanî işlerle uğraşabilecektir. Bununla birlikte Patrikhane, laik bir devlet içinde sadece İstanbul’daki bir azınlığın kilisesi konumundadır. Patrikhane İstanbul’daki Rum cemaatinin resmi temsilcisi olmadığı gibi, bu cemaat ile Türk resmi makamları arasında sözcülük, aracılık gibi işleri de yapamaz (Atalay, 2001: 220).

Lozan görüşmeleri sonrasında 30 Ocak 1923 tarihinde “Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” adıyla Türkiye ile Yunanistan arasında 19 maddeden oluşan bir Mübadele Antlaşması imzalandı ve 1 Mayıs 1923 tarihinde yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır.

Mübadele sırasında sorunların yaşanmaması için 13 Ekim 1923 tarihinde mübadillerin Türkiye’ye getirilmesi, geçici olarak barınması ve beslenmesi ile iki sene içerisinde Türkiye’ye gelen mübadilleri mesleklerine göre gerekli görülen çeşitli illere yerleştirilmesi ile görevli Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kurulmuştur. 8

Kasım 1923 tarihinde de 20 maddelik “Mübadele, İmar ve İskân Kanunu” TBMM tarafından kabul edilmiştir (Aghatabay, 2007: 102).

Anlaşmalar gereği mübadele kapsamında olup daha sonra bu kapsamdan çıkarılan bazı istisnai durumlar olmuştur. Örneğin Kurtuluş Savaşı sırasında Milli Mücadeleye destek veren, Yunan ordusunun plânlarını Türk kuvvetlerine bildirerek Türk ordusuna yardımcı olan, Rum katliamlarından bazı Müslümanları kurtarmış olan bazı Rumlar mübadele kapsamında olmalarına rağmen 17.12.1924 tarihinde hükümet kararı ile Yunanistan’a gönderilmemeleri sağlanmıştır. Ayrıca kör, kimsesiz, hastalıklı Rumlar’ın mübadele edilmesinin de bir süre ertelenmesini sağlamıştır (Öksüz, 2000: 759).

Türkiye’ye getirilen mübadillerin yerleştirilmesi için Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti hızlı bir şekilde mübadele öncesinde Rumlardan kalan taşınmaz malların sayısal değerleri göz önüne alınarak hazırladığı taslak ile 10 bölge tespit edilmiştir. 37 ili kapsayan 43 yerleşim yerine gelen mübadillerin yerleştirilmesi düşünülmüştür. Bu bölgeler Sinop, Samsun, Trabzon, Ordu, Giresun, Amasya, Tokat, Çorum, Gümüşhane, Edirne, Tekfurdağı (Tekirdağ), Kırkkilise (Kırıkkale), Çanakkale, Balıkesir, İzmir, Manisa, Aydın, Menteşe, Afyon, Bursa, İstanbul, Çatalca, Zonguldak, İzmit, Bolu, Bilecik, Eskişehir, Kütahya, Antalya, Isparta, Burdur, Niğde, Kayseri, Aksaray, Kırşehir, Adana, Mersin, Silifke, Kozan, Ayıntap, Maraş’tır (Arı, 1995: 52-53)

Mübadele’nin 10 Kasım 1923 tarihinde başlanması karar verilmiştir. Öncelikle Yunanistan kıyılarına yığılanların mübadele işlemlerine başlanmış ve bu iş için Türk gemileri görevlendirilmiştir. Mübadillerden taşıma ücreti alınırken; fakirler indirimli, çocuklar ise ücret alınmıştır. Parası olmayanların ücretleri ise Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti tarafından karşılanmıştır (Arı, 1995: 83).

Mübadiller Yunanistan limanlarından alınarak Türkiye’nin Tuzla, Samsun, İzmir, Antalya, İznik ve Mersin limanlarına indiriliyorlardı. Gereksinim duyulduğu zaman da Çeşme, Erdek ve Ayvalık iskeleleri de mübadillerin taşınması için kullanılmıştır. Mübadilleri Türkiye’ye getiren vapurlar, Rumları alıp Yunanistan limanlarına bırakılmıştır. Taşıma işlerini yapan Türk vapurlarının yanında İtalyan ve Yunan vapurları da taşıma işlerini yapmıştır. Rumlar’ın taşınması Kayseri ve Niğde gibi İç Anadolu illerinden başlanmıştır. İstanbul Rumlar’ının mübadele edilmesi

sırasında sorun ortaya çıkmıştır. Yunanistan'ın İstanbul Rumları'ndan çok az kişiyi mübadeleye tabi tutmak istemesinden dolayı Türkiye-Yunanistan arasında kriz ortaya çıkmıştır (Arı, 1995: 86-87).

Mübadele sırasında Türkiye ile Yunanistan arasında iki büyük sorun çıkmıştır. Bunlardan ilki İstanbul'daki Rumlar ile Batı Trakya'daki Türklerin mübadele durumlarıydı. Mübadele Sözleşmesinin ikinci maddesindeki "1912 yılında kabul edilen kanuna göre İstanbul belediyesi sınırları içine 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasından önce yerleşmiş (éapli) tüm Rumlar ile 1913 Bükreş Antlaşmasının belirlediği sınırın doğusunda bulunan tüm Müslümanlar Batı Trakyalı sayılarak mütarekeye tabi olmayacaklar" ifadesi sorunun asıl nedeni olarak gösterilebilir. Bu sorun çözülmeden, yine bu madde yüzünden Patrikhane sorunu da gündeme gelmiştir. 16 Kasım 1924 tarihinde yapılan seçimle Fener Patriği seçilen Konstantin Arapoğlu'nun Bursa doğumlu olması ve Mondros Antlaşmasından sonra İstanbul'a yerleşmesi nedeniyle Türk hükümeti patriği mübadele kapsamında olduğu gerekçesiyle seçim sonucuna itiraz etmiştir. Patrik sorunu uluslararası ortama taşınmışsa da Türkiye Hükümeti bunun iç mesele olduğunu belirtmiş ve Ocak 1925'te Patriğin sınır dışı edilmesine karar vermiştir. Bu iki büyük sorun mübadeleyi durma noktasına getirmiştir. Patrik sorunu Mayıs 1925 tarihinde Arapoğlu'nun Fener Rum Patrikhanesi Patrikliğinden istifa etmesiyle çözümlenmiştir. Nüfus sorunu ise iki devlet 1 Aralık 1926 da Atina Antlaşmasını imzalamasıyla çözülmüştür. Antlaşmayla Yunanistan'daki Türk emlakları Karma Komisyonun belirlediği fiyattan Yunan hükümeti tarafından satın alınmasına ve Türkiye'de 1912'den önce ülkeyi terk eden Rumlara ait emlaklar ile İstanbul Rumları'na ait emlakların sahiplerine iade edilmesi kararlaştırılmıştır (Yalçın ve diğ., 2002: 168-169)

Mübadele sırasında en büyük sorun taşınmazlar konusunda yaşanmıştır. Yunanistan hükümeti Batı Trakya'daki Türklerin taşınmaz mallarına ve Türk hükümetinin de İstanbul Rumları'nın taşınmazlarına karşı uyguladıkları el koyma işlemlerine son vereceklerini beyan ettikleri anlaşmalar imzalamışlarsa da sorun yine de çözüme kavuşmamıştır. 10 Haziran 1930 tarihinde Ankara Antlaşması iki ülke tarafından imzalanarak, 1912 kanununda belirtilen İstanbul belediyesi sınırları içerisine hangi tarihte yerleşmiş olursa olsun buradaki Rumlar'ın mübadele dışı bırakılmasına, Yunanistan'dan gelen Türklerin bıraktıkları mülklerin tüm haklarının Yunan hükümetine, Türkiye'den giden Rumlar'ın bıraktıkları mülklerinin tüm

haklarının da Türk hükümetine bırakılması kararlaştırıldı. Böylelikle iki ülke arasında gerginlik yaratan konulara çözüm getirildi (Mutlu, 2005: 201).

Lozan ile başlayan mübadele süreci Türkiye Cumhuriyeti ve dolayısıyla Anadolu nüfusu ve etnik yapısı üzerine önemli etkileri olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti yönetiminin devletin kuruluşundan sonra takip edeceği genel nüfus siyaseti açısından nüfus mübadelesi önemli bir zihinsel dönüşümü ifade etmektedir. Çok milletli Osmanlı İmparatorluğu üzerine şekillenen yeni milli nitelikli Türk Devleti, dil, din, kültür, ekonomi gibi unsurlar açısından homojen bir niteliğe bürünecekti. İşte bu noktada günün yöneticileri için Yunanistan'dan mübadele yolu ile gelecek olan yaklaşık 400,000 göçmenin ülkeye getirilmeleri ve iskan edilerek üretici duruma getirilmeleri önem taşıyordu. Dönemin seçkinlerinden olan Saybaşı ve Özcan'a göre (1997: 209) mübadillerin iskanı, memleket için taze bir kan aşısı olacaktı. Medeni seviye itibari ile Orta ve Şarki Anadolu köylülerinden üstün bir durumda olan Rumeli Türklerinin iskanı ile ülke genelinde hareketlilik, genel bir seviye yükselmesi yaşanarak kalkınma ortamının doğmasına neden olacaktı.

Nüfus mübadelesinin uygulaması Türkiye ve Yunanistan Devletleri tarafından etnik yapıda ya da milli birliğin sağlanmasında bir araç olarak kullanılmıştır. Nitekim Yunanistan mübadele yolu ile gelen Anadolu Rumları'nı çok kısa sürede Yunan Makedonya'sının kuzeyinde Türklerden boşalan bölgelere yerleştirerek buradaki Yunan nüfusunu 1912 de %42,6 iken uygulama sonrasında %90 çıkarmıştı. Yunanistan bu uygulama ile Sırbistan ve Bulgaristan'la arasındaki nüfus problemlerini bu bölgede lehine döndürmüş, aynı zamanda Sırbistan'ında bundan sonra bu bölgeden kaynaklanan toprak taleplerinin önüne geçmiştir.

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yıllarında Türkiye'nin nüfusu azalmış, şehirleşme oranı gerilemiş ve etnik yapısı büyük ölçüde değişmiştir. Türkiye'nin 1923 sınırları içerisindeki nüfusu 1914 yılında 16.300.000'den 1927 de % 17 azalarak 13.600.000'e düşmüştür. Bu azalmanın sebepleri, Türk nüfusunun genel savaştaki kayıpları ve erkek nüfusunun uzun süre asker olmasından dolayı düşük doğum oranıdır. Azalmanın bir diğer sebebi ise, gayrimüslim nüfusun ülke dışına yönelik göç hareketleridir. Bu göç hareketi sebebi ile 1927 yılında nüfusun %90 Müslüman olup 110.000 Rum ve 77.000 Ermeni kalmıştı. 1914-1925 tarihleri arasında Türkiye dahilinden 1.000.000 aşkın Rum göç etmiştir.

1923 yılında Türkiye'nin nüfusu yaklaşık olarak 12.359.093'dür. Nüfus 1927 yılına kadar 1.599.177 kişi artmıştır. Buradaki artışın 355.113'ü Yunanistan'dan gelen mübadiller oluşturmuştur. Buna göre; mübadillerin 1923-1927 yılları arasında Türkiye nüfusunun artışına etkileri %22,8 şeklinde gerçekleşmiştir. Yine bu dönemde mübadiller yerleştirildikleri bazı illerde nüfus artışı içerisinde büyük bir yüzdeyi oluşturmuşlardır. Örneğin; Balıkesir, Bursa, Bilecik, Çanakkale ve Manisa illeri nüfus artışının %10 ila %25'ini, Niğde %30'unu, Kırklareli %52'ini, Tekirdağ %58'ini ve Edirne ise %71 ,3'ünü mübadele sonucunda meydana gelmiştir (Geray, 1962: 25-32).

Türkiye'ye gelen mübadillerin %90'ının tarım sektöründen olması Türkiye'de tarım sektöründeki nüfusun genel nüfusa göre artmasına neden olmuştur. Gelen mübadillerin büyük çoğunluğu köylü olduğu için köylere yerleştirilmiştir. Türkiye'den giden Rumlar'ın çoğunluğu ise şehirli olduğu için Türkiye'nin şehir-kır nüfusundaki farklılaşma kır lehine daha da artmıştır. 1913-1927 yılları arasında İstanbul ve İzmir'in nüfusu %40 oranında azalmıştır. Yunanistan'da ise aynı dönemde tam tersi bir gelişme seyrederek şehir nüfusu artmıştır. 1908 de nüfusun %24'ü 5000 kişiden kalabalık olan şehirlerde yaşar iken bu oran 1920'de %27'ye, 1928 de ise %33'e yükselmiştir. Sadece Atina'nın nüfusu bu tarihler arasında 452.819'dan 801.622'ye çıkmıştır.

Türk tarafının Lozan'da mübadele sözleşmesini imzalarken varmak istediği nokta milli birliği sağlamaktı. Mübadele ile yaklaşık 1.250.000 Anadolu Rum'u Türkiye'den ayrılmış buna karşılık 400.000 Türk'te Yunanistan'dan Türkiye'ye gelmiştir. Bu durumun sonucunda ise, Türkiye'nin etnik çevresinde çok önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Mübadele sonrasında Anadolu'da Türk nüfusunun oranı tarihinde en yüksek orana ulaşmıştır (Geray, 1962: 75).

Nüfus mübadelesi konusu üzerinde yapılan çalışmalarda varılan ortak kanı Türk istiklal harbi kazanıldıktan sonra Anadolu'dan çekilen Yunan ordusu ile birlikte Anadolu'dan kaçan Rum sayısının yaklaşık 1.000.000 civarında olduğudur. Lozan da varılan anlaşma gereğince kurulan muhtelit mübadele komisyonunun verdiği rakamlara göre, 354.647 Türk Yunanistan'dan Türkiye'ye gelirken, 192.356 Anadolu Rum'u da Türkiye'den Yunanistan'a gitmiştir. 1923-1928 yılları arasında Türkiye'den Yunanistan'a gerçekleşen Rum göçünün dağılımı şöyle gerçekleşmiştir. Buna göre; Anadolu'dan 626.954, Doğu Karadeniz'den 182.169, İstanbul'dan 38.458 ve Doğu

Trakya'dan 256.635 kişi olmak üzere 1.104.216 kişi Yunanistan'a göç etmiştir (Hatipoğlu, 1997: 326).

Mübadelenin Türkiye Cumhuriyeti'ne ekonomik etkileri de olmuştur. 1912-1922 yılları arasında Anadolu coğrafyasının ve insanın sürekli savaş halinde olması nedeniyle ekonomik çöküş dönemini yaşamıştır. Savaşın dışında iş gücünün yetersiz olması da çöküşün yaşanmasını etkilemiştir. İş gücünün yetersizliğinin temelinde ise, savaşlar ile gelen yıkım ve tahribat, üretken erkek nüfusunun uzun süre silah altında tutulması, tarlaların ekilememesi ve ülke içerisindeki azınlıkların göç etmesi sayılabilir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda azınlıkların özellikle de Rumlar'ın büyük çoğunluğu şehirlerde yaşamakla birlikte az bir miktarı da köylerde yaşamaktaydı. Şehirlerde yaşayan nüfusun önemli bir miktarı ticaretle uğraşmaktaydı. Bununla birlikte Karadeniz kıyılarında ve Orta Anadolu'da geleneksel tarımla uğraşmaya devam eden Rum Toplulukları da vardı. Ege kıyılarında yaşayan Rum köylülerin çoğunluğu ise ihracata dönük mal üretmekteydi. Kentlerdeki ücretli nüfusun büyük bir bölümünü de Rumlar oluşturmaktaydı. Özellikle 19. yüzyılın son yarısından itibaren İstanbul, Selanik ve İzmir başta olmak üzere büyük şehirlerde azınlıklar özellikle de Rumlar Osmanlı Devleti'nin içine girdiği ekonomik ve siyasi dar boğazdan dolayı oluşturdukları milletler arası ilişkiler ağı ile ticaret ve sanayi ellerinde tutmaktaydılar. 1912 de imparatorluğun sahip olduğu ekonomik göstergeler de bunu kanıtlar niteliktedir. Bu dönemde İmparatorluk'ta 18.000 işyerinin % 15'i Türk, %49'u Rum, %23'ü Ermeni, %19'u Leventenlere ait iken, 6.500 imalathanenin %12'si Türk, %49'u Rum, %30'u Ermenilere aittir. Ayrıca başka 5.300 serbest meslek sahibinin %14'ü Türk, %44'ü Rum, %22'ide Ermenilerden oluşmaktaydı (Tezel, 1994: 98). Lozan Antlaşması gereğince Türkiye'den ayrılan Rumlar'ın büyük bölümü ticaretle uğraşan şehirli nüfustan oluşmakla birlikte azda olsa köylü olup çiftçilikle uğraşan nüfus da vardı. Buna karşılık Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen mübadillerin büyük çoğunluğu köylü nüfusu, azda olsa memur, zanaatkar, tüccar, işçi doktor, polis, postacı, öğretmen, terzi, saraç, oduncu, şoför, fırıncı, marangoz, kayıkçı, kunduracı gibi meslek gruplarını da içermekteydi.

Türkiye Devleti milli sınırları içerisinde milli birlik ve beraberlikle hayatın her alanında bağımsızlığın devam ettirilmesi için girişilen devrimlerin halk katında kolayca benimsenmesi ve yaygınlaşması için başta Selanik, Yanya ve Kandiye gibi

daha önce Osmanlı Devletinin batı ile sürekli etkileşim halinde bulunan noktalarından gelen şehirli mübadillerden büyük beklenti içerisinde girmişlerdir. Özellikle Selanik kökenli olup hem maddi durumu iyi olan, hem de iyi eğitim almış olan, bir kesim mübadiller sanayi, ticaret ve özellikle bürokraside kendilerinden beklenen görevi Türkiye'de çok partili hayatın yaşanmaya başlanmasına kadar yerine getirmişlerdir. Bu dönemde maddi varlığı yerinde olan mübadiller ülkenin ilk sanayicisi, tüccarı olarak ülke ekonomisi de tütün, pamuk, zeytin gibi tarıma dayalı sanayide etkili olmuşlardır.

4.1.1.2. Devrimler

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında gerçekleştirilen devrimleri siyasi ve sosyal olarak iki ana bölümde incelemek mümkündür.

Siyasi Alanda Yapılan Yenilikler

Siyasi alanda yapılan devrimler, Kurtuluş Savaşı'nda başarılı olan Ankara Hükümeti'nin savaş sonrasında uluslararası alanda Anadolu'yu temsil eden tek siyasi otorite olduğunu göstermek amacıyla devrimler gerçekleştirmiştir. Henüz Cumhuriyet ilan edilmeden önce 1 Kasım 1922 tarihinde Osmanlı Devleti'ne siyasi anlamda son vermek için Saltanat kaldırılmıştır. Saltanatın kaldırılması ile milli egemenlik ilkesi güçlendirilmiş, siyasi yetki ile dini yetkinin birbirinden ayrılması ile laiklik yönünde ilk adım atılmıştır. Saltanatın kaldırılmasından sonra son Osmanlı padişahı Vahdettin İngilizlere sığınmıştır. Sığınma talebini "Müslümanların halifesi" şeklinde imzalaması Ankara Hükümeti'nin bu kararını kabul ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte Ankara Hükümeti, halifelik makamına Abdülmecit Efendiyi getirmiştir.

Saltanat kaldırıldıktan sonra Ankara Hükümeti'nde rejim sorunu yaşanmıştır. 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilanı ile bu rejim sorunu ortadan kalkmıştır.

Saltanat kaldırıldıktan ve Cumhuriyet ilan edildikten sonra Osmanlı Devleti'ne ait siyasi yapılanmanın kaldırılma sürecine hız verilmiş ve 3 Mart 1924 tarihinde hilafet de kaldırılmıştır. Böylece laiklik ilkesi benimsenmiştir. Aynı yıllarda çok partili rejime geçilmek için çalışmalar yapılsa da başarılı olunamamıştır.

Kadına, 3 Nisan 1930'da belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı; 29 Ekim 1933'de muhtar seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı; 5 Aralık 1934'de ise

milletvekili seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Böylece kadın siyasal alanda erkeğe eşit hale gelmiş, ulusal irade meclise tam olarak yansıma imkanı bulmuştur. Ayrıca Türk kadını Avrupa ülkelerinde kadınlara verilmiş olan haklardan daha fazla hakka sahip olmuştur.

Hukuk Alanında Yapılan Yenilikler

Hukuk düzeninin sağlanması, kadın-erkek eşitliği, evlilik, boşanma ve miras gibi aile hukukunu ilgilendiren konuların düzenlenmesi amacıyla 17 Şubat 1926 tarihinde Medeni Kanun kabul edilmiştir. Aynı zamanda Patrikhanenin din işleri dışındaki yetkileri kaldırılması ile laik devlet anlayışında bir adım daha atılmıştır. Hukukta laikliğin benimsenmesi; Avrupalıların, ülkemizde yaşayan Hıristiyanların haklarını bahane ederek, iç işlerimize karışmasını önledi.

Eğitim Alanında Yapılan Yenilikler

Osmanlı Devleti, son dönemde yaşadığı Batılılaşma çabalarına rağmen eğitim alanında köklü değişimlere gidememiş, yeni eğitim kurumları kurarken bilimsel temelini yitirmiş medreseleri kapatamamış ve bu nedenle yapılan tüm yenilik çabalarına karşın yoğun ve saldırgan tepkilerle karşılaşmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ise önemli kararlar alınmış ve eğitimde köklü çağdaşlaşmaya gidilmiştir. Böylece milli demokratik ve laik bir toplum oluşturulması sağlanırken eğitim sisteminin birleştirilmiştir. Böylece kültür ikiliği ve çatışması önlenilecekti.

Eğitim alanında yapılan en önemli yenilik 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) Kanunu'dur. Kanun ile eğitimde birlik sağlanmış, medreseler kapatılmış, bütün okullar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış, eğitim laik bir karakter kazanmıştır.

Eğitim birliği sağlandıktan sonra okuma ve yazması zor olan Osmanlıca harflerin yerine Latin harflere geçilmiştir (1 Kasım 1928). Okuma yazma oranını artırmak için yapılan bu yenilik aynı zamanda Türkiye ile Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkilerinin daha rahat yapılmasını sağlamıştır. Latin harflerine geçiş ilk defa Şubat 1923'te İzmir'de toplanan İzmir Türk İktisat Kongresi gündeme gelmiştir. Bu tarihten sonra Latin harflerine geçme konusunda tartışmalar başlamıştır. Şubat 1924 tarihinde Meclis'te yapılan bütçe görüşmelerinde Şükrü Saraçoğlu, yaptığı bir konuşmada

halkın okuma yazma oranının %2 civarında olduğunu, bunun sorumlusunun da Arap harfleri olduğunu söylemiştir (Şimşir, 1992: 61).

Ancak eğitimin birleştirilmesi ve harf devrimi tek başına toplumu eğitmede yeterli olamayacağı aşikardır. Bu nedenle okuma-yazma seferberliği kapsamında Millet Mektepleri açılmıştır. Millet Mekteplerinin resmen açılışı 1 Ocak 1929'da gerçekleşmiştir.

Yurt çapında bir uygulama olan Millet Mektepleri ile hem herkese okuma yazma öğretilmeye hem de yurttaşlık bilgi ve bilinci kazandırılmaya çalışılmıştır. Hatta okulsuz ve öğretmensiz köylere seyyar dershanelerin gönderilmiştir. Genel anlamda bakıldığında, Ocak 1929 tarihinden Millet Mektepleri'nin kapandığı 1936 yılına kadar olan sekiz yıllık süreçte toplam 1 milyon 200 bin kişiye bu okullarda okuma yazma öğretilmiştir. Millet Mektepleri halkın, gerek yeni alfabe ile tanışmasında ve onu kabullenmeye çalışmasında gerekse harf inkılâbının başarıya ulaşmasında büyük rol oynamışlardır. Bu proje aynı zamanda Türkiye'nin gerçekleştirdiği en büyük okuma-yazma ve halk eğitimi seferberliği olması hasebiyle de önem kazanmıştır (Bayındır Uluskan, 2010: 205).

Latin harflerinin kabulü ve okuma-yazma faaliyetleri yanında 12 Temmuz 1932 yılında Türk Dil Kurumu kurulmuştur. Türkçenin sadeleştirilmesi; konuşma dili, yazı dili ve bilim dili arasındaki farkları gidermek temelinde kurulan bu kurum 1936 yılında gerçekleştirdiği kurultayda Türk Tarih Tezi ile bağlantılı olan Türkçe'nin dünya tarihindeki ilk dillerden biri olduğunu savunan dilbilim teorisi olan Güneş - Dil Teorisi'ni ortaya atmıştır.

Türk tarihi ve Anadolu'nun eski topluluklarının araştırılması ve ortak tarih bilinci oluşturulması amacıyla 15 Nisan 1935 yılında Türk Tarih Kurumu kurulmuştur. Türk Tarih Kurumunun kurulması ulusçulukla ilgilidir. 1932'de Türk Tarih Tezi ortaya atılmıştır. Buna göre, Türklerin tarihsel geçmişi Selçuklu ve Osmanlı'nın ötesinde, Hititlere ve Sümerlere kadar götürülmüş, kısacası Orta Asya ekseninde şekillendirilmiştir (Türkdoğan, 2003: 42).

Toplumsal Yaşamın Düzenlenmesine Yönelik Yapılan Yenilikler

Toplumsal yaşamın düzenlenmesine yönelik yenilikler Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne aktarılan kimi kurumların ortadan kaldırılmasını kapsamaktadır. Bu amaçla 30 Kasım 1925 tarihinde tekke, zaviye ve türbelerin

kapatılmıştır. Böylece Türk halkının bilime, akılcılığa ve laik düşünceye yönelmesi açısından önemli bir adım atılmıştır. Şeyh, derviş, mürit gibi unvanların kullanılması ve kurumlarla ilgili elbiselerin giyilmesi ve muskacılık yasaklanmıştır. Türbeler kapatılırken Yavuz ve Fatih gibi Türk büyüklerinin türbelerinin kapatılmaması; Türk İnkılabının tarihi kökleri koparmaya yönelik olmadığını gösterdi.

Türk halkının görünümünü çağdaşlaştırmak; ayrılık ifade edilen giysilerin giyimini durdurmak, çağdaşlaşmayı ve birliği sağlamak amacıyla 25 Kasım 1925 tarihinde kılık kıyafette düzenlemeye gidilmiş ve Şapka Kanunu çıkarılmıştır. Kıyafet devrimleri tezin sonraki bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

3 Aralık 1934'de çıkarılan bir kanunla din adamlarının ibadet yerlerinin dışında dini kıyafet giymeleri yasaklanmakla birlikte Diyanet İşleri Başkanı, Patrik ve Haham Başları bu kuralın dışında tutulmuştur.

Toplumsal alanda yapılan bir başka yenilik de Medeni Kanunun uygulanmasından doğan aksaklıkları gidermek, toplumda ayrılık ifade eden lakapları kaldırmak amacıyla 21 Haziran 1934 yılında çıkarılan Soyadı Kanunu'dur. Kanundan sonra Mustafa Kemal'e Atatürk soyadı verilmiştir.

4.1.1.3. Sanayi ve Ekonomik Kalkınma

Osmanlı Devleti'nin çöküş yıllarında ülke ekonomisi sömürgeci ülkeler karşısında önemli bir sanayi bağımlılığı içerisindeydi. 1923 sınırları esas alındığında, yerli fabrika üretiminin yurtiçi tüketimi karşılama oranı pamuklu kumaşlarda %10, yünlü kumaşlarda %40, ipekli kumaşlarda %5, sabunda %20, buğday üretiminde %60 idi. Porselen, cam, çatal-bıçak gibi tüketim mallarının ve sermaye mallarının tamamı ithal edilmekteydi (Tezel, 1986: 92).

1913 sayımına göre, imalat sanayi işyerlerindeki (tekstil, deri işleme ve ürünleri, ağaç işleme ve ürünleri, kimya, gıda-tütün, kağıt-matbaacılık, çimento-tuğla-toprak ürünleri alanındaki) istihdamın %80'i tekstil, gıda ve tütün, kağıt ve matbaacılık sektöründeydi ve bu alandaki 239 kuruluşun 22'si devlete geri kalanların büyük bir bölümü yabancılara ve onların himayesindeki yerli Gayrimüslimlere aitti (Tezel, 1986: 93).

1921'de Ankara Hükümeti'nin yaptırdığı sayımda, işyeri başına ortalama iki çalışan kişinin bulunması, yine aynı alanlarda kendi başına ya da aile emeğinin

yardımıyla çalışan küçük üreticilerin dışında ücret-emek ilişkisine dayanan sanayi üretiminin de yok denecek kadar az olduğunu göstermektedir. Dokuma, halı tezgahları ve terzi dükkanları imalattaki küçük üreticiliğin yarısını oluşturmaktadır (Tezel, 1986: 94).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik politikası 1923-1929 yılları arasında dışa açık, 1930-1938 yılları arasında devletçilik anlayışıyla şekillenmiştir.

Milli mücadele sonucunda Anadolu işgaline son veren ve cumhuriyetin ilk yıllarındaki lider kadro iktisadi bağımsızlık konusundaki hassasiyeti, dış ekonomik ilişkiler ve yabancı sermaye karşısındaki tutumlarını belirleyen ana etken olmuştur (Baratov 1982: 7). Cumhuriyet ilan edilmeden Şubat 1923'te İzmir'de, izlenecek iktisat politikalarının ve iktisadi kalkınma hamlelerinin tespiti için iktisat kongresini toplamıştı.

İktisadi gelişmenin temelinde sanayileşme yatmaktaydı. Ancak nüfusunun %80'inin tarımda olduğu bir ülkede, sanayinin gelişmesi için gerekli sermaye ve işgücünü sağlayacak tek sektörün tarım olduğu da bilinmekteydi. Bu yüzden tanım da desteklemek kaçınılmazdı. Bu düşünceler doğrultusunda İzmir İktisat Kongresi'nde yerli üretimin teşviki ve lüks ithalattan kaçınılması gerektiği; girişim ve çalışma özgürlüğünün esas olduğu, fakat tekelliliğe izin verilmeyeceği ve yabancı sermayeye iktisadi kalkınmaya katkıda bulunmak ve yasalara uymak kaydı ile izin verileceği belirtilmiştir.

Lozan Anlaşması ile kapitülasyonlar kaldırılmış olsa da gümrük vergilerinin beş yıl süre ile Osmanlı dönemindeki seviyede tutulması ve Osmanlı'nın borçlarının Cumhuriyet Hükümeti tarafından ödenmesi hükmü erken Cumhuriyet döneminin ekonomisini etkilemiş ve arzu edilen düzeyde sanayileşme atılımı gösterememiştir. Bunda altyapı, sermaye, girişimci ve teknik eleman yetersizliği, yabancıların belirsizlik nedeniyle yeni yatırımlara gitmemesi ve Gayrimüslim azınlıkların ülkeyi terk etmesi sanayi üretimi olumsuz etkileyen diğer nedenlerdir. Tütün, kuruyemiş ve pamuk gibi çok sayıdaki tarım ürünü haricinde, yurtiçinde tüketilen malların hemen hepsi ithal edilmekteydi. Pamuklu, yünlü, ipekli ve keten malları içeren tekstil ürünleri, 1926 yılında ithalat giderlerinin %44.2'sini oluşturmaktaydı. Dış ticaret açığı 1929 yılında 101 milyon lirayı (ihracat 155 milyon lira, ithalat 256 milyon lira) bulmuştu (Keyder, 1982: 105).

Bu dönemde ekonomi politikasının ilkeleri oşar'a göre (1995: 260), israftan kaçınmak, tasarrufa uymak, denk ve hakiki bütçe, yeni vergiler koymak yerine vergilerin toplama usullerinin iyileştirilmesi, borçlanmadan ve emisyon yapmadan maliyeyi düzen ve güven esasında yönlendirmek, içerde ve dıőarda devletin itibarını korumak ve sürdürmek, yabancı sermayeden ülkenin bağımsızlığına zarar vermeyecek ve gelişmemizi önlemeyecek biçimde faydalanmak şeklinde özetlenmiştir.

1923'ten 1930'lu yılların başına kadar yaşanan süreç, iktisadi bağımsızlık ve hızlı kalkınma öne çıkarmıştır. Ancak bu iki ilkenin gerçekleşmesi, özel teşebbüsün sınırsız desteklenip beslenmesiyle mümkün olmamış; yabancı sermaye kendisinden beklenen etkinliği gösterememiş ve bunların sonucunda modern sanayi kurulamamıştır. Bu koşullar altında iktisadi bağımsızlık ve hızlı kalkınma ilkeleri için Türkiye'nin mevcut şartları içinde devletçiliğe geçmeyi zorunlu görüyorlardı.

Dünya ekonomisinin girdiği büyük bunalım yıllarında Türkiye ekonomisi dışı kapanarak devlet eliyle bir sanayileşme hamlesine girmiştir.

Atatürk devletçilik anlayışını şu şekilde açıklamıştır (Aydemir, 1998: 448)

"Bizim takibini muvafık gördüğümüz devletçilik prensibi bütün istihsal ve tevzi vasıtalarını fertlerden alarak, milleti büsbütün başka esaslar dahilinde tanzim etmek gayesini güden ve hususi ve ferdi teşebbüs ve faaliyetlere meydan bırakmayan sosyalizm prensibine dayanan kolektivist, komünizm gibi bir sistem değildir. Bizim takip ettiğimiz devletçilik, ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar milleti feraha, memleketi mamuriyete erdirmek için, milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icabettirdiği işlerde-bilhassa iktisadi sahada- devleti fiilen alakadar etmektir."

B. Lewis de devletçiliği benzer şekilde tanımlamaktadır: "Devletçilik, özel girişimciliğin ve özel sermayenin işe yarar bir şey yapamayacak kadar zayıf olduğu bir ülkede, devletin ulusal kalkınma ve ulusal savunma temel amacıyla sınai faaliyette bir öncü, bir yönetici olarak öne çıkması durumudur"(Lewsi, 2000: 69).

Bu yıllarda Türkiye planlama deneyimi de yaşadı. Hatta Sovyetler Birliği'nden sonra dünyada ilk planlama deneyimlerinden birinin Türkiye'de yaşandığı söylenebilir. Sovyetler Birliği'nden Prof. Orlof'un başkanlığındaki bir heyetin raporu ışığında hazırlanan plan 1934 yılında Bilinci Beş Yıllık Sanayi Planı

adı altında kabul edilmiştir. 15 üretim kolunun 1932 yılından başlayarak etüdünü ve sorunlarını ve 1938 yılına kadar kurulması öngörülen işletmelerin yatırım tahminleri ve kuruluş yeri analizlerini içermektedir. Plan ulusal ekonominin tümünü kapsamaktan ziyade beş yıllık sınıai yatırım programı niteliğini taşımakla birlikte, kağıt üzerinde kalmamış olması ve ilk büyük sanayi yatırımlarına rehberlik etmesi açısından oldukça önemlidir (Baratov 1952: 111). 1938 yılında söz konusu planın gerçekleştiği kabul edilerek yeni plan çalışmalarına başlanmış, ancak İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine çalışmalar kesilmiştir. Planda öncelikle öngörülen sanayiler arasında dokuma (pamuk, kendir, yün) ile selüloz (kâğıt, suni ipek) yer almaktadır (Aydemir, 1998: 414).

Atatürk, ülke yararına olmak şartıyla yabancı sermayeye karşı olmamıştır. Onun için, bunları bir yandan devletleştirirken diğer yandan yabancı sermayeyi yurda davet etmekten çekinmemiştir. 1934 yılında Sovyet Rusya ile sekiz milyon altın dolarlık dış kredi anlaşması yapılmış ve bu kredi Kayseri, Malatya, Nazilli pamuklu dokuma fabrikalarının kurulmasında kullanılmıştır.

Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine bir çok işletme ve kuruluş devrolunmuştur. Bunların büyük çoğunluğu 1944 yılına kadar ulusallaştırılmış ve Cumhuriyet döneminde yabancı şirketlere tanınan ayrıcalıklar kaldırılmıştır. Osmanlı yönetiminden devralınan önemli işletmeler şunlardır : "Feshane Yünlü Fabrikaları, Osmanlı Seyr-i Sefain İdaresi (Şehir Hatları İşletmesi), Ziraat Bankası, Emniyet Sandığı, Ereğli Zonguldak Kömür Madenleri İşletmesi". Bunlardan başka ufak ve tesisleri elverişsiz 341 kuruluş devralınmıştır.

1933 yılında Sümerbank sanayileşmeye destek vermek amacıyla kurulmuştur. 1933 yılında Bünyan Yünlü Fabrikası; 1934 yılında Bakırköy Pamuklu, Feshane Yünlü, Hereke İpekli ve Yünlü Dokuma Fabrikaları, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikaları Sümerbank'a devredilmiş ve 1935 yılında Merinos Yünlü, Nazilli Basma, Gemlik Suni ipek işletmelerinin temelleri atılmıştır ve bu işletmeler 1938 yılında üretime başlamıştır.

Sümerbank'a görev olarak verilen dokuma sanayi tesisleri 1937 yılında üretime geçerek, ithalatı karşılamaya başlamış (Bursa Merinos Fabrikası 2.2.1938, Nazilli 4.4.1937, Kayseri 16.9.1936, Malatya 1939) böylece dışalım içinde dokuma sanayinin % 26.6 olan payı 1938, 1939, 1940 yıllarının ortalamasına göre 59,7

milyon lira ile % 17.5'e inmiştir. % 9.1 oranında dışalım gerçekleşmiştir. Bir anlamda yıllık ortalama toplam 112.3 milyon liralık dış alımında 12.2 milyon liralık döviz tasarrufu sağlanmıştır. Bir başka deyimle 16 milyon liralık dokuma sanayi yatırımı, 1.5 yılda kendisini döviz tasarrufu ile ekonomiye geri ödemiştir.

1927 sanayi sayımından elde edilebilen veriler, dokuma sektöründe 9353 işletmede 48025 kişi çalışmakta ve büyük iş yeri oranının % 4,7 olduğu göstermektedir. Aynı dönemde tarım sanayide 28439 işletmede 110480 kişi (büyük iş yeri oranı % 2.9); maden çıkarma 556 işletmede 18932 kişi (büyük iş yeri oranı %27,3) olarak görülmektedir. Aynı yıl sanayi verilerinde motor kullanımına ait bilgiler de mevcuttur. Toplam işletmelerin sadece %4,3'ü motor kullanırken, dokuma sanayisinde 244 işletmede 520 adet motor kullanıldığı görülmektedir ve toplam işletme başına %0,6 motor kullanımı söz konusudur. 1927 yılında hammadde kullanım verilerinde ise dokuma sanayisinin %31,2 yerli, %8,6 yabancı hammadde kullandığı görülmektedir.

1930'lu yıllarda yerli mallarının tüketilmesi konusunda ülke çapında bir halkla ilişkiler kampanyası başlatılmıştır. Kampanya görselleri dönemin önemli grafik sanatçısı İhap Hulusi Görey tarafından tasarlanmıştır.

İhap Hulusi Görey Türk grafik sanatının kurucusu ve reklamcılığın öncü isimlerindedir. Sanatçı, birçok devlet kurumunun kurumsal kimliğini oluşturmuş ve üretimleri ile yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin de görsel imajını belirlemiştir. Sanatçı Atatürk'ün isteği üzerine "Türk Alfabeti"nin kapağını yanı sıra Ziraat Bankası, Türkiye İş Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Garanti Bankası, Sümerbank, Emlak Kredi, Türk Ticaret Bankası, Maliye Bakanlığı'nın tahvillerini, Türk Hava Kurumu, Kızılay ve Yeşilay için de tasarımlarda bulunmuştur.

Sanatçının yerli mallarının kullanımını özendirmek için gerçekleştirilen kampanya kapsamında Sümerbank için tasarımda bulunmuştur (Bkz. Şekil 4.1).

Şekil 4.1. : Sumerbank Afişi, İhap Hulusi Görey, 1930'lar

Kaynak : ihaphulusi.gen.tr; Erişim Tarihi: 26.04.2015

Tüm ilan metinlerini de kendisi yazmıştır. Sumerbank Yerli Mallar Pazarı'nın ilanlarında ringde mücadele eden iki boksörün resmine şu cümle eşlik etmektedir, "Hafif sıklet bir şampiyon gibi bu kunduruların en hafifi ve en sağlamıdır." Yine Sumerbank'ın bir başka afişindeki yazıyı da analım, "Beykoz kunduruları, martı gibidir, içlerine su geçirmez."

Şekil 4.1'de görülen afişte sanatçı geleneksel kıyafetinde bir köyü kadını ile modern kıyafetler içinde kentli kadın tasarlamıştır. Afişte daha küçük oranda çizilen ve olasılıkla bir mağazanın camkanına bakan köylü ve kentli çifti göstermiştir. Burada da köylü çift geleneksel kıyafetle betimlenirken, kentli çift modern kıyafetleriyle gösterilmiştir. Afişin sloganı ise "Köylü ve şehirli vatandaş, aradığın her kumaşı Sumerbank'ın her mağazasında bulabilirsin" şeklindedir.

4.1.4. Kültür ve Sosyal Hayat

4.1.4.1 Mimarlık

Batıda sanayi devrimiyle birlikte gelişmeye başlayan ulusalcılık akımlarının, sanayileşme sürecini yaşamayan, çok uluslu Osmanlı İmparatorluğuna ulaşması da uzun bir zaman aldı. Dil, toprak, ekonomik yaşam ve ortak kültür öğeleriyle biçimlenen toplumsal davranış biçimi olarak algıladığımız Ulus kavramı özellikle II.Meşrutiyet sonrasında toplumsal, ekonomik ve kültürel alanda değer kazandı. Bu

değişimler içinde belki de dönemin en belirgin biçimde ortaya koyduğu değerlerin başında mimarlık gelmektedir.

Daha önce Batılılaşma hevesi içinde başlatılan ve yabancıların cirrit attığı Osmanlı topraklarında, değişik uluslara mensup mimarların farklı üsluplarıyla geliştirdiği tasarımlar giderek artıyor, kendi içinde ulaşılmaya çalışılan modernleşme hareketi kimliksiz bir kopyacılığa dönüşüyordu.

Bu süreç içinde Milli Mimari, Milli Rönesans, Yeni Klasik Üslup olarak da isimlendirilen, ulusalcılık akımından etkilendiği kuşkusuz yeni tasarımlar ortaya çıktı. Genellikle Selçuklu, Osmanlı dönemi yapı öğelerini içinde barındıran ve giderek çağdaş, özgün ve tarihsel mirasına uyumlu bir yapı kimliğine ulaşan bu yapılaşma akımına I. Ulusal Mimarlık Dönemi denilmektedir.

Bu akım II. Meşrutiyet sonrası gelişerek Cumhuriyet Döneminde de benimsenmiş ve sürdürülmüştür. Böylesine önemli bir dönüşümün elbette kahramanları olacaktı. Mimar Vedat Tek ve Kemalettin Bey'in açtığı yol Kurtuluş Savaşı sonrası neredeyse tüm mimarlarca benimsenmiştir. Sadece İstanbul, Ankara gibi başkentlerde değil, Anadolu'nun birçok küçük yerleşme birimlerinde bile değişik özellikler gösteren örnekleri görmek mümkündür. Bu görünüm ve yaygınlık kamu binalarından başlayarak konutlara kadar uzanmaktadır.

I. Ulusal Mimarlık döneminde ideoloji-mimarlık birliği, özellikle yapıların dış cephelerinde kubbe, kemer, portik, taç kapı v.b. gibi Osmanlı ve Selçuklu mimarlık öğeleri ve süsleme motiflerinin kullanılması şeklinde kendini göstermiştir. Ankara başta olmak üzere tüm kentlerde hükümetin desteğiyle de uygulanan I. Ulusal Mimarlık akımı, sadece kamu hizmet ve yönetim yapılarında değil, bazı konutlarda da yer yer kullanılmıştır. Fakat lise yapısı, postane, hastane, banka, hükümet konağı, otel, bakanlık binası ya da tren istasyonu gibi farklı işlevli yapılar da görünüşte hem kütle düzeni, hem dış bezeme açısından fark oluşturulmamıştır. Amaçlanan Klasik Osmanlı ve Selçuklu yapı ve bezeme öğelerinin ulusal kimliği yansıttığı kanısıyla yapıların cephelerinde kullanılması olmuştur.

Akımın öncüleri Mimar Kemalettin ve Vedat Bey'ler ülke mimarlığını yabancı etkilerden arındırmak amacıyla yola çıkıp, yerel seçmeciliğe yöneldiler ve yalnızca Osmanlı'nın son dönemini değil, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki Türk mimarlığını da büyük ölçüde etkilediler. Ziya Gökalp'ın başlattığı Türkçülük hareketi

ve Cumhuriyet Hükümetinin desteği, bu akımın Cumhuriyet'in ilk yıllarında da canlı kalmasını sağladı. Aslında izlenen yol, genç dinamik cumhuriyetin yenilikçi ve atılcı karakteriyle bağdaşmıyordu. Her alanda devrimler yapan genç Cumhuriyet'in mimarları, daha önceki dönemde kullanılmış İslam-Osmanlı öğeleri yerine bu kez Selçuklu-Osmanlı öğelerinden yararlanarak yeni bir mimarlık yaratmaya çalışıyorlardı. Bu çabalar klasik Osmanlı mimarlığına dönüş çabaları olarak da yorumlanabilir. Yukarıda andığımız iki mimara anlayış bakımından çok yaklaşan başka iki mimar, Arif Hikmet (Koyunoğlu) Bey ile İtalyan asıllı Giulio Mongeri de akıma katılmışlardır.

Mimar Kemalettin, İstanbul'da . Vakıf Hanı'nı (Bkz. Şekil 4.2), Bostancı ve Bebek Camileri ile Tarlabaşı'ndaki Kemer Hatun Camisi'ni, Eyüp'te 5. Mehmet Türbesi ile Şişli Hürriyet Tepesi'nde Mahmut Şevket Paşa'nın açık türbesini, Lâleli Tayyare apartmanlarını, Ankara'da Devlet Demir Yolları merkez binası ile Gazi Terbiye Enstitüsü'nü yapmıştır.

Şekil 4.2. : Vakıf Han, Mimar Kemalettin Bey, 1911

Kaynak : arkitera.com; Erişim Tarihi: 16.03.2015

Mimar Vedat'ın en önemli yapıtları ise Sirkeci'deki Büyük Postane, Karaköy'de bugünkü Denizcilik İşletmeleri binası, Nişantaşı'ndaki kendi evi (Bkz. Şekil 4.3), Haydarpaşa Vapur İskelesi (Bkz. Şekil 4.4) ve başladığı fakat bitiremediği Ankara Palas'tır.

Şekil 4.3. : Vedat Tek'in Evi, Nişantaşı, 1913

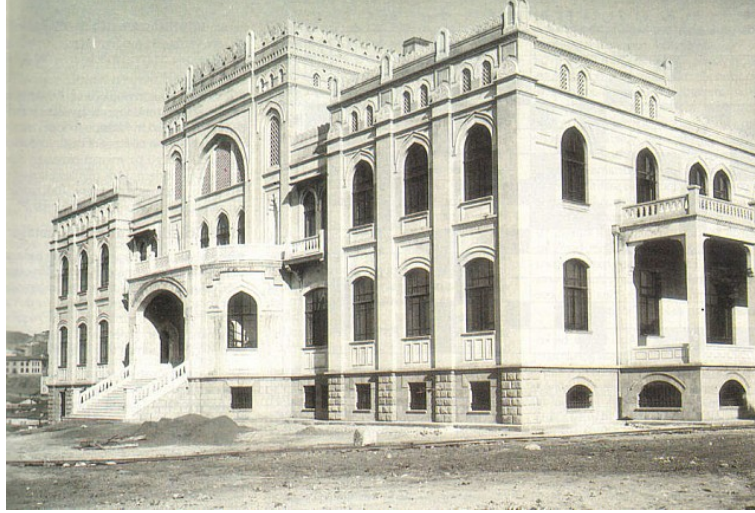
Kaynak : İşözen, 2000:3

Şekil 4.4. : Haydarpaşa İskelesi, 1915-1916

Kaynak : İşözen, 2000: 5

Arif Hikmet Bey, Ankara Türk Ocağı (Bugün Devlet Resim ve Heykel Müzesi 1927-30; Şekil 4.5) ile Etnoğrafya Müzesi (1925-28; Şekil 4.6) ve eski Hariciye Vekâleti binalarını; Mongeri de Ankara-Ulus'ta Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü (1926) ile Osmanlı Bankası (1926), İş Bankası (1928) ve İnhisarlar Başmüdürlüğü (1928) binalarını yapmışlardır.

Şekil 4.5. : Ankara Türk Ocağı, bugün Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Arif Hikmet Bey, 1927-30

Kaynak : arkitera.com; Erişim Tarihi: 16.03.2015

Şekil 4.6. : Ankara Etnografya Müzesi, Arif Hikmet Bey, 1925-28

Kaynak : etnografyamuzesi.gov.tr; Erişim Tarihi: 16.03.2015

Yapım gereksinmesinin özellikle yeni başkent Ankara'da hızla artması, buna karşılık mimar sayısının yeterli olmaması nedeniyle 1927'den sonra yeniden bir yabancı mimarlar egemenliği dönemine girilir. Clemens Holzmeister, Ernst Egli, Theodor Jost, Hermann Jansen, Martin Wagner, Martin Elsaesser, Bruno Taut, R. Oerley gibi mimarlar eğitici, danışman, plancı, uygulayıcı olarak üstlendikleri görevlerle genç Cumhuriyet'in mimarlığını kişisel eğilimleri doğrultusunda etkilemişlerdir. Bu dönemde daha çok, Orta Avrupa-Viyana ekolünden ithal edilen anıtsal, klasik biçimciliğe dayalı bir yeni klasikçilik Türkiye mimarlığına egemen olmuştur. Simetrik planlar, süslemeden arınmış yalın hatlar taşıyan simetrik cepheler, ritmik pencere düzenlemesi, düz ya da gizli eğik çatılar, anıtsal ölçekli merdivenler, girişte sütunlu bir düzenleme ya da cephede kimi zaman birkaç kat yüksekliğinde

sütunlar bu dönemin karakteristikleri arasındadır. Toplamda, devletçilik anlayışı ile devlet otoritesini yansıtan bir anıtsallık söz konusudur. Bu dönemde C. Holzmeister 1928-36 yılları arasında Ankara'da Millî Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı, Orduevi, Harp Okulu, Cumhurbaşkanlığı Köşkü, Merkez Bankası, İçişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Yargıtay, Emlak Bankası, Avusturya Büyükelçiliği binalarını yapmış, 1938'de de TBMM proje yarışmasını kazanmıştır. T. Jost Sağlık Bakanlığı binasını (1926), E. Egli Musiki Muallim Mektebi, Sayıştay (Bkz. Şekil 4.7) ve İsmet Paşa Kız Enstitüsü binalarını (1927-30), B. Taut ise Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi binasını yapmıştır (1937).

Şekil 4.7. : Sayıştay Binası, Ernst Egli Ulus- Ankara, 1928- 30

Kaynak : mimarlikmuzesi.org; Erişim Tarihi: 16.03.2015

Türkçülük hareketinin bir sonucu olarak ortaya çıkan Birinci Ulusal Mimarlık, 1910'larda başlamış ve Cumhuriyet'in yaklaşık ilk on yılında da devam etmiştir. Edebiyat, politika gibi her alana yansıyan ulusallaşma isteği; Türk mimarlarını da biçimsel olarak etkilemiştir. Başlangıçta Atatürk'ün desteğini alan Birinci Ulusal Mimarlık Üslubu, zaman içinde yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaşlık yolunda yaptığı devrimleriyle çelişmesi nedeniyle, kısa süre sonra bu büyük desteği yitirmiştir.

4.1.4.2 Atatürk ve Sanat

“Sanatsız kalan bir milletin, hayat damarlarından biri kopmuş olur.”

Atatürk'ün bir bütün teşkil eden çağdaşlaşma anlayışı içinde güzel sanatlar, Cumhuriyet Devrimleri'nin tamamlayıcı bir unsurunu ve önemli bir evresini ifade etmiştir. Atatürk, ancak güzel sanatlarda ilerleyen ve eser veren milletlerin gelişmiş

medeniyetler arasında yer alabileceklerini belirtmiştir (İnan, 1968:5). Atatürk'e göre (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1997: 71) “bir millet ki resim yapmaz, heykel yapmaz, bilimin gerektirdiği şeyleri yapmaz; itiraf etmeli ki o milletin ilerleme yolunda yeri yoktur. Oysaki bizim ulusumuz, gerçek nitelikleriyle uygarlığa erişmeye lâyıktır, uygarlığa erişecektir ve ilerleyecektir.”

Türk Devrimleri, ulusalcılık ve çağdaşlaşma gibi iki temel prensip üzerine inşa edilmiştir (Safa, 1996: 54). Bu bağlamda Atatürk, güzel sanatlar alanında da ulusal ve çağdaş özelliklere sahip bir sanat tarzının arayışı içinde olmuştur. Atatürk, güzel sanatları eğitim, bilim ve kültür devriminin bir parçası olarak görmüş ve Türk sanatının açılacak eğitim kurumları aracılığıyla gelişimini sürdürerek milletin siyasi ve sosyal hayatında önemli bir rol üstleneceğini belirtmiştir (İnan, 1968: 84). Devrimlerin ve devrim düşüncesinin yaygınlaşması, topluma erişmesi konusunda da en etkin yolun sanat olduğunu vurgulamıştır göre (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1997: 47).

10. Yıl Nutku'nda Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini Türk kültürü olduğunu beyan eden Atatürk: “Türk milletinin tarihi vasfı da güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun içindir ki, milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, fitrî zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini, millî birlik duygusunu mütemadiyen her türlü vasıta ve tedbirlerle besliyerek inkişâf ettirmek millî ülkümüzdür.” diyerek ulusal hedeflere doğru yürümenin akılcı ve bilimsel yolunun güzel sanatları sevmekten ve bu alanda ilerlemekten geçtiğini belirtmiştir. Türk milletinin tarihte olduğu gibi çağdaşlaştığını dünyaya kabul ettirebilmesi ancak bu amaca bağlılıkla mümkün olabilecektir (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1997: 318).

Müzik

Güzel sanatlar içinde müziğin Atatürk'ün gözünde özel bir yeri vardır. Atatürk müziği Türk devriminin en önemli unsurlarından biri olarak görmüştür. Bir milletin müzikteki değişikliği algılayıp kavrayabilmesi, devrimin toplumda yarattığı değişimin başarısına bir ölçü teşkil eder (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1997: 396). Bu anlamıyla müzikte kat edilen mesafe ve ulaşılan nokta, bir milletin gelişmişlik seviyesini gösterir.

Alman biyografi yazarı Emil Ludwig, 1930 Martı'nda Atatürk ile yaptığı bir söyleşide; Doğu müziğinin Batılı kulaklara garip geldiğini, bir Batılı için Doğu müziğinin anlaşılabilir olduğunu öne sürünce Atatürk "Bunlar hep Bizans'tan kalma şeylerdir. Bizim gerçek müziğimiz Anadolu halkından işitilebilir." şeklinde bir açıklama getirmiştir (Karal, 1998:77).

Türk devrimi müzik konusunda Batı'da yüzyıllar içinde gelişen çoksesli musiki çalışmalarından ve tecrübelerinden de istifade etmeyi amaçlayan yöntem izlemiştir (Günaydın, 2005: 69). Bu yüzden, Batı müziğine kucak açmak ve bu müziği öğrenmek Türk müziğinden uzaklaşmak anlamına gelmemektedir (Özalp, 1994: 88). Atatürk, hem Türk hem de Batı müziğinin yüksek medeniyetlerin ürünü olarak kabul etmiştir. Bunun için çağdaş musikiye giden yolun geleneksel Türk müziğinden geçmesi gerektiğine inanmıştır. Esas mesele Türk müziğinin Batı'da saygıyla dinlenecek bir şekle sokulmasıdır (Banoğlu, 1954: 52). Bunun için millî, ince duyguları, düşünceleri anlatan deyişleri, söyleyişleri toplamak ve onları en son musiki kurallarına göre işlemek gerektiğine, Türk müziğinin ancak bu şekilde gelişip, evrensel müzik içinde yer bulabileceğine işaret etmiştir (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1997: 396). Sonuç olarak Atatürk'e göre Türk milleti için gerekli olan müzik tarzının, özünü halk müziğinden alan çok sesli bir müzik olduğunu açıkça söyleyebiliriz (Saygun, 1934: 48).

Atatürk'ün çağdaş müzik yolundaki ilk çalışması, Sultan II. Mahmut döneminde kurulan Muzıka-yı Hümâyûn'un (Saray Orkestrası) 1924'te İstanbul'dan Ankara'ya getirterek, "Riyâset-i Cumhur Musiki Hey'eti" adıyla bugünkü "Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası"nın kurulumu olmuştur (Yücel, 1989: 55). Söz konusu tarihten itibaren bazı gençler müzik eğitimi almak üzere Avrupa'ya gönderilmişlerdir (Refiğ, 1983: 125). Bu faaliyetleri çağdaş müziği yurda sokmak amacıyla Ankara'da "Musiki Muallim Mektebi"nin açılışı takip etmiştir. Bu okulda hem Türk müziği hem de Batı müziği eğitimi yapılmıştır. 1936'da açılan "Millî Musiki ve Temsil Akademisi" yurtda bilimsel esaslarla millî musikiyi işlemek, yükseltmek ve musikinin yanı sıra sahne sanatlarının diğer dallarının da bilgili elemanlar ve öğretmenler yetiştirmek amacıyla eğitim hayatına başlamıştır. Millî Musiki ve Temsil Akademisi, 1940'tan itibaren "Devlet Konservatuvarı" adıyla eğitim hayatına devam etmiştir.

Cumhuriyet Türkiye'si'nin müzik kültürünün halk müziğinden kaynaklanması gerektiğini düşünen Atatürk, Birinci Dünya Savaşı yıllarında müzik eğitimi amacıyla İstanbul'da kurulan "Dârü'l-Elhân" da görev yapan Türk musikisi bilgini Rauf Yekta Bey'in öncülüğünde Türk halk müziği araştırmalarını ve Dârü'l-Elhân'ın genç müzik hocalarından Cemâl Reşit (Rey) Bey'in halk türkülerini çok sesli hâle getirme denemelerini teşvik etmiştir. Daha sonra orkestra eserlerini Paris'te sergileme fırsatı bulan bu sanatçılar Türk musikisinin çağdaşlaşması yolunda önemli rol oynamışlardır (Refiğ, 1983: 125).

Opera, Bale

Türkiye'de ilk ciddi ve düzenli opera çalışmaları Atatürk'ün istek ve desteği ile Cumhuriyet döneminde başlamıştır (Altar ve diğ, 1982: 94). Tamamen öz kaynaklara dayanan bir operanın kurulması Atatürk'ün güzel sanatlar alanındaki en büyük isteklerinden birini teşkil etmiştir (Özgü, 1964: 52). 1934'te Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Şefliği'ne getirilen Ahmet Adnan Saygun, Atatürk'ün teşvikiyle "Özsoy" ve "Taşbebek" adlı ilk Türk operalarını bestelemiştir (Refiğ, 1983: 126). 1936'da konservatuar kurma hazırlıklarını takiben bir "Temsil Şubesi" oluşturmak ve bunun müfredatını tespit etmek üzere Alman tiyatro sanatçısı ve bilim adamı Prof. Carl Ebert, Türk Hükûmeti tarafından davet edilmiştir. Netice itibariyle Devlet Konservatuarı'nda tiyatro ve opera bölümlerinin kurulması, ders programlarının hazırlanması ve operaya bağlı bale sınıflarının oluşturulması konusunda bu bilim adamından yararlanılmıştır (Turan, 1999: 65).

1936'da Ankara'da açılan "Millî Musiki ve Temsil Akademisi" içinde ilk baştan itibaren programa alınan "Bale Bölümü" ise istenilen gelişmeyi 1948'de Devlet Konservatuarı içinde "Devlet Bale Okulu"nun açılması ile gösterebilmiştir. Türk Hükümeti 1947'de İngiliz Kraliyet Balesi'nin kurucusu ve çağdaş balenin en önemli isimlerinden biri olan "Dame Ninette de Valois"i görüşlerinden yararlanmak üzere Türkiye'ye davet etmiştir. Söz konusu sanatçının görüş ve önerileri doğrultusunda Türkiye'de bale sanatının temeli atılmıştır.⁶¹ Devlet Konservatuarı mezunları ileriki yıllarda "Türk Devlet Tiyatrosu" ve "Devlet Opera ve Balesi"nin açılışında önemli bir etkiye sahip olmuşlardır (Altar, 1982: 99). Bu gelişim çizgisi içinde Türkiye'de ilk bale gösterileri bale öğretmenleri Travis Kemp ve eşi Molly Lake'in gözetiminde 1960'da sahnelenmiştir (Yazman, 1981: 31).

Tiyatro

Batılı anlamda bir tiyatro sanatının temelleri Tanzimat döneminde gerçekleşmiştir. Sultan Abdülmecit (1839-1861) ile II. Abdülhamit (1876-1909)'in tiyatroya özel ilgi duyduğu bilinmektedir. Ancak Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan siyasi gerginlikler ve Türk kadının sahneye çıkmasının Osmanlı toplumunda hoş karşılanmaması gibi yapısal sorunlar çağdaş anlamda bir tiyatronun gelişmesini engellemiştir. Bu nedenle tiyatro sanatı Cumhuriyet dönemine kadar hızlı bir gelişim gösterememiştir. Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet, toplumu çağdaş gelişmelerden geri bırakan bu etkileri ortadan kaldırarak, sanatın ve sanatçının yolunu açarak bu konudaki inisiyatifi devralmıştır.

Atatürk döneminde tiyatro sanatı, biri Muhsin Ertuğrul'un yönlendirdiği “Dârü'l-Bedâyi (Şehir Tiyatrosu)” ve diğeri çağdaş usullerle gelişimini sürdüren Devlet Konservatuari'nin “Tiyatro Bölümü” olmak üzere iki ayrı kurumdan beslenmiştir.

Temelleri 1914'te atılan Dârü'l-Bedâyi, 1926'dan itibaren yeni ve sistemli bir çalışma programı benimsemiştir. Söz konusu tarihte, Maarif Vekâleti'ne bağlı olarak “Sanâyi'-i Nefîse Müdürlüğü” ile “Sanâyi'-i Nefîse Encümeni”nin kurulması, güzel sanatların korunması ve gelişmesi yolunda önemli bir aşama olmuştur. Nitekim Sanâyi'-i Nefîse Encümeni'nin önyak olmasıyla çıkarılan 25 Haziran 1927 tarihli yasa ile: “Maarif Vekâletince terbiyevî mahiyette sayılacak müesseselerin verecekleri konserler ve temsillerden istihlâk (tüketim) vergisi alınmaması” kabul edilmiştir. Dârü'l- Bedâyi, söz konusu teşvikler ile bu yıllarda ilk büyük ve başarılı ürünlerini vermeye başlamıştır (Nutku, 1983: 109).

1936'da açılan “Millî Musiki ve Temsil Akademisi” müziğe olduğu kadar diğer sahne sanatlarına da önemli ölçüde fayda sağlamıştır. Söz konusu akademinin “Teşkilât kanunu”nda belirtilen: “Sahne temsilinin her dalında bilgili elemanlar ve öğretmenler yetiştirmek” amacı doğrultusunda ödenekli bir tiyatro ve opera için önemli bir adım atılmıştır. Akademinin “Tiyatro Bölümü” 1936'da çalışmalara başlayabilmiştir. Akademi 1936'da “Ankara Konservatuari” adını almıştır. Tiyatro sanatının kendi niteliğine özgü eğitim yuvalarında öğretilmesinin gerekliliği konusunda Darü'l-Bedâyi Müdürü Muhsin Ertuğrul ile Sanatçı Münir Hayri

Egeli'nin önerileri, Atatürk'ün söz konusu konservatuvarın açılışı konusundaki hassasiyetini artırmıştır (And, 1983: 55).

Şekil 4.8. : Akşam Gazetesi'ndeki Şehir Tiyatroları Reklamı

Kaynak :Akşam, 31.03.1930: 4

1940'tan itibaren "Devlet Konservatuvarı" olarak görevini sürdüren bu konservatuarda eğitim vermek üzere Türkiye'ye davet edilen ünlü Alman tiyatro sanatçısı ve bilim adamı Carl Ebert, tiyatro ve opera bölümlerinin kuruluş ilkelerini saptamıştır. Bu durum Türk tiyatrosu için önemli bir gelişim aşamasını teşkil etmiş, 3 kız ve 5 erkek öğrenci ile öğrenime geçen "Tiyatro bölümü" ilk mezunlarını 1941'de vermiştir (Nutku, 1983: 111). Cumhuriyet ile birlikte, bir çok alanda olduğu gibi tiyatrodaki kadınlar özgürlüğe kavuşmuş ve Afife Jale, ilk Türk Müslüman kadın oyuncu olarak tarihe geçmiştir.

Sinema

Sinema, 20. yüzyılın başlarından itibaren dünya çapında yaygınlaşan bir sanat dalı olmuştur. Atatürk bu sanat ile de yakından ilgilenmiştir: "Sinema öyle bir keşiftir ki, bir gün gelecek barutun, elektriğin ve kıtaların keşfinden çok dünya medeniyetinin veçhesini değiştireceği görülecektir. Sinema, dünyanın en uzak köşelerinde oturan insanların birbirlerini sevmesini, tanımalarını temin edecektir. Sinema insanlar arasındaki görüş, düşünüş farklarını silecek, insanlık idealinin tahakkukuna en büyük yardımı yapacaktır. Sinemaya lâyık olduğu ehemmiyeti vermeliyiz." diyerek sinemanın önemine değinmiş ve bu sanat ile insanlık ülküsü arasında çok güzel bir paralellik kurmuştur (Yücel, 1989: 56).

Şekil 4.9. : Akşam Gazetesi'ndeki Sinema Reklamı

Kaynak : Akşam, 01.01.1929: 4

İstiklâl Savaşı sırasında “Ordu Film Dairesi” tarafından belgesel film niteliğinde “İstiklâl/İzmir Zaferi” adlı filmin hazırlanması, Anadolu’da verilen bağımsızlık mücadelesi hakkında halkın bilgilendirilmesi konusunda sinemanın da etkin bir iletişim aracı olarak kullanılmak istendiğini göstermektedir (Erbay ve Erbay, 2006: 176). 1923’te Halide Edip (Adivar) Hanım’ın “Ateşten Gömlek”, bir yıl sonra da Reşat Nuri (Güntekin) Bey’in “Bir Gece Rüyası” adlı oyunundan uyarlanan “Ankara Postası” adlı eserleri sinema filmi olarak çekilmiştir. Bunu “Düşman Denize Dökülüyor” adlı belgeselin çekilmesi takip etmiştir. Türk milletinin bağımsızlık savaşını konu alan bu film ve belgeseller savaş yıllarının bozuk ekonomik yapısı içinde büyük maddi sıkıntılar neticesinde çekilebilmişlerdir (Memmedova, 2005: 94).

Cumhuriyet’in 10. yılı dolayısıyla yapılacak gösterilerde sinemadan yararlanmak düşüncesi güç kazandığı için o yıllarda belgesel film çekiminde başarılarıyla tanınan ünlü Sovyet yönetmen Sergey Yutkeviç ve yardımcısı Lev Oskaroviç Türkiye’ye davet edilmiştir. Bu sinemacılar, Reşat Nuri Güntekin ve Fikret Adil gibi yazarların da yardımıyla Ankara’nın Türk İstiklâl Savaşı ve İnkılâbı’nda oynadığı rolden yola çıkarak savaşın ve inkılâpların genel seyrini tasvir eden bir film çekmişlerdir. Atatürk’ün izni ve onayıyla hazırlanan bu filmin çekimi 1934’te tamamlanmıştır. Büyük ilgiye mazhar olan söz konusu film “Türkiye’nin Kalbi; Ankara” adı ile Cumhuriyet’in 10. yıl kutlama törenlerinde yer almıştır (Erbay ve Erbay, 2006: 177).

Resim, Heykel, Mimari

Söz konusu dönem itibariyle başta mimarlık olmak üzere hat, minyatür, tezhip gibi kitap sanatlarında ve diğer el sanatlarında eşsiz örnekler verilmesine rağmen resim ve heykel sanatları ihmal edilmiştir. Fatih Sultan Mehmet (1432-1481) gibi resim, Sultan Abdüzzaziz (1830-1876) gibi heykel sanatına ilgi duyan padişahlara rağmen bu anlayış halk kitleleri arasında pek de yer edinmemiştir. Netice itibariyle Türkler yüzyıllarca söz konusu sanatlarla esaslı bir şekilde meşgul olmamışlar ve bu anlayış Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar Türklerde resim ve heykel sanatının gelişmesine sekte vurmuştur (Dal, 1983: 6).

Batı'da Rönesans ile başlayan güzel sanatlardaki değişim ve gelişim sürecine benzer bir süreç Atatürk'ün kurduğu çağdaş Cumhuriyet'in ilkeleri ve ışığı ile Anadolu topraklarında da yaşanmıştır. Böylece Türkiye'de sanatsal faaliyetler yeni bir ivme kazanmış, resim ve heykeltçilik sanatları da kısa zamanda hızlı bir gelişim göstermiştir (Dal, 1983: 9).

Atatürk'ün çağdaş düşüncesi her alanda olduğu gibi resim ve heykel alanında da uygulamaya geçmiştir. 1924'te açılan 6. Galatasaray Sergisi'nde Atatürk'ün sanatçıları kutlaması ve bazı resimlerini satın alması sanatçılar arasında büyük bir memnuniyet yaratmıştır. Devlet adamları için de iyi bir örnek teşkil eden bu tutum gittikçe yaygınlaşarak bakanlıklar ile belediyelerce de benimsenmiştir (Elibal, 1973: 61).

Sanatçılara ödül olarak altın, gümüş, bronz madalyalar verileceği ve müze oluşturmak amacıyla Türk sanatçılarından her yıl belli sayıda eser alınacağı belirtilerek sanatçılar taltif edilmiş; böylece devlet, sanatçıları destekleyici bir role bürünmüştür (Tunçay ve diğ., 1995: 539).

1924'te yürürlüğe girmiş olan "Tevhîd-i Tadrîsât Kanunu" ile resim, heykel, sanat tarihi eğitimleri ve bu eğitimleri yürüten kuruluşlar da yeniden gözden geçirilmiştir (Dal, 1983: 13). Böylelikle 1883'te açılmış olan "Mekteb-i Sanâyi'-i Nefîse-i Şâhâne", İstanbul-Fındıklı'daki sarayın tahsisi ile "Devlet Güzel Sanatlar Akademisi"ne dönüştürülmüş, aynı yıl bilim, teknik ve sanat alanlarında bilgi birikimi sağlamak amacıyla yurt dışına 22 kişilik bir öğrenci grubu gönderilmiştir (Durmuş ve diğ., 2002: 208). Bu öğrencilerden Hayrullah Örs, Mâlik Aksel, Şinasi Barutçu, İsmail Hakkı Uludağ ve Mehmet Ali Atademir 1928-29 yıllarında

Türkiye'ye dönerek Gazi Eğitim Enstitüsü'nde "Resim İş Bölümü"nü kurmuşlar ve burada öğretmenlik yapmışlardır (Etike, 2005: 47). Refik Fazıl (Epikman), Cevat Hâmit (Dereli), Mahmut Fehmi (Cûda), Muhittin Sebati ve Ratip Aşir (Acudoğu) gibi ressam ve heykeltıraşlar ise Türkiye döndüklerinde "Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği" nin kurucuları arasında yer almışlardır. Bu birliğin 1929'da açılan ilk sergisini, başta Ankara ve İstanbul olmak üzere çeşitli illerde düzenlenen diğer sergiler takip etmiştir (Dal, 1983: 12). Bütün bu gelişmeler neticesinde Türkiye'de resim sanatının temelleri atılmıştır.

Söz konusu dönemde resim sanatında "Atatürk" ve "Kurtuluş Savaşı" hâkim temayı teşkil etmiş ve kompozisyonlarda daha çok millî birlik, beraberlik ve bağımsızlık anlayışı vurgulanmıştır (Öztoprak, 2003: 735). Ressam Halil Dikmen'in "İstiklâl Harbi'nde Cephane Taşıyan Köylü Kadınlar" (1933; Şekil 4.10) adlı yağlıboya resminde olduğu gibi Türk milletini bağımsızlığa taşıyan kadınları konu alan resimlerin yanı sıra, Cemâl Tollu'nun "Alfabe Okuyan Köylüler" (1933; Şekil 4.11) ve Melek Celâl Sofu'nun "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Kadın" (1936; Şekil 3.12) adlı resimleri gibi kadınların eğitime ve toplum hayatına katılımına yönelik konuların da bu dönemde yoğun olarak işlendiği görülmektedir (Kurtuluş, 2005: 82-84).

Şekil 4.10. : İstiklâl Harbi'nde Cephane Taşıyan Köylü Kadınlar, Halil Dikmen, 1933

Kaynak : elitegitim.com; Erişim Tarihi: 24.02.2015)

Şekil 4.11. : Alfabe Okuyan Köylüler, Cemâl Tollu'nun, 1933

Kaynak : milliyetsanat.com; 24.02.2015

Cumhuriyet'in 10. yıl dönümünde, ressamların Anadolu'yu daha yakından tanımaları amacıyla yurt gezileri düzenlenmiş ve bu tecrübeler sonrasında ortaya çıkan Millî Mücadele temalı resimler “Türk İnkılâp Sergisi” adıyla sergilenmiştir. Atatürk, söz konusu sergiye katılarak eserleri birer birer incelemiştir (Özgü, 1964: 42).

Güzel sanatları çağdaş yaşamın kaçınılmaz bir zorunluluğu sayan Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda Dolmabahçe Sarayı Veliâht Dairesi (Eski İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, bugünkü Milli Saraylar Resim Müzesi) Türkiye'nin ilk “Resim Galerisi” olarak 20 Eylül 1937'de halka açılmıştır (Özgü, 1964: 43).

Şekil 4.12. : Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Kadın, Melek Celâl Sofu'nun, 1936

Kaynak : istanbulkadinmuzesi.org; Erişim Tarihi: 24.02.2015

Türkiye’de heykel sanatının doğuşu da Atatürk’ün öncülüğünde olmuştur. Atatürk, bu konudaki hassasiyetini henüz Cumhuriyeti ilân etmeden dile getirmeye başlamıştır. 1923 yılı başlarındaki Batı Anadolu gezisi sırasında Bursa Şark Sineması’nda yaptığı bir konuşmada: “Dünyada medenî, ileri ve olgun olmak isteyen herhangi bir millet, mutlaka heykel yapacak ve heykeltıraş yetiştirecektir.” demiş ve o zamana kadar gelişim gösteremeyen bu sanat dalının medeniyet yolundaki önemine ve gerekliliğine işaret ederek uzun bir açıklamada bulunmuştur. Atatürk, konu hakkındaki sözlerine: “Bir millet ki resim yapmaz, bir millet ki heykel yapmaz, bir millet ki bilimin gerektirdiği şeyleri yapmaz; itiraf etmeli ki o milletin ilerleme yolunda yeri yoktur. Oysaki bizim ulusumuz, gerçek nitelikleriyle uygarlığa erişmeye lâyıktır, uygarlığa erişecektir ve ilerleyecektir.” diyerek son vermiştir (Atatürk ve Demeçleri, 1997: 70-71).

İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’nin açılışıyla birlikte “Heykel Bölümü”nde Mahir Tomruk, İhsan Özsoy ve Nijat Sirel gibi Avrupa’da heykel sanatına ilişkin eğitim almış heykeltıraşlar görev yapmışlardır (Çetintaş, 2005: 22). Almanya’dan davet edilen, 1937’den itibaren akademide “Bölüm Şefi” olarak görev yapan ünlü heykeltıraş Rudolf Belling Türkiye’de heykel sanatının öncülüğünü yapmış ve Türk sanat tarihinde iz bırakan ünlü heykeltıraşları yetiştiren hoca olmuştur. Cumhuriyet döneminin başlangıcını teşkil eden bu süreçte yapılan heykellerin konusu daha çok, Atatürk veya Kurtuluş Savaşı’nda Türk milletinin çektiği cefaları ve yaptığı fedakârlıkları işleyen sahnelerdir (Tunçay, 1995: 454).

Atatürk, Türk tarih ve kültürüne hizmet etmiş büyük şahsiyetlerin heykel ve anıtlarının yapılması konusunda da hassasiyetle durmuş, millî kimliğin inşası yolunda büyük önem arz eden bu düşünce çerçevesinde Fatih Sultan Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman ve İbni Sina gibi Türk büyüklerinin heykellerinin yapılmasını istemiştir (İnan, 1968: 243). Büyük Türk Denizcisi Barbaros Hayrettin Paşa’nın İstanbul’da dikilen heykeliyle ilgili çalışmalara özel ilgi göstermesi, sanatını takdir ettiği Mimar Sinan için eserlerinin yoğun olarak bulunduğu İstanbul ve Edirne şehirlerinde, diğer Türk büyükleri için de Cumhuriyet’in başkenti Ankara’da birer anıt ve heykel dikilmesi yolunda talimatta bulunması Atatürk’ün bu konudaki düşüncelerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Böylelikle hem Türk tarihinde iz bırakmış simaların anılarını tazelemeyi, onları yeni nesle tanıtmayı, hem de bu sanat eserlerinin gelecek nesillere örnek teşkil etmesini arzu etmiştir.

4.1.4.3 Halkevleri

Cumhuriyet'in ilanından sonra devrimlere hız verilmesi ve devrimlerle birlikte ülkenin sosyo-ekonomik ve politik yaşamında ortaya çıkan önemli değişimler bu değişimi yaşayan halkın değişmeyi yani devrimleri benimsemesi için eğitime ihtiyacı olduğunu gerçeğini ortaya çıkarınca idareciler tarafından halk eğitimi alanında reform yapılması gereği hissedilmiştir.

Halkevleri örgün eğitim yanında bunun dışında kalan büyük halk kitlelerini cumhuriyetin gerekleri doğrultusunda eğitime ihtiyacının duyulması üzerine Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulmasına karar verilen ve 19 Şubat 1932'de açılan kültür mekanlarının adıdır (Erim, 1970: 411).

Halkevleri açılışından kapanışına kadar ülkemizin sosyal ve siyasal hayatında önemli bir mihenk taşı olmuştur. Sosyal açıdan toplumu sosyalleştirmesi ve birleştirmesinin yanında siyasal açıdan da çok partili döneme geçişle birlikte Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti arasında önemli bir tartışma konusu olmuş ve bu çekişme halkevlerinin de kapanış sürecini hazırlamıştır. Halkevlerini eleştirenler açılış sürecinde onu faşist bir kurum olarak nitelendirirken kapanış sürecinde daha sonra Köy Enstitülerine de yapıldığı gibi onları komünist teşekküller olarak değerlendirecekleridir.

Halkevlerinin milliyetçi kuruluşlar olduğuna dair en önemli işaret halkevlerinin milliyetçilik ve milli kültürü koruma hususunda gösterdikleri hassasiyettir. Aynı zamanda Halkevleri Mustafa Kemal Atatürk tarafından Türk milli kültürünü korumak ve geliştirmek adına kurulan Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu'nun bir parçasıdır (Ölçen, 1988: 5).

Mehmet Fuad Köprülü halkevlerinin milli amaçlar doğrultusundaki öneminden bahsetmiş ve geçmişte medrese ve Tanzimat okullarının Türk aydınlarını milli kültürden daima uzaklaştırdığını, medresenin Arap ve Fars hayranlığını Tanzimat eğitiminin de batı taklitçiliğini aştığını vurgulayarak Türk milletinin Tanzimat'tan önce olduğu gibi Tanzimat'tan sonra da sosyal hayatın her alanında bu gayrı milli vaziyetin ıstırabını çekmekte olduğunu vurgulamıştır. Köprülü, Cumhuriyet Halk Partisi bu durumu değiştirmek ve milli hale getirmek için kurulmuştur. Onun en büyük kültür organı olan Halkevleri de milli kültür sahasında aynı hedefe ulaşmak isteyen bir sosyal müessesedir diyerek halkevlerinin önemini şu

şekilde belirtmiştir “ Halkevleri muhtelif içtimaî tabakalarımız arasında karşılıklı bir hulul ve nüfuz tesis ederek milli bünyemizin müşterek bir ruha, müşterek bir karaktere malik olmasını temin edecek en büyük milli müessesemizdir. Bizim halkevlerinden beklediğimiz Türk modernizmi, milli kültüre malik büyük milletlerinki gibi köklerini milli hayattan ve milli maziden aldığı için cemiyetin hiçbir tabakasına yabancı gelmeyen ve bugünün ihtiyaçlarına tekabül eden milli ve dinamik bir modernizmdir. Yoksa milli hayatla rabitası olmayan, köksüz uydurma, özentili bir modernizm karikatürü değil” (Köprülü, 1940: 482-483).

Uzun yüzyıllar boyunca halka aydın arasında açık duran uçurumu mümkün olduğu kadar çabuk kapamak halkçı bir rejimin ilk işi olacaktı ve öyle de oldu. Halkı cahillikten kurtarmak ve okutmak halkçı rejimin önde gelen ödevleri arasındaydı (Özerdim , 1950: 8). Halkevlerinin amacı ve işlevi, o dönemin halkçılık kavramının nesnel uygulamasıydı. O dönemin halkçılığı milleti iç farklılıklarından arındırarak bir bütün halinde ortaya çıkarmak, halkevleri aracılığıyla bu bütünlüğü sanat, spor, kültür öğeleriyle oluşturmaktı. Halkevleri bu bütünleşmenin en etkin örgüt biçimidir (Ölçen, 1988: 9). Halkevleri Mustafa Kemal Atatürk’ün halkçı düşüncesinin en büyük ürünlerinden birisidir.

İsmet İnönü’nün de ifade ettiği şekliyle memleketin ilerlemesi ve genişlemesi için muhtaç olduğumuz vasıtaların en başında paradan her şeyden evvel en başta bilgi lazımdı (İnönü, 1935: 2). Sosyal yapının bilgiyle değişeceği bilinse de toplumun sosyal yapısı kolay düzenlenebilir bir şey değildir. Özellikle de Osmanlı Devleti’nin kozmopolit yapısından sonra Türk milletinin medeni temeller üzerinde sosyal ve ekonomik gelişmesini sağlaması için ilk önce eski kayıtsızlıklardan, alışkanlıklardan sıyrılması, sonra da yeni ve medeni dünya görüşüne sahip olması gerekiyordu (Çağlar, 1936: 2).

Ülkenin gelişmesi için sadece maddi kalkınma yeterli değildi. Türkiye’de yatırımlarla birlikte fabrika bacaları gittikçe artarken maddi anlamda kuvvetlenirken manevi tatmin açısından da halkın iç yaşayışını olgunlaştırmak, güzellik ve iyilik duygularını büyütme ve yaymak (Küçük, 1935: 4).

Memleketi istenilen medeniyet seviyesine çıkarmak yalnız kanun çıkarmakla ve hükümet kurumlarının faaliyetiyle başarılacak iş değildir. Uzun zaman ve birçok nesillerin yetişmesine bağlı olan sosyal hareketler toplumun göstereceği ilgi ve

benimseme ile kökleşir (Hekimgil, 1940: 8). Cumhuriyet Halk Partisi, parti programı ile Türk milletine vaat ettiği işleri bir taraftan hükümet yolu ile uygulamaya çalışırken diğer taraftan inkılâpçı programının esaslarını ve bu esasların uygulanması için gereken milli hamleyi büyük halk kütlesi içinde yaymayı ve yaşatmayı belli başlı vazifesi olarak değerlendirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti için, Osmanlı İmparatorluğunun çöküşüne sebep olan sorunlardan kurtularak milli ve modern bir devlet vücuda getirmek üzere sosyal bir inkılâp hareketine geçme zorunluluğu vardı. Kanunlar ve tüm devlet teşkilatı bu bakımdan yeniden tanzim edilirken geniş bir halk terbiyesi teşkilatıyla da yeni rejimin ve yeni cemiyetin gereklerini halk kütlesi içinde işlemek ve yerleştirmek istenmekteydi.

Cumhuriyet yönetimi tarafından, bazı gençler ve görevliler Avrupa ülkelerine gönderilmiş ve o ülkelerdeki halk eğitimi alanındaki yapılan çalışmalar incelenmiştir. Bu inceleme aşamasında Selim Sırrı Tarcan İsveç'e giderken, Vildan Aşır Savaşır da Çekoslovakya gibi Orta Avrupa ülkelerine giderek incelemelerde bulunmuştur. Bu görevlilerin verdiği raporlar Ankara'da incelenerek Halkevlerinin temellerini oluşturmuştur (Şimşek, 2002: 82).

Halkevleri çeşitli uzmanlık, yetenek ve isteklere göre her vatandaşın tercih edebileceği bir faaliyet sahası bulabilmesi için değişik şubelerden oluşacak şekilde kurulmuştur. Bu şubeler Dil, Edebiyat, Tarih; Güzel Sanatlar; Temsil; Spor; İçtimaî Yardım; Halk Dersaneleri ve Kurslar; Kütüphane ve Neşriyat; Köycüler; Müze ve Sergi (C.H.P Halkevleri Öğreneği, 1935: 5)

Her halkevi bulunduğu şehir ve kasabanın CHP'ye bağlı olur ve oradaki parti idare kurulundan bir kişi Halkevine başkanlık eder. CHP'li olsun veya olmasın her vatandaş halkevine üye olabilir. Üyeler aidat vermekle yükümlü değildir. Bu evlerin ihtiyaçları ve masrafları devlet, parti, Özel İdareler ve belediye bütçelerinden yapılan yardımlarla karşılanmaktadır. Halkevlerinin 9 çalışma kolu vardır. Vatandaşlar bu kollardan hangisinde çalışmayı kendi yetenek ve ilgilerine uygun bulurlarsa o şubeye üye yazılırlar. Her şubenin bir delegesiyle halkevi başkanından oluşan idare heyeti, halkevlerinin bütün işlerinin sorumlusudur. Bütün halkevlerinin çalışmalarının sevk ve idaresi CHP Genel İdare Heyetine aittir (Özer, 2010: 155).

İlk Halkevleri 19 Şubat 1932 tarihinde 14 ilde birden açılmıştır. İlkler arasında Adana, Afyon, Ankara, Aydın, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eskişehir,

İstanbul, İzmir, Konya, Samsun ve Van bulunmaktadır. Bu geniş çaplı açılışta Halkevlerinin açıldığı her ilde bir parti ve devlet yetkilisi açılış törenine katılmak için hazır bulunmuştur. Yani Halkevleri devletin her türlü imkânlarını kendileri için seferber etmişlerdir (Şimsek, 2002: 61).

Dönemin İçişleri Bakanı ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya 1938 yılında Halkevlerinin VI. yıldönümünde yaptığı konuşmada 1932 yılında 42 Halkevi ve bunlara bağlı 34 bin üye varken 1938 tarihi itibarıyla yenileriyle beraber 209 Halkevi ve 100 binden fazla üyeye ulaşıldığını (CHP 1939'da Halkevleri, 1939: 6); 1933 yılında halkevlerinde verilen konferans sayısı 915 iken, 1938 de ise bu sayının 3.056'ya yükseldiğini, 1933'te 373 konser verilmişken 1938'de 1.404'ün üzerinde konser verildiğini, temsil sayısının 1933'teki 511 sayısından çok ilerde olup 1549'a yükseldiğini ifade ederek konuşmasının devamında şöyle söylemiştir:

“Kitap saraylarımızda 1933'te 59.444 kitabımız vardı ve 149.000 okuyucu gelmişti. Bu yıl kitaplarımız 129.362 cildi buldu. Okuyucularımızın sayısı da 1.590.000 kişiyi geçti. Halkevlerimizde 1935'te 50 sergi açılmışken 1938 senesinde 179 sergi açıldı. 1935 yılında 495 köy gezisi yapılmışken 1938'de bu sayı yılda 1.495'i buldu. Halk dersleri de 8.300'den yılda 16 binlere kadar yükseldi. 1933'te halkevlerine 500 bin vatandaş gelmişti. 1938 de bu sayı 6.642.000'dir. Geçen yıl faal üyelerimizin sayısı 95.253 kişi 8.877'si öğretmen, 15.577'si çiftçi, 23.935'i işçi, 5.113'ü tüccar, 1.551'i doktor, 1.904'ü avukat diğerleri de başka sanat ve mesleklerdendir (Özer, 2010: 187)

Halkevleri her alanda kadınları topluma kazandırmak için büyük uğraş vermiştir. Özellikle Temsil Şubeleri vasıtası ile zevk ve terbiye bakımından aralarında hiçbir fark olmayan kadın ve erkekleri sadece vatandaş olarak ortak bir noktaya toplamaya onları sosyal hayata girmeye teşvik etmiştir. Kadınların sosyal hayatını iyileştirici her türlü etkinliğin içerisinde Halkevleri önemli görevler üstlenmişlerdir. Teknik bilgiyi, medeni yaşayış ve görgüyü köylünün ayağına götürmek için Milli Eğitim Bakanlığınca açılmış köy kadınları gezici kurslarından doğuda bulunanlarında görev yapan 15 köy öğretmenine halkevleri ödeneğinden teşvik primi verilmiştir (Özer, 2010: 200).

Halk Okulları olarak açılan Halkevleri, devrimleri halka ulaştırmak için kurulmuş ve faaliyet göstermiştir. Amaç. devrimlerin halk tarafından benimsenmesidir (Yeşilkaya, 1999: 72). Osmanlı döneminde toplumun sosyalleşme mekanları cami, kahvehaneler ve kent meydanlarıydı. Ancak Osmanlı toplumunda

kadın ile erkek arasında kalın duvarlar bulunmaktaydı. . Batılılaşma döneminde İstanbul'da bu sınırlar bir miktar ortadan kalksa da Anadolu'da bu durumun devam etmiştir. Halkevleri, Cumhuriyet toplumunun özgürce sosyalleştiği alanlar olmuşlardır. Bu durumu Çeçen (2000: 322) bu durumu şu şekilde ifade etmektedir.

“Camilerde ümmet olarak bir araya gelmeye alışmış halk kitleleri, artık Halkevlerinde vb. uygar toplum merkezlerinde artık ümmet olarak değil; ama millet olarak bir araya geleceklerdi. Laiklik, Cumhuriyetin ve devletin temel ilkesi olunca, kitleleri cami dışında bir araya getirecek yeni merkezlere gereksinme vardı. Halkevleri böylesine bir gereksinmeyi de karşılayacak biçimde örgütleniyordu.”

Halkevleri, çok partili döneme geçilip Demokrat Parti (DP)'nin güç kazanması sonucunda tartışılır hale gelmiştir. Bunun nedeni, Halkevlerinin CHP'nin bir uzantısı olmasıyla ilgilidir. Halkevleri kurulurken CHP ile birlikte hareket edilmiş ve bu iki kurum arasındaki bağlar hukuki anlamda da ayrıştırılmamıştır. DP, Halkevlerini CHP'nin propaganda merkezleri olarak görmüş ve kapatılması için yoğun çaba harcamıştır. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde DP'nin iktidara gelmesi ile Halkevlerinin kapatılması gündeme gelmiş ve 8 Ağustos 1951 tarih 5830 sayılı kanunla kapatılarak on dokuz yıllık varlıkları sona erdirilmiştir. 1971 yılında Halkevlerinin kuruluş yıldönümü nedeniyle İsmet İnönü, Halkevlerinin kapatılmasını önleyememesini hayatının en büyük başarısızlığı olarak tanımlamıştır (Yeşilkaya, 1999: 81)

4.1.4.4. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçiş Döneminde Yeni Mimari Üslup

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında İstanbul, diğer Avrupa başkentlerin seviyesinde değildi. Bunun sebeplerinden biri İstanbul'un bu dönemde, göç dalgasına maruz kalması gösterilebilir. 1829'daki ilk sayımda yaklaşık 250.000 olan kent nüfusu 1914 yılında 900.000'e ulaşmış, 1920'li yılların ilk yarısında bu rakam daha da artmıştır. 1925 yılında İstanbul'un dini yapıya göre nüfusu, 682.801 Müslüman Türk, 181.188 Rum, 69.831 Ermeni, 57.532 Musevi, 487 Rum Katolik, 10.228 Ermeni Katolik, 1.302 Protestan, 3194 Bulgar, 3.512 Latin, 675 Süryani, 564 Kaldani, 2 Ulah, 6 Rus ve 43 Katolik olmak üzere toplam 1.011.365 olarak bilinmektedir. 1927 yılı nüfus sayımında bu rakam 794.444'e gerilemiştir. Bunların 389.886'sı kadın, 404.558'i erkek nüfus olmak üzere toplam rakamına gerilemiştir (Özer, 2004: 111). Lozan Anlaşması sonrasında gerçekleştirilen mübadeleden 36.487 kişi etkilenmiştir.

İş bölgesinde eski iş merkezlerinin yapısı değişmiş, yeni tip iş hanları ortaya çıkmıştır. Değişen ticari yapı, modern anlamdaki uzmanlaşma da daha çok dış dünya ile olan ilişkilerin hep yoğun olduğu Galata ve Beyoğlu'nda görülmüştür. Yabancı ülke büyükelçilikleri, büyük mağaza ve bankalar bu bölgede kurulmuş; İstanbul'a ve Türkiye'ye Avrupa'dan gelen moda ve hayat tarzı bu bölge üzerinden yayılmıştır.

Beyoğlu'nun İstanbul'un diğer semtlerinden farklı bir gelişme göstermesinin bir diğer nedeni de Dolmabahçe ve Çırağan Saraylarının inşası, saray ahalisi ve çevresindekilerin konak ve köşklerinin İstanbul Yarımadası'ndan Beyoğlu yakasına taşınması olarak gösterilebilir (Dökmeci ve Çıracı, 1990: 38). 1882'de Beyoğlu nüfusunun dörtte bire yakını Müslüman olarak tespit edilir (Dökmeci ve Çıracı, 1990: 48). Ekonomik ve sosyal bakımdan üst sınıfa ait, genellikle yabancı veya gayrimüslim veya alafranga Türklerden oluşan bu halkla birlikte Beyoğlu yaşantısı da hemen her alanında İstanbul'un diğer semtlerinden başka bir hâle bürünmüş, Cumhuriyet'in ilânından çok daha önce, Batılılaşmayla yükselen değerlerin merkezi konumuna gelmiştir. Şişli, Nişantaşı, Taksim gibi gözde ve merkezî semtleriyle Beyoğlu, beledi hizmetler bakımından da şehrin öncü ilçesi konumundadır. Beyoğlu'nda yaşamayı isteyen Türklerin zihninde bu semtin sadece dış mekânlarında değil, evlerinin içinde de kibar bir yaşam sürüldüğüne dair kuvvetli bir inanç vardır.

Zengin ve seçkin insanların kurduğu ve yerleştiği, dolayısıyla devamlı bakımları yapılarak yenilenen, 1870 yangınından sonra neredeyse tamamı yeniden inşa edilen Beyoğlu'nun sokakları kadar evleri de modern ve konforludur.

İstanbul'un büyük bölümünde geleneksel çarşı düzeni büyük ölçüde devam ederken, Beyoğlu'nda mağazalar, ticarethane ve depolama faaliyetleri belirgin alanlarda toplanmaya başladı. Böylece İstanbul bir taraftan Batı'ya açılan kapısı Beyoğlu bölgesiyle diğer taraftan geleneksel dokunun korunduğu eski İstanbul, iki merkezli bir metropol kimliğine bürünmüştür. Bu yeni kimlik konut alanında ve kentin çevresinde etkisini gösteren ikili bir yapıyı doğurmuştur. Beyoğlu bölgesi Avrupa'ya en yakın hayat tarzının yaşandığı yer olarak her türlü insanıyla eğlence merkezleri, lokantaları, barları, sinemaları, otelleri, işlenen suçları ile diğer İstanbul'u oluştururken diğer yanda tüm sadeliğiyle eski İstanbul yaşamını sürdürmekteydi.

Osmanlı'nın son dönemleri ve Cumhuriyet ile birlikte İstanbul'da köklü değişimler yaşanmıştır. Özellikle Galata dolayısıyla yüzyıllardır ticari bir kimliğe

sahip olan Beyoğlu, zaman içinde semt semt genişlemiş, nüfusça çoğalmış, 19. yüzyıla gelindiğinde hem yerleşim alanı olarak ciddi bir büyüme yaşamış hem de önceki dönemlerden çok daha çeşitli dallarda Batılı sanayi ve ticaretin merkezi hâline gelmiştir (Küçükerman ve Kırac, 2004: 573). Beyoğlu, yabancı tüketim ürünlerinde merkez konumuna gelmiştir (Kazgan, 2004: 760).

Geniş bir coğrafi alana yayılan Beyoğlu sadece Şişli, Nişantaşı, Tünel veya Taksim'den ibaret değildir. Galata ve Beşiktaş da bu ilçe sınırları içindedir. Beyoğlu, sadece “à la mode” giyim kuşamın merkezi değildir. 16. yüzyılın ortalarından itibaren Beyoğlu'nun sınırları henüz bağık bahçelik, تنها bir bölgeyken, elçilikler açılmaya ve bunların etrafında Batılı bir koloni oluşmaya başlamıştır. Elçilik görevlileri, yabancı uyruklular, gayrimüslim azınlıklar her geçen yüzyıl artarak bölgeye yerleşmiştir. Böylece elçiliklerle Beyoğlu'nun kaderini çizecek olan sosyal hareket başlamıştır (Küçükerman ve Kırac, 1999: 572). Galata'nın önemli bir liman ve ticaret merkezi olması sebebiyle bölgede meydana gelen bu kozmopolit yapı dolayısıyla Batı'yı simgeleyen öncü ve önemli birikim, zaman içinde Beyoğlu'nu biçimlendirmiş (Küçükerman ve Kırac, 1999: 569); Beyoğlu, 19. yüzyılda şehrin ticaret ve yabancı kökenli yerleşim merkezi haline gelmiştir (Küçükerman ve Kırac, 1999: 573).

Galata ve Beyoğlu'nda gelişme üç yönde olmuştur; birincisi deniz kıyısında Tophane'den Ortaköy'e doğru uzanan bölge, ikincisi Taksim'den Şişli'ye uzanan yolun Özellikle batısında kalan ve gelişmeye müsait alandır. Üçüncüsü ise Dolmabahçe'den içeriye doğru uzanan Teşvikiye, Nişantaşı semtleriydi. Boğaziçi köyleri ise hem büyümüşler, hem kentle bütünleşmişlerdi. Boğazın iki yakasında kıyı boyu yerleşmeler bir zamanlar yazlıkken artık büyük ölçüde yıl boyunca sürekli yaşanan yerler haline gelmişti. Anadolu yakasında gelişme de üç yönde olmuştur. Birincisi Kuzguncuk ile Üsküdar'ın kıyıdan içeriye doğru uzantısının Bağlarbaşı ve Altunzade'ye doğru genişlemesi; ikincisi Üsküdar ile Kadıköy arasının Haydarpaşa'nın işlevliğinin artmasıyla zaman içerisinde bu bölgenin yoğunlaşması ve üçüncüsü ise demiryolu güzergahı boyunca oluşan Kızıltoprak, Fenerbahçe, Göztepe, Erenköy, Bostancı gibi banliyölerin önem kazanmasıdır. Adalar'da da vapur seferlerinin sıklaşmasıyla yerleşim alanlarında yoğunlaşma gözlenmişti (Özer, 2004: 145). Bu dönemde genel olarak tarihi yarımada ve Haliç kıyıları prestij kaybına uğrarken, Boğaziçi, Dolmabahçe çevresi, Nişantaşı, Pera ve Kadıköy'den Bostancı'ya

kadar demiryolu güzergahındaki yerleşmeler ile Makriköy (Bakırköy) ve Yeşilköy prestij kazanmıştı. Prestijli alanların tarihi yarımadadan Galata yakasına kayması Sultan Abdülmecit'in Dolmabahçe Sarayı'nı 1855 yılında tamamlatıp Kırım Savaşının bitiminde 1856 tarihinde resmi açılışını yaptırıp taşınmasıyla başlamıştı (Gülersoy, 1993: 90). Ancak Babıali'nin eski yerinde gelişmesi, padişahın yerini değiştirmesinin etkisini bir ölçüde dengelemiştir. Çağaloğlu-Soğukçeşme arası, Süleymaniye, Fatih, Çarşamba, Sultan Selim, ulema ve paşa konaklarının yer aldığı semtlerdi. Ancak yüzyılın sonuna doğru yeni konaklar bu semtlerde değil, Ayazpaşa, Nişantaşı ve Yıldız'da yapılmaya başlanmıştır (İşözen, 2003: 8). Varlıklı Müslümanlar, köşklerini Boğaziçi sırtlarıyla Üsküdar-Çamlıca havalisine, Haydarpaşa, Kadıköy, Suadiye, Caddebostan, Kızıltoprak, Göztepe, Erenköy, Bostancı semtlerinde yaptırmışlardır (Bkz. Şekil 4.13). Tarihi yarımadayı terk edenler yalnızca Müslümanlar değildi. Daha 18. yüzyıldan başlamak üzere Fenerin ileri gelenleri Fener'i terk ederek o döneme kadar fakir Boğaz köyleri olan Tarabya ve Yeniköy'e yerleşmişlerdir. Anadolu yakasında Gayrimüslimler özellikle Yahudilerin ilk yerleşim yerlerinin başında Kuzguncuk gelmektedir. Hatta Avrupa Musevileri "kutsal topraklara varmadan önceki son durak" olarak Kuzguncuğu tarif etmişlerdir. 18. ve 19. yüzyıldan itibaren Rum ve Ermenilerde bu bölgede yaşamışlardır (Akın, 1993: 145).

Şekil 4.13 : Prens Leyla Fazıl, 1900 yıllarında Kandilli K. Hasippaşa Yalısı arka bahçesinde annesi ve kardeşleri ile (Soldan 1. Leyla Fazıl)

Kaynak : Göksel, 1999: 62

Boğaziçi'nde sultanın yerleşmesinden sona yeni bir prestij sıralamasına göre yapılıyordu. Dolmabahçe, Beşiktaş ve Çırağan saraylarından sonra Feriye

sarayları, yani şehzadelerin oturduğu ikinci derecede saraylar geliyordu. Ortaköy'deki Yahudi ve Ermeni yalıları kamulaştırılarak yerlerine hanım sultanlar ve damad-ı şehriyar yalıları yapılmıştır. Defterdarburnu ile Kuruçeşme iskelesi arasında yine padişah kızlarının sarayları arasında vükela yalıları da bulunuyordu. Bu bölgeler gitgide cazibe merkezi haline gelmekteydi. Prestij kaybına uğrayan yerlerin başında Haliç sahilleri geliyordu. Bir yandan İplikhane Kışlası ve Humbaracılar Kışlası gibi kışlalar, Mühendishane-i Berr-i Hümayun gibi yükseköğretim kuruluşları, öte yandan Feshane, Cibali gibi ilk sanayi kuruluşlarının burada yapılması ve tersanelerin yayılması Haliç'in çekiciliğini azaltmaktaydı (Dumont ve Georgeon, 1999: 30).

Beyoğlu'nun yanı sıra Yeniköy-Tarabya, Moda ve Büyükkada, gibi semtler Batı kenti ile karşılaştırılabilecek tarzda yaşam sergileyen bir seviyeye gelmişlerdir. Aynı dönemde Batıyla bir anlamda bütünleşen semtlerin büyümesi ve yenilenmesine karşın İstanbul, Cumhuriyet'in ilk on yıllık döneminde çok fazla bir değişim yaşamamış olmasına rağmen Suriçi'nin Cumhuriyet'in ilerleyen yıllarında tarihi doku ve ahşap mimari yapısı ve fiziki görünümü değişmeye hatta terk edilmeye başlanmıştır.

Kentin değişiminde ulaşım araçlarındaki gelişim ve çeşitlenme etken olmuştur. Sultan Abdülaziz ve Sultan İkinci Abdülhamit dönemlerinde İstanbul'da Avrupa şehirlerinde olduğu gibi, kiralanabilecek binek arabaları mevcuttu (Tekeli, 1992: 18)

Cumhuriyet öncesinde, kentin fiziki yapısını ve görüntüsünü etkileyen en önemli gelişmeler, denizyolları ve demiryollarının kent merkezine bağlantısını sağlayan liman, rıhtım ve istasyonların yanında tramvay hattının yaygınlaştırılmasıdır. 20. yüzyıla girildiğinde gündelik hayatta yaşanan değişimlerle ortaya bütünleşen bir kent dokusunun çıktığı görülmekteydi. Haliç üzerine kurulan köprüler, İstanbul ve Galata arasındaki insan akışını ve beraberinde kültürel etkileşimi hızlandırmıştı. Şirket-i Hayriye idaresi Boğaziçi hatlarında sefere koyduğu vapurlarla, bölgesel bütünleşmeyi tamamlamış, bu kuruluşu, Eyüp-Hasköy hattında çalışan Haliç Dersaadet Vapur Şirketi ve Marmara Adalar hattında çalışan Şirket-i Mahsusa izlemişti. Bütün bu girişimlerin sonucunda bir zamanlar uzak gibi gözüken, İstanbul, Galata ve Üsküdar arasındaki kültürel bütünleşme büyük bir hız kazanmıştı (Tanpınar, 1985: 549).

Osmanlı döneminde deniz ulaşımı boğazda, kayıkla yapılıyordu. Kayıklar bir esnaf örgütlenmesini içinde iskelelere bağlı olarak, yük ve yolcu taşıyordu. Dolmuş esasıyla çalışıyordu. İki kürekliden on iki kürekliye kadar değişik büyüklüklerde kayıklar bulunuyordu. İstanbul'un ilk kamu ulaşım sistemini bu kayıklar oluşturmuştur. Ayrıca Boğaz'da oturan devlet erkanı ve yabancı ülke sefirlerinin özel kayıkları vardı ve kaç kürekli kayık kullanabilecekleri bir protokole bağlanmıştı. Kayık, genel ulaşımda 19. yüzyılın ortalarından itibaren yavaş yavaş yerini vapurlara

1854'ten 1945'e kadar Boğaziçi'nde yolcu ve yük taşımacılığı yapan vapurculuk anonim şirketi Boğaziçi'nin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. İlk buharlı vapur 1828 tarihinde İkinci Mahmut döneminde İstanbul'a gelmiş ve kısa sürede buharlı gemilerin sayılan artmaya başlamıştır. Bu gemilerin bir kısmı donanma bünyesinde bulunurken, bir kısmı da Tersane-i Amire bünyesi içinde yolcu ve yük taşımacılığında kullanılmıştır. Şirket, 1920'li yıllar boyunca ve sonrasında Boğaziçi'nin kalkınması için plaj, yüzme havuzu, lokantaların açılmasını ve Boğaziçi ve Yalova, Çınarcık gibi uzak iskelelere yemekli, müzikli gezi seferleri düzenlemiş, bu seferlere Deniz Kızı Eftalya, Kemani Sadi Bey (Işıl), Hazım Bey (Körmükçü) gibi o yılların en tanınmış ses, saz ve sahne sanatkarlarının katılması sağlanmıştır (Tutel, 1993: 183). Böylelikle Boğaziçi daha canlı hale getirilmesi hedeflenmiştir.

Kentin eski İstanbul ve Beyoğlu yakasında ayrı ayrı gelişen tramvay hatları, 1911 yılında elektrikli tramvaya geçişle birlikte birleşmişti. 1914 yılında bu dönüşüm gerçekleşti, elektrik fabrikasının kurulmasıyla atlı tramvaylar, yerini tamamıyla elektrikli tramvaya bırakmıştı. 1913 yılında kentin Asya yakasında da elektrikli tramvay işletilmesi gündeme geldi. Bu konuda önemli çalışmalar yapılsa da Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine hat işletmeye açılmadı. Cumhuriyet'le birlikte belediyenin, İstanbul Tramvay Şirketi üzerindeki denetimi arttırılmış, 1927 yılında şirket 320 vagonla hizmet veriyordu. Günde ortalama 150 binin üzerinde yolcu taşıyordu (Bkz. Şekil 4.13).

Tramvay şehir içi kara ulaşımını hızlı ve kolay hale getirmiş, ardından şehir merkezini uzak semtlere bağlayacak olan demiryolları Marmara Denizine paralel bir hat izleyerek Sirkeciyi Bakırköy ve Yeşilköy'e bağlanmıştı (Işın, 2003: 92). 1872 yılında açılan Sirkeci Hadımköy banliyö hatlı daha sonra Yeşilköy'e kadar çift hat haline getirilmiş, 1927 yılında günde ortalama 11 binin üzerinde yolcu taşıyordu. Aynı şekilde Haydarpaşa Gebze hattı 1905 yılında çift hat olarak hizmet vermekte.

Cumhuriyet sonrasında 1927 yılında bu hatta banliyö trenleri günde ortalama 9 binin üzerinde yolcu taşıyordu (Emrence, 2001: 8).

Şekil 4.14. : Halaskargazi Caddesi ve Tramvay, 1914

Kaynak : İşözen, 2003, 6

1927 yıllarında Kadıköy İskelesi ile Moda arasında özel otobüs seferleri işletiliyordu. 1931 yılında özel otobüsler için çalışma esaslarının tespit edildiği bir talimatname hazırlanmıştı. Bu yıllarda otomobil sayısındaki artışın çok fazla olmamasının yanında yolcu rakamındaki artış, İstanbul'da taksi dolmuşçuluğun ilk kez 1930'lu yıllarla birlikte görülmesidir. Dolmuş sayısının artışındaki en önemli etken dünya ile birlikte İstanbul'da da yaşanan ekonomik bunalımın sonucu taksi fiyatlarının pahalı gelmesi sonucu ortaya çıktığını söylemekte mümkündür (Tekeli, 1992: 22).

Meşrutiyet ile birlikte az da olsa özgürleşen Osmanlı kadını sosyal hayatta katılmaya başlamış ve ihtiyaçlarını Beyoğlu'nda kurulan ticari mekanlardan gidermeye başlamıştır (Kazgan, 2004: 766). Beyoğlu Cumhuriyet döneminde sadece Batılı tüketimin değil, aynı zamanda lüks tüketimin de merkezi durumuna gelmiştir. Semt, sadece ticari mekanları ile değil, Batılı yaşam ve özellikle eğlence tarzıyla gerek Cumhuriyet öncesi gerek Cumhuriyet sonrası yıllarda eşsiz bir konumdadır. Beyoğlu Batı'nın, Fatih ise Şark'ın minyatürüdür. Neticede Beyoğlu'nu Beyoğlu, Fatih'i ise Fatih yapan, sakinlerinin zihniyetleridir.

Şekil 4.15. : İstanbul'un İşgalden Kurtuluşu Sırasında İstiklal Caddesi, 1923

Kaynak : Karamustafa ve Kürkçüoğlu, 2007: 98

Şehir planlarının gerçekleştirilmesinde önemli bir adım olan kadaströ ölçümünün İstanbul'un semtlerine gelmesi 1920'lerin ortasında gerçekleşecektir. Yeni yolların açılması ile ilgili düzenlemelerin yapılması neticesinde Ayasofya'nın önü, Beyazıt Meydanı, Unkapanı Caddesi, Azapkapı-Karaköy Caddesi, Beyazıt-Aksaray yolunun genişletilmesi, Sultanhamam ve Bahçekapı'daki düzenlemeleri gerçekleştirilmesi ve aynı zamanda Taksim'den Pangaltı'ya yolların genişletilmesi ve meşhur İstanbul yangınlarının önlenmesi amacıyla planlı yol şeması, yolların genişletilmesi ve binaların kagir hale getirilmesi için çalışmalar hızlandırılmıştı (Emrence, 2001: 8).

Eski İstanbul diye bilinen tarihi yarımada kentsel yerleşim Suriçi'yle sınırlı kalmıştır. Sur dışında, kent içinde olması istenilmeyen faaliyetlerin sürdürüldüğü Ayvansaray, Eyüp semtleriyle, Yedikule'nin dışında, Kazlıçeşme'de mezbaha ve debbağhaneler, batı kesiminde baruthane yer alırdı. Ayvansaray-Eyüp ise, kutsal bir semt olmanın yanında bir çömlekçiler bölgesiydi. Sur dışındaki esas gelişme, demiryolu güzergahındaki Makriköy (Bakırköy) ve Yeşilköy yönünde şehrin büyümesi oldu. Diğer bir gelişme de Rami Mahallesi'nin kurulmasıdır.

Şekil 4.16. : Tramvay Hattı Konulu Haber, Akşam Gazetesi

Kaynak : Akşam, 21.06.1929: 1

İstanbul'da plansız binaların inşası hız kazanmıştı. 1929'da İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Bey'in girişimi ile bir yarışma düzenlenmiş ve İstanbul planı için elli bin liralık bir kredi tahsis edilmiştir. Yabancı uzmanlar ve mimarlarında bu yarışma projeleriyle katıldığı ve İstanbul kentinin yeniden iman için hazırlanan planlar uzun süre tartışmalara sahne olmuştur. Planlarda sayısız yıkım ve kentin önemli merkezlerine planlanan parkların yapımı öngörülmüş, bununla birlikte Cumhuriyet dönemi İstanbul'un fiziki yapısında önemli değişimler yaşanmıştır. Haliç kıyıları ve Eyüp, zamanla sanayi bölgesi olma yoluna girmiştir. Eminönü Meydanı genişletilmiş Valide Sultan Camii ile Mısır Çarşısı görünür hale gelmiştir. Beyoğlu'ndaki birkaç yüz yıllık mezarlıklar yerine yollar ve yeni bina ve park alanlarına bırakmıştır. Yangınların zarar verdiği mahalleler binaların kapladığı kent merkezlerine ortam hazırlamış, Batı'ya yönelik, modernleşme, sadece fiziki görünümü değiştirmekle kalmayıp halkın sosyal yaşamında ve geleneklerinde birçok yeniliği beraberinde getirmiştir (Sperco, 1989: 39).

İstanbul'un yeniden inşasıyla ilgili dönem gazetelerinde sıkça görülmektedir. Cumhuriyet Gazetesi'nin haberi Taksim Meydanı'nın alacağı şekli, mimarlar

tarafından yapılan kil model üzerinden okuyusuna aktarmıştır (Cuhmuriyet, 07.01.1929).

Şekil 4.17. : Taksim Meydanı Konulu Haber

Kaynak : Cuhmuriyet, 07.01.1929

Kentin imar işinin dönemin gazetelerine de yansımıştır. Akşam Gazetesi'nin 14 Ağustos 1929 tarihli haberine göre Mimar M. Yansen, davet edilmiş ve tüm boğaz hattı ile Beyoğlu ve Galata bölgesini İstanbul Belediye Başkanı Muhiddin Üstündağ ile birlikte gezmiştir. Haberde "Mimar M. Yansen şehrimizi imare müsait çok güzel ve tabiatın lütüfkarlıklarından istifade etmiş bir halde bulmuştur" ifadesine yer verilmiştir ("M. Yansen Şehrin Her Tarafını Gezip Tetkik Ediyor"1929: 1).

İstanbul dışında başta Ankara olmak üzere Anadolu'nun farklı illerinde de imar çalışmalarının sürdüğü yine Akşam Gazetesi'nde haber yapılmıştır. 1 Temmuz 1929 tarihli Akşam Gazetesi'nde çıkan haberde Ankara'da yapılan imar çalışmaları sonunda Ankara'nın yakında çok güzel bir şehir olacağı vurgusu yapılmıştır. Benzer şekilde Afyon ve Konya'da sürdürülen imar faaliyetlerinin bu şehirleri daha da güzelleştirdiği vurgusu yapılmıştır. Bu da Cumhuriyet rejiminin sadece İstanbul ve Ankara'da değil, Anadolu'nun farklı şehirlerinde de modernizasyona gittiğini göstermektedir.

Şekil 4.18. : İstanbul'un İmarı Konulu Haber

Kaynak : Akşam, 14.08.1929: 1

4.1.4.5. Modern Yaşam Alanı: Apartman

İstanbul'da ilk apartmanlar 19. yüzyılın sonlarında gayrimüslim halkın yaşadığı Beyoğlu ve Galata'da inşa edilmiştir (İşözen, 2003: 7). Şehir yaşamının en önemli ögesi konut konusunda, İstanbul yakasında büyük değişimler görülmezken; Beyoğlu tarafında hızlı bir değişme göze çarpmaktadır. Her şeyden önce Beyoğlu konut bölgesinde mimari bakımdan bitişik düzen binalar, yüksek katlı apartmanlar kâğıt yapılar artmakta, geleneksel dönemde görülen dini yapıya göre yerleşim yerini, sosyal sınıflaşmaya göre mekansal biçimlenmeye bırakmaktaydı. Osmanlı toplumunda konut ahşapken, Batı tarzı apartman yeni mimariyle birlikte görülmeye başlıyordu (Oktay, 1989: 88). 20. yüzyıl başlarıyla birlikte apartman yaşamı yaygınlaşmış günümüz Beyoğlu'sunu silüetini oluşturan binalar yapılmıştır. Benzer dönüşüm Ayazpaşa, Talimhane, Cihangir, Nişantaşı, Maçka ve Şişli'de de görülmüştür (Bkz. Şekil 4.19). Buna karşılık İstanbul yakasında bu konudaki değişimler yavaş olmuştur. Kâğıt binaların bulunduğu Beyoğlu eski İstanbul'un ahşap yapılarına ve harap semtlerine tepeden bakıyordu.

Şekil 4.19. : Mekteb-i Harbiye Ve Cumhuriyet Apartmanları

Kaynak : İşözen, 2003, 9

Osmanlı son dönemlerinde başlayan ve Cumhuriyet'in ilanı ile toplumun geneline hitap eden ve belirlenmiş bir politika çerçevesinde gerçekleşen çağdaşlaşmanın önemli göstergeleri arasında semti, mimarisi, eşyaları ve döşeme üslubunu sayabiliriz. II. Meşrutiyet'ten sonra ev, alafrangalık modasıyla bambaşka bir hüviyete bürünmüş ve Cumhuriyet yıllarında en olgun hâlinin yaşandığı bu modanın etkileri öncelikle ev eşyasında kendisini göstermiştir. Daha sonra dışa çıkmış ahşap ve müstakil evleri ve bu evlerden oluşan mahallerdeki hayatı önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu bağlamda, Türk tiyatrosunun klâsik eserlerinden Lüküs Hayat operetinin ilk dördlüğü, bahsimizin edebî bir özeti gibidir (İşözen, 2003: 6):

“Şişli'de bir apartıman
Yoksa eğer halin yaman
Nikel-kübik mobilyalar,
Duvar da yağlı boyalar.”

Lüküs Hayat operetinin ilk iki mısrasında, söz konusu edilen hayatın öne sürülen ilk şartı Şişli'de bir ev değil, “Şişli'de bir apartıman”dır. Çünkü bir “apartıman” sahibi olmak, Şişli (Beyoğlu)'de yaşamak gibi devrin etkili ve geçerli

sosyoekonomik ve sosyokültürel simgelerinden, dolayısıyla toplumsal modalarından biridir (Bkz. Şekil 4.20).

Şekil 4.20. : Teşvikiye Gözüm Apartmanı, 1925

Kaynak : Göksel, 1999: 16

Cumhuriyet'in ilânıyla güçlenen modernleşme şehrin mimarî görüntüsü hızla değiştirmiştir. Modernleşmenin öncüsü ve taşıyıcısı olan sınıf, etkili olduğu her noktada yeni barınma kültürünü de uygulamıştır (Tanyeli, 2004: 285).

Bu bağlamda ev, bireysel bir tercih ya da toplumsal bir simge olmaktan çıkarak resmi bir proje hâline dönüşümü, Cumhuriyet'in ilânıyla gerçekleşmiştir. Tanzimat'tan itibaren eve giren her Batılı eşya ve onunla birlikte değişen yaşam biçimiyle adım adım ilerleyen Batılılaşma sürecindeki evin, Cumhuriyet dönemindeki en büyük farkı radikalliği, bütünleştirici karakteri ve güçlü ideolojik yüküdür. Cumhuriyet'in ideolojisi ve toplum tarafından benimsenmesi alafranga eve daha kuvvetli bir simgesel değer yüklemiştir (Elçi, 2003: 175).

Gayrimüslim azınlıklar ve Levantenler tarafından ilk defa Beyoğlu gibi Batılı yaşam çevrelerinde inşa edilen ve çok katlı ve çok birimli konut yapı biçimi olan apartmanlar 19. yüzyıldan itibaren görülmektedir (Dökmeci ve Çıracı, 1990: 38). Osmanlı sivil mimarlığında kâgir ve çok katlı yapıların egemen olmaya başladığı bu süreçte, 1870 yılındaki büyük Pera yangını da önemli bir rol oynar ve yüzlerce yapının yok olduğu bu büyük felâketin ardından bölgenin mimarî çehresi tamamen değişir (Kokal ve Hakan, 2004, 185). Böylece Beyoğlu'nda, 19. yüzyılın son

çeyreğinde benimsenen apartman anlayışı (Genim, 2004: 148), 20. yüzyılın başında apartman yaşamını olağanlaştırmıştır (Dökmeci ve Çıracı, 1990: 39). Şehir içindeki apartmanların sınırlı varlığı, imparatorluğun burjuvazisiyle birleşince modernleşme imgesi hâline dönüşmüş ve zaman içinde, bu algılama ve imge güçlenip yaygınlaşmış; Cumhuriyet'e miras kalmıştır. Ancak apartmanın toplumsal olarak tam manasıyla değer kazanması, hatta onurlandırılması Cumhuriyet'le gerçekleşmiştir. Çünkü apartmanın Batılı bir yapı türü olma özelliğinin yanı sıra temsil ettiği modern yaşantı, Cumhuriyet'in modernleşme ideolojisiyle uyumludur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında apartman ve apartmanlaşma özellikle teşvik edilmemiş olsa bile, modernleşme ideolojisinin mimarî ve kentsel alanda uygun bir karşılığı olarak apartman, modern yaşamın vazgeçilmezlerinden biri olmuştur. Üstelik Cumhuriyet'in ilk yıllarında gelişmekte olan burjuvazi tarafından apartmanın temsil ettiği modern kent kültürü nedeniyle, bir prestij simgesi olarak kabul gördüğünü ve bundan dolayı toplumun modernleşme eğilimdeki kısmı arasında saygınlık kazandığını söylemek de mümkündür. Yapının bu saygınlığı, sakinlerine de geçer. Böylece apartmanda yaşamak, modern olmanın ve modern kentli bir yaşam sürdürmenin ilk şartlarından biri hâline gelerek Beyoğlu'nda yaşamak gibi devrin etkili ve geçerli sosyal ve ekonomik simgelerinden, dolayısıyla toplumsal modalardan biri olur (Akbulut, 2006: 74-75).

19. yüzyılın son çeyreğinde başlayan barınma kültüründeki Batılılaşma, erken Cumhuriyet yıllarında devrimlerin itici gücü olmuş, toplumun en üst sınıfında neredeyse tamamlanmış, diğer sınıflar içindeyse yaygınlaşmıştır (Tanyeli, 2004: 291). Mahalle hayatı, Fatih ve Aksaray gibi semtlerde devam ederken, apartmanların yaygın olduğu semtlerde mahalle yaşantısını sona ermiştir. M. Rıfat Akbulut (2006: 78) apartmanlaşmanın fiziksel mekân, mimarî ve yaşam biçimindeki görünür değişikliklerden daha fazla, daha derin değişim ve dönüşümleri içerdiğini söyleyerek apartmanın karşılığının müstakil konutta değil, yaşam biçimlerini düzenlemesi ve yaşam kültürü bağlamında mahallede görüleceğini ifade etmektedir. Ancak bu durum, bir süreklilik, yani apartmanın mahalle hayatının devamı olduğu şeklinde algılanmamalıdır. Tam tersi Apartmanda yaşama, geleneksel mahalle düzeni ve mahalle yaşamından kökten ve nihaî bir kopuş anlamına gelmektedir.

Batılılaşma, çağdaşlaşma ve modernleşme gibi kavramlardan güç alarak Türk toplum hayatını kuşatan moda, esasında, evlerin yapı biçim ve teknikleri ile mimarî

üslûplarını değiştirmeden çok daha önce evlerde kullanılan mobilyalarda kendisini göstermiştir. Bir evin eşyası ve o eşyanın tanzimi, ev sahibinin zenginliğinin, zevkinin, kültür ve terbiyesinin göstergesidir fikriyle hareket eden insanlar, koltuğundan en küçük dekoratif aksesuarına varıncaya kadar eşya seçiminde ve yerleştirilişinde son derece titiz davranmaya başlamış, modanın rehberliğinde evlerini Batılı, çağdaş, modern bir hâle sokmaya çalışmışlardır. Batılı eşyalara duyulan hayranlık 1830'lardan 1930'ların sonuna dek yoğun bir biçimde etkisini göstermiştir. Farklı göstergebilimsel sistemler içinde değerlendirilen bu hayranlık durumu uzun yıllar varlığını sürdürmüş, bazıları değişmişse de gündemde kalmışlardır. Bu, modernitenin ağırlıklı olarak domestik nesnelere tanımlanmasının sonucudur (Tanyeli, 2004: 287). İnsanlar gibi mobilyalar da Batılılaşmıştır. Büfe, portmanto gibi Fransızca'dan Türkçeye giren ve modern ev eşyaları isimleri bunu kanıtlar niteliktedir. Batılı ve "à la mode" mobilyaların devrin Batılı yaşamın tek adresi olan Şişli'den gelmesi tabi'dir.

Çağdaş yaşama uygun evler, özellikle de ev iğlerinin döşemesine ilişkin tavsiyeler, Batı basınından alınmış fotoğraflarla dergilerde yer alır ve modern evin medeniyet ile olan ilişkisini rnekleemektedir. Dergilerde, kanepeler veya koltuğun civarında birkaç küçük masa bulundurmanın hem odanın güzelliğini arttıracadığı, hem de eldeki kahve veya çay fincanını veya kitabı zahmetsizce koymaya yarayacadığı ağıklanarak işlevsellik dersleri verilirdi. Benzer bir modern ev imajı, Modern Türkiye Mecmuası'nın evin tümünün tasarımı ve dşenmesinin mimar denilen sanatkar mtehassısa bırakılması gereği vurgulandıktan sonra, yazı, bütün bu eksikliklerin ferdin medeni ve iğtimai seviyesi yükseldikçe ortadan kalkacadığı inancıyla bitmektedir. İğ dekorasyonda sadeliğe gidilmiş eski haşmetli masraflı oda takımları kıymetlerini kaybetmiştir. Yeni divanların arkası yoktur, yastıklarla süslenmiştir. Divanların iki kenarında kütüphanelerde bulunmaktadır (zer, 2004: 129).

Mekanların iğ dizaynı olarak azınlık evlerinde ve Pera apartmanlarında sedir ve yastık mevcut değildir. Döşeme Batı tarzı mobilya kullanılarak sağlanır, dolayısıyla Türk evlerinde olduğu gibi ayrı mekan çok amaçlı kullanılmaz ve her mekanın kendisine özgü yapısı vardı.

Hayranlık duyulan, modernleşmenin işareti olarak kabul edilen ve bu dönemde varlıklı ailelerin evlerinde bulunan piyano, yukarıda anlatılmaya çalışılan eşya-modernlik arasındaki diyalektik için önemli bir örnektir. Alaturka musiki

karşısında her geçen yıl biraz daha hayranlıkla yükselen ve yüceltilen alafranga musiki ile piyano, özellikle iyi eğitilmiş kadınların önemli uğraşlarından biri olmuştur. Batılılaşmış aile kızları arasında piyano dersleri yaygınlaşmıştır. Piyano vazgeçilmez çağdaşlık kavramı haline gelmiştir. Ayrıca diğer enstrümanların aksine kolayca başkalarına gösterilebilen bir simge-mobilya olması ve pahalılığından ötürü zor elde edilişi, piyanoyu bir statü göstergesi olarak da anlamlı kılmaktadır (Yanyeli, 2004: 291).

Piyanonun çağdaşlaşmanın bir göstergesi olarak evlerde yerini almasıyla birlikte evin neresinde durması gerektiğine yönelik dönemin gazetelerinde bazı görüşlere yer verildiği görülmektedir. Akşam Gazetesi'nin 6 Haziran 1929 tarihli sayısında "Piyanonun Mevkii" isimli bir makaleye yayınlanmıştır. Makaleye göre piyanonun özellikle pencere önünde yer alması gerektiği vurgulanmakla birlikte odanın genel görüntüsünün de piyanonun yerleştirileceği yeri etkilemektedir. Makale ayrıca piyanonun görüntüsünün sesi kadar güzel olmadığını vurgularken arkasını örtmeyi önermektedir. Piyanonun arkasına koltuk ve kanepenin konulması taktirde oraya oturacakların sestem rahatsız olabileceklerini belirten makale, sehpa, kitap rafı ya da gramofon dolabı konulmasını önermektedir (Akşam, 6 Haziran 1929: 5). Gazete anlatımını örnek bir çizimle de desteklemiştir (Bkz. Şekil 4.21).

Şekil 4.21. : Piyanonun Mevkii Konulu Haber, Akşam Gazetesi

Kaynak : Akşam, 06 Haziran 1929: 5

Benzer durum tablo gibi sanat ürünleri için de geçerlidir. Lüküs Hayat operetinde geçen “Duvarda yağlı boyalar” mısrasında da söylendiği gibi alafranga evlerin duvarlarını tablolar süslemiştir. Tablonun çağdaşlaşma ve Batılılaşma sürecinde alafranga Türk evlerine “à la mode” bir unsur olarak girdiğini söylemek ise daha doğrudur.

Zaman içerisinde yaygınlaşan apartman yapılar, mutfak, salon, yatak odası biçiminde bölünmesi ve onlara uygun eşyanın ortaya çıkışı Avrupa kentlerinin büyüüp gelişmesi sonucudur. Odaların tanziminde görülen değişme, kullanılan eşyanın değişimi ve dolayısıyla yaşam tarzındaki değişmeyi beraberinde getirmiştir. Osmanlı son dönemlerinde sadece Saray'da kullanılan ve Cumhuriyet yılları itibariyle kullanımı yaygınlaşan koltuk, kanepeler, masa sandalye gibi Batı yaşama biçimine ait eşyalar odaları süslemeye başlamıştır. Eşyaların şekli, cinsi ve kullanımında meydana gelen değişim, insanlar arası münasebet ve davranış tarzlarını da yeniden belirlemiştir. Geleneksel yapı içerisinde evde en çok değer gösterilen misafirdir. Bu yüzden evlerde misafir için en güzel oda, en güzel eşyalar ayrılır, yüklüklerde misafire ayrılmış yataklar yorganlar, seccadeler, havlular bulundurulur misafire önem verilir konut düzenlenirken bu ayrıntılar gözden kaçmazdı (Aksel, 1977: 357).

Tanzimat dönemiyle başlayan süreçte değişen Osmanlı yaşamı, Batı'dan gelen bu yeni ürün ve tasarımla da karşı karşıya kalmıştı. Bir taraftan mekanlarda geleneksel sistem hala geçerliliğini sürdürmekle birlikte, özellikle Galata ve Pera bölgesi, bir anlamda bu değişimden en büyük payı alan bölge olmuştur. İşyerlerinde dönüşüm hızlı başlamış, ofis mobilyaları, iskemleler, koltuklar, dolaplar, kasalar ve çeşitli işyeri donanımları, geleneksel döşemeye rakip oluncasına yerlerini almaya başlamıştır. Pera Batılılığı simgeleyen bir bölgeydi, İstanbul'un ilk mobilyacıları önce Pera' da açtıkları dükkanlarda, yurt dışından getirdikleri malzemeleri satmışlar, sonra da yerli üretime başlamışlardır. Gazete ve dergilerde mobilya mağaza reklamlarına rastlanmaktadır.

İç dekorasyonda Dolmabahçe Sarayı ile başlayan değişim, yabancı mobilya üreticilerinin İstanbul'a gelmesi için önemli bir adım teşkil etmiştir. Böylelikle Osmanlı ülkesinde Avrupa tarzı mobilya kullanımı başlamıştır. Yer sofrası ve sını yerine masa, minder ve iskemle yerine sandalye ve koltuk, sandık yerine dolabın benimsenmesinde saraydan başlamak üzere özellikle Pera bölgesinde yaşayan

Avrupalılar, Levanten ve Gayrimüslimler de etkili olmuştur, Abdülaziz'in yaşadığı mekanlar ve bu yönelimde etkili olduğu gibi, İkinci Abdülhamit'le bu oluşum devam etmiştir. Buna karşılık, bir taraftan İstanbul'daki yüzlerce yıllık bir üretim geleneğinin oluşturduğu bir alt yapının varlığı, öte yandan, ithal edilen bu mobilyaları, Osmanlı kimliğine uyum sağlayacak şekilde yeni tasarımlar ve uygulamaları, İstanbul'daki geleneksel ahşap ustalığının, pratik olarak, yeni mobilya üretiminde kullanılması, bu yöndeki gelişimi kendiliğinden gerçekleştirmeye başlamıştı (Küçükerman, 1998: 24-25).

Gerçekten de duvarlarında tabloları ve Avrupalı mobilyalarıyla Şişli'de bir apartman, devrin en ideal ve "à la mode" evi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı semtlerde yaşamak ayrıcalık haline gelmiştir. Örneğin Erenköy ve Adalar'da konak ve köşk, Boğaziçi'nde ise yalı sahibi olmak zengin ve kibar çevrelerinde itibar gören bir moda halini almıştır. Moda semtlerin sakinleri modaya uygun yaşarlar. Moda, alelâde bir değişiklik ve yenilikten ziyade esaslı bir zihniyet meselesidir.

Zamanla alafangalaşan nesillerin yetişmesiyle çağdaşlaşmanın ön sırasında yer alan semtler, Müslüman Türkler tarafından da itibar görmüş (Dökmeci ve Çıracı, 1990: 32), 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kozmopolit bir çevreye yerleşmek isteyen zenginlerin Paris modalarını takip ederek yaşadıkları bir yer hâline gelmiştir (Dökmeci ve Çıracı, 1990: 33).

Osmanlı dönemindeki Batılılaşma, Cumhuriyet dönemindeki çağdaşlaşma olgusu çerçevesinde kullanılmaya başlayan apartman yaşantısı mahalle yaşamını da etkilemiştir. Klasik dönemde mahalle yapısını bozabilecek herhangi bir dış etkinin varlığına izin verilmezdi. Örneğin, İstanbul da beş yıldan az oturmuş olan taşralılar memleketlerine geri gönderilir, bu süreyi doldurmuş olanların bir mahalleye yerleşebilmeleri içinse gene o mahalle halkından kefil istenirdi. Mahalleye yerleşmek isteyen herkes imamın onayını almak ve borçlarını ödeyebilecek durumda olduğunu ispatlamak zorundaydı. Bu durum, 18. yüzyıl sonlarına kadar kendi iç bütünlüğünü mahalle bazında koruduğu müddetçe devam ettiği görülmekteydi. Geleneksel Osmanlı Müslüman mahallesinin üç temel unsuru vardı. a) Cami ve diğer dinsel mekanlar b) Çarşı ve iş dünyası c) Sivil konut. Bu üç unsur, gündelik hayatın fiziksel alanını oluşturmakla birlikte 19. yüzyılla birlikte artan nüfus ve iktisadi etkenler mahallenin sosyo-kültürel çerçevesini parçalamış, gündelik hayat içerisinde çok

merkezli bir kent yaşantısı kapsamında eski yapısal özelliklerini yitirmesine sebep olmuştur (Işın, 1985: 541).

Semtlerin sosyo-ekonomik katmanlaşması Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında başlamış olmakla birlikte, şehir örgüsünün gelir düzeyine göre şekillenmesi uzun zaman sonunda meydana gelmiştir. II. Meşrutiyet döneminde az sayıda da olsa bazı zengin ve Batılı Müslüman aileler eski İstanbul' da ki dini farklılıklara göre ayrılmış semtlerini terk ederek geleneksel Gayrimüslim semti olan Pera'nın kuzeyinde uzanan Şişli ve Nişantaşı'nda apartman hayatına geçmeye başlamışlardı. Bu hareket, savaş yılları boyunca ve 1920'ler ve 1930'lar boyunca devam etmişti. Savaş yılları birçok bakımdan eski elit için bir dönüm noktası sayılabilir. Batılılaşmanın getirdiği toplumsal yapılanmada, kentsel mekan içerisinde iş alanları ile oturma bölgesi birbirinden ayrılmaya başlamıştır. Bu değişim mahallenin ve dolayısıyla sokağın geleneksel yapısı içerisinde ev, cami, çarşı şeklindeki görüntüsünün değişiminde etkili olmuştur. Cami merkez olma özelliğini yitirmiştir (Özer, 2004: 122).

Özellikle 1920'lerin sonu ve 1930'larda giderek artan Batı tarzı apartmanlar, geleneksel mahalle hayatını reddedenlerin ihtiyaçlarına cevap vermiştir. Geleneksel mahalle varlığını korumakla birlikte, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında İstanbul'un karşılaştığı birçok demografik ve toplumsal değişme, şehrin büyük ölçüde farklılaşmış toplumsal ve ekonomik hayatta gözle görülür bir değişime sahne olmuştur (Duben ve Behar, 1998: 59).

Türkiye'nin en büyük şehri, metropolü olan, İstanbul bile, 19. yüzyıldan beri çağdaş Batı kentleriyle karşılaştırıldığında bir metropol kent olmaktan çok geniş bir köyler topluluğuydu. Semt adlarının da çok zaman işaret ettiği gibi mahalleler, kendi içlerinde örgütlenmiş birimlerdi. Mahalle ayrımlarının ölçütü sınıfsal, yani ekonomik olmaktan çok diniydi. Balat, Fener, Samatya gibi semtlerde sırasıyla Yahudi, Rum ve Ermeniler oturuyordu. Müslüman mahalleleri daha eskileri karışmış olmakla birlikte, yeni kurulan mahallelerde de hemşerilik temeline göre oluşuyordu. Meydanları, kahveleri, belli başlı dükkanlarıyla kendi içine dönük olarak örgütlenen bu mahalleler bugün bile İstanbul'da varlıklarını sürdürmektedirler.

Türk evi genellikle iki veya üç katlı olup, üç katlılarda alt kat kiler diğer iki kat ikamet için kullanılmaktadır. Evler genellikle ahşaptan olup, cepheler güneşe

göre çıkma ve cumbalarla zenginleştirilmiştir. Geniş pencereleri tercih edilirken önüne tahta kafesler geçirilmiştir. Bu kafeslerin özelliği içerden dışarının rahatça seyredebilmesine karşılık, dışarıdan içerinin görünmemesidir. Giriş kapısının hemen üstünde sokağa doğru çıkıntı yapmış tahta veya taştan yapılmış dört bir yanı pencerelerle kapalı bir nevi balkon, Türk evlerinin vazgeçilmez bir özelliğidir. Çatılar kiremitten, saçaklar genişçe ve binada alt kat pencerelerinin kafesli olduğu çok sayıda pencere bulunmaktadır. Evin ilk girişinde ise genişçe taş döşeli bir mahal yer almaktadır.

Genel olarak evler haremlik ve selamlık olarak dizayn edilmiştir. Bu evler uzunca bir koridorla girilen, arkada bahçesi olan üst katlara iki kenardan yükselen merdivenle çıkılan, geniş kısımda salon, dipte bir yemek odası, misafir odası ve mutfaktan oluşan bu evlerin ön cephesine bakan kapalı bir balkonu olan geniş bir oda, evin arka cephesine yönelik ikinci bir oda vardır. Bu plan eğer varsa üst katlarda da aynen uygulanmıştır, çatıda ise, tavan arası olarak ayrılmış, diğer yansı da teras şeklindedir (Sperco, 1989: 39). Bu tip ev modelleri alt gelir seviyesine sahip ailelerde daha küçük ve mütevazı bir haliyle görülmekteydi.

İstanbul'un yapı türlerine eklenen yeni sıra evlerin ve apartmanların ortaya çıkışı orta tabakaların doğuşu ve artışına bağlanabilir. Bunlar Batılı şirketlerin İstanbul'daki şubelerinde çalışanlar ve ticaretle uğraşan kesimdi. Yeni bina türleri önce Gayrimüslim mahallelerin çoğunlukla yaşadığı Söğütözü, Kasımpaşa, Tatavla, Elmadağ, Fener, Balat, Yenikapı, Kumkapı, Anadolu yakasında da Kuzguncuk, Üsküdar, Yel Değirmeni ve Mühürdar gibi semtlerde görülmeye başlanmıştır. Daha sonraları İstanbul'un diğer bölgelerine yayılmaya başlamıştı (Dumont ve Georgeon, 1999: 27).

Mahalle yaşamını etkileyen bir diğer faktör de geniş aileden çekirdek aileye geçiş, kadının toplum içindeki yerinin değişimidir. Bu değişim, çekirdek ailenin müstakil büyük evler yerine apartman dairelerinde yaşamayı seçmesine neden olmuştur.

Apartmentlar ile birlikte gelişen ticaret de apartman yaşantısını etkilemiştir. Bazı apartman daireleri ticari işletmeler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Çeşitli iş kollarından oluşan bu işletmelerin tezin konusuyla doğrudan ilişkili olması açısından da önemli olan en somut örneğini Maçka Palas'ta görmekteyiz. 1922 yılında

Nişantaş'ında yapılan bu apartman, yapıldığı tarihten itibaren her zaman elit sınıfın konutu ve aynı zamanda bu elit kesime hizmet veren mağaza ve diğer ticari işletmelere ev sahipliği yapmıştır. Terzi, terzihane ve butiklerin olduğu apartmanda bugün de Armani, Gucci ve Porche Design gibi seçkin markalar işletilmektedir.

4.1.4.6. Kentin Sosyal Mekanları ve Eğlence Kültürü

Cumhuriyet, Ankara'yı başkent ilan ederek ülkenin siyasî hayatını Anadolu'ya, daha güvenli bir bölgeye taşımış, ayrıca yeni yönetimi Anadolu'ya mal etmiştir. İstanbul, genç Cumhuriyet'in ticaret, kültür, sanat, eğitim ve sanayi alanlarındaki merkezi olmaya devam etmiştir. Yaşamın her alanında öncülük eden İstanbul, eğlencenin de en renkli, coşkulu ve "à la mode" hâliyle sürüp gittiği şehir olmuştur. Eğlence hayatının modaları İstanbul'da doğar ya da ilk defa İstanbul'da görülür ve oradan diğer şehirlere yayılırdı.

İstanbul eğlence hayatı başta Beyoğlu olmak üzere Büyükdada, Kadıköy, Tarabya, Kalamış, Büyükdere ve Moda gibi semtlerde sürerdi. Yaşamın hemen hemen her alanında olduğu gibi eğlence hayatında da alışkanlıklar ve davranış şekilleri, eğlence türleri hızla farklılaşmış; çağdaş bir kimliğe bürünmüştür. Çağdaş ve Avrupaî alışveriş ve yaşam biçiminin temsil edildiği Beyoğlu ünlü otel, pastane ve barları ile eğlence hayatının da merkezindedir.

Beyoğlu, zamanla Paris ve Avrupa'ya özgü eğlencenin, alafanga konserlerin yeri olmuştur (Dökmeci ve Çıracı, 1990: 32). 20. yüzyılın başında semtteki pastane, lokanta, otel ve eğlence yerlerinin sayısında önemli bir artış görülmüştür (Dökmeci ve Çıracı, 1990: 52). Pek çok şiirde, hikâyede, denemede ve hatıratla Beyoğlu yer almaktadır (Özpalabıyıklar, 2004: 714).

Beyoğlu'ndaki en önemli eğlence mekanları Tokatlıyan (Bkz. Şekil 4.22), Pera Palas (Bkz. Şekil 4.23), Park Otel, Gardenbar, Taksim Bahçesi, Lebon, Maksim Bar, Serklodyan, Belvü, Cafe Flamme, Moskovit, Skating Palace, Bebek Bahçesi ve Gazinosu'dur. Büyükdada da dönemin önemli eğlence merkezi Yat Kulübü ve Splendid Otel'dir.

Şekil 4.22. : Tokathyan Oteli, 1920'ler

Kaynak : Karamustafapaşa ve Kürkçüoğlu, 2007: 79

Şekil 4.23. : Pera Palas

Kaynak : Karamustafapaşa ve Kürkçüoğlu, 2007: 49

Şekil 4.24. : Park Otel, 1930'lar

Kaynak : Karamustafapaşa ve Kürkçüoğlu, 2007: 79

Dönemin eğlence ve sosyalleşme mekanlarındaki değişimler kahvehaneleri de etkilemiştir. Genellikle ortada fiskiyeli bir havuzun yer aldığı üç tarafı kerevetlerle çevrili bir avludan oluşuyordu. Değişen zaman içerisinde geleneksel tasarımlar terk edilmiş, artık kerevetlerin yerini iskemleler almış ortadaki havuz kaldırılarak yerine çeşitli tiyatro gruplarının temsil verdikleri küçük bir sahne yerleştirilmiştir. O dönemde Viyana ve Paris usulü, duvarları aynalarla süslü, sandalyeli ve masalı kahvehaneler açılmaya başlamıştır. Bu gözle görülür değişim gündelik hayatın eğlence kültüründeki farklılaşmasını da doğurmuştu. Diğer yandan kahvehane duvarlarındaki dinî motifler yerini hürriyet kahramanları ya da devlet büyüklerinin portrelerine bırakmıştı (Hattox, 1988: 99).

Değişen şartlar içerisinde Levanten kahvehaneleri birer birer pastaneye dönüşürken, eski İstanbul mekanlarında geleneksel kahvehaneler de eğlence merkezine dönüşmüştür (Mordhort, 2000: 147). Kahvehanelerde bir fincan kahve, bir bardak çay ya da nargile için gelinir, kahvehaneler sosyal yapılaşma açısından insanların bir araya geldiği bir buluşma noktası halinde bir ortam oluşturmaktadır.

Kadının tek başına sokağa çıkması yeni oluşan mekanlarda boy göstermesi özgürlük çerçevesinde ele alınabilecek değişimlerdir. Geleneksel dönemde kadının dış mekanlarda görülmesi mümkün değilken, Cumhuriyet dönemi ile birlikte kadın tek başına veya erkeklerle yeni açılan mekanlarda görülmeye başlamıştır (Meriç, 2000: 91).

Bir diğer sosyal mekan da meyhanelerdir. Balıkpazarı'nda, Zindankapısı'nda, Asmaaltı'nda, Ketenci'lerde, Mahmutpaşa'da, Tavukpazan'nda, Gedikpaşa'da,

Yenikapı'da, Kumkapı'da, Samatya'da, Langa'da, Yedikule'de, Unkapanı'nda, Keresteciler'de, Cibali'de, Hasköy'de, Haliç Feneri'nde, Balat'ta, Topkapı'da, Karagümrük'te, Galata'da, Beyoğlu'nda, Galatasaray ve Kadıköy'de belli başlı meyhanelerin yoğunlaştığı bölgelerdir (Sevengil, 1993: 146). Osmanlı döneminde Müslümanların içki içmesi ve meyhaneleri işletmesi yasak olduğu için bu mekanların işletmecileri Gayrimüslimlere aitti.

II. Abdülhamit döneminde görülmeye başlayan gazinolar Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaygınlaşmışlardır. 19. yüzyılın sonlarında ilk gazinolardan olduğu kabul edilen Arkadi gazinosunun açılıp faaliyet gösterdiği yıllarda, Pangaltı'da Dimitrinin Gazinosu, diğer biri gazino Emperial Bahçesi ve Beyazıt'ta Fisk Gazinosu da bu yılların gözde gazinoları arasındadır. Ayrıca aynı yıllarda Galata Tophane caddesinde bulunan Alkanzar Amerikan Gazinosu pandomim gösterileri yapıldığı için Alkanzar tiyatrosu olarak adlandırılmıştır (Zat, 1999: 67). Gazinolarda müzik programları yanında tiyatro gösterilerine de yer verilirdi. Eğlence kültürünün yeni öğeleri gramofonun gelişi ve plakların doldurulması, sahne sanatlarının benimsenip yaygınlaşmasını kolaylaştırmıştır. Böylelikle kır gazinoları da oluşmuş, gazinolar geleceğin kulüp, pavyon, kumarhane, barlarının temelini ve gelişmesini de sağlamıştır. Gazino kültürünün yanında Klasik Türk Müziği'ne sahne sanatı özelliğini kazandıran Münir Nurettin Selçuk ilk solo konserini 1930'da vermiş ve ilerleyen yıllarda gazinolar yaygınlaşarak kır ve aile gazinoları biçimiyle daha geniş halk kesimlerine ulaşmıştır (Emiroğlu, 2001: 536).

Şekil 4.25. : Gramofon Konulu Haber

Kaynak : Akşam Gazetesi, 23.11.1929: 1

Çağdaşlaşma hareketi her alanı etkilediği gibi müziği de etkilemiştir. Alafranga müzik, bu süreçte alaturka müziğin yerini almıştır. Cumhuriyet Türkiye'yi muasır medeniyetler seviyesine ulaştırma yolunda kültür alanında atılacak en büyük adımlardan birisi müziği geliştirmek olarak belirlenmiş, bu yüzden de Batı'nın çoksesli müziğinin yaygınlaştırılması öngörülmüştür (Meriç, 1999: 194-195). Cumhuriyet'in paradigması doğrultusunda alafranga müziğin toplumdaki değeri artmış, anlamı kuvvetlenmiştir.

Osmanlı toplumu, kadın-erkek çiftlerin, müzik eşliğinde uyumlu ve birbirini bütünleyen hareketleri olarak tanımlanabilecek modern danslarla, 19. yüzyılın son çeyreğinde, Rumeli kentlerinin ve İstanbul'un gayrimüslim burjuvazisi, Levantenler ve yabancı misyonerler kanalıyla tanışmıştır (Öztürkmen, 1999: 182). Ancak dansın, toplumun tüm tabakalarına ve eğlence mekânlarına yayılması hayatın pek çok alanında olduğu gibi sosyal ilişkilerde de eskiye oranla geniş özgürlüğün yaşandığı Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleşmiştir.

Cumhuriyet'in eğlence hayatında meydana getirdiği en önemli değişiklik, şüphesiz kadın ve erkeğin birlikte eğlenmesidir ve bu, sadece aynı mekânı paylaşmak anlamına gelmez. Kadın erkek birlikte eğlenmenin en belirgin hâli danstır. Bu bağlamda dans ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde dansa gösterilen ilgi, yeni çağdaş hayatın ve Batılılaşma özleminin bir ifadesidir. Modern semtlerde, dans bilmemek ve dans etmemek; geri kafalılık, çağa ayak uyduramama olarak algılanır, bir eksiklenme duygusu yaratırdı (Öztürkmen, 1999: 182). Dans, öncelikle evlerde düzenlenen toplantılarda yaygınlaşmıştır. Evlerin dışında da durum aynıdır. Düzenlenen toplantı ve törenlerde, gidilen eğlence mekânında insanlar, dans ederlerdi. Dönemin en önemli dansları ise vals, vanstep, şimi, blues, tango, çarliston, fokstrottur. tango, foksrot, çarliston danslarını Rus göçmenlerle İstanbul kültürüne katılmıştır. O yıllarda Türkiye'de caz müzik de icra edilip dinlenmektedir. 1910'larda Batı'ya giden bazı Türk müzisyenler cazı ülkeye taşımışlardır. Ama bu bir avuç müzisyenin kendilerince icra ettikleri caz, dar ve seçkin bir kesimde kalmıştır (Meriç, 1999: 195).

Cumhuriyet'in eğlence hayatına kattığı en önemli olgu balodur. Kısa sürede en küçük kentlere ve kasabalara kadar yayılan en keyifli eğlence türlerinden biri olmuştur. Balolar toplumun çağdaşlaşması bakımından önemli olmakla birlikte Cumhuriyet'le tam manasıyla özgürleşen kadının, erkeklerle birlikte eğlendiği etkinliktir (Bkz. Şekil 4.26).

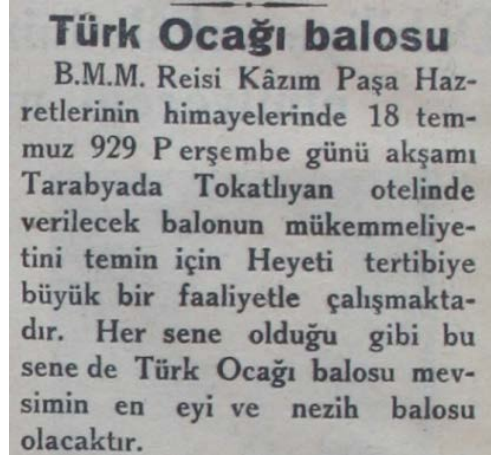
Şekil 4.26. : Ankara Palas Otelde Kostümlü Cumhuriyet Balosu, 1929

Kaynak : inankara.com.tr; Erişim Tarihi 05.03.2015

19. yüzyılın sonlarından itibaren İstanbul, İzmir gibi Levantenlerin yoğun yaşadıkları merkezî şehirlerde balolar verilmektedir. Ancak sadece Müslüman kadın ve erkeklerin katıldığı ilk balo, Cumhuriyet'in ilânından sonra, Mustafa Kemal'in isteğiyle, Eylül 1925 tarihinde, İzmir'de düzenlenmiştir. İlk resmî balo ise, 29 Ekim 1925 tarihinde, Cumhuriyet bayramı kutlamaları çerçevesinde, Ankara'da verilmiştir. Başta cumhurbaşkanı olmak üzere, başbakan, bakanlar, büyükelçiler, ordu komutanları ve basının ileri gelenlerinin katıldığı bu balonun ardından yine aynı yıl Cumhuriyet Halk Fırkası'nın girişimi ve valilerin öncülüğünde illerde de balolar düzenlenmeye başlanmıştır. Hatta bazı ilçelerdeki Cumhuriyet Halk Fırkası'nın binalarında ilçe ve köylerden gelenlere dahi balolar verilir ki bu da yönetimin Cumhuriyet balolarıyla kültürel değişimi büyük kentlere paralel olarak küçük yerleşim birimlerine de yaymak istediğini göstermektedir. Baloların yaygınlaştırılması, 1925 yılında düzenlenen resmî eğlencelerin, zamanla ne denli sevilip kabul gördüğünün kanıtıdır. Özellikle Cumhuriyet Bayramı kutlamaları çerçevesinde düzenlenen ilk resmî balo, toplum için bir örnek oluşturmuş ve kısa zamanda müzikli, danslı eğlenceler sıklıkla görülmeye başlanmıştır. Başta Türk Ocağı, Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu ve buna benzer birçok kurum tarafından balolar düzenlenmiş ve bu balolara yabancı aileler, alafranga aileler, yönetici kadrosu büyük ilgi göstermiştir. Batı toplumlarında eğlence kültürünün ve sosyal yaşamın bir parçası olan balolar, yeni Türk devletinde eski alışkanlıkları silmenin ve onların

yerine yeni değerleri inşa etmenin bir aracı olarak kullanılmıştır (Duman, 1999: 176-177).

Balolar gazetelerde de ilan edilmiştir. 8 Temmuz 1929 tarihili Akşam gazetesinde 18 Temmuz 1929 tarihinde Tarabya'daki Tokathyan Oteli'nde TBMM Başkanı Kazım Özalp himayesinde yapılacak "Türk Ocağı Balosu" ilanı yer almaktadır.

şekil 4.27. : Türk Ocağı Balosu Konulu Haber, Akşam Gazetesi

Kaynak : Akşam Gazetesi, 08.07.1929: 2

Kentin eğlence ve kùltür mekanlarının en çok yer aldığı Beyoğlu Türkiye'nin Avrupai yüzüydü. Osmanlı'nın sonra dönemi ile Cumhuriyet'in ilanıyla da bu özelliğini korumuştur. Bu özelliği basit bir çağdaşlaşma çabası mıydı? Yoksa Avrupai olma durumu Beyoğlu'nun kimliğinde miydi? Bunun cevabını ilk Avrupa seyahatini 19 yaşında, 1947 yılında gerçekteştiren Betül Mardin'den öğrenme imkanı bulunmuştur.

[...] O zamanki Türkiye ile Avrupa'daki gençler arasında hiçbir medeniyet farkı yoktu.İstanbul hele inanılmaz ileriydi. Savaşı yaşamamıştı. Daha zengindi. Biz annemle Londra'da ve Paris'te yaşayan dostlarımızın çocuklarına gider yemek pişirirdik. Açtılar. Türkiye fersah ilerideydi.Keza Anadolu'daki kadınlar da çok ileriydi [...]

Benzer bilgileri Hanzade Aksu da belirtmiştir: [...] II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa açtı. Almanya'da, Alman kadınlar yemek yiyebilmek için Amerikan askerleriyle lokantalarda vakit geçirmek zorunda kalırlardı. Bizi gördüklerinde, kıyafetlerimize hayranlıkla bakarlardı [...].

Mutlu İlmen de Türk kadınının şıklığını Paris'te gündelik hayatta yaşadığı bir olayla kanıtlamıştır: [...]Bir gün Paris'te bir mağazaya girdim. Sabah bir iki şey seçtim. Görevli "Tecrübe edecek misiniz" diye sordu, "evet" dedim. Çıktığımda "siz manken misiniz" dedi, gülerek "hayır" dedim. "Makyajsızsınız, makosen ayakkabılarla bu kadar iyi taşıyorsanız sizi akşam görmek isterim" demişti [...].

Gence Erkal, Beyoğlu'nu sadece giyim üzerinden değil aynı zaman da kültürel ve sanatsal ortamı bakımından da ele almıştır.

"[...] İlkokuldan çıktığımda hatırladığım Beyoğlu, Avrupa'ydı. Bütün şık kafeler, sinemalar, tiyatrolar, işte oteller, restoranlar, şimdi İstanbul diyince tek bir merkezden söz edilemiyor. Ama o zaman bir tek Taksim, Galatasaray Tüneli kadar, en şık mağazalar oradaydı, tiyatrodan tanıdığımız bütün ünlüleri orada görebilirdiniz. Akşam üstüne doğru herkes Beyoğlu'na baştan aşağı yürürdü, piyasaya çıkılır denilirdi. Hanımlar en güzel giysileriyle eşleri ya da sevgilileri diyebiliriz, müthiş zengin ve hoş bir hava vardı. Şehrin kültür ve sanat nabzı orada atıyordu. Zaten 3-4 adet resim galerisi vardı, onlarda oradaydı. Sinema oradaydı, tiyatro oradaydı, sinema galaları mesela Yeni Melek'te yapılırdı. Uzun tuvalet giyilmezdi ama son derece şık insanlar gelirlerdi ya da tiyatro prömiyerleri olurdu. Mesela küçük sahne aşağıda George'un Barı vardı, oyundan sonra aşağıya inilir, içkiler içilir, bir şeyler yenir, oyunun değerlendirilmesi yapılır sonra oyuncular aşağıya inerler seyircilerle sohbetler ederler, müthiş bir hava vardı [...]"

Mutlu İlmen, dönemin Beyoğlu'sunda kadınların davranışlarını şu şekilde dile getirmiştir: "[...] Anneler Beyoğlu'na sabah gezme giysisi ile çıkar, akşamüstü çayına ayrı giyinirlerdi. O zaman çay sohbetlerinde şapka takarlardı [...] Annem giysiye o kadar meraklıydı ki büyüklerine de o diktirirdi.Gözümdedir hala seçtiği kumaşlar, Beyoğlu'nda ince yünlü krepler, violalar, mor, koyu gri renkler [...]"

Yapılan görüşmelerde giyim alışkanlıkları, tekstil ekonomisi dışında dönemin sosyal hayatı konusunda da bilgiler derlenmiştir. Gence Erkal ailesini şu şekilde konumlandırmıştır.

"[...] Cumhuriyet' in ilk dönemlerinde müthiş batılı bir yaşam tarzı hakimdi hepsi yabancı dil biliyor hemen hepsi Galatasaray'dan mezun Fransızca biliyor bütün dayılar, annem babamda bilirdi. Fransızca okurdu, batı müziği dinleniyor, giyim tarzı olarak da çok modernler, Cumhuriyet çocukları bunlar. Ve özellikle kadınlar şort giyiyorlar, mayo giyiyorlar, plaja giderler, araba kullanırlar annem sanırım İstanbul'da ehliyet alan 5. ya da 6. kadın falan böyle bir yaşam, tenis

oynuyorlar, balolara gidiyorlar, tam Cumhuriyet çocukları, tam olarak Atatürk'ün kafasında yaratmak istediği manzara bizim evde var, yazlığa gidiliyor, danslar ediliyor[...]."

Aykut Hamzagil dönemin giyimi konusunda net ve açık bir şekilde şunu dile getirmiştir: "[...] O zaman kadın, kadın gibi adam da adam gibi giyiniyordu. Mahalle ve piyasa baskısı vardı. Piyasanın istemediği görünümde dolaşamazdın [...]". Buradan da şıklığın bir tarz meselesi değil, bir yaşam biçimi olduğu sonucu çıkarılabilir.

4.1.5. Giyim Kuşam

4.1.5.1. Batı'da Giyim Kuşam

20. yüzyıl giyim kuşamın modern anlamda moda olarak anılmaya başladığı dönem olmuştur. Geçmişte gerek Avrupa Sarayları'nda gerekse Osmanlı sarayında, saray terzileri ekseninde oluşturulan giyim tarzı 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında ortaya çıkan tasarımcılar tarafından şekillenmeye başlamıştır.

Yine bu yüzyılda, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tasarımcıların Avrupa modasını etkilediği görülmektedir. Geçmiş yüzyıllarda Fransız tasarımcılar modada söz sahibi iken bu yüzyılda Fransa ve Avrupa'nın tekeli ortadan kalmış ve ABD'li modacılar Avrupa modasını etkileyen tasarımlar oluşturmaya başlamışlardır. Bu gelişme, toplumların gelişen basın-yayın ağı ve yeni iletişim kanallarının ortaya çıkması gösterilebilir. Bu açıdan 20. yüzyıl moda özelinde dünyanın giderek küçüldüğünün kanıtı olarak gösterilebilir.

Dönemin en önemli tasarımcısı 1881-1956 yılları arasında yaşamış New York'lu Jessie Franklin Turner'dır. Turner Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde dünya modasına yön vermiştir. 4.28'da görülen parlak turuncu çay elbisesi, dünya giyiminden öğelerle çağdaş Amerikan stilinin bir arada kullanımına örnek gösterilebilir. Turner, çeşitli müze koleksiyonlarındaki farklı kültürlere ait kıyafetleri incelemiş ve bu örneklerden yola çıkarak tasarımlar ortaya koymuştur. Bu elbisenin üzerinde yer alan kuş motifi, Turner'ın müze araştırmaları sırasında karşılaştığı Özbek giysisinden esinlendiği bilinmektedir (Fogg, 2014:218).

Şekil 4.28. : Jessie Franklin Turner tarafından tasarlanmış abiye elbise, 1925

Kaynak : pinterest.com; Erişim Tarihi: 24.01.2015

20. yüzyılın en önemli modacıları, günümüzde de adından sıkça bahsedilen, Gabrielle "Coco" Bonheur Chanel'dir. Moda devrimcisi olarak nitelendirilen Coco Chanel, özgürleşmiş modern kadınlar için giysiler tasarlamıştır (Bkz. Şekil 4.29). Bu dönemde kişiler üzerinden markalaşma olgusunun da ortaya çıktığı söylenebilir. 1883-1971 yılları arasında yaşamış Fransız modacılarının genç Türkiye Cumhuriyeti ile de yakın ilişkiler içine girmiş, Atatürk'ün isteği ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nin üniformalarını da tasarlamış, bu tasarımlar 1980'li yıllara kadar kullanılmıştır.

Şekil 4.29. : Gabrielle "Coco" Bonheur Chanel

Kaynak : wikipedia.org; Erişim Tarihi: 24.01.2015

Coco Chanel'in kadın modasına getirdiği en önemli yenilik kolay giyilebilir, yalın, iş ve sosyal yaşama adapte olmuş kadınların istekleriyle uyum içinde tasarımlar yapmasıdır. Üç parçalık örme kumaş takımı bu dönemde kadınlar tarafında en çok giyilen kıyafet olmuştur. Dıştan cepli bir hırka, etek ve kazaktan oluşan bu takımlar Fransızlar tarafından geliştirilen yuvarlak örme makinelerinde yapılan kumaşlardan imal edilmiştir. Seri üretim ile bu kıyafet tamamıyla halka hitap eden ilk moda üretimi olmuştur (Bkz. Şekil 4.30).

Şekil 4.30. : Üç parçalı kıyafet, 1929

Kaynak : pinterest.com; Erişim Tarihi: 24.01.2015

Coco Chanel, Küçük Siyah Elbise olarak bilinen tasarımı, şıklığı demokratikleştirmiştir. Bu elbise piyasaya sürüldüğü sırada Ford Model T kadar dikkat çekmiş ve bu nedenle dönemin moda dergileri bu elbiseye Chanel Ford adı vermişler ve tüm dünya tarafından giyilecek bir elbise olarak nitelendirmişlerdir (Bkz. Şekil 4.31).

Elbise asimetric bir etek kesimine sahiptir. Etek kısmı taşlarla süslenmiştir. Sadece yas elbiselerinde kullanılan siyah renk Coco Chanel ile bu özelliğinden sıyrılmıştır. Bu elbise, özellikle özgür genç kadınlar tarafından tercih edilmiştir. 1920'lerin erkeksi görünümünün bir örneği olan bu elbise, kadınları geçmiş dönemdeki korsenin kısıtlamalarından kurtarmıştır. Kadınlar artık kum saati görüntüsüne sahip değillerdi. Hatta göğüsler kasıtlı olarak düzleştiriliyor ve dönemin en önemli aksesuarı olan uzun boncuk kolyelerle süsleniyordu. 1920'lerde etek boyları yukarı çıkmasıyla çorap kullanım ihtiyacı doğmuştur. Çoraplar bacağı sıkıca sarmaya başlamıştır.

Şekil 4.31. : Üç parçalı kıyafet, 1929

Kaynak : pinterest.com; Erişim Tarihi: 24.01.2015

1920'li yılların öne çıkan bir başka özelliği de, yeni yeni ortaya çıkan film yıldızlarıyla moda haline gelen küt saç kesimidir. Kadınsı uzun saçın terk edilip erkeksi kısa saçların kullanımı tepkilere yol açmıştır. Ancak özellikle kalın perçemli, düzgün bir şekilde ortadan ayrılmış küt saçlar özgür genç kadınlar arasında yaygınlaşmış ve günümüze kadar da etkisini sürdürmüştür (Bkz. Şekil 4.32).

Şekil 4.32. : Louise Brooks, ABD'li dansçı ve Aktrist, 1929

Kaynak : selvedgeyard.com; Erişim Tarihi: 24.01.2015

1920-1930 yılları arasında moda dünyasında modern Art Deco akımı etkili olmuştur. Farklı zaman ve coğrafyalara ait kültürlerden etkilenecek oluşturulan dekoratif unsurlar, desen ve geçişken renklerin kullanımı ile oluşturulan motifler bu tarzın özellikleridir. Tıpkı Türkiye Cumhuriyeti'nde olduğu gibi Avrupa ve ABD'de de kadınlar iş yaşamında varlıklarını sağlaştırıyor, seçme ve seçilme hakkı elde ediyorlardı. Bu yeni haklar kadınların daha özgür olmalarını sağlamış ve erkeklerin yaptığı (sigara içme, araba kullanma) gibi faaliyetlerde bulunuyordu. Bununla birlikte artık göğüslerin kadın bedeninde bir önemi kalmamış, hatta moda tarihinde ilk defa kadınlar zayıf olmayı arzu etmeye başlamışlardır. Gecelik benzeri, bol, boru biçimli, vücut hatlarını gizleyen elbiseler kadınlar tarafından tercih edilmeye başlanmıştır.

Şekil 4.33. : Art Deco Moda, 1920'ler

Kaynak : dailymail.co.uk; Erişim Tarihi: 24.01.2015

Art Deco modasında elbiselerin kalça boyu çizgisi düşmüş ve ya bir şeritle ya da kemerle vurgulanmıştır. Etek boyları 1925 ve 1928 arasında diz üstüne çıkmıştır. Kadın silüetinin sadeleşmesi bol miktarda kolye ve şapka gibi aksesuarın kullanımına izin vermiştir. Etek boylarının kısalması ile ayakkabılar önem kazanmıştır (Bkz. Şekil 4.33).

1920'ler, erkek modasında da değişiklik yaşanmıştır. Oxford adı verilen paçaları aşırı geniş pantolon kullanılmaya başlanmıştır. Spor bir giyim tarzını işaret eden bu pantolonun paçalarının çevresi 100 cm'yi bulabiliyordu (Bkz. Şekil 4.34).

Şekil 4.34. : Oxford Pantolon, 1925

Kaynak : timeisatailor.blogspot.com; Erişim Tarihi: 24.01.2015

Erkek modasındaki bir diğer yenilikte tenis tişörtünün ortaya çıkmasıdır. Tenis şampiyonu Fransız René Lacoste, tenis sırasında giyilen kolalı, uzun kollu gömleklerin performansı kısıtladığını farkına varmış, bunun üzerine kısa kollu, daha yumuşak pamuklu kumaştan bir tişört tasarlamıştır (Bkz. Şekil 4.35).

Şekil 4.35. : René Lacoste ve tasarladığı tişört, 1920'ler

Kaynak : whereinus.com; Erişim Tarihi: 24.01.2015

1930'larda kadınların erkek giysileri tercih etmeye başladıkları görülmektedir. Alman asıllı şarkıcı ve sinema oyuncusu Maria Magdalena Dietrich (1901-1992) özel

dikim erkek takım elbiseleri giyerek, karşı cinsin kıyafetlerini giymekten kaynaklanan cazibeyi somutlaştırmıştır. Dietrich'in elbiseleri ilk bakışta erkek takım elbiseleri gibi görünse de ayrıntılara bakıldığında farklılıklar olduğu görülmektedir. Geleneksel erkek takım elbiselerde ceketler geniş omuzluyken, Dietrich'in ceketleri kalçada bitiyor, tek düğme bel çizgisinde yer alıyor ve düğme kapatıldığında göğüs kısmı açılıyordu. Pantolon yüksek belli ve bol kesimlidir (Bkz. Şekil 4.36).

Şekil 4.36. : Maria Magdalena Dietrich Takım Elbisesi, 1933

Kaynak : wikipedia.org; Erişim Tarihi: 24.01.2015

Bu dönem, aynı zamanda ABD sinema sektörünün altın çağıdır. 1930'larda yaşanan Büyük Buhran'ın gerçeklerinden kaçış yolu olarak görülen ABD sinema sektörü moda yön vermeye başlamıştır. Dönemin önemli modacıları sinema filmlerinde kostüm tasarımcısı olarak tasarımlar üretmeye başlamışlardır. Hollywood'un yükselişi kadın ve erkek aktörler üzerinden modanın şekillenmesini sağlamıştır. Filmlerde sade kostümler tercih edilmemiş, kadınların cinselliğine vurgu yapılan kıyafetler tasarlanmıştır. Erkeklerde V biçimli, dökümlü, geniş omuzlu ve dar kalçalı takım elbiseler kullanılmaya başlanmıştır (Bkz. Şekil 4.37).

Şekil 4.37. : Clark Gable, 1930'lar

Kaynak : wsj.com; 24.01.2015

1920'lerin sonu ile 1930'ların başında ABD'de hazır giyim modası ortaya çıkmıştır. Başlangıçta seçkin müşterilere hizmet veren üreticiler Büyük Buhran ile birlikte pazar paylarını arttırmak için halkın geneline ulaşabilecek, ucuz kıyafet tasarımına başlamıştır. II. Dünya Savaşı, Almanların Paris'i işgal etmesi, New York'lu tasarımcıların New York'u moda merkezi haline getirmeleri için uygun ortamı sağlamıştır. ABD'li tasarımcılar, ev idare etmeye ek olarak artan bir şekilde iş yaşamına dahil olan modern kadının gereksinimlerine uygun ve vücudun doğal hatlarını takip eden giysiler tasarlanmıştır.

Çalışan kadınlara yönelik incelikli, kentli kesime sahip olan kadın kıyafeti köşeli omuz vatkalı ve uzun ince silüete sahiptir. Üç parçalı erkek takımlarını çağrıştıran tek sıra düğmeli yelek, kadınsı bir bluz ihtiyacını geri plana atarak iş hayatının ciddiyetini yansıtmaktadır. Ceketin çift düğmesi bel hizasına oturmaktadır (Bkz. Şekil 4.38).

Şekil 4.38. : 1930'ların sonu ve 1940'ların başında kullanılan kadın kıyafeti

Kaynak : pinterest.com; Erişim Tarihi: 24.01.2015

4.1.5.2. Türkiye Cumhuriyeti'nde Giyim - Kuşam

4.1.5.2.1. Şapka Devrimi ve Kıyafet Kodlarının Değişimi

Cumhuriyet'in ilanı ile toplumun tüm tümünü etkileyen devrimler hayata geçirilmiştir. Ancak, giyim kuşam alanında yapılan değişiklikler toplumun çağdaşlaşması açısından ayrıca önemlidir.

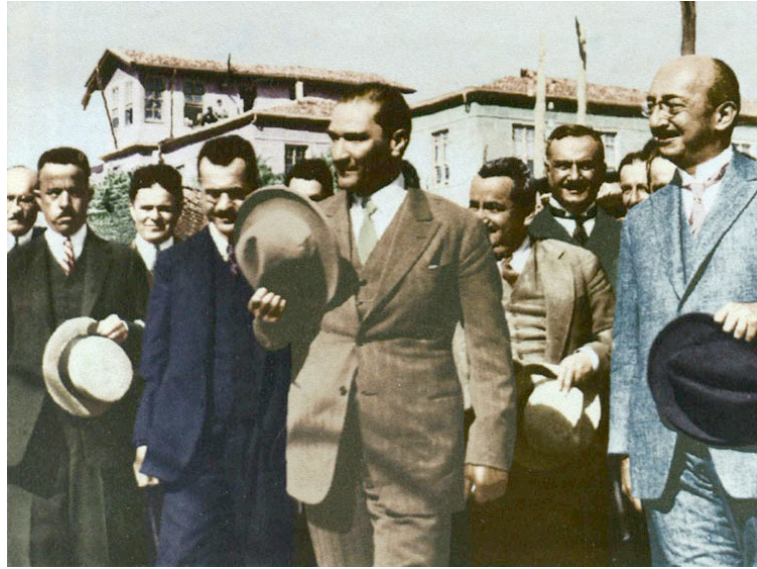
Atatürk kıyafet devrimi üzerindeki düşünceleri 30 Ağustos 1925'te Kastamonu'da yaptığı dile getirmiştir (Kocatürk, 1984: 92):

“Bazı yerlerde kadınlar görüyorum ki, başına bir bez veya buna mümasil bir şeyler atarak yüzünü gözünü gizler ve yanından geçen erkeklere karşı ya arkasını çevirir veya yere oturarak yumulur. Bu tavrın mana ve medlülü nedir? Efendiler medeni bir millet anası, millet kızı bu garip şekle, bu vahşi vaziyete girer mi? Bu hal milleti çok gülünç gösteren bir manzaradır. Derhal tashihi lazımdır.”

Kadınların kıyafetlerine yönelik resmi bir düzenleme olmamasına rağmen yıllardır sosyal yaşamın dışında tutulmuş kadınların Cumhuriyet ile birlikte özgürleştikleri ve bu özgürlüklerini kıyafetleriyle de yansıttıklarını görmekteyiz. Bununla birlikte "şapka devrimi"ne karşı yoğun direnç gösterilmiştir.

Atatürk, şapka konusuna 1925 yılının yazında yoğunlaşmış ve yurt gezisine çıkmıştır. 27 Ağustos 1925 İnebolu'da, tarihe "şapka nutku" olarak geçen konuşmasını yapmıştır (Bkz. Şekil 4.39)

"Redingot gibi, bonjur, smokin gibi, işte şapkanız! Buna câiz değil, diyenler vardır. Onlara diyeyim ki, çok gafilsiniz ve çok câhilsiniz ve onlara sormak isterim: "Yunan serpuşu olan fesi giymek câiz olur da şapkayı giymek neden olmaz ve yine onlara, bütün millete hatırlatmak isterim ki, Bizans papazlarının ve Yahudi hahamlarının kisve-i mahsûsası olan cübbeyi ne vakit, ne için ve nasıl giydiler?"

Şekil 4.39.: Şapka ve kıyafet devrimi konuşmalarını yaptığı Kastamonu seyahati dönüşü Çubuk'ta karşılayanlarla, 1 Eylül 1925

Kaynak: tsk.tr; Erişim Tarihi: 16.03.2015

Atatürk bu ve benzeri konuşmalarında şapkayı medeniyet, estetik, ekonomik, kültürel ve dini boyutlarını izah ederek ilk mesajlarını vermiştir. Ama günümüz siyasi biliminde iletişim ve halkla ilişkiler disiplinleriyle tanımlanan bu konuşmalar yeterli görülmemiş ve 25 Kasım 1925 "Şapka Kanunu" yürürlüğe girmiştir.

Kanuna rağmen şapkaya karşı direnişin devam ettiği bilinmektedir. Bu direnişin ana nedeni din üzerinden halkın kışkırtılması sonucu yaşanmış ve şapka bir rejim sorunu haline gelmiştir. Bu nedenle kanuni, hukuki tedbirler alınmış, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın şapka konulu fetva vermesi sağlanmıştır.

Şapka Devrimi, kanunla yürürlüğe girse de, giysi konusunda doğrudan bir kanun çıkarılmamıştır. 30 Kasım 1925 tarihinde yürürlüğe giren " Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin Kapatılmasına ve Türbedarlar ile Bazı Unvanların Men ve

İlgasına Dair Kanun" çerçevesinde din adamları dışında dini simge sayılabilecek kıyafetlerin giyilmesi yasaklanmıştır. Bununla birlikte, Cumhuriyet rejimi, toplumun ana giyim kodları değiştirmeye yönelik bir düzenlemeye gitmemiştir.

Buna rağmen, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte kadınların kıyafetlerinde köklü değişikliklerin olduğu görülmektedir. Atatürk de kadınların Cumhuriyet'in inşasındaki rolüne dikkat çekmiştir.

"Türkiye Cumhuriyet için kadın, bütün Türk tarihinde olduğu gibi bugün de en muhterem mevkide, her şeyin üstünde yüksek ve şerefli bir mevcudiyettir."

Bu bilince sahip Atatürk, ülkenin yeniden inşası sürecinde kadınlara önem vermiş ve onların çağdaşlaşması için gerekli adımların atılmasını sağlamıştır. Atatürk'ün yanında her zaman modern kıyafetleriyle Türk kadınına yer vermesi, ülkenin çağdaşlaşmasında kadına verdiği rolün ve önemin bir göstergesidir.

Şekil 4.40.: Atatürk ve Modern Kıyafetleriyle Türk Kadını

Kaynak: atam.gov.tr; Erişim Tarihi: 04.04.2015

Eski Türk toplulukları ve devletlerinde, kadın gerek yönetim gerekse toplumsal hayatta önemli konumda olduğu bilinmektedir. Ancak Osmanlı Dönemi'nde kadın, Saray hayatında varlık göstermeye başlamıştır. Bu nedenle, Osmanlı hanedanlığında kadın hiç bir zaman Saray'ın oluşturduğu iletişim dilinde yer almamıştır.

Cumhuriyet ile birlikte kadının özgürleşmesi, toplumsal ve iş hayatı yanında siyasi hayatta da ön plana çıkması kadının Cumhuriyet rejimi tarafından yeniden inşa edilen iletişim dilinde önemli bir konuma getirmiştir. Oluşturulan bu dilin en önemli figürü de İsmet İnönü'nün eşi Mevhibe İnönü'dür.

Mevhibe İnönü, 2. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün eşi olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk "Fisrt Lady"si olarak Cumhuriyet Devrimleri'nin kadın yüzü olarak dikkat çekmektedir. Başında şapkısıyla, Lozan Barış Antlaşması imza törenine katılan 25 yaşındaki Mevhibe Hanım, Cumhuriyet devrimlerinin hepsini, ilk evvela kendi evinde hayata geçirerek onları benimsemiş ve etrafına da benimsetmiştir. Mevhibe Hanım, 1933 yılında ilk otomobil ehliyeti alan kadınlardır.

1916 yılında evlenirken giydiği gelinlik, Beyoğlu'nda Maison de Blanc adında bir modaevi tarafından hazırlanmıştır (Bkz. Şekil 4.41). Gelinlikte kumaş olarak ipek kullanılmışken inci ve pul boncuk işlemlerle bezelidir.

Şekil 4.41. : Mevhibe İnönü'nün Gelinliği, 1916

Kaynak : Öktem İşözen, 2009: 9

Cumhuriyet'in ilanı ile kadınların kıyafetlerinde değişme yaşanmış ve bu Mevhibe Hanım'ın da kıyafetlerine yansımıştır. Bu dönemde, ilk defa dünya moda anlayışına yakın kadın elbiseler giyinmeye başlanmıştır. 1920'lerin bir elbisesi. İsmet Paşa'nın Başbakanlık dönemine denk gelen zamanlarda Mevhibe Hanım'ın giydiği kıyafetlerden bir tanesi saten çizgili tafta kumaşından dikilen uzun etek ve cekettir (Bkz. Şekil 4.42).

Şekil 4.42. : Mevhibe İnönü'nün Elbisesi, 1920'ler

Kaynak : Öktem İşözen, 2009: 11

Mevhibe Hanım, 22 Şubat 1927'de Pembe Köşk'te yapılan ilk Cumhuriyet Balosu'nda mor ipekli bir kumaştan yapılmış uzun bir etekle katılmıştır. Daha sonra Mevhibe Hanım elbisesini daha kolay giyebilmek için eteğini kısaltmış ve yıldız iğnesinden kendisine çanta yaptırmıştır (Bkz. Şekil 4.43).

Şekil 4.43. : Mevhibe İnönü'nün İlk Cumhuriyet Balosu Elbisesi, 1927

Kaynak : Öktem İşözen, 2009: 11

Ankara'yı başkent yapan Atatürk bir an önce modern bir başkente kavuşmak istemiştir. Onun için diğer modern başkentlerde yapılan aktivitelerin Ankara ve Türkiye genelinde de yapılmasını arzu etmiştir. Çok kısa bir zamanda konservatuarlar açılmış, konserler verilmeye başlanmış, at yarışları düzenlenmiştir. Bu dönemde Atatürk bir balo verilmesini istemiş ve ilk kadınlı erkekli balolar Atatürk Orman Çiftliği'ndeki Marmara Köşk'ünde başlamıştır. 1927 yılında ise bu görkemli balonun Pembe Köşk'te verilmesini rica etmiştir. 22 Şubat 1927'de Ankara'nın ilk resmi ve görkemli balosu Pembe Köşk'ün yeni inşa edilmiş olan balo salonunda gerçekleşmiştir. O gece İsmet İnönü frak Mevhibe İnönü gri püsküllü ipek saten çarliston elbise giymiştir (Bkz. Şekil 4.44). Atatürk Mevhibe Hanım'ın elini öperek böyle modern bir görünümle ev sahipliği yaptığı için Mevhibe Hanım'a teşekkür etmiştir.

Şekil 4.44. : Mevhibe İnönü'nün Balo Elbisesi, 1927

Kaynak : Öktem İşözen, 2009: 2

1928 yılında Afgan Kralının Türkiye'ye gelişi şerefine bir davet düzenlenmiştir. O yıllarda kadınlar modern şekilde giyinmeye yeni başlamışlar ve birbirlerinden örnek alarak kıyafetlerini yaptırıyor veya seçiyorlardı. Bunu sadece belli bir azınlık değil, Anadolu'nun her tarafındaki kadınlar giymişlerdir. İstanbul'dan gelenlerden fotoğraflarda görüp ve onlara sipariş vermişlerdir. Bu

dönemde elbiselerde dantel süslemeler kullanılmaya başlanmış ve bu uygulamayı Mevhibe Hanım'ın kıyafetlerinde de görmek mümkündür (Bkz. Şekil 4.45). Yakası bej dantelli mavi yün etek ve üstten oluşan bu elbise bir hamilelik kıyafetidir.

Şekil 4.45. : Mevhibe İnönü'nün Dantel Yakalı Elbisesi, 1929

Kaynak : Öktem İşözen, 2009: 37

1930 yılında, Yunan Başbakanı Venizelos'un şerefine Atatürk'ün Ankara Palas'ta vermiş olduğu bir davette Mevhibe Hanım pul ve boncuk işlemeli siyah ve bej ipek saten gece elbise giymiştir (Bkz. Şekil 4.46; Şekil 4.47)

Şekil 4.46. : Yunan Başbakanı İçin Verilen Davet, 1930

Kaynak : Öktem İşözen, 2009: 40

Şekil 4.47. : Mevhibe İnönü'nün Diydiği Elbise

Kaynak : Öktem İşözen, 2009: 41

4.1.5.2.2. Beyoğlu: Moda ve Terziler

Yüksek ücretlerle çalışan makastarları, model çizen sanatkârları, yardımcı kızları, hizmetçileri, atölye şefleri, kâtibeleriyle mütevazı terziler ve terzi dükkânlarından farklı, modern birer ticarethane şekline bürünen terzihanelerin Beyoğlu'nda kurulmaları, bu işte başarılı olma yolunda atılan ilk adım olarak görülmüştür. Ancak diğer Beyoğlu terzihaneleriyle yarışabilmeleri ve rakiplerinin önüne geçebilmeleri için satacakları kıyafet ve aksesuarların yeniliği, zarifliği ve güzelliği dışında müşteri ilişkilerinde de öne çıkmaları gerekmiştir. Terzihaneye ilk defa gelen müşteriyi etkilemede, kapıda karşılandıktan, isteği üzerine kendisine modeller sunulana dek, mekânın döşeme ve dekorasyonu son derece önem taşımıştır. Bu yüzden terzihane sahipleri, işyerlerini gösterişli veya sade ama mutlaka şık ve modaya uygun tarzda dekore etmişlerdir. Prova ve idare odaları, atölyeleri, yazihaneleriyle semt terzilerine göre çok daha geniş alanlara kurulan terzihanelerin en önemli kısımları, müşterilerin kabul edildiği salonlardır. Devrin en gözde alışveriş semti olan Beyoğlu'nda kurulan ve her köşesi büyük bir özenle döşenip süslenen, müşterilerin bir misafir gibi karşılanıp ağırlandığı terzihanelerin bu masraflı ve zahmetli uğraşları; mallarını alma, yaratma, reklâm yapma ve satma aşamasında da

devam etmiştir. Terziler dönemin modasını takip etmek için başta dünyanın moda merkezi olan Paris olmak üzere Avrupa'nın büyük şehirlerine gitmişlerdir.

Genco Erkal ile yapılan görüşmede, Erkal'ın annesi Nebahat Ferit'in Paris yolculuklarından bahsetmiştir.

[...]Annem yılda en az iki kere Paris'e giderdi, defilelere gider not tutar, çizer. O zamanın dergileri L'Official gibi dergileri toplar getirirdi. Bir de kumaş getirirdi, o zamanlar yasaktı, ama o zamanlar öyle kumaşların burada yapılmasına imkan yok, yanında çalışan başka bir terzi kızla birlikte giderdi[...]

1925'ten sonra Türkiye'de kadın hem üstündeki örtüyü atabilmiş, hem de Avrupalı hemcinslerinin giyimdeki yeni anlayış ve form devriminin yakın takipçisi olmuştur. Osmanlı döneminde kadınlara güzel sanatlar eğitimi vermek amacıyla 1914 yılında kurulan İnas Sanayi Sultani yeniden düzenlenmiş ve 1927 yılında Kız Sanat Enstitüleri kurulmuş, bunlarla birlikte çeşitli biçki dikiş kursları da açılmıştır. Tüm bu kurumlar, Cumhuriyet kadınının yetişmesinde önemli bir görevi üstlenmişlerdir. Enstitülerde yetişen kızlar, hazır giyimin yaygın olmadığı bu dönemde bir yandan kıyafet biçip dikmeyi öğrenmişler, diğer taraftan da diktikleri kıyafetleri giydikleri defileler düzenleyerek Batılı giyim tarzının yaygınlaşmasına aracılık etmişlerdir. Üstelik enstitü öğrencilerinin bir kısmı, devlet burslarıyla Avrupa'ya eğitime gönderilmiştir. Bu öğrenciler okullarına dönmüşler ve öğrendikleri en son Paris ve Londra modalarını atölyelerde uygulamışlardır. Bu okullar, buldukları kentlerin moda merkezi durumundaydı (Ormanlar, 1999: 47-48).

Cumhuriyet ile birlikte kadının toplum içindeki konumu farklılaşmıştır. 1926 ilk kadın dişçi, 1927 ilk kadın avukat, 1928 Mayıs şenliklerinde okul kızlarının şortlarıyla gösterilere katılması, 1928 Afgan kraliçesi yüzü ve başı açık olarak Türkiye'de bulunması ve bu ziyaretin İstanbul basınında ilk sayfalardan günlerce verilmiş olması dikkat çekicidir. Aynı yıl mecmuaların kapağında çıplak kadın çizimlerinin yer alması, 1929 Cumhuriyet gazetesinin ilk güzellik yarışmasını düzenlemesi, 1929 Taksim stadında atletizm yarışmalarına kız atletlerinde katılması, kadının seçme ve seçilme hakkı üzerinde tartışmaların başlaması, 1929 İş Bankası çalışanlarından 86'sının kadın olması, 1930 ilk kadın şoför ehliyeti alması, 1930 kadın kadastro mühendisinin göreve başlaması, 1930 belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanıyan yasanın çıkması, 1930 ilk kadın yargıcın göreve başlaması,

1930 üç kadının siyasi partiye üye kaydedilmesi, 1932 Keriman Halis'in Dünya Güzellik kraliçesi seçilmesi ve ilerleyen yıllarda hemen hemen her alanda kadınları modernleşen dünya şartlarına ayak uydurduğunu görmek mümkün olmuştur (Özer, 2004:218).

Kadınların iş hayatına girmelerinin kıyafete etkilerini Deniz Adanalı görmemize imkan vermiştir.

"[...] Bizim aile de çalışmayan kadın yok, kıyafet çok önemliydi. Yemek alamayabilir ama ayakkabı alır gibi söylenceler var. Şimdi bunlara ukalalık, snobizm deniyor. Halbuki şapka tamamlayıcıdır. Annem, büyükannem ve teyzelerim çok çok meraklıydı. Yani kıyafet ciddi olarak önemsenen bir şeydi. Belki çalıştıkları ve dışarı da çıktıkları içindir [...] Şimdi ki gibi sosyal hayat, özel hayat, iş hayatına ayrı giysi gibi muhakkak ayrımlar vardı ama şimdi ki gibi spor olayı yok [...]"

Cumhuriyet'in ilanı ile değişen kıyafetlere ayak uydurmak için bir çok kişinin terzi olduğu görülmüştür.

Müslüman olmayan terziler, yurtdışından kupon kumaşlar getirip, hem kumaşları satıyor, hem de terzilik yapıyorlardır. Tüccar mantığı ile çalışan bu kişilere 'tüccar terzi' adı takılmıştır.

Dönemin önemli terzilerinden biri Madam Fegara'dır. Beyoğlu Mısırlı Han'da atölyesi bulunan Madam Fegara, şöhretini, 'Moda Albümü' dergisinde Paris modasının Türk Giyim-Kuşam modasında yarattığı etkileri yazdığı köşesi ile yakalamıştır. Yılın popüler giyiminden haberdar olmak isteyen kişi, Madam Fegara'nın yorumları ışığında bilgilenmişlerdir. Madam Fegara kadar ünü yayılan terziler arasında, Kaluvrisi, Madam Filyo, İren Fayn gibi isimler de bulunmaktadır.

Şekil 4.48. : Tüccar Terzi Reklamı

Kaynak : Akşam Gazetesi; 05.11.1929: 10

Mutlu İlmen de dönemin terzileri hakkında önemli bilgiler aktarmıştır:

"[...] Küçük çocukken vapurlarda lüks kısmı vardı. Lükste oturmak için annem bana robe manto diktirirdi. Mesela o dönem terziler vardı. Coluvrisi, Aleko,

Teo'lar, Calibe Hanım Mısır Apartmanı'ndaydı. Madame Fegara kendi atölyesinde defile yapardı, annem defilelere beni de götürürdü, Star Gali sadece tayyör dikerdi. Maksud işleme yapardı annem biraz abartılı bulurdu ama bana iki balerin aplike yapmıştı [...]

[...] İsmail Kemal ısmarlama ayakkabı yapardı. Bacıkakis bali ayakkabısı yapardı. Ayaklarımız bozulmasın diye annem onlara bana ayakkabı ısmarlardı. Terzi İzzet erkek dikerdi [...]

Betül Mardin de Beyoğlu'ndaki Gayrimüslim terziler hakkında bilgiler vermiştir: [...] Rum ve Ermeni terziler vardı Beyoğlu'nda Fegara, Politzieni [...]

Şekil 4.49. : Moda Ticarethanesi Reklamı

Kaynak : Akşam Gazetesi, 02.11.1929: 8

Türkiye'de Gayrimüslim terziler Beyoğlu'nda faaliyet gösterir ve üst gelir seviyedeki bireylere hizmet verirken Genco Erkal'ın annesi Nebahat Ferit Londra'da Kraliyet Akademisi'nde terzilik eğitimi almıştır.

"[...]Hala eski kloş etek nasıl olur, kol nasıl takılır orada ki eğitimiyle ilgili olarak böyle bir cilt içinde duruyordu bana göstermişti. Dönünce birden bire çok öne sığıyor [...]"

Nebahat Ferit Türkiye'ye döndükten sonra kendi atölyesini Rum terzi ile ortaklık kurarak açmıştır. Genco Erdal o dönemde terzilik konusunda Nebahat Ferit gibi eğitim görmüş kimsenin olmadığını altını çizerek Musevi ve Rum terzilerin varlığından söz etmiş ve annesinin atölyesi hakkında şu bilgileri paylaşmıştır:

[...] Annem Stangali isimli çok ünlü Rum terziyle ortak butik açmıştı. Annemin ulaşmak istediği müşteri kitlesini o Rum terzi tanıyordu, bir süre birlikte

çalıştılar sonra yollarını ayırdılar. Annem Beyoğlu'nda Taksim'le Galatasaray arasında Yıldız ve Lale sinemasının tam karşısında Çığ Apartmanı vardır. Bu apartman Şerbetçi ailesine aitti. Yani dayılarım, anneannem ve annem hepsi bu apartmanda otururdu. Bir katı hem bizim evimizdi hem de annemin atölyesiydi [...]

Nebahat Ferit, ev- atölyesi müşterileri ağırlıklı olarak Musevilerden oluşmaktaydı.

"[...] Özellikle Musevi aileler çok gelip, giderlerdi. Burlalar, Beharlar, Şönmanlar, bugün hala üst düzeyde ki İstanbul'lu Musevi aileleri devamlı gelip giderlerdi. Özellikle düğünleri olduğu zaman hepsine kıyafetler dikilirdi [...]"

Calibe Seyfettin, hikâyeci Ömer Seyfettin'nin eşidir. Gençken eşini kaybeden Calibe Hanım, kendisini terziliğe yakın bularak bu mesleği tercih etmiş, Madam Fegara gibi Mısırlı Handa faaliyet göstermiştir.

Yeni stil, Türk halkını etkisi altına almıştır. Birçok kişi, terzilik mesleğini öğrenmek için, Anadolu'dan büyük şehirlere özellikle de, İstanbul'a gelip, yerleşmeye başlamıştır. İstanbul'da, Ecnebi erkek terzilerin yanında çalışarak terzilik mesleği öğrenilmeye çalışan birçok Anadolu genci İstanbul'a göç etmiştir. Bu gelişime verilebilecek en güzel örnek ise, Mithat Gürsoy'dur. Niğde'de kendi dükkânını kapatarak İstanbul'a gelen Mithat Gürsoy, Müslüman olmayan Türklerin atölyelerinde iş bulmuş ve mesleğin inceliklerini öğrenmeye çalışmıştır. Ermeni asıllı ustası Hacı Sarkis'ten mesleği öğrenen Mithat Gürsoy 1929 yılında, Terzilik mesleği merkezinin Avrupa olduğunu anlayarak yabancı dil öğrenmiş ve ısmarlama terzilik eğitimi veren İngiliz okuluna kayıt yaptırmıştır. Eğitimini tamamladıktan sonra ülkesine dönen Mithat Bey, 'Mithat Giyim'i kurarak hazır giyimde bir ilke imza atmıştır.

İlk kadın terziler arasında anılanlardan biride Güzide hanımdır. Dönemin en önemli terzileri arasında yer almıştır. Yaşamındaki talihsizlikler sonucu çalışmak zorundadır ve terzilik yapmaya başlamıştır, ne de olsa dönemin popüler mesleği terzilikdir. Beyoğlu, Saint Antoine Kilisesi yanında bulunan, Haute Couture modasının merkezi sayılan Viyana Pazarında işe girmiş, altı ay sonra mesleğin tüm inceliklerini öğrenmiş, müşteriler arasında aranan bir kalfa olmuştur. Müşterilerinin memnuniyeti onu, terzihane kurmaya itmiştir. Terzihanesi ile ünlendikten, sonra Viyana'ya gitmiştir. Mesleğini geliştirip, Türkiye'ye dönerken yanında birçok kıyafet ve kumaş getirmiştir. Ancak Türk hükümeti yerli malların tüketimiyle ilgili

kararname çıkartmıştır. Elindeki tüm mallar yabancıdır ve tüm parasını bu mallara yatırmıştır. Tanıdıkları aracılığı ile Atatürk'e ulaşır, kumaşları kullanma izni almıştır. Atatürk ise Güzide Hanım'dan, Afet Hanım'ın 3 Nisan 1930 tarihinde yapacağı konuşma için, Atatürk'ün bizzat çizdiği söylenen elbiseyi dikmesini istemiştir. Güzide hanım, elbiseyi diker. Afet hanımın konuşması da, elbisesi de çok beğenilir, Güzide hanım bu olaydan sonra Ankara'da çok ünlenir. Ankara daki yönetici eşlerinin ve çocuklarının vazgeçilmez terzisi olur. Yetişmeyen siparişler için pazar günleri de çalışılmaktadır.

Saadet Erkut, Türkiye Cumhuriyetinin yurtdışında okumaya gönderdiği ilk öğrencilerdendir. Modanın merkezi Paris'te aldığı eğitimi tamamlamış ve ülkesine dönmüş öğrendiklerini olgunlaşma enstitüsündeki öğrencileri ile paylaşmıştır.

Paris'te şapkacılık ve terzilik tahsillerini tamamlayarak diplomalarını başarıyla alıp ülkelerine dönen Ergun ve Türkan kardeşler de, dönemin eğitimli diplomalı terzileri olarak lanse edilmiş yaptıkları işler, gazetelerde sık sık yayınlanmış, iki kardeş örnek gösterilerek okullu olmanın önemi vurgulanmıştır. 'Academy de Cup Paris' den Ergün, 'Academy de Mod dö Paris' den ise Türkan Hanım, üç yıllık eğitimleri sonucu mezun olmuş ve büyük terzilerin yanında yaptıkları staj sonucu yurda dönüşleri 1932 yılı Moda Albümü dergisinde büyük puntolarla duyulmuştur.

Devlet erkânına hizmet eden büyük terziler, müşterilerini memnun etmek için ellerinden geleni yapmışlardır, bu isimlere dikmek hem bir onur, hem de büyük reklâmdır olmuştur. Bu terzihanelerde müşterinin ölçüleri bulunur, müşteri yeni bir elbise isteniyorsa kumaş gönderilir, iş sadece provaya gitmeye kalır. Gömlekçilerde de ölçüler bulunur ve aynı yöntemle onlar da siparişlerini yerine getirilirdi. Çankaya köşküne hizmet veren terziler, dönemin bir numaralı terzileri olarak kabul edilirdi. Dönemin ünlü gömlekçisi ise, Cadde-i Kebirdeki Galatasaray Lisesi karşısında bulunan 'Zara'dır.

Terzilerin ise en önemli sorunu malzemenin az olması, kumaş, iplik, astar gibi malzemelerin kolay bulunamamasıdır. Ancak, ilerleyen yıllarda Atatürk bu konuyla ilgili problem olduğunu bildiğinden beş yıllık sanayi planları dâhilinde bu sorunu da çözecek bir kuruluşu, hayata geçirmiştir.

Şekil 4.50. : Galatasaray'daki Zara Mağazası

Kaynak : google.com/images; Erişim Tarihi: 23.04.2015

Kumaş sıkıntısının terziler tarafından nasıl giderildiğini Genco Erkal, annesi Nebahat Ferit üzerinden paylaşmıştır.

[...] Beraber giderlerdi bir hafta kalırlardı orada kumaşları alıp kesip teğeryip maket elbise yaparlardı, yani hali vakti yerinde olan insan 5 -10 tane elbise getirebilirlerdi de kumaş getirmek yasaktı, Kendi de o terzi kızda şık tayyörler giyer, vualli şapkalar takar sanki oda çok zengin biriymiş gibi...Çünkü çantasını açsalar nereden buldun bu kadar elbiseyi diyecekler 5-10 elbise o, 5-10 elbise annem valizlerle getirirlerdi,. Geldiklerinde o elbiseler demonte edilir ve her türlü şekilde tekrar kesilebilecek hale getirirlerdi. Annem çok iyi bilirdi onları kesmesini [...]

1930 yıllarında, Beyoğlu, başta İstanbul'un sonra Türkiye'nin moda merkezi durumuna gelmiştir. Avrupa eğitimi alan öğrenciler yurda döndüklerinde Beyoğlu'nda atölyelerini açarlardı. Öğrenilerek gelinen Paris ve Avrupa modası buradan Türkiye'ye yayılırdı. Cadde-i Kebir üzerinde bulunan 'Mısırlı Han', önemli terzilerin bulunduğu bir mekândı. Madam Fegara, Calibe Seyfettin, Yaman Uzun ve Eyüp Usta gibi ünleri Cadde-i Kebir'i çoktan aşmış isimler arasındadır.

1930'lu yıllarda en önemli terzilerden biri Cemal Bürün'dür. Cemal Bürün, Türkiye Cumhuriyetinin ilk Türk ve Müslüman terzisi olarak kabul edilmektedir.1905'de doğan Bürün, Atatürk'ün 1925'de kıyafet devrimini yapması ile oturduğu mahallenin kadınlarına manto dikerek işe başlamıştır. İlk atölyesini, Cadde-i Kebir'de Beyoğlu apartmanında açmış, ancak talebin çokluğunda daha sonra

Mısırlı Handaki meşhur atölyesine geçmiştir. Mesleğinde kısa sürede parlamınca, moda merkezi haline getirmek istediği 'Bürün' apartmanını inşa ettirmiştir.

Soyadını, bürünmekten gelen 'Bürün' kelimesi ile alır. Cemal bey, Türkiye'de düzenlenen defilelerde de öncü olmuştur. Atatürk döneminde Dolmabahçe Saray'ında düzenlediği defileden sonra Atatürk; 'Cemal bey, bizim yaptığımız inkılâbı siz giydirdiniz' demiştir.

Bugün aktif olarak tekstil sektöründe yer alan Aykut Hamzagil dönemin tekstil ekonomisini içinde azınlıkların durumu açısından önemli bilgiler paylaşmıştır. Ailesi Samsun'dan İstanbul'a gelen Hamzagil'in babası Sultan Hamam'da Emiroğlu Han'da tuhafiyecilik yapmıştır.

"[...] Aynı handa şimdi Karaca'nın sahibinin de dükkanı vardı. Altlarında başka bir eşarp dükkanı bulunurdu. O zaman Sultan Hamam'da Museviler ağırlıktaydı ama Ermeniler de Rumlar da vardı. Babamın dükkanında azınlıklar da çalışırdı. Bu gayet doğaldı çünkü onlar da ailenin birer ferdiydi. Sonra sen-ben davası çıktı ve işin sihri bozuldu. [...]"

"[...] Sultan Hmam'da 6 metrekare dükkânımız vardı. Dükkanlar kapılar kapanır, kilitler asılır üstüne demir kapı kapanır ona da kilitler asılır üstüne bir tane daha...Ben yukarıda bir dükkan yaptım her yeri cam bir anahtarla kapanıp bir anahtarla açılıyor. Yerler kırmızı, lacivert ve beyaz...Zeki Triko benim müşterimdi. Hepsi bu hana ilk defa geliyor, öyle mankenler görmemişler, bunlar nerden çıktı? Böyle tipler gelince benim ismim daha güncel oldu, beni handa da farklı bir yere koydular [...].

Beyoğlu'ndaki durum ise Hamzagil'in anlatımlarında şu şekilde betimlenmiştir:

"[...] Tünel'de Zahaviyadis vardı çok güzel eşya satardı, Lebon Pastanesi, solda Markiz vardı, daha aşağıda Necmi Rıza vardı, Lazarro Franko mağazası, Lion İstanbul'un en büyük mağazası vardı, ithal mallar satardı Galatasaray'a doğru köşede Zara mağazası vardı. Zara. Yanında Silvio vardı, onun yanında Martino gömlekçi vardı. Vitrinleri çok şıktı işte mağaza dedin mi böyle olur ceket dedin mi böyle olur. Gıptayla bakardık. Reglan kol yeni görüyoruz, takma kol onları orada gördük biz. O zaman ısmarlama ayakkabılar yaptırılırdı. Şunda ayakkabı yaptıracaksın, şundan kumaş alacaksın, şunda kıyafetini diktireceksin. O zaman bugün sarf ettiğimiz merak ve enerjinin çoğunu o zaman arıyorduk [...].

Hamzagil'in bu açıklamasında Beyoğlu'nun kendisine özgü, çoğunlukla ithal malların satışını yapan mağazalar olduğu anlaşılmaktadır. Yerli malı üreticileri ve kumaş tüccarları Beyoğlu mağazalarında bulunan ürünleri incelemekte ve belki de onlardan modeller edinmekte ve kendi ürünlerinde kullanmaktadır. Buradan çıkabilecek en önemli sonuç da Beyoğlu'ndaki mağazalar sadece üst sınıf gelire sahip bireylerin giyim alışkanlığını belirlediği gibi, yerli üreticiler aracılığıyla da daha düşük gelir seviyesindeki bireylerin de giyim alışkanlıklarını da dolaylı şekilde etkiledikleridir.

Dönemim tekstil ekonomisi ve mağazacılığı konusunda Kerim Kerimol da önemli paylaşımlarda bulunmuştur.

"[...] O dönem bay kıyafet tarzı Mon Peltekiz, Ekonomodis, Dimitri vardı. Saray sinemasının karşısında, Calluvrisi vardı bayan [elbiseleri] dikerdi. Hazır giyim için yurtdışından gelenleri satan Moyer ve Lion vardı [...]."

Dönemin gazetelerinde yer alan aşağıdaki fotoğraf bize dönem mağazacılığı konusunda bir fikir vermektedir (Bkz. Şekil 4.43; Şekil 4.44). Soldaki fotoğrafta kumaşların vitrinlerde sergilenmesi ve mağaza camekanında işletme adının yazılış biçimini göstermektedir. Sağdaki fotoğrafta ise sergilenen kumaşların önünde iki cansız manken dikkat çekmektedir. Dönemin pardösü ve şapkası giydirilmiş mankenleri izleyenler arasında kürklü ve mankenlerle benzer şapka takmış bir kadın da vardır.

Şekil 4.51. : Dönemin Mağaza Vitrini ve Vitrin Tasarımı

Kaynak : Cumhuriyet, 04.04.1929:1

Şekil 4.52. : Dönemin Mağaza Vitrini ve Vitrin Tasarımı

Kaynak : Cumhuriyet, 04.04.1929:1

4.1.5.2.3. Dönemin Modası ve Modayı Etkileyen Faktörler

Dönemin getirmiş olduğu değişimlerin etkisi ile geleneksel kültürün etken olduğu giysilerin yerini dünya modasına göre biçimlenmiş yeni giyim tarzı almıştır (Koç ve Koca, 2006: 43). Cumhuriyetin ilk yıllarında, Türkiye'nin ne denli modern bir ülke olduğunu göstermenin en uygun yolunun 'kıyafet dili' olarak kabul edildiği kaynaklarda açıkça görülmektedir. İstanbul'un en ünlü terzileri, İsmet Paşa Kız Enstitüsü ve diğer okulların sipariş atölyelerinin, yöneticileri ve eşlerini giydirmek için seferber olmaları, Cumhuriyet ve Kızılay balolarında batılı kıyafetler içindeki şıklık yarışı, küçük dereceli memurların aldıkları Sümerbank kıyafet yardımına maaşlarının bir bölümünü de ekleyerek, 'Cumhuriyet Şıklığını' temsil etme çabaları, modanın çağdaşlaşma sürecindeki rolünün en basit örnekleri olarak gösterilebilir (Karlıklı ve Tozan, 1998: 153).

Türkler için moda, başından itibaren Avrupa kaynaklıdır. 20. yüzyılın başında, dünyanın gelişmiş ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de modanın kaynağı Paris'tir. İstanbul'da modayı yakından takip eden kesim üst tabakaya ait insanlar olmuşlardır. Bu tabakaya ait kadınlar, moda gazeteleri ve dergilerini takip etmişlerdir. Terzihanelerin Avrupa'dan taşıdıkları son moda modeller, bu kadınlar içindir.

Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan değer değişikliği, Cumhuriyet politikaları sayesinde daha hızlı ve güçlü bir hâl almış, kavramlar yeniden tanımlanmış, toplumdaki roller yeniden yazılmış ve tüm bunlardan en çok kadınlar etkilenmiştir.

Cumhuriyet, kadının yaşamda aktif ve üretici yurttaş olması ve erkeklerle eşit haklarda yaşaması ideali ortaya koymuştur. Bu ideal çerçevesinde Türk kadın modasındaki değişim erkek modasından daha hızlı ve radikal bir dönüşüm geçirmiştir.

19. yüzyıldan itibaren erkeklere son derece kısıtlanmış bir kıyafet kodu uygun görülürken kadınların ise önceki yüzyıllarda kendileri için geliştirilmiş incelikli kıyafet kodunu sürdürmesine izin verilmiştir (Davis, 1997: 50). Bu nedenle kadın gardırobu, erkeğinkine göre daha zengin, çeşitli ve renklidir. Ayrıca Meşrutiyet ve özellikle Cumhuriyet yıllarında, kadının giyimi, erkeğin giyimine göre çok daha büyük tartışmalara sebep olmuştur. Söz konusu tartışmaların merkezinde kadın modasının dine ve ahlâka uygun olmayan bir şekilde değişmesi yer almıştır. Üstelik modanın sürekliliği ve değişkenliği, israfı da peşinden getirmektedir. Cumhuriyet'in ilânının ardından bu problemlere, feminen- maskülen çekişmesi eklenir.

Toplum içinde kadının rolü değişmiştir. Kadın artık iş hayatına girmiş bu da giyim anlayışının büyük ölçüde değişmesini gerektirmiştir. Bu değişikliğin ilk yansıması kadınların, erkeklerin dünyası olarak görülen çalışma hayatında erkek gibi giyinerek var olmaya çalıştıkları şeklinde ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında çalışan kadının kıyafeti ile günümüz çalışan kadınının kıyafeti karşılaştırıldığında eski giysilerin daha ziyade üniforma çizgileri taşıdıkları söylenebilir (Karabıyık Barbarosoğlu, 2009: 91). Öyle ki bu yıllarda eğitim ile süslü kadın arasında bir ters orantı dahi kurulacaktır. Ancak feminist hareketin ivme kazanmasıyla kadının cinselliğini daha özgür bir biçimde ortaya koyması gerektiği yolundaki görüşler süslü kadın ile tahsilli kadın ayrımını ortadan kaldırmıştır (Karabıyık Barbarosoğlu, 2009: 116).

Kadın kıyafetlerindeki değişim Cumhuriyet'ten önceki dönemlerde başlamıştır. Çarşafıla beraber kullanılan peçenin dahi zamanla ince kumaştan yapıldığı görülmektedir. İşgal yılları anılarını aktaran Halide Edip Adivar (2007: 23), vapurun ikinci mevkisinde oturmayı tercih etmiş ve çarşafı ama peçeleri kalkık işçi kadınların oturduğu vurgusunda bulunmuştur (Adivar, 2007: 23). 19. yüzyıldan itibaren başlayan Batılılaşma hareketi doğrultusunda değişen kılık kıyafet, Cumhuriyet ve onun istediği, yaratmaya çalıştığı yeni kadının üstünde, örtülerinden tamamen sıyrılmıştır. Önceki dönemlere göre yaratılan kadınsı kıyafetlerin daha

güzel ve göz alıcı olabilmesi için kumaşların cinslerini, desenlerini ve renklerini de önem kazanır. Kumaşlar incelmış ve hafiflemiş, renkler ise çeşitlenmiştir.

Kıyafetlerde ince ve yumuşak bir kumaş olan ipek kullanılmıştır. Bugün artık frapan kabul edilmesine ve daha ziyade özel günlerde giyilen kıyafetlere yahut tuvaletlere mahsus bir kumaş olarak kalmasına rağmen o yıllarda yaz aylarında dahi kadınlar, kıyafetlerinde ince ipeği tercih etmişlerdir. İpek kıyafetler, vücudun üzerinden akarmışçasına her kıvrımını zarafetle vurgular.

Düz kumaşlardan dikilen kıyafetler dantel işlemlerle süslenirken sonraları kendinden desenli kumaşlar kullanılmaya başlanmıştır. Kıyafetler kullanılan renk paleti çeşitlenmiş ve açık, parlak ve canlı renkler tercih edilmeye başlanmıştır. Dönemin kıyafetlerinde sadeleşmeye gidildiği görülmektedir. Bunun iki nedeni vardır. İlki, Cumhuriyet'in ilânıyla kadınların erkekle eşit pozisyona getirilmesi, daha önce görülmediği pek çok iş kolunda rol alması; ikincisi ise tüm dünyada büyük harplerden sonra girilen ekonomik buhranlardır.

Kıyafet isimlerinin neredeyse tamamını Fransızca kelimelerden oluşmaktadır ki bu tüm dünya için de geçerlidir. Biçimler ise yukarıdan aşağıya doğru düz bir görüntüye bürünür. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın ardından tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ideal kadın vücudu, geçmiş dönemde arzu edilen kum saati biçiminden hızla uzaklaşmış, düz ve zayıf bir vücuda sahip olmak moda olmuştur. Kıyafetlerin biçimleri de buna uygun şekilde değişmiştir. Yukarıdan aşağıya daha düz bir şekilde inen ve kadını zayıf gösteren modeller moda olmuştur. Pantolon giymenin henüz hâlâ erkeklerin tekelinde olduğu o yıllarda, kadını düz ve ince gösteren bu giysilerin çoğu tek parçadır.

Dönemin kadın gardırobunun diğer özelliği de çeşitli bakımından zengin olmasıdır. Modayı sosyete sınıfına ait zengin kadınlar takip etmiş ve bu kadınlar gün içinde katıldıkları her toplantı için ayrı kıyafetler kullanmışlardır. Moda eğlencesi olan balolarda giyilen tuvaletler gösterişliden sadeye doğru bir çizgide ilerler. Eskiye göre boyları kısalan ve kesimleri darlaşan eteklerin görüntüsü; eskinin boyu yerlere kadar uzanan, kat kat ve kabarık eteklerinin görüntüsüne oranla sadedir.

Bu dönem modasının bir başka özelliği de kürk kullanımıdır. Osmanlı döneminde sadece erkekler tarafından kullanılan kürk, 20. yüzyılın başına gelindiğinde kadınlar tarafından da kullanılmaya başlanmıştır. İstanbul'un zengin ve

modayı takip eden sınıfının neredeyse tamamı, kıymetli kürklere bürünmüştür. Kürklerdeki değişiklik kullanım biçimlerinde görülmüştür. Eskiden kürk, giyeni sıcak tutmak için giysinin içinde kullanılır, dışında sadece süs için konulurken artık tamamıyla dışa çıkmış, astarlı kısımlar kıyafetlerin içinde kalmıştır.

Bu döneme damgasını vuran bir başka giyim öğesi de ipek çorap, “à la mode” giyim kuşamının vazgeçilmez parçalarından biri olmuştur. 1939 yılında naylon çorapların üretilip piyasaya sürülmesine kadar ipek çorap, kimi zaman karaborsaya düşecek kadar kıymetlenmiştir (Ormanlar, 1999: 56).

Ayakkabılar, ökçeli ve konçsuz olan iskarpinlerdir. Batılı giyim tarzının tamamlayıcısı olan aksesuarlardandır. Ayaklarda ilk görünmeye başladığı yıllarda yüksek ve ince ökçeli modeller moda olmuştur. Şık ve zarif, kadınsı ve modaya uygun giyinen kadınların kullandığı iskarpinlerin üstlerini süsleyen atmalar, birden fazla da olabilir ve bazen madenî tokalarla birlikte kullanılırlar. Genellikle deriden yapılan ayakkabılarda süet de kullanılmıştır. Her mevsim giyilebilen iskarpinler kadar, sadece kış ve sadece yaz aylarında giyilen diğer ayakkabılar modelleri de bu dönemde görülmüştür.

İmparatorluk döneminde kanunlarla yasaklanmış olan ve toplum tarafından da hiçbir durumda hoş görülmeven Müslümanların şapka takması, Cumhuriyet’in ilânının ardından yeni rejimin önemli ve tartışmalı inkılâplarından birinin sembolü hâline gelmiştir. Şapka, ilk yıllarda bir erkek aksesuarı olarak kabul görmüş olsa da zamanla kadınlar arasında da kullanılmaya başlanmıştır. Şapka modaya uygun şekilde biçim ve süsleme öğeleri bakımından farklılık göstermiştir. Şapkaların yaygın kullanılmasıyla şapka konusunda uzmanlaşmış mağazalar açılmıştır. Dar kenarlı yahut kenarsız şapkalar daha sık tercih edilmiş, yapımlarında çeşitli kumaşlar kullanılmıştır. Yazlık şapkalara hasır ya da panama adı verilmiştir. Şapkalar genellikle bir yana eğerek takılmıştır.

Şekil 4.53. : Şapka Modelleri, Akşam Gazetesi

Kaynak : Akşam Gazetesi, 09.09.1929: 5

Kılık kıyafette modanın etkisi, sadece giysi ve aksesuarlarda görülmez. Moda, belirlediği yeni estetik kriterlere paralel olarak insanın vücuduyla da oynar, onun hatlarını yeniden çizerek kendine tâbi olanların bu biçime girmelerini ister.

Cumhuriyet döneminde kadınların kısa saç tercih ettiği görülmektedir. Bu sadece Türkiye'ye özgü bir moda değildir. Dönem sessiz Sinema örneklerine bakıldığında bu modanın uluslar arası ölçüde olduğu görülebilir.

Döneme damgasını vuran kısa saç modası ise Mütareke döneminde Türk kadınlarının görece daha erkeksi bir görünüşe bürünmelerine neden olan bir başka etkendi. Bu saç biçimi sadece dönemin İstanbullu kadınlarına özgü değildi ve daha çok Avrupa'daki saç modalarının İstanbul'da yaşayan elit kadınlar tarafından bir taklidi niteliğini taşıyordu. "Bob" tarzı saç kesimi ve erkeksi görünüş 1920'lerin başında dünya çapında kabul görmeye başlayan bir moda akımıydı. Kısa saç kesiminin yaygınlaşması aynı zamanda yirminci yüzyılın başında ve özellikle de Birinci Dünya Savaşı yıllarından sonra toplu tüketim çağının başlamasına da denk gelmiş ve bu moda geniş kitleleri etkisi altına almıştı. Dolayısıyla bu yeni saç biçimi İstanbul'da yaşayan ve Paris modalarını günü gününe takip etmek isteyen birçok Müslüman kadın arasında da rağbet görmüştü (Mahir Metinsoy, 2014: 104).

Bu yeni kısa saç modeli Paris'te "à la chinoise, Osmanlı İmparatorluğunda ise şehirde yaşayan Rus mülteci kadınlarından esinlenerek "à la russe" adını almış ve İstanbul'un en ücra köşelerine kadar yayılmıştı. Yazara göre modayı takip eden kadınların kendilerinden uzakta yaşayan kız kardeşleri ve hemcinsleri bile bu şık hanımlarda yeni gördükleri kısa saç akımına özenmiş ve "moda denilen bu zalim peri sultanına" saçlarını teslim etmişlerdi (Mahir Metinsoy, 2014: 112-113).

Şekil 4.54. : Kısa Saç Modelleri, Akşam Gazetesi

Kaynak : Akşam Gazetesi, 16.09.1929: 5

Yüzyıllar boyunca çeşitli şekillerde kullanılan gür ve uzun saçlar, klâsik şiirden halk edebiyatı ürünlerine kadar pek çok eserin metaforlarının dahi unsuru olmuş, kadının en büyük zenginliği ve güzelliği olarak kabul edilmiştir. Kadın modasında en büyük değişim, dolayısıyla en büyük tartışma, kısa saç modasıyla yaşanmıştır. Uzun saçın kullanımı zor, bakımı zahmetli ve masraflıdır. Bundan dolayı kısa saçlar, özellikle aktif olarak hayatın içinde yer alan kadınlar tarafından tercih edilmiştir. Kadının, saç bakımına ayıracak vakti kalmamıştır. Ayrıca sadece dönemin şartları değil, modayı adım adım takip eden salon hayatının beğenileri de kısa saçtan yanadır. Kısa saç, tüm dünyada modadır.

Erkekler de modaya uygun giyinen, modaya uygun giyinmenin zenginlik, iktidar, zevk, çağdaş birey olma gibi hususlarda kendini ve kimliğini ifade etmede ne denli güçlü bir araç olduğunu düşünen erkekler de bu dönemin özelliklerinden biridir. Bununla birlikte, erkek kılık kıyafetinde yaşanan değişim de kadınınkine nazaran daha yumuşak ve belirsiz olmuştur. Erkekler de kadınlar gibi her mevsim değişen ve yenilenen modelleri adım adım takip etmişlerdir. Ana kaynağı Avrupa olan erkek modasını takip eden erkekler kadınlar gibi devam ettikleri bir terzihaneleri bulunmaktaydı.

Tanzimat'ın ilânını takip eden yıllarda giyilmeye başlanan ceket ve pantolon erkekler arasından yaygınlaşmıştır. 1920'lerde pantolonlar darlaşmış ve boyları kısalmıştır. Böylece eskisi gibi paçaların altında kalmayıp görünmeye başlayan çorapların da daha şık ve zarif, özellikle ipekten örülenleri tercih edilmiştir (Altınay ve Yüceer, 1992: 104).

Erkek kıyafetlerinde de kadınlarınkı gibi hatları belirginleştiren moda, ceketlerin biçimlerini bele oturan bir şekilde çizmektedir (Bkz. Şekil 4.55). Savaş sonrası yıllarda sporun önemszenmesi ve atletik yapının beğenilir olmasıyla bu çizgiler iyice belirginleşecek, ceketlerin göğüsleri telalarla beslenecek, omuzlar vatkalarla yükseltilecektir (Ormanlar, 1999: 53). Golf pantolon giydiren bu uzun soluklu moda kalın tabanlı Amerikan ve İngiliz ayakkabılarını, şık spor çoraplarını ve kasketleri de beraberinde getirir. Nitekim o dönem erkek modası, golf pantolon da dâhil olmak üzere İngiliz ve Amerikan modalarının etkisi altındadır. Ve her ne kadar sporcu kostümü gibi düşünülse de rahatlığı dolayısıyla sevilerek tercih edilmiştir.

Şekil 4.55. : Prenses Saliha (soldan üçüncü), eşi ve arkadaşları

Kaynak : Göksel, 1999: 63

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, kullanımındaki rahatlık dolayısıyla tercih edilen bir diğer erkek giysisi ise ipek gömlektir. Artık kumaşlar yumuşamış, erkekler o kaskatı kolalı gömlek ve yakalardan kurtulmuştur. Yumuşak kumaşların şıklığı ve zarifliği dolayısıyla en çok tercih edileni ise ipektir. Böylece eskinin modası sert kolalı gömlekler, yerini yumuşak bir kumaş olan ipekten ürünlere bırakmıştır (Ormanlar, 1999: 45).

Erkek kıyafet ve aksesuarlarında da moda, aynı yolda yürümektedir. Kostüm ve aksesuarların her bir parçası, renk ve biçim olarak birbirine uymalıdır. Bunun için golf pantolonla kasket takılır, her cekete ayrı bir kravat seçilir yahut giysi ve aksesuarlarda renkler aynı olmasa bile yakın tonlar kullanılır (Bkz. Şekil 4. 56).

Modaya önem veren erkekler aynı özeni saçlarına, sakal ve bıyıklarına da göstermişlerdir. Saçı parlatmak ve yatırmak için kullanılan briyantın, 1920'li yılların saç modasının en önemli malzemelerinden birisidir (Altınay ve Yüceer, 1992: 104).

Şekil 4.56. : Şair Abdülhak Hamit ve eşi Lüsyen Hanım, Maçka Palas Bahçesinde (1922'den sonra)

Kaynak : Göksel, 1999: 53

Eskinin güzellik kriterlerine göre bir kadın için ideal vücut, balıketindedir. Ve bu vücut; kabarık göğüsler, ince bel ve geniş kalçalarla kum saati şeklindedir. Ancak moda, kadını baştan aşağı giydirirken ondaki fazla kiloları atmış, dolgun göğüs ve kalçaları küçültmüştür. Cumhuriyet'in ilânını takip eden yıllarda erkekler arasında moda olan atletik vücutlara sahip olmak ise erkekleri, kadınlardan daha güç bir duruma sokar. Çünkü onlar, önce kadınlar gibi fazla kilolarından kurtulacaklar, daha sonra da vücutlarını geliştireceklerdir. 1920'li yılların erkek görünümüne yumuşama getiren giyim özellikleri geride kalmış; bir sporcu kadar sağlıklı gözükme ve düz karınlı, geniş omuzlu, dar kalçalı olmak moda olmuştur (Ormanlar, 1999: 53).

Cumhuriyet'in ilânını takip eden yıllarda, artık plâjlarda mayolarla rahat rahat güneşlenebilmenin de verdiği imkânla bronz ten modası hızla yaygınlaşmıştır. Güneş banyosu Türkiye'ye Rus göçmenler aracılığıyla gelmiştir. Dönemim gazetelerinde plajlarla ilgili çok sayıda haber ve reklam bulunmaktadır. Bu da son dönemlerde moda olan plajın İstanbul sosyal hayatındaki önemini vurgulamaktadır.

Şekil 4.57. : Caddebostan Plajı'ndan Bir Görünüm

Kaynak : Akşam Gazetesi; Erişim Tarihi: 13.08.1929: 1

Giyimi etkileyen bir diğer faktörde elbette kişilerin gelir seviyesidir. Üst gelir seviyesindeki kişiler Beyoğlu merkezli terziilere kıyafetlerini diktirirken daha düşük seviyedeki bireyler ya diğer semtlerdeki terziilerin müşterisi oluyor ya da kendi elbiselerini evde kendileri dikiyordu.

1929 Isparta doğumlu Mimar Doğan Tekeli, ailesinin giyim-kuşamı konusunda şu bilgileri vermiştir.

"[...] Babam bürokrat gibi kravatlı giyinirdi. Annem de modern giyinmeye çalışırdı. Ama kıyafet alma lüksü olmadığı için elbiselerini ya kendisi diker ya da gündelikçiye diktirirdi. Krep döşin, jorjet, ipek kumaşlardan kısa kollu elbiseler ile yüksekçe topuklu ayakkabılar giyerdi. Bir de halam vardı. Görümce-gelin birlikte Kapalı Çarşı'dan kumaşlar alırlardı. Dergiden gördüklerini dikerlerdi. İkisi de Cumhuriyet kadınları. [...]"

Buna göre gelir seviyesi daha düşük olan İstanbul aileleri, kumaşlarını üst sınıf gibi Beyoğlu'ndan değil, Kapalı Çarşı'dan almakta; terziiler yerine dergilerden elde edilen kalıplar yardımıyla evde dikiş yapılmaktadır. Bu da gerek Osmanlı'nın son dönemleri gerekse Cumhuriyet'in ilk yıllarında modanın oluşmasında önemli

işlevleri olan dergi ve gazetelerin sosyal yaşamdaki yerini vurgulamaktadır. Benzer bilgiyi Genco Erkal da iletmiştir.

"[...]Şapkalar çok belirliciydi. Herkes bir şekilde Paris modasını takip etmeye çalışırdı. Ne yapar eder, oradan buradan dergiler [edinir] ona benzer bir şeyler diktirip üzerlerine geçirmeye dikkat ederlerdi [...]"

Memur bir aileden gelen Filiz Akın'ın annesi ise sadece aile için dikiş yapmamakta, ailenin geçimini sağlamak için dikiş dikmiştir.

"[...] 17 diye bir dergi vardı. Benim giysilerimi hep annem dikti. Anneme hep müdahale ederdim, rica ederdim, kızım olmaz der ama oldururdu [...].

İstanbul'dan ailesiyle birlikte İzmir'de yaşamaya başlayan Tekeli, II. Dünya Savaşı'nda yaşanan gelişmeleri radyo haberlerinden takip ettiklerini dile getirdikten sonra savaşın ekonomiye ve dolayısıyla giyim-kuşama etkisini şu şekilde dile getirmiştir: "Babaannem bize patiska ve Amerikan bezinden fanila don dikerdi"

Aykut Hamzagil, annesinin giyim alışkanlığı hakkında verdiği bilgiler gelir seviyesinin dönemin giyim kuşamı üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir.

"[...] Annem dillere destan güzelliğe sahip bir kadındı. Bakımlı olmayı, giyinmeyi ve gezmeye çok önem verirdi. Lale'lide terzisi vardı. Oraya giderdik. Aile zaten kumaşçı olduğu için istediği kumaşı alırdı. Kumaşların hepsi yabancıydı. Yakın zamana kadar biz divitini, pazeni hepsini Macaristan, İtalya'dan, Fransa'dan alıyorduk. Türkiye'de yoktu[...].

Gelir seviyesi arttıkça bireyin terzisinin bulunduğu mekan da değişiklik göstermektedir. Hanzade Aksu, dönemin önemli kadın figürlerinden biridir. İstanbul'da otomobil kullanan ilk kadınlardan biridir.

"[...] O zamanlar şimdiki gibi otomobil çok yoktu. Benim için otomobile binip boğazda dolaşmak büyük zevkti. Ama şimdi bunu yapamazsınız. Çok trafik var. [...]"

Aksu, kıyafetleri ve terzisi konusunda da şunları iletmiştir:

"[...] Şapkasız, eldivensiz çıkmazdım. Kıyafetleri diktirirdim. Terzi Madam Sarah harika kumaşlar getirir ve çok şık kıyafetler giyerdi. Modelleri gösterir onları seçerdim. Şapkaları Beyoğlu'ndan alırdım. Sarah'ın ölümünden sonra Terzi Hayri vardı. Hala Hayri'nin kıyafetlerini giyiyorum. O kadar güzel ve dayanıklı kumaş kullanırdı. Bugün bile renkleri solmamıştır. İlk günkü gibidir. [...] Paris'e, Londra'ya

gittiğimizde oradaki markalardan ziyade hoşuma giden elbiseleri alırdım. Koyu renkli elbiseleri çok severdim."

4.1.5.2.4. Atatürk'ün Giyim Tarzı

Atatürk, her zaman kendi giyimine dikkat etmiş bir liderdi. Kökten değişimlerin yaşandığı yeni rejimde giyimine dikkat eden bir liderin bunu iki nedenle yaptığı söylemek mümkündür. İlki, kıyafet değişimi Cumhuriyet devrimlerin temelinde yer almaktadır. Atatürk de seçtiği kıyafetler üzerinden kamuya değişim mesajlarını vermek istemiştir. İkincisi ise yeni kurulan ve çağdaşlaşma yönünde önemli uygulamaları hayata geçiren yeni Cumhuriyet'in lideri, giyimiyle ülkesini uluslararası ortamda temsil etmesidir.

Atatürk'ün Fransa'da bir tarzı vardı ve terzi Atatürk'ün beden ölçülerini çok dikkatlice almış, Fransa'da diktiği elbiseleri Atatürk'e gönderiyordu. Ayrıca Atatürk'ün Beyoğlu'nda Rum asıllı Ekonomides ve Ermeni asıllı Arman adlı iki tarzı daha vardı. Elbise kumaşlarını ise çoğu kez yine Beyoğlu'ndan Meil Cottereau isimli bir tarziden alırdı. Daha sonraları Ankara bürokrasisi 1960'lı yıllara kadar tarzilik yapan İzzet Ünver'in müşterisi oldu. O günlerde gömlekler daha çok beyaz renkli ipekten yapılır, renkli ve çizgili gömlekler pek giyilmezdi. Her bir gömleğin kolayca takılan birkaç yakası ve kol manşeti olur ve bunlar özel kutularda saklanırdı. Zira beyaz gömleği mutlaka temiz olarak giymek gerektiğinden, her gün yakası ve manşeti değiştirilerek aynı gömlek en az üç gün temiz olarak giyilebiliyordu. Atatürk'ün zamanında ülkemizde çok kaliteli ayakkabı yapan kurumlar vardı. Sirkeci'de Altın Çizme ve Beyoğlu'nda Nuri gibi. Ayrıca Baker adlı mağazada ünlü İngiliz ayakkabılarını, Russo mağazasında da Borsalino dahil kaliteli şapkaları bulmak mümkündü. Atatürk'ün çizimleri Eminönü'nde Altın Çizme tarafından hazırlanırdı (Kadayıfçı ve Özkanoglu, 2007: 29).

Atatürk'ün takım elbiseleri dönemin genelinde olduğu gibi yelekliydi. Çoğu kez dört düğmeli ve iki cepli olan bu yelekler, arkadan özel bir kemerle bele oturacak şekilde yerleştirilirdi.

Şekil 4.58. : Atatürk Yaka Gömlek ve Kravat, Günlük Yarı Resmi Elbise ile Atatürk

Kaynak : Kadayıfçı ve Özkanoglu, 2007: 29)

Atatürk'ün giyim özelliklerini anlamak için onun bazı kıyafetlerinin incelenmesi gereklidir. Şekil 3.41'teki takım elbisenin ceketin omuzları, vücut yapısı ile uyumludur. Yelek vücuda tam oturmuş, gömleğin yakası hem Atatürk'ün yüzü hem de yeleğin yakası ile bir uyum içindedir. Pantolon pililidir. Ayakkabılar siyah ve klasiktir. Pantolon dubleli, paça genişliği ideal ve pantolonun boyu ayakkabının üzerine tatlı bir şekilde düşmektedir. Pantolon paçası ayakkabı üzerine düştüğünde, yürürken bile, önde pantolon üzerinde kıvrım yapmamaktadır. Ceket cebindeki mendil beyaz ve usulüne göre yerleştirilmiştir. Mendilin rengi gömlekle aynı ve düzdür.

Şekil 4.59. : Gri Takım Elbise ile Atatürk

Kaynak : Kadayıfçı ve Özkanoglu, 2007: 29

4.1.5.2.5. Güzellik Yarışmaları ve Modaya Etkisi

Cumhuriyet tüm kurumları ve toplumsal yaşamı köklü bir şekilde değiştirmiştir. Devrim sürecinde batının yenilikçi nitelikleri ve uygulamaları örnek alınır ve Türkiye'nin özgün yapısına uyumunu bir biçimde uygulanyorken, güzellik yarışmaları da benzer bir özellik ve önem taşımıştır.

Modern zamanlardaki ilk güzellik yarışması 19 Eylül 1888 tarihinde Belçika'da 'Concours de beaute' adı altında 350 aday ile yapılmış ve 18 yaşındaki Bertha Soucaret ilk güzellik kraliçesi olmuştur. İlk resmi ve uluslar arası güzellik yarışması ise 14 Ağustos 1908 tarihinde İngiltere'nin Folkstone kentinde yapılmıştır. Dünya güzellik kraliçesi yarışmasının ilki ise, 19 Nisan 1951 tarihinde Londra Festivali kapsamında düzenlenmiştir.

Ürettiği ekonomi ve güzellik yarışmalarına bağlı pek çok sektörün oluşması ve ayrıca ülkelerin tanıtımlarında önemli katkıları nedeniyle güzellik yarışmaları zamanla ilgi ve talebin arttığı yarışmalar hâline gelmiştir. Güzellik yarışmaları Batı'nın Batılı olmayan ülkelere Batılılaşma yönünde verdikleri bir başarı belgesi şeklinde sunulmuştur. Batılı olmayan kadınlar da Batılı kadınlar gibi giyindiğinde onlar kadar, hatta onlardan daha güzel olabilir vurgusunun yapıldığı yarışmalarda, 'Batı normlarına uygun olarak biçimlendirilen giysiler' batı güzellik anlayışında temel prensip olarak yansıtılmaktadır. Göle "yüzyıllar boyu süren beyazlık yuvarlaklık, yavaşlık, uzun saç, sürme üzerine kurulu Doğu güzellik anlayışı yerini zayıf, enerjik, korseli, kısa saçlı 'ecnebi güzelliğine' bırakmıştır" ifadesiyle güzellik yarışmalarında doğu güzellik anlayışının, yerini ecnebi güzellik anlayışına bıraktığını belirtmektedir (Göle, 1991: 25).

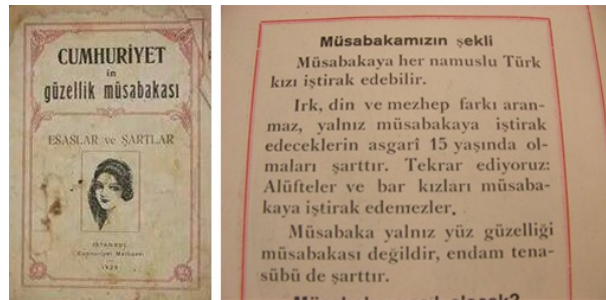
Türkiye'de ilk kez Cumhuriyet Gazetesi 4 Şubat 1929 tarihli sayısında, Türk milletinin güzelliğini dünyaya gösterme amacıyla organize ettiği güzellik yarışmasını, 'Türkiye'nin en güzel kadını acaba kimdir?' sorusu ile gündeme getirmiştir. Bazı tepkilere rağmen, organizasyon ülkenin ileri gelenleri ve gazete çalışanları tarafından desteklenmiş, çalışmalar yapılmış ve yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyetinde bu fikir alıştırılmaya çalışılmıştır. Bu konuyla ilgili 13 (kânunusani) Ocak 1930 cumhuriyet gazetesindeki duyuru şu şekildedir;

"Umumi harpten sonra âlemşümül şekilde meydana çıkan işlerden biri olarak her memlekette yapılan gelen güzellik müsabakalarında inkılâpçı Türkiye başka

diyarlardan geri kalmamalı idi ve kalamazdı diye düşündük. Evvelce her memlekette hususi ve mahalli teşebbüsler hâlinde güzellik kraliçesi intihapları yapılırdı. Umumi harpten sonra bazı hususi teşebbüsler buna umumi ve dünyevi bir mahiyet vermeğe koyulmuştu. Dünyanın bu yeni cereyanına dahi karışmak için yeni Türkiye'nin neyi eksikti? Bilakis yeni Türkiye her biri bir asra güç sığacak büyük inkılâpları içinde asırlardan beri bir nevi esaretin zebunu olan Türk Kadınlığının hürriyetini iadeten ilan ve tesis etmiş olduğu için bu cereyana her milletten daha fazla bir gayret ve heyecanla karışmalı idi ve bin netice Türk Kadınlığı hakkında bütün dünyada asırlardan beri birleşen efkar ve itikada tının artık yeri yurdu kalmamış efsanelerden başka bir şey olmadığı bütün dünyanın hayret gözlerine fiiliyatı ile dahi gösterilmeli idi. Türk Kadınları bütün dünyanın hür memleketlerindeki hür hemşirelerinden farksız insanlar hâline yükselmişlerdi. Bu hakikati yüksek gösterecek ve yüksek söyleyecek bir fırsattan istifade etmemek günah olurdu.”

Bu mesajla, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin her alanda diğer gelişmiş ülkelerden geride kalmaması gerektiği, Mustafa Kemal'in Türk kadınına sağladığı hür olmanın verdiği güvenle, Türk kadınının dünya kadınlarıyla aynı kulvarda yarışabileceği vurgulanmıştır.

Gazete tarafından çıkarılan ve güzellik yarışmasının esasları ile şartlarını belirleyen kılavuzda ırk, din ve mezhep farkı aranmadığı ve yalnızca güzellik değil aynı zamanda endama da önem verileceği belirtilmiştir (Bkz. Şekil 4.60)

Şekil 4.60. : Güzellik Yarışması Kılavuzu, 1929

Kaynak : Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

İlk yarışmaya 125 yarışmacı katılmıştır. Okuyucuları da yarışma sürecine dahil edilmiştir. Jüride dönemin ünlü edebiyatçı ve sanatçıları bir araya gelmişti. Aralarında Abdülhak Hamit Tarhan ve eşi Lüsyen Hanım, Hâlit Ziya Uşaklıgil, Peyami Safa, Cenap Şahabettin, Hüseyin Rahmi Gürpınar, İbrahim Çallı, Vasfi Rıza Zobu, Zekeriya ve Sabiha Sertel gibi isimlerin olduğu büyük jüri 60 kişiden

oluşuyordu. Final yarışması Cumhuriyet gazetesinin üst katında yapılmış ve Feriha Tevfik birinci seçilmiştir (Koca ve Koç, 2010: 268).

Şekil 4.61. : Feriha Tevfik Hanım'ın Yarışmadan Önce Gazete Çıkan İlk Fotoğrafı

Kaynak : Cumhuriyet Gazetesi, 16.03.1929: 1

Feriha Tevfik'in giysilerinde, 1920'li yılların moda trendleri olan dar kalça ve uzun bacak boyu görünümü veren kadın silüetinin üzerinde, pul işlemeli, asimetrik ve parçalı etek formu, fiyonklar ve dikiş detayları görülmektedir (Bkz. Şekil 4.62). 1920'li yıllarda kültür, kolektif bir anlam kazanmış, modernizm daha geniş alanlarda etkisini göstermiş, moda teriminin günümüzdeki anlamıyla kullanılması 1920'li yıllarda başlamıştır. 20'li yılların giysilerde kadın silüeti dar kalça ve uzun bacak boyuyla daha modern bir görünüme yaklaşmıştır. Giysilerde büzgüler, ince pililer, nervürler, pul ve boncuk işlemleri, çeşitli parlak malzemelerden fiyonklar, bedende pililer ve drapeler ile dikiş detayları görülmekteydi (Derebey, 1986: 68).

Şekil 4.62.: İlk Güzellik Kraliçesi Feriha Tevfik'in Kıyafetleri

Kaynak: googleimages.com, Erişim Tarihi: 05.03.2015

Feriha Tevfik'in geleneksel baş örtüsünü farklı şekillerde bağlayarak günün moda eğilimleriyle bütünleşmiş bir giysi tamamlayıcısı olarak kullanması ve bunun

yanında dönemin abiye giysilerinin çarpıcı özelliği olan derin dekolteli, drapeli giysileri ve şapkalı günlük giysileri ile basında yer alması, kadınların giyim tarzlarını buldukları ortama göre belirleyebilecekleri mesajını verdiği şeklinde yorumlanabilir (Koca ve Koç, 2010: 268).

İlk elemesi 9 Ocak 1930 tarihinde yapılan ikinci “Türkiye Güzellik Kraliçesi” yarışması için Cumhuriyet Gazetesi günümüzde de geçerli bir slogan bulmuştu: “Bugün meçhul bir kız iken yarın meşhur bir şahsiyet olmak fırsatı karşınızda duruyor.” Ayrıca yarışma Türkiye’nin propagandası açısından “ulusal bir görev” olarak tanıtılıyordu. Yarışmaya ilk aşamada 42 aday katılmış ve 22 güzel son elemeye kalmıştı. Büyük jüride yine Abdülhak Hamit, Köprülüzade Mehmet Fuat, Şükûfe Nihal, Hüseyin Rahmi gibi isimler vardı. 12 Ocak’ta yapılan finalde Mübeccel Namık birinci olurken, bir önceki yılın birincisi Feriha Tefvik ikinci seçilmişti (Yılmaz, 2008: 2).

30’lu yıllarda kadın silüetlerinde 20’li yıllara göre bir değişim söz konusuydu ve sportif çizgiden kurtulmuş, zarif ve feminen bir havaya bürünmüş yeni kadın tipi oluşmuştur. Bel hattı ön plana çıkmış, keskin hatların yerini yumuşak hatlar almıştır. Gece kostümlerinde ise vücudu saran, ayak bileklerine kadar inen, arka etek turunun daha uzun olduğu tuvaletler modaydı. Renklerde ise pastel tonlar tercih edilmiştir. Bej, gri, pembe renkler, emprime desenli ipekliler ve muslinler tasarımlara yumuşak ve kadınsı bir hava katmıştır (Karlıklı ve Tozan, 1998: 158).

Mübeccel Namık beli saran ve arka etek boyu uzun, pastel renkte gece giysisiyle dönemin modasının tüm özelliklerini taşımaktadır. Kalça hattından dökülen ipek organze etek, bel hattını ortaya çıkarırken silüete kadınsı bir görünüm kazandırdığı ve dönemin modasını yansıttığı görülmektedir (Bkz. Şekil 4.63).

Şekil 4.63. : 1930 Güzellik Kraliçesi Mübeccel Namık'ın Kıyafetleri

Kaynak : googleimages.com, Erişim Tarihi: 05.03.2015

Fransa'daki yarışmaya gönderilen Mübeccel Namık ve aynı şekilde Amerika'ya gönderilen Feriha Tefik'in dereceye girememesi yarışmaya olan ilgiyi azaltmış ama yarışmalar devam etmişti. Üçüncüsü 1931'de yapılan yarışmada, muallim Naşide Saffet birinci, Güzel Sanatlar Mektebi öğrencisi Saniha Hanım ikinci olmuştur. Güzellik yarışması jürisinde Şair Abdülhak Hamit Tarhan ve eşi Lüsyen Hanım da yer almıştır (Bkz. Şekil 4.64).

Öğretmen olan Naşide Saffet Hanım'ın birinci seçilmesi tepkilere neden olmuştur. Çünkü 'muallim' ve 'öğrenci' Cumhuriyet'in rol modelleriydi. Naşide Hanım'ın öğretmenlikten atılacağı söylentileri kulaktan kulağa yayılırken rejimin ideologlarından Falih Rıfkı, 26 Ocak 1931 tarihli Milliyet'te şöyle diyordu: "Güzellik temiz ve asil bir şeydir. Fakat muallimlikle bu müsabakalar arasında bir tezat olduğuna da şaşmamak lazım gelir. Eğer Maarif Vekilliği deniz esbabı ile dolaştırılmış, ayak bileği, kalçası ölçülmüş ve talebeleri tarafından gazetelerde çıplak resmi görülmüş bir hoca hanımı sınıf içinde biraz garip bulursa eski kafalık göstermiş olmayacaktır." (Akçura, 2001: 229).19 Ocak 1931 tarihli Cumhuriyet gazetesi güzellik yarışması sonuçlarına tam sayfa ayırmıştır (Bkz. Şekil 4.65). Gerçekten de Naşide Hanım görevinden alınmış ve öğretmen ile öğrencilerin güzellik yarışmalarına girmeleri yasaklanmıştır (İbar, 2015: 119).

Şekil 4.64. : Abdülhak Hamit Tarhan (en solda) ve eşi Lüsyen Hanım (en sağda)

Kaynak : İbar, 2014: 120

Naşide Hanım, Fransa'da yapılan yarışmada güzel göz kraliçesi seçilmiş ve bu 15 Şubat 1931 tarihli Cumhuriyet gazetesinde haber olmuştur (Bkz. Şekil 4.66).

Şekil 4.65. : Cumhuriyet Gazetesi, 19 Ocak 1931

Kaynak : İbar, 2014: 120

Naşide Saffet'in bedeni saran elbisesinin büzgülerle toplanmış göğüs dekoltesi, omuzları açıkta bırakan volanlı kol parçaları, yakalarda ve bedende çalışılmış çiçekler ve bel hattına oturmuş uzun dökümlü etek formu 30'lu yılların yumuşak hatlarını yansıtmaktadır (Bkz. Şekil 4.67). Şapkanın halk arasında özellikle Anadolu'da kullanıldığını söylemek pek mümkün olmadığı 1930'lu yıllarda, önceki güzeller gibi Naşide Saffet'in de şapkayı giysi tamamlayıcı olarak kullanması, şapkanın kadınlar için bir ihtiyaç olduğunu ortaya koymuştur. Bu gereksinimi fark eden Vitali Hakko 1934 yılında "Şen Şapka'yı kurarak, girişimciliğinin karşılığını kısa zamanda almıştır. Baş bağının yerini alan şapka önemli bir giyim aksesuarı olarak kadınlar tarafından çok büyük talep görmüştü (Karlıklı ve Tozan, 1998: 153).

Şekil 4.66. : 15 Şubat 1931, Güzel Göz Kraliçesi Seçilen Naşide Saffet Hanım Haberi

Kaynak : İbar, 2014, 121

Şekil 4.67. : Naşide Saffet Kıyafetleri

Kaynak : İbar, 2014: 122

1932 yılındaki Türkiye güzeli seçilen Keriman Hâlis'in temmuz ayında Belçika'da yapılan yarışmada Avrupa Güzellik Kraliçesi seçilmiş ve bu başarı ulusal bir sevince dönüşmüştür. Keriman Hâlis'e Atatürk tarafından kraliçe, güzel kadın anlamına gelen "Ece" soyadı verilmiştir Cumhuriyet Gazetesi ertesi gün bu olaya büyük yer ayırarak özel baskı yapmış, gazetenin en önemli konularından biri güzelimizin batılı güzellikle kıyaslanması olmuştu. Güzellik yarışması Türk kadınının ne denli modernleştiğinin ve batılı kadınlardan hiçbir farkının kalmadığı yolundaki dönemin resmi görüşünü kanıtlamada misyonunu yerine getirmişti. Üstelik 1932 yılında Keriman Hâlis Ece'nin Dünya güzeli seçilmesi bu görüşün tasdiki anlamına geliyordu. Bu aynı zamanda çağdaşlaşma hareketinin henüz başlarında olan Türk devrimini ilgiyle izleyen Batı Dünyasına verilen oldukça anlamlı bir mesajdı.

Kemal Atatürk, Keriman Hâlis Ece'nin Dünya güzeli olmasından sonra Cumhuriyet Gazetesine bir demeç vermiştir (Sevim ve Tural, 2006: 254).

“Türk ırkının seçkin güzelliğinin sürekli korunmuş olduğunu gösteren dünya hakemlerinin, bir Türk çocuğu üzerindeki kararlarından mutluyuz. Ancak Keriman, hepimizin duyduğu gibi söylemiştir ki, o bütün Türk kızlarının en güzeli olmak iddiasında değildir. Bu güzel Türk kızımız, ırkının kendi varlığında doğal olarak gösterdiği güzelliğini dünyaya, dünya hakemlerinin onayıyla tanıttırmasıyla elbette kendini memnun, mutlu saymakta haklıdır. Türk milleti, bu güzel çocuğunu kuşkusuz içtenlikle kutlar. Cumhuriyet Gazetesi, bu konuda Türk ırkının diğer dünya milletleri içinde seçkin olan soylu güzelliğini göstermek girişimini izlemiş ve bunu dünya önünde başarıyla sonuçlandırmıştır. Ondan dolayı elbette bu sayede övgü ve kutlamalarımıza hak kazanmıştır. Şunu ekleyeyim ki, Türk ırkının dünyanın en güzel ırkı olduğunu tarihî olarak bildiğim için, Türk kızlarından birinin dünya güzeli seçilmiş olmasını çok doğal buldum. Ancak, Türk gençlerine bu nedenle şunu hatırlatmayı gerekli görüyorum: Övündüğünüz doğal güzelliğinizi bilimsel biçimde korumasını biliniz ve bu yolda bir değişimin sürekli olmasını ihmal etmeyiniz. Bununla birlikte asıl uğraşmaya zorunlu olduğunuz şey, annelerinizin ve atalarınızın yaptığı gibi yüksek kültürde ve yüksek erdemde dünya birinciliğini tutmaktır.”

Eski Fransız başbakanlarından Edouard Herriot, Aralık 1933'de Paris'te verdiği bir konferansta, Türkiye'de peçe takmayı, çarşaf giymeyi yasaklayan hiçbir yasa olmamasına karşın Türk kadınının çağdaş giyim-kuşamı tercih ettiğini anlatıyordu. Herriot, ayrıca, 1927 yılında kadınların hâlâ peçe taktıklarını, ancak kadının çalışma yaşamında erkeğin yerini alması yönünde başlatılan seferberliğin bu eski adete büyük bir darbe indirdiğini ve Türk kadınlarının yavaş yavaş örtülerini çıkarmaya, tayyör giymeye başladıklarını hatırlatıyordu (Koca ve Koç, 2010: 270). Güzellik yarışmalarına iş çevrelerinden de destek gelmiş, Feriha Tevfik ve Keriman Hâlis'in yarışmalarda giydiği kıyafetler İpekiş firması tarafından sağlanmıştı (Karlıklı ve Tozan, 1998: 160).

1930'lu yılların bukleli saç modası ve artık başını açan kadının “erkekler dünyasında” sesini duyurma mücadelesine tanık olacak şekilde erkeksi çizgilerin kullanılması Keriman Hâlis'in kravatlı ve şapkalı giysisinde de göze çarpmaktadır (Ormanlar, 1999: 75). 5 Aralık 1925 tarihinde kabul edilen şapka devriminin ardından, zamanın gelişmelerine ayak uyduran ve öncülük eden şapkalı giysisi, truvakar eldiveni, pelerini, kumaş kemeri gibi detaylara sahip diğer giysileriyle,

Keriman Hâlis 30’lu yılların modasını yansıtmaktadır. Ayrıca 20’li yılların şapka stilleri etkilerini sürdürmüş, şapkalar eski popülerliğini yeniden kazanmış, şapka kenarları genişleyerek, yuvarlak hatlardan daha sivri ve yüksek hatlara geçmiştir. Aynı şekilde kürk yakalı, bele oturan uzun manto dönemin dış giyim tarzı olarak görülmektedir (Bkz. Şekil 4.68).

Şekil 4.68. : Keriman Halis Kıyafetleri

Kaynak : googleimages.com; Erişim Tarihi: 05.03.2015

1930’lu yıllarda kadınlar, ideal silüetine kavuşmak için yine korselere başvurmuştu. Etek boyları diz altında veya daha uzun stildeydi. Prenses stiline benzetilen bu yeni figür, kısmen eski moda ve konservatif bir görünüm sağlamaktaydı. Krepdöşin ve ipek jarse gibi popüler kumaşlar karakteristik özellikleriyle ön plana çıkmıştı (Derebey, 1986: 58). Keriman Hâlis dünya güzeli unvanının yanında dönemin moda tarzını yansıtan giysileriyle halkın sevgisini ve ilgisini toplamaya başlamış, özellikle şehrli kadınların idolü olmuştu.

Türkiye ve dünya güzeli seçildikten sonra, tüm Türk kızlarına örnek olmak için, o devrin lise mezunu olduğu hâlde “Akşam Kız Sanat Mektebi”ne devam eden Keriman Hâlis; orada, ‘şapka’ dikmeyi, ‘yemek’ yapmayı öğrenmiş ve kendisiyle yapılan röportajlarda bunu gururla topluma aktararak Türk kadınına örnek olmuştur. 2 Mayıs 1934 tarihinde Hafta Dergisi’nde yayımlanan Hikmet Feridun (Es) ile yaptığı röportajda; “kendisinin diktiği” şapkalardan söz ederek; Türk kadınının ‘üretici’ olması için, örnek tavırlar sergilemiş, soylu tavırlarıyla Anadolu insanının da gönlüne taht kurmuştu. 1950’li yıllara kadar, renklendirilmiş çerçeveli fotoğrafları, köy evlerinin bile duvarlarını süslemiştir (Koç ve Koca, 2010: 272).

Keriman Hâlis giyim tarzıyla, kullanım alanına göre giyinme konusunda Türk kadınına örnek olduğu fotoğraflarda da açıkça görülmektedir. Bunun yanında özel yaşamı ve diğer davranışları da özellikle kadınlar tarafından ilgiyle izlenmiştir. 1933

yılında 7 gün dergisi Keriman Hâlis'i kapak yapmış, Hâlis'in mısır seyahatini anlattığı dergi halk ve özellikle kadınlar tarafından büyük ilgi görmüştür (Bkz. Şekil 4.69).

Şekil 4.69. : Keriman Halis Kıyafetleri

Kaynak : googleimages.com,; Erişim Tarihi: 05.03.2015

Günlük giysilerde asimetrik kesimler, drapeler, bel hattında kumaş kemerler, yakalarda ve bedende çalışılmış çiçekler, minik şapkalar, truvakar eldivenler, kürk etoller ve zarif renkler 1930'lu yıllarda kadınlara farklı bir moda yaklaşımı sunmaktaydı (Derebey, 1986, 61).

1933 yılı güzellik kraliçesi Nazire Hanım da diğer güzeller gibi dönemin moda tarzını yansıtan giysileriyle Türk kadının izlediği idoller arasında yer almıştır (Bkz. Şekil 4.70).

1933 yılında düzenlenen son güzellik yarışmasını kazanan Nazire Hanım'ın seçilişiyle ilgili şike dedikoduları çıkması üzerine, romancı milletvekili Aka Gündüz, “Güzellik müsabakaları men edilecek. Bu gibi müsabakalar Monmarter kabarelerinde oluyor. Temiz Türkiye buna müsait değildir. Artık müsabakaların yapılmaması için bir kanun layihası teklif edeceğim” demiş ve 1950'ye kadar bir daha yarışma yapılmamıştır (Koç ve Koca, 2010: 272).

Şekil 4.70. : 1933 Türkiye Güzeli Nazire Hanım'ın Kıyafetleri

Kaynak : googleimages.com; Erişim Tarihi: 05.03.2015

4.1.5.2.6. Türk Basını ve Moda

Cumhuriyetin ilanı ve harf devriminden sonra Latin harfleriyle yayınlamaya başlayan gazeteler, genel itibari ile devrimin iletişim araçları olarak hizmet vermişlerdir. Yeni harflerin halk arasında yaygınlaşması ve okuma alışkanlığının kazanılması için çeşitli haber ve köşeler oluşturmuşlardır. Benzer şekilde "ev-kadın-moda" başlığı altında kadınları moda ve ev düzeni konusunda bilgilendirmişlerdir.

"Giyilmesi Kolay Bir Elbise", "Saçların Tanzimi", "İnce Kumaşların Yıkayıp Ütülenmesi", "Deniz Banyosu Kıyafetleri", "Sonbahar Modaları", "Yağmurluklar", "Kamp Hayatı ve Oğullarımız" bu köşelerde işlenen bazı konulara örnek olarak gösterilebilir.

Gazeteler ayrıca, yoğun bir şekilde terzi ve giyim mağazaları reklamlarına da yer vermektedir. Reklamların yayınlanması, gündelik hayatı anlamak açısından önemli olduğu gibi dönemim tekstil ekonomisinde reklam giderlerinin bilgisini de göstermektedir. Akşam Gazetesi'nin reklam ücretleri 10 ile 50 kuruş arasında değişmektedir.

Bu senenin yeni şapkaları eskilerine çok benziyor

Bu kış şapkaları sadeliklerle temayüz ediyor. Hutut eskilerden pek farklı değildir. Alınlar oldukça açık, enseler, uzayan saçların dağınıklığını örtmek üzere, umumiyetle kapalıdır.

Şapka imalinde fôtr ve kadifenin mezceldiği, sıra sıra adi makine dikişleri ile süsler yapıldığı görülüyor. Resimlerimiz içinde en ziyade beğenilip sipariş edilen model ortadadır.

İki taraftan uzayan ucların bağlanmasile meydana getirilen kulaklar sadık bir arkadaşımızı o kadar andırıyor ki bu modelin "Epagneul" tevsim edilmesini tabii görmek icap eder. Manşon modası ile beraber manto ile bir örnek kürkten tok ve berelerin de avdetine intizar etmek lâzım gelir.

Etekleri kürkle çevrilmiş rus biçimi bir kostüm ile kürk takkenin pek şişman olmayan her kadına yakıştığı muhakkaktır. Ağır

tuvaletler için seten ve kadife şapkalar çok münasıptir. Aynı örnekte şapka, boyun atkısı ve el çantasından mürekkep bir takım de en sade ve basit kostümü itmam ve tezyine kâfidir.

Şekil 4.71.: Şapka Modası Konulu Haber

Kaynak: Akşam Gazetesi, 30.09.1929: 5

Şekil 4.72. : Moda Haberi

Kaynak : Akşam Gazetesi, 08.07.1929: 5

4.2. 1940-1959 Arası Değer Eğilimleri

4.2.1. Siyasi Ortam

4.2.1.1. II. Dünya Savaşı

Birinci Dünya Savaşı sonunda yenilen ülkelere imzalatılan barış anlaşmaları Avrupa'da geçici bir barış ortamı sağlamıştır. Bununla birlikte savaş öncesi Avrupa'daki iktidar unsurlarına bakıldığında tek kişilik, diktatör özellikleri gösteren yönetimlerin olduğu görülebilir. Almanya'da Hitler, İtalya'da Mussolini ve Sovyetler Birliği'nde Stalin yayımlacı politika izlemeye başlamışlardır.

Savaşın öncesinde bu unsurlar ülkelerin bloklaşmasına neden olmuştur. İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği bir bloğu oluştururken Almanya, İtalya ve Japonya Mihver Devletler olarak bilinen diğer bloğu oluşturmuşlardır (Sönmezoglu, 2011: 395).

Savaşın asıl aktörü olacak Almanya, savaş öncesinde belirlediği strateji çerçevesinde hareket etmiş ve Sovyetler Birliği ile saldırmazlık anlaşması imzalamış ve bu anlaşma ile Polonya'nın işgalini hukuksal zemine oturtmuştur. Almanya, Eylül 1939'da Polonya'ya saldırmış ve hemen ardından İngiltere ve Fransa, Almanya'ya

savaş ilân etmiştir. Böylece İkinci Dünya Savaşı başlamıştır (Sönmezoğlu, 2011: 396). Almanların Polonya'ya girmesi, Sovyetler Birliği'ni de harekete geçirmiş ve Sovyet ordusu, Polonya'daki Rusları koruma bahanesi ile Almanya ile yapılan anlaşma sonucunda Polonya'nın kendisine bırakılan bölgelerini işgal etmiştir (Akyol, 1979: 121). Almanya ile Sovyetler Birliği arasındaki bu çekişme iki ülke arasında imzalanan anlaşma ile geçici olarak çözülmüştür (McNeill, 2008: 702). Anlaşma sonrasında Estonya, Letonya ve Litvanya, Almanya ve Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmiş, Almanya'nın işgal politikası Norveç ve Danimarka'ya kadar genişlemiş, diğer taraftan da Sovyetler Birliği Finlandiya'yı işgal etmiştir. Almanya daha sonra Belçika ve Hollanda'ya saldırmış ve bu iki ülkeyi de ele geçirmiştir. Güney Avrupa'da ise İtalya Fransa'ya savaş ilan etmiş ve böylece tüm Avrupa savaşın içine sürüklenmiştir.

Haziran 1940'ta Alman orduları Paris'e girmiş ve bu durum Fransa'nın Almanya ile anlaşma imzalamasına neden olmuştur. Bu anlaşmaya göre Fransa'nın kuzeyi ve Atlantik kıyıları Almanya'ya bırakılmıştır. Benzer şekilde Fransa, İtalya ile anlaşma yapmak zorunda kalmış ve topraklarından bir kısmını da İtalya'ya bırakmıştır (Uçarol, 2008: 787).

Almanya Fransa'nın ardından İngiltere'ye saldırmıştır. Ada ülkesi olması İngiltere'yi Alman işgalinden kurtarmışsa da Almanya'nın gerçekleştirdiği yoğun hava saldırısı İngiltere'de büyük yıkıma neden olmuş ancak Almanya planladığı çıkartmayı başaramamıştır. Bu iki ülkenin daha sonra uyguladığı siyaset Avrupa savaşı olarak başlayan savaşı dünya savaşı haline sokmuştur (Çavdar, 2008: 258).

Almanya; Balkanlarda Romanya, Bulgaristan ve Macaristan'ı kendi yanına çekmeyi başarmıştır. Yugoslavya ile yaptığı görüşmeler sırasında, Yugoslavya muhalefetinin tepkileri ile karşılaşınca çareyi, bu ülkeyi 6 Nisan 1941'de işgal etmekte bulmuştur. Hemen ardından Mayıs ayında, Yunanistan'ı ele geçirmiş ve Ege Denizi'ndeki bazı adaları da alınca Türkiye sınırına ulaşmıştır (Uçarol, 2008: 791).

Amerika Birleşik Devletleri savaşın başında tarafsız kalmışsa da Aralık 1941 tarihinde Japonya ABD'nin Pasifik üssü Pearl Harbor'a saldırması ABD'yi savaşın içine sürüklemiştir. ABD ile İngiltere'nin ortak hareketi, 1942'den itibaren Mihver Devletleri'nin avantajlarını kaybetmesini sağlamıştır.

Müttefik Devletler, artık yalnız kalan Almanya'yı da dize getirmek için Haziran 1944'te Fransa'nın Normandiya sahillerine çıkartma yapmışlardır. Müttefik kuvvetleri Alman ordularının direncini Eylül ayında kırmışlar, böylece Almanya'ya giden yolu açmışlardır. Nisan 1945'te Müttefiklerin Berlin'e ulaşması üzerine Hitler, intihar etmiştir (Artuç, 2003: 291). Mayıs 1945'te ise Almanya'nın teslim olmasıyla birlikte Avrupa için İkinci Dünya Savaşı sona ermiştir.

Uzak Doğu'da ise Japonya Müttefik Devletler'in uyguladığı baskıya bir miktar daha dayanmayı başardıysa da ABD'nin Ağustos 1945'te Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki şehirlerine atom bombası atmasıyla Japonya da savaştan çekilmiş ve II. Dünya Savaşı Eylül 1945'te hukuken sona vermiştir.

Türkiye, savaşı Almanların kaybedeceğinin belli olması üzerine Ağustos 1944'te Almanya ile siyasal ilişkileri kesmiş, Şubat 1945'te ise Almanya ve Japonya'ya savaş ilân etmiştir. Ancak Türkiye savaşa fiili olarak katılmak için hiç bir harekette bulunmamıştır (Üçok, 1978: 289).

4.2.1.2. Çok Partili Dönem

Türkiye çok partili döneme II. Dünya Savaşı'ndan önce geçmeye çalışmışsa da bu dönemin siyasi yapısı içinde mümkün olmamıştır. Çok partili rejime geçişi gerektiren koşullar II. Dünya Savaşı ve sonrasında olgunlaşmıştır. Uluslar arası alanda savaş sonrasında demokrasi önem kazanmış, İspanya ve Portekiz gibi tek partili rejimler varlıklarını sürdürememiştir. Bunun yanında, Türkiye özelinde savaş sırasında çıkarılan Milli Koruma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu ve Toprak Mahsülleri Vergisi Kanunu gibi ülke ekonomisini korumaya yönelik çıkarılan kanunlar Cumhuriyet ile oluşan devlet ile halk arasındaki yapıya zarar vermiştir.

Savaş sonrasında Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının demokrasiye geçişin sağlanması amacıyla çıkarılan kanun, Cumhuriyet Halk Partisi dışında başka partilerin kurulmasına izin verilmiş ve takip eden yıllarda birçok parti kurulmuştur.

Bu partilerden biri olan Demokrat Parti (DP), Ocak 1946'da kurulmuştur. DP programı CHP'nin programından çok farklı değildir. DP de cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, laiklik, devletçilik, inkılapçılık ilkelerini benimsemiş ancak bu ilkelere farklı yorumlar katmıştır (Ahmad, 2007: 30). Partinin programında belirtilen ana görüşler siyasal anlamda, ülkede demokrasinin geniş ölçüde gerçekleşmesi, ekonomik alanda özel girişim ve sermayenin esas olduğudur. Ayrıca

din özgürlüğünün de diğer özgürlükler kadar önemli olduğu savunuluyordu (Koçak, 1990: 141).

DP kurulduktan sonra Eylül 1947 seçimlerini erkene alınması gündeme gelmiş, ancak Menderes partinin güçlenmeden seçime girmesine karşı çıkmıştır. Ancak diğer tarafta da CHP, halk desteğinin devam edip etmediğini görmek amacıyla erken seçime gitme kararı almış ve Temmuz 1946'da milletvekili seçime gidileceği duyurulmuştur ve DP de seçime katılmaya karar vermiştir (Baykara, 1996: 128).

Temmuz 1946 seçimlerine birçok parti katılmıştır. Seçimler çoğunluk sistemi ve açık oy-gizli sayım sistemi ile yapılmış ve CHP 465 sandalyenin 390'unu, DP 65'ini, bağımsızlar 7'sini kazanmışlardır (Ahmad, 2007: 38).

Hükümetin aldığı ilk önlemler ekonomik krize yöneliktir. 7 Eylül Kararları olarak bilinen bu önlemler: Türk lirasının devalüe edilmesi, dış alım olanaklarının kolaylaştırılması, bankaların altın satmasına izin verilmesiydi. Bu önlemler pahalılığın artmasına ve ithal mal fiyatlarının yükselmesine yol açmıştır. İktidar partisi muhalefet tarafından yoğun eleştirilere maruz kalmış ve muhalefet halkı ayaklanmaya teşvik etmekle suçlanmıştır. Menderes'in görüşleri "psikopat bir ruhun ifadeleri" olarak değerlendirilmiş, DP'liler meclisi 8 gün boykot ederek karşılık vermişlerdir (Baykara, 1996: 138).

Alınmak istenen ekonomik önlemler, CHP ile DP arasındaki çekişme ve CHP'nin iç tüzüğünde değişikliğe gitmesine neden olmuştur.

Bu dönemde Türkiye ilk defa yabancı ülkelerden yardım kabul etmiştir. Truman Doktrini ve Marshall Planı hükümetin bu politikasını anlamak açısından önemlidir. Truman Doktrini, Sovyet ve dolayısıyla komünizm tehlikesine karşılık ABD'nin hazırlamış olduğu plandır. Başka Harry Truman döneminde ortaya atıldığı için dünya kamuoyuna için Truman Doktrini olarak bilinmektedir. Türkiye, Truman Doktrini çerçevesinde ABD'den mali destek almış ancak demokrasi alanında adımlar atmaya, kalkınma planları yapmamaya ve Köy Enstitülerini kapatmaya zorlanmıştır. Marshall Planı ise savaş sonrasında çöken Avrupa ekonomisine ABD yardımının sağlanmasını içeren ve dönemin ABD Dış İşleri Bakanı George Marshall tarafından ilan ekonomik plandır. Türkiye II. Dünya Savaşı'nda doğrudan taraf olmamasına rağmen 137 milyon dolar yardım almıştır. Bu yardım, ABD ile Türkiye ilişkilerinin

gelişmesini sağlamıştır. Cumhuriyet'in en önemli ekonomi politikası belli tavizler karşılığında dış yardıma karşı olmasıydı. Truman Doktrini ve Marshall Planı birlikte Türkiye'ye bu politikayı terk etmiş, bununla da kalmayarak ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı ileri karakolu haline gelmiştir. Ancak söz konusu yardımlar Türkiye'ye aşamalı olarak verilmiştir.

ABD ile yakınlaşma ve ekonomik yardımlar Soğuk Savaş sırasında, Türkiye'deki sosyalist ve komünistlere karşı kimi sınırlamalar getirilmiştir. Hükümetin bu önlemleri arasında en dikkat çekici olanı Ankara Üniversitesi'nden dört profesör (Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes, Adnan Cemgil, Behice Boran) görevlerinden alınması ve üniversite ile ilişkileri kesilmesidir (Ahmad, 2007: 52).

1950 yılına gelindiğinde her iki parti içinde en önemli konu yaklaşan seçimler ve sonunda zaferi kimin kazanacağıydı. 1950 seçimleri öncesi DP'nin, vatandaşları oyların vermeye çağırma şekli günümüzü anlamak açısından oldukça önemlidir (Koçak, 1990: 145).

14 Mayıs 1950 seçimlerinde Demokratlar oyların %53.35'ini, C.H.P %38.38'ini almıştır. Bu sonuçlara göre DP 408 sandalye kazanırken C.H.P 69 sandalye kazanmıştır (Ahmad, 2008: 132).

1950 seçimleri ile iktidara gelen DP milletvekillerinin toplumsal özellikleri dikkate alındığında önceki dönemden ayrılan farklar görülmektedir. Milletvekilleri arasında üniversite eğitimi görmüş olanlar daha az iken ticaret ve hukuk formasyonuna sahip olanlar daha fazlaydı. Bürokratik veya askeri formasyona sahip milletvekilleri yok denecek kadar azdı (Zürcher, 2003: 321). 1950 seçimlerinin ardından, bürokratik nitelikteki yönetici kadro, iktidardan seçim yolu ile uzaklaşmış ve onun yerine büyük toprak sahipleri iktidara gelmiştir (Teziç, 1976: 263).

DP, iktisadi kalkınmaya büyük önem vermiş ve özellikle traktör ve diğer tarım aletlerine yatırım yapılmıştır. Bu yatırımlar sonucunda 1950 belediye seçimlerinde DP, CHP'nin elinde bulunan 600 belediyenin 560 tanesini elde etmiştir. Benzer şekilde İl Genel Meclisi seçimlerinde 67 ilin 55'ini DP kazanmıştır. Ülke içinde güçlenen ve uluslar arası ortamda da desteklenen DP'nin ilk icatlarından biri Cumhuriyet ile Türkçe okunmaya başlayan ezanı yeniden Arapça okunmasını sağlamak olmuştur.

9 Mart 1951'de İkinci Menderes hükümeti kurulmuştur. 1951 yılında DP Konya İl Kongresinde bazı delegeler fes ve çarşaf giyme, Arap harflerini kullanma

hakkının yeniden verilmesi, hafta tatilinin Cuma gününe alınması ve birden çok kadınla evliliğe izin verilmesi gibi ilginç isteklerde bulunmuşlardır (Ahmad ve Ahmad, 1976: 81). Tezin bir önceki bölümünde işlenen Halkevleri bu dönemde kapanmış ve Başbakan Menderes bu konuda Meclis'te yaptığı konuşmada “faşistvari telakki ve düşüncelerin mahsulü” açıklamasını yapmıştır (Bora, 2008: 486).

Bu dönemde Türkiye tarihinde ilk defa kendi bölgesinin dışında bir ülkeye asker göndermiştir. 1950 ile 1953 yılları arasında ABD'nin komünizmle mücadelesinin doğu cephesinde patlak veren Kore Savaşı'na 5000 kişilik askeri destek sağlamış, savaş sonucunda Türkiye 1952 tarihinde, yine komünizme karşı kurulan NATO'ya (North Atlantic Treaty Organization [Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü]) kabul edilmiştir.

1952 ile 1954 tarihleri arası Türkiye iç siyasetinde bazı önemli olaylar yaşanmıştır. İnönü, yurt gezisine çıkmış ancak yaşanan tepkiler sonucunda bu gezi iptal edilmiştir. Vatan Gazetesi yazarı Ahmet Emin Yalman'a irticai hareket yanlıları tarafından suikasta uğramış ve ağır yaralanmıştır. Bu olay karşısında CHP ile DP “özgürlük düşmanı dini irticacılara, komünistlere ve diğer çılgınlara karşı işbirliği” çerçevesinde birlikte hareket etmişlerdir. DP 14 Aralık 1953'te CHP'nin mal varlığını haksız iktisap olarak nitelendirerek “CHP'nin Haksız İktisaplarının Hazineye Devri Hakkında Kanun” ismiyle, CHP'nin mallarını hazineye geçiren yasayı çıkarmıştır (Eroğul, 2001: 127).

Ocak 1954 yılında 27 Köy Enstitüleri ile İlköğretmen Okullarını “İlköğretmen Okulları” adı altında birleştiren kanun çıkarılmıştır (Ahmad ve Ahmad, 1976: 118). Bedri Rahmi Eyüboğlu, bu konudaki görüşlerini “Köy enstitüleri yerine ilk öğretmen okulu denirken arada güme giden kelimeler değil ki. Arada güme giden belli başlı bir düzen, bir sistem, bir anlayış farkı” şeklinde ifade etmiştir (Eyüboğlu, 1954: 2). Köy Enstitülerinin kapatılması ile DP hem Halkevi hem de Köy Enstitülerini kapatmıştır.

Mart 1954 yılında hükümet basın özgürlüğüne de önemli bir darbe vurmuştur. Yeni basın yasası ile yazıları, devletin siyasi ve mali itibarını sarsan ya da vatandaşların özel yaşamlarına tecavüz eden gazetecilerin cezalandırılmasının önü açılmış ve mahkemeye çıkan gazetecilerin iddialarını ispat hakları da ellerinden alınmıştır (Ahmad, 2007: 75).

Mayıs 1954 seçimlerinde DP milletvekili sayısı 490'a çıkarmış, CHP milletvekili sayısı ise 31'e inmiştir. Bunun yanında Şubat 1954 tarihinde kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi de meclise girmeyi başarmıştır (Teziç, 1976: 352). Dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, meclisteki bu aritmetiğe dikkat çekerek ince demokrasiye paydos ifadesini kullanmıştır (Tunçay, 1990: 181).

1954 seçimlerinde C.H.P Malatya, Konya ve Sinop'da, C.M.P ise sadece Kırşehir'de çoğunluk sağlayabilmiştir. DP, iktidarının ilk işlerinden bir tanesi muhalefete oy veren şehirleri cezalandırmak olmuş, bunun sonucunda Malatya ikiye bölünerek Adıyaman oluşturulmuş, Kırşehir ilçe haline getirilmiştir.

Bu dönemde hızlı yatırım politikası enflasyona neden olmuş, ihtiyaç maddelerinin bazıları piyasada bulunamamaya başlanmış, çuval, pulluk demiri, kahve bulunamazken, şeker kıt, gaz ve benzin sıkıntısı yaşanmıştır (Sarol, 1983: 542). Yükselen fiyatlar, artan enflasyon, mal kıtlığı sonucunda hükümet ithalatçılara ticari kredilerin kısılacağını ayrıca enflasyonla mücadele için başka önlemler de alınacağını açıklamıştır. Tarım alanında da olumsuz sinyaller gelmiş; 1954 yılının hasadının ortalamasının altında kalması nedeniyle Türkiye yıl sonunda ABD buğdayı ithal etmek durumunda kalmıştır (Ahmad, 2007: 75). Aynı dönemde ABD'den 300 milyon dolar kredi istenmiş ancak alınamamıştır (Akşin, 2008: 251).

Ekonomik olumsuzlar hükümetin muhalefet tarafından eleştirmesine neden olmuş ve bu durumdan rahatsız olan hükümet muhalefetin radyoyu kullanarak propaganda yapmasını yasaklamıştır (Ahmad, 2007: 77). Bunun yanı sıra açık hava mitingleri de yasaklanmıştır. Böylece hükümet muhalefetin okuma-yazma oranı düşük olan bölgelere erişimini tamamen engellemiştir. 1955 yılında CHP'li Kazım Gülek'in Sinop gezisinde esnaf ile tokalaşması gösteri yürüyüşü olarak yorumlanmış ve altı ay hapse mahkum edilmiştir (Akşin, 2008: 251).

DP iktidarında İstanbul, İzmir ve Ankara başta olmak üzere ülkenn bir çok ilinde azınlıklara karşı gerçekleşen halk ayaklanması 6-7 Eylül 1955 tezin "Sosyal ve Kültürel Hayat" başlığı altında incelenecektir.

Ekim 1957 seçimleri öncesi DP kırsal kesimin oylarını almak için tahıl alım fiyatlarını arttırmış ve böylelikle kırsal kesimin alım gücü artmıştır (Ahmad, 2007: 85).

1957 seçimlerinde CHP, Cumhuriyetçi Millî Partisi (CMP) ve Hürriyet Partisi (HP), DP'ye karşı birlik oluşturmuşlardır. Seçimler olaylı geçmiş, Gaziantep'te halk ayaklanması meydana gelmiş ve askeri müdahale gerçekleşmiştir. 1957 seçimlerinde DP güç kaybı yaşamış, CHP bir önceki seçimden 6 kat daha iyi sonuç almıştır.

Seçimden sonra iktidarın basın üzerindeki baskıyı arttırmak istemiş ve zararlı yazı ve resimleri yasaklayan bir basın yasası önerilmiştir. Bu öneri DP'nin kendi içinde de muhalefete neden olmuştur.

1958 başında iktidar kendisine karşı askeri bir harekettten korkmaya başlamıştı (Teziç, 1976: 271). Aynı yıl Temmuz ayında meydana gelen Irak Devrimi de DP'yi korkutmuştur. Irak ordusunun, arkasına halkı da alarak darbe yapması, Irak Kraliyet ailesinden Faysal ve Nuri Sait'in öldürülmesi, DP'nin bu konudaki korkularını su yüzüne çıkarmıştır (Akşin, 2008: 255).

1958'in sonlarında Hürriyet Partisi ile Köylü Partisi CHP'ye katılmıştır. Bu gelişme karşısında DP "Vatan Cephesi" adıyla bir oluşuma gitmiş ve her gün radyolarda bu cepheye katılanların isimleri propaganda amacıyla okunmaya başlanmıştır. Ancak, ilginç bir şekilde, bu isimler arasında ölmüş kişiler ile bebeklerin olduğu ortaya çıkmıştır. Radyo'nun tamamen iktidarın tekelinde olması sonucunda da bir çok kentte Radyo Dinlemeyenler Cemiyetleri kurulmuştur; İstanbul'daki cemiyet İstanbul Valisi tarafından kapatılmıştır (Zürcher, 2003: 305). Hükümet, Vatan Cephesini destekleyenlere ödüller vaat ederken, desteklemeyenleri ceza ile tehdit etmiştir. Köylere, yol, cami sözü verilirken; CHP'ye oy veren köyün elektriğini kesecek kadar ileri gidilebilinmekteydi (Ahmad, 2007: 92). Bunun yanında DP özellikle İnönü'ye karşı yıpratma politikasına gitmiştir. İnönü'nün İzmir gezisinde, Kurtuluş Savaşı'nda kullandığı eve girişi engellenmiş, İstanbul'a dönüşünde DP partizanları tarafından yoğun biçimde protesto edilmiştir. Tüm bu olayların gazetelerde yazılması yasaklanmış ve gazeteler sansür sonucunda beyaz sütunlarla çıkmıştır (Akşin, 2008: 257).

İç siyaside yaşanan bu olaylar ekonomiyi de etkilemiş, Türk Lirası büyük değer kaybına uğramış ve Türkiye'ye kredi verilmiştir (Ahmad, 2007: 91).

1959 yılının başında Menderes'in 14 kişinin hayatını kaybettiği uçak kazasından sağ kurtulması onun kişiliğine yeni bir boyut kazandırarak, kendisinden Allah'ın koruduğu birisi olarak bahsedilmesine neden olur (Ahmad, 2007: 95).

1960 seçimleri öncesinde muhalefet susturulmaya çalışılmışsa da özellikle gençlik örgütleri büyük kentlerde protesto gösterileri gerçekleştirmiştir. 28 Nisan'da İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin merkez binada düzenledikleri toplantıya güvenlik güçlerinin müdahale etmesi sonucunda olaylar büyümüş, Beyazıt Meydanı'na taşınan çatışmada Turhan Emeksiz isimli öğrenci, bir kurşunun isabet etmesiyle hayatını kaybetmiştir. Olaylar üzerine her iki ilde de sıkıyönetim ilan edilmiştir (Demirel, 2001: 782). Bu tarihlerdeki en önemli protesto 21 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen Harp Okulu öğrencilerinin düzenlediği gösteridir. Bu gösteri ile ordu ilk defa yaşanan olaylar karşısındaki rahatsızlığını ilk defa açıkça dile getirmiştir (Ahmad, 2007: 91). DP içinde tutum ve kadro değişikliğine gidilmesi gündeme gelse de bu Menderes tarafından kabul edilmemiştir.

Menderes'in yaşanan olaylar karşısında geri adım atmaması 27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye tarihinin ilk askeri müdahalesi gerçekleşmiştir. Her zaman için demokrasiden yana olduğunu söyleyen bir partinin şu uygulamalarına bakmak ilginçtir: Muhalefetin hakları kısıtlanmış, CHP'nin mallarına el konmuş, başta basın özgürlüğü olmak üzere, temel hak ve özgürlükler kısıtlanmış, gazeteciler tutuklanmış, üniversitelerde bilim özgürlüğüne müdahale edilmiş, "ispat hakkı" isteyen basın ile, "İsmail Hakkı mı, o da ne" diyerek dalga geçilmiş, Kırşehir kendisine oy vermediği için ilçe yapılmış, işçi hakları ve sendikacılık bastırılmış, bilim, sanat ve edebiyat anti-komünizm baskısı altına alınarak kısıtlanmış, orduya "Battal Gazi ordusu", üniversite hocalarına "Kara cüppeliler" denilmiş, Menderes, partinin meclis grubunda "siz isterseniz hilafeti bile geri getirirsiniz" diyerek laik ve demokratik rejime inançsızlığını vurgulamıştır (Kongar, 2006: 189).

4.2.2. Toplumsal Olaylar

4.2.2.1.Varlık Vergisi

Savaşın Türkiye'ye en büyük etkisi Varlık Vergisi olmuştur. Türkiye II. Dünya Savaşı'nda savaştan taraflardan birinin yanında fiilen savaşa katılmadığı halde, savaşın getirdiği uluslar arası ekonomik koşullardan büyük ölçüde etkilenmiştir. Türkiye'nin ithal ettiği malların dünya piyasasındaki arzında, savaş

nedeniyle büyük ölçüde daralma görülmüş, deniz ve kara taşımacılığında önemli kesiklikler yaşanmıştır. 1940 yılında çıkarılan Milli Koruma Kanunu ile sanayide yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu kanun ile hükümete, ücretli iş yükümlülüğü uygulama, çalışma süresini uzatma ve ücret sınırlama gibi yetkilerin yanı sıra özel işletmelere geçici el koyma, ithalata ve ihracata azami sınırlar koyulması, temel malları karne ile dağıtma gibi oldukça geniş yetkiler verilmiştir (Tezel, 2002:260).

Piyasaya yönelik bütün bu sert ve kapsamlı düzenlemelere rağmen tam olarak başarı elde edilememiş; silah altına alınan bir milyon askerin ihtiyaçlarını giderme ve büyük kentlerin gıda giyim gibi temel ihtiyaçlarını sağlama konusunda büyük sorunlar yaşanmıştır. Tarıma yönelik yapılan bütün düzenlemelerdeki temel amaç, şehirlerdeki nüfusun temel ihtiyaçlarını karşılamak olmasına rağmen bu amaç gerçekleşmemiş, yaşanan sıkıntının doğal sonucu olarak temel tüketim malları karaborsa düşmüştür. Karaborsacılık bir yandan halkı fakirliğe iterken diğer yandan bu yolla yüksek kazanç sağlayan bir grubun ortaya çıkmasına neden olmuştur (Tezel, 2002:261).

Dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu piyasa üzerindeki baskıyı kaldırmış, tarım ürünlerinin fiyatlarını yeniden düzenlemiştir. Bu değişimler kentlerde özellikle tarımsal ürünlerin fiyatlarında büyük bir artış yaşanmış ve bunun sonucunda da çiftçi tüccar kesiminin karlarında büyük artışlar görülmüştür. Örneğin Konya'da buğday 30 kuruşa satılırken, İstanbul'da 200 kuruşa, fiyatların düzenlenmesinden önce 13.5 kuruş olan buğday 100 kuruşa, zeytinyağının ise 85 kuruştan 350 kuruşa çıktığı görülmüştür (Boratav, 2008: 223).

Saraçoğlu hükümeti yaşanan bu olağanüstü süreç sonucunda oluşan aşırı kazanç ve gittikçe yükselme eğiliminde olan enflasyona karşı önlem olarak iki olağan üstü vergiyi uygulamaya koydu: Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi.

17 maddelik Varlık Vergisi 11 Kasım 1942 tarihinde 4305 sayılı kanun olarak kabul edilmiştir; 12 Kasım 1942 tarihinde de Resmi Gazete de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında çıkarılan bu kanun sadece ekonomik değil aynı zamanda siyasi ve kültürel etkilere de neden olmuştur.

Varlık Vergisi esas olarak tüccar kesimini hedeflemiştir. Vergiler, belli komisyonlarca belirlenecek ve bir kereye mahsus olmak üzere toplanan ve itiraz hakkı olmayan olağan üstü bir vergiydi. 1940'lı yıllarda Avrupa'daki Yahudi

karşıtlığının da etkisiyle Yahudi, Rum ve Ermeni asıllı Türk vatandaşlarının mallarına “vergi” adı altında el konulmuştur.

Savaş yıllarında Almanya, Yunanistan, Macaristan, Bulgaristan, İsviçre, ABD, Hollanda, İsviçre, Fransa ve İngiltere’de de bir defaya mahsus olmak üzere benzer vergi kanunları çıkarılmış, ancak Bulgaristan hariç çıkarılan kanunlarda Anayasal vatandaşlık çerçevesinde eşitlik esas alınmıştır. Bulgaristan hükümeti ise sadece Yahudilerden vergi alınması için ırkçı bir kanun çıkarmıştır.

Verginin ilan edilmesinden hemen sonrasında iki önemli gelişme ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, vergi oranlarının haksız ve gerçekçi olmadığı şeklindeki itirazlar ve tepkiler; ikincisi ise, verginin 15 günlük süre içinde nakit olarak ödenmesinin zorluğundan doğan ve yükümlülerin para arayışlarının bir sonucu olarak dönemin gazetelerinde çok sık bir şekilde rastladığımız gayrimenkul satış ilanlarıdır (Akar, 1999: 84). Verginin haklı nedenlerle çıktığını gazetelerde yayınlanan yazılarla halka anlatılmaya çalışılmıştır. Yazıların birçoğunda yazarlar, sosyal adaletin sağlanması ve halk arasındaki farklılığın bu vergi sayesinde ortadan kalkacağını inandıkları için vergiyi adil bir vergi olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Bazı yazarlar vergiye dini anlamlar yüklemişlerdir. Birçok yazı da ise doğrudan azınlıklar hedef alınmıştır. Bu yazılarda azınlıkların “Öz Türk” olmayıp “yabancı” oldukları, vatan için kan dökmedikleri, kan döken halkı soydukları, refah içinde yaşadıkları, Türkçe konuşmadıkları vurgusu yapılarak dönemin azınlıkların fedakârlık yapma dönemi olduğu yazılmıştır.

Varlık Vergisi gayrimüslimlere yönelik çıkarılan bir vergi olmamasına rağmen uygulama da ağırlıklı olarak gayrimüslimleri etkilemiştir. Akar (1999: 58) kanundan etkilenen mükellef sayısı ve kökenlerini şu şekilde vermiştir: Müslüman 4.195 (oranı %7), Gayrimüslimler 54.377 (oranı % 87) ve diğer 4.003 (oranı % 6).

Varlık Vergisi zenginlere yönelik özellikle de savaş döneminde zenginleşenlere yönelik bir uygulama olarak ortaya çıkmıştı. Ancak verginin tespiti ve uygulaması sürecinde bu kapsamın dışına çıkmış gayrimüslimlerin en yoksul kesimi olan seyyar satıcılar, işçiler, hademeler, ve şoförler gibi meslek gruplarından 26 bin kişiye de uygulanmıştır.

Varlık Vergisi’nde ayrımın en net yapıldığı mükellef sınıfı çalışanlar sınıfı olmuştur. Müslüman çalışanlar vergiden muaf tutulurken, gayrimüslim çalışanlar

varlık vergisi ödemek zorunda kalmıştır. Verginin bu şekilde uygulanması sınıfsal bir vergiden daha çok etnik bir temel taşıdığını kanıtlamaktadır. Ancak verginin ekonomik alandaki büyük etkisi varlıklı sınıf üzerinde oldu, büyük ölçüde mülkiyet değişikliği bu sayede yaşanmıştır.

Vergiler açıklandıktan sonra azınlıklar arasından panik yaşanmıştır. Çünkü kanuna göre vergilerini 15 gün içinde nakit olarak ödemeleri gerekmektedir. Bunun üzerine vergiye maruz kalan insanlar gayrimenkullerini satışa çıkarmışlardır. Bu satışlar sonunda İstanbul gibi azınlıkların yoğun şekilde yaşadığı kentlerde gayrimenkuller el değiştirmiş ve vergiden muaf Türkler tarafından satın alınmıştır. Bu yönüyle Varlık Vergisi, ekonomik Türkleşme olarak kabul edilmektedir.

Akar (2000: 201), Varlık Vergisi sürecinde yapılan gayrimenkul satışlarının İstanbul'un lüks ve değerli semtlerinde yapıldığını ve satışlar dışında haciz yoluyla da gayrimenkuller el değiştirdiğini belirtmiştir. İstanbul'un en değerli bölgelerini oluşturan ve ticaret merkezi olan bölgelerde çok yüksek değerli gayrimenkuller kısa süre içinde şehrin yeni zenginlerinin eline geçmiştir (Ökte: 1951: 118).

Varlık vergisinden beklediği amaçlardan birisi de haraç mezat satışa çıkacak mallar nedeniyle fiyatların düşeceği ve enflasyonun aşağı çekileceği beklentisidir. Ancak bu amaç gerçekleşmemekle birlikte, özellikle İstanbul'daki binlerce mülk el değiştirmek suretiyle ekonominin Türklerin eline geçmesinin yolu açılmıştır. Bu olaydan sonra pek çok gayrimüslim Türkiye'yi terk etmek zorunda kalmış, birçok işletme kapanarak üretim düşmüş ve bundan ekonomi olumsuz etkilenmiştir.

Hacizden elde edilen mallar ise Kapalıçarşı'nın yanında bulunan Sandal Bedesteni'nde gerçekleşmiştir. Dönemin gazetelerinde bu hacizlerle ilgili bir çok haber olmakla birlikte aşağıdaki haber durumu gözler önüne sermektedir (Tan, 26 Ocak 1943):

Sandal Bedesteni, kurulduğu günden bugüne kadar dünkü gibi çalışmamıştır. Dün burada satışlar sabahın dokuz buçuğunda başladı ve hiç durmadan saat on yediye kadar sürdü. Üstelik bedestenin bütün salonları eşya satışına tahsis edildi. Mücevherat bedesteninde de, halı bedesteninde de dolap, masa, iskemle, soba, koltuk, kanepeler gibi yazıhane eşyaları satılıyordu. Kalabalık çoktu, fakat bu kalabalık alıcıdan ziyade seyirci idi. Bir kısım alıcılar Anadolu'dan gelmişlerdi; memurların yanına yaklaşıyorlar „ Mal alamıyoruz, nakliyat ambarları havaleli eşya götüremeyiz' diyorlar, „siz buna bir çare bulsanız da biz de kendimiz için lüzumlu

eşyayı alsak' diyorlardı. Bu yüzden satılan mallar İstanbul'da kalıyordu. Esnaf da pahalı bulduğu için mal alamıyordu, çünkü satılan eşyanın büyük kısmı İstanbul ciheti halkının değil, Beyoğlu tarafı halkının kullanacağı eşya idi ve esnaf ağzı ile „Beyoğlu Harcı' idi.

Hacizlerin gerçekleştiği dönemde bazı gayrimüslimlerin gazete ilanları ile sahip oldukları malları satmaya çalıştıkları görülmektedir.

Galatasaray Maliye Şubesi'ne Varlık Vergisinden borçlu Beyoğlu Tom Tom Mahallesi İstiklal Caddesinde 343 No'lu Mücevheratçı Azizyan ve Nobar Kalafat oğluna ait küçük bir kasa, büyük ve eski bir kasa, yazı makinesi, ayna, elektrikli duvar saati, 3 adet vitrin, çini soba ve kuyumculuğa mahsus terazi kutusu vs. (Tan, 16 Şubat 1943).

Mercan Maliye Şubesine borçlu Hamparsun Erkman'ın Taksim Dağcılık Kulübünde teşhir edilmekte olan içerisi demir çapraz telli, üççeyrek kuyruk, çift pedallı, Blutner marka konser piyanosu, taburesi ve notalık etajeri ile 9.6.1943 tarihinde aleni müzayede ile satılacağından taliplerin satış günü mahal-i mezkûrda bulunarak icra heyetine müracaat etmeleri ilan olunur (Tasviri Efkar, 6 Haziran 1943).

Yapılan araştırmalar Varlık Vergisi sonucunda hangi azınlıkların ne kadar mal sattığı ve bu malların alımının kimler yapıldığını konusunda geniş bilgiler vermektedir.

Tablodan da anlaşılacağı üzere satılan gayrimenkullerin tamamına yakını azınlıklara ve yabancılara aittir. Azınlıklar içinde de en fazla gayrimenkul satan grubun Yahudiler olduğunu görüyoruz. Aşağıda gösterilen tablo ise satılan azınlıklara ait gayrimenkullerin kimler tarafından alındığını göstermektedir.

Tabloda da görüldüğü üzere gayrimenkulleri alanlar Müslüman Türk girişimcilerdir (Tablo 4.2). İkinci sırada, devlet kontrolünde olan kuruluşlar bulunmaktadır. Bu kuruluşlar içinde devlet bankaları da yer almaktadır. Vergiyi ödeyebilmek için bu bankalardan kredi alan azınlıklar, borçlarını ödeyemeyince gayrimenkuller bankaların eline geçmiştir (Akar, 2000: 147).

Tablo 4.1. : Varlık Vergisini Ödemek İçin Gayrimenkul Satanlar

Kaynak : Aktar, 1992, 203

	Satılan Gayrimenkullerin Toplam Değeri	Toplam Satışlara Oranı (%)	Satılan Gayrimenkullerin Sayısı	Gayrimenkul Ortalama Değeri (TL)
Yahudiler	4.404.820	39	151	29.170
Ermeniler	3.275.747	29	211	15.523
Rumlar	1.370.440	12	124	11.051
Azınlık Şirketler	1.110.375	10	4	
Yabancılar	605.700	5	27	22.433
Gayrimüslim ve Müslüman Ortaklıkları	189.500	2	2	94.750
Diğer Azınlıklar	37.700	3	7	5.385
Müslümanlar	92.642	0,8	10	9.264
Ortakları Müslüman Olan Şirketler	1.025	0,1	1	1.025
Toplam	11.077.949	100	543	20.401

Azınlıklara ait gayrimenkullerin tamamına yakınının Türklere ve devlet kuruluşlarına geçmesi, dönem basını tarafından sevinçle karşılanmıştır.

Beyoğlu'ndaki Sahibinin Sesi binasının Sümerbank tarafından satın alınarak, Yerli Mallar Pazarları Beyoğlu Şubesine tahsis olunduğunu memnuniyetle yazmıştık. Bu suretle güzel bir bina da millileştirilmiş olmaktadır (Cumhuriyet: 1943).

Vergi'nin hedefini yalnızca bu kadar sınırlı bir anlamda mülkiyet değişimi olarak görmek hatalı olur. Vergiden temel beklenti ticaretin ve özellikle sonraki yıllarda Türkiye'nin dışa açılması ile önemi daha da artan dış ticaretin Türkleştirilmesiydi. Ticaretin el değiştirmesi gayrimenkul değişimine göre çok daha uzun süre almıştır. Çünkü bu amaç için mülkiyetin el değiştirmesinin ötesinde, yani zengin yaratmanın ötesinde burjuvazi oluşması gerekiyordu. Vergisini ödemeyen pek çok küçük firma müzayede ile satılmıştır. Bunları, savaş sırasında çeşitli yollarla sermaye biriktirmiş kimseler satın almışlardır. Bunlar hem tecrübesizdi, hem de kazanç hırsıyla doluydular. Tecrübesizlikleri piyasada karışıklık yaratmış, kazanç hırsları da hayat pahalılığının artmasına sebep olmuştur (Akar,1992, 67).

Tablo 4.2. : Gayrimenkulleri Satın Alan Gruplar

Kaynak : Aktar, 1992, 203

	Satılan Gayrimenkullerin Toplam Değeri	Toplam Alanlara Oranı (%)	Satın Alınan Gayrimenkul Sayısı	Gayrimenkul Ortalama Değeri (TL)
Müslüman Türkler	7.434.593	67.1	450	16.521
Müslüman Türklerin Şirketleri	65.500	0.6	2	32.750
KİT'ler, Milli Bankalar ve Milli Sigorta Şirketleri	1.693.584	15.3	23	73.634
İstanbul Belediyesi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü	1.624.530	14.7	11	147.684
Ermeniler	109.867	1	24	4.577
Rumlar	82.900	0.7	20	4.145
Yahudiler ve Diğer Gayrimüslimler	66.975	0.6	13	5.151
TOPLAM	11.077.749	100	543	20.401

Mülkiyetin ve ticaretin el değiştirmesi verginin kısa vadeli ekonomik sonuçları olarak ele alındığında bu düzenlemenin uzun vadeli ekonomik ve toplumsal sonuçları da ortaya çıkmıştır.

Osmanlı döneminden beri ticaret azınlıkların elindeydi. Varlık Vergisi'nden sonra yukarıda da belirtildiği gibi ekonominin millileşmesi sağlanmıştır.

Varlık Vergisi'nin son ödeme tarihi olan 21 Ocak 1943'te vergi borcunu kısmen ya da tamamen ödemeyen mükellefleri çalışma kamplarına gönderilmeleri için gözaltına alınmaya başlanmıştır. Gözaltına alınanlar 1869 kişi Sirkeci/Demirkapı'daki toplama merkezine gönderilmiş ve bu kişilerden 1229 adeti Aşkale'deki çalışma kampına gönderilmiştir. Aşkale'de 21 kişi hayatını kaybetmiştir. Çalışma mükellefiyeti sadece gayrimüslimlere uygulanmış olduğu için, ölenlerin tümü gayrimüslimdir ve hepsi Aşkale'ye İstanbul'dan yollanmışlardı (Akar,1992:151).

Verginin en ağır uygulandığı grup Türkiye'de yasayan azınlıklar oldu. Ecnebler olarak kabul edilen Türk vatandaşı olmayanlar mükellefler Müslümanlarla birlikte en az etkilenen gruptu. "Ecneblerin vergilendirilmesinde ölçü olarak (M)

grubu yani Müslüman mükellefler kadar bir oran öngörüldü. Bunun tek istisnası mihver ülkeleri Almanya, Avusturya, Romanya, Bulgaristan vb. tebaasında olan Musevilerdi. Nazilerden kaçarak malını, canını, her şeyini Türkiye Cumhuriyeti'ne emanet eden, daha önemlisi pasaportunu taşıdıkları ülkenin hiçbir çıkarımı koruyamayacağı aşikar olan bu mültecilere de Varlık Vergisi “bütün şiddetle” uygulanmıştır. Onlar için belirlenen Varlık Vergisi oranı gayri-Müslim azınlıklarla aynı olmuştur.

İstanbul'da hacizlere karşın vergisini ödeyemeyen, tamamı gayrimüslim olan 1229 kişi vergi borçlarını bedenen çalışma karşılığı ödemek üzere Aşkale'deki çalışma kampına sürgüne gönderilmiş, çalışma kampındaki ücret gelirlerinin yarısı ile vergi borçlarının ödenmesi kararlaştırılmıştır. Varlıklarıyla vergi borcunu ödeyemeyenlerin vergi borcunu ödeyinceye kadar çalışma kampında çalışmaya zorlandığı, dünyada başka bir örnek yoktur.

Varlık vergisi uygulaması, gerek iç gerek dış dünyadaki ağır eleştiriler karşısında 17 Eylül 1943 tarihinde çıkarılan bir kanun ile bir kısım mükellefin vergi borçlarının silinmesine karar verilmiş, daha sonra 15 Mart 1944 tarih ve 4530 sayılı Kanun ile o tarihe kadar tahsil edilememiş vergilerin silinmesiyle Varlık Vergisi uygulaması tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Varlık Vergisi'nin Türk siyasi ortamına da önemli etkileri olmuştur. Savaşın sona ermesi ve DP'nin kurulmasıyla birlikte, Türkiye'nin çok partili döneme ve daha özgür bir ortama adım atmasına, CHP'nin azınlıklara karşı daha kucaklayıcı bir tutum takınmasına karşın azınlıklar tek parti dönemindeki izlediği siyasetten dolayı CHP'ye karşı içten içe öfke beslemişlerdir. Bu bastırılmış öfkenin kendini belli etmesi için ilk genel seçimlerin DP, seçim propagandasında kullandığı eleştirilerden biri de Varlık Vergisi olmuştur. 1946 seçimlerinde İstanbul'daki 27 milletvekilliğinden 18'ini Demokrat Parti adayları kazanmıştır. İstanbul'da önemli bir seçmen sayısına sahip Gayrimüslim azınlıklar Demokrat Parti adaylarını desteklemişlerdir. Demokratlar azınlıklara tam bir kültür hürriyeti vaat etmişler ve o tarihte mutedel bir milliyetçiliğe taraftar olarak onları kazanmasını bilmişlerdir. Azınlık gruplarının desteği iledir ki, azınlıkların en kalabalık olduğu İstanbul Demokrat Parti'nin kalesi haline gelmiştir (Karpas, 1967: 222).

1950 seçimlerinde CHP ülkenin daha kalkınmış olan batı bölgesinde tek bir ilde seçim kazanamamıştır. Kazandığı bütün iller Ankara'nın doğusundadır ve bu büyük ölçüde az gelişmiş bölgelerde, CHP'ye sadık olan eşraf, aşiret reisleri ve büyük toprak sahiplerinin kullanılan oyları denetlemiş olmaları sayesinde olmuştur (Zürcher, 2003: 316). Savaş zenginlerinin dışa dönük ilişkileri olan İstanbullu ve gayrimüslim kanadı, Varlık Vergisi nedeniyle CHP'den uzaklaştırmıştır. Bu grup daha sonraki dönemlerde Demokrat Parti'yi ve devamı olan diğer partileri desteklemiştir (Karatepe, 1997: 81). 1957 seçimleri de dahil olmak üzere yapılan tüm seçimlerde azınlıkların DP'yi destekleri görülmektedir.

Varlık vergisi ve sonuçlarının izlerini dönemi yaşayan azınlıkların anılarında da görmek mümkündür. Giovanni Scognamillo, "Bir Levanten'in Beyoğlu Anıları" kitabında, eniştesinin Bostancı'da yeni bir villa yaptırdığından ama villanın eniştesi için çok uzun ömürlü olmadığından bahsederken bunun nedenini "Varlık Vergisi belası koptu" şeklinde tanımlamaktadır (Scognamillo, 2009: 27).

Benzer şekilde İshak Alaton'un anılarında da Varlık Vergisi'nin izleri vardır. Ankaralı bir Yahudi ailenin oğlu olan Alaton ve ailesi Cumhuriyet ilanı ile birlikte İstanbul'a gelmiştir. Babası 1927 yılında Sultanhamam'da ipek ticareti yapmaya başlamıştır. Alaton anılarında Varlık Vergisi'ni "Yok Etme Vergisi" şeklinde tanımlamıştır (Gündem, 2012: 33-34).

"Varlık Vergisi hayatımızın dönüm noktası. Sekizinci sınıfta okuyorum. On beşine basmış bir delikanlı.

Varlık Vergisi kendini göstere göstere gelmiyor, çok iyi gizlenmiş, büyük bir sel gibi ansızın gelip bizleri önüne katıp götürüyor.

Avrupa'daki Yahudi düşmanlığı Türkiye'de milliyetçileri de harekete geçiriyor. Bir kışkırtma kampanyası yürütüyor, azınlıkları, özellikle de Yahudi azınlığı Türkiye'de bitirme fikrini dile getiriyor. İnsanların en kötü, en ilkel yanı olan kıskançlık duyguları da kışkırtılıyor. Yahudi tüccar başarılı, iyi şartlarda yaşıyor, ülkenin kaymağını onlar yiyorlar...

Genelde bu yıllar karanlık yıllar, koyu yıllar, koyu karanlık yıllar."

4.2.2.2. 6-7 Eylül Olayları

Lozan Barış Antlaşmasında alınan kararlar doğrultusunda Kıbrıs Adası'ndaki egemenlik hakkının resmi olarak İngiltere'ye geçmesinin ardından Türkiye

Cumhuriyeti, konu ile ilgilenmemeye başlamıştır. İngiliz idaresinin zaman zaman, Adadaki Türkleri memuriyetlerden uzaklaştırmak gibi olumsuz uygulamaları karşısında Türkiye, Kıbrıslı Türkleri göçmen olarak kabul etmekten başka bir girişimde bulunmamıştır (Öksüz, 1995: 35). Türkiye ile Yunanistan, ABD'nin Sovyetler Birliği ve dolayısıyla komünizm ile mücadelesi kapsamında iki müttefik olarak Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde iyi ilişkiler içine girmişlerdir. Ancak zamanla Yunanistan Kıbrıs üzerinde hak iddia etmeye başlamış ancak Türk Hükümeti kamuoyundaki tepkilere rağmen bu konuda sessiz kalmayı tercih etmiştir (Fırat, 2000: 23). Gerek CHP gerekse DP, Kıbrıs ile ilgili bir politika geliştirmemişler ve iki partide seçimlerde Kıbrıs konusunu seçim söylemlerine almamışlardır.

1951 yılında Yunanistan tarafından Kıbrıs'ı ilhak edilmesi gerektiği dile getirildiğinde iktidardaki DP Hükümeti Türk kamu oyunun beklentilerini karşılamayan bir açıklama yapmakla yetinmiştir. DP Hükümeti'nin Kıbrıs'a karşı tutumunun değişmesinde Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması amacıyla kurulan EOKA (Kıbrıslıların Milli Mücadele Örgütü) terör örgütünün adada gerçekleştirdiği eylemler ve söylemler etkili olmuştur. Bununla birlikte hükümet Yunanistan ile olan ilişkilerin bozulmasından endişe ettiği için kendi söylemlerinde aşırıya gitmemeye çalışmıştır.

Büyük ölçüde Yunanistan'ın desteğiyle adada tedhiş faaliyetlerini sürdüren EOKA örgütünün yol açtığı dehşet, özellikle 1955 yılının nisan-mayıs aylarından itibaren Türk basınında yoğun olarak işlenmeye başlamış ve bu durum hükümeti aktif politika üretme noktasında teşvik ederek toplumsal anlamda da Türkiye'de yaşayan Rumlara yönelik olumsuz tutumların yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Haziran 1955 tarihinde adada gerçekleştirilen saldırıda 14 Türk yaralanmış ve Türkiye kamu oyunda büyük tepkilere neden olmuştur. Bu tepkilere karşısında Kıbrıs meselesi iç siyasi ortamı tamamen meşgul etmeye başlamıştır.

Her iki ülkenin yazılı basınında çıkan haberler ortamın daha da gerilmesine neden olmuştur. Temmuz ayında EOKA 14 Türkü öldürmüştü ve mallarına zarar vermiştir.

İngiltere için Kıbrıs'ta hâkimiyeti sağlamak Süveyş Kanalı kontrol etmek için büyük bir öneme sahipti. Bu yüzden İngiltere Kıbrıs'taki şiddet ortamını sona

erdirmek için birçok girişimde bulunmuştur. Başta ABD olmak üzere Yunanistan ve Kıbrıs Rumlarıyla yaptığı görüşmelerde bir sonuç alamayınca, 29 Ağustos 1955'te Londra'da bir konferans düzenlemeye karar verilmiştir ancak konferansta bir sonuç alınamamıştır (Güven, 2005: 161).

Londra Konferansı'nın sonuç alınamadan dağılması ve Kıbrıs'ta devam eden Rum terörünün Ada'daki Türklere zor günler yaşatması, Türk toplumunda milli heyecanı büsbütün arttırmıştır. 6 Eylül günü öğleden sonra, İstanbul'daki gergin hava doruk noktasına ulaşmıştır. Abdullah Efendi Lokantasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar, İstanbul Valisi ve diğer davetlilerle yemekte olan Menderes'e Selanik'teki Atatürk'ün evine bomba atıldığı haberi iletilmiştir (Demirer, 1995: 74). Başbakan Menderes, şok etkisi yaratan bu haberin derhal devlet radyosundan halka duyurulması talimatını vermiştir. Saat 13.00'daki radyo bülteninde bomba olayı şu sözlerle haberleştirilmiştir (Demirer, 1995: 76).;

"Selanik'te Aziz Atatürk'ün doğduğu ev ile Türk Konsoloslugu binasında bahçede saat gece yarısını dört geçe bir bomba patlamış ve bu infilak neticesinde Aziz Atatürk'ün doğduğu evin pencereleriyle Konsoloshanenin camları hasara uğramıştır. İnfilak esnasında insanca zayıt olmamıştı."

Radyo haberinin ardından bazı gazetelerde baskıya girmiş ve haberi birinci sayfalarından vermişlerdir. İstanbul Ekspres gazetesindeki haber, bütün yurttaki hâkim olan gergin havayı büsbütün alevlendirerek halk genelinde Rumlara karşı mevcut olan öfke ve nefretin katlanarak artmasına neden olmuştur. Beyoğlu'nda öğrenci birliklerinin sloganlar eşliğinde büyük kalabalıklar halinde toplanmaları sonucunu doğurmuştur (Benlisoy, 2000: 30).

İstanbul'da yoğun olarak Beyoğlu, Şişli, Adalar, Kurtuluş, Osmanbey, Eminönü gibi semtlerde yaşayan Rumlar son zamanlarda karşılaştıkları tepkinin son halkası sayılan 6/7 Eylül olaylarını hazırlıksız ve panik havasıyla karşılamışlardır. Elleri bayraklar ve Atatürk posterleriyle büyük halk kitlesi, "Kıbrıs Türk'tür Türk Kalacaktır!" diye tempo tutturarak saat 17.00'den itibaren başlayarak bir anda bütün İstanbul caddelerine yayılmıştır. Saat 18.00 itibariyle Başbakan Menderes ve Cumhurbaşkanı Bayar, hala İstanbul'dadır. Olayların öncesinde İstanbul Valisi, Patriği arayarak endişelenecek bir durum olmadığını belirtmiştir (Akgönül, 2007: 198).

Şekil 4.73. : "Kıbrıs Türk'tür Türk Kalacaktır" pankartı kaşıyan öfkeli kalabalık

Kaynak : Fahri Çöker Arşivi, 2005: 66

Saat 17.00'den itibaren İstiklal Caddesinden yürüyerek Taksim'e gelen topluluk, Cumhuriyet Meydanında İstiklal Marşı okumuş ve Cumhuriyet Anıtının önüne Türk Bayrakları asılmıştır. "Aziz Atatürk'ün doğduğu eve göz dikenler ölsün, kahrolsun" diye bağırarak topluluktan ileri atılan bir genç "hep beraber yürüyelim!" diye bağırmıştır. Buradan yürümeye başlayan kalabalık, Aya Triada Kilisesinin önünde toplanmıştır. Ellerindeki Türk Bayraklarıyla İstiklal Caddesi boyunca yürümeye başlayan bu kalabalık, "bayrak as, bayrak as!" diye bağırarak çevredeki dükkânlara uyarılarda bulunmuşlardır. Ellerinde bayrak, Atatürk posteri, taş ve sopalar bulunan bu kalabalığın arbedesinden kurtulmak için yurttaşlar bayrak asmışlar, bayrak bulamayanlar da "Kıbrıs Türktür!" diye bağırmışlardır.

İstiklal Caddesinden sonra Tünel'e doğru saat hareket eden kalabalık grup 18.00'de Rum dükkânlarına karşı yoğun bir tahribata girişmiştir. Tahrip eylemlerini başlatan bu kalabalık grup saat 19.00'a doğru, Yunan Konsolosunun bulunduğu sokağa doğru hareket etmişse de sokak polis güçleri tarafından kordona alındığı için eylemci grup amacına ulaşamamıştır.

Gittikçe kalabalıklaşan yığınlar, artan bir şiddetle özel olarak Rumlara ait olan ama o hengâmede sahiplerinin Rum mu yoksa başka bir Gayrimüslim gruba mı üye olduğu ya da Müslüman mı olduğunun ayırımına varamadan etraftaki dükkân, ev ve diğer taşınmaz mallara saldırarak büyük maddi kayıplara sebep olmuştur. Perşembe Pazarı, Sirkeci, Haliç, Beyazıt, Gedikpaşa, Kumkapı ve Yenikapı civarındaki azınlıklara ait dükkân, ev ve kiliselerin tahribi ise saat 20.00' den sonra başlamış ve devam etmiştir. Saat 20.15 itibariyle Kurtuluş'ta dükkânların kepenk, cam çerçeveleri indirilmiş, Rum evleri taşa tutulmuş ve Ortodoks kilisesinin

kulesinden çanlar aşağıya atılmıştır. Aynı saatlerde Cihangirde, Tarlabası'nda, Yenişehirde, hâsılı, Rum dükkânlarının bulunduğu, Rumlar'ın yaşadıkları bütün semtlerde saldırı olayları yaşanmıştır. Şehir genelinde gece yarısı 26 kilise ve ayazmada yangın çıkmıştır. Büyük bir yangın dalgası şehrin geneline yayılmış birçok ev ve işyeri yanmıştır. Rumlara ait eşyalar sokaklara atılıp Tarabya'daki gazinolar, patronlarının evleriyle beraber tahrip edilmiştir.

Olaylar sırasında yaşanan yağma saat 22.00'de başlamıştır. 6/ 7 Eylül olaylarına katılan kalabalık gruplarının sosyo-ekonomik bakımdan oldukça alt tabakalara mensup insanlardan teşkil olmalarından ileri gelen bir servet düşmanlığıyla, olayların başlamasından kısa süre sonra, sadece Rumlara değil aynı zamanda Türk ve diğer azınlıklara ait olan taşınmazlara da saldırdıkları görülmüştür. DP hükümetinin izlediği liberal ekonomi politikaları sonucunda kendisine vaat edilen refah ve mutluluğa kavuşamayan geniş insan kalabalıklarının zengin kesimlere karşı içlerinde besledikleri sevgisizlik ve düşmanlık, bu olaylarda açığa çıkma fırsatı bulmuştur. Yine Türk mülklerine verilen zararların zenginlikle doğru orantılı olduğu görülmektedir. Nitekim gruplar, üzerinde Rum adı bulunan dükkânlara taş yağdırırken bu arada Türklere ait bazı binalar da paylarını almıştır. Demokrat Parti Hükümetinin, saldırganları Adapazarı, Eskişehir ve Düzce gibi yerlerden taksi, dolmuş gibi araçlarla getirip ellerine sopa, levye ve demir çubuk benzeri araçlar verdiği, bazı çevrelerce dile getirilmektedir. Olaylara tanıklık eden gazeteci Tevfik Yener de bu konuya dikkat çekerek şehrli görünümünde olmayan insan kalabalığının büyük bir nefretle sağa sola saldırdığını ve bu kalabalığın hiç de saf temiz Anadolu çocuklarına benzemediğini açıklamıştır.

Tahminlere göre 1955'te İstanbul'da 50.000 gecekondu vardır ve bu gecekonduarda oturan nüfusun toplamı 250.000 kişi civarındadır. O zaman orta halli sayılabilecek gayrimüslim vatandaşlarımız bile şehre yeni göç eden bu kesimlerin gözüne çok zengin olarak görünmekteydiler. Dolayısıyla Rum ev ve iş yerlerine yapılan saldırıların altında taşra muhafazakârlığının göç ile İstanbul'a taşınmış olmasının izlerini aramak gerekmektedir.

6 Eylül akşamı, 20.00'de yataklı tren ile İstanbul'dan Ankara'ya hareket eden Cumhurbaşkanı Bayar, Başbakan Menderes ve Başbakan Yardımcısı Köprülü, olaylardan üç saat sonra Sapanca'ya geldikleri zaman telgrafla haberdar olmaları

üzerine, vagon trenden ayrılmış, başka bir lokomotif, bağlanıp İstanbul'a hareket edilmiştir.

Emniyet birimleri ve Birinci Orduya bağlı birlikler, gece yarısından sonra duruma tamamen el koyarak saldırıları önleyebilmişlerdir. Ancak geride çok büyük bir maddi ve manevi yıkım bırakan saldırılar İstanbul'un çok kültürlü yapısına onarılamaz zararlar vermiştir.

Olaylar Ankara ve İzmir'e de sıçramıştır. Ankara'da gösteri şeklinde olsa da İzmir'de Ortodoks Kilisesi ve Yunan Konsoloslugu yakılmış ve Rumlar'ın mallarına zarar verilmiştir. Olayların sonunda, 14 ev, 6 dükkân, 1 pansiyon, Yunan Fuar Pavyonu, Konsolosluk, Katolik Kilisesi ve İngiliz Kültür Heyeti yakılarak tahrip edilmiş, 57 kişi yaralanmış ve 2 gazeteci, olayları kışkırttığı gerekçesiyle tutuklanmıştır.

6-7 Eylül olaylarından sadece Rumlar etkilenmemiş Yahudi ve Ermeni vatandaşlar da saldırılara maruz kalmıştır. Tüm bu olaylardan sonra Atatürk'ün evine bomba atılmadığı ortaya çıkmıştır.

6-7 Eylül Olayları, tez kapsamında görüşülen dönemin önemli müzisyeni ve caz piyanisti Bozkurt İlham Gencer ile daha da somutlaşmıştır. Gencer, 6-7 Eylül Olayları'nın Müslüman ile Gayrimüslim arasındaki dengeyi yok ettiğini savunmuş ve "[...] 6-7 Eylül Olayları ve ondan önce yapılan Varlık Vergisi Türkiye'ye büyük zarar vermiştir[...]" şeklinde fikrini beyan etmiştir. Gencer, 6-7 Eylül Olayları sırasında İzmir Fuar'ında sahne almıştır.

[...]Sahnedeydik. Haber geldi. Fuar alanında yabancıların aletlerini kırmışlar. Yok etmişler. O müzisyenlerin olaylarla hiç ilgisi yoktu. Hıristiyanlar ama İtalya'dan, Hollanda'dan fuar için gelmiş gruplardı. Biz sahnede idik. Haber geldi. 'sahnelere saldırıyorlar, şimdi de size doğru geliyorlar'. Mekanda 200 seyirci vardı. Bir tarafta bir kapı vardı. Diğer tarafta da panolar konmuştu. Birden o panolar yere yıkıldı ve o taraftan içeri 200-300 kişi girdi. Piyanonun önündeki mikrafonu kaptı. Ben hemen ayağa kalktım. İstiklal Marşı'na durun, diye bağırdım. Biz Türküz dedim. Sonra da 'geriye dön' dedim ve onları Gençlik Marşı'yla dışarı yönlendirdim [...]"

Gencer'in deyimiyle Türkiye'ye büyük zarar veren 6-7 Eylül ve Varlık Vergisi'nden önceki Müslüman-Gayrimüslim arasındaki ilişkileri İzmir'de bir Rum evinde oturan Doğan Tekeli şu şekilde dile getirmiştir:

"[...] İzmir'de cadde üzerinde, bahçeli eski Rum evinde otururduk. Babam mesela 100 Lira maaş alır, 20 Lira ev kirasına verirdi. İlkokul sınıf arkadaşlarım arasında azınlıklardan da çocuklar vardı. Musevi çocuklara Türk ismi takılırdı. İzmir'de bilinen derici bir aile vardı onlar oğullarına Moni Sidi ismini takmışlardı. Odet diye bir Musevi kızın ise adı İnci'ydi. Belki bu yüzden ya da başka bir şeyden onların azınlık, Müslümanların çoğunluk olduğumuz farkını bilmezdik ya da din farkı falan bilmezdik. Mesela Moni'nin ailesi zengin bir Yahudi ailesi, ben 1. sınıfın çalışkan öğrencisiyim. Moni'nin iyi bir arkadaşı olduğum için doğum günlerine, çocuk kutlamalarına çağırılırdım. Evlerinde beyaz önlüklü siyah üniformalı hizmetkarlar çalışırdı. Annesinin elbiseleri genel olarak günün modasına uygundu ama kalitesi, dikişi ve kumaşı daha seçkindi. Mesela davet etmişler annem de onlara bir çaya kahveye gitmiş. Yadırganarak gitmezdi, onun da kafası açık, saçı yapılı, ayakkabısı muntazamdı[...]."

İstanbul'da Boğaz hattında yaşayan Hanzade Aksu, azınlıklar hakkında "o zamanlar İstanbullular Rumca bilirdi. Günlük hayatta kullanabilecek kadar bilirdiler. Günaydın vesaire gibi. Rum komşularımı, dostlarımı çok özleyorum [...]" yorumunda bulunmuştur.

Deniz Adanalı ayrıca dönemin Beyoğlu ve azınlıkları hakkındaki tespitleri ilgi çekicidir.

"[...] Beyoğlu, İstiklal' de yaşam vardı, tiyatrolar, konserler, ses tiyatrosunda fotoğraf çekimi saraydan beri, Türkler azınlıklardan öğrenmiştir. Gayrimüslim Türk vatandaşların çok etkileri olduğuna eminim, yaşam tarzları, çok şık giyinip bir yerlerde yemek yemek, sofrada adabı onlarda vardı. Bunu onlardan öğrendi Türkiye, şimdi güzel güzel kitaplarda yazılıyor [...]."

4.2.3. Sosyal ve Kültürel Hayat

1930'lu yıllardan itibaren Türkiye'de Avrupa'nın etkisi daha fazla görülmeye başlamıştır. Bu yıllarda başlayan Batı etkisiyle, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bir nesil oluşmuştur. Bu yeni nesil kendine ait bir görgü, kendilerine ait bir dil oluşturmuşlardır. Moda olan elbise, mayo, ayakkabıya sahip olmak, erkeklerde sakal bırakmak, kızlarda ise saçlarını modaya uydurmak ve yine moda olan mekânlara, plajlara gitmek yaygınlaşmıştır. Sinemaların yaygınlaşması bu durumda etkili olmuştur.

Bu yıllar Türk sanatı Batı sanatıyla benzer üretimlerde bulunan sanatçılar ile temsil edilmektedir. Plastik sanatlarda Bedri Rahmi Eyüboğlu; Fahrünnisa Zeid ve Sabri Berkel gibi sanatçılar yer alırken, edebiyatta da bilinen tüm şiir yapıları yıkan, gündelik dili kullanan ve Orhan Veli, Oktay Rıfat ve Melih Cevdet gibi şairlerin öncülük Garip Akımı ile fütürist tarzda şiirler üreten Nazım Hikmet önemli isimler arasındadır.

4.2.3.1. Köy Enstitüleri

1935–1936 yıllarında nüfusun 16 milyonun üstünde olduğu görülür. Nüfusun %80'ini aşan 12 milyonu köylerde diğer %20'si de şehir ve kasabalarda yaşamaktadır. Genel nüfusun %79.6'sı yani 13.641.151'i okur-yazar değil, nüfusun ancak %20.4'ü yani 2.516.867'si okuryazardır. Öğrenim çağındaki 1.800.000 çocuktan şehir ve kasabalarda okutulamayan çocuk sayısı 132.000, köylerde ise 1.110.000'dir. Bu durumda şehir ve kasaba çocuklarının %75'i okumakta ve bunlar beş yıllık okullarda eğitim görmekteydi. Köy çocuklarının ise %25'i okumakta ve bu çocukların büyük çoğunluğu üç yıllık okullarda okumaktaydı. Böylece şehir çocuklarının %25'i okuyamamakta, köy çocuklarının ise %25'i okuyabilmekteydi (Gedikoğlu, 1971: 15–16).

1940'lı yıllarda Türkiye'de yaklaşık 40.000 varken 35.000 köyde okul olmadığı bilinmektedir. Olanların çoğu da üç sınıflı okullardı (Aydoğan, 1997: 115). Kentlerdeki öğretmen ihtiyacı göz ardı edilse dahi okulsuz 35.000 köye öğretmen gönderilmesi; o günkü öğretmen yetiştirme sistemine göre 80–100 yılı buluyordu (Bakkal, 1999: 57).

Bu olumsuz tabloyu bir an önce düzelterek, ülkede var olan öğretmen açığını kapatmak için yetkililer birtakım önemli girişimler üzerinde çalışmışlardır. Bu nedenlerle ilköğretim alanındaki öğretmen ve okul sorununa, 1923 yılından Köy Enstitüleri'nin kurulduğu 1940 yılları arasındaki 17 yıl içerisinde Köy Enstitülerine giden yolda köy muallim mektepleri, millet mektepleri ve eğitim kursları gibi üç önemli eğitim hareketi görüyoruz ki; Köy Enstitüsü kanun ve programlarının şekillenmesinde bu deneyimlerin oldukça önemli etkileri olduğu görülmektedir (Demirtaş, 1993; 11,12).

17–29 Temmuz 1939'daki I. Maarif Şurası'nda ilköğretim sorunu ele alınmıştı. Köylünün eğitiminde yalnızca köylüye okuma-yazma öğreten bir

öğretmenin yeterli olmayacağı, aynı zamanda köye gerekli diğer bilgileri de bilmesi gerektiği ortaya çıkmış ve köy öğretmeni yetiştirilecek kurumların çok yönlü eleman yetiştirmesi gerektiğine karar verilmişti (Bakkal, 1999: 50). Bu dönemden önce yapılan yeniliklerde şehir ölçü olarak ele alınmıyor. Oysa nüfusun büyük bir kesimini oluşturan köylü kısım göz ardı ediliyordu. Aslında bu karar 1940'da kurulan Köy Enstitüleri'nin kuruluş kararı sayılırdı. Köy Enstitüleri genellikle İsmet İnönü, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve Yücel'in yardımcısı İsmail Hakkı Tonguç düşünce ve desteğiyle ortaya çıkmışlardır (Ertuğrul, 2001: 33).

Köy Enstitüleri tam olarak Atatürk'ün ruhuna uygun onun hayat görüşünün bir anlamda doğal uzantısı olarak kurulmuş farklı unsurları içeren kurumlardır (Şengör, 2003: 139). Bu kurumlarda çeşitli amaçlar için türlü özelliklerde insanlar yetiştirilmektedir. Bu anlamda Hasan Ali Yücel daha çok siyasal açıdan, Tonguç da eğitim kurumları ve bunları uygulaması bakımından Köy Enstitüleri için önemli bireylerdir. 17 Nisan 1940 tarih ve 3803 sayılı kanunla Köy Enstitüleri açılmıştı (Kirby, 2000: 213).

3803 sayılı yasaya göre kurulan Köy Enstitüleri büyük kentlerin dışında yer almalıydı ama bu yerler ana yollara yakın olmalıydı. Su gereksinimi önemle üzerinde durulması gereken bir diğer konuydu. Ülke çapında kurulacak bu enstitüler bölge merkezi olacak yerlerde kurulmalıydı. Her enstitü kendi bölgesi içine giren illerden bir anlamda sorumluydu. İleride her şeyiyle Köy Enstitüleri'ne bağlanması düşünülen köy öğretmenine her yönden rehber olacak gezici başöğretmenin köylere ulaşımı kolaylıkla sağlanabilmeliydi. Köy Enstitüleri'nin yeri sağlıkçı, teknisyen, doktor ve öteki elemanların köylere ve birinden ötekine kısa sürede ulaşmasını sağlayacak durumda olmalıydı (Evren, 1998: 30). Köy Enstitüsü modelinin altında yatan temel düşünce, ülkenin tümünde bir değişme hareketi yaratmaktı (Kaya, 1989: 191).

Mevcut öğretmen yetiştirme düzeni; “nazari” eğitim yapan, ellerinde kalem, kitap yalnızca okuma-yazma ve “kitabî” bilgiler öğretimi ile yetinen, köye gitmek ve orada kalmak istemeyen, köylüye tam anlamıyla etkisi olmayan öğretmenler yetiştirmekle suçlanıyordu (Akyüz, 1999: 339). Bu gelişmeler doğrultusunda artık köy kökenli, yalnızca köye yararlı olabilecek, ellerinde kalem ve kitaptan çok, tarımsal faaliyetlerde kullanılan kazma, kürek, çapa, bağ makası, keser gibi aletleri kullanabilen öğretmenler yetiştirilmeliydi.

Köy Enstitüleri'nin ilkeleri 1936'da İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç ile Bakan Saffet Arıkan'ın birlikte hazırlayıp Kültür Bakanlığı Dergisi'nde yayımladıkları ilkelere dayanılarak hazırlanmıştı (Makal, 1997: 55). İsmail Hakkı Tonguç, Köy Enstitüsü denemesinde iş pedagojisini değil, üretim pedagojisi temelinde “iş içinde, iş vasıtasıyla, iş için” anlayışı doğrultusunda öğretmen yetiştiren bir hareketi temel almıştır (Kodaman, 1997: 300). Bu anlayış içerisinde ekonomik veya üretici iş, eğitimin amacı olarak ortaya çıkmıştır.

Köy Enstitüleri'nin kuruluş felsefesinin de köylerde sadece nazari eğitim yapan, okuma yazma öğreten öğretmenlerin yeterli olmadığı, köylerde gelişmeyi sağlamak için köyün içinden çıkan köy kökenli, yalnızca köye yararlı olabilecek, kalem ve kitaptan çok her türlü tarım araç ve gereci kullanabilen öğretmenlerin yetiştirilmesinden öngörülmüştür. Her enstitü, üç-beş ili sorumluluk alanı içine alarak yurdun her yanını içerecek eşit bir dağılımla kurulmuştur. Enstitüler ortalama 5000-6000 dekarlık, tarım yapılabilecek, daha çok da doğayla zorlu bir savaşı gerektirecek köy koşullarına uygun alanlarda öğrencilerin zorlukları aşabilme, savaşım gücü edinmeleri için kentlerden uzak yerlerde oluşturuldu. Enstitülere ilkokulu bitirmiş köy çocukları alınacak, parasız yatılı okuyacaklardı (Pazar, 2001: 58).

1940 yılında İzmir-Kızılcıllu Köy Enstitüsü, Eskişehir-Çifteler Köy Enstitüsü, Lüleburgaz-Kepirtepe Köy Enstitüsü, Kastamonu-Gölköy Köy Enstitüsü; Malatya-Akçadağ Köy Enstitüsü, Antalya-Aksu Köy Enstitüsü, Samsun (Ladik)-Akpınar Köy Enstitüsü, Adapazarı-Arifiye Köy Enstitüsü, Trabzon (Vakfikebir)-Beşikdüzü Köy Enstitüsü, Kars-Cilavuz Köy Enstitüsü, Bahçe-Düziçi Köy Enstitüsü, Isparta-Gönen Köy Enstitüsü, Balıkesir-Savaştepe Köy Enstitüsü, Kayseri-Pazarören Köy Enstitüsü; 1941 yılında Ankara-Hasanoğlan Köy Enstitüsü, Konya (Ereğli)-İvriz Köy Enstitüsü; 1942 yılında Sivas (Yıldızeli)-Pamukpınar Köy Enstitüsü, Erzurum-Pulur Köy Enstitüsü; 1944 yılında Ergani (Dicle) Köy Enstitüsü, Aydın (Ortaklar) Köy Enstitüsü ve son olarak 1948 yılında Van (Ercis) (Ermis) Köy Enstitüsü olmak üzere toplam 21 enstitü kurulmuştur.

Açılan bu enstitülere öncelikle Yüksek Okul ve Üniversite Fakültelerinden mezun olanlar, Gazi Eğitim Enstitüsü mezunları, Öğretmen Okulu mezunları, Ticaret Lisesi ve Orta Ziraat Okulu mezunları, Erkek Sanat Okulu ve Kız Enstitüsü mezunları, Köy Enstitüsü mezunları ve İnşaat Usta Okulu mezunları atanmıştır.

Bunlardan yanında her türlü Teknik Meslek Okulu mezunları da Köy Enstitüleri'ne öğretmen olarak atanmış; ayrıca uzman işçiler enstitüde gündelik ya da aylık ücretle usta öğretici olarak çalışmışlardır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sıkıntıları nedeniyle öğretmen alımında birçok sıkıntı yaşanmıştır. Özellikle 1940'da ilan edilen seferberlik nedeniyle birçok öğretmen, eğitimci aday ve eğitimci ile bir Köy Enstitüsü Müdürü de askere alınmıştı. Köy Enstitüleri'nin kuruluşundan iki ay sonra meydana gelen bu olay Köy Enstitüleri'nin eğitimini aksatacağı için Milli Savunma Bakanlığı ile yapılan anlaşma ile Köy Enstitüleri'nde çalışanların gerçekten zorunlu durumlar dışında, rutin olarak askere çağrılmamalarına karar verilmiştir (Kirby, 2000: 230–231). Ekim 1946 tarihinde Köy Enstitüleri'nde görevli 620 öğretmen bulunmaktaydı. Öğretmenlerin çıktıkları okullar bakımından durumları ise şöyleydi: 229'u Üniversite Fakültelerinden, 209'u Öğretmen Okulundan, 56'sı Kız Enstitüsü'nden, 27'si Ziraat Okulu'ndan, 91'i Sanat ve Yapı Usta Okulu'ndan, 8'i de diğer meslek okullarından mezun olmuşlardı (Pazar, 2001: 64). Özellikle Kız Enstitüsü'nden mezun olan öğretmenlerin enstitülerde verilen biçki-dikiş, çocuk bakımı gibi derslerde etkinlik gösterdikleri görülmüştür.

1943 yılına kadar olan deneme devresi diye adlandırılan dönemde Köy Enstitüleri öğretim programı artık ortaya çıkmıştı. Köy Enstitüleri diğer kuruluşlardan farklı olup, çok amaçlı eğitim kurumları olarak açılmıştı. Köy Enstitüleri gibi etkinlikler yeni insan tipi yaratmaya yöneliktir. “Köye gerekli eleman” yetiştirme amacı güdülmüştü. Köye gerekli eleman sözünden anlaşılın, öğrenciye sadece teori anlamında ders veren bir öğretmen değil; iyi bir sağlık uzmanı, iyi bir tarımcı, kooperatifçi özellikleri de olan köydeki yaşama da uyum sağlayabilen ve halka önderlik edebilecek birisi olarak yetiştirilmesiydi (Bakkal, 1999: 72). Bu nedenle bu dönemde hazırlanan öğretim programında öğretmenlik dersleri yanında tarım ve teknik dersler de yer almıştır.

1943 yılından sonraki eğitim programı ise her ders ve işin amaçlarını, metotlarını, konularını, ders çizelgesini saptamış bulunmaktaydı. Bu suretle öğretmenlere başvuracakları yolları, gerçekleştirecekleri amaçlar açıkça gösterilmekteydi. Ders ve iş konularının seçilişinde, sıralanmasında, deneme yıllarında olduğu gibi, çevreye görelilik, hayatilik gibi konulara önem verilmekteydi.

Programa göre Köy Enstitüleri'ndeki ders ve çalışmalar üç ana grupta toplanmaktaydı. Bu dersler; Kültür Dersleri, Ziraat Dersleri ve Çalışmaları, Teknik Dersler ve Çalışmalarını kapsamaktadır. Program 5 yıllık öğretim sürecinde bu ana ders grupları için ayrılan çalışma ve sürekli dinlenme zamanları da hafta olarak saptamıştır. Bunlar 114 hafta Kültür Dersleri, 58 hafta Ziraat Dersleri ve Çalışmalar, 58 hafta Teknik Dersler ve Çalışmaları, 30 haftası 5 Yıllık Sürekli Tatiller şeklinde belirtilmiştir (Gedikoğlu, 1971: 88). Enstitülerde eğitim yıl boyunca sürmekteydi. Öğrencilerin yılda 1.5 aylık yaz tatilleri vardı. Öğrenciler ve öğretmenler tatil haklarını nöbetleşe gerçekleştiriyorlardı (Binbaşoğlu, 1993: 43).

Köy Enstitüleri'nin kuruluş felsefesine göre işleyişi 1946 yılına dek sürmüştür. 21 Eylül 1946'da da Tonguç, İlköğretim Genel Müdürlüğü'nden alınmıştır (Pazar, 2001: 105). 1947 öğretim programı Reşat Şemsettin Sırer zamanında uygulamaya girmiştir. Yapılan değişiklikte bazı derslerin adları değiştirilmiş, saatlerinde değişiklikler yapılmış, bazı dersler de kaldırılmıştır. Yapılan değişiklikler Köy Enstitüleri'ne yönelik eleştirileri önleme amacı taşıyordu. 1943 programının değiştirilmesine yönelik gerekçeyi içeren bir yazıda; bir bireyin aynı anda hem öğretmen, hem de sanatkâr olmasına imkân vermeyen bir duruma işaret edilmişti. Programı değiştirme nedenlerinin özünün bilgili öğretmen yetiştirmekte toplandığı görülür; bu ise, Köy Enstitüsü Yasası'nın gerekçesine pek uygun düşmeyen bir istektir. Orada beceri ve alışkanlıklara daha çok yer verilmiştir (Binbaşoğlu, 1993: 54). Buradan hareketle 1943 ile 1947 programında teori ile pratik arasında bazı temel farklılıkların olduğu göze çarpmaktadır. 1943 programında teoriyle pratik içi içedir. 1947 programında ise teoriye daha çok ağırlık verilmiştir.

1947 öğretim programıyla Köy Enstitüleri felsefesinden ilk belirgin uzaklaşmalar görülmeye başlamıştır. 1947 öğretim programı, 1943 programına göre daha disiplinli, serbestlik ve esneklik anlayışından uzak bir öğretim programıdır. Enstitülerin bölge özelliğine göre ders seçme özgürlüğü kaldırılmış ve tarım derslerine klasik okullardaki gibi kurumsal bir nitelik kazandırılmaya çalışılmıştır. 1943 programında ekonomik prensip ve bölgesel şartlara uygunluk hâkimken, 1947 programında buna rastlamak mümkün değildir. Ayrıca 1943 programında erkek ve kız öğrencilerin ortak ve ayrı olarak öğrenmeleri gereken sanatlar açıkça belirtildiği halde, 1947 programında bu uygulamanın gerçekleşmediği görülmektedir.

Şekil 4.74. : Köy Enstitüleri'nden Bir Görüntü

Kaynak : googleimages.com; Erişim Tarihi: 18.04.2014

Enstitülerin sanat okulu olmadığı gerekçesiyle Sanat Dersi ve Atölye çalışmalarını uygulamalı olarak değil de daha çok sınıf içi çalışma yapılmasına yol açacak şekilde düzenlenmeye çalışıldığı görülmektedir. İşe dönük eğitim felsefesinden; üretim içinde eğitim ve öğretim, beceriye ve işe dayalı eğitim anlayışından uzaklaşmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle 1947 öğretim programı ile Köy Enstitüleri'nin gerçek felsefelerinden uzaklaştığı yorumlanır. 1943 programında iş ve sanat eğitimi hem araç hem de amaç olarak benimsenmişken, 1947 programında sadece araç olarak kabul edilmiştir. Asıl ayrılık bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü 1943 programı, iş eğitimini, “üretici iş okulu” anlayışıyla; 1947 programı ise “klasik iş okulu” anlayışı yönünde geliştirmeyi amaçlamıştır (Boybeyi, 1998: 69).

Şekil 4.75. : Köy Enstitüleri'nden Dikiş Dersi

Kaynak : googleimages.com; Erişim Tarihi: 18.04.2014

1950–1951 öğretim yılında Köy Enstitüleri'nde karma eğitime son verildiği için kız öğrencilere ayrı bir program hazırlanmıştır. Hem kız hem de erkek öğrencilerin ortak okuyacakları dersler bu programda belirlenmişti (Bakkal, 1999: 87–88). Tarım dersi ve tarımsal uygulamalara ayrılan ders saati sayısı azaltılmış ve tarım dersleri ders işleyiş yöntemi bakımından da kavramsal bir nitelik kazanmıştır. Tarım dersleri kavramsal bir nitelik kazanırken sanat dersleri ve atölye çalışmaları

1953 programıyla kaldırılmıştır. Yine bu programla yabancı dil öğrenimine son verilmiştir. Teorinin pratiğe uygulanması tamamıyla ortadan kaldırılmıştır.

Şekil 4.76. : Akpinar Köy Enstitüsü

Kaynak : googleimages.com; Erişim Tarihi: 18.04.2014

1945 yılında Köy Enstitüleri hakkında komünistlerin, dinsizlerin yetiştiği fuhuş yuvaları olduğu söylenerek saldırı kampanyaları başlatılmıştı. Parlamentoda bütçe görüşmelerinde milletvekili Emin Sazak'ın “Köylere giden enstitü mezunları kendilerini birer Atatürk zannediyorlar” demesi üzerine Hasan Âli Yücel, “Bu çocukların her birinin birer Atatürk olması temenni edilir” şeklinde cevap vermişti. Köy enstitüleri 1954 yılında kapatılmıştı.

4.2.3.2. Köyden Kente Göç

Taşralı aileler ekonomilerini düzeltince büyük şehirlere göç etmeye başlamışlardır. Genel olarak büyük şehirlere gelen taşralı aileler bu yılların en gözde mesleği olan tüccarlık yapmaya başlamışlardır. Çocukları ise ailelerinin paralarını moda olan şekilde harcama yoluna gitmişlerdir. Taşradan gelen birçok aile büyük şehirde tutunabilmeyi başaramamış ve iflas etmişler, işsizler sınıfında yerlerini almışlardır. Bir kısmı ise zengin sınıf arasında yerini almıştır. Bunların yanı sıra karaborsa ve vurgunculukla kısa zamanda servet yapan insanlarla birlikte büyük şehirlerde servet sahibi insanlar artmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası şehirleşme hız kazanmıştır. Köyden kente göçler artmıştır. 1947 yılında büyük bir mesken buhranı yaşanmıştır. Bu da beraberinde gecekondulaşmayı, çarpık kentleşmeyi getirmiştir.

Savaşın getirmiş olduğu ekonomik sıkıntılar, piyasada yaşanan mal darlığı ve bu durumdan faydalanan karaborsacı-vurguncular nedeniyle toplum bölünmüştür.

Karaborsa ve karaborsadan alış veriş yapma alışkanlığıyla beraber insanlarda lüks yaşama merakı da başlamıştır. Halkın bu lüks merakı nedeniyle zaman zaman lüks malların ithaline kısıtlama getirilmiştir. Yine de lüks merakının, lüks yaşama hevesinin önüne geçilememiştir. 1948 yılına gelindiğinde karaborsanın ve pahalılığın bir nebze olsa önüne geçilmiştir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, yaşanan iç göç batı deneyimlerinden farklıdır. Sanayileşmiş ülkelerde kentleşme sürecinde nüfus, yüksek doğum-yüksek ölüm hızlarından düşük doğum-düşük ölüm hızlarına geçmiş dolayısıyla nüfus artışı düşük düzeyde kaldığı için kentsel alanlarda temel yapılanma sorunları ortaya çıkmamıştır. Fakat gelişmekte olan ülkelerde yüksek doğum- düşük ölüm hızları neticesinde nüfus hızla artmıştır (Peker, 1999: 298).

Türkiye 1920’li yılların savaş yorgunluğunu oldukça hızlı bir şekilde üzerinden atmıştır. 1940’lı yılların sonlarına doğru ülkede her 10 kişiden 2’si kentlerde yaşarken, II. Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye’nin ABD (Amerika Birleşik Devletleri)’nin liderlik yaptığı Batı Dünyası’nın yanında yer almasıyla gerçekçi anlamda bir toplumsal dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşümde yaşanan yapısal değişikliklerde motor görevi yapan yabancı sermayenin Türkiye’ye girişi 1947’de Marshall Yardımı ile askeri amaçlarla olurken 1948’den sonra askeri ve ekonomik amaçlarla gerçekleşmiştir. Bu süreçte 1948’de Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü’ne üye olunurken bu tarihten itibaren 10 yıl içinde 1.200.000 ABD doları yardım alınmıştır. 1949’da Avrupa Konseyi’ne, 1952’de NATO’ya üye olunmuş ve Demokrat Parti bu döneminde liberal politikalar uygulamıştır. Alınan Marshall Yardımı tarımın mekanizasyonun sağlanması ve yol yapımında kullanılmıştır. Tarımda makineleşmeyle birlikte ekilebilir alanlar hızla genişlerken nüfus artışı hızlanmış bu da kentlere göç sürecini artırmıştır. 1950 yılında her on kişiden ancak ikisi kentte yaşarken, bu oran 1960’da her dört kişiden bir kişiye yükselmiş, 1970’de her üç kişiden birisi kentlerde yaşamaya başlamıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1999b:273–274). Kırsal kesimden kentlere doğru yönelen bu göç dalgalarına karşın sanayi aynı hızla gelişmemiştir.

Gelişmiş toplumlarda kırsal ve kent arasında önemli bir yaşam farklılığı mevcut değilken, gelişmekte olan toplumlarda önemli ölçüde yaşam farklılığı vardır. Türkiye, kırsaldan kente kitlesel göç hareketleriyle ilk kez 1950'li yıllarda tanışmıştır. Türkiye %25'i kentlerde yaşayan tarım ağırlıklı bir ülke iken zamanla %70'i kentlerde yaşayan ve kent kökenli faaliyetlerin önemli hale geldiği bir ülkeye dönüşmüştür (Işık ve Pınarcıoğlu, 2002:95).

1950'li yıllarda başlayan ve hızlanan iç göç daha çok kırsal kesimin iticiliği ile açıklanırken, 1960'lı yılların sonlarında başlayan ve 1980'li yılların başına kadar devam eden iç göç süreci daha çok kentsel alanların çekiciliği ile açıklanabilir. Türkiye'de 1950'lerde yaşanan hızlı dönüşüm süreci içinde özellikle kırsal ve kentsel nüfus oranlarında görece hızlı değişimler olmuştur. Bu dönemlerde dünya sistemi ile etkileşimi hızlanan Türkiye'de tarım makineleşmeye ve modernleşmeye başlamış, topraklar belli ellerde toplanmaya başlamıştır. Bunun yanında, nüfus artışı, tarımda düşük üretkenlik, kırsal alanda artan işsizlik, kentte eğitim olanaklarının iyi olması gibi nedenlerle 1950'ler de köyden kente iç göç hızlanmıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1999a:250–251).

Cumhuriyet Döneminde köylünün sorunlarıyla ilgilenilmiş ve 1930'larda başlayan toprak reformu çabalarıyla hükümet büyük toprak sahiplerine dokunmadan topraksız köylüye hazine arazilerinden toprak verilmesini amaçlamıştır. Fakat bütün dönemler boyunca toprak reformuyla ilgili düzenlemelere şiddetle karşı çıkan bir muhalefetle karşılaşmıştır. Bu amaçla 1945 tarihli Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çıkarılmış fakat bu kanun hazineye ait toprakların dağıtılmasından ileri gitmemiştir (Köymen, 1999: 12–30).

II. Dünya Savaşı sonrasında alınan dış yardımlar tarımda makineleşmeye harcanmıştır. Bu beraberinde köylerde iş imkânlarının kısıtlanmasına, köyden kente göçe ve çarpık kentleşmeyi getirmiştir (Keleş, 2000: 49).

Türkiye'de 1945–50 döneminden günümüze kadar olan iç göçleri ve kentleşme olgusu incelendiğinde iki durum çıkmaktadır. İlki; ulusal kalkınmacı politikanın yerine liberal düşüncenin egemen olmaya çalıştığı, fakat kamunun öncülüğünün sürdüğü 1950–80 döneminde gerçekleşen, göçlerin varış noktasının hâkim kentlere yöneldiği kırsal-kent göçü şeklinde ortaya çıkmıştır. İkincisi ise, kamunun üretiminden vazgeçerek küçültülmesi öncülüğünde ekonomik liberalizme

geçiş ve ekonominin uluslararası nitelik kazanma sürecinde yaşanan köy-kent arası göçler sayesinde büyük kentlerin oluştuğu süreçtir.

Bilgin (1998: 26), 1950'ler sonrası Türkiye modernleşmesini hem gelenekten ve hem daha karmaşık ve daha gerçek olan modernleşme geleneğinden kopuş olarak değerlendirmektedir. Çünkü bütünüyle devlet ve elit sınıfın elinde olan bir süreçten, bütünüyle küçük üretim reflekslerinin egemenliğindeki bir sürece savrulması iki aşırı kutup oluşturmuştur. Devlet ve kamu kuruluşları piyasa içinde devinen aktörleri kendini oluşturan, dolayısıyla aynı beklentilere ve davranış kalıplarına sahip unsurlar olarak görmekte, aktörler de devleti ve kamuyu dolaysızca yönlendirebilecekleri, kendilerinin uzantısı olan birer uzuv olarak algılamaktadır. Bu durumda hiçbir aktör özerkleşip kendi bağımsız pozisyonunu edinememiş, herkesin birbirinden beslendiği, birbirinin arkasına gizlendiği bir yapı ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de yaşanan iç göç, kırsal alanda tarımsal modernleşmenin gelişmesi ile başlamıştır. 1945 ve 1950'lerden başlayarak uygulanan tarım politikaları ile Pazar ekonomisine geçilmiştir. Bu dönemde elverişli olmayan yeni alanlar tarıma açılmış, tarım ürünlerinin fiyatları artmış, dolayısıyla tarımsal yapı bir modernleşme çabası içine girmiştir. Bu gelişme bütün kırsal kesimi kapsayamadığı için özellikle kırsal kesimde "gizli işsizler" ortaya çıkmıştır. Ülke genelinde tarım alanında görülen bu değişimin yarattığı işsizlerin benzeri yine, zanaat ya da benzer kırsal işler alanında üretimde bulunan toplumlara da etkilemiştir. Dolayısıyla benzer sorunlarla karşılaşan kırsal kesim çareyi kentlere göç etmekte bulmuşlardır. Ülkemizde kentleşme sanayileşmeye koşut olarak gelişmiş görülmemektedir. Ayrıca kentsel nüfus artışına karşılık, kent kültürü denilen değer, tutum ve davranışların yaygınlaşma süreçleri de es zamanlı olmamıştır.

İç göçün Türkiye'de neden kaynaklandığına baktığımızda temelde köyün, kırsalın itici, kentin ise çekici gücüyle karşılaşmaktadır. Bir yerden ayrılarak bambaşka özelliklere sahip, başka bir yerde yer edinme çabası, göç eden bireyler ya da topluluklar için zor olsa da, bir anlamda yeniliğe ayak uydurma ve hayat mücadelesinde ayakta kalmak adına kaçınılmaz bir haldir.

1950'lerden sonra izlenen liberal ekonomi politikası ile sanayi kuruluşları büyük kentlere ve yakın çevrelerine yerleştirilmiş, bu da göç eden nüfusun belli kentlere yığılmasına yol açmıştır. Yapılan araştırmalar Türkiye'de kentleşme hızının

sanayileşme hızından daha yüksek olduğunu göstermektedir. Yapım sanayinde yaratılan iş sayısı kentleşen kitleleri özümlemeye yetecek genişlikte değildir. Bu nedenle kentleşen nüfusun daha çok sanayi dışında kalan ekonomik etkinlik alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir (Keleş, 1996: 72).

Sanayileşme, kırdan kente göç eden nüfusu tatmin edecek ölçüde gelişmediğinden, kentlerin çekim gücü, sermaye ile tüketim ve hizmet fonksiyonlarının buralarda yoğunlaşması ile devam etmiştir. Köyünde geçim olanağı bulamayan kişiler için kentteki “sıra dışı” işler, göreli olarak daha yüksek gelir sağlamakta ayrıca kentte türü ne olursa olsun bir iş bulabileceği ümidi ya da olasılığı kente göç akımı psikolojik olarak hızlandırmıştır. (Tolan, 1977, s:12-13)

Kente göç edenlerin yaşadıkları en temel sorun “yer edinebilme” sorunu olmuştur. Türkiye’de kent nüfusunun hızlı artışı ile birlikte İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentlerde konut gereksinimi ortaya çıkmıştır. Plansız ve önlenemez bir şekilde nüfusu artan kentlerde bu sorun yine göç edenlerin kendi sorunlarını çözmeleriyle sonuçlanmıştır. Bu sorunun yanıtını gecekondular yapmakta bulan göçmenler, kentlerin merkez çevrelerinde konut alanları yapmışlardır.

Yeni bir gecekondular yerleşmesi, kent çevresindeki boş bir alana aynı köyden ya da aynı semtten birkaç ailenin gelip konut yapması ile doğmaktadır. Daha sonra bu yerleşenlerin akrabaları ve tanıdıkları onlara katılmaktadır. Bu dönemde söz konusu yerleşme kesimi “alt-orta tabaka semti”ne ya da ortalama küçük bir köye benzemektedir. Zamanla kente göçün artması ile yeni yapılarda artma görünür. Zaman geçtikçe yerleşme, yurdun her yanından gelen insanlarla heterojenleşmektedir. Yoğunluğun artması ile de kent hizmetlerinin kıtlığı ya da kısıtlılığı iyice belirir ve bu alan bir yoksulluk semtine dönüşür.

Tekeli (2011: 29) 1950’den itibaren başlayan köyden kente göçü şu şekilde yorumlamıştır:

“... Cumhuriyetin meşru gördüğü kentsel normlara uygun altyapı ve konut üretiminde hem toplumun hem de kente yeni gelenlerinin kaynaklarının yetersizliği gecekondular mahallelerini ortaya çıkarmıştır. Hızlı kentleşmeyle birlikte modernite projesinin karşılaştığı tek sorun fiziki çevredeki emrivakiler değildir. Kente kırdan gelen büyük sayıdaki nüfusun modernitenin kalıpları dışındaki yaşantısı, modernistler için bu grupların kentli yaşamla nasıl bütünleştirileceği sorununu ortaya

çıkarmıştır. Paternalistik halkçılık döneminin köyü yücelten kente karşı ideolojisi ve bu ideolojinin yol gösterdiği tüm bilimsel ve artistik yaklaşımlar terk edilmiştir.”

Gecekondulaşmaya yönelik dönemsel olan aflar, çıkartılan yasalar, 1957-60 yıllarında Menderes hükümetinin İstanbul ve Ankara'daki imar operasyonları popülist ilişkilerin ve modernist projenin yıkıcı yönünü gösteren temel örnekleridir.

Gecekondulaşma dışında içgöçün ülke genelinde yarattığı en önemli sorun bölgeler arasındaki dengesizliğin ortaya çıkmasıdır. Nüfusun belirli büyüklükteki kentlere akması bazı kentlerin aşırı ve dengesiz büyümesine yol açarken, büyük kentlerle ülkenin geri kalan kesimleri arasında belirgin ekonomik, toplumsal ayrılıklar ortaya çıkmaktadır. Göç akımı genel olarak Doğu, Güneydoğu ve Karadeniz bölgelerinden Batı'ya doğrudur. Böylelikle içgöç sadece köylerden değil bu bölgelerdeki kentlerden de olmaktadır.

Köyden kente göç, gecekondulaşma ve göç eden bireyin kent yaşamına uyum sağlaması ya da sağlayamaması kent yaşamı ve kültürünü olumsuz yönde etkilemiştir. Plansız kentleşme ve gecekondu kentlerin öz kaynaklarını bu alanların alt yapı olanaklarını iyileştirilmesine, ulaşım sistemlerinin kurulmasına harcanırken, kent kültürünü temsil eden araçlara yatırım yapılmasını engellemiştir.

1950'den sonra özellikle İstanbul'a yapılan göçler, kentin modernleşmesine vurduğu darbe kentin sahip olduğu hem fiziksel hem de kültürel silüetin başkalaşmasına neden olmuştur.

4.2.3.3. Radyo

Radyo teknoloji 19. yüzyıl sonralarında gelişmeye başlamış ve 20. yüzyılın başında okyanus ötesine ilk radyo frekans aktarımı sağlanmıştır. 1920'den sonra bu yeni teknoloji bir çok ülkede kullanılmaya başlanmış ve radyonun gücünün farkına varılmıştır. Tezin bu bölümünde radyonun başlangıcından 1960'a kadar geçen sürede Türkiye'de var oluş biçimleri üzerinde durulacaktır.

Türkiye' de radyo işletmeciliği 21 Şubat 1924 tarih ve 406 sayılı Telsiz ve Telefon Kanunu'na göre kurulmuştur (Devran, 2011: 11). Radyonun Türkiye'de, daha yeni yeni tanınmaya başlandığı dönemlerde, radyo, Sovyetler Birliği, Almanya gibi Türkiye'ye coğrafik olarak yakın olan ülkelerde, propaganda amacıyla kullanılmaktaydı. Propaganda gücünü farkına varan Mustafa Kemal de derhal radyo kurulması emrini vermiştir. Bunun üzerine 1926 yılında radyo işletmeciliği 10 yıl

süreyile Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketine (TTTAŞ) vermiştir. Şirketin kurucuları, İş Bankası adına Genel Müdür Mahmut Celal Bayar, Anadolu Ajansı adına Siirt Milletvekili Mahmut Soydan ve Gümüşhane Milletvekili Cemal Hüsnü Taray ile tüccar Sedat Nuri İleri ve Bolu Milletvekilli Falih Rıfkı Atay'dır (Kocabaşoğlu, 2010: 38).

Şirketin İstanbul'daki vericiyle yaptığı ilk deneme yayını 1927 yılı Mart ayı başlarında gerçekleşmiştir. İstanbul Büyük Postahanesi'nin kapısı üzerine yerleştirilen bir vericiden halka müzik dinletilmiştir. İstanbul Telsizi'nin düzenli yayına geçmesi 1927 yılının Mayıs ayı başlarında olmuştur. Ankara'da ise deneme yayınları, Ankara Palas'ın bodrum katında başlamıştır (Ahıska, 2005: 111). Gazetelerde Ankara yayınlarından pek söz edilmezken, 1928 sonlarına doğru basın, İstanbul yayınlarını düzenli olarak vermeye başlamıştır (Ahıska, 2005, s.112).

Radyo işletmeciliği alan TTTAŞ'nin amacı kâr elde etmektir. Abonelik üzerinden kar elde edecek şirketin, radyoyu topluma benimsetmesi gerekiyordu. Bunun içinde, radyoyu bir eğlence aracı olarak tanıtmayı gerektirmekteydi. Telsiz Dergisi'nde radyo sürekli olarak, "çok zevkli, ucuz ve bedii eğlence vasıtası" olarak tanıtılmıştır (Kocabaşoğlu, 2010: 160). ABD'den yaklaşık yedi yıl, bazı Avrupa ülkelerinden dört beş yıl sonra, Türkiye'nin sınırlarını da aşan bu "asrın mucizesi", ilkin tamamen bir eğlence aracı olarak değerlendirildi (Kocabaşoğlu, 2010: 108).

Radyo yayınlarının düzenli olarak başlamasının ardından, farklı görevler üstlenmeye başlamıştır. Özellikle, Cumhuriyetin ilanının ardından, modernlik ve batılı yaşam tarzını benimsetmek adına da radyo etkili bir şekilde kullanılmıştır. Türkiye'de özellikle 1927'den itibaren radyo, milletin sesi olma özelliğinin yanında, demokrasinin bir getirisi olan modernleşme sürecinde de batılı yaşam tarzı benimsetilmeye, radyo oyunları ve programlarıyla, batılı müzik tarzlarıyla bu süreci hızlandırma görevini üstlenmiştir.

1927 yılından 1946 yılına kadar olan süreçte radyo Türkiye'de milli kimliği oluşturma görevini üstlenmiştir. Ahıska (2005: 77), bu dönemi radyonun "milletin sesi" olarak algıladığı en belirgin yıllar olduğunu vurgulamıştır. Ancak, radyo bu özelliği 1950'den sonra yitirmiş ve partizan bir özellik kazanmıştır.

Cumhuriyetin kuruluşundan kısa bir süre sonra Türkiye'de radyo yayınlarının başlaması, demokrasinin, modern yaşam biçiminin daha fazla kitleye ulaşmasını

sağlamıştır. Radyo sadece müzik için değil fikirleri yaymada da aktif olarak kullanılma gücüne sahiptir. Radyoya ilgisi özellikle 1934 yılında yoğunlaşmış gazetelerde özel radyo sayfaları düzenlenmeye başlanmıştır.

Tek partili dönemde radyonun kullanımı konusunda, iki farklı düşünce önerisinde bulunulmuştur. Bunların ilki, radyonun partinin elinde olması ve devrim ilkelerini hem yurtiçinde hem de yurtdışında yaymasıydı. İkincisi ise radyonun bir eğitim ve kültür kurumu olarak yayınlarına devam etmesi yönündeydi. Bu dönemde radyo teknik açısından yeterli imkâna sahip değildi. Bu da her iki görüşünde etkili olmasını engellemiştir (Devran, 2011: 16).

TTTAŞ 1935 yılını zararlı kapamış olmasına karşın, Hükümete başvurarak 1936'da sona erecek olan imtiyaz süresinin uzatılmasını istemiş olmasına rağmen radyoyu doğrudan denetimi altına almak isteyen Hükümet tarafından bu istek reddedilmiştir (Kocabaşoğlu, 2010: 70).

Radyonun ilk olarak bir eğlence aracı olarak konumlanmasının ardından, ortaya çıkan alaturka-alafranga müzik tartışmaları sonlanmış olsa da radyonun, sadece bir müzik aracı olması özellikle aydınlar tarafından eleştirilmeye başlanmıştır. Milli kimliğin oluşumunda ve Batılı yaşam biçiminin benimsetilmesi aşamasında da büyük bir öneme sahip olan radyonun, eğlence vasfı yerine "kültür ve eğitim" aracı olarak öneme sahip olduğu farkındalığı oluşmaya başlamıştır.

TTTAŞ'ye hazırlanan program kalıbına göre, son yayını 7 Eylül 1936 akşamı yapmıştır. PTT gözetiminde hazırlanan programa göre yapılan ilk yayın ise, 9 Eylül 1936'da gerçekleşmiştir (Kocabaşoğlu, 2010: 196).

Radyonun devlet yönetimine geçmesinin ardından, Ankara'da yeni bir vericiyle yeni bir radyoevi açılmıştır. Devletin ve Partinin önde gelen isimleri, Devlet Başkanı, Başbakan ve Bakanları radyo mikrofonlarını giderek artan oranda kullanmaya başlamışlardır (Kocabaşoğlu, 2010, s. 221-222).

Radyonun II. Dünya Savaşı sırasında, oynadığı etkin rol, Türkiye'de radyoya olan bakış açısını değiştirmiştir ve radyonun gücünün daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Savaşın başlamasının ardından, dış haberler ve iç haberler konusunda kısıtlamalar getirilmiştir. Haberlerin, Anadolu Ajansından gönderildiği gibi yayımlanması, Varlık Vergisini destekleyici yazılar yazılması, askeri mahiyette yayınların yapılmaması, dış haberlerin sadece Matbuat Müdürlüğü ve Anadolu

Ajansının gönderdiği şekilde yayınlaması gibi kısıtlamalar getirilmiştir (Tokmak, 2007: 29).

Şekil 4.77. : Radyo Reklamı

Kaynak : Cumhuriyet Gazetesi, 28.02.1937: 10

II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada tek partili rejimler yerlerini demokratik yönetimlere bırakmış ve bu durum Türkiye'yi de etkilemiştir. Türkiye II. Dünya savaşının sonucu, iç politikada çok partili yaşamı desteklemiş, dış ilişkiler de ise Batı devletleriyle yakın ilişkiler içine girmesine neden olmuştur. Tek partili dönem süresince radyo farklı işlevlerde kullanılmış olsa da, İkinci Dünya Savaşındaki etkin rolü ve Türkiye'de değişen siyasi yaşam sonucunda “siyasi” tarafı ağır basan önemli bir güç haline bürünmüştür.

Çok partili sisteme geçildikten sonra radyo önemli bir araç haline gelmiştir. DP politikasında radyo kitleler üzerinde hipnoz etkisi yaratan bir araçtır (Aksoy, 1960: 79). İlk seçimlerde CHP iktidarını sürdürmüşse de muhalefetin radyoda söz hakkı istemesi demokrasi özelinde tartışılmış ve muhalefete radyoda söz hakkı verilmesi konusunda birçok kez yasa tasarıları hazırlanmıştır.

CHP, 1950 seçimlerinden önce çıkardığı, 22 Şubat 1950 tarih ve 5545 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu'yla muhalefetin radyodan faydalanma imkânlarını genişletmiştir ve bu kanuna göre en az beş seçim bölgesinde aday göstermiş partiler

günde bir defa, yirmiden fazla çevrede aday göstermiş partiler iki defa onar dakikalık propaganda konuşmasını seçimden önceki onuncu ile üçüncü günler arasında yapılabilecektir (Devran, 2011, s.24). Radyo ile seçim zamanı, her partinin seçim propagandası yapma hakkı doğmuştur.

Demokrat Parti, iktidara geldiğinde, iktidarı elinde tutmak için önceliğini, devletin ideolojik aygıtlarından biri olan radyoya verecektir. Çoban'a göre (2013: 130); medya ideolojik hegemonyanın sağlanması için kullanılmakta ve bu anlamda propaganda yapmaktadır. Yönetenler ideolojilerini tüm topluma yaymak zorundadır. CHP iktidarı süresince, radyodan tam manasıyla istifade edemeyen DP, iktidarı geldiği süre itibariyle radyo üzerindeki egemenliğini ilan edecektir.

Muhalefet partisi oldukları dönemde iktidarı radyo kullanımlarını kısıtlamakla suçlayan DP'nin lideri Adnan Menderes radyonun devletin olduğunu vurgulamaktadır: "Kendilerinin vaktiyle devlet radyosu hakkında yapmış oldukları beyanlara tamamen iştirak etmekteyiz. Devlet radyosu, devletin malıdır. Hükümet de devletin organıdır. Devlet, Hükümet vasıtasıyla kendi noktai nazarını herkese bildirir" (Aksoy, 1960: 97).

Menderes'in 1951 yılında yaptığı konuşmada DP'nin radyoyu nasıl kullanacağına dair mesajını veriyordu; "Hakikaten söyledikleri gibi radyo Devletin malıdır, Devletin icra vasıtasıdır. Devlet malı ve vasıtasına devlet ve memleket menfaatına olarak Hükümet kullanır. Devlet radyosunun orta malı olduğunu iddia etmek hiç kimsenin hakkı değildir (...) Derhal kabul edeyim ki, radyo neşriyatında daha dikkatli, daha objektif olmaya çalışacağız (Aksoy, 1960: 97).

1957 seçimleri iktidar – muhalafet ve radyo ekseninde gerçekleşen yoğun tartışmalara sahne olmuştur.

Bugün de hala devam eden seçim gününde yürürlüğe giren propaganda yasakları, 1957 seçimlerinde DP tarafından açık şekilde ihlal edilmiştir. Seçim günü DP radyo propagandasını sürdürmüş, CHP'nin itirazları ve Yüksek Seçim Kurulu'nun kararına rağmen DP, bu kararı yok sayıp uygulamamışlardır. Bu durum, devlet iktidarını ellerinde bulunduranlar, devletin baskı aygıtını kullanarak doğrudan, devlet ideolojisinin, devletin ideolojik aygıtlarında gerçekleşmesi ile de dolaylı olarak sınıf mücadelesi için etkin olmaktadır.

1957 seçimleri DP iktidarını toplum üzerinde tahakküm kurma mücadelesini içine sokmuştur. Devletin ideolojik aygıtı yoluyla baskı rıza yoluyla uygulanmış, seçim sırasında seçilen parti oldukları imajı yaratılmaya çalışılmıştır.

DP iktidarı, seçim günü radyodan yayın yaparak, seçmenlerin üstünde psikolojik olarak baskı uygulamış, Devletin İdeolojik Aygıtı olan radyo ile iktidarını sürdürmek için seçim sürerken yayına devam edilmiştir. DP hegemonyasını etkin kılmak, seçimde üstün gelmek adına seçim yasağını ihlal etmiştir. Bu ihlal, hiçbir şekilde haber alma özgürlüğü ve bilgi verme özelliği ile açıklanamaz. DP iktidarı hegemonyasını sürdürmek, iktidarda kalmak adına radyodan propaganda yapmış, iktidarı kaybetme korkusuyla paniğe sürüklenerek, radyoyu partizanca kullanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında, Hitler Almanya'sının Propaganda Bakanı Goebbels, fabrikalara, ofislere, restoranlara, hatta sokak köşelerine hoparlörler yerleştirerek, Hitler'in bildirilerinin her bir tarafa yayılmasını sağlamış, hatta işgal edilen yerlerdeki radyo vericilerinde el koyarak, psikolojik bir savaş başlatmıştır. Koşullar ve durum aynı olmasa da, DP iktidarı psikolojik baskı uygulamak amacıyla, benzer bir uygulamaya imza atmış, seçim sürerken yapılan yayınlarla, seçmenleri paniğe sürüklemiştir. 1957 seçimleri, radyonun DP'nin ideolojik aygıtı olarak, toplum üzerinde tahakküm kurma mücadelesini en açık şekilde ortaya koyduğu icraatıdır.

Radyo'nun toplumsal olaylardaki gücü, Türkiye'de 6-7 Eylül Olaylarında görülmüştür. Yukarıdaki bölümlerde ayrıntıyla işlenen bu olayların fitilini ateşleyen asılsız saldırı haberi radyoda yayınlanmış ve kitlelerin gerek İstanbul'un çeşitli bölgelerinde hem de Ankara ve İzmir gibi kentlerde sokağa dökülmelerine neden olmuştur. Devlet radyosundan yapılan bu yayın daha sonra hükümet yetkilileri tarafından görmezden gelinmiş ve tüm suçu komünistler ve radyoya yıkmışlardır.

27 Mayıs 1960 tarihi, radyonun Türk siyaset tarihindeki konumuna yeni anlamlar yüklemiştir. Ordunun yönetime el koyduğu haberi radyodan duyurulmuştur. Sonraki yıllarda gerçekleşmiş 1970 ve 1980 darbeleri de benzer şekilde radyodan duyurulmuştur. Askeri darbe sonrası gerçekleştirilen yargılama sürecinde parti yetkililerine yöneltilen suçlamalar arasında radyonun partizanca kullanılması da yer almıştır

Radyo'nun devlet ve hükümet tarafından kullanımı ve bu kullanımın sonuçları üzerinde duruldu. Ancak, sadece Türkiye'de değil, tüm dünya halklarının hayatlarında değişimleri sağlayan radyonun sosyal yönü de bulunmaktadır. Radyo başlangıçta elbette elit bir sınıfın ulaşabildiği bir iletişim aracıydı. Ancak, teknolojinin gelişmesi radyonun tüm sınıflar tarafından ulaşılabilir hale getirmiştir. Bu da belki de insanlık tarihinde ilk defa kitlesel anlamda mekansızlık olgusu gündeme gelmiştir. Radyodan önce insanlar devlet başkanlarını, kralları, kraliçeleri ve papa gibi üst düzey din adamlarını özel günlerde yapılan törenlerde bizzat törenin yapıldığı alanda ve/veya mekanda görmek zorunda kalıyorlardı. Radyodan sonra ise devlet adamları, kraliyet mensupları ve din adamları diledikleri zaman halklarıyla konuşma imkanı bulmuşlar, benzer şekilde halkları da bu kişileri evlerinde dinleme fırsatı yakalamışlardır. Artık toplum tarafından saygı duyulan bu kişiler, topluma daha yakın konuma gelmişlerdir. Bu yakınlaşma özellikle İngiliz kraliyet ailesi ve Papalık makamında açıkça görülmüş ve bu iki makam toplum önünde anlamsal bakımdan yeniden şekillenmişlerdir.

Radyo, insanları evlerine dünyadan ve ait oldukları ülke haberlerini hızlı bir şekilde getirmekle kalmamış, televizyondan önce insanların eğlence aracı da olmuştur. Eğlence sadece müzik olarak değil aynı zamanda radyo oyunları şeklinde de kendisini göstermiştir. Oyunlar insanların aile yaşantısına girmiştir. Gerek radyonun sahip olduğu gücü gerekse radyo oyunlarının insanlar üzerindeki etkisine en güzel örnek Orson Welles'in 30 Ekim 1938 yılında gerçekleştirdiği olaydır. Welles kurucusu olduğu tiyatro ile her hafta bir romanı radyoya uyarlıyordu. Ekim 1938'de seçmiş olduğu eser ise H. G. Wells'in yazmış olduğu Dünyalar Savaşı romanıydı. Welles, radyo tiyatrosunu haber bülteni şeklinde kurgulamış ve bu tüm ülkeyi kaplayan bir paniğe neden olmuştur. Ülkenin telefon ağı kitlenmiş, hayat felç olmuştur. İnsanlar evlerinden çıkıp kaçmaya başlamış; kimileri ise romanın konusu olan uzaylılarla savaşmak üzere silahlanmışlardır. Dış dünya ile bağlantısı olmayan tiyatro ekibi yayına devam etmiş, polis radyoyu basıp tiyatroyu durdurana kadar da karmaşa devam etmiştir.

4.2.3.4. Kentin Sosyal Mekanları ve Eğlence Kültürü

Türkiye, Cumhuriyet'in ilanı ile yeni bir çehreye bürünmüştür. Bu çehre modern, çağdaş dünyaya kurumları ve toplumsal yapılarıyla birlikte, tam bir bütün oluşturacak şekilde bakılmaktaydı.

Bu dönemde eğlence mekanlarının ana merkezi Beyoğlu'dur. Beyoğlu, tıpkı Osmanlı'nın son dönemleri ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında olduğu gibi restaurant, kafe, pastahane, sinema, tiyatro ve eğlence bahçeleri gibi farklı sosyo-ekonomik sınıfların kullandığı bir çok mekana sahiptir.

Beyoğlu özelinde, tüm bu mekanların ortak özelliği, giyim kodlarının baskın olmasıdır. Sosyo-ekonomik durumları ne olursa olsun Beyoğlu'ndaki sosyal mekanlara giden erkek ve kadınlar şık giyinmekteydi. Bu şıklıkta şapkaların önemi büyüktü.

Dönemin eğlence mekanlarının isimlerinden, Türk caz müziğinin ve sonrasında hafif batı müziğinin gelişmesine önemli katkılarda bulunan İlham Gencer'in aktardıkları sosyal hayat ve eğlence kültürü açısından önemlidir

[...] Beyoğlu'na takım elbisesiz çıkamazdık. Bugün bakıyorum herkes istediği gibi Beyoğlu'na geliyor. Ama o zaman böyle değildi. Takım elbise önemliydi. Takım elbise bir saygı göstergesidir. Ben takım elbise giymeden sahneye çıkmam. Neden? Çünkü benim hem sahneye hem de seyirciye saygım var. Eskiden seyirciler de takım elbise giymeden beni dinlemeye gelmezdi. Beyoğlu bir kere insan bakımından moderndi. Terbiyeli insanlar gezerdi Beyoğlu'nda. Beyoğlu insanı medeniyeti, moderni, yani büyük Atatürk'ün gösterdiği muasır medeniyet seviyesine çıkaracak insanlar Beyoğlu'nda yaşarlardı, Beyoğlu'nda gezerlerdi. [...]

Dönemin sosyal ve eğlence mekanları, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki gibi otellerdir. Ancak bu dönemde, yine Beyoğlu başta olmak üzere İstanbul'un farklı semtlerinde gazinoların açıldığı görülmektedir. Gazinolarda dönemin önemli ses sanatçıları sahne almaktadır. Cumhuriyet Gazetesi'nin 29 Haziran 1950 tarihli sayısında Yenikapı'da faaliyet gösteren Çakır Gazinosu'nun reklamı yer almaktadır. Türk Sanat Müziği ses sanatçısı Müzeyyen Senar sahne almaktadır. Sanatçıya skeç topluluğu müzikli skeç topluluğu "Sulu Sepken" eşlik etmektedir. Bu topluluk üyeleri arasında Aziz Basmacı, Adile Naşid gibi isimler yer almaktadır. Burada kullanılan küçük ilan Çakır Gazinosu'nun sunduğu hizmetler ve fiyatları hakkında da bilgiler sunmaktadır. Buna göre çay, kahve, gazoz 65 kuruş; bira 88 kuruş; mezeler ise 50-125 kuruştur (Bkz. Şekil 4.78).

Şekil 4.78. : Yeni Kapı M. Çakır Gazinosu Reklamı

Kaynak : Cumhuriyet, 29.06.1950: 8

Radyonun Türk ailelerinin evlerine girmesinin çeşitli sonuçlar doğurmuştur. Gündelik hayatta sosyal ilişkiler ve eğlence hayatı devam etse de evlerde radyo tiyatrosu, müzik dinletileri takip edilmiştir. Radyo çağdaş dünya ile Türkiye arasında bir köprü oluşturmuştur. Bu köprü, özellikle kendi dönemi içinde yer alan nesillerin Batı müziği ile tanışmasına olanak vermiş ve bu bireyler sonraki yıllarda Türk Batı Müziği'nin gelişmesine katkı sağlamıştır. İlham Gencer, Amerika'nın Sesi radyosunda yayınlanan caz programları sayesinde caz müziğe ilgi duyduğunu ve caz şarkılarını radyo programlarından öğrendiğini belirtmiştir. İlhan Gencer, benzer şekilde Ankara Radyo'sunda program yapan saksafon sanatçısı İbrahim Özgür gibi Türk müzisyenlerinden de etkilenmiştir.

[...] İbrahim Özgür ve Ateş Böcekleri Grubu vardı. Ankara Radyosu'nda program yaparlardı. Sevim-Sevinç Tevs kardeşler vardı. Bu kardeşler Türkiye'nin ilk caz söyleyen kadın sanatçılarıydı.[...]

Sevinç Tevs, Ankara Devlet Konservatuarında eğitim aldıktan sonra kardeşi Sevim Tevs ile birlikte Ankara Radyosu'nda dönemin popüler şarkılarını seslendirmeye başlamıştır. İstanbul Saray sineması ve Taksim Belediye Gazinosu'nda verdikleri konserlerle ilgi çekmişlerdir.

Radyo programı incelendiğinde radyonun sabah, öğlen ve akşam olmak üzere günde üç kez faaliyette olduğu görülmektedir. Sabah programında vals, tango, rumba, şarkılar ve çeşitli hafif müzik, haberler; öğlen programında şarkılar, haberler, potpuriler, öğle gazetesi ve İspanyol şarkılar; akşam programında ise şarkılar ve saz eserleri, konuşma, haberler Cumhurbaşkanlığı Armoni Müzikası programı, türküler, tarihi Türk müziği ve çeşitli orkestraların yer aldığı görülmektedir (Bkz. Şekil 4.79).

Şekil 4.79. : 26 Ocak 1949 Tarihinde Radyo Programı

Kaynak : Cumhuriyet, 26.01.1949: 6

Sinema, yine erken Cumhuriyet dönemindeki olduğu gibi sosyal hayatta önemli bir yer tutmaktadır. Ancak, teknolojinin gelişmesiyle birlikte artık filmler sesli olmaya başlamıştır. Seslenen sinema, tıpkı radyo gibi dönemin gençlerinin müzikle tanışmasını ve kariyerlerini müzikle şekillenmesini etkilemiştir. İlham Gencer sesli sinema ve müzikal filmlerin kariyerindeki önemini şu şekilde vurgulamıştır:

[...] Yeni Melek Sineması'nda müzikal filmler vardı. Caz şarkılarını o filmlerden öğrenirdim. Benim başka bir imkanım yoktu. Ya radyodan öğreneceğim ya da müzikal filmlerden. Müzikal filmlere üç-dört defa giderdim. Şarkıları orada öğrenip, sonra evde çalardım. Sonraki dönemde zaten sinemalarda filmlerden önce sahneye çıkar grubumla caz çalardım [...]

Melek Sineması'nda gösterilen "Aşk Şarkısı" filminin Cumhuriyet Gazetesi'nin 26 Ocak 1949 tarihli sayısında çıkan reklamında, dönemin sinemasında müziğin önemini vurgulamaktadır. Film müziklerine dikkat çekmeye çalışan ilanda şu sözlerle yer verilmiştir: "Dahi bestekar Schumann'ın Aşk...Maceraları..Müziği...İlahi besteleri" (Cumhuriyet, 16.01.1949:2).

Dönemin sosyal hayatı ve eğlence kültüründe ön planda yer alan bir başka mekan da Taksim Belediye Gazinosu'dur. İlhan Gencer, bugün artık var olmayan bu mekan hakkında görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

Şekil 4.80. : Melek Sineması "Aşk Şarkısı" Film Reklamı

Kaynak : Cumhuriyet, 26.01.1949: 2

[...] Şimdi Ceylan Otel'in bulunduğu yerde Taksim Belediye Gazinosu vardı. Gazino sadece Türkiye'de değil bütün Avrupa'da öyle bir salon yoktu. Daha sonra hiç bir otel, hiç bir yer öyle muhteşem salonları olmadı, olamaz da zaten. Orası ne yazık ki yıkıldı ve oraya otel yaptılar ama hiç öyle bir salon olmadı. Orada balolar olurdu. Mesela Tıp Balosu olurdu. Dört sene ben o tıp balolarının değişmez orkestrasıydım.[...]

Şekil 4.81. : Taksim Belediye Gazinosu Etkinliği

Kaynak : Cumhuriyet, 26.01.1949: 2

Sosyal tarih araştırmalarında önemli olan, sadece bir kaç santimetre boyutlarında gazete reklamları oldukça önemlidir. Cumhuriyet Gazetesi'nin 26 Ocak 1949 tarihli sayısında Bursa Lisesinden Yetişenler Cemiyeti (Bursa Lisesi Mezunlar Derneği) 29 Ocak 1949 tarihinde "Bursa İpek Gecesi" düzenleyeceği tanıtımı yer almıştır (Bkz. Şekil 4.81). Akşam 21.00'den sabaha kadar iki salonda gerçekleştirilecek gecede kına gecesi, kılıç-kalkan oyunu gibi gösteriler ile ödül töreni yapılacağı belirtilmiştir. Gecenin müzik kısmı ise "muazzam fasıl heyeti" olarak vurgulanmıştır. Bu ilanda dikkat çekici unsur "caz" ve "dans" kelimelerinin diğer etkinliklerden daha büyük yazılmasıdır.

Dönemin insanları sinema ve gazinolarda eğlenirken, radyolarda müzik dinletilerine eşlik ederken Türkiye'de bir müzik sektörünün oluştuğunu söylemekte mümkündür. Müzeyyen Senar, Neriman Altındağ, Safiye Ayla, Ayda Sönmez, Cemil Cankat gibi ses sanatçılarının yeni çıkan plak tanıtımları gazetelerdeki yerini almıştır (Bkz. Şekil 4.82 - Şekil 4.83).

Şekil 4.82. : Columbia Plakları Reklamı

Kaynak : Cumhuriyet, 26.01.1949: 6

Şekil 4.83. : Columbia Plakları Reklamı

Kaynak : Cumhuriyet, 26.01.1949: 6

1950 sonrası çok partili döneme girilmesi ve DP'nin iktidara gelmesi, ABD dış politikasının SSCB'nin uluslararası ortamda söz sahibi olmasını engellemek üzere kurulması ve bununla ilişkili olarak aralarında Türkiye'nin olduğu bazı ülkelere ekonomik yardımda bulunması Türkiye ve İstanbul sosyal hayatı ve eğlence kültürüne yeni, daha önceki örneklerden bir çok konuda ayrışan bir mekanın kazanılmasını sağlamıştır.

ABD'nin Dışişleri Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı ile Türkiye Hükümetinin işbirliği ile bugün hala dünyanın önde gelen uluslararası oteller zinciri olan Hilton'un

Türkiye'deki ilk oteli 10 Haziran 1955 tarihinde İstanbul'da açılmıştır. Altun (2010: 9), İstanbul, kavuştuğu yeni otel sayesinde, günün değişen ihtiyaçlarına ve konukların yükselen beklentilerine ilk kez gerçek anlamda yanıt verebilir hale geldiğini belirtmiştir.

Hilton Oteli'nin mimarisi modernken, iç mimari tasarımlar da gelenekselliği bir araya getirmiştir. Geleneksellik personel kıyafetlerinde ve yemeklere de yansımıştır. Otelin açılışına dünyaca ünlü sinema yıldızları ve Türkiye'nin önde gelen isimleri katılmıştır.

Şekil 4.84.: Hilton Oteli İnşaatı ve Açılışı

Kaynak: Altun, 2010: 19 ve 29.

Hilton Oteli, İstanbul'un sosyal hayatına ve eğlence kültürüne yeni ve modern bir hava getirmiştir. Daha önce, diğer otellerde yapılan çay partileri Hilton Oteli'nde de devam etmiştir. Bunun yanı sıra, otelin havuzu, İstanbul sosyetesinin yeni etkinlik mekanı olmuştur.

Şekil 4.85.: Hilton Oteli'nde Çay Partisi

Kaynak: Altun, 2010: 72.

1960'lı yıllarda İstanbul sosyal hayat ve eğlence kültüründe değişim meydana gelmiştir. Bu yıllar İngiltere ve ABD'de gitar ağırlıklı müzik türü olan Rock Müzik yaygınlaşmıştır. Gitarın orkestralara girmesi ve yapılan müziğin yemek müziğinden çıkması İstanbul'da kulüplerin ve barların açılmasına, müzik ve eğlence hayatının da bu kulüp ve barlara kaymasına neden olmuştur. 1962 yılında Şişli'de Çatı Bar'ı işletmeye başlayan İlhan Gencer bu değişimi şu şekilde açıklamıştır.

[...]Orkestralarda piyano, keman, trompet ve klarnet bulunurdu. Gitar yoktu çünkü yemek müziğinde gitar kullanılmazdı. Gitarın grup müziğine girmesi Beatles ile yaygınlaşmıştır[...]

Bünyesinde bar olan Hilton Oteli de bu değişime ayak uydurmuş ve yeni başlayan bu kültüre yenilikler de getirmiştir. Günün belli saatlerinde indirimli içecek satışlarının yapıldığı "happy hours (mutlu saatler)" olarak adlandırılan etkinlik Hilton Oteli'nde başlamış ve kısa sürede kentteki diğer eğlence mekanlarında da yayılmıştır.

Hilton Otel zinciri İstanbul'dan sonra Ankara ve İzmir'de de şubeler açmış ve bu kentlerdeki sosyal hayat ve eğlence kültürünün de ana mekanı olmuştur.

4.2.4. Dönemin Modası

4.2.4.1. Dünya'yı Etkileyen Modalar

40'lı yılların ilk yarısında savaşın etkisi kadınlar üzerinde askeri kıyafetleri andıran giysilerle görülmüştür. Savaş dönemi öncesi zarafet ve ince kadın silüetleri yerini sert, mücadelecî kadın silüetlerine bırakmıştır. II. Dünya Savaşı döneminde modanın merkezi Paris'de bir zanaatı korumak ve yaşatmak adına dikiş inatla özünü savunmaya çalışmıştır. 1939–1945 yılları arasında dikiş atölyelerinin pek çoğu faaliyetine son vermek zorunda kalmıştır. Aynı dönemde İngiltere'de Ticaret Bakanlığının desteği ile kurulan "Fashion group of Great Britain" (Büyük Britanya Moda Grubu) kısıtlamalara rağmen, toplumun şık ve zevkli giyiminden vazgeçmemesi için, seri üretime hız vermiştir. İngiliz modacı Molyneux yönetimindeki İngiliz tasarımcıları, ABD'li bayanlar tarafından çok beğenilen Victory Suit (Bkz. Şekil 4.86) de dahil olmak üzere oldukça kullanışlı giysi modelleri ürettiler (Baudot, 2001: 111).

Şekil 4.86 : Victory Suit Örneği

Kaynak : theredlist.com, Erişim Tarihi: 10.03.2015

II. Dünya Savaşı sürerken, Vera Maxwell kesim koordinatlarını ve basit malzemeleri ön plana çıkarmıştır. Bunlar yokluk döneminde kadınların yeni elbise ihtiyaçlarını da karşılamıştır. Bu durum, erkeklerin iş elbiselerini de düzenlemiştir. 1944’de Bonnie Cashin botu, bir moda aksesuarına dönüştürmüş ayrıca spor giysi üzerinde uzmanlaştı.

Özel tasarım elbiseler yerini hazır giyime bırakmıştır. Ekonomik ve ihtiyaçlara hemen karşılık vermesi amacıyla üretilen hazır giyim, üreticilerini harekete geçirdi. Bu dönemde hem işte hem de eğlencede giyilebilecek hazır elbiseler tasarlanmış ve üretilmiştir.

1940 ile 1947 yılında ortaya çıkan New Look akımına kadar, savaşın hüküm sürdüğü dönemde kadın giysi formlarında etekler savaş öncesi belirlenen standart kısıklıktadır, etek boyu dizin altındadır. En çok kullanılan etek formu dar kesimli ve pililidir. Pens veya büzgülerle bele oturtulmuştur (Peacock, 1993: 107). Uzun tunik bluzlar üzerinde ince kemer kullanılmaktadır. Omuzlar dik ve köşelidir (Clancy,1996: 16). İnce keten, organze, beyaz saten ve özel desenli ipek gömlekler gece yemekleri için gerçek birer zarafetin simgelemiştirlerdir (İşbilen, 1995: 37).

Elbise, dönemde sıkça kullanılmaktadır. Vatka kullanılarak dikleştirilmiş omuzlar, diz altına kadar inen boyları ve ince kemerlerin yanı sıra çeşitli fonksiyonellik katılarak gündüz evde giyilmenin yanı sıra özel toplantılarda da kullanılmıştır. Bu yıllarda üniforma tipi hem işte hem de eğlencede giyilebilecek hazır elbiseler tasarlanmıştır. Ceketler, üniforma tarzındadır. Genel özellikleri geniş

omuzlar, kruvaze kapama, yandan cepli modeller tasarlanmaktadır (Baudot, 2001: 110).

Dior'un New Look akımı 1940'lı yılların ikinci yarısında moda yeni bir yön vermektedir (Bkz. Şekil 4.87). Asker imajı altında kaybolan kadınsı duyguların yeniden canlanmasına yol açmıştır.

Şekil 4.87. : New Look Elbise Örneği

Kaynak : theredlist.com, Erişim Tarihi: 10.03.2015

Bir kum saati silüetinin kadınların bilinçlerine sağlam bir şekilde yerleşmesiyle birlikte, moda yeni bir deneysel döneme girmiş oldu. Dior kadınlık idealine uygun bir tarz yaratmıştı. Çok ince bellerin, belde toplanan uzun eteklerin, dar omuzların, geniş şapkaların oranlarıyla estetik güzellik kazandırmıştı. Bunu yaratmak için Dior göğüslerde farbalar, korsenin hemen üzerinde tafta bir kemer ve kalçanın üzerinde kırıştırılmış kumaş kullanmıştı. New Look genel hatları özetlenecek olursa; düşük omuzlar, ince bel, bileklere kadar uzanan kloş etekler, yüksek topuklar ve yana eğik küçük şapkalar olduğu görülmektedir (Watson, 2007: 74).

1950'li yıllara gelindiğinde Elle dergisinin kurucularından Françoise Giroud bu dönemi şu şekilde aktarmaktadır; (Baudot, 2001: 140).

Savaştan sonra, kendini dergilerle özdeşleştiren genç kadına ilk önce yıkanmasını, düzenli olarak çamaşır değiştirmesini, güzel kokmasını öğretmemiz gerekiyordu.

1950'lerin kadın vücut hatlarını Vogue dergisi şu şekilde anlatmaktadır; (Watson, 2007: 78).

Yeni kadın vücudu işte bu! Abartılmamış göğüsler, konkav yapılı bir bel, kapalı bir kalça çizgisi ve dikkat çekici uzun bacaklar. Bu vücuda çıplak ve giyinik olarak bakın. Eğer vücudunuz böyle değilse bile, elbise yardımıyla bu hale getirebilirsiniz.

1950'ler de moda, tarihte tekrarını yaşamaktadır. Korseye konan balina kemikleri yerine plastik malzemeler almıştır. Görgü kurallarının yerini vücudun duruş şekli, ince bel ve görünür kılınan kıvrımlar geri dönmüştü. Pahalı olmayan elbiselerde bile en küçük ayrıntılara bile dikkat edilmekteydi. Şapka, eldiven, el çantası ve bir gerdanlık bir bütünü temsil etmekteydi (Watson, 2007: 81).

Bu dönemde kadın, erkeğin karşısına yeni dünyanın imgelerini bedenine taşıyarak çıkmaktadır. Zarafet ile ihtişamın yan yana olduğu bu dönemde, eski şıklığı yakalama çabası içinde abartılı kabarık etekler, ince ve parıltılı bir silüet dikkat çekiyordu (Onur, 2004: 55).

Yeni on yıldan kuvvet alan tasarımcılar, deneysel çalışmalarına devam ettiler. Eylül 1950 de, Paris kalçayı sıkıca saran yeni bir etek çeşidine odaklanmıştı. Parola "dar açılı" idi. Christian Dior'un "dar açılı" korsesi, Edward Molyneux'un "dar açılı" üst eteği kullanılmıştır (Watson, 2007: 81).

50'li yıllarda etek belinin yerinde ve sıkı olduğu görülmektedir. Kalça kıvrımları belirgindir. Etek dar kesim yanında kat kat jüponlarla geniş kloş kesim şeklinde de kullanılmaktadır. Moda evleri etek boylarının bir mevsimde 5 cm'den fazla değiştirmeyecekleri yönünde ortak karar almalarına rağmen Dior'un halefi olan Y. Saint Laurent etek boyunu 7,5 cm birden kısaltmış, bir yıl sonra dizleri açıkta bırakmıştır (Russell,1983: 457).

Balenciaga vücudu saracak ceketler keserek, beli gevşek bir bağ veya bağ yeri göstererek, ceket içlerini bir yığın tela ile sertleştirmiştir. Yeni midi çizgisi beli kalçalara düşürmüştür. Channel kendine has giyim stilini dünyaya yaymıştır. Özellikle orta yaş gurubunun beğenerek giydiği Channel tayyörler özel bir hava taşımaktadır. Ayrıca Channel'in erkek tarzı gömlek, süveter ve ceketleri unisex akımının oluşmasını sağlamıştır (Laver, 2002: 261).

1956-1957 yıllarında pantolonlar daralmakta ve boyları kısalmaktadır. Baldır hizasında, dar, yanı yırtmaçlı pantolonlar moda olmaktadır. Bu dönemde Jean pantolonlar yaygınlaşmaktadır (Altınay ve Yüceer, 1992: 135). Müzik ve dans elli yılları hareketli kılmaktadır. Özellikle ellilerin ikinci yarısında giyim tarzlarını etkilemiştir. Birçok genç kız dar, boru kesim pantolonlar, büyük süveterler, düz dans ayakkabılarının yanı sıra, akşamları kısa etek ile balıkçı yaka kazaklar giyinmişlerdir. İngiliz modasının geleceği tasarım yeteneğinden ziyade dokuma teknolojisine bağlıydı. İngiltere'nin dünyaca ünlü yünü İskoçya- Yorkshire ve İngiltere'nin batısında zanaatkarlar tarafından dokunurken, naylon büyük ve yeni fabrikalarda üretilmekteydi. Naylon üretimindeki gelişmeler moda dünyasını da etkilemektedir. Elli yılların ilk yarısında modada yer alan Çin ceketleri, yakasız yakalar, limon sarısı ve leylak rengi sektöre girmektedir. Yerden 33 ila 38 cm yüksekliğindeki etekler, doğal bel yeri ve siyah-beyaz temalarla devam etmiştir (Watson, 2007: 81).

1940 ile 1960 arasındaki giyim özelliklerini daha iyi anlamak için ana akım moda yön veren tasarımcıların kıyafetlerini incelemekte yarar vardır.

İngiliz modacı Hardy Amies tarafından 1950 yılında tasarlanan tüvit takım geleneksel tasarımı kentli görünüm ile birleştirmiştir. Amies'in tasarladığı baldırın ortasında biten dar kesim etek Dior'un dar kesimleri kadar katı olmasa da yaygın kum saati görünüşü korumaktadır (Bkz. Şekil 4.88). Üç düğmeli kapama, belde başlayıp çok derine inmeyen "V" şeklindeki açıklıkta bitmektedir. Yuvarlatılmış devrik yaka, yumuşak bir kıvrımla iki yana açılmaktadır. Büyük yama cepler de yaka ile uyumlu bir şekilde yuvarlak forma tasarlanmış ve orta açıklığa yakın bir konuma yerleştirilmiştir.

Şekil 4.88. : Hardy Amies'in Tasarladığı Cumberland Tüvit Takım, 1950

Kaynak : misssixtiesvintagefashion.blogspot.com; Erişim Tarihi: 10.03.2015

Vücuda oturan takıma karşılık oluşturan hacmiyle ekoseli palto, geniş dolman kollar oluşturacak şekilde omuzlardan bol kesimlidir. Abartılı boyuttaki şal yaka, ceketin alt düğmesinin hizasında bele kadar inerek, bu kısmı, takımın odak noktası yapmaktadır. Paltonun kapaksız cepleri minimalist tasarım unsuru olarak dikkat çekicidir. Dönemin modasına uygun biçimde bu takım şapka ve deri eldivenlerle tamamlanmıştır. Keçe şapka, ters çevrilmiş saksı biçimli olup dar kenarı yanağa doğru bir kıvrım yapmaktadır (Fogg, 2014: 305).

İspanyol modacı Cristobal Balenciaga, ipek gazar gibi heykelsi karakterli dokuma kumaşları kullanmakla ünlenmişti. Tasarımcının 1951 yılında ürettiği gece elbisesi örneğinde bu kumaş siyah ipek kadife elbisenin fırfırlı pembe iç eteğini üretmek için kullanılmıştır (Bkz. Şekil 4.89). Elbise diz hizasına kadar vücudun hatlarını takip edecek şekilde tasarlanmış, diz hizasındaki dalgalı kıvrımla, dışa doğru açılarak çan biçimini alıp baldırların hemen üzerinde biterken, alttan sertleştirilmiş iç etek ile desteklenmektedir. Etek, arka kısımda daha uzun bırakılmıştır.

Şekil 4.89. : Cristobal Balenciaga'nın Tasarladığı Gece Elbisesi, 1951

Kaynak : photobucket.com; Erişim Tarihi: 10.03.2015

Omuzları açıkta bırakan askısız elbise korsajı, biçimli durması için içeriden desteklenmiştir. Balenciaga, bu elbisede İspanyol havasını yansıtmıştır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, farklı alt kültürleri benimseyen gençler, kimlik arayışına girmiştir. Bu arayış, moda tarihinde ilk defa gençlerin ebeveynlerinden farklı kıyafet giymelerini sağlamıştır. Farklı giyim tarzını seçen gençlere yönelik tasarımlar yapan yeni ve farklı bir sektör ortaya çıkmıştır. Bu yeni tarz rockabilly ve beatnik tarzlarının isyanını yansıtmaktaydı. Bu modanın ortaya çıkmasındaki bir diğer etkende blues ve cazdan köklerini koparmaya başlayan Rock N Roll müziktir. Sonraki on yılda kendisini gösterecek olan gençlik başkaldırısının ilk adımları 1950'lerin modasında kendisini göstermiştir.

ABD üniversitelerinde moda olan bu akımda erkekler toprak tonlarında blazer ceket giyerken kızlar bobbysoxer olarak adlandırılan giyimi tercih etmişlerdir (Bkz. Şekil 4.90).

Şekil 4.90. : Bobbysoxer Kıyafetleriyle Üniversite Gençleri, 1950

Kaynak : photobucket.com; Erişim Tarihi: 10.03.2015

Tercih edilen kıyafetler arasında küçük ve yuvarlak bebe yakalı bluzlarla giyilen dar, balıkçı yaka, kısa kollu süt mavisi ya da pembe angora kazaklar veya hırkalar ile diz hizasında eşleşen renklerde ekoseli etekler bulunmaktaydı. Tam kloş eteklerler jüponların üzerine giyiliyordu.

1950'ler ev kadınlarının idolleştirildiği bir dönemi ifade etmektedir. Bir yandan kadınlar iş hayatına girerken diğer yandan da onların evlerine dönmeleri teşvik edilmiştir. Bunun en önemli nedeni savaş sonrasında ülkelerine dönen erkeklere iş imkanı sağlamaktı. Kadın kıyafetlerinde dişilik yeniden ön plana çıkmıştır. Televizyonlarda ve reklamlarda kadının bu özellikleri ön plana çıkarılıyordu.

Şömizye elbise 1950'lerde Amerikan kadınının üniforması haline gelmiştir. Düzgün, saygın, temiz, şık ve çok amaçlı bu elbise, her zevke göre farklı ve hesaplı tarzlar ve kumaşlar sunan ABD'li modacı Henry Rosenfeld tarafından seri üretimi yapılmıştır.

Limon sarısı yünden yapılmış örnekteki elbise boyun bölgesine oturmaması için hafif kıvrımlı kare yaka kesimi ile yüksek düğmeli bir yaka hattına sahiptir (Bkz. Şekil 4.91). Belden göğse doğru çıkan elbise vücuda tam oturmaktadır. Üçü önde, üçü arkada toplam altı pliden oluşan etek kalçaların üzerinden başlamaktadır. Pliler

elbisenin etek kısmına hacim kazandırmaktadır. Elbise onunla uygun kemer, eldiven ve kafaya tam oturan başlık ile tamamlanmıştır.

Şekil 4.91. : Yünlü Şömizye Elbise, 1950'ler

Kaynak : photobucket.com; Erişim Tarihi: 10.03.2015

Erkek modasında dönemin en yaygın tasarımı İtalyan moda firması Brioni tarafından tasarlanan Avrupai takım elbisedir (Bkz. Şekil 4.92). Bu takım gerek geniş omuzlu Amerikan örneğinden gerekse İngiliz örneklerinden farklıdır. Moda basını tarafından sütunumsu görünüş olarak adlandırılan bu takım elbise, yüksek gelirli tabakaya hitap etmiştir. Çağdaş ve hızlı bir yaşam tarzı için de uygun olarak kabul edilen ve kişiye özel tasarlanan takım erkek modasına renk ve deseni sokmuştur. Brioni, sezonluk değişiklik yapan ilk uluslar arası erkek giyim firması olmakla birlikte 1952 yılında Floransa'da ilk erkek moda defilesini de düzenlemiştir (Fogg, 2014: 337).

Takım, dolgusuz bir omuz hattına sahiptir. Tek sıra düğmeli ceket, kalçanın altında daralmakta ve yanlarda ufak yırtmaçlara sahiptir. Ceket, üç düğmeli bir kapamaya sahiptir. Orta ön kapamanın iki yanında dikey cepler vardır. Klapalar, siluetin ince uzunluğunu vurgulamak için dar kesimlidir. Bileklere doğru daralan pantolonun paça ölçüsü 43 cm'i geçmemektedir.

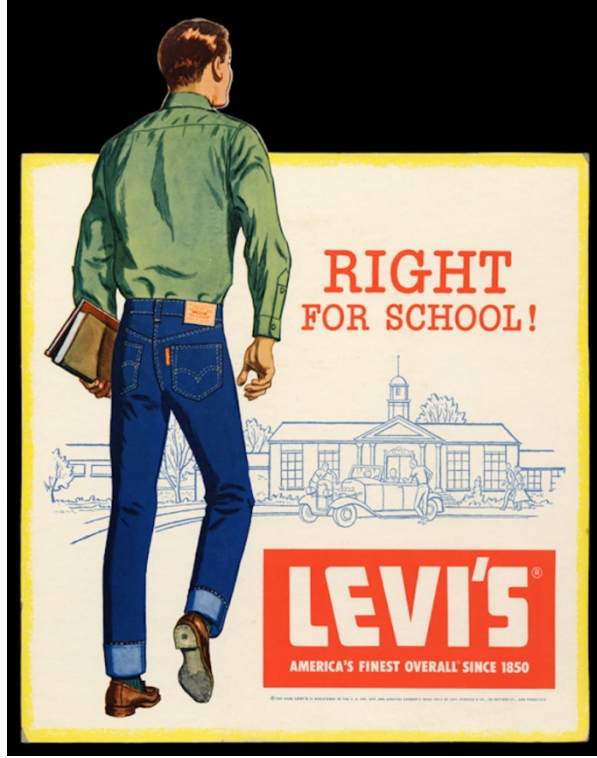
Şekil 4.92. : Brioni'nin Avrupai Erkek Takım Elbisesi, 1950'ler

Kaynak : Fogg, 2014: 336

1950 dönemi Amerikan modasının dünya modasına kazandırdığı ve sonraki dönemde varlığını sürdüren “blue jean”, “denim” ya da ülkemizde “kot” olarak bilinen kumaştan yapılan kıyafetlerdir. Madencilere dayanıklı kıyafetler üretilip satan Levi Strauss ile başlayan bu süreç Lee ve Wrangler firmaları ile temsil edilmiştir.

Kotun gündelik hayata girip yaygınlaşması Hollywood ile hız kazanmıştır. Bu dönemde özellikle Western türü filmlerin yaygınlaşması ve bu filmlerdeki ideal kovboyların her zaman kot kıyafetler içinde gösterilmesi kotun kullanımına ivme kazandırmıştır. Amerikan gençliğinin müzik, edebiyat ve filmlerle birlikte başkaldırısı kotu gençlik, cinsellik ve isyanın simgesi haline getirmiştir. Kot, artık özellikle gençler arasında sevilmeye başlayan ve yeraltından çıkarak popülerleşen Rock N Roll ile özdeşleşmişti. Tarihin ilk Rock ikonu Elvis Presley'nin kotu simgesel olarak kullanması, genç kızların da cinsel kimliklerini bastırmadan ve yok etmeden kot kullanmalarına neden olmuştur.

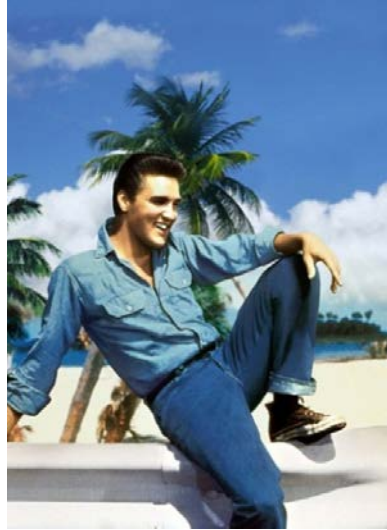
Gençler artık hem sistemle hem de nesil farklılıklarıyla savaşılmaya başlamıştır. Şarkıcı Bing Crosby, kot giydiği için bir otele alınmamıştır. Levi's, “okul için uygun” sloganlı reklam kampanyasında bir öğrenciyi kot içinde kullanmış ve bu büyük tepkiye neden olmuştur (Bkz. Şekil 4.93).

Şekil 4.93. : Levi's'in "Okul İçin Uygun" Reklam Afişi, 1950'ler

Kaynak : explore.levi.com; Erişim Tarihi: 10.03.2015

Kot zamanla dönemin önemli oyuncularını tarafından da kullanılmaya başlanmış ve zamanla gündelik hayatın vazgeçilmez kıyafeti olmuştur (Bkz. Şekil 4.94).

Şekil 4.94. : Elvis Presley ve Blue Jean, 1950'ler

Kaynak : long-john.nl; Erişim Tarihi: 10.03.2015

1940-1950 pilaj kıyafetlerine devrimsel niteliğe sahip bir yenilik getirmiştir: bikini. Daha önce iki parçalı kadın mayosu boyundan bağlı, biçimlendirilmiş bir üst

ve kalçaları belden uyuğa kadar kapatan ve yalnızca göğüs kafesini açıkta bırakan şekilde tasarlanmıştı. Buna karşılık bikini küçüktü ve göbek deliğini açıkta bırakmış ve bu özelliği ile büyük tepkilere uğramıştı. 1960'larda cinsel serbestlik dönemi başlayana kadar bikini kullanımı yaygınlaşmamıştır (Bkz. Şekil 4.95).

Şekil 4.95. : Marilyn Monroe, Bikini, 1947

Kaynak : divinemarilyn.canalblog.com; Erişim Tarihi: 10.03.2015

Bikini ilk başlarda, boyundan ve sırttan iki iple bağlanan iki üçgen biçimli kumaştan oluşan bir üst ve kalçalardan iki iple bağlanan iki üçgen biçimli kumaştan oluşan bir alttan ibaretti. Sırt, uyrukların üst kısmı ile göbek deliği gibi çok sayıda erojen bölgeyi açıkta bırakmaktadır. Çıplaklığa yakın bu plaj kıyafeti Katolik Kilisesi tarafından sert biçimde eleştirilmiştir.

Bu dönemin önemli gelişmesi de üçgen sutyendir. Maiden-form Brands isimli ABD, New Jersey merkezli iç giyim üreticisi firma 1950'lerde o dönem gelişmeye başlayan reklam sektörünü de kullanarak bir takım yenilikçi tasarımlar gerçekleştirmiştir (Bkz. Şekil 4.96).

Şekil 4.96. : Üçgen Sutyen, 1950

Kaynak : bladecreativebranding.com; Erişim Tarihi: 10.03.2015

Çeşitli versiyonları bulunan bu reklam kampanyası 1967 yılına kadar devam etmiştir. Bu örnekte, model, buklet eteği ile birlikte bir ofiste poz vermiştir. Bu tür reklamlar ayrı bir araştırma konusu olmakla birlikte, 1950’lerde başlayan kadının iş hayatına girmesi ve bu hayatta kadını daha özgür ve rahat kılmak adına çaba gösteren modanın görünür olması açısından önemlidir. Üçgen sutyenler ofiste çalışan kadınlar için tasarlanmıştır.

4.2.4.2. Türkiye’de Modayı Etkileyen Faktörler

1940’lı yıllar ortası II. Dünya savaşı başlamış, Paris, Alman işgali altında kalmıştır. Tedirginlik, ekonomik sıkıntılar 1920 ekonomik krizinden kısa bir süre sonra yeniden yaşanmaya başlanmıştır. Paris Modası ve modacılar sekteye uğramış. Paris işgal altında kaldığı süre boyunca savaşın ağır ve kısıtlayıcı koşullarından dolayı Paris, moda dünyası önderliğinden geri kalmıştır. Paris’le ilham kaynağı yitirilmiş, Dünya Giyim Modası, otuzlu yılların çeşitlemeleri ile yetinmek zorunda kalmıştır. İngiliz ve Amerikan hükümetleri, modacıları göreve çağırarak, savaşın getirdiği kıtlığı en az kumaş, malzeme ve işgücü ile çözülmesi için modacıların desteğini istemiştir. Savaş koşulları, sıkıntı, yokluk, tüm ülke insanlarını ekonomik yaşamaya zorlamıştır. Türkiye’de Ekmek ile birlikte, Kumaş da karneye

bağlanmıştır. Her türlü israfa karşı, propaganda kampanyalarının yapıldığı yaşamın ve ayakta kalmanın zor olduğu yıllar olarak tarih de yerini almıştır. Evde bulunan artık kumaşlar birleştirilerek giysiler oluşturulmuştur. Etekler, kumaş israfını azaltmak için kısaltılmış, kadınlar yalın ve gösterişsiz şekillere bürünmüşlerdir. Halk, kampanyalar sayesinde, eski eşyalarını elden geçirmeye ve eskileri yeniden kullanmaya teşvik edilmiştir. Elbiselere uygulanan gizli yamalar, onarımlar, ters yüz edilerek yeniden giyilen giysiler ve elde örülen kazaklar bu dönemde başvurulan giyim-kuşam yöntemleri arasında bulunmaktadır. Perdelik kumaşlar, çarşaflar, Amerikan bezi giysilerde kullanılmaya başlarken, kurdele, ipek mendil, rafya gibi aksesuarlar eski elbisenin, şapkanın ya da çantanın süslemesi oluşturmuştur.

Yaşanan sıkıntı ve kısıtlamalardan, kadınların giymeyi en sevdiği üründen nasibini almıştır. İpek çoraplar, dayanıksız ve pahalı olmaları nedeniyle, ekonomiye zarar verdiği gerekçesi ile en çok konuşulan konuların arasında yer almaktadır. Erkekler, eşlerine ve çocuklarına bunun bir israf olduğunu anlatıp, yünlü ya da pamuklu çorap giymelerini istemişlerdir.

Vatkalı omuzlar, kalçaya ve bele oturtulan düz kesimli ceket ve montlar, asker üniforması havasındaki tayyörler, hastane ya da askeri yerlerde çalışan kadınların üniforma benzeri kıyafetleri, 1940 yıllarının, mecburi modasını oluşturmuştur. Abartılı, gereksiz, detaycı hiçbir unsur dönemin kıyafetlerinde bulunmamaktadır.

1940 yılları ortalarında, gece kıyafetleri kadife ve tafta egemenliği altında kalmıştır. Tuvaletlerin bel çizgileri belirginleştirilmiş, etekler zengin dökümü ile yere kadar inerken, elbiselerin göğüs dekoltesi iri çiçeklerle süslenmiştir.

II. Dünya Savaşı yılları, Türkiye’de tedirginlik içinde geçerken, savaşa bağlı ekonomik kriz farklı sonuçlar doğurmuştur. Savaşın vergisi olan Varlık Vergisinin sonucunda sermayenin el değiştirmesi, sektöre uzak kalan Müslüman Türklerin, Müslüman olmayan Türklerin yerini alarak, birçok sektörde olduğu gibi tekstil dokuma sektöründe de hak ve söz sahibi olmalarına neden olmuştur.

1940’lı yıllarda kıyafet üretimi terzilerle sağlanmıştır. Batı ülkelerinde başlayan konfeksiyon üretimi, Türkiye’de sadece dokuma sektöründeki gelişme olarak kalmıştır. Türkiye’de hazır giyimin ilk denemeleri ise, yine terziler tarafından uygulanmış, küçük terzi atölyelerinde dâhi kalıp tekniği kullanılır olmuştur.

Dönemin Terzilik Tekâmül Enstitüsü, konfeksiyon adına atılan adımlar da kalıp sisteminin ve küçük atölyelerin çabasını ilgi ile izlemiştir. 1949 Türkiye’inde Mithat Gürsoy, terzi sıfatı ile İstanbul Ticaret Odasına kayıt olmuştur. Daha sonra, yabancı iş adamlarının yaptığı teklifler doğrultusunda, İngiltere’de tanıştığı “Burberry’s” marka pardösüyü örnek alıp, bu modelden yeni bir pardösü modeli yaratarak, seri üretime başlayan Gürsoy, kazandığı büyük başarı ve aldığı siparişlerle, başka modellerde üreterek dönemin ihtiyacının karşılanmasını sağlamıştır.

Dönemin önemli terzilerinden biri olan Nevzad Kasman, ilk modern tango bandına sesi ile hayat veren kadındır. Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’ne İbrahim Çallı Atölyesine öğrenci olarak kabul edilmiştir. Nevzad Hanım, dikiş dikmeyi de öğrenerek sevdiği kişilere hobi niteliğinde dikiş dikmiştir. Parasal sıkıntıları sonucu terzilik mesleğine başlamaya karar vererek Beyoğlu’nda atölye açmıştır.

Atölyesinin de üretmiş, resim yeteneği ve bilgisi ile anatomik yapıyı çizimlerini aktarmıştır. İnsan vücudunu tanıması ona kolaylık sağlamıştır. Çizdiği elbiselerin kalıplarını da hazırlayıp, bu kalıpları Nevzad Kasman kalıpları adı ile satışa sunmuştur. Nevzad hanım, ilk defilesini 1965 yılında "Kadın Hakları Derneği" yararına düzenlemiştir.

Kızı Ayla Algan’a küçükken, Sümerbank basmaları ile oluşturduğu folklorik kıyafetler dikmiştir. İlerleyen yıllarda, kızının katıldığı yarışmada birincilik aldığı törende, folklorik yaklaşımlı beyaz bir elbise daha dikmiştir. Ayla Algan, 1977 yılında katıldığı yarışmada da etnik unsurları olan kıyafet giymiş ve oradan da dünya birinciliği ödülü almıştır.

1950 yılları, Türkiye için önemli ve yeni bir dönemin başlangıcıdır. Çok partili hayata geçiş ve DP döneminde NATO’ya üye olan Türkiye, Marshall yardımını da alıp, özel sektörün özendirildiği bir döneme girmiştir. Sınâî Kalkınma Bankası öncülüğünde, özel sektörün özendirilmesi dönemin gelişmeleri arasında sıralanmaktadır.

‘Marshall’ yardımı, Amerika ile Türkiye’yi ilişkiler açısından birbirine yaklaştırmış, uzun yıllar Avrupa’nın özellikle Paris’in etkisinde kalmış Türk halkı, artık Amerika ile tanışmıştır.

Dönemin politikaları ile değişim hızlanırken, dergiler, gazeteler aracılığı ile Amerikan yaşam sistemi, Amerikalı Hollywood starlarının yaşamları ve kıyafetleri hakkında bilgiler verilmeye başlanmıştır. Avrupalı isteği yerini Amerikanlaşmak isteğine bırakmıştır.

Amerika, Hollywood film starları aracılığıyla, kendi modasını dünyaya tanıtmaya başlamıştır. Türkiye’de 1950’lere hızlı girilmiş ancak, ekonomik sıkıntılar devam etmiştir. Kadınların çoğu kendi elbiselerini kendileri dikmek zorunda kalmış, dikiş makineleri ihtiyaç listelerinin başında yer almıştır.

Şekil 4.97. : Dikiş Makinesi Reklamı, 1953

Kaynak : Akşam Gazetesi, 27.01.1953: 6

Olgunlaşma enstitülerinin çalışmaları ile toplumun gurur duyduğu bir kurumdur. Enstitüler, batıdan aldıkları modayı, doğu yaşamları ile sentezleyerek koleksiyonlar hazırlamakta ve bu kıyafetler moda kavramının amacına ulaşması sağlanarak ses getirmeye ve talep edilmeye başlamıştır.

Sosyete, giyim-kuşam için moda evlerini tercih etmesi sonucu, moda evleri hızla çoğalmış, Amerika’dan ithal modayı yakından izlenmiş, Amerikan modası taklit edilmiştir. Devlet erkânı ve yaşları ileri olan kişiler daha çok Paris modasını tercih ederken, genç kesim Amerikalı yeni modayı tercih etmiştir.

Moda alanında gelişmeler yaşanırken, tarımdaki gelişme, işsizliğe yol açmış, köyünde işsiz kalan halk kentlere, özellikle de İstanbul'a göç etmiştir. Büyük kentlere göç eden Anadolu kadını, çarşafını başındaki tülbendi, şalvarını, yöresel kıyafetini zamanla şehir yaşamına adapte etmeye çalışırken, zorlanmış ve adaptasyon sıkıntısı çekmiştir. Önceleri eteğinin altına pijama giyerek daha sonrada, sadece uzun entariler giyerek, Büyükşehir'e kendi stillerinde uyum sağlamaya çalışmışlardır. Kadınlar, eşarplarından erkeklerse potinlerinden, mintanlarından ve kasketlerinden vazgeçmemiş bu kıyafetleri ile şehrin yeni parçasını oluşturmuşlardır.

Köylü halkın göçü yanı sıra, ticari gelişmeler, savaş sonrasında ya da 'iaşe politikası' sayesinde birden zengin olan Anadolu aileleri de bu göçün bir parçası olmuş, hızla zenginlik sonucu aileler, kalabalıklar halinde pahalı semtlerde köşk ve yalı tarzı evler alarak İstanbul'a yerleşmişlerdir. Büyük şehir insanı ise bu ailelerin göçlerini görgüsüzlük olarak kabul etmiş, göç eden ve şehir hayatına uyum sağlayamayan Anadolu insanına paralı ama köylü olmaktan çıkamamış anlamında 'hacığa' ismini takmıştır. Kapatılan köy enstitüleri de göçün hızını artırmıştır. Anadolu insanı eğitim alabilmek, çalışmak ya da çabuk zengin olmak için Büyükşehirleri tercih etmiştir.

Hacığaların, şehir hayatına girişleri ile şehrin genel yapısı da değişmeye başlamış, Hacığaların kültürlerinde eğlenebilecekleri Gazino ve Pavyon kültürü de gelişen olayların akabinde doğmuştur.

1950 kadını, savaş sonrası yaşanan ekonomik sıkıntılar nedeni ile önceki dönemlere ait kıyafetleri de kullanmıştır. Gelişmekte olan sanayii ile kullanımı kolay kumaşlar, pilili etekler, ütüsüz de giyilebilecek yıka-giy gömlekler, dar kalem etekler gardroplar da yerlerini almaya başlamıştır. 1950 kadının o yıllardaki popüler stili, olgun ve seksi görünmedir. Kadınlar, göğüslerini kaldıran, belini ince gösteren korseler kullanmış, bedenine sıkı sıkı oturan etekleri içinde yeni görüntüler sergilemişlerdir.

1950 kadını Amerika'dan ithal edilen moda görünüşünde şöyle tarif edilmektedir. Sarışın, uzun saçlı, dolgun dudaklı, şen yüzlü, dolgun göğüslü, ince belli, tahsilli, güzel ve uzun bacaklı, ince bilekli ve küçük ayaklı olmalıdır.

1950'lerde Türk Modası'nın önemli isimlerinden biri Mualla Özbek'tir. Mualla hanım, dönemin terzileri için popüler olan Mısırlı Han'da kendine atölye açmıştır.

Mualla Hanım, diktiği işlerinde dikkat çekmeye başladıktan sonra 'Yeni Melek' 'Fitaş' sinemalarında filmde önce küçük defileler düzenlemiştir. O dönemlerde adı geçen mekânlarda bulunmak çok popülerdir. Bu mekânlarda bulunmak ne giyileceği konusunda hazırlanmak haftalar sürebilmektedir.

Mualla Özbek için 1961 yılında, defile serüveni başlamış olur. Mualla Özbek, zamanla daha büyük defilelere imza atmıştır. Bu defileler, bir sunucu tarafından, kıyafetin ismi ile takdim edilmeye başlanmıştır. Mualla Hanım, sahne kostümlerinde de başarılı olmuş ve adını duyurmuştur. Ajda Pekkan, Gönül Yazar, Behiye Aksoy, Müzeyyen Senar gibi büyük isimlerin, sahne kıyafetlerini de dikmiştir. Aynı zamanda devlet erkânına da kıyafet dikmiştir. Atölyesinde, devletin başındaki kişilerin eşleri ve ünlü sanatçıları sürekli ağırlamaktadır. 1960 yılında ihtilal olunca, müşterilerini kaybedip krizden etkileneceğini düşünen Mualla Hanım, bir ilki gerçekleştirip İstanbul'un Harbiye semtinde bir hazır giyim dükkânı açar ve adını da Mualla Butik koymuştur.

Sanatçılara kıyafet diken bir diğer isim de Suat Aysan'dır. Suat Aysan, Beyoğlu'nda Turhal Han'da, çatı katında atölye açmıştır. Diktiği bir gelinlik, Hürriyet Gazetesi'nde yayınlanınca kısa sürede tanınmıştır İlk müşterileri arasında Belgin Doruk'ta yer almıştır Belgin Doruk'a ilk diktiği kıyafet, filmde kullanılmış ve diğer tüm film kıyafetleri Suat Aysan tarafından oluşturulmuştur. Hülya Koçyiğit'in 'Susuz Yaz' filmi için katıldığı Venedik Film Festivalinde, kullandığı giysilerde Aysan'ın imzasını taşımıştır. Suat Aysan, çok farklı bir çalışmaya imza atmış ve Türk sporcularının 1968 Meksika olimpiyatlarında giydirmiştir.

Amerika'dan yapılan yardımla büyük kentlerde mal boşalması başlamıştır, bu durum tüketim hırsını teşvik etmiştir ve tüketim toplumunun ilk sinyallerini vermeye başlamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında gazete ve mecmualarda bilgilendirme ve yönlendirme hâkim iken, 1950 ile birlikte tüketime yönelik makaleler, haberler yer almaktadır. Mecmularda Hollywood sinemasının önemli aktrislerinden, sosyeten, düzenlenen kokteyllerden ve özellikle dedikodu haberlerinden yoğun olarak bahsedilmeye başlanmıştır. Kaçak yabancı mallar, naylon ve kot kumaşı bu dönemde

Türkiye'ye giriş yapmıştır. Türkiye'nin ilk süpermarketi Migros 1954'te İstanbul'da açılmıştır. Yavaş yavaş marka kavramı gündelik hayata dâhil olmuştur. Kentli alt-orta-üst sınıf değişen koşullar ve sosyal yapılara göre yeni habituslar geliştirmiştir (Himam, 2005: 117).

1950–1960 yılları arasında seçkinler, Cumhuriyet döneminin başlarında etkin olmaya başlayan İstanbul tüccarı, Anadolu eşrafı ve toprak ağaları; milli mücadeleye katılan subaylar; milletvekilleri ve bürokrasinin üst kademesini oluşturan elitlerin bir devamıdır (Cem, 1998: 270). Üst sınıf ya da seçkin kadınlar kent kökenli ve yüksek sosyo-ekonomik düzeyden gelmektedir. Dolayısıyla bu kadınlar Atatürk reformlarının sağladığı eğitim olanaklarından yararlanabilen tipik ilk kuşak Cumhuriyet kadınlarıdır. Kandiyoti'ye göre (2007: 47), evlenme biçimleri, boş zaman etkinlikleri anlamında da geçiş dönemi kadınlarıdır. Bazıları okul ya da iş arkadaşlarıyla anlaşarak evlenmiştir, bazıları da görücü usulüyle evlenmiştir. Toplumsal rollerini öncelikle “iyi bir anne ve iyi bir eş” olarak tanımlama eğilimindedirler.

Cumhuriyet dönemlerindeki gazete ve mecmualar kentli kadını bilgilendirme görevi üstlenmiştir. Basın, siyasetten sosyal yaşama, modadan eğlenceye kadar her konuda büyük bir eğitim rolü görmüştür. Avrupa ve Amerika'da gündelik yaşama etki edecek her türlü olay ve yenilik basın aracılığıyla kentli kadına aktarılmıştır. Cumhuriyetle beraber kadın problemleri Batılılaşma, çağdaşlaşma çerçevesi içinde tartışılmıştır. Değişimde kadınlara biçilen rol, geleneksellik ile modernlik arasında dengeyi kurmaktır. Kadın dergileri sesli-görüntülü medya öncesi kadın tarihi konusunda en iyi kaynaklar biri kabul edilmektedir. Bu açıdan kadın dergileri kadınların kendilerini ifade etmelerinin, taleplerini duyurmalarının en iyi araçlarından biri olmaktadır (Koçer, 2009: 2).

Cumhuriyet devrimlerinin topluma aktarılması, modern bir toplum inşası ve bireylerde yeni bir habitusun oluşturulması sürecinde de önemli araçlardan biri gazete-dergiler olmuştur. Bu anlamda bu dönemde büyük rağbet gören Hayat Mecmuası'nda yer alan haberler, makaleler, tavsiyeler, fotoğraflar, romanlar, reklâmlar kadının ev içi ve ev dışı rollerini anlamak bakımından önemli birer kaynak oluşturmaktadır. Hayat Dergisi, ABD'de 1936'dan itibaren yayınlanan “Life Dergisi”nin benzeridir. Ad olarak da aynı olan derginin içeriği de birbirine benzemektedir. Benzer haberler sunulmakta, benzer konular üzerinde durulmaktadır.

1935 yılında kadın milletvekili sayısı 18 iken, 1939'da 15'e, 1943'te 16'ya, 1946'da 9'a, 1950'de 3'e, 1954'te 4'e, 1957'de 8'e düşmüştür (Doğramacı, 1997: 139).

Daha önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de kadın dergileri kadınların giyim kuşam alışkanlıkları konusunda bilgiler vermektedir.

Hayat Dergisi'nin 5 Mayıs 1956 tarihli sayısında "Fontana" marka elbiselere yer verilmiştir. Burada ilginç olan husus söz konusu iki mantoda kullanılan kumaşların yerli üretim kumaşlarla benzerliğinin vurgulanmış olmasıdır (Bkz. Şekil 4.83). Aynı derginin bir başka sayısında da güzel elbiseler için illa ki pahalı kumaşlara ya da terzilere ihtiyaç olmadığını altı çizilmiştir.

Şekil 4.98. : Fontana Marka Mantolar

Kaynak : Hayat Dergisi, 05.05.1956: 28

Soldaki mantonun arkasındaki pililer ile sağdakinin yakasındaki süsler mantoların ayırt edici özellikleridir.

Örneğin Hayat Dergisinin 7 Haziran 1957 tarihli sayısında iş hayatına giren kadına kıyafetler önermektedir. "Çalışan Hanımlara Modeller" başlığı altında şu bilgilere yer verilmiştir:

"Çay, kokteyl parti ve balolarda giyecek elbiseler hanımları ne kadar düşündürüyorsa iş kıyafeti de aynı derecede düşündürmektedir. Çünkü bir hanımın iş hayatında giyeceği elbise hem rahat hem de şık olmalıdır. Bu iki hususu birleştirmek her zaman kolay değildir. Birçokları, sabahtan akşama kadar bütün günlerini dolduran mesai saatlerinde vücutlarını sıkmamak için korseye ihtiyaç gösteren modelleri kullanmazlar. Fakat o zaman da elbisenin bol ve rahatlığa mukabil çirkin ve zevksiz olması tehlikesi vardır. O halde ne yapmalı? Gördüğünüz modeller, çalışan hanımların bu derdine bir cevap olacaktır (Hayat, 07.06.1957)"

Şekil 4.99. : Yün Kumaşlı Çalışan Kadın Elbisesi

Kaynak : Hayat Dergisi, 07.06.1957: 28

Gri zemin üzerine beyaz kumlu deseni olan yünlü elbise, eteğin iki yanına konan enli pensler sayesinde hem rahat hem de şık görünümüdür. Bele konan uzun bir kemer modele ayrı bir hava vermiştir (Bkz. Şekil 4.99).

Şekil 4.100. : Bol Etekli Çalışan Kadın Elbisesi

Kaynak : Hayat Dergisi, 07.06.1957: 28

Beyaz zemin üzerine siyah puanlı ipek elbise, büzgülü etek sayesinde giyeni rahat ettirmektedir. Kemer ve düğmeler elbiseyi daha şık göstermektedir (Bkz. Şekil 4.100).

Siyah ketenden yapılmış elbise, iki yanında bulunan pli kaşeler ile bol görünüm kazandırmaktadır. Madeni dört düğme elbiseye orijinal bir şekil vermektedir (Bkz. Şekil 4.101).

Şekil 4.101. : Madeni Düğmeli Çalışan Kadın Elbisesi

Kaynak : Hayat Dergisi, 07.06.1957: 28

İnce yünlüden yapılmış, önü aşağıya kadar düğmeli elbise, spor yaka ve cepler ile farklı bir şekle bürünmüştür (Bkz. Şekil 4.102).

Şekil 4.102. : Cepli Çalışan Kadın Elbisesi

Kaynak : Hayat Dergisi, 07.06.1957: 28

Modern kadın tasarımı ve yaratımında bir diğer önemli araç radyodur. Radyo programlarında “dans müziği, radyo salon orkestrası, valsler, dinleyici istekleri (Batı müziği), eğlence yerlerinden naklen yayın” olmaktadır. Zira dikkat çeken bu bölümler Batı kaynaklı modern kültürün önemli örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Tunçay, 2003: 213).

1950’lerde yaratılmak istenen modern Türk kadını profili eğitilmiş, kültürlü, güzel sanatlara hâkim bir kadındır. Ama aynı zamanda birincil görevi olan annelik görevini de yerine getirmektedir. Bu açıdan modern kadının ev içi ve ev dışı rollerinden söz edilecektir.

1956 yılında yayın hayatına başlayan Hayat ve Ses dergileri Türkiye ile Avrupa ve ABD arasında bir köprü niteliğindedir. Müzik, sinema ve moda ağırlıklı bu dergiler magazin basınının ilk örneklerini oluşturmaktadır.

1950’lerde Türkiye’de kadın giysilerinde yeni ve kullanımı kolay kumaşlar tercih edilmeye başlanmış, bu da tüketim toplumuna giden yolda önemli bir diğer adım olarak karşımıza çıkmaktadır (Himam, 2005: 117). Böylelikle giyim de artık iyi paralar kazandırabilecek bir sektör olarak hızla gelişecektir. 1950–1960 yılları arasındaki dönemde gündelik kıyafetlerde de hem şıklık hem de rahatlık

önemsenmektedir. 1950’li yılların modasının genel çizgilerine bakıldığında giysiler rop, tayyör ya da daha kullanışlı olan etek bluz biçimindedir. Giysiler beli kavramaktadır. Çoğu zaman belin ince görülmesi için korseler giyilmektedir. Kentli çalışan kadın her zaman ve her yerde bakımlı, şık, güzel ve temiz olmalıdır. Bu dönemde elbiseler gündelik yaşamın da vazgeçilmezidir. Dönemin kadın dergilerinde fotoğraflanan her elbisenin altında elbise ile ilgili bilgi verilmiştir. Elbisenin kumaşı, desenleri, elbiseyi tamamlayan aksesuarlar ayrıntılı olarak verilmiştir. Bundaki amaç hem bilgilendirmek hem de kıyafetini kendisi diken ya da terzisine diktiren kentli kadına tavsiyeler vermek, modeller tanıtmaktadır (Gedikler, 2006: 482).

Kadın giyiminde elbiseler 1950’lerin en önemli ve en gözde kıyafetleridir. Gidilen yerlere göre farklı tarzda elbiseler giyilmektedir. Evde giyilen elbise, misafiriğe giderken ya da misafir karşılarken giyilen elbise, sokağa çıkılan elbise, kokteyl kıyafeti, çay kıyafeti farklıdır (Gedikler, 2006: 483). Gündelik kıyafetler sade ve şıktır. Kokteyl, çay gibi eğlencelerde giyilen kıyafetler kadınsılığı yansıtan ama sadeliğini koruyan kıyafetlerdir. Elbiseleri şapka, eldiven, çanta tamamlamaktadır. Renk uyumu da son derece önemlidir. 1950’lerde özellikle bel inceliğinin vurgulandığını görülmektedir.

Şekil 4.103. : Paris Modasından Örnekler

Kaynak : Hayat Mecmuası, 13 Eylül 1957

Dönemin dergileri modayı, moda merkezlerinden edindikleri örneklerle güncel bir şekilde takip etmişlerdir (Bkz. Şekil 4.103). Parisli terzilerin sonbahar için hazırladıkları en son modeller sunulmaktadır. Sol fotoğraf “etekte kemer” olarak adlandırılmıştır. Gri renkte ince yünden yapılmış bir rop-mantodur. Beden kesiksiz olarak aşağı kadar inmektedir. Arka kısımda etek ucundan 20–25 santim yukarıya kaçan bir kemer bulunmaktadır. Bu kemerin yün dikişlere kadar gelen uçlarına birer düğme konmuştur. Aynı renkte bere ve eldivenin kıyafeti şıklaştırdığı belirtilmektedir. Diğer iki fotoğraf “elbise ve pardösü” olarak adlandırılmıştır. 1957 senesinin yeni sonbahar modelleri arasında en çok rağbet gören şeyin elbise ve pardösünün aynı kumaştan yapılması olduğu belirtilmektedir. Ortadaki fotoğraf, üzeri pastel renklerle emprime edilmiş pamuklu bir elbisedir. Beden, göğüs üzerine gelen çaprazlama penslerle vücuda oturmuştur. Belin iki parmak altında eteğin iki yanına gizli cep konulduğu yazmaktadır. Sağda, pamuktan bir pardösü vardır. Kollar reglân ve truvakardır. Beden düz olarak kesilmiştir. Göğüslerin üzerinde üzeri kapalı ceplerin modele ayrı bir hava kattığı belirtilmiştir (Hayat Mecmuası, 13 Eylül 1957).

1950’lerde elbiseler dışında tercih edilen diğer kıyafet etek ve bluzdur. 1950’li yılların modasına göre, etekler aşağı doğru daralabilmekte ya da genişlemektedir. Geniş etekli modeller daha çok yaz aylarında tercih edilmektedir. Etek boyları ise diz altındadır (Gedikler, 2006: 482). 1950’lerin sonlarına doğru yeni ve kullanımı kolay kumaşlar, pilili etekler, ütü gerektirmeyen gömlekler, dar mini etekler yaratılarak gardıroplardaki çeşitlilik arttırılmıştır.

1950’lerde bluzlar ise geniş yakalı, bol düğmeli, kurdeleli ya da işlemelidir. Yazın giysilerde japone adı verilen düşük kol modadır. Bluzlar ile ilgili haberlerde ince bel, geniş omuzlar, dolgun saçlar, uzun bacaklar vurgulanmaktadır (Himam, 2005: 119). Etek ve etek üzerine giyilen bluzlar Amerikalı genç kızların üniforması niteliğindedir. Bu kıyafetleri şapkalar tamamlamaktadır.

Sümerbank 1950’lerin giyim konusunda önemli kurumudur. Sümerbank basmaları alım kolaylığı nedeniyle genellikle orta ve ortanın altı gelir düzeyine sahip sınıflarca tercih edilmiştir. Çalışan kadın, üst gelir seviyesine sahip olan kadın dönem dergilerindeki modellerden seçmeler yaparak elbiselerini terzilerine diktirmektedir. Kumaş satın alarak dergilerin vermiş olduğu patronalardan yararlanıp kendi kıyafetini kendi dikenler de vardır. Ama tercihen terzilere diktirilmektedir. Kumaş olarak da fiyatı pahalı olan yün, ipek, saten gibi doğal kumaşlar tercih edilmektedir.

1950'lerde Türk kadını için baloya, kokteyle gitmek seçkin sınıfın habitusudur. Yani toplumsal sınıfın ve sahip olunan okul sermayesinin (kültürel sermaye: eğitimle edinilmiş zevkler, beğeniler, beceriler ve unvanlar) göstergelerinden biridir. Bourdieu burada zevk ve beden ilişkisini sınıfsal arka planda örtüştürmektedir. Dolayısıyla bireydeki bazı davranışsal yatkınlıkların sınıfsal arka planlardan kaynaklandığı söylenebilir (Demez, 2009: 23).

1950'lerde balolar, çay davetleri dönemin en önemli eğlenceleridir. Bu eğlencelerde mutlaka modern dans yapılmaktadır. 1950'lerin ikinci yarısından sonra kokteyller moda olmuştur (Gedikler, 2006: 488). Kokteyl kıyafeti abiye ile günlük kıyafet arasında bir kıyafettir. Şık, sade ve zariftir.

1950'lerde kentli kadının giyinme davranışının dönüşümünde dergi-gazeteler ile birlikte Olgunlaşma Enstitüleri'nin ve terzilerin çok önemli etkisi ve rolü bulunmaktadır. Olgunlaşma Enstitüleri ilk kez 1945 yılında açılmıştır. Enstitülerin amacı, en az ilköğretim okulunu bitirmiş öğrencilerin Türk giyim ve el sanatları konusunda bilgi ve becerilerini geliştirmelerine imkân sağlamaktır. Bununla birlikte özellikle giyim alanında modernleşmenin en önemli araçlarından biri olmuş ve modanın merkezi olarak görülmüştür (Özer, 2006: 361). Avrupa ve ABD'deki giysi modelleri, kumaşları Olgunlaşma Enstitüleri aracılığıyla Türkiye'ye girmiştir.

Kadın dergileri modayı okuyucularına aktarmak için Olgunlaştırma Enstitüsü yetkilerinin görüşlerine başvurmuşlardır. Örneğin 1953 yılında paltolar genellikle koyu gri, sarı renklerden seçilmektedir. Kollar bol ve düşüktür. Düğme az ve şıktır. Astarları faydan veya ekose taftadandır. 1953 senesinde iki tarafı da kullanılabilen mantoların revaçta olduğu yazmaktadır. Gündüz giyilen yünlü elbiseler, genellikle jarse yünlüden, renkler patlıcan moru, sarı, gri, bej, kırmızı ve siyah. Etekler yerden 25 santim, yakalar dik ve kalkık. Kollar bol ve düşük. Etekler bazen çok bol, bazen de vücudu sıkıca saracak şekilde tasarlanmıştır. Kokteyl elbiseleri dar belli, zengin etekli. Bu dekolte elbiselerin şallarla süslendiği ifade edilmiştir. Tuvaletler ağır işlemelerle süslüdür. Şapkaların başa oturmuş, frapan ve küçük olduğu belirtilmiştir (Kadın Dünyası Mecmuası, Aralık 1952).

Plaj kavramının ve plaj kıyafetlerinin Türk kadınının hayatına girmesi çok önemli bir dönüşümdür. 1930'ların başında İstanbul çevresindeki halk plajları kadınlara açılmıştır. Artık kadın-erkek karışık plaja gidilmekte, denize

girilebilmektedir. Mayo kelimesi ile bu dönemde karşılaşılmıştır. Daha önce deniz hamamları ve ılıcalarda “denizlik” denilen don-gömlek ya da kısa kollu, göğsü kapalı bir tulumla denize girilmektedir.

İstanbul’un Maltepe semtindeki Süreyya Plajı’nda 18 Eylül 1948’de “Mehtap Alemi ve Festival Eğlenceleri” adıyla bir tanıtım etkinliği gerçekleştirilmiştir. 1946’da açılan plaj, müşteri çekebilmek için tanıtım organizasyonu düzenlemiştir. Etkinliği yönetme görevini Şehir tiyatrosu aktörlerinden İsmail Galip Arcan üstlenmiştir. Eski tip kayıklar içinde verilen Türk ve Batı müziği konserleri, plajın simgesi olan Bakireler Mabedi’nde düzenlenen bale gösterileri, şiir okuma seansları, danslı eğlenceler halktan büyük ilgi çeken etkinliklerdendir” (Tunçay, 2003: 141).

Avrupa’da bile kadınların denize girmesi çok uzun bir geçmişe sahip değildir. Avrupa’da 1920’li yıllarda elbise görünümlü kapalı mayolar bile hoş karşılanmamıştır. Bu anlamda Türkiye’deki bu değişim ve dönüşüm önemlidir. Yaz mevsimi ile birlikte dergilerde yaz kıyafetlerine, plaj kıyafetlerine sıkça yer verilmektedir. Yaz mevsiminde açık ve kısa kıyafetler giyilmektedir. Kıyafetler rahat, sade ama şıktır. Kemer, şapka ve çanta yaz kıyafetlerine şıklığı veren en önemli aksesuarlardır (Gedikler, 2006: 485).

1950–1960 yılları arasında kentli kadın güzel, bakımlı ve şıktır. Kıyafetlerindeki şıklığı tamamlayan en önemli şey aksesuarlarıdır. Dönem kıyafetleri incelendiğinde mutlaka kıyafeti tamamlayan ve şıklaştıran çanta, şapka, eldiven ve takılar göze çarpmaktadır. Bu dönemde kadın giyiminde eldiven, çanta ve şapka gibi aksesuarlar çok önemlidir (Gedikler, 2006: 483).

Şapka Cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu gibi 1950’lerde de çağdaşlaşmanın bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınların giyimi için her hangi bir kanun çıkartılmamıştır; fakat kentli kadın için şapka, Cumhuriyet’in önemli bir simgesi haline gelmiştir. İş hayatında, eğlencede, baloda, çay davetinde, kokteylde, yemekte ve hatta plajda kadın giyimine şapka eşlik etmektedir. Çantalar, eldivenler ve şapkalar giysileri tamamlayıcı aksesuarlarıdır. Bu dönemde şapkalar küçülmüştür. 1950’lerin ortalarında “dandi” adı verilen, kulağı örten şapkalar modadır. Şapkalar küçülmüştür fakat aksesuarları artmıştır. Tüller, tüyler ve çiçekler şapkaların süsü olmuştur. Şapka gündüz, gece, plajda, misafirlikte, eğlencede kentli kadının en önemli aksesuarı haline gelmiştir.

1950'lerin çanta modası kadına şıklık ve kadınsılık veren el çantalarıdır. El çantalarıyla kadın daha zarif durmaktadır. Kadın el çantalarını koluna geçirerek zarifçe taşımaktadır. Birçok çantanın yan cepleri vardır. Genellikle bu yan ceplere eldiven konmaktadır. Çantanın içinde küçük bir makyaj çantası bulunmaktadır. Makyaj çantasının içinde el aynası, makyaj malzemeleri (ruj, kalem), tarak bulunmaktadır. Eldiven de bir diğer önemli aksesuardır.

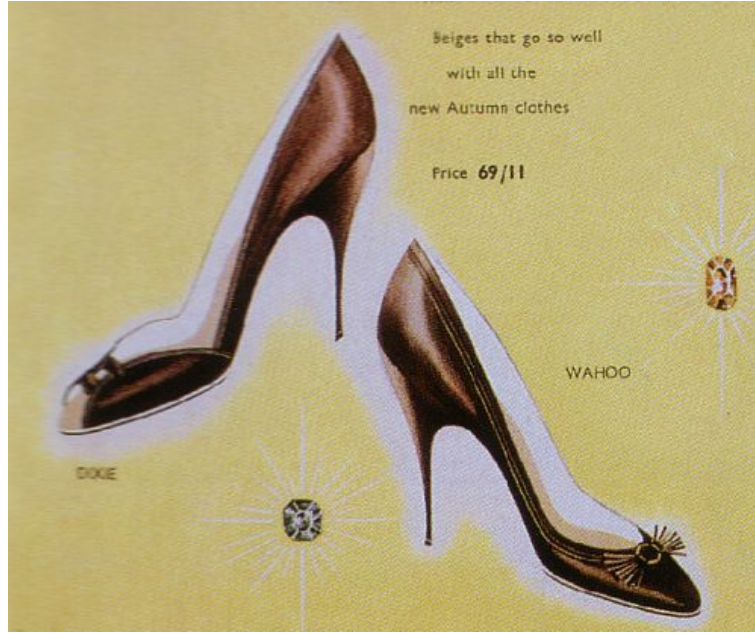
Şekil 4.104. : Life Dergisinde sunulan eldiven modelleri

Kaynak : Life Dergisi, 25 Şubat 1952

Hemen her kıyafetin tamamlayıcısıdır. Giyilen kıyafete uyum sağlayan renkte eldiven tercih edilmektedir. Soğukta deri eldivenler takılmaktadır. Düğün, kokteyl, çay gibi eğlencelerde dantel eldiven tercih edilmektedir. Giysiler şapka ve eldivenle tamamlanmaktadır. Dünyada moda olan bu akım (Bkz. Şekil 4.104) Türkiye'ye de dönemin gazete ve dergileri aracılığıyla çok kısa sürede intikal etmiştir (Tunçay, 2003: 281).

Şekil 4.104 1952 yılının Life Dergisi'ne aittir. Eldivenlerin parmakları süslediğinden söz edilmektedir. Fotoğraflanan eldivenler pamuktur. 1950'lerde pamuk en çok tercih edilen kumaşlardan biridir. Türkiye ile ABD'nin siyasal, ekonomik anlamda birbirine yaklaşması toplumsal alanda da etkisini göstermiştir. Moda alanında da 1950'lerle birlikte Türkiye'de New York modası etkili olmaya başlamıştır. Zira Life dergisinde sunulan bu modelleri Türkiye'de de görmek mümkündür. Dönemin kadın dergileri aracılığıyla bu modeller kentli çalışan kadının evine rahatlıkla girmektedir.

Ayakkabı en az kıyafet kadar önemsenen bir aksesuardır. 1950'lerden itibaren nüfus artışı, şehirleşme ve gelir artışına bağlı olarak ayakkabı talebinde önemli bir artış başlamıştır. Cumhuriyet'in ilanından 1950'lere kadar ısmarlama ayakkabı dönemidir. 1950'lerle birlikte ayakkabıcılıkta makineleşmeye yönelmiş, üretim bir önceki döneme göre birkaç katına çıkmıştır. 1950'li yılların ayakkabılarında en önemli özellik kadınsılığı öne çıkaran sivri, uzun topuklardır (Bkz. Şekil 4.105).

Şekil 4.105. : 1950'lerin ayakkabı modasına bir örnek

Kaynak : fashion-era.com, Erişim Tarihi: 09.03.2015

Şekil 4.105'te gösterilen modellerde kadınsılığı öne çıkaran şık ayakkabılar görmekteyiz. 1950'li yıllarda emprime fabrikaları ve modern anlamda ilk mağazacılık girişimleri de olmuştur. 1934 yılında şapka devrimiyle beraber Vitali Hakko tarafından açılan Şen Şapka ilk işletmelerdendir. Vitali Hakko daha sonra eşarp satmaya başlamış ve mağazasının ismini Vakko olarak değiştirmiştir. 1962 yılında Vakko adıyla Beyoğlu'nda bir mağaza açmıştır. Bu mağaza Türkiye'nin o zamana kadar açılmış en büyük mağazasıdır. Yeni Karamürsel, Atalar ve Titiz ise diğer bilinen ünlü firmalardır. Taksitli satışlar bu dönemde başlamıştır (Himam, 2005: 119). Aristokli Angelidis Beyoğlu'nda Tokatlıyan Oteli'nin karşısında açtığı kadın kuaförü 1950'ler boyunca İstanbul'un en gözde kadın kuaför salonu olmuştur (Tunçay, 2003: 213).

1950'lerin bir diğer yeniliği ise blue jeandır. Ülkeye kot adı altında girmiştir. Bunun nedeni blue jeanı Türkiye'de ilk üreten kişinin soyadından geliyor olmasıdır.

Muhteşem Kot, blue jean ile ilk kez 1940 yılında Fransa’da karşılaşmıştır. Sağlam ve kullanışlı olması dolayısıyla da bu kumaşı Türkiye’ye getirmiştir. 1960’lardan günümüze kadar popülerliğini koruyacak olan kot 1950’lerde şu şekilde tanıtılmaktadır: “... hali vakti yerinde ailelerin garabet düşkününü oğulları ile amele, işçi ve ayak takımı arasında rağbet görmüştür.” (Koçu, 1996: 39).

Gelişen teknoloji ve sanayi, petro-kimyasalın kullanımı ile oluşan naylon, poli-akrilik polyester kökenli kumaşlar önemli bir yenilik ve kullanım rahatlığı sunmuştur. Kadınlar ütü gerektirmeyen bu kumaşları kullanmaya başlayarak yeni bir habitus oluşturacaklardır (Bkz. Şekil 4.106). Ama 1950 kadını eskiden kullandığı doğal kumaşlardan da vazgeçmemiştir (Şeftalici, 2005: 69).

Şekil 4.106. : Naylon Çorap Reklamı

Kaynak : fashion-era.com, Erişim Tarihi: 09.03.2015

4.2.4.3. Kadının Giyinme Davranışının Dönüşümünde Avrupa ve ABD Kültürünün Etkisi

1950’li yıllar, Türkiye’nin çok partili hayata geçişi ve ABD ile kurduğu yeni ilişkilerin toplumu şekillendirdiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası ekonomik sıkıntılar yaşayan Türkiye, birçok Avrupa ülkesi gibi Marshall yardımlarından yararlanmıştı. Bu sayede Amerikan yaşam şekliyle de

tanışmıştır. Türkiye’de Amerikan yaşam biçimi önem kazanmaya başlamıştır ve bu dönemde Avrupalı olma ideali yerini Amerikalı olma idealine bırakmıştır.

1950–1960 yılları arasındaki dönemde iktisadi ve siyasi alanlarda Türkiye ile ABD’nin yakınlaşması Türkiye’deki toplumsal yaşamı da etkilemiştir. Türkiye ABD yaşam tarzı ve kültürüyle bu dönemde tanışmıştır. ABD toplumunda hâkim olan tüketim anlayışı, pragmatist yapı, popüler kültürün etkisi Türkiye’ye sinema, dergi ve gazeteler aracılığıyla hızla girmiştir. ABD’de tüketim toplumuna yönlendirme TV aracılığıyla daha kolay yapılmaktadır. ABD’de dönem dergilerinde reklamlara çok sık yer verildiğini görmekteyiz. Teknolojide ve sanayide yaşanan hızlı gelişmeler ve kültürlerindeki pragmatist yapı ABD’de tüketim hırsını ve isteğini körüklemiştir.

1950’lerin ortalarında Amerikalı gençler tarafından Rock’n Roll müziği dinlenmeye ve bu müzik eşliğinde yapılan danslar eğlencelerde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. 1957 yılında bu dansın İstanbul’un eğlence yaşamına da girdiği bilinmektedir. 1958 yılında İzmir Göl Gazinosu’nda Rock’n Roll yarışması düzenlenmiştir. 1950’lerin sonlarında sinemalarda Rock’n Roll müziğinin egemen olduğu filmler sinemalarda oynamaktadır (Gedikler, 2006: 377).

4.2.4.4. Paris, Roma ve New York Modalarının Etkisi

1950’lerde dünyada moda altın çağını yaşamaktadır. II. Dünya Savaşı nedeniyle kapanan modaevleri yeniden açılmıştır ve modada şıklık ve zarafet dönemi başlamıştır. Savaşın bitiminden sonra Fransız modacı Christian Dior’un New Look (Yeni Görünüm) adını alan ilk koleksiyon ile kadın giyiminde yeni ve radikal bir silüet değişikliği getirmiştir. Tüm köşeli, keskin hatlar yuvarlaklaştırılmış ve kullanılan pensler sayesinde göğüsler önemle vurgulanmış, beller korseler aracılığıyla daha ince ve zarif gösterilmiştir. 1950’lilerde yuvarlak omuzlar, ince bel çizgisi, geniş etekler, ince ve uzun topuklu ayakkabılar modanın ana hatlarını oluşturmaktadır (Tunçay, 2003: 281). Dior ilk hazır giyim mağazasını 1948 yılında New York’ta açmıştır (Tungate, 2006: 27).

II. Dünya Savaşı’ndan sonra Paris önemini bütünüyle yitirmese de modanın merkezi ABD’ye kaymıştır. O zamana kadar şık ABD’li kadınlar ya Paris’ten ithal edilen pahalı elbiseleri ya da ülke içinde üretilen daha ucuz taklitlerini satın almaktadırlar. Savaş başlamadan önce New York’un Yedinci Caddesi’ndeki üreticiler sentetik kumaşlar, daha hızlı üretim teknikleri ile denemeler yapmaya

başlamışlardır ve New York, hazır giyimın doğduğu yer olmuştur (Tungate, 2006: 27). Dünyadaki bu değişimden Türkiye’de etkilenmiştir. Türkiye’de modada 1950’ler ile birlikte ABD etkisini görmekteyiz. Bu durum da kentli kadında yeni bir habitus oluşturmaya başlamıştır.

4.2.4.5. Kentli Kadının Yeni Rol Modelleri: Hollywood ve Yeşilçam Yıldızları

Amerika’da kitleler, basın ve yeni iletişim aracı televizyonun baskın kültürel etkisi altına girmekte; yeni ticari güçler giyimdeki rekabeti arttırmakta, stillerdeki dönüşümü hızlandırma stratejileriyle pazarı giderek büyütürken, magazin basını, Hollywood ve film starları aracılığıyla dünyaya bu büyülü modaların yayılmasını sağlamaktadır. Şubat 1950 tarihli Ev-İş dergisinin “Aydın Modası” köşesinde, “Paris, Londra ve Hollywood’un meşhur model ressamı her mevsim ve her yeni sinema filmi için yeni biçimler, yeni buluşlar ortaya atarak moda meraklılarının kaptırmasına cevap vermeye çalışmaktadırlar” denmektedir. Tüketim toplumunun ilk adımları böylece atılmakta, giyim modaları da artık iyi para kazanılacak bir sektör olarak algılanmaya başlanmaktadır. Türkiye’de magazin dergileri ve Hollywood filmlerinin toplum üzerindeki etkisi hızlı olmuştur. Yayılan bu yeni toplumsal değerler ve yaşayış biçimi, Türkiye’deki Avrupa etkisinin yerini almaya başlamıştır. Amerikanlaşmak ideal haline gelmiştir (Gülöksüz, 1999: 61).

Marilyn Monroe 1950’lerde ve 1960’ların başında en popüler film yıldızı olarak karşımıza çıkmaktadır. Monroe filmleri, özel hayatı ile dünya basının gündeminde kalmayı başarmıştır. Avrupa da Amerikan etkisinin altında bir değişim geçirilmiştir. 50’li yıllarda magazin basını ve Hollywood filmleri hem Avrupa’da hem de ABD’de “Amerikan Rüyası”nı yansıtmaktadır (Bayraktar, 2006: 278). Türkiye’de gösterilen Hollywood filmleri kadın giysi modasını yakından etkilemiştir. Bu dönemdeki ideal, güzel kadın imgesi, film yıldızlarına benzeyen kadın tipi olmaktadır. Bu gibi haberlerle Türk kadını Amerikan hayatına özendirilmektedir

1950–1960 yılları arasında yayın hayatını devam ettiren Hayat Mecmuası, İnci Mecmuası, Kadın Dünyası Mecmuası dergilerinde hakkında sıklıkla haber yapılan Hollywood yıldızlarının Marilyn Monroe, Audrey Hepburn, Sophia Loren, Ava Gardner ve Elizabeth Taylor’dır.

Hollywood sineması kadar Yeşilçam Sineması da bu dönemde önemli olmaya başlamıştır. 1952’de “Sinemacılar Dönemi” başlamıştır. Yıldırım’ın araştırmasına

göre, 1940–1960 yılları arasında Türkiye’deki sosyo-kültürel durumla paralel filmler Yeşilçam’ın konusu olmuştur. Bu dönemde kadın kamusal alanda var olmaya çalışmaktadır. Bu dönemde Muazzez Tahsin Berkant, Kerime Nadir, Esat Mahmut Karakurt’un romanları senaryolaştırılmakta ve bu durum Türk sinemasında melodram türünün zenginleşmesini sağlamaktadır. Bunların yanında sinemada fedakar kadın/anne temsili yaygınlık kazanmaktadır. Örneğin, Vurun Kahpeye (1949), bir kadın öğretmenin geleneksel zihniyet tarafından kuşatılmasını ve onun buna karşı mücadelesi anlatılmaktadır. Hıçkırık (1953), bir doktorla evlenip sonunda çocukluk yıllarından beri sevdiği adamın kollarında ölen bir kadının öyküsü anlatılmaktadır. Kadın Severse (1955), bir psikiyatra aşık olan anne ve kızın öyküsü anlatılmaktadır.

Yeşilçam Sinemasının önemli kadın oyuncularını Avrupa ve Amerika modasını takip etmektedirler. Muhterem Nur ve Neriman Köksal dönemin en önemli kadın oyuncularındır. Belgin Doruk, Türkan Şoray, Cahide Sonku, Gülistan Güzey, Pervin Par, Mualla Kaynak, Neşe Yulaç gibi popüler sanatçılar Türk kadınlarının benzemeye çalıştıkları Yeşilçam aktrisleridir. Sinema modaya yön verip, insanları etkilediği gibi sinema çalışanları da şıklıklarıyla dikkat çekmektedir.

4.3. Darbeler Dönemi'nde (1960-1989) Türkiye Değer Eğilimleri

Devletin emrindeki resmi askerî kurumlara mensup kişi ya da kişilerin herhangi bir zaman belirtmeden, gizli plan ve programlar doğrultusunda, anayasal olmayan yollarla iktidarda olan mevcut hükümeti devirmesi, ve iktidara el koymasına “askeri darbe” denmektedir. Darbe sonrasında sivil iktidarın sahip olduğu yönetime el koyan darbe yönetimi, seçimle gelen meclisi kapatır ve meclisin seçtiği hükümeti devirir, yerine kendi yasama ve yürütme organları getirir ve rejimi yeniden oluşturur.

Parlamente rejiminin sağlıklı ve sağlam temeller üzerine kurulmadığı, sosyal sınıflar arasında güçlü bir dengenin olmadığı ve ekonomik kalkınmanın, gelişmenin yaşanmadığı ülkeler, darbeye karşı savunmasız olan ülkelerdir. Bu ülkelerde halkın egemenliğine dayalı bir yönetim şeklinin yerleşmesi güç olduğu için darbeye gelen memur- asker yönetim şeklinin yerleşmesi güçlü bir ihtimaldir. Çünkü halkın egemenliği devlet yönetimine yansımaz ve devlet yönetiminin boşlukları olursa, bu boşluklar memur ve askerler tarafından doldurulur.

Darbeler, yapıldığı ülkenin sosyal yapısına etki etmekte ve mevcut değer eğilimlerini değiştirme gücüne sahiptir. Türkiye'de 1960-1980 arasında üç askeri müdahale yaşanmıştır. Bunlar arasında 1960 müdahalesi ülkenin demokratikleşmesine katkı sağlamıştır. Ancak, 1970 ile 1980 müdahaleleri ise demokrasiyi ortadan kaldırmıştır.

Türkiye'de yaşanan 1970 ve 1980 darbesi özellikle sol düşünce akımlarını ortadan sindirebilmek amacıyla gerçekleştirmiş ve darbe sonrası iktidarı elinde bulunduran yönetim, toplumsal düzeni yeniden inşa etmek amacıyla planlı olarak kültürel yozlaşmayı hakim kılmışlardır.

4.3.1. 1960 - 1980 Arasındaki Dönemde Yaşanan İç ve Dış Politika Dinamikleri

4.3.1.1. 1960 Darbesi Sonrasındaki İç Siyasi Dinamikler

1950'lerin sonunda iktidar ve muhalefet arasındaki çatışmalar doruğa çıkmıştır. DP iktidarı süresinde basın ve muhalefet üzerinde baskıcı bir yönetim uygulamaya girişmiştir. 1960 öncesindeki siyasal ortamı Kili (1976: 135) “temel özgürlükler kısıtlandığı için, D.P. iktidarı sınırlanamayan, denetlenmeyen bir iktidara dönüşmüş ve böylece hukuk devleti ilkeleri sarsılmış, anayasal rejim yürüyemez hale gelmiştir.” şeklinde tanımlamıştır.

Toplumda temel hak ve özgürlükler üzerindeki baskılar, DP iktidarına karşı olan toplumsal muhalefetin gelişerek güçlenmesinde etkili olmuştur. Toplumda DP iktidarının otoriter anlayışının ortadan kaldırılmasına dönük beklentiler içerisinde, iktidarın politikalarından rahatsız olan işçiler, üniversite öğretim elemanları, öğrenciler ve aydınlar da katılmaya başlamıştır. Sivil ve siyasal toplumun unsurlarından oluşan bu toplumsal muhalefet, DP'nin otoriter uygulamaları karşısında “özgürlük” ve “demokrasi” istemlerini öne çıkarmıştır.

İktidar karşısında ortaya çıkan bu sivil gücün iktidarla çatışması, aynı zamanda 27 Mayıs müdahalesini meşrulaştıran koşulları oluşturmuştur. Asker, bu darbeyi, yaşanan olumsuz ortamı ortadan kaldırma amacı şeklinde haklılaştırmıştır. Nitekim müdahaleyi yapan subayların lideri olan Orgeneral Cemal Gürsel, 27 Mayıs sonrasında düzenlediği basın toplantısında “idareye el koymanın amacı Türkiye'de demokrasinin tekrar ortaya çıkarılmasıdır” açıklamasında bulunmuştur (Ahmad ve Ahmad, 1976: 216).

1960 askeri darbesinin ardından feshedilen DP, DP'ye yakın askerler ve yolsuzluklara karışan siviller Yassıada'da kurulan mahkemede yargılanmışlar ve Adnan Menderes ile birlikte dönemin iç işleri bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve maliye Hasan Polatkan idam cezasına çarptırılmıştır.

Askeri darbeden sonra, yönetime el koyan ordu, 147 üniversite öğretim görevlisinin üniversite ile ilişkisini kesmiş, benzer uygulamayı kendi emir komuta kademelerinde de gerçekleştirmişti.

Üniversiteye yapılan müdahaleye rağmen 27 Mayıs Askeri Darbesi, çoğulculuğa dayalı demokrasi anlayışını inşa etmiştir. 27 Mayıs Darbesi siyasal sistemdeki bazı aktörleri ortadan kaldırırken yeni aktörlerin sisteme girmesinin koşullarını hazırlamıştır. Bu dönemde 30 yakın parti kuruldu. Ancak kurulan partilerin önemli bir kısmı kendilerini aynı yıl içinde feshetmişlerdir. Yeni kurulan partilerin büyük çoğunluğu, DP'nin mirasına sahip olma amacını gütmekteydiler (Yücel, 2006: 37). Adalet Partisi (AP), Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Yeni Demokrat Parti (YDP) bu partiler içinde yer almaktadır. Diğer taraftan bu dönemde ilk kez Türkiye İşçi Partisi (TİP) adı altında sosyalist bir parti kurulmuştur.

1960 Darbesi beraberinde yeni anayasayı da beraberinde getirmiştir. Darbeden sonra 1961 Anayasası yürürlüğe konmuştur. Türkiye'de özgürlük alanlarını tanımlayan en önemli hukuk metinlerinin başında 1961 Anayasası gelmektedir.

1961 Anayasası incelendiğinde, 27 Mayıs sürecinde siyasal partilerce öne çıkartılmış olan özgürlük söylemlerinin, yeni Anayasa'da belli ölçülerde yer alarak nesnelleştiği görülmektedir. Konuyla ilgili olarak Fincancıoğlu (2000: 100), “sadece gelişile değil, yaptıklarıyla da 27 Mayıs, özgürlük hareketlerinin temellerini atmıştır” demektedir. Bu durum, Anayasa'da yer alan özgürlüklerin, ancak ve ancak siyasal partilerin ve toplumun özgürlüklere ilişkin söylem ve beklentileriyle sınırlı olduğunu göstermektedir.

1961 Anayasası, 9 Temmuz 1961 yılında yapılan halk oylamasında % 61.5 evet oyuyla kabul edilmiştir. Buna karşılık % 38.5 hayır oyu verilmiştir.

Kili'ye (2005: 118) göre “1961 Anayasası, tüm içeriğiyle yön verici, ilerici, çağdaş toplumu yaratmaya yönelik, Atatürkçü, Türk devriminin gelişmesini sağlayıcı ve tüm bu konularda devleti görevli kılan bir yapıdadır. Ekonomide karma bir yönetim öngörmüş, kalkınmayı bir devlet görevi olarak belirlemiştir. Ekonomik

yönlendirmelerde kamu yararının gözetileceği ve devletin bu doğrultuda davranış takınacağı belirlenmiştir”. 1924 Anayasası'nda açıkça yer almayan hukuk devleti ilkesi, 1961 Anayasası'nın temel ilkelerinden biridir. Bu ilkenin özü, yönetilenlere hukuk güvenliği sağlayan devlet düzenidir (Gözübüyük, 2005: 83).

1961 Anayasası'nda “Kişinin temel hak ve özgürlükleri Anayasa ile güvence altına alınmış, toplumun gelişmesi, ulusun, ülkenin kalkınması bir görev olarak devlete verilmiş, devletin 'sosyal bir devlet' olduğu belirlenmiştir” (Kili, 2005: 361). Karpaz (1996: 15), Anayasa ile ilgili şu yorumu getirmiştir:

“1961 Anayasası gerçek manada sosyal ve siyasal bir görüşle incelenirse, yeni bir devlet felsefesinin kabullenilerek, yeni bir sosyal denge yarattığı kolayca anlaşılabilir”

27 Mayıs görünürde hak ve özgürlükler sağlamıştı ama ülkenin bütün temel sorunları hala varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Askeri yönetim NATO ve 1955-1959 yılları arasında SSCB tehdide karşı İran, Irak, Suriye, Türkiye, Pakistan ve İngiltere arasında kurulmuş güvenlik ve savunma örgütüne (CENTO) bağlı olduğunu belirtmiştir. Bu Türkiye'nin 1950'li yıllarda başlayan dışa bağımlı politikanın devamı niteliğinde değerlendirilmiştir (Tevfik, 1996: 23).

Yeni Anayasa'nın yürürlüğe girmesinin ardından seçimler yapılmış ve Türkiye 1961-1965 yılları arasında CHP ile meclisteki partiler ve bağımsız milletvekilleri ile koalisyonların kurulduğu döneme girmiştir. Bu dönemin Türk siyasi tarihine kazanımı, koalisyonda Çalışma Bakanı olarak görev alan ve işçilerle iyi ilişkiler içinde bulunan Bülent Ecevit'tir.

27 Mayıs sonrası kurulan İnönü hükümetlerinin dış politikada iki önemli sorunu olmuştur. Bunlardan birincisi Küba Füze Krizi diğeri ise Johnson Mektubu'dur. 1962'de Sovyetlerin Küba'ya füzeler yerleştirmesi ve ABD tarafından tepki gösterilmesiyle dünya bir Nükleer Savaş tehdidi karşısında kalmıştır. Ekim 1962'de Sovyetler Birliği Küba'daki füzelerin kaldırılması karşılığında Türkiye'de yer alan Jüpiter Füzelerini sökmeyi kabul etti. Böylece nükleer kriz sona ermiş oldu. Ancak bu kriz gösterdi ki Türkiye, ABD tarafından pazarlık masalarında kullanılacak bir ülke durumundadır. Ayrıca Türkiye'nin güvenliği ABD güvenliği karşısında önemsiz kalmıştır. Bu durum ülkede özellikle güçlenmeye başlayan sol

hareketler içerisinde tepkiye neden olmuş, ABD'nin dostluğu kamuoyunda sorgulanır hale gelmiştir (Bal, 2008: 370).

Kıbrıs'ta yaşanan olaylar, Rumlar'ın Türklere saldırılarının artması ve silahlanma kararı alması üzerine Türkiye, Kıbrıs'a müdahalede bulunma kararı aldığı açıklayarak hazırlıklara başlamıştır. Bu karar karşısında Yunanistan'da da savaş hazırlıklarının başlamadığı görülmektedir. ABD, iki NATO üyesi ülkenin bölgede bir savaşa girmesini çıkarları açısından sakıncalı görerek müdahalede bulunmaya karar vermiştir. 5 Haziran 1964'te ABD Başkanı Johnson, Başbakan İnönü'ye diplomatik nezaketler dışında yer alan ifadelerle ve tehditler içeren bir mektup yazmıştır. Kamuoyunda “Johnson Mektubu” olarak bilinen mektup Türk-ABD ilişkilerinin soğumasına İnönü'nün yeni ortaklar aranacağı mesajını vermesine neden olmuştur. Mektuptan Türk kamuoyu, 1966 yılında haberdar olmuştur. İçişlerine müdahale anlamına gelen mektup kamuoyunda tepkiyle karşılanmasına ve Amerikan düşmanlığının artmasına neden olmuştur (Yurtsever Ateş, 2008: 63).

1965 seçimlerinden sonra Türkiye'nin CHP koalisyonu dönemi sona ermiş ve Süleyman Demirel liderliğindeki AP tek başına iktidara gelmiştir. AP'nin kurucuları, 27 Mayıs müdahalesinden sonra kapatılan DP'nin mirasına seslenmeyi amaç edinmiş bir parti yaratma arzusu içindeydiler. Partinin ismi DP'lilere layık görülen uygulamalardan duyulan rahatsızlığı ifade ediyor ve partinin “Adaleti” aradığı belirtiliyordu (Demirel, 2004: 28). AP'nin tabanı, mirasını aldığı DP'nin tabanıdır. Bir başka anlatımla bu taban, kentlerdeki ticaret burjuvazisi, sanayiciler, eşraf, büyük toprak sahipleri, hatta bir yerde feodal ağalardan oluşmaktadır. Aynı zamanda küçük üretici, küçük memur ve hatta işçilerden oluşan büyük yığınlarda destekleriyle bu tabana varlık kazandırmışlardır (Çavdar, 1983: 2090).

Demirel, 1965 seçim propagandasını da komünizme karşı mücadele ve İslam temalarını esas alarak yürütmüştür. Özellikle TİP'e karşı sert eleştirilerde bulunularak ülke için tehlikeli olduğu ve Moskova'dan desteklendiği vurgulanmıştır. Demirel, seçim gezilerinde yöresel şivesini kullanmaktan çekinmemiş, halk ağzıyla konuşarak taşralı siyaset anlayışını getirmiştir. Demirel, “ devleti köylülük ve dinle barıştırmak amacıyla siyasette olduğunu” ifade ederek DP ve Adnan Menderes'ten daha fazla dini değerleri öne çıkaran bir siyasi anlayışı Türkiye'ye yerleştirmiştir (Çavuşoğlu, 2009: 268).

Türkiye'de 1965 seçimleriyle birlikte yükselen bir sol hareket görülmektedir. CHP, “ortanın solu” söylemiyle kendisine yeni bir yol çizerken İşçi Partisi ise meclise girmeyi başararak sosyalist politikaların savunuculuğunu üstlenmiştir. Sol diğer yandan dernek, cemiyet ve sendikalarla da kendini göstermekte ve yavaş yavaş sokak olayları, yürüyüş, gösteri ve eylemlerle dikkat çekmeye başlamaktadır. Ancak ordu için sol henüz bir tehdit olmaktan uzak görünmektedir.

Ordu-AP ilişkilerinin uyumu ülkede güçlenmeye başlayan sol hareketler nedeniyle artmıştır. 1968'den sonra hızla yükselişe geçen sol hareketler çeşitli fraksiyonlarla kendini göstermeye başlamıştır (Kayalı, 2005: 143). Öğrenci olayları, grev ve protestolar ülkenin gündemini her gün meşgul etmeye başlamıştır. Ülkede rejim değişikliği talebini sokaklara yansıtan komünist ve sosyalist hareketler ordu içerisinde endişe yaratmaya başlamıştır. Rejimin bekçisi ordu, özellikle aşırı sol düşünceleri, ülke için tehdit olarak görmeye başlamıştır. Kendisi gibi düşünen bir siyasi parti de bu dönemde iktidardadır. Ordu ile AP arasındaki işbirliği sayesinde ordu talep ettiği her türlü teçhizat, silah, lojman, kışla ve eğitim olanakları bütçe elverdiği müddetçe karşılanmıştır.

Ülke ekonomisinin sahip olduğu istikrar ülkede ekonomik bir gelişme sağlamaktadır. Halk ise ekonomik gelişmeyle birlikte bu iktidarları sandıklarda desteklemiştir. 1965-1971 arası Türkiye güçlü bir kalkınma dönemi yaşamıştır. Enflasyon % 5, kalkınma hızı % 7 civarındadır. Bu kalkınma hızı gelişmiş ülkeleri kışkındıracak noktadadır. Ayrıca Keban Barajı, Ereğli Demir-Çelik Fabrikası, Boğaz Köprüsü gibi büyük yatırımlar bu dönemde yapılmıştır (Çavuşoğlu, 2009: 269). Kalkınma planları ile sanayi gelişmiştir. 1960'lı yıllarla birlikte ortaya çıkan “dayanıklı tüketim malları” veya yaygın adıyla “beyaz eşya üretimi” bu dönemde Türkiye'de oluşturulmaya başlanmıştır. Beyaz eşya sanayisinin oluşumu Türkiye'ye yabancı yatırımcıların girmesine katkı sağlamış ancak bu fabrikaların teknoloji ihtiyaçları ithalatla karşılanmıştır. Ayrıca sanayinin gelişmesi enerji sorununu ortaya çıkarmış ve petrol ithalatında ciddi artışlar yaşanmıştır. Bu da ithalatın artmasıyla birlikte cari açığında büyümesine neden olmuştur.

Türkiye'de ithalatın artmasıyla birlikte görülen büyük cari açıklar ise başlangıçta ekonomide olumsuz bir duruma neden olmamıştır. Bunun nedeni ise siyasi istikrarla birlikte Türkiye'ye giren dış kaynaklardır. AP döneminde dışarıdan alınan kredilerde bir artış gözlemlenmektedir. Ayrıca Avrupa'ya çalışmaya giden

Türk işçisinin gönderdiği döviz de ekonomiye önemli bir katkı sağlamakta ve cari açık bu şekilde kapatılmaktadır. Bu durum siyasi istikrarsızlığın başladığı 1970'lerde değişmeye başlamış ve cari açık nedeniyle Türkiye'de döviz darlığı yaşanmıştır (Boratav, 2000: 354).

Adalet Partisi'nin kendine hedef olarak çizdiği ve programlarına koyduğu ekonomik vitrin aslında Türkiye'de her kesimi yakından ilgilendirmektedir. Öncelikle olarak belirlenen kalkınma ekonomisi AP'nin tabanını doğrudan ilgilendirmektedir. Köylü için köye yol, elektrik ve su gelmesi, ürününün para etmesi birinci önceliklidir. Küçük esnaf ve zanaatkârlıktan daha geniş ölçekli ticari işletmelere geçiş yapmak, her esnafın hayalidir. Yerli sanayici için ithal ikamesine dayalı ulusal kalkınma politikaları, dış rekabete karşı korunma, garantili iç pazar ve kamu iktisadi teşebbüslerinden ucuz mal girdisi büyük kar anlamına gelmektedir. İç pazarın canlı tutulması sanayi işçisinin ücret taleplerine olumlu yaklaşılmasını sağlamış, kentlerdeki ekonomik canlılık artmıştır. Kamu gelirlerinin altyapı yatırımlarına aktarılması inşaat sektörünü geliştirmiş ve önemli miktarda istihdam sağlamıştır (Demirel, 2004: 281).

AP, iktidara geldiği dönemde Kıbrıs'ta yaşanan olaylar sonucu kamuoyunda ABD karşıtı bir hava oluşmaya başlamıştır. ABD'nin tutumu Türkiye'nin bugüne kadarki politikalarını gözden geçirmesine neden olmuştur. Türkiye, 18 Aralık 1965 tarihinde, Kıbrıs'ta müdahale hakkının kullanımıyla ilgili, BM Genel Kurulu'nda yapılan bir oylamada hem Batı Bloğu içerisinde hem de dünyada yalnız kaldığını görmüş ve kimseden beklediği desteği alamamıştır. Bu nedenle Türkiye'nin bu dönemde dış politikasında değişimler görülmektedir. Türkiye tek yönlü politikadan çok yönlü politikaya geçmeye başlamıştır.

Bu dönemde uluslar arası alanda da değişimler yaşanmaktadır. İki kutuplu dünyadan gevşek iki kutuplu dünyaya geçiş başlamıştır. Batı Avrupa ülkeleri ABD'den daha bağımsız hareket etmeye başlamış, Fransa NATO'nun askeri kanadından çekilmiştir. Üçüncü Dünya ülkelerinin sayısı giderek artmış ve bir üçüncü blok oluşmuştur. Türkiye de buna paralel olarak Sovyetler Birliği ve Doğu Bloğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Diğer yandan daha önce ilgisiz kaldığı üçüncü dünya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışan Türkiye, 1967'deki Arap-İsrail Savaşı'nda (6 Gün Savaşı) toprak ilhaklarını tanımayacağını bildirerek Arap yanlısı ve İsrail karşıtı bir politika izlemiştir.

Türkiye'de sol hareketlerin güçlenmesi neticesinde ABD karşıtlığı artarak devam etmiş, 15 Temmuz 1968'de İstanbul'a gelen, ABD 6.Filo askerleri boya tabancalarıyla boyanarak protesto edilmiştir. Bu protestolar sırasında çıkan olaylar kamuoyundaki tepkiyi daha da artırmıştır (Yurtsever Ateş, 2008: 64).

Türkiye-ABD ilişkilerinin eski seviyesinden uzak olması Türkiye ile Avrupa arasındaki ilişkilerin başlamasını sağlamıştır. 31 Temmuz 1959'da Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) ilk başvuruyu yapan Türkiye, 12 Eylül 1963'te imzalanan ve 1 Ocak 1964'te yürürlüğe giren Ankara Anlaşması'yla "ortak üye" statüsü kazanmıştır. AET, Türkiye'yi hemen "tam üye" yapmamış "ortak üye" olarak Türkiye'nin hazırlanmasını sağlamak istemiştir. Bu anlaşmayla Türkiye, AET ile ekonomik entegrasyona girebilmesi için hazırlanacaktır. AET, Türkiye'ye ticari, ekonomik ve mali destekler sağlamış ve dış yardımda bulunmuştur. Anlaşma Türkiye için bir balayı niteliği taşımış, tarım ürünlerinin ihracında kolaylıklar elde etmiştir. Türk ekonomisinin bu dönemde büyümesi ve güçlenmesinde AET desteğinin de önemli bir rolü olmuştur.

4.3.1.2. 1960 Sonrasında Dış Dinamikler

II. Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan ve ABD liderliğinde kurulan yeni dünya düzeninde ulusal-devlet temel ekonomik ve siyasi birim olarak kabul edilmiş, yerel ve bölgesel ekonomiler, ulusal ekonomilerin alt birimleri olarak ele alınmış ve bölgelerarası farklılıklar önemsiz kabul edilmiştir. Bu yapı içinde gelişmekte olan ülkeler kalkınma yoluyla milli gelirin artacağına, açlık ve işsizlik gibi sosyal sorunların çözülebileceğine ve özgürlüklerin yaygınlaşacağına inanmışlardır.

Savaş sonrasında dünya siyasi ve askeri alanda iki bloğa ayrılmıştır. Batı Bloğu kapitalist ekonomik sisteme sahip ve ABD'nin başını çektiği gelişmiş Batı ülkelerinden oluşurken, buna karşılık Doğu Bloğu SSCB'nin başını çektiği komünist ekonomik politikaya sahip ülkelere meydana gelmektedir. Bu iki kutuplu dünyanın fiziksel gösterimi savaş sonrasında ikiye ayrılan Almanya'da yaşanmıştır. Batı'nın desteği ile gelişen Batı Almanya'ya karşı fakir Doğu Almanya.

1960'lı yıllar, savaş sırasında gelişen teknolojilerin sosyal hayata adaptasyonuna da sahne olmuştur. Tarımsal üretimde yeni tekniklerin kullanımı gelişmiş ülkelerin tarım üretimlerini arttırmıştır. Bunun yanı sıra jet motor teknoloji ile okyanus ötesi sivil uçuşlar başlamış, dünya artık daha "küçük" bir yer olmuştur.

Ayrıca elektronik alandaki gelişmeler televizyonun geliştirilmesini ve halk arasında yaygın kullanımı yolunu açmıştır. Sağlık alanında da antibiyotik ilaçların üretilmesi yaşam süresini arttırmıştır.

Batı Almanya'nın hızlı büyümesine karşılık işçi nüfusu sıkıntısı yaşamaya başlamıştır. Bu sıkıntı, geçici olarak başlayan ancak gelecekte kalıcı hale gelen "konuk işçi" anlayışı ile çözülmüştür. Türkiye, 1960'lı yıllarda yoğun biçimde Batı Almanya'ya işçi göndermiştir.

Batı'nın dünya sistemine egemen olan gelişmiş ülkelerin, 20. yüzyılda yaşadığı büyük ekonomik krizler, dünya savaşlarının yol açtığı yıkım, derinleşen eşitsizlik, hak ve özgürlüklerden geniş kesimlerin yararlanamaması ve Sovyet Rusya'nın öncülüğünü yaptığı Sosyalist Blok'un varlığı Batı'yı yeni ekonomi politikalara zorlamıştır. Böylece dünyada yeni dengelere bağlı olarak sosyal refah devleti anlayışına dayalı politikalar yaşama geçirilmeye başlanmıştır. Sosyal refah devleti, II. Dünya Savaşı'ndan sonra sanayileşmiş, gelişmiş ülkelerde çalışan kesimler, iş dünyası ya da devlet arasında varılan bir uzlaşmaya bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal devlet savaş sonrası yirmi yıllık dönemde, savaşın yıkıntı ve yaralarını yok ettiği, çok yüksek bir büyüme hızı sağladığı ve toplumsal çatışmaları yumuşatarak demokratikleşme yönünde büyük ilerlemeler sağladığı söylenebilir (Şaylan, 1995: 60- 69). Sosyal refah devleti politikaları başta Batı'da olmak üzere, Batı ile etkileşim halinde olan ülkelerde 1970'lerin ortasına kadar devam ettirmiştir.

Sosyal refah devleti politikalarının uygulandığı zaman dilimi, soğuk savaş politikaların devam ettiği, yani bir tarafta ABD, diğer yanda SSCB olmak üzere iki kutuplu düzenin hâkim olduğu dönemdir. Bu dönemde Türkiye daha çok Batı'nın etkisinde kalmıştır.

Kapitalist Batı Blok'a yaklaşan Türkiye, Batı sisteminin ekonomik, sosyal, siyasal ve hukuksal unsurlarına eklenmesi sonucunu doğurmuştur. Bunun yanında Türkiye'de 27 Mayıs Darbesi'nden sonra, ABD ve Batı ile olan ekonomik ve siyasal ilişkiler devam etmiştir. 27 Mayıs sonrası rejim, ABD ve NATO ile ilişkilerini geliştirmiştir. (Ahmad, 1996: 401-402).

Türkiye'nin ABD ile olan yakın ilişkisi, 1960-1965 döneminde öne çıkan Kıbrıs Olayı ile sarsılmıştır. Kıbrıs'ta, 1959'da kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Türkler ve Rumlar'ın birlikte yaşamaya başlamıştı. Ancak Rumlar'ın devlet

anayasasında değişiklik yaparak Türkleri azınlık durumuna getirme ve de Aralık 1963'te katliamlara girişmesi karşısında, Türk hükümeti, askeri eyleme geçme kararı aldı. Bu karar ABD Başkanı'nın mektubu ile karşılandı. Johnson Mektubu'nda Kıbrıs'a yapılacak bir askeri eylemde, Türk askerinin Amerika'nın verdiği askeri araç ve gereçleri kullanmasına izin vermeyeceklerini belirtmiştir. Bu mektup ABD ile olan ilişkilerin sorgulanmasını, özellikle sol düşüncenin de etkisiyle Amerikan karşıtı yaklaşımların ve tam bağımsızlık düşüncesinin gelişmesinde etkili olmuştur (Kongar, 1999: 465-466).

1965-1971 dönemi Batı Blok'u ülkeleri, özellikle de Avrupa için sosyal devlet anlayışı çerçevesinde, önemli toplumsal gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Batı toplumlarında, sosyal devletçi politikalara bağlı olarak toplumun yeniden inşasına bağlı olarak ekonomik büyüme hız kazanmış ve neredeyse tam istihdam düzeyine ulaşılmıştır.

1965-1971 dönemi işçi örgütlenmelerinin eylemlerini yoğunlaştırdığı bir dönemdir. Fransa'da 1968 Mayıs'ında yaklaşık 10 milyon işçi greve giderek, fabrikaları işgal etmişlerdir. Avrupa'nın diğer ülkelerinde de işçi hareketleri hız kazandı (Abendroth, 1992: 187). İşçi sınıfı sadece sendikalarını dışında, kendi partilerini kurmaya veya kendi çıkarlarını savunan partileri desteklemeye yönelmişlerdir. Batı'da 1960'ların ortalarında görülen bu dinamik örgütlenmeye bağlı olarak sosyal demokrat ve sosyalist partiler önemli güç kazanarak, iktidarlara gelmişlerdir. 1960'larn ikinci yarısında da söz konusu örgütsel dinamizm daha da artmıştır.

1960'ların ikinci yarısına damgasını vuran önemli bir toplumsal hareket de Avrupa'daki öğrenci olaylarıdır. 1968 Hareketi olarak da bilinen toplumsal hareket, sistem karşıtı muhalif bir yapı özelliği göstermiştir. Özellikle Fransa'da daha politize olan 1968 hareketi, Avrupa'da yükselen sosyalist dalganın bir sonucudur. Öğrenciler başlangıçta eğitim ile ileri sürdükleri taleplerinin yerini, siyasal özgürlükler (seçmen yaşının 18'e indirilmesi gibi), daha fazla sosyo- ekonomik özgürlükler ve de “sınıfsız toplum” talebi almıştır. Diğer ülkelere de yayılan öğrenci hareketlerinin en önemli yönü, diğer kitlelerin toplumsal muhalefeti ile çakışmasıdır.

4.3.1.3. 12 Mart'a Giden Süreç ve Toplumsal Hareketler

1968 hareketi tek bir biçimde gerçekleşmemiştir. Kabaca üç 1968'den söz edilebilir. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın 1968'i, Doğu Avrupa'nın 1968'i ile Latin Amerika ve Ortadoğu'nun 1968'i. Bu üç 1968 arasında benzerlikler olmasına rağmen, ayırt edici farklılıklar da vardır. 1968 olaylarının özellikle Batı Avrupa'ya atıfla anılmasının en önemli nedenlerinden birisi, başka coğrafyalardaki hareketlerin tersine buralardaki hareketlerin 1968'de aniden patlamış ve aynı hızla sönmüş olmasıdır. Batı Avrupa'nın aksine başka coğrafyalardaki hareketler, 1968 sonrasında da devam etmiştir. Bu durum temel bir ayırım sebebidir (Özkonur, 1998: 50).

Amerika'da 1950 yıllarında başlayan öğrenciler arasındaki kıpırdanışlarına yol açan tatminsizliğin kaynağını medeni haklar oluşturmaktaydı. Bunun yanında öğrenciler statükoyu eleştirici hareketlere de ilgi göstermişlerdir. ABD'de 1960'taki hareketlerin başlangıç noktası, ırkların bütünleşmesi yolunda öğrencilerin barışçı araçlarla mücadeleye giriştikleri “Güney'in siyah üniversitelerinde” doğdu. Vietnam Savaşı, Küba'yla başlayan büyük siyasal gerginlik, Santa-Domingo'ya müdahale, Hintçine kuvvet amacıyla askere alma hareketinin genişletilmesi, buna büyük bir yaygınlık kazandırmıştır (Duverger, 1977: 191-192).

Amerika'da Müslüman siyah radikalizminin simge ismi Malcolm X ve Martin Luther King ABD'de Afrika kökenli Amerikanlıların haklarını savunmuşlardır. 1950'lerde Beatnik'lerle başlayan, 1960'larda Hippilerle devam eden ve sonrasında da siyasallaşarak Yippilere dönüşen hareketleri, üniversite öğrencileri ve ırkçılık karşıtı siyah gruplarıyla ABD, 1968 gençlik ve öğrenci hareketlerine büyük ilham kaynağı olmuştur.

Fransa 1968'i, tüm 1968 hareketleri içinde en çok öne çıkanıydı. Hareketlerin en doruğa çıktığı yer Fransa'ydı. 1968 olaylarının özünü, Fransa 1968 oluşturuyordu desek her halde abartmış olmayız. Kürşat Bumin'e göre, hareketin anavatanı Fransa'ydı (Bumin, 1998: 61). Fransa hareketinin temelinde üniversite sistemindeki sorun bulunmaktadır. 1945-1960 yılları arasında Fransa'daki üniversite öğrencisi sayısı 3 katına çıkmıştır. Öğrenci sayısının artması üniversite imkanlarının azalmasına bu da üniversite sistemi ile öğrenciler arasında gerilim yaşanmasına neden olmuştur. Öğrencilerin sol düşünceye sahip olmaları onları Vietnam Savaşı gibi uluslararası sorunlarla da ilgilenmelerini sağlamıştır. Vietnam gösterilerine

katılan altı öğrencinin tutuklanmasını protesto için Rektörlük binasını işgal eden öğrenciler, Fransa'nın ilk üniversite işgalini gerçekleştirmişlerdir.

Öğrenci hareketleriyle aynı dönemde yaklaşık 10 milyon kişinin katıldığı grevler gerçekleştirilmiştir.

Avrupa'da, sadece Büyük Britanya ve İskandinav Ülkeleri bu gelişmelerden oldukça az etkilenmiştir. Bu anlamda İngiltere'de kayda değer bir öğrenci veya gençlik hareketinden bahsetmek mümkün değildir. Kıta Avrupa'sının aksine İngiltere'deki üniversitelerde yaygın bir eylem gerçekleştirilmemiştir. "London School of Economics" işgalli bir boykota uğramış ama Oxford ve Cambridge barış vahaları olarak kalmıştır (Duverger, 1977: 193).

Wallerstein, (1998: 93–103), Batı 68 Hareketinin doğasını şu şekilde özetlemiştir.

1968, dünya sisteminde ve dünya sisteminin bir devrimiydi. 1968, hem modern olana bir başkaldırıydı hem de modern bir hareketti.

ABD hegemonyasına ve o hegemonyaya Sovyetlerin rıza göstermesine, Soğuk Savaş'a karşıydı.

1968, karşı kültür (cinsellik, giyim) hareketiydi, bir ideoloji, kuram ya da program değildi.

Anarşizm, feminizm, çevrecilik, hippilik gibi akımlar hareketin genel yönelimleriydi.

Modernizmin büyük anlatıları yerine postmodernizmin küçük anlatıları/mikro anlatıları (özel yaşam, kimlik vurgular vb) 1968'de hakimdi. "Küçük güzeldir" sloganı yaygındı.

Özgürlükçü ve duygusal karaktere sahipti.

1968, bilginin uzmanlaşmasına ve akademik otoriteye başkaldırıydı

1968 Hareketi Türkiye'nin yaşadığı 1968'de hem bu evrensel boyuttaki ayaklanmalardan etkilenmiş hem de ülkenin kendine özgü koşullarının etkisiyle şekillenmiştir. Belki de ülkenin kendine özgü koşulları, Türkiye 1968'ini diğer 1968'lerden önemli ölçüde ayırmıştır.

Türkiye'deki hareketi sağlayan en önemli etken, demokratik haklara ağırlık veren 1961 Anayasası'dır.

Öğrenci hareketleri özelinde, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkelerdeki hareketler bazı temel farklılıklara sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerdeki öğrenci hareketleri milliyetçi sol tutum, modernleşme ve kalkınmayı amaçlarken ve bunlara uygun söylemlerde bulunurken Batı öğrenci hareketleri milliyetçilik ve modernleşme karşıtıydı.

Teknoloji üreten ve bu teknolojiyi gerek kendi öz kaynaklarının gelişmesine gerekse uluslar arası ekonomide kullanan gelişmiş ülke gençliği ile hala okuma-yazma oranı düşük, teknolojinin gerisinde kalan Anadolu'nun gelişmesi için çaba harcayan eğitilmiş gençliğinin söylemlerinin farklı olması kadar doğal bir durum yoktur.

1960'lı yıllarda üniversite eğitimi imtiyazlı bir kesime hitap etmekte olan ve çoğunlukla memur, asker ve bürokrat ailelerinin çocuklarının devam ettiği, ağırlıklı olarak erkeklerin tercih ettiği bir durum içindeydi (Lüküslü, 2013: 217).

Lüküslü (2013: 218), 1960'lardaki Türkiye gençlik hareketinin modernleşme eleştirisinden çok modernleşmemenin, kalkınma ve sanayileşmenin gerisinde kalındığı yönündeki eleştiri temelinde gelişmiştir.

Türkiye'de, özellikle 1968 yılından sonra, öğrenci ve işçi hareketlerinin çoğaldığı görülmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi 1961 Anayasası ve getirdiği özgürlükler, diğeri ise önce İngiltere'de başlayan ve sonrada tüm dünyaya yayılan öğrenci hareketleridir.

Türkiye'ye 1961 Anayasası pek çok yenilikler getirmiştir. Bunların başında ise işçi hakları gelmektedir. 15 Temmuz 1963'te çıkarılan 274 sayılı Sendikalar Kanunu ile 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu, 1961 Anayasası'nın getirdiği hakları yasalaştırmış ve yürürlüğe koymuştur. Sendikaların toplu sözleşme yapmaya başlaması, işçiler arasında sendikaya olan ilgiyi artırmış, sendikaların üye sayısı on katı artarak 295.000'den 2.088.000'na ulaşmıştır. 1965'te memurlara da sendika hakkının tanınmasıyla birlikte sendikalaşma kamuda da hızla artmıştır.

Sendikalar içerisinde Türk-İş en eski ve güçlüsü olarak dikkat çekmektedir. Türk-İş, partiler üstü bir politika gütmekte ve Türk-İş'in siyasallaşmaya karşı bir tavır aldığı görülmektedir. Ancak sendika içerisinde bu görüşü paylaşmayan üyeler 1967'de Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK)'i kurmuşlardır. DİSK,

kısa sürede üye sayısını artırarak, siyasi hayatta aktif rol oynayan önemli bir sendika konumuna geldi. DİSK ve memur sendikaları içerisinde en aktif olarak görünen Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS), sol hareket ve eylemlere destek vererek siyasal mücadelede etkin oldular (Dursun, 2003: 26).

DİSK'in gücünün görüldüğü en önemli gelişme ise 15-16 Haziran 1970'de yaşanan genel grev dalgasıdır. Daha önce görülmemiş boyutta gerçekleştirilen grev ve gösteriler, Türk-İş'e bağlı işçilerin de katılmasıyla, ülke çapına yayıldı. Bu durum ülkede işçi sınıfının varlığını ve gücünü ortaya koymaktadır. 1963'ten buyana planlı ekonomi ile büyüyen, 1965'ten sonra, AP ile gelen istikrar sonucu, sanayisi gelişen Türkiye'de hızla köyden kentlere doğru bir göç dalgası başlamış ve bunun sonunda da, özellikle büyük şehirlerde işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. Türk-İş ve DİSK tarafından örgütlenen bu sınıf 1970'te gücünü ortaya koymuştur.

Güçlenen işçi sınıfı dışında, gençliğin de ülke siyasetine önemli bir etkisi olmuştur. Özellikle 1968'den sonra, üniversite öğrencileri arasında sol ve sağ görüşlerin hızla yayıldığı görülmektedir. Yukarıdaki bölümlerde de bahsedildiği gibi, antiemperyalist hareketler 1968'den sonra dünyada hızla yayılma göstererek, emperyalizmi temsil eden ABD düşman ilan edilmiştir. Özellikle Latin Amerika'da başlayan Komünist hareketler, kır gerillaları şeklinde gerçekleştirilen silahlı mücadeleler, Küba gibi bazı ülkelerde başarıya ulaşmıştır. Fidel Castro, Che Guevera gibi devrimci liderler, gençler arasında, dünya çapında bir üne kavuşmuştur. Bundan tüm dünya gibi, Türkiye gençliği de etkilenmiş ve üniversitelerde sol örgütlenmeler hızla yayılmıştır. Türk solunda görülen yaygın görüş, ülkede sosyalist esaslara uygun bir yönetimin ancak silahlı devrim yoluyla gerçekleşebileceğidir. TİP'te zamanla bu görüşe yaklaşmış ve güçlenen sol gücünü sokaklarda gösterme yolunu seçmiştir (Erdoğan, 2008: 264).

Üniversite gençleri arasında yayılan sol hareketler, zaman içerisinde, devrimin nasıl yapılacağı ve izlenecek yöntemler konusunda, görüş ayrılıkları oluşması nedeniyle bölünmüştür. TİP ve gençlik kolları olan Fikir Kulüpleri Federasyonu(FKF) 1969'daki 4. Kurultayında Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (DEV-GENÇ) adını alarak ön plana çıkmıştır. TKP, Yön Hareketi ve MDD dışında Mahir Çayan'ın liderliğini yaptığı Türkiye Halk Kurtuluş Partisi/Cephesi (THKP-C), Doğu Perinçek liderliğinde Aydınlik Hareketi, Deniz

Gezmiş'in liderliğini yaptığı Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) gibi pek çok sol akım bu dönemde dikkat çekmektedir.

Ankara ve İstanbul'daki Üniversitelerde işgal ve boykotlar hızla büyüyerek ülke genelindeki fakültelere yayılmıştır. 15 Temmuz 1968'de ABD Altıncı Filo'sunun İstanbul'a gelmesi sol örgütlerin harekete geçmesine neden olmuş, 17 Temmuz'da protesto gösterileriyle birlikte denizciler üniversite öğrencileri tarafından dövülerek denize atılmıştır. Polisin müdahalesiyle başlayan olaylar Taksim'de sol ve sağ grupların çatışmasına dönüşmüş, yüzlerce yaralı ve bir kişinin ölmesi ile sonuçlanmıştır.

25 Temmuz'da ise İstanbul Cağaloğlu Meydanı'nda, öğrenci yurduna polisin yaptığı baskın sırasında yaralanan Vedat Demircioğlu'nun ölümü protesto edilmiş, çıkan olaylarda 20 öğrenci ve 8 polis yaralanmıştır. Ankara'da da protestolar yaşanmış ve Fen Fakültesi'nin kapatılmasına neden olmuştur. Solun hızla yükseldiği bu dönemde sağdan da tepkiler gelmeye başlamıştır. 24 Temmuz'da Konya'da solcu öğrencilerin protestosu sırasında sağ görüşlü grupların müdahalesiyle iki grup arasında çatışmalar yaşanmış, ülke tehlikeli bir sürece girmeye başlamıştır. 3 Ağustos'ta İstanbul Beyazıt Meydanı'nda komünizmi tel'in mitingi düzenlenerek sol olaylar karşısında hükümetin tutumu eleştirilmiş ve komünizme karşı mücadele edileceği vurgulanmıştır. 6 Ocak 1969'da sol örgütlenmelerin merkezi durumuna gelmiş olan ODTÜ'de, bir ziyaret için gelen, ABD Ankara Büyükelçisi Commer'in arabası yakılmıştır. Commer'in Vietnam'da görev yapmış olması bu eylemin ana nedeni olarak görülmektedir.

1967-1971 yılları arasında Türkiye'ye gelen ABD'nin 6. filosu 1969 yılında geldiğinde tarihin en büyük hareketi gerçekleşmiştir. 16 Şubat 1969'da, Taksim Meydanı'nda 6.filo protestosuna eden sol görüşlü öğrencilerle Dolmabahçe ve Beşiktaş'taki camilerden çıkan sağcılar arasında taşlar, demir çubuklar ve silahların kullanıldığı büyük bir kavga meydana gelmiştir. Yaşanan olaylarda 2 kişi ölmüş 114 kişide yaralanmıştır.

1970 içersinde de öğrenci ve işçi olayları devam etmiştir. Bunlardan en büyüğü hiç şüphesiz 15 Haziran'da DİSK'in gerçekleştirdiği işçi eylemidir. Meclis'te kabul edilen yeni sendikalar kanunu ile DİSK'in etkinliği azaltılmak istenmiştir. Bunu protesto etmek için harekete geçen DİSK'e bağlı işçiler büyük bir grev ve

protesto dalgası başlatmışlardır. Ankara'da başlayan gösteriler İzmit ve İstanbul'a da yayılmış ve Türkiye tarihinin en büyük işçi eylemlerine sahne olmuştur. İstanbul'daki olaylar ise daha şiddetli olmuş ve 1'i polis 4 kişinin ölümü 100 yakın yaralı ve 150 kişinin gözaltına alınmasıyla sonuçlanmıştır.

Deniz Gezmiş ve Harun Karadeniz gibi öğrenci liderlerinin bu dönemde ön plana çıktığı görülmektedir.

5 Mart 1971 tarihinde Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) üyesi gençler dört ABD'li uzmanı kaçırmış ve 6 milyon TL fidye ve her gün bildirimlerinin radyodan yayınlanmasını istemişlerdir. Dört ABD vatandaşı, 9 Mart 1971'de serbest bırakılmış ve olayların faili olarak Deniz Gezmiş aranmaya başlanmıştır.

Şekil 4.107. : Dört ABD Askerinin Kaçırılma Haberi

Kaynak : Milliyet, 05.03.1971: 1

Şekil 4.108. : Dört ABD Askerinin Serbest Bırakılma Haberi

Kaynak : Milliyet, 09.03.1971: 1

Sol'da bu faaliyetler görülürken, diğer yandan farklı düşüncelere sahip bir gençlik hızla örgütlenmektedir. Alpaslan Türkeş'in liderliğinde örgütlenmeye başlayan ve Adana Kongresi'nden sonra “Türk-İslam Sentezi” fikrini kabul eden MHP gençlik teşkilatlarına büyük önem vermiştir. Ülkenin hızla Komünizme gittiğini düşünen milliyetçi çevreler buna karşı tedbir almaya başlamıştır. Üniversitelerde başlayan örgütlenmeler “Ülkücü Gençlik”, “Ülkücü Hareket” adı altında Ülkü Ocakları teşkilatlarının kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Yaz kamplarında siyasi ve sportif eğitimler alan gençler sola karşı bir güç olarak yükselmiştir. Ayrıca işçi çevresinde de MHP ve sağ partilerin örgütlendiği bilinen bir gerçektir (Can, 2008: 675).

1960'ların sonunda ve 1970'ler boyunca Türkiye'de solda ve sağda yer alan gruplar önce fikirsel olarak mücadele etmiş sonra sokak kavgaları içerisine girmişlerdir. AP buna karşı gerekli tedbirleri almakta yetersiz kalmıştır. Olaylar karşısında yumuşak bir tavır içerisine giren AP, sağ grupları destekler bir tutum izlemektedir. Olaylar büyüdüktan sonra gözaltılar yapılmakta, bu durum olayların yatışmasını engellemekte ve daha da büyümesine neden olmaktadır. Bir süre sonra ise bu grupların silahlı mücadele içerisindedir oldukları görülmektedir (Demirel, 2005: 557).

1960'lı yılların Türkiye'si bir uyanış yaşamaktadır. Türkiye ekonomik olarak büyümekte, işçi hakları, toplu sözleşmeler Avrupa standardına yaklaşmakta, üniversite gençliği ülkenin geleceği için okumakta, araştırmakta ve tartışmaktadır. Ancak bu durum kısa sürmüş, ülke sağ-sol çatışması içerisine çekilmeye başlamıştır. Öğrenci ve işçi protestolarının yaşanmadığı olaysız bir gün geçmemektedir. Bu durum siyasal iktidarı zora sokmaktadır.

4.3.1.4. 1971 Muhtırası

Ülke içinde yaşanan olaylar, sağ ve sol görüşün birbirleriyle mücadelesi ve her geçen gün artan şiddet sonucunda Türk Silahlı Kuvvetleri bir kez daha yönetime el koymuştur.

12 Mart 1971 saat 13.00'de radyodan okunan ve Cumhurbaşkanı ile meclise gönderilen, üç maddelik muhtıra ile demokratik süreç noktalanmış oldu. Muhtıradaki ülkenin anarşi ortamında kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine

olduğu vurgusu yapılmış, Atatürk'ün hedeflediği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidinin kalmadığı belirtilmiştir.

Muhtıraya farklı görüşlere sahip kişiler tarafından farklı şekilde ele alınmıştır. Abdi İpekçi, Milliyet gazetesindeki köşe yazısında, muhtıranın demokratik bir usul olmadığını ancak alttan gelen baskı karşısında komutanların böyle bir yola başvurduklarını belirtmiştir. Bu nedenle muhtıranın demokrasiyi korumak amacıyla yapıldığını savunmuştur. Muhtırada, AP açıkça eleştirilmemekte, suçlu olarak parlamento gösterilmektedir. Bu nedenle parlamentodaki diğer partilerde suçlanmaktadır. Ancak buna rağmen CHP, Bülent Ecevit hariç, muhtıraya karşı bir tavır geliştirememiştir. Bülent Ecevit muhtıranın “Ortanın Solu” hareketine karşı yapıldığını ileri sürmüştür. Ayrıca yeni kurulacak olan partiler üstü hükümete, CHP'den destek verilmesi nedeniyle, Genel Sekreterlik görevinden istifa etmiştir.

Muhtıra gereği partiler üstü bir hükümet kurma çalışmalarına başlanmış, bunun için Nihat Erim görevlendirilmiştir. Büyük umutlarla, Nihat Erim Başbakanlığı'nda yeni hükümet kurularak 27 Martta göreve başlamış ve AP dönemi sona ermiştir.

“Beyin Takımı” veya “Teknokratlar Hükümeti” adı verilen hükümet maalesef birbiriyle uyumsuz bir kabine görüntüsünün dışına çıkamamış, ülkenin sorunlarını çözmekte beklenen başarıyı gösterememiştir. Ancak bu hükümet, sokak eylemlerini ve çatışmaları sonlandırmak amacıyla harekete geçmiş, ülkenin pek çok yerinde sıkıyönetim ilan ederek askerinin sokağa inmesini sağlamıştır. Böylece 12 Mart, ülkenin zihninde, baskıların, tutuklamaların yaşandığı bir dönem olarak kalmıştır. 12 Mart dönemi, muhtırayı en çok alkışlayan sola yönelmiş ve solun simgesi haline gelen Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan idamlarıyla sona ermiştir.

4.3.1.5. 1970'den 12 Eylül 1980'e Kadar Siyasi Dinamikler

1971 askeri müdahalesi ve 1971 – 1973 partiler üstü askeri – sivil yönetimi, politik sistemde olumlu gelişmeler sağlayamamıştır. 1973 yılından itibaren, bir önceki döneme göre daha da artan ideolojik kutuplaşma hem politik partiler hem de halk düzeyinde çatışmalara neden olmuştur. Bunun sonucunda yönetim mekanizmasında bozulma, politik şiddet ve terör olayları başlamıştır.

Ekim 1973 milletvekili genel seçimine, Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi, Demokratik Parti, Milliyetçi Hareket Partisi,

Millet Partisi, Milli Selamet Partisi ve Türkiye Birlik Partisi katılmıştır. Seçimden CHP birinci parti olarak çıksa da Meclis'teki dağılım CHP'nin hükümet kurmasını engellemiş ve koalisyon kurulması gündeme gelmiştir. Seçimden sonraki iki ay boyunca hükümet kurulamamıştır. Sonunda CHP – MSP koalisyon hükümeti 1974'ün başında göreve başlamıştır.

Hükümeti teşkil eden CHP ve MSP'nin karma ekonomik modeli savunmak, ekonomik kalkınmanın toplumsal adalet ile gerçekleştirilmesine inanmak, küçük ölçekli girişimlerin korunmasını teşvik etmek, milli kaynakların devlet tarafından kontrolünü öngörmek, ağır sanayinin oluşturulmasını amaçlamak gibi ortak özellikleri mevcuttur (Ahmad, 1999: 191).

Bu ortak özelliğe rağmen koalisyon 10 ay sürebilmiştir. Bu süre zarfında Türkiye tarihindeki en önemli olay, Kıbrıs Barış Harekatı yaşanmıştır.

Ecevit, Kıbrıs Barış harekâtıyla ortaya çıkan toplumsal desteği erken bir seçimde lehine dönüştürme amacıyla CHP-MSP koalisyonunu sonlandırmıştır. Bununla birlikte muhalefet partileri olası CHP iktidarını engellemek için erken seçime gitmeyi kabul etmemişlerdir. Sol'un yükselişi karşısında “Milliyetçi Cephe Hükümeti” olarak adlandırılan hükümet yapılanması içinde AP, MSP, Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve bağımsızlar yer almıştır.

Milliyetçi Cephe adı verilen hükümet döneminde koalisyonu oluşturan partiler elde ettikleri bakanlıklarda kadrolaşmaya hız vermişlerdir. Bu dönemin bir başka özelliği de siyasal yaşama şiddet ve terörün bulaşmasıdır.

Gittikçe politize olan toplumsal güçler bu hükümet döneminde iki büyük gösteri yapmışlardır. Bunlardan ilki 1 Mayıs 1976 Taksim kutlaması, diğeri ise 32 kişinin ölümüne yol açan 1977 1 Mayısı'dır. Böylece Türkiye 1977 Seçimine Milliyetçi Cephe Hükümetleri zamanından başlayarak tırmanışa geçen şiddet olayları ve çatışmalar gölgesinde girmiştir.

1977 seçimlerinde CHP tek başına iktidara gelememiş, azınlık hükümeti kurulmaya çalışılmış ancak bu hükümet güvenoyu alamamıştır. Bunun üzerine yeni bir Milliyetçi Cephe oluşumuna gidilmiş ancak toplumsal olaylar ve ekonominin kötüye gitmesi gibi nedenlerle kurulan koalisyonlar hep kısa süreli olmuştur. Sonunda 1978 Ocak'ında Ecevit, AP'den ayrılan milletvekilleri ile hükümet kurmayı başarmıştır. Ecevit, Milliyetçi Cephe'nin geride bıraktığı sorunları çözüme ulaştırma

vaadiyle iktidara gelmiş olsa da ülkenin içinde bulunduğu şartlar bunu başarmasını engellemiştir. Toplumsal çatışmalar artmış ve Maraş'ta Aralık 1978'de yedi gün süren olaylar sonucunda 150 Alevi öldürülmüş, bunun sonucunda da sıkı yönetimler ilan edilmiştir. Bununla birlikte Kıbrıs Harekatı sonunda yaşanan ABD ambargosu ve dış kredi imkanlarının kısılması Ecevit hükümetini istifaya zorlamıştır. Demirel'in kurduğu hükümette toplumsal ve ekonomik sorunları çözememiş, bunun yanı sıra cumhurbaşkanı seçimlerinde de anlaşma sağlanamamıştır. Bu siyasi ve toplumsal sorunlar yeni bir askeri darbenin gerçekleşmesine neden olmuştur.

4.3.1.6. 1970 Sonrasında Dış Dinamikler

1970-1980 döneminde Türkiye'yi etkileyen dış dünyadaki değişimler ile ilgili en önemli gelişme, dünya piyasalarında yaşanan ekonomik kriz ve sosyal refah devleti anlayışı üzerinden yürütülen tartışmalardır.

1945'te başlayan yaklaşık 30 yıl süren sosyal refah devlet anlayışına dayalı politikalara bağlı olarak, ekonomik ve sosyal alanlarda önemli bir ivme yakalamıştır. Toplumsal sınıfların ciddi bir örgütlülüğe sahip olduğu bu dönemde, gelirin görece daha adil paylaşılarak, sınıfların taleplerinin karşılanmaya çalışıldığı görülmektedir. Beaud (2003: 240) bu dönemi “olağanüstü bir refah” dönemi olarak nitelendirmektedir.

Kapitalizmin uluslararası pazarda dış rekabet gücünü artırma isteği ve petrol fiyatlarındaki artış sosyal refah harcamalarının kısılmasını gündeme getirmiştir. Ayrıca talepte daralmanın ortaya çıkması kitle üretiminin de olumsuz etkilenmesine neden olmuştur (Koray, 1996: 57).

Refah devletinin 1970'lerin ortasında başlayarak terk edilmesi ile devlet ve ekonomi ilişkisi yeniden ele alınmıştır. Sermayenin koruculuğunu ve krizden güçlenerek çıkmasını üstlenen neoliberal devletin önündeki en büyük engel ise sendikalar, dernekler ve diğer muhalif güçlerdi. Neo-liberal politika, sermayenin hareket alanının daralttığı ve sosyal haklar açısından bir takım yükler getirdiği için sosyal devlet anlayışını geriletmeye yönelmiştir. Bununla birlikte sosyal refah devleti sürecinde güçlenen sendikacılığı da rekabeti zayıflattığı ve emek girdilerini arttırdığı gerekçesiyle yeni yapılanmanın dışına itmeye çabalamıştır.

Sosyal refah devletine darbeyi vuran uygulamaların yaşam geçirilmesinde, İngiltere'de Thatcher (1979) ve Amerika'da Reagan (1980) öncü liderler olmuşlardır.

Örneğin neoliberal politikaların uygulandığı İngiltere'de şu yollar benimsenmiştir. Devletin rolünü azaltmak için kamu harcamalarını kısmak ve bir vergi reformu yapmak; bir sendikalar reformu gerçekleştirmek ve özelleştirmeyi sağlamak. Burada sendika reformuyla amaçlanan, sendikaların gücünün azaltılmasıdır (Koray, 1994: 14).

4.3.1.7. 12 Eylül 1980'e Giden Süreç

1977'de politik şiddet olaylarında 231 kişinin öldürüldüğü belirtilmektedir. Bu rakam 1978'de 832'ye, Aralık 1978 ile Eylül 1979 arası 898'e ve sonraki on iki ayda da 2812'ye yükselmiştir. Günlük ölü sayısı sekiz kişiye yükselmiştir. Yaşamlarını yitirenlerin dışında binlerce kişi yaralanmış, silahlı soygunlar ve adam kaçırmaya olayları artmıştır (Hale, 1994: 193).

Bunun yanı sıra sol – sağ arasındaki ideolojik mücadeleden farklı olarak, etnik ayrımcılık gözetilen terör örgütleri, 1970'lerin ortamında yeniden ortaya çıkmıştır. Esasında Kürt ayrımcılığının kökleri 1925 yılına kadar dayanmaktadır. Bu dönemde Türkiye'nin bölünmesi için Güneydoğu Anadolu bölgesinde devletin bütünlüğüne karşı gelinmiştir. Etnik terör uygulayan PKK ülkeyi bölmek amacıyla dış güçlerinde desteğini önemli ölçüde sağlamıştır (Hale, 1994: 195).

Şiddet eylemlerinin kamuoyunun yakından tanıdığı bilim adamı ve gazetecileri hedef alarak büyümesi ve 18/19 Nisan 1978'de Malatya'da, Eylül 1978'de Sivas'ta, Ekim 1978'de Bingöl'de ortaya çıkan çatışmalarda çok sayıda kişi ölmüştür. Terör olayları dışında, toplumun huzurunu bozan münferit pek çok şiddet eylemleri de meydana gelmektedir. 6 Eylül 1978'de Elazığ, Gaziantep ve Adana'da meydana gelen şiddet olaylarında 12 kişi ölmüştür. 15 Ekim 1978'de Van'da ortaya çıkan aşiret kavgaları 15 kişinin ölümüyle sonuçlanırken, hadiseler Ankara ve İstanbul gibi Büyükşehirlere de sıçramıştır (Birand, 1986: 63).

Bu sürecin en çarpıcı olayı ise Abdi İpekçi suikastıdır. Milliyet Gazetesi'nin genel yayın yönetmeni olarak görev yapan İpekçi, 1 Şubat 1979 tarihinde aracında uğradığı silahlı saldırı sonucunda ağır yaralanmış, kaldırıldığı Şişli Etfal Hastanesi'nde hayatını kaybetmiştir. Bu suikast zaten karışık olan Türkiye'yi daha da karıştırmıştır. 2 Şubat 1979 tarihinde tüm gazeteler siyah başlıklarla çıkarılmıştır. Katili bulana ödül verileceği duyurulmuş, saldırganın robot resmi gazetelerde yayınlanmıştır. Yapılan araştırmalar sonunda Mehmet Ali Ağaca suikasttan 5 ay

sonra 25 Haziran 1979 tarihinde yakalanmıştır. Hapis cezasına çarptırılan Ağaca, hapishaneden kaçmış ve 1981 tarihinde Papa II. Ioannes Paulus'a suikast girişiminde bulunmuştur.

Şekil 4.109. : Abdi İpekçi Suikastı Haberi

Kaynak : Milliyet Gazetesi, 02.02.1979: 1)

Tüm bu yaşanan gelişmeler sonucunda hükümetin anayasanın tanıdığı hür demokratik düzene, temel hakları ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerinin kesin belirtilerinin ortaya çıkması gerekçesine dayanan ve Adana, Ankara, Bingöl, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Sivas ve Urfa olmak üzere 13 ili kapsayan sıkı yönetim ilan edilmiştir.

Sıkıyönetimin gerektirdiği tedbirleri uygulamak konusunda komutanların istekleri doğrultusunda hareket edilmesine rağmen hükümet bir türlü terörü önlenememiştir. Sağ ve sol teröristlerin birbirlerine karşı misilleme olarak sürdürdüğü şiddet eylemleri sırasında 12 Mart dönemi başbakanlarından Nihat Erim ve DİSK'in eski Genel başkanı Kemal Türkler gibi kamuoyunun yakından tanıdığı kişilerde öldürülmüştür. 1980 Mayıs'ında Çorum'da sağ görüşlü grubun 57 Alevi yurttaşın katliamı yaşanmıştır. Bu olaydan sonra 30 Ağustos'ta MSP lideri Erbakan Zafer Bayramı kutlamalarına katılmayı reddetmiştir. 6 Eylül'de, Konya'da yapılan İsrail'in Kudüs'ü işgali dolayısıyla yapılan mitingde atılan sloganlar, bir üniversitede İstiklal Marşı okunurken bir bölüm öğrencinin ayağa kalkmaması, bir sendika toplantısında Enternasyonal Marşı söylenmesi, askeri yetkilileri derinden rahatsız etmiştir.

12 Eylül 1980 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri üçüncü kez yönetime el koymuştur. Diğer darbelerin muhtıraları radyolardan okunurken, 1980 darbesinde

televizyon kullanılmış, dönemin Genelkurmay Başkanı ve darbe sonrasında Cumhurbaşkanı olan Kenan Evren darbenin gerekçelerini halka bildirmiştir.

4.3.1.8. 12 Eylül 1980'den Sonraki Politik Süreç

12 Eylül askeri müdahalesi, herhangi bir zorlukla karşılaşmadan gerçekleşmiştir. 1980 müdahalesi, 1960 ve 1971 müdahalelerine göre nitelik olarak daha muhafazakardır. Ayrıca müdahale emir ve komuta zinciri içinde, yukarıdan aşağıya, yani hiyerarşik bir düzen içinde gerçekleşmiştir. Bu yönüyle de, orta rütbeli subay çoğunluğuna dayalı ve hiyerarşi dışı bir nitelik göstermiş olan 27 Mayıs 1960 müdahalesinden farklıdır. 12 Eylül 1980'de iktidarı ele geçiren askeri yönetim, 6 Aralık 1983'e kadar devam etmiştir.

12 Eylül döneminde, 650 bin kişi gözaltına alınmıştır. 210 bin dava açılmış ve 230 bin kişi yargılanmıştır. 7 bin kişi için idam istenmiştir. 517 kişiye idam cezası verilmiştir. İdam cezası verilenlerden 50'si idam edilmiştir. İdamları istenen 259 kişinin dosyası meclise gönderilmiştir. 71 bin kişi Türk Ceza Kanunu'nun 141. - 142. ve 163 maddelerine göre yargılanmıştır. Örgüt üyesi olmak suçundan 98 bin 404 kişi yargılanmıştır. 388 bin kişiye pasaport verilmemiştir. Sakıncalı olduğu için 30 bin kişi işten çıkartılmıştır. Politik mülteci olarak 30 bin kişi yurtdışına gitmiştir. 937 film sakıncalı olduğu için yasaklanmıştır (Çavdar, 2004: 187). Bu kişiler arasında oyuncu ve yönetmen Yılmaz Güney ve müzisyen Cem Karaca da bulunmaktaydı

1980 Darbesi sonunda yeni anayasa yapılmıştır. 1982 Anayasası ile merkeziyetçilik arttırılmış ve Cumhurbaşkanı güçlendirilmiştir. 1982 Anayasası, daha az katılımcı bir demokrasi modelini tercih etmiştir. 1982 Anayasası, belli bir ölçüde depolitizasyonu amaçlamıştır. Politik partilerin, gençlik kolu ve benzeri yan kuruluşlar kurmaları yasaklanmıştır. Bununla birlikte politik partilerin dernekler, sendikalar, vakıflar, kooperatifler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları ile politik ilişki ve içinde bulunmaları da yasaklanmıştır. Aynı şekilde derneklerin, meslek kuruluşların politik faaliyette bulunmaları da yasaklanmıştır (Gözler, 2004: 51).

1982 Anayasası daha az özgürlüktür. 1982 Anayasasını yapanlara göre, 1961 Anayasası, otorite – hürriyet dengesini otorite aleyhine bozarak devleti güçsüz bırakmıştır. Toplumun ve milletin yararlarını kişilerin yararının önüne alan bu

anlayış 1982 Anayasası'nı yaparken hak ve hürriyetlerle devlet otoritesi arasındaki dengeyi, devlet otoritesi lehine değiştirmiştir (Karatepe, 1999: 257).

Yeni anayasa Kasım 1982'de yürürlüğe girmiştir. Anayasa'dan sonraki süreçte "demokratik" seçimlerin yapılabilmesi için partileşme çalışmaları başlamıştır.

Bu dönem içerisinde on beş parti kurulmuş ancak 12'si kurucular listesinde yapılan bazı değişikliklerden sonra bile, MGK tarafından kabul edilmemiştir. MGK tarafından 24 Ağustos 1983 tarihine kadar, MDP, ANAP ve HP onay almıştır. Yüksek Seçim Kurulu 25 Ağustos 1983 tarihinde 265 sayılı kararı ile 6 Kasım 1983 seçimlerine MDP, ANAP ve HP katılacağını duyurmuştur (Zürcher, 1999: 410).

21 Eylül 1983 tarihinde MGK, 475 bağımsız, 89 Halkçı Parti, 81 ANAP, 74'ü MDP' den olmak üzere 719 milletvekili adayını veto edilmiştir (Akşin ve diğr., 2005: 58).

Bu koşullar altında seçim kampanyası sönük başlamıştır. Seçim kampanyalarında televizyon oldukça etkili propaganda aracı olmuştur. MDP lideri Turgut Sunalp sert üslubu ve sadece teröre karşı önlemleri belirtmiştir. Özal'ın ekonomi için liberal politikaları ile Necdet Calp'ın Halkçı Partisi'nin sosyal adalet ve kamu sektörünün daha da güçlendirilmesi hususundaki görüşleri halk tarafından olumlu karşılanmıştır (Hale, 1994: 228).

Seçimlerden iki gün önce Kenan Evren yaptığı TV konuşmasında, MGK'nın isabetli kararlar alarak ülkeye huzur getirme yönünde önemli adımlar attığını ve bu huzurun bozulmaması için halkın eski günleri yeniden yaşatacak kişileri görevlendirmemesi için çok önemli bir görev üstlendiğini belirtmiştir.

Seçim sonucunda ANAP tek başına iktidara gelmiş, HP ikinci parti; MDP ile üçüncü parti olmuştur (Hale, 1994: 229). Yeni meclis 24 Kasım 1983 tarihinde toplanmıştır. Askeri rejim 6 Aralık 1983 tarihinde resmen sona ermiştir.

4.3.2. 1960 - 1980 Dönemi'nde Türkiye'de Sosyal Hayat

1950'li yıllara kadar Türkiye, üretimin yaygın olarak köy işletmeleri halinde yapıldığı bir tarım toplumu niteliği göstermektedir. Nitekim 1950 nüfus sayımı sonuçlarına göre köylü nüfus genel nüfusun % 75'ini oluşturmaktadır.

Kırsal yapıdaki toplumsal ilişkiler 1950'lerden itibaren başlayan, dışarıdan sermaye ve teknoloji aktarımının etkisi ile değişmeye başlamıştır. Bu dönemde uygulanan sosyo-ekonomik politikaların bir sonucu olarak, suni gübre kullanımı verimliliği arttırmış ve giderek aile gelirlerinin iyileşmesini sağlamıştır. Türkiye'de kentleşme dinamiğinin yükselmesinde, kırsal yapıdaki değişimlerin dışında, etkili olan bir yön de 1960'larda yaşama geçen yeni ekonomik politikalarıdır. Türkiye'de ağırlığı tarıma veren ekonomik kalkınma anlayışı, 1950'lerin ilk yıllarında olumlu bir gelişme dinamiği yakalamıştır. Ancak, 1950'lerin ortasına doğru ortaya çıkan durgunluk ve kriz ortamı, ekonomi politikası ile ilgili yeni yaklaşımları ve sanayileşmeye yönelişi getirmiştir. Bu yöneliş 1960'lı yıllardan itibaren, ilk deneyimi 1930'larda yaşanmış olan planlı kalkınma politikalarının uygulanmasını başlatmıştır. Türkiye'de planlı kalkınma dönemindeki sanayileşmenin temel özelliği, ithal ikameci bir görünüm göstermesidir. İthal ikameye dayalı sanayileşme, dış alımla karşılanan tüketim maddelerinin ülke içinde üretilmesi yolunun seçilmesi ve bu yolla devlet tarafından içe dönük sanayileşmenin teşvik edilmesi anlamına gelmektedir. Kepenek ve Yentürk'ün (2007: 145-149) yaklaşımına göre ise, ekonominin planlanması DP iktidarında gücünü yitiren bürokrasinin hem siyasal hem de ekonomik konumunu güçlendirmeye dönüktür. Nitekim DP'nin devrilmesinin ardından ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamın bir plana göre düzenlenmesine yönelik olarak, 30 Eylül 1960'da Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuş ve bu teşkilat aracılığıyla beşer yıllık kalkınma planları oluşturulmuştur. İlk plan olan "Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı", 1963-1967 yıllarını kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. Plan aracılığıyla devletin belirlenen ekonomik ve sosyal politik hedeflerine ulaşılması amaçlanmıştır. Birinci Planda sektörel büyümede sanayi sektörüne öncelik verilmekle birlikte, tarımın sektörel büyüklüğü ve dış satımdaki önemi dengeli bir siyasetin güdülmesini getirmiştir.

Kalkınma planları köylü ağırlıklı yapıyı dönüştürmek için bir sosyal boyut içermesi sayesinde kentleşme ve kentlileşme hedefliyordu. Bu aynı zamanda eğitilmiş, aydınlanmış bireyli bir halk yaratmak demektir (Kazgan, 2013: 70). Bu

amaçla oluşturulan tarım reformu ile tarım kooperatiflerinin desteklenmesi, çay ile tütün gibi en işçi-yoğun ürünlere göreli daha yüksek ürün desteği verilmesi, kredi faizlerinin düşük tutulması, toprak verimini arttıran girdilere fiyat desteklerini gibi başlıkları içermektedir. Sanayide dayanıklı tüketim mallarının üretimine gidildi, otomotiv sanayi de ilk yerli üretim "Anadol" marka araç üretildi (Kazgan, 2013: 75).

Barbaras ve Yıldırım (2013: 94-97), kalkınma planı üzerine yaptığı ayrıntı analiz kalkınma kavramının sadece ekonomik büyüme ile ilgili olmadığını göstermektedir. Kalkınma, dışarıdan yapılan müdahale yerine ülkenin kendi dinamikleriyle yapılması gereken planlı bir metot, teknik, kültür ve zihniyet işi olmakla birlikte kalkınmayı planlayan ve uygulayan kadroların olması da gerekmektedir.

Kalkınmanın başarılı olması için hedef ve stratejiler ile ulaşılan sonuçların birbirleriyle tutarlı olması gerekmektedir. Bunun belirlenmesi içinde ekonomik gösterge ve rakamların il il ve bölge bölge düzgün şekilde kayıt altına almasıyla mümkün olmaktadır. Ancak bu günümüze kadar yaşanan 9 kalkınma planında dahi başarılamamıştır.

Bu dönemde içe dönük sanayileşmenin ivme kazanmasında, iç pazarın genişlemesi etkili olmuştur. Kırsal kesimde gelirlerin görece artması ve kentlere göç eden toplum nüfusunun yeni tüketim alışkanlıklarının ortaya çıkması, iç pazarı genişleten en belirleyici unsurlardır. Ağırlıklı olarak kırsal yapıdaki değişimin bir sonucu olarak ortaya çıkan göç dalgası, kentlerde sanayi ve hizmet sektörlerinin gelişmesini de sağlamıştır.

Kentleşme, sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşturarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim surecidir (Keleş, 2006: 24). Türkiye'de kentleşme, bir yandan kırların iticiliği, diğer yandan da gelişen kentlerin çekiciliği ve ulaşım olanaklarının gelişmesiyle 1960'larda hızlanmıştır. Ancak kentleşmenin plansız ve kontrolsüz gerçekleşmesi, beraberinde gecekondular sorununu ortaya çıkarmıştır.

Toplumdaki yatay hareketliliğe karşılık gelen göçün yönü sadece, kırlardan kente doğru değil, aynı zamanda ülke dışına da yöneliktir. Bu bağlamda 1960'ların

başlarından itibaren başta Almanya olmak üzere diğer Avrupa ülkelerine, 1970'li yılların ortalarına kadar göç hareketi yaşanmıştır. Nitekim yurtdışına göçen yurttaşların gönderdikleri dövizler, 1960'lı ve 1970'li yıllarda döviz sıkıntısı çeken Türkiye'yi önemli ölçüde rahatlatmıştır. Ama daha önemlisi gerek iç göçler, gerekse de dış göçler şeklinde ortaya çıkan toplumsal hareketlilik, bir taraftan toplumsal uzlaşma alanının genişlemesinde, diğer taraftan da özgürlük bilincinin oluşmasında önemli etkileri olmuştur.

Kentlere göç eden nüfus, gerek gelişen imalat sanayi için önemli bir pazarı, gerekse de emek yoğun iş kolları için ucuz işgücünü oluşturmuştur. Böylece göç dalgası beraberinde işçi sınıfının güçlenmesini de sağlamıştır. İşçi sayısının artışı sendikaların gelişmesi anlamına da gelmektedir. Sendikaların gelişmesi işçiler arasında başta işçi hakları olmak üzere, çeşitli konularda ortak bilincin oluşmasını sağlamıştır.

Türkiye'de 1960-1965 döneminde sosyo-ekonomik değişimler sadece göç ve gecekondulaşma, sendikalaşma alanlarında değil, aynı zamanda eğitim, kültür, sağlık, ulaşım ve iletişim alanlarında da meydana gelmiştir. Bu dönemde okullaşma ve bununla bağlantılı okuma-yazma oranı artmıştır.

1960'lı yıllarda Türkiye'de yaşanan bir başka sosyal değişim de Türk işçilerin Almanya ile başlayan ve daha sonra tüm Batı Avrupa'ya yayılan göç hareketidir. Bu göç, Batı Avrupa'nın savaş sonrası yaşadığı işçi bulma sorununun çözümü olarak başlamıştır. Bununla beraber, Türkiye, hükümet, DPT ve İş ve İşçi Bulma Kurumu gibi konuyla ilişkili devlet kurumları bu işçi göçünü Türkiye'nin modernleşmesini hızlandırmada özgün ve önemli bir fırsat olarak görmüşlerdir (Akgündüz, 2013: 191). Buradaki en önemli etken yaşanan göçün geçici olarak başlamış olmasıydı. Vasıfsız olarak giden işçiler meslek sahibi olarak geri döneceklerdi. Türkiye, bu işçiler ile sadece vasıflı işçi açığını kapatmayı ummamış, aynı zamanda Batı Avrupa halkları ile iletişime geçen bu işçilerin Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na kabul edilmesi yolunda kamuoyu oluşmasını da beklemiştir.

Avrupa, konuk işçi olarak kabul ettiği işçileri sadece Güney Avrupa'dan karşılamaya çalışmışsa da bu yeterli olmamıştır. Özellikle Almanya'nın artan ihtiyacını karşılamak için 1969-1973 yılları arasında Türkiye'den yoğun göç yaşanmıştır. Bu göç dalgası Türkiye'nin beklediği gibi vasıfsız işçilerle sınırlı

kalmamıştır. Sadece 1971 yılında 8 ile 10 bin arasında öğretmen istifa ederek işçi olarak Almanya'ya gitmiştir (Akgündüz, 2013: 202).

Türkiye'de 1960'larda plana dayalı kalkınma anlayışına bağlı olarak ortaya çıkan sanayi ve hizmet sektörlerindeki büyüme 1971'den sonra da sürdürülmeye çalışılmıştır. Ancak ekonominin dışa açık ve bağımlı bir büyüme özelliği göstermesi, dış dünyadaki ekonomik durgunluktan Türkiye'nin de etkilenmesini getirmiştir. Ancak Türkiye ekonomisi popülist politikalar ve seçim ekonomileriyle 1973 Petrol Krizi'ni ertelemiştir. Göz konusu kriz, Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliğinin (OAPEC)'nin ABD'nin Arap-İsrail Savaşı'nda İsrail'i desteklemesi sonucunda yalanmış ve 1960 ekonomik anlayışını temelinden sarsmıştır.

Ekonomik krizin dünya piyasalarını etkilediği dönemde, Türkiye'de 1973-1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmıştır. Plan, özel birikimi yaygın teşvik ve sübvansiyonlarla öne çıkarıyor; kamu kesimini esas olarak özel kesimi destekleyici bir işlevle sınırlıyor; sosyal hedefleri giderek arka plana kaydırıyordu (Boratav, 1997: 331).

1970'lerde imalat sanayinde giderek teknolojinin yerli üretimine geçilmeye başlanmıştır. Dayanıklı tüketim mallarının kullanımı daha da yaygınlaşmıştır. 1974'da dünyada görülen petrol fiyatlarındaki artışın getirdiği sorunlar, Demirel hükümetince borçlanma politikası ve destekleme politikaları ve seçim ekonomisi gibi popülist önlemlerle ertelenmeye çalışılmıştır (Boratav, 2007: 128-129). Krizin etkileri ülkemizde, 1977'den itibaren ise tüm sektörlerde önemli bir gerilemeye yol açmıştır.

4.3.3. 1960 - 1980 Dönemi'nde Moda

1968 hareketinin sonucu olarak giyim sadece görsel estetik simge değil, aynı zamanda bireysel başkaldırı ve bireyin sahip olduğu dünya görüşünün simgesi haline gelmiştir. Kıyafetin siyasi ve ideolojik simgeye dönüşmesindeki en önemli etmen bu dönemde ortaya çıkan toplumsal öncü figürlerin giydikleri kıyafet ya da kullandıkları aksesuarlar ile sahip oldukları ideolojinin birlikte ele alınması olduğu söylenebilir.

Bu dönem, aynı zamanda müzik ile kıyafet arasında bağların kurulduğu dönemdir. Bu olgu ise küresel bir güç haline gelen popüler kültürün yükselmesi ile açıklanabilir. Cinsiyet duvarlarının yıkıldığı, tüm alanlarda özgürlük isteminin dile getirilmesi gerek uluslararası alanda gerekse Türkiye'de müzik ile ortaya çıkmıştır.

4.3.3.1. Siyasi Bir Simge Olarak Kıyafet

Bir nesnenin sahip olduğu fiziksel anlamlara yeni simgesel anlamlar yüklenmesi Umberto Eco ve Michel Faoucault gibi düşünürlerin çalışmaları sonucunda geçerlilik kazanmıştır. Gösterge, zihnimizdeki bir kavramın yerine geçen bir durum, eylem ya da varlık anlamını taşımaktadır. Bununla birlikte, göstergebilim; diller, düzgüler, belirtkeler, vb. gibi gösterge dizgelerini inceleyen bilim dalıdır (Guiraud, 1994: 17). Göstergeler, nesnelerin asılları olmadığı ve insanlar tarafından oluşturulduğu için bir anlamda bizimle nesne arasına mesafe koymaktadırlar. Bu da bireye, dünyayı dışarıdan bir gözle algılama olanağı vermektedir.

Bir sözcük ya da görüntü şeklinde karşımıza çıkan göstergeler, mesaj iletme işlevine sahiptirler. Bu mesaj, iletişim, uyarı amaçlı ya da sanatsal içerikli olabilir. Aynı gösterge, içinde bulunduğu bağlama göre farklı şekillerde yorumlanabilir. Öte yandan, “Göstergebilim bu durumda, bir bilgi, temel birimi ‘gösterge’ olan bir ilişkiler dizgesi olarak dünyayı algılama biçimidir –yani göstergebilim gösterimin doğasını araştırır. Eco’nun da söylediği gibi, gösterge ‘yalan’dır; başka bir şeyin yerine duran bir şeydir. (Gottdiener, 2005: 15)

Özellikle müze anlatımlarında kullanılan bu yorumlama yöntem nesnenin sahip olduğu anlamlar ve bu anlamların kronolojisi izleyiciye sunulmak amacıyla kullanılmaktadır. Örneğin, bir tekstil müzesinde sergilenen bir kıyafet, dönemin modasını gösteren her hangi bir kıyafetten farksız şekilde sergilenebilir. Ancak, o kıyafet eğer dünya tarihinde öneme sahip bir kişinin kıyafeti ise söz konusu kıyafet dönemindeki ona benzer kıyafetlerden farklı anlamlar kazanır. Bir diğer örnekte, mikroskop gözle görülmeyen organizmaları görmek için geliştirilen bir nesne olarak sergilerken, kuduz aşısını bulan Louis Pasteur'un kullandığı mikroskop, aynı marka ve özelliklere sahip aynı zamanda üretilen benzer mikroskoplardan daha farklı anlamlar kazanır. Çünkü Pasteur o mikroskopla insanlara zarar veren ve ölümlere neden olan bir hastalığa çare bulmuştur.

Buradan yola çıkarak devrim, özgürlük ve haklar konusunda kitlesel hareketlerin yaşandığı 1960 sonu ile 1970 başında özellikle Sol düşünceye sahip kimi insanların öne çıkıp, simgeye dönüştükleri görülmektedir.

Dönemin devrimci karakterleri, sahip oldukları düşüncelerle birlikte anılan kıyafet ve aksesuarlarla da bilinmektedir. Bunlardan en önemlisi Arjantinli devrimci Ernesto "Che" Guevara'dır (Bkz. Şekil 4.110).

Şekil 4.110. : Che'nin Devrim'in simgesi olan Beresi

Kaynak : wikimedia.org; Erişim Tarihi: 19.03.2015

Doktor olan Che, Latin Amerika'yı dolaşmış ve tüm kıtaya yayılan yoksulluğun ancak devrimle gerçekleşeceğine inanarak Markist düşünceye yönelmiş ve Guatemala devrimine katılmıştır. Daha sonra Küba Devrimi'nde bulunmuş ve Fidel Castro'nun hükümetinde önemli görevler üstlenmiştir. Devrim ve gerilla üzerine çalışmalarda bulunduktan sonra dünyanın diğer bölgelerindeki devrimlerde yer almak için Küba'dan ayrılmıştır. Önce Afrika ülkesi Kongo'ya daha sonra Bolivya'da bulunmuştur. Burada ABD operasyonu sonucunda öldürülmüştür. Ölümünden sonra da sosyalist düşüncenin simgesi haline gelmiştir. Che'nin askeri üniforması ve beresi devrimin simgesi olmuştur.

Benzer durum, 1968-1971 yılları arasında yaşanan üniversite protestolarının öncü isimlerinden biri olan Deniz Gezmiş için de geçerlidir. 12 Mart askeri darbesi sonrasında tutuklanan Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan ile birlikte idama mahkum edilmiştir. O dönemde idam cezaları senato kararıyla onanmaktaydı. İsmet İnönü ve Bülent Ecevit'in ret; Süleyman Demirel'in kabul oyu kullandığı senato onayı ile Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan 6 Mayıs 1972 tarihinde Ulucanlar Cezaevi'nde idam edilmişlerdir.

Şekil 4.111. : Deniz Gezmiş'in Parkası

Kaynak : wikimedia.org; Erişim Tarihi: 19.03.2015

Deniz Gezmiş'in yakalandığı zaman üzerinde bulunan parka ABD ordusu için zorlu kış şartları için üretilmiş 1960 model N-3b tip parkadır (Bkz. Şekil 4.111). Deniz Gezmiş'in ODTÜ yıllarında bir vestiyerde görüp aldığı parka idamının ardından Türk Solu'nun simgesi haline gelmiş; bir dönem üniversitelerde giyilmesi yasaklanmıştır. Parka bugün Ulucanlar Cezaevi'nde kurulan Utanç Müzesi koleksiyonudur.

Yukarıdaki iki örnek giyim ile başkaldırı arasındaki işaret etmektedir. Bununla birlikte, özellikle 1960-1980 arasındaki Türk siyasetinde kimi giyim parçalarının siyasi liderler ile özdeşleştiği görülmüştür. Bunlardan biri Süleyman Demirel'in şapkası; diğeri Bülent Ecevit'in mavi gömleği ile kasketidir(Bkz. Şekil 4.112). Burada Bülent Ecevit'in mavi gömleği, iş hareketi ile ilişkilendirilebilir.

Şekil 4.112. : Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel'in Şapkaları

Kaynak : wikimedia.org; Erişim Tarihi: 19.03.2015

4.3.3.2. Müziği'nin Kıyafete Etkisi ve Türkiye'ye Yansıması

1960'lardaki gelişmelerin, 1940'larda ve 1950'lerde yaşananlardan etkilendiği söylenebilir. Ancak, asıl öne çıkan husus; 1950'lerde görece önemsiz görünen sosyal hareketlerin 1960'larda oldukça belirgin bir biçimde varlık göstermesi ve dokunulmaz fikirlerin uygulanır hale gelmiş olmasıdır. Bu da 1960'ları, büyük miktardaki yenilikçi aktivitenin eşzamanlı etkileşim ve ivmelenme ile gerçekleştiği bir dönem olarak karakterize edebilmemize olanak tanımaktadır.

1960'larda, gençliğin baskıcı toplum çerçevesini reddederek, yeni, farklı ve özgür bir toplum modeli oluşturma arayışına girmiştir. Afro-Amerikalıların yurttaşlık hakları, gençlik kültürü, genç insanların, protestoların, idealizmin ve asiliğin belirlediği eğilimler, popüler müziğin Afro-Amerikan stillere dayanan zaferi ve bu müziğin evrensel bir dil olarak ortaya çıkması, çağın kahramanları olarak Beatles'la doğunun dinlerinde ilham arayışı, kişisel ilişkilerde ve cinsel davranışta muazzam değişimler, kitaplarda, medyada ve sıradan davranışlarda genel bir cüret ve açık sözlülük, sansürde gevşeme, yeni feminizm, eşcinsel özgürlük, yeraltı'nın ve karşıt kültür'ün ortaya çıkışı, daha iyi bir dünyanın doğuşuna gerçek inanç ve iyimserlik gibi saptamalar yapmak mümkün görünmektedir.

Bohem Beat'ler ve Hippi'ler özellikle ABD'de toplumsal hareketin temelini hem uygulamada hem de teoride oluşturmuşlardır. Bohem Beat'ler, 1950'li yıllarda San Francisco merkezli edebiyat ve caz müzik ağırlıklı bir sanatsal akım olan Beat'lerden etkilenen akımdır. Hippi'ler ise dünya barışı ve doğaya saygıyı temsil eden ve temel olarak rock müzikle ilişkilendirilen felsefi, müzikal ve edebi akımdır. Karşıt kültürü oluşturan bu hareketler, yeni toplum tipleri, yeni aile şablonları, yeni cinsel adetler, yeni geçim yolları, yeni estetik formları, güçlü politikaların, burjuva evinin ve tüketim toplumunun uzaklarında yeni kişisel kimlikler keşfetme arayışlarına dayanmaktaydı.

Uluslararası etkileşimin yoğun bir biçimde yaşanmaya başladığı 1960'ların ortalarında, gençlik grupları, karşıt kültürel gruplar ve protest gruplar arasında oryantal mistisizmin, transandantal (insan bilincinin sınırını aşan) meditasyonun, Hint müziğinin ve giysilerinin oldukça yaygın bir moda haline geldiğini söylemek mümkündür. Aynı dönemde, özellikle ABD'nin San Francisco, Los Angeles, New York gibi kentleri başta olmak üzere, Vancouver (Kanada), Londra ve Paris gibi

dünyanın diğer batılı metropollerinde komünler halinde yaşamaya başlayan ve Hippie'ler olarak adlandırılan gruplar türemiştir. Hippie sözcüğü, İngilizce'deki "hip" (modaya uygun, havalı, uyanık, farkında olan anlamında) kelimesinden gelmektedir. Hippie'ler, bilinçli ya da bilinçsiz, Beat'lerden etkilenmişlerdi ancak onlardan farklı bir nesil olarak Beat'leri zamanı geçmiş ve hükümsüz olarak görme eğilimindeydiler. Pasifist bir tavırla, plastik dünyayı reddederek doğal olanı kabul edip yüceltme arayışındaydılar.

Doğalla en iyi özdeşleştirilebilecek şey olan, doğanın esansı ve plastiğin tam tersi olarak algılanabilecek çiçekle de, simgelenmişlerdi. Hippie'lerin aynı zamanda Çiçek Çocukları olarak anılması da bundan kaynaklanmaktadır. 1967 yazı, Summer of Love' (Aşk Yazı) olarak adlandırılmıştı. Şarkıcı Scott Mackenzie, içinde "if you're going to San Francisco, be sure to wear some flowers in your hair" (eğer San Francisco'ya gidiyorsan, saçına birkaç çiçek taktığından emin ol) sözlerinin geçtiği hit single'ı San Francisco'yu aynı yıl çıkartmıştı.

Genel olarak, tüm bu protest ve karşıt oluşum; daha özgürlükçü, ayrımcı olmayan, doğal olanı ön plana çıkartan, endüstriyel toplumu reddeden, savaşa karşı çıkan bir tavır sergilemekteydi. ABD'nin, yozlaşmış Güney Vietnam hükümetini, komünist Vietcong'a karşı desteklemek amacıyla bölgeye asker göndererek, sivillere, köylülere karşı acımasız kampanyalar yürütmeye başlaması, yaprak döktüren zehirler ile napalm bombaları kullanması ve bu bombalama hücumlarını Kuzey Vietnam'a da taşıyarak büyük çapta acıya, ölüme sebebiyet vermesi ile gündeme gelen Vietnam savaşı, 1960'lardaki karşıt duruşun en büyük nedenlerindendi.

1960'ların başlarındaki sivil hak mücadeleleri Şiddet karşıtıydı ancak ciddi oranda Şiddetle karşılık bulmuştu. ABD'nin güneyindeki siyahi öğrencilerin haklarını arayışı, ilk belirgin öğrenci gösterisinin Fransa'da olması ve daha sonra İtalya'da da belirmesi, öğrencilerin ve dolayısıyla gençlerin dönemin özgürleşme hareketlerindeki rolüne işaret etmektedir.

Öğrenciler, gerek üniversite içinde daha çok söz sahibi olmak için, gerek sivil hak mücadelelerinde ezilenleri desteklemek için ve gerekse de Vietnam Savaşı'nı protesto etmek için sürekli üniversite yöneticileriyle, polisle ve ordu ile karşı karşıya kalmışlardı.

Vietnam savaşı bir ABD savaşıydı ve Avrupa'daki halihazırda anti-Amerikan sol-kanat gruplarının Amerikan emperyalizminin kötülüğüne olan inançlarını tasdik eder nitelikteydi. Bununla birlikte, gelenekselciler ve orta Amerikalılar için savaşı protesto etmek; Amerikan onuruna saldırmak anlamını taşımaktaydı. Bu da, savaş karşıtları ile geri kalanlar arasındaki kutuplaşmayı arttırmıştı (Marwick, 1998:543).

Savaş karşıtlığı dışında bu dönemde ABD'de Afro-Amerikanların yurtdaşı hakları da önemli yer tutmaktadır. Afro-Amerikanların üniversite hakları yoktu. Mississippi Üniversitesi'ndeki siyah öğrenci James H. Meredith, siyah uyanışının önemli figürlerinden biriydi. Eylül 1962'de, yoğun direnmelere karşın okula kayıt yaptırabilmişti.

1960'ların ortalarına doğru artık, siyahlar görünür ve haberlerde bahsedilmeye değer' olmaya başlamıştı. Time, Life ve Newsweek gibi anaakım dergiler siyahların içinde buldukları kötü durumu anlatmaya başlayarak ülke çapında farkındalığın oluşmasına katkı sağlamışlardı. 28 Ağustos 1963'te, Washington'da iş ve özgürlük için gerçekleştirilen yürüyüş, siyah sivil hakları hareketinin en büyük gösterisiydi. Bu gösteride Afro-Amerikan lider Martin Luther King'in ünlü "I have a dream" (Bir Hayalim Var) konuşması televizyon aracılığıyla geniş kitleler tarafından dinlenmiştir. 1964'te imzalanan Sivil Haklar Yasası ile ayrımcılığı önlemede önemli bir adım atılmıştı. 1965'teki Oy Kullanma Hakları Yasası' ile de oy verme uygulamalarında ırk ayrımcılığına son verilmişti.

Özgürlük ve sivil haklar alanındaki gelişmeler dönemin müzikal gelişmeleriyle de ilişkilidir. 1950'lerde başlayan ve Blues'dan etkilenerek gelişen Rock müziği 1968 gençliğinin kendisini ifade etmesine aracılık etmiştir. Müziğin popüler kültür içinde ele alınması çalışma kapsamında popüler kültür üzerinde durulmasını gerekli kılmaktadır.

Ali Akay (2002:18) popüler kültürün, 1960'lı yıllarda öncelikle batılı metropollerde ve sonra da Üçüncü Dünya'da egemenlik kazanmaya başladığını ifade etmektedir. Gençliği besleyen müzik, medya ve tüketim çılgınlığı; buna yol açan faktörlerle ve bundan beslenen sanat akımlarıyla 1960'ların kitle kültürü haline gelen popüler kültürünün yapı taşlarından birini oluşturmaktaydı.

1950'lerde Elvis Presley'nin dünya popüler kültür tarihinde dünya çapındaki ilk büyük yıldızdır. 1960 yılında ise Beatles dünya çapında üne kavuşan ilk Rock

grubudur. Liverpoollu dört gençten oluşan Beatles, Rock müziğine grup müziği niteliği kazandırmıştır. Elvis Presley'nin geliştirdiği Rock müzikten ilham alan grup kendi türlerini oluşturmuş ve sonraki dönemlerde kurulaşacak gruplara da ilham vermişlerdir. Beatles'in kazandığı ün o kadar büyük ve geniş kitlelere ulaşmıştı ki dünya popüler kültüründe grubun ilk yıllarındaki durumu açıklamak için "beatlemania" kavramı kullanılmaktadır.

Beatles'in başarısının ardından gerek ABD'de gerekse İngiltere'de Rock müziğin farklı türlerine ait grup ve sanatçılar müzik piyasasında kendilerine yer bulmuş ve 1968 gençliğinin sesi olmuşlardır. ABD'de The Doors, Jefferson Airplane, Bob Dylan, Jimi Hendrix, Grateful Dead, Janis Joplin; İngiltere'de ise The Who, Deep Purple, Pink Floyd, Led Zeppelin ve David Bowie gibi sanatçı ve gruplar ön plana çıkmıştır.

Yukarıda sayılan sanatçı ve grupların büyük kısmının katılımıyla 15-17 Ağustos 1969 tarihinde ABD'de gerçekleşen Woodstock Müzik Festivali dönemin gençliğinin düşünce ve dünya görüşünün gösterimi bakımında önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. "Barışın ve Müziğin Üç Günü" sloganıyla yapılan festival dünyada yükselen gençlik hareketlerinin tepe noktası olurken aynı zamanda popülerleşen Rock müziğini de ifade etmektedir.

Günümüzde müzisyenleri "rol model" alan kuşak müzisyenler gibi giyinmekte ve onlar gibi davranmaktadırlar. Bu olgu, 1960'larda daha farklı bir yol izlemiştir. Müzisyenler, 1960'lı yılların ortasından itibaren gençliği etkileyen dünya görüşü ve politik gelişmelere kayıtsız kalamamış ve bu onları sahne kostümlerini etkilemiştir. Örneğin, Beatles ilk çıktığı yıllarda takım elbiseli, kravatlı sahne kostümleri kullanmış ve saç kesimleri grup üyelerini "iyi" çocuk olarak göstermiştir (Bkz. Şekil 4.113). Bu dönemde Beatles Modacı Pierre Cardin tarafından üretilen kıyafet giymişlerdir. Ancak 1965 yılından sonra grup daha farklı ve renkli sahne kostümleri tercih etmeye başlarken, dönemin önemli başkaldırı simgesi olan erkeklerde uzun saç ve sakal modasına uyum sağlamışlar ve "iyi çocuk" imajlarını geride bırakmışlardır (Bkz. Şekil 4.114).

Şekil 4.113. : Beatles, 1960

Kaynak : dailymail.co.uk; Erişim Tarihi: 21.03.2015

Bununla birlikte, 1965'ten sonra müzik piyasasında yer alan grup ve sanatçılarda kadınsı sahne kostümleri ön plana çıkmıştır. Dar İspanyol paça pantolonlar; yine dar ve tamamen vücuda yapışan dantelli, renkli ve desenli üst kıyafetler tercih edilmiştir. Yüksek topuklu ayakkabı ve çizmeler ile "salaş" aksesuarlar kullanılmıştır.

Şekil 4.114. : Beatles, 1968

Kaynak : bbc.co.uk; Erişim Tarihi: 21.03.2015

Beatles'in bazı kostümleri, dönemin doğu mistik düşüncesinin etkisi taşıdığı söylenebilir. Grubun gitaristi George Harrison'ın seçtiği kıyafetlerden biri kumaş yapısı, desenleri ve yakasız gömleği ile doğu etkisini açıkça göstermektedir (Bkz. Şekil 4.115).

Doğu'nun mistik felsefesi grubun şarkı sözlerine de yansımıştır. Doğayla ve insanla barışık ideal birey, Beatles'ın vokalisti John Lennon'ın "Imagine (Hayal Et)" isimli dünyaca ünlü şarkısı ile ideal dünyaya, bir ütopyaya dönüşmüştür. Lennon şarkıyı "din, millet, gelenek ve kapitalizm" karşıtı olarak tanımlamıştır.

Imagine there's no heaven	Cennetin olmadığını hayal et
It's easy if you try	Eğer denersen bu kolay
No hell below us	Altımızda cehennem yok
Above us only sky	Üstümüzdeyse sadece gökyüzü var
Imagine all the people	Hayal et bütün insanların
living for today...	bu gün için yaşadığını...
Imagine there's no countries	Hiç ülke olmadığını hayal et
It isn't hard to do	Bunu yapmak zor değil
Nothing to kill or die for	Öldürecek ve uğruna ölecek bir şey yok
No religion too	Ve din de yok
Imagine all the people	Hayal et bütün insanların
living life in peace...	hayatı barış içinde yaşadığını
Imagine no possessions	Mülkiyetin olmadığını hayal et
I wonder if you can	Yapabilir misin merak ediyorum
No need for greed or hunger	Hırsa ve açgözlülüğe gerek yok
A brotherhood of man	İnsanların kardeşliği
Imagine all the people	Hayat et bütün insanların
Sharing all the world...	Tüm dünyayı paylaştığını
You may say Im a dreamer	Benim hayalperest olduğumu söyleyebilirsin
but Im not the only one	Ama tek ben değilim
I hope some day you'll join us	Umarım bir gün sen de bize katılırsın
And the world will live as one	Ve dünya yekvücut olarak yaşar

Şekil 4.110'da İngiliz Rock grubu Led Zeppelin'in 1968'deki sahne kostümleri görülmektedir. 1950 ile 1960'ların başındaki takım elbiseli müzisyenlerin yerini kadınsı kıyafet ve tavrına sahip grup üyelerine bırakmıştır. Özgür cinselliğin bir göstergesi olan bu tavır sonraki dönemlerde daha da belirgin hale gelmiştir.

Şekil 4.115. : George Harrison, 1968

Kaynak : bbc.co.uk; Erişim Tarihi: 21.03.2015

1970'lere gelindiğinde Rock müziğinde tür ayrımları çoğalmıştır. Bu akımlar arasında Glam Rock, 1970'ler ve 1980'ler boyunca etkili olmuştur. Glam Rock'ın en önemli özelliği, 1960'lardaki Hippie kültüründen aldığı toplumsal cinsiyet olgusunu daha da üst seviyeye çıkarmasıdır. Bu türde eserler veren sanatçı ve gruplar parlak kıyafetler, abartılı saç ve makyaj uygulamalarıyla cinselliği ön plana çıkarmışlardır. Elektronik alt yapılar ile dönemin uzay araştırmalarına gönderme yapan David Bowie kıyafetlerinde de bunu gerçekleştirmiştir. Apartman topuk parlak çizmeler, boyalı ve kabartılmış saçlar, dar kıyafetler ve neredeyse kadınlara özgü makyaj David Bowie'nin en önemli özelliğidir (Bkz. Şekil 4.117).

David Bowie, "The Man Who Sold The World" albümünün kapağında, Michael Fish'in tasarladığı elbiseyi giymesiyle, uzun saçlarıyla, vermiş olduğu oldukça pozla son derece kadınsı bir görünüm resmetmekteydi (Bkz. Şekil 4.118). David Bowie, kadınsı ve erkeksi özellikleri aynı bedende barındıran imajlarıyla, cinsiyetler arasındaki sınırları bulanıklaştırmaktaydı.

Şekil 4.116. : Led Zeppelin, 1968

Kaynak : blog.corbis.com; Erişim Tarihi: 21.03.2015

Şekil 4.117. : David Bowie, "The Man Who Sold The World, 1970

Kaynak : collectorsweekly.com; Erişim Tarihi: 21.03.2015

Şekil 4.118. : David Bowie

Kaynak : collectorsweekly.com; Erişim Tarihi: 21.03.2015

1960'lı yıllarda Türkiye'de müzik ortamı daha çok icraya yönelikti. İngilizce ve Fransızca başta olmak üzere birçok dilden şarkı Türk sanatçı ve gruplar tarafından yorumlanmıştır.

1961 yılında yayınlanan Erol Büyükburç'un "Little Lucy" plağı Türkiye'de Rock N Roll ve pop müziğin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Kaftan ve diğ., 2002: 41). Erol Büyükburç, 1950'lerin ikinci yarısından itibaren ün kazanan Elvis Presley ile aynı çizgide üretimlerde bulunmuş ve Türkiye'nin ilk pop yıldızı olmuştur. Erol Büyükburç, dönemin eğlence mekanlarına pop müziği sokmuş, yabancı şarkılar yanında türküler de söylemiş, sahneye tahtla giriş yapmış ve kendisine özgü hayran kitlesine sahip olmuştur.

Erol Büyükburç, tıpkı Beatles gibi takım elbiseden, tasarım sahne kostümü kullanımına geçiş yapmıştır (Bkz. Şekil 4.119 - Şekil 4.120).

Şekil 4.119. : Erol Büyükburç

Kaynak : 45likler.com; Erişim Tarihi: 21.03.2015

Şekil 4.120. : Erol Büyükburç

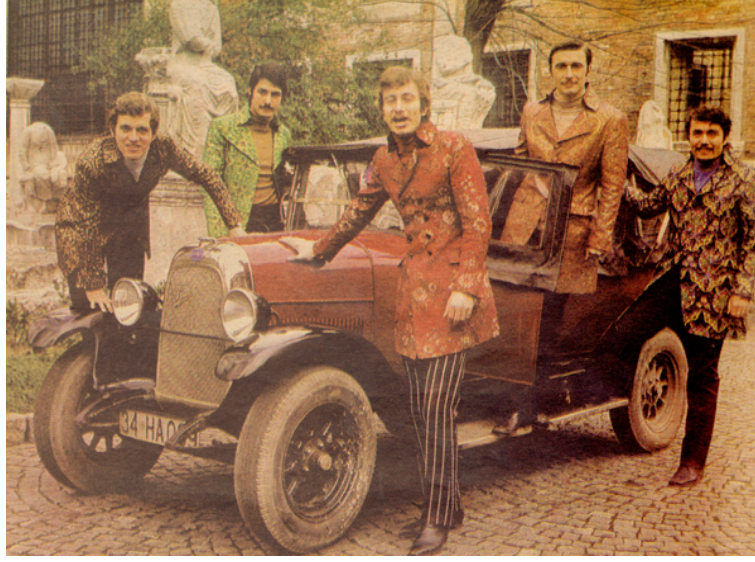
Kaynak : ajanshaber.com; Erişim Tarihi: 21.03.2015

Erol Büyükburç, 1960 ile 1970'li yıllarda, çağdaşı olan sanatçı ve gruplardan etkilenmiş ve sanatsal üretimlerini bu yönde hayata geçirmiştir.

Batı 1968 Hareketi'nde olduğu gibi, Türkiye 1968 Hareketi'nde de müzik önemli bir yer tutmaktaydı. Gençler için yaşamın ritmi ve başkaldırı, müziğin tonlarında yer alıyordu. 1960'lı ve 1970'li yıllarda müzik, kapitalizme ve mevcut düzene alternatif oluşturmakta önemli bir yer tutmaktaydı. Türkiye'de daha çok kentli-orta sınıf ailelere mensup gençler arasında, pop ve rock müzik yaygındı. Çoğunluğu İstanbul, Ankara ve İzmir'de yabancı dil eğitimi görüp, dünyaya biraz daha yakından bakabilen çevrelerin içinde, bu müziğin temel çalgısı olan gitarı ön plana çıkartan lise kökenli öğrencilerden oluşan gruplar ortaya çıkmıştır. Bu müziğin sarsıcı ve isyankâr atmosferi birçok kişinin müzikle yoğun bir bütünlük yaşamaya başlamasını da doğurmuştur. 1960'in başlarında Ankara ve İstanbul'da sayısız topluluk ortaya çıkmıştır.

Gruplar dönemin düşünce yapısına uygun biçimde Anadolu'nun sahip olduğu kültürel zenginliğe dönmüşler ve Batı enstrümanları ile Anadolu türkülerini yorumlamışlardır. Bu gruplar sadece müzikal anlamda değil, aynı zamanda seçtikleri isimlerle de bu tavırlarını ortaya koymuşlardır. Moğollar, Dadaşlar, Kurtalan Ekspres ve Apaşlar buna örnek olarak gösterilebilir.

Edip Akbayram gibi sanatçılar, türküleri dönemin Rock alt yapılarıyla başarılı şekilde icra etmişlerdir. Moğollar gibi gruplar Anadolu enstrümanlarını Batı enstrümanları ile birlikte kullanmışlardır. Türkiye'deki Öğrenci Hareketleri Batı örnekleri ile temelde benzer olmasına rağmen özünde farklılık göstermesi gibi Rock müzikte de bu durum söz konusudur.

Şekil 4.121. : Moğollar, 1967

Kaynak : google.com.tr; Erişim Tarihi: 21.03.2015

Kıyafet konusunda da gruplar, kendileriyle çağdaş Batılı gruplarla aynı çizgiyi yakalamışlardır. Uzun saçlar, İspanyol paça pantolonlar ve dar üst giyimleri topuklu ayakkabılarla tamamlanmıştır. Moğollar'ın kimi sahne kostümleri Beatles ile benzerlik göstermektedir (Bkz. Şekil 4.121 - Şekil 4.122).

Şekil 4.122. : Beatles, 1967

Kaynak : dailymail.co.uk; Erişim Tarihi: 21.03.2015

Barış Manço ve Kurtalan Ekspres de Moğollar ile benzer yol izlemiş ve Anadolu müzik geleneğini ve enstrümanlarını Batı müzik yapısında kullanmıştır. Bununla birlikte sahne kostümleri ile daha radikal tavır takınmışlardır. Barış Manço, parlak renkli ve desenli sahne kostümlerine büyük kemerlerle tamamlarken uzun saçı ve bıyıklarıyla dikkat çekmektedir (Bkz. Şekil 4.123). Sanatçı bu özelliğini tüm sanat yaşamı boyunca sürdürmüş ve hiç bir zaman toplum tarafından yadırganmamıştır.

Şekil 4.123. : Barış Manço, 1968

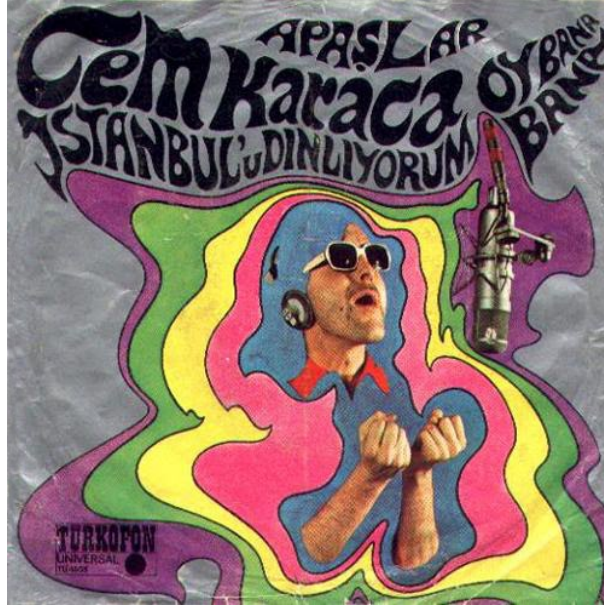
Kaynak : google.com; Erişim Tarihi: 21.03.2015

Şekil 4.124. : Barış Manço, 1970'ler

Kaynak : google.com; Erişim Tarihi: 21.03.2015

Müzikal yapılar, sahne kostümleri gibi albüm kapakları da Batı ile benzerlik göstermektedir. Cem Karaca'nın Apaşlar Grubu ile çıkardığı plak kapağı (Bkz. Şekil 4.125) Jimi Hendrix'in albüm kapağı ile tasarım ve renk seçimi bakımından benzerlik göstermektedir (Bkz. Şekil 4.126).

Şekil 4.125. : Cem Karaca & Apaşlar, 1968

Kaynak : google.com; Erişim Tarihi: 21.03.2015

Şekil 4.126. : Jimi Hendrix Experience, 1967

Kaynak : dailymail.co.uk; Erişim Tarihi: 21.03.2015

1970'lerde David Bowie ile gerçekleşen kadınsı tavrın Türkiye'deki karşılığı Zeki Müren ile karşılık bulmuştur.

1931 yılında Bursa'da doğan sanatçı, 1950 yılında TRT İstanbul Radyosu'nun açtığı yarışmada birinci olmuş ve 1951 yılında ilk radyo konserini verip ilk plağını yayınlamıştır. İlk sahne konserini 1955 veren sanatçı, aldığı desen ve tasarım eğitimi sayesinde kendi sahne kıyafetlerini tasarlamıştır. Kariyerinin ilk yıllarında takım elbiseyi tercih eden sanatçı 1968'de itibaren sahne kostümlerinde radikal değişime gitmiş ve renkli kumaşlardan taşlarla süslediği kıyafetler giymeye başlamıştır. Zeki Müren'in kıyafetleri ile ön plana çıkmasının en önemli nedenlerinden biri sanatçının İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, Yüksek Süsleme Bölümü'nden mezun olması gösterilebilir.

Şekil 4.127. : Zeki Müren, 1970

Kaynak : Bengi, 2014: 103)

1970 yılında Taşlık Gazinosu'nda verdiği konserde mini etek giymiştir (Bkz. Şekil 4.127). 16 Ağustos 1970 tarihli Hafta Sonu Dergisine bu konuda şu açıklamayı yapmıştır (Bengi, 2014:104)

Niçin mini ve maksi etek giydim?

Sanatçı Zeki Müren mini ve maksi etekle sahneye çıkmasının bazı çevrelerde büyük tepki yaratması üzerine "İcap ederse günün birinde dünya çapındaki bir revüde Adem ile Havva'nın "Adem"ini temsi eder, bir tek yaprakla sahneye çıkarım. Bu biraz cesaret işidir" demiştir. Zeki Müren'in bu konudaki yazısı aşağıdadır:

Yıllar önce sahneye çıktığım ilk sezonda papyonuma işlettiğim bir tek inci ve giydiğim bordo renkli smokin için neler yazılmış neler söylenmişti... Halbuki bugün?

Artist sahnede her şey yapabilir... Ben yeniliklerimi caddede tatbik etmiyorum ki...

Futbolcular maça pijama ile mi çıkıyorlar? Boksörler ringte tulum mu giyiyorlar? Pehlivanlarımız mayo ile güreşmiyorlar mı? Judo veya barfiks yapanların veya trapezcilerin suspansuarlarına sözümüz var mı? Zeybeklerimizin kıyafetinde diz kapakları kapalı mı?

Cinsilâtif dediğimiz cici hanımlarımızın süper mini modasına uyduğu son yıllarda benim, eski Romalılardan gladyatörlerden, Antuan'dan, Sezar'dan modernize ettiğim bir kıyafeti giymeye niye hakkım olmasın?

Pek çok hanım sanatçının göbek ve göğüslerinin ve mevzun bacaklarının teşhir edildiği sahnelerde benim lâme çizmemin üstünden bir karış fazla görünen sarı tüylü bacağımanın sözü mü olur?.. İyi ki oldu... İnsan estetiğine güvenemediği yerini açabilir mi?

Asırlardır pileli mini etek giyen İskoç askerlerine ne buyrulur?

Bu bikini devrinde plajlarda uzun don mu giymeliyiz acaba?

Dünya seyahatimde batıda son entarili erkek modasını önce ben de hayretle izledim. Artık uzun saçlı rengârenk kılıklı erkeklerin sokaklarda rahatça dolaştığı memleketimizde nasıl olsa başkaları tatbik edecekti bunu... Sahne yeniliklerinin "naçizane" öncüsü olarak erken davrandım... İyi yapmadım mı? Alkışlarımız neticenin müspet olduğunu göstermeseydi devam etmezdim.

Gelelim maksıye,

Dedelerimiz evlerinde entari giymiyorlar mı?

Padişahlar sırmalı elmaslı kaftanlarının altına ne giyerlerdi?

Kafkas beylerinin çizme üstüne giydikleri kıyafet maksı değil de nedir?

Rahipler kadın mıdır?

Mevleviler kloş etekleri ile semaya varmıyorlar mı? O ne ulvî bir görüntüdür.

Arap ülkelerinde yere kadar giyilen entarilere söz edilebilir mi?

Bir sanatçı bahsedilmediği gün bitmiş tükenmiş demektir...

"Yıldırımlar yüksek tepelere düşerler..." demiş atalarımız. Sizler benim siperisaikamsınız.

Sanatçının bu açıklaması onun yaptığı tercihin ne kadar planlı bir tavır olduğunu ortaya koymaktadır.

Dönemin gazetelerinde Zeki Müren'in en hafif sahne kostümünün 10 kilo, en ağırının 20 kilo olduğunu yazmaktadır. Sanatçı, apartman topuklu çizmesini ilk defa 1974 Bebek Belediye Gazinosu'nda giymiştir (Bkz. Şekil 4.128). Bu çizme, sanatçının kendisi tarafından tasarlanan "Ayda Yürüyen Prens" kostümünün bir parçasıdır. Sanatçının 174 cm olan boyu çizme ile 200 cm'yi geçmiştir. Apartman topuk çizme hakkında sanatçı "biliyorsunuz ayda yerçekimi az. Astronotlar zor yürüyorlar. Ben de o nedenle bu çizmeleri giydim" açıklamasını yapmıştır (Bengi, 2014:106). Aynı yıl benzer çizme "Uzaydan Gelen Prens" isimli kostüm için de tasarlanmıştır.

Şekil 4.128. : Zeki Müren, 1974

Kaynak : Bengi, 2014: 106

Sanatçı, yukarıdaki açıklamada da görüldüğü gibi dünya müzik ve sanat ortamını takip etmekte, yaşanan yenilikleri kendi sahne kostümlerine aktarmaktadır. Bununla birlikte, kimi kostümleri yabancı terzilere sipariş vermiştir. Zeki Müren, Paris Geceleri (Bkz. Şekil 4.129) isimli kostümü, Almanya'nın Köln şehrinde gittiği bir revüde görmüş, terzinin izini sürdükten sonra terzinin Paris'te olduğunu öğrenmiş ve terziye bu elbiseyi sipariş etmiştir. Mor renkli tulumun omuzlarında abartılı

büyükükte yapay tüylerden oluşın bir taç bulunmaktadır. Bu taç, sanatçının baş kısmının üzerinde tavus kuşu görünümündedir.

Şekil 4.129. : Zeki Müren, 1979

Kaynak : Bengi, 2014: 111

4.3.3.3. Dünya'da Dönemin Modası

1960'lı yıllardan dünyada belki de ilk defa kentlerde yaşayan nüfusların benzer kıyafetler giymeye başladıkları söylenebilir. Bu durumdaki en önemli etken 1960'lardan itibaren mağazacılığın önemli hale gelmesidir. Başını İngiliz moda tasarımcısı Mary Quant'ın çektiği mağazacılık II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan tüketim toplumunun bir sonucudur. Quant'ın bağımsız mağazacılık anlayışından önce kıyafetler her türlü ticari ürünün satıldığı büyük mağazalarda satılmaktaydı. Bağımsız mağazacılığının yaygınlaşması ile özellikle gençler istedikleri ürünleri satın alma şansını bulmuştur.

Mary Quant, mağazacılık dışında 1960'ların moda anlayışına tasarımlarıyla da katkı sağlamıştır. Onun ürettiği "Chelsea Tarzı" diz boyu çoraplar, bluz üzerine giyilen askısız elbiseler, streç elbiseler ile temsil edilmektedir (Bkz. Şekil 4.130)

Şekil 4.130. : Mary Quant, Tasarımlarını Giymiş Mankenlerle Birlikte, 1967.

Kaynak : mediastorehouse.com; Erişim Tarihi: 23.03.215

Londra'daki butik mağazacılığına örnek diğer İngiliz tasarımcı da John Bates'tir. Gençlik, zindelik ve özgürlük sembollerinden miniyi düz kesim elbiselerle birleştirmiştir. Kollar omuz hizasında kesilmiştir. Elbiselerin bazılarında özellikle karın bölgesi transparan bırakılmıştır (Bkz. Şekil 4.131).

Şekil 4.131. : John Bates tarafından tasarlanan elbise, 1965

Kaynak : pinterest.com; Erişim Tarihi: 23.03.215

1960'ların ortasından itibaren "Op Art" baskılı mini elbiseler yaygınlaşmıştır. "Op Art", 1960'lı yıllarda ortaya çıkan bir sanat akımı olarak ortaya çıkmış ve Türkiye'de "Optik Sanat" olarak bilinmektedir. Bu sanat akımında Renk ve çizgi göz yanılsaması yaratmak için kullanılmıştır. ABD'li moda tasarımcısı Betsey Johnson

tarafından tasarlanan ilk örnekler dönemin önemli kıyafetlerinden biri haline gelmiştir. Johnson, gerek desen gerekse malzeme olarak oldukça farklı denemeler gerçekleştirmiştir. Duş halkalarından desen, şeffaf plastikten elbiseler tasarlamıştır. John Bates aksine uzun kollar tercih etmiştir. Elbiselerde tek bir geometrik şekil çok kez uygulanmıştır (Bkz. Şekil 4.132).

Şekil 4.132. : Betsey Johnson Tarafından Tasarlanan Op Art Elbiseler, 1966

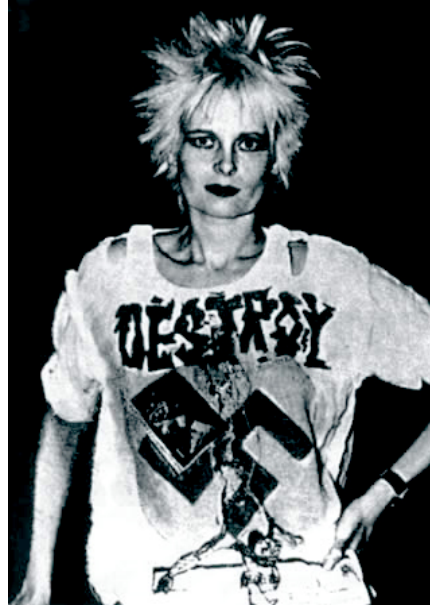
Kaynak : pleasurephoto.wordpress.com, 23.03.215

Optik Sanat yanında bu dönem modasında dadaizm ve sürrealizm gibi sanat akımlarının etkisi de görülmüştür.

Dadaizm'in doğuşu, I. Dünya Savaşı koşullarının ve sonuçlarının içerisinde. Dadaizm, hemen her şeyi denemekten yana olan, farklı tutumuyla, sanat tabularına karşı başlattığı hareketlilikle devrimci bir sanat anlayışı olarak da algılanmıştır. Ancak, savaşa, savaşın neden ve sonuçlarına, insanlığa yaşattığı acıya ve yıkıma bir karşı çıkış hareketi olduğu kesindir (Şimşek, 2000:175).

1915 yılında Paris, New York ve Zürih'te gelişmiş, sonra Almanya'ya sığırcayan bu sanat hareketinin yıkıcı bir yönü vardır, hatta sanatın ve her şeyin inkarı demektir. Dadaizm, toplumu bahane ederek sanatçının kendi kendisini yıkması olmuştur. Harabeleri üzerine de sürrealizm kurulmuştur (Güvemli, 2005: 149).

Dadaizm modadaki etkisi anti-moda şeklinde güncel modanın getirilerine karşı çıkış, kalıpları bozma şeklinde kendisini göstermiştir (Bkz. Şekil 4.133). Dadaizm'in müzikteki yansıması da tüm vokal ve müzikal kalıpları yıkan, enstrümanların akortlarını bozarak icra edilen Punk Rock'tır.

Şekil 4.133. : Dadaizm ve Moda

Kaynak : godsavedadaism.blogspot.com; Erişim Tarihi: 23.03.215

Sürrealizm, bilimsel biçimde bilinçaltının sırlı gücünü inceleyen ve yeni bir artistik duygululuğu ortaya çıkaran sanat akımıdır. Dadaizm gibi sürrealizm de her şeyi yok etme niyetindedir. Bu akıma göre Avrupa'nın bütün değerleri (dinsel, ahlaki görüşler, aile anlayışı, milli devlet sistemi) yıkılmalıdır. Sürrealizm'de mantığın yerini Freud'un bilinçaltı, düş, sayıklama ve çıldırma hali almalıdır. Sürrealist düşünceyi benimseyerek hareket eden ünlü ressamların başında ise Salvador Dali, Yves Tanguy, Rene Magritte, Max Ernest, Giorgio de Chirico, Andre Masson, Joan Miro ve Man Ray gelmektedir (Turani, 1997: 612).

Dadaist hareket içinden filizlenen sürrealizm köklü olmuş ve bütün dünyada 20. yüzyılın en etkin sanat hareketlerinden birisi olarak büyük önem taşımaktadır. Sürrealizm, bilinç altında meydana gelen oluşumların dışı vurumunu yaratıcılığın ana eylemi haline getirmiştir. Sürrealizm de somut ve doğal biçimler kullanılmasına ve soyutlamaya girilmemesine rağmen, ortaya konulan görsel bütün, alışılmışlığın dışında ve görülmesi mümkün olmayan, rüyalar ve dalınç hallerinin yansıması olarak şekillenen sahnelerdir (Güvemli, 2005: 152).

Sürrealizm'in modaaya yansıması tıpkı sanatın özünde olduğu gibi gerçeküstü tasarımlar şeklinde görölmüştür. İtalyan tasarımcı Elsa Schiaparelli'nin Sürrealizm'in en önemli sanatçısı Salvador Dali ile tasarladığı "İskelet" elbisesi bu akımın önemli örneklerinden biridir (Bkz. Şekil 4.134).

Şekil 4.134. : Sürrealizm ve Moda

Kaynak : vam.ac.uk, Erişim Tarihi: 19.04.2015

1960'ların en önemli akımı olan hippie modayı da etkilemiştir. Hippie felsefesinin doğaya saygısı, Hindistan ve Uzak Doğu inançlarına öykünme gibi özellikleri kıyafet tasarımlarına da yansımıştır. Tasarımcılar kumaşlardan mümkün olduğunca basit yöntemlerle yararlanmışlardır. bol gömlekler, büzgülü uzun etekler ve sarma pantolonlar bu anlayışının göstergesidir. Bununla birlikte, Kuzey Amerika Yerlilerinin püsküllü ve boncuklu kıyafetlerine benzeyen tasarımlar da öne çıkmıştır (Resim 4.135).

Şekil 4.135. : Hair Müzikali

Kaynak : pressroom.trustarts.org; Erişim Tarihi: 23.03.2015

Şekil 4.136. : Manken Lesley "Twiggy" Lawson

Kaynak : pinterest.com, 23.03.215

1940'ların sonlarında ortaya çıkan "new look" akımına karşılık 1960'larda "twiggy" akımı ortaya çıkmıştır. Adını "Twiggy" lakabıyla tanınan İngiliz model Lesley Lawson'dan alan bu akımda zayıf beden, büyük göz, uzun kirpik ve kısa saç ile karakterize edilmektedir (Bkz. Şekil 4.127).

1960 ve 1970'li yıllarda erkek modasında da önemli değişimler yaşanmıştır. Canlı renklere sahip kadınsı dar kesim gömlekler düğmeler açık giyilmiştir. Düşük belli, kalçaya oturan pantolonlar dizden aşağıya doğru genişleyen paçalara sahiptir. Ceketler renkli kadife kumaştan yapılmış, yaka boşluklarını doldurmak için püsküllü ipek eşarplar ya da kravatlar kullanılmıştır.

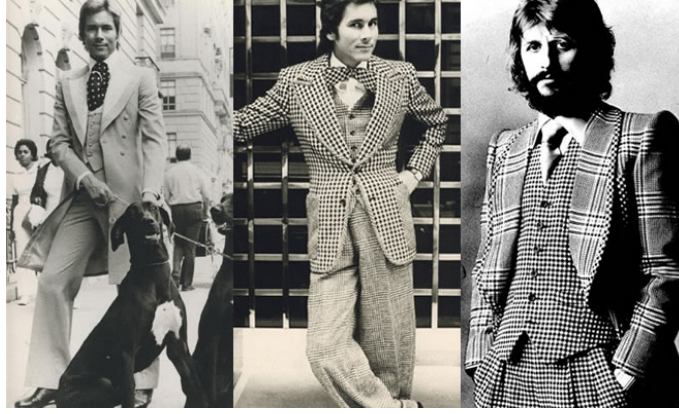
İngiliz moda tasarımcısı Tommy Nutter'ın 1960'lı yılların sonlarında tasarladığı erkek takım elbiseler ile döneme damgasını vurmuştur. Nutter, Beatles'in Abbey Road isimli albümünün kapağı için takımlar tasarlamıştır (Bkz. Şekil 4.137).

Şekil 4.137. : Tommy Nutter tarafından tasarlanan takım elbiselerin yer aldığı Beatles'in Abbey Road Albüm kapağı, 1969

Kaynak : thebeatles.com; Erişim Tarihi: 23.03.215

Nutter, keskin görünüm elde etmek için ceketlerin omuzlarına dolgularla desteklemiştir. Yüksek belli pantolonlar plilidir. Üç parçadan oluşan takımın ortak noktası geniş kıvrımlı yakalardır (Fogg, 2014: 369 - Şekil 4.138)

Şekil 4.138. : Tommy Nutter tarafından tasarlanan takım elbiseler, 1969

Kaynak : fashionbeans.com; Erişim Tarihi: 23.03.215

Benzer takım elbiseler, kıyafetleriyle ön plana çıkan Başbakan Adnan Menderes'te giymiştir.

Şekil 4.139. : Adnan Menderes

Kaynak : google.com; Erişim Tarihi: 19.04.215

1970'lere gelindiğinde trikolar ön plana çıkmıştır. Bu dönemde tasarımcılar aksesuarları , elbise, kazak ve hırkaları teker teker tasarlamak yerine tüm unsurları tek bir tasarım olarak ele almışlardır. 1930'larda öne çıkan ve kadın vücudunu uzun gösteren tasarımları andıran triko elbiselerde etek boylarının uzadığı görülmektedir. 1970'lerin başından ortalarına kadar olan sürede desenli ve abartılı renkler kullanılan

elbiseler tasarlanmıştır. Bu dönemde elbiseler vücuda oturmaktadır. Başa tam oturan başlıklar oluşturulmaya çalışan uzun silüete katkı sağlamaktadır.

Tasarımcı Diane Von Furstenberg, 1970'lerin başında anvelop elbiseyi tasarlamıştır. Tasarımcı 1998 tarihli otobiyografisinde bu elbise tasarım fikrini "sahip olduğum tek şey kadınların hippie giysileri, İspanyol paçalar ve kadınsılıklarını gizleyen sert pantolon takımların dışında bir moda seçeneği isteyeceklerine dair bir içgüdüydü" şeklinde açıklamıştır (Fogg, 2014: 401). Gerçekten de bu tasarım bir moda imparatorluğunun temellerini atmıştır. Söz konusu elbise özellikle çalışan kadınlar arasında moda olmuştur. Geniş sarma kuşağı belin etrafında dolayarak elde edilen V yakalı, uzun ve dar kollu elbise topuklu ayakkabı ile gece elbisesine dönüşürken, ceketle iş kıyafeti halini alabiliyordu (Bkz. Şekil 4.140).

Şekil 4.140. : Diane Von Furstenberg tarafından tasarlanan anvelop elbise, 1973

Kaynak : pinterest.com, 23.03.215

Düğme ya da fermuarı olmayan bu elbise modeli özgürlüğün simgesi haline gelmiştir. Pamuklu ya da suni ipekten dikilen elbiselerde geometrik desenler kullanılmıştır.

4.3.3.4. Türkiye'de Dönemin Modası

1960'lı yıllar, Türkiye'de düzenin, eşit hakların olup olmadığının sorgulandığı yıllardı. İç göçler, yoksulluk ve gelişen sanayi ile ortaya çıkan işsizlik sorunu, bu nedenlerden örgütlenen topluluklar, çeşitli toplumsal olaylar, öğrenci hareketleri ve 27 Mayıs 1960 darbesi sonucu 1961 anayasasının getirdiği

özgürlükler, arasındaki seks özgürlüğünün ve kadın haklarının tartışıldığı bir dönemdi.

Genç modasının da giyim-kuşam adına diğer dönemlerde olmadığı kadar çok farklılık bulunurken, kişisel zevklerin, kendi kombinasyonlarını oluşturma dönemin belirleyici olduğu söylenebilir.

Teknoloji de, bu modaları destekleyip, kadının rahat etmesi için, her türlü yeniliği arka arkaya sunmaya devam etmektedir. Çamaşır makinesi ve çamaşır deterjanı reklâmları, hayatını biz kolaylaştırıyoruz siz rahat yaşayın, istediğinizi yapın sloganları ile başlıklarda yer almaktadır.

1960'lar kişisel zevklerin ön planda tutulduğu imaj devridir. Hareket güçlüğü yaratan hacimli ve dar etekler korseler stiletto ayakkabılar moda olan aksesuarlar arasından çıkartılmıştır. Rahatlık ve konforun yanı sıra göz alıcılık isteyen genç kesim, modanın nabzını tutmuş, kitleleri etkileyen yeni modanın, müşterileri arasında elit kesim yer almıştır.

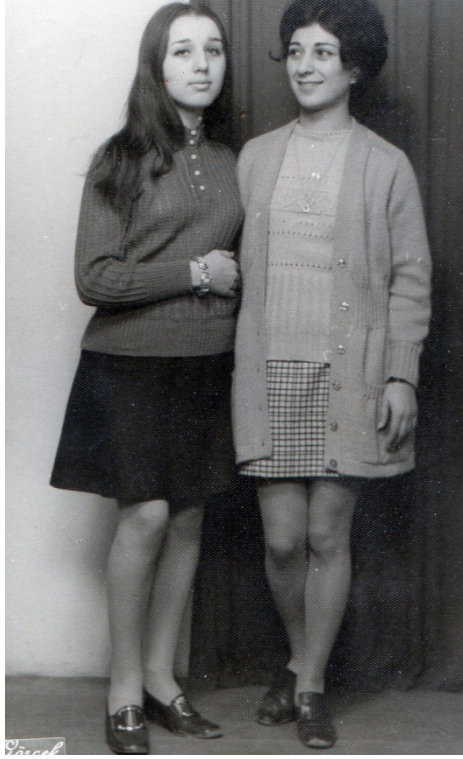
Parlak ve ıslak görüntülü PVC'ler, Akrilik ve polyester kumaşlar, Deri görünümlü Vinlex malzemeler, dünyanın içinde bulunduğu yenilik ve gelişmelerin getirdiği malzeme ve aksesuarlar 1960yılları giysi modası arasında yer almıştır. Bu yeni malzemeler, büyük omuz çantalarında, geniş kemerlerde, dize kadar yükselen çizmelerde ve eldivenlerde kullanılmıştır. Dönem, ne ısmarlama terzi kıyafetlerini bekleyecek kadar zamanı olan, ne de hızla değişen moda anlayışları karşısında siparişli giysi yaptıracak kadar parası olan, insanların zamanı değildir.

Şekil 4.141. : İspanyol Paça Pantolon

Kaynak : Hatice Güzelgün Arşivi

Yeni ve özgür görünümüne ulaşmak için, giysilerin kavisleri düzeltilir, etekler kısalmış, hatta 1960 ortalarında etek boyları o kadar kısalmıştır ki kalça hizasına çıkarak ‘mini etek’ olarak adlandırılmıştır. Gözler bu kısalığa alışınca, her yaştan her kesimden insan mini etek giymeye başlamıştır.

Şekil 4.142. : Mini Etek ve hırka kullanımı

Kaynak : Hatice Güzelgün Arşivi

Baby doll elbiseler, karpuz kol, mini etek, saçını düz ya da kısa kahrküllü kestiren çekingen, çocuksu imajlı kadınlar bu dönemin belirgin moda unsurları arasında yer almıştır. Kadınların diğer favorisi ise pantolonlar olmuştur.

1960’lı yılların erkek giyiminde ise kadife ceketler, kot gömlekler, dik yakalı dar kazaklar yer almıştır. Unisex giyim anlayışı başlamıştır. Kadın için pantolon kullanımı vazgeçilmez olmuş, 1965 yılında etek üretimi, pantolon üretiminden az olmuştur.

Bir diğer yenilik ise 1965 yılında Türkiye’yi ziyaret eden (hippi) ‘Beatrik’lerdir. Beatrikler uzun saçlı, hırpani görümlü, çıplak ayaklı yabancılar olarak adlandırılmıştır. Sultanahmet Meydanı bu yabancılar için kucak açmak zorunda kalmıştır, çünkü beatrikler parklarda uyumuşlardır. Halk ise, bu konuda gazeteler

aracılığı ile bu olayın çeşitli yorumlarını almıştır. Hayat dergisi 1967 yılındaki röportajın sonuna Beatrikler ne getirdi? diye bir bölüm eklemiştir.

Beatriklerin getirdikleri;

Mini etek, baldırlara kadar bağlanan sandalet, belsiz gecelik vari entari bol paçalı pantolon, geniş yakalı gömlek, geniş kemer, dizin bir karış üzerinde biten ceketler, kısa tepeli okul kasketi, kıspet vari pantolon, kuralsızlık ve uyuşturucu'

1960'ların diğer önemli olayı ise İngiliz Beatles grubuna dâhil dört gencin tarzlarının dünyada kabul edilmiş olmasıdır.. Bu moda 'Temiz aile çocuğu' olarak adlandırılmıştır.

"bu erkekler, alınlarında, kaşlarını tamamen örten top kâküller bırakmışlar ve saçlarını kız oğlan arası denilecek şekilde uzatmışlardır... Beatle kesimi saç modası, eski besleme kızların başlarının hemen tıpkısıdır. Bedene sıkıca oturmuş, dar omuzlu, yüksek yaka ağızlı, sırtta derin yırtmaçları olan ceketler ve yüksek belli pilisiz dar paçalı pantolonlar, 1963–1965 arasında İngiltere'den bütün dünyaya yayılmıştır, bu arada memleketimize de girmiştir. En yaygın hali İstanbul da görülür..." (Koçu, 1996: 32).

Şekil 4.143. : Hippie'ler Türkiye'de

Kaynak : timeoutistanbul.com; Erişim Tarihi: 19.04.2015

1967–68 yılları romantik buluşlarla geçmiş, çingene modası ile giysi kuralları yıkılmıştır. Çarpıcı renklerle oluşturulmuş firfırlı, büzgülü etek, yuvarlak açık yakalı bluzu, halka küpeleri, takıları ve şalı çingene giyim modasını tamamlamıştır.

1969'da Türk sarık ve bedevi türbanlarından etkilenen Avrupa, Türk unsurlarını kıyafetlere uygulamıştır. Türkiye ise hala Amerikan modasını takip etmektedir. Moda da hazır giyim, 1969 yılında Vakko'nun Merter'de açmış olduğu ilk hazır giyim fabrikası ile başlamıştır. En ünlü moda evleri, alt kültüre ulaşabilmek için koleksiyonlarına hazır giyim bölümü de eklemiştir. Ardı ardına hazır giyim firmaları açılmaya başlamıştır.

1960 yılının modacıları arasında Faize&Sevim kardeşler, Bergin Usberk, Zuhâl Yorgancıoğlu, Yıldırım Mayruk gibi isimlerdir. Mualla Özbek ise hala adından en çok bahsedilen terziler arasında yer almaktadır.

Faize Hanım, 1955'den önce Ankara Devlet tiyatrosunda çalışırken, şapka yapımına başlamıştır. 1955 yılında şapka salonu açmış, dükkânın ünü yayılmıştır. Devlet erkânı ve eşleri yanı sıra yabancı sefirelerin eşleri ile Müslüman olmayan Türkler şapka kullanımından vazgeçmeyenler arasında yer almışlardır. Şapka siparişi verenler, kıyafet konusunda Faize Hanım'dan yardım istemişlerdir. Faize hanım, terzilerin kalıplarını beğenmemiş ve gelen ısrarlarla yaptığı elbisenin yüksek rakama satılması üzerine moda evi açmaya karar vermiştir.

Ankara'da 1962 yılında Faize ve Sevim moda evi kurulmuştur. İlk defile, Bulvar Palas 'ta yapılmıştır. Kumaşların çoğu Paris'ten gelmiştir. 30–40 işçi ile bir buçuk ay sonra ortaya çıkan koleksiyon, büyük ve olumlu tepkiler almış, iki kardeş işlerine daha sıkı sarılarak ilerlemişlerdir. 1962 yılında Ankara; 1964 yılında İstanbul Beyoğlu İstiklal Caddesi; 1978 yılında İzmir şubesi hizmete girer. 1985 Ankara, 1997 yılında İzmir faaliyetlerini tamamlamıştır. İstanbul şubesi ise Nişantaşı da faaliyetlerine devam etmektedir.

Filiz ve Sevim Moda Evi Ajda Pekkan, Belgin Doruk, Türkan Şoray, Hülya Koçyiğit, Gülsün Kamu, Nesrin Sipahioğlu, Gönül Yazar, İnönü'nün kızı Özlem Toker, Lale Kuraf, Çiğdem Koç, Filiz Akın gibi sanatçıların kıyafetlerini hazırlamışlardır.

1970'ler Türkiye'de, siyasi ve kültürel hareketlerin, hızlı değişimlerin yaşandığı dönem olarak damgasını vurmuş, karmaşık yıllar olarak adlandırılmıştır.

Toplumdaki farklılaşmalar artmış, ideolojik tartışmalar tırmanmaya başlamıştır. Öğrenci hareketleri, sağ sol çatışması, işçi hareketleri ile hareketli bir döneme girilmiştir. Aynı fikirde olan kişiler gruplaşmış, dernekler kurulmuş, ortak dil, ortak giyim biçimleri oluşturmuşlardır.

Diğer tarafta ise, köyden kente göçmüş Anadolu halkı, şehir yaşamına ayak uyduramamış, köyünün ananesini beraberinde getirmiş, şehirleşme adına değişim gösteremeyerek arabesk kültürünün, zemini atmışlardır.

Bu doğrultuda gelişen kültür, kendine yönelik pavyon ve taverna kültürünü yaratmıştır. Üst gelir grubunu oluşturan kesimde, kendi kültürünün getirisi olan pub, club ve disko kültürü ile eğlenmiştir. Bu farklı ifadeler, giyim tarzında çok çeşitliliği getirmiştir.

Sinemanın yanı sıra televizyon'da, Türkiye'yi, bir uçtan diğer uca kadar etkileyen ve günlük yaşamı yansıtan bir araç olmuştur. Kasabalardan, köylere kadar kullanımı yayılan televizyon, burada yaşayan halkı da etkileyerek geleneksel yapılarını yavaş yavaş modernliğe yaklaştırmıştır.

Büyük kentlerde talep olmayan tüm ürünler, Anadolu'ya pazarlanmış, Anadolu'da hazır giyimle ve modernlikle tanışmıştır. 1970'lerin, işsizlik ve enflasyon sorunları, 1973 petrol krizi ile birleşmiş, giyim sanayi zor günler geçirmiştir. Arap-İsrail savaşı, yaşamı olumsuz etkilemiş, dış ülkelere petrol ambargosu uygulanmıştır.1973'de tırmanışta olan dünya enflasyonu, işsizlik, uluslararası para sisteminin sarsıntıya uğraması ve petrol ambargosu ile sıkıntıları 1974'e taşımış, ekonomik krizi büyümüş ve bu sıkıntılardan, tüm dünya etkilenmiştir. 1929 Dünya krizinden, daha büyük rakamlara ulaşan 1974 krizi, tüm ülkelerin ekonomik anlamda bir yıl geriye gitmesine de neden olmuştur.

Var olan kriz, birçok sektörü sıkıntıya soktuğu gibi, Tekstil ve Konfeksiyon sektörünü de zedelenmiştir.

1960'larda başlayıp, 1970'lere kadar süren 'Hippi' modası, aşk ve barış felsefesiyle giyim stillerini etkilemiş, giysi modasını folklorik çeşitlemelere yöneltmiştir. Sentetik ve suni yolla üretilmiş kıyafetleri kullanılmamış, pamuklu, kadife, yünlü gibi doğal olarak üretilmiş giysileri kullanılmıştır.

Türkiye’de genç nesil, değerlere, otoriteye başkaldırmış, alternatif arayışlara girmiş, bireyselleştirip kendini ifade etmeye çalışmıştır. Çeşitli stiller, etnik kıyafetler, köylü giysileri, basma kumaş, şalvar, mintan yakalı gömlek, şile bezi kent yaşamında etkisini artırmış giysi modasında popüler unsurlar olmaya başlamıştır.

1956 yılında yayın hayatına başlayan Hayat ve Ses dergileri Türkiye ile Avrupa ve ABD arasında bir köprü niteliğindedir. Müzik, sinema ve moda ağırlıklı bu dergiler magazin basınının ilk örneklerini oluşturmaktadır. Ses Dergisi'nin 9 Mayıs 1964 tarihli sayısında Hilton Oteli'nde yapılan bir defilede Nebahat Çehre, Gönül Yazar, Gülseren ve Nilgün Esen gibi dönemin sinema oyuncuların yer aldığı belirtilmiştir (Ses, 1964: 7).

Şekil 4.144. : Hilton Oteli'nde Yapılan Defile

Kaynak : Ses, 09.05.1964: 7

Önceki senelerde moda olan giyiniş ve yaşam tarzına, tezat şeyler yaşanmıştır. Yere oturmak, kadın erkek kucaklaşmaları, ceket ve gömlek düğmesi iliklemeden kullanmak, hatta duruşlarda bile farklılık gözlenmiş, Türkiye, Pop-art akımının etkisi altında kalmıştır. Pop-art, 1960'lı yıllarda ortaya ABD ve İngiltere'de ortaya çıkan bir sanat akımıdır. En önemli temsilcisi Andy Warhol'dur. Dönemin birçok tasarımcısı pop-art ürünlerden ilham alarak üretimlerde bulunmuştur.

Şekil 4.145. : Pop Art ve Moda

Kaynak : glamoursplash.com; Erişim Tarihi: 19.04.2015

Bu yeni tarzda, ihmalkâr görüntülü tasarımlar düzgünleştirilmiştir. Moda üreticileri, küçük defolar ve minik dengesiz stilleri üzerine gitmiş giyim-kuşam modasının, işlevsel çarkını tekrar döndürmeyi başarmışlardır. Önceki yılların belli detayları, gözden geçirilip abartılmış, 40'ların mantar topukları, apartman topuğa, 30'ların dökümlü kumaşları, geniş paçalı pantolonları, dizden sonra oldukça genişleyen paçalara, yakalar ise, göğsü kaplayacak kadar büyümüş, ve yaka uçları sivrilmiştir. Dar süveterlerin içine, pastel renklerde dar gömlekler giyilmiş. İri desenli, geniş enli, kravatlar kullanılmıştır.

Kadın giyiminde ise, pantolonlar hâkim olmuştur Paçaları kalın dubleli pantolonlar, erkeklerin kullandığı yelek ve ceketler kadınlar tarafından da kullanılmaya başlanmıştır. Doğal kürkten, abartılmış tüylü kolları ve bedeni olan bluz şeklinde ceketlerde dönemin belirleyicileri arasında yer almıştır.

Balıkçı kazak, kazağın deseninin aynısı bere ve çoraplarda kullanılmıştır. Yaz modasında ise, ucuz kumaşlar kullanılmış. Şile ve Amerikan Bezi, Basma, Poplin gibi kumaşların satışı artmıştır.

Şekil 4.146. : Balıkçı Kazak

Kaynak : pinterest.com; Erişim Tarihi: 19.04.2015

Uzun manşetli gömlekler, kalçayı saran geniş kemerler, iri gözlükler ve her çeşit pantolon etek boyları bir karara varılamamış gibi ‘mini, midi, maxi’ boylarında çeşitlilik göstermiştir. Türk halkının çoğu, bol paça pantolon, geniş yakalı gömlek ve yüksek topuklu ayakkabıları kullanmış, çeşitli ve renkli giysi modasına imza atmıştır.

1978 yılında ise, ‘Rüküş Modası’ olarak nitelenen bir moda başlamış, kadınlar, kat kat giyinmiş bir görüntüler sergilerken, fistolu iç etekler, çift kemer, bol büzgülü etek, fıfır ve kapitoneli yeleklerle yeni bir stil oluşturulmuştur. Yine aynı yıl gençlerin stilini etkileyen, sempatik giysilerde görülmüştür. Pilili, bol kesimli kadifeden oluşturulan askılı pantolon, bebe yaka gömlek, kısa etek ve bunlarla uyumlu kumaşlardan oluşturulmuş bere ve çantalar da moda olmuştur. Bu kıyafetlerini örgü kravatla takan hanımlar, örgülü saçları ile genç kız, yaramaz çocuk imajı sergilemişlerdir.

70’li yılların sonlarına doğru erkekler, saçlarını uzatmaya devam etmiş, o yıllara kadar rastlanmayan irilikte desenli gömlekler ve kalçalarında saran pantolonlar giyerek, yüzük takmışlardır.

1979 Fransa’sında ise, hazır giyime (Pret-a parter) karşı büyük bir ilgi gösterilmiş. İsmarlama giyim (Haute Couture) ve hazır giyim karşı karşıya kalmış, pahalıya çıkan ısmarlama giyim, sorgulanmaya başlanmıştır.

İsmarlama giyim diken ünlü moda terzilerinin karşısında, artık yenilikçi modacılar yerlerini almıştır.

1970'lerin Türkiye'sinde olaylar farklı yönlerde yol almıştır yaşam düzeyinin yükselmesi, kentlerdeki nüfus yoğunluğunun artmasıyla insanlar, daha nitelikli ürünler istemiş, bu talep artışı, hazır giyime hız katmıştır. Haute Couture koleksiyonları kopya edilerek çoğaltılmış, giysiler herkesin alabileceği fiyata çok sayıda üretilmeye başlamıştır.

Daha sonraki dönemlerde, orta gelir grubunda insanların çoğalması, Avrupa da hazır giyim ve talebinin artması, çalışma hayatına başlayan kadınların sayısındaki artış, tüketimi kolaylaştıran kredi kart, taksitli satışlar gibi unsurların devreye girmesi ve teknolojinin hızlı artışı ile seri üretim artmıştır.

1979 yılında Ayhan Apaydın smokin dalında dünya birincisi olmuştur. Ayhan Apaydın, Zeki Müren'in terzisi olarak ta tanınmaktadır.

4.3.3.5. Türkiye Giyim Sektörünün İlk Markaları

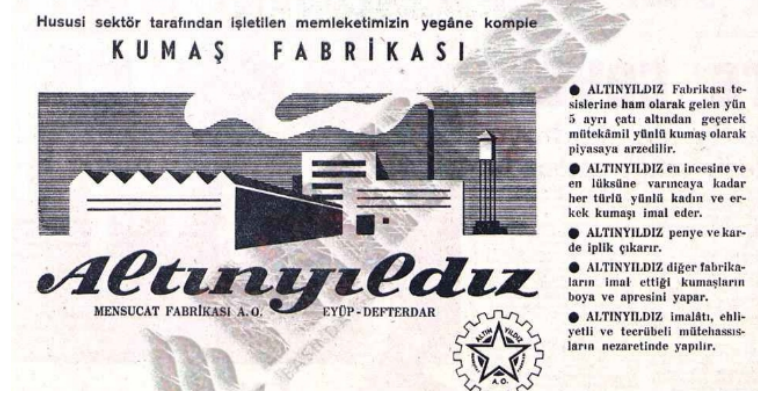
1960-1980 yılları Türkiye hazır giyim sektöründe markalaşmanın başladığı dönem olarak da kabul edilmektedir.

İlk önemli marka Altinyıldız'dır. 1953 yılında üretime başlayan Altinyıldız Mensucat ve Konfeksiyon Fabrikaları A.Ş. yünlü tekstil sektöründe faaliyet göstermiştir. Saf yün ve yün karışımı kumaş ve hazır giyim üretim ve satışını yapan şirket, 1956 yılından itibaren de kumaş ihtacatı yapmaktadır. Türk kumaşını dünyaya tanıtan markadır.

Şekil 4.147. : Altinyıldız Mensucat Fabrikası Gazete Reklamı

Kaynak : Milliyet; 10.12.1957: 5

Şekil 4.148. : Altinyıldız Mensucat Fabrikası Gazete Reklamı

Kaynak : Milliyet; 22.11.1957: 5

Şekil 4.149. : Altinyıldız Mensucat Fabrikası Gazete Reklamı

Kaynak : Milliyet; 15.02.1969: 3

Günümüzde hala Türkiye'nin seçkin markalarından biri olan Vakko, 1962 yılında ilk mağazasını Beyoğlu'nda açmıştır. Giyim sektörüne Şen Şapka ile giren Vitali Vakko, Beyoğlu'ndaki mağazanın ardından 1968 yılında Merter'de Vakko fabrikasını kurmuştur. 1970'li yıllarda Vakko ikinci mağazasını Ankara'da açmıştır.

Şekil 4.150. : Vakko Mağazası'nın Gazete Reklamı

Kaynak : Milliyet; 25.08.1963: 6

Vakko, Türkiye'deki ilk gençlik mağazası Vakkoroma'yı 1982 yılında açmış olsa da marka daima çocuk ve genç giyimine de önem vermiştir. 1963 tarihli reklam bunun en önemli kanıtıdır (Bkz. Şekil 4.151).

Şekil 4.151. : Vakko Mağazası'nın Gazete Reklamı

Kaynak : Milliyet; 01.06.1963: 7

Markalaşma yönündeki önemli adımlardan biri de Vakko'nun farklı giysi parçalarını da üretmesidir. Vakko eşarp, gömlek, kravat bugün de kendi hedef kitlesi tarafından tercih edilen ürünlerdir (Bkz. Şekil 4.152).

Marka sadece bir ürünün üzerinde yer alan etiket değildir. Bir markanın, marka olabilmesi için, ait olduğu sektörü etkilemesi, o sektörde farklı bir konuma oturması gereklidir. Bu noktada Deniz Adanlı, Türkiye giyiminde önemli bir konumdadır. Vakko'da personel yetiştirme görevini üstlenen Deniz Adanlı, daha sonra markanın halkla ilişkiler birimini kurmuştur. Deniz Adanlı, markanın sahip olduğu alt kavramları şu şekilde dile getirmiştir:

Vakko Ankara'da galeri açan ilk müessesedir, derken İstanbul' da açtı. Kültür, sanat açısından özendirmek için resim yarışmaları yapıldı, çevrecilikle ilgili 'bu dünya yalnız bizim değil' dediğimiz okullar arası yarışmalar vardı. Hazır giyim

müessesinden personel yoktu, hizmet görevlisi dedik, satıcı demedik. Satış personeli dedik. Manken de yetiştirdik. Bir tarih Avrupa’da hizmet personeli kötüyken en iyisi bizdeydi. merika’dan insanlar getirip insanları yetiştirdik. Hazır giyim isminden bir marka, bir kurum haline geldik. Vakko, sadece bir isimdir ama altında yatanlar çok daha önemlidir. Bu marka önemsenir.

Şekil 4.152. : Vakko Mağazası'nın Gazete Reklamı
Kaynak : Milliyet; 18.12.1968: 6

Bu dönemde kurulan bir başka marka da Beymen'dir. Osman Boyner tarafından 1971 tarihinde kurulan Beymen, başta erkek giyiminde üretimler yaparken sonraları kadın giyimine de başlamıştır (Bkz. Şekil 4.153).

Şekil 4.153. : Beymen'deki Değişim Konulu Gazete Reklamı
Kaynak : Milliyet; 27.12.1973: 9

Osman Boyner ile Beymen'in kuruluşunda yer alan Kerim Kerimol, Beymen'in kadın giyimine geçişini şu şekilde aktarmıştır:

"Beymen'i erkek giyim için kurduk. Birlikte çalıştığımız Corsini İtalya'da kadın giyimi yapıyordu. Biz sadece erkek giyimine yöneldik. Bir de 1971'de Site sinemasının karşısında ilk Beymen mağazasını açtık. Mağazamız var, muazzam satıyoruz. Günde 38 adet erkek kostüm satıyorduk. Ayrıca ceket,pantolon satıyorduk. Kıyamet gibi. Fabrikanın günlük kapasitesi 220 adetti. Bu yetmez tabii. Sonra İzmir, Ankara mağazalarını açtık. Güzel de...Sonra Harrods, Saks Fifth Avenue, Harvey Nichols'a baktım,%70 kadın %30 erkek satıyor. İstatistiklere bakıyorum.

Karar verdim. Osman'a biz kadın yapalım dedim. Biz ne anlarız dedi. Biz ne anlarız o işten dedi. Ne var elbise yapmayacağız, pantolon, bluz zaten yapıyoruz sadece biraz kalıp değişecek, yaparız dedim. Hem pantolon daha kolay, işçiliği daha az dedim. Etek de diyorsun dedi, ne var dedim.Yandan iki dikişi var, birde alttan kıvrırma o kadar ne var dedim".

Şekil 4.154. : Beymen'deki Değişim Konulu Gazete Reklamı

Kaynak : Milliyet; 27.12.1973

Şekil 4.155. : Beymen'deki Değişim Konulu Gazete Reklamı

Kaynak : Milliyet; 26.12.1975: 6

Bugün hala Türkiye'nin önemli markaları arasında yer alan bu üç marka, kendi ürünleri dışında yurtdışından getirdikleri markaları Türkiye piyasasına kazandırdıkları için de ayrıca önemli bir yere sahiptir.

4.4. 1980-1990 Arası Türkiye Değer Eğilimleri

4.4.1. 12 Eylül Sonrası Demokratikleşme Süreci

12 Eylül müdahalesi kimilerine göre ülkeyi bölünmekten kurtaran ve yapılması gereken bir hareket iken, kimilerine göre ise faşizmin ilanıdır. Ancak darbenin nasıl algılandığından ziyade daha önemli olan, sonraki ilk genel seçimde halkın demokrasiye olan inancını ve tercihini yansıtmış olmasıdır.

1983 seçimlerinde partilerin askeri yönetimin gölgesi altında çalışması, iktidar şansı olan bazı siyasal partilerin kapatılması veya seçime sokulmaması ve bu partilerin önemli isimlerine getirilen vetolar, Özal'ın hareket alanını genişletmiş, seçmenlerin tercih yelpazesinde ANAP'ın dikkate alınması gereken bir alternatif haline gelmesine yardımcı olmuştur (Yayla, 2003: 428, 429).

1983 seçimlerinden sonra on yıl sürecek olan Özal dönemi başlamış ve Türkiye büyük bir dönüşüm geçirmeye başlamıştır. Ancak ilk yedi yılda askeri yönetimce Cumhurbaşkanına sağlanan özel yetkiler sayesinde kurulan sistemi koruma çabaları devam etmiş ve bu nedenle Özal'ın tüm fikirlerini hayata geçirmesi mümkün olamamıştır. Tüm bunlara rağmen Ordu hükümet üzerindeki etkisini aşamalı olarak kaybetmeye başlayınca Özal politikalarını kısmen de olsa hayata geçirme fırsatı bulmuştur.

ANAP, 29 Kasım 1987 seçimlerinde yüzde 36.3 oy ile yine birinci parti olmuştur. Her ne kadar 1983 seçimlerine göre ANAP'ın oy oranında düşüş olmuş olsa da, ANAP Millet Meclisi'ndeki salt çoğunluğunu muhafaza etmeyi başarmıştır. Seçim sistemi bu seçimde ANAP lehine çalışmıştır. ANAP kurmaylarının beklentilerine uygun şekilde, DSP'nin SHP oylarını bölmesi, yani soldaki bölünme ve seçim sistemi, yeni bir Özal zaferine yol açmıştır. Daha açık bir ifadeyle; yüksek seçim barajı ANAP'ı bir kez daha iktidara taşımıştır (Cemal, 2004: 275). ANAP bu seçim sistemiyle seçimde elde ettiği % 36 oy oranı ile Meclis'te % 65'lik bir çoğunluğa sahip olmayı başarmıştır.

ANAP iktidarı ve ordunun yönetimdeki etkinliğinin azalması ile Türkiye bir kez daha modernleşme sürecine girmeye çalışmıştır. Modernleşme kuramı, her şeyden önce, “modern” “geleneksel” olarak nitelenen iki toplum tipinin karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Bu tiplendirmede esas olarak modern toplum tipinin ne olduğu ifade edilmiş, geleneksel toplum ise bir tür “modern olmayan toplum” biçiminde algılanmıştır. Dolayısıyla öncelikle modern toplum tipinin temel özelliklerinin nasıl tanımlandığını incelemek gerekmektedir. Modern toplum kavramı, belirli bir insan tipini, insanla doğa ve insanla insan arasındaki ilişkilerin belirli bir kavranış biçimini (veya belirli bir “kültür”ü), belirli bir iktisadi ilişkiler sistemini ve nihayet, genellikle bu öğelerin oluşturduğu toplumsal ve iktisadi temel üzerine bina edildiği düşünülen bir siyasal yapıyı içermektedir. Batı oluşturduğu medeniyetle, Batı dışı ülkelerin gelişme gösterebilmeleri için kendi yaşadıkları süreçten geçmeleri gerekmektedir (Köker, 1995: 28).

Tarihsel süreç olarak değerlendirildiğinde, modernleşmenin, Batının günümüzdeki gelişme çizgisine ulaşması ve batı-dışı toplumların da aynı aşamalardan geçmek zorunda olmaları sonucunu ortaya koymuştur. Fakat modernleşme sürecinde asıl problem bu olmamıştır. Bu süreçte ortaya konulan temel problem, batı-dışı toplumların gelişim süreçlerinde model alacakları Batı modernliğini, nasıl ve ne şekilde yaşayacaklarıdır. Bu devletlerin kendi tarihsel ve kültürel yapılarında modernliği nasıl uygulayacakları ve ona ne kadar uyum sağlayabilecekleri önemlidir.

Yaşanan değişim sürecinde ortaya çıkan durumun belli zaman diliminden sonra batı dışı toplumlarla batılı toplumların arasında kesin ayrımların doğmasına neden olmuştur. Burada önemli olan nokta, Batı belli bir zaman süreci içerisinde oluşturduğu ve belirli tarihi kökenlerden de referans alan bir toplum değerlerini batı dışı toplumlara aktarırken, o toplumlardaki değerler sistemiyle uyuşup uyuşmadığıdır (Karataş, 2006: 27).

Batı bir anlamda oluşturduğu modernleşme kavramıyla sürecin yaşanmasında ve uygulanmasında dünya genelinde tek tip bir gelişim modeli ortaya koymaya çalışmıştır. Böylece modernleşmek isteyen toplumlar batının ortaya koyduğu bu modeli kendi gelişme çizgilerinde uygulamışlardır. Bu durum da gerek modelin uygulanmasında ve gerekse uyum sürecinde birçok problemi içerisinde barındırmaktadır. Modernleşme projesi, genel zihniyet itibariyle de kuram açısından

da, en azından söylem olarak dünya üzerinde yaşayan herkesin homojen bir yapı içersisinde olması gerekliliğini öngörmektedir (Karataş, 2006: 42).

Ancak Avrupa, özellikle 1960 ve sonrasındaki dönemlerde bu süreci sorgulamaya başlamıştır. Kavrama ilişkin olarak batının içinde bulunduğu durum, batı-dışı ülkelerle olan ilişkileri, dünyanın genel siyasi ve ekonomik gidişatına olan etkisi hala tartışılmaktadır. Batı kendi oluşturduğu ve ilerlemenin temel nitelikleri olarak kabul edilen modernleşmeyi, sorgulamaya başladığı dönemlerde modernleşmesini tamamlayamamış olan Türkiye, hala sorgulanan ve eleştirilen bir modernleşme anlayışını kendine yegane hedef olarak seçmiştir.

Özal'ın uygulamaya çalıştığı ülkenin dışa açılma politikası ve ülkeyi içinde bulunduğu bölgede lider bir ülke konumuna getirme çabaları büyük bir değişim ve Batılılaşma hareketlerini beraberinde getirmiştir. Ancak ülkede uygulanan bu değişim politikaları toplumun tam hazır olmamasından ve gerçekleşen dönüşümü kaldıramaması sonucunda, özellikle kültürel ve toplumsal yaşamda farklılaşmaları beraberinde getirmiştir. Yaşanan bu serbestlik ve hoşgörülü yaklaşım başta kimlik tartışmalarını, etnik ve bölgesel milliyetçilikleri körüklemiştir. Aynı zamanda ekonomik alanda yaşanan birçok vurgun, hırsızlık ve yolsuzluk olaylarını beraberinde getirmiştir. Bu durum, ekonomik olarak ülkenin daha çok dışa bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. Bu süreçte ülke, hem ekonomik hem de siyasi alanlarda hamle yapamadığı gibi, bir yandan da iç işlerinde ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklarla boğuşmak zorunda kalmıştır (Sönmez, 1998: 107).

1980'li yıllara demokrasilerde nadir görülen bir şekilde askeri müdahale ile giren; iktisadi, siyasi ve toplumsal alanlarda geçerli bir politika üretemeyen Türkiye, kuruluşundan bugüne belirlediği hedefler doğrultusunda Batılılaşmayı gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. 1980 sonrasındaki ilk seçimlerle tek başına iktidar olan ANAP döneminde, bu hedefler doğrultusunda politikalar üretilmiştir. Dönem içinde oldukça hareketli bir süreç yaşayan Türkiye'de, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel alanda çok fazla yapısal değişimler yaşanır.

12 Eylül 1980 Darbesi'nden sonra ülkede oluşan siyasal yapılanmada merkez sağ görüş toplum tarafından iktidara getirilmiştir. Özellikle darbeye birlikte sol görüşlü marjinal gruplar sindirilmiştir. Bu yüzden 1980 öncesinden farklı, yeni bir siyasal oluşumun ortaya çıkarılması gerekli görülmüştür. Zaten 1980 öncesi siyasi

partilerin çoğu ya kapatılmış ya da çoğuna seçim yasağı getirilmiştir. Böylece Özal, hem ordunun tepkisini çekmeyecek hem de halkla devleti yeniden bütünleştirebilecek bir parti kurmayı amaçlamıştır. ANAP liberal sağ, mukaddesatçı sağ, milliyetçi sağ ve demokratik sol olmak üzere dört eğilimi içeren bir yapıya sahip olarak girdiği ilk seçimde tek başına iktidara gelmiştir (Kongar, 2002: 218). 12 Eylül 1980 Darbesi'nden sonra Türkiye'de merkez sağ büyük oranda yükselişe geçerken sol partiler aynı başarıyı gösterememiştir.

Türkiye'de çok partili hayata geçildikten sonraki süreçte DP ile başlayıp, AP ile devam eden popülist söylem ve politikalar ANAP ile en yüksek seviyesine çıkmıştır. Aynı zamanda ekonomide uygulanması hedeflenen liberal politikalar bu durumun oluşmasını sağlamıştır. Merkez sağda liberal muhafazakar politikalarını benimseyen Özal, siyaset adamı kimliği ile de bunu başarmıştır. Özal böylece bir yandan İslami-muhafazakar kesimin oy potansiyelini kullanırken; diğer yandan da yenilikçi ve değişimi hedefleyen kesimin oy potansiyelini kullanmayı hedeflemiştir (Köker, 2008: 296).

ANAP özellikle üç konudaki politikaları ile yeni toplumsal duyarlılıkların temsilciliğini üstlenmiştir. Birincisi "kavga değil uzlaşma" söylemi doğrultusunda yumuşak politik üslubuyla öncülük etmiştir. Buna en somut örnek öğrenci hareketlerine karşı tutumu olmuştur. Öğrenci hareketlerinin taleplerinin ardında "karanlık, bölücü güçlerin yattığı" gibi ortaya "dramatik" iddialar sürülmemiş, hükümet diyalogdan yana çıkıp, öğrenci hareketlerini meşrulaştırmasıyla, esasında hareketin radikal ideolojilere çekilmesini engellemiştir (Göle, 2000: 432).

ANAP'ın ikinci olarak, retorikten ziyade icraatını kullanarak, ideolojik değerlerden çok pragmatik değerlerin savunuculuğunu ön planda tutmuştur. ANAP'lı seçmeni partisine, ideolojik bir dünya görüşünden çok, vergi iadesi, belediye hizmetleri, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na müracaat gibi yönetim politikaları bağlamaktadır. Eğer sosyal demokrat bir seçmen için ideolojik ilkeler önemliyse, ANAP'lı seçmen için yapılan hizmet ön planda gözükmemektedir şeklinde ifade etmektedir (Göle, 2000: 432).

Son olarak da ANAP'ın piyasa değeriyle İslamcı Muhafazakarlık değerleri arasında oluşturmaya çalıştığı sentez, partinin kimliğini tanımlamaktadır. Kendilerini "modern muhafazakarlar" olarak gören ANAP'lıları, politik

ideolojilerin ötesine giderek, sosyolojik bir analizle “İslamcı Mühendisler” olarak tanımlanabilir. Böylelikle İslamcı mühendisler muhafazakar yerel kültürün değerleriyle, modern Batı kültürünün akılcılığını birleştirmeye çalıştıklarını ifade ederek ANAP’ın geçmiş ve gelecek çizgisinde ortak bir gelişim oluşturmaya çalıştığını vurgulamaktadır (Göle, 2000: 432).

Türkiye’de 1980 sonrasında ekonomi politikalarında dışa açılma ve gelişmeyi hedefleyen kararlar alınmıştır. 1960 yılında başlayan planlı kalkınma dönemleri kısa süreli istikrarı sağlasa da yeterli seviyede olmamıştır. Özal’ın 1983 genel seçimlerinde iktidara gelmesiyle birlikte alınan ekonomik kararlar, iktidarın da tek partili olmasından dolayı uygulama zemini bulmuştur. Ancak gerek ekonomik alt yapı yetersizliği, gerek dünyanın içinde bulunduğu ekonomik bunalımlar ve gerekse ülke içinde istikrarın sağlanamamasından dolayı ekonomi, istenilen seviyeye getirilememiştir. 1980 sonrasında uygulanan ekonomi politikalarında; 24 Ocak Kararları, beş yıllık kalkınma planları, özelleştirme politikaları, serbest piyasa ekonomisi ve rekabetçi anlayış, ekonominin dışa açılma hedefleri etkili olmuştur.

12 Eylül Darbesi sonrasında yaklaşık üç yıl iktidarda bulunan cunta yönetimi, bozulan ekonomik yapıyı düzeltmek için bir takım önlemler almıştır. Bu önlemler doğrultusunda ülke ekonomik olarak kalkınacak, iç istikrarını sağlayacak ve yabancı yatırımcının ülkeye gelmesi sağlanarak oluşan sıcak para gelirleri ile iç ve dış borç stoğunu eritmeyi hedeflemiştir. Bu doğrultuda alınan 24 Ocak kararları, 1980 sonrası Türk ekonomik hayatını önemli şekilde etkilemiştir. Uygulanan reform programı çerçevesinde Türkiye ekonomisi, yapısal uyum programı ile küreselleşme, finansal liberalizasyonu, özelleştirme, devletin küçülmesi, döviz kuru-faiz oranları ve sermaye hareketlerinin serbestleşme sürecini başlatmıştır. 24 Ocak 1980 sonrasında uygulamaya konulan ekonomi politikalarının belirleyici özelliği, ekonomiye ilişkin karar süreçlerinde piyasanın kendi işleyişine göre oluşacak fiyatların tek “yol gösterici” olmuştur. Her mal ve hizmet için, arz ve talebe göre oluşacak fiyatlar, tüm ekonomik işlemlerde geçerli olmalıdır. Bu yöntemle oluşacak olan fiyatlar, tüketim, yatırım ve yeniden üretim kararlarını belirleyecek, üretici ve tüketiciler davranışlarını fiyatlara göre düzenleyecek ve en yararlı ya da karlı buldukları girişimleri serbestçe

yapacaklardır. Denge fiyatlarından sapmaları, uzun dönemde piyasa kendisi düzelterektedir (Kepenek ve Yentürk, 2004: 193).

Türkiye Ekonomisi alınan bu kararlar doğrultusunda öncelikle ülke içinde iktisadi politikalarda serbest piyasa anlayışını kazanmış sonra da sırasıyla rekabet ortamı oluşturulmuş ve yabancı sermayenin ülkeye yapacağı sıcak para transferi sayesinde iktisadi kalkınma gerçekleştirilmiştir. 24 Ocak Kararları'nın uygulanabilmesi için ülke içinde bir anlamda uygun siyasi yapı ve yönetim de oluşmuştu. Ülkede Özal'ın başında bulunduğu ANAP hükümetinin yönetimde olması siyasi istikrar adına ve uygulanacak ekonomi politikaları adına önem teşkil etmiştir.

Ülkede, 1980 sonrasındaki ekonomik yaşamda hedeflenen değişim ve dönüşüm politikalarının ilki olarak görülen 24 Ocak Kararları sonucunda, zaman zaman bazı kesimlerde iyileşmeler yaşansa da ekonomide hedeflenen seviyeye ulaşamamıştır.

24 Ocak Kararları'nın uygulaması sırasında, gelir bölüşümü, emeğiyle geçinenler, kentsel ve kırsal üreticiler zararına olabildiğince bozulmuştur. Gelir bölüşümünün giderek bozulması, eşitsiz duruma gelmesi, bununla amaçlanan yatırımların artmaması olgusu bir yana, kendi içinde, toplumsal sorunlar yaratacak nitelikte olmuştur. Gelir bölüşümünün giderek eşitsiz konuma gelmesi her şeyden önce, toplumsal barışın nesnel temelini yok eder. Değişik toplum kesimlerinin barış içinde etkilerinin sürdürmelerini engellemiştir. Gerçekte, 24 Ocak ekonomi politikalarının demokratik bir ortamda uygulanamamasının, demokratik süreçlerle bağdaşmamasının gerçek nedeninin bu olduğunu belirlemiştir (Kepenek, 1987: 124).

1980'li yıllarda daha önce uygulanan Beş Yıllık Kalkınma Planları da uygulanmıştır. 1980 yılına kadar dört adet beş yıllık kalkınma planı ile ekonomiye yön verilmeye çalışılmıştır. 1980'den sonra ise: Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) ve Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013) olmak üzere toplam beş adet kalkınma planı ekonomik gelişmede belirlenen hedefleri oluşturmuştur.

1980 sonrasındaki ekonomi politikalarını belirleyen unsurlardan olan kalkınma planları, beşer yıllık dönemleri kapsamaktadır. Ülkede bu şekilde iktisadi kalkınma hedeflerinin belirlenip mevcut iktidarlar döneminde uygulanması hedeflenmiştir. Ancak belirlenen kalkınma politikaları ve programlarının uygulanması için siyasette istikrarın sağlanması gerekmektedir. Bunu kısmen 1983-1991 yılları arasında sağlayan Türkiye, 1990'lı yıllardan itibaren sağlayamamıştır. Ama programlar ve planlar teorik olarak belirlenmeye devam etmektedir.

1985-1989 yılları arasında Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulanmıştır. 1984 Programının büyüme hedefi %6,1 fakat gerçekleşme %7,1 düzeyinde olmuştur. Enflasyon oranı 1989'da %10 olarak hedeflenmekteydi ancak, beşinci beş yıllık kalkınma planı sonunda oran %69,6 olarak açıklanmıştır. Bu durum, 1980 öncesi ekonominin bozulmasının en önemli nedenlerinden olan bir problemin hala çözülmediğini göstermiştir (Tokgöz, 2004: 208).

ANAP iktidarı ve neoliberal para politikaları, Türkiye'nin IMF (Uluslararası Para Fonu) ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlardan kaynak almasına ve dışa bağımlı olmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, özellikle ABD'nin Ortadoğu

4.4.2. Küreselleşen Dünya

1980'li yıllarda dünyayı etkileyen ve tezin konusuyla doğrudan ilişkili olması bakımından küreselleşme üzerinde durmak gerekmektedir.

Kavramın kökenleri Kanadalı iletişim kuramcısı Marshall McLuhan'ın 1960'lı yıllarda "küresel köy" benzetmesine dayanmaktadır. McLuhan'ın kullandığı anlamıyla "küresel köy", elektronik hale gelen iletişim teknolojilerinin sağladığı hızlı iletişim vasıtasıyla oluşan "karşılıklı bağımlılığın, dünyayı küresel bir köy imajıyla tekrar yaratması" (McLuhan, 1962:31) ve "merkez-çevre yapısının mekanikleşmiş parçalarının organik bir bütün halinde tekrar parlanmasıyla tecrübe ettiği", yeni dünyadır (McLuhan, 1994:93). O'na göre, o tarihte yaşanan bu teknolojik hızlanma "merkezden çevrelere yavaş bir patlama olmaktan ziyade, ani bir içe doğru patlama ve aynı zamanda mekan ve işlevlerin birleştirilmesidir" (McLuhan, 1994:92-3).

McLuhan'ın "küresel köy" teorisini iletişim kuramından alıp siyaset bilimine uyarlayan siyaset bilimcisi George Modelski, küreselleşmeyi “birden fazla dünya toplumunun tek bir küresel sistem içinde bir araya getirilmesi süreci” olarak ifade etmiş (Modelski, 2008:75); küreselleşmenin kültürel boyutunu öne taşıyan sosyolog Roland Robertson ise “hem dünyanın sıkışması hem de bir bütün olarak dünya bilincinin yoğunlaşması” olarak tanımlamıştır (Robertson, 1992:8). Robertson, dünyanın “tekleşmesi” yönündeki eğilimlerin önlemez olduğu görüşündedir (Robertson, 1992:26). Bolay da benzer bir vurguyla küreselleşmenin bir çeşit dünyalı olma veya dünyalılaştırma hareketi olduğunun altını çizmiştir (Bolay, 2002:58). Önemli küreselleştirme teorisyenlerinden Malcolm Waters küreselleşmeyi "coğrafyanın ekonomi, siyasi, sosyal ve kültürel düzenlemelerdeki sınırlamalarının geri çekildiği, insanların bu geri çekilişin farkında oldukları ve buna göre davrandıkları bir toplumsal süreç" olarak tanımlamıştır (Waters, 2001:5).

Sosyolog Anthony Giddens ise küreselleşmeyi “uzak yerleşimleri birbirlerine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması” şeklinde açıklar (Giddens, 2010:63). Giddens, böylesi yerel oluşumların, “onları biçimlendiren çok uzak ilişkilerin tam tersi doğrultusuna” yönelebilecekleri için, bahsedilen sürecin diyalektik bir yapısının olduğunu ifade eder (Giddens, 2010:63). Böylece Giddens’in tanımında küreselleşmenin, aynı zamanda yerelleştirme sürecini de ima ettiğini belirtmiştir.

Tüm modern çağ boyunca düzenin, “kontrolü elde tutma” fikriyle açıklanmasına alıştığımızı, ancak küreselleştirme fikrinin taşıdığı en derin anlamın, “dünya meselelerinin belirsiz, ele avuca sığmaz ve kendi başına buyruk doğası olduğu” ve “bir merkezin, bir kontrol masasının, bir yönetim kurulunun, bir idari büronun yokluğu”, bir başka ifadeyle “yeni dünya düzensizliği”nin bir başka adı olduğunu ileri süren Bauman’a göre küreselleştirme, yerini aldığı başka bir fikirden, evrenselleştirme fikrinden de köklü biçimde ayrılmaktadır (Bauman, 2012:62-4). Böylesi bir düzensizliğin oluşumu konusunda farkındalığın meydana gelmesi ise, büyük ölçüde Soğuk Savaş’ın bitmesinden kaynaklanmaktadır. Yoksa Bauman’a göre (2012:63), komünist bloğun çökmesinden daha önce de “işlerin küresel gidişatının olumsal, aksi ve başına buyruk doğası namevcut değildi”, ancak “dünya güçleri arasındaki dengenin büyük enerji ve düşünce kuvveti isteyen günlük

yeniden üretimi bunu gözlerden saklıyordu. Güç politikası, dünyayı bölerek, zihinlerdeki bütünlük imgesini uyandırdı”.

İki kutuplu dünyanın aradan çekilmesiyle beraber dünya artık bütünlük arz etmemeye başlamıştır: Dünya şimdi daha çok, kestirilmesi güç yerlerde peydah olan, kimsenin nasıl durdurulacağını gerçekten bilmediği ivmeler kazanan dağınık ve oransız güçlerin bir arenasına benzemektedir (Bauman, 2012:63).

Küreselleşme tanımı tüm sosyal bilimler tarafından farklı şekillerde yapılmıştır. Burada ele alınan tanımlardan yola çıkarak küreselleşmeyi gelişen ulaşım ve iletişim teknolojileri ve özel olarak havayolu taşımacılığı ve internetle birlikte mekanın zamana karşı edindiği üstünlükle, teknolojilerin imkan verdiği haberleşme ve mesaj hızlarının neredeyse anında denebilecek seviyeye ulaştığı bir “ağ toplumu”nun oluşmaya başlamasıyla, kapitalizmin baskın ekonomik güç durumuna gelmesi ve yayılmasıyla; Ulus-devlet sınırlarını kolayca aşabilen sermaye, imgeler, fikirler, nesnelere ve emek de dahil olmak üzere; kültürün yersiz yurtsuzlaşmasına vesile olan küresel akışların, ulus-devletlerin egemenlikleri, işlevleri ve yurttaşlarına sağladıkları kimlikler ve hatta meşruiyetleri gibi konularda bir tartışmanın unsuru olmasıyla; yerel olayların, yaşandığı yerin çok uzağına çok farklı şekillerde etki edebilmesi bağlamında küresel-yerel bir eksenle işlemesiyle ve her gün gerçekleşen bu etkileşimlerin, bireylerin bilinçlerinde bir “tek dünya” algısı yaratması şeklinde toparlanabilir.

Türkiye ANAP iktidarı ile birlikte, neoliberal politika ile birlikte dışa açılmıştır. Dışa açılım çok uluslu firmaların Türkiye’de yatırım yapmalarını sağlamıştır. Bu da yurtiçi rekabetin artmasına, Türk firmalarının yeni oluşan ortama ayak uydurmalarını zorunlu hale getirmiştir. Markalaşma sürecinin başladığı bu dönemde, Türk firmaları da küresel ekonomik alanda kendilerine yavaş yavaş yer bulmaya başlamışlardır.

4.4.3. 80’li Yıllarda Toplumsal Dinamikler

4.4.3.1. Medyanın Magazinleşmesi

12 Eylül darbesinden hemen sonra Türkiye’de çıkan gazetelerde neredeyse ülkede hiçbir şey olmuyor hissi uyandıracak bir yayın politikası uygulanmıştır. Bunun sebebi olarak sansürü göstermek yanlış olmayacaktır.

Hürriyet gazetesinin hemen hemen tamamı, aile cinayetlerine ayrılmıştır. Bütün o görüntülerde, o sırada yaşanan baskının, günlük hayatın sıradan bir olgusu haline gelmiş devlet şiddetinin işaretlerini bulmak imkansızdır (Gürbilek, 2009: 53). Sıkıyönetim yetkilileri yayınladıkları bildirimlerle gazetecilerin hangi konularda yazacaklarını belirtmişler, aynı zamanda sıkıyönetimin verdiği kararları ya da yasakları tartışmak da yasak haline getirilmiştir. Basına uygulanan sansür bununla yeterli kalmamış kapatma cezalarının yanı sıra gazetelere süreli yayın durdurma cezaları da verilmeye başlanmıştır (Topuz, 1984: 198).

1980 sonrası dönemde Türk basınında gazetelerin satışlarını arttırmak amacıyla sansasyon haberlerine ve tutundurma çabaları göze çarpmaktadır. Bu dönemde haberlere bakıldığında toplumun gündelik yaşamının öne çıktığı rahatlıkla görülmektedir (Tılıç, 1998: 304).

Bir diğer önemli nokta ise yazılı basındaki çıplak kadın bedeni teşhidir. Cinsellik toplumun tüm kesimleri tarafından ilgi çekici bir konu haline gelir. Bu durumu siyasi ve ekonomik sıkıntılardan kaçışın göstergesi olarak değerlendirmek mümkündür. Cinsellik, özgürleşme ve bireyselleşme söylemi ile birlikte söze dökülmüştür. Özel hayatın ve cinselliğin, kendilerine yeni haber alanları yaratmak isteyen gazete ve dergiler tarafından gündeme getirilmesi de bu gelişmeyi destekleyen olaylardır (Gürbilek, 2009: 23). *Tempo*, *Aktüel*, *Nokta* gibi haber/magazin karışımı yayın organları da cinsellik, aile içi ilişkiler, cezaevinden çıkanlar, eski tüfekler, 68'liler gibi konuları işleyerek gündelik yaşamla siyaseti iç içe geçirmiş ve genel anlamda bir magazinleşme süreci başlamıştır (Özkazanç ve Kozaklı, 1997: 43).

Eğlendirirken bilgi vermeyi amaçlayan yayıncılık türü olarak tanımlanan magazin, bilgilendirmekten öte, hoşça vakit geçirmek, oylanmak ve gündelik hayatın sıkıntılarından bir nebze olsun kurtulmak için izlenmektedir (Dağtaş, 2006: 101). Magazini kapsayan haber konuları çok çeşitlidir. Toplumun ilgiyle takip ettiği şarkıcıların, oyuncuların, futbolcuların yaşamı, aşkları, moda anlayışları; sosyete dedikoduları, astroloji, yemek tarifleri, popüler eğlence mekânları gibi çeşitli konular magazin haberlerine konu olur.

Magazin haberinin popüler oluşunun en başta gelen nedenlerinden biri toplumun her kesimine ulaşması ve her eğitim düzeyinden okura, izleyiciye

seslenmesidir. Magazin haberlerinde öncelik genellikle ünlülere ve sosyete dünyasına verilirken ünlülerin özel hayatları mercek altına alınır, ciddi içerikten yoksun olan haberler okuyucu/izleyiciye ulaştırılırken toplumsal, siyasal ve ekonomi içerikli ciddi konular da bağlamlarından koparılarak, eğlendirici hale getirilerek okuyuculara sunulur. Magazin haberlerinin diğer haberlerden farkı ise magazin haberini yazan kişinin, haberinde kendi fikirlerini belirtme olanağını bulması ve kişisel yorumlarını habere katması yönündedir.

Sıkıyönetimin basılı medyaya yaklaşımı aralarında Cumhuriyet gazetesi gibi "ciddi" gazetelerin bile ilk sayfalarında magazin haberleri görülmeye başlanmıştır.

12 Eylül Harekâtı ülkedeki muhalif sesleri susturan, sıkıyönetim esaslarını gözeterek görev yapan bir basın oluşturmuştur. Basının bu baskı sonucu nitelikli haberlerden uzaklaşarak, daha çok magazin haberlerine ve cinsel ağırlıklı konulara yönelmesi ile başka bir şekil almıştır. Sansasyon yaratacak haberler basının gözdesi olmuştur.

1980'ler, günümüzde "dördüncü güç" olarak anılan, medyanın da etkisiyle ünlü olsun ya da olmasın, özel hayatların kamunun gözü önünde sergilendiği, irdelendiği ve "genel" hayata dönüştüğü yıllar oldu.

Ekonomideki farklılaşma yeni rekabet ortamının doğmasına bu da reklam sektörünün gelişmesini sağlamıştır. Artık reklamlarla sayısız imge gündelik hayata katılmıştır (Gürbilek, 2009: 21).

1980'lerde cinsellik, ev dekorasyonu, moda vb. konularda birçok dergi yayın hayatına başlamıştır. Kadınca, Kadın, Elele, Kapris, Rapsodi, Marie Claire gibi aylık kadın dergileri ile Erkekçe, Bravo, Playman, Men gibi erkek dergileri bu dönemde piyasaya girerler. Televizyonda ise ilk kez 1984 yılında kadınlar için özel olarak hazırlanmış 'Hanımlar Sizin İçin' adlı bir program yayınlanmaya başlar (Saktanber, 1995: 211).

4.4.3.2. Kronikleşen Sorun Olarak Göç ve Gecekondu

12 Eylül 1980 Darbesi sonrasında ülkede yaşanan değişimler, siyasal ve ekonomik alanların dışında sosyo-kültürel alanda pek çok değişimi kapsamıştır. Özellikle 1983-1991 yılları arasında sağlanan siyasi istikrar, sosyo-kültürel alanda değişim yaşanmasında etkili olmuştur. Özal iktidarı döneminde iktisadi hayatta

hedeflenen politikaların çoğu Batı ile uyumu hedeflemiştir. Bu doğrultuda ekonomide belirlenen liberal ve serbest ekonomi anlayışı diğer alanları da etkileyen sonuçları doğurmuştur. Dolayısıyla iktisadi hayatta hedeflenen değişimler, sosyo-kültürel ve siyasi alanları da içine almıştır.

Ülkede, 1970'li yıllarda başlayan iç ve dış göç dalgası, değişimin 1980'li ve 1990'lı yıllarda hızlı ama, altyapısız bir şekilde gerçekleşmesine neden olmuştur. Kentlerde oluşturulan yatırımlar ekonomik anlamda rahat olmayan köylünün ve küçük esnafın dikkatlerini bu bölgelere yöneltmiştir. Dolayısıyla köylerden kentlere doğru gerçekleşen bu göçler, kentlerin yapısal ve kültürel görünümünü büyük oranda etkilemiştir.

1950'den itibaren başlayan iç göç, 1960'lı yıllarda büyük kentlerde çarpık kentleşmeye neden olmuştur. Bu durum 1980'lerde de devam etmiştir. Göç edenlerin oluşturduğu kültürel doku, kendi geleneksel ve kültürel yaşantılarını korumaya çalışmaları ve kent hayatına uyum sağlamalarında yaşadıkları olumsuzluklar ülkenin toplumsal değişiminde etkili olmuştur. Yine çoğunlukla bu insanlarca dinlenen Arabesk müziğin yayılması, kentlerin müzik dokusunda farklı bir değişimi ortaya koymuştur. Çalışmanın bu kısmında göçler, gecekondulaşma, kentleşme ve kentlerdeki farklılaşma, teknolojik yenilikler ve etkileri, arabesk müzik gibi ülkenin sosyo-kültürel yapısına önemli şekilde etki eden gelişmeler değerlendirilmiştir.

Bununla birlikte önceki dönemlerdeki göçler ekonomik nedenlerle olurken 1980'lerde terör göçe neden olan olgu olmuştur. Türkiye'de yaşanan göçlerle birlikte kırsal alanda yaşayan insanların şehirlere göç etmeleri sonucunda özellikle ülke ekonomisinde önemli yeri olan tarımsal üretimde gerileme yaşanmıştır.

Türkiye'de sanayileşme ve kalkınma ile beraber ortaya çıkan önemli sorunlardan biri de kentleş(eme)me olgusu olmuştur. Tüm gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye için de önemli bir yere sahip olan göçler, ortaya çıkan bu problemin temelini oluşturmuştur. Böylelikle kentlerin sahip olduğu nüfus ve kalkınma alt yapısı, taşıdığı öğelerle birlikte hızlı ve plansız bir büyüme sürecine girmiştir. Bu durum da beraberinde kentlerin yapısal olarak görünümünde ve sosyo-kültürel olgularında bozulmalara neden olmuştur.

Dolayısıyla kentler daha çok ekonomik faaliyetlerin hızlı yaşandığı ve farklı boyutları barındıran bunun yanında kendi dışındaki yerleşim birimlerindeki ekonomik faaliyetleri de kontrol eden, sosyo-kültürel anlamda farklı oluşumların bir aradalığını sağlayan bir yerleşme birim olarak tanımlanmıştır. Günümüz modern toplumlarında da ülkelerin yönetim ve gelişim çizgilerini oluşturan önemli yerleşim birimlerini teşkil etmektedirler (Keleş, 2002: 178).

Kırsal alanlardan göçlerin kentlerin görünümünde ortaya çıkardığı değişimler dikkate alındığında bunun en genel anlamıyla kentleşme olarak kabul edildiği savunulabilir. Kentleşme; demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel bir yapısal dönüşümü içermektedir. Sosyal ve kültürel açıdan “kentleşme” ise, sosyal örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim süreci olarak tanımlanmıştır (Keleş, 2002: 180).

Türkiye’de yaşanan göçler sonrasında kentte toplanan kır kökenli nüfus kendi yaşam alanlarını oluşturmaya başlamıştır. Gecekondu özellikle çağdaş ve modern görünüm kazanmak için çabalayan gelişmiş kentlerin görüntü kirliliği, kültürel bozulma ve yerel yönetimlerin suiistimalleri sonrasında ülkede büyük bir kentleş(eme)me problemini doğurmuştur. Özellikle gecekondu mahallelerindeki nüfusun genelde aynı kültür, kimlik ve geleneksel özellikleri taşıması, büyük kentlerin kenar mahallelerinde sosyo-kültürel bir farklılaşmanın yaşanmasına neden olmuştur.

Kentleşememe olgusunun en önemli sorunu gecekondulardır. Gecekondu, kentlerdeki siyasi ve ekonomik yapıyı etkilemesinin yanında sosyo-kültürel yapıda da büyük değişimleri barındırmıştır. Gecekondu mahallelerinde toplanan kırsal kesimin insanları geldikleri yerin geleneksel özelliklerini korumaya çalışmış, ama aynı zamanda kentsel yapının sosyo-kültürel yapısına da uyum sağlamaya çabalamışlardır. Bir bakıma kentlerin kırsal kesimlerinde köylü kalamayan ama aynı zamanda da kentli olamayan bir kültürel doku meydana gelmiştir. Bu durum ise kentleşme sorununun yanında kentlileşme sorununu da doğurmuştur (Aslanoğlu, 200: 158).

4.4.3.3. Sınıf Dinamikleri

1980 sonrası yaşanan siyasi ve ekonomik dönüşümün bu denli etkili bir şekilde hissedilmesinin en önemli nedenlerinden biri "devlet" anlayışında ve bu anlayışın icraata yansımada yatmaktadır.

Lüks tüketim de dâhil olmak üzere her türlü mala, kitlelerin rahatça ulaşabildiği Türkiye'nin ekonomisindeki değişim toplumsal değerleri de doğrudan etkilemiştir. 1980'lerin ortalarından itibaren tüketim, günümüze dek büyük şehirlerde önemli bir değer ve statü haline gelmiştir.

Erdal Dağtaş (2006: 69), Türkiye'de 80'li yıllardan itibaren uygulanan ekonomi – politik uygulamaların bir sonucu olarak alt ve üst sınıflar arasında bir denge halinde bulunan ve dönemin kültürü ile şekillenmiş yeni bir orta sınıfın varlığına dikkat çekmiştir:

Küreselleşme sürecinin de etkisiyle gelişen yeni ekonomik, siyasal ve toplumsal yapılanma; Türkiye'de (İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Kocaeli vb. metropol kentlerde) özellikle hizmet sektörüne ilişkin çokuluslu şirketlerde çalışarak yüksek ücretler alan ve sınıf atlama arayışında olan yeni orta sınıfın gelişmesine olanak sağlamıştır.

Yeni orta sınıf, üst sınıf ve alt sınıftan farklı olarak hem üretici hem de tüketici olarak tüketim felsefesinin değerlerini benimsemiştir. Yeni orta sınıf iyi yaşayan azınlıktır (Kozanoğlu, 2001: 55).

Bu dönemde en çok karakterize edilen özellik "zengin olmak" özlemidir (Bali, 2009: 33). Sınıf atlama, her şeye sahip olma, zenginler safına katılma isteği, Özal'ın özendirdiği "köşeyi dönme", "Benim memurum işini bilir", "Ben zengini severim" gibi söylemleri ile Türkiye'nin yol haritasını çizmiştir. Köşeyi dönmek, bu yıllarda en çok hayal edilen, ulaşmak için en çok çabalanan kavram olmuştur. Diğer bir yandan ise köşeyi dönmek kavramı ise çağdaşlaşma ve ilerlemeye yönelik kullanılacak olan "çağ atlamak" kavramı ile birlikte oldukça sık kullanılmaya başlanmıştır. 80'li yıllarda büyük halk kitleleri çağ atlamaktan nasibini alırken, yeni bir hayat tarzı ve "çağdaşlık" kavramı pazarlanmış ve toplum, bu yeni hayat tarzına özendirilmiştir. Nurdan Gürbilek (2009: 8-9), 80'li yılları şöyle anlatmaktadır:

"İki farklı iktidar projesinin, iki farklı söz siyasetinin, nihayet iki farklı kültür stratejisinin sahnesi olmuştu 80'ler. Bir yanda bir baskı ve yasaklar dönemi, diğ-

diğer yandan yasaklamaktansa dönüştürmeyi, yok etmektense içermeyi, bastırmaktansa kışkırtmayı hedefleyen daha "modern", daha kurucu, daha kuşatıcı denilebilecek bir kültürel stratejinin kendini var etmeye çalıştığı yıllar. Bir yandan bir red, inkar ve bastırma dönemi, diğer yandan insanların arzu ve iştahının hiç olmadığı kadar kışkırtıldığı bir fırsat ve vaatler dönemi. Bir yanda söz hakkı engellenmiş, susturulmuş Türkiye vardı, diğer yanda söze yeni kanallar, yeni çerçeveler sunan bir "Konuşan Türkiye". Kurumsal, siyasi ve insani sonuçları bakımından yakın tarihin en ağır dönemlerinden biriydi 80'ler, ama aynı zamanda insanların politik yükümlülüklerinden kurtuldukları bir hafifleme ve serbestlikler dönemi. Siyasi baskılarla vitrinlerin ışıltısı, savaşın dehşetiyle taşranın kültürel yükselişi, işkenceyle bireyselleşme çağrıları, susma zorunluluğuyla konuşma iştahı, Türkiye’de bence bugün de birbirine muhtaç olan bu iki farklı projenin çizdiği çerçevede, kısa bir zaman dilimi içinde aynı sahneyi paylaştılar 80’de.”

1980’lerde şehirde yabancıları buluşturan mekanlar, farklı sınıflardan insanların karşılaşılabileceği zeminler neredeyse bütünüyle ortadan kalkmıştır. Zengin ve yoksul mahalleler birbirinden tümüyle ayrılmıştır. Bunun yanında, farklı sınıflardan insanların karşılaşılabileceği, ilişki kurabileceği ortak mekanları da hemen hemen bütünüyle ortadan kalkmıştır (Gürbilek, 2009: 68).

Farklı sınıflar, farklı yerlerde eğlenmeye, farklı mekanlardan alışveriş yapmaya başlamışlardır. Gülhane Parkı alt sınıfların eğlence yeri olurken, o yıllarda sayıları 1-2 olan alışveriş ve eğlence merkezleri orta ve üst sınıfın eğlence mekanı olmuştur.

4.4.3.4. Arabesk Müziğe Yöneliş

1980’li yıllar, bir yandan yeni liberal siyasalarla “özgürlük” çağrılarının yapıldığı diğer yandan askeri iktidarın sivilliliğe karşı tutumları bağlamında “çelişkili” bir dönemdir. Aynı zamanda bireysel zevklerin “yüksek kültür” anlayışını aşarak kendine ifade ve temsiliyet alanı bulduğu yıllardır. Bu çerçevede daha önceleri ortaya çıkan arabesk müzik, ancak 80’li yıllarla birlikte, hızlı göç dalgaları, müzik endüstrisindeki yönelişler, iktidara eklenme ve kendi içindeki çeşitliliğiyle seçkinciliğe alternatif bir seçenek olarak gündeme gelmiştir.

Büyük kentler, özellikle sanayinin yoğun olduğu İstanbul, kırdan göç edecek kesim için her zaman bir çekim merkezi olmuştur. Ancak 1950’lerde sanayileşme hamlesiyle başlayan hızlı göç dalgası, 1980’lerde artan bir biçimde kentin çeperinde

yeni yaşam alanlarının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Kent merkezlerinin dışında, bazıları “kaçak” bir biçimde inşa edilen ancak seçim zamanları imar affına uğrayan bu bölgelerde yaşayan insanlar, kentte işçileşme süreçlerine katılırken, bireysel içsel çatışmalar “uyumsuzluk”, “arada kalmışlık” gibi kültürel aidiyet sorununu gündeme taşımıştır. Dolayısıyla yalnızca bir müzik türü olarak algılanamayacak kadar katmanlı yapısıyla arabesk, gecekonduya göçen nüfusun toptan bir yaşam kültürüne işaret etmekteydi. Bir süre gecekondu mahallerindeki minibüslerde dinlendiği için “minibüs müziği” olarak nitelenen arabesk, ezikliği, dışlanmışlığı, yoksulluğu, yoksunluğu, taşrayla kent arasında kalmışlığın ve bir dönem isyanın simgesi haline gelmiştir.

Popüler kültürün bir parçası olan arabesk müzik, 1970’li ve 1980’li yıllarda farklı dinamiklerden beslenmiştir. Bu göstergelerden bazıları şunlardır: 70’lerde esen muhalefet rüzgârıyla şarkı sözlerindeki isyankar çıkışlar, 80’lerde başkaldırıdan çok kenti sahiplenmeye doğru evrilmiş, dinleyici kitlesi ilk başlarda gecekondu “göçmen”lerken sonraları ANAP’ın üyelerine kadar genişlemiş, müzik endüstrisindeki değişimler sonucu arabesk artık talep edilen hale gelmiştir. 1970’li yıllarda, büyük kentlerde seçimlerin sonucunu belirleyen gecekondu seçmenler CHP’yi desteklerken 1983 seçimlerinde yeni muhafazakâr ANAP’a oy vermişlerdir. Böylece, arabeske yüklenen ‘zevksiz’, ‘bozulmuş’, ‘yoz’ gibi söylemlerin yanı sıra, 80’lerden sonra bir de ‘sağcı’ nitelemesi eklenmiştir (Özbek, 1994: 22).

Arabesk müzik yapan ilk müzisyenlerden Orhan Gencebay kentli, orta sınıf ve dışlanmış bir hayat sürmemesine rağmen taşralı, yoksul ve “öteki” insanlar için müzik yapmaktaydı. Oysa 80’lerin başlarında müzik sektörü içine giren Ferdi Tayfur ve Müslüm Gürses köken olarak müzik yaptıkları toplumsal sınıfa daha yakın geçmişe sahip oldukları görülmektedir. Bu bağlamda, bu müziğin 70’lerden 80’lere geçerken yaşadığı değişimlerden biri de, 80’lerle birlikte arabesk müzik yapanlarla dinleyici kitlesinin benzer sınıfsal kökenden gelmeleri olmuştur. Ayrıca gurbetçilikten ev sahipliğine geçiş, “fırsatlar” dönemi olan 80’lere özgü tüketim kültürü, çeşitlilik ve argo deyimlerin şarkı sözlerinde kullanımı arabeskin değişen parametreleri arasında yer alır.

Burada altını çizilmesi önemli nokta Orhan Gencebay’ın kendi müziğini bu kategoride görmeyişidir. Sanatçı ile yapılan görüşmede kendi müziğini arabesk olarak görmediği anlaşılmıştır. Ayrıca sanatçının bir döneme damgasını vuran

"Batsın Bu Dünya" isimli şarkısı sanatçının deyimiyle "evrensel meseleler" üzerine yazılmış bir şarkıdır ve dinleyenler bu şarkıyı kendi hissettikleri şekilde ele almışlardır.

"Ben o şarkıyı, 1970'lerde yaptım. O zaman kardeş kanı dökülüyordu. Tüm o olaylara tepki için yaptım."

Arabesk organik bir bileşim oluşturamayacak kadar farklı tarihsel ve kültürel perspektife ait olan Arap müziği, Mısır müziği, Türk müziği, pop müzik, taverna müziği, türkü ya da marş gibi türlerden yapılan alıntılar, arabeskin 'arada kalmışlığına' işaret etmektedir (Gürbilek, 2009: 24). Müziğin toplumsal yaşama ya da toplumsal yaşamın müzik üretimine etkilerinin bu noktada açıkça görüldüğü söylenebilir. Kent-taşra farklılığı, doğu-batı ikilemi, gecekondu yaşamı vb. etmenler, sazla synthesizerın ya da Arapça ve Türkçe'nin yan yana gelip arabesk müzikle kendine ifade alanı bulabilmektedir.

Bu dönemde yükselen toplumsal sınıf 80'lerin topluma vaat ettiği olanaklardan yararlanmak için mutlaka "yüksek kültür"den olmak gerekmediği görüşüne sahipti. Modern değerleri benimsemiş görünmek için bastırılan yaşam biçimi ve kültür anlayışı yerini 80'lerle birlikte, sadece gecekonducuların kente "uyumsuzluk" sürecinde yaşadığı ikilemlerin değil aynı zamanda kentli orta sınıfın "taşralı" yüzünün de ortaya çıkmasına neden olduğu söylenebilir. 80'lerle birlikte, "Oh oh Emine" ya da "Seni Sevmeyen Ölsün" gibi şarkılarla arabesk müzik "şenlenmiş" ve genel olarak sadece gecekonduya yaşayanlara hitap etmekle kalmayıp, aynı zamanda, orta sınıf-kentli düğünlerine ya da siyasi partilerin seçim müzikleri arasına da girmiştir (Gürbilek, 2009: 19).

Arabesk makyajlı haliyle bir yandan pop müziğin en eski dinleyicilerine seslenebiliyor, diğer yandan da kentlerin, 'yeterince modernleşmemiş' dış kuşak mahallelerinin sesi olma özelliğini sürdürüyordu (Kozanoğlu, 1995: 148).

4.4.3.5. Popüler Kültür

1980'li yıllarda gelişen bazı olgular Türkiye'nin yaşadığı değişimleri anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu olgular popüler figürlerden gündelik hayatta kullanıma başlanan cihazlara kadar geniş bir yelpazede ele alınabilir.

Toplumsal yaşamı derinden etkileyen en önemli olgu renkli televizyonun yaygın biçimle kullanılmasıdır. Önceki dönemlerde siyah-beyaz olan ve sadece üst

sınıf tarafından sahip olunan televizyon ülkenin dışı açılmanın da etkisiyle daha geniş kitleler tarafından kullanılmaya başlanmış ve gelişen teknolojiyle de renkli hale gelmiştir.

Televizyonun yaygın kullanımı onu propaganda aracına dönüştürmüştür. Turgut Özal, bu dönemde "İcraatın İçinden" isimle halka düzenli olarak seslenişte bulunmuştur.

Turgut Özal ve eşi Semra Özal da bu dönemin önemli figürlerinden biridir. ABD ile olan ilişkiler Turgut Özal'ın ABD'de yaşamış olması gibi nedenlerle Türkiye'de ilk defa ABD'deki Başkan ve "First Lady" tavrına benzer bir tutum içine girmişlerdir. Atatürk'ün çağdaşlaşmayı kendi tutum ve davranışları üzerinden gösteren tavrına benzer bir tutum da Özal çiftiyle yeniden gündeme gelmiştir. 1990 yılında Özal çiftinin bir kamu spotunda yer almaları, televizyon aracılığı ile ülkenin çağdaşlaşmasını gösteri açısından son derece önemlidir. Bu spotta Turgut Özal, Mercedes marka araba kullanmakta ve Semra Özal, ön koltukta kocasının yanında oturmaktadır. Çift araba ile 1988 yılında tamamlanan Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nden geçmektedir. Çift kendi arasında gerçekleştirilen imar faaliyetleri hakkında konuşmaktadır. Semra Özal İstanbul için "şehrin görüntüsü değişti" dedikten sonra, "sadece İstanbul'da değil, bütün Türkiye'nin her yerinde değişikliği görüyorsun" demektedir. Semra Özal, kamu spotundaki repliğini "Allah razı olsun yapandan da " sözleriyle bitirmektedir. Ardından Turgut Özal doğal bir şekilde "Haydi bir kaset koy da şöyle bir neşelenelim Semracığım" der ve Semra Özal aracın müzik çalarına kaset koyar. Spot, "2000'li yılların Türkiyesi İçin" sloganıyla gelişmişlik ve modernliğin simgesi haline gelen Fatih Sultan Mehmet Köprüsü görüntüsü ile son bulmaktadır.

Bu spot, Turgut Özal'ın icraatlarını 2. Boğaz Köprüsü üzerinden gösterirken yanında eşini alıp, lüks bir araçla, çağdaşlaşma üzerinde tam hakimiyet kurmuş görüntüsü ile Türk siyasi ve kültür tarihi açısından son derece önemlidir.

Televizyonun renklenmesi, reklamların da önemli konuma gelmesini sağlamıştır. Tüketimi özendirmek için kullanılan reklamlar arasında Zetina marka dikiş makinesi, Eros iç çamaşırı ve Parizyen Çorap reklamları bugün hala bilinir reklamlardır.

Küreselleşmeye başlayan dünyada kendisine yer bulmaya çalışan Türkiye 1980'lerle birlikte yoğun bir şekilde ithal TV programları edinmiştir. ABD ve İngiliz televizyon dizileri ile Fransız, Belçika ve Japonya yapımı çizgi filmler ön plana çıkmıştır. Dallas, Charlie'nin Melekleri, Flamingo Yolu, Shogun, San Francisco Sokakları bu dönemde Türk aileleri tarafından takip edilen başlıca dizilerdendir.

Bu dönemde popüler kültürde önemli figürler ortaya çıkmıştır. Bu isimlerden ilki 1982 yılında Bulvar Gazetesi tarafından Kainat Güzeli seçilen Hülya Avşar'dır.

Şekil 4.156. : Güzellik Kraliçesi Hülya Avşar

Kaynak : internethaber.com; Erişim Tarihi: 19.04.2015

Güzellik yarışmasından sonra bir çok filmde rol alan Avşar, 1988 tarihinde müzikal hayata da adım atmıştır. Dönemin magazin basını tarafından sıkça gündeme gelen Avşar bugün de bu özelliğini korumayı başarmıştır.

Ahu Tuğba ise 1970'li yılların ortasından itibaren sinema sektöründe yer alırken, 1980'lerde Türk sinemasının seks sembollerinden biri olmuştur. Aynı dönem içinde bir diğer sembol isim de Banu Alkan'dır.

Şekil 4.157. : Banu Alkan ve Ahu Tuğba

Kaynak : google.com; Erişim Tarihi: 19.04.2015

Basının magazinleşmesi, yasaklar ve arabesk kültürünün gelişmesi sinemada da yozlaşmayı beraberinde getirmiştir. Türk yapımı filmler ağırlıklı olarak arabesk sanatçıları ile yukarına isimleri sayılan kadın oyuncuların başrollerini paylaştığı ve arabesk kültürün gösterim aracı filmlerden oluşmuştur.

1980'ler insanların mobil yaşama geçiş sürecini de kapsamaktadır. Daha 20 yıl öncesinde radyo yayınlarının yeni yeni yapılmaya başlandığı Türkiye'de "walkman" adı verilen portatif müzik çalar kullanılmaya başlanmıştır. Böylece insanlar büyük müzik çalarların başında sabit bir şekilde müzik dinleme zorunluluğundan kurtulmuşlar ve sokakta yürürken, spor yaparken kendi kişisel zevklerine uygun müzik dinleme özgürlüğüne kavuşmuşlardır. Walkman, 2000'li yıllarda cep telefonlarının gelişmesine kadar geçen süre zarfında kullanılmaya devam etmiştir.

Dünyada da önemli kişiler bu dönemde popüler kültür tarafından sıkça kullanılmıştır. Bunların başında İngiliz Kraliyet ailesi üyesi Prenses Diana'dır. Galler Prensi Charles ile evlenerek kraliyet ailesine giren Prenses Diana, kişiliği ile diğer kraliyet ailesi üyelerinden farklı bir konuma yükselmiştir. İngiliz Kraliyet ailesinin I. ve II. Dünya Savaşı sonrasında halk ile aralarında bulunan duvarları yıkan tavır Diana ile 1980'lerde yeniden canlanmıştır. Dünyanın çeşitli yerlerinde gerçekleşen yardım kuruluşlarının ihtiyaçlarını karşılayan Diana 1990'ların sonlarında magazin gazetecilerinin neden olduğu kaza sonucunda hayatını kaybetmiştir.

Şekil 4.158. : Lady Diana

Kaynak : blogcdn.com; Erişim Tarihi: 19.04.2015

1980'ler aynı zamanda pop müziğinde yükselişe geçtiği yıllardır. Tezin önceki bölümlerinde Elvis ile başlayan "yıldız olma" kavramı Beatles ile grup müziği niteliği kazanmıştır. 1980'lere damgasını vuran ve etkisi 1990'ların sonuna kadar devam ettiren Michael Jackson, ilk pop ikonu olarak dünya tarihine geçmiştir. 1970'lerin ortasında çocuk yaşta başladığı müzik kariyeri 1982 yılında yayınladığı "Thriller" albümü ile üst noktaya çıkmıştır. Sesi ve dansları ile ön plana çıkan sanatçı hayatının kaybettiği 2009 yılına kadar da dünya çapında hayran kitlesine sahip olmayı başarmıştır.

Aynı dönemde kadın pop ikonu Madonna da dikkatleri üzerine çekmiştir. Jackson erkek pop ikonunu temsil ederken Madonna kadınsallığı temsil etmiştir. Bununla birlikte Madonna'nın üne kavuştuğu albüm "Like a Virgin" ve Madonna'nın cinselliği ön plana çıkarması tam olarak da 80'leri ifade etmektedir. 80'lerdeki pop müziğin yükselişi kendisini 90'larda Türkiye gösterecektir.

Şekil 4.159. : Madonna ve Michael Jackson

Kaynak : google.com; Erişim Tarihi: 19.04.2015

4.4.4. 1980 - 1990 Arası Moda

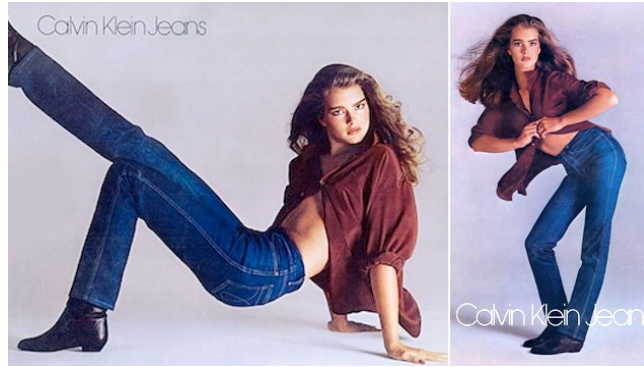
4.4.4.1. Dünya'da Moda

1980 yıllarının en önemli olgusu, küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkan markalaşmadır. Markalar reklamlarla piyasa değerlerini ve bilinirliklerini geliştirmişler ve çokuluslu şirketler haline gelmişlerdir. Küreselleşmenin yerelliğin yerine geçmesi ile ilişkilendirilebilecek bu durum dünyada belli başlı moda akımlarının egemen olmasını sağlamıştır.

1980'lerin en önemli özelliği vatkalı omuzlar, göbeği açıkta bırakan eşofman altları, volanlı etekler, kapüşonlar ve omzu açık üst giyim parçalarıdır. Bu özellikler spor giysilerin gündelik sokak modasına girmesini sağlamıştır.

Bu dönemde sportif beden yapısı önem kazanmış, modacılar da bu "düzgün" vücutları ön plana çıkaran tasarımlar gerçekleştirmişlerdir.

1980 modacılarından en önemlisi ABD'li tasarımcı Calvin Klein'dır. Klein, 1976'da başarısız reklam kampanyaları ile ürettiği kotları tanıtmaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Ancak 1980'de, 80'li yılların en önemli figürlerinden biri olan Brooke Shields'i kot reklamında kullanmasıyla başarıyı sağlamıştır (Bkz. Şekil 4.160). Henüz 15 yaşındaki bir genç kıızı seks objesi olarak gösterilmesi tepkilere yol açmışsa da reklam kampanyasının başarılı olmuş, kot satışları iki ayda bir milyona ulaşmış ve toplam piyasanın beşte birini ele geçirmiştir. Shields, dar kot üzerine göbeğini açıkta bırakan bir gömlekle poz vermiştir.

Şekil 4.160. : Calvin Klean Reklamı, 1980

Kaynak : main.stylelist.com; Erişim Tarihi: 25.03.2015

Calvin Klein, ilk 80'lerin fenomeni olmayı erkek mankenleri cinsellik olgusuyla birleştirdiği iç çamaşırı reklamlarıyla başarmıştır. Sırıkla atlamada olimpiyat madalyası bulunan atlet Tom Hintnaus'un mankenliğini yaptığı iç çamaşırı reklamı, ABD'yi değiştiren on fotoğraf arasında gösterilmektedir (Bkz. Şekil 4.161).

Şekil 4.161. : Calvin Klean Reklamı, 1982

Kaynak : explore.calvinklein.com; Erişim Tarihi: 25.03.2015

Calvin Klein, reklam kampanyası popüler kültürle de iç içe geçmiştir. 1985 yapımı "Geleceğe Dönüş II (Back to The Future II)" filmindeki ana karakterleri Marty Mcfly, senaryo gereği 1955 yılına gitmiş ve orada iç çamaşırı üzerinde yazan "Calvin Klein" yazısı sonucu kendisini "Calvin Klein" olarak tanıtmıştır. Filmin ondan sonraki bölümlerinde izleyici defalarca Calvin Klein adını duymuştur. Bu da markanın, bilinirliğinin artırılması açısından son derece önemlidir (Bkz. Şekil 4.162).

Şekil 4.162. : Geleceğe Dönüş Filminde Yer Alan Calvin Klean Sahnesi, 1985

Kaynak : youtube.com; Erişim Tarihi: 25.03.2015

1980'ler tüm alanda teknolojinin geliştiği yıllardır. Tekstil sektöründe de teknolojik atılım gerçekleşmiş, yeni dokuma ve baskı yöntemleri gelişmiştir. İngiliz tasarım kolektifi The Cloth, parlak renkli kumaşlardan yapılan büyük boy giysiler ve tuval üzerine yapılmış izlenimi veren desenlerle ön plana çıkmıştır (Bkz. Şekil 4.163). Desenler arasında insan formu, doğa ve şehir manzaraları, müzelerden el edilen imgeler ve kentin iç ve dış mekanlarının aşınmış ve yıpranmış yüzeyleri kullanmışlardır.

Şekil 4.163. : The Cloth Tasarımları, 1985

Kaynak : ultravie.co.uk; Erişim Tarihi: 25.03.2015

1980'ler yeni kadın imajı yaratmıştır. Kadın vücudu bakımlı ve mükemmel, iş hayatı ve cinselliği temsil etmekteydi. Kadınlar artık iş hayatında kendilerine güçlü yerler edinmişler ve bu güç de onların kıyafetlerine yansımıştır. Geniş ve sivri omuzlu takımlar kullanılmaya başlanmıştır. Bu takımlarda kalın kemerler ve ceketle uyumlu mini etekler tercih edilmiştir. Dominant görünüm, sivri topuklu ayakkabılarla da daha da baskın hale getirilmiştir.

Donna Karan, bu dönemde iş hayatına atılmış, yüksek gelir seviyesine sahip, zamanı az kadınlara yönelik tasarımlar yapmıştır. Küreselleşen dünyada çok uluslu firmalar dünyanın finans merkezlerinde kendilerine yer bulmuşlar ve gelecek vaat eden profesyoneller bu firmalarda çalışmaya başlamışlardır. Bu sınıfa ait bireyler sadece kıyafetle ön plana çıkmamışlar, saat, ayakkabı gibi aksesuarlara da önem vermişlerdir. Erkek takımlarında alışılmadık renk ve desenler kullanılmaya başlanmıştır. Genellikle çift sıra düğmeli, plili rahat pantolonlu takımlar, ters üçgen biçimli ferah ceketler ile tamamlanmıştır (Bkz. Şekil 4.164).

Şekil 4.164. : Miami Vice Dizisi Oyuncuları, 1984-1989

Kaynak : pinterest.com; Erişim Tarihi: 25.03.2015

Dünyanın önde gelen tasarımcılarından Giorgio Armani, 1980'lerde akıcı takımları ile temsil edilmektedir. Akıcı takımın en önemli özelliği önceki dönemlerdeki gibi bedeni sınırlandırma yerine ona rahatlık vermeyi amaçlamasıdır. Rahatlığı düğmeleri kalçalara vurgu yapacak şekilde aşağı indirerek elde edilmiştir. Ceketlerde yumuşak, kalıplı omuz çizgisi, omuz dikişini vücudun doğal çizgisini geçecek şekilde uzatarak ve kol oyuğunu genişleterek elde edilmiştir. Bu tasarım unsuru akışkanlığı arttırmış ve hareket rahatlığı sağlamıştır (Bkz. Şekil 4.165).

Şekil 4.165. : Richard Gere Bir Film Sahnesinde Armani Takım Elbise ile, 1980

Kaynak : pinterest.com; Erişim Tarihi: 25.03.2015

1980'lerin önemli gelişmelerinden biri de iç giyim unsurlarının dış giyim olarak kullanılmaya başlanmasıdır. Tasarımcılar kısıtlayıcı cinsellik objesi olan korseleri kadın kimliğinin güçlendirici ve etkili bir yansımasına dönüştürmüşlerdir (Fogg, 2014: 460). Pop müzik ikonu Madonna'nın giydiği konik göğüslü korse kadınsallığa dair fikirleri altüst etmiştir. Korsenin jartiyerler bağları açıkta bırakılarak süs ve aynı zamanda cinsel özgürlük simgesine dönüşmüştür (Bkz. Şekil 4.166).

Şekil 4.166. : Konik Göğüslü Korse, Madonna, 1990

Kaynak : pinterest.com; Erişim Tarihi: 25.03.2015

Bir diğer pop ikonu Michael Jackson, 1980'li yıllarda parlak taşlardan oluşan askeri üniformaları andıran kostümler tercih etmiştir. Kostümü, yine parlak taşlardan oluşan eldiven ve dönemin önemli aksesuarlarından biri olan büyük gözlüklerle tamamlamıştır (Bkz. Şekil 4.167).

Şekil 4.167. : Michael Jackson, 1984

Kaynak : pinterest.com, 25.03.2015

Müzik ile kıyafet arasında 1960'lı yıllarda kurulan ilişki, 1980'lerde de devam etmiştir. 1970'lerde David Bowie ile başlayan glam rock akımı ve bu akımın yine David Bowie ile başlayan farklı kostüm anlayışı, 1980'lerdeki ABD Rock gruplarını derinden etkilemiştir. Kadınsılığın ön planda olduğu kostümlerde dar deri pantolonlar, taytlar tercih edilirken; üst kıyafet olarak çıplak bedene giyilen deri ceketler ya da yelekler ile dökümlü gömlekler kullanılmıştır. Bu grupların üyeleri abartılı kabarık saçları ve makyajlarıyla dönemin öne çıkan sahne tavrını oluşturmuşlardır (Resim 4.168).

Dönemin rock müzik anlayışı, pop müziğin baskın müzik türü olarak öne çıkmasıyla da ilişkili olarak popülerleşmiştir. Grupların sahne tavrı, müzikleri ve sözleri de bu popülerlik anlayış içine sürüklenmiştir. Bununla birlikte, Guns N Roses, U2 ve Nirvana gibi gruplar bu çoğunluğun dışına özellikle şarkılarında kullandıkları sözlerle çıkmayı başarmış ve 80'lerin sonu ile 90'ların başında rock müziğine damgasını vurmuşlardır.

Şekil 4.168. : ABD'li Rock Grubu Poison, 1985

Kaynak : faculty.cbhs.org; Erişim Tarihi: 25.03.2015

1980'lerde, sokaktaki Afro-Amerikan kültürünü popüler müzik içine sokmayı başaran Rap ve Hip Hop tarzı ortaya çıkmıştır. Bu tür müzik yapan Afro-Amerikan gençler bol spor kıyafetler tercih etmişlerdi. Ter ya da yan takılan şapka, abartılı altın kolyeler ve değerli taşlar dönemin Rap'çilerinin kostümleridir (Bkz. Şekil 4.169).

Şekil 4.169. : ABD'li Sanatçı Will Smith, 1980'ler

Kaynak : pixshark.com; Erişim Tarihi: 25.03.2015

4.4.4.2. Türkiye'de Dönemin Modası

Dünyanın içinde bulunduğu ve petrolün sebep olduğu ekonomik kriz, her şeyi etkilediği gibi, moda endüstrisini de etkilemiştir.80'lerin ilk yarısı, 60'ların esintileri ve tekrarları ile geçmiş, ikinci yarısı ise ilk yarıya tezat hareketlenmiştir.

Türkiye'de ise, 1980 yılının başında liberalleşmiş, yabancı sermaye pazara sokulmuş, tüketim körüklenmiş ve Türkiye yeni bir sürece giriş yapmıştır.

Gelişen teknoloji, televizyon kanallarının çoğalmaya başlaması, videonun teşviki tüketime yönelik tavırlar olmuştur. Dönemin popüler giysisi, artık spor giyimdir. Tüm bedeni saran, streç pantolonlar, tişörtler üzerindeki sloganlarla dönemin içinde bulunduğu durumu en iyi açıklayan ürünler olmuştur.

Bu popüler hareketin Türkçeye katacağı yeni kelimeler, 'shirt, sweat-shirt, t-shirt' gibi giyim ürünleri olmuş tüm bu hareketleri kolayca yapmayı sağlayan, elastik pamuklu kumaşlarda üretilmiştir.

Dünya ve Türkiye, ortaya çıkan markaların, doğru konseptlerle desteklemiş, körüklenmesi sonucu, bu markaları kullanan kişinin, statü sembolü oluşu ve bu yönde kendini ifade etmeye çalışmasını izlemiştir. Bu giysiler, var olmanın ve fark edilmenin saygınlığın, kısa yolu olarak addedilmiş, ne pahasına olursa olsun edinilip, üstte taşınmaya çalışılmıştır.

Diğer giyiniş stili ise, kişinin üzerinde bol duran, bedene büyük asimetrik kesimlerle oluşturulan giysiler olmuştur. Batı dünyasının, geleneksel dikim sistemine

uymayan bu stilin, Japon katlama sanatı ya da kat kat ambalajlama tekniği ile Japon tasarımcılarının dünyaya armağanları olduğu düşünülmektedir.

80'lerin kocaman yün kazakları, külotlu çorapları, kalın tabanlı ayakkabıları ve muflonlu paltoları vardı. Geometrik desenli, yarasa kollu, yün kazaklar ve altlarına giyilen yün etekler, trikolar, pantolonların üstü bol paçası dar modelleri ile kadın silueti 'Y' harfi oluşturmuştur.

Kadınlar, erkek egemenliğindeki iş dünyasına el atmış, işkadını imajını giydikleri geniş vatkalı ceketler ve altına kullanılan etek ya da pantolonlarla güçlü, kendine güvenen iş kadını profili çizmişlerdir.

Dönemin, plastik malzemelerden üretilmiş takıları ile parıltılı, yaldızlı, lame kumaşlarla oluşturulmuş aksesuarları, şeffaf plastikten kemer ve çantaları çok popüler olmuş, lame, dore ceketler dönemin belirleyici giysileri arasında yer almıştır. Dönemin en önemli dizisi, Dallas aynı zamanda Türk halkının da giyim stilini oluşturmuştur.

1980'lerde Türkiye'de moda tarihi açısından en önemli isim Turgut Özal'ın eşi Semra Özal'dır. Semra Özal, 1980'lerde Türkiye'de inşa edilmeye çalışılan modernleşmenin kadın figürü olarak öne çıkmış, sık sık eşinin yurtiçi ve yurtdışı gezilerinde yer almıştır. Atatürk'ten sonra ilk defa mayo ile görüntülenen devlet adamı olan Özal'ın eşi Semra Özal da plaj kıyafeti içinde görüntülenmiştir (Resim 4.170).

Şekil 4.170. : Özal Çifti Yazlık Kıyafetleriyle, 1980'ler

Kaynak : ivedihaber.com, 25.03.2015

Bunun dışında, katıldığı resmi toplantı ve açılışlarda dönemin modasına uygun olarak vatkalı ceketler, pantolon ve dökümlü ceketlerden oluşan rahat takımlar tercih etmiştir (Bkz. Şekil 4.171 - Şekil 3. 172).

Şekil 4.171. : Özal Çifti Protokol Kıyafetleriyle, 1980'ler

Kaynak : turkerinanoglu.com; Erişim Tarihi: 25.03.2015

Semra Özel, boyalı saçları, elinde sigarası ile katıldığı eğlencelerde dikkatleri her zaman üzerine çekmiş ve dönemin Türk kadınların simgesi haline gelmiştir. Semra Özel, 1986 yılında Türk Kadını Güçlendirme Ve Tanıtma Vakfını kurmuştur. Vakfın amacı, "geleneksel Türk aile yapısının temeli olan Türk kadınının, layık olduğu sosyal, kültürel ve ekonomik düzeye çıkartmak" şeklinde tanımlanmıştır (Milliyet, 1986: 3).

Şekil 4.172. : Özal Çifti Spor Kıyafetleriyle, 1980'ler

Kaynak : tcdd.gov.tr; Erişim Tarihi: 25.03.2015

Semra Özel, kadının üretkenliğinin sadece çocuk doğurmak olmadığını vurgulamış; Türk kadınının ülke ekonomisine katkıda bulunacak ve gelir getirici bir yaratıcılığa dönüştürmesi gerektiğini belirtmiştir. Bunun yanında, Türk toplumunun aile planlaması, çocuk bakım ve sağlığı gibi sorunları yanında, kadının eğitimi ve

üretime katkısı konusunda da köklü reformlar yapılması gerektiğinin altını çizmiştir (Milliyet: 1986, 3).

Bu vakfın çalışmalarına katılan, destekleyen çağdaş Türk kadınına simgeleyen ve aynı zamanda yüksek gelir seviyesine sahip kadınlara vakfın logosundan dolayı "papatya kadınlar" adı verilmiştir (Bkz. Şekil 4.173).

Şekil 4.173. : Papatya Kadınlar, 1986

Kaynak : Milliyet, 25.04.1986: 3

Türkiye'nin neoliberal ekonomik anlayışa geçişi farklı markaların yer aldığı ilk alışveriş merkezi olan Galleria'nın kurulmasıyla simgesel anlam kazanmıştır. Başta İstanbul olmak üzere ülkenin büyük kentlerinde farklı markaların bulunduğu büyük mağazalar tüketicilerin ihtiyaçlarına cevap vermekteydi. Ancak, Türkiye'nin dış yatırıma açılması, küresel ekonomi de yeni bir pazar anlamına gelmiştir. Diğer tüm sektörler gibi giyip ve mağazacılık da bundan etkilenmiş ve Galleria ile özellikle yeni markaların Türkiye'ye gelmesi hızlanmıştır. Galleria, tüketicinin değişen beklentilerine yanıt veren mağazalarıyla kent için yeni çekim merkezi olmuştur. Daha önce büyük mağazalarda, genelde yerel markaları alan tüketici artık Lee, Levi's, Lee Cooper, Adidas, LA Gear, Nike gibi markaları satın alır duruma gelmiştir.

4.5. Koalisyon ve Kriz Yılları: 1990-2002

4.5.1. Türkiye'de Siyasi Ortam

1983 yılında yapılan genel seçimlerde askerlerin desteklediği Turgut Sunalp ve partisi Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) yerine Turgut Özal liderliğindeki ANAP oyların yarısına yakınına alarak tek başına iktidara geldi. Özal 1989 yılında

Kenan Evren'in görev süresinin dolmasıyla Cumhurbaşkanı seçilerek Çankaya Köşkü'ne çıkmıştır.

Yıldırım Akbulut'un başbakanlık döneminin ardından Mesut Yılmaz ANAP Genel Başkanı seçildi ve Başbakanlık koltuğuna oturdu ancak bu durum fazla uzun sürmedi. Siyasi yasakların kalkmasıyla tekrar aktif siyaset hayatına dönen Süleyman Demirel, Doğru Yol Partisi (DYP) ile önce 1987 Kasım ayında yapılan erken genel seçimlerde TBMM'ye girdi, ardından 1991 yılında yapılan genel seçimleri kazandı. Erdal İnönü liderliğindeki Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) ile koalisyon hükümeti kuran Demirel'in başbakanlığı 1993 yılında kadar sürdü. Özal'ın ani ölümü sonrası cumhurbaşkanı olan Demirel'in ardından DYP-SHP koalisyonu Tansu Çiller Başbakanlığında devam etti. İnönü'nün aktif siyaseti bırakması ile SHP'nin başına Murat Karayalçın'ın geçti.

1991 yılı ile birlikte ülkenin ana gündem maddesini terör olayları oluşturdu. Körfez Savaşı sonrasında müttefik güçlerin Irak'ın 36. paralelin kuzeyinde kalan topraklarının üzerini uçuşa yasaklı hale getirmesi sonrası bölgede oluşan otorite eksikliği ile PKK rahat bir hareket alanına kavuştu. 1991-1995 yılları arasında Türk Silahlı Kuvvetleri defalarca sınır ötesi operasyon gerçekleştirerek PKK'nın bu hareket serbestini kırmayı denedi. Bölgedeki otorite boşluğu, TSK'nın on binlerce asker ile başka bir ülke toprağında rahatça hareket etmesini sağlarken, operasyonların ardından terör örgütünün bölgede tekrar yapılanmasına neden oluyordu. Aynı dönem içinde yaşanan toplumsal olaylar, yolsuzluk skandalları ve siyasi cinayetler sonrası faillerinin bir türlü yakalanamaması da kamuoyundan büyük tepki çekti.

Bu cinayetlerin en önemlisi, gazeteci yazar Uğur Mumcu cinayetidir. 24 Ocak 1993 tarihinde Ankara'daki evinin önünde, aracına konan bombanın patlaması sonucu hayatını kaybetmiştir. Dönemin bir diğer önemli olayı 2 Temmuz 1993 tarihinde Sivas'ta Madımak Oteli'nin ateşe verilmesidir. 33 Alevi aydınının hayatını kaybettiği bu olayda aralarında Aziz Nesin'inde bulunduğu aydınlar kurtarılmıştır.

1994 yılındaki yerel seçimler basında yapılan tüm tahminlerin tersine Refah Partisi'nin büyük zaferiyle sonuçlandı. RP başta İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirler olmak üzere 30 civarında ilde belediye başkanlıklarını kazandı. Bu dönemde SHP ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) "solda birlik" parolasıyla birleşmesi ve birleşik solun Hikmet Çetin başkanlığında yola çıkması koalisyonu etkilemedi.

Ancak 4 yıl süren koalisyon hükümeti CHP'nin başına Deniz Baykal'ın geçmesiyle sona erdi. Çiller'in kurduğu azınlık hükümeti güvenoyu alamayınca DYP ve CHP erken seçim şartıyla tekrar koalisyon kurdu. Alınan erken seçim kararı Refah Partisi (RP) dışında diğer tüm partileri üzecek bir sonuç ortaya çıkardı.

24 Aralık 1995 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerinde Necmettin Erbakan'ın RP'si birinci parti olarak büyük bir başarıya imza attı. İslami söylemi ağır basan siyaset tarzıyla, ilk kez seçimlerde böylesine büyük bir başarı kazanan; Erbakan'ın, "Milli Görüş" olarak tanımladığı ve daha önce kapatılan Milli Nizam Partisi (MNP) ile Milli Selamet Partisi'nin (MSP) devamı durumundaki RP, hükümet kurma yetkisini Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'den aldı. Refah Partisi 1980'li yıllarda oldukça zayıftı aslında (1987'de oyların ancak % 7,2'sini almıştır), ama gün geçtikçe güçlenmiş ve 1991'de oyların %12'sini, 1994'te de %19'unu almıştır ve 1995'te en büyük başarısını yakalayarak oyların % 21,4'ünü almıştır.

RP'nin yükselişinin nedeni Türkiye'de muhafazakar ama liberal merkezli politikanın zayıflamasıdır. Özal sonrası yaşanan hızlı liberalizmin arttırdığı gelir adaletsizliği ve toplumsal yozlaşma özellikle merkez sağ partilere olan güveni sarsmıştır. RP'nin politikaları bu adaletsizlik ve ahlak dışı politikaların üzerine giderek dürüstlüğü ve toplumsal birliği sağlayan adil ve alternatif bir düzen vaat etmiştir. (Göle, 2000: 62)

Hükümet kurma görevini alan Necmettin Erbakan'ın çabaları sonuçsuz kaldı. Hiçbir parti RP ile hükümet kurmaya yanaşmayınca Erbakan görevi Çankaya Köşkü'ne iade etti. Erbakan'ın ardından görevlendirilen Tansu Çiller de hükümet kuramayınca Demirel bu kez Mesut Yılmaz'ı görevlendirdi. Tüm bu hükümet kurma çalışmaları o sırada patlak veren ve Türkiye ile Yunanistan'ı savaşın eşiğine getiren Kardak Krizi sırasında yaşanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 53. Hükümeti, 24 Aralık seçimlerinin üzerinden iki aya aşkın bir süre geçmesinin ardından kurulabildi. ANAP Lideri Mesut Yılmaz, DYP Genel Başkanı Tansu Çiller ile Türkiye siyaset tarihinde ilk kez uygulanan "dönüşümlü başbakanlık" modeli üzerinde anlaşmıştır.

ANAP-DYP, kısa adıyla 'Anayol' koalisyonu fazla uzun ömürlü olmadı. Anayol koalisyonu sırasında RP'nin Tansu Çiller hakkında TEDAŞ ihalesi hakkında soruşturma açılmasına ilişkin verdiği önerinin ve TOFAŞ için soruşturma

komisyonu kurulmasının koalisyon ortağı ANAP'lıların da oylarıyla kabul edilmesi ortaklığı derinden sarstı. Anayasa Mahkemesi'nin RP'nin başvurusu üzerine güven oylamasının geçersiz olduğuna hükmetmesinin ardından ise Başbakan Mesut Yılmaz istifa etti. Büyük umutlarla ve sağda birleşme hayaliyle 6 Martta kurulan Anayol koalisyonu, 6 Haziran günü sona erdi.

Meclis soruşturması önergesi, soruşturma komisyonu hamlesi ve Anayasa Mahkemesi'ne yaptığı başvuruyla Anayol hükümetinin yıkılmasında büyük pay sahibi olan Necmettin Erbakan, tekrar hükümet kurmakla görevlendirildi. Erbakan, Çiller ile, Anayol'da olduğu gibi "dönüşümlü başbakanlık" modeli üzerinde anlaşmaya vardı ve otuz yıla yaklaşan siyasi hayatında ilk kez başbakanlık koltuğuna oturdu.

Haziran 1996'da kurulan Refahyol hükümeti görev yaptığı süre boyunca çok çeşitli sorunlarla mücadele edecek, icraatları muhalefet, basın ve devlet kurumları tarafından eleştirilecekti. Erbakan'ın başbakanlığı sırasında en çok eleştirilen olaylardan biri Libya'ya yaptığı gezi oldu. Erbakan, Libya Lideri Muammer Kaddafi'nin çöl çadırında sarf ettiği, "Ortadoğu'daki güneşin altında Kürt Milleti de yerini almalıdır" şeklinde sözlerini ve İslam ordusunda yardımcılığını Erbakan'ın yaptığı iddiasını sessizce dinlemekle yetindi. Yaşanan bu olayın ayrıntıları Türkiye'ye ulaştığında Erbakan ve Refahyol koalisyonu sert eleştirilere maruz kaldı.

Aynı dönemde Türkiye sakallı, sarıklı kıyafetleriyle kendilerine Aczmendi adı veren dini bir grupta tanıştı. Medyanın büyük ilgi gösterdiği Aczmendiler, toplu halde yaptıkları ayinler, laikliğe ve Atatürk'e hakaret içeren sloganların atıldığı eylemleriyle gündemi uzun süre meşgul ettiler. Aczmendiler'in lideri Müslüm Gündüz'ün genç bir kızla yarı çıplak halde basılması, baskın anının kameralar tarafından tespit edilerek günlerce televizyonların ana haber bültenlerinde yayınlanması ise büyük bir skandal yarattı. Aczmendilere yönelik operasyonlarda yüzlercesi gözaltına alındı, mahkemeye çıktı ve çeşitli cezalar aldı.

Refahyol döneminde yaşanan ve etkisi yıllar boyu sürecek yeni bir dönemi başlatan olay ise Susurluk yakınlarında meydana gelen kaza sonrasında yaşandı. Aranan Abdullah Çatlı, eski İstanbul Emniyet Müdür Yardımcısı Hüseyin Kocadağ ve DYP milletvekili Sedat Bucak'ın kazaya karışan araç içinde bulunması, mafya-siyaset-polis ilişkisini ortaya çıkardı. Olayın ardından İçişleri Bakanı Mehmet Ağar

istifa etti. Çiller'in olayla ilgili olarak "Devlet için kurşunu atan da, yiyen de şerefli" demesi uzun süre tartışıldı. Susurluk kazası ile ortaya çıkan ilişkilerin aydınlatılması için "Sürekli aydınlık için 1 dakika karanlık" eylemi başlamıştır.

Aynı dönemde TEDAŞ ve TOFAŞ soruşturmaları kapsamında Başbakan yardımcısı Tansu Çiller'in Yüce Divan'a gönderilmesine gerek olmadığı sonucuna varıldı. Koalisyon öncesinde soruşturmaların başlamasını sağlayan RP'li milletvekilleri bu kez Çiller'in lehinde karar almıştır.

1996 yılının son günlerinde Cumhurbaşkanı Demirel, TBMM'de temsil edilen siyasi parti liderlerini, Susurluk Kazası sonrasında ortaya çıkan durumu değerlendirmek üzere Çankaya Köşkü'ne topladı. Refahiyol hükümeti, 28 Şubat sürecinin başlayacağı 1997 yılına, bu şartlar altında girmiştir. Ancak 28 Şubat'ın ayrıntılarına girmeden önce Siyasal İslam'ın özellikleri üzerinde durmakta fayda vardır.

Siyasi yapıdaki bu parçalanmışlık sonrası, 1990'lı yıllarda, Türk ve Kürt milliyetçiliğinin artmış, buna ilaveten İslamcılık bağlamında sekülerlik ve dindarlık tartışmaları çoğalmış, ayrıca Alevilik tartışmaları da siyasetin temel gündemini teşkil etmiştir. Bu bağlamda, 1990'lı yıllarda İslamcılık tartışmalarının bir tarafı ve yürütücüsü olan RP, siyasetin temel aktörlerinden birisini oluşturmuştur.

Siyasal İslam'ın ve paralelinde RP'nin bu dönemde ciddi bir yükseliş yakalamasının birçok farklı sebebi mevcuttur. Bu sebeplerden en önemlisi siyasetin parçalanmışlığının ve merkez sağ partilerin çözülmesinin, etnik ve dini temelli siyasetin yükselişine yol açmasıdır. Bununla beraber siyasetteki yozlaşma ve seçmenlerin siyasi partilere ve siyasete olan güvensizliği de seçmenlerin farklı arayışlarını beraberinde getirmiş, bu bağlamda seçmenler RP'ye yönelmişlerdir.

Bu bağlamda RP'nin hızlı yükselişi, küreselleşmenin kültürel etkileriyle de ilişkili görünmektedir. Bu etkiler arasında aşırı milliyetçi ve köktenci partilerin güçlenmesi, kültürel farklılıklarının tanınması yönünde artan talepler, küreselleşmenin kültürel bakımdan türdeşleştirici etkilerine tepki olarak kimlik politikalarının yükselişi sayılabilir. Bütün bu eğilimler, küreselleşmenin evrenselleştirici ve yöreselleştirici etkilerinden kaynaklanan iki cepheli saldırısı sonucunda, milli devletin ve özellikle refah devletinin zayıflamasıyla ilişkilidir. Başka ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de küreselleşmeyle ilişkili ekonomik

süreçler, kazananlar ve kaybedenler yaratmıştır. RP, her ikisinin bazı unsurlarını, yani kazananlar olarak İslami burjuvaziye, kaybedenler olarak da beden işçilerini, esnaf ve zanaatkârları ve kırsal nüfusun önemli bir kesimini bir araya getirmiş görünmektedir. Refah devletinin gerilemesi ve sosyal hakların aşınmasıyla birlikte Türk sol partileri bu grupları korumayı başaramamışlardır; RP, onların bıraktığı bu boşluğu başarıyla doldurmuş görünmektedir. Gerçekten 1970'lerde büyük çoğunlukla sosyal demokrat CHP'ye oy veren düşük gelirli kentsel mahalleler, 1990'ların ortasında RP'nin kaleleri haline gelmiştir (Özbudun ve Hale, 2010: 46).

Diğer taraftan 1990'lı yıllarda, bölgesel talepler daha fazla oranda siyasetin gündemine taşınmaya başlamıştır. Bu aşamada bölgesel talepleri gündeme getiren siyasi taleplerin artması, etnik ve dini temelli argümanlarla siyaset yapan partilerin yükselişinde büyük bir rol oynamıştır (Ayata ve Ayata, 2002: 152). Dönemin siyasal İslam'ının en büyük yürütücüsü olan RP'nin yükselişe geçmesinde, 1990'lı yılların iktisadi ortamının yol açtığı sıkıntılar ve buna karşılık RP'nin iktisadi alanda dillendirdiği alternatif söylem de etkili bir unsur olmuştur. RP, o dönemde ekonomideki batı kaynaklı yöntemleri ve çözümleri eleştirmiş, IMF ve Dünya Bankası özelinde yürütülen iktisadi politikalara da tepki göstermiştir (Öniş, 1997: 743).

RP, 1995 seçimlerinde ulaşabildiği en yüksek oy oranına ulaşmıştır. Seçimlerde aldığı %21.4'lük oy oranı ile hem 1991'de aldığı oy oranını arttırmış hem de söyleminin toplumda daha fazla insanda karşılık bulduğunu tecrübe etmek imkanına sahip olmuştur. Daha geriden alıp baktığımızda RP'nin öncüleri olan Milli Nizam Partisi (MNP) ve Milli Selamet Partisi (MSP) gibi İslamcı partiler, Türkiye siyasetinde 1970'li yıllardan beri etkin olmaya başlamışlardır. Özellikle bu partiler 1970'li yıllarda, birkaç kere koalisyon hükümetleri içinde de bulunmuşlardır. RP'nin 1990'lardaki yükselişin ilk işaretleri ise 1994 yerel seçimleri ile beraber ortaya çıkmıştır. Bu seçimlerde RP %19 oranında bir oya ulaşmış, bununla beraber metropol şehirler de dahil olmak üzere, RP, Türkiye genelinde dört yüze yakın başkanlık kazanmıştır. Bunun yanında, 1994 seçimlerine baktığımızda RP'nin İç, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki kuvvetli desteğiyle beraber sanayileşmiş şehirlerde de ciddi bir oy potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Nitekim 1995 seçimlerinde RP İstanbul'da oyların 1/4' ünü alırken Sakarya, Kocaeli gibi şehirlerde

bu oran 1/3'e kadar çıkmıştır. Aslında tüm bu veriler bize RP'nin farklı toplumsal kesimlerden oy aldığını göstermektedir (Ayata ve Ayata, 2002: 148).

1995 seçimlerinden sonra RP'nin kurduğu koalisyon hükümeti "28 Şubat post-modern darbesi" ile istifaya zorlanmış, bir sene sonra da RP, anayasaya aykırı davranmak suçlamasıyla kapatılmıştır. Tüm bunların gölgesinde yapılan 1999 seçimlerinde ise RP'den sonra kurulan FP, oyların % 15.4'ünü alarak üçüncü parti olmuştur.

1997'nin ilk günlerinde Başbakan Erbakan'ın 51 tarikat ve cemaat liderine Başbakanlık Binası'nda iftar yemeği vermesi, basında büyük yankı uyandırdı.

Refahyol hükümeti döneminde askerinin büyük tepkisini çeken ve daha sonraları "demokrasiye balans ayarı" şeklinde nitelendirilerek Sincan'da tankların yürütülmesi olayına sebebiyet veren olay ise Ankara Sincan'ın RP'li Belediye Başkanı Bekir Yıldız'ın düzenlediği Kudüs'ü anma toplantısının şeriat gösterisine dönüşmesi oldu. 30 Ocak günü düzenlenen toplantıda salona Hamas ve Hizbullah liderlerinin posterleri asıldı, İran Büyükelçisi Rıza Bagheri konuşmasında şeriat çağrısı yapmıştır.

1997 yılının Şubat ayının son günü toplanan Milli Güvenlik Kurulu, 9 saat süren toplantının ardından "28 Şubat Süreci" olarak adlandırılacak yeni bir siyasi ortamın oluşmasına yol açacak bir dizi karar aldı.

Başta Kuran kursları ve 8 yıllık eğitim olmak üzere hükümetten irtica tehdidine karşı alınması istenen tedbirler koalisyonun Refah Partisi kanadında büyük tepki çekmiştir. Erbakan hükümete bildirilen listedeki bazı ifadelerin çok sert olduğunu öne sürerek kararları imzalamaya yanaşmamıştır.

Erbakan'ın imza direncine hükümet ortağı DYP'den de tepkiler gelmekteydi. "Koalisyonu bozarız" şeklindeki söylentiler sonucu Erbakan MGK toplantısından 5 gün sonra kararları imzaladı. Böylece ordu, daha önce 3 kez fiilen yaptığı müdahalelerden farklı olarak, sonraları "post-modern darbe" olarak nitelendirilecek yeni bir müdahaleyi resmen gerçekleştirmiş oluyordu.

MGK toplantısındaki askerlerin hazırladığı bildirin imzalanması, koalisyon hükümetinin, özellikle "Kararlar aynen uygulanacak" demesine rağmen Başbakan Necmettin Erbakan'ın üzerindeki baskıyı hafifletmedi. 21 Mayıs günü Yargıtay

Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş, laiklik karşıtı eylemleri yüzünden Refah Partisi hakkında kapatma davası açtı. Sivil toplum örgütlerinin protesto gösterileri, koalisyonun DYP kanadında yaşanan bakan ve milletvekili istifaları ve askeri darbe söylentileri Refahyol iktidarının güç kaybetmesine yol açtı.

28 Şubat toplantısının ardından hükümet üzerinde artan tüm bu baskıların bir sonucu olarak koalisyon ortakları dönüşümlü başbakanlık modeline göre hükümette değişiklik yapılması kararını aldı. Buna göre Erbakan istifa edecek, başbakanlığa Çiller geçecekti. RP ve DYP hazırladıkları protokole Büyük Birlik Partisi'ni de dahil ederek görevin Çiller'e verilmesi gerektiğini Cumhurbaşkanı Demirel'e iletiler. Erbakan istifasını sunmak için 18 Haziran 1997 tarihinde çıktığı Çankaya Köşkü'nde Demirel'e RP, DYP ve BBP'nin anlaştığını, Bakanlar Kurulu ve hükümet programının hazır olduğunu söyledi. Ancak Demirel, Erbakan'ın istifa ederken sarf ettiği bu sözlere rağmen hükümet kurma görevini ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'a verdi.

Refahyol ortaklarının başbakan değiştirerek koalisyonu devam ettirme düşüncesi, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in hükümet kurma görevini Mesut Yılmaz'a vermesiyle gerçeğe dönüşmedi. Mesut Yılmaz, DYP'den ayrılarak Demokratik Türkiye Partisi'ni (DTP) kuran Hüsamettin Cindoruk, DSP lideri Ecevit ve CHP'nin dışarıdan desteğiyle 30 Haziran günü Türkiye Cumhuriyeti'nin 55. hükümetini kurdu.

Yaklaşık 1 yıl süren Refahyol koalisyonunun sonu, askerinin önceki müdahalelerden farklı bir yol izleyerek anayasal bir kurum olan MGK kararları sonrası yürüttüğü çalışmalar ile geldi. Askerinin yargı, üniversite ve sivil toplum örgütlerine yönelik brifing faaliyetleri, medyanın hükümet aleyhine yaptığı yayınlar ve koalisyon ortaklarının arasında derinleşen görüş ayrılıkları ile DYP kanadındaki istifalar sonrası koalisyonda çözülme yaşanmıştır.

ANAP, DTP, DSP'den oluşan ve CHP'nin de dışarıdan destek verdiği üçlü koalisyon hükümeti, Türkbank ihalesinde yaşanan yolsuzluk haberleri nedeniyle düşmüştür. İş adamı Korkmaz Yiğit, suç örgütü lideri Alaattin Çakıcı ve ANAP'lı bakan Eyüp Aşık'ın Türkbank ihalesine ilişkin ses kayıtlarının basına yansımaları sonrasında hükümeti dışarıdan destekleyen CHP olayın soruşturulmasına destek verince 55. hükümet gensoru ile düştü ve Mesut Yılmaz istifa etti.

Yılmaz'ın 25 Kasım 1998 tarihindeki istifasının ardından hükümet kurma çalışmaları yaklaşık 1,5 ay sürdü. Eski bir DYP'li olan bağımsız milletvekili Yalım Erez'in hükümet kurmakla görevlendirilmesinden rahatsız olan DYP Genel Başkanı Tansu Çiller, Ecevit Başbakanlığı'nda kurulacak DSP azınlık hükümetine destek verince 11 Ocak tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin 56. hükümeti İstanbul Milletvekili Bülent Ecevit'in başkanlığında kuruldu. Ecevit 4. kez başbakan olurken, hükümetin öncelikli görevi ülkeyi Nisan ayında yapılacak seçimlere götürmek olarak belirlendi. Ocak ayından Nisan ayına kadar olan kısa dönemde yaşananlar ise siyasi hesapların tamamen değişmesine neden oldu. Bu dönemde Abdullah Öcalan'ın yakalanarak Türkiye'ye getirilmesi siyasi atmosferi bir anda değiştirdi. Azınlık hükümeti kuran DSP 1999 seçimlerinde büyük bir zafer kazandı.

Abdullah Öcalan'ın Kenya'da yakalanıp Türkiye'ye getirilmesi Nisan ayında yapılan seçimlerden DSP'nin büyük bir başarı ile çıkmasını sağladı. Bir önceki seçimde TBMM dışında kalan MHP de oy patlaması yaparak ikinci parti oldu.

Seçimin en ilginç sonuçlarından biri ise, CHP'nin tarihinde ilk kez seçim barajının altında kalarak parlamento dışı kalmasıydı. Merkez sağ oluşturulan ANAP ve DYP de seçimde hüsrana uğrayan partiler oldu. İki partinin toplam oy oranı % 25'i ancak bulabildi. Seçim sonuçları yeni bir koalisyon hükümetini işaret etmiştir.

Seçimin galibi Bülent Ecevit, Cumhurbaşkanı Demirel'den hükümet kurma görevini aldıktan sonra MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'ye koalisyon ortaklığı önerdi. Bahçeli'nin bu öneriye olumlu cevap vermesi ve ANAP'ın da katılımıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin 57. hükümeti 28 Mayıs tarihinde kuruldu. Bülent Ecevit'in eşi Rahşan Ecevit'in MHP ile koalisyon ortaklığına dair "içime sindiremiyorum" şeklindeki sözleri koalisyon görüşmelerinde kısa süreli bir kriz yarattıysa da koalisyon hükümeti 9 Haziran'da 182'ye karşı, 354 oyla güvenoyu aldı ve işe başladı.

Türkiye, üçlü koalisyon hükümetinin görev yaptığı süre boyunca ekonomik ve siyasi alanda tarihi olaylara tanık oldu. Hükümet henüz daha göreve başlamadan önce TBMM'de yaşanan Merve Kavakçı krizi dönemin ilk büyük siyasi kriziydi. Fazilet Partisi (FP) milletvekili Merve Kavakçı türban ile girdiği Genel Kurul salonunda DSP milletvekillerinin büyük tepkisini çekti. Başbakan Bülent Ecevit kürsüde, "Burası devlete meydan okunacak yer değildir" diyerek Kavakçı'nın dışarı

çıkarılmasını istedi. TBMM'nin karıştığı olaydan sonra Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi (DGM) Savcısı Nuh Mete Yüksel Kavakçı hakkında soruşturma açtı. Kavakçı, izin almadan ABD vatandaşı olduğu ortaya çıkınca Türk vatandaşlığını da kaybetti ve milletvekilliği düştü.

PKK lideri Abdullah Öcalan İmralı Adası'ndaki yargılamasının ardından idama mahkum edildi. Ancak Öcalan'ın cezası, AB'ye uyum yasaları çerçevesinde idam cezasının kaldırılmasıyla ömür boyu hapis cezasına çevrildi.

Koalisyonun ilk aylarında Türkiye'yi sarsan bir olay yaşandı. 17 Ağustos 1999 günü sabaha karşı Gölcük merkezli yaşanan ve Marmara bölgesini vuran 7.4 büyüklüğündeki depremde resmi rakamlara göre 18 bin kişi öldü, 40 bin kişi yaralandı, binlerce ev hasar gördü. Devletin yardım çalışmalarında yetersiz kalması hükümete yönelik sert eleştirilere yol açtı.

Bu dönemde bir başka önemli olay 10. Cumhurbaşkanı'nın kim olacağı sorusuydu. Görev süresi 2000 yılında dolan Süleyman Demirel'in tekrar Cumhurbaşkanı seçilebilmesi amacıyla Anayasa'nın 101. maddesinde yapılan değişiklik teklifi TBMM'de kabul edilmeyince koalisyon ortakları yeni bir aday belirlemek için arayışa başladılar. Muhalefetin de desteğini alan hükümet üyeleri Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer'in adaylığında uzlaştı ve Sezer, Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. Cumhurbaşkanı olmuştur.

Koalisyon hükümeti döneminde, Türkiye AB ile yürütülen görüşmeler neticesinde 11 Aralık 1999'da Helsinki'de aday ülke olarak kabul edildi, Gölcük'ten sonra bu kez de Düzce'de 7.2 büyüklüğünde deprem meydana geldi, 2000 yılının Kasım, Aralık; 2001 yılının ise Şubat aylarında yaşanan krizler ülke ekonomisini derinden etkiledi.

19 Şubat 2001 günü yapılan MGK toplantısı, Türkiye'nin o zamana kadar tarihinde görmediği bir siyasi ve ekonomik krizin yaşanmasına yol açtı. MGK toplantısına geçilmeden önce Cumhurbaşkanı Sezer'in batık bankalar için Devlet Denetleme Kurulu'nu devreye sokmasından rahatsız olan Ecevit'e yönelik sarf ettiği sözler ve elindeki Anayasa kitapçığını masaya atması, Ecevit'in sözleriyle "Devlet krizi" yarattı.

Toplantıyı terk eden koalisyon ortakları yaşanan krizle ilgili basına açıklama yaparken zaten hassas olan piyasalarda büyük çalkantı yaratacak ekonomik krizin de

fitilini ateşlediler. Borsa tarihi düşüş yaşarken repo faizleri % 7500'leri buldu. MGK'dan 3 gün sonra Merkez Bankası'nın dövizde dalgalı kura geçişinin ilk gününde ABD doları 689 bin liradan, 964 bin liraya fırladı. Dolar sonraki günlerde 1 milyon 800 bin lira seviyelerine kadar yükseldi. Ülke ekonomisini iflasın eşiğine getiren krizlerin ardından Başbakan Ecevit Dünya Bankası Başkan Yardımcısı Kemal Derviş'i Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığına atadı.

Hükümet ortakları tüm bu sorunlarla uğraşırken Milli Görüş geleneğinin RP'den sonraki temsilcisi FP de Anayasa Mahkemesi tarafında "Laiklik karşıtı eylemlerin odağı olduğu" gerekçesiyle temelli kapatıldı. FP'nin son kongresinde yaşanan ayrışmanın ardından kendilerine yenilikçi denilen başta Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül, Bülent Arınç ve Abdüllatif Şener gibi isimler Adalet ve Kalkınma Partisi'ni (AKP) kurdular.

Ülkede bu olaylar yaşanırken ABD'nin New York kentinde 11 Eylül günü Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan terör saldırıları adeta tarihin akışını değiştirdi. ABD kendi topraklarında ilk kez bu denli ağır bir terör saldırısı ile karşılaşırken, teröristlerin yolcu uçaklarıyla Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kuleleri ve Pentagon'a düzenledikleri saldırılarda 4 bin civarında ABD'li hayatını kaybetti. ABD Başkanı George W. Bush'un bu olaylar sonrasında aldığı kararlar Türkiye için de önemli sonuçlar doğurdu. ABD önce Afganistan'a askeri operasyon, sonrasında ise Irak'a yönelik işgal hareketine başladı. Irak lideri Saddam Hüseyin devrildi ve ABD Irak'ta egemen güç konuma geldi. 20 Mart 2003 tarihinde başlayan Irak işgali öncesinde Türkiye'nin topraklarını ABD kuvvetlerine açmasını öngören 1 Mart tezkeresinin AKP iktidarı döneminde TBMM'de kabul reddedilmesi de Türkiye ABD arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden oldu.

Üçlü koalisyon hükümeti, Ecevit'in sağlık sorunları, Kemal Derviş'in toplumda erken seçim beklentisi olduğuna dair sözleri, DSP'nin art arda yaşanan istifalar sonrası çözülmeye başlaması ve MHP lideri Bahçeli'nin 3 Kasım'da seçim yapılmasını talep etmesi sonrasında gidilen erken genel seçimlerin ardından tarihe karıştı. Hükümeti oluşturan üç parti de barajı geçemedi ve parlamento dışı kaldı.

1990'lı yıllarda Türkiye'de siyasetin ana gündem maddelerinden bir tanesi de, hiç şüphesiz ki, "Kürt Sorunu" ve o dönem için bu sorunun daha farklı bir boyutu olan PKK ile mücadele oluşturmaktaydı.

1980'lerle beraber Türkiye'de "Kürt Sorunu" PKK'nın ortaya çıkması ve bölgede gerçekleştirdiği silahlı eylemler yüzünden, Türkiye'de ciddi bir güvenlik sorunu haline getirilmiş ve bu durum da, özellikle 1990'lı yıllarda, Türkiye'de siyasetin ana gündemlerinden birini oluşturmuştur.

1990'lı yıllarda merkez partiler genel olarak "Kürt Sorunu" ve "PKK Sorunu'na" karşı devletçi bir tutum içinde olmuşlardır. Her ne kadar olumlu bir gelişme olarak "Kürt Sorunu" bir realite olarak kabul edilse de, PKK'nın kanlı eylemlerinin de etkisiyle, "Kürt Sorunu" konusunda özgürlükler bağlamında geniş çaplı çözümler fazlaca da üretilememiştir. Bu dönemde Kürt söylemine karşı en liberal ve özgürlükçü söylem ve çözüm yolları ise 1994 yılında kurulan Yeni Demokrasi Hareketi (YDH) tarafından dillendirilmiştir.

1990'lı yıllar, iktisadi açıdan, Türkiye'nin kayıp yılları olarak nitelendirilebilir. Bu yıllarda Türkiye, 1980'lerde uygulanan neo-liberal iktisadi politikalarından ve bununla beraber hükümetlerin kötü yönetimlerinden dolayı ciddi iktisadi sıkıntılarla yüz yüze kalmıştır. Diğer bir deyişle 1980'li yıllardan itibaren var olagelen ekonomik sıkıntılar ve istikrarsızlık, 1990'lı yıllarla beraber daha da fazlalaşmış ve iktisadi büyüme yavaşlamıştır. Bununla beraber, 1990'lı yıllarda Türkiye'de birkaç tane iktisadi kriz yaşanmış ve tüm bu krizlerin sonucu olarak Türkiye ekonomisi daha da kötüye doğru gitmiştir. Ekonomide yaşanan bu krizlerin toplumsal yaşamda da ciddi yansımaları olmuştur. Birçok ufak çaplı iş yeri kapanmış, insanlar işlerini kaybetmiş belki de en önemlisi neo-liberal iktisadi politikaların da etkisiyle toplumda zenginler daha zenginleşip, fakirler daha da fakirleşerek toplumsal uçurum daha da derinleşmiştir (Şahin, 2000: 456). İktisadi anlamda yaşanan bu sıkıntılara genel olarak baktığımızda bunları birkaç başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan en önemlileri, o dönemde sürekli sıkıntı olan enflasyonun ciddi artışı, yine o dönemde ortaya çıkan krizler, istikrarsız ve sağlıksız büyüme ve bunun yol açtığı toplumsal eşitsizlikler ve problemlerdir.

Enflasyon sorunu, Türkiye'nin 1990'lı yıllarda üstesinden gelmesi gereken en büyük problemlerden birisi olmuştur. Aslında bu sorun, Türkiye'de sadece 1990'ların bir sorunu değil; daha uzun yılların bir sorunu olarak varlığını korumuştur. Türkiye'de enflasyonunun seyrine baktığımızda ise, 1990'lı yıllara kadar ortalama %40'larda seyreden enflasyon 1990'lı yıllarda tavan yapmış ve 1994 krizi dönemi %120 seviyelerine ulaşarak o dönem için rekor bir seviyeye ulaşmış

olduğunu görürüz. İktisadi alanda enflasyonun bu kadar yüksek oranlarda seyretmesinin toplumsal karşılığı ise hayat pahalılığında meydana gelen şikâyetlerdir. Nitekim 1990'lı yıllarda hayat pahalılığı toplumun ciddi sorunlarından birisi olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca enflasyonun bu kadar yüksek oranlarda seyretmesi ve iş dünyasında ortaya çıkardığı sorunlar, sadece iktisadi anlamda sıkıntılar doğurmamıştır. Enflasyon sorunu siyasi sahada da sıkıntılara yol açarken, demokratik kurumların meşrutiyeti sorununu da ortaya çıkarmıştır (Sakallıoğlu ve Yeldan, 1990: 486)

Diğer taraftan, özellikle mali alanda yaşanan krizler de, 1990'lı yılların ön plana çıkan iktisadi sorunlarındanıdır. Türkiye, 1994 ve 2001'de çok ağır, 1998-99'da ise daha sınırlı olmak üzere üç tane kriz yaşamıştır. Bu krizlerin etkisiyle ekonomideki tüm dengeler daha fazla alt-üst olmuş ve yeni sorunlar da ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan bu yıllarda, krizlerle baş edebilmek için IMF gibi bir takım uluslararası kuruluşların programları reçete olarak uygulanmaya başlanmıştır. Mali durumun bozulmasıyla devletin, harcamaları karşılamak için yüksek faizli borçlanması da, bir süre sonra baş edilemez bir durum olmaya başlamıştır. Yüksek faizli bu iç borçlanma, kısa bir süre sonra sadece anaparanın ödenmesinin değil, faiz yükümlülüklerinin de ek borçlanma ile karşılanmasına ve iktisat literatüründe "Ponzi Finansmanı" diye anılan borç tuzağının ağırlaşmasına yol açmıştır (Boratav, 2008: 197). 1990'lı yıllarda mali krizlerin de tetiklediği ve derinleştirdiği bu borçlanmaları karşılamak için başvurulan yöntem ise, özellikle dönemin liberal siyasetinin de çok yoğun bir şekilde eleştirdiği, vergilendirmelerin artması şeklinde olmuştur. Bu bağlamda, 1990'lı yıllarda devlet, KDV ve özel tüketim vergisi gibi dolaylı vergileri ölçsüz derecelerde yükseltmiş ve borçlanmanın faturalarının bu şekilde karşılanması yoluna gidilmiştir.

1990'lı yıllara baktığımızda karşımıza çıkan diğer bir sorun ise, iktisadi anlamda büyümenin önceki dönemlere nazaran daha düşük ve düzensiz bir gelişme içinde seyretmesidir. Dengesiz büyümenin en önemli sonuçlarından birisi ise, bu dönemde büyümenin bölgesel olarak farklılıklar göstermesi ve bölgeler arasında büyük farkların oluşmasıdır. Ayrıca bölgesel farklılaşma ile birlikte toplumda zenginlik ve fakirlik arasında da fark genişlemiş bu da toplumsal birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Bölgesel olarak eşitsizliğin en belirgin olduğu alan Batı ve Doğu bölgeleri arasında, gelir dağılımındaki eşitsiz durum olarak ortaya çıkmıştır.

İktisadi anlamdaki bu eşitsizlik bir tarafıyla da dönemin yine etkin tartışma konularından biri olan “Kürt Sorunu”na yaklaşımlarda bir gerekçe olarak gösterilmiş ve “Kürt Sorunu’nun” bir kimlik sorunundan öte ekonomik bir sorun olduğu vurgusuna da yol açmıştır. Buna paralel gözden kaçırılmaması gereken diğer bir husus ise, özellikle o dönemlerde eşitsiz büyümenin Türkiye’nin Doğu bölgesinde işsizliğin yüksek seviyede seyretmesine ve ayrıca Batıya doğru ciddi bir göç dalgasının oluşmasına yol açtığı gerçeğidir. Sonuç olarak baktığımız zaman, 1990’lı yıllardaki bu iktisadi durum, farklı etnik ve dini temelli yaşanan toplumsal parçalanmışlığa farklı bir boyut eklemiştir. İktisadi eşitsizlik, toplumda parçalanmışlığı ve kutuplaşmayı beraberinde getirmiş; ayrıca toplumdaki ve siyasetteki bir takım yozlaşmalara da temel teşkil etmiştir. Yine bu dönemde tüm farklı konumlardaki partilerin iktisadi sorunları önceleyen çözüm önerilerine paralel olarak, bu yıllarda kurulan liberal partiler de, ileride daha ayrıntılı ele alacağımız üzere, iktisadi sorunları ciddi bir şekilde gündemlerine almışlar ve bir takım çözüm yolları öne sürmüşlerdir (Kasnakoğlu, 1997: 56).

1990’lı yıllarda ekonomide kalkınma planları uygulanmıştır. 1991-2002 yılları Türkiye için krizlerin ve koalisyon hükümetlerinin hakim olduğu bir dönem olarak kabul edilmiştir. Özellikle devlet yönetiminde sağlanamayan istikrar ve uyumsuzluk ülkenin ekonomi politikalarında hedeflerinden uzaklaşmasına neden olmuştur. Ancak teorik olarak da olsa 1960 yılında başlayan planlı süreç devam ettirilmektedir.

1990-1994 yılları arasında uygulanan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı bir öncekine göre daha gerçekçi ve ulaşılabilir hedeflerin belirlendiği bir kalkınma planı olarak değerlendirilmiştir. Özellikle bir önceki beş yıllık kalkınma planının sonuçları göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Ancak bu planda ekonomik kalkınma hedefleri belirlenmesinin yanında dönem itibarıyla içinde bulunduğu sosyo-kültürel değişimler de dikkate alınmıştır. Bu konuyla ilgili olarak Kongar, on üç adet konunun önemini vurgulamıştır. O’na göre (Kongar 2002: 387-388): “hızlı nüfus artışı, işsizlik, enflasyon, gelir dağılımı, kaynakların etkin kullanımı, kamu finansmanı, çevre, toplumda kadının yeri, sağlık, eğitim, bilim ve teknoloji, bölgesel gelişmişlik farkları ve adalet hizmetleri” ekonomik ve sosyo-kültürel bakımdan önemli konulardır.

1995-2000 yılları arasında uygulanan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel olaylar yönünden oldukça hareketli geçmiştir. Ülkede 1994 yılında önemli bir ekonomik kriz yaşanmıştır. Bu kriz sonrasında alınan 5 Nisan Kararları, ekonomi alanında alınacak bazı önlemleri içermiştir. Ancak sürekli değişen koalisyon hükümetleri ve sağlanamayan siyasal istikrar nedeniyle ekonomi hedeflerinde istenilen seviyeye ulaşılamamıştır. Yedinci beş yıllık kalkınma planı döneminde içten ve dıştan kaynaklanan olumsuz gelişmeler nedeniyle öngörülen yıllık ortalama büyüme hızına ulaşılamadığı gibi 1999 yılında %6,4 oranında ekonomide gerileme olmuştur (Tokgöz, 2004: 290-291).

4.5.2. Dünya'da Siyasi Ortam

1990 yılının dünya için değişim yılı olacağı 1989 yılında yıkılan Berlin Duvarı ile simgelenebilir. II. Dünya Savaşı sonunda Berlin SSCB, AND, Fransa ve İngiltere arasında paylaşılmıştı. Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında ABD, komünizmin yayılmasını engellemek amacıyla Almanya'yı desteklemek istemişler, bunun üzerine SSCB Doğu Almanya'da yeni rejimli bir yönetim yapısı kurmuştur. Böylece Almanya, Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. 1960'lı yılların başında, gelişmiş Batı Almanya ile yoksul Doğu Almanya arasında inşa edilmiş Berlin Duvarı, Doğu'dan Batı'ya kaçan Alman vatandaşların geçişlerini engellemek için yapılmıştır.

1980'lerde ABD'nin neoliberal politikalarına karşılık komünist ekonomi sistemin çökmesi, başta SSCB olmak üzere tüm Doğu Bloğu ülkelerinde çözümlere neden olmuştur. Bu çözümler Kasım 1989'da duvarın yıkılmasıyla somut bir şekilde görünür hale gelmiştir. Doğu Bloğu'nun yıkılması SSCB'ni oluşturan ülkelerin birer birer bağımsızlıklarını ilan etmelerine olanak sağlamıştır. Baltık bölgesi ülkeleri ve Türki Cumhuriyetlerde bağımsız sorun oluşturmamışsa da Balkanlarda, Yugoslavya'nın ayrılması kanlı savaflara sahne olmuştur.

Avrupa'nın ortasında 1993-1994 yılları arasında gerçekleşen bu savaşa dünya uzun süre sessiz kalmıştır. Türkiye'nin de bulunduğu NATO müdahalesi sonucunda son bulan savaşta büyük sivil kayıplar yaşanmıştır.

1990'lı yılların önemli bir diğer savaşı da Irak'ın Kuveyt'i işgali sonucunda başının ABD, Fransa ve İngiltere'nin çektiği koalisyon güçlerinin Irak'a saldırması

sonucu başlayan Körfez Savaşı'dır. Tamamen petrol eksenli yaşanan savaş, 17 Ocak ile 28 Şubat 1991 tarihleri arasında, oldukça kısa süre zarfında gerçekleşmiş olsa da bölgenin istikrarına derin etkilere neden olmuştur. Bugün hala bölge ülkelerinin içinde bulunduğu şartların temeli bu savaş ve sonrasında Koalisyon güçlerinin bölgedeki varlığıdır.

4.5.6. Türkiye'de Postmodern Kültür

1990'lı yıllar, 1980'li yılların ortalarında başlayan ve özellikle büyük şehirlerde farklılaşan gündelik hayata yeni eklenmeler yaşandığı görülmektedir. Bunların en başında, diğer olguları da etkileyen, çok kanallı televizyon gelmektedir.

1 Temmuz 1984'de renkli yayına geçilmesi ve 1 Mart 1990'da ilk özel televizyonun yayın hayatına başlaması Türk televizyonculuk tarihindeki önemli olaylardır. Renkli televizyonların varlığı televizyonun haber verme fonksiyonunun yanında eğlendirme fonksiyonunu da ön plana çıkartan bir gelişmedir.

Türkiye 80'li yıllarda iletişim altyapısı konusunda oldukça ciddi yatırımlar yapmıştır. 90'lı yılların başında ise uydu yayın sistemleriyle yurtdışından Türkiye'ye yayın yapmak mümkün olmuştur. TRT Kurumu, Anayasanın yayın yapma hakkı verdiği tek kuruluştur. 90'lı yılların gelmesiyle birlikte teknolojik gelişmelerin, toplumsal taleplerin ve Rusya'dan esen özgürleşme ve liberalleşme rüzgarlarının etkisinde, Türkiye'de özel televizyon ve radyo yayıncılığı mevcut şartları zorlayarak kendi meşruiyetini doğuruyordu. Önceleri kanunlara aykırı olarak kurulan ve yurtdışından uydu aracılığıyla yayın yapan radyo ve televizyon kuruluşları, 1993 yılında Anayasa'da yapılan bir değişiklikle meşru hale geliyordu.

Özel televizyon kanallarının kurulmaya başlanması Türkiye'ye televizyon yayın rekabetini getirmiştir. Özel televizyon kanalları bu rekabet içinde izlenme oranlarını ve dolayısıyla reklam gelirlerini arttırmak halkın daha rahat ve severek izleyeceği yapımlara yönelmişlerdi. Cinsellik içeren programlar, futbol ve filmler bu rekabette kanallara önemli avantajlar sunmuştur.

Dönemin ortalarına doğru Aralık 1993 yılında yayın hayatına başlayan Cine5 televizyonu ise Türkiye'de ilk şifreli ve ücretli televizyon kanalı olmuştur. Bu kanal henüz televizyonlarda gösterime girmemiş kaliteli sinema filmlerini yayınlamanın yanı sıra Türkiye 1. Lig maçlarının ekrana getirme hakkını da satın alarak yayınlamıştır. Ayrıca bu kanal erotik yayınları şifreli olarak geç saatlerde yayınlama

yoluna gitmiştir. Hatta bu yayın kuruluşu bir ara erotik yayınlara son vereceğini açıklasa da daha sonra yeniden erotik yayınlara başlamıştır.

Özel televizyonlar ülkeye bir çok ilkleri getirmişlerdir. Bunlardan biri de kanalların ismiyle yapılan Türkiye Güzellik yarışmalarıydı. İlk özel televizyon kanalı Star'ın 1991'de seçtiği ilk güzel Pınar Özdemir olmuştur. Kanalların getirdiği bir başka yenilik de eğlence anlayışına getirdikleri yeniliktir. Tek kanallı dönemde sadece yılbaşı eğlencelerinde televizyon ile halka ulaşan kimi sanatçılar, özel kanallar ile birlikte hafta sonları ekranda görülmeye başlamıştır. Benzer durum, kanalların sık sık oryantal dansçılara yer vermeleriyle de yaşanmıştır. Sadece yılbaşında, özellikle saat gece yarısını geçtikten sonra, halkın merakla beklediği oryantal dans, özel kanallarla birlikte akşam yayın kuşaklarında görülmüş ve bu tür gösterinin halk gözündeki "büyüsü" bozulmuştur.

1990'lı yıllar Türk Pop müziğinin altın yıllarıydı. Sezen Aksu'nun yanında yetişen Aşkın Nur Yengi, Harun Kolçak, Sertap Erener ve Levent Yüksel bu dönemin en parlak isimleri arasında olmayı başarıyorlardı. Tarkan bu dönemin en büyük pop yıldızı olmuştur. Atlantis Plak şirketiyle yaptığı çalışmalarla Tarkan'ın ünü Türkiye sınırlarını da aşmıştır. Bu dönemin diğer önemli pop yıldızları arasında: Çelik, Kenan ve Ozan Doğulu kardeşler, Mustafa Sandal, Candan Erçetin, Mirkelam, Rafet El Roman, Doğuş, Deniz Seki gibi isimler sayılabilir. Pop müzik alanındaki bu gelişmeler uluslararası Eurovision yarışmasına da yansıyor ve yıllardır son sıraların vazgeçilmez ülkesi olan Türkiye 1997 yılında tarihinde ilk kez III.'lük alıyordu. "Dinle" isimli bu şarkıyı Şebnem Paker seslendirmişti.

90'lı yıllar boyunca Türkiye dünyaca ünlü pek çok pop yıldızının konserlerine sahne oluyordu. 1993 yılında Michael Jackson bir yıl önce gelemediği konserine geliyordu. Guns N' Roses, Elton John, Metallica, Rolling Stones, Duran Duran, Madonna gibi pop sanatçıları konserler veriyorlardı. Bu konserleri bazen organizatörler, bazen de sponsorlar getiriyorlardı. Pepsi cola firması reklamlarında kullandığı İngiliz Duran Duran topluluğunu konser için getiriyordu. Guns N Roses konserinin sponsoru da dünyaca ünlü jean markası Lee'di.

Bu dönemin önemli besteci ve pop şarkıcılarından Kenan Doğulu "10. Yıl Marşı"nı yeniden düzenleyerek 28 Şubat sürecinin resmi ideoloji müziği haline getiriyordu. Bu süreçte özellikle laikliğini göstermek, imajını düzeltmek isteyen, pek

çok üst düzey kamu görevlisi hemen hemen tüm resmi ortamlar ve uygun durumlarda 10 Yıl Marşını çalma ihtiyacını hissediyorlardı.

90'lı yılların gündelik hayatımıza getirdiği bir başka yenilikte on binlerce metrekairelik alanlarda kurulmuş alışveriş merkezlerinin ortaya çıkmasıdır. Bu merkezler içinde sinemaları, oyun salonları, fast-food restoranları, mağazaları, açık alan çay bahçeleri, büyük marketi, geniş açık ve kapalı otoparkları olan on binlerce metre alan üzerine inşa edilen devasa ticaret ve eğlence yerleriydi. Devasa bu merkezlere halkın ve işletmelerin eğilimi artarak devam etmekte günümüzde de bu tip yatırımlar yapılmakta ve oldukça ilgi görmektedirler. Bu alışveriş merkezleri sayesinde Türk halkının tüketim alışkanlıkları değişiyor geleneksel olarak bakkallardan karşılanan gıda ve temizlik ihtiyaçları önce süper, sonra hiper ve daha sonra da dev alışveriş merkezlerine doğru kayıyordu.

1990'lı yıllarda özel vakıf üniversiteleri kurulmaya başlanmıştır. Benzer durum kültür ve sanat alanında da gerçekleşmiş ve özel müzeler yönetmeliği ile Kültür ve Turizm Bakanlığı özel vakıf müzelerin açılmasına izin vermiştir.

1990'ların ilk yarısında tüketimin ve paranın satın alabildiği şeylerin artması, para harcanan mekanların artmasını da beraberinde getirmiştir. Bir yandan da dünyanın dört bir yanında benzerleri olan mekanlar açılmaya başlamıştır. Alışveriş merkezleri, uluslararası hızlı yemek yerleri, dünyanın en ünlü markalarının mağazaları, dolby stereo ses düzenekli-klimalı-rahat koltuklu sinema salonları, barlar, cafeler, gece klüpleri gibi "boş zaman" geçirilecek, alışveriş yapılacak ve eğlenilecek mekanlar artmıştır.

1990'larda büyük kentlerde inşa edilen alışveriş merkezlerinin kent yaşamına ve kültürüne damgasını vurmuştur, ancak bu tür merkezlerin üst sınıflar için bile alışverişi tek tip bir deneyim haline getirmemiştir (Durakbaşı ve Cindoğlu, 2003: 88).

Alışveriş gibi eğlenme biçimleri de tek tip hale gelmemiştir, ancak özellikle İstanbul'da kimi bölgeler belli tür bir eğlenme biçimini paylaşan insanların bulunduğu merkezlere (Etiler gibi), kimi bölgeler ise farklı eğlenme anlayışı olan insanların bir arada bulunduğu merkezlere (Beyoğlu gibi) dönüşmüştür. 1990'ların ilk yarısında "sokak"lar da önemli yerler haline gelmiştir.

Akay (2003: 194), 1980 sonrası dönemde, hem kültürel hem de ideolojik bir yersiz-yurtsuzlaşma pratiğinin yaşandığını savunur. Kültürel alanda, İstanbul'da önce biracılar ve video furyasıyla eve kapanmanın yaşandığını söyleyen Akay, ardından 1990'lı yıllarda dışa açılma ve sokağa taşma hareketiyle sokak kültürünün yeni "çehresi" içinde Rock, Grunge gibi akımlarla birlikte, pop kültürünün kodlarının yerleşik hale geldiğini ve popun da küresel kültür içinde kendi dönüşümünde, arabesk ve Latin müziği ile eklemlenmesinin bir tür yeni şehir kültürünün göstergesi olduğunu belirtmiştir.

Eğlenme biçimleri ve eğlencenin "olmazsa olmazı" olan müzik de çeşitlenmiştir. Böylece, 1990'ların başında, geceleri ve gündüzleri sokaklara çıkılmış, yürünmüş, bakılmış; genç kadınlar ve genç erkekler bir araya gelerek İstanbul'da belirli merkezler çevresinde bir tür "ayrı" ortaklıklar kurmuşlardır. Aslında, özellikle Beyoğlu çevresinde yoğunlaşan belli tür bir ortaklık zemini 1980'lerin sonu itibariyle kurulmaya başlanmıştır.

1990 başlarında Beyoğlu ve Ortaköy, parçalara ve bölgelere (zonlara) ayrılan kentin, genç, batılı bir yaşam tarzını ve normlarını kendi yaşamına aktaran, "marjinal", geceleri sokaklarda dolanan ve müzik üzerinden bir grup aidiyeti oluşturan çoğunluğu üniversite öğrencisi bir kesimin mekanları ve yaşama alanları haline gelmiştir.

İstanbul'da bu mekanların yanı sıra, çeşitlenen dergiler, televizyon yayınları, yeni bir dilin yerleşmesi, değişen eğitim kurumu gibi genel ölçekli yeniliklerin yanında, daha gündelik yaşama ait değişiklikler de 1990'larla birlikte gelmiştir. Örneğin "küçük yaşta arkadaş arkadaşta tatillere" çıkılmış, "şehirde bol bol" gezilmiş, "para kazanınca ayrı eve çıkma" yaygınlaşmış, "yalnız yaşayan orta sınıf kadınların sayısı" artmıştır (Kozanoğlu 2001 :34). Böylece ekonomik özgürlüğüne kavuşan orta sınıf kentli kadınlar kendi başlarına kendi yaşamlarını kurmaya, eğitim aracılığıyla ve çalışarak geliştirdikleri niteliklerinin yanı sıra hizmet sektörünün birincil çalışanları olarak giderek daha çok para kazanmaya ve daha çok "özgürleşmeye" başlamışlardır. Kadınlar arasında araba kullanımı artmış ve gündelik yaşamının "normal" bir aktivitesi olarak yaygın bir biçimde araba kullanan kadınlar çoğalmıştır.

Büyük şehirlerde erkeklerden alışveriş yapma işini de devralan kadınların alışveriş merkezlerine tek başlarına gidebilmelerinin kadın sürücülerin ve özel

arabaların artmış olmasına bağlı olduğunu söylenebilir (Durakbaşı ve Cindoğlu, 2003 :91-92).

1990'ların sonundan itibaren ise "sokaklara çıkma", "sokaklarda olma" süreci yeniden farklı bir ivme kazanmış, "orta sınıflar" yeniden bir "evlere kapanma" pratiği içine girmiştir. Bunda da artan İnternet kullanımının, video furyasının yerini alan DVD ve VCD teknolojilerinin ucuzlamalarının ve bilgisayar oyunlarının yaygınlaşmasının etkisi olduğu söylenebilir.

Bu açıdan bakıldığında 1990 sonrasının , "yeni" dönemin kentli öznelerinin ya da kendilerini "asıl kentli" olarak gören öznelerinin, "ruh halleri" hali hazırda sınıfsal olarak tanımlanabilecek kimi ortak özellikler taşımaktadır. Türkiye bağlamında son derece spekülâtif bir kavramsal alana denk gelen "Beyaz Türkler" tartışması çerçevesinde ortaya konan "kentliler", kültür ve gelir düzeyi yüksek, Batılı kültürel normları "özümsemiş" kişiler olarak tanımlanır.

Kentte artık evsizler, sokak çocukları, arka sokaklardan çevreyollarına çıkan travestiler, hayat kadınları, tinerciler gibi "en" ötekiler ile alt sınıftan insanlar daha görünür hale gelmişlerdir ve bu insanlar kentte dolanmaktadır.

Büyük kentler bu dönemde doğalgazlı yaşama geçmişlerdir. Başta Ankara, İstanbul, Bursa ve Eskişehir gibi büyük şehirler olmak üzere Türkiye'nin gündemine girmiştir. Bu şehirlerin daha yaşanır olması ve havasının temiz hale gelmesinde önemli bir etken haline gelmiştir. Önce sanayi ve fabrika bölgelerinde başlayan kullanım daha sonra konutların bulunduğu alanlara getirilmiştir.

80'lerle birlikte ekonomi ve kültürel alanlar devletten bağımsızlaşmaya ve özerk toplumsal alanlar kurulmaya başladı. Aynı dönemde yükselen yeni siyasi akımlar bu toplumsal özerkleşmenin siyaset ve ideoloji düzlemindeki ifadesi oldular. 1980'lerde özellikle basında ve haber dergiciliğindeki gelişmeler ve 90'larda ise özel radyo, televizyon ve internet kullanımındaki patlama da, enformasyon üretim ve dolaşımındaki devlet tekelinin kırılmasının ve dolayısıyla sivil toplum gelişmesinin bir başka göstergesi olarak kabul edilmektedir (Yılmaz, 1998: 74).

Türkiye'de hem genelde sivil toplum kuruluşlarının, hem de çevreci muhalefetin altın çağı 1990 sonrasında başlamıştır. Bergama'da olduğu gibi, kırsal kesim insanı bile çevre korumacı bir etkinlikle aktif ve kararlı bir rol oynayabilmiştir. Bu eylemlerin katılımcı bulabilmesi ve basın desteğini almasıyla ilgili çevrelerin

görmezden gelemeyeceği ciddiyette bir kamuoyu oluşturma işlevi görebilmektedir (Tanyeli, 1998: 113).

1990'lı yıllarla birlikte sivil toplum kuruluşlarının doğup gelişmeye başlamıştır. Çevreye karşı bilinç, tüketicinin bilinçlenmesi, eğitim-öğretim gönüllüleri, yardım kuruluşları, yeşil ve çevre korumacı kuruluşlar kurulmuştur.

1990'lı yılların en önemli gelişmesi elbette teknoloji alanında yaşanmıştır. 1980'li yılların ortalarından itibaren güç kazanan iletişim ve bilgisayar teknolojileri, bu dönemde engellenemez yükselişlerine başlamıştır. ABD'nin önde gelen iki teknoloji şirketi Apple ve Microsoft bu teknolojilerin gelişmesinde, birbirleriyle girdikleri rekabet sayesinde büyük katkıda bulunmuşlardır. Ancak Microsoft'un ürettiği Windows 95, bilgisayar teknolojileri açısından bir devrim olmuştur. Windows ile eskiden belli bir uzmanlık isteyen bilgisayar kullanımı basitleşmiş ve bu da kişisel bilgisayarların kullanımını arttırmıştır.

Microsoft, kişisel bilgisayar kullanımını özendirirken Apple, ürettiği yeni nesil bilgisayar ile eskinin köşeli ve soğuk tasarımını yumuşak hatlı ve renkli tasarım ile ilgi çekici hale getirmiştir (Bkz. Şekil 4.174). Apple'ın ürettiği bu bilgisayarlar ayrıca internet erişimine sahipti ki bu Windows 95 ile arasındaki en büyük farktı. Windows'un internete erişime açılması, Apple'ın başarısından sonra gerçekleşmiştir.

Şekil 4.174. : Apple Tarafından Tasarlanan Yeni Nesil Bilgisayar

Kaynak : apple-history.com; Erişim Tarihi: 28.03.2015

Kişisel bilgisayarların gerek kullanımındaki gelişim gerekse tasarımdaki yumuşama kişisel bilgisayarların kullanımını arttırmıştır. Bilgisayarlar artık sadece ofis işlerinde kullanılan bir teknoloji olmayıp yavaş yavaş, ama emin bir şekilde gündelik hayatın en önemli cihazlarından biri olmuştur.

Bilgisayarlar ile birlikte gelişen bir başka yenilik de internetin yaygınlaşmasıdır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra geliştirilmeye başlayan ve Soğuk

Savaş sırasında askeri amaçla kullanılan internet, 1990'lı yıllarla birlikte toplum tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Başlangıçta sadece iletişim ve bilgi edinmek için kullanılan internet 90'ların sonu ve 2000'lerin başında tüm dünyanın iletişim, bilgi, eğlence ve alışveriş alanlarında bel kemiği haline gelmiştir.

Bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle paralel gelişen bir diğer teknolojik üründe cep telefonlarıdır. İletişimi mekandan koparak cep telefonları, Türkiye'de belki de hızlı bir şekilde yayılan tek teknolojik üründür. Başlangıçta büyük boyutta üretilen cep telefonları teknolojinin gelişmesiyle boyut anlamında küçülürken işlev anlamında da çeşitlenmiştir. Cep telefonu sadece sesli değil aynı zamanda yazılı iletişim için de kullanılmış, sonraki dönemde ise engellenemez şekilde gelişmiş, cep telefonundan akıllı telefonlara evrimleşmişlerdir. Cep telefonlarının etkileri 2000'li yıllarda görünür olacaktır.

1990'lı yıllarda iletişim teknolojileri alanında yaşanan gelişmenin en somut örneklerinden biri de Körfez Savaşı'nın ABD haber kanalı CNN (Cable News Network) ile dünyanın canlı bir şekilde şahit olmasıdır.

1990'ların Türkiye'sindeki en büyük olgu bavul ticaretidir. Bavul ticareti deyimi 1960'lardan beri yolcu beraberinde Avrupa ve Kuzey Kıbrıs'tan gümrüksüz getirilen kumaşlar, ev aletleri, elektronik cihazlarla başlamıştır. Boş bavullar ile gidilip "export" mallar ile geri gelmesi ile birçok yerde "Amerikan Pazarı" denen ve bu tür malların satıldığı yerler ve dükkanlar oluşmaya başlamıştır.

1990'da SSCB'nin dağılması sonucunda, birliği sağlayan ülkeler bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Dağılan siyasal sistem devletlerin ekonomik görevlerini yerine getirememesi sonucunu doğurmuş, halk ise kendi başının çaresine bakmak zorunda kalmıştır. Özellikle, bu ülkelerde yaşayan kadınlar temel ihtiyaçları karşılama görevini üstlenmişlerdir. En yakın ülkelere başlamak üzere başlanan ve hızla kendine yeni bir pazar oluşturan bu durum "mekik ticareti" de denen ve daha çok "bavul ticareti" olarak adlandırılmıştır.

1980'lerde Kapalıçarşı'yı ziyaret etmeye gelen Doğu Avrupalı turistlerin çarşı esnafı ile mal takasına girişmeye başladığını görülmüştür. Takas şeklinde ticaretin yapılmasının en önemli nedeni 1980'lerde Türkiye'de serbest kur sistemine tabi değildi ve bu durum, dövizle ticaret yapmayı imkansızlaştırmıştır. Türk ihraç ürünlerine karşılık, dışarıdan gelen ürünler sigara, porselen, alkollü içecekler, Rus-

Slav kültürünü sembolize eden motifler, matruşka bebekleri, kalpak, kürk, deri mamulleri ve kimi teknolojik ürünlerdi. Zamanla bu ürünlerin satıldığı pazarlara "Rus Pazarı" ya da "Polonya Pazarı" ismi, bir süre sonra giderek genişleyen ve sokak aralarına kurulan turist pazarları için kullanılan terim haline gelmiştir. 1990'larda, giren Rus ekonomisi, yoksulluğa neden olurken, insanlar bavul ticaretine yönelmişler ve İstanbul'a gelmişlerdir.

Balkan kökenli Türklerin, biraz da olsa bu ülkelerden gelen turistlerle ortak bir dil konuşabilmeleri ve özellikle Sovyetler Birliği'nin çöktüğü yıllarda Laleli dolaylarında açtıkları dükkanlarla bu ticareti kapalı mekanlara taşımaları ile başka bir aşamaya geçilmiştir (Dornis, 1997: 80).

Bavul ticareti mevcut ekonomide yer alan büyük firmalardan daha ziyade küçük tüccarlar, üreticiler, işsiz kalmış göçmenler ve kadın işçiler olduğu görülmektedir (Yükseker, 2003: 26).

Bavul ticaretinin başlıca unsurları %33'le hazır giyim, %22'yle tekstil ürünleri, %15'le dericilik, %8'le ayakkabı ve %7'yle de deri ürünleri olduğu tespit edilmiştir (Yakovlev ve Çarkoğlu, 2002: 15).

Bavul ticareti denince akla öncelikle Laleli piyasası gelir. Genelde ilk bavul ticaretini yapanlar sermaye olarak çok küçük miktarlarla yola çıkmışlardır (Kırcı, 2007: 31).

Laleli piyasası kendi dinamikleri bakımından ilginç ekonomik girişimci profili de oluşturmuştur. Anadolu'dan gelip fazla bir birikimi veya tecrübesi olmayan kişiler kısa sürelerde kendi mağazalarını açıp piyasada önemli bir itibar sahibi olanlar olmuşlardır. Dikey geçişin çok hızlı gözlenebildiği bu piyasada örneğin bir mağazada bavul ticaretini yapanların mallarını çuvalarla taşıyan el arabası taşıyıcıları birkaç yıl içerisinde mağaza sahipliği edinme ve kendi işinin patronu olma örneklerini gösterebilmişlerdir.

Laleli'deki mağaza sahiplerinin birçoğunun eğitim durumunun düşük olması, ekonomik krizlere karşı önlemlerin alınmaması ve profesyonel bir yaklaşımın geliştirilememesi, yaşanan kriz durumlarında büyük maddi-kayıpları beraberinde getirmiştir.

Bavul ticaretinin en büyük sorunu kayıt dışı kazanç olmasıdır. 2000'li yıllarda gerek Rusya'nın gerekse Türkiye'nin kayıt dışı ekonomi ile mücadelesi, yurtdışına ürün çıkarmaya kısıtlamalar getirmesi ve ticaretin kargo şirketler aracılığı ile yapılmaya başlanması bavul ticaretinde önemli ölçüde azalmaya neden olmuştur.

4.5.7. Dönemin Modası

4.5.7.1. Dünya'da Moda

20. yüzyılın son on döneminde siyaset, medya, teknoloji gibi bir çok faktörler gündemini belirlemektedir. 1990'lı yıllarda modanın tek bir merkezi yoktur. Amerikan, Japon, İtalyan ve Belçikalı modacıların ortaya çıkardığı yeni tarzlar ve hazır giyim firmalarının markalaşma çalışmaları Avrupa merkezli olan modanın yerini karma moda anlayışına bırakmaktadır. Modanın tek merkezi olarak bilinen Paris moda evleri seçkin bir müşteri topluluğuna hizmet eden kuruluşlar olarak ünlenmiş olmalarına rağmen artık gündemde hazır giyim sektörü vardı. Paris ve Milano'nun pek çok ünlü tasarımcısı kendi sipariş atölyelerinde seçkin müşterilerine seslenmek yerine, hazır giyim hizmetine girerek büyük firmaların moda tasarımcıları olarak çalışmayı tercih etmek durumunda kalmışlardır. Kişiyeye özel tasarımlar, hazır giyim karşısında sendeleşmiştir (Howell,1991: 48).

90'ların teknoloji tutkunu birçok tasarımcısı gündelik zevklerin yerini işlevselliğin aldığı yeni modeller yaratıyorlardı. Sarayın, iş dünyasının, seçkin dünyaların kendine ait giysileri oldu. Askerlerin, din adamlarının ve daha pek çok iş kolunun üniformaları olmuştu. Artık ergenlik çağındaki gencin Nike tişörtü, memurun gri ceket ve beyaz gömleği, emeklinin jogging eşofmanı olmuştu. Tişörtleri satış rekorları kıran ünlü bir markanın reklâmında "Kendin Ol" deniliyordu (Baudot,1997: 318). Spor giysili rapçılar ve internet patlamasına eşlik eden chino pantolon giymiş teknoloji bağımlıları dönemin yeni ikonları haline gelmiştir (Tungate, 2006: 32).

90'lı yılların terör hareketleri, savaş rüzgarlarını ve eskinin "savaşma seviş - çiçek çocukları" dönemlerini yeniden gündeme getirmiştir. Modanın tekrarlanması etnik motiflerin her yer de kullanılmasına sebep olmuştur. Paçalar genişleyerek, desenli gömlekler tekrar dikkat çekmeye başlamıştır. 1990'lı yıllarda moda bir süre baş aşağı gitti ve Teri Agins "The End of Fashion"da bunun nedeninin, kadınların kariyerlerini daha çok önemsedikleri için moda olan ilgilerini yitirmeleri olduğunu

ileri sürmektedir. “ Kendi üniformalarını yaratmakta erkekler gibi davranmaya başladılar: etek-ceketer ve pantolon takımlar kadınlara otoriter, güçlü,cıvalı bir görüntü sağlıyordu” şeklinde açıklanmaktaydı (Tungate,2006,: 32).

Doksanlı yıllar “çoğulculuk “ dönemi olarak nitelendirilmektedir. Farklı moda akımları kendi belirledikleri yönde ilerlemektedir. Yüksek vatkalardan sıyrılmış ve omuza oturmuş uzun ceketler altına mini, midi etekler veya bol pantolonlar giyilmektedir (Clancy,1996,: 191).

Doksanlı yıllarda saldırgan, güçlü kadın kıyafetleri bırakılarak, kendine güvenen, özgür ve feminen görüntü altında, doğal bir kadın formu yaratılmıştır. Gece elbiselerinde kullanılan transparan kesimler günlük giyime de yansıtılmıştır. Özellikle doksanların ikinci yarısında sırt dekolterleri çok fazla ön plana çıkmaktadır.

Vücutu saran giysiler görülmektedir. Strech ve lycra malzemelerle kullanılarak vücutu saran giysiler tasarlanmıştır. Nakış işlemeli stretch elbiselerin yanı sıra parlak ve rengarenk hazırlanmış taytlar görülmektedir(Feldman,1992,: 30).

Doksanlı yılların son dönemlerinde 70’li yıllardaki gibi çok genç kadını merkez almıştır. Bedene tam oturan ceketler ve kısa etekler ile desenli Chanel tayyörler geri dönmüştür. Rolling Stones zamanlarını genç kızı yeniden ortaya çıkarmıştır. Böylece kısa,kareli kumaştan, pilili eteği vücuda oturan kazağı, diz altı çorabı, küt burunlu ve geniş tokalı ayakkabıları, parlak renkli ilginç aksesuarları ile kendine özgü bir tarz yaratan genç kız görüntüsü yeniden canlanmıştır.

1990’lı yıllarının modasının temel kavramı kadın cinselliğinin ön plana çıkarılmasıdır. Ünlü tasarımcı Versace estetik anlayışını seks eksenine konumlandırmıştır. Fetiş kıyafetler, deri kullanımı, vücuda oturan kıyafetler Versace'nin 92 koleksiyonun temelidir (Fogg, 2014: 467). 1994 yılında İngiliz oyuncu Elizabeth Hurley, Dört Nikah Bir Cenaze filminin galasına katıldığı kıyafet, Versace'nin tasarım prensiplerinin görülmesi açısından önemlidir. "Çengelli İğneli Elbise" olarak bilinen siyah dökümlü dekoltesi ve elmas Medusa kafasıyla süslenmiş altın ve gümüş yaldızlı iğnelerle tutturulmuş ayrık yan dikişli bir tasarıma sahiptir (Bkz. Şekil 4.175).

Şekil 4.175. : Versace'nin Tasarladığı Çengelli İğneli Elbise, 1994

Kaynak : fansshare.co.uk; Erişim Tarihi: 28.03.2015

Domenico Dolce ve Stefano Gabbana tarafından 1985 yılında kurulan Dolce & Gabbana, 1990'larda, ciddi ama seksi dikişleri, korse ve iç giyim kullanımı ile cinselliğe vurgu yapan tasarımlarda bulunmuşlardır. Örtü ya da derin dekolte oluşturmak için kullanılan dantel, bedeni saran elbiseler, siyah ve beyazın hakimiyeti ve dinsel simgelerin aksesuar olarak kullanımı hem cinsellik anlamında da hem de tasarımcıların Katolik kökenlerine vurgu yapmaktaydı.

Dönemin önemli tasarımcıları kaplan, leopar, çita ve zebra gibi hayvan baskıları kullanmışlar, kürk kullanımından çekinmemişlerdir.

Versace gibi tasarımcılar abartıyı tercih ederken Jil Sander gibi tasarımcılar daha sade tasarımlara yönelmişlerdir. Vogue Dergisi'nin Ağustos 1993 sayısında Sander, lüks kumaşları sade şekilde kullanmıştır. Tek sıra düğmeli siyah paltoda herhangi bir süsleme ya da dikiş detayları bulunmamaktadır (Bkz. Şekil 4.176).

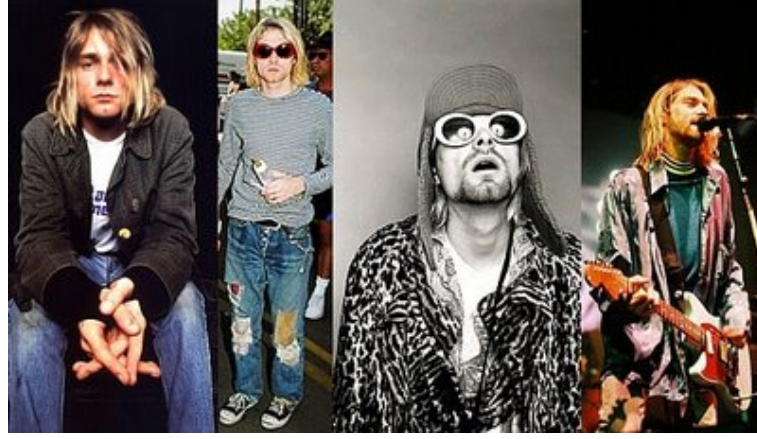

Şekil 4.176. : Jil Sander'ın Palto Tasarımı, 1993

Kaynak : 2.bp.blogspot.com; Erişim Tarihi: 28.03.2015

1990'lı yılların en önemli özelliklerinden biri süper modellerin varlığıdır. Cindy Crawford, Naomi Campbell, Eva Herzigova, Kate Moss, Carla Bruni, Claudia Schiffer ve Stephanie Seymour süper modellere örnek olarak verilebilir. Bu mankenler kimi zaman tasarımcıların önüne de geçmişlerdir.

Rock müziğin moda etkisi bu dönemde de devam etmiştir. Özellikle 1980'lerin sonu ile 1990'ların başında ortaya çıkan Grunge Rock akımı, dönemin gençlerini derinden etkilemiş, grunge grupların şarkıları dönemin gençlik marşları haline gelmiştir. Yırtık kot, bot, tişört ve gömlek kombinasyonu gençler arasında üniforma haline gelmiştir. Tişörtlerde genellikle dönemin ünlü rock gruplarının baskıları yer almaktaydı. Grunge akımında özellikle üst giyim parçalarında bol kesimler tercih edilmiştir (Bkz. Şekil 4.177). Kadın grunge giyiminde, diz üstünde biten, askılı ve çiçek motiflerine sahip elbiseler tercih edilirken, ayakta büyük botlar giyilmekteydi.

Şekil 4.177. : Grunge Akımının Öncüsü Kurt Cobain (1967 - 1994)

Kaynak : trendsnow.website; Erişim Tarihi: 28.03.2015

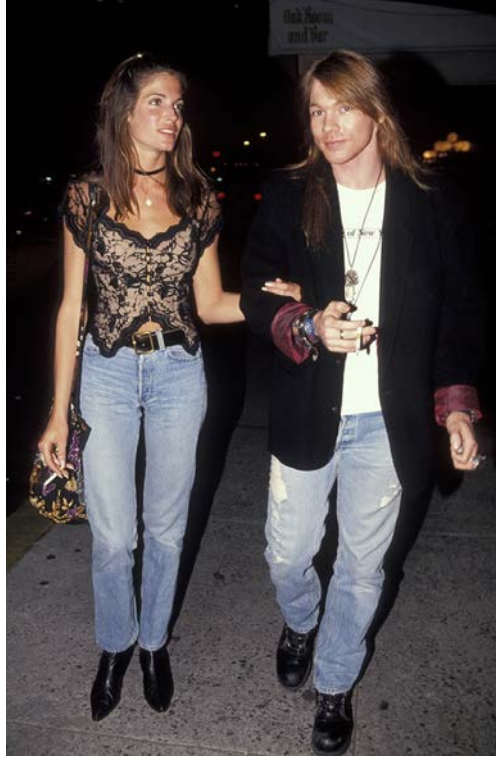
1980'lerde glam rock türünde ürün veren kimi grupların 1990'lardaki grunge etkisine müzikal anlamda olmasa da kıyafet bağlamında ayak uydurdıkları görülmektedir. 1990'lı yılların başında da dünya turnesi kapsamında Türkiye'ye gelen ABD'li rock grubu Guns N' Roses bu değişimi yaşamış gruplardan biridir.

Grup üyeleri, özellikle vokalist W. Axl Rose, 1980'lerin makyajlı, kabartılmış saç ve deri ağırlıklı kostümlerle sahne alırken, 1990'larda bu görüntülerini geride bırakmışlardır (Bkz. Şekil 4.178 - Şekil 4.179)

Şekil 4.178. : W. Axl Rose, 1988

Kaynak : gunsntoroses.com, 28.03.2015

Şekil 4.179. : W. Axl Rose ve Stephanie Seymour, 1992

Kaynak : gunsntoroses.com, 28.03.2015

4.5.7.2. Türkiye Döneminin Modası

Dönem, bireysellik, özel girişimcilik ve serbest pazar ekonomisinin yarattığı çabucak zengin olan kişiler ve Amerikan eğitimi almış, daha sonra ülkeye gelerek yüksek mevkilere yerleşmiş ‘yuppie’ olarak adlandırılan kişilerin zamanıdır. Bu kişiler, beyaz yakalı çizgili gömlekleri ve takım elbiseleri ile serbest piyasa ekonomisi rekabetin bir sembolü olmuşlardır.

Yine bu dönem, ‘imaje maker’ olgusu da ortaya çıkmıştır. Kimin, nerede, nasıl giyineceğine, nasıl durup, nasıl bakacağına, hangi aksesuarları kullanacağına kadar karar veren, uzmanlara rastlanmaya başlanmaktadır. Bu konudaki uzmanlar, Politikacı, İşadamı, Şarkıcı demeden hizmet vermişlerdir. Hatta Mesut Yılmaz, bu dönemde gerçekleştirdiği seçim kampanyası için, kendini bu alandaki (imaje maker) yabancı uzmanların eline bırakmış, üstelikte başarılı olmuş ve seçimi kazanmıştır.

Moda, beklide ilk defa gerçek anlamında telaffuz edilmeye başlanmıştır. Çünkü moda kavramı sadece tekstilde değil, mobilya, aksesuar, yaşayış tarzı, makyaj, otomotiv, teknolojik ürünler ve tatillerde bile moda olma durumu vardır Türkiye bir değişime daha doğrusu, nereye varacağını bilmediği bir hızla ileriye büyük sıçramalar yapmıştır.

Dramatik renkler, genellikle tek renk giyim, özellikle siyah ve beyaz renk kullanımı, ya dar ya da bol görünümlü giysiler, içi de dışı da kullanılan giysiler, dikiş ve ek yerleri giysinin dış kısmında olan kıyafetler dönemin öne çıkan giysi modelleri olmuştur. Birçok özellikleri olan kumaşlar(ısı ve soğuk geçirmeyen, hafif, kırışmayan, yağmur geçirmeyen) ve iyi kalıp, dönemin önemli belirleyicileri ve unsurlarında yer almıştır.

Her türlü tarzın, modelin yan yana kullanılması umurunda değil tavırları tasarımcıları ‘hafif bir rüküslük çok hoş’ yadırganmıyor açıklamaları, kadın kumaşından yapılan erkek ceketleri, lameden, doreden yapılan markalı spor ayakkabılar, gece elbisesinde sporluk, artık her şey çok çeşitlilik göstermektedir.

1990 yıllarına kadar, böyle giyinin diye moda kavramının ve başımızda dikte ettirilen yaptırımlar yerini, biz yaptık çok çeşit var, isteyen istediğini alabilir, kim kendini nasıl hissediyorsa onu giysin diyerek, yine kendi önerdikleri sınır içinde, halk, serbest bırakmıştır. Yine bu yıllarda, bu eğilimlerin içinde, ikinci el kıyafetlerin kullanımı başlamıştır, ve eski kıyafet satan dükkânlar bu sefer ekonomik sıkıntısı olmayan müşterilerine satış yapmıştır.

1990’lar, delidolu 70’lerin ve korkunç olarak adlandırılan 80’lerin arkasından mütevaziliğini saklamıştır.Yukarıda bahsedilen tüm durumların içinden, net olarak çıkan tek eğilim ‘Minimalizm’ olmuştur. Etkilerinin kökünü Doğu felsefesinden alan, yalın olma, yalınlaştırma eğilimi, ev dekorasyonu ve özellikle de giysi tasarımcılarını çok etkileyecek, 3–4 yıl etkisi altında bırakacaktır. Minimalizm, sade ancak incelikli kalıplarla ve vücut’a kusursuzca oturtulan bir görüntüsü ile etkili olacaktır. Beraberinde getirdiği yaşam tarzını da, kabul ettirecektir. Minimalizm, her moda olan akım gibi popülerite’sini kaybedip, yerini tam arkasında sakladığı ve sadeliğin tam tersi olan coşkunun bir eğilime yerini bırakacaktır.

Bu dönemde Türkiye tekstilinde önemli bir gelişme yaşanmış ve artık büyük bir sektör haline gelen tekstil ekonomisi İstanbul Tekstil Konfeksiyon İhracatçıları Birliği (İTKİB) kurulmuştur. “Dünya Modasına Türk Çizgileriyle yön vermek” ve hedeflere ulaşabilmek için geleneksel olarak düzenlediği “Genç Stilistler” yarışması ile tasarımcılara destek sağlamaya çalışmıştır. Sektör ihtiyaçlarına yönelik eleman teminini desteklediği lise, yüksek okul ve üniversiteler aracılığıyla sağlamaya da

çalışmaktadırlar. Beraberindeki 28.000 üreticisi ile tekstil ihracatçıları halılar, deriler, deri giyim ve hazır giyim kıyafet gibi dallara hizmet vermektedir.

1990'lı yıllar Türkiye'si, önce pop müzik ve hemen ardından da rock müzik patlaması yaşamıştır. 1960 ve 1970 yıllarında Türkiye'deki batı müzik yabancı çağdaşları ile aynı çizgide ilerlerken ve oldukça benzer üretimlerde bulunurken, 1990'lardaki yeni nesil pop akımında bu tip bir olgudan söz etmek çok zordur. Türk müziğinin yaşadığı bu kırılma 12 Eylül darbesi ve sonrasındaki politikalar ve arabesk kültürün yükselmesiyle ilişkilidir.

Dönemin başından itibaren yükselişe geçen Türk pop müziği gerek şarkı yapıları gerekse seçilen enstrümanlar nedeniyle tek bir tür olarak kabul edilmenin uzağındadır. Bir sanatçı çıkış parçasında basit pop melodileri kullanırken, diğer şarkısında Türk Sanat Müziği yapılarına sadık kalınan melodiler kullanabilmiştir. Bu, müzik türü ile imaj arasındaki yapının kırılmasına ve karmaşık mesajlarla dolu bir sanatçı imajının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin Tarkan, çıkış şarkısı olan 1992 tarihli "Kıl Oldum" şarkısında bleu jean üzerine beyaz tişört giymiş ve bu kostümü deri ceketle tamamlamıştır. Hareketli tempodaki pop müzik şarkısına uygun gibi görülen bu kostüm, dünya müzik piyasasında rock ve türlerinde üretimlerde bulunan sanatçılar tarafından 1950'lerden beri tercih edilmektedir. Bununla beraber, aynı dönemde sanatçı tarafından seslendirilen "Vazgeçemem" isimli çalışma Türk Sanat Müziği enstrümanlarının ve melodilerinin kullanıldığı düşük tempolu bir şarkıdır. Sanatçı bu şarkıda geniş vatkalı, ekoseli bir ceket giymiş ve uzun olan saçlarını arkasında toplayarak müziğin genel yapısına uygun bir imaj çizmiştir. Dönemin ortalarında Tarkan yeni imajı ile sahne almaya başlamıştır. İlk albümün başarısından sonra albümün çıkış şarkısı olan 1994 tarihli "Hepsi Senin mi?"de Tarkan cinselliğini ön plana çıkaran üst iç giyim ve önü açık beyaz gömlek tercih etmiştir. Düşük tempolu iki şarkı olan "Unutmamalı" ve "Kış Güneşi"nde ise grunge giyim tarzını anımsatan tişört ve gömlek tercih ettiği görülmektedir.

Bu dönem, Türkiye Cumhuriyet tarihinin ilk kadın başbakanı Tansu Çiller'in görev aldığı yılları kapsamaktadır.

Şekil 4.180. : Tansu Çiller

Kaynak : google.com; Erişim Tarihi: 19.04.2015

Uymak zorunda olduğu protokol kuralları nedeniyle daha çok etek, gömlek ve ceketten oluşan kadın takımları giyen Tansu Çiller, kimi zaman spor kıyafetler de giymiştir. 1960-1970 yıllarında Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit'in şapka gibi giyim aksesuarlı ile simgelenmesi gibi Tansu Çiller de fularları ile simge haline gelmiştir.

1990'lı yıllarda Türkiye kıyafet üzerinden ayrışmaya gitmeye başladığı dönem olarak da önemlidir. Bu ayrışma hem türban üzerinden gerçekleşmiş hem de alternatif yaşam tarzına sahip gençleri hedef alarak yaşanmıştır.

2 Mayıs 1999 tarihinde TBMM'ye türbanla katılmak isteyen Fazilet Partisi milletvekillerinden Merve Kavakçı, tepkiler üzerine meclisi terk etmek zorunda kalmıştır. Bu olay öncesinde ve sonrasında "türban" meselesi ülkenin gündeminde varlığını sürdürmüştür. Türban meselesi özellikle üniversiteler üzerinden kamusal alan, hak ve özgürlük ekseninde ele alınmıştır.

Eylül 1999 tarihinde üç kişinin, kız arkadaşlarını "satanist" töreninde kurban etmelerin kamuda duyurulması üzerine ülke çapında "sanatist avına çıkılmıştır. Cinayeti işleyenlerin giyim tarzlarına yakın herkes birden "satanist" damgası yemiş, gerek devlet gerekse halk tarafından çeşitli şekillerde tacize uğramışlardır. Kıyafet üzerinde yapılan bu damgalamada siyah jean ve siyah tişört belirleyici etken olarak görülmüştür.

4.6. 2002 - 2015 Yılları Arası Dönem

4.6.1. Siyasi Ortam

Yaşanan siyasi kriz beraberinde ekonomik krizi getirmişti. Krizler kamunun mevcut siyasi partilere güvenlerini önemli ölçüde zedelemiştir.

14 Ağustos 2001 tarihinde Fazilet Partisi'nin Anayasa Mahkemesince 22 Haziran'da kapatılması sonrasında milli görüş hareketindeki ayrışma sonucunda kurulmuştur. Yenilikçiler adıyla anılan grup, her ne kadar aynı ideolojik kökenden gelse de söylem ve uygulama bakımından milli görüş çizgisinden ayrılmaktadır (Günel, 2006: 66).

1969'dan itibaren siyasi hayatını sürdüren siyasi partilerden MNP, RP, MSP ve FP'nin kapatılması, milli görüş grubu içinde farklı görüşlerin güçlenmesine yol açmıştır. 28 Şubat'ta yapılan MGK toplantısında irtica ile mücadele kararlarının dönemin başbakanı ve RP'nin genel başkanı Erbakan tarafından imzalanması hem parti içinde hem de seçmen tabanında parti imajının zedelenmesine ve alternatif yönelimlerin dile getirilmesine neden olmuştur. RP hakkında açılan kapatma davasının sonuca bağlanması ile parti üyeleri 18 Aralık 1997'de kurulan FP'ye katılmışlardır. Erbakan'a verilen siyasi yasak nedeniyle de parti başkanlığı görevini Recai Kutan üstlenmiştir.

Partinin kendi içinde belirginleşen tepkilerin başını Abdullah Gül, Abdülatif Şener, Bülent Arınç, Cemil Çiçek, Abdülkadir Aksu ve Recep Tayyip Erdoğan gibi isimler çekmiştir. 1999 seçimlerinde böyle bir yapı ile giren FP, toplam oyların %15.4'lük bir kısmını alarak, 111 milletvekilliği elde etmeyi başarmıştır.

27 Mart 1994 yerel seçimlerinde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçilen R. Tayyip Erdoğan'ın Siirt'te yaptığı konuşmada, halkı tahrik ettiği gerekçesiyle yargılanması ve 1998'de mahkum edilmesi, popülaritesinin giderek artmasına, nihayetinde de Erbakan ekolünden ayrılarak kendi liderliğinde bir parti kurmasıyla sonuçlanmıştır.

FP'nin kapatılmasından sonra parti içindeki farklılaşmalar sonucunda yol ayrımına gelmiş, milli görüşçüler Saadet Partisi'nde toplanırken; yenilikçiler R.T. Erdoğan liderliğinde 14 Ağustos 2001'de AKP'yi kurmuşlardır (Günel, 2006: 74).

2002 seçimlerinde yalnızca iki parti seçim barajını aşabilmiştir. Seçimlere bir yıl kala kurulmasına rağmen AKP, girdiği 3 Kasım 2002 seçimlerinde büyük bir başarı elde etmiştir. AKP, geçerli oyların %34.3'ünü alarak birinci parti olurken, ana muhalefet görevini %19.4 oy oranıyla CHP üstlenmiştir. Aldığı oy oranına karşılık AKP, parlamentoda 363 milletvekilliği kazanarak meclisin %66'sına sahip olmuştur (Yücel, 2006: 152). Seçimlerde DYP %9.5, MHP %8.4, Genç Parti %7.3, ANAP %5.1, SP %2.5, DSP %1.2 oy oranında kalmışlar, AKP ise mecliste anayasayı değiştirebilmek için gerekli çoğunluğa sahip olmuştur.

DYP, MHP, ANAP ve DSP gibi önceki dönemlerde öne çıkan partiler seçim sonuçlarına göre meclis dışında kalmışlardır. Bu da etnik kimliklerin öne çıkarılması, gelir adaletsizliği, yolsuzluk ve devlet içinde konuşlanan çete iddialarıyla yıpranmış partilerin yerine seçmen kitlelerini yeni arayışlara yöneltmiştir (Özsoy, 2000: 64). Bu çerçevede AKP'nin ilk kez girdiği seçimlerdeki bu başarısı, Kasım 2000 Şubat 2001 krizlerinin DSP MHP ANAP koalisyonunca iyi yönetilememesi sonucunda ekonomik yıkımın derinleşmesine bağlanmaktadır. Ayrıca dönemin eski partilerinin değişen sosyal beklentileri karşılayamaması dolayısıyla, ekonomik krizin ve ortaya çıkan yolsuzlukların eski partileri tükettiği bir ortamda, siyasal alanın sınırlarının yeniden çizilmesinin de etkisiyle, benimsediği sosyal dönüşüm politikasının, AKP'yi iktidara taşıdığı şeklinde bir çıkarım yapılabilir.

Erdoğan'ın milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olmaması nedeniyle Abdullah Gül genel başkanlığında iktidara gelen AKP'nin hükümeti kurmasından sonra, parti lideri Erdoğan'ın siyasi yasağının kaldırılması çabalarının başarılı olmasıyla 2003 yılı milletvekili ara seçimlerinde Siirt'ten milletvekili seçilmiş, Gül hükümetinin istifasının hemen arkasından Mart 2003'te Türkiye Cumhuriyeti'nin 59. Hükümetini kurmuştur. 357 milletvekili ile parlamentoda temsil edilen AKP, 2004 yerel seçimlerinde oy oranını %41.7 düzeyine çıkarmıştır. İktidar partisi olmanın avantajını iyi kullanan AKP'nin seçim öncesinde kamuoyunda psikolojik üstünlük sağlama gayretleri başarılı olmuş ve yerel yönetim sonuçlarını doğrudan etkilemiştir (Akgün, 2007: 226). AKP, 1773 belediye başkanlığı elde ettiği yerel seçimlerde seçmen kitlesini sosyolojik anlamda da genişletebilmiş görünmektedir (Akgün, 2007: 231). Gerek iç gerekse de dış politikada daha radikal olarak nitelendirilebilecek politikalar izlemesine rağmen partinin ideolojisini muhafazakar olarak tanımlaması, hemen her kesimden oy alabilmesini sağlamıştır. İlimli, esnek ve uzlaşmacı şeklinde

tanımlanan politik hamleleri, dış politikada inisiyatif alan tutumu, ekonomideki olumlu gidişat, Erdoğan'ın liderlik vasfıyla birleştiğinde, 28 Mart seçim sonuçları sürpriz olmamıştır. Dolayısıyla sağ ideolojinin liderliğini üstlenen Erdoğan'ın AKP'si, 1990'lı yıllardan itibaren yükselen sağa yönelimin, ağırlıklı olarak milliyetçi ve muhafazakar kesimin desteğini sağlayabilmiş görünmektedir.

2007 seçimleri öncesinde Cumhurbaşkanlığı sorunu gündeme gelmiştir. Ahmet Necdet Sezer'in görev süresinin dolması üzerine cumhurbaşkanı sorunu laiklik üzerinden tartışılmaya başlanmıştır. Genelkurmay Başkanlığı Nisan 2007'de laiklik ile ilgili açıklama yapmıştır. Kurumun internet sitesinden yayınlanan bu açıklama e muhtıra olarak Türk siyasi tarihine geçmiştir.

Temmuz 2007 seçimlerinden önce özellikle Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde "Cumhuriyet Mitingleri" olarak anılan gösteriler gerçekleşmiştir. Bu gösterilerin ana ekseninde de laikliğin korunması ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinde belirlenecek adayın milli görüş geleneğinden olmaması yönünde olmuştur. 2007 Nisan ve Mayıs aylarında gerçekleştirilen bu mitinglerde "cumhuriyetine sahip çık" sloganı kullanılmıştır.

Mitinglere CHP, DSP, Genç Parti, İşçi Partisi ve SHP gibi siyasi partiler, birçok sivil toplum kuruluşu, gazeteci ve sanatçı katılmıştır. Mitinglere katılan kişilerin sayısı tam olarak bilinmese Anıtkabir'de yapılan ilk mitinge 1,5 milyon kişinin katıldığı sanılmaktadır.

Şekil 4.181. : Anıtkabir'de Gerçekleşen Cumhuriyet Mitingi, 14 Nisan 2007

Kaynak : wikimedia.org; Erişim Tarihi: 31.03.2015

AKP 22 Temmuz 2007 genel seçimlerinde %46.5 oy oranıyla, 2002 seçimlerinden sonra mecliste kazandığı sandalye sayısını düşürse de başarısını sürdürmüş ve parlamentoda 341 sandalye elde etmeyi başarmıştır. AKP, her ne kadar yerel seçimlerdeki oy oranını yakalayamasa da mecliste lider parti konumunu korumuş ve tek parti iktidarını devam ettirmiştir.

Genel seçimler sonrasında Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmış ve tek aday olarak gösterilen Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Abdullah Gül Türkiye Cumhuriyeti'nin 11. cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.

2007 yılının bir diğer özelliği de Anayasa değişikliği için referanduma gidilmesidir. 1980 Darbesi'nin izlerini silmek amacıyla anayasa değişikliğine gitmek isteyen iktidar, "yetmez ama evet"çilerin desteği ile başarı kazanmıştır. 11 Mart 2008 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından AKP hakkında kapatma davası açılrsa da partinin kapatılmamasına karar verilmiştir. AKP'nin tek partili iktidarı 2011 seçimleriyle de devam etmiştir.

2007 yılında değiştirilen Anayasa'da cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi hükmüne yer verilmiştir. Abdullah Gül'ün görev süresi dolması sonucu da 10 Ağustos 2014 tarihinde, halk Türkiye tarihinde ilk defa cumhurbaşkanı seçmek için sandığa gitmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimine CHP ve MHP ortak aday olarak Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu, AKP adayı Recep Tayyip Erdoğan'ı ve Halkların Demokratik Partisi (HDP) adayı Selahattin Demirtaş cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılmış ve Recep Tayyip Erdoğan Türkiye Cumhuriyeti'nin 12. cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır.

3 Kasım seçimleri sonrasında açıklanan Acil Eylem Planı ile AKP Hükümetlerinin Programındaki İktisat Politikası Tercihleri; 2000 - 2002 Stand By Anlaşmaları ile yürütülmekte olan IMF Dünya Bankası ikilisinin güdümünde sürdürülen neoliberal iktisat politikalarının Türkiye'nin dışa bağımlılığını arttırıcı, dış şoklara dayanıksız, zayıf ve yeniden montaj ekonomisine dönen bir ekonomi yaratma projesindeki iktisat politikası tercihleri niteliğinde ve bu politikaların bütünüyle devamı şeklinde olmuştur (Ekzen, 2006: 86).

Bu dönemde Türkiye ekonomisinin önceki yıllara oranla daha istikrarlı olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, sermayede bazı farklılaşmalar yaşanmıştır. 1980'ler dışa açılanları ödüllendirmekle birlikte daralan iç pazar koşullarında dışarı

açılmayanları ve serbestleşen ithalat karşısında rekabet gücü olmayanları sistemden ayıklamıştır (Sönmez, 1996: 1331). İslami sermayenin yükselişe geçişi de burada başlamıştır. Çünkü belli bir kesim cumhuriyet döneminden beri yerlerini iyice pekiştiren ve ithal ikameci politikanın sonucunda iç piyasayı tekelleşmiş şekilde ellerinde bulundurduklarından, İslami sermaye, kendine iç piyasada yer bulamayarak dışarı yönelmiştir.

1980’li yıllar, aynı zamanda sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşmasının, dolayısıyla tekelleşmenin arttığı bir dönemdir. Dolayısıyla sermayece güçlü gruplar ayakta kalmış, zayıflar ise tasfiye olmuştur (Sönmez, 1996: 1330). Bu da İslamcı sermayeyi birleşerek çok ortaklı şirketler kurmaya itmiştir. Kombassan, Konya Şeker bunların önemli örneklerindedir.

Bu dönem aynı zamanda inanç ve bölge ayrımı yapılmaksızın bireysel girişimciliğin de teşvik edildiği ve yüceltildiği bir dönem olmuştur ki sınıf kavramından soyutlanmış bir “bireysel kahraman” retoriği ön plana çıkmış; her türlü atılım ve ekonomik etkinlik, girişimcilik kategorisine dahil edilerek yüceltilmiştir (Ertubey, 1996: 743). Anadolu sermayedarlarının ortaya çıkışında bunun da payı vardır.

İslam ekonomi tarihinde bir burjuvazinin bugüne kadar ortaya çıkmamasının nedeni, İslam hukukuna göre yönetilen ülkelerin, tüccarlara karşı baskıcı tutumları olduğunu savunmaktadır. Ona göre bugünkü dindar sermayenin başarısı ise, Türkiye Cumhuriyeti’nin İslam hukukunu dışlayan reformlarının sonucudur (Yalnız ve Belli, 2009: 40).

Turgut Özal serbest piyasaya geçişten sonra yurt çapında tüm sermayedarları harekete geçirmek istemiştir. Bu amaçla Anadolu’daki sermayedarları “faiz” sıkıntısından kurtaracak bir alternatif olarak özel finans şirketlerine ilişkin kararname çıkarılır. Bu kararname ile birlikte 83’ten sonra İslami finans kuruluşları kurulmaya başlanır (Can, 1997: 5). Faiz olduğu için banka kredisi almayan, uzunca bir dönem devlet desteklerinden de mahrum kalmış olan muhafazakar sermayedarlar İslami finanslarla birlikte leasingi kullanarak yükselmeye başlamışlardır.

1980 sonrası İslami sermayenin yükselişi yalnızca Anadolu’daki sermayedarlarının bireysel teşebbüsleri ile sınırlı kalmamıştır. Yine bu dönemde tarikat ve cemaatler de liderlerinin yönlendirmeleri ile serbest piyasa ekonomisinde

önemli yatırımlara girişmişlerdir. Fethullah Gülen, küreselleşen dünya beraberinde bazı şeyler getirecektir. Bunlardan bir tanesi de küçük esnafın, küçük ticaretin yok olup gitmesidir. Büyük ticari müesseseler tesis edin, diyerek bu girişimlere destek vermiş, hatta yönlendirmiştir. İlerleyen yıllarda aynı kişilerin hem holdingin hem de dini topluluğun başında olduğu durumlar dahi ortaya çıkmıştır. Bu durum aynı zamanda, dini topluluklar için de yeni bir ilişki biçimine sebep olmuştur. Müridin müşteri, müşterinin velinimet olduğu bir ilişki dizisinde tasavvufi tarikatların temel bağlayıcı unsuru “biad”, giderek “fayda” eksenine kaymıştır. Cemaat ilişkisinin iktisadileştirilmesi, “müşteri talepkarlığı”nın da kabulü anlamına gelmiştir. Dolayısıyla, cemaat ilişkisinin ekonomik bir eksene oturtulması tek taraflı olarak yaşanmamıştır. “Müşteri” mensubiyet dolayısıyla ekonomik bir çıkar, en azından bir avantaj talep eder hale gelmiştir. Bu avantajın karşılığı her zaman para olmamış; örneğin çocuğunun iyi bir eğitim almasının sağlanması da ciddi bir beklenti olabilmiştir. Doğrudan dayanışmanın yerini, kurumlaşmış dolaylı dayanışma almıştır.

“Müslüman modernleşmesi” çalışmasında; refah seviyesi artan tarikat ve cemaat mensuplarının, dinden kopmalar da kapitalist tüketim modeli ve modernite çerçevesinde yeni bir Tanrı ve din tanımı geliştirilmiştir. Bu dünya sınav, öte dünya vaatken; artık bu dünyayı da vaat eden, ulemanın değil modernitenin şekillendirdiği bir Tanrı algısı söz konusu olmaya başlamıştır (Yalnız ve Belli, 2009: 37).

1980’lere ve 1990’lara damgasını vuran en önemli gelişmelerden birisi olan Müslüman kitlelerin, özellikle de orta sınıf Müslümanların, burjuvalaşması; 2000’lere gelindiğinde toplum yapısı içinde hızla konum ve kurum edinme süreci önemli bir noktaya gelmiştir fakat umulduğu gibi var olan toplum yapısının İslami istikamette dönüştürülmesine yol açmamış, tam tersine alternatif arayışındaki orta sınıf Müslümanları burjuvalaştırmıştır. Burjuva aile modelleri, burjuva ekonomisi ve burjuva demokrasisi hızla özümsemiş ve içselleştirilmiştir (Erkilet, 2004: 691).

Bu hızlı ekonomik yükseliş elbette bir takım sosyal değişimleri de beraberinde getirmiştir. Dindar insanlar ekonomik olarak geliştikçe sosyal hayat da değişmiştir.. Davet edilmedikleri yerlere de davet edilmeye başlanmışlardır. Zengin imajı değişmiştir. Hem dindarım hem holding patronuyum diyebildi insanlar ortaya çıkmıştır. Burjuva sınıfının ancak bir hukuk devleti ve liberal bir ortamda mal varlığını koruyabileceği gerçeği ile birlikte değerlendirildiğinde, burjuvalar bu ortamı

sağlamak için sistemin kadim güçleriyle; özellikle askeri-sivil bürokrasi ve devlet eliyle yaratılmış cumhuriyet elitleriyle çatışmak ya da uzlaşmak durumunda kalmışlardır. Bu, dindar kesimin giderek liberalleşmesi, liberalleştikçe AB ve Batı dünyasıyla ilişkileri daha fazla önemsemesi ve tam demokratik bir devlet anlayışını benimsemesi ve istemesi anlamına gelmiştir.

Aynı zamanda 80'lerde kurulan yeni finans kurumları ile Müslümanlar ekonominin dinamik ve seküler süreçlerine katılmışlardır. Bu kurumların belki en büyük katkıları Müslümanların, yıllardan beri uzak durmakta kararlılık gösterdikleri “paranın kurumsal yapıları” ile ilişkiye sokmaya “ikna” etmeleri olmuştur. Bu sürece katılmakla birlikte Müslümanlar, modern dünyanın ve hayat biçiminin –kapitalizmin ve tüketim toplumunun- belirgin işleve sahip üç önemli ve büyümlü kavramını keşfetmişlerdir: Moda, marka ve kâr. Bu kavramlardan ilk ikisi Müslümanların hayat ve kültür evreninde bir meşruiyet temeline sahip değilken; tüketime ilişkin kazanılan yeni davranış biçimleri ile bu iki yabancı kavram tercihlerde bir ihtiyaca atıfta bulunarak, israfın yerine geçecektir. Bunun bir sonucu olarak da “moda tesettüre bürünerek” podyumlarda yer almış ve fon müziği olarak da çeşitli ilahiler seçilmiştir.

1990'lı yılların sonu ile 2000'li yılların başında ülke ekonomisindeki duraklama ülkedeki markalaşmayı bir ölçüde etkilediyse de hiçbir zaman geriletmemiştir. Bununla birlikte, alışveriş merkezlerinin inşası ve markaların sayısının artması 2000'li yılların ortalarından itibaren hız kazanmıştır. Bu dönem aynı zamanda İstanbul'un çevresinde gökdelenlerden oluşan uydu kentlerin de kurulduğu dönemdir.

Şekil 4.182. : İstanbul'un "modern" Silüeti

Kaynak : google.com; Erişim Tarihi: 07.06.2015

Kentin çevresinde yeni semtler yükselirken kentin Levent ve Maslak gibi kentin ekonomi merkezlerini ifade eden semtlerde büyük çoğunluğu çokuluslu şirketlere ait gökdelenler yükselmiştir. Yakın geçmişte kentin silueti tarihi yapılardan oluşurken, bu siluete hızla gökdelenlerden eklenmiştir. Kentin kimliğini oluşturan tarihi yapılar, gökdelenler tarafından yutulmaya başlanmıştır.

Ekonomi istikrarın inşaat sektörü ile ifade edildiği bu dönemde, gökdelenler modernleşmenin ve gelişmenin simgesi olarak görülmektedir. Gökdelenlerin bulunduğu İstanbul semtleri ile dünyanın gelişmiş ekonomilerin temsil edildiği şehirler arasında benzerlikler kurulmaya çalışılmaktadır. Ancak, kürselleşen dünyada gelişmişliğin ifadesi gökdelenlerden çok kimliklerin korunmasıdır. Şehir planlaması; kentin ana kimliğinin korunması ve yeni kimliklerin var olan kimliğe eklenmesi şeklinde gerçekleştirilmektedir. Yeni kimlik inşası, bir öncekinin yıkımı anlamına gelmemektedir. Tarihsel bağ, kent kimliği, kent belleği ve kültürel mirasın korunması sadece kitaplarla öğretilen olgu değildir.

4.6.2. Sosyal Ağ Vatandaşı Olarak Birey ve Toplumsal Hareket

1990'lı yılların ortasından itibaren bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler bireyselleşen sanal bir dünya yaratılmasına olanak sağlamıştır. 2000'li yılların başında ilk örnekleri görülen sosyal ağ, tek taraflı iletişimden çift taraflı iletişime olanak veren internet teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte diyalog ve paylaşım esasına dayalı, bireyin hem yakın çevresi hem de tüm dünya ile bağlantıya geçebildiği sanal dünya için kullanılan bir terimdir. Sosyal ağlardaki diyalog bireyler arası olduğu gibi kurumlar arası ve birey kurum arası da olmaktadır. Günümüzde bireyler sosyal ağlara ağırlıklı olarak Facebook ve Twitter gibi siteler ile bağlanmaktadır.

Sosyal ağ başlangıçta bireysel eğlenceyi merkeze alan bir yapıya sahiptir. Ancak tıpkı gerçek hayattaki toplum gibi sosyal ağ da bünyesindeki bireylerin tutum ve davranışlarıyla bağlantılı olarak değişmeye başlamış ve bireylerin toplumsal tepkilerini gösterdiği bir alan olarak bir çeşit kamusal alan haline gelmiştir.

Sosyal ağ üzerinden örgütlenen toplumsal olayların kısa kronolojisine geçmeden önce toplumsal hareketlerin doğasını anlamak için eski ve yeni toplumsal hareketler arasındaki farklara değinmekte fayda vardır.

Eski toplumsal hareketler grup olarak hareket eden, sınıf temelli bir yapı sergileyen, örgütlü, belli ideolojiler etrafında organize olan, devrim ve iktidar mücadelesi veren hareketlerdir. Hareket liderler öncülüğünde gerçekleşir. Dolayısıyla bu hareketler içinde liderler, komutanlar ve başkanlar ayrıcalıklı bir konuma sahiptirler.

Modernliğin ilk dönemlerindeki hakim hareketler ekonomik çıkarlar üzerinde yoğunlaşmış, genelde tek bir sosyal sınıftan oluşan üyeleriyle siyasal gücü ele geçirmek için merkezi bir şekilde örgütlenmişlerdi. Devrim fikriyle özdeşleşmiş ve neredeyse bir siyasal partinin ya da siyasal hareketin gölgesinde şekillenen işçi hareketi bu tip hareketlerin en iyi örneklerinden biridir. Bu hareketin içindeki işçiler, birer aktörden ziyade tarihsel bir zorunluluğu yerine getirmek için mücadele eden figürlerdir. Bu tip hareketler eski (endüstriyel) toplum tipine ait olduklarını ima etme anlamında eski sosyal hareketler olarak adlandırılır (Çayır,1999: 16).

Endüstriyel topluma en çok uyan hareketler olarak tanımlanan işçi hareketleri, gelişen ve küreselleşen dünyada yerini yavaş yavaş belirli bir sınıfın veya çıkar grubunun hareketi olmaktan uzak yeni toplumsal hareketlere bırakmıştır.

Yeni toplumsal hareketler kavramı, sınıf temelli örgütlenmelere ve sınıfsal çelişiklere dayanmayan, daha çok kültürel kimliklere ve haklara odaklanan hareketleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Aynı zamanda 1960'lı yılların sonundan itibaren ortaya çıkan ekoloji, feminist, nükleer karşıtı gibi toplumsal hareketleri anlatmak üzere kullanılmaya başlanan bir kavramdır.

Yeni sosyal hareketler, toplumsal aktörlerin, sivil toplum üzerindeki mücadelelerinden doğmaktadır. Eski hareketlerden farklıdır. Çünkü, günümüz hareketleri kendilerini devlet gücünü kontrol etme fikrinden ayıştırdıkları ve sivil ilişkileri dönüştürmeyi amaçladıkları için yenidir (Çayır, 1999: 16).

Yeni sosyal hareketler, kimlik, kültür, bürokrasi, eşitlik, katılım, adalet, demokrasi, hukuk gibi evrensel alanlarda kendini göstermeye başlamıştır. Bu durumda, yeni toplumsal hareketler, belli bir sınıfa dayanmayan, kendi içerisinde heterojen toplulukların meydana getirdiği, sistemin belli bir sorununa karşı gerçekleştirilen hareketler olarak sahneye çıkmışlardır. İşçi burjuva çatışması, devrim gibi konularla ilgili hareketler yerini çevre, kadın hakları, kültür, kimlik odaklı konular üzerinden gerçekleştirilen hareketler almıştır. Yeni dönemin

hareketleri, “Nükleere Hayır”, “İnternetime Dokunma” gibi sloganlarla şekillenmeye başlamıştır. Yeni toplumsal hareketlerde, maddi çıkarların yerini manevi değerler almıştır.

Bu tür eylemler, genellikle belirli bir konu üzerinde odaklanmış, belli bir sorun üzerinden hareket eden yatay geçici örgütlü veya örgütsüz insan grupları tarafından ortaya çıkmaktadır. Siyasal bir parti ile doğrudan bir bağı olmayan bu hareketler, medya ve kamuoyunun desteği ile mobilize olmaktadır. Yeni Dünya’da toplumsal hareketlerin aktörleri, sorunlarını geniş bir kitleye duyurarak tanınmak ve birlikte mücadele etmek kaygısını taşımaktadırlar. Bu nedenle, katılımcıların profili çok farklı kesimlerden gelen insanların tek bir sorun üzerinde birleşmesi sonucunda ortaya çıkar.

Yeni toplumsal harekette birey sahip olduğu bilgisayar ve iletişim teknolojisiyle örgütlenmekte ve gerektiğinde sokağa çıkmaktadır. Bireyin sosyal ağda örgütlenmesi bireyin dijital aktivist olması ile de ilişkilidir. Dijital aktivizm, internetin sosyal dünyada bir devrim yaptığını, insanlığın problemlerinin bu araç üzerinden çözüleceğini, politik süreçlerden ve karar alma mekanizmalarından dışlanan yurttaşların daha katılımcı ve şeffaf demokrasiye bu araç üzerinden kavuşabileceklerini savunanlar oluşmaktadır (Engin, 2011: 36). Bununla birlikte internetin aktivist kullanım süreci şu şekilde işlemektedir. Belli bir amacın savunusu ve bu amaç etrafında veya belirli bir eylemi gerçekleştirmek için örgütlenme, amaca yönelik mesajları bir iletişim kampanyası çerçevesinde kitlelere iletmektir. Bu amaç doğrultusunda faaliyetleri, internet üzerinde eylem gerçekleştirme (boykot, site karartma vb.), amaca yönelik kaynak toplama / fon oluşturma, hükümetler veya şirketlerin faaliyetlerini izleyerek düzenli olarak raporlama (watchdog) gibi temel aktivist faaliyetlerin, başta sosyal medya olmak üzere geniş kitlelere gerçek zamanlı bilgi akışı ile ulaşmaya imkan tanıyan alanlarda veya blog, podcast, video, fotoğraf paylaşım siteleri gibi alanlarda gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir (Uçkan,2012: 25).

Sosyal ağda aktivist olarak yer alan birey, twitter, facebook ve instagram gibi sosyal paylaşım siteleri ile kendisini ifade etmektedir.

Sosyal ağa ait bireyin örgütlenerek eylemlerini sayısal ortamdan gerçek dünyaya taşıdıkları olayların ilki Arap Baharı olarak tanımlanan toplumsal harekettir.

2010 yılında, Tunuslu bir seyyar satıcı olan Muhammed Buazizi, belediye tarafından mallarına haciz konmasını, saldırı ve aşağılamaya maruz kalmasını protesto etmek için kendini yakarak intihar etmek istedi. 17 Aralık 2010 tarihinde meydana gelen bu olay Arap Dünyası'nda Arap Baharı olarak adlandırılan hareketin tetikleyicisi oldu.

Ağır yaralı olarak hastaneye kaldırılan Azizi 4 Ocak 2011'e kadar hayat mücadelesi verdi. 23 yıldır iktidarda olan Zeynel Abidin bin Ali'ye karşı başlayan halk öfkesi, önce protesto ve gösterilerle, daha sonra kamu alanlarının işgaliyle devam etti. Gösteriler gittikçe şiddetlendi ve 14 Ocak 2011 günü, Zeynel Abidin bin Ali'nin ülkeyi terk etmesiyle sonuçlandı

Tunus'ta halk hareketiyle başlayan gösteriler devrime sebep olmuştu ve yıllardır ülkeyi dikta rejimiyle yöneten Zeynel Abidin bin Ali ülkeden kaçmıştı. Bu devrim "Yasemin Devrimi" olarak adlandırılmıştır. İşte bu olay, özellikle dikta veya otoriter rejimle yönetilen, temel özgürlüklerin olmadığı ülkelerin halkalarını etkilemiştir.

Mısır, Libya, Cezayir, Suudi Arabistan, Bahreyn, Lübnan, Ürdün, Sudan, Umman, Yemen, Suriye, Fas, Kuveyt gibi Arap ülkelerinin kimini küçük çapta, kimisini de büyük çapta etkilemiştir.

Mısır'daki gösterilerde Tahrir Meydan'ı Arap Baharı'nın simgesi haline gelmiştir. Bu simgesel anlam, 12 Eylül 2011 tarihinde Wall Street İşgali'nin başlangıcı olarak gösterilen ve OccupyWallStreet sitesi tarafından üyelerine Temmuz 2011'de gönderilen "Amerikan'ın kendi Tahrir'ine ihtiyacı var" mailiyle uluslararası düzeye taşındığı görülmüştür.

Wall Street İşgali 17 Eylül 2011 tarihinde başlamış kısa sürede önce diğer eyaletlere, ardından da tüm dünyaya yayılmıştır. İşgal, gelir dağılımındaki adaletsizliğe ve çalışma koşullarına karşı bir başkaldırı olmuştur. Göstericiler ABD'nin finans merkezi olan Wall Street'de barışçıl bir işgal eylemi yapmış ve büyük şirketlerin demokrasi üzerindeki etkisini protesto etmişlerdir.

Özellikle işsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlik, çalışma koşullarındaki sorunlar, protestoların sebepleri arasındaydı. Sosyal medyanın etkisi ile hızlıca büyüyen gösterilere, önceleri geleneksel medya önem vermezken, eylemlerin destek görmesi ve yayılmasıyla tüm dünyanın ilgi odağı olmuştur.

2013 yılına gelindiğinde bu kez Ukrayna’da halk ayaklanması yaşanmıştır. Ukrayna hükümetinin Kasım 2013’de Avrupa Birliği ile ticari anlaşmayı imzalamaktan vazgeçmesi ve bunun yerine Rusya ile olan ilişkilerini güçlendirmesi, Ukrayna toplumunda AB yanlısı kişileri harekete geçirdi. Rusya karşıtı ve AB yanlısı gösteriler başkent Kiev’de başladı.

Ukrayna’nın tutuklu eski Başbakan’ı Yulia Timoşenko anlaşmayı imzalamasını protesto etmek amacıyla açlık grevine gideceğini açıklamıştır.

Gösterilere sert polis müdahalesinin olması, bunun sonucunda ölenlerin olması, Ukrayna hükümetinin göstericilerin kask ve maske takmasını yasaklayan yasa çıkarması gösterileri şiddetlendirdi. Gösteriler sonucu 22 Şubat 2014’de Ukrayna Devlet Başkanı Viktor Yanukoviç ülkeyi terk etti. Aynı gün Ukrayna Meclisi, Yanukoviç’i görevinden azletti ve seçimlerin Mayıs 2014’de yapılmasına karar verdi.

Bütün bu gösteri ve halk hareketlerinin ortak noktası aktivistler hem iletişim hem de bilgi paylaşımını facebook ve twitter gibi sosyal medya araçlarını kullanmalarıdır. Her olayda da gösterilerin olduğu ülkelerde facebook ve twitter kullanım ve ileti paylaşma sayısının arttığı görülmüştür.

Türkiye’de de bu tür toplumsal hareketler yaşanmıştır. İlk gösteriler “İnternetime Dokunma” Eylemidir.

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) kararı ile internete uygulanan yasaklara ve sansürlere karşı olan halk geniş bir desteğe ulaşarak 15 Mayıs 2011 tarihinde ortak bir eylem kararı almıştır. 22 Ağustos 2011 yılında uygulamaya konacağı söylenen internete yeni filtre getirecek sisteme karşı yüz binlerce internet kullanıcısı Facebook ve Twitter’da gruplar kurarak bu platformlar üzerinden örgütlenip sokakta eylem yapmışlardır. Türkiye’de toplamda 28 ilde ve daha sonra eylemin küreselleşmesi ile birlikte yurtdışında 3 ülkede (Almanya, Avusturya, Hollanda) eşzamanlı olarak eylemler düzenlenmiştir.

Şekil 4.183. : Taksim, İstiklal Caddesi, İnternetime Dokunma Eylemi, 15 Mayıs 2011

Kaynak : google.com; Erişim Tarihi: 19.04.2015

İnsanların örgütlenmek için kullandıkları sosyal medya platformlarından biri olan Twitter’da filtre uygulamasının başlayacağı 22 Ağustos’a dikkat çekmek için kullanılan #22agustos öne çıkan hashtaglerden biri olmuştur.

Eyleme her yaş grubundan insan katılırken çoğunluğu oluşturan yaş grubu 15-35 yaş arasında olmuştur. Bu yaş grubunun daha çok katılımcı olmasının en önemli sebebi interneti daha çok kullanıyor olmalarıdır. Eyleme katılanlar bir yandan yürürken bir yandan da internete girerek eylemi sosyal paylaşım sitelerinden paylaşmış, yaşadıklarını, hissettiklerini çektikleri fotoğrafları anı anına internet üzerinden dünyaya aktarmıştır. İnternet de yer alan sosyal platformlar sayesinde internetime dokunma hareketi küresellik kazanmış oldu.

Bir başka internetime dokunma hareketi ise 18 Ocak 2014 yılında gerçekleşmiştir. #18Ocak18DeSokaklara hashtag ile insanlar sosyal medya platformlarından 18 Ocak 18.00’da sokağa çıkmaya, ,internet sansürüne dur demek

için Türkiye'nin farklı illerinde örgütlenmeye davet edilmişlerdir. Ayaklanmaya RedHack grubu da Twitter üzerinden destek vermiştir.

Hareket, internet kullanıcılarının ifade özgürlüğü ve bilgiye erişim hakkının engellenmesini protesto etmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Toplumsal hedef ise, Türkiye'de internet kullanımının, uluslararası kuruluşlarda olduğu gibi açık ve filtresiz erişimi temel bir insan hakkı olarak görülmesini sağlamaktır. İnternetime dokunma hareketi, amaçları, değerleri ve örgütlenme bakımından yeni toplumsal hareketler içerisinde değerlendirilmektedir.

Türkiye'de dijital aktivizm örneği olarak ele alınan "İnternetime Dokunma" hareketi dijital aktivizm türlerinden internet destekli aktivizm türünde yer almaktadır. İnsanlar bu eylem sürecinde protestolar, yürüyüşler düzenlemiş ve gösterilerde bulunmuşlardır. Örgütlenmek adına sosyal medya platformlarını kullanan halk gerçekleştirdiği protestolar sayesinde yasanın yürürlüğe girmesi ertelenmiştir.

"İnternetime Dokunma" Eylemi, özellikle gençlerin örgütlenmesi açısından önemli olmuş ve belki de Gezi Parkı gösterilerinin "provası" olmuştur.

Gezi Parkı hareketi 2013 yılında Mayıs ayının sonlarında İstanbul Taksim'de başlamış ve daha sonra tüm dünyaya yayılarak küresel bir hareket halini almıştır. 27 Mayıs 2013'de Taksim Meydan'ında Belediye Meclisi tarafından onaylanmış yayalaştırma projesi yapımı için çalışmalar yapılırken, Gezi Parkı'nın duvarının bir kısmı Taksim yayalaştırma projesini uygulamak kapsamı altında yıkılmış bununla birlikte ağaçlarda yerinden sökülüştür. Bu nedenle Taksim Dayanışma grubu eyleme başlamıştır. Gezi Parkı'nda ağaçların sökülmesini engellemek için bekleyen grup park da çadırlar kurmuştur. Yapılan bu eyleme karşı 28 Mayıs 2013 günü yıkım çalışmaları durdurulmuş fakat ilerleyen günlerde polis eylemcilere müdahalesi çok sert olmuştur. Polis şiddetine karşı tepki gösteren halk daha da örgütlenmiş ve kalabalık bir kitle grubu haline gelmiştir. 31 Mayıs 2013'de İstanbul 6. İdare Mahkemesi'nin, Topçu Kışlası Projesi hakkında yürütmeyi durdurma kararı verdiğini açıklamasına rağmen yurt genelinde eylemler artarak devam etmiştir. Olayların asıl hız kazandığı 31 Mayıs günü polis eylemcilere müdahalesi çevre hareketi olarak başlayan Gezi Parkı eylemini sosyal medya platformlarında yankı uyandırması sayesinde Taksim Gezi Parkı'nda sınırlı kalmayıp Türkiye'de farklı illere daha sonra da İstanbul Taksim'den tüm dünyaya yayılmıştır.

Şekil 4.184. : Gezi Parkı Direnişi, 28 Mayıs 2013

Kaynak : google.com; Erişim Tarihi: 19.04.2015

Gezi Parkı sürecini, yeni toplumsal hareket teorisine göre Türkiye’de ilk defa büyük katılımın olduğu merkezsiz hareket olarak adlandırmak mümkündür. Bu gelişmenin ortaya çıkmasında internet ve enformasyon teknolojisinin yaygınlaşması yadsınamaz bir gerçektir. Sosyal medya, bir etkiyi çok çabuk hızlandırıp, etkinin yoğunlaşmasını ve gücünü arttırmasını sağlayan bir araçtır. Aynı zamanda Türkiye’de sosyal medyayı kullanan insan sayısının fazla olması da büyük bir etkinin olmasını sağlamaktadır.

Taksim Gezi Parkı direnişi sosyal medya platformlarının egemen olduğu sanal dünyada hemen kendine destekçi bulmuştur. İnsanlar sosyal medya sayesinde sokaklara dökülüp büyük kitleler oluşturmuşlardır. Ana akım medyanın bu olaya yer vermemiş olması nedeniyle eylem süresince aktivistler bilgi akışını bilgisayarlardan ve mobil cihazlardan takip etmişlerdir. Bu nedenle ana akım medya eylemciler tarafından protesto edilmiştir.

İlk aşamada polisin eylemcilere uyguladığı şiddet görüntüleri Facebook, Twitter ve Youtube üzerinden ülke ve dünya çapında yayılmıştır. Gezi Parkı sürecinde Twitter üzerinden #direngeziparkı etiketi ile 7.920.511 mesaj paylaşılmıştır. #direngeziparkı hashtag’i dışında Türkiye’de İstanbul dışı şehirlerde

yaşanan eylemleri temsil etmek için o şehrin ismini taşıyan etiketler de kullanılmıştır. (#direnankara, #direnantakya, #direnadana, #direnekişehir vb.) Gezi Parkı'nda kullanılan bu etiketlerin ulaştığı mesaj sayısı 23.9 milyon adeti bulmuştur.

New York Üniversitesi Sosyal Medya ve Siyasi Katılım Laboratuvarı'nın yaptığı araştırmaya göre de, 31 Mayıs Cuma Günü Saat 16.00 ile 00.00 saatleri arasında Gezi Parkı ile ilgili Twitter'da 2 Milyon tweet atılmıştır. Bu tweetlerin % 90'ı Türkiye'den, % 50'si İstanbul'dan olmakla birlikte tweetlerin %68'i Türkçe yazılmıştır. Etiketler bazında bakacak olursak #occupygezi 170 bin, #geziparki 50 bin tweet atılmıştır.

Gezi Parkı hareketi yeni toplumsal hareketlerin eylem tanımına uyan görüntüler sergilenmiştir. Gezi Parkı eylemleri sadece meydanlarda gerçekleşmemiştir. Yeni toplumsal hareketlerin genel örgütlenme biçimleri; siyasal partilerden öte, hareketlerin hedefleri doğrultusunda kamuoyu ve medya desteği sağlamaya çalışan bir örgütlenme biçimi izlemektedir. Gezi Parkı direnişinin bir lideri bulunmamaktadır. Olayların arkasında siyasi parti yoktur. Sosyal medya platformları üzerinden örgütlenen halk hükümetin tutumuna ve polis şiddetine isyan etmiştir. Yaşananlar çevre hareketinden yola çıkarak farklı bir boyuta ulaşmıştır. Bu nedenle Gezi Parkı hareketi yeni toplumsal hareketler içerisinden değerlendirilmelidir.

Gezi Parkı hareketinde yeni toplumsal hareket olarak değerlendirebileceğimiz bir örnek olarak direnişçilerin kendi elleriyle yaptıkları açık hava kütüphanesi ele alabiliriz. Kütüphane, Yitik Ülke Yayınları'nın Twitter'da başlattığı kampanyanın ardından oluşturulmuştur. Twitter'da yayılan "Gezi Parkı, park olarak kalsın, güzel bir kütüphane açılsın. Yitik Ülke Yayınları olarak kitap desteği yapalım, kardeşlik kazansın. Zor mu? İşte Gezi Parkı'na yapılmasını istediğimiz Özgür Kütüphane" mesajıyla yayılan kampanya sonucunda, tuğlalardan bir kitaplık oluşturulmuş ve her çeşitten ve görüşten kitap burada isteyene ücretsiz olarak sunulmaya başlanmıştır.

Özgürlük, demokrasi ve kişisel haklar genelinde yapılan toplumsal hareketler sol görüşlü birey ve topluluklar tarafından gerçekleştirilmiştir. Oysa Gezi Parkı hareketinde farklı dünya ve siyasi görüşe hatta dinsel inanışa sahip bireylerin bir arada oldukları görülmüştür. Daha önce hiçbir eylemde görülmeyen büyük taraftar grupları, Gezi Parkı hareketinde en ön sırada yer almışlardır.

Gezi Parkı hareketi küresel bir hareket olup yukarıda ele aldığımız bazı hareketler gibi küreselleşme karşıtı olarak doğmamıştır. Çevreci hareket olarak ortaya çıkmış daha sonra çevreci insanlara, polis güçlerinin yaptığı şiddetli müdahale ve acımasızlık kamuoyunu ayağa kaldırmış ve hareketin niteliğini de değiştirmesine neden olmuştur.

4.6.3. Dönemin Modası

4.6.3.1. Türkiye ve Dünya'da Moda

2000'li yıllarda artık farklı modalardan söz etmek pek mümkün değildir. Çağın gerçeği olan küreselleşme, iletişim ağları neredeyse küresel moda akımlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

2000'li yılların modasını tasarımcı ile alıcı arasındaki etkileşimle de şekillenmektedir. 1990'lı yılların ortasından itibaren çevre bilincinin yaygınlaştığı dünyada, sürdürülebilir enerji çevreci sivil toplum kuruluşları ve kurumlar arasında öneme sahip olmaya başlamış ve bu konuda farkındalık kampanyalarına hız verilmiştir. Çevre dostu ürünler ve geri dönüşüm 2000'li yıllara damgasını vurmuş; kurum imajı açısından da önemli konuma gelmiştir. Artık bir firma çevreyle ne kadar barışık ise kamu tarafından o kadar takdir edilmektedir.

Benzer yaklaşımlar moda tasarımcılarında da görülür. Özellikle küresel ölçekte bilinirliğe sahip Marks & Spencer ve Nike gibi firmalar çevreci stratejiler belirlemeye başlamıştır. H&M, geri dönüşüm sonucu üretilen ürünleri "yeşil etiket" ile müşterilerinde farkındalık yaratmaya çalışmıştır.

Tasarımcı Stella McCartney'nin tasarladığı ve Küresel Organik Tekstil Standardı (GOTS) sertifikalı ipekten yapılan gece elbisesi sürdürülebilir, çevreci moda tasarımlarından biridir (Bkz. Şekil 4.185).

Küresel ölçekte mağazaları bulunan büyük giyim markaları çevre ile dost ürünleri sosyal sorumluluk projeleri şeklinde kamuyla paylaşırsa da aslında kendi kurumsal kimliklerini yeniden inşa etmekte ve tüketiciler gözünde rakipleri karşısında bir adım öne çıkmayı hedeflemektedir. Çevre ile dost ürünler çevreyi korumak amacıyla oluşan "geri dönüşüm" felsefesi kadar, belki bu felsefeden daha çok kapitalist, materyalist ve maddi bir geri dönüşümü ifade etmektedir. Çünkü, geri dönüşüm bu büyük markaların hammadde teminini daha ucuza sağlamaktadır.

Bu noktada, 21. yüzyıl modasındaki bir diğer hassas nokta da ucuz iş gücü kullanımınıdır. Büyük markalar, Çin ve diğer uzak doğu ülkelerindeki ucuz iş gücüyle elde ettikleri ürünleri yüksek karlar sağlayarak satmaktadır. Geri dönüşüm ile kurumsal iletişimlerini güçlendiren markalar ucuz işçilik konusunda somut adımlar atmamaktadır. Bu durum, söz konusu markaların çevre dostu ürünler konusunda samimiyetlerinin sorgulanmasına neden olmaktadır.

Şekil 4.185. : Cameron Diaz'ın Giydiği Çevreci Gece Elbisesi, 2012

Kaynak : stylebistro.com; Erişim Tarihi: 03.04.2015

İngiliz tasarımcı Christopher Raeburn, geri dönüşüm malzemelerinden tasarımlar yapmıştır (Bkz. Şekil 4.186). Tasarımcı paraşüt kumaşından tasarladığı yağmurluklarla dikkatleri üzerine çekmiştir.

Tasarımcı Gary Harvey de kırk iki adet Levi's 501 marka kottan gece elbisesi üretmiştir (Bkz. Şekil 4.187). Benzer şekilde otuz adet Times gazetesi kullanarak gösterişli bir elbise de tasarlamış ve hem çevreci hem şık ve dikkat çekici tasarımlar yapılabileceğini kanıtlamıştır (Bkz. Şekil 4.188).

Şekil 4.186. : Christopher Raeburn'un Tasarımı Yağmurluk

Kaynak : remadeinswitzerland.com; Erişim Tarihi: 03.04.2015

Gary Harvey'in bir diğer özelliği de yaptığı bu çevreci tasarımları dünyaca ünlü film yıldızları tarafından önemli ödül törenlerinde sergilemeyi başarmış olmasıdır.

Şekil 4.187. : Gary Harvey'in Levi's 501'den Tasarladığı Gece Elbisesi, 2011

Kaynak : cdni.condenast.co.uk; Erişim Tarihi: 03.04.2015

Şekil 4.188. : Gary Harvey'in Times Gazete Sayfalarından Tasarladığı Gece Elbisesi, 2011

Kaynak : alexandrathere.se.wordpress.com; Erişim Tarihi: 03.04.2015

Teknolojinin hayatın her alanına girmesi, modayı sadece pazarlama ve satış alanlarında değil, üretim alanında da etkilemiştir. Grafik ve örgü tasarım sistemleri karmaşık tasarımların modellenmesine imkan vermiş ve bu da 2000'li yıllarda güçlü el sanatları işçiliğini ortaya çıkarmıştır. Bu sayede tasarımcılar, önceki dönemlerde birlikte kullanılması güç olan malzemeleri birlikte kullanma imkanı bulmuşlardır.

Rodarte Modaevi'nin 2008 sonbahar koleksiyonundaki açık renkli tül elbiseler, burulmuş kırçilli ve boyalı şifon ipliklerle vücudu sarmaktadır (Bkz. Şekil 4.189). Bu elbiselerde tasarımcılar detaya büyük önem vermişlerdir. Göğüs kısmını kaplayan katlar ve pliler küçük incilerle süslenmiştir. Kat kat tülünden oluşan, zar gibi dokulara sahip tütüler, bel kısmında bir iple büzülmüş ve dar, saçak uçlu bir firfir oluşturmuştur.

Şekil 4.189. : Rodarte Modaevi Tasarımları, 2008

Kaynak : inthemoodfortrend.blogspot.com; Erişim Tarihi: 03.04.2015

Tasarımda olduğu gibi baskıda da yeni tekniklikler kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle hızlanan görsel doygunluk ve bilgi çağında görsel kimliklerini sağlamlaştırmak adına baskılar tasarımcılar tarafından sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Baskılarda tercih edilen soyut desenler gözün dikkatini daha fazla çekme potansiyeline sahiptir. Soyut bir baskının kırık motifi, giysinin kesimiyle bir araya gelerek karmaşık bir görsel belirsizlik yaratabilir. Tasarımcı soyut desenlerle benzersiz bir dil kullanabilir. Bağımsız tasarımcılar kendi desenlerini tasarlarken büyük firma ve modaevleri kendi desenleri yerine sanat tarihinde geriye bakmışlar ve sanatsal üretimlerinden kendi desenlerini oluşturmuşlardır. Bu firmaların sahip olduğu mali güç, söz konusu sanatsal üretimlerin telif haklarını ödemeye imkan vermektedir.

İtalyan Modaevi Etro, bu dönemde desenleriyle dikkat çekmektedir. Modaevi tasarımcısı Gimmo Etro, şal desenli elbiseler tasarlamış ve bu elbiseler modaevinin ayırıcı tasarımı haline gelmiştir (Bkz. Şekil 4.190). Şal deseni, ayağa kadar uzanan uzun elbiselerde boydan boya uygulanmıştır. Elbisenin renkli baskısı, düz T biçimli elbise gövdesi üzerine şal desenli bir kumaşın, altta patlıcan rengi derin bir bordür bırakarak yerleştirildiği izlenimi yaratacak biçimde tasarlanmıştır. Elbisenin üst kısmı gövdeye oturmaktadır. Kollar ise kimono özelliği göstermektedir. İtalyan tasarımcı böylece etnik-yerel kimliğe gönderme yapmıştır ki bu dönemin modasında sıkça karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 4.190. : Şal Desenli Elbise, 2006

Kaynak : pinterest.com; Erişim Tarihi: 03.04.2015

2000’li yıllarda erkek giyiminde lüks katmanlar ve oranlarla çift renkli etkileşimler yaratılmıştır (Fogg, 2014: 515). Hollandalı tasarımcı Lucas Ossendrijver, erkek giyiminde şık ve resmiyetsiz bir hava kazandırmıştır. Hem enden hem boydan bilerek küçük bırakılan ceket, yumuşak, vatkasız, yuvarlatılmış omuz çizgilerine ve dar kollara sahiptir. Pantolon paçaları eşofmana gönderme yaparken düşük ağı gövdeyi uzun göstermektedir (Bkz. Şekil 4.191). Modada giderek cinsiyetin önemi kalmamıştır. Kadınlar son derece erkeksi kıyafetler giyerken, erkekler de kadınsı kıyafetler giymektedir. Modada bir cinsiyetsizlik kavramından söz edilmeye başlanmıştır.

Şekil 4.191. : İki Parça Takım, 2008

Kaynak : pinterest.com; Erişim Tarihi: 03.04.2015

2000’li yılların sokak modasında iki farklı akım dikkat çekicidir (Bkz. Şekil 4.192). Bunlardan ilki Güney Kore ve Japonya’da gerçekleşen Anime modasıdır. Japon çizgi romanı animelerden esinlenilerek Tokyo’nun Harajuku bölgesinde başlayan bu moda akımı, bu yüzden Harajuku adıyla anılmaktadır. Kısa etek, dize kadar çıkan çorap, uzun ve farklı renklerde saç modelleri ile öne çıkmaktadır. Bununla birlikte liseli kıyafetleri ve diğer seksüel göndermeler de sıkça kullanılmaktadır. Harajuku takipçileri kıyafet ve aksesuarlarını hayranı oldukları anime kahramanından esinlenerek seçmektedir.

Şekil 4.192 : Harajuku Modası

Kaynak : pinterest.com; Erişim Tarihi: 03.04.2015

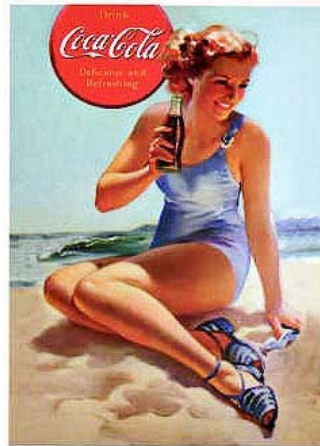
Harajuku ile kendisini ifade etmeye çalışan kimi bireyler göz operasyonlarıyla göz biçimlerini ve boyutlarını değiştirmektedir.

2000’li yıllardaki bir diğer farklı moda akımı da Pin-up akımıdır. Pin-up 1920-1960 yılları arasında, baskı teknolojilerinin gelişmediği dönemde, genellikle oyuncuların vücutlarından esinlenilerek, vücutları kimi zaman idealize edilerek çizilen reklam görselleridir (Bkz. Şekil 4.193). Bazı örneklerde tasarımcı farklı kadınların farklı vücut parçalarını belli bir oran oluşturacak şekilde birleştirmekteydi. Kadın bedeninin ön planda tutulduğu bu görsellerden en ünlüsü Coca Cola firmasının hazırlamış olduğu reklam afişleridir (Bkz. Şekil 4.194).

Şekil 4.193 : Pin-up Çizim Örneği

Kaynak : jipemania.com, 03.04.2015

Şekil 4.194 : Coca Cola Reklam Afişi, 1940’lar

Kaynak : jipemania.com; Erişim Tarihi: 03.04.2015

2000’li yıllarda ortaya çıkan Pin-up sokak modası, bu gelenek ile modern zamanların Rock ve Punk imajını birleştirmektedir. Kıyafet seçimlerinde 1940-1960

modası tercih edilirken farklı renkli saç kullanımı vardır. Bunun yanında özellikle kollar ve bacaklarda yoğun biçimde dövme mevcuttur (Bkz. Şekil 4.195).

Şekil 4.195 : Pin-up Modası, 2000'ler

Kaynak : pinterest.com; Erişim Tarihi: 03.04.2015

2000'li yıllarda gündelik hayatta tek bir moda yapısından söz etmek mümkün değildir. Önceki bölümlerde anlatılmaya çalışıldığı gibi Tokyo modası ve özellikle ABD'de görülen pin-up modası dışında yine 1940'lara öykünen ve hipster modası olarak adlandırılan bir moda akımı vardır. Hipster 1940'larda caz müzik dinleyenler için kullanılan bir deyim olarak ortaya çıkmış ve 1960'larda hippie'liği etkilemiştir.

Hipster modası, farklı özellikler gösteren unsurları uyum içinde bir arada giyilmesine dayanmaktadır. Bu nedenle kıyafetler çok katmanlı olabilmektedir. Hipster modasının ana unsuru hem kadın hem erkeklerde dar pantolonların tercih edilmesidir (Bkz. Şekil 4.196). Pantolon üzerine kareli gömlekler, tüm düğmeler iliklenmiş şekilde giyilmektedir. Geniş yakalı ve baskılı tişörtler tercih edilmektedir. Gömlek ya da tişörtlerle birlikte dar ve ince hırkalar giyilebilmektedir. Ayakkabılar ise çoğunlukla bezdendir. Aksesuar olarak vintage özellikler gösteren şapka, fular ve kemik çerçeveli gözlükler kullanılmaktadır. Hipster modası, tasarımcı, sanatçı, müzisyen, mimarlar arasında kendini daha belirgin hale getirmiştir. Özellikle moda

tasarımı sektöründe çalışan gençler alternatif kimlik inşasıyla kendilerini algılatan giysileri tercih etmişlerdir.

Şekil 4.196 : Hipster Modası

Kaynak : pinterest.com; Erişim Tarihi: 03.04.2015

2000’li yıllarda modayı etkileyen ikon kişiler sadece film ve müzik yıldızları değildir. Futbol başta olmak üzere dünyada seyirci oranı yüksek olan spor dallarındaki sporcular da en az film ve müzik yıldızları kadar ikonlaşmışlardır. Aldıkları ücretler ve özel yaşantılarıyla gündemde kendilerine yer bulan bazı sporcular, saç ve giyimleriyle insanları etkilemişlerdir. David Beckham ve Cristiano Ronaldo bu isimlerin başında gelmektedir (Bkz. Şekil 4.197)

Şekil 4.197 : Futbolcu David Beckham (sol) ve Cristiano Ronaldo (sağ), 2000’ler

Kaynak : pinterest.com; 03.04.2015

Bu dönemde giyside demokratikleşme gerçekleşmiştir. Üst kültür ile alt kültür arasındaki ayırım ortadan kalkmıştır. Bireysel kimlik ve imaj inşasında en önemli olgu giysi olmuştur.

Moda ve kimlik, birbirleriyle ilişkili iki olgudur. Birey, modayı oluşturan markalar ile kendisini bir topluluğun parçası gibi hissetmekte; ayrıca kendi kimlik ve imajını bu markalar ile inşa ederken çevresine kıyafetler ile bunu göstermektedir.

Kimlik ve imaj, beraberinde farklı sonuçları da beraberinde getirmektedir. Bu markalara erişim, markaların kenti dönüştürmesi ve bu markalara ulaşamayan bireylerin ihtiyaçlarına yanıt veren “korsan” giyimin yaygınlaşmasıdır.

Son yıllarda kimlik-imaj kaygısı olan bireylerin ihtiyaçlarına cevap veren Pull & Bear, Bershka, Aber Crombie, Tradivarius H & M, Mango ve Zara gibi çokuluslu giyim markaları Türkiye piyasasına girmiştir. Bu markaların farklı tasarımları olsa da hedef kitleleri üst ve orta-üst sınıftır. Bu sınıfa ait bireyler internet ve sosyal ağlarda almakta ve hızla değişen modayı takip etmektedir. Birey, bu markalar sayesinde küreselleşen moda sektöründeki değişimleri sadece takip etmekle kalmaz, aynı zamanda o modayı temsil eden ürünlere sahip olmaktadır. Günümüzde kimlik-imaj inşasında cinsiyetler arasındaki alanın bulanıklaştığını söylemek yanlış olmaz. Çokuluslu markalar da, özellikle Pull & Bear ve Bershka, bu bulanıklık olma durumuna yönelik tasarımlar yapmaktadır.

Markalar, bireylerin kişisel dünyasını şekillendirirken, bireyin imajına ve kimlik inşasına cevap verirken, bireyi “moda ikonu” durumuna getirirken aynı zamanda kent kimliğine de müdahale etmektedirler.

2000'li yılların başlarından itibaren hızla piyasaya giren markalar ağırlıklı olarak büyük alışveriş merkezlerinde mağaza açsalar da son yıllarda Beyoğlu'nda da mağazalar açmaya başlamışlardır. Bu durum gerek Osmanlı Dönemi gerekse Cumhuriyet'in ilk 40 yılında ülkenin Batı'lı yüzünü ifade eden Beyoğlu'nun kimliğinden kopmasına neden olduğu iddia edilebilir. Beyoğlu'nda yer alan ve farklı kentin ekonomi hayatında önemli olan, çoğu 19. yüzyılda inşa edilmiş, mimari özellikleri ile kent kimliğinin oluşmasında yer sahip hanların var olan "aura"sını ortadan kaldırmıştır.

Bilindiği gibi kurumsal iletişim ve kurumsal imaj, küresel piyasada yer alan çokuluslu markaların dünyanın farklı yerlerindeki mağazalarda aynı iletişim ve imaj

diline sahip olması anlamına gelmektedir. Mağazacılıkta iletişim ve imaj mağaza iç tasarımı, vitrin ve tabela ile temsil edilmektedir. Markaların Beyoğlu'nda mağaza açmaları ve bu mağazalarda kurumsal iletişim ve kurumsal imajın aktarılması tarihi binaların sahip olduğu kimlikten koparılmasına ve “aura”nın yok olmasına neden olmaktadır. Bir binanın kent kimliğini oluşturan bütünün parçası olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Beyoğlu gibi tarihi kimliğe sahip bir semtte açılan mağazaların çokluğu tüm kent kimliğinin yıkılması anlamına gelmektedir.

Son yıllarda, Beyoğlu'nun kamusal alan özelliği gösteren tarihi mekanlara ev sahipliği yapan tarihi han ve iş merkezleri gerçekleştirilen restorasyonlarla kar amacına güden alışveriş merkezlerine dönüştürülmüştür. Gerçekleştirilen restorasyonlar yapıları sadece kavramsal olarak değil aynı zamanda fiziksel olarak da değiştirmiştir. Bir zamanlar apartman olan bir yapı, restorasyon sonunda binaya fazladan kat eklenmiştir. Apartman özelliğinin tam aksine geniş mağazaların ve yürüyen merdivenlerin yer aldığı geniş avlulu bir alışveriş merkezine dönüşmüştür. Söz konusu restorasyon tarihi yapının yenilenerek korunması ve sonraki kuşaklara aktarımı iddia etse de apartmanın alışveriş merkezine evrimleşmesi bina, semt ve kent bağlamında tüm kimliklerin tahrip edilmesi anlamına gelmektedir.

Beyoğlu'nda yer alan tarihi mekanların yaşadığı “aura” kaybına karşılık, mekanların yeni “aura”lar kazandığı ileri sürülebilir. Bu iddia kendi içinde haklıdır. Çünkü Beyoğlu 19. yüzyılın başından beri ülkenin Batı'lı yüzüdür. Bu süre zarfında her zaman dünya modasının temsil edildiği mekanlara ev sahipliği yapmıştır. Çağa ayak uydurması, değişimler yaşaması doğaldır. Tıpkı H & M markasının Beyoğlu mağazası açılışı “Moda Beyoğlu'na geri dönüyor” da bu çerçevede doğru olduğu söylenebilir. Ancak, bu görüş, karşımıza küreselleşen dünyada yerellik, yerelin imhası ve küreselleşen dünyada yerelin korunması gibi kavramsal tartışmaları beraberinde getirmektedir.

Kentlerin yerel kimliklerinin korunması, ulusal ve yerel politikalar ile mümkün olmaktadır. Benzer şekilde tarihi öneme sahip yapıların kimliklerinin korunması da yine yönetim temellidir. Yasal düzenlemeler ve bu düzenlemelerin uygulanması kimliklerin korunmasını sağlamaktadır. Oysa Beyoğlu özelinde yürütülen ulusal ve yerel politikalar kimliğin korunmasından çok yeni kimliğin inşasını amaçlamaktadır. Bu bağlamda, her mağazanın tarihi “aura”yı tahrip etmesi de doğaldır. Bununla birlikte, çokuluslu markaların son yıllarda çevreye duyarlı

oldukları görülmektedir. Birçok marka “yeşil etiket” uygulaması ile bu duyarlılıklarını tüketicilerine göstermektedir. Bu da bir kurumsal iletişim ve kurumsal imaj inşası anlamında gelse de geri dönüşülebilir ürünleri piyasada yer alması yine de önemli bir gelişmedir. Çokuluslu markaların kent kimliğine ve tarihi yapılara da duyarlı hale getirilmesi mümkündür. Yaptırımları olan, uygulanabilir yasal düzenlemeler ile markaların kent ve yapı kimliğine uygun mağazacılık yapımları sağlanabilir. Ayrıca marka tarihe ve kimliğe verdiği önemi kurumsal iletişim ve imaj inşasında da kullanabilir.

Bu noktaya kadar üst ve orta-üst ekonomik sınıfı hedefleyen markaların birey ve kente etkisi üzerine durulmaya çalışıldı. Alt sınıf ve alt-orta sınıfın kimlik ve imaj inşasında ise durum daha farklıdır.

Zamandan ve mekandan bağımsız iletişimde bulunan birey artık sadece fiziksel dünyada değil aynı zamanda sanal dünyada da sosyalleşmektedir. Bu sosyalleşme, hayranı olanın takip edilmesini de içermektedir. Alt ve alt-orta sınıfa ait birey, sosyal ağlarda takip ettiği bireylerin kıyafetlerine ekonomik olarak ulaşamamaktadır. Bu da çokuluslu markaların tasarımlarından esinlenen ya da tamamen taklit eden üretimlerin yapılmasına neden olmaktadır. Söz konusu ürünler semt pazarlarında satıldığı gibi küçük mağazalarda da satılmaktadır. Böylece büyük markalardan ürün alamayan birey onların taklitleri ile kendi kimlik inşasını gerçekleştirmektedir.

2000’li yıllar, 1960-1980 yılları arasında İstanbul’a göç eden ailelerin ikinci ve üçüncü kuşak bireylerinin kent nüfusuna adapte olduğu dönemlerdir. Bir zamanlar Müslüm Gürses konserine gidip bedenlerini jiletleyen, alternatif hayatlara saygı duymayan bireylerin çocukları 2000’li yıllarda yeni müzik ve kıyafet tercihine yönelmişlerdir. Doğu’nun arabesk ve fantezi müzik öğeleri ile Batı’nın Rap ve Hip Hop müzik öğelerinin doğal olmayan sentezinden oluşan ve “arabesk rap” olarak tanımlanabilecek bu müzik türünü dinleyen yeni nesil, kentte var oluşlarını yeni saç ve kıyafet tarzlarıyla ifade etmeye çalışmışlar ve bu moda “Apaçi” olarak anılmaya başlanmıştır (Bkz. Şekil 4.198).

Şekil 4.198 : Apaçi Modası, 2000'ler

Kaynak : google.com; Erişim Tarihi: 03.04.2015

Apaçi Modası'nın en belirgin özelliği düşük ağa sahip, paçaya doğru daralan ve oldukça dar paçaya sahip pantolonlardır. Düşük ağ ve dar paçalar pantolonları şalvara benzemesine neden olmaktadır. Erkekler renkli baskılı, geniş yakalı tişört tercih etmektedir. "Apaçi kızları" ise bol eşofman ve pantolon ile dar, askılı tişört giymektedir. Her iki cinsiyette abartılı saçlar dikkat çekicidir. Öyle ki kimi örneklerde saç modelleri oldukça sıra dışı ve uç noktadadır.

Gezi Parkı Direnişi, siyasi söylemden uzak, doğaya önem verme, yeşili koruma, ekolojik yaşamın insanoğlunun devamlılığı temel meseleleri üzerinden kentleşme, talan ve ranta karşı bir duruş olarak gelişmiştir. Kent içinde yok olan yeşili kent merkezindeki küçük bir park üzerinden savunmasıydı. Bu yüzden direnişe katılan bireyler arasında farklı dünya görüşünde insanlar, birbirinden farklı kıyafet kodlarıyla yer almışlardı. Direnişin sembol imgelerinden yüzüne biber gazı sıkılan "kırmızılı elbiseli kadın" (Bkz. Şekil 4.199); TOMA'dan üzerine su sıkılan "siyah elbiseli kadın" (Bkz. Şekil 4.200); ya da tepkisini ayakta durarak ifade eden "duran adam" (Bkz. Şekil 4.201) gibi figürler yanında Antikapitalist Müslümanlar Hareketi de ilgi çeken gruplardandır.

Şekil 4.199 : Kırmızı Elbiseli Kadın, 2013

Kaynak : google.com; Erişim Tarihi: 03.04.2015

Şekil 4.200 : Siyah Elbiseli Kadın, 2013

Kaynak : google.com; Erişim Tarihi: 03.04.2015

Şekil 4.201 : Duran Adam, 2013

Kaynak : google.com; Erişim Tarihi: 03.04.2015

Son yıllarda yaşanan değişim ve dönüşümler toplumu ve dolayısıyla sosyal hayatı etkilediği gibi, yönetim kademelerinde yer alan bireylerin kıyafet üzerinden oluşturdukları kimlikleri de etkilemiştir. Bu değişim ve etki, seküler temelli tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Şekil 4.202. : Emine Erdoğan, Hayrünnisa Gül

Kaynak : ortuluyum.com; Erişim Tarihi: 07.05.2015

Türkiye'nin değişimi ve bu değişim kodlarının kıyafetlere yansımaları tezin ilerleyen bölümlerinde ele alınacaktır. Bu noktada dikkat çekilmek istenen konu "first lady" kıyafetlerinin yaşadığı değişimdir.

Değişim beraberinde yeni markaları ve tasarımcıları da beraberinde getirmiştir. Örneğin Emine Erdoğan'ın "Louis Vuitton" marka eşarp kullanması ve özel dikim kıyafetlerini buna örnek olarak verilebilir.

Din; kimlikleri, yaşam tarzlarını, tüketim kalıplarını, toplumsallaşma süreçlerini ve kullanılacak sembolleri belirlemede önemli ve etkili bir olgu olarak

karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra din, meşru bir zemin yaratma gücüne sahip olan ve bedene ilişkin birçok düzenlemeyi de içinde barındıran bir olgudur (Hızal, 2003: 72). Dinin bu meyanda yapmış olduğu önemli düzenlemelerden biri de giyime ilişkin düzenlemelerdir. Giysiler, dini inancın gücünü ve derinliğini gösterme aracı olarak da kullanılabilirler (Bernard, 2001: 65).

Din ile siyasi otorite arasında kimi zaman din ve giysi üzerinden gerilimler yaşanmıştır. Devletlerin din eksenli yaptığı en yakın zamanlı düzenleme ise kadınların bazı yerlerde türban takmalarına ilişkin yasaktır. Dolayısıyla devletler kimi zaman dini gerekçelerle (ortaçağ Kilisesi, Osmanlı Devleti, İslam devletleri), kimi zaman da laiklik prensibinden yola çıkarak dini olması gerekçesi ile (Türkiye, Tunus, Fransa) kıyafetlere müdahale etmişlerdir.

Dinde örtünme, örtünmenin dinsel simgesel ve bu simgelerin giderek politikleşmesi 1990'ların ortalarından günümüze kadar olan Türk siyaset ve toplumsal yapısını meşgul etmiştir. Tez, bu tartışlara mesafe koyarak simge haline gelen kimi kıyafetlerin tüketim unsuru haline gelip, nasıl marka moda tüketim çarkları içine girdiğini açıklamaya çalışacaktır.

Dini/ahlaki kriterlerin yerini modanın lokomotifliğinde tüketim kriterleri alır. İnsanların özellikle dindarların marka giydikleri ve dini emirlerden renk alan “giyim zevkini” bıraktıkları zaman “beğenilmeyi hak edecekleri” yargısı zihinlere kazınır. Böylece son yirmi yıldır dindarların (erkekler ve kadınlar) kendileri için değil, başkaları için giyindikleri bir süreçte tesettür, tesettür modasına evrilen bir yapı kazanmıştır (Barbarosoğlu, 2006: 162).

Tesettür giyimi bu sonuca vardırın süreçte en önemli etmenlerden biri din tüketim ilişkisidir. Bu ilişki ise iki farklı boyutta işleyiş göstermiştir: Birincisi, dindarların genel tüketim pazarına katılmaları suretiyle gelişen tüketim kültürüdür.

Buna göre dindarlar, maddi ve fikri değişimleri neticesinde genel pazarın ürünlerine daha fazla yönelmiş ve daha fazla tüketir olmuşlardır. Bu durum tesettürlü kadınların tesettür kıyafetleri yapmayan markalardan da alışveriş yapmaları sonucunu doğurur. İkinci boyutu ise kapitalist metaların, kutsalın büyümesini bozarak; neredeyse onun yerini alması bağlamında gelişen tüketim kültürüdür (Zorlu, 2006: 107). Yeni oluşan tesettür/din endüstrisi de bu bağlamda oluşan alanlardan biridir. Yeni dönemde tüm dini ürünler metalaştırma sürecine sokulmakta ve bireylere

dinilikleri vurgulanarak sunulmaktadır. Bu süreçte moda, marka ve kâr; 1980'lerden sonra, özellikle 1990'larla birlikte, İslami yaşam tarzlarının kapitalizme eklenmesiyle önplana çıkan üç temel kavram olmuştur (Arslan, 1997: 33).

Tesettür giyim ürünleri de din endüstrisinde dini nesnelere sınıfa dahil edilerek metalaştırıldığında; buna bağlı olarak tesettür giyim modası da bir pantolon veya mini etek modası gibi algılanmaya başlanmıştır. Bu ise, tesettürün dini yükümlülükten ziyade bir giyim tercihi olarak kabul edilmesinin yolunu açmaktadır.

Modern tesettürün ortaya çıkışında önemli nedenlerden biri tesettüre dair sembolik değerlerdeki değişimdir. Bu değişimde rol oynayan önemli etkenlerden ilki sekülerleşmedir. Sekülerleşme ile birlikte sembol değerleri kırılan yahut zayıflayan gösterge kavram bağı; tesettür giyim de dinle daha az ilişkili bir hale, daha kolay bir şekilde dönüşebilmesine imkan sağlamıştır. Sekülerleşme ile birlikte kavram gösterge bağının zayıflaması, tutum davranış uyumsuzluklarına neden olmuştur (Amman, 2010: 80).

Diğer taraftan moda da tesettüre dair sembol değerlerin değişiminde etkin bir rol oynamıştır. Moda, bireysel tercihi, bireyselliği ve farklılığı ortaya çıkartmasına rağmen; bir yandan da bireyin, kendisine benzer giyinenlerin olmasından kaynaklanan "bir gruba, sınıfa aidiyet" duygusunu da temin eder. Bu "bir gruba aidiyet duygusu" moda ile dinin kesişme noktasıdır. Bu durumda tesettürlüler her iki gruba da aidiyet iddiasında bulunmaktadır. Fakat bu iki grup arasında "gösterme" konusunda bir çelişki söz konusudur. Tesettür aslında gösterme kültürünün aksine göstermeme üzerinden, bu hiyerarşiyi kırma üzerinden hareket eden/ kurgulanan bir eylemdir. Görünerek var olma anlayışı ise geleneksel dünyadan kopuşun önemli göstergelerinden biridir. Çünkü geleneksel kültürde gören ve görünen ilişkisinde üstünlük "görünen"de değil, "gören"dedir. Modern dünyada ve özellikle de post modern anlayışta var olma biçimi ise "görünme"dir (Barbarosoğlu, 2006: 10).

Bu çelişkiyi aşmak içinse tesettür giyim firmaları örtünme kültürünü de tüketim kültürünün bir parçası haline dönüştürerek, çeşitli toplumsal sınıflara ve cemaatlere mensup kadınlara farklı örtünme biçimleri ve yeni kadınlık imgeleri sunarlar (Binark ve Kılıçbay, 2000: 20).

Önceden yalnızca tesettür unsuru olarak sunulan örtü, günümüzde; (bir marka aracılığıyla) belli bir statü unsuru, bir tarz unsuru, bir şıklık unsuru olarak da

sunulmaktadır. Örtünmek bugün, nasıl örtüneceğini de seçtirmektedir. Hangi kıyafetlerle hangi eşarp çeşitleri ve modellerinin kombine edileceğine dair çeşitli kalıplar gelişmiştir. Belli dönemlerde belli tarzlar ve modeller yaygınlaşarak moda olurlar. Örneğin bir kısa cekete yönelmek ağırlıklı olarak spor bir eteği, tivil bir eşarbu ve uçları kısa bırakılan yahut boyna dolanan bir eşarp modelini beraberinde getirebilmektedir.

Eşarpların arkasına büyük puntolarla eklenen marka isimleri de bir statüleştirme, ayrıştırma, bir sınıfa ve gruba aidiyet duyguları oluşturma ve reklamlarda gösterilen yeni tesettürlü kadın “imaj”ı ile bir eklemlenmeyi beraberinde getirmek gibi birçok anlam yüklenmektedir.

Modern tesettürün doğuşunda değişen sembol değerlerin yanında, soyut anlamdaki değişimin bir boyutu da dilde kavramsal ayrıştırmanın ortaya çıkmasıdır. Buradan hareketle Nilüfer Göle örtünme biçimlerini “geleneksel örtünme biçimi” ve “geleneksel olmayan örtünme biçimi” olarak ikiye ayırmaktadır. Ona göre geleneksel anlamda kodlanan örtünme biçimi başa takılan bir eşarp ile ifadelendirilirken, geleneksel olmayan örtünme ise türban ve pardesü biçiminde ifadelendirilmektedir (Göle, 2004: 16).

Benzer bir şekilde ayrıştırılan başörtüsü ve türbanın ifade ettikleri sembol değere ilişkin fikirleri de ikiye ayırmak mümkündür. Birinci görüşe göre başörtüsü, Anadolu’daki kadınların örttüğü, bone ve iğne gibi yardımcı öğeler taşımayan, saçın bir kısmının görülebileceği tarzda yapılan örtüdür. Türban ise, 1980’lerle birlikte şehirlerde ortaya çıkan, ağırlıklı olarak okuyan kız öğrenciler tarafından kullanılan, bunun yanında daha çok siyasi ve ideolojik bir arka plana dayanan, bone, iğne gibi yan unsurlarla saçın tamamının örtülmesini sabitleyen bir örtüdür. İkinci görüşe göre ise; türban, günümüzde ağırlıklı olarak büyük şehirlerde olmakla birlikte tüm şehirlerde, yaygın olarak parlak ve dikkat çekici renklerde, örtme modeli itibarıyla boynun, gerdanın yahut ensenin bir bölümünü açıkta bırakan, halkın her kesimi tarafından kullanılan örtünme unsurudur. Başörtüsü ise; başın ve boyun bölgesinin tamamının örtülmesinde daha hassas modellerin tercih edildiği, daha çok ideolojik ve dini hassasiyetler içeren bir arka plana sahip olan örtünme biçimidir.

“Modern tesettür giyim”in oluşumunun en önemli unsurlarından biri de medyanın etkileridir. Kadın kıyafetlerindeki açılma eğilimi, dinin kamusal alanda

etkisini yitirmeye başladığı, gelişen teknolojinin de etkisiyle gazete, televizyon ve sinema gibi kitle iletişim araçlarının etkinliğinin daha çok arttığı 20. yüzyıla has bir olgudur ve kitle iletişim araçlarının teşviki ve yönlendirmesiyle, yavaş ancak geri dönülemez bir biçimde gerçekleşmiştir (Özdemir, 2003: 52).

Gelişen medyanın tek tip dili, tek tip kültürel geleneği öngörmesi; yerel kıyafetlere, onları konu edinen belgesel show karışımı programlar haricinde yer vermemesi sonucunu doğurmuştur. Bu da tek tip kıyafet anlayışının yaygınlaşmasına ve yerel ve geleneksel kıyafetlerin hızla azalmasına neden olmuştur. Örtüyü bir gelenek unsuru olarak örten kadınların kıyafetlerinin değişiminde, medyanın bu politikasının büyük pay sahibi olduğunu söylemek mümkündür.

Medya, bir gelenek olarak değil de bir inanç unsuru olarak örtünenleri ise, iki boyutta etkilemektedir: Bunlardan birincisi, ürettiği “şıklık” algısıdır. Buna göre tüm kanallarda görülen daralma ve açılma, kadınların tamamen açılmalarına sebep olmasa da, tesettür anlayışlarını esnetme gibi bir işlev üslenebilmektedir. İkinci boyut ise muhafazakar kanallar tarafından üretilen alternatif “tesettürlü şıklık” algısıdır.

Tesettürlü şıklık anlayışının oluşmasında 90 sonrasına ait üç süreç önemlidir. Müslüman kanallar olarak lanse edilen TGRT, Kanal 7 ve Samanyolu televizyonlarının yayın hayatına girmesidir. TGRT’de stüdyoda seyirci; fakat Kanal 7 ve STV’de sunucu olarak başörtülü kadınların ekranda “görünür” olmalarıyla birlikte, görünürlük ve şıklık arasındaki bağlantı, tesettürlü kadınların dünyasını işgal etmeye başlamıştır. İkinci etken kadınların yoğun olarak çalışma hayatında yer almaya başlamalarıdır. Üçüncü etken ise diğer ikisinin de ana payandasını oluşturan Müslümanların sınıf atlama eğilimi içine girmiş olmalarıdır (Barbarosoğlu, 2004: 115 118).

Tesettürün bir moda haline gelmesi tekstil sektörü içindeki farklı mesleki dalları da bu moda kapılmışlardır. Bir çok tasarımcı tesettür giyime özgü tasarımlar yaparken defilelerinde daha önce mayo ya da iç çamaşırı defilelerinde yer alan mankenlere yer vermişlerdir. Bu profesyonel bir tavır olsa da bize tesettürün moda dönüşmesini göstermektedir.

Tesettür anlayışındaki değişimleri anlamak için bu sektör içinde önemli bir yere sahip olan Tekbir giyimin tasarımlarına bakmakta fayda vardır.

1994 yılı koleksiyonunda kıyafetlerde ince kumaşlar ve oldukça soft renkler kullanılmıştır. Mavi, yeşil ve gül kurusu dikkat çekmektedir. Kıyafetlerin boyu el ve ayak bileklerine kadar uzun olmakla birlikte, bazı modellerde eller de görülmeyecek derecede uzundur. Kıyafetlerin oldukça bol oldukları gözlemlenmektedir. Kullanılan aksesuarlar çoğunda hiç yoktur yahut minimum düzeydedir. Kıyafetlerin çoğu ev dışı olarak tasarlanmışlardır, ev içi olarak tasarlanan takım ve elbiseler ise, ev dışı kıyafetler kadar bol ve uzun kesimlidir.

Koleksiyonun sunumunda kullanılan mankenler genelde esmer ve buğday tenli oldukları gözlemlenmektedir. Aynı zamanda profesyonel manken izlenimi vermemektedirler. Makyaj ise oldukça minimum düzeyde tutulmuştur. Mankenler daha çok köy ortamında gösterilmiştir.

Şekil 4.203'te çekimler şehre geçmiştir. Mankenlerin kolkala oluşları da dikkat çekici bir ayrıntıdır. Bununla birlikte altta bulunan resimde manken evrak çantası ile görüntülenmiştir. Çanta, çalışan bir bayan olduğunu, bir elinin cepte oluşu kendine güveni çağrıştırmaktadır. Aynı zamanda ileriye doğru bir adım atarken ve mütebessim bir şekilde görüntülenmiştir.

İlk kez sadece gözleri açıkta bırakan “Afgan Takım”lar devreye girmiştir. Bu takımlar o dönemde şehirli tesettürlü kadınlar tarafından, kullanım kolaylığı nedeniyle oldukça tutulmuştur. Pantolon ve uzunca bir tunikten oluşan bu takımların, yumuşak renklerde ve oldukça bol tasarlandıkları görülmektedir.

Şekil 4.203 : Tekbir Giyim 1994 Koleksiyonundan Örnek

Kaynak : tekbir.com.tr; Erişim Tarihi: 03.04.2015

96 yılı kataloğun tamamına yakını kot kıyafetlerden oluşmaktadır. Kot olmayanlarsa genellikle mavidir. Mavi haricinde kullanılan renklerle yine açık gri, krem, taş rengi gibi yumuşak/iddiasız renklerdir. Kot elbiseler çorapsız ve topuklu ayakkabılarla sunulmuştur. Bu, 94 kataloğu ile kıyaslandığında yeni ve dikkat çekici bir durumdur.

96 katalogunun sunumunu yapan mankenlerin hemen hepsi profesyonel ve açık tenlidir. Makyaj 94 kataloguna göre dikkat çekici şekilde artmış olmakla birlikte, yine de mümkün olduğunca sade tutulmuş, yalnızca bir pozda kırmızı ruj kullanmış bir mankenle karşılaşmıştır.

Kataloğun en dikkat çekici unsurlarından bir diğeri ise mankenlerin kendi bedenlerini ön plana çıkarmıştır.

Şekil 4.204'te ev içi için tasarlanan kıyafetler sunulurken; ortada bulunan gri etek beyaz gömlekle giymiş mankenin, eteğin altından siyah bir pantolon giymiş olması dikkat çekicidir. Etek normal boyu uzun olan bir etek olmasına rağmen, altına siyah bir pantolon giydirilmiş olması, tesettür kaygısının en üst seviyelerinden birini ifade etmektedir.

Şekil 4.204 : Tekbir Giyim 1996 Koleksiyonundan Örnek

Kaynak : tekbir.com.tr; Erişim Tarihi: 03.04.2015

1998 yaz koleksiyonunda abiyeye ağırlık verilmiştir. Şaşırtıcı olan unsur ise; iki sokak çekiminin ikisinin de abiye elbiseleri tanıtıyor olmasıdır. Kataloğun en dikkat çekici unsuru ise; moda alanında çekiciliği ve albeniyi yükseltmek için

kullanılan leopar desenin eşarpta kullanılmış olması ve bu etkinin, aynı desende bir şemsiye ile de pekiştirilmesidir. Diğer katalogların devamı niteliğinde etek ceket takımlar da bulunmaktadır. Pardesüler bol kesimlidir, kıyafet boyları uzundur. Kullanılan renkte ise, kahve tonları hakim olmakla birlikte, dikkat çekiciliği görece artmıştır.

Buğday tenli mankenler kullanılmıştır. Profesyonel olduklarına dair bir izlenim vermemektedirler. Makyaj ise dikkat çekici derece artmıştır. İlk kez göz farının da yoğun bir şekilde kullanılmaya başlandığı gözlemlenmiştir. Mankenlerin bedenlerini, 96 kataloğundaki gibi ön plana çıkardıkları dikkat çekicidir. İlk kez yüzük kullanılıyor oluşudur. Genç bir manken evlilik alyansı ile birlikte bir sokakta gösterilmiştir.

Şekil 4.205'te genç bir manken görülmektedir. Ruj, allık ve göz farı dahil olmak üzere makyajın arttığı gözlemlenmektedir. İlk kez göz farı kullanılmıştır. Manken şemsiye tutmaktadır. Sol elinde alyans vardır. Bu, hedef kitlesi olarak evli ve gençler belirlendiğini göstermektedir. Dikkat çekici bir diğer unsur da modada çekiciliği arttırıcı bir desen olarak kullanılan “leopar desen”in örtüde kullanılmış; şemsiye ile de pekiştirilmiş olmasıdır.

Şekil 4.205 : Tekbir Giyim 1998 Koleksiyonundan Örnek

Kaynak : tekbir.com.tr; Erişim Tarihi: 03.04.2015

2000 yaz koleksiyonunda pardösüler biraz daralmakla birlikte yine de bol kesimdir. Kot pardösü varlığını sürdürmekte bunun yanında gömlek etek kombinasyonları da görülmektedir. İç giyimdeki daralma dikkat çekicidir. İlk kez fermuarlı ve fermuarsız dar ve yırtmaçlı etekler bulunmaktadır. İlk kez bu yıllarda birlikte kısa gömlek pantolon kombinasyonları başlamıştır. Yelek ceket etek kombinasyonları da bulunmaktadır. Abiyeye ağırlık verilmiştir. Eşarp modelleri ise daima uzun tercih edilmiştir.

Mankenler kumral ve esmer tenlidir. Yüzler makyajlıdır. Rujlar ve kirpikler dikkat çekicidir. Mankenlerde beden dikkat çekmemekle birlikte, daralan iç kıyafetler ve ön plana çıkarılması; bedeni ve güzelliği ön plana çıkarma işlevi görmektedir.

Şekil 4.206 : Tekbir Giyim 2000 Koleksiyonundan Örnek

Kaynak : tekbir.com.tr; Erişim Tarihi: 03.04.2015

Şekil 4.206'da gri pardösülü bir manken gülümseyerek yükseklere ve uzaklara bakmaktadır. Çekim planı ise aşağıdan yukarıya doğru alınarak, manken daha heybetli, daha umutlu gösterilmiştir. Sol tarafa ise mankenin yüzü gölgeli bir şekilde yerleştirilmiştir. Manken ağır makyajlıdır.

Diğer yıllara göre kıyafetler daha dar kesimlidir. Etekler bedene tamamen otururken, hareket serbestliği vermek için yırtmaca ihtiyaç duyulmuştur. Ortada

bulunan etekte, fermuarlı, tercihe göre ayarlanabilen bir yırtmaç bulunmakta iken; soldaki kot etek ise içeriye biraz fazladan pay bırakmakla birlikte, açıldığı takdirde dize kadar bacağı gösterecek olan bir yırtmaca sahiptir. Arka planda mankenin makyajlı yüzü ön plandadır.

2003 yaz koleksiyonunda pardösüler önceki yıllara oranla oldukça daralmıştır ve derin yırtmaçlar eklenmiştir. Kot, birçok üründe kullanılmaya devam etmiştir. 2000'den itibaren daralan iç giyim, gömlek etek kombinasyonundan; daha da daralarak body etek kombinasyonuna geçmiştir. Tamamen streç, boncuktan siyah bir abiye, oldukça açık ve yüksek topuklu sandaletlerle havuz başında sunulmuştur. Mankenler önceki yılların aksine açık tenlidir. Mankenler bedenlerini ön plana çıkarmıştır. Önceki yıllara oranla tüm modellerde görülen daralma, beden duruşlarına da yansımıştır. Pozlar, yalnızca bedenleri vurgulamakla kalmamakta, aynı zamanda bakışlar ve duruşlarla bir “seksapalite” de kurgulamaktadır. Mankenlerin dudaklar aralık bırakılarak objektife yahut uzaklara oldukça çekici bakışlar sergiledikleri pozlar bulunmaktadır. Ağır makyaj, devam etmektedir.

Şekil 4.207'de dar kesim pardösünün yırtmaçlarının derinleştiği görülmektedir. Manken daha fazla makyajlıdır ve oldukça davetkar bir poz vermiştir. Sağdaki mankense pardösünün içinden giydiği elbiseyi, dikkati kalçasına toplayacak bir şekilde sergilemiştir.

Şekil 4.207 : Tekbir Giyim 2003 Koleksiyonundan Örnek

Kaynak : tekbir.com.tr; Erişim Tarihi: 03.04.2015

Daralan pardösülerdeki derin yırtmaçlar ve yukarıda bitirilmiş olan düğmeler; çekimlerdeki gibi rüzgarlı havalarda bacakların tamamının ortaya çıkarmaktadır. Kullanılan güneş gözlüklerinin, pardösüleri modernleştirici bir etki uyandırdığı düşünülmektedir. Mizansenin ise ciddi bakışlarla, ileriye doğru adım atarken kurgulanmış olması dikkat çekicidir.

Şekil 4.208'de ise en dikkat çekici elbiselerinden biri sergilenmektedir. Siyah, tamamı boncuktan oluşan abiye, vücudu tamamen sararak, bedenini önplana çıkarmaktadır. Zayıf, açık tenli, uzun boylu bir manken tarafından sergilenen kıyafet, 2000 öncesinin aksine “ulaşılabilirliği” azaltırken; çıplak ayakla, oldukça açık ve topuklu sandaletlerle birlikte sunulmuştur. Mizansenin ise havuz kenarında kurgulanmış olması; zenginleşen ve modernleşen muhafazakarların hedef kitle olarak seçildiklerini düşündürmektedir.

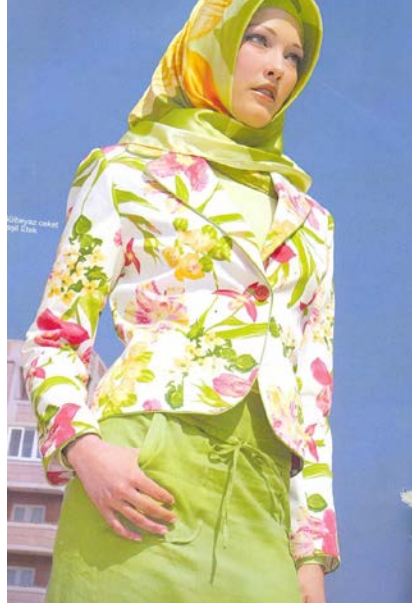

Şekil 4.208 : Tekbir Giyim 2003 Koleksiyonundan Örnek

Kaynak : tekbir.com.tr; Erişim Tarihi: 03.04.2015

2005 yaz koleksiyonu kısa ceket dar etek; diz üstü ceket dar pantolon; uzun ceket-etek-pantolon kombinasyonları bulunmaktadır. Body etek kombinasyonları ağırlıktadır. Renklerse önceki yıllara oranla değişiklik göstermiştir. Beyaz, yeşil ve pembe hakimdir. Bu renkler önceki yıllara oranla daha dikkat çekici renklerdir. Kısa ceketler ağırlıktadır. Gerek etekler, gerek ceketler oldukça dar kesimdir. Pardösülerse

önceki yıllara yakın bir darlıktadır. Mankenler sarışın ve renkli gözlüdür. Makyaj ağır olmamakla birlikte kullanılmıştır.

Şekil 4.209 : Tekbir Giyim 2005 Koleksiyonundan Örnek

Kaynak : tekbir.com.tr; Erişim Tarihi: 03.04.2015

Mini ceket-dar etek kombinasyonundan oluşan bir takımlarda kullanılan renkler önceki yıllara oranla daha dikkat çekicidir. Mankenler ise kendilerine güvenli duruş sergilemektedir. Kıyafetlerin tamamı bedeni ortaya çıkaran dar kesimlidir. Renkler aynı şekilde dikkat çekicidir.

Şekil 4.210 : Tekbir Giyim 2005 Koleksiyonundan Örnek

Kaynak : tekbir.com.tr; Erişim Tarihi: 03.04.2015

Şekil 4.210'da manken pardösüyü tek düğmesini ilikleyerek yahut tamamen açık bir şekilde sunmuştur. Eteğin modelini göstermek için soldaki çekim yeterli olmakla birlikte, sağdaki çekimin de pardösünün yalnızca tek düğmesinin iliklenerek ve belin ortaya çıkarılarak sunulmuş olması, bedenın ön plana çıkarıldığı genel konseptle uyumlu bir durumdur. Mizansende ise manken bir sitede bulunmaktadır. Muhafazakar kesimin sitelere yoğun yerleşimi ile eş zamanlı olan bu mizansen, hedef kitlenin de aynı kesim olarak belirlenişini düşündürmektedir.

Tekbir Giyim'in 2008 yaz koleksiyonu defile görüntüleri tesettür giyim sektörünün geldiği noktanın görülmesi için önemlidir. Dikkat çeken görüntülerden ilki altın rengi parlak peçeler takmış olan mankenlerin, sahnede dua edişleridir (Bkz. Şekil 4.211). Aynı şekilde Mevlevi zikri eşliğinde defile sunulması da bir diğer dikkat çekici unsurdur (Bkz. Şekil 4.212). Kıyafetlerde, daha dikkat çekici ve parlak renkler kullanılmıştır. Makyaj, dar kesim kıyafetler ve bedenın öne çıkarılması devam etmektedir.

Şekil 4.211 : Tekbir Giyim 2008 Defile Görüntüsü

Kaynak : tekbir.com.tr; Erişim Tarihi: 03.04.2015

Şekil 4.212 : Tekbir Giyim 2008 Defile Görüntüsü

Kaynak : tekbir.com.tr; Erişim Tarihi: 03.04.2015

2009 yaz koleksiyonu pardösü oldukça azalmıştır. Siyah, beyaz ve sarı ağırlıklı olarak kullanılan renklerdir. Pantolon diz üstü tunik kombinasyonları, çanta eşliğinde, dış kıyafet olarak sunulmuşlardır. Etekler ise, ceketlerle değil, içine sokulmuş body ve gömleklerle birlikte dış kıyafet olarak sunulmuşlardır. Etek boylarındaki kısalma da dikkat çekicidir. Özellikle önceki yıllarda pozda yukarı sıyırılması sebebiyle alttan pantolon giyilirken; eteklerin kendi boylarının kısaltılmış oluşu dikkat çekicidir. Mankenler kumral tenlidir. Mankenlere uygulanan makyaj oldukça dikkat çekicidir. Makyaj konusunda dozajı yıldan yıla artan bir trendin izlendiği gözlemlenmektedir. 2009'a gelindiğinde abartılı kirpik, kaş ve göz makyajı, Arap etkisini gözler önüne sermektedir. Mankenler kıyafetleri ciddi, kendinden emin bir duruş ve çekici bakışlar eşliğinde sunmaktadır.

Şekil 4.213 : Tekbir Giyim 2009 Koleksiyonundan Örnek

Kaynak : tekbir.com.tr; Erişim Tarihi: 03.04.2015)

Şekil 4.213'te tuniğin boyunun oldukça kısaldığı görülmektedir. 1990'lı yıllarda köy ortamında görülen mankenler artık kendilerinden emin, şehirli kadın duruşunu sergilemektedir.

2010 yaz koleksiyonu kapakta canlı kırmızı bir tunik, beyaz bir pantolonla sergilenmektedir. Beyaz, kırmızı ve lacivert hakimdir. Renkler oldukça canlı ve dikkat çekicidir. Kıyafetlerin darlığı dikkat çekmektedir. Pantolon üzerine giyilen

tunikler genel itibariyle diz üstüdür. Bazıları basenin hemen altında bitecek kadar kısadır ve oldukça dar pantolonlarla kombine edilmişlerdir. Etek-gömlek kombinasyonu (gömleğin uçları eteğin içindedir, dolayısıyla beden hatlarını tamamıyla ortaya çıkarmaktadır) çantayla birlikte sunulurken, dış kıyafet olarak tasarlandığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Mankenler genel itibariyle sarışıdır. Mankenlerin bedenlerini işaret ettikleri, bel ve basen bölgesine dikkat çekecek pozlar verdikleri gözlemlenmektedir. Bu durum, bedenün kıyafetten çok ön plana çıkarılması sonucunu doğurmaktadır.

Şekil 4.214'de ilk dikkat çeken kıyafetlerin darlığıdır. İkinci dikkat çeken ise, mankenlerin verdikleri pozlarla bedenlerindeki çeşitli cazibe unsurlarını ön plana çıkararak; bedene yaptıkları vurgudur. Bu, kıyafetlerin darlığı ile birleşince, bedeni iki kere vurgulayan bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Renkler canlı ve açık renklendir.

Şekil 4.214 : Tekbir Giyim 2009 Koleksiyonundan Örnek

Kaynak : tekbir.com.tr; Erişim Tarihi: 03.04.2015

Tesettür giyim sadece yerli ürünler çevresinde kurgulanmamıştır. Zenginleşen muhafazakar kesim, kendi burjuva sınıfı içinde yabancı markaları da kullanmaya başlamıştır. Böylece kendileri ile muhafazakar olmayan burjuva sınıfı aynı düzleme oturmuşlardır.

Küreselleşen dünyada çokuluslu markalar açtıkları mağazalarla kendilerini gösterirken, yerel markalar daha çok özgün tasarımlarıyla öne çıkmaya çalışmaktadır. Bu da belki de tasarımın modanın gündemine yeniden oturması anlamına gelmektedir.

1970'li yıllardan günümüze kadar üretimlerde bulunan pek çok önemli tasarımcı, bugün moda dediğimiz olguyu, kapsadığı tüm alanlarla değiştirmişlerdir. Bu değişim sadece etek boylarıyla, kullanılan kumaşın niteliğiyle olmamıştır. Manken seçimleri, defilelerde kullanılan diller de farklılaşmanın imgeleri olarak karşımıza çıkmıştır.

Dünyanın önde gelen tasarımcılarının üretimleri moda tasarımını yeniden inşa edilmesini sağlamıştır. Artık tasarımcılar sadece gündelik hayatta giyilen kıyafetler tasarlamasının yanında moda algısını değiştiren tasarımlar da yapmaktadır. Böylece kıyafetlerin yapı, desenleri, kullanılan malzeme ve renkler yeniden ele alınmıştır.

İngiliz moda tasarımcısı Vivienne Westwood 1970'lerde farklı çizgisiyle moda damgasını vurmuştur. 1970'lerde ortaya çıkan Punk modasının öncüsüdür. Londra'daki atölyesinde deri ve lastikten yapılmış bronşlar, fermuar ve düğmelerle süslenmiş kıyafetler tasarlamıştır. Yüksek topuklu ayakkabı ve botlar özellikle Punk ve Rock modasını tercih edenler tarafından sıkça kullanılmış ve günümüzde hala kullanılmaktadır.

Vivienne Westwood, tasarımları yanı sıra hayat görüşü olarak da dikkat çekmiştir. Dünyada Punk müziğin öncüsü olan Sex Pistols'ın kuruluşunda rol almıştır. Son dönemde "lady dragon" isimli bir ayakkabıda geri dönüşümlü madde kullanarak, çevreci moda üyün üretimde de bulunmuştur.

Şekil 4.215 : Vivienne Westwood tarafından tasarlanan "lady dragon" ayakkabıları

Kaynak : vivienne-westwood.com; Erişim Tarihi: 03.04.2015

Tasarımcı, kendi dünya görüşünü ve hayat tarzını kıyafetlerinde yer vermektedir. Böylece, moda tasarımcısı bir açıdan kendi tasarımlarını iletişim aracı olarak kullanmaya ve sanatçılarla aynı kavramsal seviyeye ulaşmıştır. Tasarımcı istediği mesajı artık istediği şekilde vermekte; salt mesaj vermek için farklı tasarımlar gerçekleştirmektedir.

İtalyan asıllı İngiliz modacı John Charles Galliano, Dior ile çalışmış ve 1990 sonrasında Dior'un tasarımlarına canlılık kazandırmıştır. Dior'un koleksiyonlarına renk unsurunu eklemiştir. Post modern tasarımcılar arasında kabul edilen Galliano 1999 ilkbahar/yaz koleksiyonunda ters giyilecek şekilde tasarlanmış kadın kıyafetleri ile izleyicinin algısını etkilemiştir.

Şekil 4.216 : John Charles Galliano Sürrealist Tasarımı, 1999

Kaynak : thefashionspot.com; Erişim Tarihi: 03.04.2015

John Charles Galliano tasarımlarında zamansızlık ön plandadır. Tasarımcı farklı zamanlara ait kıyafet kalıplarını kendi fantastik dünyasında harmanlamakta ve oldukça farklı bir şekilde bugüne uyarlamaktadır. John Charles Galliano ile moda koleksiyonları ve defileleri bir gösteri alanına dönüşmüştür.

Şekil 4.217 : John Charles Galliano Zaman algısını bozan tuvalet tasarımı, 2006

Kaynak : thefashionspot.com; Erişim Tarihi: 03.04.2015

2006 bahar koleksiyonunu çok uzun, çok kısa, zayıf, şişman ve ikiz kardeşler gibi alışılmadık kişiler ile sunmuş ve sadece tasarımda değil, koleksiyonların sunumunda da farklı anlayışını yansıtmıştır (Bkz. Şekil 4.218)

Şekil 4.218 : John Charles Galliano defilerinde yer alan "öteki" bireyler, 2006

Kaynak : thefashionspot.com; Erişim Tarihi: 03.04.2015

Neredeyse kusursuz bedene sahip mankenler yerine toplumda "öteki" konumuna itilen bireylerin defilelerde yer alması, tasarımcının sadece elbise tasarlamak yerine kavramsal temelli iş üretiminin kanıtı niteliğindedir.

Tasarımlarına 1970'lerin ortasından itibaren başlayan Japon moda tasarımcısı Rei Kawakubo üretimlerine günümüzde de devam etmektedir. Tasarımcının kurduğu Comme des Garçons markası, anti moda anlayışında sade tasarımlar ile dikkat çekmiştir. Bol dökümlü, asimetrik tasarımlar Rei Kawakubo tarafından tercih edilmektedir.

Tasarımcı, moda kalıplarını yıkarken geleneksele de göndermeler yapmıştır. Japon geleneksel kıyafeti kimono gönderme yapan tasarım gerçekleşmiştir (Bkz. Şekil 4.219).

Tasarımcı 1980'lerde yapay ipek, pamuk gibi farklı malzemeleri birlikte kullanmış; bu özelliği ile çevreye duyarlı modanın öncüsü konumuna gelmiştir.1990'larda ise modanın geleneksel kalıpların dışına çıkmasını savunmuştur.

Rei Kawakubo, 2008 yılının sonbahar döneminde H & M markasının konuk tasarımcısı olarak görev almıştır.

Şekil 4.219 : Rei Kawakubo, 2000'ler

Kaynak : thefashionspot.com; Erişim Tarihi: 03.04.2015

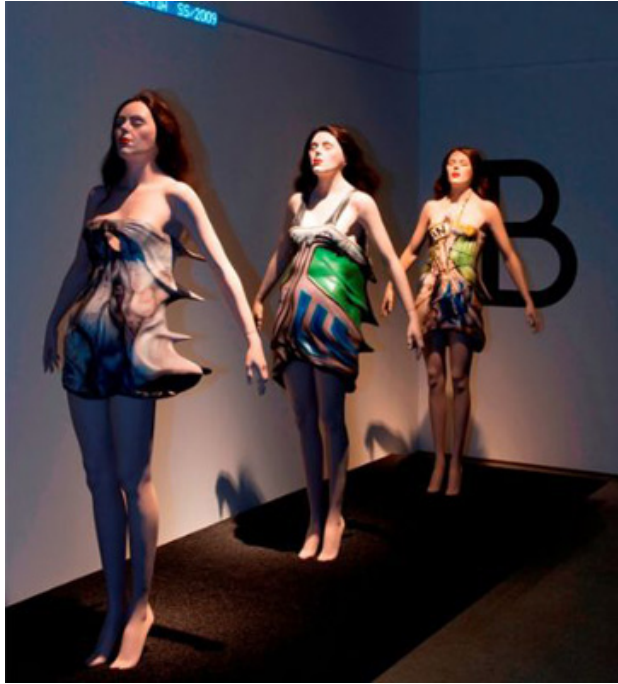
1990'larda modanın önünde yer alan modellere karşın yeni moda akımlarında modeller tasarımların gösterimi sağlamaktadırlar. İnce bedenler ön plandadır ve bedenler tasarımcılar tarafından hem elbiselerle hem aksesuarlarla yeniden inşa edilmektedir. Tüm yeni dönem moda tasarımcılarının ortak noktası, yapıbozu olmaları, kalıpların dışına çıkarken belirli kavramlara göre estetik kaygılarla hareket etmeleridir. Onlar için moda ve kıyafet, artık sadece örtünme ile ilgili olmadığı gibi kimlik-imaj inşası da değildir. Tasarımcılar için moda, kendi sanatsal ve felsefi duruşlarının ifade biçimidir. Bu özellikleri ile bir moda tasarımcısı ile bir sanatçı arasındaki sınır neredeyse yok olmuştur.

Şekil 4.220 : Rei Kawakubo, 2000'ler

Kaynak : thefashionspot.com; Erişim Tarihi: 03.04.2015

Türkiye'de tekstil üretiminden moda tasarıma geçmesi, 1990'lı yıllarda başlamışsa da 2000'li yıllarda isimlerinden söz edilen tasarımlar yetişmiştir. Bunların başında Hüseyin Çağlayan gelmektedir. İki kez yılın İngiliz Tasarımcısı ödülü alan Çağlayan, sanat ile moda tasarımı arasındaki çizginin en önemli temsilcilerindedir. Tasarımcı Bienllerde yer almış, 2010 yılında İstanbul Modern Sanat Müzesi'nde "Hüseyin Çağlayan: 1994-2010" tasarımlarından oluşan bir sergi açılmıştır. İstanbul Fashion Week (İstanbul Moda Haftası) 2010 kapsamında açılan sergide Çağlayan'ın daha önce Londra Tasarım Müzesi ve Tokyo Çağdaş Sanat Müzesi'nde sergilenen tasarımlarına yer verilmiştir.

Şekil 4.221 : Hüseyin Çağlayan, 2000'ler

Kaynak : thefashionspot.com; Erişim Tarihi: 03.04.2015

Şekil 4.222 : Hüseyin Çağlayan, 2000'ler

Kaynak : thefashionspot.com; Erişim Tarihi: 03.04.2015

İTKİB, genç moda tasarımcılarını teşvik etmek amacıyla “Genç Moda Tasarımcıları” yarışmasını düzenlemiş ve bu yarışmalarda birinciliği kazanan tasarımcılar günümüzde öne çıkan Türk moda tasarımcıları olmuşlardır. İTKİB yarışma dışında moda sektörünün ihtiyaç duyduğu iş kollarını geliştirmek amacıyla eğitime de önem vermiştir. Kurumun gerçekleştirdiği AB projesinde London Collages of Fashion ile ortaklık kurulmuş ve bu ortaklık İstanbul Moda Akademisi'nin temelini oluşturmuştur. İMA, moda tasarımcısı dışında fotoğraf ve moda yönetimi alanlarında da eğitim vermektedir. Okul, her sene 10 moda tasarımcısını da desteklemektedir.

Şekil 4.223 : Hatice Gökçe Tasarımı

Kaynak : haticegokce.com; Erişim Tarihi: 12.05.2015

İTKİB'nin düzenlediği ilk yarışmanın birincisi Bahar Korçan, 1980'li yılların başında Vakko'da başlayan iş hayatı stilist asistanı olarak başlamıştır. 80'lerin sonunda İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği'nin düzenlediği yarışmada "Naturel" isimli koleksiyonu ile birinci olmuştur. Korçan bu koleksiyonunda doğal ürünler kullanarak tasarımlarda bulunmuştur.

Şekil 4.224 : Bahar Korçan, Natürel Koleksiyonu, 1987

Kaynak : baharkorcan.org; Erişim Tarihi: 12.05.2015

Şekil 4.225 : Bahar Korçan Tasarımı

Kaynak : baharkorcan.org; Erişim Tarihi: 12.05.2015

Türkiye'de moda tasarımında önemli kurumlar da son yıllarda kurulmaya başlanmıştır. İMA, İngiliz ekolünü temsil ederken Vakko bünyesinde kurulan Vakko Esmod Okulu Fransız ekölündedir. Esmod, 1841 yılında Paris'te açılan dünyanın ilk

moda okuludur. Okulda diploma ve sertifika programları yer almaktadır. Teorinin yanında pratik ağırlıklı eğitimin tercih edildiği okul, Türkiye'nin en önemli moda konusunda uzmanlaşmış kütüphaneye sahiptir.

Moda Tasarımcıları Derneği de Türkiye'nin moda tasarımının gelişmesi için kurulan kuruluşlardan biridir. Dernek, Türkiye'de moda tasarım sektörünün oluşmasına katkıda bulunmuş yedi moda tasarımcısı tarafından, dünya moda akımlarının oluşumunda belirleyici bir role sahip olmak amacıyla kuruldu.

Derneğin misyonu İstanbul odaklı Türkiye'yi dünyanın "Moda Tasarım Havzası" yapmak; kenti bizzat tasarım nesnesi olarak ele alıp, İstanbul'un kültürel katmanlarını tasarımla buluşturmak, tasarımın katma değer yaratan rolünü, çok yönlü medya iletişimiyle kamuoyu gündemine taşımak; "Yaratıcı Marka" olmak isteyen "Sanayi" ile "Özgün-Yenilikçi" olmak isteyen "Tasarımcı"yı buluşturmak; Türk moda tasarım sektörünün mesleki tanım ve standartlarını oluşturmak ve etik değerlerini belirlemek; Türk moda tarihinin ve moda tasarımcılarının arşivini oluşturmak; Türk tasarımcıların iç piyasada varlıklarını oluşturmak; Moda tasarımcıları ve ilgili disiplinler arasında iletişim ve işbirlikleri geliştirerek Türk moda sektörünün gelişimine katkıda bulunmaktır.

4.6.3.2. İletişim Teknolojilerinin Modaya Etkisi

1990'lerin ortasından başlayan bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler dünyayı çok boyutlu bir yapı içine sokmuştur. Dünya sadece fiziksel olarak değil aynı zamanda sayısal alanda da var olmaya başlamıştır. Bu çok boyutluluk, siyasi, ekonomik, toplum ve birey davranışlarını derinden etkilemiştir.

19. yüzyılın sonralarından itibaren modayı basılı yayınlardan takip edilirken, 20. yüzyıla gelindiğinde sinema ve televizyonlar devreye girmiştir. Gerek basılı gerek görsel-işitsel iletişim araçları mesaj ile alıcı arasında zamansal bir boşluk bırakmakta ve iletişimi tek taraflı sürdürmektedir. 21. yüzyılda ise bu durum tamamen değişmiş, başkalaşmış ve yeni form kazanmıştır.

21. yüzyılda gelişen, bilgisayar, telefon ve interneti içine alan iletişim teknolojileri toplumsal hareketleri etkilediği gibi modayı da etkilemiştir. Bu etkilerin başında insanların online (çevrimiçi) alışveriş yapma imkanı kazanmasıdır. Çevrimiçi alışveriş, yeni pazarlama ve satış alanıdır. Tüketicilere kendi yeni şartları ve sunum imkanları sağlayan, mekandan ve zamandan bağımsız alışverişe imkan

vermektedir (Kırcova, 2008: 144). Çevrimiçi alışverişte firmalar, çok farklı kullanıcı davranışlarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu davranışlar, kullanıcının deneyimleri, cinsiyet, yaş grupları ve sosyo-ekonomik özelliğine göre farklılık göstermektedir (İslamoğlu, 1993: 113).

Sanal dünyadaki dünya sınırlara sahip değildir. Bu durum firmaların kendi tanıtım ve reklam faaliyetlerini de etkilemektedir. Çevrimiçi satış yapan firmalar, kullanıcıların bulunduğu sosyal ağlarda kendi tanıtımlarını gerçekleştirdikleri gibi, üyelerine e-bülten ve e-posta yoluyla da iletişimde bulunmaktadır (Tikveş, 2005: 256).

Önceki dönemlerde insanların alışveriş imkanları fiziksel dünyada ulaşabildikleri mekanlar ve markalar ile sınırlıydı. Oysa şimdi internete bağlanan her hangi bir iletişim aracı ile dünyanın herhangi bir noktasındaki, her hangi markaya ait, her hangi bir ürünü alabilmekte, uluslararası posta ağı ile o ürünü kapısına kadar getirebilmektedir. Bireyin özgür olma durumu firmaların küresel ağlarda kendilerini ifade edebilmelerinin önünü açmıştır. Küresel ekonomi içinde farklı ülkelerde şube açan büyük firmalarla birlikte küçük tasarım atölyeleri de var olma şansını yakalamıştır.

Şekil 4.226 : Bazı Online (çevrimiçi) Alışveriş Siteleri

Kaynak : *Dijital Düzenleme Oylum Öktem İşözen*

İnternetin etkilerinden biri de blog adı verilen internet günlüklerinin moda alanında kullanılmaya başlanmasıdır. Düşüncelerini özgürce paylaşmak olan blog'lar, zamanla tüm alanlara yayılmıştır. Bugün en yaygın blog türleri gezi, yemek ve modadır. Bu üç türde düşüncelerini paylaşan insanlar takipçileri arttıkça sosyal ağlarda güç haline gelmişlerdir. Nereye gittikleri, nerede ne yedikleri ve hangi

markadan hangi ürünü tercih ettikleri merakla takip edilen blogger'lar, takipçilerinin moda ve ürün kullanım davranışlarını değiştirmektedir.

Çevrimiçi topluluklar olarak da bilenen sosyal ağların ilk ortaya çıkışında, kullanıcıların yaşadığı yer, ilgi alanı ya da eğitim gördüğü okullara göre onları bir araya getirmeyi hedefleyen sosyal ağlar bulunmaktaydı (Genç, 2010: 25). Günümüzde ise sosyal ağların birçoğu tüm internet kullanıcılarının üye olabileceği bir yapıdadır. Örneğin; Harvard Üniversitesi öğrencilerini bir araya getirmek için 2004 yılında kurulan Facebook sitesi zamanla birçok ülkede her yaş grubundan kişilerin üye olduğu ve aktif olarak kullandığı bir sosyal ağ haline gelmiştir.

Büyüksener (2009: 85), sosyal ağların kullanıcıların kullanımıyla da şekillenerek birkaç farklı kategoride yer alan farklı örneklerinin de bulunduğunu ve sosyal ağların şu anki örneklerinin arkadaşlık ve çevre edinme, sosyal iş ağları, çöpçatanlık ağları, mezuniyet ağları ve marka sosyal ağları olmak üzere 5 ayrı kategori altında sınıflandırılabilceğini belirtmiştir.

Sosyal ağlar kişilerin arkadaşları ile iletişim kurmalarını, yeni arkadaşlar edinmelerini, eski arkadaşlarına ulaşabilmelerini, fotoğraflar, videolar, yazılar vb. çeşitli dokümanlar paylaşabilmelerini, düşüncelerini diğer kişilerle paylaşabilmelerini sağlayan yapılardır (Deperlioğlu ve Köse, 2010).

Blog, en eski sosyal paylaşım platformu olarak önemini korusa da facebook, twitter ve youtube gibi sosyal medya alanlarından da kendi sayfa, hesap ve kanalları olan kullanıcılar ürün kritikleri yapmaktadır. Sosyal medyada gerçekleşen ürün kritikleri bilinçli internet kullanıcıları tarafından son derece ciddiye alınmakta ve kötü ürünler takipçiler tarafından elenmektedir. Sosyal ağlarda takipçi sayısı milyonu bulan kimi kullanıcılar büyük markalar ile tanıtım sözleşmeleri imzalamışlardır.

Şekil 4.277 : Adriana Lima Selfie Fotoğrafı

Kaynak : google.com; Erişim Tarihi: 12.05.2015

2000'lerin ortasından itibaren gelişen ve yaygınlaşan, sürekli internete bağlı kalma olanağı sunan akıllı telefonlar insanların tutum ve davranışları üzerinde değişimlere neden olmuştur. Her şeyden önce sosyal ağlarda yer alan birey hayranı olduğu ünlü kişilerin gündelik hayatına şahit olmaya başlamıştır. Bu ünlü olma durumuna darbe vurmuştur. Çünkü bir zamanların ulaşılmaz film ve müzik yıldızları, artık gündelik hayatları ile hayranlarının ulaşabileceği bir noktaya gelmiştir. Hayranı olduğu kişiyi sosyal ağlarla takip eden kişi, ünlünün giyim tarzına yakın tercihlerde bulunmaktadır.

Sosyal ağlarda anı paylaşma isteğinin parçası olan selfie (öz çekim) fotoğraflar kişinin sosyal ağ çerçevesinde aldığı beğeniler doğrultusunda bireysel hazzı körüklemektedir. Bununla birlikte, birbirinin sosyal ağ çerçevesinde yer alan bireyler, birbirlerinin anlık paylaşımlarından kişinin moda, müzik, edebiyat ve yeme-içme zevkini görebilmektedir. Gösterim merakı da beraberinde benzer ürüne sahip olma isteğini getirmektedir. Bu karşılıklı etkileşim, kişilerin alışveriş davranışlarını etkilemekte ve bir yandan da tüketimi yüceltmektedir (Tifentale, 2014: 8).

20.yy'da teknolojik gelişmeler başlayıncaya kadar, bireyler yakın çevrelerinde yaşanan olayları, etraflarında sahip oldukları nesnelere, bireyleri yakından izleyebiliyorlardı. Okuyor, düşünüyor, hafızalarına detayları kaydedebiliyorlardı. Bunun temel nedeni dikkatlerini dağıtacak, görsel ve işitsel hafızalarını etkileyecek imgelerin az oluşuydu. Bu tezde röportaj yapılan bireylerin çocukluk ve gençliklerinde komşularının giysilerini dahi tanımladıkları görülmüştür.

Nüfuslar azken bireyler kendi toplumlarının içinde ilişki kuruyor, bu karşılıklı, bireyselileşimleri sırasında var oluyordular. Zanaatçıların emekleri görülüyor ve değer buluyordu. Ancak buna karşılık sınıflar arası farklar daha belirgindi. Sosyal yaşam, eğitim, ticari metalara ulaşımında sınıflar arası farklar çok daha netti. Sosyal yaşam etkinlikleri, gazeteler aracılığıyla kısa sürede okuyucusuna ulaşıyordu. Bu dönemde ortaya çıkan fotoğraf makinası ilk önce ressamı etkilediği söylenebilir. Buna karşın bugüne kalan arşivlerinde temeli bu makinalar sayesinde oldu. Radyolar ise insanların bir araya gelme nedenleriydi. Birlikte müzik dinleniyor, dinlenen haberler üzerine konuşuluyor, tiyatrolar, kitapların seslendirmeleri çocuklar tarafından dinlenerek, öğreniliyordu. Bu insanların ilişkisi, giyilen giysilerin, aksesuarların paylaşımını bir çeşit ruhsal terapi gibiydi denebilir. Aynı paylaşımlar televizyonun ilk icat edildiği dönemde sürdüğü söylenebilir. Herkesin televizyon

alım gücü olmadığı yıllarda, televizyonun olduğu evlerde buluşulurdu. Ancak sinemayla birlikte evlerin dışına çıkıldı. Sinemayla birlikte ünlüler oluşmaya, bu ünlülerin giysileri, davranış biçimleri, söyledikleri müzikler bilinir olmaya başladı. Bu ilk defa farklı dünyalardan görsel imgelerin geniş kitlelere ulaşmasıydı. Bu andan sonra gelişen teknolojiler renkli televizyon, baskı teknolojileri, çok kanallı televizyon, telefon, ulaşım ve postadaki yenilikler insanoğlunun davranış biçimlerini etkilemiş, iletişim şekillerini değiştirmiştir. Buna en güzel örnek olarak, Batıda bir gelenek olarak halen süren mektup ve kart yazarak gerçek posta göndermek, diğer ülkelerde tarihe karışmıştır.

1980'lerden itibaren teknoloji yeni evresine girmiş, bilgisayarın ve ardından internetin keşfi yeni bir çağı başlatmıştır. Her türlü bilginin, her ortamda edinilebildiği yeni bir çağ. 1990 ortasında ise sesli iletişim olan telefon, kablosundan ayrılarak her yere taşınabilir hale geldi. Boyutları gittikçe küçülen ve ismi cep telefonu olan aygıt, 2000'li yıllardan itibaren teknolojilerin birleştiği akıllı telefonlar olarak yeni bir deneyim imkanı sundu. 2010'larla birlikte internet birçok yere ulaşır oldu. İnternet dolayısıyla insanların paylaşım alanlarına 'sanal' yani gerçek olmayan kavramı verildi.

İnsanlar sanal ortamlarda, birbirlerinin özel hayatlarını izleyebilir, dinleyebilir, anında haber alabilir bir dünya sisteminde yaşar oldular. Birey, artık sosyal medya ve sosyal paylaşım ile kısa süre de olsa "ünlü" olmaktadır. Bu durum 1968 yılında Pop-Art sanatçısı Andy Warhol "Gelecekte herkes 15 dakikalığına ünlü olacak" sözlerini ispatlar niteliğindedir (Baudrillard, 2005: 45). Ancak bu emeksiz ve kısa süreli ünlü olma durumu, varlığın bilgi ediniminden, her türlü tüketim alanına geçerek, toplum psikolojileri, ilerlemeleri üzerinde etkili olmaya devam etmektedir.

Bu tüketim sadece metalar üzerinden olmamaktadır. Gelişen teknolojiyle, sanal ortamda alışveriş yapabilme imkanı oluşmuş, bireylerin her türlü tüketim ihtiyacını bu sanal ortamda gerçekleştirebilmesine olanak vermiştir.

Teknolojilerin insan üzerindeki etkisini anlayabilmek amacıyla sosyolojik, psikolojik birçok araştırma yapıldığı bilinmektedir. Buradaki sonuçta denebilir ki, birebir gerçek iletişimin azaldığı ve bireylerin her anını, her tüketimini paylaştığı çoklu ortamda ilişkilerin sanallığı bireyin var oluşu sorgulanır olmuştur. Birey bu

sanal çokluk içinde Dünyadaki varlığını tükettikleri metalarla, imajlarla ortaya koymaya çalışmaktadır.

Yeni dünya sermayenin gücünden yanadır. Özellikle sanattan, kültürden koparak tüketim toplumu olan devletlerde sosyal etkinliklerin azaldığı söylenebilir. Bu durumda sermaye grubu alım gücü yüksek giysilerini, günün herhangi bir saatinde, her hangi bir yerde (alışveriş merkezi, kafe, ...)paylaşma ihtiyacı duyacak, bu da eskinin doğru yerde doğru giysiyle görünme saygısını ortadan kaldıracaktır. Bilgiden ayrılmış ekonomik güç sahibi bu yeni sermayeder grup, tekstil teknolojilerinin ilerlemesiyle üretilen son moda lüks giysilerle, dünyadaki varlıklarını ortaya koymaya çalışırlar.

Buna karşın aslında bilgi demokratikleşmiştir. Kendini yetiştirmek isteyen, öğrenme hevesinde olan bireylerin bilgiye ulaşımı ekonomik, mekân zorluğundan ayrılarak herkesin ulaşabildiği bir ortama taşınmıştır.

Bilginin birçok yerde demokratik erişimi, bir üst kültür sınıfıyla eşitleme fırsatı bilgi toplumu olma fırsatını sunmaktadır. 20.yy'ın hiç bir döneminde; ne kütüphanelere ulaşımında, ne kitap ulaşımında, ne özel okullarda okuyabilme şansında bireyler bilgiye ulaşmakta bu geniş özgürlüğe hiçbir zaman sahip olmamışlardır.

Bir grup daha vardır ki teknolojiyi olabildiği kadar reddedip, sanayi üretimine karşı, emekten yana üretim yapan yeni zanaatçılar, genç tasarımcılardır. Onlar zamanın bu hızına karşın, yavaş yaşamı savunmakta, üretimlerini olabildiği kadar el yapımı meydana getirmektedirler. Dünyada meta tüketiminden ayrılma arzusunda olan, kendini geliştirmek isteyen grubayönelik, kültür ve doğayla zaman geçirebilecekleri yeni bir turizm ve deneyim alanı sunmaktadır. Bir yandan eğitim alabilecekleri, bir yandan doğa ortamında tatil yaparak, tarihi yerleri gezebilecekleri oluşumlar yaratılmaktadır.

Elbette kolayca ön görülebilir ki; tüketim gelişen teknolojilerle devam edecektir, giysiler gelişen teknolojilerle daha hafif, daha koruyucu tekstillerden üretilecek, üretim gittikçe hızlanarak,tüketilecek metalar artacaktır.

Birey bu teknolojilerden doğru faydalanma açısından özgürdür, bilgiden ayrılarak, sanal varoluş ve hızlı tüketim ağına takılan yeni nesillerle gelişecek toplumların geleceği ise düşündürücüdür.

5. DEĞER EĞİLİMLERİNDE SÜREKLİLİK EYLEMLERİNİ ETKİLEYEN KAVRAMLAR

İnsan yaşamını, davranış biçimini ve olayları anlamlandırmaya çalışan sosyoloji, hayatımızda süregelen olayları, yaşam pratiklerimiz içinde hareketlerimizin nedenlerini anlamayı olanaklı kılmaktadır. Sosyoloji kanıtlanmış verilerle, kanıtlanması muhtemel öneriler arasında olayları açıklığa kavuşturmayı hedeflemekte; toplumun çevresinde gelişen olayların toplumu oluşturan sınıflara etkisini ortaya koymaktadır. Bu bölümdeki amaç, toplumun sınıfsal katmanlarının etkileşimlerini, ayrışmalarını, farklılaşmalarına etki eden nedenleri çözümlenektir.

Araştırma sonucu bugüne kadar yaşadığımız, deneyimlediğimiz, bildiğimizi zannettiğimiz olaylar bütünlüğüne bakarak ‘aslında’ diye başlayan hümanist bir sonuç ümidini barındırmaktadır. Araştırma tarihi bir süreklilik içinde ilerliyor olsa bile, özellikle 19.-21. yüzyıl arası oluşumların etkisinin sonucu değiştirdiği söylenebilir. Çünkü sürekliliği olan konular birbirine kenetlidir, her yeni dönem aslında bir öncekinin ürünüdür ve bu bölümde konuşulacak olan kavramlar 20. yüzyılı etkileyen ana akımlar olsalar da 15. yüzyıldan itibaren etkileşim faktörlerinin sürekliliğini barındırır.

Birey tüm dönemler boyunca ait olabileceği bir toplum içinde var olmayı güvenilir bulmuş, bu topluluklar ise genellikle kırılabilir yapılar olmuşlardır. Bu topluluklar giysileriyle bütünlük duygusu yaratmışlar, giysiler sınıfların simgesi olmuştur. Bu bağlamda giysilere etki eden simgeleri oluşturan değer faktörleri anlaşılmalı çalışılacaktır. Sanayi Devrimi sonrası oluşan ekonomik güç ayrımlarına göre oluşan sınıfların kodları da netlik kazanması planlanan konular içindedir.

Değer faktörleri, kavramlar, sınıflar, kültürler, zaman, coğrafya, dış ve iç olaylar, geleneklerin etkisinde kendi akışında gelişen eylemlerimiz, içlerinde

simgeler barındırmaktadır. Geleneklerin ve inançlarımızın yaşamımızda kalıplaşmış etkileri ile siyasi, ekonomik, kültürel paradokslarla günöbirlik ya da kısa süreç değişimlerine de ayak uydurulmaya çalışılan davranış biçimleri de anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Sınıflara bağlı olarak meslek grupları da giysilerin alanını etkilemektedir. Meslek kimliklerinin giysi dili, popöler meslek grubu aktörlerrinin giysileriyle toplumu etkileyişleri de konu kapsamına alınmıştır.

Özgürlüğün sınırı, en geniş tanımıyla bir başkasının özgürlüğünü kısıtladığı alana kadardır. Ancak burada ekonomik özgürlüğün tüketim alanı ile o tüketime erişme yetersizliğinin sonucunda dışlanarak özgürlüğü daralan grubun, özgür grubu izlemesi ve ona ulaşma arzusu giysi tüketim pratiklerinin özünden birini oluşturur.

Simgeler açığa çıkarken anlaşılan sonuç; farklı sınıfların, değişen kültürel kodları, farklılaşan ekonomik koşulları dahilinde kendi içinde barındırdığı değişimlerdir.

Küresel dünyaya rağmen sınıflar, ırklar ve dinlerleayrışan yaşamlar, yerelinde kalan milletler ve Batı uygarlığıyla asimile olma eğiliminde, kültür varlık değerlerini kaybeden milletlerin davranış biçimleri de açığa çıkmaktadır.

İnsanın şekillendirdiği, kurallarını koyduğu ve toplulukları yönettiği bir dünyada, sınıfların yaşama biçimleri, giyim kimlik sebeplerini de açıklanabilir duruma getirmektedir.

Farklı yaşam tarzlarına ait toplumsal sınıflar, farklı tüketim taleplerinde bulunmakta; bu taleplerin estetik ve ekonomik ayrışımları, kültürün, ekonominin ve inancın etkileşimiyle şekillenmektedir. Toplumsal sınıfların süregelen yaşamlarında, anlamlarını sorgulamadıkları davranış biçimlerini, kültürel değişimleri ve giyim kültürlerini, 20. ve 21. yüzyılda dünyayı etkileyen kavramlar üzerinden anlaşılmaya çalışılacaktır.

5.1. Sınıflar, Simgeler, Kodlar ve Moda

Sanayi öncesi Batı toplumunda, giysiler hiyerarşik sınıf kurallarına göre giyilirdi. Osmanlı toplumunda ise İstanbul'un fethinden sonra bu davranış biçimi daha belirgin hale gelerek, etnik grupların da dahil olduğu farklılaştırılmış sınıflar, statüler, ırklar giysilerin hiyerarşik yapısına uymuştur. Modanın kavram olarak

bilinmeye başladığı 15.yy'dan itibaren Batı'da, üst toplumsal sınıfın giysileri, diğer toplumsal sınıflar tarafından takip edilmekteydi. Osmanlı'da ise harem kapalı yaşam kültürü Osmanlı saray modasının halk tarafından izlenmesine olanak vermemiş, halk gelenekleri içinde yöresel giysilerini giymiştir. Bununla birlikte İstanbul'da, saray ve halk giysileri arasında benzerlikler bulunmaktadır. Saray giysilerde ipek; süsleme ve aksesuarlarda inci ve diğer değerli taşları kullanırken, halk giysi için pamuk; tamamlayıcı aksesuarlar için boncuk kullanmıştır.

Sanayi Devrimi'nin getirdiği üretim kolaylığı ve hızı, Batı'da giysilerde çeşitlenmeyi beraberinde getirmişken, Osmanlı Sarayı'nda giysilerin farklılaşması 19. yüzyılda batıyla ilişkilerin artmasıyla başlamış, bu ilişkinin etkisi ile harem 20. yüzyılda gelenekten kopmuş, saray ve saray yöneticileri Batılı giysi kimliğini kullanmaya başlamıştır. Batılılaşmanın önemli simgesi giysilerde görülen değişimdir. Sokakta gayrimüslimlerin Batılı giysileriyle dolaşabildiği 20. yüzyıl başında, Müslüman kadınlar içlerinde batılı giysiler taşıyorlarsa bile halen sokağa çarşafla çıkıyorlardı.

Batılılaşmayla birlikte sarıktan, fese; Cumhuriyet devrimleriyle de festen şapkaya geçen Türk toplumunda şapka ve eldiven, sosyal hayatta statü sembolü haline gelmiştir. Balolara, galalara ve çay davetlerine üst sınıfın şapkasız ve eldivensiz katılması neredeyse imkânsızdır. Bu olgu yazılı kaynaklar dışında, Beyoğlu'ndaki sosyal yaşamı tanımlayan ve görüşleri yapılan röportajlarla tez kapsamına dahil edilen kişilerin anılarında hala tazedir. Kadına seçme ve seçilme hakkı tanınan, sayıları azda olsa yüksek öğrenime dahil edilen Türk kadını, Cumhuriyet'le birlikte özgür kimliklerini kazanarak sosyal yaşamda ve iş yaşamında çağdaş giysileriyle yer almaya başlamıştır.

Batıda sanayi devrimi sonrası oluşan işçi sınıfıyla, toplumsal diğer sınıflar ve kültür sınıfları modaları sınıf simgeleri olarak kullanmaya başlamışlardır. Kültür sınıf farklarıyla, statü farkları ortaya çıkmış, giysiler statülerin görsel simgeleri olmuşlardır.

Modalar 20. yüzyıl sonuna kadar üst sınıf tarafından kullanılmış; sonrasında orta sınıf ve alt sınıf tarafından da tüketilmiştir. Modanın sınıflar arasında iç içe geçişi, üst sınıfı yeni moda arayışlarına yöneltmiştir. Ancak hiyerarşik yapıda üst sınıfın üstünde yer alan yüksek kültür sınıfları ile miras yoluyla statü kazanmış

yüksek sınıfın daha olgunlaşmış kendi modaları vardır. Bu sınıfların her sezon yenilenen popüler modaları sadece uzaktan izledikleri söylenebilir. Üst sınıf ve yüksek kültür sınıfının birkaç soydan aktarılan genetik sınıfsal kan, doğdukları mekan, yaşamları boyunca erişebildikleri doğal yüksek deneyim ve eğitimleri, davranış biçimleriyle şekillenen bedenlerin dili ve giydikleri giysiler bir bütün olarak kodu oluşturur. Bu sınıfın kültür kodlarında var olan kültürle, sonradan ekonomik güç elde etmiş sınıfların tükettikleri giysi kimliği arasında ilişki yoktur.

Üst ekonomik sınıfın bireyleri ile yeni ekonomik güç sınıfının tüketimi aynı metalar olduğu söylenemez. Üst ekonomik kültür sınıfı, ekonomik güçlerini bir şehrin korunmasına, bir kültür festivaline sponsor olmaya, bir kütüphanenin ya da bir müzenin yaşamasına harcaabilirler. Sosyal hayat etkinliklerini yerel kültür deneyimleriyle ve doğal yaşam alanlarında sürdürmektedirler.

21. yüzyılda modanın sahip olduğu hiyerarşik yapısı tersine dönmüş, tasarımcılar sokaktan aldıkları ilhamları yüksek sınıf modaları için kullanır olmuşlardır. Artık statü hiyerarşileri modada iç içe geçmiştir. Özgürlük talep eden işçi ve öğrenci giysileri, kalıpları kırılmış olan üst sınıfın giysi kullanımına yansımıştır. Dünya artık insandan bahsetmektedir ve küreselleşmeyi talep etmektedir.

Bugün coğrafi sınırların insanlar için bulanıklaştığı yeni global düzende, kendi kimlik simgelerini kendileri yaratma özgürlüğüyle hareket eden tüketiciler, modanın demokratikleşmesi sonucunda artan giyim çeşitliliği, moda-dönem kurallarının kesin çizgilerinin yok olmaya başladığı dünyada moda kurallarının varlığı sorgulanmaya başlanmıştır.

20. yüzyılda modalar kitleleri peşinden sürüklüyordu. 1946 yılında ABD'de üretilen elektronik gitar sonrasında ünlenen Elvis Presley'nin siyah deri ceketi ve Rock N Roll müziğinin imajının geniş kitlelere ulaştığı görülmüştür. Moda ile müzik arasındaki ilişki 20. yüzyıl boyunca simgelerle birlikte kendi dilini oluşturmuş ve kitleleri etkilemiştir. Bu dönemlerde özgürlük sembolü kot pantolon, t-shirt ve deri ceket gençler arasında en çok tercih edilen moda olmuştur.

Popüler sahanın oyuncularını imajlarını tasarımcılara emanet etmişler, bu tasarımcılar yarattıkları imajları moda sektöründe kullanmışlardır. 20. yüzyıl sonlarında bu imajları yaratanlar kendilerine "imaj yapıcı"lar olarak bir meslek grubu

oluşturmuştur. Savaşlar sonrası var olan modern kavramının gelenekselden kopan bu yapısı sonrasında, post modern dünyada sahne kostümleri "teatral" kimliğe bürünmüştür. Batı'da David Bowie'nin kullandığı giysiler, Türkiye'de aynı akımın öncüsü Zeki Müren'in giysilerinde karşılık bulmuştur.

II. Dünya Savaşı'nda ailelerinin erkek bireylerini kaybeden ve çalışmaya mecbur kalan, erkeğin rolünü üstlenen kadının toplumsal rolü ile birlikte giysideki kimlik de değişmiştir. Kadın artık salt kadın rolünden çıkarak saçını kestirmiş, pantolon giymeye başlamış ve sosyal yaşamın içinde erkeğin yanında yer almıştır. Bu durum Türkiye'de bu hızla olmasa da, değişen ekonomik koşullarda, ailede ekonominin dengelenmesi için çalışmak zorunda kalan kadının giysisi de aynı doğrultuda etkilenmiştir.

Çalışma yaşamına Batıya göre geç giren Türk kadınları arasında çalışmayı sembolize eden pantolon; 'kadın dediğin dize kadar etek giymeli' söylemine yol açmış, bu söylem kadının 'evde oturması, çocuklarına ve kocasına bakması gerektiği' hem de 'iffetini koruması gerektiği' kavramlarını simge olarak açığa çıkarmıştır.

Sosyal ve ekonomik katmanlar ele alındığında incelenebilir bir sonraki grup iyi eğitilmiş orta sınıftır. Aldıkları iyi eğitimlerin statü kazandırdığı orta sınıf, moda değişimlerini takip etmektedir. Kurumsal alanlarda çalışan erkekler, takım ceket ve kravat giyerler ki bu kapalı simgedir, bayanlar ise elbise, takım etek-cekete ya da pantolon-cekete giyerler. Akşamüstü ve hafta sonu etkinliklerinde spor giyindikleri gözlenen, 30-45 yaş arasında olan bu grubun ekonomik koşulları genellikle sadece modaları takip etmeye ve sosyal yaşama katılmaya müsaittir. Genellikle krediyle alınmış küçük bir evde ya da kirada yaşarlar. Bu grup çalıştıkları mesleki alanlarla bağlantılı olarak, kendi içlerinde ayrılırlar.

Bir diğer grup olan yaratıcı sektör çalışanları ise daha çok tasarım giysiler giyerek farklılıklarını ön plana çıkarmaya çalışır. Bu grubun içinde en marjinal çizgide öne çıkan topluluk; tasarımcı, stilist, blogger olarak moda sektöründe çalışanlar, sanat fuarlarında galeri yöneticisi asistanı olarak çalışan, genellikle Batıda eğitim almış yarı Türkçe yarı İngilizce konuşan gençlerdir.

Modaların özgürleşmesiyle bir bedende birçok farklı moda akımını taşıma yeni moda haline gelirken, modalar cinsiyet kavramı karmaşası da yaratarak

cinsiyetleri de özgürleştirirler. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çalışan kitlenin çoğalması, orta sınıf kitlelerin geniş tabanı oluşturması, kadınların ekonomik özgürlüğü elde etmeleri, kadın bedeninin meta olmaktan çıkarak özgürleşmesi modaların sokaktan yayılmasına sebep olmuştur. Özgürleşen bireyler ve genişleyen orta sınıf ait olmak istediği sınıf simgelerini giysiler üzerinden iletişim aracı olarak kullanmaya başlamıştır.

Batı'da moda demokratikleşirken, Türkiye gibi moda yaratamayan, modayı takip eden ülkelerde henüz kalıplarla hareket eden, modayı vitrinde gördüğü gibi uygulamayı tercih eden geniş bir kitle mevcuttur. Bu tezde Batılılaşmayı ve sonra çağdaşlaşmayı giysilerle simgeleştiren Türk toplumunun, Batıdan edindiği giysileri nasıl, hangi ortamdaiçselleştirdikleri, nasıl kullandıkları, hangi modaları benimsedikleri incelenmiştir.

Üst kültürün ulaşabildiği Beyoğlu'nun mağazalarının dışında, 1970'lere kadar terzilerin giysi üretimi yaptığı, 1970 sonrası ise Türk modasında birkaç öncü markanın üretime geçtiğini, 1980 sonrası ülkeye giriş yapan yabancı moda markalarının fiyatlarının o günkü orta sınıf için yüksek olduğu söylenebilir.

Osmanlı'da sarayın, Batıda ise burjuva sınıfının giysileri özel terziler tarafından dikilmiştir. 1960'lı yıllara kadar çoğunluğu Rum ve Ermeni olan terziler İstanbul tekstil ekonomisinde önemli yere sahip olmuşlardır. Tez kapsamında yapılan görüşmelerden de anlaşılacağı gibi, farklı terziler farklı sınıflara hizmet etmişlerdir. Bunların içinde Beyoğlu'nun da çalışan Gayrimüslim terziler aynı zamanda moda yön vermişlerdir denebilir.

Sosyal yaşamın hızlanması, giysilerin çeşitlenmesi, gidilen etkinliklerin yeri ve zamanının değişmesi, sınıfların bir araya gelirken sınıfsal görünmez kurallara göre giyinme tarzları, giyim estetik beğenilerini geliştirmiş ve yeni talepler yaratmıştır. Bu taleplerin içinde yazın giyilecek giysiler, plaj elbiseleri ve mayolar tasarlanmaya başlamıştır.

20. yüzyılın ilk yarısında moda, Paris'ten dünyanın geri kalanına yayılırken, II. Dünya Savaşı sonrasında dünyanın yeni siyasi ve ekonomik aktörü haline gelen ABD, modada da ön plana çıkmıştır. Bu dönem Amerika'da uygulanmaya başlayan kadın dergilerinde giysi patronları hediyesi fikri kısa sürede Türkiye'ye ulaşmış ve Türk magazinleri de giysi modelleri kalıplarını dergilerle okuyucularına vermeye

başlamıştır. Bu modeller; evlerde dikilecek giysiler üzerinden modayı izleyebilme olanağını vermiştir. Türkiye’de 1990’lara kadar sayıları azalarak da olsa kendi evlerinde kendi giysilerini dikebilme becerilerine sahip birçok bireyin bulunduğu bilinmektedir.

Giysi simgelerinde aksesuarlar, saç modelleri, ayakkabılar simgeler bütünüdür. Her biri farklı anlamlara neden olabilir, sınıflara ait kodları karmaşıktırabilir ve bireylerin kişisel zevklerini açığa çıkarabilirler.

Toplumsal sınıflar arasında, dikey hareket ancak üst sınıfa ait bireylerle evlenerek gerçekleşse de, üst sınıfın sosyal ortamına girme hakkı kazanan bireyin giysiler bağlamında yeni ait olduğu sınıfın kodlarına uyumu zaman almaktadır. Kimi zaman da hiç öğrenilemediği izlenmiştir. Bu, ekonomik gücün kültür beğenisini belirleyemeyeceğinin kanıtıdır. Yeni üst sınıfa geçen kimlik (genellikle kadındır) en son modaları kullanma eğilimine girer ancak yan yana durduğu üst sınıf gelir geçer modaları takip etmiyor olabilir. Bu durum bireyin geçtiği ekonomik üst sınıf mı, yoksa üst kültür sınıfı mı olduğuyla ilişkilidir. Üst ekonomik sınıfı oluşturan bu grup 15 yıl önce bu grubu oluşturmuşsa, yükselen doğrusalda evrimleşmiş olabilir. Popüler kültüre eğiliminde olan bu sınıf, genellikle modanın bütün kurallarını; renkleriyle, kalıplarıyla, takılarıyla gördüğü gibi uygular. Kültürel tabanları ve estetik beğeni zevklerini oluşturacak geçmişleri ve eğitimleri olmadığı için risk almak istemezler. Burada, miras yoluyla elde edilmiş üst sınıfa duyulan hayranlıksöz konusudur. Ancak kimi zaman bilgi sınıfı, bilgisiz ekonomik güç topluluklarının görgüsüz görsel gösterilerine tepki göstermişlerdir.

Tezde ortaya çıkan bir başka konu ise özgürlükler adına yaşanan, dünyada yayılan ya da doğrudan Türkiye’ye yapılan baskılarda, darbeler dönemlerinde giyilen giysilerin simgeleridir. Olaylar üst bakış açısıyla özgürleşmek adına yapılan hareketler olarak gözükse de, ülkeler bağlamında olaylarda farklılıklar oluşmuş, ancak giysilerde paralellik gözlenmiştir. Tarih içinde bazı isyanlara kimi zaman üst sınıfların sosyal yaşam ayrıcalıkları ve tükettikleri sebep olmuştur.

Popüler kültür aktörlerinin ‘param var alıyorum’ imajıyla yarattıkları simgeler, onları izleyen kitleyi, onların giydiklerinin taklitlerini, alt kalitede üretilen benzerlerini tüketmeye iter. Orta ve alt kalite olan ürünler, kumaşlarının ham pamuk

ya da ipek olmayışı, dikiş kaliteleri ve kalıplarındaki hatalar dolayısıyla gerçeklerinin görüntülerinden ayrılırlar.

1980'li yıllarda İncirlik Üssü'nde görevli ABD askerleri, pilotların taktığı güneş gözlüklerini, parkaları ve Türkiye'de satışı olmayan kot pantolonları getirmişlerdir. Bu ürünler Karaköy'de bulunan Amerikan Pazarında alım gücü yüksek olan bireylere resmi olmayan yollarla satılmış, bu pazara yakın yaşayan Güzel Sanatlar Akademisi öğrencileri de, Amerikan filmleri ya da reklamlarında görülen,işçileri sembolize eden bu kot pantolon ve parkalarıharçlıklarını biriktirerek satın almışlardır. Bu dönemden sonra birkaç butik yabancı markalardan giysiler getirerek satmaya başlamışlardır.

Son 10 yılda erkekler de moda çeşit arzında bulunarak erkek modasını şekillendirmektedir. Moda haftalarında erkek modası için avantgarde tasarımlar yapan tasarımcılar defile düzenlemektedir. Ayrıca boş zaman etkinliklerinin artmasıyla erkekler kendilerine daha fazla özen gösterme olanağı bulmuştur.

Özellikle İtalya, İngiltere, Fransa gibi toplumların ortak beden ölçüleri çıkarılmış ve üst kültür etrafında toplanan bu toplumlarda yakın giyim kültürleri, süslenme biçimleri vardır. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarını takiben kentlerde yaşayan sınıfların giysi kimlikleri arasında benzerlik kurulabilirdi. Ancak göç, çoğalan nüfus, Batıya özenme, vb etkilerle üst kültür etrafında toplanamayan toplulukların giysileri birbirlerinden tamamen farklılaşmış olduğu söylenebilir.

Çalışan kitlenin çoğalması, işçi sınıfının özgürlük taleplerinin artması, yoğun bir şekilde gerçekleşen köyden kente göçün yarattığı kültür karmaşası, kadının çalışma yaşamına girmesi sınıf katmanlarında bulanıklaşmaya sebep olmuştur. Bunun sonucunda melezleşen kültürler ve sınıflar kurallarla belirlenmiş modanın hiyerarşik dilinden vazgeçme eğilimine girmiştir. Köyden kente göç eden topluluklar kendilerini giysileriyle ifade etme yöntemini seçmişler, giysileri de köyle kent arasında kalmıştır.Geldikleri şehirde izledikleri popüler kültür aktörlerini taklit etmeye çalışmışlar ve giysi-kültür karmaşası yaratmışlardır. Bu kitlelerin dinledikleri müzik türü olan Arabesk, yarattıkları, içinde buldukları karmaşanın dışavurumu olarak değerlendirilebilir.

İkinci dünya savaşı sonrası Hollywood etkisiyle sinema sektöründe yer alan aktörlerin, oyuncuların giysilerini takip eden ve taklit etme eğiliminde bulunan geniş

bir kitle oluşmuştur.1970'lerde Türkiye'de isegençleri, Yeşilçam sinemasının oyuncularının giysileri, saç modelleri, davranış biçimleri etkilemiştir.

1950'lerden itibaren ise radyolar aracılığıyla geniş kitlelere sesleri ulaşan müzik yıldızları ve onların giysileri toplulukları etkilemiştir. Amerika ve Avrupa'da ünlene bu kimliklerin yaptıkları müzik türleri ve giysileri genç Türk müzisyenleri tarafından da taklit edilmiştir.

1980'ler itibariyle ise inanılan klasik kavramlar bozulmuş, kültür ve bilgi gibi geçen yüzyılın değerlerini yok sayan,ekonomik alım gücüyle statü belirleyen, ulaşılması zor lüks ürünleri tüketen, magazin dergilerinde yer alan yeni bir sınıfoluşmuştur.

Post-modern dönemle birliktekentın sosyal deformasyonları artmış, giysilerde toplumsal baskı kırılmaları yaşanmış, toplumsal saygı davranış biçimleri değişmiştir. Bu dönemde, kısa sürede ekonomik olarak büyüyerek popülerleşen, emek ve üretim yerine tüketim metalarıyla kahramanlaşan bireylerin giysilerini ve davranışlarını takip eden yeni alt gruplar oluşmuştur.

Bundan sonra Batıdan gelen giysi modası, kültür ve davranış biçimleri toplumu yönlendirmektedir. Batıda moda olan bazı marjinal giyim tarzları Türk gençleri tarafından denenmiş olsa da etkisi fazla uzun sürmemiştir.

20. yüzyılın başından itibaren önce Avrupa'da sonra Amerika'da ortaya çıkan moda tasarımcılarından bazıları 20. yüzyıl moda sektöründe markalaşarak tasarımlarını evrensel bilinirliğe taşımışlar ve yüksek üretim hacmioluşturmuşlardır. Küreselleşen dünya, Japon tasarımcıların yarattığı modaları keşfetmiş, Japon geleneksel sadeliği ve tekniğiyle birleşen bu giysiler Batı modalarından ayrılarak ilgi görmüştür. Ancak daha sonra küresel pazarlarda iyi performanslı, maliyeti uygun,seri ve hızlı üretim yapan markalar dünya moda pazarını ele geçirmişler, moda üreticisi olma yolunda adımlar atan moda tasarımcılarını zor durumda bırakmışlardır.

Büyüyen pazar, yeni deneyimler arzı, 1980 sonrası moda tasarım piyasasının dengesini sağlamış, sıklaşan moda haftalarında birçok isim ön plana çıkmıştır.

Lüks giyim markaları, ekonomik alma gücü yüksek olan farklı dünya kitlelerine,popüler kültür oyuncularına,satış yaptıkları bilinmektedir. Lüks alışveriş

merkezlerinde büyük mağazalarda yer alan bu markalar ayrıca kendi kişisel mağazalarında da ürünlerini sunmaktadırlar.

Genç moda tasarımcılarının mağazaları, geçmişin moda tasarım markalarının sunduğu kodlardan farklıdır. Bu mağaza alanlarının, özel ışıklandırma ve mağaza içi tasarımıyla,giysilerin sanat eseri gibi az olarak sunulduğu,daha marjinal olduğu görülür. Mağaza kendi iletişim diliyle hedef kitlesine ulaşır.

Türkiye’de İstanbul Tekstil ve Hazır Giyim İhracatçılar Birliğinin girişimiyle 1988’den beri yapılan Genç Moda Tasarımcıları yarışması hazır giyim sektörüne yetenekler kazandırmıştır. Yabancı dil öğrenerek, yurt dışında eğitim hakkı kazanan tasarımcı adayları dönüşlerinde sektörde yerlerini almışlar ve bugün Türkiye’de moda tasarımcısı olarak üretim yapmaktadırlar.

Post-modern zamanda imajın her şey olduğu dünyada, imajı oluşturan modanın sunumu için yeni çalışma alanları yaratılmıştır. Gardırop düzenleyiciler, stil belirleyiciler, yaşam tarzı ve imaj yönetenler, makyaj ve saç tasarımcıları, moda fotoğrafçıları moda sektörünün yeni aktörleridir.

Yüksek kültür sınıfı ile üst ekonomik sınıf ayrıdır.Türkiye’de üst ekonomik sınıf genellikle Anadolu’nun bir başka bölgesinde doğmuş ancak uzun süredir kentte bulunan, aileden gelen kalıtsal bir aristokrasiye sahip olmayan, Cumhuriyet sonrası sanayileşme sürecinde ekonomik güç elde etmiş bireylerdir. Onlar giysilerin Anadolu etkili ancak modayı takip eden simgesel dilini kullanırlar. Yüksek kültür sınıfı ise genellikle en eski kentli ailelerin, iyi eğitim görmüş, aileden kültürel miras edinmiş bireylerdir. Onların kullandıkları giysi kimliğinin daha özgün olduğu söylenebilir.

Üst ekonomik sınıfı oluşturan aileler, ancak üçüncü kuşakta sanat ve yaratıcı alanlarda üretim yapabilecek eğitimler almışlardır. Bu ailelerin ikinci kuşakları ekonomik olarak güçlendikten sonra soyluluğunu kanıtlayacak simgeleri üretebilmek için sanat destekleyicisi, müze sahibi olmuştur.

Avrupa’da ve Amerika’da,meslek yaşamları 50 yıla yaklaşan moda tasarımcılarına özel müzeler yapılmakta ya da koleksiyonları ve yaşamları retrospektif sergilerle sunulmaktadır. Türkiye’de Osmanlı giysileri sergilerinin dışında, bir ilk olarak 2010 yılında Kıbrıs kökenli Türk moda tasarımcısı Hüseyin Çağlayan’ın "Hüseyin Çağlayan: 1994-2010" isimli sergisi İstanbul Modern Müzesi’nde açılmıştır.

Yeni dünyanın moda anlayışında, 20.yy'ın bebek yüzlü güzel mankenlerinin yerine toplumda her an rastlanabilir yüzlere sahip mankenlerin kullanıldığı görülmektedir. Moda markalarının imaj yaratıcıları hitap ettiği kitlelere ulaşmak için, hedefledikleri kitlelerin kültür anlayışlarına göre magazin dergilerinde, reklam panolarında, kataloglarda farklı imajlar yaratırlar. Bunlardan modayı sadece sanat simge iletişimi olarak kullanan dergilerdeki imajlar üst kültür sınıfına ve yaratıcı sektör tüketicilerine hitap ederken, en bilinen moda magazinleri yüksek sınıfa, yerel üretim dergileri de alt kültür sınıfına hitap ettikleri söylenebilir.

21. yüzyılda Kuzey ülkelerinin modalarını tarif etmesi amacıyla gelişmiş, ancak gençler tarafından kullanıma sokulan "cool" kavramı, üstünde çok düşünülmeden giyilmiş etkisi bırakan, modanın özgürlüğünü ilan eden, bireyin kendi yaşam biçimiyle de özdeşleşen imajlar "cool" kimliğini ortaya çıkarmaktadır."Artık kurallar olmadığına göre herkes modalar bağlamında özgürdür" diye düşünülecek olsa da, kuralların sadece önermeler şeklinde sunulduğu moda simgeleri, bireyi özgürleştirdiği kadar karmaşık bir alana da sürüklemiştir. Son 10 yılda gelişen teknolojilerle daha fazla moda ürünü hızla üretilerek piyasaya sürüldü. Bunun sonucunda moda kuralları karmaşıklaşarak, tüketicinin giyinme kimliğini kendisinin inşa etmesinin beklendiği söylenebilir. Bu durum, daha önce moda kurallarıyla karşılaşmamış yeni jenerasyonda özgür giysilerini kolayca yaratmalarını sağlarken, bu duruma alışık olmayan 30 yaş üstü grupta bir kimlik karmaşası yaratmıştır.

Ülke ekonomisi ve kültürel yapıdaki değişimler toplumsınıflarının daha fazla parçalara ayrılmasına ve daha karmaşık bir yapı kazanmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda giysilerin sınıfsal olarak okunmasını zorlaştırmıştır.

Bu araştırmada siyasi, ekonomik değişimlerin, toplumsal etkilere, sosyal davranış biçimlerine ve kültürel evrime etkisinin giysiler üzerinden okunmasına ve tarihsel süreklilik içinde tanımlanmasına çalışılmıştır. Tarihsel süreklilik etkileri toplumları ve modaları etkilemeye devam edecektir. Günden güne hızlanan dünyateknolojinin de etkisiyle,giysilerin;estetigi göz ardı etmeden, fonksiyona yöneldiği söylenebilir. Bunun dışında estetik ameliyatların çoğalması ve sağlıklı yaşamla uzayan yaş çizgisi, giysilerin yaşsal kodlarını da birbirine yaklaştırmıştır. Bu da simgeler okunmasının zorlaştığı bir başka nedendir.

Modasadece giysi değildir ve bedenini söylemini tamamlayan Şapkalar, takılar, fularlar, bıyık ve sakal modelleri ile bu simgeler çoğaltılabilir ve karmaŐıklaŐabilir..

Yeni jenerasyon t-shirtlerin üzerinde yazan dili kullanmayı tercih etmektedir. Burada yazanlar direkt iletişim dilidir denebilir. Giysi simgelerinin farkındadırlar ve giysileri özgürlükleri ve yaşam biçimlerini açığa çıkarmak için seçmektedirler.Bu geç kitle t-shirtlerin üzerinde markaların isimlerinin yazmasından keyif alırken, var oldukları sosyal ağlarda gerçekleştirdikleri paylaŐımlarla kullandıkları ürünlerin gerilla pazarlaması denen ve ağızdan ağıza yayılan reklamlarını yapmaktadırlar. Yeni jenerasyon, imajı özel olarak yaratılmış Amerika'lı geç Şarkıcıların giydiklerini, taktıklarını edinme arzusu taşımaktadır. Bağlılıkları yoktur ve beğendikleri bir başka ünlünün tarzına çok hızlı geçiş yapabilirler. Dolayısıyla bu ünlülerin varlıklarının, onları takip eden kitlenin elinde olduğu söylenebilir. Bu imaj yaratıcılarla geç kitle arasında karşılıklı görünmez bir aliŐveriŐtir denebilir. Yeni jenerasyonun sahip olduğu zgr kimlik, kimi zaman tiyatro sahnesine çıkan bir oyuncunun oynayacağı bir rol gibi, o gün olmak istedikleri kimliğe bürünmelerini sağlamaktadır. Bugün üreticiler tarafından özel yıkamalar, taŐlamalarla ve zelefeetlerle;eskinin kurallar dışında olan ve ayıp sayılan salaş, kirli, eski yüzlü, yırtık, bol, ağı aęarmıŐ ve bollaŐmıŐ, buruŐuk, baskısının rengi atmış giysiler üretilmekte ve gelere sunulmaktadır.

Geçmişin nllerinin giysi kodları, fotoğraflarını (Che Guevera, Beatles, vb) tekrarlayan moda imaj yaratıcıları, eş zamanlı olarak gelerin çeşitli platformlarda bu dönem müziklerinin dinlemeleri sağlanmaktadır. Modanın geçmiş zaman üretimlerinin tekrarlanması ve bu modaların yeni jenerasyonlara sunulması jenerasyonlar arasında bağdaşlık kurulmasına sebep olur. Yeni ergen kimlikler, giysilerin kendi kimlikleri üzerinde kuracağı sınıfsal baskının yerine, kiŐiliklerinin gelişimiyle birlikte değişen giysilerinden zevk almaktadırlar. Türkiye'de geç kitlenin siyasi ve ekonomik olarak ayırŐan sınıf farklılıkları vardır, burada ele alınan sınıf orta-üst ekonomik düzeyde, Batılı eğitim alan kitledir.

Son yıllarda çalışan üst sınıf; sağlıklı kalabilmek,daha uzun yaşayabilmek,giydiklerini daha iyi gösterebilecek bedenlere sahip olabilmek için spor yapmakta, işlerine yürüyerek gitmek, bisiklet kullanmak gibi daha Batılı davranış biçimlerini hayatlarına sokmak arzusu taŐımakta ve uygulamaktadır. Bu

yeni yaşam biçimi, takım giysiler altında spor ayakkabıların kullanımını arttırmış ve spor giysilerin günlük kullanım için tekrar tasarlanmasını sağlamıştır.

Tüketim çağında tüketici hedefi 0 yaştan başlamaktadır. Yaratıcı sektörler, teknolojik oyun yaratıcıları 0-25 yaş aralığına ürün sunma yarışındadırlar. Spor salonları ileride tüketicisi olmasını istediği genç kitleye 14 yaşına kadar ebeveyninin yanında bedava giriş hakkı tanımaktadır. Lüks moda markaları son yıllarda orta yaş kitle için ürettikleri giysileri 0-12 yaş içinde üretmektedirler. Anne kız, baba oğul akımıyla bazı ünlü ve üst sınıf bireyler çocuklarını küçük kadın ve küçük adamlar gibi giydirmekten keyif almaktadır.

Ekolojik dengelerin bozulmasına, işçi ölümlerine, AIDS gibi hastalıklara, cinsiyet farklılıklarına, hayvan haklarına karşı moda yoluyla duyarlı çağrılarda bulunan küresel dünyada, savaştan kaçan, sokaklarda yaşayan çocukların küçük çıplak ayaklarının sessiz simgeleri de düşündürücüdür.

5.2. Sanayileşme, Emperyalizm ve Sonuçları

İnsanoğlu avcılıkla başladığı yaşam savaşından sonra tarıma geçmiştir. Doğa koşullarından etkilenmemek için kendine kerpiç evler inşa etmiş, nüfus çoğaldıkça ihtiyaçları artmıştır. Daha verimli, zor hava koşullarından daha az etkilenebilecek topraklar aramak için göç etmeye başlamıştır. Göç ederken karşısına çıkan topluluklarla savaşmak zorunda kalmıştır. Toprağı pişirmek suretiyle çanak, çömlek, vb bir çok kullanım eşyası üretmiştir. Yaşadığı dönemin sosyal anlarından resimler çizerek kendini ifade etmiş, duvar resimleri tarihin izini sürebilmeyi sağlamıştır. Takının aksesuar olarak varlığı da aynı dönemde kadının doğasında olan süslenme arzusuyla kendini göstermiştir. Estetik açıdan çok gelişkin olan bu tasarımlar, metalin işlenmesi, toprağa şekil verilmesi gibi el emeği zanaatların gelişimini izlemeyi olanaklı kılmıştır. Orta Asya toplumları çok erken denebilecek dönemlerde dokumacılıkta ilerlemiştir. Çadır örtüleri, kilimler ve halılar yaşam alanlarını tamamlamıştır. İnsanoğlu hep daha fazlasını istemiş, Çin ve Hindistan'da ipek böceği ve ondan üretilen kumaşların yanında baharatlar ticaretin ana ürünleri olmuşlardır. Bu ürünlere ulaşmak için oluşan ticari yollar savaşların en önemli nedeni olmuştur.

Yüzyıllar süren bu dönemde ipek yoluna ulaşmak için, deniz ulaşımları gelişmiş, coğrafi keşifler artmıştır. Batıda üretim ticaretin gelişmesi ve 18.yy'da yaşanan sanayi devrimi sonrası tüm dengeler değişmiştir. 19.yy'da Osmanlı devletine

bağlı Balkan devletlerinin ulus devlet olmak için başlattığı savaş, İmparatorluğun çöküşü, ardından yaşanan savaşlar, yeni sömürge toplumları ile Batıda hızlanan sanayi üretimi ve hızlanan ticaret 20.yy dünyasının üretim, tüketim yapısını şekillendirmiştir.

Dünya savaşlarından sonra, 1950'lerden itibaren Batı teknolojik gelişmelerle sanayi üretim hızını geliştirerek büyük güç haline gelmiş, tüketici konumunda kalan ülkeler Batının tüketim kalıplarını uygulamışlardır. Bu kavramlar tüketici olan toplumların kültürel davranış biçimlerini de etkilemiştir. Geleneksel değerlerinden, kültür mirasından, bilgi ve teknolojiye uzak sosyo-ekonomileri bozuk toplumların, sanayiye geçip üretici olmaması tüketim toplumu olma nedenidir.

Son yıllarda üretim gücünü elinde tutan ülkeler üretimlerini çok uluslu şirketler aracılığıyla yaptırmaktadırlar. Küreselleşmenin sonucu bu yeni durum, çok uluslu şirketlerin yatırımlarının büyük çoğunluğunu kurdukları ülkeye yatırmakta, güçlerini ise diğer ülkelerde aynı üretimde olan şirketler üzerinde hakimiyet kurmaya harcamaktadırlar. Buna örnek olarak; ABD şirketi olan iPhone ile Güney Kore şirketi olan Samsung arasında akıllı telefonlar üzerinden yürütülen büyük rekabet örnek gösterilebilir. Son yıllarda Çin ve Hindistan'da hakim olan ulusal ekonomik anlayış bu iki ülkeyi emperyalizmin oyun alanı olmaktan çıkarıp, dünya ekonomisinde söz sahibi duruma getirmiştir. Kendi sosyo-ekonomik politikalarını ve teknolojisini yaratmayan ülkeler küresel ekonomi piyasalarında varlık gösteremeyeceklerdir.

5.3. Modern ve Postmodern Dünya'da Moda

Anthony Giddens (2012: 25), modernlik olgusunda, 17. yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret eder. Bu açıklamanın modernliğin çıkış noktası olduğunu ancak şu an için onun temel karakteristiklerinin bir kara kutu içinde dikkatlice istiflenmiş olarak bir kenara bıraktığı şeklinde açıklamaktadır.

Modernizm, uzun yıllar geleneksel kültür değerleriyle yaşamış insanların alışık olduğu değerlerinden kopmalarını bekleyen bir kavramdır. Modernlik Avrupa'da gelişen Aydınlanma Hareketi'nin sonucunda ortaya çıkmıştır. Batı'da yeni çağın getirisi olarak eski olandan kopan, yeni olanı arzu eden, yeniyi yücelten, gelenekseli klasik olan alanda bırakan düşünce sanat, kültür, kentleşme gibi birçok alanda etkisini göstermiştir.

Gelenekselin el emeğine dayalı üretim toplumlarının yerine sanayi ile gelen hız, modern çağın en önemli çıktısıdır. Birçok filozof ve sosyolog Sanayi Devrimi'nin sonucu olan Modernliğin oluşumuyla birlikte sınıf mücadeleleri, toplumsal sistem, ahlak üzerine fikirlerini ortaya koymuşlardır. Ancak daha iyi yaşam ümidiyle geleneksel üretim becerilerini bırakarak işçi olmayı kabul eden sınıflardan başlayarak, yaratıcı alanın neredeyse tümüne yayılan endüstriyel sistemin sonuçları belki de Batı'nın da beklemediği kadar insanlığı içine almıştır. Bu endüstriyel yaşam biçimi, insanoğlunu disiplin altına alarak rutin bir yaşamın içine sokmuştur.

20. yüzyıl dünyasında üretim gücüyle ekonomik gelişim sağlayan ve modernleşen toplumlar ile bu toplumların hızına yetişemeyen öteki toplumlar arasında oluşan kopuş, yereli daha çok yerel, modern daha çok modern seviyesine taşımıştır. Sanayi toplumları tasarımın ve yaratıcılığın tekstil, otomotiv, vb sanayilerde öneminin farkına varmış, bu alanlarda eğitime önem vererek verimli insan yetiştirmiştir. Yerel olan toplum bireyleri modernin alçaltıcı psikozu içinde yerelinden kopmuş ancak kendine alan bulamayarak bir yandan tam modern olamamış, hem de yerel kimlik değerini taşıyamamıştır.

19. yüzyılda edebiyat ve müzikte deklasik anlayıştan kopuş başlamış, yeni olanın peşine düşülmüştür.

Modernliğe yetişme arzusuyla kültürel değerlerini unutan toplumlar alt yapı modernizasyonu yerine biçim modernizasyonuna gitmişlerdir. Burada giysiler örnek olarak anlamlı olacaktır. Benzer şekilde söz konusu toplumlar, modern toplumların karşısında kendi tarihlerini doğru okuyamamış ve yaratıcı özgün kimlik değerlerini de kaybetmişlerdir. Bu bir yere varmayan ikilem, toplumların kimi zaman savunma mekanizması olarak gelenekselliklerine gereğinden fazla bağlanarak ilerleme yollarını kapatmalarına neden olmuştur. Yerel toplumlar savunma mekanizması olarak, eğitim eksikliklerinin sonucunda güç bulmak için tarihe geri dönmektedir. Oysa tarih, bugünün biçimlenmesi için kullanıldığında anlamlıdır.

Modern öncesi toplumların birbirlerinin üzerinde kuracağı en büyük üstünlük askeri sistemdir ancak modern toplumda artık tek yol değişim ve üretimdir. Artık modernizm çerçevesinde yeni iş alanları doğmakta ve bu alanların hepsi modern insanla yeniden yaratılmaktadır.

Tüketime doğa da dahil edilmiştir. Bireyler artık doğadan kopuk, açılmayan pencerele gökdelenlerde çalışmakta ve yaşamaktadır. İş hayatı giysileri ile boş zaman giysileri birbirinden ayrılmaktadır. Birey artık artan araba üretimi ve tüketimiyle orantılı yollarda daha fazla zaman geçirmektedir. İletişim teknolojilerindeki gelişme, sosyal yaşamdan kopuş; kariyer yarışından kopmamak için daha çok çalışma zorunluluğu ve toplantı salonlarında geçen uzun saatler modernliğin bireye sunduğu çelişkilerdir.

Moda endüstrisi çalışanları ise zamanın ötesindedirler. Onlar iki yıl sonra vitrinlerde yer alacak giysilerin kumaşlarına karar verme, tekstil endüstrisinin yarattığı kumaşları seçmek için fuardan fuara taşınma, bir sonraki sezonun öncü giysilerini ilk sunabilme yarışında numunelerini oluşturmaya çalışmaktadırlar. Bu hız yılda iki kez olmak üzere durmayan bir devinimle devam etmektedir.

Giderek çok uluslu olan üretim alanları çalışanlarını göçebe yapmış, zamansızlığın önüne ülkeler arası saat farkıyla geçmeye çalışan bir kitle oluşmuştur. Oysa geleneğin rutin yapısında, tekrarlanarak yapılan bir üretimin daha iyiye dönüşmesi olasıdır. Ancak hız, insanın anlamasını, olgunlaşmasını, daha iyiye taşınmasını olanaklı kılmaz. Modernliğin gelişmesiyle, gelenekselin teknik ve yaratıcılık açısından daha iyiyi yaratma endişesinin yerini, daha hızlı ve daha fazla üretim ağı oluşturma çabası almıştır.

Modern toplumlarda kente dair mahalle kavramı kırılmıştır. Kent toplumlarının geleneksel değerlerle kurulmuş mahallelerde karşılaşma olasılıkları kalkmış, karşılaşma olasılığı teknoloji çağında anlatılacağı gibi sanal ortama taşınmıştır. Artık toplum, güven duygusunun yerini endişeye bırakmıştır. Artan nüfus yoğunluğu ile nüfusun karmaşık yapısı kent sisteminin güvenilirliğini azaltmıştır.

Savaş sonrası toplumlar sosyal yaşamlarına geri dönüyor ve tüketim artıyordu. Savaşın yarattığı tahribattan çıkarak ilerlemeyi önceliğine koyan Batı toplumlarında büyüme en önemli esastır. Ancak üretilen ürünlerin satılacağı yeni topluluklarla iletişim kurmak gerekli hale gelmiştir. Savaş yıllarında alan bulamayan sanatçılar, savaşlar ertesinde üretime geçerken, tüketimin iletişim alanlarını göz ardı etmemişlerdir. Bu dönemde üretilen her türlü metanın kitlelerle buluşması gerekliliği doğmuştur.

1960'dan beri post-modern dünyada kavram yaratıcılar, yarattıkları imgeleri tüketim topluluklarına iletişim araçlarıyla ulaştırırlar. Post modern, modernin direttiği gerçeklik baskısından kurtulmuş, artık yaratmak istediği değerleri yaratıcı endüstriler vasıtasıyla algıya yerleştirmektedir. Modern, emek ve yaratıcılığının yerine, endüstri ağırlıklı, sanayi üretimini hızlandıran anlayışı getirmişti. Post modern dönemde ise kitle iletişimine hizmet eden tasarımcılar, reklamcılar gibi üretimleri alan bulmaktadırlar.

Kitlelerle iletişime geçerken simgelerin imajlar vasıtasıyla iletişim kurduğu alanda yeni kültür kavramları sosyologlar tarafından inceleme alanına alınmıştır. Burada popüler kültür, kavram olarak öne çıkmaktadır. Gelenekselin üzerine yeni gerçeklik olarak gelen modernden sonra yeni bir anlayışla kitlelerle buluşan post modern kavram ve popüler kültürün gerçekliği hala tartışma konusudur.

Post-modernlik, modernliğin yabancılığını ve sınırlarını kırıp tüketim nesnelerinin dilini simgeleştirdiği için saygınlığının az olduğu düşünülmüştür. Türkiye özelinde II. Dünya Savaşı sonrası dış güçlerin yönettiği ve sonucunda ayrılan fraksiyonların birbirine düşürülmesi sonucunda üç darbe yaşanmıştır. Ülkede yaşanan karmaşa döneminin ardından, 1980 sonlarında kurulan liberal anlayıştaki sivil hükümet ile birlikte post modern kavramın her alanda açığa çıkardığı popüler kültür Türkiye'de yayılmıştır. Soğuk savaş dönemi ve sonrasında yaşanan siyasi ve ekonomik olgular Türkiye'yi derinden etkilemiştir. Yaşanan krizler, ambargolar ve sivil kayıplardan bitkin düşen toplumun, ülkeye giren yabancı tüketim mallarına (kıyafet, beyaz eşya, vb) yoğun talebinin ruhsal tatmin ile ilgili olduğu söylenebilir.

Bu dönemde Batılı şarkı sözleri ve şarkı ritimlerinin mutluluk vaat eden sesleri ile özgürlük imajları post modern simgelerle kitlelere ulaşmaktadır. Post modern kavramı; reklam, imaj ve söylemler aracılığıyla gerçekliğin ya da sanalın imaja çevrilerek kitlelere ulaşması olarak açıklanabilir.

Modernleşme vasıtasıyla üretilen nesnelerin kitlelere ulaşarak tüketilmesini sağlayan, kitlenin kültürüyle, ruh haliyle, davranış biçimini yöneten imgeler, simgeler, imajlar post modernin yöntem alanıdır. Kentten başlayarak her şey bu alana hizmet etmek için yeniden düzene sokulur. Post modern, gelenekselin modernde devam eden saygınlığının sınırlarını ortadan kaldırmıştır. Bilgi, kültür, sanat üretimleriyle, gündelik yaşam üretimleri arasında kavram karmaşası doğmuştur. Bu

iç içe geçme olgusu, gelenekselin saygın kıldığı tüm düşünceleri gündelik hayatın gelir geçerliği içine sokarak derinliğini yok etmiştir.

Post - modern'de her şey tüketilebilir olurken, geleneksel üretimin, emeğin yerini alan günöbirlik üretimlerle aynı değere indirgenmesi grupları karşı karşıya getirmektedir. Ayrıca yeni üretilen post modern imajlar bir süre sonra kültürel alanın içine çekilerek tüketim kültüründe kullanılmaktadır. Popöler ve tüketim kültürünün öncül alanı olarak, bu alandan en fazla etkilenen Moda sektörüdür. Bu durum toplum algısında modayı sanatsal yaratım alanı algısından çıkararak popöler olan alana kaymıştır.

20. yüzyılda yaşanan savaşların tüm coğrafyalardaki acılarının yerine, ilerleme hedefinde olan modernleşmenin yorucu sürecinin ardından, post modernle birlikte tüketici olan toplumlarda, geçmiş unutturulmaya çalışarak pozitivist bir psikoloji ortamı yaratılır. Türkiye'de 1990'lı yıllarda ortaya çıkan bir şarkının sözlerinden yola çıkarak 'eller havaya' kavramı dönemin kitle ruhunu anlatan bir tanım olarak gündelik dile dahil edilmiştir.

Reklam ajanslarında en çok işin, söz yazarlarına düştüğü, kitlelere ulaşacak slogan sözlerle, kullanılacak fotoğraf, çizim ve diğer imgelerin bu alana hizmet ettiği ortamda, dünyanın genel geçerliğine dair sanal mutluluk ve özgürlük simgeleri yaratılmaktadır.

Türkiye'nin ilk büyük ölçekli alışveriş merkezi olan Galleria, 1988 yılında dönemin başbakanı Turgut Özal tarafından İstanbul'da açılmıştır. Bugün neredeyse her semtte bulunan AVM'ler sömürölen toplumlari daha çok tüketici konumuna getirir. Markaların aşamalı bir şekilde Türkiye'ye girişı, ürün arzının çoğalması, alt orta sınıf yerine lüks tüketim yapacak yeni ekonomik güç sınıfının oluşturulması hemen hepsi 1980 sonu 1990'lı post modern yıllarda yaşanmıştır.

Hayatın bazı kesimlere güzel olmasına rağmen, yaratılan imgelerle hayatın herkese kolayca güzel olabileceği imajı yaratılmaktadır. Bu dönem televizyonlarda artan magazin programları ile evden önlü olmak için kaçan genç kızların haberleri gazetelerde eş zamanlı yer almaktadır. Dönem Türkiye'sinin popöler kültürü bağlamında en çok konuşulan ikilisi pop kültürün en önemli figüröyle, gol kralı futbolcunun aşkıdır ve bu iki figür bugün halen popöler kültürün ve moda dünyasının en önemli imajlarıdır. Sinemada kullanılan "fakir kız-yakışıklı zengin çocuk" aşkının

yerini, güzel ve ünlü şarkıcı, oyuncu ile her türlü lüks metasına ulaşabilme ekonomik gücüne sahip futbolcu figürü almıştır.

İmaj ve gerçeklik arasında kitleleri büyüleyen simgeler yaratılmaktadır. Bu yaratılan imajların gerçekliğine inanan genellikle orta ve alt sınıflar, nesnelere tüketicisi olurlar. Popüler kültürde sunulan imajlar, bireyleri bilgi ve kültürden uzaklaştırarak yüzeysel ve hızlıca ulaşabilecekleri emeksiz kısa yoldan şöhret ve zengin olma sevdasını beraberinde getirmektedir. Bu dönemde ünlü olan şarkıcı, futbolcu ve mankenler genellikle alt sınıftan gelmektedirler. Onların bu başarı öyküsü onları izleyen kitleye ümit vaat ettiği söylenebilir. Yaratılan imajlarla hitap ettikleri kitlelerin tüketim alışkanlıklarını etkileme gücüne sahip bu yeni ünlüler reklam dünyasının da vaz geçilmez aktörleri olurlar.

Post modernin kültür ortamında gelir geçer olacağı ümit edilmiş aksine 2000'li yıllarda imaj kimlikleri isimleriyle markalaşmış, hatta kendileri üretici konumuna gelerek tüketim kültürü içinde yerlerini almışlardır.

Gelir geçer bu yaşam biçimine ait sınıflarla, geleneklerine, ana akım kültürlerine, emek üzerine kurulu bilgilerine bağlı kitle arasında yaşam kültürü farklılığı oluşmaktadır. Her iki topluluğun birbirinin yaşam biçimine üzüldüğü söylenebilir. Geleneksel yaşam biçimlerine sadık kalarak kendi değerlerine saygılı kitle, yeni kültürü yargılamakta; yüzeysel yaşamla yeni neslin kendisine yazık ettiği yorumunu yapmaktadır. Post modernin yarattığı yeni kitle ise bir önceki nesli geri kalmış entelektüeller olarak görmekte ve bu geçici dünyada kendilerine yazık ettiklerini düşünmektedirler. Birinci grup giyinmenin bir adabı olduğunu, mekanı, zamanı ve kuralları olduğunu öne sürmekte iken diğer grup imajların yarattığı sarhoşlukla bir nesneden diğerine yaşamın dünyeviliğine vurgu yapmaktadır. Post modern grup bireylerinin yaşam amacında rol modelleri daha lüks tüketim yapabilen popüler kültür kimlikleridir. Oysa kültür sınıfının yaşam deneyimleri, davranış biçimleri yüzlerine, bakışlarına, saç modellerine ve giysilerine yansımıştır.

Ekonomik koşullarını düzelterek ya da zengin bir eş bularak evlenen bireyler üst sınıfa geçerek sosyete olarak adlandırılmaktadırlar. Türkiye'de 1990 itibariyle sosyete dergilerinde yer alan kitlelerin bir bölümü her etkinliğe katılarak magazin dünyasının dikkatini çekmiştir. Bu bireyler sınıf değişimlerini edindikleri lüks

araçlarıyla göstermeye çalışmışlardır. Ancak katıldıkları sosyal etkinliklerin çokluğu ve giysi tercihleri gerçekte ait oldukları sınıfların simgelerini açığa çıkarmıştır.

Aristokrat sınıfı olmayan Türkiye’de en üst sınıfı sanayiciler oluşturmaktadır. Yoksulluktan varoluşa geçen Türkiye’de, Osmanlı’nın kentli paşa çocukları hariç gerçek bir üst sınıftan bahsetmek mümkün değildir.

1990’larda çoğalan sosyal hayat, moda ve iç dekorasyon dergileri tüketimin hangi yönde gelişeceği konusunda ipuçları vermektedir. Aynı dönem, Türkiye’de ilk özel televizyon kanalları kurulmuş, ABD merkezli ve farklı ülkelerde faaliyet gösteren müzik kanalı MTV’ye benzeyen Türk müzik kanalı Kral TV yayına girmiştir. Kral TV bu dönemde müzik dünyasının popüler kültür bireylerinin kitlelere ulaşmasında en önemli kanaldır. Yine aynı dönemde bilim kurgu sinema filmleri, diziler, en önemli sosyal yaşam kültürü haline gelen futbol maçları toplumda ilgi alanı bulmaktadır. Toplumsal saygı biçimleri, kültürel değer üretimi, geleneksel yaşam biçimleri yerini gösteriş alanına bırakmıştır. Plansız gelişen, büyüyen, rant alanına yenik düşen kentte, kent kimliğini belirleyen apartmanlar iş yerlerine dönüşürken, apartmanların üzerinde görsel kirlilik yaratan ışıklı panolar ve reklam tabelalarında en büyük, en gösterişli olanı yapma yarışı başlamıştır. Burada en çok göze çarpanın ‘gelinlikçiler’ olduğu söylenebilir.

Bitişik reklam panosu ve marka tabelalarının kirliliği içinde görünmez olan dönem mimarisini yansıtan binalar, sanatçılar tarafından üretilmiş seramik panolar yine bu ışıklı, ışısız panoların arkasında yok olmakta; kent kimliğini kaybetmektedir. Yüksek kültür üreticileri, kentsel tasarım için çaba harcayan mimarlar, kent kültürünün kaybedilmemesi için uğraşan düşünürler ve akademisyenlerin ‘toplumların yaşadığı kent kimliğisürekliliği bireylerin gelişimi, toplumların değerleri için önceliklidir’ söylemlerine rağmen, kent, tüketim alışkanlıklarına yenik düşmüştür. Avrupa’da ise kent planlamacıları, grafik tasarımcılar, endüstriyel tasarımcılar ve moda sektörünün en önemli kentsel görselini oluşturan vitrin tasarımcıları birlikte çalışmaktadırlar. Kente konacak, kent için yapılacak her şey bir bütün olarak ele alınmaktadır.

Emperyalist güç devletlerin; savaş sonrası topraklarını ele geçiremediği toplumları farklı politikalarla etkilediği, tüketici toplumun kültür ve bilgisinin kimliğini fark ettirmeden değiştirerek sömürge haline getirir.

Tüketim toplumu olmanın sürecinde imgeler yoğunluğunda karmaşa ve çöküş başlar. Bu kültürel ve bilgisel çöküş, tarihten koparak derinliği olmayan, yeniyi talep eden yaşamlarla birlikte yeni sermayedar gruplar oluşturmuştur.

Bu oluşumun sanata yansması ise; geleneksel tavrı savunan entelektüeller, akademisyenler, kültür üreticilerine karşılık post modernin yarattığı kitlelerle çatışmak durumunda kalmışlardır. Dönemin sanatçıları yeni anlayışla bağlantı kurabilmek için klasiğin teknik üslubundan ayrılarak post modernin karmaşık yapısını kullanmaya başlamış, kavramsal sanatı işlerinin özüne indirgemişlerdir. Klasiğin değer simgelerinden ayrılmışlar, klasik eserlerin dönemini tamamladığı ve bunları saklayan müzelere eleştirilerini çoğaltmışlardır.

Gelenekselle, modernin ve post modern üretim alanlarının değer gerçekliği ile simgeleri arasında kalan entelektüeller ve sanatçılarımız ürettikleri eserlere karşı güvensiz bir dönemden geçmektedirler. Bilginin, eğitimin baskılandığı 1960-1980 arası dönemde sanatçılar olgunlaşma bekleyişine geçmişlerdir. Bu arada Batı yeni tekniklerle farklılıklar yaratmaya devam etmiştir. Sonrasında ise Post modernizmle sanatın gerçekle sanal arası, değerle değersizlik arasında kaygan bir zeminde üretim yapılmıştır. Batı'nın kavramlarına şekilsel yaklaşım eğilimi çoğalmış, bu üretim tavrıkiyüzlü bir tüketici-üretici ilişkisini de beraberinde getirmiştir. Artık alıcının gerçekten sanattan anlaması gerekmeyecektir. Hayalindeki ve çevresindeki algının etkisiyle yeni sanat modalarına uymaya çalışacaktır.

Tüketicinin giysisi de bu tüketici anlayışıyla yeni simgeler içinde incelenebilir. Giysiler yaratılacak imajın başlıca nesnesidir. Artık meşrulaşan popüler kültür kendine alan yaratır. Her davranış biçimi, giyinme biçimi, konuşma üslubu bu alanda kurallarından kurtulmuş ve gevşemiştir. Bu tüketici ve üretici sanatçıların geçici olacağını düşünen, küçük bir azınlık sanatçı geleneksel tavidan kopmayarak direnmeye devam etmektedir. Bu grup daha iyi, daha gerçek bir dünyanın geri geleceği hayalini kurmakta, tarihe kendilerinin kalacağı bilinciyle üretimlerine devam etmekte, basma kalıp şabloncu teknolojik yardımlarla yapılan sanatın gelip geçici olduğunu, emek ve etik değerlerle sanatın yeniden kazanacağını inanmaktadırlar. Bu tüketici grup belli bir süre sonra Post-Modern'in yarattığı yüzeysel imajların karışık ve algısının yüzeysel olduğunu düşünerek çelişirler. Geçmişe özlem duyan bu grup yeniyle eskinin mukayesesini yaparak endişe taşırlar.

20. yüzyılda sanat akımları birbiri ardına çıkmakta, her yeni akım bir öncekini dışlamakta ancak hepsi bir bütün olarak gelenekseli ancak müzelerde görmemiz gerektiğini düşünmektedirler. Daha da ötesi, müzedeki koleksiyonların saklanması yer işgali olduğunu düşünüyorlardı. 1990'lara kadar karmaşık olan tüm bu kavramlar, gerçekler, sanallar, imajlar, içi boşalsa bile zaman içinde yoğun algı yüklemeleriyle bir süre sonra inandırıcı olmaya başlamışlardır. Sanat üretimi gündelik yaşamla karışmış, gelişen teknolojilerle birlikte video ve fotoğraf sanatı bir ikileme içine girmiştir. Bir yandan herkesin kolayca üretebileceği teknolojik makinelerle günlük yaşam pratiklerinin sanata katılması ve video enstalasyonunun ön plana çıkarılması, resim yerine reklam dünyasına gönderme yapan grafik illüstrasyonlar ve üç boyutlu teknolojiyle üretilen heykeller sanatın bir çıkmaz sokakta olduğu sinyalini vermektedir. Konuyla bağlantılı olarak post modern sanat ortamında artık eserlerden çok sanatçıların bedenlerini kullanım biçimleri, saç şekilleri, giyimleri ile aynı reklam panoları gibi ilgi alanı oluşturan sembeler üretilmektedir. Bedenlerin imajları üzerinden simgeleştiren post modern sanatçılarda bir pop star davranışıyla eserlerini tüketen kitleyle iletişim kurmaktadır.

Küreselleşen dünyada artık toplumun arzı üretimin ana paradoksu olmuştur. Burada artık kullanımı bilinçli olan toplumun gösteri toplumu olması ve görselini iletişim olarak kullanması araştırmanın bütününe anlamlı kılan alandır. Çalışmada giysiler bağlamında ele alınan modalar gerçekte bireyin yaşadığı evinin dekorasyonu, kullandığı arabası, gittiği sosyal yaşam mekânları, dinlediği müzikler gibi genel bir çerçevede incelenmelidir.

Giysiler, bir gelişim ve bilinç seviyesinin sınıflar arasında sembolleriyse, bu sembollerin bireyler bazında okunması daha güvenilir olabilir. Ancak bu tezde simgelere etki eden genel faktörler üzerinden toplum katmanları okunmaya çalışılmıştır.

Mesleki, kültürel, ekonomik olarak ayrılan grupları anlamak için, tezin zamansal ana alanını oluşturan 20. yüzyıl başından 21. yüzyıla kadar olan dönemde etkili olmuş farklı kimliklerin yaşam biçimleri röportajlarla anlaşılmasına çalışılmıştır.

Giysiler üzerinden birey okumaları yapıldığında kültürel seviye ile ekonomik seviye arasında bir bağ kurmak anlamsızdır. Kültürel alan seviyesi ekonomik güç alanından bağımsızdır. 'Ekonomik gücü olan bireyin aynı zamanda kültürel

seviyesinin de yüksek olabileceği' tartışılır buna karşın 'kültürel seviyesi yüksek olan bireyin ekonomik gücünün yüksek olması' da beklenemez. Dolayısıyla klasik kabulü olan estetik beğenilerin kültürle ilgisi olduğu kabul edilir, beynin ve gözün estetik algılarının soydan gelerek, eğitimle gelişmiş olabileceği düşünülür.

Araştırmanın kırılma noktalarından birini oluşturan köyden kente göç sonucu, uzun zamandır kentte yaşayan topluluklarda kentte yaşamının kurallarına uymaya çalışan bireylerin davranış biçimlerinde kaba estetik ve davranışsal simgeler görülmekte içsel tepkiler açığa çıkmaktadır.

Kentin yeni sakinleri günlük çözümlerle kenti deforme ederken, planlamadan uzak yarattıkları alanların korunması için kentine duyarlı yüksek kültür bireyleri kent değerlerini koruma çabasıyla hareket etmişlerdir. Tüketim toplumunun yüksek arzına cevap verilirken kaybedilen kültür alanlarının sonucunda tüketici olan toplumun kültürel seviyesi ile estetik algısı da kaybolur. Büyük bir tezat olarak tüketim metalarının yollandığı üçüncü dünya ülkelerinin aksine Batı, kültür alanlarını genişleterek, sanata daha çok yatırım yapmaktadır. Sanat artık tüketim alanının içinde klasik saygısını kaybetmesine rağmen turistik bir tüketim alanı, Batı'da sergileri izleme olanağı bulamayan ülkelere satılan sergiler; petrol zengini Arap emirliklerinde, Amerika ve Fransa'nın en saygın müzelerinin açılması bir örnek olarak kabul edilebilir. Yeni teknolojiyle karışık sanatsal üretimler moda oluşturmuş, geleneksel eserler Avrupa müzayedelerinde ekonomik olarak düşük maliyetten satışa çıkarılmaktadır. Batının siyasi yöneticileri bir biçimde kültür sermayesini de yönlendirirler. Dünyada sanat ve kültür okullarından yetişen yeni topluluklarla, kültür alanına yeni giren ekonomik güç sahipleri sanat modasının üreticileri ve tüketicileri konumundadırlar. Gittikçe güçlenen ve küreselleşen sanatsal üretimler toplumsal kavramlardan etkilenerek gelenekseli dışlarlar. Sadece sanatçıların geçmiş üslupları nostaljik ya da ironi olarak tekrar ele alarak yorumladığı söylenebilir.

5.4. Kent ve Kentleşmenin Modaya Etkisi

Tez kapsamında toplumsal olayların, siyasi hareketlerin, tarihin izinin en çok sürülebildiği ve en çok araştırmanın yapıldığı ana aks üzerinde İstanbul şehri yer almaktadır. Tarihçilerin yazdığı gibi İstanbul, Fatih Sultan'ın fethi öncesi şehir görkemli yıllarına ait birçok değerini, yapılarını yangınlarla, depremlerle, savaşlarla kaybetmişti. Fetih sonrası geriye kalan birçok anıt eser kiliseler, surlar, günümüze kadar gelmiş bizlere

bir kültür mirası olarak kalmıştır. Şehir Osmanlı Müslüman İmparatorluk kimliğini de yeni anıt yapılarla biçimlendirmiştir.

Osmanlı Müslümanlarının uhrevi düşüncelerinin içinde şehrin maddi kimliği dünyevi hayat onlar için çok anlamlı değildi. Mitolojik şehirlerin ve sonrasında oluşan Batı şehirlerinin planlı anlayışından daha çok, öbür dünyanın varlığının üzerine kurulan anlayış Cami ve külliye etrafında çarşılar ve evlerle birlikte oluşuyordu. Halk at ve kuş pazarlarında bir araya geliyor, buluşma yeri olarak da daha çok cami avlularını kullanıyordu Çünkü cami sadece ibadet alanı değil düşünce ve fikirlerinde paylaşıldığı yerlerdi.

Türk evi yaşamında daha çok iki katlı görünen harem ve selamlığın olduğu, avlulu ahşap binalar yaşam alanlarıydı. Bu yapılar ömrü zaman içinde çıkan yangınlarda kaybolup gitmiş zaman zaman mahallerin yandığı bile görülmüştür. Bu yok oluş yeni yapı arayışlarına neden olmuş, zaman içinde kagir yapılar inşa edilmiştir. Ahşap yapıların azda olsa özellikle İstanbul'un Süleymaniye semtinde günümüze kadar gelmişlerdir. Yeni yapı tekniğiyle yapılan kagir yapılar ve apartmanlar günümüz de eski İstanbul'un birçok yerinde görülebilir.

19. yüzyılda Saray efradı yeni Saraylara taşınınca, saraya yakın yaşayan vezir ve ricalde, bu bölgedeki yerleşim alanlarında yapılar, konaklar inşa etmeye başlamışlardır.Boğaziçi'nde ki eski yerleşim bölgelerinin dışında yeni yapılar oluşurken, Beyoğlu, Galata ve Pera'da azınlıkların, Levantenlerin ve yabancıların elçilik binaları, evleri ve ticarethaneleri bulunuyordu. Fener, Haliç ve Balat ile Pangaltı, Ortaköy, Şişli, Kurtuluş,vb semtleri azınlıkların çoğunlukla yaşadıkları bölgelerdi.Zaman içinde azınlıklarda kimi zaman yer değiştirmişlerdir.Batıyla ilişkilerin arttığı bu dönemde yeni akımlar ve mimaride eklektik üslup binalar artmıştır. Bu dönemden sonra Batı'nın apartman yapısı yabancılar ve azınlıkların uygulamalarıyla Taksim, Harbiye, Nişantaşı'nda uygulanmaya başlanmıştır.

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında mimari üslup geleneğe bağlı, ancak daha çağdaş olması düşünülen bir üsluptur. Cumhuriyet'le birlikte bir meydan inşası düşüncesiyle Taksim Meydan'ı düzenlenirken, insanlar bir araya gelme olanağı olarak Batı meydanlarında olduğu gibi birçok fonksiyona sahip bu meydanda buluşmaya başlamışlardır.Kıyafet Devrimi ve Cumhuriyet'in simge meydanı, çağdaş

yaşamında dönem giysilerinin görüldüğü yerlerin başında gelir. Bu görünüm eski zaman fotoğraflarında ve yağlıboya tuvalerde sanatçılara konu olmuştur.

Batıda Kilise'nin ön plana alındığı Ortaçağ kentlerinde Kilise ekseninde kurulan meydanlar, Batı kentlerinin genel karakteristiğini oluşturmaktadır. Batı medeniyetinin bir parçası olan bu meydanlar, bugün halen kültür etkinlikleri, demokratik gösteriler, sosyal amaçlar için hem şehir halkının hem de turistlerin buluşma noktası olup, kafelerin, mağazaların bulunduğu, alışverişe imkân tanıyan buluşma mekânlarıdır. Meydanlar, görsel iletişimin de gelişiminde farkındalık yaratmıştır. Bir çeşit görsel alışveriş yoluyla toplumun tüm sınıflarını görme, izleme, duyma, algılama alanları da denilebilir.

1936 yılında Atatürk'ün davetiyle Türkiye'ye gelen Henri Prost'un, şehrin nazım Planını oluşturmak için İstanbul'da 15 yıl yaşadığı bilinmektedir. Bu planların bazıları uygulamaya konurken, bazıları 1950 yılında Adnan Menderes hükümetini beklemek zorunda kalmıştır. Menderes hükümeti döneminde;şehir planlamasının yanı sıra,köyden kente göçün neden olduğu gecekondulaşma, azınlıkların gerek siyasi gerek ekonomik baskılar sonucunda şehirden ayrılması ve İstanbul'un demografik yapısının değişmesinden söz edilebilir. Tarihi yarımadayı korumak için atılan her adım geciktirilirken, şehrin tarihi dokusu eskiyerek, yanarak, yakılarak yok olmakta; yeni gelen göç dalgalarının yarattığı gecekondulaşma ve her geçen gün sayıları artan taşıt trafiğine bağlı olarak yeni yollar açılmıştır. Kent kimliğini her siyasi iktidarla biraz daha kaybetmiştir. Uygarlıklar kentlerde yaratılmıştır. Kent kimliği uygarlığın en önemli göstergesidir.

Marx, kültürü, "doğanın yarattıklarına karşılık, insanoğlunun yarattığı her şey" olarak tanımlamaktadır (Oğuz, 2011: 136).

Batılı ülkelerde kentler, tarihi dokuları bozulmadan yeni alanlar oluşturularak gelişmektedir. Uluslararası aktörlerin farklı yöntemler kullanarak etkileri altına aldıkları üçüncü dünya ülkelerinin şehirlerinde yaşayan toplumların boş zaman aktivitelerini tüketim üzerine kurlmaları planlanır. Bu topluluklar pencereleri açılmayan gökdelenlerde yalnız, televizyon ya da bilgisayarda sadece imajlarla baş başa yaşarken, ev dışı zamanlarını ise tüm ihtiyaçlarını karşılayabildikleri büyük alışveriş merkezlerinde geçirirler. Bu bireyler ekonomik anlamda güçlendikçe daha çok tüketici konumuna dönüşürler. Tüketimi yaşam tarzı olarak gören ve

varoluşlarını ve statülerini daha çok tüketimle inşa eden yeni sermaye toplumu yaratılır. Birey kentten ayrı düşünülemez. Kamusal alanı, bireyin görsel kimlik inşası kadar, ruhsal kimlik inşasına da katkıda bulunan alanlar olarak tanımlamak mümkündür. Kent içinde sadece simgesel tarihi yapılarda değil, dönem yapıları da dâhil olmak üzere yanlış plana kurban edilmiş her değerde boy, boy dikilmiş mağaza tabelaları ve neon yazılarıyla büyük bir görsel kirliliğin arkasında kalan şehir okunamaz hale gelmiştir.

Kentli olmak, kentte yaşamayı bilmek; kentin tüm toplum katmanlarına etki eden bir üst kimliktir.

Sanayi Devrimi'yle birlikte sanayi işletmelerinin kurulması ve bununla paralel işçi sınıfının öne çıkmasıyla yeni bir terminoloji de beraberinde gelmiştir. Üretim bağlamında kente dair yeni bir dil oluşmuştur. Gelişmiş Batı toplumları yeni alanların fonksiyonlarını kente eklerken, genel kimlik yapısının tarihsel bağını, değerler toplamını göz ardı etmemiştir. Çağın gerekliliği olan restorasyonlar, engelli bireyler düşünülerek gerçekleştirilen kaldırım düzenlemeleri, ağaçların kaldırım buluşma fonksiyon tasarımları, yol-kaldırım ilişkisinde ayırıcı fonksiyonel tasarımlar, şehir lambaları , kent mobilyaları gibi çağa ayak uyduran ama kent kimliğinin her yönüyle düşünülen, bütünsel bakış açısıyla, eve verilen özen mantığıyla tasarlanan şehirler yaratılmıştır. Sanayi Devrimi sonrası işçi hareketlerine de sahne olan kentin ana meydanları aynı zamanda bir çelişki olarak üretimin ve tüketiminde alanı olmaya devam etmiştir.

İstanbul bağlamında düzensiz konut inşası, plansız kentleşme, imparatorlukların yaşadığı şehrin değerlerini gizlemiş hatta yutma aşamasına gelmiştir. Yeni yapılar, mahalle ölçeğinde ele alındığında,estetik ve fonksiyon olarak ilişkisizdir. Sonuçta bu karmaşıklığın içinde yaşayan bireylerden; estetik bir eğitim/eğilim, kültürel bir dışavurum ve bireyin kendisinden başlayarak giysi farkındalığı yaratması ve giysinin topluma yayılan bir simge olması beklenemez.

Meydanlar aynı zamanda karşılıklı kültürel alışveriş alanlarıdır. Kent merkezi çekim gücü olma yetkisini bilinçli kaybettirildiği andan itibaren toplanma alanları alışveriş merkezleri olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu alanlar bireylerin mutluluğu için var olsa bile, her şeyin sınırı belirlenmiş, deneyim alanı kısıtlanmıştır. Birey kendini sadece imgelerle yüzleştiği tüketim alanında bulmaktadır.Bir başka bakış

açısıyla alışveriş merkezlerinin kent meydanları kadar demokratik olduğu söylenemez. Girişi çıkışı kontrol edilen, belirli bir statüye gönderme yapan vitrinleriyle, provoke eden, çağıran, ısıltılarla dolu bir mekân olduğu söylenebilir ve ürünler üzerinden sınıflandıran bir metalar dünyasıdır. Kent meydanının barındırdığı kamusal alan pratiklerinden uzaktır.

Beyoğlu'nun karakterini oluşturduğu, sosyal hayatın önemli merkezlerinden biri olan Tokatlıyan Oteli, bugün restore edilerek tarihsel izi sürdürülmek yerine büyükçe bir pasaj görünümünde alışveriş merkezine dönüştürülmüş, yine Beyoğlu'nun en eski eczanelerinden olan 1895 yılında kurulan Reboul Eczanesi ve İnci Profiterol'ün bulunduğu Rumeli Han restorasyon amacıyla boşaltılmıştır. Bir yüzyılı aşkın süre barındırdığı sahipleri, kendilerine yeni alanlar bulmak zorunda kalmıştır. Yıkımı basında yer alan ve kimi zaman manifestolara sahne olan Emek Sineması da bu yeni dönüşümden izini kaybettirerek etkilenmiştir. Bu yok yıkımlar şehrin belleğinin de yok olması anlamına gelmektedir. Beyoğlu'nda bulunan Yeşilçam'ın, Türk Sineması'nın merkezi olduğu söylenebilir ancak bugün sinemalar tek tek kapanarak alışveriş merkezlerine dönüşmektedir.1950'lere kadar Beyoğlu'nda sosyal yaşamın vazgeçilmezi olan tiyatrolar, özel girişimler sayesinde daralan alanlarında nefes bulmaya çalışmaktadırlar. Atatürk Kültür Merkezi binasının tadilat göreceği için 2008 yılında kapatıldığından beri tekrar kültür hayatına katılamaması tartışmaları da beraberinde getirmektedir.

Kent kimliğini kaybeden bu şehir için sivil toplum örgütleri direnmeye çalışmaktadır. Oysa Batı ülkelerinde bu mekanlar bireylerin yaşadıkları, kentleriyle iletişim kurdukları, kimlik inşası ve bellek oluşumu açısından önemlidir. Kente çıkarken giyinen giysi, bireyin kendine saygısı kadar kente gösterdiği, kentte karşılaşacağı diğer bireylere saygısının da göstergesidir. Bu davranış biçimi, azınlıklarla birlikte yaşanan bir dönem İstanbul'unu, Pera'sını, Büyüka'dasını hatırlatır.

Kentsel mekan fonksiyonu, bireyin kullanım alanı, yapılabilecek etkinlik alanları ve estetik kaygılar şehirde doğanın dışında insan yapımı yaratılan mekanlar olarak doğru tanımlamayı gerektirir. Sosyolojik olarak incelenen bu konu bireyin mekanla arasındaki ilişkisini açıklamaktadır. Batı şehirlerinde kent tasarımcıları doğanın kent içindeki alanlarını tasarlayarak, ağaçların formlarını, kentte yer alacak peyzajların renklerini, dokularının kentle uyumunu düşünerek bireyin ruhsal

gelişimini de dikkate almaktadır. Kent içindeki mağazaların vitrin tasarımları kentin genel kimliği ile birlikte ele alınmaktadır. Kent gibi geniş bir alandan başlayan tasarım, fonksiyon, estetik, tekil binalara, mağazaların vitrin düzenlemesine, oradan bireylere kadar ulaşmaktadır.

Bütün bu alanlarda çağlar içinde tasarımlar tekrar ele alınırken, geleneksel olanla yeninin uyumu birincil önemdedir. Kentin tarihi binaları, kenti tarif eden simgesel yapılardır ve yapılan yeni mekanların tasarlanması esnasında vurgulanırlar ya da yok olurlar.

Film çekilen sahne alanında yürüyen bireylerin kostümleri gibi giysilerin mekanlara aidiyet duygusu taşıdıkları düşünülür. Aynı zamanda bireyin algı oyunlarında uyarıcı etki alanı olan mekanlar, bireyin fark etme, düşünme, değişme ve yeniden oluşma gibi evrim durumlarına da etki etmektedir. Evrimleşen bireyin estetik algısı gelişerek giysisine, davranışına etki etmektedir. Giysiye etki etme durumu genel geçer bir algı yaratıyor olsa bile bilinçlenmenin bireysel bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Bireyler, küresel dünyanın rant baskıları sonucunda gittikçe birbirine benzeyen Üçüncü Dünya ülke kentlerinde, şehirlerinin simgesel alanlarını kaybederek gökdelenler ve alışveriş merkezleri ile hiçbir kültür hareketine ait olmayan günöbirlik barınma ihtiyacını karşılayan karmaşık binalarda, kimliksiz yaşam alanları arasında kaybolurlar. Şehrin kimlik kaybı, fark edilmeme duygusunu bireye yükleyerek, bireyin var olma duygusunu ya kaybettirir ya da aşırı yükler. Bu iki durum da sosyolojik bir buhranın işaretidir. Bu buhran giysilerde gözlenebilir. Birey, mekan duygusundan uzaklaşarak kendi dünyasında, sosyal ağlarla yaşayan tüketim toplumunun bir üyesi haline gelir.

Kentin yarattığı kaos ortamı, "zamanla yarışma" durumu kimi zaman tekrar doğaya dönme isteği yaratabilir. Bu istek sonucunda gidilen köy ve kasabalar da yerel özelliklerinden uzaklaşırlar. Köylülerde bilinçlenme eğitim sistemi durdurulduğu 1950'lerden sonra, kentin sömürgesi olmayı isteyerek kabul eden köylünün yeni köy kentlerinde, şehirden kaçanın bulmayı arzuladığı doğa kimliğini çoktan kaybetmişlerdir.

Toplumların isteklerinden beslenen moda üreticileri organik yaşam, organik üretilmiş tekstil ve doğaya öykünen giysi tasarımları yaratmaya başlamışlardır. Bu,

doğasını kaybetmiş ve gittikçe hastalıkların arttığı kentliler için ruhlarını ve sağlıklarını koruyacakları gıdalardan sonra talep ettikleri ikinci alandır.

Bilinçli ve yüksek ekonomik gelire sahip tüketiciler, tükettikleri gıdaların hangi oranda GDO'suz (Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar) olduğundan emin olamayacakları bilinciyle belki de mutluluğu organik olarak üretilmiş ikinci tenleri olan giysilerde bulurlarken ekonomik geliri düşük tüketici bu alanda da kaybederek polyester ve kimyasal maddeler kullanılarak üretilen kumaşların mağduru olmaya devam etmektedir.

Bireyin açık alanlardan yararlanabilmesi hedefiyle tasarlanmış kentler, bireyin spor yapacağı, açık hava etkinliklerine kayılabileceği alanlara sahiptir. Dünya modaları bu hızlı yaşam pratiği sonucunda sokağın farklı işlevleriyle ve sağlıklı yaşam sloganıyla yola çıkmaktadır. Bu slogan etkisiyle takım elbisenin altına giyilen spor ayakkabı ya da deri mokasen ayakkabı tabanının spor ayakkabı tasarımı yapılmaktadır.

Batı kent meydanlarında müzeye, kiliseye ya da kültürel etkinliğe aynı gün içinde gidilebilme ihtimali bulunmaktadır ve bireyler plansız etkinlikler için her mekanda doğru sayılabilecek giysiye ihtiyaç duyabilirler. Bir başka bakış açısıyla yaşamın giderek hızlandığı düşünülürse, bir gün içinde gidilecek mekanlar (toplantı, arkadaş buluşması, bar, konser, vb) artabileceği gibi, zaman aralıkları da sabahtan akşama eve dönülme şansı olmayan etkinlikleri de kapsayabilir. Doğru planlanmış kentlerde yaşayan bireyler giysilerini de kent yaşamına göre ayarlamaktadır. Doğru giyilen giysilerin eğitimle, gelişen kimlikle, gelişen yaşam biçimleriyle ilgili olduğunu, ancak sayısı artan alışveriş merkezine çekilen birey gelişimini, ruhsal ve fiziksel sağlığını, karşılaşma pratiği ve kimliğini kaybettiğini söylenebilir.

Gelişmiş toplumlarda; ekonomik açıdan güçlü konuma gelmelerine rağmen, toplumsal sınıflar ortadan kalkmamaktadır. Ne var ki, sınıfın yaşama biçimi, sınıf deneyimi, kültürel dışı vuruş şeklinde değişimler yaşanmış ve yaşanacaktır.

5.5. Alt Kültür, Pop Kültür, İmaj ve Moda

Büyük kentlere göçle gelen topluluklar yerel kültürlerini kent ortamına taşımışlar, karşılaştıkları yeni ortamda sosyal yaşama katılmakta zorluklar yaşamışlardır. Var olma koşulları katıldıkları toplumun değerlerine göre değişiklik göstermiştir. Kültürler ekseninde ele alınan göç, kendi başına devinimi olan bir

topluluk hareketi olmasına rağmen, tezde ele alınan değerleri etkilemekte, değerlerden etkilenmektedir. Bu etkileşim köyden kente göç olarak ele alınırken, Türkiye özelinde Anadolu ve İstanbul bağlamında ele alınmıştır. Bu hareketlerin, siyasi, ekonomik ve kültürel değerlere etkisi dünyanın birçok yerinde aynı düzlemde olmuş, ancak kültürlerin kendi değer çıkarımlarına göre sonuçları değişiklik göstermiştir. İstanbul'un böylesine trajik görünümü kente göç eden insanların fakir oluşandandır. Oysa yüzyılın başında Batı şehirleri de köylerinden göçler almışlardır. Paris'e göç eden insanların göç ettiği evinde gardırobu bulunurken İstanbul'a göç eden kitlenin gardırobu değil giysisi bile bulunmamaktadır.

Bu sonuçları izlemenin en iyi yolu, toplumları kitlesel olarak etkileyen, göç edenlerin kendi kültürlerini, göç ettikleri kentlerin çağdaşlık düzeyini, bu çatışma ortamının dışavurumlarını en çok müziklerinde görürüz.

Siyasi yapılanmada çok partili döneme geçilirken, farklı bir seçmen tabakasının da varlığı görülmüştür. 1960'larda göç edenlerin birçoğunu bu kesim oluşturmuştur. Göç, ağırlıklı olarak doğudan batıya, batıdaki büyük kentlere doğru olmuş ve İstanbul bu kentlerin başında gelmiştir. Bu kentlerin çoğalan nüfusları, şehir planlamasının yokluğu yüzünden gecekondulaşma sorununa neden olmuştur.

Göç eden kitle Anadolu değerlerinin yanı sıra, ekonomik ve sosyal yaşamdaki acılarını da beraberinde getirmişlerdir. İlk gelenlerin, şehirde çalışma hayatının içine katılarak asimile oldukları söylenebilir. Sonradan göçe katılanlar kentin dengelerini değiştirmektedir. Kendi kültür ortam alanı yaratan bu kitle, geldikleri yerlere göre yerleşim alanları kurmuş, Sivasililar, Erzincanlılar, Elazıglılar, Fikirtepe, Çağlayan, Okmeydanı, Zeytinburnu gibi yeni alanlarda gecekondulaşarak yaşama dahil olmuşlardır. Bunu izleyen dönemlerde yerel yönetimlerce çıkarılan imar afları gecekonduların siyasal bir rant alanı olmasına ve yasallaşmasına neden olurken, bu alanlara ve alt yapı hizmetlerinin götürülmesinin yolu da açılmıştır.

Köyden kente göç, toplumun tüm kültür katmanlarını etkilemiş ancak müzik üzerinde etkisi çok daha hissedilir olmuştur. Anadolu türküleri göçle gelenlerle daha fazla değer bulmuş ve daha çok sahiplenilmiştir. Bunun yanı sıra kentte yaşayanlar yeni seslerle yarı Arap yarı halk ezgileriyle bezenmiş, müzik sözleri insanın içini acıtan, bu yeni müzik türüyle tanışmışlardır. Arabesk müzik olarak isimlendirilen ve

ana kültür akımıyla çatışmakta olan bu müzik, kent içi ulaşımı sağlayan minibüs ve dolmuşlardan gelen yüksek ses ile İstanbulluların ilgisini çekmiş, bilinir olmuştur.

Göç sonrası İstanbul nüfusunun çoğalması, konut sıkıntısını da beraberinde getirmiştir. Bu mevcut durumdan ticari olarak yararlanan inşaatçı gruplar oluşmuş, bahçeli ve iki katlı birçok ev yıkılarak yerine çok katlı apartmanların yapılmaya başladığı, küçük esnafın ticarete yer bularak apartmanlara taşındığı yeni dönemdir. Şehrin merkezinden uzakta ve merkezdeki yeni Anadolu esnafı yeni yaşam biçiminde, yeni bir hayat tarzı, yeni farklı bir müzik anlayışıyla da karşılaşmışlardır. Plakçılar çarşısının kaset üretimini yaygın olarak kullanmış, bu dönemde Batı anlayışındaki müzik Anadolu'nun folklorik öğeleriyle süslenerek, toplumun göç eden ve kentte kendine yeni farklı bir yer edinen bu yeni İstanbullulara sunulmuştur.

Bunun yanı sıra İstanbul'da kent yaşamı aynı dönemde, gazino kültürünün devam ettiği dönemdir. Taksim ve Caddebostan Maksim, Bebek Belediye Gazinosu, Aşiyen, Yenikapı'daki gazinolarda, vb Türk sanat müziğinin assolistleri Zeki Müren, Behiye Aksoy, Sevim Tuna, Müzeyyen Senar, vb gibi sanatçılar sahne almışlardır. Yeni İstanbullular bu gazino kültürüne de benimsemiştir. Gazinolar yemek yenilen müzik dinlenen yerlerin ötesinde sanatçıların yeni sahne kostümlerini de sunduğu halka kolay ulaşılabilen magazin gazetecilerinin aracılığıyla popülaritelerinin oluşmasını da sağlamışlardır.

Müzik, her zaman toplumsal değişimlerden etkilenmiştir. Bu durum Osmanlı'dan günümüze kadar gelmiştir. Tanzimat dönemi Saray'da çalınan Türk musikisi, Cumhuriyet'le birlikte müzik yapısını sürdürmüş ancak Türk dilini daha anlaşılır sözlerle kullanmıştır. Bu dönemin öne çıkan isimler Münir Nurettin Selçuk, Saadettin Kaynak, Safiye Ayla'dır.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde batılı enstrümanların çalındığı, çok sesli müziğin ön plana çıktığı, varlıklı ailelerin evlerine daha çok piyanonun tercih edildiği, müzik aletlerinin alındığı dönemdir. Çok sesli Batı klasik müziğinin yanında aileler dans dersleri olarak tango ve vals öğrenmişlerdir. İstanbullu bu ailelerin buldukları sosyal yaşam alanı ise kulüpler ve otellerin balo salonlarıdır.

Türkiye'de 1960-1980 arası dönemde toplumda göçün yazgısı insanlar farklı kültürel yapılarıyla müziğin rengini de değiştirmiştir. İlk dönem göçmenler yoksullukla ailelerini geçindirebilmek derdiyle yaşarken, onların çocukları kentin

içinde büyümüş ancak büyük bir kısmı işsizlik ve yoksulluktan kurtulamamışlardı. Bu yeni işsiz ve yoksul kesim ülkenin siyasi yapısını, kentin iyi yaşam alanlarının farkına varmış ve kendi durumlarına, ülke düzenine karşı koymaya başlamışlardır. Bu dönemde isyankar radikal grubun teselli müziği kısmen İbrahim Tatlıses, Müslüm Gürses ve Orhan Gencebay, fantezi müzikte Ümit Besen, Ferdi Tayfur olsa da onların efkarını avutan daha radikal sözleri ve müziğiyle, etnik kimliğini de öne çıkaran şarkıları seslendiren Ahmet Kaya olduğu söylenebilir.

Müzik piyasası olarak adlandırılan İstanbul Manifaturacılar Çarşısı'nda (İMÇ)'de alt kültür hedef kitleye müzik üretenler, aynı ortam kimlikleri gözetmeler de, kitleler kendi içinde farklı seslere ayrılmışlardır. Burada bilinçli bir imaj kurgusunun giysiden başlayarak, hareketlere ve müziğe etki ettiği bilinmektedir.

Türkiye'de göçle oluşan alt kültürlerin, kendilerini ifade etme biçimleri, geldikleri coğrafyanın etkilerini de taşır. Kente uyum sağlamalarında giysi kimlikleri de onları tanımlar semboller göstermektedir. Bir dönem sonra bu giysiler; acıları süregelen "Anadolu delikanlısı"nın, öne üç-dört düğme açık giyilen -bağrı açık - gömleklerinin altına, parlak bir pantolon ve sivri uzun burunlu mokasen ayakkabılardan oluşmaktadır. Bağrı açıklık bilinçli ya da bilinçsiz, Unkapanı piyasasının modası olan beğendiği sanatçının giyiminin reddetme biçiminin yansımasıdır. Güçle güçsüzlüğün dışavurumu olduğu söylenebilir.

Dünyada kendi seslerini görsel imgeleriyle oluşturan alt kültürler, punklar, dazlaklar, hippiler, yuppiler, rock'çuların giysi kimlikleri göstergebilimde sosyolojik olarak çözümlenerek araştırmalarda yer almıştır. San Francisco'da hippilerin, İngiltere'de Punkların saçlarının şekilleri, giysilerinin üslup ve renkleriyle kendilerini ifade etme şekilleri bir karşı duruş, düzene karşı gelme olarak ifade edilebilir.

Türkiye 1980 ve sonrası yeni kurulan siyasi anlayışlarla dışa dönük bir ticari uygulamaya geçmiştir. Bu dönem eğlence sektörünün ve popüler kültürün toplumun tüm katmanlarına televizyon kanallarıyla ulaştığı bir dönemdir. Toplumlar siyasi, ekonomik ve kültürel olaylardan etkilenirler. Bu süreçte toplumlar kendi içinde sınıfsal bölünmeler yaşamakta, katmanların davranış biçimleri değişim göstermektedir. Arabesk söyleyen şarkıcıya kendini yakın bulan alt kültür bireyi, bu başarıdan kendine bir sonuç çıkarmakta, onun gibi davranma eylemi geliştirmektedir. Bu eylem sonucunda birey, beyaz ekranın yarattığı gerçek olmayan imajlarla

özdeşleşme arzusu taşıyan, ünlü olmanın ekonomik güç olduğu, ekonomik gücün ise bir üst sınıfa ulaşabilmenin yolu olduğu simgesiyle donanmaktadır. Toplum yozlaşarak karıştığı deforme kültürlerin etkisi altında ana akım değerlerini kaybetmekte, estetik algıdan uzaklaşmaktadır. Kaybedilen estetik algı, yaşam planının her aşamasına etki etmekte, boş vermişlik olgusu toplumun her alanına yayılarak başta kent dokusunu bozmaktadır.

Giysilerde göstergebilim içinde siyasi etkinin benzer giyim gücü yeni bir güç oluşumu durumu olarak görülebilir. Ancak bu karşı çıkış aynı zamanda bir karşı kültür tanımını kapsamamakta; bir kültür meselesi olmaktan çıkmaktadır. Farklı fraksiyonlar ortaya çıkarken; giysiler, kimi zaman dünya ile eş zaman hareketlerinde, kimi zaman ülke bazında olayların sessiz dili olmuştur.

Post modern dünyanın imajları üzerinden kültürel pratikleri yeniden kurduğu düzende, sanatçıların imajları üzerinde çalışmış, bilinçli kurgular yapılmaya başlanmıştır. 1990'ların sonunda birlikte yolculuğa başladıkları göç topluluklarının kent yaşamına katılmasıyla, Orhan Gencebay ve Müslüm Gürses şarkıları, çağdaş dünyaya uydurularak tekrar düzenlenmiş, daha Batılı eğitim almış gençlerin kabullenebileceği bir ortama taşınan müzik, 1990'ların eğlenmeye odaklı gençliği açısından da yeni bir dile kavuşturulmuştur. Orhan Gencebay'ın "Batsın Bu Dünya" şarkısının yeniden düzenlenmesi ve Müslüm Gürses'in 2000'li yıllarda şarkıcı Teoman'ın Paramparça isimli şarkısını söylemesi yeni imaj simgeleri olarak karşımıza çıkmıştır.

Göç eden ilk toplulukların ikinci ve üçüncü kuşakları ne ailelerinin ait olduğu sosyal ortamdan kopabilmiş, ne de aldıkları eğitim dolayısıyla buldukları ortamı kabul edememişlerdir. Yönetenler, bu yeni kuşağın siyasallaştırılabileceğinin farkına varmıştır. Onlar gözlemlediklerine özlemlerle, kentin içinde yoksullukla, alt kültür ortamında büyümüşlerdir. Ancak hem televizyon vasıtasıyla hem de sosyal yaşama katıldıkları şehir mekânlarında gördükleri imajları taklit etme arzusu taşımışlardır. Bu bireylerin kolay ulaşabileceği ve rol modelleriyle benzer dünya kurabilecekleri alanın giysi olduğu söylenebilir. Televizyon dünyasında gördükleri ve geçmişte kendileriyle aynı şartlarda yaşamış ve başarıya ulaşmış sanatçılar her yaş grubu için özgün örnekler oluşturmuştur.

Gerçekte, ilk gelenler kentin bir parçası olmuştur. Artık onlar göçmen olma statüsünden çıkıp, yaşadığı mekanı "kiç" bir şekilde dönüştüren, kendine özgü estetik algılarıyla dekore etmeye başlayan bireylerdir. Gecekonducular gökdelenlerle donatılan alanların içinde kalarak kimi zaman rant istilalarından yararlanmış, bir şans yakalamışlardır. Daha uzun süredir kentte yaşayan ve kendilerini üst sınıf olarak konumlandırarak kentli özelliği gösteren ailelerin boğaz çevresinde komşularının kimlikleri de değişmeye başlamıştır. Ekonomik ve statü olarak evrilen yeni komşular "görgüsüz olabilirim ama parada bende" anlayışla hareket etmişlerdir. Kentli-soyulu denebilecek kesim 1980'lere kadar kendi kullanım alanları olan boğaz boyunca konumlanmış, sosyal mekânlarda yeni bir sınıfla tanışmış böylece üst kültür mensupları, televizyonların sosyete olarak lanse ettiği topluluklarla yan yana durmak zorunda kalmış sonuçta da iki grup birbirini ötekileştirmiştir. Aynı mekanlara ekonomik olarak gitme hakkı olan bu iki grubun dinlediği müzik türleri ve giysi kimlikleri tamamıyla birbirinden farklıydı. Farklılık birbiriyle çatışmayı da beraberinde getirmişti.

İlk göçle gelenlerin acılarını dillendiren arabesk müziğin yerini, içinde daha iyimser sesler barındıran yeni bir müzik akımı almıştır. "Fantezi" olarak adlandırılan bu akım sadece müzikte değil, bu dönemden sonra tekstilden giysiye her alana yayılmaya başlamıştır. 1920'li yıllarda azınlıkların çoğunlukla yaşadıkları Yeniköy ve Tarabya'da bulunan Rum vatandaşların kültürüne ait tavernalar, bu yeni akımın eğlence mekânlarına dönüşmüştür. Pişano yerine org çalan şantörlerden Ümit Besen ve Arif Susam gülünen, ağlanan, dans edilen Türk taverna kültürünün öncüleri olmuşlardır. Yıllar geçtikçe rol modelleriyle birlikte giysiler de sürece adapte olmuş, pasajlar ve pazarlar bu değişim için ucuz ve güncel giysilerin bulunduğu, halkın kolaylıkla ulaşabildiği alışveriş noktalarına dönüşmüştür. Ünlü ve zengin olma olasılığı zannedildiği kadar kolay olmasa da İMÇ her gün elinde sazıyla ve kaset çıkarma umuduyla yollara düşen yüzlerce hayalleri yıkılmış insanı ağırlıyordu. Bu yeni dönüşüm giysilerde parlak ve canlı renkleri, gösterişli, abartılı makyajı ve plastik takılarıyla simgeleşmiştir.

Türkiye'de yaşanan bu göç kitlelerinin değişimi ile eş zamanda İngiltere ve Fransa sömürge ülkelerine yapılan göçler ve onların yarattığı müzik, gettolarından yükselen seslere ve giysilerine yansımıştır. Özü insan olan ve siyasi hareketlerin

küreselliği etkilediği olaylarda, sonuçları farklı olsa da yol ve yöntemlerinin genellikle kesiştiği söylenebilir.

Popüler kültür alanında 1970'lerde tüm kültür katmanlarını içine alan, siyasi bir tabana gönderme yapmayan, daha çok toplumun her kesiminin bildiği bir duygu olan aşkı merkeze alan şarkılar ve onları seslendiren isimler ünlenmiştir. Başta Ajda Pekkan, daha sonra Sezen Aksu, Nükhet Duru ve Nilüfer ayrışan kimliklerine rağmen, küçük imaj farklılıkları ve ses tonlarıyla halk tarafından benimsenmişlerdir. Sinema'da geniş halk kitleleri tarafından kabul edilen Türkan Şoray, Filiz Akın, Fatma Girik, Hülya Koçyiğit, Ediz Hun ve Kadir İnanır gibi isimler ön plana çıkmıştır. Popüler kültürün her alana yansıdığı, Batı'da oluşan modalarının takip edildiği bu dönemde, moda liderliğini Ajda Pekkan kullanıyordu. İmaj kimlik yapılanmasında şarkıcılığının yanı sıra, modayı takip eden kimlik olmayı da sürdüren sanatçı, vatkalı ceketler, afro'lu saçlar gibi dönem modalarını ustalıkla kullanmıştır.

1980'lerde eğitim sisteminin baskılandığı, darbelerle aydınların, düşünürlerin yok edildiği bir toplumun geride kalan gençleri, sindirilerek yeni bir kültür ortamının içine sürüklenmiştir. Toplumun değer yargılarının kırıldığı kültürel kaosun sonucunda toplumun değersizliğe itildiği, başıboşluk ortamının yaratıldığı bu ortamda, giysiler de yaşananlarla doğru orantılı kodlar sunmaktadır. Başıboşluk; en alt katmanlarda gençleri bağımlılığın artmasına iterken, orta katmanlarda gençleri, saçıyla, yırtılmış görünümde giysilerle kendini ifade etmeye yöneltmiş, üst katmanlarda ise yozlaşmış ahlaki değerlerin anlık ilişkiler yaşattığı, giysilerin dekolte sınırlarını zorladığı bir ortam oluşturmuştur. Kendi kültürüne tamamen yabancı, rap ve acid müziği giysilerinin, toplumun az da olsa bir kesiminde yer alması dikkate değerdir. Eş zamanlı bir başka kültürde neon renkli taytlar ve kafa bantları ile dünyada karşı duruşların dozunu arttırdığı, slogan sözlerin t-shirtlere, bileklıklere yerleştiği bir ortamda, punklar alternatif saç modelleri ve farklı renge boyadıkları saçlarıyla 'marjinal' olduklarını ifade ediyorlardı. Her iki ortamda da başıboşluğun dışavurumu gizliydi.

Etnik siyasi olaylar eş zamanlı olarak bu dönemde Doğu'da yaşanmakta, Doğu'nun karanlık işlerle uğraşan ailelerinin ve çocuklarının dünyaları dizilere yansımaktaydı. Bu dizilerdeki karakterler; biraz İtalyan mafya film giysileri etkisiyle beyaz yakalar, geniş gömlekler, altın bilezikler ya da saatler, boyunlarında atkıyla televizyonda yer alıyorlardı. 1990'ların başında Deli Yürek ve ardından gelen Kurtlar

Vadisi dizileri için yazılan karakterler yeraltı dünyasının asi çocuklarını anlatıyordu. 2000'li yıllarda toplumun genç erkek bireylerinin sakallarını uzattığı ve toplumda "pis sakal" diye bilinen bir sakal bırakma akımının olduğu söylenebilir. Bu grup son model spor arabalarıyla ve beyaz geniş yakalı gömlekleriyle gece hayatında yer almışlardır.

Bu yeni akım gençler siyah camlı güneş gözlükleri, 1960'lı yılların İtalya'sının dar paça pantolonları, jöleli saçları, lüks markaların abartılı ayakkabıları ile Amerika'nın soul-brother anlayışı ve R & B'nin soğuk üslubuna yakın duruyorlardı. Bu gençler, arabalarına taktırdıkları müzik teknolojileriyle arabesk-pop karışımı olan yeni müzik tarzını dinliyorlardı. Müziklerini dinledikleri kimlikler de yenedünyanın tüketim alanına girmeye başlamış, kısa süreli ünlü olup sonrasında kalıcı olmamışlardır. Prim yapan; cahil ukalalığı, erkeklik, gösterişli bir maçoluk, hafif şiddet, bilinen normların dışına çıkarak ilgi çekme ve ekonomik güç, bu dönemde post-modern toplumda imaj dahil her şey hızla tüketilmeye, kültürel değerler yerini günübirlik popüler kültür ortamına bırakmaya başlamıştır.

Sadece Doğu kökenli değil, Karadenizli, Adanalı, Kayserili pamuk ve inşaat tüccarları ile eşleri de kentte Anadolu kökenli yeni bir katman oluşturmuştur. Bu imajı kullanan kendisine medyada yer bulan yeni varlıklı kitlenin kullandığı şiveli dil, televizyon dizilerinde öne çıkan karakterler tarafından da kullanılmıştır.

Bir dönem göçle gelen kitleyi kentli kültür aşağılamış bu insanları "kıro", "keko", "hanzo" ve "maganda" söylemleriyle adlandırmışlardır. Bu göçle gelen Anadolu toplumu bu sözleri hak etmediğini ekonomik güç olanaklarını oluşturduktan sonra toplumun her kesiminde kabul görmek üzere farklı bir davranış biçimiyle karşı koymuşlardır.

Bu dönemin seçkin toplum anlayışı 1990'lı yıllara özgü bir durum olarak kalmıştır. Bu sosyolojik deformasyon düzelmesi bireysel çabalarla sonuçsuz kalmış yeni bir kültürel ve sosyal düzen kurma arzusu gerçekleşmemiştir. Bu çabanın yerini daha sınıfsal, siyasallaşmış bir çoğunluk almıştır.

Bu dönemde futbol alanında öne çıkan gençler kendilerini kanıtlamak, daha çok para kazanmak arzusuyla bir süre yurtdışındaki futbol takımlarında antrenör ve futbolcu olarak görev yapmışlardır. Bu futbolcular ve teknik adamlar etkilendikleri

modayla, dar paça kısa pantolon, renkli çoraplarıyla, siyahi takım arkadaşlarının da etkisiyle neon renkli ceketleriyle yeni moda ikonları, futbolcular olmuştur.

Çağ artık zamanla yarışılır haldedir. Değişim hızla ölçülmekte, hız zamanla yarışmaktadır. Tüketim ise değişimin hız yörüngesindedir. Değişimin altında, yatan kavram şifreleri, dönemin doğasını açığa kavuşturmaktadır. Umberto Eco, ‘sadece açıkça kasıtlı olan iletişim nesnelere değil, bütün nesnelere, bir gösterge olarak algılanabileceğini’ dile getirmiştir. Bu araştırmada da kimi zaman dönemde örtük kodlarla yaşanan olaylar ile toplulukların doğal akışta giyinirken anlamlandıramadığı simgeler anlaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca siyasi değişimlerin etkisiyle ayrışan toplumsal grupların davranış biçimleri, dinledikleri müzikler ve giysilerinin ayrışarak; süregelen sınıf, statü grup olgularının iletişimi de açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

Giysilerin toplumun kimlik inşası oluşurken onu etkileyen diğer faktörlerle birlikte hareket eder. Sanayi Devrimi sonrası üretilen ürünlerin tüketiciye iletilirken, iletim alanları ve iletilen ürünler üzerinde söylemi olduğu düşünülebilir.

Giysilerin simgeleri küresel dünyada, uluslararası aktörler tarafından sadece reklam panoları, televizyon, müzik ve sinema yıldızları yoluyla değil, herkesin ulaşabildiği sosyal ağ kanallarıyla kullanılmaktadır. Giysi tasarımcıları toplumun hem yeni kuşaklarını, hem yaş aralıklı toplum katmanlarını (genç, orta yaş ve sonrası) dikkate almakta ve yaş grupları üzerinden giysileri eskiden olduğu gibi ayırmamaktadır. Küresel ve yeni oluşmaya başlamış seküler dünyada, moda, daha çok alana ulaşmak, ürün fazlalarını Üçüncü Dünya ülkelerine satmak amacı gibi yeni sömürge alanları aramaktadır. Müzik endüstrisinin imaj kurma gücü göz önüne alınır, hem alt kültür gruplarına hitap eden arabesk-rap, orta ve üst grup gençlere hitap eden Avrupa ve Amerika kökenli yıldızların imajları dolayısıyla kurulan giysi kodlarının gençleri etkilemeye devam edeceği rahatlıkla söylenebilir.

Küreselleşen dünyada gelişen teknolojilere karşın, doğanın önemine vurgu yapan, çevreyle ilgili farkındalık önem kazanmış, dünyanın sürekliliğini önemseyen bireyler, giysilerin sınıfsal okunabilir imajlarından kurtularak sadece fonksiyonel, ekolojik giysilere yönelmişlerdir. Deri çanta yerine dönüşebilir bez çantalar kullanan, üzerinde farkındalık sloganları taşıyan t-shirt'lerin, markanın lüks olmasından çok, doğaya önemle üretilmiş, insan sağlığına zarar vermeyen doğal kumaşların önemini

kavramış, sürdürülebilirliğe değer verenler de söz sahibi olmaktadır. Eğer burada bir simge okuması yapılacaksa bu grupların, çantalarının baskılarında veya t-shirt'lerinin üzerinde yazan direkt okumalar bir araştırma konusu olabilir. Ayrıca gençlerin giydikleri t-shirt'lerin ve denimlerin eski görünmesi için yapılan özel yıkamaların yaşanmışlığı incelenmelidir. Ancak özellikle denim yıkamalarında kullanılan kimyasalların bu sektörde çalışan işçileri etkilediğini bilen duyarlı çevreciler kimi zaman bu alanda firmalara çağrıda bulunmakta, en azından çalışılan mekânlarda suyla arındırılma konusunda bilinçli tüketici kimliklerini ön plana çıkartmaktadırlar.

Bilinçli tüketici olan bu topluluklar üreticiyi zorlamış, temel giysi olarak bilinen "basic (temel)" t-shirt, uzun kollu bluzların ve pantolonların kalıplarından dikişlerine kadar insan ergonomisine verilen önemli tasarımcıların ürünleri tercih edilir olmuş,. dünyada bu talebi değerlendiren markalar önünde uzun kuyruklar oluşmakta,her yaş grubu tarafından tercih edilen markalar olmuşlardır.

Alt kültür giysi kullanımlarının bir estetiği olduğu söylenemez. Ancak yerel oldukları da söylenemez. Bu kullanım yoksullukla Batılılık arasında kalan yarım kalmış bilgilenmenin giyside ki deformasyonudur. 1980 darbe sonrasında ülkede aydınlanmasını tamamlayamamış yeni var olan ikinci bir topluluktan söz edilebilir. Bu topluluk bilgiden çok görsel imajıyla kendini göstermeye çalışan, birincil göstergenin giysi ve marka statüsü olduğunu düşünen yeni servet sahipleridir. Bu grup geleneksel kültürden bilgi ve estetikten uzak deformasyon bir imajla varlıklarını kabul ettirmeye çalışmışlardır.

Bu bireysel zengin olma düşkünü yeni topluluk kendisine düşünce, eğitimde değiştiremediği için, televizyon kanallarındaki imaj iletişimde, diziler ve reklamlar aracılığıyla gördüklerini kullanarak çevresindeki tüketim alanlarını da genişletmişlerdir. Emeksiz, bilgisiz kazanç halk arasında "Köşeyi biran evvel dönme" gibi bir kavramın yayılmasına neden olmuştur.Toplum eğitimden ve emekten uzaklaşmış, geniş kesim zenginlik hayali kuran bireyler haline dönüşmüştür.

Aynı süreçte Batılı giysi markalarının Türkiye'ye girişiyle statü sembolü marka giyinmek önem kazanmıştır. Bu kesimin ekonomik ulaşım alanları geniş olmasına rağmen, geldikleri taban itibarıyla üst kültür alanlarının değerinin farkına varamadan sadece lüks tüketim toplumunu oluşturmuşlardır. Amerika'nın marka önemi, İngilizce bilme statüsü bu grubun kendi içindeki üst alanını

oluşturmuştur. Türkçe pop müzik şarkıları için yazılan şarkılara İngilizce cümleler eklenmiş, ironik olarak bu davranışların bütünü özetleyen bu şarkı sözü "Hey corc versene borç" bu dönemi anlatmaktadır.

Aynı dönemde yurtdışından gelen göçmen akrabaların sevdikleri Rap tarzı şarkılar, Batılı gençlerin ilgi duyduğu alan olmuş, tam rap olduğu söylenemeyecek ama hızlı okunma kimliğiyle rap'le bağdaşlık kurulabilen şarkılar üretilmiştir. Amerikalı şarkıcıların ters şekilde giydiği beyzbol kasketleri moda olmuştur.

Bu dönem imajlar devri olarak yer alırken, yeni ekonomik orta-üst sınıfın derin anlamları anlamaya çalışmadan sadece tüketici olmaları talep edilmiştir. Bu tüketim ancak ekonomik refahla mümkün olabilmiş, bu da beraberinde risk almayı getirmiştir. Aynı dönemde Batı üniversitelerinde eğitim almış kent kökenli gençler, bu refah ortamında genç yöneticiler olma arzusuyla ülkelerine geri dönüş yapmış, kravatlı takım elbise statü sembolleri içinde yerini almıştır. Lüks markalardan alınan bedene göre dikilmiş duygusu veren iyi kumaşlardan oluşmuş takım elbiseleriyle, daha çok beyaz tenli olan gençler, yüzünü tam olarak Batı'ya dönmeye çalışan Türkiye'nin umudu haline gelmişlerdir.

Bu kültür karmaşasından etkilenen kökeni daha eskiye dayanan kentli sınıflar ise yitirilen estetik ve saygı değerlerini arayan topluluklar olarak, kimi zaman ait oldukları mekânları terk ederek, küçük mekânlara taşınarak, kimi zaman yurtdışında yaşam alanları yaratarak hayatlarına devam etmişlerdir. Cumhuriyet'in kuruluş dönemlerinde doğmuş ya da çocukluklarını yaşayan bireylerin hayatları birbiri ardına bu dönemde son bulmuştur. Onların çocukları ve torunları ise küresel dünyanın gösterdiği uygarlık değerlerinin farkında, doğaya saygılı, kent planlamasının yaşam için önemini, eğitimin bir toplumu nereye taşıyabileceğinin farkında mimar, mühendis, akademisyenler olmuşlardır. Ülkelerinin gelişimi için adımlar atmaya çalıştıkları ve bu uğurda bedel ödedikleri söylenebilir. Baskılanan yaşamlarında sivil toplum örgütlerinde, üniversitelerde, kitaplarında söyleyeceklerini dile getirmenin yollarını aramışlardır. Üst kültür gruplarının etkinliği sayılabilen opera, tiyatro, oda müziği, İstanbul Sanat Festivalleri'nde buluşan bu grubun giysileri daha çok dünyada 'bobos' olarak bilinen kimlik tarzıdır. Sosyal hayatın içinde her an yer alabilecek klasik spor olarak tanımlanan, biraz sanat kimliğinden simgeler barındıran özgür bir giyim kimliğini benimsedikleri söylenebilir.

İkinci kuşak patron çocuklarının bazıları tekstil kökenli firmaların varisleri olmuş, devraldıkları işletmeleri daha yüksek seviyelere taşımak için dünya markalarıyla ortaklıklar kurmuşlardır. 1990'lı yılların hırslı, idealist, iyi eğitimden geçmiş patron çocukları, yuppie gençleri, üst kültür sınıfının en önemli göstergesi olan sanat koleksiyonerleri olmuşlardır. Cumhuriyetin idealist kadrolarının Anadolu'dan yola çıkan ve halkla birlikte kurduğu, farkındalık taşıyan, birlikte var olmayı hedeflediği yapıya karşın, elitist bakış açısıyla yaklaşan, ülkenin hazır olmadığı ekonomik uçurumlarda sosyal yaşamları dikkat çekmiş, 1980'li yılların patron çocukları 'prensler ve prensesler' olarak sınıflar üstü bir katmanda yer almıştır. Bütün bu kültür katmanları üst üste binerek, yer değiştirerek, evrilerek, sınıfsal kodların simgelerle giysiler üzerinden okunmasına olanak sağlamaktadır. Dünya güçlerinin birleşerek daha da güçlendiği, buna karşın Türkiye'nin bu katmanları birbirini dönüştürdüğü ama 'bir olamadığı' dönemde, gittikçe muhafazakâr bir eksene kayan, yeni bir toplum kimlik inşası oluşturmaktadır.

Küreselleşen dünyada lüks markalar ilhamlarını sokaktan almaya başladıkça giysi kimlikleri birbirine karışmıştır. Sınıf modaları, bireyi kendi kimlik yaratımında demokratikleşmiştir.

2000'li yıllarda gençler 1950-1990 arasında Elvis Presley'den Micheal Jackson'a uzanan evrensel rol modeller üzerinden diretilen modalardan farklı bir platformda yaşamaktadır. Bu yıllar bütün bilgilerin demokratikleştiği kadar karmaşıklaştığı, emperyalist üretimin yeni alanlarda ulaşmak uğruna yeni savaş ortamları yarattığı küresel dünyayı ifade etmektedir. Sosyal medya reklam ağları, sosyal ağ ünlüleri (vine, instgram, twitter...) günübirlik yarattıkları imajlarla bu dünyanın sanal varoluşu içinde yer almaktadır.

Bu arada giysi diretilen modalardan öteye geçip, sınıf kavramını kırmış ve demokratikleşmiştir. Dolayısıyla kişi öz kimlik inşasını kurmak gibi, belki biraz daha zor bir giyim-kimlik alanına kaymıştır. Bu sonsuz özgürlük alanı bireye bilinçlenme talebi yüklediğinde sınıflar arası kodlar kırılmıştır. Doğru giyinebilmenin ve bir tarz kimliğine sahip olmanın temelinde yatan değer faktörlerinin gerekliliği aranır ve sorgulanır olmuştur.

5.6. Küreselleşen Dünya'da Tüketim Toplumu ve Moda

Teknolojik çağda Dünya toplumları birbirlerinin kültürlerinden, geleneklerinden haberdar olma olanağı bulmuşlardır. Dünya bir bakış açısına göre bir bütün haline gelmiştir. Ancak küresel dünyayı planlayan uluslararası aktörler "yerel değerler"i zaman zaman küresel dünyada bir çeşitlilik olarak kabul etseler bile, yereldeki toplumların tümü onların tüketici alanlarıdır. Bu toplumlara sempatik görünmek için giysiler üzerinde onlara ait öğeleri de kullandıkları görülür.

Yerel toplumlar giderek eğitimden uzaklaşmakta, karar veren güçlere bağımlı hale getirilmektedir. Yereller bu bağlamda kimliklerini de kaybederek yerelde olamayan bir kimliğe bürüneceklerdir.

Birinci grup, yurtsuz,dünyayı evi kabul etmiş küresel gezginlerdir. İkinci grup ise her seferinde diretilenleri daha fazla kabul eden ve gittikçe kendi yerelliklerini kaybeden, yeni kölelerdir. Kent planlamaları ve bireyler arasındaki iletişimi asgariye indiren inşaatlar bu mantığın ürünüdür. Birleştirmeyi çağrıştıran küreselleşme kavramı, kent tasarımıyla ayrıştırılan toplumların kültürel dönüşümünü de beraberinde getirmektedir. Bu durum üstü kapalı simgelerle ilerlerken ardında birçok soruyu da beraberinde getirir.Sorular cevaplarını bulamadan gelişen olaylar, öncelikle orta sınıfı bir dalganın eşliğinde sürükleyerek belirsizlikler ortamına itmektedir. Bu durum sorulacak soruları da unutturmaktadır. Sorulacak soruların yönetimi artık küresel dünya olduğuna göre soru sorulacak kişi ya da kişiler de yoktur.

Yenidünyanın savaş nedeni bellidir. Ancak savaşanların kim olduğu belirsizdir. Savaşlar küreseldir ancak ölenler yoksullar ve yerel halklardır. Fiziksel olarak coğrafi sınırların birbirine yaklaştığı dünyada, iletişim ağları kitleleri fiziksel engeller olmaksızın birbiriyle iletişime geçirmektedir. Bu teknolojik dünyada artık insan bedeni simge olarak kalmıştır, beden aslında yoktur. Olmayan bedenler küresel dünyanın yaratıcıları için de nesnel değildir. Yerel toplumun bireyleri artık sosyal ağlar üzerinden iletişim halindedir ve bu da onları tüketici konumuna getirmektedir.Küresel dünyada ticarete hakim olan anonim güçlerdir.

Soğuk savaşın bitiminden beri süregelen tüm politik kavramlar kırılarak, bütün ortak ya da büyük sorunlar ortadan kaldırılarak sorunlar da bedensizleştirilmiştir. Böylece ticaretin hareket özgürlük alanından fayda

sağlayanların kimler olduğu, yeni sınıfın, yeni tüketim toplumunun, yeni zengin sınıfın tanımını yapmak güçtür. Bu yeni sınıflardan ekonomik koşulları iyi olanlar için göç hali, gidip gelme ya da sanal olarak hareket etme hissiyatının varlığından söz etmek mümkündür.

Tüketim açısından düşünüldüğünde, küresel dünya, her şeyin anlık tüketildiği ve hemen bir sonrakinin talep edildiği bir tavır yaratılmıştır. Sorgulanması gereken bu davranış biçiminin tüketiciye mi ait olduğu, yoksa bunu küresel dünyanın mı talep ettiği.

Her an giysi markaları tarafından akıllı telefonlarımıza gönderilen mesajlarla sürekli ayık tutulan tüketme arzumuz, bizi mutlu bireyler yapıyor olabilir mi? Dünyanın hızı dedikleri, dünyadaki her şeyi hızla tüketen toplumlar olabilir mi? Her altı ayda bir piyasaya sürülen yeni telefon modelleri, çok az farkla piyasaya sürülmelerine rağmen oluşan satış kuyrukları dünyadaki herkesin o telefonu tüketmek için beklediğinin kanıtı olabilir mi? Ya da ünlü bir tasarımcıya kapsül koleksiyon yaptıran bir firmanın koleksiyonunun en önemli parçalarının aynı gün tükenmesi hangi mutluluğun cevabı olarak okunmalıdır?

Tüketici, alışveriş sırasında beklerken bir sonraki tüketimi araştırmaktadır. Tüketicilerin bekleme sırasındayken tüketimlerine devam edebilmeleri için tasarlanmış ucuz ürünlerin yerleştirildiği sepetler, tüketiciye aldıkları ürünü bırakma düşüncesine olanak vermeden tüketime devam etmelerini sağlamaktadır. Ancak boş zaman tüketicisi, bilinçli tüketici değildir ve her an yeni tüketime hazır, tüketime sunulan metaları doğallıkla kabullenmektedir. Giysiler bağlamında, reklam, üreticiler, satıcılar, satın almacılar, iletişimciler bir markanın bütünü oluşturumaktadırlar.

Emek üreticileri, bu küresel dünyada gittikçe fakirleşerek bu çoğul sesin içinde seslerini kaybedenlerdir. Tüketim toplumunun emekçisi olmayı eskinin aksine direnmeden kabul ederler. Bir tek arzuları hala birileri varsa köyelerine dönmek olabilir ancak artık onlar köyle kent arasında bir kültür çatışması içinde kalmışlardır. Zanaat, tarım, hayvancılık kuşaklar arası devamlılığı olmayan, işçi olmak için kopulan bu hayattan kaybedilen zamanın izine düşmek için çok geçtir. Zanaatçılar için de artık ne eskinin dayanıklı, estetik gücü yüksek üretilen eşyalarını talep edenler ne de onları üretmek için zaman vardır. Orta sınıfa yönelik üretilen mallarda doğal malzemelerin yerini plastik ve polyester katkıları almıştır.

2000’li yıllardan itibaren ABD’den ithal çocuk ve gençlik dizilerinde sunulan kimlikler vasıtasıyla aktarılan roller, tüketici olmanın ötesine geçerek savurganlık vurgusunu izleyiciye aktarmaktadır. Eskinin icat eden ve üreten kahramanlarının yerini boş zaman etkinlikleri çok olan ve tüketici rolleri üzerinden bilinirlikleri artan kimlikler almıştır. Burada tüketilen giysi, ayakkabı ve aksesuar gibi maddi nesnelere yanında ün, şöhret ve zenginlikte tüketilmektedir. Bu tüketimde rol model olan birçok ünlü yaşamlarını kaybetmişlerdir.

Tüketim refahıyla geldiği iddia edilen mutluluk kavramı örnekleriyle, onları rol model kabul eden toplulukların kıstasları arasında mutluluk kavramı sosyolojik bir incelemeyi gerektirmektedir. Rol modellerin özel yaşamları gibi birçok alanına tanıklık edilebilen yeni çağda ulaşım biçiminin sınıf ayrımı olmadığı kesindir.

1950’ler de rol modellerin sinema aracılığıyla kitlelerle buluşan karakterleri ile 1980’ler de popüler kültürün çeşitlenen medyalar aracılığıyla sınıflara hitap eden rol modellerinin halktaki karşılığı farklıydı. Bugün reklamlar ve imajlarla, bir çok iletişim kanalıyla ulaşılan kitlelerin ekonomik ve sınıfsal farklılıkları tüketim toplumu psikolojileri üzerinde intihar, aile içi şiddet, madde bağımlılığı gibi sonuçlar doğurduğu da gözlenmektedir.

Tüketiciye sunulan renkli sloganının mutluluk olduğu bu mutluluğun küresel dünyada da olduğu öğretilen; bilgiyi eğitimi dışlayan sanal bir mutluluk vaadi olduğu kabul edilebilir. Küresel dünyanın uluslararası aktörleri refah ve bolluk dünyası imajı yaratmakta, bu refaha erişemeyecek yoksul ve küresellikten uzak yerelliklerine terk edilmiş topluluklar, daha iyi bir dünya ümidiyle göç ettikleri teknelerde boğularak ölmektedirler. Üçüncü Dünya ülkelerinin mutluluk için vaat edilen büyümesinde dengeler değişmekte, yoksulla zengin arasındaki sosyal ve ekonomik ayrım büyüyerek, daha çok yoksul olan kesim algıdan çıkarılmaktadır. Tüm bu maddi üretim bolluğuna karşılık tüketilen doğa, sürdürülebilir bir dünya için insanoğlunun ihtiyacı olan hava, su ve toprağı barındırmaktadır. Doğanın küreselleşen dünyada yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı ve doğadan elde edilenlerin artık lüks tüketimin bir parçası haline geldiği bir dönem yaşanmaktadır.

Sınıfsız ve ekonomik parametreler olmadan herkesin kullanım hakkı olan doğa, eşit olmayan toplum katmanlarına tekrar ele alınarak sunulur. Buna plajlar,

doğa tema parkları, doğal ortama zarar vererek yapılan ancak doğanın içinde olmaları nedeniyle de kıymeti artan turizm alanları ve konutlar dahildir.

Burada vazgeçilmemesi gereken toplumun bilinçlenmesi ve eğitimden ayrılmamasıdır. Bilginin Batıda erişimi sınıf ayrımı gözetmez, erişilebilir teknoloji yoksul ve bu anlamda alt yapısı oluşmamış ülkeler için bir sorundur. Bilgiye erişecek kişinin eğitilmiş olması teknolojik erişim olanaklarını kolaylaştırır. Bu eğitim ücretsiz değildir. Böylece eğitimde tüketim alanının içine girmiştir.

Sosyal olmayan devletlerde eğitime ulaşılabilirliğin sınıflar ve ekonomik alım gücüyle belirlendiği, tüketim gücü olanın daha derin bilgiye ulaşabilecekleri bir eğitim alanından geçtiği, yoksulun ise 60 kişilik sınıflarda genel geçer bir eğitimle karşı karşıya kaldığı bir alandır. Sınıfsal koda aileden gelen kan mirasıyla sahip olanların, tüketici ekonomik koşula ulaşarak giysi, otomotiv gibi alım güçlerini gösterecekleri dönemsellerin dışında, sınıf atlamanın, statü sembolünün başlıca alanı eğitimidir. Ancak bu demokratik olmayan döngü içinde sosyal olmayan devletlerde alma gücü zayıf olanın iyi eğitime erişimi zorlaşmıştır ve burada özel okullar ve vakıf okulları da söz konusudur. Akademisyenler de ekonomik güç umuduyla özel üniversiteleri tercih etmişlerdir.

Sınıf; aile kalıtımından gelmiyorsa, bireyin evrimleşme süreci tüketici olarak izlenebilir. Sınıfa aidiyetin meta ile başladığı, daha sonra eğitim farkındalığının oluştuğu ve tüketim alanlarının değiştiği gözlemlenir. Bu yeni tüketim alanlarına sanat ve kültür alanları eklenir. Ekonomik refahıyla önce sadece tüketici olan sınıf atlayan birey daha sonraki olgunluk sürecinde sanatı ve kültürü anlama ihtiyacı duyacaktır.

Türkiye’ de 2000’li yıllarla birlikte oluşan yeni sınıf şu an tüketim toplumunun en üst katmanıdır. Sınıfsal statülerini lüks tüketimle oluşturmaktadırlar. Sosyal yaşam alanları, katıldıkları etkinlikler statü talebine duyulan özlemle açıklanabilir. Topluluğun kendi kültür alanları çevresinde yaratılan ve yeni ihtiyaçları karşılayacak üretim alanları, üreticiler tarafından yaratılmaktadır. Yeni anlayışa hizmet sunacak moda tasarımcıları, desen tasarımcıları, ressamlar, mobilya tasarımcıları yeni sınıfın statü ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

Bir önceki sınıf, olgunluk evresinde doygunluk sürecine girerek üst sınıfın lüks tüketimi olan iyi ve sağlıklı yaşam için organik ürünlere ulaşmalarıyla, oluşan

yeni sınıfın lüks tüketimi arasında fark vardır. Karanlık mağazaların girişinde fotoğraf çekilmek için bekleyen yarı çıplak, kaslı vücutlu modeller, artık beden de tüketime açık olduğu, iyi bir vücuda sahip olmak için spora, daha iyi beslenmeye ve bu kasları ortaya çıkaracak iyi kalıplı giysilere ihtiyaç olduğu imajıyla tüketiciye sinyaller yollamaktadır. Daha önce özellikle kadınlarda beden varlığının inkar edilmesi, kadınlar çalışarak özgürleşmeden önce esir olan bedenleri ile erkeklerin çalışmaya, dövüşmeye yarayan bedenleri tekrar metalaşarak tüketimin içindeki yerini almaktadır. Bu örnekte verildiği gibi beden teşhiri, var olmanın kanıtı gibidir. 2000 doğumlu yeni nesil çıplak beden cinsellik çağrıştıran imgesini kolayca kullanmaktadır. Bunu yaparken bir ahlak bozukluğu olarak düşünmeyen yaşları 8 ile 16 arasında değişen bu çocuk-geçer kitlenin, bedeni kullanıma sokarak her türlü alanda yasaklardan sıyrıldığı ve özgürleştiği söylenebilir. Artık eskinin baskıyla açığa çıkan sapkın yaklaşım düşüncesinin yerini, kesin yargılardan uzak, anlık tüketim eğlencesi almaktadır. Ancak bu yeni kitlenin bedeni özgürleştirilmesi ve moda kullanımı ile önceki neslin baskılanmış fikirleri karşılaştığında sapkın arzular açığa çıkmakta, cinsel eğitimin baskılandığı toplumlarda kıyaslamalarla, küçük yaşta kız çocuklarına ve gençlere karşı zulüm ve katliamlar meydana gelmektedir.

Beden kitle alanında araştırmaya bağlı kalarak bir başka toplulukta ele alındığında, yaratılan yeni sınıfının örtünmesinde beden ve baş ayrı olarak görülmektedir. Gittikçe daralan pardösüler, bütün bedeni ön plana çıkaran dünya moda markalarının modelleri moda tercihleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Küresel dünyanın düşünmekten uzak, bilgi ve kültürden yoksun bırakılan, tüketim toplumunun düşünmesi gereken geriye bir tek nesne kalıyor. Beden.

Beden dünyevi yaşamın somut alanıdır. Moda da tüketim bağlamında bedeni talep eder. Metalaşan beden daha sağlıklı olması ve iyi görünmesi gerekliliği ortaya çıkar. Burada artık bilinç statüsünden bahsedilmediğine göre beden ve tüketim statüsü ön plana çıkar.

Dükkanların önünde oluşan kuyruklar, mağazanın içindeki kalabalık ve satış alanlarının kendine has kokusu tüketicinin arzu, istek, cinsellik, ihtiras, hırs gibi rekabetçi duygulara ulaşmasını hedeflemektedir. Antika değeri olan bir objenin aydınlatıldığı gibi tek ve loş lambaların yarattığı gizemli dünyada t-shirt, sweat shirt gibi ürünler bir değer metası gibi sunulmaktadır. Kalabalıktan ulaşılamayan ürünler, karanlıkta kaybolan varlık algısıyla artık sadece gözler ile tüketilecek olan mal

arasında bir ilişki vardır. Ancak yine de orta – lüks sınıfın ulaşabileceği ürünlerin kumaşları, kalıpları, dikişleri, yıkamaları ve baskıları ile tüketiciye mutluluk verdiği söylenebilir.

Gelişen teknolojilerle günden güne farklılaşan, daha hızlı, daha düşük maliyetli, daha estetik ve kullanım gücü yüksek tekstiller üretilmektedir. Dolayısıyla tüketilecek ürünün çeşitliliği tüketiciyi daha çok tüketen konumunda tuttuğu kesindir. Ancak tüketici öncelikle modalar kapsamında modanın tüketilen hızına alışmıştır ve bu yeni illüzyonu sabırsızlıkla bekleyen, tüketmeye hazır bir psikoloji içindedir. Bireyler tarafından bu durum; tatmin olma, haz alma, kendini şımartma, üzgün ve mutlu günlerde artan istekler, ilk olma ve dikkat çekmek gibi kelimelerle tarif edilir.

Tüketilen ürünün iletişim dili halk arasında "dikkat çekmek" olarak dile getirilmektedir. Yenidünyada tüketilen şeye yüklenen anlam, bir öncekinden önce deneyimleme, ilgi alanı yaratma arzudur. Göçebe olmanın ucuzladığı ve kolaylaştığı dünyada, artık gezilen yerin ismi yerine orada yenilen yemeğin tadından bahsedilmektedir. Deneyimi yaşayan birey, bu deneyimi paylaşırken aktarmak istediği asıl duygu öncelik hazzıdır.

Tüketilmesi arzu edilen şey giyim estetik ve gösterişçi bir tanım yerine giysinin nasıl, nereden alındığı ile kumaşının hangi organik maddeden üretildiği gibi deneyimlerle tanımlanacaktır. Özgür alanlarda deneyim yaşayabilmek için tüketilecek toplumla bu tüketim alanlarını gösterebilecek açık, sosyal alanlara ihtiyaç vardır. Ancak her şeyin hızla geliştiği çağda birey, tükettiği ürünlerle baş başa kaldığında yalnızlığının farkına varabilir. Teknolojik çağ başlığı altında bahsedilecek olan sanal çoğulluk-gerçek yalnızlık ve sanal duygular öne çıkmaktadır.

Rant uğruna doğayı yok etmeyen devletlerde; gerçek mutluluk kimi zaman ekonomik güç gerektirmeyebilir. Sosyal devletin vereceği iyi bir eğitimle farkındalık oluşmaktadır. İnsanın en son varabileceği nokta kendi sadeliğidir. Tüketim toplumu kendini bulabilmiş bireylere hitap etmez. Kendini bulamamış birey arayış içindedir. Bu birey, benliğini, sınıfını ve statüsünü tanımlayacak ürünlere yönelmekte; davranış biçimlerini ona göre şekillendirmektedir. Bu durum ait olmak istediği benlik, sınıf ve statüye ulaşana kadar devam etmektedir. Sınıflar ve topluluklar sürekli olarak ilerlemektedir. Birey o topluma eriştiğinde o toplum artık orada olmayacaktır. Belki

de insanoğlunun ulaşabileceği en zor şey olan benliği ve gerçek mutluluğudur ve buna ancak bilgiyle ulaşmak mümkündür.

Uluslararası alanda söz sahibi olan devletler kendi ekonomik ve politik güçlerini devam ettirmek uğruna gelişmekte olan ülkelerde doğanın tahrip edilmesine yönelik faaliyetlerde bulunmakta ve bu ülkelerde tüketimi özendirilmektedir. Buna karşın, aynı ülkeler, kendi iç işlerinde sosyal devlet politikaları çerçevesinde doğa ile özdeş faaliyetlere ağırlık vermekte, giysinin statüyü tanımlamadığı kendi geniş orta sınıflarına özgürlük alanı yaratmaktadırlar.

Bir de sınıflar arası tarzlarıyla kendilerine alan bulan bireyler vardır. Daha çok marjinal giyimleriyle dikkat çeken ressam, müzisyenler, grafik tasarımcılar, mimarlar, endüstriyel tasarımcılar, sinemacılar, moda tasarımcıları kendi içinde oluşturdukları sınıflarla kendi meslek grubu iletişim dilini giysileriyle inşa ederler. Giysi tasarım endüstrisine hizmet eden fotoğraf sanatçıları, reklamcılar, blogger'lar, magazin yayıncıları, ikonlar, modeller giyim kimlikleriyle tarz sınıfını oluştururlar. Burada kullanılan marjinal dil, ait olan alanın statüsünü belirlemektedir. Bireyler bu alanda ekonomik gücün sınıfsal ayırım kodlarının yerine, bireyin yaratıcılık alan farklılığını ortaya koymaktadır. Bu tanımda aşırılıkla sadelik arasında tezat bir ilişki kurulabilir. Marjinalliğin aşırı gösterişçi diliyle, dünyevilikten kopuşu simgeleyen tinsel dilin giysiye yansımaları olan sadelik arasında geniş bir alanda giysi simgeleşmektedir. Bu sadeleşmiş olan sınıf tüketim toplumundan ayrıldığını kodlayarak yeniden ilgi alınının içine girer. Kendi marjinal alanında farklılığın sınırı yoktur, ayrıca reklam iletişim alanı bu değişikliği arzu etmektedir.

Eskinin popüler rol modelleri, halen mevcuttur ancak ulaşılabilirliği zor, 1990'lardaki gibi bütün dünyada bilinir kimlikler değildir. Ünlülük, rol modeller, jenerasyonlar ve sınıflar arası iletişime göre değişmekte, yaratılan kimlikler hedeflenen kitleyi o rol modeller üzerinden tüketici olmaya itmektir. Artık genel bir ünlülük alanı değil, kendi içinde eşlik kuran topluluklara hitap eden rol modeller oluşmaktadır. 2000'li yılların ortasından itibaren, yeni ergen topluluğa hitap eden iki çocuk yıldızdan söz edilebilir. Bu iki şarkıcının giysileri, saç modelleri, bedenleri, davranış biçimleri bir meta olarak kendi yaş gruplarında karşılık bulmakta ancak 20 yaş üstü gruba hitap etmemektedir.

Tüketim alanında eskinin statü sembolü olan giysiler ve modeller küresel dünyada birbirinin içine girerek statüyü belirsiz kılmaktadır. Modellerin farklı üreticiler tarafından hızla taklidi, modanın genişleyen sınırları ve özgür alanın iç içe geçmişliği bilgili bir tüketici tarafından bir araya getirildiğinde statü belirginliğini görsel olarak gizleyebilir.

Ancak doğru giysi kombinasyonları farkındalık ve gözlemlerle ilişkisi çok az bireyde doğru olanı yorumlamayı olanaklı kılmaktadır. Modanın koyduğu süzgeçlerle bireyin ait olduğu toplulukla giyilen giysinin kumaşı, dikişi, kalıbı, baskısı, renginin tonu gibi küçük farklarla ait olduğu toplumla ilişkisini açığa çıkarmaktadır.

Yeni yaratılan toplumda lüks tüketimi sınıf aidiyetini belirlerken statüsünü belirlemez. Statü, ilk gözlemlerde giysinin simgesel kodunu kullanmış olsa dahi bireyle görüşme başladıktan bir süre sonra kimlik ile görsel arası ilişki açığa çıkacak, giysiye eşlik eden takı, ayakkabı, çanta, makyaj ve davranış biçimi statü kodlarını anlaşılır kılacaktır.

Reklamlar bilgiyi ve kültürü bilinçli olarak anlamının dışında tutmaktadır. Kültür ve bilginin tüketim alanından uzaklığı, tüketicinin de bu alanı unutmasını sağlar. Tüketim alanının tinsellikle bir ilişkisi bulunmamaktadır.

Sanayi ve geleneksel toplumun ötesinde oluşan modern toplumdan beri bilgi geleneksel yapının içine hapsolmuştur. Bu andan sonra gerçek olanın yerini imajlar yoluyla iletilen anlamların aldığı söylenebilir. Ancak yeniden gelenekseli talep eden ve onu bir retro imaj olarak kullanan post modern toplumlardan yenedünyaya geçişte kültür toplumuna özlem artmaktadır.

Bir nesneden diğerine, bir fikirden bir başkasına boş zaman alanı bırakmayan tüketim alanı kentten sokağa, sokakta bulunan reklam panolarından mağazaların vitrinlerine, otobüs üstü reklam giydirmelerinden radyo ve televizyona, bilgisayarlardan akıllı cep telefonlarına geniş bir alanda her an bireylerin karşısına çıkmaktadır. Televizyonda seyredilen program aralarında yer alan uzun reklam kuşağı ile yaratılan siyaset üzerine her gün onlarca televizyon kanalında fikir yürüten kimliklerle, düşünmeyi engelleyen eğlence programları arasında süregelen imgelerle toplum, bilinçli bir şekilde sağlıksız bir ruh durumunda mutluluğu tüketimde aramaktadır.

Bilgiden ayrılan tüketim toplumu, sanal çokluğun içinde yalnızlaşan, başarının küreselleşemediği, ünlü olmanın anlık sonuçlarının yeteneğin ve emeğin önüne geçtiği bir çağda yaşamaktadır. Sanal mutluluk alanları ve anlarının yerini tüketimin getirdiği düşünülen sanal haz duygusu yitirilince, yerini şiddetin aldığı, gazetelerin üçüncü sayfa haberleri incelenerek varılabilecek sonuçtur. Geç post-modernizm'i bugün ki kapitalizmin kültürel yansıması olarak ele almak mümkündür. Dünyada ki kültürel değişimlerin yeni tüketici toplumları çokuluslu kapitalist üretiminin temsilcileri gibi yaşamakta, onların mantığıyla yeni alanlar bulmaktadırlar.

Son söz olarak konu bağlamında modanın, giysilerin; bireyin öz görsel inşası olduğu, düşünce sisteminin, yaşam planının vitrinidir denilebilir. Ayrıca giysiler ruh halinin de göstergesidir. Ancak kimliğimizin iletişim aracı olan giysilerin çok tükettiğimizle değil neyi tüketmek istediğimizle açığa çıkan sembelleri vardır. Bu doğru tüketim bilinçli ve eğitilmiş olmayı gerektirir.

5.7. Sekülerizm ve Moda

İnanç, insanoğlunun doğayla, yaşam koşullarıyla, hayvanlarla etkileşimleri sonucunda bir takım olaylara, şeylere anlam yükleyerek korkularıyla, bilinmeyene karşı hissettiği duygusu olarak var olmuştur. İnsanoğlu ilk zamandan beri çeşitli şekillerde, ritüellerde dini inançlarını gösterme yolları bulmuştur.

Orta Asya'da yaşayan göçebe Türk kavimlerinin en çok değer atfettiği ve gücüne inandığı hayvanlar onların ritüellerinde, vücut süslemelerinde, takılarında, mezar taşı motiflerinde kullandıkları figürlerdir. Bunun dışında açık alanlarda yaşadıkları, avlandıkları, savaştıkları topraklarda hava koşullarından, tarım yaptıkları doğadan etkilenmişlerdir.

Gerek Doğu gerekse Batı kültürlerinde çok Tanrılı dinler insanın endişeleriyle doğaya atıflarıyla ortaya çıkmıştır. Bu nedenle bu iki kültüre ait destan ve mitoslarda benzerlikler görmek mümkündür. Ayrıca, kültürlerin etkileşimleri ve devamlılığını mitoslarla takip etmek de mümkündür. Örneğin Sümer mitolojisinde bereketi simgeleyen tanrıça İnanna, Akad mitolojisinde İştar'a, Yunan mitolojisinde Artemis'e dönüşmüştür. Yine tüm mitoslarda kahramanlık hikayeleri bulunmaktadır.

Kavimler göçüyle başlayan dünya üzerindeki en büyük insan hareketinde çok Tanrılı dinlere inanan kavimler geçtikleri coğrafyalardaki farklı inançlardan etkilenmişlerdir.

Tek Tanrılı dinlerin var olduğu topraklarda inananların daha çok insana ulaşabilmek amacı zorlu mücadeleleri de beraberinde getirmiştir. Orta Doğu'dan Orta Asya'ya Hıristiyanlığı yaymak için yapılan büyük savaşlar ile Türk kavimlerinin göçle Orta Doğu'ya geldiklerinde karşılaştıkları Müslümanlık dininin yayılma süreçleri zorlu aşamalardan geçmiştir.

Dinlerle birlikte dinleri yayan öncülerine inançların sonucunda Tek Tanrılı dinler altında farklı kişilerin inançlarına yakın duran gruplar oluşmuştur. Farklı mezhepleri benimseyen gruplarla, farklı önderlere inanan gruplar ve farklı tek Tanrılı dinlere inanan gruplar arasında da çekişmeler başlamış, bu mücadelelerle din ile dünyevi meseleler birbirine geçmiş, bu olaylar günümüze kadar gelen savaşların başlangıcı olmuştur.

Tezin ana kırılma noktası bu zaman dilimi ve sonrasında gelişen olaylardır.

Çok Tanrılı Pagan inancından merkezini İstanbul (Konstantinopolis) olarak seçen Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul etmesi ile Kavimler Göçü sonrasında bozulan Avrupa merkezi yapısında Kilise siyasi ve ekonomik otorite olarak kendi alanını yaratarak birlik ve güç oluşturmayı hedeflemiştir.

Türk kavimleri Orta Doğu'ya geldiğinde olgunluk ve yayılmacı dönemini yaşayan Müslümanlık aynı bölgede var oluşu devam eden Tek Tanrılı dinlerin arasından son din olması dolayısıyla öne çıkmış Orta Doğu'nun ve dolayısıyla o dönemde orada bulunan Türklerin Müslümanlığı resmi dinleri olarak kabul etmesine sebep olmuştur. Müslümanlığı kabul eden Türkler siyasi dünyada güçlendikçe mücadelenin içine katılmışlardır.

İslamiyet'in ortaya çıkması, Ortadoğu'da siyasi yapıya gidip, bölge üzerinde siyasi güç elde etmesi Hıristiyan Avrupa ile Müslüman Ortadoğu arasında günümüze kadar süren çekişmenin başlamasına neden olmuştur.

Skolastik Orta Çağ Hıristiyan anlayışında Kilisenin din felsefesini yok sayması, Helen filozoflarının düşüncelerinin açığa çıkmasını engellemiştir. Ortaçağ,

Avrupa için ne kadar karanlıksa, Ortadoğu'da yer alan İslamiyet için bir o kadar aydınlıktır. Ortadoğu, Kuzey Afrika ve İspanya'nın güneyine genişleyen İslamiyet, miras aldığı Antik Yunan bilimini bu dönemde yeniden ele almış; antik el yazmalarının çevirileri yapılırken, bu çevirilere yeni bilgiler eklenmiştir. Bu kültür, bilgi ve teknik zenginlik, özellikle İspanya'da yer alan Endülüsler tarafından Avrupa'ya taşınmıştır. Fransa ve İtalya'da yaşayan öğrencilerin İspanya'da yer alan İslam medreselerinde eğitim aldıkları ve kendi ülkelerine geri dönerek bilimsel çalışmalarda buldukları bilinmektedir. İslam biliminin Avrupa'ya taşınmasındaki bir diğer yol da İtalya olmuştur. İstanbul'un Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilmesi sonucunda İstanbul'dan ayrılan Bizans bilginleri İtalya'ya geçmişlerdir. Burada bilimsel bilginin gelişmesi devam etmiştir ki sonraki dönemde yaşanan Rönesans'ın İtalya'da yaşanmasındaki nedenlerden biri de bu olduğu söylenebilir. Skolastik din anlayışından din üzerine düşünen yapı Batı tarafından İslam düşünürlerinin çevirileriyle anlaşıldığında skolastik yapının yerini aydınlanmacı yapı almaktadır.

Skolastik erken Ortaçağ döneminde eğitim, bilim ve teknik alanında hiçbir gelişmenin yaşanmamasının ana nedeni de bu düşünce yapısıdır. Dönemin düşüncesi skolastikken, toplumsal yapısı feodaldır. Soylu ve ruhban sınıfının toplumun üst katmanını oluşturduğu bu yapıda halk toprak sahipleri için çalışan basit köylülerdi. Geç Ortaçağ'da düşünce ve toplumsal yapıda bir farklılık olmamakla birlikte eğitimde gelişmelerin yaşandığı ve ilk üniversitelerin kurulduğu bilinmektedir. Bu gelişmeler, sonraki yüzyılda Avrupa'nın gelişmesinin temellerini oluşturmaktadır.

Bu dönem Müslümanlığı kabul ederek Doğu Roma topraklarını ele geçiren Türkler ile Doğu Roma İmparatorluğu olan Bizans'ın zayıflaması, Doğu'nun bilim ve tekniğinin Avrupa'ya geçmesi ileride farklı olguların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Bu dönem Avrupa'daki Hıristiyan Krallıkların, Kilise'nin desteği ile Ortadoğu'daki kutsal topraklar üzerinde hakimiyet kurma isteği ile başlayan Haçlı Seferleri bölgenin siyasi ve ekonomik dengelerinin değişmesine neden olmuştur.

Osmanlı'nın Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'u ele geçirmesi ve Hıristiyan Batı'ya doğru topraklarını genişletmesi, Batı'nın dinde reformla başlayan ardı ardına devrimlerle gelen toplumsal gelişmesine karşılık İslam

hilafetini kabul eden Osmanlı'nın, halifeliği siyasi otoritesine alarak Osmanlı toplumunun Arap ve İslam kültürüyle çok daha iç içe geçmesine neden olmuştur.

Avrupa'da Rönesans'la birlikte Kilise'nin toplum üzerindeki baskısının azalarak eğitim, sanat, bilim ve teknik açısından gelişme gösterdiği, burjuva sınıfının ticari açıdan zenginleşerek, Kilise için yapılacak eserler için sanatçıları, bilim adamlarını desteklediği dönemde Osmanlı İmparatorluğu dini Hıristiyan Avrupa'ya karşı siyasi yapısına almış, Saray'da Harem'den başlayarak toplumun yaşam biçimlerine, kent yapılarına, giysi kimliklerine kadar tüm yapılanmada dini kabullerini koymuşlardır.

Sanattan, bilimsel ilerlemeden, çağdaş eğitim sisteminden ayrılan Osmanlı, ticari olarak ilerleyen Avrupa'ya karşılık ekonomik gücünü de yitirmeye başlamıştır. Duraklama dönemini yaşayan Osmanlı Avrupa'da yaşanan sanayi devriminden sonra eğitim altyapısındaki eksiklik, ticari üretim yetersizliği, siyasi ve askeri yapılanma geriliği eklenince Avrupa'da yaşanan gelişmeleri yakalamakta gecikerek çöküş dönemine girecek ve Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar yaşanacak olayların başlangıcı olacaktır.

Yeni kıtanın keşfedildiği, Osmanlı'ların Konstantinopolis'i aldığı aynı yüzyılda Rönesans'ı takiben Avrupa'da yapılan bir çok ilerlemeci reformlar kurumsallaşan kilisenin başındaki Papa'nın dönemin sermaye güçlerine yakın olması din ile dünyevi olguların zamanla birbirinden ayrılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Sermaye grupları sahip oldukları zenginlik üzerine tek otorite olmak istemiştir. Bu gelişmeler sonucunda Hıristiyan Kilisesi'nde reform hareketleri yaşanmış ve Avrupa laiklik ile tanışmıştır.

Laiklik Türkiye Cumhuriyeti'nin 1937 yılında Anayasa'sına dahil edilmiştir. Laiklikle birlikte eğitimde, siyasette, kültürde, toplumsal yaşamda, giysilerde değişim başlamış din bireylerin inanç özgürlüğüne bırakılmıştır.

Toplumun büyük bir bölümü laikliği kavramış, modern giyinmek ve sosyal yaşamla inanç arasında bir ilişki olmadan da dinin sorumluluklarını yerine getirmeye devam etmiştir. Ancak Osmanlı'nın skolastik din düşüncesiyle süregelen toplum katmanları dini siyasetin merkezine çekme arzusuyla 1950 sonrası politikalar anlayışında değişikliği talep etmişlerdir.

Buna karşılık gittikçe modernleşen; eğitimde, teknolojide ve bilimde ilerleyen Batı, Küreselleşen Dünyanın etkisiyle emperyal dünyalarının gelişimi için din ile devleti tamamen birbirinden ayırma eğilimine girmişlerdir. Bu durum uygulayan ülkeler Almanya ve İngiltere olarak ele alınabilir.

Din ile devletin siyasi ve politik işleyişinin birbirinden tamamen ayrılması Sekülerizm kavramı ile açıklanmaktadır. Sekülerizm toplumda dini olgulardan daha çok dünyevi olguların önem kazanması olarak tanımlanabilmektedir. Seküler düşünce, din ile sosyal, hukuki ve siyasi yaşamın birbirinden ayrılmasını savunmaktadır. Seküler kavramı, dünyevi, çağa uygun olanı belirtmekte ve nesnellik barındırmaktadır.

Dünya’da sekülerizm iddiası ise; laiklikten daha çok dinin siyasetten ayrıldığını, insanı ön plana alan, insanların kendi dünyalarında yaşadıkları inançlarını bireylere terk ettiklerini iddia etmektedir.

Ancak dünyeviliğin tüketimi teşvik ettiği dünyada ne dinler arası süregelen savaşlar, çatışmalar, eylemler ne de ırkçılığın son bulmadığı Batı, ne de dine bağımlılıklarını iddia eden ve bu uğurda toplumları ayrıştırarak insanın bireysel inancına saygı duymayan yönetimler inandırıcı olmaktadır.

Dini bireyin özgür düşüncesine terk ettiğini iddia eden sekülerizmin aksine bireysel inançla tüketim toplumu arasında ilişki kurulmaktadır.

5.8. Sosyal Ağlar ve Moda

Soğuk savaş sürecinde gerek askeri gerek uzay teknolojilerinde yapılan yatırımlar, iletişim ve bilgisayar teknolojilerinin gelişimini sağladı. Askeri alandan sivil kullanıma 1970’lerde geçen teknoloji, 1980’lerden itibaren sektörel gelişime girdi. 1990’larda Türkiye’ye giren internet , 1990 ortalarında kullanılmaya başlanan mobil telefonlar ile 2000’li yıllar itibariyle internetin kullanım alanı yaygınlaşmıştır.

Bu gelişim toplumların daha önce alışık olmadığı yaşam biçimlerini geliştirmiş, toplum bireylerinin davranışlarında değişikliğe sebep olmuştur.

İnsanlık tarihinde üç önemli ekonomik devrim yaşandığı kabul edilmektedir. Bunlardan ilki tarım devrimidir. Tarım devrimi konusunda tarihsel perspektif yapılan arkeolojik araştırmalar sonucunda her geçen gün değişen ama genel itibari ile 10.000 yıl önce gerçekleşmiş olduğu var sayılmaktadır.

Sonraki ekonomik devrim ise 18. yüzyılda yaşanan Sanayi Devrimi'dir. Makineleşme ile üretimin arttığı bu devrim sonucunda emek ve işgücü önemini kaybetmiş; teknolojik gelişmeler hızlanmıştır.

Emek ve insanlık tarihindeki son ekonomik devrim ise farklı araştırmacılar tarafından farklı isimlerle isimlendirilen ancak özellikle uluslararası alanda ve ülke politikalarında Bilgi Ekonomisi olarak tanımlanan devrimdir.

Bilgi ekonomisinin toplumsal yansımalarına da Bilgi Toplumu adı verilmektedir. Bilgi toplumu, ülke gelirlerinin önemli kısmını bilgi ekonomisinden sağlayan, bireylerin bilgisayar, internet ve diğer iletişim teknolojilerine erişiminin yüksek olduğu toplumları ifade etmektedir.

İnternet'in varlığıyla birlikte bilginin demokratikleşmesi, bireyin kısa sürede istediği bilgiye ulaşmasını olanaklı kılmaktadır. Ancak ulaşılmak istenilen bilgiye ulaşmak için soruyu soracak bireyin kişisel bilgisi de önemlidir. Gelişimini tamamlayamamış ülkelerde teknolojiyi hem sanal dünyada var olma hem de bilgi edinme için kullananlar üst orta sınıf ile üst sınıf bireylerdir. Araştırma yöntemlerini bilmeyen ve bilgi üretiminin desteklenmediği eğitim sisteminden sonra hayata atılan bireyin her hangi bir bilgi için teknolojiyi dahi doğru bilgi edinimi için kullanması beklenemez.

Radyo, televizyondan sonra küresel dünyayı etkisi altına alan ve bilgiyi kısa sürede tüm dünyaya iletebilen bu teknolojik gelişme siyasetten, tüketim alanına ve sosyal yaşama kadar birçok toplumsal olguyu etkilemiştir.

Antik Yunan döneminin tartışma alanlarına verilen isim olan "forum", internet ortamında yeniden canlanmıştır. Bireyler, gerek genel konuları içeren gerekse tek bir konuya ağırlık veren internet sitelerinde yapılandırılan "forum"larda fikir alışverişinde bulunmaktadır.

"Forum"un bir başka kullanım alanı da, Türkiye özelinde ilk örneği 1999 yılında Ekşi Sözlük adıyla kurulan internet siteleridir. Kendisini "kutsal bilgi kaynağı" olarak tanımlayan Ekşi Sözlük, takma adlarla yer alan "yazar"ların belli bir konu hakkında paylaştıkları yazılardan oluşmaktadır. Bugün birçok araştırmalarda toplumların fikirlerini açığa kavuşturmak için kullanıldığı bilinmektedir.

İnternet toplulukları internetin ilk yıllarında sohbet odaları ve sohbet programlarıyla iletişime geçerken bugün seçenekleri oldukça fazladır. 2000’li yılların ortasından itibaren ortaya sosyal ağ kavramı çıkmıştır. Facebook, twitter, instagram, vine, youtube, google + gibi siteleri ifade etmek için kullanılan sosyal ağ, internet toplumunu bir üst aşamaya taşıırken bazı sorunları da beraberinde getirmiştir.

Sosyal ağda kendisini temsil eden birey, kendi kişisel dünyasının ayrıntılarını diğer insanlarla çekinmeden paylaşmaktadır. Önceki dönemlerde bireyin sahip olduğu çevre fiziki dünyada iletişimde bulunduğu kişiler ile sınırlıydı. Oysa sosyal ağlarda birey, küresel bir sanal dünyada yer almakta ve bununla bağlı olarak da dünyanın çok farklı ülkelerinde ve kültürlerinde yaşayan insanlarla iletişim kurabilmektedir.

İnternet öncesi toplumlarda karşılaşma pratiği, toplumsal gerçek davranış, misafirlik, sosyal ve kültürel yaşam etkinliği olarak tiyatro ve müzikli eğlencelere gitmek, parklarda buluşmak, arkadaşlarla yemek yemek, şarkı söylemek, giyinmek iletişimin gerçek alanlarıydı.

1990 ortalarında Türkiye’de satışa sunulan mobil telefonlar 2000’li yılların ortalarına kadar markaları, teknolojik gelişmeleriyle statü sembolüydü. Bireyler, önce kısa mesajlarla, daha sonra sosyal ağlarla fiziki olarak buldukları mekandan kopmakta, sanal dünyadaki bireylerle iletişime geçmeye başlamışlardır. İkinci davranış değişikliği eğlence ortamlarında neredeyse her anın fotoğrafının çekilmesi ve bu fotoğrafların sosyal ağlarda paylaşımıdır. Bu durum, bireyin fiziksel dünyasındaki varlığının sanal dünyadaki yansımını ifade etmektedir. Ancak, son zamanlarda sosyal ağların hayatların merkezine oturduğu olgusu dikkate alındığında sanal temsiliyetin birey için daha önemli olduğu sonucu çıkarılabilir. Artık gidilen mekanlar bireyin tercih ettiği mekanlar değildir. Mekan, sosyal ağlarda paylaşıldığında takipçiler tarafından alınacak “beğeni” doğrultusunda seçilmektedir.

Son yıllarda ise sosyal ağlar bireye yer bildiriminde bulunma imkanı sunmaya başlamıştır. Yer bildirimi, ülke, şehir, semt, mekan şeklinde yapılabilmektedir. Sosyal ağları günün tüm saatinde kullanan bireyin gittiği tüm mekanların izini sürmek mümkündür. Bu da yine mekanlar üzerinden bir statü kazanmayla ilgilidir.

Her geçen gün sanal dostlar arasında yalnızlaşan birey varlık olgusunu kaybetmeye başlamış, varlığını daha çok takipçisiyle belirler olmuştur. Bunun için

takipçilerinin ilgisini çekecek geleneksel dünyanın ahlaki yapısından kopan fotoğraf paylaşımı yapan bireylerin yaşları onlu yaşlara kadar inmiştir.

Bunun dışında özel yaşamları izlenme olanağı olmayan ve kahramanlaşan geçmişin ünlülerinin yerine her anları hayranları tarafından izlenebilen yeni dünya ünlüleri almıştır. Hayranlarının takipleri kadar ünleri artan bireyler, davranışları, yedikleri, içtikleri, giydikleri ve kullandıkları her metayla reklam yapmakta, kitleleri o metaları tüketmeye itmektedirler.Ünlü ile hayranı arasındaki bu yeni iletişim biçimi, ünlülerin rol model olma özelliklerine yeni bir biçim getirmiştir.

Ünlüler genel geçer yetenekleriyle sosyal ağlarda kendi ülkelerinin ünlüleri oldukları kadar, arkadaş toplulukları içinde, ya da sadece sosyal ağ ünlüleri olabilmektedirler. Sosyal ağ ünlüleri takipçilerine reklamlarını yaptıkları nesnelere doğal yaşamları içinde kullanıyormuş imajı vererek satışını sağlamakta ve bu markalardan ücret almaktadırlar.

İnternetin sahip olduğu demokratik ve özgürlük ortamında blogger kavramı ortaya çıkmıştır. Blog, başlangıçta gazetede görevli bireylerin kurumsal sansürden kurtulmak için kişisel yazılarını paylaşmasıyla popüler olmuş ve gezi, mutfak ve moda alanına yayılmaya başlamıştır. Blog'ta yazan kişilere de blogger adı verilmektedir. Kısa zamanda küresel dünyada kendi zevklerini geniş kitlelere ulaştıran moda blogger'ları büyük firmaların ilgisini çekmiş ve moda ve modayla ilişkili farklı firmaların reklamlarını yapan kişilere dönüşmüşlerdir.

Bireyler gibi firmalar da sosyal ağlarda kendilerini temsil etmeye başlamışlardır. Böylece kurumsal iletişime yeni anlamlar eklenmiştir.

Kurumsal imajda etkili olan bir diğer olgu da firmaların internet siteleridir. Çağın getirdiği teknoloji ve tasarım ilkelerinden uzak internet siteleri tüketiciler tarafından ciddiye alınmamak da bu da firmanın satışlarını kötü yönde etkilemektedir.

Tüketim alışkanlıkları da değişmiştir. Bireylerin sanal dünyada kendisini gösteren firmaları tercih etmesi geleneksel reklam stratejileri ile benzerlik gösterse de artık küresel markalar yanında yerel markalar da küresel piyasada kendilerine yer bulabilmektedir. Bu markalar ile tüketici arasında sadece bir tık mesafe vardır. Bu kısa mesafede tüketici dünyanın farklı coğrafyasında var olan bir markanın ürününü

alabilmekte, küresel posta ağı ile bu ürünü evine kadar getirebilmektedir. Bu zaman ve mekanın ötesindeki alışveriş davranışı tüketimi daha da cazip hale getirmektedir.

İnternet alışverişi ülkemizde hala beklenen düzeyde olmasa da son yıllarda özellikle çalışan kadınlar arasında giyim alanında uzmanlaşmış, farklı markalara erişime imkan sağlayan sanal mağazalar kurulmuş ve sayıları her geçen gün artmıştır. Bu sanal mağazaların tüketiciler tarafından tercih edilmeleri yukarıda bahsedilen kurumsal imaj ile doğrudan bağlantılıdır. Sanal mağazanın tasarımı, sağladığı imkanlar ve gerçekleştirdikleri özel kampanyalar bu mağazaların satış rakamlarını etkilemektedir.

Mobil teknolojilerin kullanımı ve yaygınlaşması da moda takibini ve tüketimi etkilemektedir. Akıllı telefonlara yönelik hazırlanan özel uygulamalar ile birey dünyanın tüm modasını cebinde ya da çantasında taşıyabilmektedir. Bu özgürlük sadece erişimle de ilgili değildir. Birey zamandan ve mekandan bağımsız, dünyanın her hangi bir noktasında bulunan her hangi bir mağazadan istediği ürünü satın alabilmektedir. Tüketicinin yaşadığı bu özgürlük de onun giyim kodlarına yansımaktadır.

Sonuç olarak iletişim teknolojileri bireyleri sanal dünyada birbirlerine yaklaştırsa da fiziki dünyada aralarında görünmez duvarların örülmesine ve iletişim sorunlarının yaşanmasına neden olmaktadır. Birey artık kalabalık içinde yalnızlaşmış ve bu yalnızlığını sanal dünyalarında kıyafetiyle, gittiği mekanlarla temsil etmeye çalışmaktadır. Son yıllarda kimi eğlence işletmelerinde kablosuz ağ erişimin olmaması, telefonların girişlerde toplanmasının nedeni de geçmişteki gibi sohbet ağırlıklı eğlence anlayışının yeniden getirilme çabasıdır.

Sosyal ağlarda fotoğrafların ortamda kaldığı ve üzerine yorum yapılabilen Facebook'tan sonra yorumun daha az yapıldığı daha çok fotoğrafların izlendiği Instagram tüketim toplumunun sosyal ağ modalarını da tüketmeye başlamasının göstergesidir. Yeni jenerasyon ergenler snapchat olarak bilinen fotoğrafın kısa süre ortamda kalıp yok olduğu yeni ağları kullanmakta, gelişmekte olan tüketimin hızını ortaya koymaktadır.

5.9. Moda Tasarım Eğitimi

19. yüzyılın sonunda Sanayi Devriminin önemini anlayan Osmanlı İmparatorluğu, eğitimden yönetime kadar gelişmesinin yetersiz olduğunu görmeye

başladı. Cumhuriyet dönemine İmparatorluktan üretimi az olan fabrika ve atölyeler kalmıştır. Devlet gelirlerinin azlığı, yolların bakımsızlığı, ulaşım araçlarının yetersiz oluşu, vb önemli sorunlardı. İmparatorluğun son döneminde devlet bütçesi İngiliz uzmanlar tarafından yapılmaktaydı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, her alanda olduğu gibi ekonomik alanda da büyük sorunlar vardı. Soral'ın verdiği bilgiye göre ülkede 100 bin kişiye bir doktor, 200 bin kişiye bir mühendis düşüyordu. Anadolu'da ve Trakya'da 12 milyon fakir fukara insan kalmıştı (Soral, 2014: 261).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında fakir ve çoğunluğu köylü olan halkın bilinçlenmesi için çaba gösterilecek, köylerde kurulacak okullar eğitim sistemine girecekti. Köylüye buğday, arpa, pamuk ekimi ve diğer ürünlerini daha iyi hammadde haline getirmesi öğretilecek, bunun yanı sıra eğitilmiş, kültürlü, ülkesinin gelişimi ve ihtiyaçları için bilinçli bir köy kökenli yeni neslin yetişmesi planlanacaktı. Köylü gençler tarımla ilgili mesleki bilgileri öğrenirken, yanı sıra sanatla ve zanaatla ilgili becerilerini geliştirecek kültürlerine değer katmaları sağlanacaktı. Dünyayı öğrenmeleri, kültür farklılıklarını bilmeleri, kendilerinden sonra gelecek nesilleri de bilinçlendirmeleri de planlandı.

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında devlet Sanayi Planlamasını yapmış ancak geçmişten süregelen sorunlar ve ekonomik sıkıntılarla sanayileşme süreci güçlüklerle devam etmiştir.

Sanayi Devrimiyle birlikte eğitim, hukuk, siyasal, sosyal ve ekonomik tüm düzenlemeler için ortaya konulan modellerle uygarlık düzeyine ulaşılması hedeflenmiş, ancak bunun bu kadar kolay olmayacağını daha önce yapılmaya çalışılan Osmanlı'da Batılılaşma sürecinde askeri ve sivil eğitimin Batılı danışmanlar tarafından yürütülmesine rağmen ülkedeki gelişmenin Batıyla farklı seviyelerindeki yılların kapatılması çok uzun bir süreç gerektirdiği ortaya çıkmıştır.

1960 yılına kadar yaşamını sürdürebilen, 50 veya üstünde işçi çalıştıran sanayii kuruluşlarının sayısı sadece 37'dir ve imalat sektöründe kurulan işletmelerin %62'si tekstil sektöründendir (Soral, 2014: 262).

1800 yılında Avrupa ülkeleri dünyanın toplam yüzölçümünün %35'ini kontrol ederken, 1878 yılında bunu %67'ye, 1914'te %84'e çıkarttılar (Öymen, 2014: 234). Bu yıllardan sonra; yaşanan dünya savaşlarında Avrupa ülkeleri büyük insan kayıpları vermişlerdir. Savaşların ardından, ülkeler ve yakılıp yıkılan şehirlerin

yeniden düzenlenmesi, üretime geçilmesi için insan işgücüne ihtiyaç duyulmuş, 1950’den itibaren birçok ülkeden geçici işçi alımına başlamışlardır. Bu işçiler başta Almanya olmak üzere Avrupa’nın birçok ülkesi ve ABD’ye gitmişlerdir.

Avrupa ülkeleri savaşın getirdiği psikolojik toplumsal rahatsızlıklarla, yaşanan acılar, çocuklu ailelerin azalması, nüfusun yaşlanmasıyla emek gücüne daha fazla ihtiyaç duymuşlardır. Batı Soğuk Savaşın sürdüğü yıllarda, yeni refah biçimleri yaratmış sanayisine yeni ürünler ekleyerek, yeni pazar arayışlarına, farklı sınıflar eklemiş, birçok yeni tüketim üslupları arayışını da sürdürmüştür.

2014 yılında tamamlanan AB birliği projeleri incelendiğinde, örnek olarak Almanya’ da genç nüfusu işgücüne katma projelerinin geliştirildiği ve uygulamaya koyulduğu görülür.

Avrupa’daki bu farklı ülkelerinde yaşadıkları topluma uyum gösteremeyen genç nüfusun eğitim sistemine dahil edilmeleri amaçlanmış, eğitimlerinin yanı sıra psikolojik destek alabilecekleri projeler hazırlanmıştır.

Bu toplumsal dönüşüm projeleri için başta Almanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde sivil toplum örgütleri, yerel belediyeler, eğitim kurumları, öğretmenler, sosyologlar, toplum psikologları ve hükümetler birlikte çalışarak topluma daha yararlı verimli bir gençlik yaratmayı amaçlamışlardır.

Avrupa’da özellikle Türk gençlerinin yoğun olduğu Almanya’da birçok fonun gençlerin mesleki ve üniversite düzeyinde eğitim görmesini planlanırken, Türkiye’de 1980’li yıllarda üniversite eğitimi Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) tarafından yönetilmeye, eğitim yönlendirilmeye başlanmıştır.

1990’lardan itibaren özel eğitim kurumları hız kazanmış, vakıf üniversitelerinin tüketici öğrenci-sermaye üniversite ilişkisi yoğunluk kazanmıştır.

1990’lı yıllardan itibaren yeni gençliğin yaşam biçimine, post-modern popüler kültür, günü birlik yaşam anlayışı egemen olmuş, reklam ve televizyon sektörü (şarkıcılar, futbolcular, popçular, magazin programları, vb) yeni imajlar yaratmıştır.

Kullanılan arabalar, marka giysiler, yeme içme kültürleri, lüks ve zengin olmanın kolay yolunu post modern egemen kültürle, popüler mesleklerle kazanılabileceği imajı çizilmiştir.

Kısa yoldan ünlü ve para kazanmayı eğitimle değil aileler, erkek çocuklarını ülkenin önde gelen futbol kulüplerinin alt yapılarına yazdırıp, çocuklarının dans ve ses yeteneklerini evlerine gelen misafirlerle paylaşıp, kızlarının güzellik yarışmalarına girecek kadar güzel olduklarına inandırıyorlardı.

Eğitim, özellikle vakıf üniversitelerinde ekonomik durumu iyi olan ailelerin çocuklarının sosyalleştiği, birbirleriyle giyimle yaşamla üstünlük sağlayabildiği alanlar haline geliyordu.

Eğitim sistemimizin sorgulamayı ön planına almayan, ezbere dayalı, karşılaştırarak eleştirmeyen bir yapıda olduğu bilinir. Bunun temel nedeni eğitim sistemimizdeki yanlışlar olduğu kadar öğretmenlerimizin olanaksızlıklarıdır. Yaşadıkları zor koşullar, eğitime yararlı olamamalarının temel nedenidir.

Yaşanılan bir örnek; 2010 yılında Milli Eğitim Bakanlığı - Avrupa Birliği projesi kapsamında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı İstanbul Meslek Yüksek Okulları'nın Moda Tasarım bölümlerinden öğretmenlerin yeniden Milli Eğitim Müdürlüğü ile İTKİB'in ortak girişimiyle eğitim almalarına karar verilmiştir. Bu eğitime katılacak olanları eğitecek öğretmenler, İngiliz akademisyenlerce hazırlanan müfredatı "Eğitimcinin Eğitimi" programına dahil edilmişlerdir. Bu kısa süreli moda odaklı eğitim sonucunda eğitimcilerin yüksek teknik bilgilerinin iyi olduğu ancak genel kültür bilgilerinin zayıf olduğu, sektörel bilgilerin dışında bu eksiklik moda dair yaratıcılığın marka, moda tasarım dünyasından kopuk olduklarını göstermiştir.

Moda ve tekstil okullarının, kalıp çoğaltma, renk çözünürlüğü sistemleri, öğrenci başına düşen yüksek verimli bilgisayarlar gibi teknolojik gelişmelerden yoksun olmaları, bu teknolojileri öğretecek eğitimcilerin sayıca azlığı dikkat çekicidir.

Yukarıda eğitimcinin eğitimi örneğinde müfredatı hazırlayan İngiliz eğitimcilerin genel kültür seviyelerinin verdikleri eğitimde geldikleri şehir Londra'da sanat galerilerinden ve müzelerinden ödevler vermişler, ve bu sergilerle öğrencilerin güncel projeler üretmeleri ve güncel kültür ortamına katılmaları sağlanmak istenmiş, ancak eğitim verilen eğitimci ve öğretmenlerin çoğunun yaşadıkları şehirde sanat galerilerini ve müzelerin sergilerini takip etmediği görülmüştür.

Eğitmenler müfredat içinde belirtilen moda markalarıyla ortak proje üreterek, müfredatın gelişimine katkıda bulunurken, öğrencilerin o projeden daha verimli sonuç almalarını sağlayacak fikirleri birlikte geliştirmektedirler.

Yaratıcı sektörlerde tasarımcıların yanı sıra orta eleman iş gücünün kalitesi, takım oyunun gücünü ön plana çıkaran birincil faktördür. Türkiye'de Osmanlı'dan itibaren geliştirilmeye çalışılan meslek okulları halen orta eleman verimliliğine karşılanmaya çalışılmaktadır. Bunu kanıtlamak için aşağıdaki örnekler verilebilir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı'nın hem morale, hem tekrar üretim yapacak eğitim gücüne kavuşması gerekmiştir. Savaş sonrası İspanya verimli işgücüne sahip becerikli gençlik yaratma arzusuyla meslek okulları sistemini tekrar ele almıştır. Diğer ülkelerden gençlerin katılımlarıyla onların becerilerini kıyaslamak, motive etmek için, Latin Amerika ülkeleriyle ortak bir yarışma yapmaya karar vermişlerdir. Bu ülkeyi seçmelerindeki neden ortak dil ve kültür benzerliğidir. Dünyanın farklı ülkelerinden çağırılan jürinin değerlendirdiği ilk yarışma, savaş sonrası 1946 yılında yapılırken, 1953 yılındaki yarışmaya 6 farklı ülke katılmıştır. Sonraki yıllarda bu yarışmayı her yıl farklı bir ülkede yapma kararı alınmış ve yarışma bugün World Skills Competition (Dünya Yetenek Yarışması) adını almıştır. Yarışma, dünyanın hemen bütün ülkelerinden katılımcılarıyla bir gençlik beceri olimpiyatı konumuna gelmiştir. Türkiye Hollanda'da 2008 yılında yapılan uluslararası toplantı sonrasında, yarışmaya ilk defa 2009 yılında Kanada'da katılmıştır. Alınan kötü sonuçlar eğitimin dünyayla kıyaslandığında sorunlarını da ortaya koymuştur.

Meslek liselerinde verilen eğitimin orta eleman açığını giderememesi, sektörün ihtiyacını karşılayacak uygulamalı eğitime ağırlık verilmemesi var olan müfredat yanlışlıklarıdır. Eğitmenlerin kültürel donanımdan ve teknolojik bilgiden yoksun olduğu söylenebilir. Türkiye'yi kalkındıracak, işgücünü oluşturacak gençlerimizin 2 yıl ve 4 yıllık eğitim sürelerini verimli geçiremedikleri söylenebilir.

Eğitim adına yapılan tartışmalardan bir tanesi dikkat çekicidir. Orta okuldan, güzel sanatlar liselerine ve üniversitelere kadar her katmanda moda tasarımı eğitimi verildiği iddia edilmektedir. Temelde hepsinin amacı ayrıdır.

Güzel Sanatlar eğitiminde uygulamalı eğitim birincil önemde olduğu söylenebilir. Tasarım ve sanatsal eser yaratmaları beklenen sanatçı adayı öğrencilerin teorik bilginin yanı sıra üretim süreçlerini bilmek ve üretebilmenin esas kuralı olan

sistematiki gözlemekten ziyade kendileri yanılma-doğrulama yöntemiyle mesleki becerilerini geliştirebilmelidirler. Moda tasarım eğitiminde, 2008'lere kadar tasarımın 3 boyutlu olmasını sağlayacak kalıp ve dikiş eğitimi müfredat programlarında yok denebilecek kadar az saatte öğretiliyordu.

Türk toplumunda neredeyse her evde bir dikiş makinesi hazır giyim sektörü gelişinceye kadar bulunduğu bilinmektedir. Ekonomik durumu orta ve üst gelir grubu ailelerin aldıkları kumaşları giysiye dönüştürebildikleri mahalle terzileri halen mevcuttur. Bugün daha çok nişan, düğün, mezuniyet kıyafetleri diken ve tadilat yapan bu mahalle terzileri, kent yaşamının bir parçasıdır. Savaş ortamında cepheye kıyafet, iç çamaşırı yetiştirmek, çorap örmek kadınların doğal göreviydi. Birinci Dünya Savaşı'nda Notre Dame De Sion Fransız kız lisesinde okuyan öğrencilerin anılarında öğretmenlerinin kendi ülke askerlerine, öğrencilerin ise Türk askerlerine kazak örüp, dikiş diktiklerini öğrenmekteyiz. Mübadeleden sonra daha çok Rum ve Ermeni azınlıklardan oluşan terzilerin yerlerini Türkler almıştır.

Türkiye'de çoğunlukla her evde bulunan dikiş makinesi amatör ve sonrası profesyonel terziliğinde gelişmesine neden olmuştur. Ancak yaratıcılık konusunda moda tasarım eğitiminde kalıp ve dikiş öğrenmekten geri durmuşlar bunları daha çok azınlıkların yaptığı işler olarak görmüşleridir. Daha sonraki yıllarda bu davranış moda tasarım okul eğitimine yansımış, kalıp ve dikiş müfredata eklenmemiş ya da yeterli saat verilmemiştir.

Türkiye'de güzel sanatlar alanında ilk uygulamalı yüksek okul eğitimi, II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle Türkiye'de yaşamaya başlayan Alman öğretim görevlilerin işbirliğiyle 1957 yılında Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulu kurulmuştur. Okul eğitiminde, Almanya'da, özellikle mimari ve endüstriyel tasarım alanında rasyonalist Bauhaus ekolünün eğitim anlayışı benimsenmiş, bu eğitim sisteminde öğrencilerin teorik ders saatleri kadar pratik üretim yapmaları da amaçlanmıştır.

Dünya savaşlarının bittiği 20. yüzyılın ikinci yarısında sanayileşmenin hız kazandığı Batı'daki gelişmeyi göz önünde bulundurarak uygulamalı eğitimi önceliğine alan okul, Güzel Sanatlar eğitimine mesleki açıdan yeni bir anlayış getirmiştir.

Okulun kurulduğu eğitim idealleri 1980'lere kadar devam etmişse de, 1980 sonrası YÖK'e bağlanarak Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi olan okulun idealist eğitim anlayışının günden güne değişime uğramıştır. Bunun nedeni Alman hocaların ülkelerine dönmeleri, hayatlarını kaybetmeleri, 1980 öncesi ve sonrası bazı sanatçıların göçü, okulun fakülte olduktan sonra Beşiktaş'tan ayrılarak Kadıköy yakasındaki eski hastane binasına geçmesi gibi nedenler sanat öğrencilerinin aldığı eğitim kalitesini etkilemiştir.

Bugün birçok vakıf üniversitesi içinde moda tasarımı ve sanat eğitimi verilmektedir. 2014 yılı itibariyle üniversitelere göre değişim göstermektedir. Öğrencinin sanata yatkınlığını ölçen yetenek sınavları bazı bölümlerde kaldırılmaya başlanmıştır. Bu bölümlere alınacak öğrencilerin sadece sosyal ve matematik bilgileri ölçülerek sanatçı ve tasarımcı olmaları beklenen bir eğitim anlayışına uygun değildir.

Dünya sanat okullarının birincil eleme koşulu öğrencilerin çizim yeteneğinden çok, sanatsal entelektüel birikimlerini gösteren portfolyolarıdır. Bu portfolyolarda öğrenciler çizimlerini koydukları kadar, şiirlerini, çektikleri fotoğrafları, enstalasyonlarını, videolarının yer aldığı cd'lerine de yer vermektedirler.

Moda tasarımı boş zaman uğraşı değildir, büyük bir sektörün ana çarkıdır. Moda tasarımı ve tekstil sanayinin ülkenin inşaatla ekonomik girdi sağlamaya çalıştığı alanlardan daha büyük sermaye sağlaması olanaklıdır. Çok uluslu şirketlerin teknolojik üretimde gelişmelerle rekabet ettiği yeni küresel çağda, yaratıcı alanların öne çıkacağı bilinmektedir.

Klasik sanat kavramlarının ters-yüz edildiği 20. yüzyıldan bugüne, gerçekte düş dünyası arasının bulanıklaştığı, klasik sanatın yarattığı saygının yerini anlık ve hızla tüketilen bir dünya zamanından geçildiği düşünülebilir. Sanatta birbirini tüketen, yerine geçen, ezber bozan, karmaşık akımlardan bahsedilse de bu yine de bir sürekliliktir.

Bu modernin geleneğin önüne geçtiği, post-modernin gelenekten beslendiği, küreselin yerelliği gündeme getirdiği ama yine de tek bir güç ortamından geçtiğimiz bir dünyada yaşadığımız bilinen bir gerçektir.

Sonuç olarak, Batı sanayi devriminden beri süregelen bir güç olsa bile yeni dünya küreselleştikçe yerelin değeri sosyal ağlar dolayısıyla daha çok bilinir hale

gelmiştir. Üçüncü Dünya ülkeleri var olan değerlerini küresel dünyayla paylaşabilme olanağı bulmuştur.

Eğitimde yaratıcı ve kültürel alanlara her zamankinden daha fazla görev düştüğü söylenebilir. Ötekileştirilen kültürlerin evrensel değerlerle tekrar açığa çıkarılması birincil koşuldur.

Ülkenin var olan maddi kültürel değerlerinin algıdan çıkarılarak, gökdelenlerin ve AVM'lerin tek bir dünya yaratmak olduğunun ve bu tek uygarlık mantığının yaratıcı sektörlerde, turizmde ve söz hakkı olma ihtimalimiz olan tüm alanlar için yeniden sömürgeleşerek yok olma tehdididir.

2009 yılında İtalyan Konsolosluğu Kültür Bölümünün kültürler arası iletişim adına Türkiye ve İtalya'da tekstil ve modalar adına bir dizin etkinlik gerçekleştirmiştir. Bu etkinlik dahilinde Türk moda tasarım öğrencileri İtalya'nın en önemli tekstil bölgesi olan Prato Tekstil Sanayicileri Birliğinin tanıtım toplantısına katılmak ve bölgede öne çıkan firmaların üretim ağını işin sahiplerinden öğrenme şansını elde etmişlerdir. Öğrenciler Avrupa geleneği olan ailede soydan soya geçen firmaların geçmişlerini dinlerken, yeni tekstillerin sunumunun yapıldığı mekanlar ailenin köklerinden itibaren yaşanan Ortaçağ binasıdır. Türkiye'de ki anlayışta bir iş kurulur, iş büyür ve yeni bir binaya geçilir, iş daha da büyüdüğünde iyi bir fiyatla yeni alıcıya satılır. Böylece köksüz, değişken, bilginin yarım kaldığı, üretimini yaptığı bölgeye karşı aideti olmayan, varlığını sanayisinin büyüklüğü kadar ortaya koyup, sanayinin olduğu bölgenin gelişimi için harcamayan bir yapıda sürmektedir. Gerçekte bilgi jenerasyondan jenerasyona doğru geçirgenlik sağlandığında güçlenir, yeni jenerasyon doğru yapıda sürdürülebilir alanlar yaratıldığında sahiplenme ve genel bir söylemle yerelden evrensele üretim ağı bilinci oluşturabilir.

Türk hazır giyim firmalarıyla 2011 yılına kadar yapılan toplantılarda (bugün sorunun düzelmemiş olması muhtemel) belirlenen birincil sorun 'istenilen markalara yüksek kalitede üretim yapıyoruz ama ihracat yaptığımız ülkeler tasarımlarımızı beğenmiyorlar şeklinde dile getirilmiştir. Hazır giyim sanayilerinde ucuz işgücü-yüksek kalite üretim olsa bile, tasarım gerektiren moda sektörünün tasarım ve kültür ilişkisinde yürümeyen bir şeylerin var olduğunu söyleyen ancak sorunun tam olarak ne olduğunu anlamlandıramayan üreticilerin, tezin değerlerini oluşturan eğitim, kent

kimliği, üretim bilgisi, siyasi gelişimler gibi etkenlerin sonucu ne kadar etkilediğinin farkında olmadıkları rahatlıkla söylenebilir.

Uğruna savaşlar verilen pamuk tarlalarıyla ünlü Söke, Adana köylüsü, tarla sahipleri yanlış politikalar dolayısıyla en uzun eğirme gücüne sahip Türkiye’de yetişen pamuk ihracatının öncülüğü önce Yunanistan’a sonra Mısır’a geçmiş durumdadır.

Yaratıcı eğitimden geçen öğrencilerin, aile ortamlarının tartılması olanaksızdır. Bu öğrencilerin hangi kültürel ortam farkındalığından geçerek bu eğitimlere katıldıkları önemlidir. Yetenek her kültür ortamda kendini farklı şekilde ortaya çıkarabilir. Sınıfsal farklı alanlar kültürleri de 1950’lerden beri kültür ortamının dinamiklerindedir.

Yaratıcı alanlar her kültür sınıfında farklı sonuçlar doğurmaktadır. Yaratıcı eğitim içinde kabul edilen moda eğitiminde tek bir doğru çıktı olmasını beklemek yanlıştır. Buna örnek olarak giysilerin ulaştığı hedef kitleler gösterilebilir. Laleli piyasası diye tanımlanan, daha çok göçmen kitleye hitap eden mağazalar için tasarım yapanların da, Avrupa ve Amerika’ya ihracat yapan üreticiler için çalışan tasarımcıların da, iç piyasaya üretim yapan, muhafazakar kitleye tasarım yapacak üretici firmalarda çalışan tasarımcıların da aynı eğitim ortamından geçmeye hakkı vardır. Ancak burada öncelik eğitimin yaratacağı farkındalık ortamından herkesin kendi öğrenme doğrusunu yukarı taşıma esasıdır.

Moda tasarımı eğitim müfredatının sanayinin ihtiyaçlarına uyarlanması çağın gereği olarak yaratıcı eğitimin yanına eklenmesi esastır. Sanat, kültür, felsefe kadar ileri teknolojinin dahil olduğu doğru planlanmış müfredatlar yaratmak şarttır. İkinci olarak öğrencilerin yaşadıkları kentin kültürel değerlerinin farkına varabilmeleridir. Akademisyenlerin dünyadaki hızın farkında olmalarını sağlayacak seminerlere, sergilere etkinliklere en azından yılda bir-iki kez katılmalarını sağlayabilmek, eğitilecek geniş kitlenin algısının evrensel olabilmesi açısından önemlidir.

Eğitim de teknoloji gibi dünyanın içinde bulunduğu durumdan etkilenecek dönüşür. Eğitimin dünyadaki gelişmelerden, ekonomiden, kültürden, toplumsal değişimlerden etkilendiği ve dönüştüğü göz önünde bulundurulmalıdır.

Moda tasarımı ise toplumla doğrudan ilişkili bir alandır. Özellikle 20. yüzyıldan itibaren modanın, hızlı bir değişim sürecinde etkileyen ve etkilenen bir itici güç olduğu söylenebilir.

Türkiye özelinde son 50 yılda kalkınma mücadeleleri verilmeye çalışılsa da ülkenin siyasi karmaşasının son bulmadığı, iyi eğitilmiş bilim beyinlerinin dingin düşünmesine, yaratıcı beyinlerin evrensel üretime geçememesine neden olduğu söylenebilir. Ülke kendi imajını evrensel boyuta taşıyamadığı için, evrensel tekil başarıların sesleri cılız çıkmıştır. Siyasi nedenlerle ya da potansiyellerini açığa çıkarabilme umuduyla Türkiye'nin yetiştirdiği değerli beyinler Avrupa'ya ve Amerika'ya göç etmiştir. 1980'de ise küreselleşmeye başlayan dünyada, üretim hızı çoğalırken, ülke sınırları internetin keşfedilmesiyle yok olmuş, yüksek teknolojiler devreye girmiştir. Türkiye başından beri işçi – emek odaklı sektörlerde yerini almış, 2000'li yıllar başında ise ihracat hedeflenirken, ülkenin tüm zenginliklerine rağmen ithalata yönelmek zorunda kalmıştır. Dünya ise çok uluslu yeni düzene geçmiştir.

Küreselleşen dünyada kültürel ve yaratıcı alanlarda değerlerini koruyabilen ve üretim teknolojilerinin durmadan değiştiği dünya hızına yetişebilen ve doğru eğitim sistemiyle değerli nesiller yetiştiren ülkelerin kazanacağı bir dünyadan bahsedilebilir.

1970'den sonra özelleştirme hız kazanmış dünya üretim ekonomisinde önemli bir sisteme dönüşmüştür. Bu anlayıştaki gelişmeye sahip olmayan, darbelerle, siyasi çatışmalarla ekonomik krize sürüklenen ülkeler geri kalmış ve Üçüncü Dünya ülkesi olarak adlandırılmışlardır.

Türkiye son 50 yılda kalkınma mücadelesi vermeye çalışmıştır. Ülkedeki darbelerin vesiyasi karmaşasının son bulmadığı, bu nedenle iyi eğitilmiş bilim insanların yaratıcı düşünmesine, dingin beyinlerin evrensel üretime geçememesine neden olduğu söylenebilir. Ülke kendi imajını evrensel boyuta taşıyamamış, bireysel başarılarında yeterli olmamıştır. Bu siyasi karışıklığın yarattığı nedenlerle ya da başarmak umuduyla Türkiye'nin yetiştirdiği değerli beyinler Avrupa'ya ve Amerika'ya göç etmiştir. 1980'de ise küreselleşmeye başlayan dünyada, üretim hızı çoğalmış, öğrenme ve bilgi edinme sınırları iletişim teknolojisinin gelişimiyle kalkmıştır. Türkiye başından beri işçi – emek odaklı sektörlerde yerini almış, 2000'li yıllar başında ise ihracat hedeflenirken, ülkenin tüm zenginliklerine rağmen ithalata

yönelmek zorunda kalınmıştır. Dünyada ise üretimde çok uluslu yeni düzene geçilmiştir.

Denebilir ki küreselleşen dünyada;geleneksel değerlerine sahip çıkan, kültürel, yaratıcı alanlarda değerlerini koruyabilen ve üretim teknolojilerinin durmadan değiştiği dünya hızına yetişebilen ve doğru eğitim sistemiyle değerli nesiller yetiştiren ülkelerin kazanacağı bir dünyadan bahsedilebilir.

6. SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti'nin 92.yılında ve öncesinde bu coğrafya üzerinde yaşayan toplumların siyasi, ekonomik, toplumsal, kültürel hareketlerinin toplum davranışlarına yansımaları, 19.yüzyıldan itibaren gelişen yaşam faktörlerini etkileyen kavramlar giysiye dayalı olarak incelenmiştir.

18.yy Avrupa'sında Orta Çağ sonrası yaşanan Aydınlanmayla birlikte süregelen olaylar sanayi devrimi sonrası süreçte Batı'da metaryalist düşüncelerin açığa çıkmasına ve sistemleşmesine neden olmuştur.

Sanayi Devrimi sonucunda gelişen teknolojilerle ticaret üretim alanı Batı'ya kaydığında, birçok konuda zamanın gerisinde kalan Osmanlı İmparatorluğu için çöküş dönemi başlar. İmparatorluğu siyasi, ekonomik ve eğitim alanında kurtarma çabaları, Batı'yı yakalamak için atılan adımlar artık geri dönüşü olmayan bir yolun başlangıcıdır.

Batının oluşturduğu çağdaşlık seviyesine ulaşma kavramı Batılılaşma olarak bilinecek, giysiler gelenekselden koparak yeni simgeleri oluşturacaktır. Bu dönemde ticari ve ekonomik hayatın devamlılığı için verilen imtiyazlar içeride ve dışarıda sömürge devlet güçlerinin planlarına katkıda bulunmaktadır.

Rus Savaşı ile büyük toprak kayıpları yaşanmıştır. Ulus devlet olması planlanan Balkan devletleri ayaklanarak savaş başlatmışlardır.

Sanayi Devrimi'nin ardından Avrupa devletlerinde buhran dönemi yaşandığında, sömürge olacak topraklar konusunda Avrupa güç devletleri anlaşmamaktadır. Sömürgeleştirilerek paylaşılması düşünülen en büyük topraklar Osmanlı İmparatorluğuna aittir.

Kaybedilen Birinci Dünya Savaşı sonucunda imzalanan Sevr anlaşması şartları Osmanlı İmparatorluğunu sömürge arayışındaki ülkeler karşısında her taraftan bağımlı hale getirmiştir.

Kurtuluş Savaşı dünya tarihinde eşi yaşanmamış bir savaştan Türkiye Cumhuriyet'ine dönüşen bir devletin, halkıyla ve askeriyle birlikte güç devletlerine karşı verdiği büyük mücadeledir. Batılı güç devletlerinin şaşkınlıkla izlediği çağdaşlaşma seviyesine ulaşmak için ilerleyen bir devletin yoktan varoluşudur. Türkiye Cumhuriyeti kurulurken her alanda uygarlık hedeflenerek adımlar atıldığı kadar giysinin dili de göz ardı edilmemiştir. Kıyafet ve Şapka devriminin anlaşılması bu bağlamda önemlidir.

Bu dönemden sonra, her devrim çağdaşlaşma seviyesini yakalamak için planlanarak, eğitimde, sanayide, yerli mal üretiminde, tekstilde, kıyafette muasır medeniyetler seviyesi hedeflenerek adımlar atılacaktır.

1940'lara kadar giysilerin kodlarının en çok izlendiği alan, sosyal hayatta ve kent yaşamındadır. Süreklilik ve değişiklikler beraberinde müzik, dans, sinema, tiyatro, opera etkinliklerini getirmiş, bir üst kültür sınıfı oluşmuştur. Bu kitle anılarında medeni olmanın bir özelliğinin giysiler olduğunu söyler, bugünde nostalji olarak özlemle o günlerini anımsarlar.

İkinci Dünya Savaşı sonrası önderini ve kurucusunu kaybeden Cumhuriyet'in kültürel sürekliliğinin devamına çalışılmış, yeni bir demokrasi anlayışıyla çok partili döneme geçilmiştir. Kurulan yeni hükümet döneminde gelişen ekonomik ve siyasi değişim sosyal yaşamı, toplum kültürlerini, davranış biçimlerini, yaşam şekillerini etkilemiştir. Aynı zamanda köyden kente göçün başladığı bu dönem ulaşılabilirlik ölçüsünde, ayrışan toplum kültür alanlarını okunmayı olanaklı kılmıştır.

Kent deformasyonu ile kent toplulukları katmanlarının kültürel, ekonomik ve kentsel dönüşümü giysiler üzerinden incelenmiştir. Bu dönemde kentlerde göçlerin sonucunda yeni kültür biçimleri oluşmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında siyasi açıdan güçlenen Amerika Birleşik Devletleri, moda kendisini göstermeye başlamıştır. Eskinin haute-couture Paris giysi modalarının yerini tekstil sanayinin geliştiği ABD'de tasarımcıların modaları dünyada bilinir olmuştur. Savaş'tan büyük yıkımla çıkan Japonya kısa sürede

sanayileşme hamlesine yeniden hız vermiş ve zamanla Dünya tekstil sektöründe Japon modacılar da söz sahibi olmaya başlamıştır.

Bu dönemden sonra Batı'da gelişen siyasi, ekonomik, toplumsal, kültürel değişimler ile bu değişimleri yönlendiren, dünyayı etkileyen kavramlar Türkiye'yi de etkilemiştir.

Bu araştırmada giysiler, tüketilen moda ürünleri olarak ele alınmamıştır. İnsan bedenini örten, estetik değer katan giysilerin toplumsal kültürel boyutunun, incelenmesi amaçlanmıştır.

18. yüzyıldan beri Batı'da süregelen ancak 20. yüzyılın başından 1950'lere kadar olan dönemde, siyasi ve politik aktörlerin hızlandırdığı modernizm kavramıyla giysi, geleneğin reddi arasındaki çelişki, yeni sanayileşmeyle birlikte farklı bir dönüşüme girer. Bu dönüşüm sonucunda ihtiyaçtan fazla ve çok hızla üretilen metaları tüketen yeni toplumlar gerekmektedir. Sanayisi gelişmemiş, ürettikleri topluma yetemeyen ülkeler Batı'da üretilen metaları tüketmek durumunda bırakılacaktır. Metaların satılacağı yeni yöntemlere ihtiyaç duyulmakta, sömürge olması planlanan coğrafyaların yaratılması gerekmektedir.

Gelişmekte olan laik Türkiye, Batılı güç devletlerinin ülkeyi bölme amaçlarıyla geçen darbeler dönemini yaşayacak, bu döneme kadar her alanda ileri adım atan Türkiye'nin önü durdurulacaktır.

Giyim dahil her türden meta üretiminde doyum aşamasına gelen ve üretim hacmi fazlası oluşan Batı yeni bir kavram geliştirmiş, bu kavramı tüketim toplumu olması planlanan ülkelere ithal etmektedir. Bu yeni kavram post- modernizm olarak bilinecek, gerçek değerlerin yerini reklam ve iletişim sektörleri vasıtasıyla imajlar alacaktır. Bu dönemden sonra kültür toplumları imajlar vasıtasıyla tüketim toplumlarına dönüştürülecektir.

Ekonomik olarak güçlenen Batı, kendi kültürel değerlerini koruma altına alırken, sömürdüğü ülkelerdeki değerleri değersiz kılma eğilimine girecek ve bu dönemde kurulacak ilk alışveriş merkezleri tüketim toplumu oluşumuna yardımcı olacaklardır.

Gelişen teknolojilerle küreselleşen dünya da toplumun arzı üretimin ana alanını oluşturmuştur. Toplumun, yüklenen imajlarla gösteri toplumuna dönüşmesi

ve görselini iletişim olarak kullanması araştırmanın bütününe anlamlı kılan alandır. Gösteri toplumuna dönüştürülen kitle bilinçli olarak bilgi ediniminden uzaklaşacaktır.

‘Modern’, ‘postmodern’, ‘küresel’, ‘seküler’ gibi kavramları oluşturan görünmez oyun kurucuların tüketim toplumunun yaşam biçimlerine, estetik ve bilinç değerlerine etkileri okunmaya çalışılmıştır. Moda arzı Postmodern toplumun gösteri imgesidir, simgelerin toplum tarafından hızlıca tüketilmesi, okunan simgeleri de süreksiz kılar. Hızla daha yeni tüketim metalarını talep eden mutsuz, huzursuz ve psikolojik şiddet eğimli toplum bireyleri nesnelere imgeleriyle durmadan uyarılarak tüketim anında bir ötekini tüketmeyi talep edenler konumuna getirilmişlerdir.

Modalar, Toplumun bireylerinin yaşadığı evinin dekorasyonu, kullandığı arabası, gittiği sosyal yaşam mekânları, dinlediği müzikler ve en önemlisi giysiler bağlamında ele alınarak incelenebilir.

Simgelere etki eden genel faktörler üzerinden toplum katmanları okunmaya çalışılmıştır. Bireyden sınıflara ve topluma etkileşim alanı mekân ölçeğinde kent, müzik ölçeğinde sınıf müzikleri, sınıf davranış eğilimleri, dönem değişimleri ve sınıflara göre sosyal mekanlar ve sınıf giysileri olarak ele alınmıştır.

Mesleki, kültürel, ekonomik olarak farklılaşmaları içinde kentte birlikte yaşayan grupları anlamak için, tezin zamansal ana alanını oluşturan 20. yüzyıldan 21. yüzyıla kadar olan dönemde etkili olmuş farklı kimliklerin yaşam biçimleri röportajlarla anlaşılmasına çalışılmıştır.

Araştırmanın bütününden çıkarılacak bir sonuç yok buna karşın saptamalar ve çıkarımlar vardır. Süreklilikte Türkiye özelinde etkileşim faktörlerinin biçim değiştirerek devam edeceği öngörülebilir.

Tüketim toplumu çağında yaşadığımız gerçeğiyle, tekstil sektörü olarak ele alınan ancak gerçekte üretimin tüm alanlarını kapsayan ekonomik büyümede tüketiciden çok üretici konumuna geçmek çok önemlidir.

Dünya üretim alanında olduğu gibi eğitim alanında da küreselleşmiş ve çokuluslu olmuştur. İtalya’da Floransa Özel Akademisinin yöneticilerinin Japonya’dan, hocalarının Amerika Birleşik Devletlerinden olması önemli bir örnektir. Eğitim sektörü de aynı teknolojiler gibi yönetsel olarak değişir ve ilerler. Evrensel

başarılar ve sektörel ilerlemeler için doğru eğitim şarttır. Bunun için yereli bilen ancak evrenseli takip eden eğitmenlere ihtiyaç vardır. Almanya gibi sanayisi gelişmiş ülkelerde öğretmenlik, üniversitelerin seçme kriterlerinin en yüksek olduğu bölümlerdir.

Türkiye Avrupa'nın en genç nüfusuna sahiptir, boş zaman etkinlikleri içinde tüketen bir toplum yerine bu değerli bireylerin eğitilerek konu bağlamında yaratıcı sektörlerle yöneltildiği, doğru değerlendirildiği, insan gücü üreten toplum modeli benimsenmelidir

Eğitim alanında;

Meslek liseleri ve meslek yüksekokulları eğitimde dünyanın en çok önem verdiği alanlardan biridir. Hem yerel zanaatları yaşatmak hem de sektörün acil ara eleman açığını kapamak için bu okullarda verilen eğitim nicelik ve niteliğe göre tekrar ele alınmalı ve yapılandırılmalıdır.

Moda sektöründe ara eleman yetiştiren okullardan mezun olan her kişi moda tasarımcısı olamaz. Kaldı ki üniversitelerin moda tasarım bölümünden mezun olan her öğrenci moda tasarımcısı olamayacaktır. Dünyada olduğu gibi kalıp çıkarmanın, dikiş dikmenin, teknik çizim yapabilmenin sektör için değerli alanlar olduğu bilinciyle moda eğitim alanları ayrıştırılmalıdır.

Açılan vakıf üniversitelerinin moda tasarım alanlarında okuyan öğrencilere, teknik konularda verilecek eğitimin önemi, sektöre giren mezunların teknik bilgi yetersizliğiyle açığa çıkmıştır. Malzemeyi tanımadan, tasarım üretim deneyimi yaşanmadan, iki boyutlu çizimlerle yeterli deneyim sağlanamaz. Bireysel tasarımcı olma yolunda ilerleyen mezunlar ya da sektörde çalışacak moda tasarımcısı adayları temel teknik bilgileri olmadan tasarım yapamazlar. Konunun bütününde anlaşıldığı gibi giysi kültürü, kültürel farkındalık gerektirir. Tasarım yapılacak hedef kitlelerin giysi kültürünü anlayabilecek öğrenciler yetiştirmek için eğitmenlerinde evrensel kültür farkındalığı gerekir. Bu yaşadığımız coğrafyanın ve tarihimizin değerlerini bilerek çağdaşlığı hedefleyen ancak Batıyı ulaşmak adına, taklit etmenin ve öz değerlerin kaybedilmesinin vereceği zararların bilincinde eğitmenlere ihtiyaç vardır,

Gelenekselliğe bağlılık tek başına değerli olamaz, hızla ilerleyen teknolojik bir çağda, tarihi bilip ileriye adım atmak kaçınılmaz yoldur. Küreselleşen dünyada emperyalist güçlerin, sömürge ülkelerin kültürünü, geleneğini hiçe sayan anlayışıyla,

toplumların bilgi algısının bozulmasıyla başlayan yok oluş, kent yozlaşmasını beraberinde getirecek, mekan anlayışı, yaşam anlayışı, giyim anlayışıyla benzerleşen bir dünya, yerel ve geleneksel değerlerden uzaklaşarak yıkıcı olacaktır.

Toplumların değer kimliğini kaybetmiş kentlerde yaşamaları kısa sayılabilecek sürede toplum sınıflarının görsel, davranış, kültürel hayat eğitimini geriye götürmüş, toplumda yozlaşma başlamıştır. Neden, kendi yerel mekan kavramlarını kaybetmiş olmalarıdır. Oysa yaşanan coğrafyalar, mahalleler ve sokaktaki yaşam kalitesi, mekan değeri, görsel terbiye; bireyin kimliğine fark etmeden de olsa katkıda bulunurlar. Bu doğal öğretisi, bireyin davranış biçimine, kültür algısına ve giysi kimliğine de etki eder.

Henüz moda kavramında Anadolu geleneksel değerlerinin doğru kullanımı oluşmamıştır. Anadolu geleneksel giysi çeşitliliğiyle zengin bir kültüre sahiptir. Geleneksel giyim kültürü bu araştırma kapsamının dışında olsa da kültür bilincinin parçasıdır. Kendi geleneksel yapısının, kendi değerlerinin farkında olan toplumların tasarımcıları evrensel moda dünyasına farklı heyecanlar katacaklardır. Ancak kendi yerel kimliğini kullanacak ülke tasarımcılardan önce dünya giysi markaları bu yerel motifleri, modelleri, desenleri kullanmaktadırlar. Uzun yıllardır dünya markalarında en çok satılan model olan harem pantolonu bunun bir örneğidir.

Bilinçli tüketici olmanın da eğitimden geçtiği bir gerçektir. Bilinçli tüketici arz ve talepleriyle sektörü yönlendirecek güce sahiptir. Görgü, kültürel bilgi ve okul eğitimi hepsi ayrı eğitim unsurlarıdır. Görgüsüz eğitim, eğitimsiz görgü, kültürel bilgisi olmayan görgülü bireylerin hepsinin giysilerinin ve davranış biçimlerinin birbirinden farklı olduğu gözlemlenir. Bu kazanımlardan birinin eksik olduğu beden yapısı da, beden iletişim dili de değişiktir. Dolayısıyla denebilir ki aynı elbiseleri giyecek iki ayrı bilinç seviyesindeki bireyler de giysiler farklı duracaktır.

Giysiler tarih içinde karar verilen değer faktörleri bağlamında siyasi, ekonomik, toplumsal, sosyal tüm alanlardan etkilenmişlerdir ancak son 10 yılda sanayi devrimi öncesi sınıflara ait kurallarla belirlenmiş giysiler tamamen bulanıklaşarak teknolojinin de ilerlemesiyle hızlı üretim ve çoğalan modalarla toplum sınıflarına yayılmış ve giysi demokratikleşmiştir. Ancak giysi demokratikleştiği ölçüde bireyin zevkinin göstergesi olmuş, bu estetik anlayış tekrar

bireyin bilgi seviyesini göstererek ait olduğu sınıfın okunmasına sebep olur. Sınıflar statüsünde giysi okuması ancak eğitimle netlik kazanır.

Eklerde sunulan, araştırmalar sonucunda Türklerin bilinen eski yurdu olan Orta Asya'dan günümüze, değer faktörleri etkisinde geniş tarih ve coğrafyada giysiler ve kültür melezleşmesi üzerine okuma yapılmıştır. Türklerin Orta Asya göçebe gelenek değerleri ile etkileşimden geçtikleri coğrafyalar kültürlerinden kendi kültür katmanlarına ekledikleri değerler dahil olmak üzere Anadolu'ya taşıdıkları öz kültürleri vardır.

Türklerin yerleşik hayata geçtikleri Anadolu, tarihsel yaşam, katmanlı kültürler, sanatsal üretimler ve giysiler bağlamında iç içe geçmiş, süreklilikler, değişimler, etkilenmelerin yaşandığı, medeniyetlerin ve imparatorluk izlerinin sürülebildiği dünyanın en değerli coğrafyasıdır.

Türkiye Cumhuriyeti toplumu milli kültür meselesini, uygar olmanın anlamını, sosyal ve toplumsal yaşamda medeniyet kavramını anlamış ve değerli bireyler yetiştirmiştir. Değer üretmenin coğrafyayla ilgisi yoktur. Ancak değerli bilgilerden uzak kalan toplumlar vardır. Üretilen evrensel değerli bilgiler, üretimler, tasarımlar Batı tarafından önemsiz atfedilen coğrafyaların kendi sınırları içinde kalmamalıdır. Ülke değerinin hak ettiği seviyeye getirilebilmesi için planlı kentlere ve bilinçli toplumlara ihtiyaç vardır. Kent kültürün parçasıdır. Batı devletlerinde öncelik kentin tarihsel ve kültürel kimliğini korumaktır. Kente sahip çıkmak uygarlık meselesidir.

Bireyler doğdukları andan itibaren kentlerinin değer bellekleriyle yetişirler. Giysileriyle o mekânlarda bütünlük kazanırlar. Bireyler farklı giyiniyor olsa bile, bir üst kültür meselesi olarak bakıldığında Almanların, İtalyanların, İngilizlerin, vb beden ve giysi kimlikleri olduğu iddia edilebilir. Araştırmayı gerektirecek bir konu olmakla birlikte, değerli bilgiler etrafında birleşebilen toplumlar kentleri içinde giysileriyle bir üst kültür etrafında toplanmış duygusu verebilirler.

Doğa ve meydanlar Batı devletlerinin planlı kentlerinde toplumların buluşma alanlarıdır. İnsanoğlunun ruh sağlığını elde ettiği mekanlar doğadır, karşılaşılarak bilgi, estetik gelişim, duygu alışverişinde bulunduğu mekanlar ise meydanlarıdır.

Görüşülen farklı profesyonel alanlardan Cumhuriyet'in değerli bireyleri 20. yüzyıl Türkiye'si hakkında geniş bir alanı anlamayı olanaklı kılmışlardır. Bu

görüşmelerle 1950'ye kadar olan sosyal yaşamda giysiler, toplumlar, düşünceler, azınlık meselesi, 1950 sonrası yaşananlar ve sonuçları ele alınmış, değişen kültürler bağlamında tarihsel planda Cumhuriyet'in giysi kronolojisi anlaşılmasına çalışılmıştır.

Son olarak denebilir ki, giyinmek kültürün ve eğitimin değişimiyle farklılaşır. Tarihte olduğu gibi giysiler halen toplumsal sınıfların ve statülerin simgeler vasıtasıyla okunmasına olanak sağlar. Giysiler toplumların ve katmanlarının siyasi, ekonomik, kültür okumalarını sağlayan birincil görsel alandır. Giysilerin sessiz gibi görünen ama birçok farklı alanı tanımlayan dili vardır. Bu araştırmada toplumsal mesele birçok açıdan ele alınarak konunun açıklığa kavuşturulması amaçlanmıştır.

Aileden mirasla gelen sınıf ve statüler vardır. Kent soylulukla, uzun zaman önce elde edilmiş ekonomik güç, eğitim, sosyal yaşam, giyim deneyimi olgunluk avantajından bahsedilebilir. Ancak sonradan edinilen ekonomik güçle bilgi ve görgü birikiminin bir ilişkisi yoktur. Ekonomik güç kültürün bir parçası olan bilinçli giyinmeye olanak tanımaz.

Giysiler giyilen bedenle de simgeleşirler. Bireyin katıldığı sosyal etkinlikler, kültürel zevkleri, yaşam alanlarının kimliği, kullandığı mobilyaları, izlediği televizyon programları, beden şekline ve davranış biçimine etki eder.

Statü ancak eğitim ve emekle elde edildiğinde bireyi özgürleştirir. Yerelini bilen evrenselin farkında bireyler Batılı giyinmenin, batılı gibi davranmanın, batı tarafından alkışlanacak giysiler tasarlamının kimlik baskısıyla karşılaşmazlar.

Teknolojik gelişmeler 2000'li yıllar itibariyle sosyal ağ kavramını ortaya çıkarmış, tüketimin hızı, modalara ulaşım, modaların değişim hızı 20. yüzyılın onarlı yıllarla tanımlanan modalarının aksine onarlı dakikalarla bahsedilir olmuştur.

Sosyal ağlar yeni bir toplum davranış biçimini ortaya çıkarmış, toplumlar sanal çokluğun içinde kapalı mekanlarına çekilerek yalnızlaşmışlardır. Kent meydanlarına çıkmayan ve rastlantısal karşılaşma olanağı azalan bireyler bedenlerini görsel tüketime açarak fotoğrafların paylaşıldığı sosyal paylaşım sitelerine yönelmişlerdir. Gösteri toplumunun parçası olan bireylerin toplanma alanları alışveriş merkezleri olmuştur.

Modaların lüks markalardan sokak modasına geçen döngüsünün, sokaktan beslenen modaların lüks üretimine geçişi, sokağın kazanması olarak yorumlanabilir.

Dünya tekstil sektörüne yön veren yöneticilerin karar verdiği modaların artık sınıflar arası daha saydam olduğu, bir bireyde birçok farklı tarzda moda ürünlerinin üst üste görülebildiği bu dönem modaların kalıplarını kırarak özgürleşmesidir denebilir. Modaların özgürleşmesi metaların daha çok ürün ağıyla tüketiciye ulaşılması olarak da yorumlanabilir.

Giysiler, Batılılaşmanın başladığı 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'in kuruluşuna, çağdaşlaşmayı simgeleyen Kıyafet Devriminden bugüne, değer faktörlerinin etkisinde Türk toplum sınıflarının giysiler üzerinden farklı bakış açısıyla okunmasını değişimlerin giysi kültürüne yansımalarının araştırılmasını olanaklı kılmıştır.

7. KAYNAKÇA

ABENDROTH, Wolfgang. (1992). *Avrupa İşçi Hareketleri Tarihi*. Ali Çakıroğlu (Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.

AÇIKSES, Erdal ve Gül, Osman Kubilay. (2009). Osmanlı Toplumunda Aidiyetlik Duygusuna Bir Örnek: Ahmet Rüstem (Alfred Bilinski) Bey. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (19, 1) Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları, 169-184.

ADANIR, Fikret. (1996). *Makedonya Sorunu*. (1. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

ADIVAR, Halide Edip. (2007). *Türk'ün Ateşle İmtihanı: İstiklal Savaşı Hatıraları*. (1. Baskı). İstanbul: Can Yayınları

AGHATABAY, Cahide Zengin. (2007). *Mübadelenin Mazlum Misafirleri Mübadele ve Kamuoyu 1923–1930*. (1. Baskı). İstanbul: Bengi Yayınları.

AHISKA, M. (2005). *Radyonun Sihirli Kapısı Garbiyatçılık ve Politik Öznellik*. (1. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları

AHMAD, F. ve AHMAD, B. T. (1976). *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*. (1. Baskı). İstanbul: Bilgi Yayınevi.

AHMAD, Feroz. (1996). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. A. Fethi (Çev.). İstanbul: Hil Yayınları.

AHMAD, Feroz. (1999). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. Yavuz Alogan (Çev.). İstanbul: Kaynak Yayınları.

AHMAD, Feroz. (2007). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. A. Fethi (Çev.). İstanbul: Hil Yayınları.

AHMET LÜTFİ EFENDİ. (1999). *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*. Tamer Erdoğan-Yücel Demirel (Yay. Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

AHMETBEYOĞLU, Ali. (2001). *Avrupa Hun İmparatorluğu*. (1. Baskı). Ankara: TTK Yayınları

AKA, İsmail. (1999). Timur Devri Anadolu'su. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 1 İçinde* (229-234). Ankara.

AKAR,Rıdvan. (1992). Varlık Vergisi Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği. (1. Baskı). İstanbul: Belge Yayınları.

AKAR, Rıdvan. (1999). Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları. (1. Baskı). İstanbul: Belge Yayınları.

AKARLI, Engin.(1999). II. Abdülhamid: Hayatı ve İktidarı. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 2 İçinde* (253-265). Ankara.

AKAY, Ali. (2003). *İstanbul: Bir Eğlence Megalopolü. Cogito.* (35). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 181-194.

AKAY, Ali. (2002). *Kapitalizm ve Pop Kültür*. (1. Baskı). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

AKBULUT, M. Rıfat. (2006). Mahalleden Apartmana: Dönüşen Kamusal Mekân. *Mimar.ist.* (6, 22), 74-75.

AKÇURA, G. (2001). *Unutma Beni, İvır Zıvır Tarihi 1*. (1 Baskı). İstanbul: Om Yayınları.

AKGÖNÜL, Samim. (2007). Türkiye Rumları: Ulus-Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci. (1. Baskı). İstanbul: İletişim.

AKGÜN, B. (2007). Türkiye'de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven. (1. Baskı). Ankara: Nobel Yayın.

AKGÜNDÜZ, Ahmet (2013). Bir Modernleşmeyi Hızlandırma Projesi Olarak Batı Avrupa'ya işçi Göçü. R. Funda Barbaros ve Erik jan Zürcher (Der.), *Modernizmin Yansımaları: 60'lı Yıllarda Türkiye İçerisinde* (191-211). Ankara: Efil Yayınevi.

AKIN, Nur. (1993). Kuzguncuk. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. Cilt 5. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 145-146.

AKSEL, Malik. (1977). İstanbul'un Ortası. (1. Baskı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977.

AKSU, Ali. 2006. Emeviler Döneminde Sosyal Tabakalar. *İSTEM*. (4, 8), 63-81

AKŞİN, S. (2008). *Kısa Türkiye Tarihi*. (1. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

AKŞİN Sina, TANÖR Bülent, BORATAV, Korkut. (2005). *Yakınçağ Türkiye Tarihi*. 2. Cilt. İstanbul: Milliyet Yayınları.

AKTAŞ, Cihan. (1991). *Kılık Kıyafet İktidar-1*. (1. Baskı). İstanbul: Nehir Yayınları

AKTAŞ, Ümit. (1991). Kadının Toplumsal Konumu. *Meydan Dergisi*, Şubat 1991, 57-58.

AKYOL, T. (1979). *Sovyet Rus Stratejisi ve Türkiye, c. I*. (1. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.

AKYÜREK, E., Tiryaki, A., ÇÖMEZOĞLU Ö., ERMIŞ M. (2007). *TAY - Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-8: Bizans Dönemi/ Marmara Bölgesi*. (1. Baskı). İstanbul: Ege Yayınları

AKYÜZ, Yahya. (1982). *Türk Eğitim Tarihi*. . (1. Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

AKYÜZ, Y. (1999). *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)*. (7. Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.

ALKAN, Hakan. (2003). *Geçmişten Günümüze Türkiye Patrikhaneleri I Fener Rum Patrikhanesi & Türk Ortodoks Patrikhanesi*. (1. Baskı). İstanbul: Kutup Yıldızı Yayınları.

ALTAR, C. M., And, M., Yener, F., Laszlo F. A. (1982) *Atatürk Türkiyesi'nde Müzik Reformu Yılları*. . (1. Baskı). İstanbul: Flarmoni Derneği Yayınları.

ALTINAY, Hüsniye ve Yüceer, Halime. (1992). *Moda ve Tarihi*. (1. Baskı). Ankara: Kadıoğlu Matbaası.

ALTINDAL, Aytunç. (1991). *Türkiye’de Kadın*. (1. Baskı). İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.

ALTINDAL, Meral. (1994). *Osmanlıda Kadın*. (1. Baskı). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

ALYILMAZ, (2005). *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*. . (1. Baskı). Ankara: Kurmay Yayınları

AMICIS, Edmondo de (1986), *İstanbul*. Beynun Akyavaş (Çev.).İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

AMMAN, Tayfun (2010). Türkiye’de Ailenin Açık ve Örtük Sekülerleşmesinin Sosyolojik Analizi. Aile ve Eğitim Sempozyumu, İstanbul: 24-25 Nisan 2010.

ANAFARTA, Nigar. (1969). *Hünername Minyatürleri ve Sanatçıları*. (1. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

AND, Metin. (1983). *Atatürk ve Tiyatro*. (1. Baskı). Ankara: Devlet Tiyatroları Yayınları.

AND, Metin. (2002). *Osmanlı Tasvir Sanatları I: Minyatür*. (1. Baskı). İstanbul: İş Bankası Yayınları.

ARAT, Necla. (1986). *Kadın Sorunu*. (2. Baskı). İstanbul: Say Yayınları,1986.

ARI, Bülent. (1999). İlk Osmanlı-Hollanda Münasebetleri. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt I* İçinde (493-501). Ankara

ARI, Kemal. (1995). *Büyük Mübadele: Türkiye’ye Zorunlu Göç*. (1. Baskı), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

ARIK,R. (2000). *Kubadabad. Selçuklu Saray ve Çinileri*. (1. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

ARMAOĞLU, Fahir. (1994). *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948- 1988)*. (1. Baskı). Ankara: İş Bankası Yayınları.

ARSEVEN, Celal Esad. (1994). *Sanat ve Siyaset Hatıralarım*. Ekrem Işın (Haz.). İstanbul: İletişim Yayınları.

ARSLAN, Abdurrahman (1997). Seküler Dünyada Müslümanlar. *Birikim*. (99), 33-36.

ASLANAPA, Oktay. (1984). *Türk Sanatı I-II*. (1. Baskı). İstanbul: Kervan Yayınları.

ASLANAPA, Oktay. (1992). Anadolu Selçukluları ve Beylikler Devri Kültür Sanatı. *Türkler Ansiklopedisi*, 7. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.705-721.

ATALAY, Bülent. (2001). *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*. (1. Baskı). İstanbul: Tatav Yayınları.

ATASOY, Nuran. (2002). *Hasbahçe, Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek*. İstanbul: Aygaz AŞ.

ATASOY, Nurhan, ÇAĞMAN, Filiz. (1974). *Turkish Miniature Painting*, İstanbul: R.C.D Cultural Institute Publications.

ATASOY, Nurhan, ULUÇ, Lale. (2012). *Osmanlı Kültürünün Avrupa'daki Yansımaları:1453-1699*. İstanbul: Armaggan.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri C.I-III. (1997). Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yayımları, , 1997.

ATIL, Esin (1973). *Ceramics from the World of Islam in the Freer Gallery of Art*. Washington: Smithsonian İnstitution.

ATIL, Esin. (1986). *Süleymanname: The Illustrated History of Süleyman the Magnificent*. Washington and New York

AVCIOĞLU, Dogan. (1969). *Türkiye'nin Düzeni*. (1. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.

AVCIOĞLU, Doğan. (1995). *Türklerin Tarihi*, I. Cilt. İstanbul: Tekin Yayınevi.

AVŞAR, Mezhahir. 2007. *Türk Kültür ve Sanatından Kesitler I*. (1. Baskı). Konya: Komen Yayınları

AYATA, Ayşe Güneş ve AYATA, Sencer. (2002). Ethnic and Religious Bases of Voting. Sabri Sayarı, Yılmaz Esmer (Ed.). *Politics, Parties and Elections in Turkey*. Lynne Rienner Publishers.

AYCAN, İ, Söylemez, M. M., Altınay, R., Erkoçoğlu, F., Parlak, N. (2011). *Emeviler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı*. (1. Baskı). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

AYDEMİR, Cahit, GÜNEŞ, Hüseyin H. (2006). Merkantilizm'in Ortaya Çıkışı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* (5, 15), 136-158.

AYDEMİR, Şevket Süreyya. (1998). *İkinci Adam*. (1. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

AYDIN, Mahir. (2012). *Abdülhamid'in Seraskeri Rıza Paşa'nın Anıları*. (1. Baskı). İstanbul: Kitapevi Yayınları

AYDIN, Mehmet. (1995). *Hiristiyan Kaynaklarına Göre Hiristiyanlık*. (1. Baskı). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

AYTEPE, Oğuz. (2013). *Herkes İçin Osmanlı Tarihi*. (1. Baskı). İstanbul: İnkilap Kitabevi.

BAĞIŞ, Ali İhsan. (1983). *Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler, Kapitülasyonlar-Berathlı Tüccarlar –Avrupa ve Hayriye Tüccarları (1750- 1839)*. Ankara: Turhan Kitabevi.

BAL, İdris (2008). Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Amerika Birleşik Devletleri'ne Yönelik Dış Politikası ve İlişkiler. Mustafa Bıyıklı (Ed.). *Türk Dış Politikası, Cumhuriyet Dönemi, C.1 İçerisinde* (363-418). İstanbul: Gökkuşbe Yayınları.

BALCIOĞLU, Tahir Harimi. (1940). *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.

BANOĞLU, N.A. (1954). Mesut Cemil Anlatıyor: Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk II

BARBAROS, R. Funda ve A. Eren YILDIRIM. (2013). 60'lı Yıllarda İktisadi Kalkınma ve Planlamaya Dair Kavrayış ve Değerlendirmelere Bir Bakış. R. Funda Barbaros ve Erik jan Zürcher (Der.), *Modernizmin Yansımaları: 60'lı Yıllarda Türkiye İçerisinde* (83-124). Ankara: Efil Yayınevi.

BARBAROSOĞLU, Fatma Karabıyık. (2004). Kamusal Alanda Başörtülüler, (Nazife Şişman ile söyleşi). İstanbul: Timaş Yayınları

BARBAROSOĞLU, Fatma Karabıyık (2006). *Şov ve Mahrem*. (1. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

BARBAROSOĞLU, Fatma Karabıyık. (2009). *Modernleşme Sürecinde Moda ve Zihniyet*. (1. Baskı). İstanbul: İz Yayıncılık.

BARTHOLD, V. V. 1981. *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*. Hakkı Dursun Yıldız (Haz.). İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

BASSO, Enrico.(1999). İstanbul'un Fethini Müteakip İstanbul'daki Hıristiyan Casusların Raporları. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 1 İçinde* (247-252). Ankara.

BASSANO, Luigi. (2011). *Kanuni Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat* . İstanbul: Yeditepe Yayınevi

BAŞ, Hakan. (2005). *Unutulan Batı Trakya Türkleri*. (1. Baskı). İzmir: Umay Yayınları.

BAŞARAN, Bengi. (2011). Otorite, Gelenek ve Kültür Ekseninde Bizans'ta Kadınlık Halleri. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*. (1), 515-522

BAŞTAV, Şerif.(1999). Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşunda Bizans ve Avrupa. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 1 İçinde* (169-175). Ankara.

BAUDOT, F. (2001). *Modanın Yüzyılı*. (1. Baskı). İstanbul: Güncel Yayıncılık.

BAUDRILLARD, JEAN. (2005). *Sanat Dünyasının Kurduğu Komplo: Estetik Bir İllüzyon Üretmek, Üretilen Estetik İllüzyonu Yitirmek*. Oğuz Adanır (Çev.).

BAUDRILLARD, Jean. (2012). Tüketim Toplumu Söylenceleri/Yapıları. Hazal Deliceçaylı & Ferda Keskin (Çev.). (5. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

BAUMAN, Zygmunt. (2014). Küreselleşme Toplumsal Sonuçları. Abdullah Yılmaz (Çev.). (5. Baskı). Ayrıntı Yayınları.

BAYBUR, Mithat.(1999). Osmanlı-Alman İlişkilerinde Anadolu ve Bağdat Demiryollarının Yeri. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 2 İçinde* (345-360). Ankara.

BAYINDIR Uluskan, Seda. (2010). *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*. (1. Baskı). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

BAYKARA, Tuncer. (1974). *İzmir Şehri ve Tarihi*. (1. Baskı). İzmir: Akademi Kitabevi.

BAYKARA, T. (1996). *Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İkeleri*. (1. Baskı). İzmir: Akademi Kitabevi.

BAYRAKTAR, B., KARAKAŞ, M., ÖZSOY, H. (2002). *Çağdaş Türkiye Tarihi*. (1. Baskı). İstanbul: İnkılap Yayınları, İstanbul.

BEAN, George E. 1997. *Eskiçağda Ege Bölgesi*, İnci Delemen (Çev.). İstanbul: Arion Yayınları.

BEAUD, Michel. (2003). *Kapitalizmin Tarihi*. F. Başkaya (Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

BELGE, Murat. (2007). Türkiye ve Rusya. Murat Gültekingil ve Tanıl Bora (Ed.). *Modernleşme ve Batıcılık; Batılılaşma İçinde* (40-43). İstanbul: İletişim.

BELLİ, Oktay. (2002). Türklerde Taş Heykel ve Balballar. *Türkler Ansiklopedisi Cilt 3 İçinde* (910–914). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

BEN, Jacob, A. (1983). *Siyasal Düşünceler Tarihi, Çağlar Boyunca Siyasal Düşüncenin Değişimi*. M. A. Kılıçbay ve L. Köker (Çev.). Ankara: Savaş Yayınları.

BENGİ, Derya. (2014). *İşte Benim Zeki Müren*. (1. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

BENLİSOY, Foti. (2000). 6/7 Eylül Olayları Öncesinde Basında Rumlar. *Toplumsal Tarih Dergisi* (81), 28 -38.

BERK, Nurullah, GEZER, Hüseyin. (1973). *50 Yılın Türk Resim ve Heykeli*. (1. Baskı). İstanbul: İş Bankası Kültür Yay.

BERKES, Niyazi. (2002). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

BERKTAY, Fatma Gül. (2001). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Feminizm. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*. Cilt:1. İstanbul: İletişim Yayınları.

BERNARD, Malcolm. (2001). *Fashion as Communication*. New York: Routledge.

BİÇER, Bekir. (2007). *Türklerin İslamlaşma Süreci*. (1. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

BİLGİN, İ. (1998). Modernleşmenin ve Toplumsal Hareketliliğin Yörüngesinde Cumhuriyet'in İmarı. Sey, Yıldız (Ed.). *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık İçerisinde* (75-102). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

BİLİCİ, Faruk. (1999). XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Türk-Fransız İlişkileri: Gizli Harpten Objektif İttifaka. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 1 İçinde* (480-492). Ankara.

BİLSEL, M. Cemil. (1998). *Lozan II. Cilt*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.

BİNARK, Mutlu ve KILIÇBAY, Barış. (2000). *Tüketim Toplumu Bağlamında Türkiye'de Örtünme Pratiği ve Moda İlişkisi*. (1. Baskı). Ankara: Konrad Adenauer Vakfı Yayınları

BİNBAŞIOĞLU, C. (1993). *Çağdaş Eğitim ve Köy Enstitüleri*. (1. Baskı). İzmir: Dikili Belediyesi Kültür Yayınları.

BİRAND, Mehmet Ali. (1986). *Emret Komutanım*. (1. Baskı). İstanbul: Milliyet Yayınları

BORA, T. (2008). Adnan Menderes. Murat Gültekingil ve Tanıl Bora (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Liberalizm, Cilt 7 İçinde* (486-499). İstanbul: İletişim Yayınları.

BORATOV, Korkut. (1982). *Türkiye'de Devletçilik*. (1. Baskı). Ankara: Savaş Yayıncılık.

BORATAV, Korkut (1985). İktisat Tarihi (1908-1980). Sina Akşin (Ed.). *Türkiye Tarihi, C.4, Çağdaş Türkiye İçerisinde* (265-353). (6. Baskı). İstanbul: Cem Yayınları.

BORATAV, Korkut. (2008). İktisat Tarihi (1981-2002). Sina Akşin (Ed.). *Türkiye Tarihi 5 İçinde* (265-373). İstanbul: Cem Yayınevi.

BOYBEYİ, S. (1998). *100. Doğum Yıldönümünde Hâsân-Âli Yücel*. (1. Baskı). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

BOZKUŞ, Metin. Anadolu Selçuklarında Sosyal, Dini, ve Mezhebi Yapı. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.(5, 2), 249-257.

BULDUK, Üçler.(1999). Osmanlı Beyliğinin Oluşumunda Oğuz/Türkmen Geleneğinin Yeri. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 1 İçinde* (161-169). Ankara.

BULUT, Rukiye. (1968). İstanbul Kadınlarının Kıyafetleri Ve II. Abdülhamit'in Çarşafı Yasaklaması. *Belgelerle Türkiye Dergisi*. (2/8), 33-35

BUMİN, Kürşat. (1998). *Demokrasi Anlayışında Kent*. (1. Baskı). İstanbul: İz Yayıncılık.

BÜYÜKŞENER, E. (2009). Türkiye'de sosyal ağların yeri ve sosyal medyaya bakış, *14. Türkiye'de İnternet Konferansı, Bilgi Üniversitesi, Dolapdere, İstanbul*.

CAHEN, Claude. (1979). *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*. Yıldız Moran (Çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

CAIGER-SMITH, Alan (1985). *Lustre Pottery: Technique, Tradition and Innovation in Islam and the Western World*. London: Faber and Faber.

CAN, Kemal, "Tekkeden Holdinge Yeşil Sermaye", *Milliyet*, 11 Mart 1997, s. 5.

CAN, Kemal. (2008). Ülkücü Hareketin İdeolojisi. Tanıl Bora (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.4, Milliyetçilik* İçerisinde (663-685). İstanbul: İletişim Yayınları.

CAPORAL, Bernard. (1999). *Kemalizm de Ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919–1970)*. Ercan Eyüpoğlu ve Nurer Uğurlu (Çev.). Cilt: 1. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

CEM, İsmail. (1998). *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*. (1. Baskı). İstanbul: Cem Yayınevi.

CEZAR, Mustafa. (1971). *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

CEZAR, Mustafa (1995). *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, C. II, 2. Basım, İstanbul: Eğitim, Kültür ve Araştırma Vakfı Yayınları.

C.H.P Halkevleri Öğreneği (1935). Ankara: Ulus Basımevi.

CHP 1939'da Halkevleri. (1939). Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi.

CİN, Halil. (1985). *Osmanlı Toprak Düzeni Ve Bu Düzenin Bozulması*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

CLANCY, D. (1996). *Costume Since 1945 Couture: Street Style and Anti-Fashion*. London:Herbert Press

COŞAR, Nevin. (1995). *Denk Bütçe Sağlam Para Politikası ve Devletçilik (1924-1938)*. Nevin Coşar (Der.). *Türkiye'de Devletçilik*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

CRANE, Diana. (2003). *Moda ve Gündemleri Giyimde Sınıf, Cinsiyet ve Kimlik*. Özge Çelik (Çev.). (1. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

CUMHURİYET, 23 Şubat, 1943.

ÇABUK, Vahit. (1991). *Sultan II. Mahmut'un Islahat Çalışmaları.Türk Dünyası Araştırmaları*. İstanbul: Etam Matbaa Tesisleri, 49-54.

ÇAĞLAR, Behçet Kemal. (1936). *Halkevleri 1935-Halkevleri 1932-1935, 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı*. Ankara.

ÇAĞMAN, Filiz. (1976). *Sultan II. Mehmed Dönemine Ait Bir Minyatürlü yazma: Külliyyat-ı Katibi. Sanat Tarihi Yıllığı*. (VI). İstanbul, 333-346.

ÇAĞMAN, Filiz, TANINDI, Zeren. (1979). *Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri*. İstanbul: Tercüman Yayınları.

ÇANDARLIOĞLU, Gülçin. 2003. *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2003.

ÇAVDAR, T. (2008). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950, c. 1*. (1. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

ÇAVDAR, Tevfik. (1983). *Adalet Partisi. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 8 İçinde (2089-2103)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

ÇAVUŞOĞLU, Hüseyin. (2009). *Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizgisinin Tarihi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (XIX/II), 265-278.

ÇAYIR, K. (2006). *Yeni Sosyal Hareketler Teorik Açılımlar*. (1. Baskı). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

ÇEÇEN, Anıl. (2000). *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

ÇELEBİ, İlyas. (1993). *Osmanlı Medreselerinin Kuruluşu, Yükselişi ve Çöküş Nedenleri. Osmanlı, C. V İçinde (168-175)*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları,.

ÇELİK, Bülent. (2004). Osmanlı Lonca Sistemi İçinde Yamaklık Olgusu. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, (23,36), 61-78.

ÇETİN, Hakan, Ö. (2008). *Osmanlı İmparatorluk Dönemi Resim Sanatından Türk Giyim Kuşamı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı.

ÇETİN, Halis. (2002). Liberalizmin Tarihsel Kökenleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, (3, 1), 79-96.

ÇETİN, Osman. (1990). *Anadolu'da İslamiyet'in Yayılması*. (2. Baskı). İstanbul: Marifet Yayınları.

ÇETİNTAŞ, Vildan. (2005). Atatürk'ün Üniversite Reformu Çerçevesinde Türk Heykel Sanatındaki Gelişmeler. *Uluslar arası Atatürk ve Güzel Sanatlar Sempozyumu Bildirileri*. (26-27 Ekim 2001/Ankara), Nail Tan ve Hayrettin İvgin (Yay.haz.). Ankara: Cumhuriyet, Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları.

ÇİÇEK, Kemal. (1996). Papa Pavlos'un İslam'a Hakareti ya da Renklere İsyanı. *Toplumsal Tarih*, (5/25), 28-33

ÇOKER, Fehmi. (2005). *6-7 Eylül Olayları Fotoğraflar-Belgeler*. (2. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları

ÇOLAK, Cihan. (2008). *Üniversite Toplum İlişkisinde Üniversite Müzeleri ve YTÜ Sanat Müzesi İçin Bir Model Önerisi*. Yayınlanmamış Lisansüstü Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÇORUHLU, Yaşar. (1997). Türk Sanatında Av Sembolizmi. *Arkeoloji ve Sanat*, Ocak-Şubat 1997, 13-25.

ÇORUHLU, Yaşar (2007). *Erken Devir Türk Sanatı*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

ÇORUHLU, Yaşar (2007a). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi

ÇÖTELİOĞLU, A. (2009). *İstanbul'un 100 Ressamı, İstanbul'un Yüzleri 1*. İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.Yayınları.

DAL, Esin. (1983). Atatürk Döneminde Resim ve Resim Tartışmaları. *Sanat Tarihi Yıllığı*, (XII). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Araştırma Merkezi Yayınları.

DAVİS, Fred. (1997). *Moda, Kültür ve Kimlik*. Ö. Arıkan (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

DE LAMARTINE, Alphonse. (2008). *İmparatorluk*. Mehmet. R. Uzman (Çev.). İstanbul: Tercüman Yayınları.

DELİORMAN, Altan. (2010). *Osmanlılardan Önce Türkler*. (1. Baskı). İstanbul: Bayrak Basım.

DEMEZ, Gönül. (2009). Sınıfsal ve Bireysel Kimlik Oluşumunda Beden Sorunu: Habitus, *Toplumbilim Dergisi*. (24), 15-19.

DEMİRAĞ, Yelda. (2002). Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (12). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 15-33.

DEMİREL, A. (2001). *İsmet İnönü-Defterler (1919-1973)*, C.1. (1. Baskı). İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.

DEMİREL, Tanel. (2004). *Adalet Partisi, İdeoloji ve Politika*. (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

DEMİRER, Mehmet Arif. (1995). *6 Eylül 1955 Yassıada 6/7 Eylül Davası*. (1. Baskı). İstanbul: Bağlam Yayınları.

DEMİRKENT, Işın. (1992). Bizans. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İçinde (C. 6, 230). İstanbul.

DEMİRTAŞ, A.(1993). *Çağdaş Köy Enstitüleri*. (1. Baskı). İzmir: Dikili Belediyesi Yayınları.

DEPERLİOĞLU, Ö. ve KÖSE, U. (2010). Web 2.0 teknolojilerinin eğitim üzerindeki etkileri ve örnek bir öğrenme yaşantısı, *Akademik Bilişim Konferansı, Muğla Üniversitesi*.Kırcova İbrahim. (2008). *İnternette Pazarlama*. İstanbul: Beta Yayınları.

DEREBEY, E. J. (1986). *Kostüm ve Moda Tarihi*. (1. Baskı). İstanbul: Özel Güzel Sanatlar Stilizlik Ltd. Şti.

DERİNGİL, Selim. (2007). *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

DERNSCHWAM, Hans. (1987). *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*. Yasar Önen (Çev.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,

DEVİRAN, Y. (2011). *Siyasal İktidar-TRT İlişkisinin Dünü*. (1. Baskı). İstanbul: Başlık Yayın Grubu.

DİKİCİ, Radi. (2013). *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

DOĞAN, İsa. (2011). *Türklük ve Alevilik*. (1. Baskı). İstanbul: Moralite Yayınları.

DOĞAN, İsmail. (2001). *Osmanlı Ailesi*. Birinci Basım. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

DOĞRAMACI, Emel. (1997). *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*. (2. Baskı). Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

D'OHSSON, M. De M. (1979). *18. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf Ve Adetler*. Zehran Yüksel (Çev.). İstanbul: Tercüman Yayınları.

DORNİS, C. (1997). Migration in the Russian Federation Since the Mid-1980's, Refugees, Immigrants, and Emigrants. Reiner Münz and Myron Weiner (Ed.). *Migrants, Refugees and Foreign Policy*. Oxford: Berghahn Books.

DÖKMECİ, Vedia ve ÇIRACI, Hale. (1990). *Tarihsel Gelişim Sürecinde Beyoğlu*, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları.

DÖLEN, Emre. (1992). *Tekstil Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Tekstil Eğitim Fakültesi Yayını

DUBEN, Alan ve BEHAR, Cem. (1998). *İstanbul Haneleri*. İstanbul: İletişim yayımları.

DUMAN, Doğan. (1999). Cumhuriyet Baloları. Oya Baydar ve Derya Özkan (Ed.). *75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları İçinde* (176-177). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

DUMAN, Tayyip. (1999). Osmanlı'da Öğretmen Yetiştirme Sistemi. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 5 İçinde* (306-314). Ankara.

DUMONT, Paul ve FRANÇOIS Georgeon. (1999). *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*. Ali Berktaş (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

DURAKBAŞA, Ayşe ve CİNDÖĞLU, Dilek. (2003). Tezgah Üstü Karşılaşmalar: Toplumsal Cinsiyet ve Alışveriş Deneyimi. *Kültür Fragmanları: Türkiye'de Gündelik Hayat*. İstanbul: Metis yayınları, 84-100.

DURMUŞ, Yalçın ve Diğ. (2002). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C.II. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

DURSUN, Davut. (2003). *12 Mart Darbesi*. (1. Baskı). İstanbul: Şehir Yayınları.

DUVERGER, Maurice. (1977). *Batı'nın İki Yüzü*. Cem Eroğul – Fazıl Sağlam (Çev.). Ankara: Doğan Yayınları.

DÜNDAR, Fuat. (2002). *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskan Politikası*. (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

DÜZDAĞ, Ertuğrul (1972), *Şeyhülislam Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*. İstanbul: Enderun Yayınları.

EDİZ, Zerrin. (1995). *Kadınların Tarihine Giriş*. (1. Baskı). İstanbul: Adım Yayıncılık,1995.

EİCKHOFF, Ekkehard. (1999). Akdeniz'deki Osmanlı Deniz Cephesi. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 1 İçinde* (384-391). Ankara.

EKEN, Galip. (1999). Tanzimat Dönemi Osmanlı Taşrasında Rum Cemaatin Sosyo-Ekonomik Durumuna Dair Bir Deneme: Tokat Örneği, Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 4 İçinde* (351-364). Ankara.

EKZEN Nazit. (2006). AKP İktisat Politikaları: 2002-2006. *Mülkiye Dergisi* (252), 86.2006

ELÇİ, Handan İnci. (2003). *Roman ve Mekân: Türk Romanında Ev*, İstanbul: Arma Yayınları.

ELDEM, Vedat. (1994). Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ELDEM, Vedat. (1994). Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

ELİBAL, Gültekin. (1973). *Atatürk ve Resim-Heykel*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

EMECEN, Feridun M. (1997). *Unutulmuş Bir Cemaat Manisa Yahudileri*. İstanbul: Eren Yayınları.

EMİROĞLU, Kudret. (2001). *Gündelik Hayatımızın Tarihi*. (1. Baskı). İstanbul: Dost Kitabevi Yayınları.

EMRENCE, Cem. (2001). İstanbul Tramvayında Sınıf ve Kimlik (1871-1922). *Toplumsal Tarih* (93), 6-13.

ENGİN, B. (2011). Cesur Yeni Medya/Wikileaks Ve 2011 Arap İsyancı Üzerine Tartışmalar. Binark, M ve Fidaner B. (Haz.) *Yeni Medya ve Sosyal Hareketler İçerisinde* (s. 33-37). İstanbul: Alternatif Bilişim.

EPSTEİN, Steven A. (2014). *Geç Dönem Ortaçağ Avrupası (Ekonomik ve Sosyal Tarih, 1000-1500)*. Serap Işık (Çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

ERBAY, Fethiye ve ERBAY, Mutlu. (2006). *Cumhuriyet Dönemi (1923-1938) Atatürk'ün Sanat Politikası*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

ERBAY, Mutlu. (2000). *Plastik Sanatlar Eğitiminin Gelişimi*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Matbaası.

ERCAN, Yavuz. (1990). Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* (1,1). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 117-125.

ERCAN, Yavuz. (2001). Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler: Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları. Ankara: Turhan Kitabevi.

ERDEMİR, Yaşar. (2007). *İnce Minare Taş ve Ahşap Eserleri Müzesi*. (1. Baskı). Konya: TC Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü.

ERDOĞAN, Necmi. (2008). Demokratik Sol'dan Devrimci Yol'a 1970'lerde Sol Popülizm Üzerine Notlar. Murat Gültekingil (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.8, Sol İçerisinde* (262-274). İstanbul: İletişim Yayınları.

ERGİN, Muharrem. (1989). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları

ERGİN, Muharrem. (2001). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları

ERGİNSOY, Ülker (1978). *İslam Maden Sanatının Gelişmesi*. (1. Baskı). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ERİM, Nihat. (1970). Halkevleri. *Türk Ansiklopedisi*, C.18. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

ERKİLET, Alev. (2004). 1990'lerde Türkiye'de Radikal İslamcılık. Yasin Aktay (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık İçinde* (682-720). İstanbul: İletişim Yayınları.

EROĞLU, Ahmet Hikmet. (2003). *Osmanlı Devletinde Yahudiler*. Ankara: Andaç Yayınları.

EROĞUL, C. (2001). *Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi*. (1. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

ERSOY, Ayla. (1998). *Günümüz Türk Resim Sanatı*. İstanbul: Reative Yayıncılık.

ERTUBEY, Neşe Özgen. (1996). Türkiye'de İşadamları ve İşverenler. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi C.15*. İstanbul: İletişim Yayınları.

ERTUĞRUL, Feyzullah. (2001). *Köy Enstitüleri ve Düşündürdükleri*. (1. Baskı). Ankara: Güldiken Yayınları.

ERTUĞRUL, Halit. (2005). *Azınlık ve Yabancı Okulları*. İstanbul: Nesil Yayınları.

ESİN Emel. (1962). Eurasia Göçebelerinin Sanatı'nın ve İslamiyeten Evvel Türkistan Sanatı'nın Türk Plastik ve Tersimi Sanatlar Üzerindeki Bazı Tesirleri', *MBTSK Ankara 19-24 Ekim 1959, Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara.

ESİN, Emel. (1970). Alp Şahsiyetinin Türk Sanatında Görünüşü. Bölüm-4. *Türk Kültürü*. (94), 712-724.

ESİN, Emel (1972). Burkan ve Mâni Dinleri Çevresinde Türk Sanatı (Doğu Türkistan'da ve Kansu'da). *Türk Kültürü El Kitabı-İslamiyet'ten Önceki Türk Sanatı Hakkında Araştırmalar*, c. II, Kıs. 1 a, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 311-416.

ESİN, Emel. (1978). *İslâmiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi ve İslâm'a Giriş*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası

- ESİN, Emel. (2001). *Türk Kosmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- ES-SEYYİD, Seyyid Muhammed. (1999). Mısır Eyaleti'nde Osmanlı Nizamının Kuruluşu. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 1 İçinde* (289-307). Ankara.
- ETGÜ, Mehmet Akif. 2008. Marksist Mülkiyet Yaklaşımı. *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (12, 2-3), 113-133.
- EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ*. (2006). Cilt: 1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- EVREN, Burçak ve CAN, Dilek Girgin (1997). *Yabancı Gezginler ve Osmanlı Kadını*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- EVREN, N. (1992). *Poyraz Köyünden Köy Enstitülerine*. (1. Baskı). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- EYİCE, Semavi. (1982). *Bizans Tarihi*. Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi CİLT 3. İstanbul: Görsel Yayınlar.
- EYÜBOĞLU, B. R. (1954). Köy Enstitülerine Selam. (1954, Şubat 1). *Cumhuriyet*, 2.
- FAROQHI, Suraiya. (1993). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*. Neyiyir Kalaycıoğlu (Çev.) İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Vakfı Yayınları
- FAROQHI, Suraiya. (2009). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam - Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*. Elif Kılıç (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- FEADHERSTONE, Mike. (2005). Postmodernizm ve Tüketim Kültürü. Mehmet Küçük (Çev.). (2. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- FELDMAN, E. (1992). *Fashions of a Decade: The 1990s*. London: Batsford Ltd.
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin. (2002). *Modernleşme Bağlamında Osmanlı-Amerika İlişkileri*. Beyan: İstanbul.
- FINKEL, Caroline. (2007). *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı: Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü 1300-1923*. Zuhâl Kılıç (Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları
- FIRAT, Melek M. (2000). Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları (1945-1960). *Toplumsal Tarih Dergisi* (81), 23.

FOGG, Marie. (2014). *Modanın Tüm Öyküsü*. Emre Gözgülü (Çev.). İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

FREUD, Sigmund. (2012). *Totem ve Tabu*. Kamuran Şipal (Çev.). İstanbul: Say Yayınları

GEDİKLER, Hülya Gölgesiz. (2006). *1950–1960 Yılları Arasında İzmir’de Gündelik Yaşam*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

GEDİKLİ BERBER, Şarika. (2012). Osmanlı’dan Cumhuriyete Geçişte Yahudilerin Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne Uyum Süreci: (Moiz Kohen Örneği). *Turkish Studies, Vol. 7/4, 1779-1800*.

GEDİKOĞLU, Ş. (1971). *Evreleri, Getirdikleri ve Yankalarıyla Köy Enstitüleri*. (1. Baskı). Ankara: İş Matbaacılık ve Tic.

GENÇ, H. (2010). İnternetteki etkileşim merkezi sosyal ağlar ve e-iş 2.0 uygulamaları, *Akademik Bilişim Konferansı, Muğla Üniversitesi*.

GENİM, M. Sinan. (2004). Saraylar, Kasırlar, Konaklar ve Evler. Geçmişten Günümüze Beyoğlu, *Cilt 1 İçinde* (148). İstanbul: Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı.

GEORGEON, Francois.(1999). II. Abdülhamid. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 2 İçinde* (266-274). Ankara.

GERAY, Cevat. (1962). *Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı (1923- 1961)*. Ankara

GERMANER, S. ve İNANKUR, Z. (1989). *Oryantalizm ve Türkiye*. İstanbul: Aksoy Matbaacılık A.Ş.

GIBB, H. ve BOWEN, H. (1950). *Islamic Society and the West*, I. cilt, Londra: Oxford University Press.

GIDDENS, Anthony. (2012). *Modernliğin Sonuçları*. Ersin Kuşdil (Çev.). (5. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

GIERLICHS, Jan (2000). Architecture. M.Hattstein & P.Delius (Ed.). *İslam Art and Architecture İçinde* (371-381). France: Könemann.

GOFF, Jacquesle. (1999). *Ortaçağ Batı Uygarlığı*. Hanife-Uğur Güven (çev.). İzmir: Dokuz Eylül Yayıncılık.

GOTTDIENER, Mark. (2005). *Postmodern Göstergeler*. E. Cengiz, H. Gür, A. Nur (Çev.). İstanbul: İmge Yayınları.

GÖKSEL, Asli Esad. (1999). *Bir Sadakat Hikayesi: Maçka Palas*. İstanbul: Ofset Yapmevi.

GÖLE, N. (1991). *Modern Mahrem*. (1. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.

GÖREN, Ahmet Kamil (1993). Osmanlı Padişah Portreleri, Başlangıcı, Gelişmesi. *Artist*, (22), 18-19.

GÖREN, Ahmet Kamil (2004). Yeni Belgeler Işığında İnas Sanayi-İ Nefise Mektebi, Kadın Ressamlar, Özel Resim Atölyesi ve Resim Kurslarının Türk Resim Sanatının Gelişim Sürecindeki Yeri. *Sosyoloji Yıllığı, Kitap 11*, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, 530-545.

GÖZLER, Kemal (2004). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*. (2. baskı). Bursa: Ekin Yayınları.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref. (2005). *Açıklamalı Türk Anayasaları*. (1. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.

GRIERSON, Philip (1993). *Catalogue of Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection: Leo III to Nicephoros III, 717-1081*. Alfred Bellinger, Philip Grierson (Eds.) Washington D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2. bsm.

GUIRAUD, Pierre. (1994). *Göstergebilim*. (1. Baskı). Ankara: İmge Yayınları

GÜLER, Ali.(1999). Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Türkiye'nin Demografik Durumuna Genel Bir Bakış. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 4 İçinde* (567-571). Ankara.

GÜLERYÜZ, Naim. A. 2011. *Bizans'tan 20. Yüzyıla Türk Yahudileri*. İstanbul: Gözlem Yayınları.

GÜLÖKSÜZ, Yiğit. (1999). *75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan*. (1. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

GÜNAL, E. (2006). *Türkiye'de Siyasi Partiler ve Güncel Siyaset*. (1. Baskı). Ankara: Bilimadamı Yayınları.

GÜNAY Günaydın. (2005). Atatürk ve Müzik. Nail Tan ve Hayrettin İvgin (Yay. Haz.). *Uluslar arası Atatürk ve Güzel Sanatlar Sempozyumu Bildirileri (26-27 Ekim 2001/Ankara)*. Ankara: Cumhuriyet, Kültür ve Tanıtma Vakfı yayınları.

GÜNDEM, Mehmet. (2014). *Lüzumlu Adam İshak Alaton*. (11. Baskı). İstanbul: Alfa Yayıncılık

GÜNDÜZ, Ahmet. (2008). İstanbul'un Osmanlılar Tarafından Fethi, Türk-İslam ve Avrupa Açısından Önemi. *Karadeniz Araştırmaları*, (5, 17), 51-66

GÜNDÜZ, Şinasi. (2005). *Anadolu'da Paganizm (Antik Dönemde Harran ve Urfa)*. Ankara: Ankara Okul Yayınları

GÜNGÖR, Erol. (1997). *Tarihte Türkler*. (1. Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları

GÜNGÖR, Harun. 2002. *Eski Türklerde Din ve Düşünce, Türkler*. C.3. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

GÜRİZ, Adnan. 1969. *Teorik Açından Mülkiyet Sorunu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

GÜRTUNA, Sevgi (1999). *Osmanlı Kadın Giysisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

GÜRÜN, Kamuran. 1984. *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

GÜVEMLİ, Zahir. (2005). *Sanat Tarihi*. (1. Baskı). İstanbul: Varlık Yayınları.

GÜVEN, Dilek. (2005). *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6/7 Eylül Olayları*. (1. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

GÜZEL, Şehmus. (1984). 1908 Kadınları. *Tarih Ve Toplum Dergisi*. İstanbul: 1984/2, 6-12.

HACALOĞLU, R. A. (1995). *Türkmen ve Asur Kiliselerinde Okunan Türkçe İlahî Metinleri*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

HAKOV, Cengiz. (1999). 1913'te İstanbul'da İmzalanan Bulgar-Türk Antlaşması ve Bulgaristan'da Türk-Müslüman Nüfusunun Hakları. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 2 İçinde* (474-477). Ankara.

HALE, William. (1994). *Türkiye'de Ordu ve Siyaset (1789'dan günümüze)*. Ahmet Fethi (Çev.). İstanbul: Hil Yayıncılık.

HANÇERLİOĞLU, Orhan. (1972). *Ekonomi Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi

HANÇERLİOĞLU, Orhan. (1993). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

HANİOĞLU, M. Şükrü. (1992). Batılılaşma. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 5, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

HATİPOĞLU, M. Murat. (1997). *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923 - 1924*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

HATTOX, Ralph S. (1988). *Kahve Kahvehaneler*. N. Elhüseyni (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

HAYDAROĞLU, İlknur Polat. (1990). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

HAYTA, Necdet; Ünal, Uğur. (2003). *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*. Ankara: Başak Matbaacılık.

HEATON, Herbert. (1995). *Avrupa İktisat Tarihi: İlkçağdan Sanayi Devrimine*. Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

HEBDİGE, Dick. (2004). Alt kültür: Tarzın Anlamı. Sinan Nişancı (Çev.). (1. Baskı). İstanbul: Babil Yayınları

HEKİMGİL, Emin. (1940). Halkevleri İşe Yaramıyor Mu?. *Ülkü*, C.3, S.28.

HILL, B. 2003. *Bizans İmparatorluk Kadınları*. Elif Göktepe (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

HILLENBRAND, Robert (2005). *İslam Sanatı ve Mimarlığı*. Çiğdem Kafesçioğlu (Çev.). İstanbul: Homer Tarihi.

HITTI, Philip. (1989). *İslam Tarihi*. Salih Tuğ (Çev.). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.

HIZAL, Senem Gençtürk (2003). Bir İletişim Biçimi Olarak Moda: Modus'un Sınırları. *İletişim Araştırmaları*. (1, 1), 241-260.

HİMMAM, Dilek. (2005). *Sosyolojik Açıdan Giysiler ve Kadın*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı.

HOBSBAWM, Eric J. (2009). *Fransız Devrimi'ne Bakış İki Yüz Yıl Sonra Marseillaise'in Yankıları*. Osman Akınhay (Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.

HOPPAL, Mihaly (1992). On the Origins of Shamanism and the Siberian Rock Art. Anna-Leena Siikala (Ed.). *Studies On Shamanism*. Helsinki: Finnish Anthropological Society; Budapest: Akademiai Kiado, 132-149.

HOWELL G. (1991). *In Vogue 75 Years Of Style* . London: Condé Nast Books.

IŞIK, Oğuz ve PINARCIOĞLU, M. Melih. (2002). *Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği*. (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları

IŞIN, Ekrem. (1985). 19. Yüzyılda Modernleşme ve Gündelik Hayat" Murat Belge ve Fahri Aral (Haz.). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt 2 İçinde* (538-563). İstanbul: İletişim Yayınları

IŞIN, Ekrem. (1995). *İstanbul'da Gündelik Hayat*. İstanbul: İletişim Yay.

ITZKOWITZ, Norman. (1999). XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 1 İçinde* (519-524). Ankara.

İBAR, Gazanfer. (2014). Maarif Bu Gözlere Acımadı. *Atlas Tarih*. (32), 117-121.

İÇDUYGU, Ahmet ve SİRKECİ, İbrahim. (1999). Bir Ülke, Bir Aile ve Birçok Göç: Cumhuriyet Döneminde Bir Toplumsal Dönüşüm Örneği. Oya Baydar (Ed.). *75 Yılda Köylerden Şehirlere İçerisinde* (269-294). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

İÇDUYGU, Ahmet ve SİRKECİ, İbrahim. (1999a), “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri. Oya Baydar (Ed.). *75 Yılda Köylerden Şehirlere İçerisinde* (249-268). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

İNAL, Güner (1995). *Türk Minyatür Sanatı. Başlangıçtan Osmanlılara Kadar*. (1. Baskı). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

İNALCIK, Halil. (1999). Halil İnalçık ile Söyleşi-Osmanlı Tarihi En Çok Saptırılmış, Tek Yanlı Yorumlanmış Tarihtir, Osmanlı Özel Sayısı, *Cogito-Üç Aylık Düşünce Dergisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

İNALCIK, Halil. (2003). Atatürk ve Türkiye’nin Modernleşmesi. *Belleten*, (27, 108). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İNALCIK, Halil. (2014). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. 20. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İNALCIK, Halil ve Bülent Arı. (2005). Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalçık'ın Çalışmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. Cilt: 3, Sayı: 6, 27-56.

İNAN, Afet. (1968). Atatürk’ün Güzel Sanatlara Verdiği Önem. *Devlet Tiyatrosu*, Cilt 39, Ankara.

İNBAŞI, Mehmet.(1999). Yeni Belgelerin Işığında Rumeli Yörükleri. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 4 İçinde* (151-169). Ankara.

İNÖNÜ, İsmet. (1935). Yeni Halkevlerini Açma Nutku. *Ülkü*. C.5, S.25.

İPEK, Nedim. (2000). *Mübadele ve Samsun*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İPŞİRLİ, Mehmet. (1999). Osmanlı Tarih Yazıcılığı. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 1 İçinde* (247-256). Ankara.

İPŞİRLİ, Mehmet (2000), “Osmanlı’da Mensubiyet ve Kıyafetler,” Özcan, Azmi (Ed.), *Osmanlı Devleti’nde Din ve Vicdan Hürriyeti. İçinde* (168-169). İstanbul: Ensar Yayınları.

İPŞİROĞLU, Mazhar Şevket. (1973). *İslâmda Resim: Yasağı ve Sonuçları*. (1. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

İREPOĞLU, Gül. (1999). *Levni-Nakış-Şiir-Renk*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

İSKENDERZADE, Lale. 2010. Anadolu Selçuklu Saray Çinilerinde İnsan Figürü. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.

İSLAMOĞLU, H. A. (1993). *Pazarlama İlkeleri*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Basımevi.

İŞBİLEN, A. (1995). 20.Yüzyıl Süresince Kadın Giysi Kalıplarının Uğradığı Form Değişikliği ve Nedenleri Üzerine Bir Araştırma. Ankara: Gazi Üniversitesi Bilimde Uzmanlık Tezi

İŞCEL Bakkal, B. (1999). *Köy Enstitüleri (Kuruluşu, Faaliyetleri ve Kapanışı)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

İŞÖZEN, Erman. (2003). *Cunhuriyet-Halaskargazi Caddesi Şişli Meydanı Kentsel Tasarım Proje Çalışması*. İstanbul: Şişli Belediyesi Yayınları

İŞÖZEN, Oylum Öktem. (2009). *Mevhibe İnönü: Bir Cumhuriyet Hanımefendisi*. İstanbul: İstanbul Moda Akademisi.

İZGİ, Özkan. (1975). İslamiyet'ten Önce Türk Kadınları. *Türk Kültürü Araştırmaları*. Ankara, 145-155.

JUHASZ, Esther. (1990). Sephardi Jews in the Ottoman Empire Aspects of Material Culture. Jerusalem: The Israel Museum.

KADAYIFÇI, Oktay ve Özkanoğlu, Leyla. (2007). *Atatürk Gibi Beyfendi ve Şık Olmak*. (1. Basım), İstanbul: Karagön Ofset.

KAFADAR, Cemal. (1993). Tanzimat'tan önce Selçuk ve Osmanlı toplumunda kadınlar. *Çağlar Boyu Anadolu'da Kadın İçinde (192–205)*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KAFESOĞLU, İbrahim. 1993. *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

KAFESOĞLU, İbrahim. (2008). *Türk-İslam Sentezi*. (1. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

KALA, Ahmet. (2003). Lonca. *İslam Ansiklopedisi İçinde* (c. 27, 211-212). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları

KANDİYOTİ, Deniz. (2007). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. (1. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.

KAPLAN, Leyla. (1998). *Cemiyetlerde Ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908- 1960)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

KARADENİZ, Yılmaz. 2011. I. Hüsrev Dönemi'nde İpek Yolu Üzerinde Sasani-Göktürk Mücadelesi (531- 579). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (4, 16), 207-214

KARAKIŞLA, Yavuz Selim. (2003). Osmanlı Hanımları ve Kadın Terziler-I, *Tarih ve Toplum* (232). İstanbul. 14-22.

KARAL, Enver Ziya. (1940). Tanzimattan Evvel Garplılışma Hareketleri. *Tanzimat*, C. I, İstanbul: Maarif Matbaası.

KARAL, E. Ziya (1983), *Osmanlı Tarihi*, Cilt VIII. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KARAL, Enver Ziya. (1998). *Atatürk'ten Düşünceler*. Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş.

KARAMUSTAFA, Sadık ve KÜRKÇÜOĞLU Feza. (2007). Zaman Tünelinde Beyoğlu Kent Müzesi'ne Doğru 6. Daire-i Belediye'den Beyoğlu Belediyesi'ne 155 Yıl. İstanbul: Beyoğlu Belediyesi Yayınları.

KARATEPE, Şükrü. (1997). *Tek Parti Dönemi*. (1. Baskı). İstanbul: İz Yayıncılık.

KARATEPE Şükrü (1999). *Darbeler Anayasalar ve Modernleşme*. (3. Baskı). İstanbul: İz Yayıncılık.

KARLIKLI, Ş. ve Tozan, D. (1998). *Cumhuriyet Kıyafetleri*. (1. Baskı). İstanbul: GSD Holding Yayınları.

KARPAT, Kemal. (1967). *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*. (2. Baskı). İstanbul: Afa Yayınları.

KARPAT, Kemal H. (1996). *Türk Demokrasi Tarihi*. (1. Baskı). İstanbul: Afa Yayınları.

KARPAT, Kemal H. (1999). Etnik Kimlik ve Ulus-Devletlerin Oluşumu, Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 2 İçinde* (17-34). Ankara.

KARPAT, Kemal H. (2002), *Osmanlı Modernleşmesi-Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*. Akile Zorlu Durukan ve Kaan Durukan (Çev.). İstanbul: İmge Kitabevi .

KARPAT, Kemal. (2003). Osmanlı Nüfusu (1830 – 1914): Demografik ve Sosyal Özellikleri, , İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

KASNAKOĞLU, Zehra. (1997). Income Distribution in Turkey: Who Gets What?. *Private View*. (4, 3), 56-62

KAYA, Mehmet Kenan. (1999). Hereke Fabrika-i Hümayunu Tarihçesi. *Milli Saraylar Koleksiyonunda Hereke Dokumaları ve Halıları*. İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını.

KAYA, Y. (1989). *İnsan Yetiştirme Düzenimize Yeni Bir Bakış*. (1. Baskı). Ankara: Bilim Yayınları.

KAYALI, Kurtuluş. (2005). *Ordu ve Siyaset, 27 Mayıs-12 Mart*. (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

KAYAOĞLU, İsmet. (1987). İslam Medeniyetinin Batı'ya Etkileri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (29, 1). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları

KAZGAN, Haydar. (1999). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Şirketleşme*, İstanbul: Creative Yayıncılık

KAZGAN, Haydar. (2004). Batılı Tüketim Biçimine Açılmada Beyoğlu'nun Yeri. *Geçmişten Günümüze Beyoğlu 2. Cilt*. İstanbul: Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, 2004.

KAZGAN, Gülten. (2013). Türkiye'nin 1970'li Yılları: Öngörül(e)meyen Küresel Olaylar. R. Funda Barbaros ve Erik Jan Zürcher (Der.), *Modernizmin Yansımaları: 70'li Yıllarda Türkiye İçerisinde* (11-30). Ankara: Efil Yayınevi.

KELEŞ, İhsan. (2006). *Türkiye'de Kent Planlanmasının Sosyo-Kültürel Boyutları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları.

KELEŞ, Rusen. (2000). *Kentleşme Politikası*. (1. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

KENANOĞLU, M. Macit (2004), *Osmanlı Millet Sistemi*. İstanbul: Klasik Yayınları.

KEPENEK, Y. ve YENTURK, N. (2004). *Türkiye Ekonomisi*. (1. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.

KEYDER, Çağlar. (1982). *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye*. Ankara: Yurt Yayınları.

KILIÇ, Ramazan. (2006). *İktisadi Düşünce; İktisadi Düşüncenin Gelişimi, İktisadi Düşünce Okulları, İktisadi Düşünürler*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

KILIÇ, Ramazan ve DEMİRÇELİK, Mine. (2011). Mülkiyet Kavramının Tarihsel Gelişimi Sürecinde Ortaçağ ve Reform Hareketleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 181-190.

KIRBY, F. (2000). *Türkiye’de Köy Enstitüleri*. (2.Baskı). Ankara: Güldikeni Yayınları.

KIRCI, M. (2007). Türkiye'deki Bavul Ticareti Gelişmeler ve Yeni Alternatifler. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İktisat ABD.

KIZILOĞLU, Sedat. 2012. İsrail Devleti’nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm’in Gelişimi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (2,1), 35-64.

KİLİ, Suna. (1976). 1960-75 Döneminde CHP’deki Gelişmeler-Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme. (1. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

KİLİ, Suna. (2005). *Türk Devrim Tarihi*. (1. Baskı). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

KİLİ, Suna, GÖZÜBÜYÜK, A. E. (1985). *Türk Anayasa Metinleri*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

KOCA, Salim. (1993). Selçuklularda Teşkilat ve Kültür. *11. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirisi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.

KOCABAŞ, Süleyman. (1987). Vaat Edilmiş Toprak Filistin İçin Mücadele Türkiye ve Siyonizm, İstanbul: Vatan Yayınları.

KOCABAŞOĞLU, U. (2010). *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna*. (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları

KOCATÜRK, Utkan. (1984). *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*. (3. Basım). Ankara: Turhan Kitabevi.

KOÇ, F. ve KOCA, E. (2006). Türk İnsanın Cumhuriyet Dönemi ile Başlayan Giyim-Kuşamda Çağdaşlaşma Süreci. *Tekstil Maraton Dergisi* (86), 39-46.

KOÇAK, C. (1990). Siyasal Tarih (1923-1950). Sina Akşin (Ed.). *Türkiye Tarihi 4 İçinde (85-176)*. İstanbul: Cem Yayınevi.

KOÇER, Dilara Nergishan. (2009). *Demokrat Parti Döneminde Kadın: 1950-1960 Arası Kadın Dergilerinde Kadın İmajı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Anabilim Dalı Genel Gazetecilik Bilim Dalı.

KOÇU, Reşad Ekrem. (1981). *Osmanlı Padişahları*. İstanbul: Ana Yayınevi.

KOÇU, Reşad Ekrem. (1996). Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü. (1. Baskı). İstanbul: Güncel Yayıncılık.

KODAMAN, Bayram. (1986). Amasya Protokolü. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, (16), Ankara, 20-24.

KODAMAN, B. (1998). *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*. (1. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KODAMAN, Bayram.(1999). II. Abdülhamid Hakkında Bazı Düşünceler. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 2 İçinde (275-285)*. Ankara.

KOKAL, Ömer ve HAKAN, Gülsün. (2004). 19. Yüzyıldan Beyoğlu'na Bakan Yüzler. Geçmişten Günümüze Beyoğlu Cilt 1. İstanbul: Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı.

KOLOĞLU, Orhan. (1993). *İslam'da Değişim*. İstanbul: Gür Yayınları.

KONDAKOV, N. P. (1924). Les Costumes Orientaux a la Cour Byzantine. *Byzantion*. (1), 7-49.

KONGAR, Emre. (1999). *21. Yüzyılda Türkiye*. (25. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

KONGAR, Emre. 2002. *Demokrasi ve Vampirler*.(1. Baskı). İstanbul: Rezmi Kitabevi.

KONGAR, Emre. (2006). *Tarihimizle Yüzleşmek*. (1. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

KONUĞÇU, Enver. (1999). Osmanlılar ve Millet-i Sadıkadan Ermeniler, Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 4 İçinde* (326-333). Ankara.

KORAY, Meryem. (1994). *Değişen Koşullarda Sendikacılık*. (1. Baskı). İstanbul: TÜSES Yayını.

KORAY, Meryem. (1996). Değişen Koşullarda Sendikacılar İçin Bazı Temel Tartışma Noktaları. K. Lordoğlu (Ed.), *İnsan, Toplum, Bilim İçerisinde* (256-273). İstanbul: Kavram Yayınları.

KOZANOĞLU, Can. (2001). *Cilalı İmaj Devri: 1980'lerden 90'lara Türkiye ve Starları*. (11. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları

KÖPRÜLÜ, M. Fuad . (1940). Halkevlerinin İctimâi Rolü. *Ülkü*, C. XIV, S.84.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad. (1984). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. (1. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

KÖYMEN, Oya. (1999). Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları. Oya Baydar (Ed.). *75 Yılda Köylerden Şehirlere İçerisinde* (1-30). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

KUBAN, Doğan. (1993). Batıya Göçün Sanatsal Evreleri: Anadolu'dan Önce Türklerin Sanat Ortaklıklar. (1. Baskı). İstanbul: Cem Yayınevi.

KUNT, Sina, ÖDEKAN, Ayla, YURTAYDIN, Hüseyin, G. (1990). *Türkiye Tarihi*. Cilt: .3, İstanbul: Cem Yayınevi.

KURAN, Ercüment. (2007). *Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler*. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

KURAN, Timür. (1999). Osmanlı Lonca Teşkilatı Üzerinde İslami Etkiler. *Osmanlı Cilt 3 İçerisinde (97-112)*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

KURAT, Akdes Nimet. 1972. *Türk Kavimleri ve Devletleri*. Ankara: Murat Yayınları

KURMUŞ, Orhan. (1977). *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*. (2. Baskı). İstanbul: Bilim Yayınları

KURT, Abdurrahman. (1999). Osmanlı'da Kadının Sosyo Ekonomik Konumu. Osmanlı Ansiklopedisi. Cilt no: 5. Ankara,1999.

KURTARAN, Uğur. (2011). Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (8). Kars: Kafkas Üniversitesi Yayınları, 57-71.

KURTULUŞ, Yıldız. (2005). Cumhuriyet'in Kuruluş Yıllarında Türk Resminde Yurttaş Kadın İmgesi. Nail Tan ve Hayrettin İvgin (Yay. Haz.). *Uluslararası Atatürk ve Güzel Sanatlar Sempozyumu Bildirileri*. (26-27 Ekim 2001/Ankara), Ankara: Cumhuriyet, Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları.

KUZGUN, Şaban. (1993). *Hazar ve Karay Türkleri*. Ankara: Alic Matbaacılık.

KÜÇÜKA, Necip Ali. (1935). Halkevleri Yıldönümü Nutku. *Ülkü*, C.5, S.25.

KÜÇÜKERMAN, Önder. (1988). Türk Giyim Sanayi Tarihindeki Büyük Fabrika: Feshane Defterdar Fabrikası, İstanbul: Sümerbank Yayınları.

KÜÇÜKERMAN, Önder ve Kıraç, A. Binnur. (2004). Sanayi Devrimi'nin İstanbul'daki İlk Parlak Ürünü Beyoğlu. Geçmişten Günümüze Beyoğlu Cilt 2. İstanbul: Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı.

KÜRKÇÜOĞLU, Erol.(1999). Kayıların Anadolu'ya Gelişi. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 1 İçinde (176-180)*. Ankara.

LAVER, J. (2002). *Costume and Fashion – A concise History*. (4th Edition). London: Thames & Hudson Ltd.

LEE, Stephen J. (2014). *Avrupa Tarihinden Kesitler: 1789-1980*. Savaş Aktur (Çev.). İstanbul: Dost Yayınları.

LEFEBVRE, Henri. (2014). Kentsel Devrim. Selim Sezer (Çev.). (3. Baskı). İstanbul: Sel Yayıncılık.

LEWIS, Bernard. (1996). *İslam Dünyasında Yahudiler*. B. Sina Şener (Çev.). Ankara: İmge Yayınları.

LEWIS, Bernard. (2000). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Metin Kıratlı (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

LÜKÜSLÜ, Demet. (2013). 60'lı Yılları Gençlik Kategorisi Üzerinden Okumak: Modernist Söylemin Savunucusu ve Aktörü Olarak Gençlik R. Funda Barbaros ve Erik Jan Zürcher (Der.), *Modernizmin Yansımaları: 60'lı Yıllarda Türkiye İçerisinde* (212-230). Ankara: Efil Yayınevi.

MADRAN, Emre. (1986). Ondokuzuncu Yüzyıl Sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nda Yapı Alanında Çalışanlar. *X. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 2461-2469.

MAKAL, M. (1997). *Köy Enstitüleri ve Ötesi*. (3. Baskı). Ankara: Güldikeni Yayınları.

MANTRAN, Robert. (1995). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, I-II*. Server Tanilli (Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

MARDİN, Şerif. (1992). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

MARTAL, Abdullah. (1999). *Değişim Süreci İçerisinde İzmir'de Sanayileşme (19. Yüzyıl)*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

MCCARTHY, Justin. (1998). *Müslümanlar ve Azınlıklar*. Bilge Umar (Çev.). İstanbul: İnkılap Kitapevi.

MCCARTHY, Justin. (1998). *Ölümler ve Sürgün*. Bilge Umar (Çev.). İstanbul: İnkılap Yayınevi.

MCCARTHY, Justin. (2006). *Osmanlıya Veda, İmparatorluk Çökerken Osmanlı Tebaaları*. Mehmet Tuncel (Çev.). İstanbul: Nesil Yayınları.

MCNEILL, William H. (2008). *Dünya Tarihi*. Alaeddin Şenel (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

MEMMEDOVA, Terane (2005). Atatürk ve Sinema. Nail Tan ve Hayrettin İvgin (Yay. Haz.). *Uluslararası Atatürk ve Güzel Sanatlar Sempozyumu Bildirileri*.

(26-27 Ekim 2001/Ankara), Ankara: Cumhuriyet, Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları.

MENTZEL, Peter. (1999). Sınır, Sınır Bölgesi ve ekirdek Olarak Osmanlı Balkanları. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 1 İçinde* (205-211). Ankara.

MERAY, Seha. (2001). *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

MERÇİL, Erdoğan. (2006). *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*. (1. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

MERİÇ, Nevin. (2000). Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi. (1. Baskı). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

MERT, zcan. (1982). II. Mahmut Devrinde Anadolu ve Rumeli'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu (1808-1839). *Türk Dünyası Araştırmaları*. İstanbul: Etam Matbaa Tesisleri, 45-65.

METİNSOY, Elif Mahir. (2014). *Mütareke Dönemi İstanbul'unda Moda ve Kadın, 1918-1923*. (1. Baskı). İstanbul: Libra Yayınları.

MOORE, Barrington, , Jr. (2003). *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri: Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü*. şirin Tekeli (ev.). Ankara: İmge Kitapevi.

MORDHORT, J.M. (2000). *İstanbul'da Gezerken*. ř. Süer Kaya (ev.) İstanbul: Ütopya Kitapevi Yayınları.

MUTLU, N. Yücel. (2005). *Lozan'da Mübadele veya Memleketin Türk Nüfusunun Artırılması*. İstanbul.

M. Yansen şehrin Her Tarafını Gezip Tetkik Ediyor. (1929, Ağustos 14). Akşam Gazetesi, s. 1.

NİRAY, Nasır. (2001). Ssni İmparatorluğu'nun Devlet Yapısı zerine Bir İnceleme. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (5), 20-43.

NUTKU, zdemir. (1983). Cumhuriyet Döneminde Türk Tiyatrosunu Geliştiren İlk Adımlar. *Atatürk ve Sanat Sempozyumu*, (26-28 Ekim 1981). İstanbul: İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi no:86.

NECİBOĞLU N. (1993). Bizans'ta Kadınlar. Günsel Renda (Haz.). *Çağlarboyu Anadolu'da Kadın: Anadolu Kadınının 9000 Yılı İçinde* (125-131). İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları

OKAY, Sevay. (2000). Türk Heykel Sanatının Oluşumuna İlişkin. *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*. (10), 15-24.

OKTAY, Cemil. (2003). *Siyaset Bilimi İncelemeleri*. İstanbul: Alfa Yayınevi.

OKTAY, Orhan. (1989). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Mithat Efendi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

O'NEILL, John, P. (1982). *Along the Ancient Silk Routes: Central Asia Art from the West Berlin State Musuem*. New York: The Metropolitan Museum of Art Publish.

ONUR, N. (2004). *Moda Bulaşıcıdır*. (1. Basım). İstanbul:Epsilon Yayıncılık Hiz. Tic. San. Ltd. Şti.

ORAN, Baskın (2004). *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*. İstanbul: TESEV Yayınları.

ORMANLAR, Ç. (1999). *Giyim Kuşam Modaları*. Oya Baydar ve Derya Özkan (Ed.). *75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları İçinde* (42-91). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

ORTAYLI, İlber. (1983). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. (1. Baskı). İstanbul: Hil Yayınları.

ORTAYLI, İLBER. (1985) *Milletler ve Azınlıklar. Tanzimat'tan Günümüze Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 4 İçinde* (995 - 1020), İstanbul: İletişim Yayınları

ORTAYLI, İlber.(2002). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi. Türkler*, C. X, Ankara, 216-220

ORTAYLI, İlber. (2008). *Gelenekten Geleceğe*. İstanbul: Timaş.

ORTAYLI, İlber. (2009). *Osmanlı Toplumunda Aile*. 11. baskı, İstanbul: Timaş Yayınları,

OSTROGORSKY, Georg. (1999). *Bizans imparatoru ve Hiyerarşik Dünya Düzeni. Cogito* (17), 52-53.

OSTROGORSKY, Georg. 2011. *Bizans Devleti Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu

ÖDEKAN, Ayla. (1988). Mimarlık ve Sanat Tarihi. Sina Akşin (Der.). *Türkiye Tarihi 3: Osmanlı Devleti 1600-1908 İçinde* (345-435). İstanbul: Cem Yayınevi

ÖGEL, Bahaeddin. (1984). *İslamiyet'ten önce Türk Kültür Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÖGEL, Bahaeddin. (1991). *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*. (4. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

ÖGEL, Bahaeddin. (2003). *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

ÖKSÜZ, Hikmet. (1995). Lozan'dan Sora Kıbrıs Türklerinin Anavatana Göçleri. *Tarih ve Toplum Dergisi* (187), 35–38.

ÖKSÜZ, Hikmet.(1999). Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı Öncesi Balkanlarda Yaşamış Olduğu Siyasal Süreç. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 2 İçinde* (484-494). Ankara.

ÖKSÜZ, Hikmet. (2000). Türk – Rum Nüfus Mübadelesinin Sebep ve Bazı İstisnaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, (16, 48), 753–768.

ÖKTE, Faik. (1951). *Varlık Vergisi Faciası*. (1. Baskı). İstanbul: Nebioğlu Yayınevi

ÖLÇEN, Ali Nejat. (1988). *Halkevlerinin Yokedilişi*. Ankara.

ÖLÇER, Nazan (2005). The Anatolian Seljuks. David J. Roxburgh (Ed.). *Turks. A Journey of a Thousand Year, 600-1600 İçinde* (102-146). London: Royal Academy of Arts.

ÖNEY, Gönül (1987). *İslam Mimarisinde Çini*. (1. Baskı). İzmir: Ada yayınları.

ÖNEY, Gönül (2004). Büyük Selçuklu Seramik Sanatında Resim Programı ve Gelişen Figür Üslubu. *Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Dergisi*. (13/1), 61 – 82.

ÖNİŞ, Ziya. (1997). The Political Economy Of Islamic Resurgence in Turkey: The Rise of Welfare Party in Perspective. *Third World Quarterly*. (18,4), 743-766.

ÖNSOY, Rıfat.(1984). Tanzimat Dönemi Sanayi Politikası 1839-1876, *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Şubat 1984, 8-16.

ÖNSOY, Rıfat. (1988). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayi ve Sanayileşme Politikaları*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ÖRNEK, Sedat Veyis. (1988). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınları.

ÖYMEN, Onur (2014). Emperyalizm ve Dış Politika. Barış Doster (Der.). *Emperyalizm ve Türkiye İçinde* (231-248). İstanbul: Kaynak Yayınları.

ÖZ, Tahsin. (1946). *Türk Kumaş ve Kadifeleri I*. İstanbul: Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Yayınları.

ÖZALP, Kazım. (1994). *Atatürk'ten Anılar*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

ÖZBEK, Yıdıray. (2002). Ortaçağ Anadolu Türk Mimarisinde Süsleme. *Türkler Ansiklopedisi*. Cilt 7 İçinde (893-910). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

ÖZBUDUN, Ergun ve Hale William. (2010). Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi ve Libealizm AKP Olayı. (1. Baskı). İstanbul: Doğan Kitap.

ÖZCAN, Abdülkadir. (1991). Asakir-i Mansure-i Muhammediye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 3 İçinde (457-458), İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası.

ÖZCAN, Besim. (1999). Kırım Savaşı (1853-1856). Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 2 İçinde* (97-112). Ankara.

ÖZDEMİR, Ufuk. (2003). Türkiye'de Kadın Kıyafetinde Modernleşme Süreci ve Medyanın Etkisi Köprü. (84), 75-79.

ÖZEL, Sibel. (2006). Lozan Antlaşması ve Azınlık Hukuku Çerçevesinde Fener-Rum Patrikhanesinin Hukuki Konumu. *Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (14, 1), 39-66.

ÖZER, İlbeyi. (2004). *İstanbul'da Sosyal Değişim (1920-1930)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

ÖZERDİM, S.N. (1950). Halkevleri ve Halkodalarında Okuma Durumu. *Ülkü*, C.IV, S.39.

ÖZEY, Ramazan. (1999). Osmanlı Devleti'nin Hakimiyet Sahası. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 1 İçinde* (341-346). Ankara.

ÖZGÜ, Melâhat. (1964). *Atatürk'ün Edebiyat ve Sanat Anlayışı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ÖZKAYA, Yücel. (1985). 18. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı. (1. Baskı). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

ÖZKONUR, K. Kerim. (1998). 68 Yürüyüşü, Deniz'ler ve THKO. *Birikim* (110), 15-16.

ÖZPALABIYIKLAR, Selahattin. (2004). Türk Edebiyatında Beyoğlu. *Geçmişten Günümüze Beyoğlu Cilt 2*. İstanbul: Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı.

ÖZSOY, O. (2000). Türkiye'nin Demokrasi Arayışı. (1. Baskı). İstanbul: Yedirenk Kitapları.

ÖZTOPRAK, Latife (2003). Atatürk, Sanat, Sanatçı ve Resim. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, (C.19), Ankara.

ÖZTUNA, Yılmaz. (1989). *İkinci Mahmud*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÖZTÜRK, Nazif. (1990). XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Sanayileşme ve 1827'de Kurulan Vakıf İplik Fabrikası. *Vakıflar Dergisi*, (21), 31.-46.

ÖZTÜRK, N. (2002). Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7), 43-56.

ÖZTÜRKMEN, Arzu. (1999). Zamanı Eylemek, Eğlenmek: Cumhuriyet Dönemi Eğlence Biçimlerini Yeniden Düşünmek. Oya Baydar ve Derya Özkan

(Ed.). *75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları İçinde (179-191)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

PAKALIN, Mehmet Zeki. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü I*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

PAMUK, Şevket. (1988). *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

PAMUK, Şevket. (2005). *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme: 1820-1913*. (3. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

PARANİ, Maria G. (2003). *Reconstructing the Reality of Images: Byzantine Material Culture and Religious Iconography 11th-15th Centuries*. Leiden: Brill Academic Pub

PAZAR, M. (2001). *Köy Enstitüleri*. (1. Baskı). Ankara: Gündoğan Yayınları.

PEACOCK, J. (1993). *20th Century Fashion With 1100 Colour Illustrations* Preface By Christian Lacroix. London:Thames & Hudson Ltd.

PEKER, Mümtaz. (1999). *Türkiye’de İçgöçün Değişen Yapısı*. Oya Baydar (Ed.). *75 Yılda Köylerden Şehirlere İçerisinde (295-322)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

PROKOPIUS. 2001. *Bizans’ın Gizli Tarihi*. Orhan Duru (Çev.). İstanbul: Ada Yayınları

RAUDEL, Fernand. (1986). *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*. Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.). İstanbul: Eren Yayıncılık.

REFİĞ Gülper. (1983). *Atatürk Dönemi Musiki Devrimi. Atatürk ve Sanat Sempozyumu*, (26-28 Ekim 1981). İstanbul: İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları.

RENDİ, Günel. (1977). *Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

RENDİ, Günel. (1999). *Osmanlılarda Padişah Portreciliği*. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 11 İçinde (415-422)*. Ankara.

RICE, David T. (1965). *İslamic Art*. London: Phaidon Press.

RICE, Tamarra Talbot. (1984). *Bizans'ta Günlük Yaşam*. Bilgi Altınok (Çev.). İstanbul: Göçebe Yayınları.

RIEFSTAHL, Rudolf M., (1931). Persian Islamic Stucco Sculptures. *The Art Bulletin, College Art Association*. (13/ 4), 439-463.

ROUX, Jean-Paul. 2011. *Eski Türk Mitolojisi*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

RUSSELL, D. A. (1983). *Costume History and Style*. New Jersey:Prentice-Hall. Inc. Englewood Cliffs.

QUATAERT, Donald. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*. Ayşe Berktaş (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

SADJI, Dana.2014. Gerileme, Hoşnutsuzlukları ve Osmanlı Kültürel Tarihi: Giriş Yerine. Dana Sadji (Der.). *Osmanlı Laleleri, Osmanlı Kahvehaneleri: On Sekizinci Yüzyılda Hayat Tarzı ve Boş Vakit Eğlenceleri*. İstanbul: Koş Üniversitesi Yayınları.

SAFA, Peyami. (1996). *Türk İnkılâbına Bakışlar*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.

SAHİLLİOĞLU, Halil. (1968). Yabancı Gözüyle Türkler, Yahudiler, Ermeniler, Rumlar. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 15, İstanbul, 44-48.

SAKALLIOĞLU, Ümit Cizre ve Yeldan, Erinç. (2002). Politics, Society and Financial Liberalization: Turkey in the 1990's. *Development and Change* (31,2), 481-508.

SANDER, Oral. 2014. *Siyasi Tarih*. İstanbul: İmge Yayınları.

SARC, Ömer Celal. (1940). Tanzimat ve Sanayimiz. *Tanzimat'ın 100 Yılı Armağanı*, İstanbul.

SARIBAY, Ali Yaşar ve KALAYCIOĞLU, Ersin. *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*. İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları.

SAROL, M. (1983). *Bilinmeyen Menderes II*. (1. Baskı). İstanbul: Kervan Yayınları.

SAVAŞ, Ali İbrahim. (1999). Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 1 İçinde* (643-659). Ankara.

SAYBAŞILI, Kemali ve Gencer Özcan. (1997). *Yeni Balkanlar-Eski Sorunlar*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

SAYGUN, Adnan. (1934). *Atatürk ve Musiki, O'nunla Birlikte O'ndan Sonra*, Ankara: Müzik Yayınları.

SAYILI, Aydın. (1963). Ortaçağ İslam Dünyasında ilmi Çalışma Temposunda Ağırlaşmanın Bazı Temel Sebepleri (Avrupa ile mukayese). *Araştırma*, (1, 1), Ankara, 5-69

SCHIMMEL, Annamarie. (1999). *Dinler Tarihine Giriş*. Ergun Kocabıyık (Çev.). İstanbul: Kırkambar Yayınları.

SCOGNAMILLO, Giovanni. (2009). *Bir Levantenin Beyoğlu Anıları*. (3. Baskı). İstanbul: Agora Kitaplığı

SEVENGİL, Refik Ahmet. (1993). *İstanbul Nasıl Eğleniyordu*. (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

SEVİM , Ali ve ERDOĞAN, Merçil. (1995). *Selçuklu Devletler Tarihi; Siyaset, Teşkilat ve Kültür*. (1. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

SEVİM, A., TURAL M. A., ÖZTOPRAK, İ. (2006). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. (1. Baskı). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

SİVRİOĞLU, Ulaş Töre. (2013). Emevi Saray Tezyinatında Kullanılan Antik Figürler. *History Studies, Vol. 5*, 191-205

SOBOUL, Albert. (1969). *1789 Fransız İnkılabı Tarihi*. Şerif Hulusi (Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.

SORAL, Bartu (2014). Emperyalizm ve Kalkınma. Barış Doster (Der.). *Emperyalizm ve Türkiye İçinde* (249-275). İstanbul: Kaynak Yayınları.

SÖNMEZ, Mustafa (1996). 1980'lerden 90'lara Türkiye'de Holdingler. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi C.15. İstanbul: İletişim Yayınları.

SÖNMEZOĞLU, F. (2011). *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*. (1. Baskı) İstanbul: Der Yayınları.

SÜMER, Faruk. (1980). *Oğuzlar*. (2. Baskı). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

SÜSLÜ, Ö. (2007). *Tasvirlerle Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*. (2. Baskı). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

ŞABHİN, Süreyya. (1995). Fener Rum Patrikhanesi. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 12, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ŞAHİN, Hüseyin. (2000). *Türkiye Ekonomisi*. (1. Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.

ŞENER, Abdülatif. (1999). Tanzimat ve Meşrutiyet'te İktisadi ve Mali Politikalar. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 3 İçinde* (548-564). Ankara.

ŞENER, Sema ve SADAK, Yalçın. (1997). *Türk Resim Sanatında Şişli Atölyesi ve Viyana Sergisi*. İstanbul: Şişli Belediyesi Yayınları.

ŞAYLAN, Gencay. (1995). *Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*. (1. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

ŞENGÖR, A.M.C. (2003). Hasan Ali Yücel ve Türk Aydınlanması. (1. Baskı). Ankara: Tübitak Yayınları.

ŞENİŞİK, Pınar. (2014). *Girit: Siyaset ve İsyan 1895-1898*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

ŞİMŞEK, Aydın. (2000). Siyasal Tarih Sürecinde Sanat ve İktidar. (1. Baskı). Ankara: Ümit Yayıncılık.

ŞİMŞEK, Sefa. (2002). *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri 1932-1951*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

ŞİMŞİR, Bilal N.(1968). *Rumeli'den Türk Göçleri*. Ankara: Türk Kültür Araştırma Enstitüsü Yayınları.

ŞİMŞİR, Bilâl N. (1992). *Türk Yazı Devrimi*. Ankara Türk Tarih Kurumu.

TABAKOĞLU, Ahmet. (2008). Ahilik ve İş Ahlakı. *İş Ahlakı Sempozyumu*. İstanbul: İktisadi Girişim İş Ahlakı Derneği Yayınları.

Tan, 16 Şubat, 1943.

Tan, 26 Ocak, 1943.

TANİLLİ, Server. (2006). *Uygarlık Tarihi*. 23. Baskı, İstanbul: Alkım Yayınları.

TANPINAR, Ahmet Hamdi. (1985). İstanbul'da Kimlik Değişimi. Belge ve Fahri Aral (Haz.). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt 2 İçinde* (542-563). İstanbul: İletişim Yayınları

TANYELİ, Uğur. (1998). Yıkarak Yapmak. Uğur Tanyeli (Ed.). *Üç Kuşak Cumhuriyet*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

TANYELİ, Uğur (2004). Osmanlı Barınma Kültüründe Batılılaşma-Modernleşme: Yeni Bir Simgeler Dizgesinin Oluşumu. Yıldız Sey (Ed.). *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme*. İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.

Tasviri Efkâr, 6 Haziran, 1943.

TAŞÇIOĞLU, Muhaddere. (1958). *Türk Osmanlı Cemiyetinde Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri*. Ankara: Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yayınları.

TAŞÇI, Hasan. (2014). Şehir, Mekan, Meydan. (1. Baskı). Kaknüs Yayınları

TEKELİ, İlhan. (1992). Yüzelli Yılda Toplu Ulaşım. *İstanbul Dergisi*, (2).

TEKELİ, İlhan. (2011). *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*. (1. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

TEZCAN, Hülya (1995). Fes. *Diyanet İşleri Ansiklopedisi Cilt 12 İçinde* (415-416). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

TEZCAN, Hülya. (2006). *Osmanlı Sarayı'nın Çocukları*. İstanbul: Aygaz AŞ Yayınları.

TEZCAN, Mahmut. (1996). *Kültürel Antropoloji*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

TEZEL, S. Yahya. (1986). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*. Ankara: Yurt Yayıncılık.

TEZEL, S. Yahya. (2002). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi: 1923-1950*. (6. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

TEZİÇ, E. (1976). *100 Soruda Siyasi Partiler*. (1. Baskı). İstanbul: Gerçek Yayınevi.

TIFENTALE, Alise. (2014). The Selfie: Making sense of the “Masturbation of Self-Image” and the “Virtual Mini-Me. *Selfiecity.net*

TİKVEŞ, Ö. (2005). *Halkla İlişkiler ve Reklamcılık: Temel İlkeler Uygulamalar Örnekler*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

TİMUR, Taner. (1989). *Osmanlı Çalışmaları – İkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine*. Ankara: V Yayınları.

TOĞAN, Zeki Velidi. (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş*. (3. Baskı). İstanbul: Enderun Kitapevi.

TOKGÖZ , Erdinç. (2004). Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914 – 2004). (1. Baskı). Ankara: İmaj Yayıncılık.

TOKMAK, M. (2007). Basın-İktidar İlişkileri Çerçevesinde Demokrat Parti ve Ankara Radyosu. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi / Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

TOLAN, B. (1980). *Çağdaş Toplumun Bunalımı Anomi ve Yabancılaşma*. (1. Baskı). Ankara: Ankara İktisadi ve Ticaret Akademisi Yayınları.

TONGA, Aydın. (2013). *Emeviler: Kabile Gücünden Din Önderliğine Yükselişin Öyküsü*. İstanbul: Doğu Kitabevi.

TUNÇAY, M. (1990). Siyasal Tarih (1950-1960). Sina Akşin (Ed.). *Türkiye Tarihi 4 İçinde (177-190)*. İstanbul: Cem Yayınevi.

TUNÇAY, Mete. (2003). *Cumhuriyet Ansiklopedisi Cilt 2 (1941–1960)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

TUNGATE, M. (2006). Modada Marka Olmak, Armani'den Zara'ya Moda Devlerinin Marka Oluşturma Tarzları. Günhan Günay (Çev.). İstanbul: Rota Yayın Yapım Tanıtım Tic.Ltd.Şti.

TURAN, Şerafettin. 1994. *Türk Kültür Tarihi*. Ankara: Bilgi Yayınları.

TURAN, Şerafettin. (1999). *Türk Devrim Tarihi*. Ankara: Bilgi Yayınevi

TURAN, Osman. (1993). *Selçuklular ve İslamiyet*. (1. Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.

TURAN, Ömer. (2002). *Düşman Kardeşler (Siyonizm, İsrail ve Filistin Direnişi)*, İstanbul: AK-KA Yayınları.

TURANİ, Adnan. (1997). *Dünya Sanat Tarihi*. (1. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

TUTEL, Eser. (1994). Şirket-i Hayriye. İlhan Tekeli (Ed.). *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 7*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

TÜRKAY, Cevdet. (1969). Osmanlı İmparatorluğu'nda Esnaf Disiplinini Gösteren Belge. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*. (18), 74-75.

TÜRKDOĞAN, O. (2003). *Türk Tarihinin Sosyolojisi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

UÇAROL, R. (2008). *Siyasi Tarih (1789 – 2001)*. (1. Baskı). İstanbul: Der Yayıncılık.

UĞUR, Ahmet. (2007). O Güzel Günlere Ait Birkaç Hatıra. *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler. C. 1*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

UNAN, Fahri. (1999). Osmanlılarda Medrese Eğitimi. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 5 İçinde* (149-160). Ankara.

UNAT, Nermin- Abadan. (1982). *Türk Toplumunda Kadın*. İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları.

UNDERWOOD, Paul.A. (1966). *The Kariye Djami, 3 Vols*. New York: Bolingen Series

UPTON-WARD, Judy.(1999). Abdülaziz'in Avrupa Seyahati. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 2 İçinde* (119-129). Ankara.

URAZ, Murat. 1994. *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.

UZUN AYDIN, Derya. (2014). İnas ve Sanayi-İ Nefise Mektebi'nin İlk Kadın Heykeltraşları. *Turkish Studies*, (9/10), Ankara, 1125-1139.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. (1954). Asakir-i Mansure'ye Fes Giydirilmesi Hakkında Sadrazam Tavriri ve İkinci Mahmut'un Hattı Hümayunu. *Belleten*, (18/70). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 223-230.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. (1984). *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. (1998). *Osmanlı Tarihi*, C.II, Ankara: Türk Tarih Kurumu

ÜÇEL-AYBET, Gülgün. (2010). *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

ÜÇOK, C. (1978). *Siyasal Tarih (1789-1960)*. (1. Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

ÜLGEN, Pınar. (2010). Ortaçağ Avrupa'sında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış. *Mardin Artuklu Üniversitesi Mukaddime Dergisi*, (1), 1-18.

ÜLGENER, S. (2006). İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası. (1. Baskı). İstanbul: Derin Yayınları.

ÜLKER, Necmi. (1989). Mondros Mütarekesi Döneminde Aydın Vilayetinin Nüfusuna Dair Bir Belge. *Ege Üniversitesi Tarih İnceleme Dergisi*, (4), İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 43-52.

ÜNAL, Uğur. (2003). İdari ve Sosyal Alanlarda Nizam-ı Cedid Çabaları. *Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi*, (14). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

ÜNLÜ, Nuri. (1994). *Osmanlılardan Günümüze Kadar İslam Tarihi*. C. 3. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları.

Watson, L. (2007). *Modaya Yön Verenler*. Güneş Ayas (Çev.). İstanbul: Güncel Yayıncılık.

YAKOVLEV, Andrei ve Çarkoğlu, Ali. (2002). Redefining contagion: Political economy of suitcase trade between Turkey and Russia. IREX Research Project, 2001-2002.

YALÇIN, Durmuş ve Diğ. (2002). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

YALÇIN, Emruhan. (2008). Heybeliada Ruhban Okulu'nun Yeniden Açılması. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (41), Ankara.

YALÇINKAYA, Alaaddin Mehmet. (1999). Bir Avrupa Diploması Merkezi Olarak İstanbul 1792-1798 Dönemi İngiliz Kaynaklarına Göre. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 1 İçinde* (660-675). Ankara.

YALDIZ, Marianne (2005). Chinese Central Asia (Xinjian): Its Peoples and Its Culture. David J. Roxburg (Ed.). *Turks: A Journey of a Thousand Years, 600-1600*. London: Royal Academy of Arts, 40-69.

YALNIZ, Murat ve BELLİ, Onur Burçak. (1999). Bir İbn Haldun Döngüsü. *Newsweek Türkiye*. (21), 25-28.

YARCAN, Şükrü. (2009). Balat ve Galata'da Yahudi Kültürü Üzerine Bir Gezi. İçinde, Bilgili, Ahmet Emre. (Der.). İstanbul Kültür – İstanbul Turizm. İstanbul: İstanbul Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, ss. 325 – 340.

YAŞAR Yücel. (1991). Reformcu Bir Hükümdar Fatih Sultan Mehmet. *Belleten*, (55). Ankara: Türk Tarih Kurumu, 79-86

YAVUZ, Yıldırım ve ÖZKAN, S. (1985). Osmanlı Mimarlığının Son Yılları, Belge ve Fahri Aral (Haz.). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt 4 İçinde* (1078-1085). İstanbul: İletişim Yayınları

YAZMAN, Aslan Tufan. (1981). Atatürk ve Güzel Sanatlar. *Sanat Dünyamız*, (8, 22), İstanbul

YEDİYILDIZ, Bahaeddin. (1994). Osmanlı Toplumuna - Yerleşim Durumuna Göre Osmanlı Toplumuna. Ekmeleddin İhsanoğlu (Ed.). *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları.

YEŞİLKAYA, Neşe Gurallar. (1999). *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık*. İstanbul: İletişim Yayınları.

YILDIRIM, Onur. (1999). Osmanlı Esnafında Uyum ve Dönüşüm. *Toplum ve Bilim*. (83), 146-176

YILMAZ, Fethi. (2003). Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Giyim Kuşamlarını Düzenleyen Kanunlar. Emine Gürsoy (Ed.), *Ayakkabı Kitabı İçinde* (201-209). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

YILMAZ, Hakan. (1998). Yeter! Söz Milletin. Uğur Tanyeli (Ed.). *Üç Kuşak Cumhuriyet*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

YILMAZ, Metin. (2008). Emevî ve Abbasî Dönemi Resmi Kıyafetleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (26-27), 237-250

YILMAZ Nuray ve Esra KAVCI ÖZDEMİR. (2006). Türk dokuma Endüstrisinde İlk Adımlar; Feshane ve Hereke Fabrikaları. *Uluslararası Katılımlı Sanat Ekonomisi Sempozyumu*, Çanakkale, Aralık 2006, 196.-206.

YILMAZ, Yaşar ve BOYNAK, Sara. (1999). Hereke Fabrika-i Hümayunu ve İpekli Jakar Dokumaları. *Milli Saraylar Koleksiyonunda Hereke Dokumaları ve Halıları*. İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını.

YILMAZ, M. U. (2008). *Bir Keriman Hâlis Ece vardı*. Erişim Tarihi 23 Ocak 2015, <http://www.turkdirlik.com>.

YILMAZ, Saim. 2006. *Abbasiler*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.

YILDIZ, Sevcan. (2009). *Bizans Tarihi, Kültürü, Sanatı ve Anadolu'daki İzleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

YORULMAZ, Şerife. (1995). Tarih Sürecinde Bir Zümre : Levantenler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (2, 4-5), 129-136

YURTAYDIN, Hüseyin Gazi. (1982). *İslam Tarihi Dersleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

YURAYDIN, Hüseyin, G. (1988). Düşünce ve Bilim Tarihi. Sina Akşin (Der.) *Türkiye Tarihi 3: Osmanlı Devleti 1600-1908 İçinde* (249-301). İstanbul: Cem Yayınevi.

YURDSEVER Ateş, Nevin. (2008). Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikaları. Mustafa Bıyıklı (Ed.). *Türk Dış Politikası, Cumhuriyet Dönemi, C.1 İçerisinde* (53-90). İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.

YUVALI, Abdülkadir. (1999). Ermeni İsyanlarında Misyoner Okullarının Rolü. *Yakın Tarihimize Kars ve Doğu Anadolu Sempozyumu*. Kars: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

YÜCEL, Erdem. (1989). Atatürk ve Güzel Sanatlar. *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, (3, 32), İstanbul.

YÜCEL, M. S. (2006). *Türkiye'nin Siyasal Partileri*. (1. Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.

YÜKSEKER, H. Deniz. (2003). Laleli-Moskova Mekiği. (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

TAŞÇIOĞLU, Muhaddere. (1958). *Türk Osmanlı Cemiyetinde Kadının Sosyal Durumu Ve Kadın Kıyafetleri*. (1. Baskı). Ankara: Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yayınları.

TEKİN, Segâh ve SİPAHİ, Esra Banu. (2014). Kent, Yönetim, Din, Siyaset ve Düşünce Bağlamında Orta Çağ Avrupasına İlişkin Genel Bir Değerlendirme. *Tarih Okulu Dergisi*, (17), İzmir, 189-219.

TERZİ, Mustafa Zeki.(1999). Samsun Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılda Osmanlı Toplum Hayatı, Mislim-Gayrimüslim İlişkileri. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı Cilt 4 İçinde* (298-303). Ankara

TOCQUEVILLE, Alexis de. (1995). *Eski Rejim ve Devrim*. Turhan Ilgaz (Çev.). İstanbul: Kesin Yayıncılık.

TOPRAK, Zafer (1988). İktisat Tarihi. . Sina Akşin (Der.), *Türkiye Tarihi 3: Osmanlı Devleti 1600-1908 İçinde* (191-242). İstanbul: Cem Yayınevi.

TOROS, Taha. (1985). Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslim Azınlıklar. Belge ve Fahri Aral (Haz.). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt 4*. İstanbul: İletişim Yayınları

TUĞLACI, Pars. (1981). *Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.

TUĞLACI, Pars. (1985). *Osmanlı Şehirleri*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

TUĞLACI, Pars. (1984). *Osmanlı Dönemi'nde İstanbul Kadınları*. İstanbul: Cem Yayınları.

TUNÇAY, Mete. (1989). Siyasal Tarih: 1908-1923. Sina Akşin (Der). *Türkiye Tarihi Cilt 4 İçinde* (27-75). İstanbul: Cem Yayınevi, 27-75.

TUNÇAY, Mete ve Diğ. (1995). *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye (1908-1980)*. İstanbul: Cem Yayınları.

TÜMER, Günay ve Küçük, Abdurrahman. (1997). *Dinler Tarihi*. Ankara: Ada Kitap

ZAKİA, Zahra. (1999). Sultan II. Mahmud'un (1808-1839) Reformları. *Osmanlı*, C. VII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

ZAT, Vefa. (1999). *Eski İstanbul Barları*. (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Zorlu, Abdülkadir (2006). *Tüketim Sosyolojisi*. (1. Baskı). Ankara: Glocal Yayınları.

ZÜRCHER, Erik Jan. (1999). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. Yasemin Saner Gönen (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

ZÜRCHER, E. J. (2003). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. Yasemin Gönen (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

ZÜRCHER, Eric Jan. (2005). *Savaş, Devrim ve Uluslaşma: Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi*, 2. Baskı, Çev. Ergun Aydınoglu, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

WALLERSTEIN, Immanuel. (1998). *Liberalizmden Sonra*. Erol Öz (Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.

WILLY, Sperco., *Yüzyılın Başında İstanbul*. İstanbul: İstanbul Kütüphanesi, 1989.

8. EKLER

EK 1: Orta Asya Türklerinin Değer Eğilimi Analizi

1.1.1. Siyasi Ortam

Türklerin, Orta Asya'nın batısına doğru hareket edip Anadolu'ya yerleşmeleri tarihsel süreç içinde farklı siyasi, sosyal ve askeri etmenler sonrasında gerçekleşmiştir. Bu süreç Kavimler Göçü, ilk Türk devletleri, Müslümanlığın kabulü ve ilk Müslüman-Türk Devletleri ile Selçukluların tarih sahnesinde yer almaları şeklinde özetlenebilir.

Kavimler Göçü, Milattan Sonra (MS) 350 ile 800 yılları arasında Orta Asya'dan Çin, Hindistan, Mezopotamya, Ön Asya, Küçük Asya ve Avrupa'ya gerçekleştirilen kitlesel göçlerdir (Mandaloğlu: 2011: 20). Çin sahasında varlıklarını kaybeden Türk boylarının bir kısmı Seyhun dolaylarına; Kafkas Dağlarının, Dinyeper Nehri'nin ve Aral Gölü'nün doğusundaki bozkırlara yayılmışlardır. Daha sonra, doğudan gelen yeni Hun toplulukları da bunlara eklenmiştir (Deliorman, 2006: 28).

Hunların da bu göçe eklenmesi ile Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Slav ve Germen kökenli topluluklar, Hunların baskısıyla, Batı'ya, Tuna Nehri'ne doğru gerilemişler ve daha sonra Avrupa'nın tümünü içine içine alan geniş coğrafyaya yayılmışlardır. Lombardlar, Ostrogotlar, Vizigotlar, Vandallar, Angıllar, Saksonlar, Franklar ve Almanlar gibi topluluklar dönemin Avrupa'sındaki tek merkezi devlet olan Roma İmparatorluğu'nun merkezi yönetimini tehdit etmişler; zamanla da Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasına neden olan etmen haline gelmişlerdir.

Avrupa'nın bugünkü etnik oluşumu, Hunların başlattığı Kavimler Göçü sonunda şekillenmiştir. Bir Germen kavmi olan Franklar, Kavimler Göçü sonunda bugünkü Fransa topraklarında kalan Galya'ya yerleşmişler ve burada ilk devletlerini 5. yüzyılda kurmuşlardır. Yine Kavimler Göçü sebebiyle Britanya adalarına göç eden Angıllar ve Saksonlar, bugünkü İngiltere'nin temelini atmışlardır. Bu iki kavimin zamanla birleşmesi sonucunda Anglo-Sakson deyimini ortaya çıkmıştır. Vandalların, Vizigotların, Süevlerin ve Alanların İber Yarımadası'na yerleşmesi ve buradaki yerli halkı içlerinde eriterek bugünkü İspanyolların meydana gelmesi sonucunu doğurmuştur. Germen kavimlerinin (Saksonlar, Franklar, Burgundlar, Gepideler, Gotlar,

Skirler, Vandallar vb.) Avrupa'ya yayılarak yeni milletlerin oluşmasına yol açtıkları görülmektedir. Anayurtlarında kalan Germenler, daha sonra Alaman kabilesinin çevresinde yoğunlaşarak, yaşadıkları toprakların Almanya adını almasını sağlamışlardır.

Batıdaki bu yapılanma sürecinde Roma İmparatorluğu önce ikiye ayrılmış, sonra imparatorluğun batı kanadı Germen akınları sonunda yıkılmıştır. Batıda Roma İmparatorluğu gibi merkezi bir otoritenin kayboluşu Avrupa'da otorite sorununun yaşanmasına neden olmuştur. Yurt bulmak isteyen büyük nüfus hareketlerinin yarattığı siyasal istikrarsızlık ve karmaşa uzun yıllar etkinliğini sürmüştür. Kavimler Göçü ile insanlığın en uzun dönemi olan İlk Çağ kapanmış ve Orta Çağ başlamıştır. Ortaçağ ile birlikte de feodalizm, kilise ve Papalık gibi Ortaçağ'da baskın hale gelen yönetim yapısı ortaya çıkmıştır.

Türk kavimlerinin hepsi göç hareketine katılmamış olup, Göktürk ve Uygur gibi topluluklar anayurtta varlıklarını devam ettirmişler ve devletleşmişlerdir.

1.1.1.1. Türk Kavimleri

Türklerin yaşadığı ve onların ana yurdu olarak belirtilen Orta Asya, Avrupa, Ortadoğu, Hint ve Çin uygarlıklarca çevrilmiş, coğrafi olduğu kadar tarihsel ve kültürel alandır (Baldick, 2011: 12).

Bu bölgede Türk devletleri kurulmadan önce Anav (MÖ 4500 - 1000), Afanasyevo (MÖ 2500 - 1700), Andronovo (MÖ 1700 - 1200), Karasuk (MÖ 2. bin sonu - 4. yy) ve Tagar (MÖ 7 - 2. yy) gibi öncü Türk kültürlerine ev sahipliği yapmıştır.

Öncü kültürler ile Türk Kültürü arasında, bu iki kültürü birbirine bağlayan Bozkır Kültürü MÖ 2. bin yılda ortaya çıkmış ve MÖ 1700 – 1500'lerde belirgin nitelik kazanmıştır. Hayvancılıkla geçinen Bozkır Kültürü halkı göçebe hayat sürmüştür. Göçebe kabileler arasında çıkan sorunları kurulan ittifaklarla çözülmesi sonucunda hukuk sistemi yavaş yavaş gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde bazı Türk kavimleri Maverünnehir'e gelerek burada yaşayan topluluklarla ilişki kurmuşlar ve yaşam alanlarını genişletmişlerdi (Deliorman, 2010: 14).

Türk toplulukları devlet olmadan önce Türk anayurdunda hakim olan en önemli Türk kavimi İskitlerdir. MÖ 7. yüzyılda Karadeniz'in kuzeyi ve Tuna Nehri'ne kadar yayılmış olan bu kültür, Yunan ve İran kültürleri ile iletişime geçmiş ve Yunanlılar tarafından "Skythai", İranlılar tarafından "Saka" adıyla anılmıştır (Baldick, 2011: 27).

İskitler, MÖ. 7. yüzyılda Alp Er Tunga ile başlayan genişleme MÖ. 4. yüzyıla kadar sürmüş, Kırım ve Kafkasya'ya hakim olmuşlar, Batı Karadeniz ve Kuzey Anadolu'daki Yunan şehirlerini vergiye bağlamışlardır. Ancak önce Makedonyalılarla mücadele, daha sonra Sarmatların saldırıları karşısında MÖ 2. yüzyılda ortadan kalkmışlardır. İskitler hayvancılık ve tarıma dayalı ekonomik sisteme sahiptiler (Deliorman, 2010: 19-20)

İskitlerden sonra ilk Türk devleti olan Büyük Hun İmparatorluğu (Asya Hun İmparatorluğu) kurulmuştur. MÖ 220 - MÖ 46 yıllarında Orta Asya'da geniş coğrafyada hüküm süren Hun İmparatorluğu özellikle Çin ile mücadele etmiştir. İmparatorluk MÖ 46 yılında Doğu ve Batı olarak ikiye bölünmüştür. Bu iki devlet de sonraki dönemde bölünmeler yaşamış ve MS 216 yılında Hun devletleri sona ermiştir.

Kavimler Göçü'nden sonra gerek Orta Asya, gerek Kafkaslar ve gerekse Doğu Avrupa'da çeşitli Türk devletleri kurulmuştur.

Bu devletlerden en önemlisi Avrupa Hun Devleti'dir. MS 370 ile 468 tarihleri arasında hüküm süren bu devletin en önemli imparatoru Atilla'dır. Avrupa Hun Devleti Doğu Roma İmparatorluğunu baskıda tutarken barbar kavimlere karşı Batı Roma İmparatorluğu ile işbirliği kurmuş; Doğu Roma İmparatorluğu'nu vergiye bağlamıştır. Hunlar, Doğu Roma yanında Sasanilerle de mücadele etmiştir. Hunlar Atilla zamanında Balkanlara, İtalya'ya seferler gerçekleştirmiştir. Avrupa Hun İmparatorluğu'nun batıda Batı Roma, Doğu Roma (Bizans); doğuda Sasani İmparatorluğu ile giriştiği mücadeleler bölge siyasi yapısını değiştirmiştir (Baldick, 2011: 38).

Hunların dağılmasından sonra Türkler Kavimler Göçü ile bir çok Türk boyu farklı bölgelere hareket etmiş olmakla birlikte Orta Asya'da kalan Türk boyları büyük devletler kurmuşlar ve bölgenin tek hakimi olmuşlardır (Mandaloglu: 2011: 53).

Tarih sahnesine çıkan ve ilk defa Türk adını kullanarak devlet kuran topluluk Göktürklerdir. MS 552-744 yılları arasında hakimiyet gösteren Göktürkler, "Türk" sözünü ilk defa resmi devlet adı olarak kabul etmişler ve yazıtlarda Türk adını kullanmışlardır. Göktürkler hem çağdaş hem de sınır komşuları olan Çin, Bizans ve Sasani devletleriyle askeri, siyasi ve ekonomik ilişkiler kurmuşlardır (Baldick, 2011: 51).

Göktürk Devleti'nin güçlenerek yayılması ve Maveraünnehir'e ulaşması İpek Yolu'nun Maveraünnehir'den geçen bölümü üzerinde hakimiyet mücadelesine neden olmuştur. Bunun sonucunda Göktürk-Sasani ilişkileri bozulmuş ve Göktürkler Bizans ile ilişki kurmak için girişim başlatmışlar; bu amaçla İstanbul'a bir elçi heyeti göndermişlerdir. Tarihte Orta Asya'dan Bizans'a giden ilk resmi heyet olduğu düşünülen bu görüşmeler sonucunda Sasani etkisinden kurtulmak isteyen Bizans ile Göktürk Devleti arasında anlaşma gerçekleşmiştir (Deliorman, 2010: 38).

Göktürk Devleti'nin yıkılması ile dağılan topluluklar, gittikleri yerlerde "Türk" adını ve Göktürk geleneklerini yaşatmışlardır. Kuzey Hindistan, İran, Irak, Suriye, Kafkas, Kıbrıs, Anadolu ve Rumeli Türklerinde, Göktürk geleneklerinin ana çizgilerini görmek mümkündür (Deliorman, 2010: 36). Bu benzerlikler çalışmanın ilerleyen bölümlerinde açıklanacaktır.

Göktürk Devletin yıkılmasından sonra ortaya çıkan siyasi boşluktan yararlanan Uygur boyları birleşip Uygur Devleti'ni kurmuşlar ve MS 742-840 yılları arasında hüküm sürmüşlerdir. Uygur adı "müttefik" anlamına gelmektedir. Uygurlar, aslında dokuz aile birliğinden (urugdan) meydana gelen bir boydu. Oğuzlardan dokuz boyun da kendilerine katılması ile boy sayısı 10'a çıkmıştı. Böylece "On-Uygur" (10 müttefik) adını almışlardır (Deliorman, 2010: 44). Uygurlar özellikle Türk sanatının gelişmesinde önemli katkıda bulunmuşlardır.

Uygur Devleti Kırgızlar tarafından yıkılmış ve Uygur topraklarında 840-920 yılları arasında Kırgız Devleti; 699-766 yılları arasında Türgiş Devleti kurulmuştur.

Türgiş iktidarının zayıfladığı sırada Orta Asya Türk ülkelerinin korunması görevini üstlenen Karluklar, 766-1215 yılları arasında Orta Asya

bozkırlarında hüküm sürmüşlerdir. Türklerin Maveraünnehir'e doğru genişlemesinde önemli katkıları vardır. Karluklar, İslâm orduları ile Çin arasında meydana çıkan ve Orta Asya hâkimiyetini tayin eden Talas Savaşı'nda (751), Türklerin tarihî rakibi ve düşmanı Çinlilere karşı Araplarla iş birliği yaparak onların yenilmelerini; böylece Orta Asya'nın Türk hâkimiyetinde kalmasını sağlamışlardır (Esin, 1976: 82). Talas Savaşı, Türklerle İslam dünyası arasında yakınlaşmaya ve sıcak ilişkiler kurulmasına ve Türklerin Müslüman olmalarını sebep olmuştur. İslâmiyeti kabul eden Karluklar, Çiğil ve Yağma Türkleriyle birlikte Karahanlı Devleti'nin temelini atmışlardır (Uluçay, 1977: 2).

Orta Asya dışında Kavimler göçü sonrasında Doğu Avrupa coğrafyasında da Türk devletlerinin kurulduğu görülmektedir. Bu devletlerden biri olan Avarlar 562-823 tarihleri arasında Macaristan, Slovakya, Hırvatistan, Slovenya, Romanya ve Sırbistan topraklarında hüküm sürmüşlerdir. Avarlar, batıda Frankları yendikten sonra güneydeki bazı Doğu Roma (Bizans) şehirlerini ve kalelerini ele geçirdiler. Teşkilâtçılığı ile dikkati çeken devlet, Galya, İtalya, Don Irmağı'ndan kuzey Slav bölgelerine kadar yayılmıştır. Sâsânîlerle iş birliği yaparak İstanbul'u iki kere kuşatmışlardır (Uluçay, 1977: 146).

Orta Asya ile Avrupa arasında 630-1048 yılları arasında Kuzeybatı Anadolu, Güney Kafkas, Hazar Denizi çevresi, Aral Gölü ve Macaristan'a kadar geniş topraklarda hüküm süren Hazarlar, Güney Kafkasya'yı ele geçiren Sasanilere karşı Bizans'la iş birliği yapmışlardır. Bu mücadelede yıpranan Sâsânî İmparatorluğu İslâm orduları tarafından yıkılınca, Hazarlar ve Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans), İslam devleti olan Emevî tehdidiyle karşı karşıya kaldılar. Bu durumda, Hazar Devleti ile Doğu Roma arasında siyasi iş birliği yapıldı (Deliorman, 2010: 51).

Avrupa'yı merkez edinen başka bir Türk boyu da Macarlardır. Aslen Fin-Ugor olan Macarların eski yurtları Ural Dağları dolaylarıydı. Daha sonra bozkırlara inerek, buradaki Oğuz Türkleri ile beraber yaşamaya başlamışlardır. 400 yıl Türklerle bir arada yaşamının sonucu olarak, Macarlar, Türk kültürünün derin etkisi altında kalmışlardır (Uluçay, 1977: 197). Bir süre kendileri "Türk" ve ülkeleri "Türkiye" diye anılan Macarların öteki adı olan

"Ungar, Hongrie, Hungarian" sözlere, Türkçe "On-Oğur"dan gelmektedir (Deliorman, 2010: 57).

Peçenekler 860-1091 tarihleri arasında varlık göstermişlerdir. Doğu Roma'ya bağılı Bulgaristan'a sınır muhafızı olarak yerleştirilmişlerdir. Bir kısım Peçenek askerleri de Doğu Roma ordusunda görev almıştır. Doğu Roma, bu ücretli askerleri Selçuklulara karşı Anadolu'ya göndermeye başlamıştır. Ancak, Peçenek birlikleri, başka bir Türk boyu olan Selçuklular karşısında yer almak istememişler ve Tuna'ya dönmüşlerdir. Doğu Roma saflarında bulunan ücretli Peçenek askerleri de, Malazgirt Savaşı sırasında, soydaşları olan Selçuklu Türklerinin tarafına geçtiler (Deliorman, 2010: 59).

Türk tarihinde önemli boylarından Oğuzlar ilk zamanlarında ayrılarak güneye inen topluluklar, İslamiyeti kabul ettikten sonra Selçuklu Devleti'ni kurdular. Malazgirt Zaferi (1071) sonrasında Anadolu'ya göç ederek buraya yerleştiler. Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devleti, Anadolu'ya yerleşen Oğuzlar tarafından kuruldu (Uluçay, 1977: 60).

1.1.1.2 Önasya Devletleri (Sasani - Doğu Roma - İslam Devletleri)

Çalışma kapsamında ele alınan Ön Asya; Anadolu, Suriye, Filistin, Irak, İran ve Mısır bölgesini içine alan coğrafyadır. İlkçağ sonu ve Ortaçağ başında Doğu Roma İmparatorluğunun hakim olduğu bu coğrafi alanda Pers imparatorluğu olan Sasani Devleti ve İslamiyet'in ortaya çıkmasıyla Müslüman devletleri de etkili olmuştur. Bölgeye zaman zaman Türk akınları gerçekleşmiştir.

İlkçağ'ın son yüzyıllarında Atlas Okyanusu'nun kıyılarından Basra Körfezi'ne kadar uzanan Roma İmparatorluğu, esas olarak Akdeniz çevresinde ulaşabileceği doğal sınırlarına dayanmış, MS 3. yüzyıldan başlayarak da bu geniş coğrafyada Kavimler Göçü'nün de etkisiyle ciddi sorunlarla karşılaşmış ve zaman içinde imparatorluğun yönetsel, ekonomik ve kültürel ağırlık merkezi kaçınılmaz olarak Doğu'ya kaymıştır (Akyürek ve diğ: 2007: 35).

MS 313 yılında Roma İmparatorluğu Hıristiyan kilisesine destek vermiştir (Hirst: 2012: 22). Bu bir bakıma, yıpranan Roma yönetimi için yeni, güçlü ve dinamik bir dayanak, bir toplumsal destek bulma çabasının sonucuydu. Çünkü Hıristiyanlık, özellikle Doğu topraklarında görmezden

gelenemeyecek denli güçlü bir toplumsal tabanı, daha 3. yüzyılda edinmişti ve bu diri güç, çökmekte olan Roma İmparatorluğu'nu tekrar diriltecek toplumsal dinamiği sağlayabilirdi (Akyürek ve diğ: 2007: 37).

Roma İmparatorluğu'nun hakimiyet merkezini doğuya (Nikomedia, İzmit) nakleden ilk imparator Diokletianos'tur (284-305). Ancak Bizans İmparatorluğu'nun kuruluşunu Büyük Konstantinos (306-337) döneminde gerçekleştirmiştir.

3. yüzyılda başlayan iktidar kavgaları, iç savaşlar ve bunu fırsat bilen dış düşmanların saldırıları, artık iyi bir başkent olma vasfını yitiren Roma'nın yerine, devlet sınırlarına yapılan saldırılar Tuna ve Fırat boylarından geldiğine göre imparatorları daha doğuda, bu iki cepheye de hükmedebilecek bir yerde yeni bir başkent aramaya yöneltmişti. İtalya'nın doğusunda yeni bir devlet merkezi kurmanın gerekli olduğuna kesinlikle karar veren Konstantinos, bu gayeye en uygun yer olarak, coğrafi konumu kadar siyasi, askeri ve ticari bakımdan da merkez olma özelliğine sahip, Asya ile Avrupa'nın birleştiği noktada bulunan İstanbul'u seçmişti. Yeni başkent inşasına 324 yılında başlandı ve 11 Mayıs 330 tarihinde resmi açılış törenlerle kutlandı. Başkent Yeni Roma, İkinci Roma veya kurucusuna mal edilerek Konstantinopolis adıyla anılmaktadır (Demirkent, 1992: 230).

4. yüzyıldan itibaren, Roma İmparatorluğu'nun görünüşteki birliğine rağmen birçok defa imparatorluğun iki kısmı ayrı imparatorlar tarafından idare edilerek birbirinden ayrılmaya başladı. Nihayet 395 yılında imparator Büyük Theodosios (379- 395) ölürken iki oğlu Arkadios ve Honorios'a ikiye bölünmüş bir imparatorluk bırakmıştır. Böylelikle çoktan beri hazırlanmakta olan ayrılık kesinleşmiş oldu. Bundan sonra da Doğu Roma İmparatorluğu kurulmuş bulunuyordu (Yıldız, 2009: 6).

5. yüzyılın ikinci yarısında imparatorluğun Batı yarısı Germen kavimlerin saldırısıyla yıkılırken (476), Doğu yarısı bu tehlikeyi atlattı, aynı zamanda 491'de tahta gecen İmparator Anastasios'un iç idarede özellikle mali alanda yaptığı reformlarla ekonomik bakımdan kalkınmayı da başarmıştı. Anastasios 518'de ölünce muhafız kuvvetleri kumandanı Justinos imparator

olmuştur. Onun tahta çıkışı, Bizans tarihinde yeni bir hanedanın kuruluşunu simgelemektedir (Ostrogorsky, 2011: 59).

Siyasi ve askeri yönden yeniden güçlenen Doğu Roma İmparatorluğu kavimler göçü nedeniyle Kuzey Afrika yerleşen Vandalları, İtalya'ya yerleşen Ostrogotları yenerek o toprakları yeniden ele geçirmiştir. Bununla birlikte İspanya'nın güneydoğusu da devlet topraklarına katılmış ve eski Roma İmparatorluğu'nun sahip olduğu güce erişmiştir. Toprak kazanımlarından sonra yönetim ve sınır güvenliğine önem verilmiştir.

6. yüzyılın ikinci yarısından itibaren doğuda Sasani, batı ve kuzeyde "barbar" ve Türk akınları ile karşı karşıya kalınmıştır. Yaşanan iç karışıklıklar sonucunda Sasaniler Suriye, Filistin ve Anadolu'yu; Avarlar ise Balkanları işgal etmiştir (Ostrogorsky, 2011: 98). Yoğun mücadeleler sonunda kaybedilen toprak yeniden alınsa da Arabistan yarım adasında ortaya çıkan İslamiyet ve İslamiyet ile giderek güçlenen İslam devleti hem Doğu Roma hem de Sasanileri zor durumda bırakmıştır.

7. yüzyılda İslamiyet'in bölgede güçlenmesi önemli Ege adalarını ve Anadolu topraklarının kaybedilmesine neden olmuştur. Bu kayıplar Doğu Roma İmparatorluğu'nun Doğu Akdeniz'deki üstünlüğünün son bulması anlamına gelmiştir. Bunun yanı sıra Emevi Devleti tüm Anadolu topraklarını geçerek İstanbul'u kuşatmıştır.

8. yüzyılda Doğu Roma İmparatorluğu iç karmaşalarla uğraşırken Emeviler Kuzey Afrika ve İspanya'yı; Bulgarlar ise Tuna'nın güneyindeki toprakları ele geçirmişlerdir. Yine bu yüzyılda ikonoklazm hareketi (tasvir kırıncılık) başlamış ve yüzyıl boyunca devam etmiştir. Bir kültürün kendi dini ikona ve diğer sembollerine ya da anıtlarına dini ya da politik güdülerle planlı saldırısı olarak tanımlanan bu hareket, manastır yapılanmasının gücünü kırmayı amaçlamıştır. Ancak Roma kilisesi bu hareketi desteklememiştir. Bu durum doğu ile batı arasındaki inanç farklılıklarını belirgin hale getirmiştir.

Papalık, Langobardlar'ın İtalya'da artan baskısına karşı Bizans'ın yardımına muhtaç olduğundan, önceleri bu tasvir kırıcı faaliyeti sadece sert bir şekilde protesto etmekle yetinmiştir. Ancak Batı Hıristiyan âleminin tasvir kırıncılık yüzünden Bizans'a duydukları kızgınlık kısa bir süre sonra

Germenlerin Batı Roma imparatorluğunu ilan ederek papalığı da himayelerine almaları ile açıkça su yüzüne çıkacak, bunun sonucunda batı ve doğu Hıristiyan dünyası birbirine düşman hale gelecektir (Prokopius, 2001: 25).

Emevi hakimiyetinin son bulup Abbasi hakimiyetinin başlaması İslamiyet'in şiddetli ilerleyişini durdurmuş ve Doğu Roma İmparatorluğu, Balkanlardaki toprak kayıplarını geri kazanmak için harekete geçme fırsatı bulmuştur. Ancak bu başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Batıda yaşanan bu başarısızlık sonucunda Papalık, Langobard Devleti'ni ortadan kaldıran Büyük Karl'ın himayesine girmiştir. Doğu Roma, Papa'nın elinden taç giyen Karl'ın imparatorluğunu tanımamış ve doğu-batı arasındaki devlet ve kilise ayrılığı açığa çıkmıştır.

1.1.1.3. Avrupa Kavimleri

Kavimler göçü başlamadan önce Avrupa'daki en güçlü siyasi oluşumlar, Roma İmparatorluğu, Gotlar, Vandallar, Gepidler, bazı Cermen kavimleriydi. Roma İmparatorluğu o döneme kadar Avrupa'da kurulmuş en büyük imparatorluktu. İmparatorluk, Kavimler Göçü'nden sonra kuzeydeki Cermen kavimlerinin ve doğudaki Sasani İmparatorluğunun tehdidi altındaydı (Mandaloğlu: 2011: 230).

Hunlar: 4. yüzyılın ortalarında Volga kıyılarına ulaşmışlardır. O tarihlerde Karadeniz kuzeyindeki düzlükler, bir Germen kavmi olan Gotların hakimiyetindeydi. Don ve Dinyeper nehirleri arasında Ostrogotlar (Doğu Got'ları), onun batısında Vizigotlar (Batı Got'ları) bulunmaktaydı. Daha batıda Transilvanya (Romanya) ve Galiçya (Kuzeybatı İspanya)'da Gepidler, bugün Macaristan toprakları içinde yer alan Tisza ırmağı dolaylarında Vandallar bulunmaktaydı (Kafesoğlu, 1993: 68). Hunlar ilk saldırılarını Ostrogotlara yapmış ve bu saldırı sonucunda 374 yılında Ostrogotlar yıkılmıştır (Kurat, 1972: 13). Hun orduları saldırılarına devam ederek Vizigotlara büyük bir darbe indirdi. Vizigotlar kitleler halinde batıya kaçtı (375). Böylece Hun askeri gücünün harekete geçirdiği ve batıya doğru çeşitli kavimlerin birbirlerini yerlerinden topraklarından çıkararak Roma İmparatorluğu'nun kuzey eyaletlerini alt üst edip, İspanya'ya kadar uzanmak suretiyle Avrupa'nın etnik çehresini değiştirmiştir (Çandarlıoğlu, 2003: 26).

Hunlar; Gotlardan, Alanlardan ve Germen Taifalardan oluşturdukları yardımcı kuvvetlerle takviyeli olarak ilk defa 378 baharında Tuna'yı geçmişler ve Romalılardan hiçbir karşılık görmeksizin, Trakya dolaylarına kadar ilerlemişlerdir. Hun saldırılarından kaçan bir çok topluluk Roma sınırlarını aşmaya başlamışlardır (Gürün, 1984: 147).

Hunlar, Roma İmparatoru I. Theodisius'un ölüm yılı olan 395'te iki cepheden harekete geçmişlerdir. Hunların bir kısmı Balkanlardan Trakya'ya doğru ilerlerken daha büyük bir kısım, Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya yönelmiştir. Romalıları olduğu kadar Sasani İmparatorluğu'nu da telaşa düşüren bu akında Hun kuvvetleri, Erzurum bölgesinden itibaren Karasu ve Fırat vadilerini takip ederek Malatya ve Çukurova'ya kadar ilerlemişlerdir (Çandarlıoğlu, 2003: 27). Bölgenin en korunaklı kaleleri olan Urfa ve Antakya'yı bir süre kuşattıktan sonra Suriye'ye inerek Sûr'u bir süre baskı altına alıp ve Kudüs'e yönelmişlerdir. Hunlar daha sonra kuzeye doğru ilerleyerek Orta Anadolu'ya Kayseri-Ankara ve dolayları ulaşmışlardır. Oradan Azerbaycan yolu ile kuzeydeki merkezlerine dönmüşlerdir. Bu, Türklerin Anadolu'da tarihteki ilk görünüşleridir. 398'de küçük çapta pek çok kez tekrarlanan bu tür seferler karşısında Doğu Roma İmparatorluğu ciddi tedbir alamamıştır (Kafesoğlu, 1993: 70).

Hun baskısı 400 yılına doğru batıda da artmaya başlamıştır. Hunlar Bizans'ı baskı altında tutmuş, Bizans'ın Hun yönetimine alınması hedefiyle Batı Roma ile iyi ilişkileri sürdürmüştür. Öte yandan Batı Roma sınırlarını ihlal ederek huzursuzluk çıkaran barbar kavimler aynı zamanda Hunların da düşmanı oldukları için Batı Roma ile ortak hareket etmek gerekiyordu (Çandarlıoğlu, 2003: 27).

Hunların baskısı sonucunda İtalya'ya ilerleyen Lombardia üzerinden Galya'ya uzanan Vizigotlar Batı Roma tarafından güçlükle engellenmiştir. Hun korkusu ile yerlerini terk etmiş Vandalları, Süevleri, Burgundları, Kuadları, Saksonları ve Alamanları kendi idaresinde birleştirmiş olan "barbar" lider Radagais, İtalya'yı tahrip etmiştir. Bunun üzerine Roma İmparatorluğu, Hunlardan yardım istemek zorunda kalmıştır. Romalı kuvvetlerle takviye edilen Hun ordusu, Radagais'i Floransa, İtalya yakınlarında gerçekleşen Büyük Faesule Savaşı'nda yenmiştir. Savaşın sonucunda Hunlar, Roma gibi büyük bir

uygarlık merkezini yıkılmaktan kurtarmakla kalmamış; aynı zamanda Vandal, Alan, Süev, Sarmat ve Kelt topluluklarını Ren Nehri'nin ötesine gitmeye zorlamıştır (Kafesoğlu, 1993: 71).

Hunlar böylesine büyük askeri başarılarla imza atarken Batı Roma İmparatorluğu güç duruma düşmüştür. Barbar kavimlerin akınları nedeniyle 402 yılında başkent, Roma'dan Ravenna şehrine taşınmış; gittikçe siyasi gücünü yitiren imparatorluğun toprakları kavimler tarafından işgal edilmeye başlanmıştı. Daha önceki yıllarda atlatılan Vizigot tehlikesi yeniden belirmiş ve Vizigotlar, Güney Galya'ya yerleşerek burada bir krallık kurmuşlardır. Franklar Kuzey Galya'yı işgal 406 yılında işgal etmiş; Burgundlar, Savoia'yı ele geçirerek 443 yılında bu bölgeye yerleşmişlerdir. Vandallar ise Galya ve İspanya'da büyük bir kıyım yaparak Afrika kıyılarına dek ilerlemişlerdir. 455 yılında Vandal kralı Geiserich, Roma şehrini yağmalamış; bu gelişmelerin sonrasında yıkılmanın eşiğine gelen Batı Roma İmparatorluğu, aşiretlere ayrılmış ve 476 yılında yıkılmıştır.

Batıda yalnızca bir Cermen boyu uzun süre ayakta kala, bugünkü Fransa ile Almanya, İspanya ve İtalya'nın bazı bölümlerini kaplayacak kadar büyüyen Frank krallığını kurmuştur. Frank Krallığı Büyük Charles (Şarlman) zamanında en geniş topraklarına ulaşmış ve onun ölümünden sonra ülke bölünmüştür (Hirst: 2012: 73).

Avrupa'yı etkileyen bir başka istila hareketi 9. ve 10. yüzyıllarda Vikingler tarafından yapılmıştır (Hirst: 2012: 78).

Normandıyalılar kuzey Fransa'da yerleştikten yaklaşık 100 yıl sonra Normandiya Dükü William takipçileriyle birlikte İngiltere'yi 1066 yılında fethetmiştir. 10. yüzyıldan sonra Avrupa'ya yapılan akınlar sona ermiştir. Bunun sonucunda ticaret canlanmaya ve şehirler büyümeye başlamış; Avrupa istikrara kavuşmuş ve kendi seferlerini düzenleyecek kadar güçlenmişti (Hirst: 2012: 81).

Roma İmparatorluğu'nun ardından gelen devletler çok ilkel. Devletin temelinde, daha önceden bir savaşçı önder olan bir kralın takipçilerine toprak vermesi ve karşılığında da takipçilerinin ona bir savaş gücü sağlamak zorunda olması vardı. Bu sayede kral vergi toplamadan veya ayrıntılı bir yönetim

biçimine sahip olmadan da ordusunu kazanıyordu. Bu şekilde alman toprağa fief (yurtluk) deniyordu ve bu kelimededen Latincedeki feudum kelimesi, buradan da İngilizce "feodal" (feodal) kelimesi türemiştir (Hirst: 2012: 103).

Günümüz Avrupa ülkelerinin temelini atıldığı Kavimler Göçü'nden sonra Avrupa siyasi haritasında Britanya Adası, Galya ve İtalya önem kazanmıştır.

Bugünkü İngiltere'nin modern tarihi 5. yüzyılda Britanya adasına Anglosaksonların ayak basması ile başlamıştır. Ülkenin eski halkını iç kısımlara püskürten veya kendi içinde eriten Anglosaksonlar, adını verdikleri adaya yerleşip ve 6. ve 7. yüzyıllarda birbirlerine rakip küçük krallıklar kurmuşlardır. Roma ve İrlanda etkileri ile Hıristiyanlığı kabul eden Anglosaksonlar özellikle 8. yüzyılda Avrupa'yı etkileyen parlak bir medeniyet yaratmışlardır. 795'de başlayan İskandinav istilası, 11. yüzyıl başına kadar birkaç defa tekrarlanmıştır. Adadaki yerleşmeye yeni bir unsur katan Danimarkalıların sızması, Anglosakson olarak yalnız Wessex hanedanını bırakarak, bu sülalenin ülkede siyasi bütünlüğü sağlama denemesi girişimine (9. yüzyıl sonu 10. yüzyıl) imkan vermiştir. Daha sonra Danimarkalı Büyük Knud adayı bütünüyle fethetmiştir. Danimarka Hanedanı (1016-1042), İngiltere'yi büyük bir imparatorluğa katarak Kuzey ve Baltık denizlerinde ticareti geliştirmiştir. Anglosakson Hanedanı Günah Çıkarıcı Edward tarafından (1042-1066) yeniden kurulmuş ama Kral ölür ölmez yeniden dağılmıştır. Normandiya'dan gelen Fatih William 1066 yılında İngiltere kralı olarak taç giymiştir. Kentteki ayaklanmayı bastırıp bir çok İskandinav akınını püskürtüp ve ülkenin kuzey kesimini yakıp yıkarak egemenliğini sağlamlaştırmıştır. Sonra, fethettiği ülkeyi örgütlemeye girişmiştir: Anglosakson soylularının mallarına el koydu, toprakların önemli bir bölümünü silah arkadaşlarına ve Kilise'ye (en yüksek mevkiler, Fransız-Norman din adamlarına verildi) dağıtmıştır. Norman Hanedanı (1066-1154) ile Anjoulu Plantagenetler Hanedanı (1154-1399) dönemlerinin başlıca özelliği, oldukça güçlü bir monarşi yönetiminin kurulmasıdır. I. William ve haleflerinin (özellikle I. Henry ve II. Henry) devlete Normanlı askeri derebeylik sistemini uygulaması İngiltere'nin gücünü pekiştirilmiştir. 12. yüzyıla kadar İngiliz Kraliyet ailesi, evlilik yoluyla Fransa topraklarının büyük bir kısmına varis

olmuştur. Bunun sonucu çıkan toprak tartışmaları ancak Yüz Yıl savaşlarının bitimi ile 1453 yılında sona ermiştir (Gürün, 1984: 60-61).

Günümüzdeki Fransa'ya denk düşen Galya bölgesi, 5. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun çökmesiyle birlikte siyasal, ekonomik ve kültürel alanda yıkıcı etkilere neden olmuştur. Franklar, Gotlar ve Burgondlar birbirinden kopuk topluluklar halinde Galya içlerine akınlar düzenleyerek, bölgeyi aralarında paylaşmışlardır. 5. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar süren siyasal kargaşa ve toprak çekişmeleri boyunca, ayakta kalan iki kurum kilise ile birbirlerini izleyen Marovenjler (431-751) ve Karolenjler (747-987) sülalesi olmuştur. Frank Krallığı'nın kurucusu olan Marovenj sülalesinden Clovis (481-511) Hıristiyanlığı benimseyip kilisenin desteğini sağlayarak yönetimini güçlendirmiştir. Ancak onun ölümünden sonra Frank Krallığı dört oğlu arasında bölüşülmüştür. Onların mirasçıları da, kendi topraklarını aralarında bölüşüp, sonra hem birbirleriyle, hem de dışarıdan saldıranlarla savaşmak zorunda kalmışlardır. Bu durum tarım ve ticaretin gerilemesine, buna karşın Kilise'nin güçlenmesine neden olmuştur. 8. yüzyılın başlarında, parçalanmış Frank Krallığı'nın kalıntıları üzerinde uzun yıllar süren Marovenj egemenliğinden sonra, Papa'dan aldığı destekle Karolenj sülalesi iktidarı ele geçirmiştir. Karolenj sülalesinin gerilemesinden sonra topraklar varisler arasında bölünmüştür. Viking akınlarına karşı güçleri direnen Fransa topraklarına 987'de Capet sülalesi egemenliği sağlamış ve bu devlette feodal sistem hızla gelişmiştir. Bu dönemde feodal sistem, Fransa Krallığı kavramı ile birlikte gelişmiştir. Yeniden canlanan kentler ve kasabalar burjuvaların tarım ve imalat ürünleri ticareti yaptıkları merkezlere dönüşmüştür. İngiltere'nin Normandiya'yı ele geçirmesi, ada krallığı ile yüzyıllar boyu sürececek ilişkilere ve düşmanlıklara yol açmıştır. Feodalizm, 9. ve 10. yüzyıllarda zayıf kralların Viking saldırılarını engellemeyi başaramamaları üstüne, kaçınılmaz bir yaşama biçimine dönüşmüştür. Feodalizm kral ile soylular arasında sözleşmeye dayalı bir düzenleme olarak gelişirken, bir yandan da soylular ile köylüler arasındaki ilişkiler kesin kurallara bağlamıştır. Feodal beyler krala masrafları kendileri tarafından karşılanan askeri birlikler sağlamak zorundaydılar. Buna karşılık eyaletler kadar büyük toprak parçaları için babadan oğla geçen unvanlar almakla kalmıyor, topraklarında yaşayanları vergilendirme, gözetim ve

yargılama hakkı da kazanıyorlardı. Feodal beyler, topraklarında yaşayan halkın korunmasından ve düzenin sağlanmasından sorumluydular; buna karşılık halktan bağıllık, kira, ücret, askeri ve ekonomik yükümlülükler bekliyorlardı (Ahmetbeyoğlu, 2001: 84-86).

Normandiya dükü Guillaume'ın 1066'da İngiltere'yi ele geçirip, I. William unvanıyla İngiltere tahtına çıkması, soyundan gelen Normandiya düklerinin de İngiltere tahtına çıkmalarını sağlamış ve bunlar eskiden üstünlüğünü kabul etmiş oldukları Fransa krallarının amansız rakiplerine dönüşmüşlerdir. Capet kralı “Genç” VII. Louis ile evliliği iptal edilen Akitanyalı Eleanor'un sonradan İngiltere tahtına çıkacak II. Henry ile evlenmesi (1152) sonucunda, İngiltere kralları, Fransa'daki topraklarını miras yoluyla daha genişlettiler (Gürün, 1984:, 83-87).

Günümüz Almanya'sında 3. ve 4. yüzyıllarda yaşayan Germenler, Roma ile barış içinde yaşamışlardır 5. yüzyılda, Asya'dan gelen Hunlar'dan kaçan Gotlar, kendileriyle birlikte başka halkları da Batı'ya sürüklemiş ve onları durduracak gücü olmayan Romalılar, bu halkların kitleler halinde Batı Roma İmparatorluğu'na girmelerine göz yummak zorunda kalmışlardır. Kısa süre sonra Batı Roma İmparatorluğu yıkılmış ve toprakları üzerinde işgalciler tarafından birçok “barbar” krallık kurulmuştur. Çok geçmeden Franklar, öbür krallıklara egemenliklerini kabul ettirmişlerdi. Galya'nın bütününe, Germania'nın da bir bölümüne egemen olan ve krallığını genişleten Clovis döneminde başlayan hareket, Charlemagne döneminde (768-814) genişlemiştir. Frieslandlılara ve Saksonlara saldıran Charlemagne, çok geçmeden egemenliğini kabul ettirmeyi başarmış; Hıristiyanlığı zorla yayarak kentler ve piskoposluklar kurmuş; böylece Hıristiyan Germania'yı batıdaki Hıristiyan olmayan halklardan, özellikle de Slavlardan ayırmıştır. 888'den sonra Fransa ve İtalya'dan kopan Germania Krallığı, Hıristiyan olmayan halklara karşı bir kale görevi üstlenmiştir. Bu arada bir Roma-Germen uygarlığı ortamı oluşmuş, Hıristiyanlık gelişmiş, krallardan Büyük Otto, imparatorluk geleneğini yeniden canlandırarak ve 962'de Roma'da taç giyerek Kutsal Roma Germen İmparatoru unvanını almıştır. Böylece papalığı güçlü bir müttefik olarak kazanmıştır. 11. yüzyılın başlarında Sakson hanedanı sona ermiş ve Alman prensleri kral seçmişlerdir. Bunlardan III. Heinrich (1039-1056), 1046'da kilisenin üst

yönetimini denetim altına almıştır. Sonraki yıllarda Alman krallarının Kilise ve büyük Alman prensleri üstündeki yetkileri ciddi bir biçimde zayıflamış ve Almanya'da feodalleşme süreci hızlanmıştır. İngiltere ve Fransa kendi içlerinde bütünlüklerini sağlayıp, modern ulus-devletlere dönüşürlerken Almanya yerel prenslikler arasında parçalanmıştır (Gürün, 1984:, 94-96).

Ortaçağ'ın başlarında İtalya'nın Bizans'la bağları, batıdan ve kuzeyden gelen halklar tarafından ilk önce tehlikeye sokuldu, sonra da bütünüyle koparılmıştır. Doğu Roma'yla bağların kopmasının hemen ardından, Papalık Devletleri ve bağımsız İtalyan kent-devletleri ortaya çıkmıştır. Ostrogotların ardından, Germen halklarından olan Lombardlar 568'de İtalya'ya girerek, çok geçmeden bölgeyi egemenlikleri altına almışlardır. İtalya'nın güney ve doğu bölgelerinin büyük bölümüyse, Bizanslılarda kalmıştır. 8. yüzyılın sonlarında papaların direnişinin, Lombardları İtalya'nın kuzey ve orta kesimlerinde güçlerini pekiştirmeye yöneltmesiyle, bölgede sağlam bir siyasal bütünlük sağlanmıştır. Bu arada güneydeki Bizans'a bağlı kentlerde patlak veren huzursuzluklar Roma, Napoli, Venedik, gibi kentlerde halk ayaklanmalarına yol açmıştır. Bundan yararlanan Lombardlar, papalığın direnme çabalarını sürdürmesine karşın, etki alanlarını genişletmeyi sürdürmüşlerdir. Lombardların çoğu, Katolikliği benimserken, Roma kültürünün başka birçok ögesini de kabul ettiler. Yasaları ve yönetimleri ise, hem Roma'dan, hem de Germen halklarından etkilenmiştir.

Lombardların bu başarısı uzun sürmemiştir. Papalık Devleti'ni yeniden kurma çabaları sırasında toprak yitilmesi üstüne, Papa Franklardan yardım istemiştir. 774'te Franklar, Lombardları ülkeden püskürterek topraklarını ele geçirmişler ve Frank hükümdarı Charlemagne, 25 Aralık 800'de, imparator olarak Roma'da taç giymiştir.

Bundan sonraki yüzyılın temel özelliği, Franklar ile Bizanslılar arasında anlaşmazlıklar çıkması Kuzey Afrika'dan gelen Müslümanların toprak kazanımlarında bulunmasına neden olmuştur. Aslında Bizans İmparatorluğu'na karşı ayaklanmaya katılmak amacıyla gelmiş olan Araplar, Sicilya'yı ele geçirip (827-78), Güney İtalya'da ileri karakollar kurmuşlar; 846'da Roma'ya saldırmışlardır. Doğu Roma (Bizans)'da Makedonya sülalesinin iktidara

gelmesi, kısa bir süre için İtalya'da Bizans etkisinin yeniden ağır basmasına yol açmıştır.

Germen kralı I. Otto'nun papalığın çağrısıyla İtalya'ya gelmesi ve 962'de Kutsal Roma-Germen imparatoru tacı giymesi, ülkede iktidarın sürekli el değiştirmesine bir süre için ara vermiştir. Ama Otto sülalesi, 1000 yılından kısa bir süre sonra iktidarı yitirmiş ve bunun kuzeyde doğurduğu boşluktan, yerel küçük toprak sahipleri ile kasaba tüccarları yararlanmışlardır. Bu arada yerel ayaklanmalar güney kıyısında Müslüman Arapların gücünü sarstıysa da, Araplar Sicilya'yı ellerinde tutmayı sürdürmüşlerdir.

Bu siyasal ve toplumsal bölünmüşlük ortamında, tek tek İtalyan kentleri özerkliklerini ilan etmeye başlarlar. 11. yüzyılda ticaretle, bankacılıkla ve yünlü kumaş gibi sanayi dallarıyla zenginleşen burjuva sınıfının önderliğinde, ileri bir yerel yönetim yapısı gelişmeye başlamıştır. Pek çok kent (özellikle Floransa, Cenova, Piza, Milano ve Venedik) güçlü ve bağımsız kent devletleri haline gelmiştir. Gerek eski toprak sahibi soyluların, gerek imparatorların egemenlik çabalarına karşı koyan bu kentler, Kuzey İtalya'da feodalitenin sonunun gelmesini hızlandırdılar ve kentin, büyük bölgelerin ya da kırların karşıtı bir kimlik kazanmasının yolunu açmışlardır. Kentlerde bölünmelere yol açan çıkar çalışmaları patlak verdiyse de, kentler bu bölünmelere karşın, İtalya'nın ekonomik, toplumsal ve kültürel bakımlardan canlılık kazanmasına önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Bağımsız kent devletleri ağının oluştuğu Kuzey'in tersine, Güney İtalya, Normanlar tarafından istila edildikten sonra, önemli bir siyasal bütünlük dönemi yaşamıştır. İlk Norman istilacıların 11. yüzyılın başlarında geldikleri Güney İtalya'da, yaklaşık 1046'dan başlayarak Arapları ve Doğu Roma'yı (Bizans) bölgeden çıkararak, Apulia, Calabria, Campania ve Sicilya'yı egemenlikleri altına aldılar. Norman toprakları, kağıt üstünde papalığa bağımlı olmakla birlikte, 12. yüzyılda, papalığın üstünlüğü kağıt üstünde de olsa ortadan kalkmıştır.

Normanlar Güney İtalya'da egemenliklerini güçlendirirken, Papalık Devleti ile Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, İtalya'nın orta ve kuzey kesimlerine egemen olma savaşımını sürdürmüşlerdir. 1077'de Papa Kutsal

Roma-Germen imparatorundan bağışlanmasını istemek zorunda bırakmıştır. Daha sonra, Papa VI. Alexander, Kuzey İtalya kentlerinin Lombardia Birliği adı altında kurdukları ittifakı, Hohenstaufen sülalesinden imparator I. Friedrich Barbarossa'nın (1152'den 1190'a) saldırısına karşı başarıyla destekledi. 13. yüzyıl. başında Hohenstaufen sülalesinden II. Friedrich (Sicilya Krallığı'nda I Federico), Almanya ve Norman Sicilyası tahtlarını birleştirip ve Papa III. Innocentius'un (1198-1216) papaların siyasal ve dinsel üstünlüğü konusundaki savlarına karşın, Avrupa'nın en zengin ve en güçlü devletlerinden birini kurarak, merkezi Palermo'yu, büyük bir kültür merkezine dönüştürmüştür. Papalık ile imparator arasındaki anlaşmazlık, 1262'de, papanın Fransa kralı IX. Louis'in kardeşi Anjoulu Charles'ı Sicilya'yı almaya çağırmasıyla, iyice şiddetlenmiştir. Napoli'de Anjou sülalesini kuran Charles, 1266'da Napoli ve Sicilya kralı (I. Carlo adıyla) ilan edilmiştir. Feodalitenin Avrupa'nın her yanında zayıfladığı sırada Güney İtalya'ya feodal düzeni getiren Fransız egemenliği, 1282'de patlak veren ayaklanma ile Anjou sülalesi devrilip, Sicilya'nın kıtaya bağlantısı kesilerek, Aragon kralı III. Pedro Sicilya tahtına çıkarılmıştır (Goff, 1999: 165-167). Kıtadaki eski Norman topraklarıysa, Anjou sülalesinden hükümdarların (artık unvanları yalnızca Napoli kralıydı) yönetiminde kalmayı sürdürmüştür. 15. yüzyılda her iki krallık da İspanya'ya bağlanıp, daha sonra İki Sicilya Krallığı adı altında yeniden birleşmişlerdir (Raudel, 1986: 100-103).

Kavimler Göçü'nden sonra günümüz Avrupa devletlerinin temelleri atılmakla birlikte sonraki dönemlerde yaşanacak devrim ve değişimleri yansıtacak siyasi olaylar yaşanacaktır. Özellikle İtalya'da kurulan kent devletleri gelişmiş ticaret ağları ile zenginleşecek ve yeni toplumsal sınıfın, burjuvanın, oluşmasına imkan sağlayacaktır.

1.1.2. İnanç Sistemi

İnanç sistemleri toplumların değer eğilimlerini doğrudan etkileyen faktörlerden biri olduğu söylenebilir. Çalışmanın bu bölümünde yukarıda açıklanan siyasi haritada yer alan devlet ve toplumların inanç sistemleri üzerine durulacak; Ön Asya özelinde ise bölgede hakim olan inançlar anlatılacaktır. Kronolojik kurgu ile ele alınan inanç sistemleri çalışmanın sonraki bölümleri için de referans olarak ele alınacaktır.

Çalışmanın tarihsel çerçevesi dikkate alındığında inanç sistemlerindeki değişimler dikkat çekicidir. Pagan inanca sahip Roma İmparatorluğu Hıristiyanlığı resmi din olarak ilan etmesi, İslamiyet'in ortaya çıkması ile özellikle Ön Asya'da hakim güç haline gelerek bölge toplumlarının inanç sistemlerini etkilemesi önemli değişimlere neden olmuştur.

Tek tanrılı inançlardan önce insanlık tarihi kadar eski olan Pagan (çok tanrılı inanç) inancının temel özelliklerine ve çalışmanın tarihsel çerçevesi içindeki yerine değinmek gerekmektedir.

Paganizm, Latince pagus ve pagani sözcüklerinden türetilmiş olan ve sözcük anlamı itibarıyla (kırsalda yaşayan, köylü, taşralı) anlamlarına gelen pagan terimi, erken dönemlerden itibaren Hıristiyan geleneğinde dinsel anlamda (ötekini) ifade etmede kullanılmıştır (Gündüz: 2005: 9). Din bilimlerinin bilimsel bir disiplin haline gelmesiyle birlikte, Pagan terimi özel anlamda dünya genelindeki tüm putperest toplumlar için kullanılmaya başlanmıştır. Paganizm kavramının, politeist (çok tanrıcı) dinsel geleneklerde tanrısal varlıkları sembolize eden Şekil ve suretlere tapınma ritüeliyle yakından ilişkili bir anlamda kullanıldığı görülmüştür. Geleneksel puta tapıcılığı ifade eden pagan terimi, çok tanrıcılık ve atalar kültü ile yakından bağı olan doğa tapıcılığı ve animizm (ruhculuk) ile de ilgilidir. Babil, Asur, Mezopotamya, Eski Mısır ve İran gibi birçok eski Ortadoğu dinsel geleneği ve Eski Avrupa dinleriyle Hinduizm, Tibet Budizmi ve benzeri günümüz inanç sistemleri pagan gelenekleri olarak incelenmektedir (Schimmel, 1999: 112).

Yukarıda siyasi yapıları anlatılan Roma İmparatorluğu, Sasani İmparatorluğu ve tek tanrılı inanca sahip olmayan Türk Devletleri pagan inançlara sahiptirler.

M.Ö. 7. yüzyılda, merkezi İtalya'da ortaya çıkan Roma İmparatorluğu; farklı inançlara sahip çok sayıda yerli kavim, Etrüskler ve Güney İtalya'daki eski Yunan sömürgesi halklardan oluşmaktaydı (Bean, 1997: 46).

Roma İmparatorluğu MS 350 yılında Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul etmiş ve Pagan tapınakları yerini kiliselere bırakmıştır. Roma'nın Doğu ve Batı olarak ikiye bölünmesi sonrasında kilise Batı Roma İmparatorluğu sınırlarında, İtalya'da, önem kazanmış ve bu durum Ortaçağ'da güçlenen kilise

kurumunu doğururken günümüzde Hıristiyanlığın merkezinin hala İtalya'da bulunma yolunu açmıştır.

1.1.2.1. Türklerde İnanç

Tarih boyunca Türkler çeşitli dönemlerde çeşitli inanç sistemlerini kabul etmişlerdir. Ancak tek tanrılı inançlardan önce Türkler tabiatta bir takım gizli kuvvetlerin bulunduğuna inanıyorlardı. Dağ, tepe, kaya, vadi, ırmak, su kaynağı, ağaç, orman, deniz, demir, kılıç gibi coğrafi görünüm ve maddeler, aynı zamanda ruha sahiptirler ve tüm bunlar "yer-su" adı verilen inanç sistemi ile ifade edilmektedir. Yer-su eski Türkçe'de yer-yüzü anlamına gelmektedir (Esin, 2001: 19).

Yağmur ve dolu yağdırmak, rüzgâr estirmek için sihrine başvurulmuş "yada" taşı da kutsal sayılırdı. Kutsal ruhlara at ve koyun kurban edilirdi. Bu amaçla yapılan törenlerden ilkbaharda yapılanlara, "yeni gün" anlamına gelen "Nevruz" denilirdi. Yılın ilk günü olarak kutlanan Nevruz geleneği günümüze kadar gelmiştir (Deliorman, 2010: 67).

Türklerde atalara ait hatıralar kutsal sayılırdı. Ölmüş büyüklere saygı duyulurdu. Eski Türklerde ölenlerin ardından yuğ denilen yas ayinleri yapılırdı. Türkler, ölenin yeri belli olsun diye mezarların üstüne tümsek yaparlardı; mezara, ölen kişinin değerli eşyalarını, silâhlarını ve eyerini koyarlardı. Ölümünden sonra ikinci bir hayatın varlığına inanıldığı için, bu eşyaların ölen kimseye gerekli olacağı düşünülürdü. Önemli şahsiyetler için yapılan bu mezarlara kurgan adı verilirdi. Mezarların başına dikilen, insan şeklinde yontulmuş taşlara ise balbal denilirdi. Balballar, mezarda yatan kişinin hayatta iken yendiği düşmanlarını temsil ederdi (Esin, 2001: 167).

Tek tanrılı inanç sistemlerinden önce Türkler farklı inanışlarda bulunmuşlardır.

Totemcilik

Psikanalizin kurucusu Sigmund Freud (2012: 50), totemi “yenebilen ve zararsız ya da tehlikeli ve korkunç bir hayvan, pek nadir olarak bitki veya (yağmur, su gibi) bir tabiat gücüdür. Totemin bütün bir kabile ile özel bir ilişkisi vardır. Totem, her şeyden önce kabilenin atasıdır. Kabilenin

koruyucusudur. Kabile halkına zor durumlarda yol gösterir. Evlatlarını daima tanır ve korur.”

Orta Asya Türkleri kimi yaratıkları ya da nesnelere totem olarak kabul etmişlerdir. Bir toplulukta totemin önemini üç gruba ayırmıştır: topluluğun türediği kabul edilen kutsal varlıktır. Topluluk üyelerinin atası sayılır; topluluğun adını oluşturur; topluluğun simgesidir (Tezcan, 1996:114).

Türklerden bir grubun “kurt”u (Gökböri) ata olarak tanıdıkları, Göktürklerin kurttan türedikleri hakkındaki efsanenin Çin kaynaklarına kadar geçtiği bilinmektedir. 10. yüzyılda Abbasoğulları döneminde özel bir görevle Türklerin yaşadığı bölgeleri gezmiş olan Arap bilgini İbni Fadlan, Başkurt Türklerinden bir kısmının “yılan”a, “balık”a veya “turna”ya taptıklarından söz etmektedir. 11. yüzyılın Arap tarihçilerinden Gardızı de Kırgızlar içerisinde “inek”e, “kirpi”ye, “saksağan”a ve “şahin” e hatta güzel ağaçlara tapanların bulunduğunu anlatmaktadır (Turan, 1994:98).

Canlılık, Ruhçuluk (Animizm)

Animizm, hayvanlar, bitkiler, kayalar, dağlar, ırmaklar, yıldızlar gibi çevrelerinde bulunan her şeyin bir “ruh” u olduğu inancıdır. Bu inanca göre, ruhun bedene ya da bedenin bazı bölümlerine bağlı olduğuna inanılır. Ruh canlıdır ve bedenin dışındayken de onu etkiler. Ruh, bedeni kesin olarak bırakırsa beden ölür. Ölen kişinin ruhu, yine de cesedine bağlı kalır. Ölen kişi yaşayanları kıskanıp onlardan öç almaya çalışabilir. Bunu önlemenin yolu ölen kişinin cesedine özen gösterilmesidir. Ölüler yaşamaya devam ederler, saygı isterler. Yiyip içmek isterler. Bu nedenle ölenlerin mezarlarına sevdikleri yiyeceklerle, yaşarken beğendikleri eşyalar, araçlar konur. Fakat, ölümlerin dünyası canlıların tersidir. Yeryüzünün gecesini onların gündüzüdür (Tezcan, 1996: 115-116). Canlılığın temel özelliklerinden biri olan büyü ve falın Türkler arasında da uygulandığı bilinmektedir. 921-922 yıllarında Oğuzların yanına gitmiş olan İbni Fadlan, onların hastalığın kötü ruhların (cin) etkisiyle meydana geldiğine inandıklarını belirtmektedir (Turan, 1994: 104).

Eski Türklerde, insan ruhları genellikle “kuş” biçiminde düşünülmüştür. İnsanlara can vermeden önce bu ruhlar, gökte kuş olarak yaşarlar. İnsanlar ölünce de göğe uçarlar. İslamiyet’ten sonra dahi “sunkar boldı-sungur kuşu

oldu” denilir. Ebu Müslim ölünce beyaz güvercin olup uçar. Dede Korkut’ta Deli Dumrul, kara kılıcını sıyırıp saldırınca, Azrail bile güvercin olup pencereden çıkıp gider. Kırgızların Er Töştük destanında bir yiğit, “Bu yedi kuş benim ruhumdu, benim nefesimdi” demiştir. Diğer taraftan, Orta Asya’da ruhlar, hayvan ve genellikle de kuş biçiminde düşünülmüştür. Şaman’ın gök yolculuğunda yardımcı ruhları, kuş ya da kanatlı hayvanlar olarak temsil edilmiştir (Avcıoğlu, 1995: 345).

Animizme göre ölü kutsaldır. Bu yüzden, onun karşısında kutsal olmayan her türlü işi, çalışmayı durdurmak gerekir. Bugün Anadolu’da cenaze haberi alındığında her türlü iş güç bırakılır, ölüm halinde kimi hareketler yapmak, ağlamak, sızlamak, kadınların saçlarını kesmesi, bedenlerine toprak sürmesi, bazen çok uzun süre konuşmayarak yas tutması gereklidir (Hançerlioğlu,1993: 37).

Şamanizm

Güncel etnolojik bir eğilime göre, şamanizm toplumun ve kurumlarının tümünü ilgilendiren toplumsal bir olgudur. Hem dinsel hem de simgesel, ekonomik, siyasal, estetik bir olgudur. Bu açıdan bakıldığında şaman özel nedenlerle ve daima açıklık getirilmesi gereken bağlamlarda, aynı anda, eldeki kaynaklardan yararlanan bir yönetici, hastalıkları tedavi eden bir uzman, zeki bir psikolog, yetkin bir sanatçı işlevi üstlenir. Hem tanrıların sözcüsüdür, hem de siyasal bir planlamacı niteliği taşır. Şamanizmde ayin ve törenleri yapan, ruhlarla insanlar arasında aynı zamanda tanrılar-ruhlar-insanlar arasında aracılık yapma kudretine sahip kişiye şaman denir (Roux, 2011: 116).

Şaman sözcüğü, Mançu-Tunguz dilinden gelmektedir. Tunguzca şaman, saman; Mançu dilinde sama’dır. Türk kavimlerinde ise, şaman sözcüğü “kam” sözcüğüne karşılık gelmekteydi. Şamanizm, trans durumuna geçebilme yeteneğindeki kimselerin, doğüstü varlıklarla ilişki kurarak onların güçlerine sahip olmalarından bu güçleri toplum adına kullanmalarından ve bu amaçla yapılan dinsel-büyüsel pratik ve törenlerden ibarettir (Örne, 1988:48).

Seyyah İbni Fadlan da Oğuzlardaki bazı kurban merasimlerinden ve bunları yöneten ihtiyarlardan söz etmektedir. Ona göre Oğuzlar bu ihtiyar

Şamanların sözlerini dinlerler ve ona uygun hareketler yaparlardı (Esin, 2001: 55).

Şaman inancına göre evren üç bölümden oluşmaktadır:

a) Gök: Aydınlık olandır. Orada iyilik, güzellik ve mutluluk vardır. Tam anlamıyla bir cennet demektir. 17 kattan oluşmaktadır. En büyük Tanrı/ruh olan Ülgen, eşi ve çocukları ile kendisine bağlı iyi ruhlar orada oturur.

b) Yeryüzü: İnsanların yaşadıkları yerdir.

c) Yeraltı: Karanlık olandır. 14 kattır. Kötülüklerin, bahtsızlıkların, çirkinliklerin hüküm sürdüğü yerdir. Bu nedenle cehennem demektir. Korkunç bir tanrı/ruh olan Erlik, ailesi ve ona bağlı kötü ruhlar yeraltında bulunurlar (Turan, 1994: 103).

Şamanın en önemli iki aracı, “şaman giysisi” ve “şaman davulu” dur. Özellikle Kuzey Asya’ da şaman giysisinin özel bir görevi vardır. Bu giysi bir kült aracı gibi kullanılmaktadır. Örneğin bir şamanın giysisi üzerinde kuş resminin bulunması, şamanın bu kuş resmi yardımıyla öte dünyaya uçabileceği şeklinde yorumlanmaktadır. Şaman giysisi diğer kültürler gibi kutsaldır. Bu nedenle de herkesin görebileceği ve dokunabileceği yerlere konulmaz (Örnek, 1988: 64-66). Bir diğer araç olan davul ise genellikle tahta bir kasnağa deri geçirilerek yapılmaktadır. Bu davula, doğaüstü kudretlerin, cinlerin buldukları ve eğleştikleri bir araç olarak bakılmaktadır. Bazı bölgelerde davulun, şaman tarafından bir binek hayvanı gibi gökyüzüne ya da yeraltına yaptığı yolculuklarda kullanıldığına inanılmaktadır. Davulların üzerindeki ağaç motifleri, “hayat ağacı”nı sembolize etmekte, merdiven resmi gökyüzüne çıkmayı kolaylaştırmakta, atlar uzun mesafeleri almak için kullanılmakta ve eciş bücüş cinler ise çeşitli işler görmektedir (Örnek, 1988: 66-67). Uraz (1994: 207), Şamanların tören sırasında başlarına at kuyruğu, yüzlerine maske taktıklarını, elbiselerinde ise ziller ve çingirakların bulunduğunu eklemektedir.

Şamanizm inancının içeriği ve sergilediği doktrine göre; bir din olarak kabul görmezse de din kadar etkili olmuş ve uzun yıllar Türklerin yaşamlarında ve hayatlarında büyük rol oynamıştır. Özellikle Altaylı Türkler uzun yıllar etkisinde kalmıştır. Animizm’in ve natürizm’in kaynaklarından oluşan bir

zemin üzerinde tutunarak hızla yayılan Şamanizm’de, bu inancı yayan ve uygulayan kişilere Şaman denilmektedir. Şamanlara göre; insanlarda kendileri için heybetli ve korkutucu olan kötü, iyilik eden iyi ruhlar bulunur. İnsanlar ölüp dünyadan ayrıldıktan sonra, o ölen kişilerin ruhları insanlar arasında dolaşır. Onlara musallat olarak, zaman zaman zarar verirler. Şamanlar zararlı olan ruhları kovmak amacıyla törenler düzenleyip dualar okur.

Toplum arasında büyük güç olan hatta yayıldığı yerlerde devletin kaderini değiştirebilen Şamanizm inancında olan Türklerde diğer aynı inançta olan millet ve toplumlarda olduğu gibi Şamanların tanrılarla konuştuğuna, ruhlarla konuşup onların yardımıyla yol göstericilik yaparak akıl öğrettiğine, hekimlik yaparak hastalara musallat olan kötü ruhları kovmak için telkin yolu ve yaptığı çeşitli bitkisel ilaçlarla şifa aradığı görülür. Daha da ilginç başına at kuyruğu, yüzlerine maske geçirip, ziller ve çingiraklar takılı özel giysileriyle bağırır, oynar ve davul çalarak dua edip çeşitli hareketler yapar. Şamanizm’de Şamanlara göre insanların biri kendilerinde diğeri de ayrı ama birbirinin aynısı olan iki ruhu vardır. Bu eş ruh bir hayvan halinde de olabilir ki buna da “Yekil” denilmektedir. Şamanizm’de birden fazla tanrı vardır ve bu tanrıların görev ve yetkileri birbirinden ayrıdır. Şamanizm’de beş kutsal unsur vardır. Bunlar; demir, toprak, ateş, su ve ağaçtır. Yine Şamanlara göre gökler on yedi kat olup bu mekan; aydınlıklar içerisinde cennetler alemi olup burada tanrılar ikamet etmektedir. Yeraltı ise dokuz tabakaya ayrılır ve orada karanlıklar diyarı ve cehennemler bölgesidir. Ölen günahsız bir kişinin ruhunu göklerdeki cennetlere hakim olan iyilik tanrısı Ülgen’e götüren Yayuci ile günahkarları yer altında oturan kötülük tanrısı Erlik Han’a götüren “Körmös”ler vardır. İlk Uygur hanları Kül Bilge ve Moyun Çur birer Şamanist’tir. 763 yılında Böğü Hanın Şamanlığı bırakıp Mani dinine girmesi ile Uygurlar da dinlerini değiştirdi (Esin, 2001: 171).

Budizm

Türklerin girdiği yabancı dinler arasında onları en çok etkileyen inanç sistemlerinden birisi Hindistan kökenli Budizm’dir. En belirgin özelliği, tapılacak üstün bir varlığa yer vermemesi olan Budizm, her şeyin serbestçe incelenmesi, denenmesi esasına dayanan bir öğretiyi veya felsefe niteliğindedir (Turan, 1994: 104). Temel inancı olan tenasüh (ruh göçü) gereğince canlılar

Nirvana'ya (ebedi mutluluk) ulaşıncaya kadar öldükten sonra değişik kalıplarda birçok kez yeniden dünyaya gelirler (Roux, 2011: 66).

M.Ö. 6. yüzyılda Hindistan'da ortaya çıkan Budizm, Hindistan'ın dışında M.Ö. 3. yüzyılda yayılmaya başlamış; Orta Asya'ya, Çin'e, 372'den sonra Kore'ye uzanmış; Tibet'e yerleşmesi ancak 8. yüzyılda olmuştur. Batı Türkistan'da Budizm, Sasanilerin desteklediği Zerdüştlük ve Mani dini karşısında pek tutunamamış; Doğu Türkistan'ın yerleşik çevrelerinde kendine daha uygun muhitler elde etmiş; Budist külliyeler Çin'e doğru uzanan kervan yolları boyunca inşa edilerek, faaliyetlerini uzun zaman sürdürmüşlerdir. Güneye doğru uzanan kervan yolu üzerinde Hotan ve Miran; kuzeye giden yol boyunca ise Tumşuk ve Kuça şehirlerinde, 3-4. yüzyıllardan itibaren kurulmaya başlayan, "Vihara" (Türkçe "Vihar") denilen Budist manastırlarında "Toyin" denilen Budist rahipler, bu dinin propagandalarını yapmışlardır (Esin, 1978: 59). Budizm Karluklar arasında yayılmıştır.

Budizm, yaklaşık 2500 yıl önce, bugün Buda olarak bilinen, Prens Siddhata Gotama'nın 35 yaşında bir uyanma ve aydınlanma yaşaması ile doğmuştur. Birçok insana göre Budizm, dinin ötesinde bir "felsefe" ve "yaşama biçimi"dir. Bir felsefedir çünkü, sevgi ve umut anlamları taşır. Budizm, bir taraftan ahlaki yaşama rehberlik ederken bir yandan da, insanın eylem ve düşüncelerinin farkında olmasını ve gerçek mutluluğa ulaşmasını sağlamaktadır. Türklere özgü bir Şamanlığın yaygın olduğu dönemde Göktürk Kağanı To-Po Han'ın Budizm'i kabul etmesinin, bu dinin Türkler arasında da yayılmasını sağlamıştır (Turan, 1994: 103).

Zerdüştlük

Zerdüş (M.Ö. 628-551) tarafından kurulmuş olan Zerdüştlük Persler ve Sasanilerin resmi dini olmuştur. Bu dinin kültürel geçiş alanı üzerinde bulunan Türk ülkelerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür (Barthold, 1981: 233).

Türkistan'da yayılmış olan Zerdüştlük, Orta Asya Türk kültür ve sanatı üzerinde de etkili oldu. Göktürkler kendi tanrılarını İran resim geleneğine göre resmetmekteydiler (Ögel, 1984: 234). Çin motifi olan cennet kuşu, Zerdüştlüğe geçti ve onun en önemli sembollerinden biri oldu. Horoz ve cennet kuşu, ateş ve güneşin sembolüdür (Ögel, 1984: 192). Zerdüştlükteki ateş kültürü, İran

kültüründe tapınma objesidir. Halbuki Türklerde ateş, temizleme aracıdır. Horasan ve Maveraünnehir yöresi dışında Hazar kıyılarında da Zerdüştlüğe giren Türkler bulunmaktaydı (Barthold, 1981: 234).

Manihaizm

Mani dini, Mani (216-277) tarafından kurulmuş evrensel karakterli bir dindir. Hıristiyanlık başta olmak üzere; Mazdaizm, Budizm ve Mezopotamya dinlerinden birçok unsurları içine almakta, bu açıdan da melez bir karakter taşımaktadır. Mani dini, iki prensip; iyi-kötü, karanlık-aydınlık üzerine kurulmuş olup, buna göre yaşadığımız dünya iyi ve kötü unsurların birleşmesinden meydana gelmiştir. İnsanın ruhu iyiliği, cesedi ise kötülüğü temsil etmektedir. Mani dininin yayılışı, Soğdu tüccarlarla olmuştur. Mani dini Uygurlar vasıtasıyla Çin'den Yukarı Asya'ya geri dönmüştür. Böğü Kağan'ın yardımıyla 763'ten itibaren Uygurların resmi dini Maniheizm oldu (Güngör, 2002: 272). Göktürklerin Budizm'i kabul etmelerinden yaklaşık iki yüzyıl sonra, 763'te Uygur Kağanı Böğü'nün (760-780) Mani dinine girmesi üzerine bu din Türkler arasında yayılmaya başlamıştır (Turan, 1994: 105).

1.1.2.2. Semavi Dinler

Yahudilik

İsrailoğulları'nın tarihi Tevrat'a göre MÖ 1750'lerde başlamaktadır. Tevrat'ın yaratılışa ait olan ilk kitabı Genesis'e göre, Yahudi kavminin başlangıcı İbranilerdir ve Yahudi dininin kurucusu İbrahim (Abraham veya Abram)'dir (Schimmel: 1999: 136).

Tevrat'a göre Yahudiler, Hz. Nuh'un oğlu ve Sami ırkının atası sayılan Sam neslindedir. Sami ırkına mensup olan Yahudiler Arabistan çöllerinde yaşadıkdan sonra Fırat ve Dicle Nehirleri'nin uzandığı Mezopotamya ile Akdeniz sahillerini içine alan, “Yeşil Hilal” olarak adlandırılan tarıma elverişli alanlara göç etmişlerdir ve . İbrahim döneminde Filistin'e yerleşmişlerdir (Schimmel: 1999: 136).

Tevrat'a göre Hz. İbrahim, Yehova (Allah)'nın emriyle, kabilesiyle Babil'deki Ur şehriden “vaat edilmiş toprak” yani Kenan diyarına (bugünkü Filistin) göç etmişlerdir. Ancak bölgede bulunan Sami ırkına mensup kabilelerden Kenaniler ile yaşanan sorunlar nedeniyle Mısır'a gitmişlerdir

(Armaoğlu, 1994: 5). Hz. Yusuf zamanında Mısır'daki Yahudi nüfusu artmış ve ülkenin kilit noktalarını ele geçirmeleri nedeniyle Mısır firavunlarının zulüm ve baskısına uğrayarak zamanla köle durumuna düşmüşlerdir. MÖ 1200'lere kadar orada tutsak kalmışlar, Hz. Musa önderliğinde Mısır'dan ayrılarak kölelikten kurtulmuşlardır. Tevrat bu döneme Exodus (Çıkış) demektedir. Tevrat, İsrailoğulları'nın Musa Peygamber'in liderliğinde Sina Yarımadası'ndaki Sina Dağı'na geldiğini bildirir. Tanrı tarafından Hz. Musa'ya Sina Dağı'nda On Emir bildirilmiştir. Mısır'dan göç eden Yahudiler Filistin'e hâkim olmak için bu ülkeye adını vermiş olan Filistiler ve çeşitli halklarla savaşmışlar ve MÖ 1234'ten sonra Filistin'e hâkim olmuşlardır (Kocabaş, 1987: 9). MÖ 1004-965 tarihleri arasında Hz. Davud, on iki İbrani kabilesini tek bir krallıkta toplamış, Kudüs'ü ele geçirerek bu şehri ilk Yahudi devletinin başkenti yapmıştır (Turan, 2002: 17). Hz. Davud kral olduğu dönemde Tevrat'a ilaveler yapmıştır. Bu kutsal kitaba Zebur denir. Davud ölmeden önce oğlu Süleyman'ı tahta çıkararak kral ilan etmiştir (Schimmel: 1999: 216).

MÖ 965-930 tarihleri arasında krallığını yürüten Hz. Süleyman zamanı krallık tarihinin en iyi önemidir. MÖ 722'de yıkılan İsrail Krallığı Asur İmparatorluğu'nun hâkimiyetine geçmiş, yaklaşık 350 yıl boyunca ayakta kalan, MÖ 587'de çöken Yahudi Devleti ise Asur İmparatorluğu yıkıldıktan sonra kurulan Bâbil Krallığı'nın istilasına uğramıştır (Schimmel: 1999: 216).

Yahudilerin Bâbil esareti yaklaşık 70 yıl sürmüştür. Bu süre sonunda Pers Hükümdarı Keyhüsrev MÖ 538'de Bâbil'i ele geçirip Bâbil Krallığı'na son vererek sürgündeki Yahudilerin yurtlarına dönmelerine izin vermiş, böylelikle Yahudiler Filistin topraklarına ilk dönüşü gerçekleştirmişlerdir. Pers Hükümdarı II. Dara zamanında refah ve hürriyete sahip olarak özerk bir yönetime kavuşan Yahudiler, Kudüs'te Babilliler tarafından yıkılan tapınağın yerine MÖ 515'te ikinci bir tapınak inşa etmişlerdir (Armaoğlu, 1994: 9). Filistin üzerinde Pers egemenliği MÖ 535-332 yılları arasında devam etmiş, MÖ 332'de Makedonya Kralı Büyük İskender'in Fırat'tan Mısır'a kadar uzanan toprakları ele geçirmesi ile Filistin üzerindeki Pers egemenliği son bulmuştur. Pers kralı, Hz. Musa'nın yasalarını bütün ülkede geçerli ilan ederek önce Tevrat'ın büyük bölümünün yazıya geçirilmesini, sonrasında da sözlü yasaların derlenmeye başlanmasını sağladı. Büyük İskender'in Filistin'in de

içinde olduğu Suriye topraklarını hâkimiyeti altına alması sonrasında Yahudi tarihinin Helenistik dönemi başlamış, MÖ 2. yüzyıla kadar Yahudi dini ve kültürü üzerindeki Yunan etkisi, İslamiyet'in doğduğu 7. yüzyıla kadar devam etmiştir (Schimmel: 1999: 216).

Makedonya Krallığı'nın Filistin'de Helenistik'i yerleştirmek istemesi neticesinde, çok tanrılı Yunanlı yöneticilerin Tevrat'ı yasaklamaları ve kutsal tapınağa Zeus heykelinin konması Yahudilerin ayaklanmasına yol açmış, Makabi isyanı patlak vermiştir. Yunan ordusu MÖ 163'te Makabi ailesinin önderliğinde başlatılan isyanı bastırarak Kudüs'ü ele geçirmeyi başarmış ancak Yahudilerin direnişlerini sürdürmeleri karşısında bağımsızlığını tanımak zorunda kalmıştır (Armaoğlu, 1994: 12).

Yahudiler üzerinde Yunan hâkimiyetinden sonra Roma İmparatorluğu hâkimiyeti kurulmuştur. MÖ 64 - MS 324 yılları arasında Filistin Romalılarının elindeydi. Yahudiler, MS 66-73 tarihleri arasında ayaklandılar. Bu ayaklanma nedeniyle Roma orduları Kudüs'e yönelerek Bâbil sürgünü dönüşünde inşa edilmiş olan ikinci tapınağı yıkmışlardır (Armaoğlu, 1994: 9). Bu olaydan sonra Yahudiler bölgeden göç etmeye zorlanmışlar, başta Mısır olmak üzere Romalılarının hâkimiyeti altındaki farklı ülkelere sürülmüşlerdir. MS 70'te, Yahudiler, kutsal tapınağın ikinci kez yıkılışı ile 1948 yılında İsrail Devleti'nin kuruluşu arasında geçen zamanı "Yabancıların Hâkimiyeti Dönemi" olarak adlandırmışlardır. Kutsal tapınağın yıkılışının sembolik ve psikolojik öneminden ziyade Yahudilerin katledilmesi ve Roma İmparatorluğu'nun uzak bölgelerine dağıtılması ile Filistin bölgesindeki Yahudi kültürel varlığı kısıtlanmış, bölgeyle fiziksel bağları kesilmiştir (Schimmel: 1999: 220).

Romalılar tarafından Suriye'ye bağlanan Filistin'e dönmeleri yasaklanan Yahudiler kitleler halinde buradan dünyanın dört bir yanına göç etmişlerdir. Yahudiler, Kuzey Afrika, Anadolu ve Doğu Avrupa'ya göç etmişler, bir kısmı Romalılar tarafından köle veya esir olarak Batı Avrupa'ya götürülmüşler, bir kısmı da Mezopotamya ve Hicaz'a gitmişlerdir. Yahudilerin bütün insanlık üzerinde Tanrı egemenliğinin gerçekleşmesi beklentisinin güçlendiği dönemde Hıristiyanlık dininin ortaya çıkması ve gelişmesi Yahudi-Hıristiyan çatışmalarını başlatmıştır. 325'te Roma İmparatoru Konstantin'in Hıristiyanlık dinini kabul edişi ile bu din Roma İmparatorluğu'nun resmi dini

oldu. Bu nedenle Kudüs dâhil olmak üzere kutsal topraklarda kiliseler inşa edilmiş, ülkenin birçok köşesinde manastırlar kurulmuştur. Hıristiyanlığın yayılması Hıristiyanlar ile Yahudiler arasındaki dinsel çatışmaların başlaması sonucunu doğurmuştur. 395'te Roma İmparatorluğu bölününce Filistin toprakları Bizans İmparatorluğu'nun payına düşmüştür. Bizans idaresi altındaki Yahudiler, devlet işlerindeki görevlerden men edilmişlerdir (Schimmel: 1999: 222-224).

İslamiyet'in doğuşu Yahudiler için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. 622 yılında Mekke'den Medine'ye hicret eden Hz. Muhammed, Medine halkının birbirleriyle anlaşmazlık yaşayan Arap ve Yahudi kabilelerini bir arada tutacak bir sözleşme yaptı. Medine sözleşmesi olarak adlandırılan bu vatandaşlık anlaşması sayesinde Yahudiler dinlerini uygulamada serbestlik kazanmışlardır. Hz. Muhammed'in Yahudiler ile yapmış olduğu anlaşmalar neticesinde Yahudilerin din ve inançları nedeniyle kınanmamaları sağlanmış, öldürülmeleri yasaklanmış, İslâm Devleti'nin hâkimiyetini tanıyarak vergi vermek şartı ile her türlü ticari, sınaî ve zirai faaliyetlerde bulunmaları imkânı tanınmıştır (Kocabaş, 1987: 31). Hz. Muhammed'in ölümünden dört yıl sonra (636) Dört Halife Devri'nde Hicaz merkez olmak üzere İslâm'ın fetih hareketi başladığı zaman, Suriye ve Filistin Bizans hâkimiyeti altındaydı. 637'de Araplar Kudüs ve çevresini ele geçirmişler, Kudüs'ün fethinde Yahudiler Bizans'tan gördükleri zulüm nedeniyle Müslümanlara yardım etmişlerdir. Yahudi ve Hıristiyanların kutsal şehir olarak nitelendirdikleri Kudüs, İslâm dünyasında da önemli bir dini merkez olmuştur. Selçuklular tarafından 1071'de ele geçirilen Kudüs, Hıristiyan toplumunda özellikle 11. yüzyıl ile süregelen Haçlı Seferleri sırasında hedef haline gelmiştir. 1099'da Papa II. Urban'ın çağrısı üzerine Avrupa'dan kutsal toprakları kurtarma inancıyla gelen Haçlılar, Kudüs'ü ele geçirerek burada Kudüs Latin Krallığı'nı kurmuşlar, Hıristiyanlığı yaymaya uğraşmışlardır. Haçlıların Selahattin Eyyubi'nin yönetimindeki Müslüman ordusu tarafından 1187'de bu topraklardan çıkartılmasından sonra Kudüs yeniden İslam egemenliği içerisinde kalmıştır. Yahudilere yine belli ölçülerde özgürlükler tanınmış, Kudüs'e dönmeleri sağlanarak burada yaşamalarına müsaade edilmiştir. Selahattin Eyyubi'nin ölümü üzerine Haçlı orduları 1193'te bu bölgeyi tekrar ele geçirmişler ancak Haçlıların Eyyubi'den

sonra Mısır'da iktidara gelen Memluklara 1291'de yenilmeleri ile kutsal topraklar üzerindeki hâkimiyetleri sona ermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1517 yılında bölgeyi kontrolü altına alması ile 200 yıl süren Memluk hâkimiyeti sona ermiştir. Osmanlılar bölgeyi hâkimiyetleri altına almalarının ardından idari olarak dört alt bölgeye bölerek Şam'a bağlamışlardır. Yüzyıllardır ihmal edilmiş ve sefalet içindeki Kudüs ve çevresinde düzen tesis edilmiş, tüm dinlere mensup halklara özgürlük tanınmıştır (Kızıloğlu: 2012: 43-44). Osmanlı'nın gücünü yitirmeye başladığı 18. yüzyılın sonlarında Fransa, İngiltere, ABD'nin Ortadoğu'daki etkinlikleri artmıştır.

Bazı Türk topluluklarının da Museviliği kabul ettikleri görülmüştür. Hazarlar, 740 tarihinde Musevîliği kabul etmişlerdir. Musevîlik Hazarların arasında, hakan ve çevresi veya en çok yönetici ve aristokrat zümreyle sınırlı kalmıştır. Musevîlik, Türklerin arasında sadece Hazarlarla sınırlı kalmamış; Hazar ve Karayların yanı sıra Kaliz, Kabar, Kıpçak gibi bir kısım Türk boylarından da Musevî dinine girenler olmuştur (Kuzgun, 1993: 194).

Musevîliğe geçen Hazarlar, başka dinlere geçen bir çok Türklerde örneklerine rastladığımız gibi, İbranî yazısını kullandılar. Ancak Türkçe'yi muhafaza ettiler. Azerbaycan'daki Musevî kolonilerinin tarihi 7-10. yüzyıllara uzanmaktadır. Azerbaycan'da "Dağ Yahudileri" adı altında bilinen bu Karailerin tarihi de muhtemelen Hazar İmparatorluğu'na bağlanmaktadır (Güngör, 2002: 279).

İlk önce Şamanizm'e mensup olan Hazarlar Bizans İmparatorluğu, baskılara uğrayan Yahudilerin gelmesiyle 8. yüzyılda Yahudiliği tanımışlardır. Bununla birlikte Hazar Devleti, Yahudiliği sonuna kadar resmi bir din olarak korumuştur.

MÖ. 4. yüzyıldan itibaren Anadolu'da çeşitli egemenlikler altında yaşamış Yahudi cemaatlerinin izlerine rastlanır. 1492'den itibaren, İberik yarımadasından kaçıp Osmanlı İmparatorluğuna sığınan Sefarad'lar bu topraklarda yaşamakta olan dindaşlarına katıldılar. Geleneksel (Rabinik) ve Karay cemaatlerinin oluşturduğu Romaniot'lar (Gregos) ve daha önceki çeşitli tarihlerde Orta Avrupa'dan sığınan Aşkenaz'larla kaynaşan Sefarad'lar yetenek

ve bilgileriyle dil zenginlikleri sayesinde kısa zamanda diğerlerine üstünlüklerini kabul ettirdiler (Güleryüz: 2011: 21).

Türkler ile Yahudilerin en belirgin teması ise Selçuklular dönemindedir. Selçuklular gerek fethettikleri şehirlerde buldukları Yahudi cemaatlerine gerek Anadolu'da kurdukları düzenli, dengeli ve özgürlükçü yönetime Bizans baskısından kaçarak sığınan Yahudilere bir vergi karşılığında din ve vicdan özgürlüğü tanıdılar (Güleryüz: 2011: 22).

13 yüzyıl sonunda Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kurulan ve başlangıçta Selçuklu Devleti'nin güvenliğini sağlamak amacıyla Bizans imparatorluğu ile kendi sınırı arasında "uç" adı verilen sınır bölgelerine yerleştirilen Anadolu Türk Beylikleri (Tevaif-i Mülük) Moğol istilası sonucu Selçuklu gücü zayıflayıp İlhanlıların Anadolu'ya gönderdikleri ordu komutanları Selçuklu Sultanlarından daha nüfuzlu duruma geçince birer birer bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bu Türk Beylikleri'nin çoğunda da Yahudiler yaşamıştır. Bu Beyliklerin en uzun ömürlüsü olan ve Fatih Sultan Mehmed tarafından 1487'de sona erdirilen Karaman Beyliği'nin merkezi Konya'da 1. yüzyıldan beri Yahudilerin yaşadığı bilinmektedir. Karaman Beylerinden birinin doktoru Yahudi idi. Germiyoğulları Kütahya ve Eskişehir, Menteşoğulları Müas, Aydınoğulları Tire ve İzmir, Hamitoğulları Burdur, İsparta ve Antalya, Saruhanoğulları Manisa ve Akşehir, Karasioğulları Bergama, Edremit, Çanakkale ve Balıkesir, Candaroğulları Samsun ve Sinop yörelerinde hüküm sürerken Yahudiler de bu Beyliklerin egemenliğinde yaşamlarını sürdürdüler (Güleryüz: 2011: 23).

Orhan Bey 1326'da Bursa'yı fethettiği zaman, savaş dolayısıyla şehri terk etmiş olan Yahudiler kente döndüler. Komşu Beyliklerden tüccar ve işçileri davet eden Orhan ve kardeşi Alâeddin ticaret ile sanayi ve maliye dallarında yetenekli elemanlar olduklarına inandıkları Yahudilere özel bir ilgi göstermişlerdir (Güleryüz: 2011: 23). Osmanlı Devleti, ilk defa bir cemaat teşkil edecek sayıda Yahudi ile Bursa'da karşılaşmış ve onlara orada bir sinagog kurma izni vermiştir.

Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa Gelibolu'yu (1354), I. Murad "Hüdavendigâr" Ankara (1360) ve Edirne'yi (1361/1363), II. Murad İzmir'i (1422), Murad Selanik'i (1429) ve nihayet Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u

(1453) fethettiklerinde bu şehirlerde Yahudilerle karşılaştılar. Murad Hüdavendigâr Edirne'de, Rumcadan başka lisan bilmeyen fakir bir cemaat buldu. Türklerin gelişiyile Edirne Yahudileri Türkçeyi öğrenip konuşabilmek için Bursa'daki dindaşlarından yardım ve destek istemişlerdir. Osmanlı egemenliği altında kısa bir zamanda bir irfan ve kültür merkezi haline gelen Edirne'deki Yeşiva, ülkenin, her yöresinden gelen öğrenciler için bir Yahudi eğitim merkezi oldu (Güleryüz: 2011: 24).

Yahudilerin Osmanlı Devleti'ne dahil olmaları ise iki şekilde cereyan etmiştir. Yahudi cemaati, ya devletin sınırların genişlemesiyle devlete dahil olmuşlar ya da dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan Yahudiler, yaşadıkları zulümden kaçarak Osmanlı Devleti'nin himayesi altına girmişlerdir. Ancak bu göçler fazla yoğun olmamıştır (Gedikli Berber: 2012: 1780). Türkiye'deki çeşitli Musevi cemaatlerden Orta ve Kuzey Avrupa kökenli Yahudiler genellikle Aşkenazdır. İspanya'dan 1492'de, Portekiz'den 1497'de dinlerinden ve geleneklerinden ayrılmayı kabul etmeyerek terke zorlanan ve Sultan II. Bayezid'in davet etmesiyle Osmanlı İmparatorluğu'na göç eden Yahudiler Sefarad'dır Sefarad, İbranice İspanya anlamına gelir. Ülkede Sefaradlar çoğunluktadır. Aşkenazlar ile Sefaradlar kaynaşmış olup birlikte ibadet ederler (Yarcan, 2009: 325).

Hıristiyanlık

Hıristiyanlık, Hz. İsa'nın tebliğiyle başlamıştır. Hz. İsa'nın doğduğu yıllarda Filistin, Roma'nın hâkimiyeti altındaydı. Yahudiler, çeşitli mezheplere bölünmüş, dini konular çıkar meselesi hâline gelmişti. Kudüs'teki mabet, ticaret yeri hâline getirilmiş, şekilcilik samimiyeti boğmuştu. Tek tanrı inancına sahip olan Yahudiler, çok tanrılı inanişâna sahip Romalılardan kurtulma yollarını arıyorlardı. Bunun için bir kurtarıcı Mesih bekliyorlardı (Tümer ve Küçük, 2002: 268). İşte Hz. İsa böyle bir dönemde gelmişti. Bu amaçla o, kendisinden önceki Yahudi peygamberleri gibi topluma gerekli uyarıları yapmış ve etrafında bir cemaat oluşturmuştur.

Hz. İsa'nın tebliğ ettiği din bir süre sonra Yahudilerin dışında başka milletler arasında da yayılmaya başladı. Bu milletlerden Yahudi ibadet ve geleneklerine uymaları istendi. Hz. İsa'ya inanmakla birlikte kendilerine zor

gelen bazı Yahudi kurallarına uymak istemiyorlardı. Bu durum, Yahudi geleneklerini sürdürme yanlısı olan Hıristiyanlarla bu geleneklere karşı çıkan ve çoğunluğu çok tanrılı inançtan gelen Hıristiyanları karşı karşıya getirdi. Bu durum karşısında ağırlığını koyan misyoner Pavlus, Hıristiyanlığa girenlerin eski Yahudi âdetlerine uymalarının zorunlu olmadığını belirtti. Pavlus'un etkisiyle farklı bir yöne giren Hıristiyanlık, Roma Devleti içerisinde hızla yayılmaya başlamıştır. Bu durum Hıristiyanlara yönelik baskılara neden olmuştur. İmparator Konstantin'in 313'te Hıristiyanlara serbestlik tanıyan Milan Fermanı'nı ilan etmesine kadar devam etmiştir. Bu serbestlikle birlikte kutsal kitap, inanç esasları ve uygulamaları gibi konularda birçok tartışma meydana gelmiştir. Bu farklılıkları sona erdirmek isteyen İmparator Konstantin, 325 yılında İznik'te bir konsül toplamıştır. Asıl amacı resmi din olarak kabul edilecek Hıristiyanlığın kendi içinde tartışılan konuları netleştirmek olan bu konsülde İsa'nın tanrılığını savunanların görüşü kabul edilmiştir. Farklı birçok İncil'in içerisinde dört tanesi sahih olarak seçilmiştir. Ayrıca bu konsülde baba ile oğlun tabiatı tartışılmış ve sonunda ikisinin de tanrılığı üzerinde bir karara varılmıştır. İmparator Büyük Teodosius Döneminde 381 yılında toplanan İstanbul Konsülü'nde de kutsal ruhun tanrılığına karar verilmiştir. Böylece baba tanrı ve oğul İsa'dan sonra kutsal ruhun da eklenmesiyle teslisin (üçlü tanrı anlayışının) unsurları tamamlanmıştır (Schimmel, 1999: 322).

İmparator Büyük Teodosius ayrıca Hıristiyanlığı Roma'nın resmî dini hâline getirmiş ve imparatorluğun her tarafında putperestliği yasaklamıştır. Böylece kilise düşmanlığından onun hamisi durumuna gelen Roma imparatorları, politik düzenin korunması için Hıristiyanlık inancı konusunda aktif rol oynamaya başlamışlardır (Aydın, 1995: 24).

Roma İmparatorluğu 395 yılında Doğu ve Batı Roma adıyla ikiye bölünmesinden sonra İstanbul ile Roma Kilisesi arasındaki ilişkiler yeni bir döneme girmiştir. Papa Batı Roma'nın zayıflamasıyla sadece kilisenin değil, tüm Batı dünyasının dinî ve siyasi lideri hâline gelmiştir. Ancak Doğudaki Antakya, İskenderiye ve İstanbul kiliseleri Roma Kilisesi'nin tüm kiliselere liderlik yapmasına sıcak bakmamıştır. Özellikle kendisini Grek kültür ve düşüncesinin temsilcisi olarak gören İstanbul Kilisesi, Latin düşüncesinin

temsilcisi sayılan Roma'yı otorite olarak kabul etmemiştir. 451 yılında yapılan Kadıköy Konsülü'nde yine teslis üzerinde yapılan tartışmalar sonucunda ayrılıklar meydana gelmiştir. Bunun sonucunda Monofizit Kiliseler denilen Antakya Süryani, Kıpti, Habeş ve Ermeni Gregoryen kiliseleri ortaya çıkmıştır. Monofizit Kiliselerinin doğmasıyla Hıristiyanlıkta meydana gelen kopmaları 1054 yılında ortaya çıkan İstanbul Ortodoks Kilisesi'nin Roma'dan ayrılışı takip etmiştir.

Batı dünyasındaki Hıristiyanlar Katolik Kilisesi'ne bağlı kalırken Grek kültürünün egemen olduğu bölgelerdekiler de Ortodoks Kilisesi'ne tabi oldular. Haçlı Seferleri sırasında 1204 yılında Katoliklerin İstanbul (Bizans)'da yaptıkları zulüm ve haksızlıklar, Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki düşmanlığı daha da artırmıştır (Schimmel: 1999: 237).

Doğu ve batı arasındaki bu bölünmeden sonra Katolik ve Ortodoks kiliseleri kendilerine özgü bir kilise hayatı geliştirmeye başladılar. Özellikle Katolik Kilisesi'nin birçok bilimsel gelişmelere engel olması ve siyasal alandaki boşluktan faydalanarak her yere egemen olmak istemesi çeşitli problemlere neden oldu. Kilisenin günahları affetme yetkisini mali bir kaynak hâline getirmesi bu tepkileri bir kat daha artırmıştır. Yoğunlaşan bu tepkiler üzerine bir Alman papazı olan Martin Luter'le birlikte dinde reform isteyen bir hareket başladı. Bunun sonucunda da Katolik Kilisesi'nden bir kopuş daha yaşandı ve 16. yüzyılda Protestan mezhebi ortaya çıktı. Katolik Kilisesi de bu reform hareketlerine tepkisiz kalmadı. Kendisi de karşı reform hareketi başlatarak haklılığını savundu. Bu süreç 1962-65 yıllarında yapılan II. Vatikan Konsülü'ne kadar devam etti. Bu konsülde papalık, Katolik olmayan kiliselerle diyalog sürecine girilmesi gibi kararlar alarak yeni bir süreci başlatmış oldu. Bu süreç hâlen devam etmektedir.

Kimi Türk topluluklarının Hıristiyan inancı benimsedikleri bilinmektedir. Türklerin, dini tarihlerinin belli bir döneminden itibaren temas ettikleri tek tanrılı dinlerden biri de Hıristiyanlıktır. Türklerin Hıristiyanlıkla teması çok eskilere uzanmaktadır. Barthold (1981: 154), Maniheizm'in kesinlikle Orta Asya'da Hıristiyanlıktan önce yayılmaya başladığını ve bunun M.S. 3. yüzyıl ile tarihlenebileceğini düşünmektedir. Hıristiyanlığın Orta Asya'daki varlığı ile ilgili bilgiler ise 4. yüzyıldan daha gerilere gitmemektedir.

Türklerin Hıristiyanlıkla olan temasları Asya'ya yayılan Hıristiyan mezhebi Nesturiler vasıtasıyla başlamıştır (Güngör, 2002: 275).

Nesturiliğin İran'a geçişi ve diğer ülkelere yayılışı gibi, Orta Asya'ya girişi de büyük oranda ticaret yollarıyla olmuştur. Ön Asya'dan başlayarak, Maveraünnehir'in Baykent, Buhara ve Semerkant gibi belli başlı büyük şehirlerinden geçen milletler arası İpek Yolu, bir taraftan ekonomik gelişmeyi sağlarken, diğer taraftan birçok din ve kültürleri beraberinde getirmiş, bölgedeki Türklerin bu manevi unsurlarla temas etmelerine sebep olmuştur.

Maveraünnehr'e giren Hıristiyanlık, Zerdüştilikle Budizm arasında yıllarca sürüp giden mücadelelerden de yararlanarak hızlı bir şekilde yayılmış ve kısa zamanda çevrede hakim bir din haline gelmiştir. Nesturilik Karluklar, Kırgızlar, Uygurlar, Naymanlar, Kereitler ve Kumanların arasına da nüfuz etmeyi başarmıştır. Nesturi Hıristiyanlar, Orta Asya'da Süryanîceden başka, Uygur Türkçe'sini de kullanmış özellikle kitaplarını Süryanî alfabesi ile Uygurca yazmış, Süryaniceden bir çok kitabı da Türkçe'ye çevirmişlerdir. Ayrıca Farsça'yı da kullanmışlardır. Mezar taşlarında kullanılan tarihlerde, On İki Hayvanlı Türk Takvimi'ni kullanmışlardır.

Ortodoksluk ve diğer Hıristiyan mezhepleri, Doğu Avrupa'da Balkanlar'da, Anadolu'da, Rusya'da ve Sibirya'da Türklerin arasına nüfuz etmeyi ve hatta kalıcı cemaatler oluşturmayı başardılar. Hıristiyanlık Balkanlar'a erken dönemlerden itibaren ulaşmış ve 4. yüzyılda Trakya'da önemli bir yayılma göstermişti. Batıya yönelen Peçenekler, Kıpçaklar ve Uzlar geleneksel Türk dininden sonra Zerdüştilik, Mani dini ve İslâmiyet'le temas edip, 11. yüzyılın başlarından itibaren Hıristiyan propagandasına maruz kaldılar.

Çuvaşlar, 18. ve 19. yüzyıllarda Ortodoks Hıristiyanlığa girdiler. Hakaslar Katolik Ortodoks'tur. Yakutlar Hıristiyan'dır. Irak'ta, özellikle Kerkük'te, Müslüman Türkmenlerin yanı sıra bir Katolik Türkmen cemâati de mevcuttur. Türkçe konuşan, ibadetlerini Türkçe yapan ve ilahîlerini Türkçe söyleyen bu Türkmen Katolik cemaatin nüfusu, otuz bin civarındadır (Hacaloğlu, 1995:150).

Türklerin, Hıristiyanlığın etkisi altına girmelerinin en büyük nedeni, o dönemde Bizans İmparatorluğu ile sıkı bir ticaret ilişkisine sahip olmalarıdır (Turan, 1994: 106).

İslamiyet

İslamiyet, Arabistan'da doğmuş ve 632 yılında bölgede hakim hale gelmiştir. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra Dört Halife Devri (632-661) yaşanmış ve İslamiyet İran, Mısır, Suriye, Mezopotamya ve Hindistan'a kadar geniş coğrafyaya yayılmıştır. Halife Devri'nden sonra İslam devletinin hakimiyeti Emevilere geçmiştir. Bu dönemde fetihler devam ederken İslam dini Araplar dışında farklı ırklar arasında da yayılmaya başlamıştır. Emevi hükümdarı Yezid döneminde yaşanan Kerbela, İslamiyet'te mezhebin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Emevilerin milliyetçi bir politika izlemeleri muhalefete neden olmuş ve hakimiyet Abbasilere geçmiştir, Emeviler'in izlemiş olduğu milliyetçi politika yerine, daha hoşgörülü bir politika izleyen Abbasiler döneminde İslamiyet geniş kitleler arasında yayılma imkanı bulmuştur. Abbasiler, İslam medeniyetinin gerçek dünya üstünlüğünü her yönüyle vurgulayan bir dönemdir. Dört temel uygarlığın başarılı bir bileşimi ve belki de en üst noktası olarak değerlendirilebilir. Abbasiler, Arapların dil, din ve hukukunu; Greklerin bilim ve rasyonel düşüncesini; Hintlilerin matematik ve astronomisini; Perslerin de edebi ve yönetsel yeteneklerini Bağdat potasında birleştirmişlerdir (Sander, 2014: 50-54). Abbasiler ile aynı dönemde İspanya'da Endülüs Emevi Devleti varlık göstermiştir.

1.1.3. Kültür ve Sosyal Hayat

1.1.3.1. Orta Asya Devletlerinde Kültür ve Sosyal Hayat

Türkler konan göçer hayat süren topluluklar olarak karşımıza çıkmakta ve toplumsal yapıları da buna uygun olarak evrimleşmiştir. Eski Türk toplumunda aile, bütün sosyal hayatın çekirdeği durumundaydı. Kadın genelde erkekle eşit haklara sahipti ve Türk topluluğunda saygı görürdü (Deliorman, 2010: 62).

Türk hükümdarı, toprağı şahsi malı gibi kullanamazdı. Toprak, devlet başkanının korumakla görevli olduğu ata mirasıydı. Eski Türk toplumunda, hükümdara yönetme hakkı ve yetkisi Tanrı tarafından verildiğine

inanılmaktaydı Hükümdarın eşine verilen hatun unvanı, Hunlardan beri biliniyordu. Değişik Türk toplumlarında kunçuy, terken, begüm vb. unvanlar da hatun karşılığında kullanılmıştır. Devlet siyasetine yön veren, devlet başkanlığı yapan, naip olarak devleti yöneten hatunlar görüşmüştür. Türk hükümdarları, komşu ülke hanedanları ile akrabalık bağı kurmayı, siyasetin gereği sayarlardı. Gelin olarak alınan yabancı prensesler, Türk devletinde hatun yani veliaht annesi olamazlardı (Deliorman, 2010: 64).

İslam öncesi Türklerde kadının temel nitelikleri “annelik” ve “kahramanlık” olarak ifade edilmektedir (Altındal, 1994: 9). Kadın, at binme, silah kullanma ve savaşabilme gücü ile de değerlendirilmektedir. Yine tarih kaynaklarında Türklerin kutsal ve önem verdikleri haklara, “ana hakkı” dedikleri ve bunu da “Tanrı Hakkı” ile eşit tuttuklarını göstermektedir (Ergin, 2001: 27). Aile toplumun çekirdeği olarak görülmüştür. Türklerde aileye her zaman önem verilmiş ve aile korunmuştur. Orta Asya Türk devletlerinin hepsinde (İskitler, Hunlar, Göktürkler, Uygurlar) kadın önemli hak ve yetkilere sahip bulunmaktadır. Örneğin İskitlerde, her kadının İskit erkekleri gibi savaşçı ve asker olarak yetiştirilmesi geleneği vardı. Bundan dolayıdır ki İskitli göçebe kadınlar her savaşta erkekleriyle birlikte çarpışıyorlardı (Altındal, 1991: 36). Göktürklerde ve Uygurlarda kağanın karısı hatun devlet işlerinde kocasıyla birlikte söz sahibidir (İzgi, 1975: 147).

Orta Asya Türklerinde Göktürklerin tarihi ve yaşayışı ile ilgili olarak en önemli başvuru kaynağı Orhun Kitabeleri“dir. 7. yüzyıldan başlayarak Orhun Kitabeleri'nde devlet işlerini bilen Katunlardan (hatun) söz edilir. Kağanın hanımı olan Hatun da tıpkı Kağan gibi töre ile bu makama oturur ve kağan ile birlikte ülkeyi yönetmektedir. Orhun Kitabeleri'nde yer yer “*Hakan ve Hatunun Buyruğu*” sözü ile başlayan ifadeler yer almaktadır. Bu sözler İslam öncesi Türk devletlerinde kadının yönetimde söz sahibi olduğunu göstermektedir. Orta Asya Türklerinde kağan gibi hatun da halktan farklıdır ve özel bir konuma sahiptir. Kutluk Devleti'nin yöneticileri olan Bilge Kağan ve Kültigin adına dikilen abidelerde hatunun halktan farklı olduğu “yukarıda Türk Tanrısı, Türk'ün kutlu ülkesini öyle tanzim etmiş. Türk milleti yok olmasın, millet olsun diye babam İleriş Kağan ve annem İlbilge Hatunu (Tanrı) halk içerisinde çekip yukarı çıkarmış” şekilde ifade edilmektedir (Ergin, 1989: 21).

1.1.3.2. Ön Asya Kültürlerinde Sosyal Hayat

Çalışma kapsamında ele alınan Ön Asya kültürleri, dönemsel çerçeve içinde bölgede baskın olan Bizans, Sasani ve İslam Devletleridir.

Bizans İmparatorluğu'nun ekonomik hayatının temelini toprak, dolayısıyla da tarım meydana getirmiştir. Toprak kişilere genellikle vergi karşılığında verilmiştir. Toprak devletin malıydı. Tarım yanında madencilik, camcılık, kuyumculuk da oldukça gelişmiştir. Bunlar sıkı bir devlet denetimi altında bulunmuştur. Asya, Avrupa ve Afrika arasındaki başlıca kara ve deniz ticaret yolları Bizans İmparatorluğu'nun topraklarından geçtiği için Bizans yüzyıllar boyunca dünya ticaretinde önemli rol oynamıştır (Eyice, 1982: 508).

Bizans İmparatorluğu'nda dinin ve kilisenin önemi büyüktür. Siyasette, sanatta, mimaride, bilimde, felsefede, eğitim-öğretimde, müzikte kısacası Bizans hayatının her alanında din belirleyici ve şekillendirici önemli bir etken olmuştur. İmparatorluğun kuruluşu Hıristiyanlık ile sıkı bir şekilde bağlanmıştır. Patrik imparator tarafından seçilmekte, patrik ise imparatora taç giydirmektedir. Kiliseye bağlı olarak geniş bir manastır ağı kurulmuştur (Sevcan, 2009: 19).

Roma İmparatorluğu'nun devamı sayılan Bizans İmparatorluğu sanatta da Roma'nın mirasçısı olmuştur. Bizans'ı Roma sanatından ayıran faktörler ise devletin coğrafi konumu ve Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul etmesidir. Genel olarak değerlendirdiğimizde Bizans sanatının oluşumunu; kökünü Yunan kültürünün oluşturduğu Roma sanatından ve Doğu'nun izleriyle tamamlamıştır (Ostrogorsky, 2011, 209).

Çalışmanın bu bölümü Bizans İmparatorluğu'nun ilk dönemlerini kapsadığı için ayrıntılara sonraki bölümlerde yer verilecektir.

Sasani dönemi, İran tarihinin Geç İlkçağ'ını kapsayan etkili dönemlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Birçok yönüyle Fars medeniyetinin en önemli başarılarına tanıklık etmiş ve İran'ın Müslümanlar tarafından fethedilmesinden önceki son büyük İran imparatorluğu olmuştur (Karadeniz: 2011: 207). Bu dönemde İran ile Roma medeniyetini etkileşim halinde olmuşlardır. Bu kültürel etkileşim, Avrupa ve Asya'da ortaçağ sanatının oluşmasında rol oynadıktan sonra erken dönem İslam dünyasına kadar

taşınmıştır. Yöneticinin kendine has aristokratik kültürü, İran'ın fethini bir Fars Rönesans'ına dönüştürmüştür. Daha sonra İslami kültürün, mimarinin, yazının ve diğer becerilerin çoğu Sasanilerden çevreye aktarılmıştır (Karadeniz: 2011: 208).

İslamiyet'ten önceki Sâsâniler döneminde kast sistemini andıran sınıfsal bir toplumun var olduğunu görülmektedir. Aristokratlar, din adamları, katipler, orta boydaki toprak sahipleri, köylüler ve köleler Sâsâni devrinin en belirgin sınıflarıdır. Söz konusu sınıflar aşılması pek zor olan sınırlarla birbirlerinden ayrılmış ve bir alt sınıftan yukarı bir sınıfa geçmek imkansız hale gelmişti (Niray: 2001: 21).

Sasani İmparatorluğu'nda yarı feodal ve yarı kölelik düzeni hakimdir. Sâsâni döneminin en kalabalık sınıfını köylüler oluşturmaktaydı ve dolayısıyla ekonomik düzenin bütün yükü bu sınıfın omuzlarındaydı. Köylüler tarımsal üretimde verdikleri emeğin karşılığında düşük bir pay almakta ve bu pay günden güne azalmaktaydı. Buna göre köylüler, sömürülen bir sınıf olarak, devlet ve merkezi hükümete karşı yapılan ayaklanmalarda en ön saflarda yer almışlardır. Döneminin egemen dini Zerdüştlüktü. Din devletin resmi dini halini aldıktan sonra bir baskı unsuruna dönüşmüştür. Zerdüştlüğün yanı sıra ve ona bir tepki olarak Manizm, Mezdekizm, Zervanilik gibi dinler ortaya çıkmış ve geniş halk kitleleri arasında yayılmıştır (Niray: 2001: 27).

İslamiyetin ortaya çıkması ve İran'da hakimiyet kurması Sasani devletinin yıkılmasına neden olmuştur.

İslam Devletleri, Hz. Muhammed'in ölümünden 30 yıl sonra iktidara gelen Emevilerin kurduğu devlet modeliyle başlamıştır. Bu devlet yapısının insanlar üzerinde yarattığı siyasal-dinsel bilincini anlayabilmek ve değerlendirmek için İslamiyet öncesi dönemin sosyolojik, dinsel ve ekonomik ilişkilerinin bilinmesi gerekmektedir.

İslamiyet öncesi Arabistan bölgesinin "Cahiliye" olarak tanımlanan döneme karşı çıkan Tonga (2013: 10), İslam inancına dair pek çok ibadetin (haç, oruç, namaz, dini bayramlar, kurban) benzerinin ya da farklı uygulamasının aynısını "Cahiliye" döneminde de görüldüğünü ifade etmektedir.

Örneğin Medinelilerin iki bayramı (nevruz ve mihrican) İslamiyet'ten sonra isim değişikliğine uğramıştır. Benzer şekilde "Cahiliye" döneminde her cuma toplu biçimde yapılan ibadet de şekil değişerek İslamiyet'e uyarlanmıştır (Tonga: 2013: 27). Oruç da İslamiyet'ten önce bölgede uygulanan ibadet biçimidir. Hz. Muhammed'in de üyesi olduğu bilinen Kuveyşliler tanrılarını ziyaret edip oruç tuttıkları bilinmektedir (Tonga 2013: 29).

İslamiyet öncesi toplumsal sınıflar özelde "özgürler", "mevali", "esir-köle ve cariyeler" olmak üzere üçe ayrılırken daha genel hatları ile de şehirde ve kırdaki yaşayanların durumu ile de göçebe halk olan Bedeviler ve köy ve şehirde yaşayan Hadariler diye ikiye ayrılırdı. Bedeviler kabile liderleri tarafından yönetilirken Hadariler'de yerini meclise bırakmıştır. İslamiyet öncesi ekonomi faaliyetlerde Mekk ve Medine önemli yer tutmaktadır. Medine tarım kenti iken Mekke ticaret kentidir. Mekke'de bulunan ve İslamiyet öncesi dönemde de önemli dini çekim merkezi olan Kabe, Mekke'nin ticaret hayatında önemli bir yer tutmaktadır (Tonga 2013: 36).

İslamiyet öncesi dönemde tüccarlar Hind ve Çin'den gelen çeşitli mallar, kokulu bitkiler ve değerli taşların ticaretini yapıyorlardı. Ayrıca cariyeler ve köle ticareti de Kuveyşliler'in önemli ticaret öğelerinden biridir.

Emeviler, sosyo-ekonomik tarih içerisinde İslam inancı ile karşılaşmışlar ve Mekke'nin Müslümanlarca ele geçirilmesine kadar bu dine bağlanmamışlardır. Buna rağmen Peygamberin ölümünden kısa bir süre sonra İslam'ı temsil eden ve hilafet makamını işgal eden bir pozisyona gelerek devlet kurmuşlardır (Tonga: 2013: 51). Onların yükselişleri Peygamber'in ölümünden sonraki dönemde başlamış ve Emevi olan Osman'ın halife olmasıyla üst seviyeye çıkmıştır.

Emeviler inanç ve politikalarını, egemenliği ele geçirdikten sonra geliştirmişler ve sahip oldukları iktidarı korumak için toplu katliamlar olmak üzere her yola başvurmuşlardır (Tonga: 2013: 55).

Emeviler, Şam valisi Muaviye'nin Hz. Ali döneminden sonra kendisini halife ilan etmesiyle başlamıştır. Muaviye ile monarşi dönemi başlamıştır. Muaviye, fetihlere hız vermiştir. Suriye orduları Bizans hakimiyetindeki Anadolu ve Ermenistan'a, Irak orduları Horosan, Maveraünnehir ve Sind'e,

Mısır orduları Kuzey Afrika'ya seferler düzenlemiştir. Tonga'a göre (2013: 58) Anadolu seferlerinin asıl hedefi İstanbul'dur.

Muaviye'nin, İslam inancını egemenlerin ve tüccarların yorumuna sokarak, servet ve eşitsizliği meşru hale getirmesi, kendisinden sonra halife olarak oğlu Yezid'e seçtirerek inancın içine monarşiy anlayışı sokması ve binlerce insanın ölümüne sebep olması ve Hz. Ali'ye Cuma hütberinde küfrettirmesi onun yönetim zihniyetini göstermektedir. Bununla birlikte bütün Emevi halifeleri, egemenliklerini İslam öncesi dönemin iktidar sahibi zengin kabilelerine dayandırmışlardır. Dolayısıyla Emevilerin İslam Devleti ve bu devletin yöneticilerinin uyguladıkları politikalar, İslam öncesi kabile egemenliğinin aynısıdır. Hatta daha demokratik ve katılımcı olan İslam öncesi yönetim biçimi Emeviler ile daha katı hale dönüşmüştür.

Emevilerlerin önemli halifelerinden biri de Yezid'tir. Onun dönemindeki dış siyaset politikası yayılmacıdır. Maveraünnehir, Hazar bölgesi, Anadolu ve İspanya'ya kadar uzanan bu yayılma siyasetinde özellikle Türkler üzerinde Müslümanlığın kabul ettirilmesi için büyük seferler düzenlenmiş ve bu süre zarfında binlerce Türk kılıçtan geçirilmiştir. Yine bu dönemde ilk defa Kuzey Afrika ve Sicilya'ya deniz seferleri ve Bizans'ı doğrudan sıkıştırmak üzere akınlar düzenlenmiştir.

Emevi Müslüman ve Müslüman olmayan olmak üzere iki ana sınıftan oluşmaktaydı. Bu ana sınıf da kendi arasında toplumsal tabakalara ayrılmıştır. Müslümanlar üst düzey yönetici, aristokrat ve bilim adamları olan Müslüman Araplar, Müslüman olan diğer ırklar (Türk, Fars vb), köleler ve cariyeler ile bedevilerden oluşmaktaydı. Gayri Müslimler ise Hıristiyanlar, Yahudiler ve diğer dinden olan halkı kapsamaktaydı (Aksu, 2006: 65).

Emevîlerde siyasî, askerî ve idarî işleri ellerinde tutanlar, devlet yönetiminde etkin olan ve devletin sağladığı imkan ve nimetlerden en fazla yararlananlar Araplar olmuştur. Emevîlerin ırkçı bir politika takip etmeleri nedeniyle bütün Arapların aynı imkânlardan eşit bir şekilde istifade ettiklerini söyleyemeyiz. İktidara yakın Arap kabileleri bu durumdan yararlanırken muhalif gruplar bundan yoksun bırakılmıştır (Aksu, 2006: 65).

Aycan ve diğ. (2011: 9) Emevilerin İslam dünyasına katkılarını şu şekilde özetlemektedir:

"Doksan yıllık bir zamanı kapsayan Emevi Dönemi olumsuz gelişmeler yanında, olumlu bir çok gelişmeye de tanık olmuştur. Hz. Osman döneminde başlayan iç çatışmalarla parçalanan İslam topluluğunun siyasi birliği, bu devirde yeniden gerçekleştirilmiştir. Duraklayan fetihler yeniden büyük hız kazanmış ve böylece Emevi Devleti çok geniş coğrafyada hüküm sürmeye başlamış, dönemin en büyük dünya devletlerinden biri haline gelmiştir."

Emevî halifeleri, saray hayatı içinde çok fazla dünyevi, maddi bir hayat yaşamışlardır. Bunun sebepleri arasında Emevîlerin Müslümanlık'tan önceki dönemde Mekke'nin aristokrat sınıfını oluşturdukları olabilir (Aksu, 2006: 68).

Emevilerin en önemli gelir kaynağı Müslüman olmayan halktan alınan vergilerdir. Ancak ele geçirilen topraklarda kitleler halinde Müslüman dinine geçişler yaşandığında bu gelirlere büyük düşüş yaşanmıştır.

Emeviler döneminde gerçekleşen bilimsel faaliyetleri Aycan ve diğ (2011: 29) şu şekilde özetlenmiştir.

"Emevîler döneminin karakteristik özelliklerinden birisi de, Kur'an ve Hadis çalışmalarının yanında, diğer bilimsel çalışmaların ve başka kültürler ve dillerden yapılan tercüme faaliyetlerinin başlamasıdır. Başını, Muviye döneminin ünlü tabiplerinden İbn Asal ve Emevî soyundan bir âlim olan Hâlid b. Yezîd b. Muâviye'nin çektiği, başta tıp olmak üzere, kimya, matematik ve astronomi gibi müspet bilim ve tercüme çalışmaları, Abbasîler dönemindeki 'altın çağ'ın zeminini hazırlamıştır. Şunu özellikle belirtmek gerekir ki, İslam dünyasında tercüme faaliyetleri, pek çok doğulu ve batılı müellifin iddia ettiğinin aksine Abbasîler döneminde değil, Emevîler döneminde başlamıştır. Bu tercüme hareketinin hedefi tıp ve müspet bilimlerdi."

Müzik ve şiir çalışmalarında yeni gelişmeler olmuştur. Bolluk ve refahın artmasına paralel olarak, eğlence kültüründe de bir artış ve yaygınlık gözlenmektedir. Müzisyenler ve şairler, bazı eşraf ve bazı Emevî halifeleri tarafından bol ihsanlarla himaye edilerek desteklenmiş, toplumun en çok aranan ve çok kazanan gruplarından biri haline gelmişlerdir (Aycan ve diğ: 2011: 30).

Emevilerden sonra İslamiyet üzerinde Abbasi egemenliğine başlamıştır. Abbasiler isimlerini Hz. Muhammed'in amcası Abbas b. Abdülmuttalib'den alan Abbasiler 750-1258 yılları arasında hüküm sürmüşlerdir (Yılmaz, 2006: 33).

İslam dünyasında Abbâsîler'in yönetimi ele geçirmesi, idarî, askerî, siyasî ve ilmî alanlarda çok büyük değişikliklerin meydana gelmesine neden olmuştur. Kuşkusuz ki en önemli değişiklik halifelik merkezinin Suriye'den Irak'a taşınmasıydı. Ebü'l-Abbâs es-Seffâh'ın önce Hâşimiye daha sonra Enbâr olmak üzere iki ayrı yere naklettiği halifelik merkezini, ikinci halife Mansur, Sasani İmparatorluğu'na başkentlik yapmış olan Medâin şehri yakınlarında kurmuş olduğu Bağdat'a taşımıştır. Halifelik merkezinin önceden Bizans egemenliğinde kalmış Suriye'den, İran egemenliğinde kalmış olan Irak'a nakledilmesi, aynı zamanda daha sonraki devlet yapılanmasında Bizans yerine İran tesirinin öne çıkmasına neden olmuştur (Yılmaz, 2006: 34).

Abbasi ihtilalinin gerçekleşmesinde büyük pay sahibi olan ve sonrasında devletin idaresinde, önemli mevkilere getirilen Horasanlılar başta olmak üzere mevâlî sınıfı, toplumda üstün bir sosyal statü elde etmişti (Hitti, 1989: 444-445).

Hitti'ye göre (1989: 458) Abbasî Devleti de, İslâm tarihinde görülen diğer devletler gibi, siyaset ve tefekkür alanında en parlak noktaya kuruluşundan hemen sonra ulaşmıştır. İlk iki halife Ebü'l-Abbâs es-Seffâh ve Mansur (136-158/754-775) dönemlerinde kuruluşu tamamlanan Abbasî Devleti, üçüncü halife Mehdî (158-169/775-785) ve dokuzuncu halife Vâsık (227-232/842-847) dönemleri arasında en parlak dönemini yaşamıştır.

Abbasî Devleti'nin ikinci dönemi, Halife Mütevekkil'in 847 yılında tahta oturmasıyla başlar ve Hülâgû'nun Bağdat'ı işgal ederek Abbâsîler'i ortadan kaldırmasına kadar devam eder. Devletin duraklama ve gerileme dönemi olarak kabul edilen ve kendi içerisinde dörde ayrılan bu uzun devrenin ilk safhasını teşkil eden "Türk Dönemi" devletin yükseliş ve düşüş çizgisi dikkate alınarak 847 yılından başlatılmakta ise de, bu döneme damgasını vuran Türkler'in devlet üzerindeki etkisini dikkate alarak bunu halifelik merkezinin Bağdat'dan Sâmerâ'ya taşınmasına (836) kadar geri götürmek mümkündür.

Hilafet merkezinin Bağdat'tan Sâmerrâ'ya nakli, Türkler'in Abbasî İmparatorluğu dahilinde nüfuzların artmasını sağlamıştır . Artık Sâmerrâ Devri diğer bir deyimle Abbasî İmparatorluğu'nda Türklerin iktidar devresi başlamıştır (Yılmaz, 2006: 37). İktidar mücadeleleri sonucunda Araplar devlet idaresinden uzaklaşmışlar ve onların yerine İranlılar geçmişlerdir. Bununla birlikte İranlı unsurların iktidar içinde yer bulmaları Abbasi sınırlarında yaşayan Arapları rahatsız etmiştir. Dönemin Halifesi Me'mun bu rahatsızlığı gidermek amacıyla Türkleri orduda istihdam etmeye başlamış; Türk komutanlar da orduda üst düzeylere yükselmiştir.

Abbasilerin son dönemlerinde ismen halifelige bağlı ancak iç ve dış politikalarda bağımsız hareket eden devletler ortaya çıkmıştır. Doğu'da kurulan devletlerden en önemlisi Maverâünnehir'de Samaniler tarafından kurulmuştur. İranlı veya Oğuz boyundan Türk oldukları idda edilen ve Emeviler zamanında müslüman oldukları kabul edilmektedir. Batı da ise Tolunoğulları Devleti, çalışma kapsamında önemlidir. Aslen Buhara'lı olan Türk olan devletin kurucusu Ahmed b. Tolun, vali olarak Mısır'a atanmış ve daha sonra Fırat'ın batısına olan bölgede hakimiyet kurmuştur (Yılmaz, 2006: 48-49)

Emevilerin tersine daha barışçıl yönetim anlayışındaki Abbasiler de sanat ve bilimsel gelişmeler yaşanmıştır.

1.1.2.3. Avrupa Coğrafyasında Sosyal Hayat

Ortaçağ Avrupa'sında, ekonomiyi iki önemli olay belirlemiştir. Bunlardan ilki Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı, ikincisi de bu yıkılışın nedeni olan Cermen istilâsıdır. Bu iki olay gelişmişlik seviyeleri eşit olmayan medeniyetlerin karşılaşması ve birleşmesi ortamını doğmuştur (Kılıç ve Demirçelik, 2011: 182).

Ortaçağ düzeni, Roma İmparatorluğu dağıldıkça güç kazanan Hıristiyan Kilisesi, ruhani ve maddi otoritesini genişletmesi sonucu oluşmuş bir düzendir (Heaton, 1995: 59). Bu düzen, papa, imparator ve lokal güçlerin karşılıklı bağımlılığına dayanmaktaydı (Çetin, 2002: 80). Ortaçağda Avrupa'ya damgasını vuran iki temel yapı vardır. Bunlardan biri sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkileri toprakla örtüştüren ve Ortaçağda Avrupa'da yaşam tarzını belirleyen feodalitedir. Diğeri ise dini ve kurumsal faaliyetleriyle Avrupa

toplumunu kendine bağı ve bağımlı hale sokmuş olan Kilisedir (Çetin, 2002: 81).

Ortaçağ boyunca, Batı Avrupa Yönetimleri başta egemenliği sınırlı bir kral ve ülke yönetimini ellerinde bulunduran feodal beyleri ile Kilise arasında paylaşılmıştı. Kralın gücü oldukça sınırlı bulunmaktaydı. Feodal beylerin, topraklarında çalışanlar üzerindeki otoriteleri sınırsızdı. Bu toprakları işleyen serflerin (kölelerin) yer değiştirmeleri, diğer feodal beyin topraklarında yaşayan birisiyle evlenmeleri feodal beyin iznine bağılıydı. Öte yandan Ortaçağ boyunca geniş topraklara ve taşınmaz mallara sahip olan Kilisenin güçlenmiş otoritesinin, Batı Avrupa toplum yönetimindeki yeri oldukça önemliydi (Aydemir ve Güneş: 2006: 138).

Ortaçağın V. yüzyıldan IX. yüzyıla kadar uzanan ilk döneminde, kendine ait bir toplum tipi ve değerler ölçeği olan bir üretim tarzına bağı, yeni bir tarihsel sistem ortaya çıkmıştır. Bu da feodal sistemdir. Feodal düzen, kendisini var eden toplumsal koşulları yaratan Batı Roma İmparatorluğu'nda köleci düzenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle evrensel değil de, Batı toplumlarına özgü olarak kabul edilmektedir (Ülgen, 2010: 3).

Çökmekte olan Roma İmparatorluğu'nun son yılları ve bu imparatorluğun barbarların istilasına uğrayışı bir miktar üretim güçlerinin tahribine yol açmış; tarım azalmış; sanayi, parasızlık yüzünden çürüme haline gelmişti, ticaret yavaş yavaş yok olmuş ya da şiddetle yasaklanmış, şehir ve köy nüfusu azalmıştı. Bu şartlardan ve bu şartların belirlediği askeri örgütlenme tarzından Cermen askeri yasanın etkisi altında feodal mülkiyet gelişmiştir. Tıpkı kabile mülkiyeti ya da komünal mülkiyet gibi bu da bir komün üzerine kuruludur; ama doğrudan doğruya üretimde bulunan sınıf eski komünde olduğu gibi köleler değil serfleşmiş küçük köylülerdir (Hançerlioğlu, 1972: 80-81).

Ülgen (2010: 5) feodal toplumun genel özelliklerini ilkel bir üretim tarzı ve hiyerarşik bir toplumsal tabakalar düzeni şekilde belirtmiştir.

Feodal toplumda üretim sisteminin temelini, feodal beyin üretim araçlarındaki özel mülkiyeti ve onun artık öldürme yetkisinin olmadığı fakat özgürce alıp satabildiği serfler üzerindeki yarı mülkiyeti oluşturmaktaydı. Fakat köleci toplumdan farklı olarak serflerin sınırlı bir mülkiyet hakları vardı. Kendi iş araçlarına sahip serfler feodal beye hizmet ettikten sonra ürettiklerinin

geri kalanını kendileri alırlardı. Bu durum serflerin yaptıkları işe ilgi duymalarını sağlamış ve üretimde artışa neden olmuştur (Etgü, 2008: 120).

Feodal üretim tarzında temel toplumsal sınıfları, toprak üzerinde babadan oğla geçen bir mülkiyet hakkı olan feodal beyler ya da senyörlerle, üretimi gerçekleştiren ve toprağa bağlı köylüler veya serfler oluşturlardı. Artık değer (karın) üreticiden alınması sürecinde topraktaki özel mülkiyet ve onun ardında serfliğin hukuksal konumu önem kazanmıştır. Güçlü bir merkezi devletin olmayışı yalnız siyasi alanda değil, vergi toplama, yargılama gibi alanlarda da egemenliğin feodallerin eline geçmesini sağlamıştır (Pamuk, 1988: 20-21). Senyör adaleti yerine getirme ve vergi alma gibi hakları da elinde bulundurmaktaydı.

Toprak mülkiyetinin feodal örgütlenmesinin kasabalarda lonca mülkiyeti biçiminde, zanaatların feodal örgütlenmesi biçiminde bir karşılığı vardır. Burada mülkiyet, birey olarak her kişinin emeği üstündeki mülkiyetten ibarettir. Böylece feodal dönemde başlıca mülkiyet biçimi, bir yanda serf emeğinin zincirle bağlı bulunduğu toprak mülkiyeti, öte yanda gündelikçilerin emeğine hükmeden küçük sermayeli bireysel emektir. Her ikisinin de örgütlenmesini belirleyen, üretimin sınırlı şartları, toprağın küçük ölçüde ve ilkel olarak işlenmesi ve sanayinin zanaat tipi şeklinde olmuştur. Feodalizmin altın çağında pek az iş bölümü vardır. Her toprağın kendi içinde, şehirle köy çelişkisi barınmaktadır. Daha geniş bölgelerin feodal krallıklar olarak gruplaşmaları, toprağın sahibi soylular için olduğu kadar kasabalar için de zorunluluktur (Hançerlioğlu, 1972: 81).

Ortaçağ ekonomik düzeni karşısında Kilisenin durumu üzerinde de durmakta fayda vardır. Ortaçağ ekonomisi geniş ölçüde tarıma dayanmakta olup, insanların büyük çoğunluğu geçimini tarımsal üretim sayesinde sağlamaktaydılar. Tarıma dayalı bir ekonomik sistem ise, bu kolda çalışanların büyük çoğunluğunu serf haline getirmiştir. Tarım topraklarından elde edilen gelirin büyük bir kısmına Kilise sahipti. Bu nedenle Kilise, uygulanan sistemin haklılığını veya haksızlığını tartışılmasını istememekteydi. Çünkü mevcut mülkiyet sisteminin tartışılması, Kilisenin büyük gelir kaynağını tehlikeye düşürebilirdi. Ancak Ortaçağda hiç olmazsa teorik olarak ahlâki bir amaca yönelmeyen bütün ekonomik faaliyetlere şüpheli bir gözle bakılıyordu. Maddi zenginliklerin ikinci derecede de olsa gerekliliği kabul ediliyor ve bunlar

olmaksızın insanların kendilerini besleyemeyecekleri ve birbirlerine yardım edemeyecekleri belirtiliyordu. (Güriz, 1969: 77).

Çok sayıda ve genellikle geniş alan kapsayan toprak sahipliklerinin pek çoğu Kilise senyörüydü. Piskoposlar, manastır rahiplerinin ve bütün manastırların senyörüydüler. Ayrıca Kilise, dinsel ideolojik gerekçelerle bütün feodal sistemi destekliyordu. Tanrı gerçekten hepsinin senyörüydü. İnsanı ilk başta ilk günah esarete atmıştır. Serfler de kesinlikle insanın bu köleliğinin bedenleşmiş haliydi. Kilise, dünyevi senyörlerin müttefiki ayrıca bütün feodal sistem kemerinin kilit taşı olarak kabul ediliyordu (Ülgen, 2010: 8).

Kilise, elinde bulunan toprakların gittikçe artmasıyla birlikte, toprak baronlarının en büyüğü haline dönüşmüştür. Böylece Kilise, feodal düzen içinde mutlaka hesaba katılması gereken bir sınıf haline gelmiş ve bu da K ilisenin biçimsel otoritesinin genişletilmesi gibi bir arzunun doğmasına yol açmıştır (Ben, 1983: 94).

1.1.4. Giyim Kuşam

1.1.4.1. Türklerde Giyim Kuşam

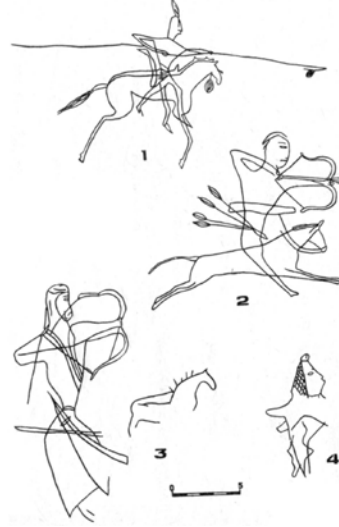
Türklerin ana yurdu kabul edilen Orta Asya coğrafyasında iki farklı yaşam tarzı binyıllar boyunca yan yana devam etmiştir. Bu yaşam tarzlarının coğrafi koşullara bağlı olarak geliştiği varsayılmaktadır. Bölgenin iklim ve örtü özellikleri göz önüne alınarak bütün Asya kıtası enlemesine ikiye ayırarak, kuzeyde bozkır kültürünün, güneyde ise yerleşik kültürün geliştiğini görebiliyoruz (Ögel, 1991: 1).

Göktürkler Orta Asya'nın atlı bozkır kültürünü tüm yönleriyle yaşatmışlardır (Esin, 1978: 110). Bu kültürün ürünlerinden halı, kilim ve kumaş dokumaları, maden, ahşap ve taş işçiliği, deri ve keçe işlemleri, altın ve gümüş kuyumculuk eserleri gibi pek çok el sanatları örnekleri günümüze ulaşabilmiştir.

Orta Asya'da Göktürk Dönemine tarihlendirilen kaya üstü çizimler Moğolistan, Hakasya, Baykal gölünün çevresi, Yenisey ırmağının havzası, Güney Sibirya, Yakutya ve Altaylarda bulunmuştur.

Genelde yüksek dağlık alanlardaki kayalıklara sivri uçlu aletle çizilen bu resimlerin mabet olarak kullanılan törensel veya kutsal alanları işaretleme

veya süsleme amacıyla yapıldığı varsayılmaktadır (Çoruhlu: 2007: 176). Kaya üstü çizimlerde insan figürlerine daha çok av ve savaş sahnelerinde rastlanmaktadır (Çoruhlu, 1997: 13–25). Kaya üstü resimlerde tasvir olunan dövüşçülerin büyük bir kısmını zırhlı ve elinde sancak veya flamalı mızrak tutan süvariler, diğer bir kısmını ise yaya okçu veya piyadeler teşkil etmektedir. Moğolistan topraklarında Altay bölgesinde bulunan bir kaya üzerinde savaşa giden bir grup dövüşçüyü betimlenmiştir (Şekil A1).

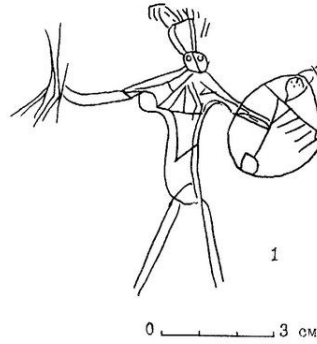
Şekil A1. : Kaya Resmi

Kaynak : Avşar, 2007: 486

Atlıların kendileri ve atları zırhla kaplı, ellerinde uzun mızraklar tutmaktadırlar. Kontur çizgi ile yapılmış savaşçıların geniş omuzları ve ince belleri, at üzerinde dikelmış duruşları çok etkileyici gözükmemektedir. Belli ki karşımızda dönemin soylu Alpları durmaktadır. Bu kaya üstü resimlerde Göktürk dönemi askerlerin iki biçimde zırh kullandıkları anlaşılmaktadır. Birisi önden ve arkadan koruyan ve omuzlar üzerinden kemerler ile tutturulan yelek biçimli, yanlardan iliklenen daha hafif olanıdır. Diğerinin formu ise önden kapanan Orta Asya Türk kaftanının kesimini tekrarlamakta, sadece at üzerinde daha rahat etmek amacıyla arkadan bacakları kaplayan kısma bir yırtmaç yapılmaktadır.

Ayin ve dini merasimlerin betimlendiği kaya resimlerinde görülen insana benzer fantastik figürler genelde kam (şaman) olarak yorumlanmaktadır (Şekil A2). Bu tasvirler hem Türklerdeki kam geleneği, hem de bu tür resimlerin tarihi gelişim çizgisi ve zaman içinde değişimi açısından oldukça

önemlidir (Hoppal, 1992: 132–149). Burada görülen insan figürleri başlıklı veya taçlı, bazen güneş veya hayvan kafalı olarak tasvir edilmektedir.

Şekil A2. : Kaya Resmi

Kaynak : Avşar, 2007: 491

Kudırge Kurganı'nda bulunan çizimde bir ritüel betimlenmiştir. Taşta soldan sağa doğru bir maske, atlarından inerek diz çökmüş iki savaşçı, kadınlara benzeyen iki oturmuş figür yer almaktadır (Ögel, 1991: 142). Yaşar Çoruhlu'ya göre (2007: 180), burada tasvir olunan maske Gök Tanrı'yı, taçlı kadın figürü ise Umay tanrıçasını simgelemektedir (Şekil A3)

Sahnenin solunda maske şeklinde çizilmiş bıyıklı ve sakallı erkek yüzü tasvir edilmiştir. Maske şeklindeki erkek yüzünün Gök tanrıyı temsil ettiği düşünülmektedir. Bu figürün sağında atlılar tasvir edilmiştir. Atlıların yanında tanrıça Umay tasviri vardır. Atlıların tanrıça Umay'ın yanında tasvir edilmeleri ona sunu yaptıklarını düşündürmektedir. Tanrıça Umay, başında dilimli tacıyla birlikte tasvir edilmiştir. Kulaklarında küpeler görülen Umay'ın üzerinde kürkten bir kıyafet bulunmaktadır. Sahnedeki diğer bir kadın figürü Umay'ın sağında yer almaktadır. Kulaklarında Umay'da olduğu gibi küpeler bulunan figürün başında taç yoktur. Figürün, geride ve Umay'a göre küçük çizilmesinden dolayı ikinci derecede bir dişi ruhu simgelediğini düşünülmektedir (Çoruhlu: 2001, 100).

Şekil A3.: Kaya Resmi

Kaynak: Esin, 2001: 61

7.-8. yüzyıldan günümüze gelen ve Kazakistan'da bulunmuş kemik levha üzerinde Göktürk tanrıçası Umay bir erkek figürü ile betimlenmiştir (Şekil A4). Umay üç dilimli taç takmıştır. Sadece belden yukarısı tasvir edilen figürün üzerinde, üst üste gelecek şekilde kapanmış izlenimi veren, geniş yakalı bir kıyafet bulunmaktadır. Sahnede yer alan erkek figür kadın figüründen farklı olarak profilden ve yüzü kadın figürüne dönük şekilde tasvir edilmiştir. Kadın figürüne kıyasla küçük çizilmesi. erkeğin kadının karşısında tapıldığı şeklinde yorumlanmıştır (Çoruhlu: 2007: 186)

Çin yazılı kaynaklarından belli olduğu gibi Göktürklerde duvar resmi yas merasimi ile bağlantılı olarak gelişmiştir (Çoruhlu: 2007: 161). Çin kaynaklarında Göktürklerin ölen kişinin mezarı üzerinde veya yakınında bir oda yaptıkları ve onun duvarlarına ölenin yaşamından alınan sahneleri, katıldığı savaşları çizdiği geçmektedir (Esin, 2001: 167).

Göktürk Dönemi Balalık Tepe (5-6.yy.), Afrasiyab (6-7.yy.), Pencikent (7-8.yy.), Varahşa (5-10.yy.) ve Açıatepe (6-7.yy.) yerleşim merkezlerinin saray, tapınak ve manastırlarında yapılan freskler günümüze kadar ulaşabilmiş. Bu resimlerdeki insan figürü ikonografisi ve renk tercihleri Uygur resim sanatı ile benzerlik seyredilmektedir. Örneğin Pencikent'te bulunan bir duvar resmi

bir cenaze törenini betimlemektedir. Emel Esin'e göre kırmızı zeminli bu fresk bir Göktürk alpının yoğ merasimini tasvir etmektedir (Esin, 1978: 66).

Şekil A4. : Kemik Plaka

Kaynak : Avşar, 2007: 491

Pencikent Sarayı'nda, Göktürk Dönemi'ne ait olan ve 7.-8. yüzyıla tarihlenen duvar resminde atlı figürler betimlenmiştir. Kompozisyon, ayrı atlar üzerinde erkek ve kadın figürlerinden oluşmuştur (Şekil A5). Erkek figürünün arka planında yer alan kadın figürünün, baş kısmı ve vücudunun üst bölümünün bir kısmı tasvir edilmiştir. Zülüflü tasvir edilmiş kadın figürünün başında, miğfer bulunmaktadır. Üzerinde boyuna ve bileklere kadar kapalı elbise vardır. Elbisenin üst bölümü benek motifleriyle süslüdür. Yuvarlak bir yüze sahiptir ve yüzünde hiçbir ifade yoktur. Kadın figüründekine benzer bilek ve boyuna kadar kapalı bir elbise ile tasvir edilmiş erkek figürünün başında da miğfer bulunmaktadır. Yuvarlak yüze sahip figür, bıyıklı olarak tasvir edilmiştir. Yüzünde ifade yoktur (Esin, 1962: 162).

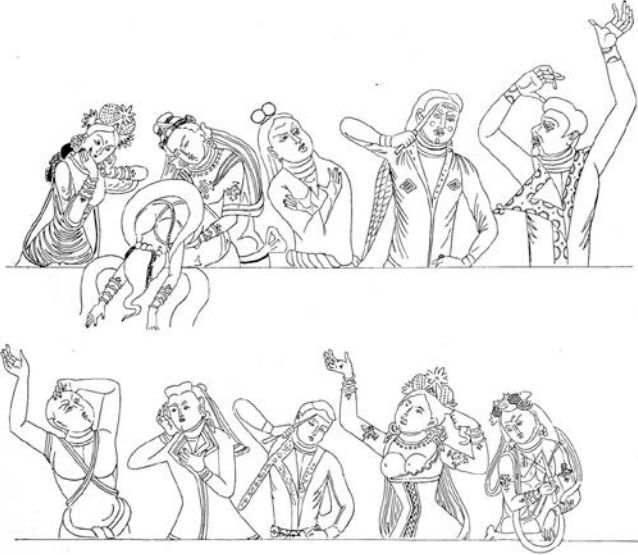

Şekil A5. : Duvar Resmi

Kaynak : Esin, 1978: levha- LXVIII/b

Koço'da ele geçirilmiş duvar resminde yoğ merasimi tasvir edilmiştir. Duvar resminde kompozisyon, üst üste iki sıra halinde yerleştirilmiş on bir insan figüründen meydana getirilmiştir. Figürlerden ayırt edebildiğimiz kadarıyla ikisi kadındır. Kadınlardan biri üst bölümde en solda diğeri alt bölümde sağdan ikinci sırada yer almaktadır. Üst sırada yer alan kadın figürünün, iki eli yüzündedir. Kompozisyondaki erkek figürlerine oranla ince bir bele sahiptir. Başında ortasında çiçek bulunan başlık bulunan figürün kollarında çeşitli aksesuarlar görülmektedir. Alt sırada yer alan kadın figürünün bir eli saçında diğeri havadır. Göğüsleri açık tasvir edilen figürün beli ,diğeri kadın figüründe olduğu gibi incedir. Başında ortasında çiçekle sonlanan bir başlık bulunmaktadır. Boynunda ve kollarında aksesuarlar görülmektedir. Kompozisyondaki erkek figürleri, saçlarını ve yüzlerini keser şekilde tasvir edilmişlerdir (Şekil A6)

Mezar çevresinde insan figürlü taş dikmek geleneğinin Güney Sibirya ve İç Asya sanatındaki kökleri çok eskilere dayanmaktadır. Yaşar Çoruhlu'ya göre bu sanatın kaynağını ilkel dönemlerde Asya ve Avrupa'da görülen menhirlerde aramak gerekir (Çoruhlu: 2007: 198). Göktürk döneminde insan tasvirli heykel yapma geleneğinin daha da geliştiğini ve anma törenleri için kurulan mabetlerin vazgeçilmez ögesi haline geldiği görmekteyiz. Günümüze ulaşan insan biçimli Göktürk Dönemi heykelleri arasında daha gerçekçi tarzda yapılmış örneklerin yanı sıra daha soyut ve yalın yapılmış olanları da mevcuttur. Çeşitli boyut ve biçimlerde yapılan bu anıtlar genelde kült merkezleri ve mezar alanlarında yer almaktadır.

Şekil A6. : Duvar Resmi

Kaynak : Esin, 1978: levha- LVI/b

Moğolistan'ın Aşat bölgesinde bulunan diğer bir taş levha 8. yüzyıla tarihlenen sandukanın parçasıdır. Bu levha sandukanın doğusunda önüne dikilmiş şekilde bulunmuştur. Alt sağ köşesi kırılmış olan levhanın ön cephesinde üç oturan figür tasvir edilmiştir. (Şekil A7)

Levhanın merkezde bağdaş kurarak oturmuş ve tam önüne bakan bir figür yerleştirilmiştir. Başında yüksek yuvarlak başlığı, bir elinde kadeh, diğer elinde ise testiye benzer bir nesne tutmaktadır. Merkezi figürün sağında ve solunda dizlerini bükerek oturan diğer iki figür daha küçük boyutlarda ve yüzlerini merkezdeki figüre doğru çevirmiş ve saygıyla eğilmiş şekilde tasvir edilmiştir. Bu iki kişi de ellerinde birer bardak tutmaktadır. Figürler sanki kendileri için düzenlenen yas merasimine katılmış gibi tasvir edilmişler. Ayrıca levhanın sağ üst köşesindeki kuş tasviri geleneksel olarak ölen kişinin ruhunu temsil ettiği söylenebilir.

Bu örnekten anlaşıldığı gibi Göktürk Dönemi taş heykeller ölen kişinin hatırasını ebedileştirmek amacıyla yapılmakta ve üzerindeki tasvirler ölen kişinin kendisini canlandırmaktadır.

Şekil A7 : Taş Levha

Kaynak : Avşar, 2007: 495

Günümüze ulaşan Göktürk Dönemi insan figürlü heykelleri arasında gerçekçi tarzda bağdaş kurarak oturmuş figürler az sayıda olsa da mevcuttur (Şekil A8). Bu heykeller arasında en bilinenleri Kül-Tiğın (732), Bilge kağan (735) ve Tonyukuk (725–732) anıt mezar külliyelerindeki örneklerdir (Alyılmaz: 2005: 78).

Şekil A8 : Mermer Heykel

Kaynak : Alyılmaz: 2005: 74

Esin'e göre (1978: 111), Göktürk dönemi toplumunda insanları oturarak karşılamak imtiyazı seçkin soylu kişilere Gök Tanrı tarafından verilmiş özel yetkiye dayanmaktadır. Buna göre oturarak tasvir edilen kişiler toplumun ileri gelenleri, Kağan, hükümdar veya yüksek rütbeli yöneticileri olmalıdır.

Göktürk heykellerinin ellerindeki içki kaplarına uzun süre anlam bulunamamış veya çeşitli anlamlar verilmiştir. Emel Esin'e göre Oğuz beylerinin elde kadeh tutarak gömülme geleneği kadehin hükümdarlık remzi olabileceğine işaret etmektedir (Esin, 1978: 111). Türk kültüründe kadehin geleneksel tahta binme şöleni ve kanla ant içme merasimi ile bağlantılı olduğu da bilinmektedir (Esin, 2001: 129-131).

Göktürk heykel sanatındaki kadın ve erkek figürleri bir takım ayrıntılı detaylar dışında ortak bir şemaya uygun yapılmıştır. Bu dönem kadın heykelleri elbise detaylarının daha ayrıntılı işlenmesi ve kontur çizgilerin daha yuvarlak ve yumuşak devam etmesi ile seçilmektedir. Oktay Belli'ye göre (2002: 910), günümüze ulaşan Göktürk Dönemi heykellerin %89'unu erkek asıllıdır, kalan %11'ni ise kadın betimlemeleri ve cinsiyeti belli olmayan heykeller teşkil etmektedir.

Kadın heykelleri arasında üç boynuzlu taca benzer başlıkta tasvir olunan figürlerin "Umay Ana'nı" temsil ettiği düşüncesi yaygındır (Çoruhlu: 2007: 205; Belli, 2002: 47). Doğurganlık ve üretkenliğin simgesi olan tanrıca Umay Türk mitolojisinde çocuk ve yavru canlıların koruyucusu olarak da karşımıza çıkmaktadır (Ögel, 2003: 96; Belli, 2002: 911).

Gök-Türk Dönemi heykellerinin boyutları 40-50 cm. dan 2.75 m. kadar değişmekte (Belli, 2002: 912). Ayakta gibi görülen heykellerin alt kısımları bir kama ucuna benzer sivrileştirilerek dikey şekilde yere gömülmektedir. Heykellerin ön kısımları, yüz ve eller, sırt kısmına göre daha itinalı çalışılmıştır. Sade kontura sahip ve yalınlaştırılmış formlardan oluşan bu heykellerin sanatsal özellikleri güdülmüş olan naif ve minimalist üslup içinde değerlendirilirse, daha sağlam ve nesnel sonuçlara varmak mümkün olacaktır.

Heykellerin büyük çoğunluğu başlıklıdır. Yuvarlak ve konik biçimli olmak üzere iki grup içinde ele alınmaktadır. Yuvarlak biçimli başlığın bir diğer türü ise günümüzde Rusya'da yaygın kullanılan uşanka tipindedir. Bu başlığın alın, kulak ve ense bölgesindeki özel uzantıları başın özellikle rüzgârlı havalarda daha sıcak kalmasını sağlamaktadır.

Çeşitli koni biçimli başlıkların daha sade örnekleri tepesi kesik şekilde olanlarıdır. Bir diğer türü ise sivri ucu öne doğru katlanarak takılmaktadır.

Koni biçimli başlığın bir diğer varyasyonu ise tepesi dik duran yuvarlak uçlu konidir. Benzer başlık Moğolistan'da bulunmuş Aşet mezar taşı üzerinde görülmektedir.

Heykeller iki türde üst giyim ile seçilmektedir. Bunlardan ilki günümüzde de kullanılan koyun kürkünden yapılmış kalın kaftandır. Önde soldan sağa kapanarak belde kemer ile tutturulan bu kaftanın genelde geniş kolları ve geri katlanan yüksek yakası vardır. Benzer şekilde kürkü Kül-Tiğin heykeli üzerinde görmekteyiz (Şekil A9). Bu kürkün altına giyilen diğer kaftan ise yuvarlak yakalıdır, önden kapanarak belde aynı şekilde kemer ile tutturulmaktadır.

Şekil A9. : Heykel

Kaynak : Avşar, 2007: 529

Göktürk dönemi heykellerinin vazgeçilmez detayı olan kemerler bazı heykellerde daha ayrıntılı, diğerlerinde daha yalın aktarılmıştır. Bunlar bazen düz, bazen çok sayıda yan yana dizilmiş parçalardan toplanmıştır. Sık görülen askılı kemerlerden aşağı doğru üç veya beş deri şerit sarkmaktadır. Bazı kemerlerde kemer tokası dikkati çekmektedir. Ekser kemerlerin sağından yuvarlak küçük kese, solundan ise kılıç sarkmaktadır. Kurgan buluntuları arasında da ortaya çıkan benzer keselerin amacı kesin olarak bilinmemektedir.

Göktürklerden sonra Türk giyim-kuşamının izlerini Uygurların bıraktığı duvar resimleri ve dokuma parçalarından takip edilmektedir.

Uygur devletinin ekonomik ve politik gücünün en büyük kaynağı İpek yolu teşkil etmiştir. Ticaretin yanı sıra tarım faaliyetleri, hayvancılık, madencilik, dokumacılık ve el sanatlarına büyük gelişim sağladığı devlette Çin kaynaklarına göre insanlar bolluk ve refah içinde yaşamış, devlet ise

kimsesizleri himayesi altına alabilecek güçte olmuştur. Koço düğümlü halı ve kilimlerin, Uygur ipek ve pamuklularının ünü bölgeden çok uzaklara yine İpek yolu vasıtasıyla yayılmıştır (Esin, 1978: 108-9). Bu yol üzerinden bölgeye gelen din adamları ve gezginler burada çeşitli dinlerin de yerleşmesini sağlamışlardır. Uygurların bu farklı din ve kültürlere karşı hoşgörülü tutumu bunların bölgedeki konumlarının daha da güçlenmesine zemin yaratmıştır. Bu din ve kültürlerin Uygur Türk sanatının gelişmesi ve şekillenmesi üzerinde büyük etkisi olmuştur.

Şekil A10. : Duvar Resmi Parçası

Kaynak : Avşar, 2007: 529

Uygur sanatında Türk dünya görüşü Budizm, Manicilik ve Nesturi dinleri sistemine girerek yeni çehre kazanmış oldu. Uygur çağı sanatında Helenistik-Yunan estetiği, İran (Pers) ve Sogd kültürleri, Çin ve Hindistan sanatı etkilerini görmek mümkündür (Şekil A10; Şekil A11). Bunun yanında Resim 10'da Hindistan sanatının yanı sıra Yunan-Roma kültürü izleri de taşımaktadır (Rice, 1965: 86).

Şekil A11. : Duvar Resmi Parçası

Kaynak : O'Neill, 1982: 82

Şekil A11'de kendini dünya zevklerinden arındırmış Mahakasyapa'nın bu portresinde muhtemelen Nestoriyan hacılar ile bölgeye getirilen Bizans sanat etkileri çok açık sezilmektedir (Rice, 1965: 88)

En Geniş Mağara'nın yükseklerinde ve ulaşılması zor yerde, arka duvarında kemerli yol ve ikona platformunu da içine alan bir depoya sahip sıradan küçük bir tapınak bulunur. İki küçük parça -burada da gördüğümüz - haricinde bu mağaradaki bütün resimler yok edilmiştir. Bu parça, Buddha'nın en çok bilinen öğrencilerinden Mahakashyapa'yı temsil etmektedir (O'Neill, 1982: 82).

Başı çiçekli arka planın önünde eğik durur, saçları kısa kesilmiştir ve iki kanada doğru arkaya yatırılmıştır. Gözleri, kasları ve burnu çok belirgindir. Mahakashyapa'nın yüzü, sacıyla aynı renkteki acık mavi sakalla çevrelenmiştir. Kulak memeleri, bir zamanlar giydiği ağır küpeler yüzünden sarkmıştır, boynu, çenesi ve ağzı keskin çizgilerle çizilmiştir. Omzunda yamalı giysisinin bir bölümü görülür (O'Neill, 1982: 83).

Bu duvar resmi, diğer benzer ve daha iyi korunmuş resimlerden de anlayacağımız üzere Mahaparinirvana sahnesinin canlandırılışıdır. Bu resim, Buddha'nın ölümünün kısa süre öncesi ve sonrasında gelişen olayları öğrendiğimiz, Orta Asya'da Sanskritçe ve benzerleri Palice, Tibetçe ve Cince bir metin olan Mahapari-nirvanasutm'dandır (O'Neill, 1982: 83).

Mahakashyapa'nin betimlemeleri genellikle Buddha'nın Paranorvana'sıyla ilişkilidir. Derin acı betimlemesinden anlaşılacağı gibi buradaki resim de bunun bir örneğidir, ancak resimden Mahakashyapa'nın yakılma esnasında Buddha'nın başında mı yoksa ayaklarında mı diz çöktüğünü kestirmek mümkün değildir (O'Neill, 1982: 83).

Şekil A12. : Duvar Resmi

Kaynak : Avşar, 2007: 532

Şekil A12'deki figürler Yunan ve Bizans sanatı ile benzerlik göstermektedir.

Bu karışık tesirler altında kalan Uygur sanatı zamanla özel üslup geliştirerek tüm Orta Asya ve İslam coğrafyasında ortak Türk sanat tarzı şeklinde kabul görerek benimsenmiş oldu. Uygur sanatının oluşmakta olan İslam sanatı üzerindeki etkileri özellikle insan tasvirlerinde daha bariz gözükmemektedir. Göktürk çağında ortaya çıkan gerçekçi eğilimlerin Uygur Çağında daha fazla önem kazandığı anlaşılmaktadır.

Uygurlarda insan betimlemeleri minyatürlerde görülmektedir. Bunun yanında mimariye bağlı Uygur fresk ve heykel sanatının en güzel ve zengin örnekleri günümüze Budist tapınak ve manastırlarında ulaşabilmiştir. Daha çok Çin mimarisi ile yakınlık sergileyen ve Türk mimarisinde ilk Göktürk zamanında ortaya çıkan bu yeni yapı şemaları daha sonra Selçuklu ve Osmanlı mimarisine kaynak teşkil edecektir (Esin, 1972: 355).

Duvar freskleri dışında Uygur çağında önemli gelişim yaşamış minyatür sanatı örnekleri çeşitli Budist, Mani ve Nestorian dini kitaplarını süslemektedir.

İpek bayrak parçası üzerinde mani rahipler betimlemesi yine Uygurlar dönemine aittir. Mani rahibeleri ipek bayrak üzerine ayakla ve hafif profilden tasvir edilmişlerdir. Elleri göğüs hizasında birleştirilmiş rahibelerin elleri kıyafetleri içerisinde gizlenmiştir. Rahibelerin üzerinde beyaz renkli, bol elbiseler bulunmaktadır. Kıvrımları belli olan elbiseler bütün vücutlarını kaplamaktadır. Başlarında elbiselerinin parçası olan beyaz renkli yüksek başlıklar bulunmaktadır. Pembe renkli yüzleri dolgunudur. Ağız ve burnu küçük tasvir edilen prenseslerin gözleri çekiktir.

Berlin Staatliche Müzesi envanterinde bulunan işleme kompozisyonda prenses yanında çocuğu ile birlikte yer almaktadır. Ayakta tasvir edilen her iki figür lotus şeklinde kaideler üzerinde durmaktadır, Figürlerin ellerinde yukarıya doğru yükselen adak olarak sunulan lotus çiçeği bulunmaktadır. Prenselerin üzerinde ayaklarını kapatan uzun elbiseler bulunmaktadır. Elbisenin V şeklindeki yakası işlemelidir. İçinde başka bir kıyafetin olduğu yaka kısmında görülmektedir. Ortadan ikiye ayrılmış saçları çiçek motifli tokayla tutturulmuş prenses dolgun bir yüze sahiptir (Şekil A13)

Şekil A13 : Dokuma Parçası

Kaynak : O'Neill, 1982: 205)

Sunu yapan kadınları gösteren duvar resminde bağışlayıcı kadınların tasvir edildiği resimde kadınlar kısa kollu yandan yırtmaçlı kaftanlar içine uzun kollu kahverengi elbiselerle tasvir edilmişlerdir. Kaftanın kollarında ve yakasında san bordürler vardır. Başlarında beyaz bantlı siyah başlık ile enseden sarkan kırmızı eşarp yer almaktadır. Kulaklarında dört inciden meydana gelen

omuza kadar sarkan küpeler bulunmaktadır. Göğüs hizasında birleşmiş ellerinde çiçek tuttıkları görülmektedir (Şekil A14)

Şekil A14. : Duvar Resmi

Kaynak : Avşar, 2007: 585

Yaprağın bir tarafında, aydınlatma ortadan gecen ince bir hat el yazısıyla iki parçaya ayrılmıştır. Her iki tarafta, biri diğerinin üstüne gelen, beyaz giysiler ve uzun şapkalar giymiş olan Manichaeen rahiplerinden oluşan iki sıra vardır. Hepsinin kulaklarını kapatan ve omuzlarına düşen düz siyah saçları vardır; fakat sakalları çeşitlilik gösterir. Her bir rahip, renkli bir maddeyle örtülmüş alçak bir masada eğilmiştir; her birinin önünde beyaz bir kağıt sayfası vardır; bazıları kalem tutuyordur (Şekil A15).

Arkada, iki çiçeklenmiş ağaç iki tarafa doğru uzanmıştır.; birisinde altın renkli bir kuş oturuyordur. İki geniş salkım kırmızı üzüm, el yazısının üstüne kadar eğilmiştir. Bütün minyatür mavi bir zemin üstüne boyanmıştır. Diğer taraftaki yaprakta ise değişik bir düzenleme vardır.

Buradaki yazılar, kırmızı üstte siyah altta olmak üzere, biri diğerinin üstüne gelecek şekilde iki blok halinde ayrılmıştır.; iki kırmızı çizgi halinde çizilen ince hat sütunları ayırır.

Solda, iki görkemli dekoratif sarmaşık tarafından çerçevelenmiş, solmuş yeşil mürekkeple kitabın başlığı, 4 Saltanatlı Tanrı, işlenmiştir. Soldaki sarmaşıkta, 5 yapraklı çiçek , onun üstünde de oturmuş bir adam şekli görülür. Aralarından artık sadece vina (telli bir Hint çalgısı) çalgıcısının görülebildiği

yukarıdaki kenar, aslen çalgıcılarla kaplıdır. Çalgıcının solunda, dua eder halde bir adam diz çökmüştür (O'Neill, 1982: 83).

Şekil A15. : Koço, Tapınak K, 8.-9. Yüzyıl El Yazması, 17.2 x 11.2 cm.
MIK III 6368

Kaynak : O'Neill, 1982: 178)

Uygur öncesi çağlarda Türkistan bölgesinde Hind-İran- Helenistik sanatı etkilerinin kuvvetli olduğu vurgulanmaktadır. Uygur çağında da devam eden bu etkiler kendini çıplak vücut tasvirlerinde, elbise yerine geçen peştamallarda, Hindistan Budist figürlerini anımsatan ilginç pozlar ve konularda, insan ikonografisinde Helenistik güzellik anlayışına dayanan kıvrıkcık kısa saçlı, geniş açılmış yumuşak bakışlı gözler ve küçük yüzlerde göstermektedir.

Uygur sanatında insan figürlü kompozisyonlar genelde dinsel konuludur. Burada daha çok Budda figürleri tasvir edilmiştir. Bu resimlerdeki konular ve figürler kutsal kitaptaki sıraya bağlı olarak dizilmiş ve bölümlere ayrılmıştır (Rice, 1965: 220). Çeşitli konular içerikli bu resimler sadece tapınak veya manastırlarının duvarlarını değil, aynı zamanda zeminleri de süslemektedir. Bu resimlerde figürler temsil ettikleri dinlerin geleneksel elbiselerinde tasvir edilmektedir.

Şekil A16. : Uygur Resim Sanatında Buddha

Kaynak : Avşar, 2007, 538

Uygur resimleri arasında dua eden Buddha en yaygın canlandırılan sahnelerden biridir. (Şekil A16) Bitkisel ve geometrik bordürlerle çerçeveye alınmış alanda tasvir edilen Buddha lotus kaide üzerine diz çökmüş, ellerini göğsü önünde kavuşturarak betimlenmektedir. Buddha genelde saçlarını tepesinde topuz şeklinde toplamış, alttan mavi, üstten ise yeşil kumaşa bürünmüştür. Yukarı doğru bakan yuvarlak yüzünde gelişmiş elmacık kemikleri, dolgun yanaklar, birleşik yay kaşlar, muntazam düz burun, yarı kapalı çekik gözler, ufak ağız ve belirgin yuvarlak çene dikkati çekmektedir. Başının çevresinde geniş bir hale çizilmektedir. Bu tasvirlerde özel olarak vurgulanan bol sayıda kıvrım kumaş kırışıkları klasik Yunan-Roma heykellerini anımsatmakta, yüz çizgileri ise Orta Asya Türk tipini canlandırmaktadır.

Emel Esin'e göre (1978: 137), Uygur sanatındaki insan figürü ikonografisine asıl yön veren Hun ve özellikle Tabgaç sanatları olmuştur. Bu dönem duvar resimlerinde sözü geçen sanatların etkisi Uygurların kendilerini tasvir ettikleri sahnelerde çok daha belirgindir. Bu resimlerde Uygurlar beyaz tenli, çekik gözlü, ince düz burunlu, uzun saçlı, erkekler ise seyrek sakallı olarak canlandırılmaktadır. Bunların arasında vücut olarak kuvvetli yapılı, geniş omuzlu balıketi tipler çoğunluk teşkil etmektedir. Buddha'nın ölümünü tasvir eden bir sahnede yakasını açarak kendisini bıçakla çizen figür işte bu tipi

canlandırmaktadır. (Şekil A17) Buradaki sahnenin Orhun yazıtlarında anlatılan Türk yas geleneği ile örtüştüğü dikkati çekmektedir.

Şekil A17. : Uygur Resim Sanatı'nda Figür

Kaynak : Avşar, 2007: 538

Günümüze ulaşan Uygur resimleri arasında gündelik yaşamdan alınan sahnelere de rastlanmaktadır. Bu resimlerde kadın ve erkekler alt gömlekler üzerine giyilmiş kaftanlarda, askılı kemerli, şalvarlı ve çizmeli ve başlıklı tasvir edilmektedir. Bu da Türk toplumunda Göktürk döneminden itibaren devam eden giyim tarzının değişmediğini göstermektedir.

Ona göre 12.yy. kadar Uygur bayanları elbise kumaşı olarak daha çok düz kırmızı rengi tercih etmişlerdir. Saçları topuz olarak tepede toplamak ve kırmızı, muhtemelen ipek eşarp ile bağlamak, evlendikte ise bunun üzerine bir de bir küçük fötr şapka takmak bu dönem bir gelenek olmuştur (Avşar, 2007: 98). Başlıklardan sarkan kırmızı kurdeleleri bazen ayak bileklerine kadar iniyordu (Şekil A18). Uygurlarda görülen çok sayıda değişik şapka türleri ve saç düzenlemeleri bu kişinin toplumdaki konumunu yansıtan en önemli işaretler olmuştur. Uzun, bazen örülmüş saçlar ise Uygur erkeklerinin özelliği olmuştur. Türk usulü askılı kemerler de bu dönem Uygur resimlerinde sık sık tasvir olunmaktadır.

Şekil A18 : Uygur Duvar Resim

Kaynak : O'Neill, 1982: 109

Çok tanınmış bir Uygur prensesini gösteren Bezeklik duvar resmi 9. yüzyıla tarihlenen ve Berlin Staatliche Museen'de bulunan (En. No. I B 6876b) bir örnektir. Kırmızı rengin hakim olduğu resimde figür ayakta ve kısmen yandan gösterilmiştir. Prensese bir halı veya Orta Asya'daki Türk ülkelerinde bugün çok yaygın olan keçe bir yer yaygısı (şirdak) üzerinde bulunduğu da belirtilebilir. Elbise uçlarına basacak kadar uzun tutulmuştur. Sarı renkli elbisenin boydan boya açılabilen kenarına geçirilen tirazdan anlaşılmaktadır. Günümüz Orta Asya kadınlarının geleneksel giysilerinde olduğu gibi geniş yaka kısmında kıvrılan bitkisel süslemeler vardır. Figürün bu dış giysi içine bir başka giysi daha (içlik) giydiği anlaşılmaktadır. Çekik gözlü ve tombul suratlı Uygur tipini yansıtan figürde lotus tomurcuğuna benzeyen küpeler dikkat çekicidir. Figürün alnında lotus çiçeği biçiminde boyalı urna ve saçına takılı halde altından bulut, kanatlarını açmış kuş, baklava şeklinde değerli taş kakmalı tokalar ve iğnelerden oluşan saç tuvaleti dikkat çekicidir. Başın tepe kısmında yer alan başlığın taç uçları lotus şeklinde kıvrılır. Bugünkü Uygurlarda cala denilen ve ortasında fiyonklanarak saçta takılan bir kumaş parçası yere kadar inmektedir. Bu kumaş parçası uzun saçı temsil eder. Resmin zemini gibi bu kumaş da kırmızı renklidir. Figürün iki kolunu karnında

kavuşturup ve ellerini yeneri içine sokmuş halde tasvir edilişi o dönemde Türklerde ve Çinlilerde de görülmektedir ve tuttuğu bahar dalı şeklinde çiçek yukarıya doğru yükselmektedir. Bu çiçek de sunu yapmak üzere tutulan bir çiçektir. Resimde yine konturların kırmızı ve siyahla belirlendiğini ve çizgi üslubunun hakim olduğunu görülmektedir.

Uygur prens ve prenseslerinin tasvir edildiği resimlerde sıraya dizilişten oluşan kompozisyonlar Türk sanatında geleneksel düzenleme şemalarından biri haline gelecektir. Bunların desenli kumaşlardan yapılmış kaftanları, ellerinde tuttukları çiçekler de Büyük Selçuklu Çağı insan ikonografisini teşkil edecek önemli öğelerdendir (Avşar, 2007: 99)

Şekil A19. : Duvar Resmi

Kaynak : O'Neill, 1982: 185

Koço Hristiyan Manastırında buluna İbadet eden genç kız duvar resminde genç kız figürü ibadet ederken gösterilmiştir (Şekil A19). Hafif profilden tasvir edilmiş figür, ayakta durmaktadır. Elleri göğüs hizasında kıyafetinin içine saklanarak birleştirilmiştir. Kırmızı tonlarında, boyundan ayak bileklerine kadar uzanan, siyah çizgilerle kıvrımları belirginleştirilmiş bol bir elbise giymektedir. Ayaklarında uçları yukarı kaldırılmış ayakkabılar bulunmaktadır. Üzerinde herhangi bir aksesuar yoktur. Dolgun yüzlü figürün

siyah saçarı arkasından aşağıya doğru sarkıtılmışım Saçının bir bölümü yüzü üzerine zülûf olarak bırakılmıştır.

Doğu Türkistan'da heykel sanatının gelişim çizgisi resim sanatı ile paralellik sergilemektedir. Gerçi resim sanatından farklı olarak heykelde Hint sanatının etkileri daha uzun süre geçerliliğini korumuştur (Esin, 1972: 189). Uygur devletinin kurulmasıyla Gandhara ve Tohar üsluplarının yerine Türk sanatı etkilerinin daha belirgin olduğu Batı Türk tarzının geçtiği bilinmektedir (Çoruhlu: 2007: 278).

Batı Türk tarzı döneminin ortaya çıkması ile bağdaş kuran veya dizleri üzerinde çökmüş insan betimlemelerinin sayında hızlı artış gözlemlenmektedir. Uygur heykel sanatı Göktürk Döneminde heykel sanatının ve gerçekçi anlayışın mirasçısı sayılabilir (Aslanapa, 1984: 14).

Günümüze ulaşan çok sayıda büyük-küçük heykel örnekleri manastır ve tapınakların iç mekân düzenlemelerinin bir parçası olarak yapılmıştır ve genelde dinsel içeriklidir (Avşar, 2007: 99)

Uygur heykellerinin önemli özelliği boyanmış olmasıdır. Türk sanatında kökleriyle Göktürk dönemi ve Taştık-Tağar kültürlerine dayanan bu geleneğin Uygur çağında daha da yaygın hal aldığı görülmektedir. Buradaki renk seçimine gelince resim sanatında tercih edilen renk çaları heykel sanatında da takip edilmektedir. Günümüze ulaşan boya izli Uygur heykellerinde boyut farkı gözetmezsizin fresklerle ortak teknoloji esaslarında hazırlanan boyaların uygulandığı tespit edilmiştir (Yaldiz: 2005: 40–69). Türk sanatındaki heykel boyama geleneğinin Selçuklu Çağına kadar sürdürülmesi manidardır (Avşar, 2007: 100).

Türklerde giyim konusunda değinilmesi gereken bir diğer husus da şamanların giyim özellikleridir.

Şaman elbisesi özel bir dinsel mikro kozmosu temsil etmektedir (Şekil A20). Bu elbise şamanın hizmet ettiği ruhun isteğine ve en ince ayrıntılarına kadar yaptığı tarife göre dikilir ve aksesuarları temin edilmektedir. Altaylıların "manyak", Yakutların "kumu", "ereni" ya da şaman giysisi (oyun tangasa) dedikleri bu elbisenin yapılması emrini alan şaman, elbise ve aksesuarı yapmaları için çevresindeki arkadaşlarından ve akrabalarından yardım ister.

Malzemeleri hazır olduktan sonra, belli kurallara uyularak kadınlar tarafından dikilen elbise, "manyak takdis etme" töreniyle ruhların incelemesine sunulur (Çoruhlu, 2007a: 71).

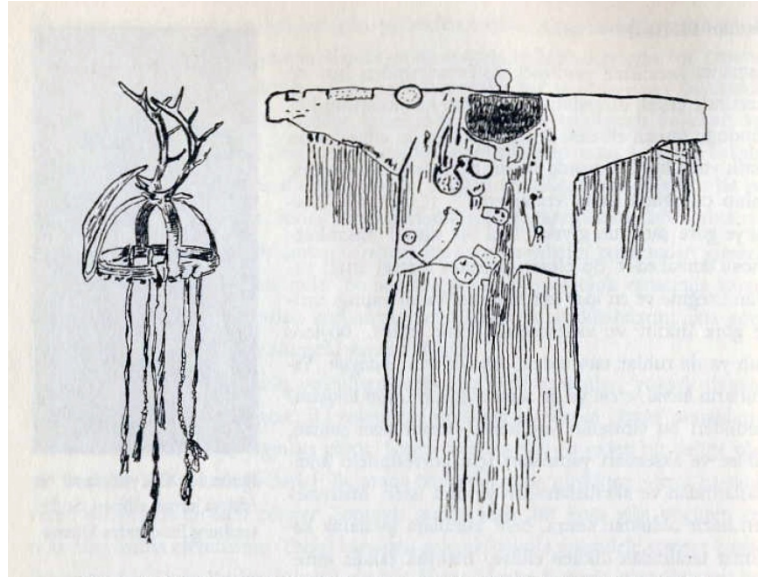
Şekil A20. : Şaman Elbisesi

Kaynak : Çoruhlu, 2007a: 71

En eski ve özgün şaman elbiseleri hayvan şekillerini taklit eden giysilerdir. Bunu giyen şaman, hem kendi atasını ve hem de gerektiği zaman o kuşun ya da hayvanın şekline girebileceğini göstermektedir. Yakutların kullandığı giysi demirden bir kuş iskeletini andırır. Elbise tümüyle koruyucunu (hayvanı) temsil eder ve elbise üzerindeki onunla ilgili tasvirler şamanı kuvvet ve kudretlerinin etkisi altında bırakırlar. Kartal, geyik, ayı biçiminde yapılmış ya da bu hayvanlara işaret eden çeşitli unsurları bünyesinde barındıran elbiseler en yaygın olanlarıdır (Çoruhlu, 2007a: 71).

Şaman elbiselerin çeşitli bölümleri olan başlık, çizme ya da ayakkabı ve hatta masklar da amaca uygun olarak yapılmaktaydı. Yukagir, Yakut ve Kamçadallarda maske rol oynamazken Kara Tatar şamanları, bıyık ve kaşları sincap kuyruğundan yapılmış kayın ağacı kabuğundan bir maske kullanırlar. Goldlar ve Altaylılar ölünün ruhunu ölümler alemine getirirken, kendilerini engelleyebilecek ruhlar tarafından tanınmamak için yüzlerini kurumla siyah

renge dönüştürür. Maske bazen şamanın yüzü tanınmasın diye, bazen de tam tersine tanınmak ve ruhlar âlemine girebilmek, yani vecd haline geçmeyi sağlamak için bir büyü aracıdır. Hatta bazen bu tip aksesuarlar ve davulun elbise yerine geçtiği de olur. Kara Tatarlar, Teleûtlar, Şorlar ve Lebed Tatarlar elbise kullanmazlar; bunun yerine başlarına bir kumaş parçası sardıkları bilinmektedir. Bu şekilde hayvan biçimine girmeye işaret eden çeşitli hususlar, İslamiyet'ten sonra da özellikle tarikat erbabıyla ilgili çeşitli mitolojik unsurları içeren hikâyelerde yaşamaya devam etmiştir (Çoruhlu, 2007a: 72).

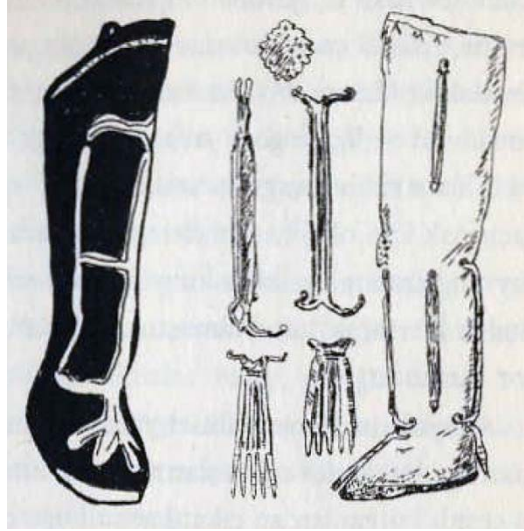

Şekil A21. : Şaman Kıyafetleri

Kaynak : Çoruhlu, 2007a: 72

Şaman elbiseleri çeşitli Türk topluluklarında hep aynı unsurları içermemektedir. Bazen amaca göre elbisenin üzerine takılan nesnelere değişebilmektedir. Genellikle deriden olan elbise düğmesiz ve önü açık olarak dikilmiştir (Şekil A21). Kışın bir gömlek üzerine, yazın da çıplak beden üzerine giyilmektedir. Deri kemer ya da kuşak kullanılmaktadır. Elbise üzerinde çeşitli simgesel anlamları olan motifler ya da şekiller (kuş şekilleri ya da arba denilen, Erlik'in ülkesinde yaşadığına inanılan canavarın resmi gibi), yine değişik şeyleri temsil eden demir ya da bakır nesnelere yer almaktadır. Şamanın âlemleri, dünyayı ve insanların canını, sonuçta evrenin yansımasını görmesini sağlayan madeni ayna, güneşi ve ayı temsil eden rozet ya da daire şeklinde kesilmiş nesnelere elbisenin üzerine ilâştirilebilirdi. Güneşi temsil eden yuvarlak delik şeklindeki bir nesne şamanın yeraltına inmek için kullandığı deliğinin

yerine geçebilir. Şamanın omzunda ayrıca onun zorluklara olan dayanıklılığını ve gücünü simgeleyen bir demir zincir bulunmaktadır. Elbise üzerine takılan demir nesnelere kötü ruhların saldırılarına karşı bir kalkarı vazifesi görmektedir. Madeni nesnelere canlı olduğu düşünüldüğü için bunların paslanmayacağına inanılırdı. Bir şaman elbisesinde (Yakutlarda) madeni takılar, yaklaşık olarak 13-17 kilo civarındadır. Bazı şaman elbiselerine, tören esnasında yardım alınan hayvan ruhlarına işaret eden tavşan, sincap ya da daha başka hayvanların derileri, kuş tüyleri ya da pençeler asılabilir. Kimi zamanda elbisesinin kollarına ya da göğüs kısımlarına kol ve kaburga kemiklerini temsil eden ve genellikle tekrar dirilişe işaret eden şekiller de dikilmektedir. Bunlar bazen kol, bacak ve kaburgaları temsil eden şeritler ya da çubuklar da olabilir (Şekil A22). Altay şamanlarının elbiselerinde Yutpa denilen yeraltı canavarı ya da yılanını temsil eden kurdeleler de bulunabilir. İki gözü ve açık ağzıyla gösterilen bu yılan, bazen tek başlı üç gövdeli ve çatal kuyruklu olarak betimlenmektedir (Çoruhlu, 2007a: 73)

Şekil A22. : Şaman Çizmeleri

Kaynak : Çoruhlu, 2007a: 73

Ülgen'in kızlarını bazen de Erlik'in çocuklarını temsilen çingirak ya da kuklalar da (elbisenin üzerinde) yer alabilir (Şekil A23). Bu kuklalar zaman zaman ruhları da temsil etmektedir. Bir Altay şamanının yakasına taktığı kuklalar için "7 gök kızı ve 7 çingirak da bu 7 kızın ruhları çağırın sesini temsil ettiğini" belirtmiştir (Çoruhlu, 2007a: 74). Elbisenin üzerine kötü ruhları kaçırmak için ok-yay gibi demir silahların işlendiği de görülmektedir. Giysinin

sırt kesimine hayvan postları ve iki bakır yuvarlak, yakalığa siyah ve kahverengi baykuş tüylerinden bir saçak tutturulmuştur. Elbisenin saçakları, hizmetkâr ruhlara işaret etmektedir. Altaylıların şaman elbiselerinde bazen su altındaki dünyaya dalışı temsil eden martı ve kuğu gibi su kuşlarını temsil eden figürler yer almaktadır. Pazırık kurganları gibi çeşitli kurganlardan çıkarılan su kuşu tasvirlerinin, şamanın su altına dalışını ya da yaradılış esnasında denizin altından yaratma işleminde kullanılacak toprağı getiren hayvanı temsil ettiğini söylenebilir. Elbise üzerinde ayrıca ayı, köpek gibi hayvanların tasvirleri yanı sıra boynuna halka geçirilmiş, yani şamanın hizmetine sunulmuş kartal figürleri de bulunmaktadır (Çoruhlu, 2007a: 74).

Şekil A23. : Şaman Kıyafeti

Kaynak : Çoruhlu, 2007a: 74

Darkhat şamanları kuşak biçiminde kahverengi, yeşil ya da mavi kumaştan yapılmış başlıklar kullanmışlardır. Başlıkların üst tarafına kartal gibi hayvanların tüyleri yerleştirilmekteydi. Bu başlığın alt uçlarından örülmüş şeritler sarkmaktaydı. Baş bantları üzerinde, kaşlar, gözler, burun, ağız ve kulakları ifade eden aplike işlemler bulunmaktaydı. Bazen sakal ve kulak halkaları da belirtiliyordu. Bunun dışında bir diğer benzeri başlık tipinde, söz konusu işlemler yerine dairesel diskler yer almaktadır. Bunlarda insan yüzü ortadaki diskte gösterilmektedir. Elbisesinin başlığına bir kurt ağzı ve burnu aplike edilmiş olması, kurtu ata tanyan eski Türkler bakımından da hayli önemlidir. Başlıkta bulunan yıldızlar ve ay, geyiğin kutsal boyun tüyleriyle işlenerek meydana getirilmiştir. Başlığın üzerine sincap kuyrukları ve kuş tüyleri iliştilmiştir. Ayrıca şamanın omurgasına işaret eden ve başlığın

arkasından sarkan üzeri yıldızlarla süslü bir kurdele vardır (Çoruhlu, 2007a: 75).

1.1.4.2. İslam Devletlerinde Giyim Kuşam

İslam Devlet'lerinin kültür ve sosyal hayatı, çalışmanın bu bölümünün tarihsel çerçevesi dikkate alındığında Emevi ve Abbasi devletleri özelinde incelenmeye çalışılacaktır.

Emevîler dönemi bir yönüyle de, bünyesinde barındırdığı çeşitli kültürlerin karşılıklı alışverişine tanık olduğu bir çağdır. Bu dönem, bir yandan Arapların eski sosyo-kültürel yapısı, diğer yandan İslam'ın getirdiği yeni anlayış ve ruh bir başka yandan da, İslam hâkimiyetine yeni katılan çeşitli millet ve medeniyetlerin kültürlerinin, birbirlerini tanıma ve etkileşme sürecine şahit olmuştur. Kısacası, idari, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel vb. hayatın hemen bütün alanlarında bir 'İslamîleştirme' süreci yaşanmıştır. Bu tanışma ve etkileşme, evlerin yapımından, şehirlerin tanziminden, mutfak ve giyim kültürüne kadar gündelik hayatın her alanında gözlenmektedir. Bu etkileşmeler ve değişim-dönüşümler, her zaman yumuşak bir tarzda olmamıştır, bazen sert tartışmalara, farklı kültür mensuplarının birbirlerini aşağılamalarına kadar varmıştır (Aycan ve diğ: 2011: 30-31).

Emeviler Dönem'inde özellikle kırsal alanda saray yapıları inşa edilmiş ve bu yapılarda dönemin giyim kuşam alışkanlıklarını görmemizi sağlayan duvar resimleri bulunmuştur. Günümüzde silinmeye yüz tutmuş bu resimlerin araştırmacılar tarafından çıkarılmış kopyaları sayesinde resimler hakkında bilgiler edinilmektedir.

Bu resimlerden en önemli Bizans İmparatoru (Kayser), Vizigot Kralı (Roderik), Sâsâni Şahı (Kisra), Habeş Kralı (Negüs) birlite betimlendiği örnektir (Şekil A24). Figürlerin yanlarına Arapça ve Yunanca olarak isimleri yazılmıştır Okunamayanlarında Türk ve Çin Hakanları olduğu sanılmaktadır. Ortadaki figürün başındaki Sâsântâcı net bir şekilde fark edilmektedir. Bu sahnenin, tüm dünya krallarının İslâm fetihlerine boyun eğdirmesini temsil ettiği ileri sürülmüştür. Ancak kralların duruşları hiç de boyun eğmiş görünümü vermemektedir. Zaten Bizans İmparatorluğu ve Habeş Krallığı'nın İslâm ordularına teslim olması gibi bir durum Emevîler devri için söz konusu

değildir. Bazı araştırmacılara göre bu sahne hükümdarlar arasında bir soy birliği ve kardeşlik mesajı verdiğini ileri sürmüştür. Emevî Halifelerinden Yezid III'ün (744) yazdığı bir şiirinde “Babam Mervan, dedem ise Sezar'dır” dediğini belirten Grabar, zaten Yezid III'ün de annesinin de Sâsâni kraliyet ailesinden bir prenses olduğunu, Ortaçağda bütün hükümdar ailelerinin aslında akrabalıklarına inanıldığını belirtmektedir (Sivrioğlu: 2013: 195).

Şekil A24. : Emevi Dönemi Duvar Resmi

Kaynak : metmuseum.org, Erişim Tarihi: 09.11.2014

QusayrAmrā'nın duvarları, tonozları ve tonoz kemerleri boş yer kalmayacak şekilde fresklerle işlenmiştir. Bu fresklerde dans eden yarı çıplak ve çıplak dansözler, hamamda yıkanan kadınlar, geyiklerin peşinde koşan tazılar, dülgerler, taş yontucular, marangozlar gibi çeşitli meslek erbabı tamamen Helenistik realist üslûpta resmedilmişlerdir. (Şekil A25; Şekil A26)

Şekil A25. : Duvar Resmi

Kaynak : metmuseum.org, Erişim Tarihi: 09.11.2014

Şekil A26. : Duvar Resmi

Kaynak : metmuseum.org, Erişim Tarihi: 09.11.2014

Kalan boşluklar ise kıvrımlı asma dalları ile kapatılmıştır. Sarayın hamamı tıpkı Roma hamamlarında olduğu gibi üç bölümlü (soyunma ılık, sıcaklık odaları) inşa edilmiştir. Burada da hamamda yıkanan çıplak kadın figürleri yer almaktadır. Hamamların bu türden erotik figürlerle süslenmesinin Antik Çağ'dan İslâm'ın ilk asırlarına uzanan periyotta bir gelenek olduğunu ve

bu eserlerin uzun asırlar boyunca korunduğunu bilinmektedir. Orijinal hâlini günümüze kadar korumuş olan Pompeii ve Herculaneum'daki hamamlar bu yapıların erotik sahnelerle ve tanrı heykelleriyle süslü olduğunun doğrudan kanıtlarıdır (Şekil A27). Benzer tasvirlerin İslâm fetihleriyle ele geçirilen Bizans şehir hamamlarında da var olduğunu bilinmektedir (Sivrioğlu: 2013: 196). QusayrAmrā'nın yarı çıplak dansözleri de Geç Antik sanattaki Aphrodite tasvirlerindeki kadın giyim kuşamını yansıtmaktadırlar (Sivrioğlu: 2013: 197)

Şekil A27. : Pompeii Duvar Resmi

Kaynak : Telegraph.co.uk, Erişim Tarihi: 09.11.2014

İslam tarihinin ilk dönemlerinde halkla devlet görevlileri arasında giyim kuşam hususunda bir ayırım söz konusu değildir. Henüz tam olarak kurumsallaşmamış devlet yapısı içerisinde kültürel anlamda ani bir değişimin yaşanmamıştır. Halk, eski cahiliye geleneğindeki coğrafi koşullara uygun geleneksel giysileri kullanmakta devam etmiştir. Yılmaz (2008: 250) bu dönemde zengin ve yöneticilerin halkı özendirilecek şekilde giyinmeleri yasaklandığını belirtmiştir.

Fetih hareketleri hız kazanmış ve seçkin bir zümreyi temsil etme anlayışı ile hareket eden Emeviler iktidara gelmiş, giyim kuşamı başta olmak üzere halkın sosyal yaşamında ani değişiklikler meydana gelmiştir.

Giyim kuşam konusunda da önemli gelişmeler yaşanmakta, dönemin şartlarına göre aşın lüks ve israf sayılabilecek ve ipekli giysiler giyilmekteydi. Eskiden beri 40 dirhemden pahalı elbiselerin giyilmesi, İslam bilginleri tarafından hoş karşılanmamış, mekruh görülmüştür. Sahâbe'den bazıları ise, 12 dirhemlik elbise giymekteydiler. Hz. Peygamber'in, 4 dirheme bir elbise satın aldığı, sadece bir günlüğüne ipek karışımı çizgili/şeritli 200 dirhemlik bir 'Sîrâ' (Bürde) giydiği rivayet edilmektedir. Hâlbuki, Emevîler döneminde lüks ve pahalı giyinme oldukça artmıştı. Devlet başkanları, gayet güzel ve kaliteli elbiseler giymekteydiler. 40 dirhemden fazlaya mâl olan giysiyi lüks ve israf görenlerin bulunduğu bir dönemden, değeri binlerce dirhem eden nakışlı, oldukça süslü, atkısı yünden, çözücü ipekten elbiseler giymeye başlanan bir döneme geçilmişti (Aycan ve diğ: 2011: 31). Fethedilen toprakların eski sakinleri olan Bizans ve Sâsânîlerin kültürü Arapların kıyafetleri üzerinde etkili olmuştur. Aslen Yahudi giysisi olan burnûs gibi birtakım kıyafetler ilk olarak bu dönemde kullanılmaya başlanmıştır (Yılmaz: 2008: 250).

Vezirlerinin bir çoğu Fars kökenli olan Abbâsî halifeleri resmi kıyafetler belirlenirken temsil ettiği sınıfın özelliklerini ön plana çıkartacak kıyafetler tercih edilmiştir. Bu gün dahi Araplar arasında yaygın olan abâ, sarık (imâme) gibi geçmişten gelen geleneksel Arap kıyafetleri muhafaza edilmekle birlikte, bunların renk ve modelleri geliştirilmiştir. Geleneksel Arap kıyafetleri Farslardan ve diğer kültürlerden alınan farklı sitedeki kıyafetlerle birleşmiştir. Halife veya diğer yetkililer tarafından tayin edilen resmi kıyafetler estetiği yanında devletin gücünü halkın nazarında hissettirmeyi amaçlamıştır (Yılmaz: 2008: 250).

İslam toplumunun ilk dönemlerinde, geçmiş Arap kültürüne paralel olarak Hicaz yöresinin sade ve basit kıyafetleri giymeye devam edilmiştir. Bu sadelikte ekonomik gelir düzeyindeki düşüklük yanında, yeni dinin tevazu ve sadeliğe verdiği önemin de katkısı olmuştur (Yılmaz: 2008: 238)

Emevî Dönemi'nde kıyafetlerde değişim başlamıştır. Muaviye hilafeti ile valileri ile birlikte ipekli kaftanlara bürünmüş, bütün bunların etkisi ile yeni kıyafet türleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Halifelerin giyim kuşam konusunda modayı takip etmeleri, aristokrat tabakayı da aynı özentiyeye sevk etmiştir. Bu seçkin zümre kendilerine toplumda özel bir statü biçildiğini hissettirmek için,

içerisinde bulunduğu tabakayı ve görev alanını belirginleştirecek alametler/nişaneler taşıyan üniforma diyebileceğimiz kıyafet türleri geliştirmişlerdir. Buna rağmen, Emevilerin daha ziyade Arap milliyetçiliği temelli politika izlemesi, kültürel etkileşime engel olamamış olsa da, belki de en az tesiri giyim kuşamda göstermiştir (Yılmaz: 2008: 239).

Emevîlerle birlikte ortaya çıkan yabancı medeniyetlerle temasın yoğunlaşması etkili olmuştur. Bir çoğu yabancı etkileşimi ile ortaya çıkan yeni müesseslerde çalışan görevlilerin kıyafetleri ayrışmaya başlamıştır (Yılmaz: 2008: 239). Bu dönem içerisinde nakışlı süslü kumaş ticaretindeki yoğunluk, dikilen kıyafetlerdeki artış yanında, çeşitliliği de beraberinde getirmiştir (Yılmaz: 2008: 240).

Sınıflar ve kurumlar arasında giyim modellerinin tam anlamıyla farklılaşması Abbâsîlerle ortaya çıkmıştır. Abbâsîler'in iktidarı ele geçirmesi ile birlikte Sâsânî etkisiyle gerçekleşen sosyal sahaya ilgili birçok değişimin, aynııyla kılık-kıyafet reformunda da görüldüğü açıktır. Sâsânîler'de olduğu gibi, saray erkânı ve saraya yakın olan bürokratik zümre, muhteşem görünme maksadıyla süslü, sırmalı ve farklı bir giyim tarzını benimsemiştir. Özellikle Halife Hâdi (169-170/785-786) zamanında kıyafet belirlemede Fars etkisi zirveye ulaşmış, bunda da vezirlerin Fars kökenli olmasının büyük ölçüde payı olmuştur (Yılmaz: 2008: 240).

Saray çevreleri, her şeyde olduğu gibi giyim-kuşam konusunda da Sasani/İran etkisinde kalmış ve İran kıyafeti Abbasi sarayının resmi kıyafeti olmuştur. Halife Mansur, İslam devletleri tarihinde insanların kılık kıyafetlerine müdahale eden -muhtemelen- ilk halifedir (Aktaş, 1991: 57).

Abbasi halifeleri, kıymetli mücevherlerle süslü bir kuşak, siyah bir külah giyer ve sanki sararlardı. Valiler ve asilzadeler de halifeyi taklit ederlerdi. Halifeler merasimlerde siyah veya menekşe renginde dizlere kadar uzanan bir hırka giyerlerdi. Boyun kısmı açık olan bu hırkanın altında, uzun bir kaftan olurdu. Üzerine siyah bir aba yahut cübbe, başlarına değerli mücevheratla süslü uzun bir külah giyerlerdi. Kadılar da halifeler gibi "taylesan" (cübbe) giyer, uzun külah üzerine siyah sarık sararlardı (Aktaş, 1991: 58).

Evlerde, genellikle sadece beyaz ipekten yapılmış iç elbiseleri ve külah giyilirdi. Sonraları bunun yerine, menekşe rengi hafif iç elbiseleri tercih edildi. Yüksek/seçkin tabakanın günlük kıyafeti geniş kaftan, fistan, gömlek, ferace, ceket (kaftan) ve külahtan oluşuyordu. Halk ise fistan, pantolon (seravil), gömlek ve uzun ceket giyerdi. Ayaklarına ayakkabı ve na'lin, içine de ipek, yün veya deriden mamul çoraplar giyen zengin kadın ve erkeklere mukabil halk, ayakkabı ve terlik, askerler ise "curmuk" denen deri ayakkabı giyerdi (Şeyban, 1996: 82).

1.1.4.3. Avrupa Coğrafyasında Giyim Kuşam

Bu dönemde Avrupa giyim kuşamında en önemli etmen, düşük yaşam standartlarına bağlı olarak üst sınıf dışında kalan tüm toplumsal sınıflarda basit, kumaşlardan dikilmiştir. Üst tabaka ise kumaş olarak Bizans ve Müslüman tüccarlar tarafından getirilen ipekten dikilmiş elbiseler giymekteydi. İpek dışında keten ve desenli yün de dönemin Avrupa üst tabakası tarafından tercih edilen kumaşlardı. Ayrıca, kürk ve deri kullanımı da yaygındır.

Dönemin en önemli erkek kıyafeti, sonraki bölümlerde Bizans giyim kuşamında da görülen tuniktir. Basitçe baştan geçirilen ve üst üste binen kumaştan oluşan tuniklerde gelir seviyesi arttıkça kullanılan kumaşın da kalitesi artmaktadır. Tuniklerin beline, yine gelir seviyesi ile ilişkili kalitede deri ya da kumaş kemer takılırdı. Tunik altına, iklim koşullarına uygun şekilde bol ya da dar pantolon giyilirdi. Kimi pantolonların süslemesinde dantel kullanılmıştır. Tuniklerin boylarında farklılaşma söz konusudur. Köylüler ya da savaşçılar, hareket serbestliği sağlaması amacıyla dizde ya da diz üstü tunik giyerken, üst sınıfta tunik boyunun uzadığı görülmektedir. Tunik üzerine, resmi törenlerde ya da kışları pelerin ya da manto giyilirdi. Erkek giyiminde tunik, pelerin ve manto parçalarını birbirine tutturmak için metal bronzlar kullanılmıştır. Ayakkabılar ise basit şekilde deriden yapılmıştır.

Erken Ortaçağ döneminde, sınıf farkı olmaksızın en yaygın kadın kıyafeti, göğüsten bağlı uzun elbiselerdir. Ekonomik seviyeye göre kullanılan kumaş kalitesi artmakta, süsleme çeşitlenmektedir. Hıristiyanlığın yaygınlaşması ile kadınların omuzları örten pelerin ya da manto kullanmaya başladıkları ve toplum içinde saçları kapattıkları görülmektedir.

Ağırlıklı olarak MS 350 ile MS 800 yıllarını kapsayan tarihsel süreç Kavimler Göçü ile başlayıp İslamiyet'in doğuşuna kadar geçen dönemi içine almaktadır. Kavimler Göçü gerek Orta Asya Türk dünyasında gerekse Avrupa coğrafyasında önemli etkilere neden olmuştur. Göçler sonunda ilk Türk devletleri kurulmuş; Avrupa'da ise Roma İmparatorluğu öncelikle ikiye bölünmüş ve ardından Batı Roma İmparatorluğu yıkılarak, Doğu Roma İmparatorluğu tarih sahnesindeki yerini almıştır. Böylelikle bu tarihsel çerçevede tezin konusuyla ilgili olarak Doğu Roma İmparatorluğu, Doğu'da bir Pers imparatorluğu olan Sasani İmparatorluğu, Orta Asya düzlüklerinde Türk Devletleri varlık göstermeye başlamıştır. Daha sonra Arabistan Yarımadası'nda İslamiyet'in ortaya çıkması ile yeni bir siyasi güç olan İslam Devletleri etkinlik göstermiştir.

Bu süre aynı zamanda çok tanrılı inanç sisteminden tek tanrılı dinlerin devlet üzerinde etkilerinin görüldüğü dönemleri de kapsamaktadır. Söz konusu dönemde Yahudilik ve Hıristiyanlık varlığını sürdürürken başlangıçta çok tanrılı inancına sahip Roma İmparatorluğu MS 380'den sonra Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul etmiştir. Benzer şekilde MS 632 yılında ortaya çıkan İslam dini, Arabistan Yarımadası'ndan komşu bölgelere yayılıp Ortadoğu'da etkin hale gelmiştir. ve kendi yönetim sistemine sahip devlet teşkilatına dönüşmüştür.

Tek tanrılı dinlerin yanı sıra özellikle Türk topluluklarında çok tanrılı inanç varlık göstermeye devam etmiş ancak sonraki dönemlerde, özellikle batıya göç eden Türk toplulukları başta İslamiyet olmak üzere tek tanrılı inanca geçmişlerdir. İnanç sistemlerinin toplumların siyasi, toplumsal ve kültürel değer eğilimlerine etkilemeye başlamıştır. Bu durum Arap kültüründe açıkça görülmüştür. İslamiyet'in ilk yıllarında, eski gelenekler devam etse de İslam kültürünün ağırlık kazanması ile bu gelenekler yok olmuştur. Emevi dönemi saraylarındaki duvar resimleri bunun kanıtıdır. Bununla birlikte, Arap kültürünün giyim kuşamı ile ilgili görsel örneklerin yokluğu, İslamiyet'in sonraki dönem giyim kuşam hakkındaki bilgileri eksik kalmasına neden olmuştur. Bu eksikliğin en temel nedeni ise İslamiyet'in resim ve heykel sanatına yaklaşımı ile ilgilidir.

Türkler, İslamiyeti kabul etmeden önceki dönemde, kıyafetleri, sahip oldukları farklı inanışlar doğrultusunda değiştirmişlerdir. Ancak, önemli olan nokta özellikle kadınların toplum içinde söz sahibi olmaları ve giyimlerinde inançtan ziyade kullanıma önem verilmesidir. Bu dönemde, Türk kadını toplumun ve ekonominin içinde yer almaktadır.

EK 2: Anadolu'nun Türkleşmesi Sürecinde Değer Eğilimlerinin Analizi

2.1.1. Siyasi Ortam

Değer eğilimleri siyasi haritadaki değişimlerle ilişkili olarak değişiklik göstermektedir. Çalışmanın bu bölümünde 840 yılında başlayan ve yaklaşık 1299 arasında Anadolu ve Avrupa'daki siyasi değişimler anlatılmaya çalışılacaktır.

Anadolu'nun batısında Doğu Roma İmparatorluğu ve yeni yeni otoriterleşen Avrupa devleri ile Ortaçağ'ın başında kurumsallığını hissettiren ve Ortaçağ süresince otoritesini arttıran Kilise bulunurken; doğusunda İslamiyet'i kabul eden ve Türk-İslam devletleri şeklinde birbiri ardına kurulan ve güçlenerek Anadolu'nun içine ve batısına hareket eden Türkler bulunmaktadır.

2.1.1.1 Doğu Roma İmparatorluğu

Çalışmanın bu bölümünde Bizans İmparatorluğu'nun güçlenme (867-1081), Haçlı Seferleri (1081-1204), Latin Egemenliği (1024-1261) ve çöküş döneminin bir kısmını (1261-1300) dönemleri incelenecektir.

Bizans tarihine bakıldığında farklı dönemlerde farklı hanedanlık ailelerinin yönetimde güç sahibi oldukları görülmektedir. Bizans'ın güçlenme döneminde Makedon hanedanlığı yönetimdedir.

Bu dönemde Anadolu'da yaşanan toprak kayıplarının önüne geçilmiş ve kaybedilen topraklar yeniden ele geçirilmiştir. Bulgarlar bu dönemde Konstantinople Patrikliği'ne bağlanmışlardır. 867 yılında Arapların İtalya kıyılarını tehdit etmesi üzerine güçlü bir donanma ile İtalya'ya yardım edilmiş ve bu hamle sonunda Adriyatik kıyıları yeniden Bizans hakimiyetine alınmıştır (Dikici, 2013: 253).

Bu dönemde doğudaki en önemli tehdit iki düşman bulunmaktadır: Müslüman Abbasiler ve Hıristiyan Pavlikanlar. Pavlikanlar kilisenin kurallarına ve tüm dogmatik geleneklerine karşı çıkan, bu nedenle de Bizans tarafından sürekli saldırıya uğrayan topluluktur. Makedon hanedanlığı döneminde özellikle Pavlikanlara karşı akınlar düzenlenmiş ve Sivas'ın Divriği ilçesindeki kale ele geçirilmiştir (Ostrogorsky, 2011: 25).

Makedon Handenalığı'nın en önemli imparatoru olan I. Basil imar faaliyetlerine de önem vermiştir. 869'da yaşanan depremde zarar gören Ayasofya'da tamirat yapılır. Bugün Fatih Camii'nin olduğu alanda bulunan Kutsal Havariler Kilisesi de onun döneminde yenilenir. Fakat İmparatorun en önemli eseri bugün hipodrom (At meydanı) ve Sultanahmet Camii'nin güneyinde bulunan Büyük Saray'ın da güneyine, Büyük Saray'la deniz arasındaki bölüme Nea Ekklesia isimli kiliseyi yaptırmıştır. Bu nedenle kilisenin yapımı ve dekorasyonu için bütün kaynaklar kullanılmıştır. Altınla kaplanan kubbesi Konstantinople'un her tarafından ve hatta denizden bile görülmekteydi. 878 yılında başlayan inşaat 880 yılında tamamlanır. Daha sonraki yüzyıllarda birçok imparator tarafından çeşitli törenlerde kullanılır. Özellikle 1204 yılındaki IV. Haçlı seferinde soyulunca iyice bakımsız kalır. Osmanlı döneminde ise silah ve mühimmat deposu olarak kullanılırken, 1490 yılında meydana gelen patlama nedeniyle yok olur. Kilise yapı dışında saraylar da yenilenmiştir.

Tüm bu mimari yenilenmeler Konstantinople'un zenginliğin ve refahın göstergesi halini almıştır. Bizans'ın başkenti dünyanın merkezi haline gelir (Dikici, 2013: 254-255)

Bizans'ın güçlenme döneminde bilim ve sanatta da gelişme yaşanmıştır. Roma kanunlarının yeniden işlenmesi, ayıklanması ve revize edilmesiyle ilgili çalışmalara devam edip tamamlatmasıdır (Ostrogorsky, 2011: 27). 60 kitaba bölünerek 6 cilt teşkil eden imparatorluk kanunları Bizans'ın en büyük hukuk eseri olur (Dikici, 2013:258).

Makedon hanedanlığı döneminde dünya tarihini ilgilendiren önemli bir gelişme yaşanmıştır. Batı siyasi yapılanmasında 812 yılına kadar sadece tek imparator hüküm sürmüştür. Bu tarihte Bizans imparatoru I. Mikail Rangabe, Frank Kralı Şarlmayn'ın imparator unvanını kullanmasına müsaade etmiş ve Batı siyasi hayatında imparatorluk sayısı ikiye çıkmıştır. Ancak, Roma imparatoru halen İstanbul'dadır, Şarlmayn ise sadece Frankların imparatorudur. Bu, sonucu değiştirmeyecektir, ilerideki yüzyıllarda bu nokta daha belirgin hale gelecektir. Bu tanıma sadece bir unvanın kullanılması sonucunu doğurmaz, Roma Katolik Kilisesi, yani papalık ile Konstantinople Ortodoks Patrikliği arasındaki ayrımı da kesinleştirir. Her iki kilise arasındaki üstünlük

mücadelesi sonraki yüzyıllarda Bizans'ı temelden etkileyecektir (Ostrogorsky, 2011: 32). Eski tarihçilerin eserleri kopya edilir veya bazılarının özetleri hazırlanır. IX. yüzyılda başlayan ilmi ve kültürel gelişme en üst noktalara çıkar (Dikici, 2013: 270).

941 yılında Urfa (Edassa) Abbasilerin eline geçer. Bu işgal Bizans'ı yakından ilgilendirmiştir. Çünkü orada bulunan Hıristiyanlar için iki kutsal emanet Müslümanların eline geçmiştir. Bunlardan biri İsa'nın el yazısıyla yazdığı mektup, diğeri ise İsa'nın, insan eliyle yapılmadığına inanılan ve Mandilion olarak bilinen kumaş üzerine basılı resmidir. Bunları geri almak amacıyla Bizans ordusu 943'te Urfa'yı kuşatır ve şehir halkından kutsal emanetlerin teslim edilmesini ister. Şehir halkı buna, ancak dönemin Abbasi halifesi Muttaki'nin vereceğini iletmişlerdir. söyleyerek zaman ister. Bu taleplerini kabul eden Bizans komutanı İoannes Kurkuas, yön değiştirerek Mezopotamya'ya ilerler. Ertesi yıl taleplerin kabul edildiğini bildirilir ve kutsal emanetler Bizans'a teslim edilir. Bunlar Konstantinople'a götürülür (Ostrogorsky, 2011: 45). Bugün bu emanetler Papalık elinde bulunmaktadır.

Güçlenme döneminde Kilikya (Tarsus, Adana, İskenderun ve Antakya'yı kaplayan bölge) bölgesine de seferler düzenlenmiştir. 668 yılında Müslümanlar tarafından ele geçirilen Kıbrıs yeniden Bizans yönetimine geçer. 967'de Antakya'yı ve kuzey Suriye Bizans'a geçer. Bu çok önemli bir olaydır. Çünkü çok uzun bir süre önce Müslümanların eline geçen ve Hıristiyanlığın önemli bir merkezi Antakya, 968'den itibaren tekrar Bizans'ın elindedir (Dikici, 2013: 277).

1018 yılında Tuna boylarına kadar uzanan ve Adriyatik kıyılarını da tümüyle içine alan Balkan bölgesinde tam bir Bizans hâkimiyeti yeniden tesis edilmiştir (Ostrogorsky, 2011: 46).

Batı'da yeniden kurulan hakimiyet sonrasında Bizans ordusu Kafkasya'ya yönelmiş ve bu dönemde Gürcistan'ın bir bölümü ile Ermenistan'ı ele geçirmişlerdir. Böylece Bizans İmparatorluğu Batı'da Balkanları, doğuda Gürcistan, Ermenistan, Mezopotamya'nın ve Suriye'nin önemli bir bölümü yönetimleri altına almıştır (Dikici, 2013: 298).

Makedon Handedanlı'ğından sonra Bizans tarihinde 128 yıl sürecek Komnemos ve Dukas Hanedanlığı yönetiminde güç sahibi olmuştur. (Ostrogorsky, 2011: 56). Bu dönem Bizans'ın güçlenmesinin durduğu ve gerilemeye başladığı dönem olmakla beraber dünya tarihi açısından son derece önemli olan Haçlı Seferleri yaşanmıştır.

Bu dönemde Bizans topraklarına çeşitli kavimler tarafından akınlar düzenlenmiştir. Macarlar 1064'te Tuna'yı geçerek Belgrad'ı ele geçirmiştir. Ayrıca Balkan yarımadasının ve Tuna'nın kuzeyine yerleşmiş Oğuzlar, 1064 yılı sonbaharında Balkanlara akın düzenleyip Makedonya, Trakya ve Yunanistan'ı talan etmişlerdir.

Bizans açısından bu dönemde esas tehlike doğudan gelen Selçuklu Türkleridir. Önce İran, daha sonra Mezopotamya'ya hâkim olan bu yeni Türk boyu hilafetin merkezi Bağdat'ı ele geçirdikten sonra Anadolu'ya yönelmişlerdi. Selçuklu hükümdarları Alparslan, Ermenistan'ı geçerek 1067'de Kayseri'yi ele geçirmiştir (Dikici, 2013: 328-329).

Selçuklular 1070 yılında Malazgirt'i ele geçirmesi ve Doğu Anadolu'da Urfa'yı kuşatması Konstantinople'da tedirginlik yaratır. Ancak 1071 Şubat ayında Bizans'la Selçuklular arasında bir ateşkes anlaşması imzalanır. Alparslan'ın amacı, Mısır'a hâkim olan Şii-İslam devleti olan Fatimileri yok etmektir.

Bizans'ın amacı ise farklıdır: Selçuklu Türklerini Anadolu'dan tümüyle söküp atma. Bunun için hızlı bir hazırlığa girişilir. Paralı askerlerden kurulu orduda Ermeniler, Gürcüler, Araplar, Bulgarlar, Oğuz Türkleri, Ruslar, Hazarlar, Peçenekler ve Franklar vardır. Ordunun çekirdeğini ise Bizanslı askerler teşkil eder.

Ordu karargâhı olan Theodosiopolis'e (Erzurum) varılınca ordu dinlendirilir, gerekli teçhizat ve gıda maddeleri temin edilerek moralleri yükseltilir. Halbuki Alparslan ise Bizans'la arasındaki ateşkese güvenerek başkent Horasan'ı terk ederek Fatimileri ortadan kaldırmak için Mısır'a doğru yola çıkmıştır (Ostrogorsky, 2011: 53).

1071'in Mart ayında Bizans imparatorunun doğuya hareket ettiğini öğrenince Fatimi seferini kesmek istemediğinden, Bizans'a ateşkesin devamını

teklif eder. Ancak kendisine güvenen Diyojen, Alparslan'a ulti­matom göndererek tehdit eder. Bunun üzerine Mısır seferini yarıda kesen Alparslan geri döner ve Bizans ordusuyla kendisi için en uygun mev­kide karşılaşmak için Fırat Nehri'ni geçer ve Veziriazam Nizamül Mülk'ü yeni birlikler temini için Azerbaycan'a gönderir. Kendisi de orduyu 10 bin yeni süvariyle güçlendirir.

IV. Romanus Diyojen ise o sırada Erzurum yakınlarında kamp kurmuştur. Ordusunu ikiye ayırır. Bir bölümünü, komutanlarından biriyle o sırada güçlü bir kale olan Ahlat'ı almaya gönderir. Ama onlar başarısız olur. Kendisi ise ordunun ikinci bölümüyle Malazgirt'e varır. Kısa bir kuşatmadan sonra şehri teslim alır. Bu ara imparator Ahlat'a gönderdiği birliğin komutanına haber göndererek bir an evvel kendisine katılmasını ister.

24 Ağustos'ta Bizans ordusuyla Selçuklu ordusu Malazgirt Ovası'na karşılaşmışlardır. Bizans ordusunun içinde bulunan Türk asıllı Oğuzlar, Selçukluların tarafına geçmişlerdir. Savaş 26 Ağustos 1071'de, Cuma günü olur. IV Romanus Diyojen, orduyu Bizans'ın daha önce uyguladığı esaslara göre konuşlandırır (Dikici, 2013: 331). Kendisi merkezdedir. Süvariler kanatlara yerleştirilir. Sol tarafa Nikeforus Bryennius, sağ tarafa ise Kapadokyalı bir komutan olan Alyates komuta edecektir. Geriyi ise, büyük arazi sahipleri tarafından derlenen güçlerle önceki imparatorun yeğeni Andronikus Dukas koruyacaktır.

O sabah gün ışımadan kalkan Selçuklu hükümdarı Alparslan ise tamamen beyazlar giymiştir. Komutanları ve oğlunu bir araya toplar. Onlara, Tanrı ona şehadet mertebesi nasib ederse (zaten bunun için beyaz giyinmiştir) yerine oğlu Melikşah'ın geçeceğine dair yemin ettirir.

Bizans İmparatoru, merkez karargâhını boş bırakarak gereğinden fazla ilerler ve ordunun geriye çekilmesi emrini verir. Alparslan ise hücum emrini verir. O sırada çekilmekte olan Bizans ordusu, özellikle paralı askerlerin olduğu birlikler dağılır. Selçuklu birlikleri, geri çekilmekte olan orduyu arkasından sarar. Savaş Alparslan'ın başta hazırladığı plana göre başlar ve Bizans ordusunun mağlubiyeti ile sona erer.

Alparslan'ın, Bizans tahtında tanıdığı birinin kalmasının daha uygun olacağını düşünmüş Konstantinople'a dönmesi için IV Romanus Diyojen'i serbest bırakmıştır.

Psellos'un öğrencisi VII. Mikail Dukas (1071-78): 24 Ekim'de Ayasofya'da yapılan törenle Bizans İmparatorluğu'nun yeni hükümdarı olur.

Diyojen ile yapılan anlaşma Diyojen'in tahtan indirilmesi nedeniyle geçersiz hale gelmiştir. Bunun üzerine Selçuklular Anadolu'da ilerlemeye başlamışlardır. Dikici'ye göre (Dikici, 2013: 335), daha önce Anadolu'da yerleşmeyi düşünmeyen Selçuklular, yavaş yavaş Anadolu topraklarında kalmayı uygun bulurlar. Bu, daha sonra gelen Türk boylarının, başta Osmanlılar olmak üzere Anadolu'ya yerleşmelerinin önünü açmıştır.

Alparslan'dan sonra yerine geçen oğlu Melikşah döneminde Selçuklular, 1080 yılına kadar kuzeydoğudan girdikleri Anadolu'nun önemli bir kısmını ele geçirmişlerdir. Bizans'ın elinde Anadolu'nun batısı ve Ege kıyıları, ince bir şerit halinde de Karadeniz kıyıları kalır. Böylece yanlış bir politika sonunda Bizans, önemli insan ve gıda kaynağını kaybeder. Artık Anadolu'da hâkim olan Bizans imparatorluğu değil, Selçuklulardır (Ostrogorsky, 2011, 65).

İmparatorluk, Komnenus ve Dukas Hanedanlığı dönemine hem doğuda hem de batıdaki düşmanlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Doğuda önce Persler ve daha sonra Müslümanlar, batıda ise Peçenekler, Slavlar ve özellikle Bulgarlar önemli ölçüde zorun yaşatmışlardır.

Ancak 11. yüzyılın son çeyreğinde batıda beliren Norman tehlikesi hepsinden fazla önemli olmaya başlamıştır. Norman lideri Robert Guiskard 1070'li yıllardan başlayarak, Sicilya'daki Müslüman hâkimiyetine son vermiştir. Sonra da güney İtalya'yı hakimiyetine alarak dünya sahnesine önemli bir güç olarak çıkmıştır. Bizans'ı ele geçirerek Doğusu ve Batısıyla bir Roma İmparatorluğu kurma hayali içindedir (Dikici, 2013: 339).

Bizans ordusunda, seçkin Varagian muhafız birliği dışında, İngiltere'den kalkıp gelen ve imparatorluğun hizmetine giren ve Normanlar ile kötü ilişki içindeki Anglosaksonlar da vardır (Ostrogorsky, 2011: 74).

Bizans ile Normanlar arasındaki savaşı kaybeden Bizans, Malazgirt'ten sonraki ikinci darbeyi Normanlardan alır (Dikici, 2013: 341).

Aynı dönemde doğuda ise imparatorluğu önemli merkezlerinden biri olan Antakya Selçuklular tarafından ele geçirilir. Balkanlarda ise bugünkü Romanya ve Bulgaristan'ı geçip 1090 yılında Konstantinople kuşatırlar ancak başarısız olurlar (Ostrogorsky, 2011: 87).

Doğuda Anadolu'nun büyük bir kısmını ele geçirmiş olan Selçuklu Sultanlığı 1094 yılına gelindiğinde taht kavgaları yüzünden neredeyse dağılmak üzeredir. Bu durum, özellikle insan ve tahıl kaynağını Selçuklulara kaptırmış olan I. Aleksius Komnenus bakımından bulunmaz fırsat gibi görünür (Dikici, 2013: 343).

1077 yılında Müslümanların eline geçen Kudüs'ü ve kutsal toprakları kurtarmak için yapılan çağrı sonucunda Avrupa'da toplanan ordular kutsal topraklara doğru yola çıkarlar. Bizans'ın I. Haçlı Seferi tehlikesiyle karşı karşıyadır (Ostrogorsky, 2011: 88).

İzmit'e, daha sonra o sırada Selçuklu başkenti olan İznik'in surları önüne varan Haçlılar, çevrede daha çok Hıristiyan Bizanslıların oturdukları bütün yerleri yağmalarlar ve Anadolu'nun iç kesimlerine doğru ilerlemek üzere harekete geçerler. Ancak Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan Yalova yakınlarında Haçlı ordusunu durdurmayı başarır. Böylece Bizans, I. Haçlı Seferi'nin ilk gelen grubundan kurtulmuş olur. I. Haçlı Seferi'nin daha profesyonel olan güçleri ise geridedir. Avrupa'nın önemli derebeyleri 80 bin kişilik daha çok askerlerden oluşan bir grupla dokuz ay sonra, kutsal toprakları kurtarmak için yola çıkarlar (Dikici, 2013: 345).

I. Kılıçarslan yeni başkent olarak seçtiği İznik yakınlarında Haçlılarla yaptığı yaptığı savaşı kaybeder ve Selçuklu birlikleri geri çekilmek zorunda kalır (Dikici, 2013: 346).

Bizans güçleri de sırayla İzmir, Efes ve Sardes'i ele geçirirler. Böylece Anadolu'nun batısında Bizans hâkimiyeti tekrar kurulur. Daha sonra sırayla Kütahya, Antakya ve 1099 tarihinde Kudüs'ün fethi Haçlılar tarafından tamamlanır (Ostrogorsky, 2011: 92).

Haçlı Seferi'yle ilgili ilk başarı haberleri batıya ulaşınca 1101'den başlayarak 1103'e kadar üç grup halinde yola çıkarlar. Bu sefer bunların çoğunluğu profesyonel askerlerdir. 20 bin kişilik gruptan Lombardların başında Milan başpiskoposu, Fransızların başında Neverse Kontu ve Fransız-Alman birliklerinin başında Aquaten Dükü vardır. Bu üç gruba ait birlikler Anadolu'ya geçtiklerinde, karşılarında Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan ve Danişmend hükümdarı Emir Gazi'yi bulurlar ve onlar tarafından tümüyle yok edilirler. Ertesi yıl 1104'te ise Danişmendler, Harran ovasında Latin ordusunu müthiş bir bozguna uğrattır (Dikici, 2013: 348).

Selçuklulara ve sonra Danişmendlere karşı Anadolu topraklarını koruyacak hiçbir güç kalmaz. Malazgirt'in diğer önemli bir sonucu da ileriki yıllarda Arap dünyasının Bizans'la bağlantısını kesmesidir. Yani Arap dünyası ile Bizans arasında artık Selçuklu Türklerinden ve diğer Türk beyliklerinden tampon bir bölge oluşur (Ostrogorsky, 2011: 102).

Bizans hem Doğu'da hem de Batı'da sorunlarının önemli bir kısmını çözmüş ve Bizans tarihinde görülmedik bir barış dönemine girilmiştir. Bu dönemde Bizans ekonomisinde iyileştirmeye gidilmiştir. Değerini kaybeden altın para yanında çeşitli madenlerden yapılan paralar tedavüle sürülür ve imparatorlukta kullanılmaya başlanır. Ancak bu hamle daha çok değer kaybına neden olur. Ayrıca devlet arazisinin tahsisi ve kilise mallarının kullanımı konusunda da çeşitli düzenlemeler yapılır (Dikici, 2013: 353).

Aynı dönemde Anadolu'ya seferler yapan Bizans orduları Malazgirt Savaşı sonrasındaki toprak kayıplarını telafi etmeyi başarır (Ostrogorsky, 2011: 111).

Bununla birlikte Urfa'nın Müslümanların eline geçişi ve I. Haçlı Seferi'yle kazanılan başarı Avrupa'da yeni bir Haçlı Seferi düzenlenmesi fikrini canlandırır (Dikici, 2013: 366).

Papaz Bernardin Almanya'da uyandırdığı heyecan nedeniyle Mayıs 1147'de 20 bin kişiyle ilk yola çıkan Alman hükümdarı III. Konrad olur. Daha başlangıçta Bizans topraklarına giren bu grup, talan ve yağmaya başlar. Ayrıca III. Konradın yeğeni Frederik Barbarossa'nın Edirne yakınlarındaki bir manastırda, keşişler dahil herkesi katleder. Yola devam eden Alman Haçlı

grubu Eylül ortalarında Konstantinople surları önünde görülür. III. Konrad, imparatorun Çanakkale üzerinden Asya tarafına geçmesi teklifini reddeder. Çok geçmez, Fransızlar daha az sayıda, çok daha disiplinli bir birlikle yola çıkarlar. VII. Louis ve karısı Eleanor Aquitaine de onunla birlikte. Bizans topraklarına girdiklerinde geçtikleri bölgelerden gıda maddesi satın almak istediklerinde, Bizanslılar onlardan iki veya üç misli para isterler. Büyük güçlüklerle geçen yolculuktan sonra 4 Ekim günü onlar da Konstantinople surları önündedir. Aynı gün imparatorun, Selçuklu Türkleriyle bir barış anlaşması imzaladığı haberi gelir (Ostrogorsky, 2011: 119).

Avrupa'da yeni dengeler oluşmaya başlamıştır. Bir tarafta Fransa, Sicilya ve onlar tarafından desteklenen Macar ve Sırp'lar vardır. Diğer tarafta ise Almanlar, Venedikliler ve Bizans, ilk grubun arkasında etkin ayrı bir güç daha vardır, o da papalık makamıdır. Ancak, Şubat 1152'de Alman hükümdarı III. Konrad birden ölür. Yerine I. Frederik Barbarossa geçer. Bu da Avrupa'daki bütün dengeleri tekrar değiştirir. Frederik Barbarossa azılı bir Bizans düşmanı olduğu için kendisini Bizans'tan daha çok Roma İmparatorluğu'nun vârisi olarak görmektedir. Bu, doğrudan iki imparatorluk arasındaki ilişkileri ve güveni önemli ölçüde zedeler. Daha doğrusu Avrupa'da dengeler yeniden değişmeye başlar ve artık Bizanslılar ile Almanlar rakip hale gelir (Dikici, 2013: 369).

11. yüzyılda, özellikle Malazgirt'ten sonra artık Türk asıllı bir devlet Anadolu'nun ortasına yerleşir. Bunlar Konya Selçuklu Sultanlığı'dır ve 11. yüzyıl boyunca Bizans'ın en yakın komşusu olur. Bu yüzyılda gerçekleşen her Haçlı seferinin muhatabı Konya Selçuklu Sultanlığı değildir. Çünkü Batı anlayışına göre onlar kutsal toprakları işgal etmemişlerdir. Hatta Alman İmparatoru Barbarossa, başlangıçta Selçuklu Türkleri'yle yakın işbirliğine girmekten çekinmemiştir (Dikici, 2013: 393).

12. yüzyılda Bizans artık dünyaya hakim tek ülke değildir. Avrupa'da, hatta Anadolu'da ve Ortadoğu'da kurulan devletler arasında birbirleri aleyhine gruplaşmalar olur (Ostrogorsky, 2011: 124).

Batı anlayışına göre, dönemin en büyük yıldızı Eyyubi hanedanının kurucusu Sultan Salahaddin Eyyubi'dir. Kudüs'ü Latinlerin elinden bir daha

geri dönüşü olamayacak şekilde alan Salahaddin Eyyubi aynı zamanda III. Haçlı Seferi'nin başlamasına neden olur. Ancak daha beteri, IV. Haçlı Seferi nedeniyle Latin istilası nedeniyle Bizans 57 yıl süreyle Konstantinople'u ve ülkesini kaybeder (Ostrogorsky, 2011: 124).

IV. Haçlı Seferi'ne katılan Avrupa orduları Konstantinople'un zenginliğinden etkilenmişlerdir. Bu zenginliğin benzeri 13. yüzyılda bile Avrupa'da görülmemiştir. Ordular bu zenginlikten pay alma dürtüsüne kapılmışlardır. Bu nedenle Haçlı Ordusu Konstantinople'u kuşatmışlardır (Dikici, 2013: 398).

Haçlılar şehri ateşe vermişler ve Bizans eserlerini yok etmişlerdir (Ostrogorsky, 2011: 129).

Latin İmparatorluğu Trakya'nın bir kısmını, Kocaeli yarımadasından aşağı doğru (Bursa, İznik hariç), Balıkesir'i içine alarak Saros Körfezi'ne kadar olan bölge ile Midilli, Sakız ve Sisam adalarını alır. Haçlı lideri İtalya Montferrat Markisi Boniface Montferrat'a ise Selanik başkent olmak üzere Makedonya'nın bir kısmı ile Teselya verilir ve o da bir krallık kurar. Venedik ise önemli liman ve adaları ele geçirir. Böylece Adriyatik, Ege ve Marmara sahillerinin kontrolü onların eline geçer.

Balkanlar'daki Bulgar Çarlığı'nı ve Konya Selçuklu Sultanlığı'nı saymazsak, 1204'ten sonra Bizans İmparatorluğu sınırları içinde artık ikisi Bizans ve biri Latin kökenli üç devlet vardır.

İstanbul 1261'de tekrar Bizans'ın eline geçmiştir (Dikici, 2013: 428). Latin egemenliğinin sona ermesinden sonra kilise ve manastırların iyileştirilmesine başlanır. Din, Bizans halkı için bir yaşam biçimidir. Kilise içindeki hazineler zaten çalınmış; mozaik ve freskolar da tahrip edilmiştir. Başta Kutsal Havariler Kilisesi olmak üzere kiliseler ve manastırlar tek tek onarılmaya başlanır. Hemen peşinden resmi binalar, tiyatrolar, pazar yerleri, forumlar ve banyolar ya tamir edilir veya yeni baştan yapılır. 1262 yılı boyunca yapım çalışmaları devam eder (Ostrogorsky, 2011: 132).

Bu dönemde Selçuklular Moğollarla uğraştığı için, Bizans açısından tehlike olmaktan çıkarlar (Dikici, 2013: 422).

1250'li yıllarda başlayan Moğol saldırılarından kaçan birçok Türk kavmi Anadolu'ya akmaya başlar. Yüzyılın sonlarına doğru bu akınlar şiddetlenir. Bizans'ın Anadolu'da İznik döneminde mevcut savunma sistemi de bozulduğu için bu akınlara karşı durulamaz ve yeni gelenler Anadolu'ya yerleşmeye başlarlar. Sonunda Bizans'ın elinde 1300 yılı geldiğinde, Anadolu'da sadece İznik, İzmit, Bursa, Alaşehir, Manisa gibi birkaç güçlendirilmiş kale ile Karadeniz Ereğlisi, İzmir ve Foça limanları kalır. Anadolu'nun geri kalan kısmı, başta Osmanlılar olmak üzere, Türk beylikleri tarafından paylaşılır (Dikici, 2013: 427).

13. yüzyılın bitmesine tam bir yıl kala, 1299'da o sırada ne derece önemli olduğu pek kestirilemeyen bir oluşum Bizans'ın aynı zamanda kaderini çizer. Bu da Anadolu'da Osmanlı Beyliği'nin kuruluşudur. Ancak daha uzunca bir sürenin, 154 yılın geçmesi gerekecektir (Ostrogorsky, 2011: 154).

2.1.1.2. Selçuklular

Selçuklular Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli roller oynamışlardır. Ancak öncelikle Türklerin İslamiyet'e geçiş süreci üzerinde durulmalıdır.

Türklerin İslam dinini seçmeleri genellikle onların İslamiyetten önceki inanç sistemi (Gök Tanrı) ile İslam inancının benzerliği üzerine durulmuştur. Ancak yukarıda da görüldüğü gibi Türklerin hepsi bu inanca sahip değildi. Kafkasya'da yaşayan Türkler Musevi ve Hıristiyan, Maverünnehir bölgesindeki Türkler ise Budist ve Zerdüştlük inancındaydılar.

Müslümanlar Sasani imparatorluğunu yıkarak İran'ı fethedip Ceyhun nehrine kadar ilerlediklerinde Batı Göktürk devleti ile komşu olmuşlardır. Bu fetihler esnasında İslam orduları Horasan, Maverünnehir ve Toharistan bölgelerinde Türklerle ilişkide bulunmuşlar ve uzun süre onlarla mücadele etmişlerdir. İslam ordularının Türklerle karşılaştıkları ikinci bölge ise Kafkasya'dır. Azerbaycan ve Ermeniyen'in fethinden sonra Müslüman birlikleri Kafkasya'ya ulaşmış ve bölgenin kuzeyinde bulunan Hazar Devleti ile karşı karşıya gelmişlerdir. Bu ilk temaslar Türklerin İslamiyete girmesi açısından fazla bir şey ifade etmediğini göstermek de olup, Dört halife döneminden başlayan fetih hareketleri Türklerle Arapların dolayısıyla Müslümanlığın Türkler tarafından tanınmasına imkan vermiştir. Emeviler Dönemi'nde Araplar

ile Türkler arasında savaşlar yaşanmış ve binlerce Türk'ün ölümüne neden olmuştur (Biçer, 2007: 30).

Türkler arasında İslamlaşma 10. yüzyılda büyük bir hız kazanmıştır bu döneme kadar İslamiyetin Türkler arasında yavaş yayılmasının nedeni Emevilerin İslamiyetden daha çok Arap saltanatına önem vermeleri ve Maverâünnehir bölgesine de yeni bir dinin habercilerinden ziyade bu bölgede bir istila ordusu gibi davranmalarıydı (Güngör, 1997: 64).

Emevilerin sahadan çekilmeleriyle beraber Abbasiler iktidara gelmiş böylece yalnız siyasi bir inkılap olarak değil, aynı zamanda bir kültür devrimi, bir zihniyet değişmesi vuku bulmuştur (Biçer, 2007: 31).

Gök-Türk kağanlığının yıkılmasından sonra, Türkistan havzasında bir otorite boşluğu doğmuş, Çinliler bundan yararlanarak bölgeyi işgal etmeye başlamışlardır. Bunun üzerine yerel Türk boyları Araplar'dan yardım istemişlerdir ve Arap-Türk birlikleri ile Çin birlikleri arasında Talas Savaşı yaşanmıştır (Biçer, 2007: 32).

Batı Türkistan hakimiyeti üzerinde önemli etkisi olan bu savaşın kazanılması Türklerin bu bölge üzerindeki üstünlüklerinin devamına imkan sağlamıştır. Bu tarihten itibaren Türk-Arap münasebetleri dostça bir şekilde gelişmiş ve böylece İslam dini yavaş yavaş Türkler tarafından benimsenmeye başlamıştır (Merçil, 2006: 464). dostluğa dönen ilişkiler gittikçe sıklaşarak, nihayet bir kısım Türklerin İslam ülkelerinde oturmaları veya hilafet ordularında vazife almaları ile sonuçlanmıştır (Kafesoğlu, 2008: 93)

Deliorman (2010: 98) Türklerin İslam dinine geçmelerinde ticaretin altını çizmektedir.

Müslüman Sâmanî Devleti, Orta Asya'ya giden ticaret yollarına hâkimdi. Bu yollarda sağlanmış olan güvenlik, Müslüman tüccarların, doğu bölgelerindeki Türklere kolayca ulaşmalarına imkân veriyordu. Sâmanî Devleti'nin topraklarından gelen Müslüman gruplar, Türkler arasında koloniler kuruyordu. Türklerin Müslümanlarla dostluk kurmaları, onların İslâmiyeti de daha yakından tanımalarını sağlıyordu. Henüz Müslüman olmamış Oğuzların yerleştiği Yenikent, Cend, Huvara ve Talaş şehirleri İslâm ülkeleriyle Orta Asya arasındaki ticarî ilişkilerin merkezleriydi.

Türklerin İslamlaşması yavaş bir seyir takip ettiği için, hukuki değişim de yavaş olmuştur. 10. yüzyılda Karahanlılar dönemi hukuk alanında bir geçiş

devri olarak kabul edilmektedir. İslamlaşma döneminde bile kuvvetli köklere sahip eski kamu kuruluşları ve hukuki yapılanma yeni din tarafından bir anda sökülüp atılmamış ve onlar ancak iç evrimleşme sonunda yavaş yavaş İslami nazariyelere uyum sağlayabilmişlerdir. İslam hukuku sonraki dönemlerde daha sistemli hale gelmiş ve daha iyi gelişmiştir (Biçer, 2007: 34)

Karahanlıların 840 yılında Uygur Devleti'nin yıkılmasından hemen sonra Semerkant'ı merkez yaparak Maverâünnehir bölgesinde kurdukları kabul edilmektedir (Biçer, 2007: 35). Karahanlılar Uygurları yenmiş böylece Türkler arasında Budizm ve Maniheizim'in sonu gelmiştir. Doğu Türkistan İslam hakimiyeti altına girmiş ve Uygurlar arasında İslamiyet hızla yayılmıştır.

Karahanlı Devleti'nin, doğusu ve batısı 11. yüzyıldan itibaren, sahip olduğu güç ve otoritesini kaybetmiş bir noktaya gelmiştir. Bunun sonucunda, bölgede istikrarsızlık ve iç olaylar meydana gelmiş ve bazı Selçuklu hükümdarlarının iç işlerine karışmalarına neden olmuştur.

Karahanlı Devleti 1042 yılında doğu ve batı olarak ikiye ayrılmış ve 1212 yılında Batı Karahanlıların yıkılmasıyla devlet son bulmuştur.

Karahanlı Devleti'nden sonra en önemli Türk-İslam devleti olan Büyük Selçuklu Devleti tarih sahnesine çıkmıştır.

Büyük Selçukluları kuran Kınık boyu, Orta Asya'daki Oğuz boylarından biriydi. Kınık boyu bölgedeki taht mücadelesini kaybedince İran'a göç etmiş ve bölgedeki devletlere (Karahanlılar, Samaniler) askeri birlikler vermişlerdir. Kınık boyu güçlenmiş ve sonunda 1038 yılında Büyük Selçuklu İmparatorluğu kurulmuştur. Bölgede güçlenen Büyük Selçuklu Devleti 11. yüzyılın ilk yarısında batıda Bizans, güneybatıda Abbasi devleti ile komşu olmuş ve Anadolu'nun doğu bölgesine akınlar düzenlenmeye başlamışlardır. 1071 yılında da Malazgirt Savaşı ile Anadolu'ya girmişlerdir. Selçuklular Anadolu'da hızla ilerlemiş İznik'i alarak Marmara Denizi'ne; İzmir'i alarak Ege Denizi'ne ve Sinop'u alarak da Karadeniz'e ulaşmışlardır. Diğer tarafta da Ortadoğu'ya da hakim konuma gelmişlerdir.

Bizans İmparatorluğu ve Haçlı Seferleri 1081-1185 yılları arasında Büyük Selçuklu'nun Anadolu'daki ilerlemesini durdurmuştur.

Merkezi otoritenin zayıflaması, taht kavgaları, Oğuz isyanları, Haçlı Seferleri, Atabeylerin bağımsız hareket etmesi, Abbâsî Halifelerinin Selçuklu egemenliğinden kurtulmak için yürüttüğü bir takım çalışmalar, Bâtînlilik hareketleri, Fâtımîler ve Şîîlerin yıpratmaları, Şehzade ayaklanmaları, Katvan mağlubiyeti ve Karahitayların istilası ve kötü yönetim Büyük Selçuklu Devleti'nin dağılmasına neden olmuştur.

Büyük Selçuklu Devleti'nin 1071 yılında Anadolu'ya girmesi ve batıya ilerleyişi sırasında İznik'i ele geçiren Süleyman Şah, bu şehri başkent yaparak Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuştur. Ancak Anadolu Selçukluların Anadolu'da hakim olmaları Büyük Selçuklu Devleti'nin güç kaybetmesiyle mümkün olmuştur.

Haçlı Seferleri sırasında devletin başkenti İznik'ten Konya'ya taşınmıştır. Devlet içinde taht mücadeleleri sonucunda birlik sağlanmış ve 1176 yılında Bizanslıları yenmişlerdir. Böylece Bizanslılar Türkleri Anadolu'dan çıkaramayacaklarını anlamışlardır.

1233 yılında Anadolu'ya Moğol akınları başlamıştır. Moğol saldırıları Anadolu'nun doğusundaki Türkmeleri Anadolu'nun iç kısımlarına doğru sürüklemiştir. Yaşanan ayaklanmalar, Moğol akınları ve onlara karşı kaybedilen savaşlar sonunda Anadolu Selçuklu Devleti Moğollara vergi veren ve onlara bağlanan bir devlet konumuna gelmiştir. Diğer taraftan Bizans etkisi de devleti giderek yıpratmıştır.

Zaman zaman Moğollara karşı ayaklansa da bu girişimler başarısızlıkla sonuçlanmış ve 1308 yılında Anadolu Selçuklu Devleti tamamen yıkılmıştır.

2.1.1.3. Haçlı Seferleri

Haçlı Seferleri, değişik dönemlerde, o dönemlerin düşünce yapılarının etkisiyle defalarca tanımlanan dini, askeri ve ekonomik bir olgudur. Haçlı Seferlerinin yaşandığı Ortaçağ'da kutsal savaş; Rönesans döneminde Papa'nın öncülüğünde Müslümanlara karşı yapılan saldırı, İstanbul'un yağmalandığı ve Kudüs'te katliamların yaşandığı savaş; iktisat tarihi açısından ise Avrupa'nın doğuya doğru yayılmasının ve oranın zenginliğinden pay almak için yapılan bir sömürge hareketi olarak yorumlanmaktadır. Tüm bu yorumlarla birlikte Haçlı

Seferlerini dini bir hareketin askeri uzantısı olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

Haçlı Seferleri kabaca 1096 ile 1291 yılları arasında Anadolu ve Ortadoğu topraklarına yapılmış olup sebeplerini dini, ekonomik ve siyasi şekilde gruplandırabiliriz.

Dini Sebepler: Hıristiyanların kutsal saydığı Kudüs, Antakya ve İznik'in Müslümanların eline geçmesi Avrupa'da tepkilere yol açmıştır. Bu şehirlerin kurtarılması dini sebeplerin başında gelmektedir. Papalık, Haçlı Seferlerine katılacak olanlara, bütün günahlarının bağışlanacağını vaat etmiştir. Ayrıca, Roma Kilisesi, kendisinden ayrılmış olan Ortodoks Kilisesi'ni hâkimiyeti altına almak istemiştir. Bu da, ancak Müslümanlara karşı kazanılacak askerî zaferin getireceği itibarla sağlanabildiği söylenebilir.

Ekonomik Sebepler: Roma İmparatorluğu'nun Avrupa kıtasında varlığını kaybetmesi mevcut ekonomik sistemin yok olmasına neden olmuştur. 11. yüzyılın sonlarında Avrupa ekonomisi kötü durumdaydı. Bunun karşın İslâm ülkeleri gelişmiş ve ekonomik anlamda daha iyi durumdaydı. Müslümanların yönetiminde bulunan doğu limanları ile ticaret ilişkileri içinde bulunan Avrupalılar bu zenginliklerden etkilenmişlerdir.

Siyasi Sebepler: Bizans'ın çıkarabileceği en büyük ordu Malazgirt'te yenilgiye uğramıştı. Bu durumda, Bizans, artık İstanbul'a kadar yaklaşmış bulunan Türkleri durduracak askerî güce sahip değildi. Bu yüzden, Bizans İmparatoru, Müslüman Türklere karşı Hıristiyan dünyasından acele yardım istiyordu. Avrupalılar, Bizans'ı Hıristiyanlığın doğudaki son kalesi olarak görüyorlardı. Onun için, Bizans'ın yardım isteğine kayıtsız kalamazlardı. Ayrıca, Avrupalı şövalyelerin ve senyörlerin macera hevesleri, ün kazanma arzuları da bir başka sebep oluşturuyordu. Bütün bu sebepler içinde, Türklerin Avrupa'ya geçmelerini önlemek başta geliyordu. Hatta onları Anadolu'dan çıkarmak, asıl amaç hâline gelmişti.

Malazgirt Zaferi'nden hemen sonra, 1074'te Papa Gregoryus (Gregorius), Türk tehlikesi üzerine dikkatleri çekmişti. Papa Urbanus da

1095'te heyecanlı bir toplantı yaparak Müslüman Türkleri durdurmak için Bizans İmparatoru'na yardım edilmesini isteyen bir çağrı yayınlamıştı.

Papa'nın çağrısından sonra Pierre l'Hermite adında bir keşiş, Fransa'daki köy ve kasabaları gezerek halkı kutsal savaşa katılmaya çağırdı. Pierre l'Hermite 'in çevresinde toplanan 50 bin kişilik bir topluluk Fransa'dan hareket etti. Bu topluluğun sayısı yoldaki katılımlarla birkaç yüz bine ulaştı. Bizans topraklarına giren bu kalabalık, İmparator Aleksî Komnenos'u endişeye düşürdü. Komnen, onları, hızla Yalova kıyılarına çıkartarak Anadolu'ya geçirdi (1096).

Kılıç Arslan'ın kardeşi Davut Bey kumandasındaki Selçuklu birlikleri, İznik'i ele geçirmek isteyen Haçlıların yolunu İzmit yakınlarında kesti. Kudüs'e ulaşmak hayaliyle yola çıkan bu kalabalık tamamen yok edildi.

I. Haçlı Seferi (1096-1099) Fransız soylularından Godefroi de Bouillon'un kumandasındaki düzenli ordudaki asker sayısı 600 bine ulaşıyordu.

Bu büyük ordu İstanbul'a yaklaşınca, Bizans İmparatoru Aleksî Komnenos, Haçlı komutanları ile bir anlaşma yaptı. Bu anlaşmaya göre, Haçlılar, Anadolu'da ele geçirecekleri toprakları Bizans'a vereceklerdi. Bizans da Haçlı birliklerine yiyecek ve içecek sağlayacak, onlara rehberlik yapacaktı. Bizans İmparatoru, Haçlıların Anadolu'ya geçmelerini sağladı. Haçlılar, önce İznik Kalesi'ni kuşattılar. Sultan Kılıç Arslan, Malatya kuşatmasındaydı. Başkentini kurtarmak için hızla harekete geçti. Ancak, İznik'i kuşatan kalabalık Haçlı ordusunu dağıtamadı ve Bizanslılarla anlaşarak şehri onlara teslim etti (1097).

Haçlı orduları, Kudüs'e ulaşmak üzere, Anadolu topraklarında ilerlemeye devam ettiler. Sultan Kılıç Arslan, Haçlıları Eskişehir Ovası'nda savaşa zorladı ve ağır kayıplar verdirdi. Ancak, Selçukluların kayıpları da büyük olmuştu. Bu yüzden Anadolu içlerine çekilen Kılıç Arslan, beraberinde Danişmend Gazi ve Kayseri Emiri Hasan Bey olduğu hâlde yıpratma savaşına girişti. Bunun sonucunda, Haçlıların sayısı, Anadolu'nun güney sınırlarına vardıkları zaman 100 bine kadar indi. Haçlılar, yolları üzerindeki Antakya'yı uzun bir kuşatmadan sonra ele geçirdiler. Ardından Urfa, Trablusşam, Sur ve

Hayfa şehirlerini zapt ettiler. Daha sonra Fatımîlerin elindeki Kudüs'ü ele geçirdiler (1099). On binlerce Müslüman ve Yahudi öldürüldü.

Haçlılar, I. Sefer'in sonunda, Kudüs'te Lâtin Krallığı ile Antakya'da dükalık, Urfa, Yafa ve Trablusşam'da birer kontluk kurdular.

Bir süre sonra, Antakya'nın başındaki Bohemond, Danişmendliler tarafından tutsak alındı. 1101'de yeni Haçlı orduları, onu kurtarmak için Anadolu'ya geldi. Sultan I. Kılıç Arslan, Haçlılara karşı Danişmendliler, Mengücekliler ve Saltuklularla iş birliği yaptı. Birleşik Türk Kuvvetleri, yeni Haçlı ordularını Merzifon ve Ereğli dolaylarında ağır şekilde bozguna uğrattı.

II Haçlı Seferi (1147-1149); I. Haçlı Seferi sonunda Hıristiyanlar tarafından ele geçirilen yerlerin Müslümanlar tarafından yeniden elde edilmesi sonucunda başladı. Musul Atabeyi İmadeddin Zengi, Urfa'yı fethetti. Antakya ve Trablus Haçlı kontluklarının varlığı tehlikeye girdi. Bunun üzerine, Papa, yeni bir Haçlı seferinin düzenlenmesi için çağrıda bulundu.

II. Haçlı Seferi, Fransa Kralı VII. Louis ve Alman Kralı III. Conrad yönetiminde yapıldı. Anadolu Selçuklu Sultanı Mesud, Alman Kralı'nı Eskişehir dolaylarında yenilgiye uğrattı. Ordusunun büyük bir kısmını kaybeden III. Conrad, İznik'e zorlukla kaçabildi. Alman Kralı, bir gemiye binerek Filistin'e gitti.

Fransız Kralı VII. Louis ise, karayolu ile ve zorlukla, Bizans'ın elindeki Antalya'ya ulaşabildi. Buradan gemiye binerek Suriye'ye çıktı (1148). Şam'ı kuşatmaya kalkışan Haçlılar başarılı olamadılar. III. Conrad ve VII. Louis ülkelerine döndüler. II. Haçlı Seferi, hiçbir sonuç almamadan bitti.

III. Haçlı Seferi (1189-1192); Eyyubî Hükümdarı Selâhaddin'in Kudüs'ü ele geçirmesi, yeni bir Haçlı ordusunun toplanmasına sebep oldu. Almanya imparatoru Friedrich Barbarossa, İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard ve Fransa Kralı Philippe Auguste, seferi birlikte yöneteceklerdi.

Barbarossa ile ordusu, Uluborlu'ya vardıkları zaman Türk birliklerinin baskınları başladı. Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan, çok kalabalık Haçlı ordusunu sürekli şekilde vurarak kayıplar verdirdi. Buna rağmen Haçlılar Konya'yı zapt ettiler ve halkı öldürdüler. Fakat Konya Kalesi'ni düşüremediler.

Friedrich Barbarossa, Silifke suyunda kaza ile boğularak ölünce birlikleri başsız kaldı. Bu birlikler, Akdeniz kıyılarını takip ederek Suriye ve Filistin'e ulaştılar.

Deniz yolu ile harekete geçen Arslan Yürekli Richard ile Philippe Auguste ise, yolları üzerindeki Kıbrıs'ı zapt ederek burada bir Lâtin Krallığı kurdular. Daha sonra Akkâ'yı kuşatarak ele geçirdiler.

Haçlılar, Kudüs'e hâkim olmak için Selâhaddin Eyyubî ile çarpıştılar, fakat ağır kayıplar verdiler. Bir sonuç alamayacaklarını görünce ülkelerine döndüler. III. Haçlı Seferi amacına ulaşamadı.

IV. Haçlı Seferi (1202-1204); Kudüs, Müslümanlardan geri alınamamıştı. Ayrıca Suriye'de Haçlıların elinde bulunan bazı kaleler de kaybedilmişti. Eyyubîleri yenmek ve Kudüs'ü yeniden ele geçirmek amacıyla yeni bir Haçlı seferi düzenlendi. Venedikliler, Haçlıları deniz yoluyla Mısır'a götürmeyi kabul ettiler. Fakat, Haçlılar, Kudüs'e ve Suriye'ye hâkini olan Eyyubî Devleti yerine İstanbul üzerine yöneldiler. Bizans'ta taht kavgaları hüküm sürüyordu. Haçlılar, kendilerinden yardım isteyen II. İsaakios ve oğlu IV. Aleksios'u tahta çıkardılar. Ancak Bizanslılar, Latin baskısına dayanamayıp isyan etti. Bunun üzerine Haçlılar İstanbul'u işgal ederek yağmaladılar ve Bizans'ın yerine bir Latin İmparatorluğu kurdular (1204). Bizans İmparatorluğu parçalandı. İznik'te ve Trabzon'da iki ayrı Rum devleti kuruldu. Avrupa toprakları ise Latinlerin denetimi altına girdi. Böylece, IV. Haçlı Seferi de hedefine varamamış oldu.

Haçlı Seferlerinin Sonuçları

Haçlı Seferleri, Doğu'da da, Batı'da da önemli etkiler meydana gelirdi, Bunların şöyle özetlenebilir:

Siyasî Sonuçlar: Haçlı Seferleri sonunda, Türkler, Bizans'tan aldıkları topraklardan çıkarak Orta Anadolu'ya çekilmek zorunda kaldılar. Tekrar ilerleyebilmeleri için uzun süre uğraşmaları gerekti. İstanbul'un fethi de gecikti. Haçlı ordularına karşı verdikleri mücadele, Anadolu'ya yerleşmeye başlayan Türk nüfusunun ağır kayıplar vermesine sebep oldu

Haçlı ordularının Anadolu'da yıpranıp sayıca azalması, Suriye ve Filistin'de başarı kazanma imkânını sınırladı. Türklerin, İslâm dünyasının savunmasını üzerlerine aldıkları ve bunu başarıyla yaptıkları ortaya çıktı.

Haçlı Seferleri Avrupa'da önemli siyasî sonuçlar verdi. Seferlere katılan Haçlıların çoğu öldü, sağ kalanlar da ülkelerine fakirleşmiş olarak döndüler. Krallar bunları ortadan kaldırmakta ve etkisiz hâle getirmekte fazla zorluk çekmediler. Ayrıca, seferler sonunda, İslâm dünyasından barutun kullanılması da öğrenildi. Ateşli silâhların ve topların yapılarak bunların derebeyler karşısında kullanılması feodaliteyi zayıflattı. Kralların etkisi güçlenince merkezî yönetimler de kuvvetlendi. Bunların aralarındaki rekabet ise, yeni deniz yollarının bulunması, coğrafi keşiflerin yapılması gibi sonuçlar verdi.

Ekonomik Sonuçlar: Haçlılar, doğuda kâğıt, cam, demir işleme, deri sanayilerini tanıdılar ve bunları ülkelerine götürdüler. Doğu ülkeleri, o dönemde Avrupa'dan daha zengindi. Haçlılar, buradaki yüksek hayat seviyesini yakından tanıdılar. Ülkelerine döndükleri zaman, zengin doğu ülkelerindekine benzer bir hayat sürmek için gerekli şartları sağlamaya çalıştılar. Bu yolda harcanan gayretler, ekonomiye canlılık getirdi.

Seferler sonunda doğu ile batı arasındaki ticarî ilişkiler gelişti. Haçlı ordularını gemilerle taşıyan Venedik, Genova, Napoli gibi şehir devletleri, bu işten büyük servet edindiler. Dünya deniz ticaretinde söz sahibi oldular. Denizaşırı topraklarda ticaret kolonileri kurdular. Böylece siyasî etkileri de arttı.

Dini Sonuçlar: Papalık, Doğu dünyasını barbar ve geri olarak tanıtıyordu. Haçlı Seferlerine katılanlar, gerçeğin böyle olmadığını gördüler. Kilisenin her söylediğini doğru sayan Hıristiyanlar arasında din adamlarına duyulan güven sarsıldı. Kilisenin gücü azalmaya başladı. Böylece Skolâstik düşüncenin yerini özgür düşünce almaya başladı. Edebiyat başta olmak üzere, sanat alanında serbestlik görüldü. Bu da, Avrupa'da yeni akımları ortaya çıkardı.

Bilim ve Teknik Açısından, Haçlı Seferleri, İslâm dünyasındaki bilgi birikiminin tanınıp öğrenilmesini sağladı. Barut, pusula, kâğıt, dokuma sanayi

ve basım araçları Avrupa'ya geçti. Bunların her biri, ayrı ayrı alanlarda bilim ve teknik gelişmelerine yol açtı.

2.1.2.2. Kültür ve Sosyal Hayat

2.1.2.2.1. Selçuklu Devletlerinde Kültür ve Sosyal Hayat

Anadolu Selçuklularında halk, köylerde yaşayanlar (yerleşik ve göçebe olanlar) ve şehirlerde yaşayanlar olarak sınıflandırılmaktadır. Şehirlerde, Anadolu nüfusunu meydana getiren çeşitli topluluklar oturmakta ve şehir topluluğu; hükümet mensupları, ayan, ilim erbabı, ahilik örgütlerinden oluşmaktaydı. Bu gruplar içerisinde Ayan denilen gruba, halkın ileri gelenleri ve tüccarlar oluşturmaktaydı. Ahilik örgütleri ise dini-iktisadi ilişkiler çerçevesinde esnaf ve sanatkarların bir araya gelerek kurdukları bir tarikatlardı (Sevim ve Merçil, 1995: 517).

Etnik bakımdan Türkmenlerden oluşan köylü sınıfında ise göçebe olanlar hayvancılıkla uğraşırken, yerleşik olanlar ziraatla uğraşıyordu.

Göçebe Türkmenler Anadolu'nun batı uçlarında, Güney ve Güneydoğu Anadolu'da çoğunluklardı. Kış mevsimini Göller yöresi, Çukurova ve Menderes vadisinde geçirirler, yazları Toros yaylalarına ve dağlık alanlara çıkarlardı. Anadolu'ya gelen Türkmenler, Selçukluların özendirici tedbirlerinin etkisiyle yerleşik hayata geçmişlerdir (Deliorman, 2010: 225).

Anadolu'da çoğunluğu oluşturan Türkler, kendi kurdukları köy ve kasabalara, ayrıca Bizans'a ait iken boşalmış olan şehirlere yerleştiler. Şehirlerin yerli Hıristiyan halkı ile karışmadılar. Kendi mahallelerini ve sosyal tesislerini oluşturdular. Hıristiyan halk ile iyi ilişkiler kurdular. Hıristiyanlar, devletin koruması altında yaşıyorlardı. Dini inançlarına, ibadetlerine, giyim kuşamlarına karışılmıyordu (Sevim ve Merçil, 1995: 529).

Bizans'la ve Haçlılarla sürekli savaş, üretimi azaltıp maddi durumu sarstığı için Selçukluların çiftçilere ihtiyacı büyüktü. Fethedilen bölgelere Türkler iskân edilirken, bunlardaki yerli halk da, ülkenin kısımlarına göç ettirilirdi. Buralarda onlara geniş topraklar, evler, tarım araçları, tohumluk veriliyor, ayrıca uzunca bir süre kendilerinden vergi alınmıyordu (Deliorman, 2010: 226)

Tüm bu sosyal düzen içinde Anadolu Selçuklularının güçlü devlet örgütü, hak, adalet ve hoşgörü esasına dayanan yönetim biçimiyle Anadolu'da birlik ve bütünlüğün sağlanmasında önemli rol oynadıkları ifade edilebilir.

Gerek Büyük Selçuklu İmparatorluğu gerekse Anadolu Selçukluları dönemlerinde devletin sosyal adalet anlayışının hoşgörüye dayalı niteliği sadece toplumsal yönetimde değil kültür ve sanat alanında da kendini göstermektedir. O dönemin kültür ve sanat adamları sonsuz hoşgörülü ve özgür bir ortamda çalışmaktadır. Mimarlık, heykel ve resim alanında, İslam öncesi gelenekler devam etmektedir. Saray ve köşklerin duvarlarını figürlü stuko çiniler görülürken, anıtsal yapıların portallerinde, Orta Asya'nın hayvan üslubunun figürleri yer alır (Sevim ve Merçil, 1995: 530).

Bu sosyal anlayış bağlamında Selçuklu döneminin, yeni arayışlarla farklı kültürleri bünyesine alarak, Türk kültür ve sanatının kimliğinin oluşumunda önemli bir basamak olduğu söylenebilir.

Türklerin 11. yüzyıldan itibaren İslam dünyasındaki yerini almasıyla birlikte, Türk ve İslam geleneklerinin birbiri ile kaynaştığı bir ortamda, kültürel anlamda da bir geçiş sürecinin yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Büyük Selçuklularda Arapça bilim ve din dili, Farsça edebiyat dili, bölgesine göre Türkçe, Farsça, Arapça konuşma dilidir (Kuban, 1993: 121). İşte bu süreçte Büyük Selçuklular İslam medeniyeti içerisinde erimeden kendi milli varlığını korumayı başarmıştır.

Selçuklular bir yandan kültürel faaliyetlerde bulunurken, diğer yandan da bu faaliyetlerin gerçekleştirileceği tesisler yapmışlardır. Bu anlamda gerçekleştirilen yapı tiplerinden biri medreselerdir. Selçuklular kurdukları medreseler vasıtası ile eğitime önem vermişlerdir (Koca, 1993: 26).

Haçlı Seferlerinden sonra Avrupa'da daha rahat bir hayata kavuşma eğilimi güçlenince, doğudan gelen mallara rağbet edilmeye başlanmıştı. Bu durumu üzerine Selçuklular ekonomik önem taşıyan Akdeniz ve Karadeniz'de önemli limanları ele geçirdiler ve Latinlerle ticaret anlaşmaları yapmışlardır. Kara ticaret yollarının güvenliğinin sağlanması ve kervansaray ağının kurulması sonucunda ticaret gelişmiş ve ekonomi seviye yükselmiştir. Şehirleşme artmıştır (Deliorman, 2010: 236).

Selçukluların hakimiyeti altında tuttıkları tüm bölgelerde sağladığı hoşgörü ve huzur ortamı şüphesiz ki Türk-İslam kültür çevresinde pek çok bilim adamı ve düşünürün yetişmesini sağlamıştır. Bu kültür ortamı, Anadolu'daki türlü din ve kavimlerden oluşan kozmopolit yapının uyum içinde yaşamalarını ve bunun sonucunda da ortak bir kültürün ortaya çıkmasına etken olmuştur. Bu ortam içerisinde 12. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan fikri hareketleri 13. yüzyıllarda Mevlana Cemaleddin Rumi ve Yunus Emre gibi düşünürlerin yetişmesini sağlamıştır. Selçuklular döneminde Anadolu'da gelişen Türk-İslam medeniyeti doğudan gelen bilim ve sanat adamlarıyla kuvvetlenmiş, özellikle bu devrede büyük mutasavvıf düşünürler yetişmiş ve yaşamıştır (Sevim ve Merçil, 1995: 521).

Anadolu Selçuklu Devleti'nde Hanefilik resmî mezhep olarak kabul edilmişti. Ancak diğer mezheplerin mensuplarına farklı davranılmazdı. Mezhepler ve tarikatlar arasında denge kurulmakta, bunların birbirleriyle mücadelesine fırsat verilmemekteydi. Devletin, din adamları üzerinde herhangi bir etkisi ve denetimi söz konusu değildi. Gayrimüslimlere din hürriyeti açısından hoşgörüyle davranılıyordu.

Anadolu'ya yeni göçenler arasında, özellikle Horasan'dan gelmiş dervişler, bilgin ve şeyhler, tasavvuf erbabı bulunuyordu. Bunlar Anadolu'ya yerleşip tekkeler ve zaviyeler kurdular. Tekke ve zaviyelerde yaşayan halk velileri, sade bir hayat sürüyorlardı. Görüşleri ile, saf ve samimî insanlar olan Türkmenler üzerinde etki yapıyorlardı.

Anadolu'daki tasavvuf anlayışı, yaşanan hayatın insanî olmasını, doğru ahlâkı ve ruh temizliğini amaç edinmişti. Bu amacını da, Türk düşüncesinin karakterine uygun olarak, vatan ve ülke fikirleri ile beslemekte idi. Tasavvufu temsil edenler, yurt savunmasında, sınır boylarında ve fetih hareketlerinde büyük hizmetler görüyorlardı. Özellikle Oğuz Türklerinin kahraman ve yiğit sembolü olan alplar, İslâmiyet'in Türk coğrafyasında yayılmasıyla önce alp gazi, sonra alperen, yani mücahit gazi şekline giriyorlar ve devletin sınır boylarında yaşıyorlardı. Orta Asya'nın alpları, Anadolu'da şimdi "alperen" olmuşlardı. Alperenlerin, Anadolu'nun yeni sahibi olan Türkmenler arasındaki faaliyetleri, Müslümanlığa yeni girmiş bu topluluklar üzerinde derin manevî etki yapmıştır (Deliorman, 2010: 231).

Ayrıca, aydın tasavvuf erbabı da şehirlere yerleşiyordu. Bunlar, İslâmî bilimleri iyi bilen, kültürlü kimselerdi. Aralarında Muhyiddin Arabî, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Sadreddin Konevî gibi şahsiyetler bulunuyordu.

Muhyiddin Arabi'nin kurucusu olduğu Ekberîlik ve Mevlânâ'nın fikirleri üzerine kurulan Mevlevîlik, daha çok şehirli aydınlar arasında tutunmuş ve yayılmıştır. Buna karşılık, alperenlerin çalışmalarıyla yayılan başka tarikatlar da vardı. Türkistan'da Yesi şehrinde doğduğu için Ahmed Yesevî olarak tanınan ünlü mutasavvıfın etkileri önce Türkistan'da, sonra kuzey bozkırlarından Horasan'a kadar yayılmıştı. Horasan'dan Anadolu'ya gelen alperenler daha çok bu görüşün etkisini taşıyorlardı. Hoca Ahmed Yesevî'nin düşünceleri (Yesevîlik), Mâverâünnehir'de Nakşibendîlik, Anadolu'da Bektaşîlik ve benzeri tarikatlar hâlinde yaygınlaşmıştı.

Bu tarikatların yayılmasında, Selçuklu coğrafyasında geniş hoşgörünün verdiği imkân önem taşıyordu. Gerçekten, Selçuklu hükümdarları, taassuptan uzak, geniş görüşlü kimselerdi. Sultan II. Kılıç Arslan, huzurunda Müslüman ve Hıristiyan bilginlerin serbestçe tartışmasına karışmıyordu (Deliorman, 2010: 232).

Selçuklu sultanları 1071 Malazgirt Savaşına kadar, hem Bizans'ın gücünü zayıflatmak ve hem de ülkede olası iç huzursuzlukları önlemek amacıyla yoğun bir şekilde cereyan eden bu Türkmen nüfusun Anadolu'ya sevkini teşvik etmişlerdir (Turan, 1993: 35-36).

Türkistan'dan, önce İran, sonra Azerbaycan ve Doğu Anadolu topraklarına gelmiş olan Türkmenler, kaynakların ifade ettiği gibi, çok kalabalık olmaları nedeniyle yer bulma sıkıntısı çekmişler ve neticede Anadolu'yu, kendileri için kolayca fethedilebilecek ve daha iyi yaşama imkanları temin edilebilecek bir ülke olarak görmüşlerdir (Toğan, 1981: 140-141). Böylece, Anadolu'ya olan bu Türkmen göçünün siyasî sebepleri kadar iktisadî sebeplerinin de önemli olduğu görülmektedir.

1071 Malazgirt zaferi ile birlikte Anadolu'ya büyük bir Türk nüfusu göçü yaşanmıştı. Çünkü bu savaşın ardından, Bizans'ın askeri gücü zayıflamış ve artık Türkler karşısında güç oluşturacak bir ordusu kalmamıştı. Böylece Anadolu'nun daha kolay bir şekilde Türkleşme ve İslamlaşma dönemi başlamış

ve bu süreç birkaç asır sürmüştü (Turan, 1993: 37-38). Malazgirt savaşı sonrası yaşanan ve aralıksız olarak 14. yüzyıla kadar devam eden bu göç dalgaları ile Anadolu'ya gelen Türklerin büyük çoğunluğunu Maverâünnehir, Horasan, Azerbaycan ve Erran bölgelerinden gelen topluluklar oluşturmuştur.

Selçuklu yönetimi göç eden ve Anadolu'ya yerleşen Türkmenlere kayıtsız ve ilgisiz davranması ve onları devlet hizmetlerinden mahrum bırakması, Türkmenler üzerinde olumsuz bir takım etkiler bırakmıştır (Sümer, 1980: 117). Sonuçta Büyük Selçukluların İran'da, Anadolu Selçuklularının da Anadolu'da, Türkmenlere karşı ihmalleri ve yanlış hareketleri, her iki ülkeye büyük zararlar vermiş, belki de bu devletlerin zamanla zayıflayarak yıkılmalarına zemin hazırlamıştır.

Anadolu'ya gelen Müslüman Türkmen toplulukları, İslamiyet'i kendi sosyal ve ekonomik imkanları ölçüsünde öğrenmeye ve yaşamaya çalışmışlardır. Tıpkı Büyük Selçuklular zamanında olduğu gibi, Anadolu'da da yerli Müslüman halk, birtakım inanç ve davranışlarından dolayı bu göçebe topluluklardan pek hoşlanmamıştır. Ağırlıklı olarak, Arap-Fars kültür unsurları ile desteklenen devlet yönetimi de, göçebelere karşı benzer bir bakış açısıyla yaklaşmış ve onları kazanmaktan çok başından savmaya çalışmıştır. Bu durum, Türkistan'da olduğu gibi, Anadolu'da da göçebelerin dillerini kolayca anlayabildikleri bazı derviş ve şeyhleri kendilerine önder olarak kabul etmelerini ve dini bilgilerini onlardan öğrenmelerini beraberinde getirmiştir (Köprülü, 1984: 14).

Anadolu'ya gelen ve sayıları 1-2 milyon arasında bulunan göçebe Türkmenler Anadolu Selçuklu devleti içerisinde her alanda önemli değişmelere sebebiyet vermişlerdir. Mesela, Yönetim, gelen göçebe toplulukları asayiş nedeniyle küçük gruplar halinde Doğu ve Orta Anadolu'nun bozkırlarına dağıtma ihtiyacı hissederken, göçebeler de göçten önce yaşadıkları bölgelerin şartlarına benzer özellikler taşıyan bölgelerde yaşamayı kendilerince tercih etmişlerdir (Doğan, 2011: 145-146). Yönetim, göçlerle gelen halkı yerleştirme konusunda, daha önceden de şehirlerde yaşamış olanları, genellikle şehir merkezlerine köylere ise daha önceden kırsalda göçebe olarak yaşayanları yerleştirmiştir. Böylece göçebelerin ancak yaylalarda ve kışlaklarda

hayvancılık yaparak üretime katkı yapabilecekleri düşünülmüş, esnaf ve tüccar grubunun da şehirlerde yerleştirilmeleri uygun görülmüştür.

Selçuklular döneminde Anadolu'daki dinî hayatın bilinmesi açısından, Oğuz Türklerinin baştan beri yayılmış oldukları bütün Horasan, Azerbaycan, Irak ve Suriye bölgelerindeki dinî hayatlarının dikkatle incelenmesi gerekmektedir. Çünkü Oğuzların, yurtlarını terk ettikten sonra ilk uğrak yerleri Horasan olmuştur. Horasan, Oğuzların yayılmalarında bir çıkış vazifesi görmüştür. Oğuzlar böylece burada müşterek bir dini anlayışa sahip olmuşlar ve gittikleri her yere bu dini duygu ve düşüncelerini götürmüşlerdir (Çetin, 1990: 121). Bu bağlamda Anadolu'daki dini hayatı inceleme konusu yaparken, Türklerin Horasan ve İran sahasında bulduklarında, büyük ölçüde İran, hatta kısmen Hint kültürünün tesirinde kalarak yayıldıkları hemen her bölgeye bu kültürlerin izlerini taşımış olmalarını düşünülebilir.

Anadolu öncesinde olduğu gibi Anadolu'da da şehirli ve göçebe topluluklar arasındaki dini hayat bakımından var olan bir takım farklılıkları burada da aynen devam etmiştir. Özellikle Selçuklular zamanında Anadolu'da kentli halkın çoğunlukla kitabî-sünnî anlayışa sahip olduğunu düşünürsek, köylerde ve uç bölgelerde yaşayan, şifahî ve geleneksel inanç yapısını taşıyan, çoğu göçebelerle bu şehirli sünnî halk arasında dini anlayış bakımından farklılıkların daima var olduğu düşünülebilir.

Balcıoğlu (1940: 31-32) Anadolu'daki inanış alışkanlıklarını "Dini ilimlerin öğretildiği medreseler ile birtakım dini müesseselerin ağırlıklı olarak şehirlerde olması, şehirli halkın, tabiatıyla göçebe ve köylü halka nispeten daha yüksek bir din bilgisi ve kültürüne sahip olduğu gerçeğini ifade etmektedir. Şehirlerden uzak bölgelerde yaşayan halk ise, Türkmen şeyh ve dervişlerin etkisinde dini bilgileri zayıf ve inançları çoğunlukla geleneksel ananelere dayalı dini bir hayatı sürdürmüştür" şeklinde yorumlasa da bu durumu şehirden uzak yaşayan Türkmenlerin dinlerini daha özgür biçimde yaşadıkları şekilde de okumak mümkündür.

Moğol istilasını ile birlikte farklı tarikatlere mensup şeyh ve dervişler, gerek emniyet açısından ve gerekse fikirlerini daha kolay bir şekilde yaymak maksadıyla Anadolu'yu kendileri için iyi bir ortam olarak tercih etmişlerdir.

Bunlardan yüksek ve gelişmiş kültür çevresinden gelenler genellikle şehirlere yerleşmiş ve bürokraside etkin rol oynamışlardır. Göçebeler arasındaki tasavvufî hayat ise, daha çok eski Türk inanışlarındaki Ozanları çağrıştıran babalar vasıtasıyla, şehirlerde yaşanandan farklı olarak, daha basit ve sade bir anlayış biçimiyle ve Anadolu şartlarına da uygun bir halk tasavvufu şekliyle yayılmıştır. Bu aynı zamanda göçebe Türkmenlerin dini anlayışını da yansıtmıştır. Dinî önderlerin bunlara öğrettiği Müslümanlık, Türkmenlerin yaşayışına uygun, sade ve daha çok menkıbelere dayalı, tasavvufî yönü, yani duygusallığı ağır basan bir Müslümanlık anlayışı şeklinde olmuştur. Bu anlayışa sonradan bir nevi Türk Halk Müslümanlığı da denilmiştir. Çünkü bu Türkmen boyları, henüz yüzeysel bir İslâm anlayışına sahip olduklarından, hem eski şâmânî inançları ve hem de atalarından kalma bir takım geleneksel sözlü inançları bünyelerinde taşımışlardır. Aynı zamanda, bunlar, şehirlerde yaygın olan Fars kültürünün her türlü etkisinden uzak olarak, Türkçe konuşan “abdal” veya “dede-baba” unvanlarını taşıyan din büyüklerinin vaazlarını heyecanla dinlemiş ve anlatılanları yaşamaya çalışmışlardır (Balcıoğlu, 1940: 147). Dini yaşantıları açısından Türkmenler, İslâm’ın öngördüğü kimi dini kuralları tamamen özümseyememiş, buna karşın eskiden beri devam ettire geldikleri sazlı-sözlü şölenleri devam ettirmişlerdir. Bu noktada, namaz, oruç, hac gibi göçebe hayatı ile birlikte ifa edilmesi güç olan ibadetler, Türkmenlerin ilgisini çekmemiştir. Böylece Türkmenler din büyükleri olarak bildikleri baba ve dedeler tarafından telkin edilen eski geleneklerine de uygun olan, sade ve sûfiyâne bir dille sunulan bir İslâm anlayışını kendilerine daha yakın bulmuşlardır (Yurtaydın, 1982: 56). Türkmenler, kendilerine ilahiler, şîirler okuyan ve kendilerine nasihatta bulunan bu şeyhleri eskiden kutsallık verdikleri ozanlara benzetmişler ve onların söylediklerine tabi olmuşlardır.

Eski Türk kültürünü yaşatan Türkmenler ise devletin bu gidişatı karşısında millî kültürlerini temsil maksadıyla Farsça yerine Türkçe’yi yerleştirmeye çalışmışlardır (Çetin, 1990: 158). Türkmenler, kendi geleneklerini devam ettirmek pahasına yönetim tarafından kendilerine teklif edilen uzlaşmayı ve zorunlu iskanı da reddetmişlerdir. Bu da Türkmenlerin yönetimle var olan ilişkilerine zarar vermiştir.

Anadolu'daki İslâmlaşma olayını oluşum itibarı ile değerlendirmek gerekirse, bunu; medrese alimleri ile tekke ve tarikat mensupları olmak üzere iki grupta değerlendirebiliriz. Medrese alimleri dinî, hukukî ve sosyal muamelelerle ilgili konularla meşgul olmuşlarken, tarikat ve tekke mensupları ise daha çok mistik düşüncelere bağlı kalmışlardır. Bunlar arasında büyük şehirlerin zengin ve aristokrat zümrelerine hitap eden tarikat liderleri olduğu gibi, bunlardan farklı olarak Türkmen çevrelerden oluşan köy, kasaba ve uç bölgelerdeki halka hitap eden tarikat şeyhleri de var olagelmiştir. Bu ikinci kesim kendi dini görüşlerine uygun olan inanç, ayin ve ibadetlerini cemaat yapılarına uygun olarak devam ettirmişlerdir. Bu göçebe Türkmenlerin eski inançlarını devam ettirmelerinde, tarikat şeyhlerinin aynı zamanda birer kabile şefi olmasının büyük etkisi olmuştur. Böylece hem şeyh hem de şef olan bu kişiler, topluluklarını daha kolay idare etmişlerdir. Anadolu Selçukluları sünnî İslam anlayışını bir devlet politikası olarak savunmuş, Türkmenler ise İslamiyeti Müslüman olmadan önceki inanç ve geleneklerin etkisinde kalarak anlamış ve buna uygun tarzda zahirî bir İslâm anlayışına tâbi olmuşlardır (Bozkuş, 2001: 253).

Anadolu'da yaşayan Müslüman halkın arasında var olan en önemli dinî farklılığın, şehirlerde yaşayan halk ile göçebe Türkmenler arasındaki anlayış farklılığı olduğunu bilinmektedir. Bu anlayış farklılığı sonraki dönemlerde de devam etmiş ve Anadolu'da resmî sünnî din anlayışı dışında farklı bir Müslümanlık anlayışı oluşmuştur. Zaman içerisinde bu din anlayışı farklılığı, topluluklar ve devletle göçebe Türkmenler arasında bir takım mücadelelere sebebiyet vermiştir. Şehirli halkın, göçebeleri küçük görmeleri, şehirli ile göçebeyi ayırt etmek için göçebeler hakkında “Akılsız Türkler” “Pis Türkler” “İsyancı Dinsiz Türkler” gibi suçlamalarda bulunmaları taraflar arasında bir kopukluğu oluşturmuştur. Yine devletin toprak rejimindeki uygulamaları, koymuş olduğu ağır vergiler ve kimi devlet yöneticilerinin Türkmenlere kötü davranmaları Türkmenlerle Selçuklu yönetimi arasında bir mücadelenin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Sümer, 1980: 39-41).

Anadolu Selçuklularında var olan bu toplumsal anlayış farklılığı, Türkmenler arasında resmî sünnî anlayışın dışında bir anlayışın kabul edilip

yayılması için her türlü ortamı müsait hale getirmiştir. Bu mücadele, neticede Türkmenlerin Selçuklu yönetimine karşı isyan etmelerine kadar varmıştır.

13. yüzyılda Selçuklu yönetiminin sünnî olmasına rağmen, Türkmenlerin atalarından kalan inanışları devam ettirmelerinde, kendilerini şîf mezhebine daha yakın hissetmeleri etkili olduğu söylenebilir (Cahen, 1979: 225). 1240 yılında patlak veren halk isyanı temelde Selçukluların temsil ettiği resmî anlayışa karşı millî bir ayaklanma olduğu ve bu isyandan sonra Türkmenlerin şîf unsurlarına daha fazla bağlanmasına neden olmuştur (Yurtaydın, 1982: 84-85).

Abbasiler zamanında Türklerin sünnîliği seçtiği ve Selçuklu Devleti'nin de sünnîliği resmî din anlayışı olarak benimseyip koruduğu bilinmektedir (Bozkuş, 2001: 255). Şîliğin Anadolu'da Moğolların Anadolu'yu istila etmeleri ile yayılma imkanı bulunduğu bir gerçektir (Balcıoğlu, 1940: 8).

Bozkuş, (2001: 255), "Anadolu'daki Türkmenler arasında yaygın olan Hz. Ali inancı ile 10. yüzyılın başlarında bazı Türklerin Hz. Ali konusunda aşırıya gitmeleri arasında belirgin bir fark olduğunu savunmakta ve Anadolu'da yaygın olan Hz. Ali inancının resmi sünnî anlayışa tam anlamıyla uymadığı, Türkmenlerin Hz. Ali'ye bazı düşünce tarzları ile daha fazla sempati duyduklarını ifade etmekle birlikte Türkmenler, sünnîlik ve şîilik gibi inançlarla ilgili tartışmalardan çok uzak bir şekilde, Türkmen babalarının öğrettiklerine tabi olduklarını savunmaktadır.

Balcıoğlu (1940: 8) Türkler'in, Anadolu'ya göç ettiklerinde beraberlerinde şeyh ve dervişlerini de getirdiklerini ve bunların Müslümanlığı yüzeysel olup, eski geleneksel inançlarını devam ettirdikleri savunmaktadır.

Dönemin yüksek öğretim kurumları olan medreseler, Anadolu'da 12. yüzyıldan itibaren açılmaya başlanmıştır. Selçuklu sultanları, eğitim ve öğretime önem veriyorlardı.

Anadolu'daki maddî zenginlik ve refah sayesinde, büyük medreseler yapıldı ve buralarda çok sayıda öğrenci yetiştirildi. Bunun yanı sıra, Moğol istilâsı dolayısıyla Türkistan, İran ve Horasan'dan gelen bilginler, Anadolu'daki fikir hayatının zenginleşmesini sağladılar.

13. yüzyılın ünlü mutasavvıf ve şairi Mevlânâ Celâleddin Rûmî, bütün eserlerini o çağın edebiyat dili olan Farsçayla yazmasına rağmen, yeni yetişen Türk yazar ve şairlerini düşünce ve sanat alanlarında derinden etkilemiştir (Deliorman, 2010: 233). Tasavvufî halk edebiyatı tekkeler aracılığıyla yayımlandı. Şiirlerini Divan'da toplayan Yunus Emre, bu yolda en güzel örnekleri verdi (Deliorman, 2010: 234).

2.1.2.2.2. Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nda Kültür ve Sosyal Hayat

Toplumsal katmanlarda ruhban sınıfı, imparator ve ailesinden sonra soylular, tüccarlar ve köylülerin yer alan Bizans sosyolojik yapısında, aile kutsal kabul edildiğinden büyük önem taşımaktadır. Ataerkil toplum yapısının egemenliğindeki düzende, kadın belli başlı sosyal hak ve özgürlüklere sahip olmakla beraber cinsiyetler arası eşitlikçi bir yapıdan söz etmek mümkün değildir. Yine de tarih boyunca, Bizans'ta kadınlar toplumun farklı alanlarında aktif rol oynamışlardır. Eğitim alanına, önem veren Bizans İmparatorluğu'nda okuma-yazma bilen kadın sayısı az olmamakla beraber kadınların eğitimi daha çok domestik alanlara yönlendirilmiştir. Elit sınıf mensuplarının iyi eğitim almalarına rağmen, geneli vaktini haremde ve sarayda geçirmeyi tercih etmiştir, ancak bu durumun kaynaklarda yer alan istisnaları da mevcuttur (Hill, 2003: 20-22).

Kadınlar, en azından elit kesimdekiler, aktif toplumsal yaşamda yer alırken Bizans kilisesi Eski Ahit'e ait konservatif yaklaşımını benimseyerek kadının erkeğe göre ikinci sınıf ve aşağı konumunu vurguluyor ve negatif tutum sergiliyordu. Hıristiyan ideolojisi ve kilisenin giderek kurumsallaştığı, imparatorluğun askeri, demografik, ekonomik ve dini krizler geçirdiği 7. ve 8. Yüzyıllarda Bizans kadının konumunda değişiklikler göze çarpar. Geç antikite döneminden orta çağ Bizans'ına geçiş kabul edilen bu dönemde, kadınlar belirli toplumsal ve dinsel yasakların getirilmesiyle sosyal ve toplumsal yaşamdan soyutlanarak ev ve aileyle sınırlı domestik bir yaşam formuna hapsedilmişlerdir (Başaran, 2011: 516)

Kadının toplumsal yaşamdan soyutlanmasındaki öne çıkan diğer etkenlerse 9. Yüzyıla doğru kemikleşen Bizans toplumsal örgütlenmesinin yapı taşı olan, çekirdek ailenin ortaya çıkması ve devamında 10. Yüzyılın

gelişmeleridir. Bu gelişmeler sonucunda, kadınlar aile ve evin sınırlarında hapsolmanın ötesinde, evi içinde de kendi özel dairelerinde (gynaecium) yaşamak zorunda bırakılmışlardır (Neciboğlu, 1993: 128-131).

8. ve 9. Yüzyıllardaki İkonaklazm (tasvir kırııcılık) döneminde Bizans kadını önemli bir rol oynar. Toplumun her kesiminden kadınlar resmi devlet politikası olan İkonaklazm'a karşı koyarak ikonalara ibadetin sürdürülmesi için verilen mücadelede eylemci olarak yer almıştır.

11. yüzyıla gelindiğinde, Bizans kadınının toplum içindeki öneminin yeniden artmasına yola açan değişimler ön plana çıkar. Yüzyılın 4. ve 5. on yılları Makedonya hanedanından Zoe ve Theodora kardeşlerin imparatoriçelikleriyle yönetilmekle kalmamış, aynı zamanda Zoe'yi desteklemek için başkentte kadınların aktif rol oynadığı bir ayaklanma çıkmıştır.

Üst sınıf ve imparatorluk mensubu kadınların dışında toplumun geneli ele alındığında, Bizans çağının tüm dönemlerinde kadının en saygın, korumada ve faal oldukları alan ailedir. Kadının ailedeki başlıca işlevi çocuk doğurmaktır. Bir kadın sosyal statüsü yüksek bir evlilik gerçekleştirdiğinde, erkeğin sahip olduğu sıfatları kullanma hakkı elde edebilmektedir.

Kadınlar evlenmekle aldıkları drahoma sayesinde mülk sahibi konumuna geçerek, ekonomik bir güce erişmekteydi. Drahoma, mirasın tersine, satılamaz mülklerden oluşmasına ve intifa hakkının kocaya ait olmasına rağmen, suistimal durumunda kadınlar drahomalarını kendileri denetleme ve yönetme hakkını elde edebiliyorlardı. Özetle, kadınlar prensipte kocalarına bağımlı olmalarına karşın, gerçek hayatta aile içinde, özel bir yere, önemli haklara ve yasal korumaya sahiptiler.

2.1.2.3. Giyim - Kuşam

2.1.2.3.1. Bizans Dönemi Giyim - Kuşam

Bizans dönemi giysilerinin genel karakterini oluşturan tunikler ve pelerinler, Roma döneminden miras alınan temel biçimlerin, Hıristiyan özellikleri kazanan ve giderek ortaçağ özelliği kazanan bir kültürle şekillenmesinden oluşmuştur. 3. yüzyıldan 6. yüzyıla kadar Roma stilinden Bizans stiline dereceli bir gelişme gösteren giysiler 7. ve 8. yüzyıl sonlarında

öncellerinden belirgin bir biçimde farklılaşır. Bu dönemden sonra kendine özgü nitelikler gösteren Bizans kültürü içinde, giysiler de, kültürün somut görünür nesnelere biri olmasıyla özel bir önem taşır. Bununla birlikte Bizans imparatorluğunun etki alanına giren farklı bölgelerden doğrudan veya dolaylı olarak alınan kültürel veya sanatsal etkilerin izleri, diğer alanlarda olduğu kadar giysilerde de yansımalarını bulmaktadır.

Bizans giysileri için en önemli fiziksel kanıtları fresko ve mozaik gibi duvar resimleri ile elyazması minyatürleri oluşturur.

Bizans giyim kuşam geleneğinde, özellikle saray ve soylu tabakanın kıyafetlerinde, hiyerarşi, giysilerin renkleri aracılığıyla ortaya koyulur. İmparator ve imparatoriçe için erguvan gibi.

Yalnızca imparatorluk ailesine özgü erguvan renk, az bulunur bir boyadan elde edilir. Roma imparatoru Diokletianus (284-305), bu yapılması zor ve pahalı erguvan rengiyle boyanmış giysilerin kullanılmasını bir yasayla imparator ailesine özgü kılmıştır. Zamanla erguvan renk, imparatorun giysilerinden, imparatorluk gücünün sembollerine nüfuz eder (Rice, 1998: 14).

Başlangıçta 3. ve 4. yüzyıl Roma günlük giysilerinden doğal olarak gelişen ve dolayısıyla sivil giysiler ile aralarında belirgin bir fark olmayan dini giysiler: 6. yüzyıldan sonraki gelişmelerle ayrı bir kategori oluşturur. Bir rahibin atkısı ya da bir piskoposun haçla işlenmiş omophorion'u kesinlikle pratik amaçlı kullanılan giysiler değildir. Bu giysi parçaları ruhban sınıfını toplumun diğer kesimlerinden ayıran bir işaret olduğu kadar; kendi aralarındaki hiyerarşiyi açık kılmak için yaratılmış ve sanatta da bu kimliği belirtmek için kullanılmıştır. Tıpkı imparatorluk giysilerinde olduğu gibi, liturji yorumcuları tarafından yapılan önermelerle kilisede giyilen her giysiye mistik bir anlam yüklenmiş; örneğin omophorion'un İyi Çoban İsa'nın boynunda taşıdığı koyunu simgelediği düşünülmüştür.

Bizans toplumunda yoksullar ve çalışan sınıftan oluşan halk için giysiler aynı derecede önemlidir; fakat artık bir gösteri nesnesi veya simgesel anlamlarla yüklü modellerden ziyade, tamamen pratik amaçlarla kullanılan bir gereksinim, hatta en belirgin yardım nesnesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışma kapsamında Bizans giyim kuşamı saray giysileri ile sivil halk giysileri özelinde ele alınacaktır.

Bizans saray yaşantısında yer alan her tören, jest, söz, alkış ve ilahinin sahip olduğu ayrıntının altında, tutarlı bir ideolojinin sonucu olarak, simgesel bir anlam yatmakta, her şey tek bir hedefe, imparatorun mistik bir şekilde ululanmasına yönelmektedir (Ostrogorsky, 1999: 52-53).

Bu anlayış içerisinde saray giysileri, ayrı bir değer taşır. Altın sırma işleme, inci ve değerli metallere süslü giysilerin ihtişamı imparatorluk otoritesi ve kutsallığını en güçlü biçimde yansıtır.

Bizans imparatorluk giysileri, Bizans devletinin diğer pek çok kurum ve kültürel süreklilik gösteren temalarında olduğu gibi, Roma dönemi imparatorluk ve konsüllük giysilerinden alınmıştır.

Bizans'ın kendine has geliştirdiği bazı özel niteliklerin ise, yine komşu kültürler ve batı ülkelerinde yansımalarını görmek mümkündür.

Bizans imparatorlarının portrelerini betimleyen duvar resimleri, elyazması resimlerindeki saray törenleri, kilise yontuları ya da bağışçı portreleri sahneleri ile sikke ve mühürler üzerindeki portrelerde bir imparatoru belirgin kılan en önemli öğe, imparatorun tacı ile üzerindeki giysileri ve kırmızı-erguvan renkteki ayakkabılarıdır.

Bu bağlamda erken dönemlerden itibaren görsel betimlerde Bizans imparatorlarının baskın giysileri olarak her ikisi de tunik üzerine giyilen altın yıldızlı bir çift kumaş parçası ekli erguvan renkte pelerin ile değişik bir biçimde vücuda sarılan atkıdır.

Kırmızı-erguvan renkteki ayakkabılar daima tahtta hak iddia edenlerin kendine mal ettiği imparatorluk erkinin ilk sembolü olarak var olmuştur.

Bizans devletinde imparatoriçenin ayrıcalıklı bir konumu vardır. İmparatorla evlenince taç giyer ve o andan itibaren imparatorluk meşruiyetinin aktarıcısı olarak görülür.

Erken Bizans dönemi khlamys'i Ravenna S. Vitale Bazilikası'ndaki İmparator Iustinianos'u (527-565) betimleyen mozaik panelde görülmektedir. Khlamys, tunik üzerine giyilen yarı dairesel kesimli, tam boy uzunluğunda

pelerindir. Giysi iki ucundan, sağ kolu serbest bırakacak şekilde sağ omuzda fibula ya da toka ile tutturularak giyilirdi (Parani, 2003, 12). Mozaikte İmparator erguvan renkte ve altın sırma ile bezeli khlamys ile görülürken diğer saray görevlilerinin giydiği khlamys beyaz ve sarı renklerdedir (Şekil B1).

Şekil B1 : İmparator Iustinianos ve Saraylılar, mozaik, S. Vitale, Ravenna: 6. yüzyıl.

Kaynak : wikimedia.org; Erişim Tarihi: 13.12.2014

Orta Bizans dönemindeki örneklerde görülen khlamys hem düzenleme hem de dekorasyon bakımından farklılaşır ve zenginleşir. Daha fazla işleme kullanılırken inci ve değerli taşlarla yoğun biçimde bezenir (Şekil B2).

Şekil B2 : İmparator Nikephoros III. Botaneiates ve Saraylılar minyatür, 1078-1081,

Kaynak : wikimedia.org; Erişim Tarihi: 13.12.2014

Bizans imparatoriçelerinin de taç giyme töreninde khlamys giydiği bilinmektedir. S. Vitale Bazilikası'nın mozaik panelinde betimlenen İmparatoriçe Theodora betimlemesini buna örnek olarak gösterilebilir.

Theodora'nın tüm vücudunu örten erguvan renkte khlamys'ı sağ omuzda fibula ile tutturulmuş ve ellerini çıkardığı açıklıktan içteki tuniğin yalnızca bir kısmını görünür bırakmıştır. Genel olarak oldukça sade olmasına rağmen yakalık kısmında geometrik, etek kısmında ise "Müneccim Kralların Secdesi" sahnesinden oluşan figürlü bir bezemeye sahiptir. (Şekil B3)

Şekil B3 : İmparatoriçe Theodora ve Eşlikçileri, mozaik, S. Vitale, Ravenna : 6. yüzyıl.

Kaynak : wikimedia.org; Erişim Tarihi: 13.12.2014

Khlamys saray hayatındaki simgesini şu şekilde özetlemek mümkündür: Erken Bizans döneminde de imparatorları askeri karakterde betimleyen portrelerde görülür. Erken Bizans döneminde khlamys askeri gücü ifade eder. Orta Bizans döneminde ise askeri bağlantısını kaybederek, imparatorluk makamının resmi alametlerine dahil olur. Taç giyme törenlerinde İmparatora taçla beraber khlamys giydirilmesiyle, taç giyme törenlerinin bir simgesi haline gelen khlamys'in giyim şekli de saray ritüelinin bir parçasıdır.

Taç giyme törenleri dışında İmparator, khlamys'i İsa'nın Tapınağa Takdimi yortusunda, Paskalya'dan önceki Pazar günü kutlanan yortuda, Havarilerin Komünyonu yortusunda, önemli kişileri sarayına kabul ettiğinde ve saray görevlilerinin unvan dağıtım törenlerine başkanlık ettiği zamanlarda giyer.

Değişmiş loros 14. ve 15. yüzyıl betimlerinin hepsinde neredeyse istisnasız olarak görülür. Loros, tunik üzerine giyilen, vücudun omuz ve gövde kısmına sarılarak kullanılan, çoğunlukla mücevher ve incilerle kaplı ve altın işlemeli yaklaşık 5 metre uzunluğunda atkı biçiminde giysidir. Loros'un biçimi de 14. yüzyılda gelişmesinin son aşamasına ulaşmıştır. Orta Bizans döneminde geliştirilmiş olan göğüs üzerinde kare panel biçimini kaybeder. Bunun yerine boyundan aşağı doğru inen bir şerit biçimini alır ve yalnızca arkadan gelen uç

belin etrafında dönerek yine sol ön kol üzerinden sarkar. Aynı zamanda atkının kendisi elbise üzerine dikiliymiş gibi görünür (Parani, 2003: 22); (Şekil B4)

Şekil B4 : İmparator Ioannes VI. Kantakuzenos'un 1351 'deki Konsile Başkanlık Etmesi minyatürü

Kaynak : wikimedia.org; Erişim Tarihi: 13.12.2014

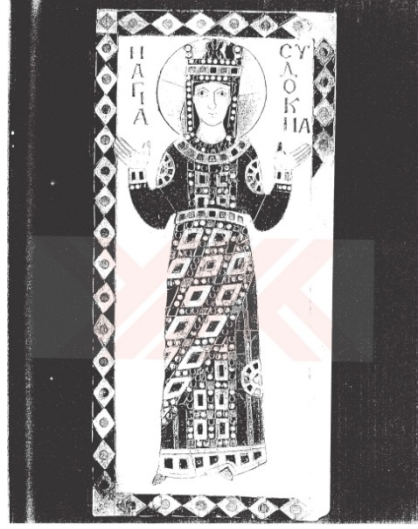
İmparatoriçelerin değişmiş loros ile görünümü de imparatorlarınkı ile yaklaşık olarak aynı döneme, 10. yüzyıla rastlar. Bununla birlikte imparatoriçelerin giydiği değişmiş loros'un biçimi, imparatorların giydiği loros'dan farklıdır. Loros'un uzun kuyruk kısmı daha uzun ve daha geniştir. Ayrıca imparatorların giydiklerinden farklı olarak sağ ayak bileği hizasından öne doğru getirilir. Bu serbest uç ya sol ön kol üzerinden gevşekçe aşağıya sarkar ya da daha yaygın olarak belde bir kemer içine sıkıştırılır (Kılıç, 2004: 34). Bu nedenle tasvirlerde, önde bir kalkan görünüşü alır ve çoğunlukla bir haç ile bezelidir (Grierson, 1992: 120-122); (Şekil B5).

Şekil B5 : İsa'nın İmparator Nikephoros III. Botaneiates ve İmparatoriçe Maria'yı Taçlandırması minyatürü.

Kaynak : wikimedia.org; Erişim Tarihi: 13.12.2014

İmparatoriçelerin giydiği kalkan biçimli loros'un en erken örnekleri, dönemin imparatoriçe tasvirlerinden daha önce, kutsal kabul edilen kadınların ve azizelerin portrelerinde karşımıza çıkmaktadır. Bunun en güzel örneği İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde bulunan ve 907 yılına tarihlenen Hagia Eudokia'nın mermer kakma ikonasıdır (Şekil B6).

Şekil B6 : Azize Eudokia İkonası, renkli cam ve mermer, 11. yüzyıl , (Lips Manastırı'ndan) İstanbul, Arkeoloji Müzesi.

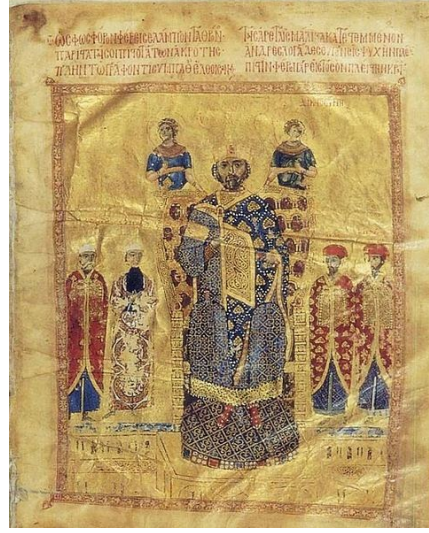
Kaynak : wikimedia.org; Erişim Tarihi: 13.12.2014

14. ve 15. yüzyıllara gelindiğinde ise imparatoriçelerin giydiği değişmiş loros, imparatorların giydiklerine benzer hale gelir. Uzun kuyruk kısmı darlaşır ve önde karın çevresine getirildikten sonra sol ön kol üzerine sarılır (Parani, 2003: 26).

Loros'un simgeselliği, 10. yüzyılda loros'un imparatorluk zaferlerine ait sembolizmi mistik bir boyut da kazanmıştır. Paskalya Pazarında İmparatorun on iki saray görevlisi ile birlikte loros giymektedir. Dolambaçlı bir çarşafa benzeyen atkının kıvrımları, İsa'nın kefenini, altın süslemeleri ise İsa'nın Mezardan Çıkışı'nın parlaklığını sembolize etmektedir.

Khlamys, imparatorla birlikte saraydaki pek çok görevlinin ve soylunun özel durumlarda giydiği törensel bir giysi olmasına rağmen, loros imparatorun hem dünyevi hem de göksel düzendeki yerini belirten dinsel bir semboldür. İmparator yeryüzünde tanrının savunucusudur ve onun bu rolü loros aracılığıyla belirgin kılınır.

Tzangion, erguvan ya da kırmızı renkte, genellikle ipekten yapılan ayakkabılardır. Bu ayakkabıları imparator ve imparatoriçe yalnızca saray törenlerinde değil her durumda giyerlerdi. İmparator ve imparatoriçelerin giydiği tzangion çoğunlukla uç ve bilek kısımlarında inciler ve değerli taşlar ile bezenir (Parani, 2003: 31); (Şekil B7). Bizans'ın son dönemlerinde imparatorun giydiği tzangion'un önde ve yanlarda kartal figürleri ile bezenmiştir.

Şekil B7 : İmparator Nikephoros III. Botaneiates ve Saraylılar minyatür, 1078-1 081,
Kaynak : wikimedia.org; Erişim Tarihi: 13.12.2014

Bizans saray yaşamında törenler önemli yer tutmaktadır. İmparatorların taç giyme törenleri, evlilikler, doğum, resmi görevlilerin terfi törenleri, yabancı elçiler için düzenlenen resepsiyonlar, zafer kutlamaları gibi resmi durumların tüm tiplerini gösteren törenler dışında, kiliselere geçit resminin düzenlendiği yortu günlerinden oluşan bir takvim de mevcuttur.

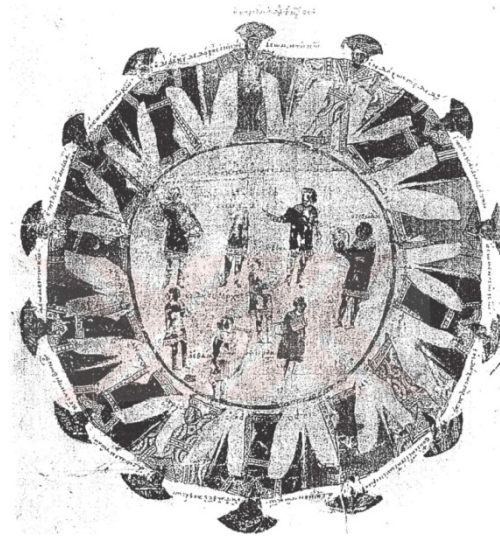
Ayrıntıları özenle belirlenen bu törenler belirli eylem, diyaloglar ve giysilerin sistemli bir sunumunu kapsar. Yalnızca sarayın iç yapısının düzenini ve uyumunu sağlamakla kalmaz aynı zamanda halka ve hatta yabancı konuklara idealize edilmiş Bizans devletinin görünümünü sunar.

Bizanslı kadınlar manastıra kapatılmıyordu ve kısıtlayıcı giyim yasalarına tabi değillerdi. Ama sokaklarda çok fazla kadın görmek alışlagelmiş bir şey değildi ve kadınlar genellikle peçe takıyorlardı.

İmparatoriçenin hamileliğinin son günlerini geçirdiği ve doğum yaptığı ayrı bir oda vardı. Bu oda erguvan rengi döşenmişti. Bu nedenle İmparatorun

meşru çocuklarını belirten "erguvan odada doğan" anlamında Porphyrogenitos unvanının ortaya çıkmasına yol açmıştır.

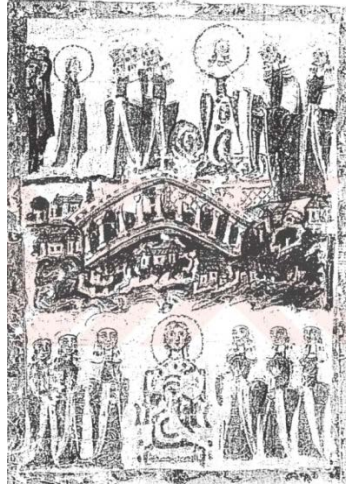
11. yüzyıldan itibaren saray çevresine ait kadınların giydiği tuniklerin kollarının erkeklerin giysilerinin tam aksi yönünde, dirseklerden itibaren oldukça genişleyen bir biçime sahip olduğu görülür. Tunik, modern literatürde tunik, yün, keten ya da ipek kumaştan yapılan, düz kesimli, çeşitli uzunluklarda olabilen, uzun ya da kısa kollu ve genellikle belde bir kemer ile tutturularak giyilen elbise biçimli giysiyi belirtir. Bir daire şeklinde dans eden kadınların gösterildiği minyatürde kadınların giydiği tam boy uzunluğundaki tunikler dirseklerden itibaren son derece genişleyen kollara sahiptir (Şekil B8).

Şekil B8 : Miriam Dansı, minyatür, 1058-1059

Kaynak : wikimedia.org; Erişim Tarihi: 13.12.2014

Yakalık kısmı, kolların üstü ve etek kenarları işlemeli tunikler, yere kadar uzanan bir kuşak ile bağlıdır. Bu çok geniş kollara sahip elbiseler takip eden yüzyıllarda da Bizans soylu kadınlarının giysilerinde moda olarak kalır (Şekil B9).

Şekil B9 : Yabancı Prensesin Düğünü İçin Konstantinopolis'e Gelmesi minyatürü

Kaynak : wikimedia.org; Erişim Tarihi: 13.12.2014

Aynı dönemlerde imparatoriçelerin özellikle değişmiş loros altına giydikleri dibetesion'un da geniş kollara sahip olduğu görülür (Şekil B10).

Şekil B10 : İmparator Ioannes II. Komnenos ve İmparatoriçe Eirene, mozaik, 12. yüzyıl, Ayasofya güney galeri.

Kaynak : wikimedia.org; Erişim Tarihi: 13.12.2014

Uzun kollu, tam boy uzunluğunda ya da daha kısa, kemerli bir tunik olan Skaramangion etek kısmında ön ve arkada ya da yanlarda daha fazla hareket serbestliğine izin veren dar yırtmaçlara sahiptir. Kondakov (Kondakov, 1924: 11) skaramangion'u Pers kökenli bir binici kaftanı olarak tanımlar. Skaramangion terim "Kirman'dan" anlamına gelmektedir. Kirman, İran'da (Pers) Dasht-I Lut çölünün güney batısında bulunan ve önemli bir yün, pamuk ve ipek üretim merkezidir. Skaramangion imparator ve saray görevlileri tarafından, özellikle saray dışındaki geçit törenlerinde giydikleri bir giysidir. İmparator altın işlemeli erguvan rengi skaramangion giyerken diğer saray mensupları çeşitli renk ve desenlerde skaramangion giyerlerdi.

Yabancı elçiler için verilen akşam yemeğinde tüm saray görevlilerinin skaramangion giydikleri, daha yüksek unvanlara sahip olanların ise ayrıca üzerine sagion giydiği bilinmektedir (Oikonomides, 1972: 179). Bu nedenle bir kaftandan ziyade tunik olarak kabul edilmektedir.

Skaramangion'un en iyi betimi İmparator III. Nikephoros'u, Ioannes Khrysostomos ile betimleyen minyatür resminde görülür (Şekil B11). Burada, imparatorun üzerindeki V yaka desenli, belde kemer ile bağlı tunik, önde uzunlamasına bir yırtmaca sahiptir (Spatharakis, 1976: 72).

Şekil B11 : Aziz Ioannes Khrysostomos'un Vaazlar Kitabını İmparator Nikephoros III. Botaneiates'e sunma minyatürü, 1078-1081

Kaynak : wikimedia.org; Erişim Tarihi: 13.12.2014

Bizans döneminde uzun kollu, bol ve basit tuniklere khiton denilmektedir. Bu nedenle Bizans resim sanatı boyunca İsa, havariler, azizler ve Eski Ahit figürleri khiton ile betimlenmiştir (Şekil B12).

Şekil B12 : İsa'nın Ataları, mozaik, 14. yüzyıl, Kariye, iç narteksin güney kubbesi.

Kaynak : wikimedia.org; Erişim Tarihi: 13.12.2014

Bizans saray görevlileri ve aristokratlar orta Bizans dönemi boyunca dibetesion başta olmak üzere çeşitli türlerde tunikleri ya tek başına ya da üzerine pelerinler giymiş olarak betimlenmişlerdir. Önde bir açıklığı bulunan ve belde kemerle bağlanan kaftan türleri ise son Bizans döneminde ortaya çıkar. 12. yüzyıldan sonra ve son Bizans dönemi boyunca imparatorlarda olduğu gibi soyluların giyiminde de geniş pelerinlerin kullanımının bırakıldığı bunun yerine vücuda oturan dar kaftanların moda olduğu görülür.

Doğu kökenli bir kaftan türü olan kabbadion, özellikle son Bizans döneminde daha çok saray görevlileri ve soyluların giydiği tam boy uzunluğunda ve uzun dar kollara sahip, belde bir kemer ile görülen kaftan ile özdeşleştirilir. Kabbadion kökeninde bir Pers terimi olan "qaba" dan çıkmış olabilir. Qaba, Arap literatüründe vücuda tam olarak oturan ve dar kolları olan, önde açıklığa sahip ve kemerle bağlanarak giyilen bir paltoyu belirtmek için kullanılır. Bununla birlikte kabbadion askeri bağlantısı olan bir giysidir. On dördüncü yüzyılda kabbarlion imparatorundan, saraydaki düşük unvanlı görevlilere kadar tüm resmi görevli ve soyluların şölen giysisini oluşturur. Özellikle son dönem resimlerinde saray görevlileri pelerin türü giysiler yerine kaftanla da betimlenir.

Kariye mozaiklerinde (Şekil B13), Megas Logothetes unvanına sahip Theodoros Metokhites uzun kolları olan mavi-yeşil renklere tümüyle bitkisel bezemeler ile kaplı bir kabbadion ile görülür. (Underwood, 1966: 42)

Şekil B13 : Teodor Metokhites ve İsa Mozaiği, mozaik, 14. yüzyıl, Kariye, iç narteks.

Kaynak : bilgi-bilgi.com; Erişim Tarihi: 13.12.2014

Yüksek unvanlara sahip kimselere kıyafeti olan tamparion, tunik üzerine giyilen, sol omuz üzerinde kapatılan bir dış giysidir. Büyük dairesel motiflerin içinde küçük hayvan figürleri ile bezendiğini görülmektedir.

Yuvarlak madalyonlar içinde çift başlı kartal figürleri ile bezeli kahverengi tamparion ile görülür (Şekil B14)

Şekil B14 : Sebastokrator Konstantinos Palaiologos ve eşi Eirene minyatürü

Kaynak : wikimedia.org; Erişim Tarihi: 13.12.2014

2.1.2.3.2. Selçuklu Dönemi Giyim - Kuşam

Orta Asya'da, Ceyhun (Amu Derya) ve Seyhun (Siri Derya) nehirleri arasında kalan bugün Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan arasındaki tarihi bölge olan Maveraünnehir üzerinden gelen ve 10. yy. yoğunlaşan göç dalgaları bölgenin Türk nüfuzunu kuvvetlendirerek onun yeniden egemen hale gelmesini sağlamıştır.

Bu akın sırasında bölgeye gelen toplumlar arasında Uygurların bir kolu olan Yağmalar da olmuştur. Kırgızlara yenilerek parçalanan Uygurlardan kopan bu kol ilk Türk İslam devleti olarak bilinen Karahanlı (840-1041; 1212) devletini kurmuştur.

MÖ. 7-6.yy. kurulmuş olan Afrasiyab Sarayı duvar resimlerin dönemin kıyafet örnekleri görmek mümkündür.

Kabul salonunun doğu duvarının tüm yüzeyi ellerinde ok ve yay tutan Türk askerlerinin tasvirleri ile kaplı olduğu varsayılmaktadır (İskenderzade, 2010: 107). Bu cephede ele geçen fresk parçasını 2.6 x 1,6 m. boyutundadır ve üzerinde yaklaşık 130 cm. boyunda bir figür tasvir edilmiştir. (Şekil B15).

Sağlam yapısıyla Selçuklu Türk tiplerinin anımsatan bu figürün vücudu ve başı hafif yandan, ayak kısmı ise tam profilden canlandırılmıştır. Figür sağ kolu ile vücuduna yayını yaslamış, oku ise uçlarından çok zarif bir jestle tutarak sanki birine sunmaktadır.

Şekil B15 : Karahanlı Afrasiyab Sarayı Kabul Salonunun Doğu Duvarı Freski

Kaynak : İskenderzade 2010: 542

Yüzünün büyük bölümü bozulmuştur, sadece, başlığının bir kısmı korunabilmiştir. Değerli, ters dönmüş damla biçiminde taşlarla süslenmiş sorguçlu küçük takkesinin altından çıkan uzun siyah örülmüş saç telleri sağ omzunun arkasından bacaklarına doğru, bu omuzun önünden kıvrım yaparak sağına ve sol kolun üzerinden soluna doğru uçmaktadır. Üzerindeki sağdan sola kapanan uzun kollu tıraz bantlı kaftanı zengin desenli kumaştan yapılmış, belinde askılı kemer ile tutturulmuştur. Ayaklarında ökçeli ve muhtemelen yumuşak deriden yapılmış çizmeleri vardır.

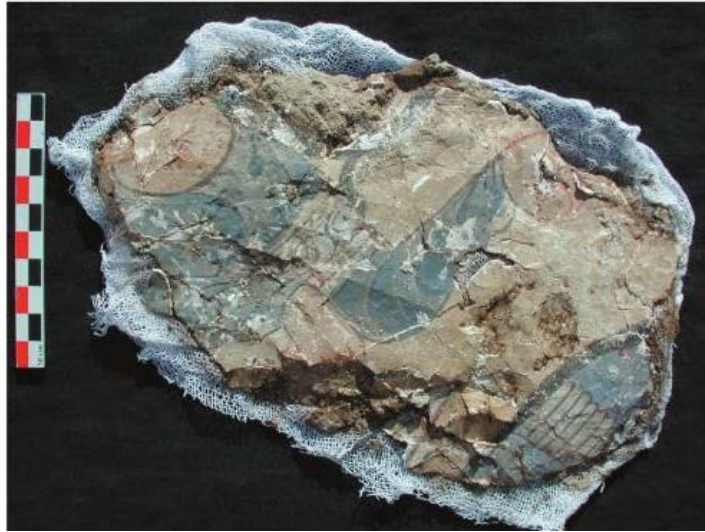
Figürün dizden aşağıya kadar inen uzun kaftanının kumaşı sarı renktedir. Üzerindeki girift süsleme bükülmüş beyaz kurdeleler ve aralarına sıkıştırılmış parlak sarı motiflerden oluşmaktadır. Kaftanın altından görülen gömlek ise mavi renktedir. Geniş ve süslü tıraz bantları üzerinde harflerin yazıldığı fark edilmektedir. Figürün kontur çizgileri kırmızı ile kaftan ve diğer kısımlar ise siyah ve gri ile çizilmiştir.

Figürün uzun örgülü saçları, başlığı, askılı kemeri, kaftanı ve çizmeleri Orta Asya Türk giyim tarzını canlandırmaktadır. Korunabilmiş el fragmanı ve

figürün genel hatları freskin insan tasvirleri yapmağa alışık usta bir ressam tarafından işlendiğini göstermektedir.

Bu figür duvarda kendisi için ayrılmış dikdörtgen çerçeve içinde yerleştirilmiştir. Bu mavi renkte çerçeve geometrik ve bitkisel motiflerden dizilerek 3 x 1,5 m. ölçülerinde bir dikdörtgen oluşturmaktadır.

Kabul salonunun kuzey duvarındaki kompozisyonun tam olarak ne içerdiği henüz tespit edilememiştir. Fakat ele geçen küçük detaylardan duvarın en azı bir bölümünde hayali yaratıklardan oluşan mistik sahnenin canlandırıldığını anlaşılmaktadır. Bu fresk parçası üzerinde insan başlı fantastik yaratıklar ile farklı açılardan tasvir olunan dönerek dans eden figürler görülmektedir. (Şekil B16).

Şekil B16 : Dans eden figür tasviri

Kaynak : İskenderzade 2010: 542

Başka bir fresk parçası bu dans eden figürlerin alt kısmından kopmuş olmalıdır. (Şekil B17)

Şekil B17 : Dans eden figür tasvirinin alt kısmı

Kaynak : İskenderzade 2010: 546

Burada sarı zemin üzerinde iki kişinin dizlerini kapatan parlak mavi ve sarı renkte kaftan paçaları ve kaftan altından görülen bol kıvrımlı şalvarları seçilebilmektedir. Yalın ayak dans eden bu figürler bir bacağı dizden bükerek yukarı kaldırmış, vücutları ise dans hareketi ile ters dönerken tasvir edilmiştir.

Dansözlerin arasında soyutlanmış lale çiçeği çizilmiştir. Tahmini boyutu 30 cm. olan bu figürlerin konturu kırmızı çizgi ile yapılmış.

Yine aynı duvarda ele geçen bir fresk fragmanı üzerindeki portrenin aynı dans eden kişilerin detayı mı, yoksa bağımsız başka bir düzenlemenin parçası olduğu da bilinmemektedir.

Şekil B18 : Üç dilimli kemer altında bir bayan tasvirinden baş kısmı

Kaynak : İskenderzade 2010: 544

Üç dilimli mimari kemerin en sağdaki başlıklı ve yuvarlak yüzlü bir sima çizilmiştir. Başlığı altından çıkan ve kulağını kapatan kıvrım saç teli

burada bir bayanın canlandırılmış olabileceğini düşündürmektedir (Şekil B18). Yüksek yay kaşlı, muntazam düz burunlu, sürmeli çekik gözlü ve ufak ağızlı bu portre Orta Asya kökenli Türk tipini temsil etmektedir. Başın çevresinde görülen üç yarım daireden bayanın başı üzerindeki ilkinin hale olabileceği varsayılmaktadır. Başların etrafındaki haleler semavi parlaklığı ve mevkii simgeler (Süslü, 2007: 137). Bu parçanın küçük ölçülerine rağmen arkada soyutlanmış yoncalı kemerler arasında insan figürlerinin tasvir edildiği seçilebilmektedir.

Diğer bir parçada yine küçük boyutta çizilmiş bir portre dikkati çekmektedir. Bu fresk detayı üzerinde geleneksel hafif yan profilden Orta Asya Türk tipinde ince bıyıklı, ufak ağızlı, yuvarlak yüzlü, yüksek yay kaşlı erkek canlandırılmıştır (Şekil B19) Aynı duvarda çok kötü bir durumda ele geçen zırhlı atlı tasvirinin ise ciddi restorasyona ihtiyacı vardır.

Şekil B19 : Bıyıklı Erkek Portresi

Kaynak : İskenderzade 2010: 545

Orta Asya'nın doğusunda ve İslam Hilafeti'ne sınır topraklarda ard arda ortaya çıkan Karahanlı ve Gazneli Türk İslam devletleri de bölgedeki egemenliklerini kuvvetlendirerek Selçuklu yükselişine de bir nevi zemin yaratmış oldular.

Gazneli dönemine ait Leşkeri Bazar sarayı 164 x 92 m boyutunda dikdörtgen planlı bir yapıdır (Aslanapa, 1984: 41-42). Leşkeri Bazar külliyesinin en özenle işlenmiş mekânı Büyük saray'ın kabul salonudur (Şekil B20).

Şekil B20 : Leşkeri Bazar Sarayı Kabul Odası Duvar Freskleri

Kaynak : İskenderzade 2010: 546

Fresk üzerinde duvar boyunca sırayla dizilen figürlerin Gazne sultanının Türk muhafız askerlerini canlandırdığı yazılı kaynaklarda anlatılmaktadır (Aslanapa, 1984: 44); (Şekil B21).

Orta Asya Türklerin geleneksel giysilerinden olan uzun kaftanları soldan sağa doğru kapanmaktadır, ayaklarında ise yumuşak çizmeler bulunmaktadır. Ayaklara kadar inen geniş paçalı şalvarları atlı toplum olarak bilinen Türklerin vazgeçilmez giyim elemanı olmuştur. Askerlerin üzerinde uzun kollu, belde askılı kemer ile tutturulan kaftanları vardır. Kaftanların geniş üçgen şeklinde yakaları geriye katlanmış, yakanın altından tam boğaz altına gelen gömlekleri gözükmemektedir.

Şekil B21 : Leşkeri Bazar Sarayı Kabul Odası Duvar Fresklerinden Detay

Kaynak : İskenderzade 2010: 547

Sıraya dizilen tüm askerler aynı kesimde kaftanlarda tasvir edilseler de, bu kaftanların çeşitli renk ve kumaş desenleri kompozisyona canlılık

katmaktadır. Askerlerin hepsi sađ elinde ucu sađ omuza dayanan sopaya benzer birer silah tutmakta, sol ellerini ise ya kemere takmıř ya da serbest vucudun yanından tutmaktadır (řekil B22). Askerlerin kemerlerinden ařađı dođru sarkan ucu dűđümlü kűrdeler kiřilerin askeri rűtbelerine iřaret etmiř olmalıdır. Korunabilmiř yűzlerin alt kısımlarında uzun zűlűfler dikkati çekmektedir.

Sarayın muhafız askerlerinin yűz çizgilerini tamamlayan önemli fragman bařka bir yerde, bir sűtun üzerinde bulunmuřtur (Resim 9). Hafif yandan dűnűřlü tasvir edilmiř bu portrede yuvarlak yanaklar, dıř kenarları hafif çekik sűrmeli gűzler, yűksek yay kařlar, dűz burun ve kűçük ađız Uygur fresklerinde ortaya çıkan Tűrk tipi yűz ikonografisine uymaktadır. Askerin dilimli bařlıđı altından çıkan dűz saçları ařađı dođru sarkmakta, bařının çevresindeki çizgi hale řeklinde gűrűlmektedir.

řekil B22 : Leřkeri Bazar Sarayı Kabul Sűtun űzerindeki Freskten Detay

Kaynak : İşkenderzade 2010: 550

Leřkeri Bazar fresklerinde figűrlerin dik duruřları, sıra halinde diziliřleri, kaftan, řalvar, çizme ve askılı kemer gibi giyim elemanları ile Uygur freskleri arasında bűyűk benzerlik yansıtılmaktadır (İřkenderzade, 2010: 115)

Sultan Mahmud'un ođlu III. Mesud tarafından Gazne'nin gűneydođusunda inřa edilen Gazne sarayı 1121 yılında inřa edilmiřtir. Sarayda bulunana mermer levhaların birinde dans eden űç kadın uzun entari biçiminde elbiselerde tasvir edilmiřtir (řekil B23).

Şekil B23 : III. Mesud Gazne Sarayı Mermer Levhalar Üzerindeki Dans Eden Cariyelerin Betimlemesi

Kaynak : İskenderzade 2010: 551

Kadınların birisinin baş kısmı kırıktır. Omuzlarına kadar sarkan uzun ve sola taranmış saçları önden arkaya doğru çelenk gibi takılmış boncuklu tarak ile süslenmiştir. Tombul yanaklı yüzler önceki örnekteki askerin yüzüne benzer şekildedir. Kadınların bellerindeki boncuklu kuşakların uzun, kıvrımlı ve elbise paçalarına kadar inen geniş uçları üçgen şeklinde genişlenmekte ve dans hareketi eşliğinde sağa-sola doğru savrulmaktadır. Yine dans hareketi olarak değerlendirilebilen bir jestle dansözler ellerini avuçları dışa doğru ve parmakları yukarı yönlenecek şekilde önlerinde kavuşturmuş, sağ bacakları ise dizden bükülerek öne doğru uzatmışlardır. Bu mermer levhada sarayda yapılan müzikli danslı ziyafet anı canlandırılmış olmalıdır.

Selçuklu çağında yaşanmış olan ekonomik kalkınma ve yoğun ticari ilişkiler dönem sanatının önemli özelliğini belirlemiş oldu. Bu dönemde ortaya çıkan zengin tüccar zümresi saray dışında yeni bir siparişçi grubu haline gelerek Selçuklu sanatını Orta Çağ sanatlarından farklı daha geniş bir talep ve beğeni yelpazesi içinde sokmuş oldu.

İslam resim sanatı içinde Büyük Selçuklu dönemi minyatürleri çok özel bir konuma sahiptir. Minyatürlü el yazma eserlerin Selçuklu Çağı yoğun üretimi sırasında ortaya çıkan çeşitli resim mektepleri ve tarzları, ulaşılan yüksek sanatsal düzey çini, seramik ve minyatür sanatında önemli gelişimlerin gerçekleşmesine zemin yaratmış oldu (İskenderzade, 2010: 120).

Bilindiği gibi Erken İslam dönemi resim sanatı mimariye bağılı olarak ortaya çıkmıştır. Bu çağlarda yapılmış olan Emevi köşk, saray ve camilerindeki mozaik, fresk ve alçı dekorasyon örneklerinin sadece az bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir. Bunların arasında insan tasvirleri açısından Geç Emevi dönemi köşklere ve Abbasi Dönemi Samarra kenti buluntuları özellikle dikkat çekmektedir (İpşiroğlu, 1973: 33). Bu yapıların süslemede uygulanan insan tasvirlerinden o dönem İslam Dünyasında herhangi bir tasvir yasağı mevcut olmadığı anlaşılmaktadır.

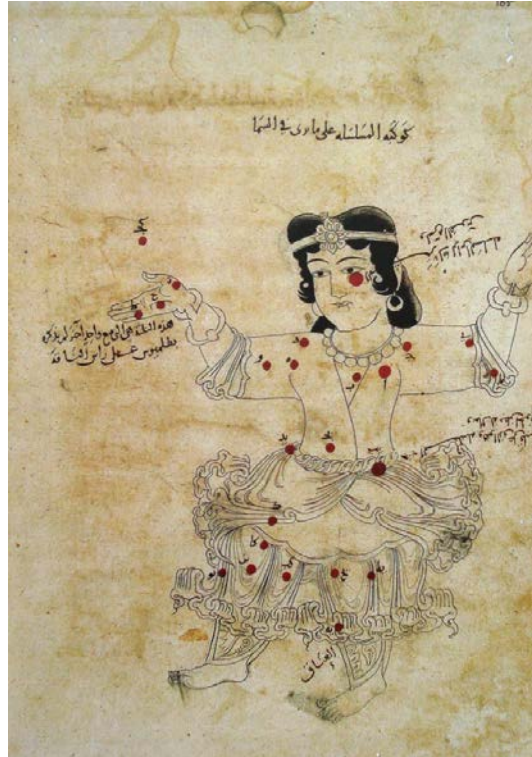
İslam sanatında canlıları tasvir etme yasağının 8.yüzyıldan sonra ortaya çıkan bazı tasvir kısıtlamalarının Hıristiyan dünyasında ikonaklazma olayları ile ilgili olduğu veya onların etkisi altında meydana geldiği tahmin edilmektedir (İskenderzade, 2010: 120). Bununla birlikte sonradan Hadis'lerde kesinleştirilen bu yasağın kaynağı olarak gösterilen bazı Kuran kelimelerinin de farklı şekillerde yorumlanabileceği söylenmektedir (İnal, 1995: 12). Hem Hıristiyanlık hem de İslamiyet'te yakın zamanda yaşanan bu yasaklanma, her iki inancın birbirlerini etkilediği ve tasvir ile inanç arasındaki bağların koparılmasının inanç sistemi açısından önemli olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Mevcut olan tasvir yasağına rağmen Ortaçağ İslam sanatında figüratif süslemenin tamamen ortadan kalkmadığı görülmektedir. Çeşitli dönemlerde İslam kültürü çevresine katılan farklı milletler bu konuya değişik yaklaşım sergilemiş farklı tavır ve uygulamalarda bulunmuşlardır. Bu serbest ve bir manada bağımsız yaklaşımların temelinde duran çok sayıda nedenler arasında milletlerin İslam Öncesi kültür birikiminin de etkisi büyük olmuştur (İnal, 1995: 12).

8.yüzyıldan sonra İslam Dünyasında mimariye bağılı resim sanatı yavaş yavaş geri plana itilerek yerini kitap minyatürlerine bırakmıştır. Estetik gelişim açısından bakıldığında mimari ile ilişkilerin kopması İslam resim sanatı için olumsuz bir olay şeklinde değerlendirilmelidir (İpşiroğlu, 1973: 36). Lakin bu kayıp resmin (minyatürün) edebiyat dünyası ile yakınlaşması ve saray dışına yayılma olanağı bulması ile dengelenmiştir. Böylece İslam minyatür sanatı bir taraftan zengin konu repertuarı kazanmış, diğer taraftan ise kitap vasıtasıyla daha geniş kitlelere ulaşma şansını yakalamıştır.

Büyük Selçuklu Dönemi 11–13 yüzyıl içinde yapılmış olan el yazma kitapların minyatürlerinde görülen ilk tarz Eski Yunan-Bizans resim geleneğine dayanmakta veya o geleneğin kuvvetli etkilerini taşımaktadır. Bu tür minyatürler daha çok bilimsel konuda yazılmış eserlerin, kutsal kitapların ve azizlerin yaşamına dair yazmaların Arap diline çevirilerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu çeviri kitapların resimlendirilmesinde kaynak resmin bire bir kopyasına çok az rastlanmakta, genelde Müslüman ortama uyarlanmış tasvirler görülmektedir. Örneğin insan figürlerinin İslam geleneğine uygun türbanlı ve kaftanlı tasvir edildiği dikkati çekmekte, Hıristiyan sanatının etkisi ise daha çok figürlerin poz ve duruşlarında, ışık gölge yöntemiyle aktarılan üçüncü boyutta, elbiselerinin özel kumaş kıvrımlarında sezilmektedir.

Buna en iyi örnek Dioskorides’in “Materia Medica” eserinin 1224 ve 1229 tarihli çevirilerinde ve El-Sufi’nin “Kitab Suver el-Kevakib es-Sabite” (Sabit Yıldızlar) eserinin İstanbul, Paris ve Londra nüshalarında karşımıza çıkmaktadır (Şekil B24).

Şekil B24 : Al-Sufi’nin “Kitab Suver el-Kevakib es-Sabite” eserinden minyatür. 10. yüzyıl.

Kaynak : , wikimedia.org; Erişim tarihi: 16.12.2014

Bu eserin çeşitli el yazmalı arasındaki Oxford, Topkapı, Ayasofya ve Vatikan nüshaları minyatürlerinin hemen hepsi ortak bir tarzda yapılmamıştır.

Burada daha çok karışık üsluptan bahsetmek veya orijinal resimlerden alınan etki üzerinde kurulan kendi yerel tarzı oluşturma çabalarından söz etmek daha doğru olurdu. Örneğin Topkapı Sarayı Müzesi, Ahmed III 3493 yazması minyatürlerindeki insan tiplerinin Selçuklu insan ikonografisini, Oxford, Bodleian Library, Marsh 144 yazması minyatürlerindeki tiplerin ise Doğu, Orta Asya, Hotan resim tarzını yansıttığı görülmektedir (İnal, 1995: 23–24).

Bir diğer minyatür örneği de al-Hariri “Maqamat”ının 1222–1223 tarihli Paris nüshasını da göstermek mümkündür (Ar. 6094, Bibliotheque Nationale, Paris). Bu nüshanın minyatürlerinde Bizans-Hıristiyan üslubu özellikle insan tasvirlerine çok belirgindir. İnsanların pozları, geniş, çok kıvrımlı elbiseleri, el-kol hareketleri ve özellikle yüz çizgileri Hıristiyan sanatındaki Bizans Dönemi azizlerini çok anımsatmaktadır (Şekil B25).

Şekil B25 : Al-Hariri'nin 1237 tarihli Magamat eserinden bir minyatür

Kaynak : wikipedia.org; Erişim tarihi: 16.12.2014

O dönem Hıristiyan ve İslam dünyası arasındaki bilim, tıp, felsefe alanlarındaki yakın ilişkilerin sanata yansımaları sonucu Hıristiyan resminde İslam sanatından alıntılar, İslam minyatürlerinde ise Hıristiyan sanatının etkileri görülmeğe başlamıştır (İnal, 1995: 34)

Al-Hariri'nın 1222–3 tarihli yazması minyatürleri ile aynı resim tarz sergileyen bir diğer eser 13.yy. tarihlendirilen “Kalila ve Dimna”nın Paris nüshasıdır. (Şekil B26) Genelde hayvan tasvirleri içeren bu yazmanın minyatürleri arasında az da olsa insan figürlerine de rastlanmaktadır. Bu minyatürlerde Bizans resim tarzının etkileri özellikle insan tiplerinde daha belirgin ortaya çıkmaktadır. Bu figürlerin türbanlı ve kaftanlı tasvir olunmasına rağmen yüzleri Batı sanatından benimsenmiş tipleri canlandırmaktadır. Ensiz uzun yüzlerde kaşlar ve uzun düz burun tek çizgi ile belirtilmekte, gözler yuvarlak ve büyüktür. Elbise kıvrımları çoğu zaman ışık-gölge ile aktarılmıştır. Karışık üslup sergileyen “Kalila ve Dimna” minyatürlerinin al- Hariri'nın 1222–3 tarihli yazması resimlerinin aynı merkezde yapıldığı varsayılmaktadır (İnal,1995: 46).

Şekil B26 : Al-Hariri'nin Kalila ve Dimna minyatürlerinden örnek 13. yy

Kaynak : idlelion.blogspot.com; Erişim tarihi: 16.12.2014

Ebu'l Ferec İsfahani'nin “Kitab el-Agani” eserinin 17. cildin giriş sayfasından alınmış olan minyatür ilginç örneklerden biridir. Bu sayfada tahtta oturan bir emir ve çevresindeki maiyeti tasvir olunmuştur. Minyatürün üst sağ ve sol köşelerinde hükümdarın üzerindeki baldaken tutan iki melek yer alır. Emir'in ellerindeki ok ve yay askeri gücü ve kudreti simgelemiş olmalıdır (İnal, 1995: 47). Minyatürde tasvir olunmuş tüm figürler ister giysileri ve oturuş tarzı, ister saç düzeni ve yüz çizgileri ile yeni Selçuklu-Türk tipini temsil

etmektedir. Yuvarlak dolgun yanaklı yüzler, birleşik yay kaşlar, düz, ucu kanca şeklinde hafif kıvrılan burunlar, dar çekik gözler ve ufak ağızlar Orta Asya Uygur sanatındaki insan ikonografisi geleneğinin devamı niteliktedir. Tasvir edilen tüm figürlerin başları çevresindeki haleler bunların hükümdar ailesine mensup kişiler olduğuna işaret etmektedir. Bu durum Hıristiyan sanatında da kullanılan bir betimleme yöntemidir. Hükümdarın başındaki konik, kürklü börk 13.yy. Selçuklu devrinde yaygın olan ve kuzeydeki Orta Asya topraklarının hatırasını taşıyan giyim geleneğini yansıtmaktadır (Şekil B27). Merkezdeki figürün konik ve çevredeki figürlerin yuvarlak başlıkları da Uygur duvar resimlerinde görülen başlık türlerine çok benzemektedir (İskenderzade, 2010: 120). Hükümdarın üzerindeki altın desenli koyu mavi kaftanı sağdan sola kapanmakta, kollarındaki altın tırazların üzerinde ise siyah ile Bedr el-din Lu'Lu' yazılmaktadır (İnal, 1995: 46).

Şekil B27 : Al-Hariri'nin 1237 Tarihli Magamat Eserinden Bir Minyatür

Kaynak : idlelion.blogspot.com; Erişim tarihi: 16.12.2014

Bu minyatürün kompozisyon düzenlemesinde merkezi figür ile çevresindeki figürler arasındaki oran farkı dikkati çekmektedir. Bu tasvir yöntemini Sasani Dönemi kaya üstü rölyeflere bağlamakta, oysa aynı tarzın İslam Öncesi Türk sanatında kaya üstü çizimlerde ve mezar taşlarında

uygulandığı ve bu şekilde figürlerin toplumdaki konumunun ifade edildiği bilinmektedir.

Orta Asya Türk sanatı etkilerinin en kuvvetli şekilde görüldüğü üçüncü resim üslubunu Selçuklu-Türk resim tarzı adlandırmak hiç yanlış olmazdı. Daha önce Uygur duvar resimlerinde ortaya çıkan bu üslubun, Gazneli ve Karahanlı sanatında devam ettirildiği, Selçuklu döneminde ise daha da gelişerek zirveye ulaştığı bilinmektedir. Bu resim üslubunun Selçuklu saray çevresinde devletin resmi tarzı olarak ortaya çıktığı, devletin tüm sınırları içine benimsendiği ve diğer el sanatlarında da etkili olduğu görülmektedir (İskenderzade, 2010: 138).

Büyük Selçuklu döneminde insan betimlemelerinin olduğu diğer örnekleri metal kaplar da görmek mümkündür.

Selçuklu Devri maden eserleri süslemelerinde gezegen ve burç tasvirleri olarak karşımıza çıkan insan figürleri dönemin astroloji bilimine olan büyük merakın ve talebin yansımasıdır (Ölçer: 2005: 102-146). Gezegen ve burçları temsil eden bu figürler genelde 12 Hayvanlı Türk takvimin kahramanları ile birlikte tasvir olunmuştur (Şekil B28).

Şekil B28. : Kazıma Tekniği İle Süslenen Tepsi-Buhurdan.

Kaynak : İskenderzade, 2010: 565

Buradaki insan figürleri genelde bağdaş kurmuş pozda betimlenmiş, ellerinde tuttıkları veya çevrelerinde bulunan nesnelere ise onların kimliğine işaret etmektedir. Genelde bu nesnelerin İslam öncesi Türk inançlarında özel yeri ve yüklenmiş sembolik manaları vardır.

Victoria and Albert müzesindeki 13.yy. tarihlenen ve halkalı aynalar grubundan olan bir örnekte halkanın takıldığı topuz aynanın arka yüzeyindeki süslemenin tam merkezine çok başarılı bir duyarlılıkla yerleştirilmiştir. (Şekil B29)

Şekil B29. : Victoria and Albert Müzesindeki 13.Yüzyıla Tarihlenen Halkalı Ayna

Kaynak : İskenderzade, 2010: 568

Aynanın merkezi madalyonunda yine bir atlı avcı görmekteyiz. Avcının atı ve belden aşağı kısmı yandan, gövdesi ise önden betimlenmiştir. Figür sağ elinde atın dizginlerini, sol elinde ise bir avcı kuşu tutmaktadır. Betimlemede atın koşum takımları çok ayrıntılı bir biçimde aktarılmıştır. Aynı şekilde avcı figürünün üzerindeki dize kadar inen uzun kaftanı, kemeri, önden çapraz kavuşan kaftan yakaları ve yukarı doğru genişlenen dilimli başlığı dikkati çekmektedir. Buradaki avcının siması Orta Asya insan tipine pek benzemese de, buradaki atın kuyruğunun uzun ve düğümlü olması avcının Türk olduğuna işaret etmektedir (Esin, 1968: 780).

Kazılarak süslenmiş bir diğer Selçuklu plakı Viyana Angewandte Kunst müzesinde sergilenmektedir. (Şekil B30)

Şekil B30. : Viyana Angewandte Kunst Müzesinden Kazıma Süslemeli Selçuklu Plakı

Kaynak : İskenderzade, 2010: 569

Plakın kompozisyonu merkezde büyük dairevi madalyon, çevresinde birkaç sıra bordür şeklinde düzenlenmiştir. İlk sırada küçük daireler oluşturan bitkisel, ikinci ve üçüncü sırada ise geometrik düzenleme geçmektedir. En dış bordür ise birbirini kovalayan canlılardan oluşmaktadır. Büyük merkezi madalyon içinde tahtında bağdaş kurarak oturan bir Selçuklu emirini görmekteyiz (Erginsoy,1978: 182). Orta Asya tipinde yuvarlak yüzü ve uzun saçlı genci tasvir eden süsleme ince ayrıntılarıyla seçilmektedir. Kendine emin tarzda tahtında dik oturan figürün elleri bacakları üzerine konmuştur. Emirnin başındaki üç dilimli tacı, uzun, ayakuçlarına kadar inen ve belden kemer ile tutturulmuş süslü kaftanı, kollarında saray mensubu olduğuna işaret eden tırazları büyük bir itina ile aktarılmıştır. İster figürün oturuş tarzı, ister üzerinde oturduğu tahtın ayrıntıları, ister. giyim kuşamı onu Kubadabad sarayı çinilerindeki taht sahnelerindeki insan figürlerine benzetmektedir.

İnsan tasvirleri açısından zengin malzeme sunan Selçuklu aynalarından birisi İstanbul Topkapı Sarayı Müzesinde sergilenmektedir. (Şekil B31). Saplı aynalar grubundan olan ve döküm yöntemiyle çelikten yapılmış aynanın sapıyla birlikte uzunluğu 41,5 cm. dir. Aynanın arka yüzündeki kabarık süsleme altın kakma ile kaplanmıştır. Selçuklu aynalarının geleneksel şemaya uygun şekilde düzenlenmiş süsleme büyük merkezi madalyon ve onu çevreleyen bordürden oluşmaktadır.

Şekil B31. : Topkapı Sarayı Müzesi'nden Çelik Saplı Ayna

Kaynak : İskenderzade, 2010: 571

Merkezi madalyonda Karahanlı geleneğini sürdüren bir atlı avcı figürü betimlenmiştir. İslam sanatında bu figürün ilk 10.yy. Nişapur seramiğinde görüldüğü bilinmektedir (Erginsoy, 1978: 457). Avcı sağ eliyle atının

dizginlerini tutmakta, eldivenli sol eli üzerinde ise avcı doğan kuşunu taşımaktadır. Avcının başı üzerindeki hale onun yönetici sınıftan olduğuna işaret etmektedir. Bordür içinde dikey eksen üzerinden simetrik düzenlenen birbirini takip eden hayvan dizisi en üst kısımda iki kesişen ejder ile tamamlanmaktadır.

Selçuklu dönemine özgü görünüşe sahip atlının ister yuvarlak yüzlü, çekik badem gözlü, uzun saçlı ve sakalsız siması, ister belden kemer ile tutturulan önden çapraz kapanan uzun kaftanı ve çizmeleri, geleneksel Orta Asya insan tipini yansıtmaktadır. Orta Asya Türk kültürünü çağrıştıran diğer detay ise atın düğümlemiş kuyruğudur. Tasma atlının eyerine bağlı olan tazı atın bacakları arasında tasvir olunmuştur. Atlı figürün çevresindeki boş alanlarda av sahnesini tamamlayan bir tilki, sol üst kenarda uçan yabani ördek ve atın ön sağ kalkık ayağı altında düğümlemiş ejder figürleri düzenlenmiştir. Merkezi madalyondaki bu canlılar dış bordürde tasvir olunan birbirini kovalayan çeşitli canlılar ile ortak çağrışım oluşturmaktadır.

Halkalı aynalar grubundan olan ve astrolojik simgeler ile süslü diğer aynanın Artuk Şah için yapıldığı varsayılmaktadır (Şekil B32). Aynanın arka yüzünün süslemesi merkezde Artuklu sultanlarının simgesi olan kartal figürü ve çevresindeki üç sıra şerir şeklinde düzenlenmiştir. Kartal figürü yüksek kabartma tarzında, şeritlerdeki süsleme ise alçak kabartma şeklinde yapılmıştır. Ayna Artuklu sultanlarının çok sevdikleri tılsımlı aynalar serisindedir ve üzerinde bu tür aynaların vazgeçilmez bezemesi olan astrolojik simgeler yer almaktadır. Bordürlerin ilkinde 7 gezegen Klasik Yunan tarzında kıvrımlı tuniklere bürünmüş insan büstleri ile temsil edilmektedir. Daha geniş olan ikinci şerit ise 12 dairevi madalyon içine düzenlenmiş ve 12 burcu temsil eden canlı ve insan tasvirlerinden oluşmaktadır. Atlı ve bağdaş kurarak oturan figürlerin çevresindeki nesnelere onların ait oldukları burçlara işaret etmektedir. Döküm yöntemi ile yapılmış bu tunç ayna yüksek ustalık sergilemektedir (İskenderzade, 2010: 155).

Şekil B32. : Bakır Alaşımından Yapılmış Bir Artuklu Aynası. Çap: 24 cm.

Kaynak : davidmus.dk; Erişim Tarihi: 15.12.2014

Anadolu’da Selçuklu dönemine tarihlenen insan tasvirli maden eşyalar arasında İstanbul H. Kocabaş Koleksiyonunda bulunan plak döküm yöntemiyle yapılmış ve kabarıklı süslemeye sahiptir. (Şekil B33) Erzurum’da bulunan bu yârim daire biçimindeki tunç plağın üst kenarındaki delik bunun bir başka eşyanın veya duvarın üzerine tutturulduğunu göstermektedir. Plakın yıldız tekniği ile süslediği ve merkezine bir akik taşın kakılmış olması da bu plakın değerli eşya niteliğini ortaya koymaktadır.

Şekil B33. : İstanbul H.Kocabaş Koleksiyonundan Bir Selçuklu Dönemi Plakı.

Kaynak : İskenderzade, 2010: 572

Plakın süsleme şeması yarım daire biçiminde merkezi madalyondan ve çevresinde dolaşan yazı şeridinden oluşmaktadır. Yarım daire çerçeve içinde tasvir olunan geleneksel taht sahnesi iki simetrik şekilde bağdaş kurarak

oturmuş figürden oluşmaktadır. Alçak taht veya minder zerinde oturan figürler bir ellerini kalçalarına dayamış, diğer ellerinde ise birisi kadeh, diğeri ise nara benzer bir nesne tutmaktadır. Figürler başlarında püsküllü serpuş, önden çapraz yakalı, bellerinde askılı kemer ile tutturulmuş uzun kaftanlarda ve yumuşak çizmelerde tasvir olunmuştur. Figürlerin arasındaki akik taşın üst kısmında büyük, alt kısmında ise daha ufak birer meyve tepsi yerleştirilmiştir. Plaktaki tasvirlerde dikkati çeken oran problemleri, özellikle figürlerin ellerinde tuttıkları nesnelerin figüre göre çok büyük olmasını Erginsoy 13.yy. daha erken tarihlerde üretilmesine bağlamaktadır (Erginsoy, 1978: 436)

Resim sanatında bağdaş kurarak oturmuş, bir elini kalçasına dayayarak diğer elinde genelde kadeh, meyve veya bir çiçek tutan figür ilk 7-8. yy. tarihlenen Orta Asya Pencikent duvar fresklerinde görülmüştür.

Büyük Selçuklu dönemi insan betimleri heykel örneklerinden de takip edilmektedir.

Geleneksel düşünceye göre İslam sanatındaki insan tasviri yasağı özellikle heykel sanatını etkilemiş ve Müslüman kültürlerinde günümüz heykel sanatı anlamında sanatın gelişimi gerçekleşmemiştir (Okay: 2000: 15-24). Oysa İslam fetihleri sırasında ele geçirilen topraklarda bir taraftan Eski Yunan, Roma ve Sasani mirası, diğer taraftan Hıristiyan Bizans kültürü etkisi altında kalan İslam sanatında insan tasvirlerine sınırlı da olsa hep yer verilmiştir. Bu sınırlama genelde dini yapı ve dini kitapları ihtiva etmiştir. İslam kültürünü tamamen insan tasvirlerine karşı olan bir kültür olarak nitelendirmek bu manada yanlış olurdu. İslam tarihinde belirli bölgeler ve dönemlerde bu yasağa karşı daha esnek davranıldığı bilinmektedir. Örneğin Abbasi ve Fatimi dönemleri lüster seramiklerde çok sayıda insan tasvirli süslemeler dikkati çekmektedir. Coğrafi olarak İran'da diğer Müslüman bölgelerine nazaran bu konuda daha ılımlı davranıldığı Şiiğin etkileri ile açıklanmaktadır (Riefstahl, 1931: 439-463). Gerçi Sünni olan Selçuklu Türklerinin de bu yasak konusunda çok sıkı bir uygulama içinde bulunmadıkları açıktır. Bunun nedenini Türklerin İslam Öncesi sanat geleneklerinde aramak doğru olurdu.

Büyük Selçuklu Dönemi heykel sanatı bir taraftan İslam heykel sanatının mirasçısı, diğer taraftan ise İslam öncesi Türk heykel sanatının devamcısı olarak zengin bir kültürel oluşum sergilemektedir.

İran Selçuklularından günümüze ulaşan belki en önemli eserlerden birisi Sultan Tuğrul'ul tasvir edildiği düşünülen duvar panosudur (Şekil B34). Rey saraylarından birinde ele geçen bu geniş alçı kabartmada saray sahnesi tam ihtişamı ve debdebesi ile canlandırılmaktadır. Emel Esin'e göre (1970: 712-724) burada canlandırılan olay Selçuklu hükümdarının çevresine Oğuz beylerini dizerek onlara görev ve hediyeler dağıttığı "Toy" merasimidir. Büyük Selçuklu Dönemi İran saraylarındaki kabul salonunun düzenini yansıtan bu panoda ilk dikkati çeken husus duvarları ve zemini kaplayan sekizgen-haç biçimindeki çinilerdir. Büyük ihtimalle Anadolu Selçuklu hükümdarı Alaeddin Keykubad Beyşehir gölünün kenarında yaptırdığı Kubadabad sarayını Büyük Selçuklu sultanlarının saraylarına benzeterek aynı biçimde çinilerle kaplattırmıştır.

Şekil B34. : Taht sahnesi. Stucco Rölyef, İran, Rey, 12.yy.

Kaynak : İskenderzade, 2010: 575

Panonun merkezinde yarım daire biçimindeki niş içinde hükümdarın tahtı yerleştirilmiş, tahtın sağında ve solunda daha küçük oranlarda sultana doğru eğilmiş hizmetçi figürleri ve ön sırada kabule gelmiş saray ileri gelenleri tahtın sağ ve sol kenarına doğru iki sıra halinde dörder kişi şeklinde dizilmişler. Bir elini bacağına yaslayarak diğer elinde kadeh tutan bağdaş kurarak oturan hükümdarın hemen ayakları altındaki yazı şeridinde "muzaffer ve adil sultan" ibaresi yazmaktadır. Panonun üst kısmında geçen geniş yazı şeridinde ise sultanın ismi ve unvanları sıralanmaktadır (Hillenbrand, 2005: 93).

Dimdik azametli oturuşu, zengin giysileri ve takılarıyla tasvir edilen hükümdar yarım daire biçiminde sırt kısmı ve taçlara benzer başlıklı sütünceleri bulunan bir taht üzerinde bağdaş kurarak oturmaktadır. Sol elini dizine dayamış, sağ elinde ise bardak tutmaktadır. Tahtın sağında ve solunda ayakta duran figürler hükümdara doğru eğilmiş pozisyonda ve onun figürüne göre daha küçük oranlarda tasvir edilmiştir. Göktürk çağından süregelen ve Selçuklu Dönemi sanatında geleneksel hal almış olan taht sahnesinin tüm ikonografisi burada uygulanmıştır. Diğer taraftan kabartmadaki saray ileri gelenlerinin dizilişi Bezeklik duvar resimlerindeki Uygur Vakıfçıları ve Gazneli Dönemi Leşkeri Bazar sarayı kabul odası duvar fresklerindeki figürleri kuvvetli şekilde anımsatmaktadır. Bu benzerlik Türk sanatının bütün dönemleri boyunca sürekliliği kaybetmeden devam ettirdiğinin çok bariz bir örneğidir (Aslanapa, 1992: 705–721).

Ön sıradaki saray ileri gelenlerin altısı benzer kıyafet ve başlıkları ile seçilmektedir. Bunların üzerinde uzun, önden kapanan kaftanları, bellerinde kuşakları, ayaklarında uzun çizmeleri vardır. Gövdeleri önden, bacakları ise yandan tasvir olunmuş bu kişilerin ellerinde tuttıkları farklı nesnelere ve değişik kol pozisyonları ön sırayı canlandırmaktadır. Bu sıradaki kenar sol ve kenar sağ figürlerin ise farklı görünümü dikkati çekmektedir. Bu iki figürden soldaki uzun külahlı ve kaftansız saray meddahı, bayrağın yakınında duran sağdaki ise muhafız asker olmalı. Bu figürler ile aynı hizada tam tahtın karşısındaki iki küçük fil heykeli kabul salonunun süslemelerine benzemektedir (İskenderzade, 2010: 163).

Berlin Müzesinde sergilenen boyalı stucco heykel bir Selçuklu Dönemi genci tasvir etmektedir. (Şekil B35). İlk Sarre tarafından yayınlanan ve 11–12. yüzyıl tarihlendirilen bu eserin yüksekliği 62 cm. Yüksek kabartma şeklinde yapılmış figür hafif yandan betimlenmiştir. Figürün başında önden bir dilim ile vurgulanan silindirik biçiminde takkeye benzer başlığı, omuzlarından aşağıya doğru sarkan uzun siyah boyanmış saçları, yuvarlak yakalı uzun elbisesi vardır. Mavi renge boyanmış elbise belden uzun kurdele biçimli bir kemer ile tutturulmuş, önden düğümlenen kemerin serbest kalan uçları aşağı doğru sarkmaktadır. Gazneli Dönemi Leşkeri Bazar sarayı fresklerinde benzer bir uygulama ile karşılaşan Schlumberger, bu tür uzun kemer-kurdeleleri bir askeri

rütbe işareti olarak yorumlamıştır . Dirsekten bükülen ve öne uzatılan sağ elinin avucunda çubuk ucuna benzer bir nesne görülmektedir. Ayaklarının kırık olmasına rağmen figürün çıplak ayaklı tasvir edildiği görülmektedir.

Şekil B35. : Boyanmış stucco heykel. İran, 12.yy.

Kaynak : İskenderzade, 2010: 575

Selçuklu Dönemi İran kökenli diğer bir heykel örneği bağdaş kurarak oturan kadını tasvir etmektedir. (Şekil B36). Lady Marling mirası olan ve 12.yy. tarihlenen bu stucco heykel günümüzde London Victoria and Albert Museum’da sergilenmektedir. Klasik Selçuklu güzellik kıstaslarına uygun şekilde yapılmış bu figürün yüz çizgileri Orta Asya geleneğini yansıtmaktadır. Figürün kollarındaki tırazlar saraydan birisinin olduğuna işaret ederken, başındaki üç dilimli kıymetli taşlarla süslü tacı, yüzündeki rahat, kendine güvenir ifadesi, gururlu oturuş tarzı ve zengin takıları onun hükümdar ailesine yakın birisi olabileceği düşüncesini uyandırmaktadır.

Şekil B36. : Oturan Kadın Figürü, Victoria ve Albert Müzesi

Kaynak : collections.vam.ac.uk; Erişim Tarihi: 25.12.2014

Figür yumuşak, kolay kıvrılan, muhtemelen değerli bir kumaştan yapılmış uzun elbisede tasvir edilmiştir. Bu kumaşın deseni diz kısımlarındaki dairevi kazımlar ile aktarılmışa çalışılmıştır. Yüksek tacın üzerine atılmış örtünün uçları uzun küpelerin hareketini tekrarlayarak omuzlara kadar zarif kıvrımlar oluşturarak inmektedir. Tacın altında saçlarının ortadan ikiye ayrıldığı gözükmemektedir. Figür iki eliyle göğsüne yaslayarak şişeye benzer bir nesne tutmaktadır. Sol elin altında görülen kurdeleye benzer ikili uç ya şişenin bağı, ya da geniş kumaş kemerin uçları olmalıdır. Elbisenin geniş kol kenarlarına rağmen ellerin orantısız şekilde büyük olduğu dikkati çekmektedir. Fakat bu oransızlık genel naif tarz içinde çok fazla rahatsız etmemektedir. Heykelin genel görünümü statik, ağır başlı bir izlenim uyandırır da bu sabitliğin arkasında bir devinim ve güç sezilmektedir. Tüm ayrıntılarıyla Selçuklu Dönemi güzellik anlayışını yansıtan bu kadın figürünün haça benzer kolyesi alışılmadık bir nesne olarak dikkati çekmektedir.

Selçuklu stucco eserinde üç figürden oluşan bir taht sahnesi tasvir edilmiştir (Şekil B37). Alçak kabartma şeklinde yapılan bu stucco rölyef parçasında boyama izleri bulunmaktadır.

Şekil B37. : Taht Sahnesi. Selçuklu Dönemi Stuco Kabartma

Kaynak : İskenderzade, 2010: 577

Taht sahnesi merkezde bağdaş kurarak oturan hükümdar figüründen, onun sağındaki dizleri üzerinde oturan bir kadın figüründen ve solundaki daha küçük oranlarda yapılmış ayakta hizmetçi figüründen oluşmaktadır. Merkezdeki hükümdar figürünün bir elini bacağına yasladığı, diğer elinin ise göğsü önünde olduğu görülse de, elin içinde bir nesnenin olup olmadığı rölyefin aşınmış olmasından dolayı anlaşılmamaktadır. Hafif yana doğru yönelmiş hükümdarın, sağındaki figürü dinliyormuş gibi bir hali vardır. Figür ayaklarının uçlarına kadar inen uzun kollu kaftanda tasvir olunmuştur. Kaftanının kesişen çizgilerden ve dairelerden oluşan deseni hizmetçinin kaftan desenine benzemektedir. Ayaklarındaki yumuşak deriden yapılmış çizmeleri Orta Asya geleneğini yansıtmaktadır. Figürün arkasında tahtın sırt kısmı geometrik düzenleme olarak belirtilmiş, kenar köşeleri uzatılarak vurgulanmıştır.

Hükümdarın sağındaki yuvarlak yüzlü, uzun saçlı kadın sol elini hükümdarın omzuna koymuş, sağ elini göğsünün önünde tutmaktadır. Figürün boncuk dizisinden oluşan gerdanlığı dikkat çekmektedir. Daha yalın yapılmış hizmetçi figürünün saraydaki konumu Selçuklu Dönemi taht sahnelerinde geleneksel yöntem olan oran farkı ile aktarılmıştır. Hafif hükümdara doğru eğilmiş bu kişinin de yuvarlak yüzlü ve uzun saçlı olduğu dikkati çekmektedir.

Figür belinden kemer ile tutturulmuş uzun kaftanda ve uzun çizmelerde betimlenmiştir.

12. yüzyıl sonuna veya 13. yüzyıl başlarına tarihlendirilen Şehzade portresi Paris Musee du Louvre'da sergilenmektedir. Bu gerçek boyutta yapılmış olan stuco portrenin İran Rey sarayının rölyef süslemesinin bir parçası olduğu tahmin edilmektedir. (Şekil B38)

Şekil B38. : Şehzade portresi. 13.yy. başları.

Kaynak : louvre.fr, Erişim Tarihi: 15.12.2014

Boyama izleri taşıyan heykelin yüzü Selçuklu Dönemi Türk insan tipine uygun şekilde yapılmış, dolgun yanakları, yay şeklinde yüksek kaşları, çekik gözleri, sivri kalkık burnu, küçük ağzı ve “Ay yüzünü” tamamlayan yuvarlak hafif ağır çenesi ile seçilmektedir. Şehzadenin başındaki silindirik başlık veya tacın altından çıkan kıvrım uzun saçları kulakları kapatarak aşağı doğru sarkmaktadır.

The Metropolitan Museum of Art'ta bulunan atlı seramik fonksiyonel amaçla yapılmış heykellerdendir. (Şekil B39). İran'da yapılan bu seramik heykel-kap 12 - 13.yy. tarihlendirilmektedir. İşlevi bilinmeyen bu figüratif kabın portre niteliği taşıdığı tahmin edilmektedir.

Şekil B39 : Atlı biçiminde seramik kap

Kaynak : metmuseum.org; Erişim Tarihi: 15.12.2014

Dikdörtgen kaide üzerinde duran atlı figürü yalın bir tarzda yapılmıştır. Sırtında bir kalkan taşıyan süvari sol elinde atın dizginlerini, sağ elinde uzun değneğe benzer bir nesne tutmaktadır. Bu nesnenin kamçı olabileceği kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca atlının elinde bir kadehin olduğu da kaynaklarda geçmektedir. Atlının arkasında oturan canlı avcı çita olmalıdır. Figürün başındaki taç formunda biçim aynı zamanda seramik kabın ağız kısmını oluşturmaktadır. Heykel kalıp yöntemiyle çini çamurundan yapılmış, sıraltı siyah boya ile süslenmiş ve türkuaz sır ile kaplanmıştır. Heykel kalıp yöntemiyle çini çamurundan yapılmış, sıraltı siyah boya ile süslenmiş ve türkuaz sır ile kaplanmıştır (İskenderzade, 2012: 170).

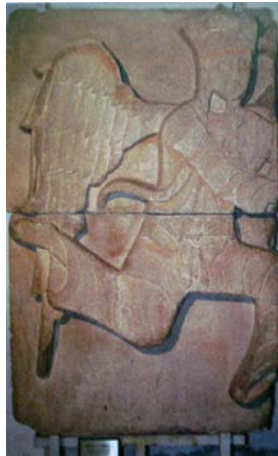
Anadolu Selçuklu Devleti, Selçuklu sanatının Anadolu'da temsilcisidir. Bu dönem Anadolu mimarisindeki taş süsleme tarzının genel değerlendirmesi yapıldığında Divriği, Sivas ve Erzurum bölgesi yüksek kabartma, Konya ve Kayseri ise daha çok alçak kabartmalı süslemeler ile seçilmektedir (Gierlichs: 2000: 371- 381). Üçboyutlu bağımsız heykel türü süslemesine merakın ise daha çok 13.yy. ortaya çıktığını söylemek mümkündür (Gierlichs: 2000: 371-381).

Günümüze ulaşabilen Anadolu Selçuklu insan tasvirli mimari süslemeler taş ve stucco malzemesi ile sınırlıdır. Genelde taş dış, stucco ise iç mekân süslemesinde tercih edilmiştir (Özbek, 2002: 893-910). Anadolu

mimarisinde taştan yapılmış insan tasvirleri arasında daha çok baş veya portre şeklinde betimlemeler ile karşılaşmaktayız (Öney, 1992: 36).

Zamanında Konya Kalesi kapılarını süsleyen çifte melek taş kabartması bugün Konya İnce Minare Taş ve Ahşap Eserleri Müzesi'nde sergilenmektedir. (Şekil B40-41) Rölyeflerden soldaki iki parça, sağdaki ise tek parça halinde gri mermerden oluşmaktadır. Kalınlığı 32-40 cm arasında değişen mermer plakalardan soldaki 97 x 157, sağdaki ise 113 x 123 cm boyutundadır. Bilindiği gibi Türk İslam sanatında kanatlı melek figürü çok ender görülen motiftir (Erdemir: 2007: 44). Bu motifin Selçuklu sanatına girişini bazı araştırmacılar Hıristiyan veya Sasani kültürü gibi dış etkilere bağlanmaktadır.

Her iki melek figürü tam boy olarak yüksek kabartma şeklinde düz dekorsuz bir zemin üzerinde betimlenmiştir. Figürün zemin üzerindeki yüksekliği 12 cm. varmaktadır (Erdemir: 2007: 45). Bir birine benzer ve simetrik şekilde düzenlenmiş iki figür merkeze doğru koşar durumda tasvir olunmuştur. Bunlardan iki parça üzerinde yapılmış soldaki en büyük olanıdır. Figürün başı ve gövdesi hafif yandan, bacakları ise tam profilden verilmiştir. Meleğin sol kolu tamamen, sağ kolunun dirsekten ve sol bacağına dizden aşağıdaki kısmı kesik olduğundan ellerinde tutmuş olabileceği nesnenin ne olduğu bilinmemektedir. Meleğin siması Orta Asya Türk yüz tipini yansıtmakta, başında yüksek üzeri süslü üç dilimli tacı ve örgülü uzun saçları vardır (Erdemir: 2007: 44).

Şekil B40. : Mimari Parça (Kanatlı İnsan-Melek)

Kaynak : İskenderzade, 2010: 585

Figür, kıvrımlarından anlaşıldığı gibi, ince ve yumuşak kumaştan yapılmış önü açık uzun kollu bir ceket ve aynı kumaştan uzun geniş bir pantolon giymiş, belindeki kuşağın iki üçgen ucu püskül gibi aşağıya sarmaktadır.

Şekil B41. : Mimari Parça (Kanatlı İnsan-Melek)

Kaynak : İskenderzade, 2010: 585

Tek parça mermer üzerinde betimlenen ikinci melek kabartmasında figürün öne atılmış sağ bacağına dizden aşağıdaki kısmı ve kanatın ucu kesiktir. Figürün belden yukarıdaki kısmı üççeyrek dönüştü, ayakları ise yandan verilmiştir. Bu kabartmadaki meleğin tacı, yüz çizgileri, elbisesi ve hareketi diğer meleğinkini tekrarlamaktadır. Önceki rölyeften farklı olarak burada meleğin sağ kanadın bir kısmı, sağ el dirseğe kadar, sol elin ise tamamı görülmektedir. Meleğin sola doğru uzatılmış bu elinde çelenge benzer bir nesne tutabileceği parmakların düzülmesinden tahmin edilebilir. Ayrıca sağ kolun koltuk altından dolaşıp üstten aşağı doğru sarkan ikinci örgülü uzun saç da bu bölümden düzenlemeye canlılık ve hareket katmaktadır. Meleğin gözükten sol kanadının sağından daha yüksek hizada olması da merkeze doğru yönelen figürün hareketini desteklemektedir.

Aynı müzede bulunan başka bir taş kabartma yine Konya Kalesinden gelmiştir. Tek parça gri renkte mermer üzerinde yüksek kabartma şeklinde bir figür bağdaş kurarak oturmuş vaziyette betimlenmiştir. (Şekil B42) Sivri kemer şeklindeki bir mimari çerçeve içinde yerleştirilen figürün köşeli başlığının ucu kemerin merkezine dayanmaktadır. Kemerin sol kenarı kavis kısmına kadar kırılmıştır. Kareye yakın taşın genel ölçüleri : genişlik 50 cm.; yükseklik 58 cm.; kalınlık 43-45 cm. şeklindedir. Dimdik oturan figür (erkek) önden tasvir

olunmuş, dirsekten bükülen sağ eli kenara doğru uzatmış ve omuz hizasındaki elinde bir çubuk ucuna benzer nesne tutmaktadır (Erdemir: 2007: 49). Sol eli ise taş balbalları anımsatacak şekilde göğsünün önüne getirilmiş ve parmak uçlarında bir yuvarlak nesne (meyve) tutmaktadır.

Şekil B42 : Mimari Parça (Bağdaş Kurmuş Oturan İnsan)

Kaynak : İskenderzade, 2010: 586

Figür uzun yüzü, sivri çenesi ve iri kulakları ile Selçuklu Dönemi “ay yüzlü” çehrelerden seçilmektedir. Yuvarlak yakalı önden kapanan kaftanı uzun ve kuvvetli boynunu kavramakta ve beline kadar hiç kıvrım oluşturmadan devam etmektedir. Kuvvetli şekilde vurgulanmış beldeki zincir desenli kuşak urgan şeklindeki toka ile tamamlanmaktadır (Erdemir: 2007: 48). Bir minder üzerinde oturan figürün bacak kısımları da yalınlaştırılarak ele alınmış, geniş kıvrımsız şalvar paçaları yanında ayaklar çok küçük ve ince tasvir edilmiştir.

Anadolu Selçuk'lu kıyafet geleneğini gösteren bir başka örnek de mermerden yapılmış kabartma mezar taşıdır. 13. yüzyıla tarihlenen bu örnekte taburede oturan yaşlı kişi ve karşısında bir çocuk figürü tasvir edilmiştir. (Şekil B43)

Şekil B43. : Şahinli Adam Ve Çocuk Kabartması, Konya mezar taşı, 13.yy.

Kaynak : İskenderzade, 2010: 155

Yaşlı figürün yüzünün yarısı kesiktir, sakallı, bıyıklı ve uzun örgülü saçları ise tasvir edilmiştir. Uzun, belden kuşak ile tutturulmuş kaftanı kısa kolludur, altındaki uzun kollu gömleği ve şahin tutan elindeki eldiveni ayaklarındaki çizmeleri Orta Asya Türk giyim geleneğini yansıtmaktadır (Erdemir: 2007: 233).

Başını kaldırıp yaşlı kişiye bakan çocuğun kenarı kesik kıvrımlı keçe külahı, önden kapanan ve belden kuşakla tutturulan kaftanı ve çizmeleri de aynı gelenek ürünüdür. Kolundaki tıraz çocuğun kimliği konusunda bilgi vermektedir. Ortada bir düğüm ile bağlanan yaşlı kişinin kuşağından farklı olarak çocuğun kuşağının kenar uçları yanlardan aşağı doğru sarkmaktadır. Karşı karşıya duran her iki figür üççeyrek dönüşlü verilmiştir.

Selçuklu Dönemi sanatında önemli yer tutan insan tasvirli heykel geleneğinin kökleri Orta Asya Türk kültüründeki Gök Türk Dönemine kadar inerken, stucco malzemedeki mimari süslemenin tarihi gelişimi Abbasi Dönemi Samarra kenti saray süslemelerine ve eğri kesim tekniğine dayanmaktadır (İskenderzade, 2010: 177)

Selçuklu sanatında insan betimlemelerinin ve dolayısıyla kıyafetlerin bulunduğu diğer bir grup da keramik sanatıdır.

Selçuklu Dönemi seramiklerinde insan tasvirli süslemelere lüster, minai, sgraffito ve chambleve (astar kazıma), sıraltı, sırsız ve monokrom sırlı seramiklerde, minai, lüster ve sıraltı çinilerde rastlanmaktadır (Öney: 2004: 61 – 82).

Seramiklerde kullanılan figürler genelde bağdaş kurarak oturan figürler tek veya grup halinde tasvir edilmektedir. Bunların ortak ikonografiye sahip olmaları dikkat çekmektedir. Yuvarlak yüzlü, yay kaşlı, badem gözlü ve küçük ağızlı bu insanlar Orta Asya kökenli Selçuklu Türk tipini canlandırmaktadır (Öney: 2004: 61 – 82).

Selçuklu Türk ikonografisinde figürler genelde önden, yüzler ise hafif yandan tasvir olunmakta. Süslemelerde taht sahnesi, saray yaşamı ve saray eğlenceleri, müzikli danslı ziyafetler, av, spor, savaş sahneleri, edebi eserlerden alınan konular ve astrolojik semboller zengin bir Fotoğraf programını oluşturmaktadır. Elllerinde ebedi hayat suyunu ve gücü simgeleyen kadeh veya sonsuz yaşamı ve cenneti simgeleyen meyve tutan hükümdar figürleri bazen tek, bazen sevgilisi, bazen saray ileri gelenleri veya hizmetkârları ile birlikte tasvir olunmuştur. Bu figürler önden kapanan, uzun kollu, belden kemer ile tutturulan kaftan, uzun, genelde “sıfır yaka” alt gömlek, ayaklarına ise yumuşak deriden uzun çizmeler giymişler. Saray ileri gelenlerinin kollarında tıraz bantları, başlarının çevresinde haleler vardır. Caiger-Smith’e göre (1985: 60) bu haleler sayesinde koyu saçlı bu figürlerin simalarını arka plandan ayırmak çok rahat olmuştur.

Washington Freer Galery of Art’a bulunan minai testi Selçuklu döneminden günümüze renklerindeki parlaklığı kaybetmeden gelebilmiştir (Şekil B44). Alçak tabanlı, küçük boğazlı ve kulplu testi silisli çamurdan yapılmıştır. Beyaz opak sır içine kobalt mavisi, yeşil ve siyah ile boyanmış, sır üstüne lüster uygulanmıştır (Atıl, 1973: 10–15). Testinin gövdesi yatay ekseninde birkaç şeritle çevrelenmekte, küresel gövdenin tam ortasındaki, neredeyse tüm alanı kapsayan en geniş şerit üzerinde yan yana oturan insan figürlerinden kompozisyon düzenlenmiştir. Figüratif şeridin üzerinde bir kaş yazı bordürü, altında ise soyut bitkisel bordür geçmektedir.

Şekil B44. : Minai testi. Beyaz opak sır, lüster. İran, 13.yy. başları.

Kaynak : asia.si.edu; Erişim Tarihi: 15.12.2014

Merkezi şeritte üç grup figür tasvir edilmiştir. Kulpun solunda oturan iki erkek figürü karşılarındaki bayanın yüzüne bakarak konuşmaktadır. Muhabbetin canlı gidişatı el hareketleriyle de desteklenmektedir. Diğer iki grup da erkek ve bayanlar oluşmaktadır. Haleli ve tırazlı bu figürler geniş yuvarlak yüzleri, ince yay kaşları, hafif çekik badem gözleri ve ufak ağızları ile Selçuklu Türk tipini canlandırmaktadırlar. Hepsinin serbest örülmüş uzun siyah saçları bellerine kadar inmekte, erkeklerin başlarında yuvarlak, bazılarında ponponlu başlıkları, bayanların ise küpeleri ve başlarında çeşitli taçları vardır. Figürlerin “sıfır yaka” uzun kollu elbiselerinin desenleri göz kamaştırmaktadır. Birisi kıvrım etli rumi yapraklar, bir diğeri iç içe dizilmiş dairevi ince çizgiler ve yapraklar, bir tanesi de dikey yönde dizilmiş düz ve dalgalı bitkisel şeritlerle süslenmiştir. Figürlerin kumaş desenleri altın sarısı zemindeki kazılarak yapılmış ince kıvrım dallı helezonlara ve seyrek dizilmiş büyük Rumi yapraklara karışarak görkemli bir hava yaratmaktadır. Desendeki tüm detaylar ve genel manzara saray yaşamının konu alındığını göstermektedir.

Washington’un Free Gallery of Art’da bulunan on iki kollu yıldız çini plaka İran bölgesine özgü tarzda rölyef süslemeli yapılmıştır (Atıl, 1973: 110–

111); (Şekil B45). Çok ender süslemeye sahip bu parçada Şahname eserinin kahramanı Bahramgür'ün ejderi öldürmesi sahnesi tasvir edilmiştir. Beyaz silisli çamurdan yapılmış plaka 18,5 cm çapında ve 1.7 cm kalınlığındadır (Arık, 2001: 230). Çininin merkezinde mavi çerçeve içinde atlı figür tasvir olunmuştur. Kırmızı başlıklı, uzun siyah saçlı kişinin yuvarlak yüzü, çekik gözleri, birleşik yay kaşları ve ufak ağız klasik Selçuklu Türk tipini canlandırmaktadır. Atlının üzerinde pembe tıraz bantlı ve pembe yakalı sağdan sola kapanan kaftanı, kemeri, belinde ok kabı ve yayı vardır. Yer yer kavlamaların olduğu çinide desen tahrip olunmuş ve bazı detaylar yok olmuştur. Bu detaylar arasına atın koşum takımları ve eğeri ne yazık ki dâhildir. Kırmızı boya ile aktarılan atın kısa, belki de kesik kuyruğu dikkat çekmektedir. Atlının arkasında bir kuş, atın başı altında ise yılan gibi kıvrılan ve ağzının açarak korkutmağa çalışan ejder tasvir olunmuştur. Minai çinide mavi, yeşil, kırmızı ve siyah renkler dışında yıldız boyanın izlerine de rastlanmıştır.

Şekil B45 : On İki Köşeli Yıldız Plaka

Kaynak : asia.si.edu; Erişim Tarihi: 15.12.2014

Selçuklu dönemi kıyafetlerinin betimlendiği bir başka örnek de dilimli kâsedir. Kuwait National Muzeum'da sergilenen kase Kaşan'da üretilmiştir (Şekil B46). Kasede betimlenen figürler dizlerini bükerek oturmaktadırlar. Klasik Selçuklu Türk tipini yansıtan bu figürler yuvarlak yüzleri, birleşik kaşları, badem gözleri ve küçük ağızları, omuzlarına kadar inen uzun saçları ile

seçilmektedir. Uzun kollu ve “sıfır yaka” kaftanları nokta desenlidir. Haleleri ve kollarındaki tıraz bantları saray mensubu soylu kişiler olduklarına işaret etmektedir. Hafif yandan tasvir edilmiş bu figürlerin sol elleri dirsekten bükülerek önde tutulmaktadır (Caiger-Smith, 1985: 60)

Şekil B46. : Lüster kase

Kaynak : İskenderzade, 2010: 603

The Nasser D.Khalili Collection’da bulunan lüster tabak Kaşan üslubundaki çok figürlü kompozisyonlarının güzel örneklerindedir (Şekil B47).

Şekil B47. : Lüster tabak

Kaynak : khalili.org; Erişim Tarihi 16.12.2014

Yüksek silidir tabanlı düz kenarlı tabağın biçimi bu dönem İran seramiklerinde pek alışılmış biçim değildir. Merkezdeki figüratif süslemeli

daire beyaz ve lüster boyalı iki bordür ile çevrenmiş. Daha geniş dıştaki şeritte yazı süsleme kazılarak yapılmış, dairenin dış kenarındaki daha ensiz beyaz şeritte ise güneş şuaları şeklinde dizilmiş ince tuğlar merkezdeki desenin önemini vurgulamaktadır. Büyük merkezi madalyon içinde sağda ve solda ikişer olmak üzere yüz yüze oturan dört figür tasvir olunmuştur. Haleli, taçlı ve tırazlı bu kişilerin saray ileri gelenlerinden olduğu desenin zengin süslemesinden de anlaşılmaktadır. Dairevi haleler içinde koyu uzun saçlar ile çevrenmiş yuvarlak geniş yüzleri, yüksek yay kaşları, sürmeli badem gözleri ve ufak ağızları ile Orta Asya kökenli Selçuklu Türk tipinin en güzel örneklerindedir. Üzerlerindeki zengin desenli “sıfır yaka” uzun kollu elbiseleri fonunda ince çizilmiş elleri zor okunmaktadır. Arka zeminin kıvrım dallı geniş dilimli yapraklı süslemesi ile kumaşların çeşitli desenleri tabağa ihtişam ve zenginlik dolu bir hava katmakta. Lüster boyanın altın parıltısı ise bu etkiyi daha da kuvvetlendirmektedir.

Günümüzde London Victoria and Albert Museum’da bulunan Selçuklu dönemi çinileri sekizgen yıldız ve haç biçimlerinden oluşan geometrik düzenlemenin bir parçasıdır. (Öney, 1987: 22); (Şekil B48-49).

Şekil B48. : Sekizgen Yıldız Ve Haç Sisteminde Çini Düzenlemeden Bir Detay

Kaynak : vam.ac.uk; Erişim Tarihi: 17.12.2014

Selçuklu sanatında en sık rastlanan bu düzenleme Türk sanatında 11.yy. başlayarak görülmekte ve Asya’dan Anadolu’ya kadar çeşitli yapılarda uygulanmıştır (Mülayim, 1982: 71). 12.yy. sonlarına tarihlenen bu çiniler 13-14 cm. çapında ve rölyefsiz düz yüzeye sahiptir. Geleneksel olarak figüratif

desen sekizgen yıldızın üzerinde çizilmiş, haçlar düz renk ile kaplanmıştır. Çapı 13-14 cm olan yıldızın yüzeyi lüster ile kaplanmış, kenardan boşluk bırakılarak beyaz sekizgen çerçeve ve sekizgenin ortasında yarım palmetlerin saplarından oluşan daire çizilmiştir. Bu sade düzenleme içindeki figür koyu zemin üzerinde beyaz leke şeklindedir. Siluet halinde, sade ve stilize edilmiş motiflerin uzaktan çok net olunmasına dikkat edilmiştir. Yakından bakıldığında insan figürüne dönüşen beyaz lekenin bağdaş kurarak oturan haleli ve tırazlı saray ileri gelenlerden birisi olduğu anlaşılmaktadır. Beyaz hale fonunda tasvir olunmuş yüzler omuzlardan aşağı inen uzun koyu saçlar ile çevrili, yuvarlak yanaklı, birleşik yay kaşlı, çekik sürmeli gözlü ve ufak ağızlı simalar Orta Asya Selçuklu tipini canlandırmaktadır.

Şekil B49. : Sekizgen Yıldız ve Haç Sisteminde Çini Düzenlemeden Bir Detay

Kaynak : vam.ac.uk; Erişim Tarihi: 17.12.2014

Her iki yıldız üzerindeki figürler üççeyrek dönüşlü profilden alınmıştır. Figürlerin beyaz yuvarlak başlıkları halelerin üst kenarı ile örtüşerek kompozisyonun etkisini ve lakonikliğini artırmaktadır. İnce kumaştan yapılmış “sıfır yaka” uzun kollu elbiseler vücut çizgilerini takip eden yumuşak kıvrımlar oluşturmakta. Hareketli, cesur aynı zamanda duyarlı bir el ile çizilen desende elbise kumaşının noktalı deseni iki renk kompozisyona canlılık katmaktadır. Her iki figürün sağ eli dizlerinin arkasında saklanmış, dirsekten bükülen sol ellerinde ise sanki küçük bir kâse veya bardak tutmaktadır.

Başka bir sekizgen yıldız plaka New York Metropolitan Museum of Art'da sergilenmektedir. Yazı bordürü ile çerçevelenmiş merkezi kısımda taht sahnesi canlandırılmıştır (Şekil B50).

Şekil B50. : Sekizgen Yıldız Plaka, Çini

Kaynak : metmuseum.org; Erişim Tarihi: 17.12.2014

Kompozisyonun merkezinde tahtta bağdaş kurarak oturan sultanın bıyıklı ve sakallı olması Selçuklu Dönemi İran seramik ve çinileri için alışılmış haldir. Sultanın başı üzerinde bir kuş, ayakları altında ise aslan tasviri sembolik anlam taşımalı. Başındaki yüksek sarıgi önden değerli taş ile süslenmiş, yuvarlak yüzü, yüksek kaşları, düz burnu klasik Selçuklu Türk tipini yansıtmakta. Başının arkasındaki büyük beyaz hale aynı zamanda kompozisyonun merkezi konumundadır. Uzun kollu zengin desenli elbisesinde motifler ve kollarındaki tıraz bantları detaylı işlenmiştir. Ayakta figürlerin yuvarlak yüzleri, uzun saçları, önden kapanın uzun kollu kaftanları, yumuşak deriden uzun çizmeleri Orta Asya Türk kültürünün izlerini taşımaktadır. Selçuklu Dönemi geleneksel taht sahnesinin canlandırıldığı bu çinide önceki örnekte olduğu gibi yüklenmiş ikinci mana istisna değildir.

Freer Galery of Art'dan başka bir lüster çini plaka kareye yakın biçimdedir (Atıl, 1973: 78–79); (Şekil B51). Plakanın üzerindeki beş figür birbirine paralel devam eden iki çapraz eksen üzerinde dizilmiştir. Bunlardan dördü ön sırada, biri ise arka sırada yerleştirilmiş.

Şekil B51. : Kare Biçiminde Lüster Çini

Kaynak : asia.si.edu; Erişim Tarihi: 17.12.2014

Ön sıradaki figürler sanki bir ziyafette imiş gibi bağdaş kurarak yan yana oturmuşlar. Aynı kesimdeki uzun kollu, “sıfır yaka” elbiselerin çeşitli kumaş desenleri ayrıntılı şekilde betimlenmiştir. Figürlerin birbirini tekrarlamayan simaları klasik Orta Asya kökenli Selçuklu Türk tipini canlandırmaktadır. Hepsinin başında çeşitli biçimlerde başlıkları, önden ikiye ayrılan ve omuzlardan aşağı doğru sarkan uzun saçları, haleleri ve tıraz bantları vardır. Sarayın üst düzey hanımlarından oldukları düşünülmektedir. İkinci sırada tasvir olunmuş kişi öndekiler ile aynı özelliklere sahip, yuvarlak yüzlü, haleli ve tırazlı, uzun saçlıdır. Başında başlığı diğerinkilere benzemektedir. Boyut olarak diğerlerinden daha küçük çizilmesi saraydaki hiyerarşik düzenden kaynaklına bilir. Çininin kare çerçevesi içinde tamamlanmamış gözükten bu desen muhtemelen yan yana dizilmiş diğer çinilerde devam etmekteydi.

1200’e tarihlendirilen insan tasvirli lüster süslemeli kâsenin iç yüzeyindeki tasvirin merkezinde bağdaş kurarak oturan bir hükümdar alçak ayaklı taht üzerinde oturmaktadır (İskenderzade, 2010: 214). Figürün zemininde ince kıvrım dallı ve geniş sivri yapraklı ve büyük çiçekli soyut bitkiler düzenlenmiştir. Hükümdarın hale ile çevrili başında üç dilimli tacı, üzerinde geniş uzun kollu entari biçiminde elbisesi vardır. Kenarlara uzatılmış sağ elinde yuvarlak meyveye benzeyen nesne, sağ elinde ise uzun bir bardak tutmaktadır. Boynunda boncuklardan dizilmiş gerdanlığı, kollarındaki tıraz

bantları ve geniş kol ağızlarında işlemeli şeritler vardır. Elbisenin kumaş deseni ve çevredeki yaprak ve çiçeklerin deseni rezerv tekniğinde lüster boya üzerinden kazılarak belirtilmiştir. İster figürün siması, ister vücut hatlarında ve oranlarında Fatimi Mısır seramiklerinin kuvvetli etkisi görülmektedir (Şekil B52).

Şekil B52. : Kase

Kaynak : davidmus.dk; Erişim Tarihi: 17.12.2014

Anadolu Selçuklu sanatında görülen insan betimlemeleri Büyük Selçuklu'nun devamı niteliğindedir.

Anadolu Selçuklu Dönemi'ne ait sekizgen yıldız çini plakada iki figür ve ağaç tüm zemini dolduracak halde düzenlenmiştir. Yazı bordürü ile çevrili sekizgende Figürler birbirine dönük bağdaş kurarak oturmuş, baş ve vücut kısımları hafif yandan tasvir edilmiştir. Süslemede sır altına kobalt mavisi ile genel kontur çizgileri çizilmiş, sırüstü lüsterle ise ayrıntılı desen ve dokular yapılmıştır (Şekil B53).

Şekil B53. : Sekizgen Yıldız Plaka

Kaynak : İskenderzade, 2010: 617

Simetrik şekilde yapılmış kompozisyonda “hayat ağacını“ temsil eden servi ağacı sekizgen yıldızın dikey eksenini üzerinde durmakta, ağaç gövdesinin altındaki üçgen ise su unsuru olarak düzenlenmiş ve yeraltı dünyaya işaret etmektedir. Haleli ve tıraz bantlı figürlerden soldaki daha geniş yüzlü erkek, sağdaki ise bayan olmalıdır. Uzun saçları, ponponlu başlıkları, yuvarlak “Ay yüzlü” çehreleri Orta Asya kökenli Selçuklu Türk tipini canlandırmaktadır. Boğaz altına gelen uzun kollu elbiselerinin zengin kumaş deseni zemindeki bitkisel süsleme ile karışarak çini plaka üzerinde bir cennet bahçesi etkisi yaratmıştır. Soldaki elbise deseni altıgenlerden bağa kabuğu şeklinde süslenmiş, sağdaki ise bitkisel dekorludur.

Anadolu Selçuklu çini sanatında da insan betimlerine bulunmaktadır.

Berlin, İslam Sanatı Müzesi'nde 1- 929-932 envanter no'lu altı kollu yıldız çini 12-13. yüzyıla tarihlenen Anadolu Selçuklu dönemine aittir. Tek çizgi halinde çerçeveye alınmış yıldızın merkezinde sol ayağını altına almış, sağ ayağını hafif öne uzatarak oturmuş ud çalan figür tasvir edilmiştir (Şekil B54). Müzisyen sazın gövdesini sağ kalkık dizine dayamış ve parmaklarını teller üzerinde gezdirirken, sol eliyle kavradığı sapını aşağıya, yıldızın sağ alt köşesine doğru uzatmıştır. Figürün yuvarlak ponponlu başlığı önden değerli taş ile süslüdür. Omuza doğru inen uzun saçları dolgun yanaklı yüzünü sağdan ve soldan çevrelemektedir. Orta Asya kökenli Selçuklu Türk tipini canlandıran

simasında birleşik yay kaşlar, hafif çekik sürmeli badem gözler, küçük burun ve ufak ağız biraz aceleci tavırla çizilmiştir. Lacivert renkte uzun kollu, önden kapanan “sıfır yaka” kaftanı uzun yeşil gömlek üzerine giyilmiştir. Kaftanın sağ ve sol bacak kısmında oturduğundan dolayı asimetric şekilde yerleştirilmiş birer daire kumaş deseni olmalıdır. Figürün başındaki değerli taş ile süslü başlığı, başının çevresindeki halesi ve kollarındaki tıraz bantları onun soylu birisi ve saray mensubu olduğunu ortaya koymaktadır (Süslü, 2007: 64-65).

Şekil B54. : Altı kollu yıldız, 12-13.yy

Kaynak : smb.museum; Erişim Tarihi: 16.12.2014

Konya II Kılıç Aslan (Alaeddin) Köşkü'nde bulunan ve İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi envanterinde bulunan altı kollu yıldız 12-13. yüzyıl Anadolu Selçuklu Dönemi'ne aittir. Tek çizgi ile çerçeveye alınmış çininin merkezinde kollarını yanlara açmış ve bağdaş kurarak oturmuş bir figür cepheden tasvir edilmiştir (Şekil B55). Yuvarlak dolgun yanaklı yüzü, yüksek ve birleşik yay kaşları, hafif çekik badem gözleri, küçük burnu ve ağız Orta Asya kökenli Selçuklu Türk tipini canlandırmaktadır. Başında mavi renkli yuvarlak başlığı, kulaklarını kapatan kısa saçları, üzerinde önu açık uzun kollu koyu mavi kaftanı vardır. Kaftanın üzerinde lüster boya ile çizilmiş çizgi ve motifler kumaş deseni olmalıdır. Kaftan tam boğaz altına gelen “sıfır yaka” kırmızı renkli uzun gömlek üzerine giyilmiştir. Figürün kollarındaki kırmızı tıraz bantları ve başının çevresindeki hale onun soylu birisi ve saray mensubu olduğuna işaret etmektedir (Süslü, 2007: 65).

Şekil B55 : Altı Kollu Yıldız, 12-13.yy

Kaynak : Arık, 2000: 34

Beyşehir Kubadabad, Büyük Saray'da bulunan ve Konya Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesi envanterinde yer alan 13. yüzyıl Anadolu Selçuklu dönemine ait sekiz kollu yıldız çininin merkezinde kadın olduğu sanılan bağdaş kurarak oturan figür tasvir edilmiştir (Süslü, 1989, 71). Figürün yuvarlak yüzü, yüksek yay kaşları, büyük gözleri, kısa burnu ve ufak ağzı Selçuklu Türk tipini canlandırmaktadır (Şekil B56). Başlığının altından sol omzuna doğru inen uzun düz saçları arkaya atılmıştır. Figür kollarını kenarlara açmış, tam yüz hizasındaki sağ elinde bir meyveye benzer bir nesne tutmakta, sol eli ise kibar bir jest ile çini yıldızın sağ orta köşesine doğru işaret etmektedir. Başında geleneksel önü yüksek börkü, üzerinde zengin desenli kumaştan dikilmiş önden kapanan sıfır yaka uzun kollu kaftanı vardır. Kumaş deseni rezerv tekniğinde kazılarak yapılmış ve iç içe geçen helezon kıvrımlı çizgilerden oluşmaktadır. Gövdesi vücuda oturtan ve belden kemer ile tutturulan kaftanın kol ağzı, boğaz ve paça kenarları ile önden iliklenen bölümü beyaz şerit ile vurgulanmıştır. Başının çevresindeki haleden ve kollarındaki tıraz bantlarından figürün soylu birisi ve saray mensubu olduğu anlaşılmaktadır. Vücudu önden, yüzü hafif soldan tasvir edilmiştir. Ayrıca halenin alışılmadık şekilde yaprağa benzer leke ile yüzün sağında ve solunda desteklenmiş olması dikkati çekmektedir.

Şekil B56 : Altı Kollu Yıldız, 12-13.yy

Kaynak : Süslü, 1989: 71

EK 3: Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Tekstil Endüstrisi

Sıra No	İşyeri Adı	Adres	Alan	Sınıf
1	Bin Cebara Said Mahdumları	İstanbul, Bin Cebara Han'ında	Fes ve çuha	1
2	Panhas Jakop Biraderler	İstanbul, Fincancılar'da, 6	Manifatura	1
3	Dilberzade Kardeşler	İstanbul, Mahmut Paşa caddesinde	Çorap, fanila	1
4	Topalyan Aleksan ve mahdumları	İstanbul, Topalyan Han	Manifatura	1
5	Karakaş Mehmet Macit	İstanbul, Sultanhanım	Tuhafiye	1
6	Vitol J. ve Ortakları	İstanbul, Sirkeci Sanasar Han	Kösele deri	1
7	Alemacıyan	Meydancık İstanbul	Fes	2
8	Altıparmak Sahak Efendi	İstanbul, Altıparmak Han	Kösele, deri	2
9	Ananiyadı Yanko Efendi	İstanbul, Ananiyadı Han	Canfes	2
10	Azoz Leon A.	İstanbul, Çarşılı Han, 22	Sensiyel fabrikası	2
11	İpekçi Biraderler	İstanbul, Emin Bey Han	Tuhafiye	2
12	İbrahim Derviş	Beyoğlu, Doğruyol'da, 374-376	Tuhafiye	2
13	İbrahim Ahmet ve Ali Derviş	İstanbul, Sultanhanım Haçoğlu Han, 120	Tuhafiye	2
14	Uğurluoğlu Yanni S.	İstanbul, Fincancılar'da, 24	Manifaturacı	2
15	Aştayn S.	Beyoğlu, Cade-i Kebir'de	Elbise ve Tuhafiye	2
16	Bahmaras S. ve Abvaf K.	İstanbul, Katırcıoğlu Han	Manifatura	2
17	Bekir İbrahim Mahdumları	İstanbul, Leblebici Han	Kösele ve ayakkabı malzemeleri	2
18	Tirinig Biraderler	Galata, Karaköy	Hazır elbise ve tuhafiyel	2
19	Tokatyan J. ve Embeyan Kumpanyası	İstanbul, Tokatyan Han	Manifatura	2
20	Tiano Samuel ve Biraderi	İstanbul, Sobosyan Han	Manifatura	2
21	Hüsnüzade Ahmet Tırazi ve Mahdumları	İstanbul, Aşir Efendi Kütüphanesi caddesinde	Halap kumaşları	2
22	Haçoğlu Biraderler	Beyoğlu Haçoğlu çarşısında	Manifatura	2
23	Hacı Hasan Mahdumları	İstanbul, Meydancık, 19	Kumaş	2
24	Hüsnüzadeler ve Şinasi	İstanbul, Astarcıyan Han	Manifatura	2
25	Çirçyan Karabet	İstanbul Kürkçü Han	Kürkçü	2
26	Çömlekçioğlu Teodor	İstanbul, Basmacıyan Han	Manifatura	2
27	Çömlekçioğlu Misail	İstanbul, Çilingiroğlu Han	Manifatura	2
28	Daldadiko ve Ortakları	İstanbul, Kamando ve İacivert Han	Peşkir	2
29	Duhanizade Mahdumları	İstanbul, Sultanhanım	Tuhafiye	2
30	Duhanizade Mehmet Tevfik ve Ortakları	İstanbul, Aşir Efendi Han, 23	Tuhafiye	2
31	Dimitriyadı Fis Pródromos	İstanbul, Hacı Küçük Camii'nde	Manifatura	2
32	Roso ve Mahdumları A.	İstanbul, Dikranyan Han, 6, 7, 1	Manifatura	2
33	Selim Abdülmecid Mahdumları	İstanbul, Aşir Efendi Han	Manifatura	2
34	Şamandacıyan ve Ortakları M. K.	İstanbul, Giritli Mustafa Paşa Han	Manifatura	2
35	Şamlı İbrahim Mahdumları	İstanbul, Bahçekapı'da	Tuhafiye	2
36	Şişmanoğlu İzak ve Ortakları	İstanbul, Basiret Han altında	Manifatura	2
37	Sarfani Natan J.	İstanbul, Cermanya Han	Deri	2
38	Sabuncuzade Hacı Abdurrahman Osman Abdullah ve Ortakları	İstanbul, Fincancılar'da Mahmudiye Han	Manifatura	2
39	Ziya Koyuncu ve Ortakları	İstanbul, Mahmutpaşa'da Çorbacı Han altında	Tuhafiye	2
40	Tripuk ve Mahdumu	Galata, Yeraltı Camii civarında	Kösele	2
41	Anram Rafael ve Biraderler	İstanbul, Sultanhanım Napto Han	Kösele	2
42	Osman Ziver	İstanbul, Selvi Han Çıkmazi'nde	Tuhafiye	2
43	Avundukzade Biraderler	İstanbul, Alyanak Han	Manifatura	2
44	Osman Zeki	Beyoğlu, Dörtüol ağzında	Terzi	2
45	Grizagorides Biraderler	İstanbul, Sadıkiye Han Altında ve Beyoğlu'nda	Manifatura	2
46	Grikoryadı Timistokli	İstanbul, Çarşılı Han Marpuçular'da, 35	Manifatura	2
47	Gannirò Gayan H.	Cermanya Han, 1-2	Manifatura	2
48	Fındıklıyan Ohannes Aram	İstanbul, Aşir Efendi Han	Manifatura	2
49	Fikri ve Mahdumları	İstanbul, Küçük İzmirlioğlu Han	Çorap, fanila	2
50	Kasapyan Biraderler	İstanbul, Ankara Han'ında	Tiftik, Yapak, Bağdadi	2
51	Kohen Sabatay ve Mahdumları	İstanbul, Marpuçular'da	Tepre iplik	2
52	Kınacıyan Artin	İstanbul, Kınacıyan Han	Beyaz, Manifatura	2
53	Karakaş Mehmetzade Rüştü	İstanbul, Meydancık	Tuhafiye	2
54	Kürkçüyan Gabriel ve Evlatları	İstanbul, Bakırcılar caddesinde	İplik	2
55	Muradyan K.	İstanbul, Katırcıoğlu Han	Beyaz	2
56	Manukyan ve Biraderi	İstanbul, Kınacıyan Han	Afyon tiftik	2
57	Mayer A.	Galata, Karaköy	Hazır elbise ve tuhafiyel	2
58	Nail ve Koyuncu Biraderler	İstanbul, Sultanhanım	Çorap, fanila	2
59	Yasula Tani ve Menase	İstanbul, Dikranyan han, 6	Manifatura	2
60	Yaramyan Biraderler H. ve T.	İstanbul, Fincancılar'da Giritli Mustafa Paşa Han	Manifatura - Banker	2

Sıra No	İşyeri Adı	Adres	Alan	Sınıf
61	Atlas Ferrer Efendi	Beyoğlu Caddesi Kebir, 336	Canfes, ipek	3
62	Ayas ve Ozeil Efendiler	Marpocçularıda Kezazıoğlu Han	Tuhafiyeye, hırdavatt	3
63	Ananiyadı K.	İstanbul, Meydancık	Canfes	3
64	Atamyan Karakin	İstanbul, Giritli Mustafa Paşa Han, 50	Manifatura	3
65	Arşavir K.	İstanbul, Haçopolu Han, 48	Manifatura	3
66	Arslanidi Biraderler	İstanbul, Salih Efendi han, 8	Tuhafiyeye	3
67	Ağniyadis ve Kumpanyası	Beyoğlu, Caddesi Kebir, 322	Manifatura	3
68	Azaryan Biraderler ve Ort.	İstanbul, Meydancık Türbe sok 4	Manifatura	3
69	Abvaf Hayim ve Mahduma	İstanbul, Sultanhanım Fındıklıyan Han altında,44	Tuhafiyeye	3
70	Ovakkimyan Biraderler	Beyoğlu Caddesi Kebirde, 437	Kadın korsesi	3
71	İskenderyan Bedros	İstanbul, Mahmut Paşa caddesinde	Corap vesaire	3
72	Ohanyan Mihran	İstanbul, Kürkcü Han, 48	Kürkcü	3
73	İsmail Saim	İstanbul, Fincancılar'da, 10	Ağabani	3
74	Ethem Biraderler	İstanbul, Çakmakçılar'da, 78	Ağabani sank peştamal vs.	3
75	Apramyan Mikail ve Ortaklan	İstanbul, Fincancılar'da Yusufyan Han bitişiğinde, 12	Manifatura	3
76	Speçriyan Dikran	İstanbul, Aşir Efendi Han	Deri ve Manifatura	3
77	Elkatib Abbas	İstanbul, Aşir Efendi caddesinde	Fes	3
78	Ben Şosen Vitali Ortaklan	İstanbul, Çarşıda Sepetçi Han, 23-24	Kunduracı	3
79	Bakırcızedeler	İstanbul, Sultan Odaları'nda, 2	Manifatura	3
80	Bardizbanyan Mıgırdıç	İstanbul, Çarşıda İskender Boğazı'nda	Ayakbaki malzemeleri	3
81	Ben Ziyab Barbuş ve Ortağı	İstanbul, Örtücülerde, 6	Fes	3
82	Pilavyan Mihran	İstanbul, Çiçek Pazan, 7	Kösele	3
83	Papadopulo Kostaki ve Ortaklan	İstanbul, Köprülü Han, 5	Kösele	3
84	Pıçarano ve Tabah	İstanbul, Yeni Volton Han	Yapağı	3
85	Pervazyan Nerses	Galata, Omer Abid Han	Ayakbaki malzemeleri	3
86	Papazyan Hırant	İstanbul, Sirkeci Sinasan Han	Manifatura	3
87	Pıaris Mahdumfan Nikola ve Ortaklan	Galata, Kara Mustafa Paşa sokak, 73	Köseleci	3
88	Pandeli Biraderler	Galata, Rıhtım Han, kat 3, nr. 7	Çanta	3
89	Panhas Moşon	Galata, Cermanyan Han, 16	Kösele	3
90	Peykmalyon (Mir Kemal)	Galata, Beyoğlu Doğru Yol	Tuhafiyeye	3
91	Tires J. ve Ortaklan	İstanbul, Yeni Han	Kundura	3
92	Tiryandıllidis Mihail ve Ortaklan	İstanbul, Fermeçilerde, 82	Urgan	3
93	Cünbüşyan Abraham Bedros	İstanbul, Yusufyan Han karşısında, 14	Manifatura	3
94	Cemreoğlu Hristo	İstanbul, Eminoni'nde ve Çakmakçılar'da, 60	Manifatura	3
95	Cezzarzade HafızAh ve Ortaklan	İstanbul, Mahmutpaşa'da Çorapçı Han, 195	Manifatura	3
96	Hacı Mehmet Şerif	İstanbul, Çarşıda Perdehçi sokak	Kösele	3
97	Hacı MustafaoğluLan	İstanbul, Fatih Çörekçi Kapısı'nda	Tuhafiyeye	3
98	Hacı Osmanzade Mehmet Bahattin	İstanbul, Mercan'da 3 Sultan Odası'nda, 2-	Kösele	3
99	Hafız Hulusi ve Mahduma	İstanbul, Çarşıda Sepetçi Han bitişiğinde, 35-36	Kundura	3
100	Hayim ve Ortaklan	İstanbul, Sadıkiye Han	Manifatura	3
101	Hacı İsmail Numan	İstanbul, Örtücüler Kapısı'nda	Tuhafiyeye	3
102	Hacı Serandi Dimitriyadi	İstanbul, Balkapan Han	Hazır elbise	3
103	Hazan ve Moşolam	İstanbul, Tahtakale'de	Tuhafiyeye	3
104	Hayri Koyuncu	İstanbul, Sultanhanım'da	Kundura	3
105	Halil Edip (Nesrin Mağazası)	İstanbul, Sultanhanım Roza Han altında	Canfes	3
106	Halil Ali Kardeşler	İstanbul, Karacioğlu Han, 16	Manifatura	3
107	Dülgeryan Onnik	İstanbul, Sadıkiye Han	Canfes	3
108	... (İsim Belirtilmemiştir)	Tahtakale'de	Tuhafiyeye	3
109	... (İsim Belirtilmemiştir)	İstanbul, Mercan'da Çukur Han	Tuhafiyeye	3
110	Rahvanczade Mehmet Sadık	İstanbul, Sultanhanım, 35	Manifatura	3
111	Rahvanczade Mehmet Arif	İstanbul, Sultanhanım civarında 11,13	Manifatura	3
112	Zodik Aram	İstanbul, Çakmakçılar'da Giritli Mustafa Paşa Han altında	Manifatura	3
113	Süryano J. ve Hananel L. Y.	İstanbul, Sultanhanım	Tuhafiyeye	3
114	Sinemyan Baronan	İstanbul, Haçopolu Han karşısında	Manifatura	3
115	Sinanoglu Teologos	İstanbul, Horasancıyan Han, 14	Tiftik	3
116	S almona Mariyos	İstanbul, Astarcıyan Han	Tuhafiyeye	3
117	Şekercıyan M. A.	İstanbul, Dilisizade Han, 40	Manifatura	3
118	Şişmanoğlu Gela Atidi ve J. Alev	İstanbul, Sultanhanım, 36	Hazır elbise	3
119	Dağstanizade Hacı Celal	İstanbul, Çakmakçılar'da, 73	Ağabani kumaşlan	3
120	Toledo Rafael S.	İstanbul, Sepetçi Han	Kundura	3

Sıra No	İşyeri Adı	Adres	Alan	Sınıf
121	Toledo ve Behar	İstanbul, Makulyan	Manifatura	3
122	Farhi Jak J.	Galata, Haraçlı sokak, 36	Kumaş	3
123	Faraci Morris	Beyoğlu, Cadde-i Kebir'de, 293	Tuhafiye	3
124	Fahri Celal ve Naim	İstanbul, Marpuççular'da, 4-6	Tuhafiye	3
125	Firuzzade Alioğlu Mehmet Şükrü	İstanbul, Örtücüler'de	Yazmacı	3
126	Kuyumcuyan Karabet	İstanbul, Sultanhamam Haçopolu Han altında, 47	Kumaş	3
127	Kavafyan Koprnik	İstanbul, çarşıda Kalpakçılar'da	Yazma	3
128	Kazes Rafael	İstanbul, Haçopolu Han, 1-9	Manifatura	3
129	Kalipolis Nesim Adotlararos ve Ortakları	İstanbul, Mercan'da, 8-11-13	Kösele	3
130	Kaymazadeler	İstanbul, Fincancılar'da, 10	Manifatura	3
131	Kalfopulo K. B	İstanbul, Çiçek Pazarı Caddesi'nde, 46	Canfes	3
132	Kullukzade Mehmet Nuri	İstanbul, Çakmakçılar'da, 19	Manifatura	3
133	Kohen Sarfati ve Ortakları	İstanbul, Sultanhamam Saka Çeşmesi sokakta	Şemsiye	3
134	Gedikoglu J. ve Keşioğlu H.	Galata, Agopyan Han karşısında	Manifatura	3
135	Küleseryan Leon	İstanbul, Fincancılar, Giritli Mustafa Paşa Han	Manifatura	3
136	Kehalezade Mehmet Tefik	İstanbul, Örtücüler'de	Samı kumaşları	3
137	Küçük Mehmetzade Mustafa	İstanbul, Çarşı'da Hacı Hüseyin Sokag'ında	Hazır elbise	3
138	Körpeyan A. ve Ortakları	İstanbul, Marpuççular'da, 44	Tuhafiye	3
139	Körpeyan Leon Ra.	İstanbul, Bahçekapı Tay Han, 52	Gömlek	3
140	Kemhacıyan Artin	İstanbul, Örtücüler'de, 31	Yazma ve Tülbent	3
141	Kalyayan Bedros	İstanbul, Aşır Efendi Han, 6-7	Manifatura	3
142	Mehmet Ziyaettin	İstanbul, İkinci Vakıf Han	Afyon, tiftik	3
143	Mustafa Nuri	İstanbul, Mahmutpaşa Haçopolu Han, 31	Manifatura	3
144	Müftüzade Sadi ve Savakopinsö	İstanbul, Marpuççular'da Barantan Han yanı	Tuhafiye	3
145	Mendikyan Saif	İstanbul, Aleimacıyan Han, 22	Manifatura	3
146	Mehmet Rifat	İstanbul, Örtücüler'de	Halep kumaşları	3
147	Mizrahi Bahor A.	İstanbul, Kalkidi Han, 8-10	Manifatura	3
148	Mor Hayim Izak R. ve Ortakları	İstanbul, Haçopolu Han, 34	Çuha, kumaş	3
149	Mehmet rauf Şirketi	İstanbul, İkinci Vakıf Han altında	Tuhafiye	3
150	Muratoglu ve Tahsin	İstanbul, Fincancılar'da	Manifatura	3
151	Namir Samuel N.	Çorapçı Han	İpek	3
152	Nasi ve Aciman	İstanbul, Bakırçılar sokak	Tuhafiye	3
153	Veleços P. ve ortakları	Beyoğlu Cadde-i Kebir'de	Tuhafiye	3
154	Harran Şeyhi oğullardan Mithat Ömer	İstanbul, Sirkeci Kayseri Han, 16-19	Tiftik	3
155	Hason J. ve Kastoryano	İstanbul, Mehmet Paşa Han, 6	Manifatura	3
156	Yetayanni S.	İstanbul, Yedikule'de, 4	Deri	3
157	Yusufyan Kamik	İstanbul, Sanasar Han	Manifatura	3
158	Altunyan Vahan ve Onnik Bedrosyan	İstanbul, Çarşı Kap Makasçılarda, 5	Kunduracı	4
159	Alkabis Vitali Zakoto ve Ort.	İstanbul, Hödaverdi Han	Elbiseci	4
160	Otocıyan Mahdumu Pozant	İstanbul, Çakmakçılar'da, 70	Manifaturacı	4
161	İderyan Arsak ve Macaryan	İstanbul, Çakmakçılar'da Agopyan Han, 99	Manifaturacı	4
162	İbrahim Hayrettin	İstanbul, Çarşıda Kolukçu sokak, 1	Elbise	4
163	İbrahim Balcı	Sultanhamam Balcı Biraderler Mağazası'nda	Tuhafiye	4
164	İbrahim Cudi	İstanbul, Çarşıda Kalpakçılar'da	Kunduracı	4
165	Otocıyan Ermenak K. S.	İstanbul, Büyük Yeni Han	Yazmacı	4
166	Ahmet Hamiş	İstanbul, Fincancılar Mustafa Paşa Han, 4-3	Manifatura, yazma, fes	4
167	Orhanzade Ahmet	İstanbul, Bat Pazarı'nda, 25	Elbise	4
168	Makbule ve Nüzhet (İstanbul Pazarı Hamamlar Terzihanesi)	İstanbul, Çarşıda Kürkçülerde, 87-93	Terzihane ve hazır bayan elbiseçiliği	4
169	Berberyan Biraderler M. ve A.	İstanbul, Çarşıda Kürkçüler sokağında	Kürkçü	4
170	Bursah Yazmacı Maksut ve Biraderi	İstanbul, Çakmakçılar'da, 59	Yazma	4
171	Bosnalı Hüseyin Hilmi ve Abdullah	İstanbul, Çarşıda Ressam Baskıcılar sokağında, 15-17-30	Yazmacı	4
172	Beharyan Surpa Nubar Biraderler	İstanbul, Çakmakçılar'da, 65-69	Yazma	4
173	Barsamyan Yarıvnt ve Bavrogulo Anastas	İstanbul, Fincancılar'da, 16	Yazmacılık	4
174	Buldanlı Abdullah Azmi	İstanbul, Örtücüler'de, 41	Peştamal	4
175	Behar JosefY	İstanbul, Reji Han, 31	İplik ve manifatura	4
176	Boton ve Sason	İstanbul, Mercan çarşısında	Kösele ve deri	4
177	Buldanlı Serdarzade İbrahim	İstanbul, Çarşıda Örtücüler'de, 17	Ağabani, peştamal vs.	4
178	Berberyan Biraderler	İstanbul, Çakmakçılar Yokusu'nda, 72	Fes, püskül	4
179	Bekyan Nikogos	İstanbul, Marpuççular'da	Gömlek, yaka ve kravat	4
180	Berberoğlu Apóstol	İstanbul, Zindankapı Rüstem Paşa sokak, 16	Urjan ve ip	4

Sıra No	İşyeri Adı	Adres	Alan	Sınıf
181	Pizante Biraderler	İstanbul, Marpuççular'da Kezazıoğlu Han	Tuhafiyeye	4
182	Peronyan Mahdumu K.	İstanbul, Çakmakçılar'da Büyük Yeni Han	Manifatura	4
183	Papazoğlu Kostaki	İstanbul, Çarşıda Feraceciler'de, 19	Kalpak	4
184	Teodosyadı Aleko ve Biraderler	İstanbul, Mahmutpaşa'da Kamando	Kösele	4
185	Tahta Burunyan Onnik	İstanbul, Çarşıda Haffallar sokagında	Deri	4
186	Tütüncüyan ve Karahanyan ve Ortaklan	İstanbul, Katırcıoğlu Han, 30	Manifatura	4
187	Teodoridis Aleko ve Lepitidis İlyia	İstanbul, Bahçekapı'da, 6	Manifatura, şemsiye vs	4
188	Cideciyan Biraderler Mihran ve Mtgıdıc	İstanbul Asır Efendi Kütüphanesi caddesinde Elkâtip Han	Manifatura	4
189	Cafer Sadık	İstanbul, Mahmutpaşa başında	Manifatura	4
190	Hacı Hasan	İstanbul, Uzuncarsı başında Güntüsoğlu Han	Kalpak	4
191	Hasan Basrı (Bursa Bonmarşesi)	İstanbul, Mahmutpaşa Tarakçılar'da	Yazma	4
192	Hacı Mustafazade Ahmet Celalettin	İstanbul, Çarşıda Kuyumcular'da, 4-38	Salvar ve salta	4
193	Havaranı Biraderler	İstanbul, Feşçiler'de, 78	Salvar ve salta	4
194	Hacı Abdulahzade Ali Rıza Ve Mustafa Hulusi	İstanbul, Mahmutpaşa'da Kürkçü Han sırasında	Tuhafiyeye	4
195	Hacı İsa Efendzade İskeçeli Mehmet Asım	İstanbul, çarşıda Örtücüler'de, 81-93	Yazma	4
196	Hayıbdıyan Kamık (Kigork oğlu)	İstanbul, Sirkeci Sanasan Han	İplik ticareti	4
197	Hacı Derviszade Ahmet Kemal	İstanbul, Cafer Ağa Han, 16-17	Gömlek, yaka imalatı	4
198	Hacı Ali	İstanbul, Tahitakale'de Sandıkçılar Caddesinde	Ayakkabı malzemeleri ve lastik	4
199	Hüdaverdizade İsmail	İstanbul, Unkaparı'da değirmen karşısında, 69	Yerli dokuma	4
200	Hayırbegyan Karabet ve Mardiros	İstanbul, Yusufyan Han altında	Manifatura	4
201	Hrisidis Kornelius	İstanbul, Zindan Kapı'da, 24-393	İplik diken bizi	4
202	Çerkeşli Ali Rıza	İstanbul, Çarşıda Kavukçular Sokağında, 15-9	Elbise	4
203	Darıciyan Mihran	İstanbul, Fincancılar'da, 40	Manifatura	4
204	Dedeğazade Nuh Muharrem	İstanbul, Haçopulo Han	Kösele ve manifatura	4
205	Denizlizi Hacı Hasan ve Ortağı İsmail	İstanbul, Mercan	Kösele, deri	4
206	Derbendli Dimitri ve Stefanidi S.	İstanbul, Barantan Han altında, 25	Tuhafiyeye	4
207	Dilberzade Latif ve Asım	İstanbul, Bahçekapı Celal Bey Han	Kundura	4
208	Dervişyan Serkis	Mahmut Paşa'da Yeni Çarşı, 28	Havlu ve canfes	4
209	Doluş Futo ve Ortaklan	İstanbul, Sirkeci Köprülü Han	Deri, kösele	4
210	Değeyan Artin	İstanbul, Mahmut Paşa'da Kürkçü Han, 46	Av derisi	4
211	Dimotiyusoğlu Mikaili	Beyoğlu, Rumeli Han	Kunduracı	4
212	Reisyan S.	İstanbul, Marpuççular'da Çorapçı Han altında	Tuhafiyeye	4
213	Raşıtzade Münip	İstanbul, Çarşıda Örtücüler'de	Yazma	4
214	Radomirof R ve Ortaklan	İstanbul, Çorapçı Han	Bulgar kumaşı	4
215	Zeybekzade Mehmet Şevket	İstanbul, Feşçiler'de 4,6	Tuhafiyeye	4
216	Zeis Anastas J.	Galata, Aleksiyadı Han, 26	Deri ve kösele	4
217	Sotiriyadı S. C.	İstanbul, Kocamanoğlu Han, 6	Kösele	4
218	Sakalakçıoğlu P. Y.	İstanbul, Çorapçı Han karşısında	İpeki	4
219	Süleyman(Feyzullahoğlu)	İstanbul, Çarşıda Haffallarda	Ayakkabı malzemeleri	4
220	Sezai-zade Mehmet Nuri	İstanbul, çarşıda Perdahçılar sokak, 9-7	Kösele, deri vs.	4
221	Sahilyan Artin	İstanbul, Mahmutpaşa'da Yanım Han, 27	Elbise, kalpak	4
222	Şahbağlıyan Biraderler	İstanbul, Mercan Kızlaragası Han, 11	Kundura	4
223	Şemsiyan ve İhram N.	İstanbul, Kendros Han	Manifatura	4
224	Şaleiyan Ev. ve Tavşancıyan V.	İstanbul, Eski Zaptıye Caddesi'nde	Yün ipliği, ipek	4
225	Şehbenderyan B. ve Mikailyan V.	İstanbul, Fincancılar'da, 26	Manifatura	4
226	Şirinyan Mirican V.	İstanbul, Kendros Han altında, 46	Manifatura	4
227	Şemseddin (Osmanlı Terakki Darussınaası)	İstanbul, Şehzadebaşı'nda	Kundura, terzi	4
228	Salih Usta	İstanbul, Örtücüler Çarşısı'nda Çukur Han yanında	Salvar, salta	4
229	Sakaoğlu Ömer	Galata, Yemenciler içinde, 1-5-7	Ayakkabı imalatı	4
230	Ziya Ahmet	İstanbul, Arslan Han, 8	Tuhafiyeye, Kantariye Komisyoncu	4
231	Divacıyan Nubar ve Ortağı	İstanbul, Sultanhanım Saka Çeşmesi	Gömlek yaka, elbise, çamşır ve saire	4
232	Topalyan Ermenak K.	İstanbul, Topalyan Han	Manifatura	4
233	Dağistanizade İbrahim Ziya	İstanbul, Çakmakçılar'da Vahde Han bitişiğinde	Ağabani kumaşları	4
234	Ali Enis	İstanbul, Mahmutpaşa'da Havuzlu Han arkasında, 109	Çorap, fanila	4
235	Ali Sun	İstanbul, Kalpakçılar Başında	Kundura	4
236	Atarlık	İstanbul, Sultanhanım'nda	Manifatura	4
237	Arif Zeki	İstanbul, Meydancık'da	Kumaş, terzi	4
238	Osman Nuri	İstanbul, Sultanhanım	Manifatura	4
239	Abdulaziz	İstanbul, Rasımpaşa Han altında, 11-14	Manifatura	4
240	Osman Sedat	İstanbul, Birinci Vakıf Han, 77	Manifatura	4

Sıra No	İşyeri Adı	Adres	Alan	Sınıf
241	Arapyan Biraderler Hartiyon ve Agop	İstanbul, Mahmutpaşa'da, 36	Manifatura	4
242	Galavani K.	İstanbul, Sirkeci Yalı Koşkü sokak, 56	Manifatura	4
243	Galatalıyan Biraderler	İstanbul, Mahmutpaşa'da, 35	Tuhafiye	4
244	Çavakıl Mois Ve Ortakları	İstanbul, Marpuççular'da	Şemsiye, baston	4
245	Gonaropulo Yanni	İstanbul, Saidiye Han, 24	Gömlek	4
246	Fıncı Ahmetzade Emin	İstanbul, Sirkeci Köprüsü Han, 10	Manifatura Komisyonculuğu	4
247	Karakoçyan Asadur	İstanbul, Manastır Han, 1	Manifatura	4
248	Komandarof Nikola V.	İstanbul, Balkapan Han, 7-10-11	Bulgar kumaşları	4
249	Kazet Franelli	İstanbul, Çakmakçılar'da, 35	Manifatura	4
250	Kazazyan Oseb	İstanbul, Emin Bey Han	Manifatura	4
251	Karabetyan Biraderler	İstanbul, Mercan'da, 41	Ayakkabı malzemeleri	4
252	Koçyan Aramis M. H.	İstanbul, Büyük Yeni Han, 65	Elbise	4
253	Kolaro Klarimon	Beyoğlu, Cadd-i Kebir'de	Tuhafiye	4
254	Kohen Hayim ve Mahdumları	İstanbul, Ketenciler'de Halil Han, 6	Elbise	4
255	Kalarni L. ve K. P.	İstanbul, Sirkeci Köprüsü Han, 9	Kösele	4
256	Levi ve Kumpanyası	İstanbul, Fincancılar'da, 95	Şerit	4
257	Lavaton Moiz	İstanbul, Marpuççular'da Barantan Han, 2	İtriyat, tuhafiyeye	4
258	Marzmanyany Bervant	İstanbul, Kezazpçioğlu Han, 8	Çorap, fanila	4
259	Mendikyan T. ve Mahdumları	İstanbul, Aşir Efendi Han	Manifatura	4
260	Mehmet Tefik	İstanbul, Nalburlarda, 34	İplik	4
261	Mehmet Suphi el-Cuyucani ve Ortakları	İstanbul, Mercan'da Caferiye Han, 8-9	Şam kumaşları	4
262	Mardikyan Stepan	İstanbul, Mahmutpaşa'da İstanbul Yeni Çarşısı'da	Bursa kumaşları	4
263	Motola Baroh	İstanbul, Bahçekapı'da	Tuhafiye	4
264	Mehmet Faik (Ömer oğlu)	İstanbul, Çarşıda Dua Meydanı'nda, 121 -122	Manifatura	4
265	Mehmet Eşref	İstanbul, Köprüsü Han, 2	Kösele	4
266	Mustafa Rfat ve Ortağı	İstanbul, Mahmutpaşa'da Kamando Han	Yazma ve Bursa eyyası	4
267	Murat Ağazade Abdurrahman Ziya ve Mahdumları	İstanbul, Mahmutpaşa'da Cafer Han, 20-21	Çorap, fanila imalatı	4
268	Mezburyan Zara ve Biraderi	İstanbul, Çarşıda Feracçiler'de, 17-20	Tülbent, yazma, boya	4
269	Mehmet Sait	İstanbul, Çarşıda Sümbül sokak, 5-7	Kösele ve saire	4
270	Mehmet Tahir	İstanbul, Çarşıda Dua Meydanı'nda, 14-138	Tuhafiye	4
271	Mehmet Ali ve Galip	İstanbul, Çarşıda Dua Meydanı'nda, 14-138	Tuhafiye	4
272	Molla Ömer	İstanbul, Çarşıda Dua Meydanı'nda, 14-138	Tuhafiye	4
273	Mehmet Tefik	İstanbul, Çarşıda Dua Meydanı'nda, 14-138	Tuhafiye	4
274	Nevin B. ve Kürkçühanlıyan M. K.	İstanbul, Yeni Cami Arabacı sokak, 20	Tuhafiye	4
275	Naum Nesim	İstanbul, Hasekihanım sokak, 23	Canfes	4
276	Nalçacıyan Gabriel	İstanbul, Çarşıkapı'da	Kundura	4
277	Vasiliyadi M. ve K.	İstanbul, Marpuççular'da, 4-6	Tuhafiye	4
278	Vanior Akarmona	İstanbul, Salih Efendi Han	Tuhafiye	4
279	Handeli Elber	İstanbul, Marpuççular'da	Tuhafiye	4
280	Hilel Aron	İstanbul, Boyacı Han altında	Tuhafiye	4
281	Holi Biraderler	İstanbul, Emniyeti'nde Sebzeçiler'de	Kösele	4
282	Yesula Biraderler ve Abvaf	İstanbul, Çorapçı Han	Gömlek	4
283	Yorgiyadi K., Madam Elizabet	Galata, Karaköy'de, 5	Kundura	4
284	Yakopyan Civan J.	İstanbul, Çarşıda Feracçiler'de	Yazma	4
285	Yazmacıyan Mıgırdıç	İstanbul, Giritli Mustafa Paşa Han	Manifatura	4
286	Yazmacı Hasan ve Mahdumu İrfan	İstanbul, çarşıda Öriciler'de, 7-9	Yazma ve tülbent	4
287	Andoniyadis Emanuel	Beyoğlu, Suterazisi sokağında, 1	Kunduracılık	SBOŞ*
288	İnanzade Ali Karnil ve Mahdumu	İstanbul, Sultanhanım Yosifidis Han, 87	Manifatura	SBOŞ
289	Eli Rober	İstanbul, Sultanhanım Mes'adet Han, 12	Şemsiye Fabrikası	SBOŞ
290	İlyas Beyzade Recep Remzi	İstanbul, Yeni Postahane yanında Alelmacıyan Han	Elbise, imalat ve müteahhitiği	SBOŞ
291	Bekirzade Hacı Emir Hasan ve Mahdumu ve ortakları	İstanbul, Birinci Vakıf Han altında	Kundura, Lastik, Tuhafiye, Saraciye	SBOŞ
292	Hasan Efendizade İbrahim Şevki	İstanbul, Sirkeci Yeni Han, 14	Manifatura, zahire	SBOŞ
293	Hakkı Haddad ve Kazım Şeref	İstanbul, Mahmutpaşa'da Tarakçılar'da, 7	Yazma, tuhafiyeye, Erkek-kadın çamaşırı	SBOŞ
294	Hamaratzade Mehmet Nedim	İstanbul, Mahmutpaşa'da, 230	Tuhafiye	SBOŞ
295	Hikmet Kapıcı ve ortakları	İstanbul, Bahçekapısı'nda	İtriyat, tuhafiyeye	SBOŞ
296	Hançerliyan Benon	İstanbul, çarşıda Feşçiler caddesinde	Elbise ve manifatura	SBOŞ
297	Hüseyin Hüsnü (Hakkızade)	İstanbul, Çakmakçılar Subuhyan Han altında, 18	Manifatura, Komisyon	SBOŞ
298	Hasekizade Kardeşler	İstanbul, Sultanhanım Katu-cioğlu Han, 13	Manifatura	SBOŞ
299	Dilberzade İncili Damatları	İstanbul, Sultanhanım Sanca Han altında, 57	Tuhafiye, kundura	SBOŞ
300	Denizlili Hacı Hüseyin vs. Efendizade Hasan Basrı	İstanbul, Yedikule Kazlı'da, 22-24-28	Kösele, ökse meşin	SBOŞ
	* Sınıfı Belli Olmayan Şirket			

Sıra No	İşyeri Adı	Adres	Alan	Sınıf
301	Dulos Aleksandris Ve Mahdumlar	İstanbul, Yedikule Kazlıçeşme'de	Kösele	SBOŞ
302	Recep ve Mustafa Biraderler	İstanbul, Kocamustafapaşa'da, 6 Ve Çakırakçılar'da, 22	Manifatura	SBOŞ
303	Serdarzade Hacı Salih	İstanbul, Eminönü Hüseyin Efendi Han, 3	İplik ve saire	SBOŞ
304	Sait Ebubekri ve Hacı Ah oğlu Beşir	İstanbul, Çakırakçılar'da Mahmudiye Han karşısında	Fes	SBOŞ
305	Taççızade Şükrü Hüsamettinzade Hasan Sabri	Galata, Çarşıda Sebil sokak, 6	Kösele, deri Hacı kundura gereçleri	SBOŞ
306	Araikiyecizade Halil Mahdumu Mustafa Nuri	İstanbul, Mahmutpaşa'da Bezçiler sokağında, 38	Tuhafiye	SBOŞ
307	Gayret Ticarethanesi sahibi Haymilah Sıtkı Haymilahoviç	İstanbul, Çarşıkapı Örucüler'de, 1	Yazma, fes, tülbent vs.	SBOŞ
308	Kardeşler Kundura İmalathaneleri sahipleri Nuri ve Saffet	İstanbul, Yeni Camii karşısında Divanyolu'nda	Kundura	SBOŞ
309	Kalipoldis Adot ve Ortakları	İstanbul, Mercan'da, 8-11-13	Kösele, deri ve saire	SBOŞ
310	Levaten Moiz	İstanbul, Marpuççular'da Barantan Han, 2	İtriyat ve tuhafiyeye	SBOŞ
311	Muhammed Kamil el-Huneydi	İstanbul, Katircioğlu Han yanında	Manifatura	SBOŞ
312	Mehmet Süreyya Paşa (Rıza Paşazade)	Galata, Mertiyani sokak Yakov Han	İplik	SBOŞ
313	Mehmet Vasfi (Beylerbeyi Pazar)	İstanbul, Çarşıda Kalpakçılar başında 168-188	Tuhafiye, manifatura ve yağlıkçı	SBOŞ
314	Mehmet Haddad ve Evladan	İstanbul, Fincancılar caddesinde, 41	Manifatura, yazma, tülbent	SBOŞ
315	Mintancıyan Arşak	İstanbul, Fincancılar'da Yusufyan altında, 3-8	Manifatura, yazma, tülbent	SBOŞ
316	Mustafa Nurettin	İstanbul, Emin Valide Sultan Han, 14	Manifatura, yazma, tülbent	SBOŞ
317	Nur Alizade Emrullah	İstanbul, Çarşıda Tacirler sokağında, 21 -24	Kösele, deri, meşin vs.	SBOŞ
318	Varon Biraderler	İstanbul, Sultanhanım Saidiye Han, 117	Manifatura	SBOŞ
319	Velizade Kangalzade ve Mahdumları	İstanbul, Sultanhanım Aşir Efendi Han altında, 48	Manifatura	SBOŞ

* Sınıfı Belli Olmayan Şirket

EK 4: RÖPORTAJLAR

DENİZ ADANALI

Deniz Adanlı Kimdir?

Deniz Adanlı, 1954 yılında Ankara Kız Lisesi'nden mezun olmuştur. ABD ve İngiltere'de radyo-tv ve halkla ilişkiler çalışmalarında bulunmuştur. 1976-1996 yılları arasında Vakko'nun Halkla İlişkiler Koordinatörlüğü görevini üstlenmiştir.

Deniz Adanlı İle Yapılan Görüşmeden Notlar

Görsel olarak evde başlıyor her şey tabii. O tarihte televizyon falan yok, kitap var hatta çok kitap var. Ankara, bir perde var, arkası tepesine kadar kitap doluydu. İki gece de bir polis basar, kitap alıp götürürdü. Bunun anılarımda ve algılarımda etki yapmamasına imkan yoktur. Demek ki kafamda çok önemli bir şey, ben bunu hiç neden tehlikeli olduğunu o zamanda anlamadım, hala da anlamıyorum. Kitaplar yerine ileri ki zamanlarda da konamıyordu. Bir tarih gelip bende okumak istediğim de yerinde bulamıyordum. Yani her şey baştan başlıyor, bende okuyan bir çocuktum. Bir taraftan da genetik kodlar da var, toplum ve birlikte olduğun kişilerde, hemen küçük çocukluktan sonra okul dışı etrafında mühim.

Ailemin giysi kodları..babam Hukuk fakültesine gidiyor, annem çalışıyordu. Annem Cumhuriyet Halk Partisinin Taş Han' da bir binası, meclisin yanında orada çalışıyordu, babamı da Hukuk fakültesini bitirmesi için maddi olarak destekliyordu. Bizim aile de çalışmayan kadın yok, kıyafet çok önemliydi. Yemek alamayabilir ama

ayakkabı alır gibi söylenceler var. Şimdi bunlara ukalalık, snobizm deniyor. Halbuki şapka tamamlayıcıdır. Annem, büyükannem ve teyzelerim çok çok meraklıydı. Yani kıyafet ciddi olarak önemsenen bir şeydi. Belki çalıştıkları ve dışarı da çıktıkları içindir.

Şimdi ki gibi sosyal hayat, özel hayat, iş hayatına ayrı giysi gibi muhakkak ayrımlar vardı ama şimdi ki gibi spor olayı yok, biz ancak okulda spor yapardık ama benim babam Türkiye’ de ki ilk bisikletçilerden, Fransa’ya yarışmalara gitmişliği vardı. Büyük dedemin Sivas Subaşı’nda haraları vardı. At binilirdi, Ankara’da Dikmen tarafında çiftlikler vardı, oralara hafta sonları gidilirdi ama kadınlarda pantolon yok, etek var, bluz var.

Kıyafetleri gündelikçiler dikerdi. Bizim evde annem dikerdi, sanki bizim evde her zaman dikiş yapılırdı. Ayrıca ben palto bile diktim. Bende dikiş yaptım. Tasarım diye bir şey değil direkt gördüğünü dikmek. Ben çok meraklıyım. Annemlere bir Rum gelirdi, dikişe yardıma gelirdi. Ama ben genç kız olmaya başladığımda rakamsal olarak Türkiye’de para ekumile olmamıştı ki, öyle aman aman zengin yok ki ancak yaşıyor, hazır giyim falan yok, dikilirdi.

İlk lise de İtalya’ya gittim, giyim olarak bizden çok farklı değillerdi, benim ailemdeki giysi medeniyet anlayışından çok farklı değildi, bir sonraki gidişimde güzel bir İtalyan giysi aldım 54’de..

Benim kafamda moda mühim çünkü hep onunla ilgili işler yaptım, öncelikle mankenlik yaptım. Dünya’da da modanın bir çok uygulaması vardır, kendine uygununu seçmek gerekir. Bunların içinde kendime uygununu seçtim. Mary quant ve mini geldiği sene mini giydik, maxi geldiği sene maxi giydik. Ankara insanları içinde o tarihte uça şeyler yapılmadı. Yapmayı da arzulamadım.

Ben her rengi severek kullanırım, bir tarihlerde kahverengi bana yakışmaz diye düşünürdüm. 38 bedendim ama büyük bedenleri bile belli etmeden taşıyabilirdim. Genç yaşlarda gri giydim. Kamuran Cemal, Hasan Cemal’in halası, İstanbul’da da Cemile hanım butik tarzı ilk yerlerini açtılar. O zaman bana sordu Celile Hanım, ‘nerden bildin genç yaşta gri giymenin önemini, ben çok severim dedi. Celinne diye bir modacı, Paris’te bir modacı, ‘griyi gençken giyin, yaşlılıkta renk giyin dermiş’ dedi.

Şimdi benim büyük şansım oldu, Türkiye'nin ilk mankenlerinden biriyim, hazır giyim firmalarına bir fiil defileler düzenledim, içinde bulundum. Onun için kıyafet bana büyük bir artı getirecek diye düşünmedim. Ben seçtim, hele Vakko' ya geldikten sonra dışarıda her zaman sorarlardı nereden bu diye. Birde Bülent Erbaşar , o yün tasarımlar yapardı, alır, giyerdim.

Ama triko sonra ki yıllarda bizlerde iyileşti, Laura Ashley'i severdim,..neyse, ben sonuçta büyük markaların giysilerini kendi şahsiyetlerinin içinde birleştirilmeyeceğini görünce komik durduğunu gördüm. Şimdi para bunları aldırma noktasına geldi. Alınıyor da ama bir gün Yves Saint Laurent'ın tipini, bir diğer gün, Thierry Mugler tipini, o sizin olmuyor, o kılık, o modacının hayal ettiği tiplere girmeye çalışıyorsunuz. Pek de iyi taşıyamayabilirsiniz, çünkü defileden alınan giysileri modellerin üzerinde görüyoruz, ticaret içindir. Güzel kılık ama siz değil, olmayabilirsiniz.

Bir ismin marka haline gelmesi, bir kurumun marka haline gelmesi. Bir insanın 80-90 yaşına geldiğinde marka olması..Vakko bir markadır, İçine fikir girdi, ilkler girdi...

Vakko Ankara' da galeri açan ilk müessesedir, derken İstanbul' da açtı. Kültür, sanat açısından özendirmek için resim yarışmaları yapılırdı, çevrecilikle ilgili 'bu dünya yalnız bizim değil' dediğimiz okullar arası yarışmalar vardı, Defileler için başlayıp, organizasyonlarla masa düzenlemeleri, hazır giyim müessesinden personel yoktu, hizmet görevlisi dedik, satıcı demedik. Satış personeli dedik, manken de yetiştirdik, bir tarih Avrupa' da hizmet personeli kötüyken en iyisi bizdeydi..Dışarıdan bir zaman Amerika' dan insanlar getirip insanları yetiştirdik...Hazır giyim isminden bir marka, bir kurum haline geldi..moda Vakko'dur sadece bir isimdir ama altında yatanlar çok daha önemlidir. Bu marka Türkiye için önemlidir.

Kıyafet, erkek, çocuk, kadın ama ayakkabıları ilk zaman dışarıdan getiriyorduk, ilk zaman iyi değildi sonradan iyileşti malzeme yeterli değildi. Ample Fissler diye bir adamla çalıştık, şu bu.. ben zaten Vitali beyle personeli yetiştirmek için işe başladım. Halkla ilişkiler diye bir bölüm yoktu. Vitali bey halkla ilişkiler bölümünü kuralım dediği zaman sizzaten başlı başına halkla ilişkiler bölümüsünüz derdim.

FİLİZ AKIN

Filiz Akın Kimdir?

Türk sinemasının önemli figürlerinden Filiz Akın birçok filmde rol almış, uzun yıllar Fransa'da yaşamıştır. Önemli sinema ödülleri kazanmıştır. Kitapları bulunmaktadır.

Betül Mardin İle Yapılan Görüşmeden Notlar

Benim babaannem Çerkez, annemin babası Arnavut, Balkan ve Kafkasya karışık genlerim onlara ait. Annem bir dönem konservatuarda okumuş, çok modern bir kadın. Babam Afyonlu bir eczacı aileden geliyor. Gayet modern bir hayatları var. Cumhuriyetin kazanımlarından modern bir yapıda, kardeşlerin hepsi Afyon'da keman dersi alıyorlar. 1925'lerde. Babam avukattı. Babam annemden ayrıldıktan sonra yeni ailesiyle İzmir'e yerleşince sonradan duydum ki iki arkadaşını ikna ederek İzmir filarmoni orkestrasını kurmuşlar

Çocukluğum Afyon'da geçti. Afyon'da dahi özentisi değil dünyalı olmak gibi estetik değerlere ulaşma gayreti içinde. Afyon'da bu etkiler gözüküyordu. Bu filmcilik, resim olabilir, heykel olabilir edebiyat olabilir. Dünya çapında insanlar yetişti.

Giyime çok ilgiliydim. Annem bana Kıbrıs'tan bir bebek getirmişti, annem çok iyi dikiş dikerdi. Annem geçimimizi sağlamak için dikiş dikerdi. Annem lise mezunu, dedem Atatürk'ün şifre müdürüymüş, dedem tüm gidilen gezilere ailesini de götürürmüş. Annemde estetik algısı ve dünyayı takibinde etkisi vardı. Bir de Burda Dergisi girdi hayatımızda. Buda önemliydi.

17 diye bir dergi vardı annem beni giysilerimi hep dikti. Annem hep müdahale ederdim, rica ederdim, kızım olmaz der ama oldururdu.

İlk 70'de İngiltere ve Paris'e gırtım.

Biz çok farklı değildik, biraz daha Merı Quant diye bir markadan benim çok beğendiğim paltolar vardı, şapkalar aldım. Paris'te giydiğim zaman herkes bana bakıyordu. Gelip filmlerde giyiyordum. Paramın hepsi giyime gitti. Bana efsane kadın falan diyorlar ama ben gayet sıradan bir kızdım. Burada benim başarıım ancak o kızı söylenen duruma proje olarak taşımış olmamdır.

Ben o dönemde bununla da gurur duyabilirim sarışın hep vamp kadın olmuş mesela Cahide Sonku bile sarışın vamp, iyi kızların erkeğini elinden alan kadın galiba ben bu algıyı değiştirebilmişim diye bir kritik yapıyor sinema eleştirenler. Ben hiç hayatı akışına bırakmadım. Ben hep sınırlarımı değiştirmeye çalıştım. Benim sınırlarımla bu olabilirdi.

O zaman senelerin en güzel giyineni seçilirdi ben, Ajda Pekkan, Nebahat Çehre vardı, Gönül Yazar vardı.

Ben Ajda'yı çok beğenirdim, Gönül Yazar çok güzel giyinirdi. Ediz Hun temiz giyinirdi, Tarık Akan daha bohem kartpostal çocukluktan iyi bir oyuncuya dönüştü. Yılmaz Güney sinemayı çok bilen bir adam kıyafeti çok takip etmezdi ama çok alımlıydı.

Benim tercihlerim dişilik hiçbir zaman olmadı, beni çarşıda sinemaya giderken görseniz dökülüyorum, ben şimdi bohem oldum, tip top olmaktan hep kendimizi beğendirmekten o kadar yorulmuşum ki rahatlığı şimdi çok seviyorum. Bunca zamandır hiçbir şey üretmemişim bir yere koymuş seyirci çok şımartarak bu sevgi ve saygılarını o kadar cömertçe gösteriyorlar ki.

Bodrum müzik festivali açılışında pazardan giymiştim.

Birde çok marka giydim övünmek için söylemiyorum seyircim çoğalsın diye param orada bitti.

Sinemada frapanlık avangart giyim sonraları artılar getirdi. Şehirli kadınlar şimdi bile o ne kadar güzeldi diyorlar. Moda ve seçim olgusu, kırılma noktası. . .

Marka olarak Amerikan pazarları, dışarıdan eşya getiren zevkli hanımlar gulsonemeline. . Ben daha çok Fransız rüzgarına katıldık. Kolejin güzelliği bize kendi kimliğimizi unutturmadı. Bizim okulda folklorda oynanır pop müzik yarışmaları da yapılır. Louif Neron, Faize Sevimler zamanına göre modacı, Zübeyde Hanım, mesela ben hiç Mualla Hanımla çalışmadım. En etkilendiğim Yıldırım Bey oldu. Haza Beyefendi. Ufak bir drape ya da pensle kadının en güzel tarafını ortaya çıkarır.

Selvi Vertal daha çocuksu tipler Marlyn Manroe'yu beğenirim ama sevmiyorum. Oyuncu olabilir, Briditte Bardot "Allah Kadını Yarattı" filminde seksiydi ama çocuksu bir kadındı. Catrenie Deneuve asil ve hoş bir kadın. Sophia Laurent'le konuşmuştum. Şapkacısının açılışında.

Yıllar içinde sadeleştim gençken daha frapandım. Pazardan da alıyorum, bütün kültürel sosyal değişimleri en çok o da gösteriyor. Moda zaten değişim demek. Kendini ifade etmenin aracı. Ama şekilden şekle girmek anlamında değil. Şimdi güzel bir şey oldu, çok iyi markalarla dünya trendini takip eden yapıda o kadar uygun fiyata o kadar güzel sunuyorlar ki. Kesimler o kadar kaliteli ki.

Paris'e atanması Sönmez'in beni çok şaşırtıp ben ne oldum olmadı. Temsili yönden önemli ama benim gibi halkı tarafından sevilen bir insan için kafamı döndürecek bir şey değildi. Filiz Akın gibi popüler bir kimlik bu görevi oynayacak mı diye. Bunun tereddüdü oldu insanların. Ben o kadar sevgi ve saygıyı gördüm ki. Oradan milliyetçiliğim arttı.

Orada marka giydim, Fransızlar markaya önem veriyorlar. Thierry Mugler giydim çok. O vatkalarıyla daha heykelimsi duruşuyla güçlü bir kadın. İnsanlar tanımadıkları ülkelerin sefaretlarına gelmezler ama biz bunu aştık. İyi bir projeydi.

HANZADE ve SUNA AKSU

Hanzade ve Suna Aksu Kimdir?

1917'de doğan Hanzade Aksu, Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in üst ekonomik sınıfına ait yaşamında, Boğazdaki ailesine ait yalısında, Münir Nurettin Selçuk'tan Yahya Kemal'e olan dostlarıyla yaşadığı sosyal ve kültür yaşamından tanıklıkları İstanbul üst sınıfını anlamayı olanaklı kılmıştır. İlk araba kullanan kadınlardan biri olmasıyla da Türkiye yakın tarihinin önemli figürlerindedir.

Hanzade ve Suna Aksu İle Yapılan Görüşmeden Notlar

Büyük annemi ve büyük babamı hiç tanımadım. Hepsi vefat etmiştir. O zamanların insanların fazla iş gören insanlar değildi. Babam memurdu. Annemin varlığı vardı. Evleri vardı.

Çengelköy'de yaşırdık. Orada ilkokula gittim. Bahçeler içinde, hep ağaç tepelerinde büyüdüm. Bizim evde fazla gürültü olmazdı. Ben 1917 yılında doğdum. 1925'lerde çocuktum. İstanbul kışın karlar içindeydi. Sobalar vardı, telefon yoktu. Radyo yoktu. Çocukluğumuz fevkalade hayatımız olmadı. Atatürk'e çok büyük sevgim var. O bizi kurtardı. Bugünü görünce çok üzgünüm. Hiç yokluktan, memleketi kurtarmak için yokluk içinde yaşayan insanlar hayat verdi memlekete. O bizi kurtardı. O olmasa bugün hangi memleketin esiri olurduk bilmiyorum. Atatürkle, Türklüğümle övünüyorum.

Güzel bir hayat yaşadım. Çengelköy'de tepede otururduk. Okul aşağıdaydı. Koşarak inerdik okula. Çok yürürdüm. Yürümeyi severdim.

Maalesef Atatürk'ü göremedim. Kızım çok küçüktü. Atatürk Elazığ'a geldi. Ben gidemedim. Kocam gitti. Ben gidemedim. Çok üzgünüm.

Evlenene kadar Çengelköy'de oturdum.

Evlendim Çankırı ve Çerkez'e gittim. Suna'ya hamileydim. Sonra İzmir'e gittik. Bir kaç ay kaldık. Kocam tünel yapıyordu. İzmir'den sonra, Elazığ'a gittik. 2 sene orada kaldık. Orada çok güzel dostluk edindik.

Elazığ'ı hiç yadırgamadım. Gayet dürüst ve namuslu halkı vardı. Sanki senelerce orada yaşamış gibiydim. Oradan sonra Adana'ya gittik. Adana çok daha farklıydı. Orası çok farklıydı. Rahatsız vericiydi.

Elazığ'da edindiğim arkadaşlıklarım uzun yıllar devam etti.

Adana'dan sonra Mersin'e gittik. Oralarda sulama yapıldı. 1943'te İstanbul'a geri döndük.

Elazığ'da avukat kadın vardı.

Annem Osmanlı döneminde öyle kapalı değildi. Şimdi kapalı devri görüyorum. Osmanlı'yı şimdi görüyorum. Çocukluğumda görmedim. Nefret ediyorum.

Kıyafetlerimiz muntazamdı. Şapkasız, eldivensiz evden çıkmazdık. Sinemaya giderdim. Beyoğlu'na. Bazen iki filme giderdim. Kıyafetlerimiz dürüst ve şıktı. Kıyafetlerimi diktirirdim. Çok meşhur terzi vardı. Madam Sarah harika kumaşlar getirir, çok şık kıyafetler dikerdi. O getirir gösterir ben onlar içinden seçerdim. Şapkaları da Beyoğlu'ndan alırdım.

Sarah ölünce terzi Hayri vardı. Hala Hayri'nin kıyafetlerini giyiyorum. Suna küçükken, kumaş alırdı biçerdi ederdi kendine kıyafet yapardı.

Koyu renkleri daha çok severdim.

Yurtdışına çıktığımda, o zamanlar kıyafetlerle bir fark yoktu. Paris'e beğeniyordum. Bugün Paris'te hiç bir şey yok. Londra'dan sabahlık alırdık, onlar kalmadı.

Beğendiğim şeyleri alırdım. Markaya önem vermedim.

İlk gittiğimizde harp sonrasıydı. Kadınlar çalışırdı. Biz orada çok şık insanlar olarak gezdik.

GENCO ERKAL

Genco Erkal Kimdir?

Robert Koleji'nden mezun olan Genco Erkal, İstanbul Üniversitesi Psikoloji bölümünü bitirmiştir. 1959'da özel tiyatro topluluklarında oyunculuk ve yönetmenlik yapmıştır. 1969 yılında Dostlar Tiyatrosu'nu kurmuştur. Tiyatro ve sinema alanında çok sayıda ulusal ve uluslararası ödüle sahiptir.

Genco Erkal İle Yapılan Görüşmeden Notlar

Benim birkaç eski aile konusunda biraz belleğim zayıf, ben küçüklüğümü hatırlamıyorum, anlatılanları hatırlıyorum çünkü o kadar çok anlatılıyor ki, ben böyle saygın bir ailenin ilk torunu olduğum için üstüme titremişler, üç tane dayım var. Dedemi ben onu hiç hatırlamıyorum, ben 4 yasındayken ölmüş. Beni böyle prens gibi yaşattığı, onun arabası var, çiftlik var. Çamlıca'da varlıklı bir yaşam biçimi içinde, bana artık olağan üstü bir yaratık gözüyle davranıyorlar, yani bana böyle anlatılıyor. Bende bu efsaneyi pekiştirmek adına galiba biraz zeki biriymişim çok çabuk gelişmişim herkes de bana biraz dahi gibi bakıyor anlaşılın, çok şımartılmışım ama ben çok çabuk dengeledim kendimi, hissetmedim geri kalan hayatımda, anneannem çok uzun yıllar yaşadı, 1971'de öldü o, hatta annemden daha yakın olduğunu söyleyebilirim bana. Çok ileri görüşlü bir kadındı fakat bulunduğu konumdan başlayarak eğitim görmemiş kendi bunun eksikliğini çok hissetmiş erkeklerin dünyasında yaşıyor, çapkın bir kocası var, çapkın 3 tane oğlu var, 1 tane de annem kızı var, kendinin çok ezildiğini görmüş, ne yapıp edip annemin okumasını istemiş. Dedem ama ne yapacaksın okuyup falan demiş ...ama bizim evde Cumhuriyet' in ilk dönemlerinde müthiş batılı bir yaşam tarzı

hakimdi hepsi yabancı dil biliyor hemen hepsi Galatasaray' dan mezun Fransızca biliyor bütün dayılar, annem babamda bilirdi. Fransızca okurdu, batı müziği dinleniyor, giyim tarzı olarak da çok modernler , Cumhuriyet çocukları bunlar. Ve özellikle kadınlar şort giyiyorlar, mayo giyiyorlar, plaja giderler, araba kullanırlar annem sanırım İstanbul'da ehliyet alan 5. ya da 6. kadın falan böyle bir yaşam, tenis oynuyorlar, balolara gidiyorlar, tam Cumhuriyet çocukları, tam olarak Atatürk'ün kafasında yaratmak istediği manzara bizim evde var, yazlığa gidiliyor , danslar ediliyor.

Baba tarafım, babaannem tarafı ki ben onu hiç görmedim Sadrazamla evleniyor, dedem de babam da asker, Osmanlı'nın yenilgi dönemleri, yoksul, gidiliyor yenilgiyle dönülüyor, vaktiyle Saray'dan gelen ama düşkün bir evre var.

Annem bir kere çok kişilik sahibi bir kadın, erkeklerin dünyasın da

çok ezilebilirdi. Benim bu toplum da ki yerim bu diyebilirdi, aksine ben onlardan daha güçlüyüm, daha yaratıcıyım benim hiç bir eksğim yok bilakis faydam var, diyerek direnebilmiş bir kadın. O dönem için bu çok önemli , 1925 yılları falan olacak herhalde. Ben okumaya gideceğim diyor, ne okuyacaksın, senin daha lise diploman bile yok diyor babası yani dedem, eğer ben çalışır dışarıdan liseyi bitirip o zamanki bakalorya verirsem yollar mısın diyor . Annem oturuyor gece gündüz , sonradan derdi ki benim saçlarım dökülmüştü, böyle bir stres içinde ama kararlı. O zaman dahi büyükbabam yok canım falan demesine rağmen karşısına geçiyor ve söz verdin diyor , gidiyor Londra'ya.

Royal Academy of Dress Making'e terzilik okumaya. Orada Miss.Ferit diye babasının adı soyadı gibi Nebahat Ferit. Hala eski kloş etek nasıl olur, kol nasıl takılır orada ki eğitimiyle ilgili olarak böyle bir cilt içinde duruyordu bana göstermişti. Dönünce birden bire çok öne sığıyor.

O zaman öyle eğitim görmüş kimse yok, daha çok Musevi ve Rum

terziler var, bir dönem Stangali diye çok ünlü bir Rum terziyle ortak açtılar butik, onun ulaşmak istediği müşteri kitlesini o Rum terzi tanıyordu, bir süre birlikte çalıştılar sonra yollarını ayırdılar. Annem Beyoğlu'nda Taksim'le Galatasaray arasında Yıldız ve Lale sinemasının tam karşısında Çığ apartmanı , bu şerbetci ailesine ait bir apartman dayılarım, anneannem ve annem hepsi bu apartmanda otururdu. Bir katı hem bizim evimizdi hemde annemin atolyesiydi ...

Özellikle Musevi aileler çok gelip, giderlerdi. Burlular, Beharlar, Şönmanlar, bugün hala üst düzeyde ki İstanbul’lu Musevi aileleri devamlı gelip giderlerdi. Özellikle düğünleri olduğu zaman hepsine kıyafetler dikilirdi.

Annem yılda en az iki kere Paris’e giderdi, defilelere gider not tutar , çizer . O zamanın dergileri l’official gibi dergileri toplar getirirdi. Birde kumaş getirirdi, o zamanlar yasaktı , ama o zamanlar öyle kumaşların burada yapılmasına imkan yok, yanında çalışan başka bir terzi kızla birlikte giderdi, bu hikaye çok ilginçtir

Beraber giderlerdi bir hafta kalırlardı orada kumaşları alıp kesip teğerleyip maket elbise yaparlardı, yani hali vakti yerinde olan insan 5 -10 tane elbise getirebilirlerdi de kumaş getirmek yasaktı , Kendi de o terzi kızda şık tayyörler giyer, vualli şapkalar takar sanki oda çok zengin biriymiş gibi...Çünkü çantasını açsalar nereden buldun bu kadar elbiseyi diyecekler 5-10 elbise o, 5-10 elbise annem valizlerle getirirlerdi,. Geldiklerinde o elbiseler demonte edilir ve her türlü şekilde tekrar kesilebilecek hale getirirlerdi. Annem çok iyi bilirdi onları kesmesini ...

Annemin modayla olan ilişkisi beni çok etkiledi, hala çok iyi anlarım dikişten, özellikle Tiyatro’da çok işime yaradı, özellikle kostüm desinatörleri gelip bu olmaz falan dediklerinde, olmaz olur mu ben sana gösteririm sana nasıl olacağını diyip... bizzat yapabilirim, kardeşimde öyle, biz baya kol takmasını biliriz, biliriz yani...

Önce ilkokulu Galatasaray’da okudum Fransızca öğrendim, annem sonradan bana böyle açıkladı, sen böyle çok içine kapanan, köşelere saklanan bir çocuksun, Fransız terbiyesi sana yaramayacak, senin biraz Amerikan terbiyesi görmene lazım diyip beni Amerikan okuluna yolladı. Orta ve liseyi Robert Kolej’de okudum. Gerçekten sosyalleşmeme yardımcı oldu çünkü orta okuldan başlayarak çok yoğun tiyatro eğitimleri vardı. Bende çok erken yaşlarda en sevdiğim işin, en becerebileceğim işin ne olduğunu gördüm. Yani mesleğimi seçmeme yardımcı oldu, hayatta beni en çok neyin mutlu edeceğine karar vermeme neden oldu.

İlkokuldan çıktığımda hatırladığım Beyoğlu, Avrupa’ydı. Bütün şık kafeler, sinemalar, tiyatrolar, işte oteller, restoranlar.

50’leri 60’ları 80’leri geçirdik ama hep ümit vardı zor bir dönemden

geçiyoruz ama bunun arkası hep güzel olacak diye bir ümit vardı. Galiba Berlin duvarının yıkılmasından başlayarak o ümitte biraz sarsıldı, şu olsa bu olsa diyebileceğimiz ütopyalar çöktü. Ben 10-15 yıl öncesine kadar her zaman umutluydum her zaman , en koyu darbe günlerini geçirirken, oyunlarımız yasaklanırken, sorguya çekilirken, turneye gitmemiz engellenirken bile ilerideki güzel günleri düşünüyordum Nazımın o en güzel şiiri gibi, şimdi artık iyimser olamıyorum yaşıyor muyum acaba?

Bunca zaman sonra hala inanmayı düşünerek...

Güzel günler göreceğiz çocuklar

Güneşli günler göreceğiz

Motorları maviliklere süreceğiz çocuklar

Güneşli günler göreceğiz....

ARZU ENVER EROĞAN

Arzu Enver Eroğan Kimdir?

Enver Paşa ve Naciye Sultan'ın torunudur. 1955 yılında babası Ali Enver'in NATO görevi nedeniyle bulunduğu İtalya'da doğmuştur. 9 yaşında anne-babası boşanan Arzu Enver Eroğan İngiltere ve Avusturya'da tercümanlık eğitimi almıştır. Türkiye'ye döndüğünde bir süre özel bir şirkette müşteri ilişkileri olarak çalışmıştır. Şu anda sahibi olduğu antika dükkanını işletmektedir.

Arzu Enver İle Yapılan Görüşmeden Notlar

Annemle babam aşk evliliği yapmış. Babam NATO görevlisi olduğu için sürekli dolaşıyorduk, ben doğduğumda Napoli'deydik. Ebeveynlerim birbirini çok sevdiği için ismimi Arzu koymuşlar. Ama buna rağmen 9 yaşındayken boşandılar. İki de daha sonra başkalarıyla evlendi. Babam Avustralya'ya yerleşti. İki sene babamı görmedim. Sonra okumak için yanına gitmem planlandı. Ama gerçekleşmeden babamı kaybettik.

Babam için hep “Donarak öldü, Sarıkamış'ın adaleti yerini buldu” diye haber yaptılar. Ama aslında onu eşiyle yürüyüş yaparken düşüp beyin kanaması geçirdiği için kaybettik. İnsanlar dedemi sevmiyordu, bu nefreti de babam başta hepimize yansıtılar bir şekilde. Enver Paşa'nın oğlu olduğu için askeriye de bile hep zorlanmış babam, kurmay imtihanında tam not almasına rağmen yükselememiş. O da sonunda istifa edip memleketten uzak yaşamak zorunda kalmış hep. Özel izni olmasına rağmen Türkiye'ye gelip mutlu olamadı hiç. Halalarım dönmüştü, onlar da çok zorlandılar. Cumhuriyetten sonra Osmanlı alerjisi diyebileceğimiz bir tikslenme vardı insanlarda, hanedan üyeleri çok dışlandı burada.

Ben dedemi hep babamdan dinledim, gerçi Enver Paşa babamı hiç görememiş. Babam Berlin’de doğduğunda dedem Rusya’daymış. Anneannem iki çocukla gittiği Berlin’den 3 çocukla dönmüş. Dedem babamın da kendisi gibi asker olmasını istemiş, ama anlattığım gibi şartlar buna müsaade etmemiş. Ailemden kimse Enver Paşa hakkında tek bir kötü söz söylemedi, hep kahraman olarak anlattılar bana. O yüzden ortaokulda tarih kitabında “vatan haini” kalıbını görünce çok üzülmüştün. Düşünsenize, sizin kahraman olarak bildiğiniz dedenize insanlar nasıl yakıştırmalar yapıyor.

Kötü yorumları ilk gördüğümde çok küçüktüm, savunacak bir lafım, birikimim yoktu. Ama çok ağladım. Hatta kitabı ilk gördüğümde ağlayarak sınıftan kaçmışım. Sonra başışıklık kazandım diyebilirim. Enver Paşa’dan bahsedilen ortamlarda durmamaya gayret ettim. Sonuçta o kadar büyük bir suçlama var ki insanlarla tartışmak yersizdi. Tamam, herkesin hatası olabilir ama vatan haini çok ağır bir yakıştırma.

3 mart 1924 kararı tüm hanedan için çok acı, çok büyük haksızlık. Bazı insanlar saraydan dışarı adım atmamış, bir anda kendilerini 3-5 kuruş parayla bir trende buldular. Çoğu hayatında iş yapmamış, para kazanmayı bilmiyor. Neredeyse hepsinde birkaç ay sonra geri dönecekleri umudu var, tamamen sürüldüklerinden haberleri yok. Zaten malların çoğu hala duruyor; 1 hafta süre verilmiş, kaç tane satabilirsin ki? Yurtdışında bilmedikleri yerlerde açlıktan ölenler olmuş, ne kadar acı!

Babaannem Naciye Sultan şanslı olanlardan. Önce İsviçre’ye, oradan da Nice’e geçmiş çocuklarıyla. Tabi halife orada olduğu için bir şekilde sürekli yardım geliyormuş, babaannem de o yardımlardan yararlanarak ayakta kalmış. Ama sürgün o kadar üzmüş ki onu 1939 kararıyla memleketine dönmemiş, Fransa’da yaşamaya devam etmiş. 1952’de geri gelmiş, ben 2 yaşındayken de vefat etti zaten. Kalbi kırık gitti bu dünyadan.

Başka bir dedikodu da bizim Atatürk’ten nefret ettiğimiz yönündeydi, oysa Atatürk bizim evimizde de diğer herkeste olduğu gibi saygıyla anılırdı. Ailemdeki kimseden bir kere bile “Atatürk kötü” lafı duymadım ben. Okulda hep cumhuriyetin kuruluşunu, Atatürk’ün hayatını öğrenip evde heyecanla anlatırdım, kimse “sus”

demezdi. İnsanların bizim ailemiz hakkında hep bizden fazla fikri oldu, ona üzüliyorum.

Mesela biz çok lüks bir hayat yaşamazdık. Hatırladığım en lüks şey Belgrad Ormanı'ndaki av partileriydi, onlar da ailenin bir araya geldiği nadir zamanlarda yapılırdı. Dadılarla yetiştik hep, ama dadı yetiştirilme tarzımızla uyumluydu, lüks değildi. Anne babamla sizli bizli konuştum hep, yemek yerken gülmek yasaktı, onlar çağırmadıkça yanlarına bile gitmezdi. E dolayısıyla dadıların büyümesi mantıklıydı beni.

ERTEKİN

Ertekin Kimdir?

Tam adı Ertekin Rıza Dinçay'dır. Şapka Ertekin olarak bilinir. 1927 İstanbul doğumlu Ertekin, Saint Joseph Lisesi'nden mezun olmuştur. Tekstil sektöründe çalışmış, Fransa'daki Türk etkinliklerinin dekorasyonunu yapmak üzere Paris'te yaşamıştır. Aynı dönemde Yves Saint Laurent'ın vitrinlerini tasarlamıştır. Başta Ajda Pekkan olmak üzere Paris'e gelen arkadaşlarına alışveriş rehberliği yapmıştır. 25 yılda topladığı 60'a yakın şapkasıyla Le Chapeau (Şapka) lakabını almıştır. Bu unvanı, Ortaköy'deki kafesinin adı olmuştur.

Ertekin İle Yapılan Görülmeden Notlar

Valla benim çocukluğumdan beri moda, giyime ilgim vardı. Parayla alakalı değil, parasız da olabilir. Renk uyumu önemli, ezelden beri böyleydi, anlatamıyorum içimden gelen ben kendim için giyiniyorum, etraf için değil. Gençler kendini hanımlara beğendirmek için giyinir , hiç böyle bir şey olmadı. Benim için moda, benim modamdır.

Babam zaten hakimdi sonra mebus oldu. Sonra Ali Çetinkaya vardı ismimi İstiklal Ertekin o koymuş. Annem ev hanımıydı fakat giyime çok meraklıydı. Akrabamız Aziz paşanın karısı ablam vardı oda giyime çok meraklıydı. Biz kardeşler giyime meraklıydık.

Daha fazla hariciye müdürü Eftal Deringil çok iyi giyinirdi. Paris sefirinin hanımıyla evlendi. Eftal abi çok güzel giyinirdi.

Saint Joseph Rahmi de (Koç) okurdu ben de oturdum. Sadberk hanım

müzesinin olduğu evde Rahmi otururdu onun yanındaki yalıda da ben otururdum. O zaman buluşurduk. 60 sene önce beyaz park vardı, yürüyüş yapardık.

Hayriye lisesi özel okuldu sonra Saint Joseph'e gittim. Okulun Fransız etkisi o zaman freur vardı, terbiye vardı sonra öyle bir şey oldu ki o zaman turizm bakanı vardı, Nihat Kürşad Paris'e dekorasyon fuarına gider misin dedi. Yaptığımız stand dekoru birincilik kazandı. Bodrum da ve İzmir'de bir yerler yapmışım oradan biliyorlardı beni. Turizm Nevin Menemencioğlu. Hükümet'in gönderiminden sonra ben gittim 25 sene kaldım. Hasan İnel, Sefir Mukadder Sezgin İzmir'de Kuşadası'nda İmbat otelini yapılışında Ali Rıza Özbaş'a çok yardımcı oldum. Söke'nin yarısı onun, farkında değildi. Kısmet'i Halil Özbaş yaptı.

Üniversite okumaya ihtiyacım olmadı. Bu keyfime güven, giyim durumundan anlaşıldı. Zevkimden giyime dekorasyona meraklıydım. 1970'lerde Paris'e gittim, ihtilal olmuştu. Ertesi gün gittim. 38 yaşındaydım.

Ben terziye gitmezdim. Ben modayı kendim yaratırdım. Türkiye'den Paris'e gelenlere yardımcı oluyordum. Ben seçiyordum. Evvela orada apartmanım vardı, avenue Montagne'da. Ben orada elbise seçiyordum, oraya koyuyordum. Paris'e gelenler benden alırlardı. Ajda gelirdi. Ben seçiyordum, İstiklal Caddesi'nde Umreli pasajının içinde yeri olan bir yer vardı, oradan alırdım bazen. Ben çizip Kerim'den (Kerimol) kumaş alırdım, döşemelik ondan diktirirdim. Kerim benim yaptığım kıyafetlere çok şaşırdı. Merakımdan. Kravat hiç takmazdım.

Kerim'de de aynı merak vardı. Kafalarımız çok uyuyordu. Kerim'in çok ince bir zevki vardır. Aynı keyif ama benim onun zevk kumaşlarından kıyafet ceket yapmama çok şaşırdı.

Şapkayı bir tek örnek aldım. Sinema'da Allen Delon, Bel Mando 'Barcelona' diye bir film var. Bende 'Cafe thearte avenue Montange hotel plazanın karşısında bir yer var, hep orada otururum. Yanıma Bel Mendo geldi, herkes beni öpünce Bel Mando bana sordu 'ya ben bu kadar meşhurum, sen kimsin' diye. Dedim ben Ertekin'im. O zaman Paris'te onuncu senem 'Benim modaya çok merakım var ama şapkayı senin filminden çok beğendim, esinti oldu.'dedim. Bu yüzden her yerde Barcelona şapka almaya başladım. Rejing diye gece kulübü vardı o zaman. Slipler var, Bel Mando bana sordu 'hangi slipten alıyım, söyledim, on kişiye sormuş, herkes de aynısı varmış, pantolonları çıkardık, sliplerle dans ettik'. Allen Delon en aşağı on

defa tanıştım, birinde Hümeyra vardı. Her defasında tanımazdan gelirdi.O zaman Fransız sevgilim var.Dans ederken benim sevgilimle Allen Delon'un kini değiştirdik, Onunki de benimde saç tasarımcısıymış kız arkadaşlarımız, ben Allen Delon'unkini götürdüm oda benimkiyle gitti. Hümeyra bana çok kızdı eğer sen benimle dans etseydin, ben de Allen Delon'a gidecektim diye deli oldu...

O zaman uçaklar çok pahalı değildi, Mümin Menemencioğlu'nun evindeki bir odayı kiraladım. Orada turizm bakanlığında çalışırdım. Prenses Süreyyra oraya gelirdi.

Metin Toker ,Çetin Altan'la Paris'e gelmişler, Akşam bana da uğradılar, Sefir ne zaman geldin diye sormuş dün akşam Ertekin'e deyince sefir demiş ki önce Ertekin'e değil sefire Hasan İnel Işık'a gidiler demiş. Sonra hep birlikte öğlen yemek yerken bana sen sefir değilim dedi.

Sefarete başlangıçta çalıştım, Nevin hanım ucuz bir kira verdim, Mukadder Sezgi'nin bana faydası oldu, sefaretten alıyordum. Rahattım ben.İyi yerleri bilirdim ben.

Paris'te sonradan öğrendim mösyo Ertekin ne giyiyor diye oturduğum cafe'ye gelip bakarlarmış, modacılar, duyunca düşündüm hatta daha mı dikkat etmem gerekiyor diye.ted lapitusun kıyafetlerini beğenirdim. Bir gün bir modelini değiştirdim herkes sormaya başladı Nereden aldın diye Ted Lapitus diyince aa onun bu kadar başarılı bir şeyleri var mı diye şaşırdılar. Chloe var, Ajda Paris'e geldi. Ben o zaman öğrendim onun şarkıcı olduğunu, Chloe'den kırk takım almış dev bir para vermiş aa sen delirdin mı dedim, Gittik Chloe'yi tanıdığım için kadın yarısına indirdi bazılarını aldı,daha doğru takımlar yaptık, Ajda'yla tanışmam da böyle oldu. Ama Ajda o zaman dahi zevkliydi gerçekten. Semir Amis'in Londra'da evi vardı, orada elbise satardı, Paris'e geldiğine plazada kalırdı.

Pierre Cardin'i tanırdım,onun tarzını beğenmezdim.

Bellek oluştuğumun farkında değildim, Aldırış da etmiyordum. Çalınmasa 200-300 şapkam olacaktı-şimdi 100 tane vardır.

Bana çok styling gibi soranlar vardı, hep koleksiyonu düşündüm ama tatbik etmedim, kendi üstümde denemedim.. Ev dekorasyonu da severdim.

Sarı kırmızın dışında bej kahve beyaz severim. Ama aslında tüm renkleri de

giyiyorum, renk uyumu benim için çok mühim.

5 farklı takım yerine en doğru iki tane alırım. Markayı hiç düşünmem, ben hiç markaya bakmam.

Bizim kadınlarımız çok modayı takip ediyorlar, kadınların modayı bu kadar takip etmesini çok tavsiye etmiyorum.

Hep aynı giyindim. Giyimim yaşla alakalı değil. Yaşıma bakmıyorum. Bazı kıyafetlerim var gençler giyemez. Bana giderdi gitmezdi düşünmüyorum. Bazılarına garip gelebilir. Torunum kızım da etkilendiler.

Önemli olan kendine gidene bulabilmektir. Parası olan marka alıyor, asıl ben giydiğimi marka yapmalıyım.

Genç tasarımcılar bir şeyler yapmaya başladı. Ben Avrupa'ya gittiğimde çok izlerdim vitrinleri görgü muhakkak önemlidir. Moda için. Etkileşim önemli bir parçada doğru olan kopya ediyorsunuz.

Sanat ve moda dekorasyon hepsi birbirinin devamıdır ayırt edemezsiniz.

Ben şapkalarımı Paris'ten ve İtalya'dan alırdım. İtalya'yı Milano'yu ve Floransa'da çok değişik şeyler bulurdum.

“Ertekin Ertekin'dir. Hiçbir tesir altında kalmadım. Rahmi ve Kerim'le kafam çok uyuşurum. Tarz ve renk uyumu önemlidir. Modaya moda olarak bakmadım.

Aykut Hamzagil'i ve Mudo'nun fikirlerini önemserim. Aykut Türkiye'de bu işi ilk öncülük yapmıştır. Kumaşları da bilir.

Onlarla Paris'e birlikte fuarlara giderdik. O zaman girmek yasaktı ben sokardım çoğu zaman. Milano'da bir sergiye gideceğiz Mustafa Aykut ben onlardan habersiz gitmiştim o zaman.

ORHAN GENCEBAY

Orhan Gencebay Kimdir?

Besteci, ses sanatçısı, şair, yapımcı. Arabesk müziğin önemli isimlerinden bir olsa da kendisi bu tanımı eksik ve yanlış olarak kabul etmekte; kendi müziğini serbest Türk Müziği, özgür Türk Müziği, serbest çalışmalar ve Gencebay müziği gibi kavramlarla açıklamaktadır. 1960'lı yıllardan günümüze çok sayıda müzikal çalışmalarda yer almış. 1970'li yıllarda çeşitli sinema filmlerinde rol almıştır.

Orhan Gencebay İle Yapılan Görüşmeden Notlar

Çok mutlu bir ailenin içinde büyüdüm. Annem Yunus Emre'nin dişisiydi. 6 yaşında müziğe başladım. Özel dersler aldım. İlk müzik tipi klasik müzikti. İlk hocam Kırım mülteci Türkü'yü. Keman ustasıydı. Ondan ders aldım ve müziğin temel prensiplerini öğrendim. Çok sesli müziği orada öğrendim. Gönlüm halk müziğindeydi. Bağlamaya 7-8 yaşında başladım. Aşık Veysel'i severdim. 12 yaşında tamburla tanıştım. Halk müziğindeki tüm tavırları öğrendim. 10 yaşında beste yapmaya başladım. Ciddi besteler yapmaya başladım.

O zamanki icraatı pek fazla beğenmiyordum. Teknik olarak beğenmiyordum. Bunları değiştirmek lazım diye düşünüyordum.

Türkler hem etkilemişler hem de etkilenmişlerdir. Türkler Orta Asya'da kalan büyük çoğunluk uygarlıklara sahip olmuştur. Orta Asya'da gelişmiş bir kültür vardır ve oradan dünyaya yayılıyor. O uygarlık batıya doğru açılmıştır. Binlerce yıllarda olmuştur bu yayılma. 1071 en son Müslümanlaşmış Türklerin gelişidir. Ondan önce bu topraklarda farklı kültürler vardır. Bu kültürlerin Türkler olduğunu söylenmektedir. Frigler, Truva, Hitit gibi. Mesela Eskişehir'de bir ezgi vardır. Bu çok

daha eski bir ezgidir. Türkler bunu kavalla çalarmış. Çok evvelki ifadeler taşıyor. Bering boğazının iki yakasında yaşayan halk birbiriyle akrabadır.

Kültür müzikle taşınır. Ezgiler kadar enstrümanlar da benzemektedir. İskoçlardaki gayda ile Karadeniz'deki tulum çok benzer.

İbrahim Tatlıses dünya çapında bir yorumcudur. Ferdi de kendine has birisidir. Müziği üretmek ve icra etmek ayrı şeylerdir. İbrahim yorumcudur. Ferdi'nin besteleri var ama yorumcudur. Müslüm yorumcudur.

70'lerde sefilleri oynuyorduk.

Orhan Gencebay'ın bıyığı da dönemsel olarak değişir. İçimden geldiği gibi yapardım. Bir anlamı yoktu.

İspanyol paçayı çok severdim. Giysileri ben isterdim. Renklilik, renk çok önemlidir. İç dünyayı gösteren renklerdir. Bizde koyu renkler vardır. Renkleri kullanmıyoruz. Ben istediğim gibi kullanırdım. Yaşımız geçince daha koyu renkler giymeye başladım. Renkler ülkeler, kültürler için önemlidir. Bina renkleri bile önemlidir. Bakın bizim binalarımıza.

Geçmişe bakıyorum, rengarenk. Güzel. Çünkü ruh halini anlatıyor. Biz renksiz olduk.

Ben nasılsam öyle göründüm. Farklı bir çabam olmadı.

Atatürk şıklığıyla örnek oldu. Şıklığıyla çağdaşlıkta kıyafetlerle mesaj verdi. Gelişmiş bir toplum olarak bir mesaj verdi.

Arabesk diye bir müzik yoktur. Arabesk bir sanat akımıdır. Ben arabesk yapmadım. Motifleri kullandım. Benim yaptığım müzik dönemin şartlarına bir sözdü. Batsın Bu Dünya, derken kardeş kanı dökülüyordu. Buna karşı çıktım. Ama sonra insanlar o sözleri kendi kişisel dünyalarına dahil ettiler. Kırdan kente göçle bir ilgim yoktur.

İLHAM GENCER

İlham Gencer Kimdir?

Türkiye'nin ilk caz piyanistlerindendir. Ülkece caz müziğin gelişmesini ve yaygınlaşmasını sağlamıştır. Türkçe sözlü pop müziği başlatmıştır.

İlham Gencer İle Yapılan Görüşmeden Notlar

6-7 Eylül Olayları ve ondan önce yapılan Varlık Vergisi Türkiye'ye büyük zarar vermiştir. Sahnedeydik. Haber geldi. Fuar alanında yabancıların aletlerini kırmışlar. Yok etmişler. O müzisyenlerin olaylarla hiç ilgisi yoktu. Hıristiyanlar ama İtalya'dan, Hollanda'dan fuar için gelmiş gruplardı. Biz sahnede idik. Haber geldi. 'sahnelere saldırıyorlar, şimdi de size doğru geliyorlar'. Mekanda 200 seyirci vardı. Bir tarafta bir kapı vardı. Diğer tarafta da panolar konmuştu. Birden o panolar yere yıkıldı ve o taraftan içeri 200-300 kişi girdi. Piyanonun önündeki mikrafonu kaptı. Ben hemen ayağa kalktım. İstiklal Marşı'na durun, diye bağırdım. Biz Türküz dedim. Sonra da 'geriye dön' dedim ve onları Gençlik Marşı'yla dışarı yönlendirdim.

Beyoğlu'na takım elbisesiz çıkamazdık. Bugün bakıyorum herkes istediği gibi Beyoğlu'na geliyor. Ama o zaman böyle değildi. Takım elbise önemliydi. Takım elbise bir saygı göstergesidir. Ben takım elbise giymeden sahneye çıkmam. Neden? Çünkü benim hem sahneye hem de seyirciye saygım var. Eskiden seyirciler de takım elbise giymeden beni dinlemeye gelmezdi. Beyoğlu bir kere insan bakımından moderndi. Terbiyeli insanlar gezerdi Beyoğlu'nda. Beyoğlu insanı medeniyeti, modernini, yani büyük Atatürk'ün gösterdiği muasır medeniyet seviyesine çıkaracak insanlar Beyoğlu'nda yaşarlardı, Beyoğlu'nda gezerlerdi.

İbrahim Özgür ve Ateş Böcekleri Grubu vardı. Ankara Radyosu'nda program yaparlardı. Sevim-Sevinç Tevs kardeşler vardı. Bu kardeşler Türkiye'nin ilk caz söyleyen kadın sanatçılarıydı.

Yeni Melek Sineması'nda müzikal filmler vardı. Caz şarkılarını o filmlerden öğrenirdim. Benim başka bir imkanım yoktu. Ya radyodan öğreneceğim. ya da müzikal filmlerden. Müzikal filmlere üç-dört defa giderdim. Şarkıları orada öğrenip, sonra evde çalardım. Sonraki dönemde zaten sinemalarda filmlerden önce sahneye çıkar grubumla caz çalardım.

Şimdi Ceylan Otel'in bulunduğu yerde Taksim Belediye Gazinosu vardı. Gazino sadece Türkiye'de değil bütün Avrupa'da öyle bir salon yoktu. Daha sonra hiç bir otel, hiç bir yer öyle muhteşem salonları olmadı, olamaz da zaten. Orası ne yazık ki yıkıldı ve oraya otel yaptılar ama hiç öyle bir salon olmadı. Orada balolar olurdu. Mesela Tıp Balosu olurdu. Dört sene ben o tıp balolarının değişmez orkestrasıydım.

BAŞAK GÜRSOY

Başak Gürsoy Kimdir?

BG Ajans'ın kurucusu ve onursal başkanıdır. 1974 doğumlu Başak Gürsoy, İngiltere dil ve İsviçre'de moda üzerine eğitim almıştır. 1966-1981 yılları mankenlik yapmış ve birçok reklam filminde oynamıştır. 1974 yılında organizatör, koreograf ve defile sanat yönetmenliği yapmaya başlamış, 1975 yılında ise Türkiye'nin ilk model ajansı olan BG Ajans'ı kurmuştur, halen ajansta yöneticilik yapmaktadır. İzmir Ekonomi Üniversitesi'nde koreografi dersleri vermektedir.

Başak Gürsoy İle Yapılan Görüşmeden Notlar

Babam Dr. Ali Mümtaz Görsoy eğitime çok önem veriyordu. Bu nedenle bizim de mutlaka okumamız için elinden geleni yaptı. Zamanın en iyi okullarından olan Ankara Koleji'nden mezun olduktan sonra İngiltere'ye hem dil, hem de sekreterlik eğitimi almak için gittim. Ama gönlüm modadaydı. 2 yıl okuduktan sonra 1966'da ilk defileme çıktım ve hemen ardından İsviçre'deki L'ecole Mannequin Silhoutte Model okuluna başladım, böylece modanın mutfağını öğrenmiş oldum.

Kendim için Türkiye'nin ilk mankenlerinden diyebilirim. Ancak bizim zamanımızda mankenlik bir meslek olarak görünmüyordu. Modeller sadece uzun boylu, güzel fizikli kızlardan oluşuyordu; tecrübe ve eğitim pek önemli değildi. Defileler ya da reklamlar için model lazım olduğunda çevreden bilinen kızın evine telefon edilirdi, eğer kız evde yoksa başka birisi aranmaya başlanırdı. Tabi şimdiki gibi cep telefonu, internet yok, istediğiniz zaman istediğiniz kişiye ulaşamıyordunuz.

Yaklaşık 8 sene mankenlik yaptıktan sonra eğitimimi de kullanarak kendimi bir üst noktaya getirmek için organizatörlük ve koreograflık yapmaya başladım. İşte bu süreçte yurtdışındakiler gibi ajansların eksikliğini iyice hissetmeye başlayınca “Neden bu konuda öne çıkmayayım?” diye düşündüm ve Türkiye’nin ilk manken ajansını kurdum.

BG Ajans sayesinde en büyük başarıml diyebileceğim bir şeyi başardık – mankenliğin saygınlığını devlete kabul ettirdik. Tabi bu süreç çok zor oldu. İşe başladıktan birkaç ay sonra bir sendika işçi bulup yerleştiriyorum diye şikayetçi oldu. E devletin gözünde zaten konumuz yok, ajansı kapattılar. Mankenliğin bir meslek olduğunu anlatana kadar mahkemelerde süründüm desem yeridir. Kazandıktan sonra bu sefer de Milli Eğitim’le başımız derde girdi. Provalarımızı görüp kurs veriyoruz sandılar, sürekli rapor yazdılar. Kurs olmadığını anlata anlata dilimizde tüy bitti. Daha bir sürü benzer şey yaşadık ama sonuçta mankenliği meslek olarak kabul ettirip gerekli yasal düzenlemeleri yaptırabildik. Zaten BG’den 3 sene sonra başka ajanslar da kurulmaya başladı. Türkiye manken ve casting ajanslarına olması gereken gözle bakmaya başladı.

Tabi bu kadar çok ajans olmasının negatif tarafları da var. İlk olarak kalite düşüyor. Mankenlik, oyunculuk sadece uzun boy, güzel yüz demek değil; yetenek lazım, çalışmak lazım, disiplin lazım. Ama ajanslar para kazanmak için fotojenik olan herkesi model yapmak istiyorlar, e piyasa da ona göre şekilleniyor bir noktadan sonra. Mesela BG’ye ayda 1000 kişi başvuruyor ortalama ama biz ince eleyip sık dokuyarak sadece 10 tanesini kabul ediyoruz.

Bizim dönemimizde insanlar kendine daha çok özen gösteriyordu; tabiri caizse bakkala giderken bile üstümüze başımıza dikkat ederdik. Şimdiki kadınlar biraz fazla rahat, hatta bazen bakımsız bile denebilir. Ama estetik açısından baktığımızda da kendilerine çok düşkünler. Estetiğe karşı değilim; ama herkes aynı burunla, aynı dudakla gezdiğinde oluşan tek tip görüntüyü de sevdiğimi söyleyemem. Koreografi dersi verdiğim için İzmir’e sık sık gidip geliyorum. Türkiye’nin en güzel yeri diyebilirim orası için. Ayrıca İzmir’in kadınlarını çok beğeniyorum; hem çok güzeller, hem de modayı takip ediyorlar.

AYKUT HAMZAGİL

Aykut Hamzagil Kimdir?

Aykut Hamzagil 1971 yılında Sultanhamam da yeni bir vizyonla kendi firmasını kurmuştur. Giysilik emprime satılan dükkana hemen kendine özgü tarzını yansıtmıştır. O dönem için zamanın ötesinde dekorasyona sahip mağazaya kısa zamanda bir çok modelist, stilist ve manken akın etmiştir. Kısa zamanda giyim sektörünün büyük tekstil gruplarına kumaş satmaya başlamıştır. Bir kaç sene geçmeden yine tüm tenkitlerine rağmen o zaman için kumaş piyasasına uygun olmayan bir adres olan Osmanbey Abide-i Hürriyet Caddesi No:13'e taşınmıştır. .

Aykut Hamzagil İle Yapılan Görüşmeden Notlar

Doğmuşum ve baba tarafım Laz, anne tarafım Gürcü ikisinin çıkış noktaları Batüm. Oradan Türkiye'ye gelmişler. Anne tarafım Artvin'de, baba tarafım Hopa'ya yerleşmiş. Babamın çok akıllı bir babası varmış. Yani dedem Ali. O zaman Murgul'da Samsun'da Borska'da, Hoppa'da, Artvin'de ve İstanbul'da dükkan açmış. Her çocuğunun bir tanesini amca çocuklarını yanına almış, babamla aralarında 30 yaş fark var, babamda biraz gel Nuri buraya git Nuri buraya gibi olmuş. Hepsini de ayrı ayrı şehirlerde konumlandırmış. İstanbul'dan malı alıp topluyor ve diğer şehirlere gönderiyor. 1930'lar falan. . . Belki daha evvelide vardır. O zaman Amerikalıların "General Store" dedikleri hırdavat, tuhafiyecilik, kumaş aynı mağazada...şimdiki gibi ayrılmış mağazacılık yok.

Benim babamda o zaman kendine yakın bulduğu kardeşi ile Sultan Hamam'da Emiroğlu diye bir hanın içinde tuhafiyeciliğe başlıyorlar. O handa şimdiki Karacanın

sahibi olduğu bir handaydılar. Altlarında Biriktan eşarpları vardı. O zaman Sultan Hamam'ın kendine göre Museviler ağırlıktaydı ama Ermeniler de Rumlar da vardı, bizim dükkan da Stavro çalışıyordu Manol, Menes çalışıyordu. Gayet doğaldı onlarda ailenin bir ferdi gibiydiler. Sonra sen ben davası çıktı. Ve esas işin sihrinin bozulması da ondan sonra oldu.

Sonra babamla amcam anlaştı. Nurisen şu işi yap dediler, o zaman Beşiktaş'ta Orta Bahçe'de tuhafiye dükkanı açtı. Babam çok uzun süre hep rantıye yaşamış, işe çok yatkın bir insan değildi, snobbir insandı, anne tarafım Rusya'da memurluk yapmış, Artvin tarihini Rusçadan Türkçeye çevirmiş bugün diyebileceğimiz aydın bir insandı. Ama onlarda Artvin'e gelince tüccar sınıfına dahil olmuş. Gökyiğit ailesi, Nedim Demirel, Zülfü Livaneli'nin babası, Artvin'de okuma seviyesi çok çok yüksek.

Benim çocukluğumda kütüphaneler vardı, kitaplar ciltliydi hepsinin üzerinde numaralar vardı, Dostoyevski dediğinde 61 numaralı kitap, akbabalar vardı ciltli halde Cemal Nadirlerin olduğu karikatürler bile ciltliydi. Bütün bunlar bize şunu öğretti, bana güzele bakmayı, güzeli okumayı, güzeli seçmeyi.

Çünkü elimin altındaydı. Sofrada ciddi bir düzen vardı. Herkesin aynı saatte aynı yere oturulurdu. Bizim oturma düzenimizde çatal bıçak hepsinde bir hoşluk vardı. Annemin en büyük özelliklerinden biriydi giyinmek, çok güzel bir kadındı, bizler hep renkli gözlüüz. Annem dillere destan olacak kadar güzel bir kadındı. Çok önemserdi güzel giyinmeyi bakımlı olmayı, gezmeyi. O zaman Çarmıklılarda damat oldu anası vardı Laleli'de evi vardı bir terzisi vardı, biz de giderdik provalara aile zaten kumaşçı olduğu için istediği kumaşı alırdı, kumaşların hepsi yabancıydı. Yakın zamana kadar biz divitini, pazeni hepsini Macaristan, İtalya'dan, Fransa'dan alıyorduk. Türkiye'de yoktu.

Benim amcamın oğlu manifaturacılık yapıyordu.1960'da onun yanına çırak olarak girdim, 70'e kadar orada çalıştım, Desenler gelirdi, bu divitin, bu poplin deseni diye adlarını koyar baskıya yollarlardı, Onların kapasiteleri çok yüksekti, yanı sezonda 8 milyon 10 milyon kumaş siparişi verirlerdi, Adana'ya siparişi verirlerdi, bizde toptancılara ve perakendecilere satıyor piyasaya veriyorduk.

Mesela Sultan Hamam'da 6 mt dükkânımız vardı. Dükkanlar kapılar kapanır kilitler asılır üstüne demir kapı kapanır ona da kilitler asılır üstüne bir tane daha...Ben yukarıda bir dükkan yaptım, her yeri cam, bir anahtarla kapanıp bir

anahtarla açılıyor. Yerler kırmızı, lacivert ve beyaz...Zeki Triko ve Patıtız Mudo benim müşterimdi. Hepsi bu hana ilk defa geliyor, öyle mankenler görmemişler, bunlar nerden çıktı? Böyle tipler gelince benim ismim daha güncel oldu, beni handa da farklı bir yere koydular. Suraskı diye bir mağaza vardı, gıptayla bakardım, bıbabo vardı, Gürtoplar açılmıştı, Bursa Pazarı, pertepaker vardı. O modern mefruşat satardı. Hepsi kayboldu, gittiler, kayboldular çünkü ben buna bugün çok inanıyorum işi götüren sistem değil kişidir. Sistem gibi gözüküyor ama sistemin başında doğru adam yoksa o sistem yok oluyor. Padişahlıklarda bu yüzden yok oldu, benim oğlum bu, bu olacak diyorsun onun çapı yok, olmuyor. Olmuyor olanı bulana kadar 4 nesil geçiyor.

DOĞAN HIZLAN

Doğan Hızlan Kimdir?

Türk yazar. İlk yazısı 1954 yılında yayınlanmıştır. Çeşitli dergilerin ve Cumhuriyet gazetesinin sanat sayfalarını yönetmiştir. Birçok gazete ve dergide eleştiri yazıları yazmıştır. 2012 yılında Antalya Atatürk Kültür Parkı içinde kendi adını taşıyan bir kütüphane açılmış ve kütüphaneye 20.000 kitap bağışlamıştır. Halen Hürriyet gazetesinde yazarlık yapan Hızlan'ın çok sayıda kitabı bulunmaktadır.

Doğan Hızlan İle Yapılan Görüşmeden Notlar

Baba tarafım İstanbullu, ana tarafım Giritli. İkisinde de normalde çocuklar hakimdir. onların istekleri gerçekleşir. Ana baba çocukların istekleri için vardır. Ben tek çocuk olduğum için kendim edebiyatla, müzikle uğraştım. Eve kapandığım için kitap okudum, müzikle uğraştım. Evimiz Samatya'daydı. Büyük bir bahçemiz vardı. Bahçemizde arkadaşlarımla oynardım.

Aie bireylerin hepsi müzikle ilgilenirdi. Enderunla ilişkilidir ailemiz. Babam İstanbul'da müdüdü. Annem de adli tıp'ın genel sekreterydi. Ailenin tek çocuğu olduğum için giyimimle ilgilenirlerdi. Ud çaldım. Dersler aldım. Sadece doğu değil batı müziğiyle ilgilendim.

Selçuklu'dan günümüze gelmek mümkün. Doğu kültürlerinin etkisi var. Ama sadece Arapça ve Farsça etkisi değildir. Osmanlıca kendine hastır. Farklı yerlerde başkent yapılmış ve bu da kültürü etkilemiştir. Osmanlı'da nesir ve resim yoktur. Bu da eksiklidir. Ancak minyatür vardır.

Türk müziğini çok sesli yapaım çalışmaları vardır ama tek sesli müziğin yeri farklıdır. Tanzimatla birlikte çok seslilik vardır ancak bunun topluma ulaşması

Cumhuriyet'le olmuştur. Çağdaşlaşma çabasında doğu kültürünün etkisi kaybolur. DP'ye kadar batı müziği yaygındır ancak 50'den sonra Türk Müziğine önem verilmiştir. Bu kültürel bir dengedir. Çünkü müziği toplumdaki silmek mümkün değildir. Dolmuşa binerseniz bir şarkı, kahvede bir başka şarkı, eve gelince başka şarkı vardır. Türk müziğinin iyisini öğretmek lazım. Çok sesli ile tek sesli müzik arasında denge olması lazım.

Mevlevi tekkelerinde dini müzik varken saray'da batı müziği vardır.

Bestekar sultanlar var. çalanlar var. Saray batı müziğine karşı değildir. Pera ve Beyoğlu'nda çok sesli müzik vardır. Cumhuriyet bunu yaygınlaştırmıştır. Cumhuriyet, batıyı seçince, akademiye bitirince Avrupa'ya göndermiştir. Bunlar dönünce yaygınlaşması için ressamı Anadolu'ya gönderdi. Müzisyenler de türkülerini derlemiştir. Derlemeden sonra türküler çok sesli yapılmıştır.

İki görüş vardır. Türkü otantikdir. Diğerine göre çok sesli dinlemek isterim. Ben ikisini de kabul ederim.

Edebiyatta da bu vardır. Yaşal Kemal neyi anlatıyor. Anadolu'yu anlatıyor. Bunu iyi yazımla yaptı. Orhan Pamuk'un en çok çeviren kitapta nakkaşlar vardır. Evrenseldir ama aynı zamanda yerellik de vardır. Batı ile doğu bazen benzeşir bazen ayrılır. Adam geliyor. AVM'ler için gelmiyor. Yerellik için geliyor.

50 kuşağının hepsi politik değildir. Toplumsalçı izler de vardır. 27 Mayıs'tan sonra bir çok yazarı politik kimlik kazandılar ve bunun bedelini ödemiştir.

Küçükken süslü yerlerde bana papyon takarlardı. Giyiminde aile çok etkili. Benim 2-3 çekmecem vardır. Almanya'dan almıştım. Yurtdışına çıkınca alırım. Balık sırtı ceketi çok severim. Ucu kesik iskoç kravatlarını giydirirlerdi.

Hayatta her şey birbirine bağlıdır. Bu nedenle giyim de bir kültürdür. Her şeyin bir inceliği vardır. Kalemin, peynirin. Ailem varlıklıydı, beni iyi şeylere alıştırdılar. Aile çocuğu etkiliyor. Siz de ona göre form alırsınız. Ama içinde de bir estetik bilinç olmalıdır. Ben her şeyin bir bilinç içinde yapılması taraftarıyım.

MUTLU İLMEN

Mutlu İlmen Kimdir?

İsmet İnönü'nün kardeşi Hasan Rıza Temelli'nin kızıdır.

Mutlu İlmen İle Yapılan Görüşmeden Notlar

Ben her devri gördüm, sofraları gördüm, büyükelçileri, refikalarını, Bern'de talebeyken, politikacılar, doktorlar, profesörler, annemlerin arkadaşlarıydı.

Bizim evimizde sofra, giyim, terbiye aile içinde öğretilirdi. Çok acıda dövünmeyeceksin, çok sevinç de oynamayacaksın diye...

Annemler Beyoğluna sabah gezme giysisi ile çıkar, akşamüstü çayına ayrı giyinirlerdi.O zaman çaya şapka takarlardı.

Yaşıma göre davete katılırdım.Soframız herkese açıktı.

Bir ara tedavi için Lozana gittim. Rukiye Açıkalın Latife hanımın en küçük kardeşi Lozana gelmiş. Annem babamla nişanlanınca yengem annemi köşke el öpmeye götürmüştü. Bende nişanlanınca Latife hanım ile köşke gittim. O zaman Latife hanımın annesi de hayattaydı. Eşim Leeds'de okumuştü, çok çalışkandı. Latife hanım hem iyi okudun, hem de sevdiğim bir ailenin kızıyla evlendin, o yüzden seni çok takdir ediyorum derdi. Bir tek bize yılda iki kez yemeğe gelirdi. Eşim Süreyya Paşanın kurduğu Adalet Fabrikasında çalışırdı.

Annesi çok titizdi, merdivenlerde beyaz keten örtüler bulunurdu. Her gün değışirdi.Süreyya Paşa vefat ettiğinde hiç unutmuyorum saçı açık, tırnağında çok hafif bir oje ve zümrüt çok zarif yüzükleri yle karşılamıştı herkesi.

Dedem aynı zamanda ressamdı, bir yağlıboya tablosu vardı.Sünnet çocuklarının olduğu bir köşk, kahya yemek getiriyor, üzerinde buda geçer yahu yazıyordu.

Ben güzel çocuk dahil olmak üzere güzel olan her şeye meraklımdır.Özden sen nasıl hatırlıyorsun diye şaşar bana, sen bakmıyorsun, görüyorsun der.

Annem giysiye o kadar meraklıydı ki büyüklerine de o diktirirdi.Gözümde dir hala seçtiği kumaşlar, Beyoğlu'nda ince yünlü krepler, violalar, mor, koyu gri renkler...

Bence iyi giyinmek sadece imkan meselesi değildir.Nereye ne kadar harcayacağını bileceksin.Mesela Balmain, Lanvin, balenciage, Givenchy, bu markaları çok beğenirdim.Ama üç tane alacağıma bir tane alırdım.Ve kıymet bilirdim. 5 sene sonra bile ilk günkü gibi giyerdim. Hatta arkadaşlarım Mutlu çok şıksın derler bunun eski olduğunu söyleme derler.

Mesela şimdi eskisi gibi rahat olmasam da hala o görgü geleneklerini sürdürür, soframı kurar, dostlarımı ağırlarım.

Bir gün bana dediler ki senin adını eksik olmayın koyduk.Niçin dedim.Her sana iltifat ettiğimizde sende öyle diyorsun.Bende teşekkür edemem o zaman çabuk kabul etmiş gibi olurum derdim.

Bir gün Paris'te Fabourg'a girdim.Sabah bir iki şey seçtim.Tecrübe edecek misiniz diye sordu vandame, evet dedim.Çıktığımda siz manken misiniz dedi, gülerek hayır dedim.Makyajsızsınız, mokasen ayakkabılarla bu kadar iyi taşıyorsanız sizi akşam görmek isterim demişti.

Annem çok güzeldi biliyorum ben ona hiç çekmemişim .Merak ettim sordum, boynunuz ve kollarınızın mesafesi uzun demişti.

Ben öğrenmeyi de, izlemeyi de çok severim.Yurtdışına gittiğimizde porselenciye de, antikacıya da, kumaşçıya da girerdim.Ekseriyetle almak değil, izlemek için.Sergilere giderim, tiyatrolara, virtuezlerin piyano, keman resitallerine.

Sabah 7'de ve 9'da defileye giderdim.

Mesela bugün Dormen Tiyatrosunun olduğu yerde, Darül Vedai'yi de Süreyya Paşa Sinemasında Süreyya Paşa kurmuştu.Mesela ben Luks Hayatı Vasfi Rıza bey,

Şaziye Moral, Şevket Mafi Ayrıl'dan seyretmiştim.Muammer Karaca sonra oynadı.Sonra Münir Nurettin Selçuk izlemeye giderdik.

Küçük çocukken vapurlarda lüks kısmı vardı.Lüksde oturmak için annem bana robemanto dikdirirdi.Mesela o dönem terziler vardı.Coluvrısı, Aleko, Teo'lar, Calibe hanım Mısır Apartmanındaydı, Madame Fegaro kendi atölyesinde defile yapardı, annem defilelere benide götürürdü, Star Gali sadece tayyör dikerdi, Meksud işleme yapardı annem biraz abartılı bulurdu, ama bana iki balerin aplike yapmıştı.

İsmail Kemal ısmarlama ayakkabı yapardı. Bacikakis bali ayakkabısı yapardı.Ayaklarımız bozulmasın diye annem onlara bana ayakkabı ısmarlardı.Terzi İzzet erkek dikerdi.

Etek de giydim ama ama mini boyunu egzecere etmem, bir modayı bana uymuyorsa tatbik etmem.

Ben Maçkaya 5 yaşında gelmişim.Karşıdan karşıya geçerken bir büyük gördük mü el öperdik.O zamanda büyüklerimizle görüşür onlardan istifade ederdik.Ben her akşam Kuran okurum, bütün sureleri ezbere bilirim, oruç tutarım.Ama biz Cumhuriyet çocuğuyuz, bunlar ayrı şeyler bakın size bir hikaye anlatacağım.

Terzi Anastasia'yı prenses yapmak istemişler, aradan zaman geçmiş bilge bir profesör gelmiş.Hocası, sorabilirsiniz edebiyat, müzik, yemek, okumak her şey tamam demiş.Profesörde eminim hepsini öğrenmiştir ama yaşadı mı demiş.

İşte biz yaşadık.

RESAN İRİS

Resan İris Kimdir?

V. Murat'ın torunu.

Resan İris İle Yapılan Görüşmeden Notlar

V. Murat'ın torunuyum. Babam Ortaköy'de doğmuş. Saray'da doğmuş. Sürgüne gidenlerden. 1924'te sürgüne gitmiş. 1916 doğumluydu babam. Sürgüne gittiğinde 8 yaşındaymış. Bu sürgün olayını her zaman anlatırdı. Çok seviniyormuş saraydan kurtulduğu için. Bunu her zaman dile getirirdi. Değişik bir yerlere gidecek, değişik ortamlar görecekti diye. İlk çıktıklarında Budapeşte'ye gitmişler. Ondan sonra Nice, ondan sonra babaannem 'hani bir gün döneriz yakın olsun' diye Sofya'yı seçmiş ve hayatlarının büyük bölümünü Sofya'da geçirmişler.

Annem de Bulgar Kralı Ferdinand'ın sağ kolu, baş yaveri Hasan Bey'in kızı. Orada tesadüf olarak karşılaşıyorlar. Tabii benim annemin babasından dolayı da onlar sürekli büyük ailelerle, hanedan mensuplarıyla görüşüyorlar. Babamlar oraya geldiğinde annemin babasına diyorlar ki Osmanlı hanedan ailesi geldi, tanışmanızı öneriyoruz. Aile olarak tanışıyorlar. Hatta babamla dayım çocukluktan itibaren arkadaş oluyorlar. Beraber büyüyorlar, geziyorlar. Annem 10 yaş küçük onlardan. Annem onlar hazırlanırken, süslenip püslenirken kapının arkasından onları seyredermiş. Dayım da gördüğü zaman azarlamış onu. "Sen burada ne arıyorsun, çabuk odana çekil" diye. Bunları duyardım ben.

II. Dünya Savaşı oluyor. Ağabeyim orada doğuyor. Ağabeyim 1945 doğumludur. II. Dünya Savaşı'nın sonu krallığın bitişi. Komünizmin Bulgaristan'a gelişi. Annemler orada II. Dünya Savaşı'nı yaşıyorlar. Bulgaristan, Almanların

tarafında olduğu için Müttefik Devletleri çok bombalıyorlar Bulgaristan'ı. Annemler orada değişimi yaşıyorlar. Bir evde beş oda varsa, her odaya bir aile yerleştiriliyor.

Babam orada gül yağı ticareti yapıyor. Bu arada Lahey'de II. Abdülhamid'in Musul petrolleriyle ilgili kazandığı bir mahkeme var. V. Murat'ın kardeşine ait. Babamı Türk ajanı iddiasıyla hapse atıyorlar. Ondan Musul petrollerini Bulgaristan'a hibe yapmasını istiyorlar. Babam da kabul ediyor. 1,5 yıl idamla yargılanıyor ama petrol hibesinden sonra cezasını müebbede çeviriyorlar. Babam anneme ülkeyi terk et diyor. lkeye girmeleri de yasak. Annem kendi ailesinin kızı olarak Türkiye'ye geliyor. 1954 yılında Türkiye ile Bulgaristan arasında tutuklu mübadelesi gerçekleşiyor ve babam Türkiye'ye geliyor. 7,5 sene hapis yattıktan sonra. Ben de 1956 yılında doğuyorum.

Annem çok değişikti. Babam Osmanlı hanedanıydı ama annemi hanedan yesi sanırlardı. Bebekte otururlardı. Yalıda. Ben de orada doğdum.

Babam keman çalardı. Ben de piyano çalardım. Dedem V. Murat da alarmış. Onun çok sayıda bestesi var zaten.

Annem ve babam çok modern giyinirdi. Eski Osmanlı hanımlarında hafif bir tl olurdu başlarında. Ben halalarımı hatırlıyorum. Rukiye Sultan. Bazen çok şık bir tl takardı. Annem hiç koymazdı. Annem moderndi. Onlar da moderndi. Zaten Osmanlıların hepsi moderndi. Batı eğitimi almışlar. Başka türlü de olmazdı. Batı kültürü almışlar, onlardan öncekiler de aynı şekilde eğitim almışlar.

KERİM KERİMOL

Kerim Kerimol Kimdir?

1950 yılında Scottish Wollen Technical College Tekstil Mühendisliği bölümünden birincilikle mezun olmuştur. 1962 yılında Osman Boyner'in davetiyle Altınyıldız'ın teknik sorumlusu ve yönetim kurulu üyesi oldu. 1969 yılında Beymen'i kurdular. 1989 yılında Ermenegildo Zegna mağazasını açmıştır.

Kerim Kerimol İle Yapılan Görüşmeden Notlar

Babam Türkiye'nin ilk maden mühendisiydi. Belçika'da üniversiteyi okumuştur. Altı kardeşlerdi.

Biri İpekiş fabrikasını kurdu, o Almanya'da tekstil mühendisliği okudu, Manchester'da bitirdi, ikincisi ondan etkilenip Ahn'a gitti, Kayseri bez fabrikasını kurdu, üçüncüsü ise Sanayii Kalkınma Fabrikasının Tekstil Bölümünü kurdu, oda Lieg'den mezundu.

Bizim Kravat fabrikamız vardı. Babam giysisine çok dikkat ederdi.

Ben High School'dan sonra İskoçya'da Scottish Wollen Technical University'den mezun oldum. Döndüğümde baktım amcalarımın çok işi var. Baktım ben kaybolacağım, benim yeni bir şey yapmam gerekiyor. Araştırma yaptım, modern mobilya var ama modern döşemelik kumaş yok. Goblen var, kadife var, ama benim düşündüğüm çağdaşlıkta kumaş yok.

O zaman Betül Mardin'in ailesinin iplik fabrikası var. Frieze bir kumaş dokuttum. 3 renk yeşil, kırmızı, sarı boyattım. Mısır Apartmanı'nın altında Lazarro Franko mefruşat vardı. Oraya götürdüm. Baktı kaç lira bunun metresi diye sordu. 13 lira 75 kuruş dedim. Bunları bırak yarın seni ararım dedi. Gerçekten aradı. 500

metreyi ne kadar sürede verirsin dedi. 6 hafta dedim. O zaman bende 4 haftada ödemeyi yaparım dedi.

Numuneleri alabilir miyim dedim. Onları Lion mağazasının yanından bir sokak girer, Tepebaşına çıkar,sağ koldaki son dükkan aldı dedi.

Merak ettim ne satar bu dükkan diye gittim, bir baktım Ertekin.

Ve üretime başladım, Santi Franko, Modern Mefruşat, Hilton, Divan aklınıza kim geliyorsa beni buluyordu. Sene 1960 başları...

O dönem bay kıyafet terzisi Mon Peltekiz, Ekonomodis, Dimitri vardı Saray sinemasının karşısında, Calluvrisi vardı bayan dikerdi.

Hazır giyim için yurtdışından gelenleri satan Moyer ve Lion vardı. .

Osman'ı 1940'lı yılların sonlarından beri tanırdım. 56 tane tezgahları vardı. Ben Modern Mefruşat'a danışmanlık yapıyordum. O sıralar Sümerbank, Bursa Merinos, İpeker, İpekiş hiçbiri ihracattan nasibini almamıştı.

Osman'a siz Kastamonulusunuz buraya tiftik tesisi kuralım. Amcamıda ikna ettim sanayi Kalkınma Kredisi ile ihracat yapacağız diye. Makineleri almaya Kithli'ye gittik.Dönüşte eşimle Londra'da Dormir mağazaya girdik. Vitrininde müthiş güzel bir moyer asılı. Osman biz hiçbir zaman böyle bir kumaş biz dokuyamayız dedi. Yıl 1966.

Ertesisene ABD, Japonya, İsviçre, Fransa, Panama, Kanada, Zagna, İngiltere moyerin menşei dahil ihracat yapmadığımız ülke kalmadı.

Beymen Erkek giyim için kurduk. Corsini İtalya'da kadın giyimi yapıyordu. 1971'de site sinemasının karşısında ilk mağazayı açtık. Günde 38 adet kostüm satıyorduk. Ayrıca ceket, pantolon satıyorduk. Fabrikanın günlük kapasitesi 220 adetti. Sonra İzmir, Ankara mağazalarını açtık. Ortalık kırılıyor. Sonra Harrods, Saks Fifth Avenue, Harvey Nichols'a baktım, %70 kadın %30 erkek satıyor.

Karar verdim. Osman'a biz kadın yapalım dedim. Biz ne anlarız dedi. Ne var elbise yapmayacağız, pantolon, bluz yaparız dedim. Etek dedi, ne var dedim. Yandan iki dikişi var ne var dedim.

Kalıp dersimiz yoktu okulda ama kendimi geliştirdim. Ne yanlış ne doğru. Tasarım içinde sen şöyle yap demem. Benim emin olduğum bir konu olsa bile 'bir

dene derim'. Belki ben göremiyordum. Eğer o yanlış yaparsa bir zararımız olmaz. Ama ders çıkarır. Birgün ben olmasam bile o ders aklına gelirse büyük hatadan dönölmüş olur.

Benim için dört türlü insan vardır.

Biri bilir bildiğini bilir, izlemek lazım

Biri bilir, bildiğini bilmez, uyandırmak lazım,

Biri bilmez, bilmediğini bilir, öğretmek lazım

Biri bilmez, bilmediğini bilmez, kaçmak lazım

Bu konuda eğitim alan gençlere şunu söyleyebilirim, işlerinin pratiklerini de kitap bilgisiyle aynı zamanda yapacaklar. Yoksa mezun olduklarında kitabı bilir, işi bilmezler.

Luciana Benetton Türkiye'de Vakko dahil birkaç yerle görüştü. Biz Cem'le ikna ettik. Benetton Türkiye'ye gelmiş oldu. Ardından Sisley. . .

Bir gün Arnoligdo Zegna Altınyıldız'a moher kumaş almaya geldi. Bir senede 80000 metre kumaş alacak. Anlaşmayı yaptık Eylül'de yün fiyatlarında inanılmaz bir artış oldu, tabii bu bizi çok etkiledi. Tekrar bir araya geldik. Bu beni ilgilendirmez anlaşmayı yaptığımız gün ihtiyacınızı alsaydınız dedi. Hep beraber çalışmayı teklif ederdi. Gel burada birlikte yapalım dedim. %50-%50 kabul etti. Sene 1975, Osman %51 %49 teklif etti. Oda onu kabul etmedi. 1989'da nihayet kendimi yenilemem gerektiğine karar verdim. Uluslararası Moda Konseyi başkanıyım, Altınyıldız yeni fabrikaya taşınıyordu. Zegna'nın teklifini kabul ettim. Ama bir şartla. Gömleği üretmek için İspanya'da bir yer kurmuştu. Baktım dolar gidecek, gömleği burada yapacağız ve dünyaya buradan ihraç edeceğiz dedim. Kabul etti. 21 senedir Ermenigildo Zegna gömlekleri buradan ihraç ediliyor.

BETÜL MARDİN

Betül Mardin Kimdir?

Halkla ilişkiler uzmanıdır. Türkiye'de halkla ilişkilerin temellerini atmıştır. BBC Televizyon Kursu'nu bitirmiştir. Uluslararası Halkla İlişkiler Derneği'nin başkanlığını yapmıştır. Birçok ödül sahibidir.

Betül Mardin İle Yapılan Görüşmeden Notlar

1927 yılında doğdu. Ailesi ile çocukluk yıllarında İstanbul'da şuan Şişli'deki Kaymakamlık binasında oturdu. Mısırlı bir Türk ailesi. Soyları Mekke'ye kadar uzanan Mardin, Azreki Zadelerden yani Mavioğulları diye biliniyor. Ailesine dair anılarında annesinin renkli giyindiğini hiç hatırlamıyor. . Ancak mavi renk ailesi için farklı bir önem taşıyor. Mekke'de ailesine ait atlar ve develer bile mavi atlasla örtülürmüş. Bu yüzden ailede herkes aksesuarlarında ve ya yazın maviyi muhakkak giysilerinde kullanırmış.

Giysilerimdeki erkeksi, maskülen tavrı önce fiziken yaşadığım bir rahatsızlıktan sonra pantolon giyme mecburiyetiyle başladı diyebilirim. Ancak bunun dışında hep ciddi bir kimliğim vardı. İş hayatıma TRT'de başladım, devlet, erkekler rahatsız olmasın diye de dikkat ederdim. Bu tarzımı kendi kişiliğimin oturmaya başladığı 40'lı yıllardan itibaren hiç değiştirmedim. Renkte genellikle gülkurusu ya da su yeşili gibi pastel renkleri tercih ettim. Dekolteye ailecek hep dikkat ettik. Her şeyin bir ölçüsü vardı. Straplezde giydim ama mesaj vermemek gerek.

İşim gereği modayı hep takip ettim. Ne yaparsanız yapın bir kere

görüyorsunuz. Mesela bir dönem vatka modası vardı. Ne kadar dışında kalabilirsiniz. Ana hatları ister istemez takip ediyorsunuz. Ama ben modayı daha çok renkleriyle takip ederim. Mesela bu sene mercan ve yeşil moda. Şimdiden alışverişimi yaptım bile. Ama genelde mor severim.

Modayla ilgili akımlarla hep bir fakındalığım oldu. Birde tiyatrodaki Haldun'la kostümler diktim, prodüksiyon yaptık. Hep içindeydim.

Benim yanımda çalışanlarında ne giydikleriyle hep ilgilenirim. Çocuklarım da giyimlerine özen gösterirler ama benim kadar net bir çizgileri yoktur. Tabii 3. Kuşak Alya'yı merak ediyorum.

Etneik aksesuarlar kullanırım, Türk kimliği bir yerde aşırıya kaçmadan belli etmek gerekir. Ama biz eskiyiz bunun altına bir tük çekmek önemli.

İlk Avrupa seyahatimi 19 yaşında yaptım. Sene 1947. O zamanki Türkiye ile Avrupa'daki gençler arasında hiçbir medeniyet farkı yoktu. İstanbul hele inanılmaz ileriye. Savaşı yaşamamıştı. Daha zengindi. Biz annemle Londra'da ve Paris'te yaşayan dostlarımızın çocuklarına gider yemek pişirirdik. Açtılar. Türkiye fersah ilerideydi. Keza Anadolu'daki kadınlarda çok işiydi.

Rum ve Ermeni terziler vardı Beyoğlu'nda Fegaro, Politzieni, Christian Dior vardı, yurtdışına gittiğimizde oradan muhakkak bir şey alırdık. Bir sene sonra 1947'de gözlüklü ufak zayıf bir çocuk çıktı adı Yves Saint Laurent. O zaman gazeteciyim. Magazin sayfası yapıyorum. Dolayısıyla hepsinin resmi ve yazıları geliyor. Bir sayfam var, bu benim kendi dünyam.

Yves Saint Laurent Christian Dior'u geri attı. O zaman burada Vakko dükkanı var. Arroz Dibak vardı. Şimdiki alışveriş merkezleri gibi. Ben yurtdışına gidince marka giysiler almaya çalışırdım. Ama burada da Atabek verdi, Karamürsel vardı.

Olgunlaşmaya diktirirdim. Alta katlarında bir pasaj vardı. Elbiseleri asarardı. Gurur duyardım.

Ben doğduğumda Atatürk var. Annemi hatırlıyorum diz hizasında volanlı etekler giyerlerdi. Babamın ortadan düğmeli gömlekleri vardı. Hep birlikte Cumhuriyet balolarına giderdik.

1950'lerde çok şapka giydim. Eldiveni ise hala takarım. Başka bir şeydir.

Londra'da bazı etkinliklere muhakkak bu aksesuarları takarak gidirsiniz. Ben

gençlerin etkinliklere blue jeanle gelmesine karşıyım.

Ben Türkiye’de bir mesleği yerleştirmeye çalıştım. İtibar mimarlığı, ben birden bire kafamda bir şey, üstümde sıklemen bir elbise , bir kere bana inanmazsınız. Bu bir kimlik projesidir. ,

Mesela bugün önemli bir etkinlik var. Akşam 7’de ayrı akşam 9’da ayrı.

Moda giyim falan güzelde insanların temiz olması ve davranışlarına önem vermesi gerekiyor. Bunların hepsi bir bütündür.

BİHRAT MAVİTAN

Bihrat Mavitan Kimdir?

Ressam, heykeltıraş, şair. 1968 yılında Güzel Sanatlar Akademisi'ne girmiştir. Heykel eğitimi almıştır. 1975-1984 yıllar arasında Akademi'de görev almış, daha sonra istifa etmiştir. Çok sayıda sergi açmış ve ödül kazanmıştır.

Bihrat Mavitan İle Yapılan Görüşmeden Notlar?

Girit'e dayanan kökenimiz var. Giritli Türkler kendi aralarında kız alırlar. Anne dedem eczacı, baba dede ayakkabıcı. Ben ayakkabıcılıkta dedeme yardım ettim. Deri ile bu kadar ilgilenmem bu yüzdendir. İzmir'in Karşıyaka'sına yerleşildi. Evimizin yanında kilise vardı. Çan sesiyle uyanırdım. Buhurdanla koku alırdık. Mahallenin çoğunluğu Rum'du. Rumca bilirim ve kullanırım. Annem gayet iyi bir terzi. Babam ressam. Ama ilik açmayı anneme babam öğretiyor. Babam titizdi. Liseden sonra babamın tezgahına oturuyorum. Akademiye gitmek istiyorum. Matbaa ressamlığı yapıyorum. Babamın babasına oturduğumda her şey solda. Çünkü solak. Babam titiz olduğu için tüm aletleri yeniden yerleştirdim. Bu bende göz hafızasını sağladı.

Eczacı olan dedi ve onun çocukları eczacı, doktor; diğer taraf romantik. Gitar çalan hala, kuş kafesini 3 senede yapan dede.

Benden 2 yaş büyük dayım vardı. Onunla büyüdüm. Annem terzi olduğu için farklı sünnet kıyafeti hazırlama şansı var. Mavi küllah bende vardı. Sonra moda oldu. Gri ayakkabı ve gri ceket yapıldı. Babam o kadar titiz ki kravat, ütüsüz pantolondan nefret edilir. Giysi, giyim, iyi giyim çok önemliydi. Bütün İzmir'de, Karşıyaka'da da böyledir, o zamanki insanlarda.

Şapka koleksiyonum var. Bu hep aileden kaynaklanan bir şeydir. Ayakkabı ayak için heykelse, şapka da baş için yapılan bir heykeldir.

Kolalı gömlek yakası önemliydi. Yatılı okulda önemliydi. Çocukken 40 kravatım vardı. Okul bittiği an bütün bunların beni sıktığını bir boyunlu kazak ve kadife pantolonla 5 sene geçirdim. Aynı değil tabii. Aynı kazaktan 5 tane, aynı pantolondan 8 tane vardı.

Bir gün okula girerken Bedri Rahmi, gelenlerin kolunun altından geçmesini bekliyor. Ben tam girerken elini indirdi. Beni ayırdı. Bekliyoruz. Çocuklar benim doğum günüm, 10 tane bebe seçtim, Sarıyer'de çay içecek, dedi. Sonradan öğrendim, beni seçmesinin nedeni gözlerimin rengiymiş. Biraz da renk olsun istemiş.

Akademiden hocalar gittiğinde onlardan ne kadar beslendiğini anlıyorsun. Onlardan sonra sen aynısını yapıyorsun. Bu böyle töre halinde devam ediyor. Kalite bozulmadı, sadece azaldı. O coşkular bir şekilde frenlendi. Bitmedi. Biraz biçim, saat ve mekan değiştirdi.

Karşıyaka'da İtalyanlar, Rumlar vardı. Akşamüstü kapının önüne çıkılır, sokakta çay içilir. Çocuklar her evde yatılabilir. Mahalle yaşamında paylaşım çok önemliydi. Akşam sefası önemliydi. Yemekler, sunumlar, sunum biçimleri, çatal bıçak kullanmak kendi kendiliğinden öğrenildi. Yandaki çocuğun zarıflığını görünce siz de zarif oluyorsunuz. Bunlar müzikleri, giyimleri, saç biçimlerini, modanın takip etmenin nedeni buydu.

Giyimle, bakımlı olma İstanbul kalabalığında okunaklı değildir. Jilet gibi giyinen 3-5 hoca var. Çoğu mimar. Diğerleri o kadar giyinmiyordu. Devrimci gençler siyah kazak, pantolon, parka giyerlerdi. Ben İstanbul'da gördüm mavi ceket altına kahverengi pantolon giyildiğini. Bu tabii nereden geldiğinin bir göstergesidir.

İstanbul kendi karmaşası renk karmaşasını getirir. Çok göç aldığı için bu karmaşa yerleşmiştir.

ATILLA ÖZDEMİROĞLU

Atilla Özdemiroğlu Kimdir?

Müzisyen, besteci. Film müzikleri başta olmak üzere çok sayıda albüm çalışmasında bulunmuştur.

Atilla Özdemiroğlu İle Yapılan Görüşmeden Notlar

Köklerimde ne var dersenez, hepsi var diye düşünüyorum ben. Çünkü müzikal imgelerim de öyledir benim. Hepsiyle ilgilendim. Hatta öyle ki müzikler de öyle. Neredeyse dünyayı kapsayacak kadar farklı çeşitte farklı genderlarda. o mutlaka bence eğer genitalden gelen bir şeyler varsa, genlerden aktarılan bir şey varsa harita daha da çok geniş olabilir. Bir tanesi Avrupa köklü, öbürü Anadolu köklü olduğu için. Diyarbakır. Çünkü Özdemiroğlu Osman Paşa var tarihte o da asker. Zaten soyadını almamızın sebebi.

Ailede müzikle ilgilenen yok. Annemin güzel sesi olduğunu hatırlıyorum. Çünkü genç yaşlarda, 13 yaşında tanıdım annemi ilk kez. Öyle evet,. (Oylum Hanım'ın kısa yorumu var). Her halde tartışmalı bir ayrılıktan sonra babayla yaşıyorum ben. Ve baba gerçi babaannem söylemişti bana sekiz yaşına geldiğimde. Böyle böyle senin annen var, şöyledir de böyledir de, sonradan öğrendim ki aslında babaannem yüzünden boşanmışlar (gülüşmeler). Tam bir şey. Kürt kayınvaldeliği yapmış babaannem o anlaşılıyor.

Aslında biraz kendi başıma büyümüş bir çocuğum, diye düşünüyorum. Gerçi babamdan da annemden de ikişer kardeşim var. Ama gene de kendi başıma ve kendi meşguliyetleriyle büyümüş bir çocuktum. 6 yaşında sünnet düğününde babama, babam yüksek öğretmen okulunda öğretmendi, elektronik, elektrik, bölümünde öğretmendi. Aynı zamanda Ankara yüksek teknik öğretmen okulu marangoz atölyesi

yanında yine başka bir okul vardı Gazi enstitüsü diye onlarda da entrüman yapılıyordu Alman hocalar gelmişti Cumhuriyet. Nazizimden kaçan nazi almanyasından kaçan cumhuriyete sığınmışlar alman hocalar. Lütiyeler. Orada aşağı yukarı her cins enstrüman yapılıyordu, gördüm ben hatırlıyorum o atölyeyi. Gazi Eğitim Enstitüsünde. Dolayısıyla, sünnet düğünümde o atölyede yapılmış bir mandolin hediye geldi bana. Sünnet düğününde eğlence oluyor, içeride eğlenirken ben sünnet yatağında yalnız başıma içeride sabaha kadar onu tıngırdattığımı hatırlıyorum çok iyi. İlgim oradan başladı her halde. 5-6 yaşlarında ilgim müziğe. Bir de evde müzik dinlenirdi. Fologram vardı çevirmeli. Fologram. Eski taş plaklar vardı. Müzik her çocuğun ilgisini çekiyor. Her çocuk gibi benim de ilgimi çekti. Ama ben buna yetenek olarak bakmıyorum. Diyorum ki doğru yaşta doğru bir şekilde doğru tetiklenen yetenek ve ondan sonra da geliştirilen bir şeydir. Sonra mandolin kursu açıldı okulda. Bu da bir şans. Bunu da anlatmam gerek. Bir tarih çünkü. Sizin hikayenize yardımcı olabileceğini düşünüyorum. Hasan Ali Yücel. Can Yücel'in babası. Muhteşem bir maarif vekilimiz. Ve onun döneminde işte, konservatuarlar kuruluyor, 1936'da şeyler kuruluyor... Milli Eğitim Bakanlığı bütün dünya edebiyatı yayınlanmaya başlıyor. Edebiyat dergileri çıkıyor. Dünya kültürünü hakikatten absürde etmeye başlıyoruz bir anlamda. Çünkü onun hikayesi 1923 Lozan Anlaşmasına dayanıyor. Lozan anlaşmasında bütün maddelerde anlaşılmasına halde bir maddede meşhuk, hukukçu dilinden (gülüşmeler) yani belirsiz, kalıyor. O da 18. Madde yanlış hatırlamıyorsam. İttifak devletleri, Türkiye'nin fikri haklara ilişkin sözleşmesini imzalayıp dolayısıyla bundan böyle dünya eserleri, bilim kitapları basıldığı zaman onların sahiplerine haklarının ödenmesini istiyor. Ve buna karşın Türkiye'nin savı da biz genç bir cumhuriyetiz bunu yapabilecek ne gücümü ne paramız var bundan bizi aheste tutun (gülüşme). Bunun üzerine, bu en tartışılan madde oluyor. Bütün maddelerde anlaşılmış bu, İnönü telefon açıyor Atatürk'e filan. En sonunda şöyle anlaşılıyorlar. Tamam, 10 yıl Türkiye para ödemesin. Bu güzel bir şey, hediye. Aslında bir anlamda hediye. Bütün bilim ve edebiyat eserlerini tercüme edebilirsiniz bu süre içinde ama on yıldan sonra, 10 yıl içinde, bu uluslar arası fikri hak konversonu var. İşte Bern Konveersonu dediğimiz o imzalsın Türkiye ve de artık normal diğer ülkeler gibi (AÖ ve OÖİ aynı anda konuşur anlaşılmaz). Anlatabilirim o hikayeyi, o başka bir hikaye...düşünce ürünlerine şey ödesinler. Fakat on yıl, biliyorsunuz 23-33. 33 nazi almanyası yükseliyor. Herkesin ilgisi bambaşka yerlerde. Birden bire harbe doğru hızla sürüklenen bir dünya var ve

unutuluyor. Türkiye de bu arada bütün eserleri alıp tercüme ettiriyor. Yayınlanmaya başlıyor. Bu bir avantaj genç Türkiye için. Ne zamana kadar 1951-49'a kadar geliyor harp bittikten sonra diyorlar ki "hani bir madde vardı (gülüşme) 18 madde vardı" diyorlar. "tamam çıkartıyoruz" diyorlar. Bürüksel metni imzalanıyor, Bern konversiyonu. Telif haklarına ilişkin, fikri düşünce. Dolayısıyla (guguklu saat çalar ve bu konuda yorumlar yapılır) susar mısın lütfen konuşamıyorum (gülüşmeler) tamam teşekkür ederim. Sonuçta Bern konversiyonunu imzalıyoruz 1949-51. Bir de şansımız var o sırada gene nazi Almanya'sından kaçmış Prof. Hirsch. Bu güne kadar dünya fikri hukukuna en önemli kuralları getirmiş profesör. O da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde. Daha sonra ona görev veriyorlar zaten medeni kanunun hazırlanmasında da çalışmış, düzeltmelerinde çalışmış ama fikri hak yasamızı gerçekten dünyanın en modern yasası olarak hazırlıyor. Hala içindeki bir kavram çoğu dünya ülkesinde yok. İnternet geldi. İnterneti kapsıyor. Ses ve işaret taşıyıcılar kavramını getirmiş ilk defa dünyada. İşaret taşıyıcıya signal, sinyal taşıyıcı, asıl bugünkü interneti her türlü dijital şeyi de ihtiva ediyor. Muhteşem bir yasamız olmuş 51'de fakat biliyorsunuz bizde yasalar yapılır sonra üzerleri nasıl çizilir diye bakılır, sonra ona tam tersi yönetmelikler çıkartılır uygulama ise daha daha tersi olur. Yönetmeliklere de uymaz ve kendimize benzetiriz sonunda. Maalesef o telif yasasına ben çok uğraştım MESAM başkanlığını yaptığım 8 sene. Oradaki macera böyle bir macera fikri haklar açısından. Ama Türkiye'de mesafe alınmış, söyleyebilirim. 5. Sıradaydık. Chapter 301 diye bir rapor yayınlar her sene Amerika senato. 5. Sırada olmak yaptırım yapılması ülkeler kategorisindeydik ben MESAM başkanı olduğum zaman, 1995 yılında. O çabayla birkaç yıllık çabayla onu biz 2. Dereye kadar çıkarttık. Çünkü işleyeme başladı ama sonra tekrardan maalesef şu günlerde aşağıya düştüğünü üzülerekten görüyorum. Emekler verip yapıyorsunuz yapıyorsunuz sonra yine geriye gelebiliyor. Şunun için önemli. O zaman ticaret odasından şunun için destek alabildim. Çünkü şöyle bir yaptırım pamuk kotası vardı belki hatırlarsınız. Bir sürü ticari kota vardı. Bu yüzdendi. Fikri hakları ödemediğimiz içindi.

Türk ne sorusunu da sormak lazım. Burada çok karmaşık bir süreci anlatmak zorundayım. Önce söylediklerinize küçük düzeltme yapmak zorundayım. 30'lar ve hatta Batılılaşma hareketi ta Tanzimat'tan bile önce başlayan bir hareket. O açıdan sadece Atatürk değil bu. İkincisi Atatürk'ün çok yanlış anlaşılan bir şeysi var. Sanki

kendi kültürel değerlerini çöpe at yabancı bir kültürü benimse bir şey. Hiçbir zaman söylemedi Atatürk. Bu tamamen yanlış yansıtılan ve Atatürk'ün maalesef karşıtları tarafından kötü bir şekilde kullanılan hiç bunu kastetmiyor. Ama böyle bir yola gidenler de var. Bakın bu çok ilginç bir bölünme. Atatürk'ün söylediği şu: Çağdaş medeniyet seviyesi dediği, derken gidip çağdaş medeniyeti ülkeyi getir demiyor. Sen kendi değerlerini al oraya çıkart. Bu çok basit ve bütün söylemlerinde net. Ama şimdi ikili bir akım zaten Atatürk'ten önce de başlamış Tanzimat ile birlikte.

Atatürk'ün kendi değerimiz dediği şey şudur: Anadolu'da var olan kökten gelen farklı halkların hepsinin değerleridir. Çünkü o onları Türk kelimesinden bütünüledi. Ama onlar farklı köklerden farklı yerlerden gelmiş ama demin dediğim sebepten dolayı artık karışmış ve yeni bir şey olmuş. Bir halk. Bunu anlamak çok önemli bir şey. Yani artık o oradaki Ermeni, başka yerdeki Ermeni değil. Oradaki Kürt, başka yerdeki Kürt değil. Irak'taki Kürt değil o. Oradaki Boşnak artık Yugoslavya'daki şey....Balkanlı değil. Oradaki kırımli veyahut oradaki Orta Asyalı ne bileyim kazak veyahut Çerkez aynı Çerkez değil. Burada artık onlar yeni bir potada oluşmuş yeni bir yeni insanlar yeni bir nesil.bu da çok doğal. Anadolu asırlar boyu sadece bir göçyolu, zaten bir bakarsanız çok fazla göç alan bir toprak. Dolayısıyla bunlardan olan şeye biz hepsine birden Atatürk Türk adını veriyor. Gerçekten de şunu da söyleyebilirim ki Osmanlı'nınEtraki bi idrak dediği, yani (gülüşme) ???? Türkler diye söyleyeceğim şey de bir başka gerçek. Çünkü Kurtuluş Savaşı'nda da o Türkler. Ta Samsun'dan Sivas'ta başlayan macerada ilk katılan ilk güçler o Türkler. Ama bir o kadar Ermenilerden bir o kadar Kürtlerden bir o kadar şeylerden katılım var. Ufak tefek isyanlar var ama bu geneli bozmuyor. Yani genel anlatımı bozmuyor. Egelisinden hepsinden bir savaş verilmiş. Bu kavranılamıyor. Neden kavranılamıyor. Çünkü baktığın zaman farklı etnik köklerden bir topluluk bir olup baya bir emperyalizme karşı bir savaş veriyor. Bağımsızlık savaşı veriliyor ve kazanılıyor. Bunun kavranılamamasının sebebinde şu var: hala köktenci iddiaları olanların bu karışımdan ortaya çıkan yeni yeni insanları tanıyamamışı var. Dolayısıyla o yeni insanların kültürü de bu bağlamda farklılaştık. O artık orjin kültürleri de birbirlerinden karışıp birbirinden alıp vermektten kaynaklanan yeni bir kültür oluştu. Bunu bir toplantı, Zültü Livaneli'nin Mümtaz Soysal'la katıldığı bir toplantıda şöyle Mümtaz Soysal'ın bir şeysi vardı. Dedi ki “Sanatçı olmak Anadolu'da” dedi “çok muhteşem bir şeydir dedi. Çünkü bizde muhteşem dünyanın

çoğu yerinden gelmiş kökleri olan ta çinden deniz var altımızda muhteşem dedi. Oradan yapabileceğiniz şeyler dünya şaheserleri yaratabilirsiniz dedi. Ama bir o kadar da zor. Çünkü dedi o kadar karmaşık o kadar şey ki o kökleri yakalamak o kökleri bulmak o köklerden müzik derleyip çağdaş bir şey çıkartmak bir o kadar da zor dedi. Bu doğru bence de. Bu açıdan baktığım zaman müzikal olarak.

SAFA REİSOĞLU

SAFA REİSOĞLU Kimdir?

Türk akademisyen. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirmiş, Lozan Üniversitesi'nde doktora yapmıştır. Medeni hukuk profesörüdür. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde öğretim görevliliği yapmıştır. 21 Ekim 1977 - 12 Eylül 1980 arasında Milli Eğitim Bakanlığı yapmıştır.

SEFA REİSOĞLU İle Yapılan Görüşmeden Notlar

1929 tarihinde İstanbul'da dünyaya geldim. Babam askerliğini Diyarbakır'da yaptı. Askerden sonra Lice kazasında hakim olarak görev yaptı. Tüm halk Kürt kökenliydi. Memurlar dışında herkes Kürt'tü. Şeyh Sait isyanı bitmişti, devlet duruma hakimdi. Biz o zaman oraya gittik. Büyükçe bir köy olan ilçedir. İsyandan sonra büyük bir jandarma bölüğü konulmuş. Öğretmenler dışarıdan gelmişler. Babam halkla çok iyi ilişki kurmuştu.

Okuldaki öğrenciler Türkçe bilmiyordu. Aileler de bilmiyordu. Konuşanlar da çok az konuşuyordu. Kürt vatandaşları orada sıcak davranırdı. 7-8 yaşında çocuktum ama ben hiç kötü bir tavır görmedim. Babam köylere keşfe giderdi. Babamdan önce jandarma giderdi. Jandarma ile halk arasında bir sorun yoktu. Babamı çok iyi karşılardı.

Sonra Çanakkale'ye gittik. Çanakkale başka bir dünyaydı. Zengin şehir. Lice ile alakası yoktu. Okulum çok güzeldi. Genç hanım hocalarımız vardı. Benim hocam yeni mezundu. Bekardı. Gençti. Bütün hayatımı bize adamıştı.

Lice'de 30-40 kişilik sınıfta Türkçe bilen sadece bendim. Onların bir suç yoktu. Ama devlet bunu düşünerek Balıkesir Öğretmen Okulu'ndan 2 genç öğretmeni

gönderdi. Bu öğretmenler orada çok önemli işler yaptılar. Bölgeyi bilmiyorlar, kültürünü bilmiyorlar. İkisi de bekar. Beraber bir ev tutmuşlar. Önce Türkçe öğretmek için çok çalıştılar. İstiklal Marşı bu iki öğretmenle geldi. Bize öğrettiler. Kartlar bastırılmışlar. Üzerlerinde kendi resimleri vardı. Çanakkale'ye gidince onlara mektup yazmıştım. Hocalarımı unutamiyorum.

Kürt halkı gelenekse giyiniyorlardı. Öğretmenler çağdaş giyiniyordu.

Çanakkale Lise ile karşılaştırılmazdı. Babam orada savcı yardımcısıydı. Bu yüzden hakimlerle görüşürdü. Sınırlı nüfus vardı. Yakın dostluklar kuruldu.

Çanakkale'de dönem farkı görülüyor. Köylüler hep geleneksel kıyafetler giyerdi. Babam köye gittiğinde beni de götürürdü.

Atatürk'e ve İnönü'ne bağlılık çok büyüktü. Atatürk'ü hiç görmedim. İsmet Paşa ile görüştim ama Atatürk'ü görmedim. Atatürk öldüğünde Çanakkale'deydim. O halk Atatürk'e bağlıydı.

Atatürk fazla görüşmezdi. Genç kitle bağlıydı ama başkaları o kadar bağlı mıydı? Büyük kitle çok bağlıydı. Atatürk olmasaydı Türkiye Cumhuriyeti olmazdı. Biz bambaşka insan olurduk.

Bizim dönemimiz yeni bir dönüşümdü. Herkes farkındaydı. Biz çocuktuk ama bunun farkındaydık.

Çok partili rejimle birlikte DP kazandı. Onlar CHP'den ayrılan kişilerdi. CHP'den farklı söylem oluşturmak için daha din üzerine gitmişler, öyle söylem oluşturmuşlardır.

Süleyman Saim Tekcan

Süleyman Saim Tekcan Kimdir?

Ressam, grafik sanatçısı, öğretim üyesidir. Bir dönem oyunculuk da yapmıştır. 1963 yılında Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü'nü bitirdi. Sevmek Zamanı filmindeki kötü aşık Başar rolüyle sinema tarihine geçti. 1968 yılında İstanbul Atatürk Eğitim Enstitüsü'nde öğretim görevlisi oldu. Almanya'da baskı-resim eğitimi aldı. 1975 yılında Güzel Sanatlar Akademisi Resim bölümünü bitirdi. 1994 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi dekanı oldu. 1996 yılında Yeditepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi kurucu dekanı görevinde bulundu. 2004 yılında İstanbul Grafik Sanatlar Müzesi'nin kuruluşunda yer aldı. Işık Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi kurucu dekanıdır.

Süleyman Saim Tekcan İle Yapılan Görüşmeden Notlar

Sanat aslında oyunla başlayan bir eylemdir. Çocukken oynadığımız oyunlar çevremizdeki dünyayla ilgilidir. Çok eski kültürlerde küçük heykelcikler görülür. Benim sanatım da öyle başlamış olsa gerek. Kızıl çamurla oynarken başlayan bir sanat yaşamım var diye söylemem gerekir.

Trabzonluyum. Trabzonun Tekfür Çayır mahallesinde doğdum. Babam yerli. Babamın nereden geldiği önemli. Annesi varmış, at binen bir Çerkez kadınıdır. Bu benim sanatımı etkileyen bir faktör olabilir. Çerkez müzikleri dinledim. Videolarda, görsellerde at binen kadınlar vardır. Yüzlerce at, yüzlerce kadın var.

Karadeniz'de çocukluğum geçti. Lise bitene kadar oradaydım. Resim öğretmenlerim çok iyiydi. Eğitim kaliteliydi.

Babam cami hocasıydı. Arapça, Farsça bilirdi. Elimden tutup beni camiye götürürdü. Ben işitsel olarak onun sesinden etkilendim. Ama Atatürkçü bir adamdı. O dönemin hocaları çok saygı duyuyorlardı.

Ben de dönem çocukları gibi hocaya gittim. Kuran okumaya çalıştım.

Trabzon kültür altyapısı olan bir şehir. Rum Pontus Devleti'nin olduğu bir bölge. Müzik, tiyatro yapılırdı. Türk Sanat Müziği korolarına katıldım. Orada yetiştik. Türk Sanat Müziği dinledik. Batı Müziği de dinledik. Müzik sestir. Evrenseldir.

Türkiye bir çok kültür katmanı vardır ve biz burada yetiştik. Bunları biliyoruz. Sanatımızda da bunlardan iz yer almalıdır.

Kültürlerinden etkilenmiş bir insan olarak biz batılıyız diyerek düşünen kendimizi yüceltmemiş olmuyoruz. Bu topraklarda yükseliyoruz. O kültürlerle düşünüyoruz. Sanatım Anadolu uygarlıklardan beslenir.

Dünya sanatında yer almak için dünya tarafından kabul görülmesi lazım. Bir çok insan yetişiyor ama eserler dünya müzelerinde yer almıyor. Onlar bizim kültürlerimizden kıskanıyorlar. Onların ülkelerinde katman katman kültür yok. Başımıza bundan çok şey geliyor.

Trabzon'da kilise de vardı, cami de vardı. Yabancı ya da düşman değildik. Asimile edilmiş insan da olabilirlerdi. Din tesadüftür. Benim müslüman, süni olmam önem taşıyor.

Trabzon'dan Ankara'ya ve İstanbul'a geçtim. Okullarda öğretmenlik yaptım. Resim eğitimi aldım.

Öğretmenlik yaptığım dönemde ulus devlet çerçevesinde ciddi eğitimden geçtik. Kültür formasyonu ile kültürün yükseleceğini biliyorduk. Standart insan yetiştirilmeye başlandı. Dünyada ne kadar insan varsa o kadar farklı yapı var. Bu farklılık önemlidir. Sanatçılar kopya değildir, kendisini var eder. Eğitimden gelen kültür birikimi ve uygarlıkların bize yüklediği değerler sanatçı kimliğimizi oluşturdu.

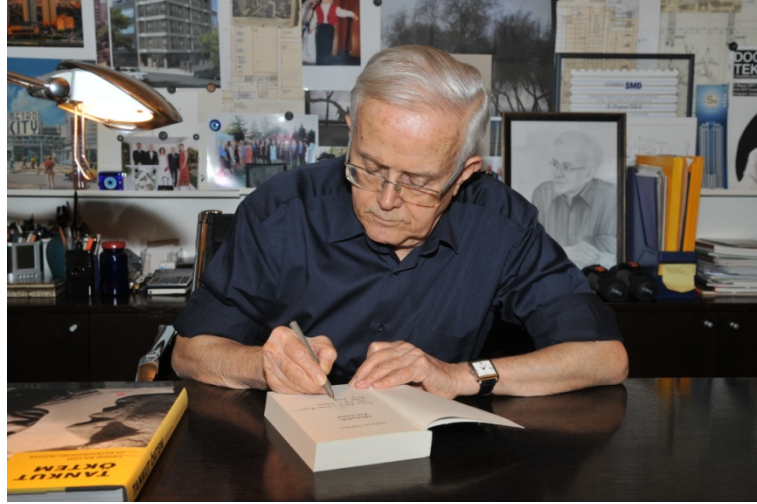
Anadolu'da başarılı öğretemdim. Sicilim çok iyiydi. Atatürk Eğitim Enstitüsü'ne davet ettiler. Bir anda yüksek öğretimde hoca oldum. Benim hocalarım beni Milli Eğitim Bakanlığına önerdiler.

Bir çok kurumda da görev aldım. Almanya'da baskı sanatı üzerine çalışma yaptım. Sonra Teknik Üniversite ve Mimar Sinan'da hocalık yaptım. 25-30 yıl gibi uzun süre hocalık, bölüm başkanlığı ve dekanlık yaptım. Yeditepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesini kurdum. O kurumun kurumsal kimliğini yaptım. Bu müzeyi kurdum. Işık Üniversitesi'nde yer aldım. Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi'nin kuruluşunda yer aldım. Sanat eğitimi çok önemlidir. Sanat insanları aydınlık bir evreye taşır.

DOĞAN TEKELİ

Doğan Tekeli Kimdir?

1952 yılında İTÜ Mimarlık Fakültesi'nden yüksek mimar olarak mezun olmuştur. İzmir Büyük Şehir Belediyesi'nde çalıştıktan sonra 1954 yılında Sami Sisa ile birlikte Site Mimarlık Bürosu'nu kurmuştur. Büro, içlerinde İstanbul Manifaturacılar Çarşısı (1959), Ege Üniversitesi Fen Fakültesi (1965), Antalya Bölge Arkeoloji Müzesi (1964), Ankara Danıştay Binası (1966), Türkiye İş Bankası genel müdürlük binası (1993) ve Metrocity (2003) yer alan bir çok yapıya imza atmıştır.

Doğan Tekeli İle Yapılan Görüşmeden Notlar

Hay hay efendim, Ispartalı bürokrat bir ailenin çocuğuyum. Dedem hattat aynı zamanda Isparta idadisinde hoca. Daha evvel de tabur imamı imiş. Dolayısıyla tüccar sanayici bir aile değil. Böyle bir yarı bürokrat bilim adamı, yarı din adamı, aynı zamanda da hat sanatında bir usta adam. 80 kadar hat yazmış.

Babam bürokrat gibi kravatlı her zaman giyinirdi. Annemde modern giyinmeye çalışan ama kendileri dikerek ya da gündelikçiye diktirerek o zaman öyle satın alma lüksü yok. Krep döşin, jorjet, ipek kumaşlardan kısa kollu, yüksekçe topuklu ayakkabılar, birde halam vardı. Görümce gelin birbirlerine destek, Kapalı Çarşı'dan kumaşlar alırlar, dergiden gördüklerini dikerler. Cumhuriyet kadınları. Annem ilkokul mezunu ama zekası ve adaptasyon kabiliyeti yüksekti. Burada Babaali'ye yakın 48. ilkokul diye bir taş bina da okudum. Fevkalade ilginç, hoca sevecen yine Cumhuriyet kadını. Safiye öğretmen hiç unutmam, bizi anne gibi sever, fevkalade bir psikolog.

İstanbul'dan aklımda kalanlar dayım Isparta'da ticaret yaparken, geldi Kapalı Çarşı'da halıcı dükkanı açtı. Hafta sonları onunla giderdim Sirkeci'de ikinci sınıf sinemalar vardı. Akrabalarım oralara götürürdü. Tren soygunculuk, kovboy filmi. Tıklım tıklım olurdu sinemalar. Dayım elimden tutarak okula götürür iki buçuk gündelik verirdi. Bir kuruş dondurma, bir kuruşa kalem, yarım kuruşa da leblebi falan olurdu. İyi para gelirdi.

İzmir'de daha düzenli bir hayatım oldu. Şık pantolon, kısa gömlek giyirdim.

İzmir o zaman toplamı 200.000 nüfuslu. Tütün ve incir işletmelerinde 70. 000 işçi. İzmir'de bizim yaşadığımız çevre karantina. Ispartalı ve İzmirli yaşlıca hanımlar, elde dikilen geniş entariler, tespihleri. Annemler 35 yaşlarında genel çizgi bakımından ise neredeyse bugünün modasına yakın. Gayet tabii dekolte yok ama başlar yapılı ve açık. Yüksekçe topuklu, perma denen sistemle, televizyon olmadığı için gece gezmelerine gidilir, misafirler gelir. 1939-1943 yılı ikinci dünya savaşı sonrası hareketli günleri, radyo dinlenir umumiyetle Almanlar nereye kadar ilerlemiş, Fransızlar nereye gerilemiş, Rus cephesi. Bizde arkadaşlarımızla siyaseti konuşurduk

Azınlık, bizlerin çoğunluk olduğumuz farkını bilmezdik ya da din farkı falan bilmezdik. Önemsenmezdi hatırda da kalmazdı. Mesela Moni'nin ailesi zengin bir Yahudi ailesi, ben 1. sınıfın çalışkan öğrencisiyim Moni'nin iyi bir arkadaş diye doğum günlerine, çocuk kutlamalarına çağırırlardı. Evlerinde beyaz önlüklü siyah üniformalı hizmetkarlar çalışırdı. Annesinin giysisi genel çizgisi benzer ama kalitesi, dikişi ve kumaşı belli olan seçkin bir giyim, mesela davet etmişler annemde onlara bir çaya kahveye gitmiş. Yadırganarak gitmezdi, onun da kafası açık, saçı yapılı, ayakkabısı muntazam.

Bu ayrımlar benim dikkatimi çekiyordu. Ben lisenin son sınıfına kadar meslekle ilgili bir seçimim yoktu. İzmir'de üç lise vardı. Rumlardan kalmış, taş güzel yapılar. Atatürk Lisesi seçkin öğrenci alırlardı. Ortaokul notlarına bakarlardı, bende o kontenjandan birinci okula girdim. Öğretmenleri seçkin, eğitimi güçlü, o dereceye kadar ki fizik ve kimya matematik, hocaları devlet tarafından Sorbonne gönderilirdi. Diğer hocalarda muhakkak üniversite mezunlarıydı. Tarih, coğrafya, felsefe. O zaman giyim kuşamları, davranışları, vali kadar önemli insanlardı. O zaman İzmir'de meşgul olacak bir iş olmadığı için, hocalar tanınırdı.

40-45 arası Harp dönemi İzmir'de karartma var. İzmir'de çok az vasıta var, İzmir'de 27 tane otomobil vardı. Karantina da karartmada arada bir otomobil geçirdi. Çocuklar arası olay olurdu. Ama onların farlarına mavi yağlı kâğıt takılmış karartmadan.

Efendim arkadaşlarımla hikaye yazmaya kalktık, bazı günler yazın balık tutmaya giderdik. Tanıdıklarımızın bazen yalıları vardı, Akrabamız vardı zengin ona giderdik. O zaman sinemaya gitmezdik, tutucu bir aile pek makbul sayılmazdı. Binde bir annem babam giderlerse beni de götürürlerdi. Ve biz kendi kendime gitmeye asla kalkamazdık. Arkadaşlarımızla lise sonrası dahi askere kadar dışarı çıkacağımız zaman evden bir memnuniyetsizlik sesi gelirdi. Git ama gitmesen daha iyi gibi...

Binalar bir çevre objesi olarak ilgimi çekerdi. İzmir fuarı vardı. İzmir fuarında çağına göre, modern görmediğimiz temizlikte uygulamalar, bizim evlerimiz eski Rum evleri yine değerli ama konvansiyonel, onların kıymetinin bilincine varabilmekten ziyade taze pavyonlar, net bitişlerin, boyaların, ışıklandırmaları etkilerdi ama bunun özellikle son sınıfa kadar mimarlık mesleğiyle ilgisi olduğunun bilincinde değildim.

İstanbul nüfusu 50'lerde 800.000-900.000 neredeyse İzmir kadar sakin benzer bir şehir, Ama tabiatıyla büyük binalar, camiiler, saraylar İzmir'de yok, ikincisi gündelik hayatta küçük dükkanlar var 'gizli pençe dikişsiz yama' diyor. O zaman harpten yeni çıkmışız, ayakkabılar eskidikçe pençe yapılır diye yazıyor ama İstanbul'da 'gizli pençe' diyor. Düşündüm demek bu İstanbul'da gizli bir snobizm var. İzmir'den neden farklı. İzmir'de 'kabaca pençe' yazılıyor. Bir, ikincisi kent merkezinde hiç mezarlık yoktu İzmir'de. İstanbul'da camii, avlular, kavuklular falan her yerde geçtiğim yerlerde mezarlar var. Yaa bu İstanbullular ölülerle iç içe yaşıyorlar.

Geldim ilk Beyoğlu'na gezmeye gittim, yüksek kaldırımında küçük rozetçi dükkânları vardı. İlk işim bir Teknik Üniversite rozeti almak oldu. Beyoğlu'nda da artık aile baskısı olmadığı için haftada bir sinemaya gitmeye başladık.

Sinema 60 lira iki sinemaya gidemiyordum., Betty Grable falan çok parlak bir hayat..... Esthel Williams var atletik vücutlu güler yüzlü, kadın erkek ilişkilerinde ilişki var belki var ama kuşkulu ama filmlerde kızılı erkekli dans ediyorlar, eğleniyorlar müthiş bir hayat ..

Benim giysilerimde mesela babamın arkadaşı ünlü bir terzi vardı. Babamın hatırı için bana dikerdi. İyi kumaşlar, sonra ben Teknik Üniversite'ye geldim diye bir kaç akraba evine gittim. O zaman bayanlar ne şık bebek falan, komplimanlar yaptılar. O zamana göre temiz derli toplu hatta şık sayılabilir giyimim vardı benim.

Sanırım mimarlık ve giysi arasında zihin yapısıyla ilgili olduğunu düşünürüm. Ben mimarlığa yeteneğim olmadığı düşüncesindeyim ama o yetenekli çocuklar meslekte geride kaldılar. Determinizm, sebep netice ilişkileri, bir adım ötesini görebilme, doğru düşünebilme her meslekte yararlı bir şey. Sanatsal algılama yeteneğim muhtemelen çok gelişkin olmadığı halde başarılı oldum. Giyimde onun parçası gibi, giyimi sosyologlar kimliğin parçası olarak sayar. Sosyolog bir İslam teoloğu Muhammed Arkun, Paris'te hoca İslam kimliği nedir diye bir tezi var. Giyim, kuşam, yaşam biçimi ve mimari diye açıklar. Giyim kafa yapısının muhakkak bir göstergesi.

Dağınık giyinmek mesela, altı üstü tutmaz. Masanın üstünü derli toplu tutmak gibi. Giyimden çok tabii, bu üslup çevreye uyum şeklinde, çevreye uygun olmayan göze batan bir şekilde giyinme arzum hiç olmadı. Markayla ilişkim hiç olmadı.

İlk yurtdışına 1956 yılında mezun olduktan sonra, önce Viyana, Frankfurt ve Paris'e gittik. O zaman çok değişik gözlemler, Viyana havaalanı da ilk dikkat ettiğim, insanların ayakkabılarında hiç çamur falan yok. Benimkine baktım yarı beline kadar çamur neredeyse ...tuvalet gittim hemen ayakkabımı sildim, kendime çeki düzen verdim. İstanbul toz çamur, bizim için o ayakkabılar normal. İkinci uçakla Frankfurt'a geçtik ondan sonra çok kürklü hanımlar yani üst sınıf bir gezgin kitlesi diyelim. Uçak alanları harcı alem değil. Frankfurt harbin üzerinden kısa denebilecek bir zaman geçmesine rağmen cetvelle çizilmiş gibi bir kent. Kaldırım sonra çim geliyor, muntazam bir bordürle bitiyor. Bizde modern binaların çizgileri, biz grafosla çiziyoruz, grafosla çizilmiş gibi..... bunlara bizim yetişebilmemiz imkansız yani Türkiye'nin..... müthiş bir hayal kırıklığı ilk hissettiklerim bunlar..Viyana havaalanındaki nüfusun giyim kuşamındaki zarafet bitmişlik göze hoş gelme ...sonra Paris'e geçince biraz rahatladı, Paris biraz daha bizim gibi pis bir şehirdi.

Ben kendimi mimar giysisi, mimar tavrında bir giyim bakımından hiç hiç böyle bir şeyim olmadı, yapmadım. Bu bakımdan Uğur Tanyeli'nin böyle bir konuda yazıları var, bizi normal adamlar telakki ediyor, diğerlerine butik mimarlar diyor. Butik mimarlar kıyafetlerine dikkat ediyorlar, İtalyan ipek ceket, kolu kıvrık, mis gibi kokuyorlar bunlar iç mimarlar, kişiye özel yapı yapanlar. Biz kamu yapıları yapıyoruz, büyük yapılar yapıyoruz. Öyle denk geldi meslek yaşamımız. Böyle bir özelim ya da arka düşüncem olmadı, hep önümüze baktık, yoğun bir şekilde işimizi yapmaya çalıştık ama Almanya jürisine gittiğimiz zaman Ayota İsozaki var. Ünlü bir Japon mimar var. Simsiyah giyiniyor ama farklı bir şey var giydiği, genel sekreterimiz var Süha, bunun esbaplarını Kenzo var, o yapar ona göre dedi, Zaha mesela o koca cüssesine rağmen, oda siyah elbiseler giyiyor, kumaşı da çizgisi de belli ki bir efor sarf edilmiş .

Bir tek kolumu kıvrırım, sanki uzun kalınca çizerken, eskiz yaparken kitap okurken sanki kolumdaki giysi mani oluyor gibi kol uzunluğu. Hatta bizim büromuzda çalışan arkadaşlarımızdan biri, akademide Profesör, bir gün paneldeyiz kendi konuşmasını bıraktı, beni anlatmaya başladı. Çocuklara işte Doğan Bey, benim hocam şöyledir, böyledir, atölyeye gelir kollarını bir sıvar diye...O zaman anladım fonksiyonel olarak dirseğime kıvrıdığım gömleğim bugünün tabiriyle tarz olarak görülmüş.

Valla iyi giyim beni her zaman etkilemiştir. Kendimin de iyi giyimli olduğumu düşündüğüm zamanlar verimim artar.

Eskiden birine tahsis yaparken 10-15 kişi etrafıma doluşurdu, eğlencelide olurdu ve bir şeyler öğrenilirdi. Ama öğrenciler tek tek gelmeye başlayınca ona bir şeyler anlatıyorum, o gidiyor diğeri geliyor, ona da aynı şeyleri anlatıyorum nefesim tükeniyor akşama kadar. O sırada hocaların akademik kariyer için bir yardımcı Doçente bağlı bir öğretim görevlisi olarak çalışması gerektiği söylendi. O zaman istifa ettim. Çünkü ben o zamana kadar dünya konkur kazanmış, projeler yapıyorum falan..Neyse 68-69 olayları eğitime zaaf yaratmıştır, bu kadar zayıf yetişiyor bu çocuklar korkuyordum, ileride binalar yıkılırsa, buhar kazanları patlarsa elektronikçiler kötü yetişirse kötü binalar olursa ne olacak..Mezunda oluyorlar..

Efendim zannediyorum onlar, benden ziyade benim dışarıda nasıl algılandığımdan etkileniyor. Ben kendimde buna şaşıyorum, benim gördüğünüz gibi

gerek yetenek olarak, gerek kişilik olarak, bir değişik halim yok normal bir vatandaş ben öyle görüyorum kendimi... ama bazı seminerlerde toplantılarda ortaya çıktığımız bazı zamanlarda, benim beklemediğim bir algılama ifadesi görüyorum. Eski öğrencilerimizden ve yahut beni yakından değil uzaktan tanıyanlardan benim olduğumdan daha yukarıda bir gösteriş. Ben bunları anlatırken hiç bir alçakgönüllülük göstermiyorum, demek ki bu yaştan ve sebat etmekten kaynaklanan bir şey. İsim kalıyor, o zaman bundan etkileniyorlar.

HIFZI TOPUZ

Hıfzı Topuz Kimdir?

1923 doğumlu yazar İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra Strasbourg Üniversitesi'nde devletler hukuku ve gazetecilik alanlarında yüksek lisansını tamamladı. Aynı üniversitede gazetecilik üzerine doktorasını da yaptıktan sonra araştırmalar ile yazarlık hayatına başladı. Uzun yıllar Paris'te Unesco Genel Merkezi'nde ögür haber dolaşım şefi olarak çalıştı. İstanbul Gazeteciler Sendikası ve İletişim Araştırmaları Derneği'nin kurucuları arasında yer ala Hıfzı Topuz çeşitli ülkelerde gazetecilik eğitimleri verdi. Romanlarında genellikle tarihi kişiler ve olayları işlemektedir.

Hıfzı Topuz İle Yapılan Görüşmeden Notlar

Aslında ben kendimi edebiyatçı olarak görmüyorum. Evet, romanlarımda belirli bir kurgu var ama temeli tamamen gerçek olaylara ve kişilere dayanıyor. Sanırım benim için tarih romancısı doğru bir tabir olacak. Gazetecilik benim hayatım boyunca severek yaptığım bir iş. Doğru gazetecilik yapmak çok önemli. E o kadar araştırıp okuyunca da yazım dilini kullanmak kolay oluyor.

Hayatımın bir süresini Afrika'da geçirdim. Orada iletişimle ilgili, gazetecilikle ilgili çalışmalar yaptım, eğitimler verdim.

Dünyaya yine gelsem yine gazeteci olurum herhalde. Doğru, çok yorucu bir iş ama insan severek yapınca hiç yorulmuyor. Sabahtan akşama kadar çalışıyorum, sadece yazmıyorum, sürekli doğruluğundan emin olmak için araştırma da yapıyorum. Bir yazıyorsam beş okuyorum yani.

Maske koleksiyonumu herkes biliyor sanırım artık, ek olarak ok büyük bir mektup koleksiyonum var diyebilirim. Hayatım boyunca bana gelen tek bir mektubu bile atmadım, hepsini dosyaladım. Tabi bir kısmını kitaplarımda kullandım, ama büyük bir kısmı özel olduğu için güvenle saklanıyor.

25 yıl UNESCO'da çalıştım. Afrika gibi üçüncü dünya ülkelerine odaklandık özellikle. İletişimin geliştirilmesi, özgür habercilik, dürüst gazetecilik gibi konulara kafa yorduk. Kuruluştta çok az gazetecilik kökenli insan vardı, işin doğrusu benim yükselmem bu yüzden çok kolay oldu.

HINCAL ULUÇ

Hıncal Uluç Kimdir?

Gazeteci yazar Hıncal Uluç, gazetecilik hayatına 17 yaşında Yenigün gazetesinde spor muhabiri olarak başlamıştır. Cumhuriyet'te tam sayfa "TV Sayfa"sı yazarlığında bulunmuştur. Yüksek satış rakamlarına ulaşan Erkekçe dergisinin genel yayın yönetmeni olmuştur. 1990'da Sabah Gazetesi'nde yazmaya başladı. Çeşitli programlarda sunuculuk ve yorumculuk yapmıştır.

Hıncal Uluç İle Yapılan Görüşmeden Notlar

Evde dedem Kilis'in müftüsüydü. Etnik bir ayırım söz konusu değildi. Ayırım diye bir bellek yok. Babam subaydı. Türkiye'nin bir çok yerinde bulundum. Türkiye'nin doğu sınırları etnik yoğunluğa ama ben küçükken böyle bir algıya kapılmadım. Gayri müslim olanları isimlerinden, soy isimlerinden ayırt edebildik. Ben hayatım boyunca etnik kimliğe önem vermedim.

Bizim Anadolu'da kıyafet şehirden köye değişirdi, etnik kimliğe göre değil. Kasabada yaşayanlar arasında memurların kıyafetleri yayılırdı. Aynı kadın kasabada başka köyde farklı giyinirdi.

1955'te Ankara'ya geldik. Ankara benim çocukluğumun şehri. Ankara benim için Cumhuriyet demekti. Gerek okulda gerek evde Cumhuriyet'i yücelterek yetiştik.

1950 hatırlıyorum. DP kazandı ve ülkeye demokrasi geldi. Belli bir ekonomik değişim olmadı. O devirde yetişmemiş faydalı oldu. Çocuktuk. Oyuncak yoktu. Bir tenis topu bulduğumuz zaman kendimizi mutlu hissederdik. Çocukluk zamanındaki yokluk hayal gücünü tetiklemiştir. Durmadan bir şeyler üretiyorum. Niye? Çünkü

genlerime öyle yazılmış. Yokluk yıllarında disiplinli ve ölçülü yaşamayı gerektirir. Bayat ekmekten yemek icat edilirdi bizim evde.

Giysiler evde dikilirdi. Hepsini annem yapardı. Devşirerek yapardı. Kendi elbisesinden ablama elbise yapardı. Benim ceketlerimin sol tarafta olurdu. Ters yüz edildiği gibi ceketin düğmeleri ters olurdu. En büyük acıyı kız kardeşim çekti. Çünkü annemin elbiseleri ipekliydi. Ama Kilis kaçakçılık merkezi. Babam da gümrükte görevliydi. en büyük kaçakçılık da ipek. Gümrük komutanının kızı kaçak ipek giyiyor denmesin diye babam ipeği yasakladı. Kız kardeşim basma giydi, herkes ipekli giyerken.

Antakya'ya gittik. Araplar, Rumlar var. Arapça konuşuyorlar ama Hıristiyanlar. Bizim ev sabimizdi. Onların çocuklarıyla oynayarak geçirdim. O aile beni çok etkilemiştir. İstanbul'da aokuyan kızları vardı, onunla konuşmaktan zevk alırdım. Onlarla aramızda hiç bir şekilde etnik ayrım yoktu. Şimdi çok şaşırıyorum. Orada İstanbul ve Ankara radyosunu dinlemek mümkün değildi. Arap radyosu çekerdi. Arapların radyoları Türkiye'de dinlenirdi çünkü Fransızlar zamanında orada radyo istasyonları kurmuşlar. Yani radyoları güçlü. Türkiye'de çekiyor. O radyodan da hep Arap müziği çalardı. Okuldan eve dönerken hep o müziği duyardım. Bu yüzden arabeskten nefret ederim.

Antakya'dan Ankara'ya geldik. Ankara benim için Cumhuriyet'ti. Çünkü ulusal bayramda gazetelerde haberleri okurdum. Oradaki bayramlar daha görkemli. Hayalimde hep Ankara var. Sadece resimlerde gördük. Hayvanat bahçesini merak ederdim.

O devrin bütün kadınları Cumhuriyet kadınlarıydı. Onlar kadar ileri görüşlü gençler bile görmüyorum.

İlk gittiğim bilet aldığım opera Faust. 1. perde bitsin diye, öldük sıkıntıdan. Işıklar yanar yanmaz kaçacağız. Giderken İsmet Paşa'yı gördük. Şöyle baktım. Bu cumhuriyeti kuran adam orada, sen emaneti alacak adam kaçırıyorsun. Döndük oturduk.

Ankara'da takım elbise olmadan tiyatroya gittiğimi hatırlamıyorum. Galalarda smokin giyilirdi. Saygı kültürü vardı. 1981 yılında İstanbul'a taşındığımda opera galasına gittim. Siyah takım elbise, kravat var. Bir baktım birileri kazakla, blue

jean'le dolaşıyorlar. Nasıl bir kültür şoku yaşadığımı tahmin edemezsin. Onları görevli sanmıştır.

Üniversite yıllarım güzeldi. Çok da keyifliydi. Gazeteciliğe başladım. O yıllarda gazetecilik çok önemli. Milletin görmek istediği her türlü adamla sohbet ediyorsun. Gazetecilikle birlikte benim sanat görüş açım değişti. Çünkü sanat haberlerinin peşinden koşuyordum. Her tiyatro oyununa, her konsere etkinliğe gitmek gerekiyordu. Böyle olunca insan ister istemez belli bir entelektüel seviyeye çıkıyor.

Ben canımın istediği her şeyi yaptım, istemediği hiç bir şeyi yapmadım. Erkekçe dergisi büyük başarıya ulaştı. Başarıyla birlikte keyif özgürlüğünü sağladı. Ben her şeyi yazdım. Elbise yazdım, sonra başka bir şey yazdım. Elbiseleri tamamen kişiseldi. Güzellik yarışmalarındaki sebep şuydu: Erkekçe dergisi 150 bin satmıştı. Erkekçe dergisi genel yayın yönetmeni olarak bir prestij getirdi.

9. ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Oylum Öktem İşözen

Doğum Tarihi: 23.07.1976

E-Posta: oylumoisozen@gmail.com

2012-2015 **Sanatta Yeterlilik** Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tekstil ve Moda Tasarımı Ana Sanat Dalı

2001-2003 **Yüksek Lisans** Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi
Moda ve Tekstil Tasarımı Ana Sanat Dalı ‘Giyim Tasarım Eğitiminin
Yurtiçi ve Yurtdışındaki Okullar, Programları, Öğrenci Profillerinin ve
Sektöre Uyumlarının İncelenmesi’

1995-1999 **Lisans** Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Moda ve Tekstil
Tasarımı Bölümü

Moda Tasarım ve Tekstil sektöründe tasarım yönetmenliği deneyiminden sonra, London Collage of Fashion’da aldığı eğitim sonrası moda tasarımı dalında eğitimcinin eğitimi programında uzmanlaşmış, Londra Üniversitesi Akademisyenlerinin danışmanlığında İstanbul’da kurulan akademinin sanat yönetmeni ve Moda Tasarım bölüm başkanı olarak görev almıştır. İngiltere, İtalya ve Fransız akademilerinden birçok sanat disiplini alanında sertifikaları vardır.

Ulusal ve uluslararası birçok moda sergisinin küratörlüğünü ve sanat yönetmenliğini yapmıştır. Sanatın farklı disiplinlerinde eser üreterek, heykel alanında kişisel sergiler açmış, heykel alanında kitaplar yazmıştır. Heykellerinde de giysinin dilini göz ardı etmeden, farklı disiplinleri bir arada üretmektedir.

İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçılar birliğinin düzenlediği moda tasarım yarışmalarında jüri görevi yapmıştır. Engelli bireylere Düşler Akademisi işbirliğinde moda tasarım dersleri vermiştir. İstanbul Modern Müzesinde Sanat Proje Koordinatörlüğünü yaptığı Hussein Chalayan moda sergisi sürecinde çocuklara ve gençlere moda tasarım dersleri vermiştir. Avrupa Birliği Öğrenci Değişim Programı dolayısıyla İstanbul’a gelen yabancı öğrencilere moda tasarım dersleri vermiştir. Avrupa Birliği İstanbul 2010 Kültür başkenti etkinliğinde çeşitli seminerlere

konuşmacı olarak katılmış, moda ve heykel alanında moderatörlük yapmıştır. Ayrıca farklı alanlarda projelere kısa filmler hazırlamıştır.

Dünya ve Avrupa Beceri Yarışmalarında Moda Tasarım alanında Türkiye adına Jüri üyeliği yapmıştır. Bu yarışmada ekibiyle birlikte Moda Tasarım alanında Avrupa 3. olmuştur.